श्री

भरतेश्वर बाहुबलिवृत्ति भाषांतर.

प्रस्तावना.

જ્યારે સર્વ પ્રકારના સંશયનો નાશ કરનાર, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના ધારણ હાર, ત્રિભુવન પ્રકાશક, સૂર્યરૂપ તીર્થંકર મહારાજા સાક્ષાત્ પોતાના ચરણકમળથી આ પૃથ્વિને પવિત્ર કરતા હતા, તે સમયની તો શી વાત કરવી? પરંતુ ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ પછી જૈનદર્શનમાં થએલા મહા ધુરંધર આચાર્યો પણ પોતાના દેદિપ્યમાન જ્ઞાનબળથી ચારે બાજુ જૈનધર્મની વિજયપતાકા ફરકાવતા હતા. વર્તમાન સમયના જૈનીભાઇઓ જે કાંઈ થોડા અથવા બહુ અંશે પોતાના ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવંત થઈ આનંદ કરે છે, તે પણ એ પૂર્વે થઈ ગએલા મહાન્ આચાર્યોનોજ પ્રસાદ છે; એમ કહીએ તો તે કંઇ અતિશયોક્તિ કહેવાશે નહીં. વળી તે મહાન્ આચાર્યો પોતાની પાછળ થનારાઓના ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે અનેક અપૂર્વ ગ્રંથો બનાવી ગયા છે, પણ હાલના સમયે કાળના પ્રભાવથી, પ્રમાદથી, કે બીજા કોઇપણ કારણથી જૈની ભાઇઓની રુચિ જ્ઞાન ઉપર ઓછી માલમ પડે છે, અને તેથીજ વિસ્તારવંત એવી જૈનકોમમાં બીજા સર્વ વિષય કરતાં જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો વિષય નિરસ અને નિરુપયોગી થઇ પડે એ કાંઈ નવાઇ નથી. વર્ત્તમાન સમયે બીજી સર્વ કોમ કરતાં જૈનકોમ વિદ્યાવિષયમાં તદ્દન પછાત છે, અને તેથીજ જૈનકોમમૃાં વિદ્યાની કિમ્મત બહુ હલકી થઇ પડી છે. જો કે, જૈનકોમનુ દ્રવ્ય બીજી અનેક બાબતોમાં ખરચાય છે, તે કરતાં જેના ઉપર જૈનકોમનો, મનુષ્યમાત્રના આનંદનો, પરભવનો, અને ટુંકામાં કહીએ તો સર્વ પ્રકારના સુખનો પૂર્ણ આધાર રહેલો છે, એવા જ્ઞાનના ઉત્તેજનને માટે ખરચાય એવી હોંશ રાખનાર પુરુષો તો આ વખતે આ કોમમાં વિરલાજ દેખાય છે. બીજી રીતનાં અનેક પ્રકારનાં માની લીધેલાં સુખો તો ઉપરથી સ્થૂલ દૃષ્ટિએજ માલમ પડે છે; પણ જો સૂક્ષ્મરીતે વિચાર કરીએ તો જ્ઞાનની અલ્પતાના કારણથી જૈનકોમની જે સ્થિતિ દેખાય છે તે કાંઇ થોડી સોચનીય નથી.

દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, અને કથાનુયોગ એવા જૈનશાસ્ત્રોના વિષયના ચાર વિભાગ રચાએલા છે; પણ તે સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન ધરાવનારાની હાલના સમયે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી શોધ કરીએ, તો તેવા થોડાજ મહાત્માઓ માલમ પડશે. વળી જૈની ગ્રહસ્થો તો "શાસ્ત્ર વિષય ઉપર આવા વિભાગ પડેલા છે." એમ પણ થોડું જાણતા હશે, તો પછી તેનું જ્ઞાન મેળવનારા તો હશેજ ક્યાંથી? આમ છે તોપણ કથાનુયોગ (પૂર્વે થઈ ગએલા મહાત્માઓનાં ચરિત્રો) ઉપર પ્રીતિ રાખનારા ઘણા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે, જે પ્રમાણે મ્હોટાઓ આચરણ કરે, તે પ્રમાણે બીજાઓ વર્તે છે. ઘરના વૃદ્ધ માણસના આચરણની ન્હાની વયના બાળકના હૃદયમાં છાપ પડે છે; તેનજ આખી કોમના મનુષ્યો પણ પોતાના આગેવાનના રસ્તા ઉપર ચાલે છે. જેમ કે, વેપારી કોમના આગેવાનોની પાછળના મનુષ્યો વેપારી, નોકરી કરનારા આગેવાનોની

પાછળના મનુષ્યો નોકરીવાળા, અને વિદ્વાન આગેવાનોની પાછળના મનુષ્યો વિદ્વાન થાય છે. એજ પ્રમાણે મ્હોટા પુરુષો જે પ્રમાણે આચરણ કરે, તેજ પ્રમાણે પાછળના મનુષ્યો વર્તે એ પ્રસિદ્ધજ છે. જેમ વર્તમાન જનોનાં ચરિત્રો બીજા મનુષ્યો ઉપર અસર કરે છે, તેમજ આગળ થઇ ગએલા મહાત્માઓનાં ચરિત્રો પણ વાંચનારના મન ઉપર અસર કરે છે, અને તેથીજ મહાન્‌પુરુષોનાં ચરિત્રો બીજાને સારા ગુણવાળા થવાને સાધનભૂત ગણાય; એટલુંજ નહિ, પણ જે ગ્રંથમા એક મહાત્માનું ચરિત્ર વર્ણન કર્યું હોય, તે બીજાને અનેક પ્રકારે કલ્યાણકારી થઇ પડે છે.

જેમણે કિંચિત્‌માત્ર વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યો નથી, તેવાઓને પણ કથાનુયોગ સાંભળવામાં વધારે પ્રીતિ હોય છે. અન્ય વિષયના વ્યાખ્યાન સમયે નિંદ્રાવશ થનારા મનુષ્યો પણ કથાનુયોગના વખતે સાવધાન થઇ જાય છે; અને તેમાં આવતી સરસ કથાઓ ધ્યાન દઇ લક્ષપૂર્વક શ્રવણ કરે છે. ગમે તો સ્ત્રીઓ, બાળકો કે અજ્ઞાન મનુષ્યો હોય, તોપણ રસીકવાર્તા કહેનાર આગળ એક મનથી સાંભળવા ઉભા રહે છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, હાલ વર્તમાન સમયે પણ પૂર્વે કહેલા ત્રણ અનુયોગ કરતાં કથાનુયોગ વધારે પ્રીતિકારક જણાય છે. તેમ ઉત્તમપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો સાંભળવામાં તથા વાંચવામાં ઘણા માણસો પ્રીતિવાળા જણાય છે, અને તેનો તેઓ અપૂર્વ લાભ મેળવી શકે છે. કેમકે, ઉત્સાહથી શ્રવણ કરેલા અથવા વાંચેલા વિષયો શ્રવણ કરનાર તથા વાંચનારના મન ઉપર શ્રેષ્ઠ અસરની છાપ મારી શકે છે. વળી કથાનુયોગમાં આવતા બોધકારક વિષયો તેઓના હૃદયમાં સજ્જડ જડાઇ જાય છે. ઉત્તમ જનોનાં જીવનચરિત્ર સાંભળવાથી બીજાના પાપકર્મનો નાશ થઇ જાય છે, એમ દૃષ્ટાંતો સાંભળવામાં આવે છે, અને એટલાજ માટે માણસને અંત્યાવસ્થામાં ઉત્તમપુરુષોનાં નામ અને ગુણોનું સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે. જેમ દુરાચરણી માણસને કોઇ ઉત્તમ પ્રકારના મનુષ્યનું વર્ત્તન જોઇ પોતાની ખરાબ વર્તણુંક બાબત પશ્ચાતાપ થાય છે, અને પછી તે પોતે સારા ગુણોને ગ્રહણ કરવાને ઉત્સુકતા ધરાવે છે; તેમ ચરિત્રોની અંદર રહેલા વૈરાગ્ય, નીતિ, સત્ય, સૌજન્યતા વિગેરે ગુણો ઘણુંકરીને સર્વ મનુષ્યોના મનને આનંદિત કરવાને તથા તેમને સદ્‌ગુણવાળા કરવાને તેઓના સન્માર્ગે પ્રવર્તાવનારા ઉત્તમ ગુરુરૂપ થઈ પડે છે. એજ કારણ માટે બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ ઉત્તમજનોના ચરિત્રરૂપ ગ્રંથનું પ્રીતિપૂર્વક અવલોકન કરવું.

જે વિષયનો ઉપદેશ આપવામાં આવતો હોય, અને શ્રોતાઓના મનમાં જો તેની ખરી અસર કરવી હોય, તો ઉપદેશ આપનારાએ ચાલતા વિષયને દૃષ્ટાંત સિદ્ધાંતથી વધારે મજબૂત કરવો; કારણ કે, એમ કરવાથી સાંભળનારના મનમાં તે વાત વધારે દૃઢ થાય છે. વૈરાગ્ય, વ્રત, નિયમ કે આચરણ સંબંધી કોઇપણ બીજી વાત ચાલતી હોય, તે શ્રોતાને નિરસ લાગે, પણ તેની સાથે જો કોઇ દૃષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું હોય, તો તે રસીક થઇ પડે છે. દાખલા તરીકે વૈરાગ્યમય કથાનું વર્ણન દૃષ્ટાંતની સાથે કહી જંબૂકુમારે પોતાની આઠ સ્ત્રીઓને વૈરાગ્યમય સાંકળથી બાંધી લીધી હતી, અને તે કથારૂપ વાર્તાવિચાર શ્રવણ કરી પાંચસેં સોબતીઓસહિત પ્રભવ નામનો ચોર પ્રતિબોધ પામ્યો હતો. આ સર્વ હકીકત ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, ઉત્તમ પુરુષોનાં જીવનચરિત્રો સર્વ પ્રકારના વિષયને દૃઢકર્તા થઇ પડે છે.

ઉત્તમ પુરુષોનાં ચરિત્રો માણસને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવવાને સાધનરૂપ છે, વળી તે ઉત્તમાધિક જ્ઞાનવાળાને પ્રીતિકર થઇ ઇચ્છિત લાભ પ્રાપ્ત કરાવે છે; એમ ધારી પૂર્વના આચાર્યોએ અનેક ચરિત્રો સંસ્કૃત તથા માગધીભાષામાં લખ્યાં છે. એટલુંજ નહિ પણ

વૈરાગ્યાદિ અન્ય વિષયના ગ્રંથોમાં પણ તે વિષયને દૃઢ કરવા ઠેકાણે ઠેકાણે મહાન્ પુરુષોના ચરિત્રનું વર્ણન કરેલું હોય છે. જ્યારે કાળ પ્રમાણને લીધે જૈનીભાઇઓ સંસ્કૃત ભાષામાં બહુ પછાત પડી ગયા, અને તેથી તેમને પૂર્વના આચાર્યોના પ્રયત્નનો લાભ મળવો બંધ થઇ ગયો; એટલે પાછળના પંડિતોએ પૂર્વાચાર્યોના શ્રમને સફળ કરવા માટે તેમના ગ્રંથોનો સાર લઇ રાસ વિગેરે રચ્યા. તે પણ હાલને સમયે ઇંગ્લિશવિદ્યાના સંયોગથી રાસ વિગેરે ગ્રંથો વાંચવાનો શોખ કમતી થઇ ગયો, ત્યારે વર્તમાનકાળને અનુસારે અભ્યાસ કરતા બાળક, બાળકી, અથવા મ્હોટી વયના માણસોને ગદ્યાત્મક ચરિત્રો વાંચવા ઉપર વધારે પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતી જાય છે. જૈનકોમમાં પણ તેવી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થતી દેખાય છે, પણ જૈનીભાઇઓને વાંચવાયોગ્ય તેવા સદ્બોધદાયક બહુ ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થએલા દેખાતા નથી; અને તેથી તે ભાઇઓ અન્યમતના ગ્રંથો વાંચી તેમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. આમ થવાથી તેમના મનમાં ધર્મની દૃઢતા પણ ધીમે ધીમે બાધકપણું પામે એવો સંભવ રહે છે. આવા કારણથી હાલના સમયના જૈનીભાઇઓને તેવા સ્વધર્મના નીતિ અને વૈરાગ્યથી ભરપૂર ગ્રંથો સહાય્યરૂપ થઇ પડશે, એમ ધારી અમે આ ભરતેશ્વર બાહુબળિવૃત્તિ નામનો ગ્રંથ ભાષાંતર કરાવી છપાવ્યો છે. આ ગ્રંથમાં (૬૭) મહાપુરુષોની અને (૫૩) મહાસતીઓની મળી કુલ (૧૨૦) કથાઓ આવેલી છે. મૂળ ગાથાઓ (૧૩) માગધિભાષામાં છે, અને તે પ્રતિક્રમણમાં કહેવાય છે. તેના ઉપર પંડિત શ્રી શુભશીળગણિએ દશહજાર શ્લોકને આશરે ટીકા કરી છે, તેનું ભાષાંતર લગભગ (૧૫૦૦૦) શ્લોકને આશરે થયું છે. ભાષાંતર કરતી વખતે અને તેને ફરી મૂળગ્રંથ સાથે મેળવતી વખતે ત્રણ ટીકાવાળી, અને એક ટબાવાળી પ્રતનો આધાર લીધો હતો. ચાર પ્રતો મેળવવા છતાં તેમાંની એક પણ પ્રત જોઇએ તેવી શુદ્ધ નહોતી! આમ હોવાથી ભાષાંતર કરનારને તેમજ ભાષાંતર સાથે મેળવતી વખતે અમને બહુજ મુશીબત પડી હતી. દિલગીરી સાથે અમારે જણાવવું પડે છે કે, તેને લીધે બનતી સંભાળ રાખવા છતાં પણ આ ગ્રંથમાં કોઈ કોઈ સ્થળે અશુદ્ધતા રહી ગઇ હોય તો ના નહીં!

વળી બીજા ગ્રંથોની કથાઓ સાથે મેળવતાં આ ગ્રંથની કથાઓમાં કેટલેક સ્થળે ફેરફાર પણ જણાય છે. જેમકે, કેટલાક ગ્રંથોમાં શ્રી મરુદેવીમાતાના કળેવરને ખીરસમુદ્રમાં પધરાવ્યું સંભળાય છે, તો આ ગ્રંથમાં અગ્નિસંસ્કાર કર્યો એમ લખ્યું છે. ગિરનારપર્વતની ગુફામાં પ્રથમ રહનેમિ કાઉસ્સગ્ગ કરીને ઉભા હતા, તેવામાં વર્ષાદ આવવાથી ભીંજાયલાં વસ્ત્ર સૂકવવા માટે અજાણપણે રાજિમતીએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો. એમ અનેક ગ્રંથોમાં સાંભળીએ છીએ, ત્યારે આ ગ્રંથમાં તેથી જૂદું—પ્રથમ ગુફામાં રાજિમતી હતાં, અને પાછળથી અચાનક રહનેમિ ગયા એમ છે. શાંબ પ્રદ્યુમ્નકુમાર શત્રુંજયપર્વત ઉપર મોક્ષ પામ્યાની વાત પ્રસિદ્ધ હોવા છતાં, આ ગ્રંથમાં ગિરનારપર્વતઉપર મોક્ષ ગયા લખ્યું છે. ઇત્યાદિ કેટલીક વાતો આ ગ્રંથમાં આવી છે, પણ તેમાં અમારો ઉપાય શો? મૂળ ગ્રંથકારના વચનને ફેરવીને અમારાથી કેમ લખાય? એમ વિચારી અમે જે પ્રમાણે આ ગ્રંથમાં હતું, તેજ પ્રમાણે છપાવ્યું છે, છતાં વાંચનાર સજ્જનોને કોઇ વાત ફેરફાર જણાય તો ખુશીની સાથે અમને લખી જણાવવું કે, જેથી બીજી આવૃત્તિમાં અવશ્ય સુધારી લેવાય.

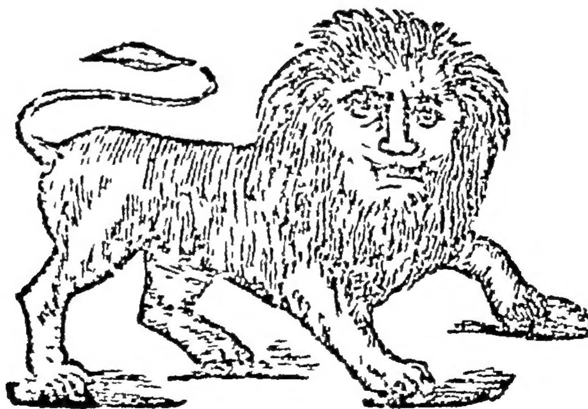
તેમજ એક પ્રતમાં એક કથા વધારે તો બીજી પ્રતમાં એક કથા ઓછી! એક પ્રતમાં કાળિકાચાર્યની ત્રણ કથાઓને બદલે માત્ર બેજ કથાઓ હતી. વધારે શું કહું! ત્રણ પ્રતોમાં શ્રીદેવીની કથાજ ન મળે! માત્ર એકજ પ્રતમાં હતી. જો અમે તે ચોથી પ્રત સાથે મુકાબલો ન કર્યો હોત તો અવશ્ય તે શ્રીદેવીની કથા રહીજ જાત. વળી નવા-

જેવી વાત એ છે કે, મૂળગ્રંથમાં "જયંતી" નું નામ હોવા છતાં પણ ચારે પ્રતોમાં તેમજ અસલના બાળાવબોધમાં તેની કથાજ ન મળે! "હવે શું કરવું?" એમ વિચાર થઇ પડયો. મૂળગ્રંથકારે તેણીનું નામ લીધા છતા તે કથા કેમ મૂકી દેવાય! છેવટ શ્રીમદ્‌ભગવતીસૂત્ર ઉપરથી ભાષાંતર કરાવી તેની નવીન કથા દાખલ કરી છે.

આ ગ્રંથમાં માત્ર કથાઓનોજ વિષય હોવાથી તેમાં આવેલી કથાઓ વાંચકવર્ગને આનંદ સાથે બોધ આપે તેવી છે. આ ગ્રંથની અંદર દ્રષ્ટાંત તરીકે માગધિ અને સંસ્કૃત ભાષાના પુષ્કળ શ્લોકો આવેલા છે, તે સર્વનું ભાષાંતર કરાવી અમે તેમાં દાખલ કર્યા છે. ભાષાંતર કરનારને માગધિભાષાનું જ્ઞાન ન હોવાથી તેમણે તે તે શ્લોકોનું ભાષાંતર અધુરૂં રાખ્યું હતું, તે સર્વ શ્લોકોના અર્થ પંડિતવર્ય શ્રીમન્મોહનલાલજી મહારાજના શિષ્યોના અધ્યાપક દામોદર શાસ્ત્રીએ તસ્દી લઈ લખી આપ્યા છે, તેથી તેમનો આ સ્થળે ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકની પેહેલી આવૃત્તિ શ્રી જૈનવિદ્યાશાળા તરફથી છપાયેલી તેની તમામ નકલો ખપી જવાથી તે છાપવા છપાવવા સંબંધીના સર્વ પ્રકારના હક્ક તેમની પાસેથી લેઇ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છાપી બહાર પાડવામાં આવી હતી. તેની પણ તમામ નકલો ટુંક મુદતમાં ખપી જવાથી આ ત્રીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છાપી બહાર પાડવામાં આવી છે, છતાં પણ તેમાં કંપોઝીટરના સુધારવામાં રહી જવાથી અથવા તો અમારા દ્રષ્ટિદોષથી યા મતિમંદપણાથી કાનો, માત્રા, મીંડી, વિગેરેની ભૂલ થઇ હોય, અથવા જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાણ આવી ગયું હોય; તો તેને માટે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની સાથે અમે મિચ્છામિદુક્કડં માગીએ છીએ. કિંબહુના!!

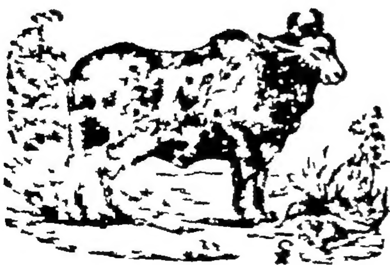
પ્રસિદ્ધકર્ત્તા.

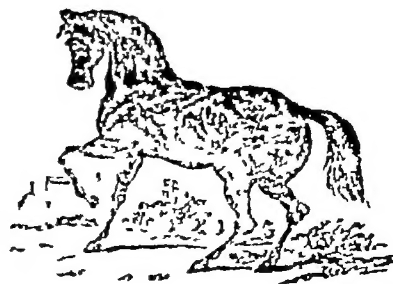

આ ગ્રંથમાં આવેલી કથાઓની અનુક્રમણિકા.

(મહાપુરૂષો)

(મહાસતીઓ)

श्री

भरतेश्वरबाहुबलिवृत्ति

भाषांतर.

पूर्वार्द्ध.

મહાપુરૂષોનાં ચરિત્રો.

श्री जिनाय नमः

श्री
भरतेश्वर बाहुबलिवृत्ति.
भाषांतर.

ત્યાં પ્રથમ ગ્રંથકર્ત્તા શ્રી શુભશીળ મુનિ પાંચ શ્લોકવડે મંગળાચરણ કરે છે.

युगादौ व्यवहाराध्वा, सर्वो येन प्रकाशितः ॥
स श्री वृषभयोगींद्रो, दद्याद्वोऽव्ययसंपद ॥ १ ॥

જેમણે યુગના આરંભમાં સઘળો વ્યવહારમાર્ગ પ્રકાશ્યો છે, એવા યોગીંદ્ર શ્રી ઋષભદેવ તમને અક્ષયલક્ષ્મી આપો. (૧)

त्यक्त्वा चक्रिश्रियं सद्यो, ललौ यः संयमश्रियं ॥
स श्रीशांतिजिनो भूयाज्जनाना शिवशर्मणे ॥ २ ॥

જેમણે ચક્રવર્ત્તિની લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરીને સંયમરૂપી લક્ષ્મીને ગ્રહણ કરી છે, એવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન્ પ્રાણીઓને મોક્ષના સુખને અર્થે થાઓ. (૨)

येनासौचावतारेण, यदुवंशः पवित्रितः ॥
स श्रीनेमिजिनाधीशो, भूयादव्ययसंपदे ॥ ३ ॥

જેમણે જન્મ લઇને યાદવવંશને પવિત્ર કર્યો છે, એવા શ્રી નેમીશ્વર ભગવાન તમને અક્ષયસુખને અર્થે થાઓ. (૩)

यस्य नामश्रुतेर्विघ्नश्रेणिर्याति क्षयं क्षणात् ॥
स श्रीपार्श्वप्रभुर्दद्यात्, कल्याणकमलां सतां ॥ ४ ॥

જેમનું નામ માત્ર શ્રવણ કરવાથી વિઘ્નની શ્રેણીયો ક્ષણમાં નાશ પામે છે, એવા શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રભુ સત્પુરૂષોને કલ્યાણરૂપી લક્ષ્મી આપો. (૪)

सेवतेकमिषात् सिंहो, यं बलेन पराजितः ॥
स श्रीवीरविभुर्भूर्य, श्रिये भुयाच्छरीरिणा ॥ ५ ॥

જેમને ચિન્હ (લંછન)ના મિષથી સિંહ સેવે છે અને જેઓ બળે કરીને અજીત છે. અર્થાત કોઇથી જીતી શકાય નહી એવા છે, એવા શ્રી વીરપ્રભુ પ્રાણીઓને શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મી આપો. (૫)

महात्मनां मुमुक्षूणां, सतीनां च सुयोगिनां ॥
नामोत्कीर्त्तनमात्रेण, शिवश्रीर्जायते नृणां ॥ ६ ॥

મોક્ષની ઇચ્છાવાળા અને ઉત્તમ યોગવાળા મહાપુરૂષોના તેમજ સતી સ્ત્રીઓના નામનું કીર્ત્તન કરવાથી મનુષ્યોને મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. (૬)

तपागच्छाधिपा श्रीमन्मुनिसुंदरसूरयः ॥
तच्छिष्यःशुभशीलाह्वो, भरतादि कथां व्यधात् ॥ ७ ॥

તપગચ્છના અધિપતિ શ્રીમાન્ મુનિસુંદરસૂરિના શિષ્ય એવા શુભશીલ મુનિએ આ "ભરત વિગેરેની" કથાઓને રચી છે. (૭)

મૂળગાથા.

भरहेसर बाहुबली, अभयकुमारो अ ढंढणकुमारो ॥
सिरिअ अणिआउत्तो, अइमुत्तो नागदत्तो अ ॥ १ ॥

ભરતેશ્વર બાહુબલિ, અભયકુમાર, ઢંઢણકુમાર, શ્રીયક, અન્નિકાપુત્ર, અતિમુક્ત, નાગદત્ત અને બીજા નાગદત્ત, એ આઠ મહા પુરુષોની કથાઓ આ પહેલી ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૧)

તેમાં પ્રથમ "દાન" ઉપર શ્રી ભરત ચક્રવર્ત્તિની અને બાહુબળિની કથા ભેગી કહે છે. પરંતુ તે કથા તો શ્રી ઋષભદેવસ્વામિનું ચરિત્ર કહ્યા વિના કહી શકાય એવી નથી, તે કારણ માટે પ્રથમ શ્રી આદિનાથની કથા તેમના તેર ભવ સહિત કહે છે.

તે તેર ભવ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છેઃ—

૧ ધનસાર્થવાહનો, ૨ યુગલિયાનો, ૩ સૌધર્મદેવલોકે દેવતાનો, ૪ મહાબળકુમારનો, ૫ ઈશાનદેવલોકે લલિતાંગદેવતાનો, ૬ વજ્રજંઘરાજાનો, ૭ યુગલિયાનો, ૮ સૌધર્મદેવલોકે દેવતાનો, ૯ જીવાનંદ વૈદ્યનો, ૧૦ બારમે અચ્યુતદેવલોકે દેવતાનો, ૧૧ વજ્રનાભ ચક્રવર્ત્તિનો, ૧૨ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવતાનો અને છેલ્લો ઋષભદેવનો. એ તેર ભવ.

હવે પ્રથમ શ્રી ધનસાર્થવાહનો ભવ આ પ્રમાણે છેઃ—

પૂર્વે પશ્ચિમ મહાવિદેહક્ષેત્રને વિષે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં ધન નામનો સાર્થવાહ વસતો હતો. એકદા તેણે વિચાર્યું કે, લક્ષ્મી વિના પુરુષ શોભતો નથી. કહ્યું છે કેઃ— વાઘોના સમૂહથી સેવાયેલા, જળરહિત, બહુ કાંટાવાળા, તૃણની શય્યાવાળા, અને જેમાં વૃક્ષની છાલનાં વસ્ત્ર મળે એવા વનમાં રહેવું તે સારૂં, પણ બંધુઓમાં ધન વિનાનું જીવવું સારૂં નહીં. જો લક્ષ્મી હોય તો સર્વે ગુણો હોય, પણ લક્ષ્મી જતાં સર્વ છતા ગુણો નાશ પામે છે. જે લક્ષ્મીમાં સર્વ ગુણો રહેલા છે, એવી તે ધનવંત પુરુષોની લક્ષ્મી જયવંતિ વર્તો. હે માતા લક્ષ્મી ! જ્યાં તું હોય છે, ત્યાં આળસ એ સ્થિરતા ગણાય છે, ચપળતા એ ઉદ્યોગ ગણાય છે, મૂગા રહેવું તે થોડું બોલવું કહેવાય છે, મૂર્ખાઈ એ સરળતા ગણાય છે, પાત્ર અપાત્રના વિચારથી રહિત હોય, તોપણ ઉદારચિત્તવાળો ગણાયછે. આ પ્રમાણે ત્હારી કૃપા હોય તો દોષો પણ ગુણો થાય છે.

આમ વિચારીને ધનસાર્થવાહે લક્ષ્મીને અર્થે વસંતપુરનગર જવાને માટે નગરમાં પડહ વજડાવ્યો, તેથી ઘણો સમુદાય તૈયાર થયો; એટલે રેવતિનક્ષત્રમાં ત્રીજને શુક્રવારનું મુહૂર્ત્ત લીધું. કહ્યું છે કે-રવિવારે હસ્તનક્ષત્ર, સોમવારે મૃગશિરનક્ષત્ર, મંગળવારે અશ્વીનીનક્ષત્ર, બુધવારે અનુરાધાનક્ષત્ર, ગુરૂવારે પુષ્યનક્ષત્ર, શુક્રવારે રેવતિનક્ષત્ર અને શનિવારે રોહિણીનક્ષત્ર હોય, તો તે અમૃતસિદ્ધિયોગ કહેવાય છે. વળી અશ્વિની, પુષ્ય, રેવતિ, મૃગશિર, મૂળ, પુનર્વસુ, હસ્ત, જેષ્ટા અને અનુરાધા એટલાં નક્ષત્રો યાત્રાને અર્થે તારાઓના બળસહિત શુભ હોય છે.

પછી જ્યારે ધનસાર્થવાહે પ્રયાણ શરૂ કર્યું, તે વખતે શ્રી ધર્મઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. સાર્થવાહે તેમને વંદન કર્યું, ત્યારે આચાર્યે તેને ધર્મલાભ કહ્યો, એટલે ધન સાર્થવાહે તેમને આસન આપ્યું. તે ઉપર વિરાજમાન થઈ આચાર્ય આ પ્રમાણે ધર્મકથા કહેવા લાગ્યા. "જિનેશ્વરે દાન, શીળ, તપ અને ભાવ એ ચાર પ્રકારે ધર્મ કહ્યો છે. કહ્યું છે કે-એક ગાઉ પણ માર્ગને વિષે જતાં જે માણસ ભાતું ન રાખે, તે દુર્બુદ્ધિ પોતાનાં

સગાં વિના મરણ પામે છે. વળી હે મૂઢ! ધર્મનું સબળ કર. કેમકે ધર્મ, દાન, તપ અને જપ તે આલોક તથા પરલોકને વિષે હિતને અર્થે છે. કારણ કે, આપણે ક્યારે મૃત્યુ પામીશું? એ આપણને માલુમ પડતું નથી. અર્થાત્ ધર્મરૂપી ભાતું સાથે લે. ધર્મરૂપી ભાતાથી મનુષ્ય, દેવતા, વિદ્યાધર અને નાગકુમારદેવતાઓના સુખને પામે. તેનો આલોક તથા પરલોકને વિષે ચંદ્રસમાન નિર્મળ યશ પ્રસરે, સર્વ કોઇની પૂજાને પામે; અને પાપથી દુઃખ અને દુર્ગતિને દેનારી ભવ પરંપરાને પામે. માટે હે ભાઇ! જો તું હારૂં ઇષ્ટ ચાહતો હોય, તો પોતાના આત્માની નિંદા અને બીજાઓની સ્તુતિ કર." તે સાંભળીને ધન સાર્થવાહ બોલ્યો. "આપનું અહિં આગમન શ્યે કારણે થયું છે? તે મને આદેશ કરો." ગુરૂએ કહ્યું. "અમે વસંતપુરનગરે જવાને ઇચ્છીએ છીએ." ત્યારે ધનસાર્થવાહે કહ્યું. "હે ભગવન્! આપ મ્હારા ઉપર કૃપા કરીને મ્હારી સાથે ચાલો. અને માર્ગમાં ધર્મ સાંભળવાનો લાભ થશે અને વળી આપના પવિત્ર ચરણને નમસ્કાર કરવાથી પુન્ય પ્રાપ્ત થશે."

પછી શુભ દિવસે ઉત્તમ શકુન થએ છતે ધનસાર્થવાહે જંબૂ, ચાસ અને મોરને દર્શન, પ્રદક્ષિણા, આવર્ત્ત અને ઉત્તગણાદિ કરીને ધર્મઘોષ સૂરિશ્વરસહિત પ્રયાણ શરૂ કર્યું. કહ્યું છે કે—જંબૂ, ચાસ, મોર, કૂતરો અને નોળીઓ એટલાં જો ગામમાં જતાં જોવામાં આવે, તો ઉત્તમ છે. અને જો ડાબાં ઉતરે તો સર્વ પ્રકારની સંપત્તિ મળે. જો કાગડો જમણીબાજુથી ડાબીબાજુએ જઇ મધુર સ્વર કરે, તો પ્રયાણ કરનારના મનોરથ સર્વથા સિદ્ધ થાય. ચક્રવાક, કૂતરો, હંસ, હારીત, સારસ, કલવિંક, દાત્યૂહ, ચકોર અને જળકૂકડી એ જનાવરોને ડાબાં ઉતરતાં જોવાથી મંગળિક થાય છે. તેમજ લાટા, ખંજન અને ચાસ એટલાં જો ડાબેથી જમણાં જાય તો સારાં છે. ટીંટોડી, ઘુડ, રાજશુક, મોર અને સીંચાણો એટલાં જો જમણેથી ડાબાં જાય તો શુભ ફળને સૂચવનારાં છે.

હવે એકદા માર્ગને વિષે ભેટમાં આવેલાં પરિપક્વ એવાં આમ્રફળ (કેરીઓ) થી ભરેલો થાળ ગુરુશ્રી મહારાજની સમીપે મૂકીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "હે ભગવન્! આ આમ્રફળ ગ્રહણ કરીને મને પૂણ્યવાન્ કરો." તે ઉપરથી ગુરુએ તેને ભદ્રક સ્વભાવવાળો જાણીને તેની પાસે જીવ અજીવ આદિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે પ્રરૂપવા માંડ્યું.–"દયા એ ધર્મનું મૂળ છે, અને સર્વ જીવની માતા છે. જે ત્રસ તેમજ સ્થાવર જીવોની રક્ષા કરે, તેને યતિધર્મ કહેવો. જિનેશ્વર ભગવાને જીવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે.-પ્રથમ જીવના નવ ભેદ. ૧ પૃથ્વિકાય, ૨ અપકાય, ૩ તેઉકાય, ૪ વાઉકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ બેઇંદ્રિય, ૭ તેઇંદ્રિય, ૮ ચૌરેંદ્રિય અને ૯ પંચેંદ્રિય. એ નવ ભેદને (૧) મન, (૨) વચન અને (૩) કાયા, એ ત્રણની સાથે ગુણીએ તો નવના ૨૭ ભેદ થાય. વળી એ સત્તાવીશને (૧) કરવું, (૨) કરાવવું અને (૩) અનુમોદન એ ત્રણ પ્રકારે ગુણીએ તો કુલ ૮૧ ભેદ થાય. છેવટ એ ૮૧ ને (૧) અતિત, (૨) અનાગત અને (૩) વર્તમાન એ ત્રણ કાળના વર્ગે ગુણતાં કુલ જીવના ભેદ (૨૪૩) થાય. એ જીવોને જે માણસ મન, વચન કે કાયાએ કરીને વધ કરે, તે દુર્ગતિ પામે છે. કહ્યું છે કે-માણસ જીવની હિંસા કરીને આલોક પરલોકમાં નરકાદિકનાં દારુણ દુઃખને પામે છે; અને મન, વચન અને કાયાથી જીવરક્ષા કરીને આલોક પરલોકમાં સુખની શ્રેણીને પામે છે. વળી જે માણસ જીવો ઉપર અનુકંપા રાખે, તે માણસ ભવાંતરે દીર્ઘ આઉખાવાળો, નિરોગી, મનોહર અંગવાળો, ઉત્કૃષ્ટ રૂપ અને બળવાળો, સૌભાગ્યવાળો. ત્રણ જગતમાં ઉત્તમ, નિરૂપમ ભોગવાળો, નિર્મળ યશવાળો, આજ્ઞા માનનાર સ્વજનવાળો અને અખંડિત લક્ષ્મીવાળો થાય છે. પદ્દર્શનમાં પણ કહ્યું છે કે-હે યુધિષ્ઠિર! એક માણસને સુવર્ણનો મેરૂ અને સકળ પૃથ્વિનું દાન દે અને બીજાને જીવિતદાન દે, એ બે વાનાં સરખાં થાય નહીં. અર્થાત્ પહેલા કરતાં બીજું દાન મહ

માણસો સુખની ઇચ્છા કરે છે પણ ધર્મ વિના સુખ ક્યાંથી? અને દયા વિના ધર્મ ક્યાંથી? માટે તે દયાને વિષે પ્રીતિવાળો થા. વળી શૈવશાસ્ત્રે હૃદયમંજરીને વિષે પણ કહ્યું છે કે-સત્પુરુષો અહિંસાને સર્વ ધર્મનું મૂળ કહે છે, અને તે દયારહિત જે ધર્મ, તે હણાએલા નાયકની સેનાની પેઠે નાશ પામે છે. ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે-હે અર્જુન! હું પૃથ્વિમાં રહ્યો છું, તેમજ પાણી, અગ્નિ અને વાયુમાં પણ હું છું; વળી વનસ્પતિમાં પણ હું છું. ટુંકામાં સર્વભૂતમાં રહ્યો છું. જે માણસ સર્વ પ્રાણીમાં રહેલા મને જાણીને કદિ પણ હિંસા કરતો નથી, તે માણસને હું નાશ નહિ પમાડું; અને તે માણસ મને પણ ત્યાગ કરતો નથી. કારણ કે, જ્યાં જીવ છે, ત્યાં શિવ છે. આ ઉપરથી સ્થાવરમાં પણ જીવ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે; માટે સાધુઓએ સર્વ પ્રકારે ત્રસ તેમજ સ્થાવરજીવોની હિંસા કરવી નહીં. તેથીજ તેમણે પ્રાસુક એવાં અન્નાદિ ગ્રહણ કરવાં. એટલે આ સચિત્ત ફળ અમારા ઉપયોગનાં નથી.” તે ઉપરથી ધનસાર્થવાહે કહ્યું. “હે પ્રભો! આજથી હવે હું હમ્મેશાં પ્રાસુકજ અન્નાદિ આપીશ.”

અનુક્રમે પ્રયાણ કરતાં કરતાં ‘પૃથ્વિને વિષે સર્વ ઠેકાણે અંકૂરાઓ ઉગી નિકળ્યા છે, સ્થળે સ્થળે જળની વૃદ્ધિ થઇ ગઇ છે, જડતા વધવા લાગી છે, સઘળું જગત્ નિઃકમળ થઈ રહ્યું છે, મલીન એવા જે મેઘો તે ઉન્નતિ પામ્યા છે, સર્પ પણ પોતાના મંદિર (બિલ) ને વિષે પેસી જાય છે, લોકો પણ માર્ગને ત્યજી દે છે, હા! કષ્ટદાયક છે કે, આ કળિકાળ પૃથ્વિને વિષે વર્ષાઋતુને રૂપે પ્રગટ થયો છે. એટલે વર્ષાસમયને લીધે મેઘ પડવા માંડયો. માર્ગ કાદવ વિગેરેને લીધે વિષમ થઇ ગયા.’ એવો વર્ષાકાળ આવ્યો. તેથી એક સ્થળે પર્વતની ઓઠે સારી ભૂમિ જોઇને ધનસાર્થવાહે પડાવ નાખ્યો અને આચાર્ય મહારાજ ત્યાં મણિભદ્ર શ્રાવકે આપેલા ઉપાશ્રયમાં રહ્યા.

કાળ વિલંબને લીધે ભાતું થઈ રહેવાથી સર્વ લોકો કંદમૂળ આદિનું ભક્ષણ કરવા લાગ્યા, એટલામાં બે મહિના વીતી ગયા. પછી કંઇક પ્રસંગે સાર્થવાહને ગુરુ વિષે વિચાર થઇ આવ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, ‘મેં ગુરુને સાથે લીધા છે પણ બબ્બે માસ થયાં તેમના ભક્ત પાનાદિનીએ મેં ચિંતા કરી નથી! તો આદરેલા કાર્યને વિસરી જનાર એવા અધમ-મને ધિક્કાર થાઓ. કારણ કે, જે અંગિકાર કરેલાને સંભારતા નથી, તેઓ અધમ કહેવાય છે.’ કહ્યું છે કે-કદાપિ મેરુપર્વત ચળે, સમુદ્રો મર્યાદા મૂકે, તોપણ નિર્મળ મનવાળા પુરુષોએ કહેલું વચન યુગાંતે પણ ફરતું નથી. જેટલો નિર્વાહ થાય તેટલુંજ માત્ર બોલવું. મૃત્યુ પામેલાની વાણી નાશ પામે છે, પણ જીવતા માણસની તો નાશ ન પામે. પછી તુરતજ ઉઠીને સાર્થવાહ શ્રી ગુરુની સમીપે ગયો, ત્યાં તેમને વંદન કરીને બોલ્યો. “હે ભગવન્! હું અભાગ્યવાન્ છું કે, આપને મેં સાથે લીધા છતાં એક વાર પણ સારસંભાળ ન લીધી! તો આપનો નિર્વાહ દુઃખે કરીને થતો હશે!” તે ઉપરથી આચાર્યે કહ્યું. “હે મહાનુભાવ! આ સંઘ મ્હોટો છે, તેમાં ઘણા શ્રાવકો છે, તેમની પાસેથી સદા પ્રાસુક અન્ન પાનાદિ જે જોઇએ તે મળે છે. અમે ત્હારા સંઘને વિષે આવ્યા છીએ, તેજ તને મ્હોટું પુણ્ય થયું છે.” ત્યારે સાર્થવાહે કહ્યું. “જે પ્રાણીઓ પોતાના હાથે કરીને આપે છે તે જ પામે છે. કહ્યું છે કે-જે વિવેકી પોતાના હાથથી જ સુપાત્રને અન્ન પાનાદિ આપે છે, તે અસંખ્યાતગુણા પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે; તેમાં સંદેહ નથી. અર્થાત્ જે હાથે અપાણું તે જ ખરૂં; પણ પાછળ થાય તે નહીં. કારણ કે, જો મૃત્યુ પામેલાને શ્રાદ્ધ તૃપ્તિનું કારણ હોય, અર્થાત્ શ્રાદ્ધ કરવાથી જો મૃત્યુ પામેલા પ્રાણીઓ સંતોષાતા હોય, તો હોલાઇ ગએલા દીપકની શિખા તે તેલથી વૃદ્ધિ પામવી જ જોઇએ! પરંતુ તે શિખા વધતી નથી, તેમ શ્રાદ્ધ પણ મૃત્યુ પામેલાને પહોંચતું નથી.”

એમ કારણ બતાવીને ધનસાર્થવાહે ગુરૂને કહ્યું. "હે પ્રભુ ! મ્હારી સાથે બે સાધુઓને મોકલો. હું તેમને કંઈક પ્રાસુક અન્ન પાનાદિ વ્હોરાવીશ." તે ઉપરથી ગુરૂએ તેનો શુદ્ધ ભાવ સમજીને તેની સાથે બે સાધુઓને મોકલ્યા. પોતાની વસતિમાં જઇને સાર્થવાહે જોયું તો કંઈ પ્રાસુક અન્ન પાનાદિ દીઠામાં આવ્યુ નહીં; કારણ કે, સર્વ થઈ રહ્યું હતું. એટલામાં તેણે એક પાત્રમાં ઠરી ગએલું ધૃત દીઠું, તે લઇને તે દેવાને સાર્થવાહ શુદ્ધ ભાવથી ઉભો થયો, તે વખતે તેના શુદ્ધ ભાવ છે એમ જાણીને તથા ધી પણ પ્રાસુક હતું તેથી સાધુએ તે વ્હોર્યું. આ વખતે આ ધૃતના દાનથી ધનસાર્થવાહે મનુષ્યના ભવનું પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય તેમજ સમકિત ઉપાર્જન કર્યું. જિનાગમમાં કહ્યું છે કે—કોઇને ધન હોય છે, કોઈકને પાત્ર મળે છે, કોઇકને ધન હોય છે ને પાત્ર પણ મળે છે; પરંતુ ચિત્ત, વિત્ત ને પાત્ર એ ત્રણેયનો યોગ્ય તો કોઇક ભાગ્યશાળી પુરૂષોને જ મળે છે. વળી સિદ્ધાતમાં પણ કહ્યું છે કે—હે ભગવન્! તથારૂપ એવા શ્રમણ માહણને પ્રાસુક અને એષણીક એવા અન્ન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આહારને આપતોથકો જીવ શું ફળ ઉપાર્જન કરે? ભગવાને કહ્યું. "હે ગૌતમ! તે જીવને જે આઠ કર્મની પ્રકૃતિ સખત બંધવાળી હોય, તે શિથિલ બંધવાળી થાય અને ઘણા કાળસુધી સંસારમાં રહેવાની જે સ્થિતિ હોય, તે થોડા કાળની થાય; તેમજ સંસારરૂપ અટવીમાં જે લાંબા કાળનું પરિભ્રમણ હોય, તે થોડા કાળનું થાય છે." વળી અન્ન, પાન, વસ્ત્ર રહેવાનું સ્થળ, શયન, આસન, સેવા, વંદન અને સંતોષ એ નવ વાનાં સાધુને આપવાથી નવ પ્રકારનું પુણ્ય કહેલું છે. સાધુને કલ્પનીય એવો કંઈપણ આહાર કદિ પણ તેમને આપ્યા વિના ધીર એવો સુશ્રાવક, તે પોતે જમે નહીં. પરદર્શનમાં પણ કહ્યું છે કે—હે યુધિષ્ઠિર! અન્નનું દાન દે, અન્નનું દાન દે; કારણ કે, તે દાન આલોકને વિષે શીઘ્ર પ્રીતિને કરનારૂં છે. બીજું આપવાથી શું? અર્થાત્ અન્નથી અધિક કંઈ નથી. આ પ્રમાણે સુપાત્રદાનના ફળનું મનન કરતા ધનસાર્થવાહે ધૃતના દાનથી મુક્તિ જવાને યોગ્ય પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું.

આ પ્રમાણે તે શ્રેષ્ઠી સદા ગુરૂને વંદન કરવાને અર્થે ઉપાશ્રયે આવતો, તેને ગુરૂએ આ પ્રકારે ધર્મ સંભળાવ્યો. "સંસારસમુદ્ર તરવામાં વહાણ સમાન એવો જે આ શ્રાવક ધર્મ, તેની પ્રતિષ્ઠામાં શ્રી વીતરાગે પ્રથમ સમકિત કહ્યું છે. ગયા છે રાગ દ્વેષ જેમના એવા પ્રભુ તે દેવ, પંચ મહાવ્રતધારી જે સુસાધુ તેજ ગુરૂ અને દયાસહિત ધર્મ તેજ ધર્મ. આવો જે દૃઢવિચાર તેને સમકિત કહેલું. કહ્યું છે કે—જિનરાજનું વચન તેજ તત્વ અને તેને વિષે જે રૂચિ થાય તે દ્રવ્ય સમકિત, તેમ જ ભાવનાઓની જે શ્રદ્ધા તે અતિ શુદ્ધભાવ સમકિત કહેવાય છે. સમકિત પામે છતે પલ્યોપમ પૃથકૃત્વ કાળ ગયા પછી શ્રાવક થાય અને સંખ્યાતા સાગરોપમ કાળ ગયા પછી ઉપશમ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. જો અંતર્મુહૂર્ત્તસુધી સમકિત પાળીને અંતે વમે, તો તેને અર્દ્ધ પુદ્ગળપરાવર્ત્ત સંસાર બાકી રહે છે. ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થએલા અને શુદ્ધ સમકિતવાળા જીવો દ્રવ્યચારિત્ર રહિત થકા સિદ્ધિ પામે છે, પણ સમકિતરહિત સિદ્ધિ પામતા નથી. સર્વત્ર ઉચિત કરવું, ગુરૂના અનુરાગી થવું, જિનવચનમાં રતિવાળા થવું અને અગુણીમાં મધ્યસ્થ રહેવું; એ સમકિત દૃષ્ટિનાં લિંગ છે. પહેલી, બીજી અને ત્રીજી નરકમાં તથા વૈમાનિક દેવતાઓમાં અને તિર્યંચ પંચેંદ્રિયમાં ક્ષાયક અને ઉપસમ સમકિત; તેમજ ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકમાં, તથા તિર્યંચણીઓને, ભવનપતિ, વાણવ્યંતર અને જ્યોતિષી એ ત્રણ પ્રકારના દેવતાઓને ક્ષાયક, ઉપશમ, ક્ષયોપસમ, વેદક અને સાસ્વાદાન એ પાંચ પ્રકારના સમકિત વીતરાગે કહ્યાં છે. અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સમકિતમોહની

મિથ્યાત્વમોહની અને મિશ્રમોહની; એ સાત પ્રકૃતિને ક્ષય કરવાથી જીવ શુભ ભાવવાળો અને ક્ષાયક સમકિતવાળો થાય છે. જે મિથ્યાત્વ ઉદય આવ્યું તે ક્ષીણ પમાડયું અને જે ઉદય નથી આવ્યું તેને ઉપસમાવ્યું, તથા મિશ્રભાવે પરિણમીને જે વેદવું, તે ક્ષયોપશમ સમકિત કહેવાય છે." ઇત્યાદિ સદુપદેશરૂપી અમૃતથી ધનસાર્થવાહે મિથ્યાત્વના ત્યાગ કરી સમકિત ગ્રહણ કર્યું.

પછી વર્ષાકાળને અંતે [1]માર્ગ શુદ્ધ થયો ત્યારે ધનસાર્થવાહે પ્રયાણ કર્યું. કહ્યું છે કે—જે દિવસે અગસ્ત્યનો ઉદય થાય, તે દિવસે ઘોર અનાવૃષ્ટિ થાય (જરા પણ વર્ષાદ ન વરસે) અને બાપ દીકરાને વેચે. વર્ષાકાળમાં જો અગસ્ત્યનો તારો દિવસે ઉગે, તો પૃથ્વી ઉપર બહુ અલ્પ વર્ષાદ પડે.

અનુક્રમે ધનસાર્થવાહ વસંતપુર નગરે પહોચ્યો. ત્યાં ક્રય વિક્રય (લેવા વેચવા) થી પુષ્કળ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી ફરી પોતાના નગરે જવા નિકળ્યો. ત્યાં આવીને આયુષ્યનો અંત પાસે આવ્યો જાણીને તેણે [§]સાત ક્ષેત્રોમાં ધનનો વ્યય કર્યો અને આરાધનાએ કરી નિષ્કલંક શ્રાવકધર્મ પાળી સમાધીએ મૃત્યુ પામીને ઉત્તરકુરૂક્ષેત્રને વિષે સીતાનદીની ઉત્તર દિશાએ અને જંબૂવૃક્ષની પૂર્વ બાજુએ તે ધનસાર્થવાહનો જીવ યુગલિયાપણે ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે બીજો યુગલિયાનો ભવ.)

ત્યાં "૧ મદ્યાંગ, ૨ ભૃગાંગ, ૩ તૂર્યાંગ, ૪ દીપશિખાંગ, ૫ જ્યોતિષ્કાંગ, ૬ ચિત્રાંગ, ૭ ચિત્રરસ, ૮ મણ્યંગ, ૯ ગૃહાકાર અને ૧૦ અનગ્ન" એ નામના દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષો છે, તે તેને મનોવાંછિત સુખ આપતા હતા તેમનામાંના ૧ મદ્યાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો મદ્ય આપે છે. ૨ ભૃગાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો મદ્ય પીવાને પાત્ર આપે છે. ૩ તૂર્યાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો વિવિધ શબ્દવડે ઉત્તમ એવાં અનેક પ્રકારનાં વાજિંત્રો આપે છે. ૪ દીપશિખાંગ અને ૫ જ્યોતિષ્કાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો અદ્‌ભુત પ્રકાશ આપે છે. ૬ ચિત્રાંગ નામના કલ્પવૃક્ષો પુષ્પોની માળાઓ આપે છે. ૭ ચિત્રરસ નામના કલ્પવૃક્ષો ભોજન આપે છે. ૮ મણ્યંગ નામના કલ્પવૃક્ષો આભૂષણો આપે છે. ૯ ગૃહાકાર નામના કલ્પવૃક્ષો ઘર આપે છે. અને ૧૦ અનગ્ન નામના કલ્પવૃક્ષો દિવ્ય વસ્ત્રો આપે છે. આ પ્રમાણે દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષે આપેલા સુખને ભોગવીને આયુષ્યને અંતે પૂર્વે દીધેલા દાનના પ્રભાવથી તે (ધનસાર્થવાહનો) જીવ સૌધર્મ દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે ત્રીજો દેવતાનો ભવ.) ત્યાં પણ સુખોને અનુભવી પછી ચ્યવીને તે દેવનો જીવ પશ્ચિમ મહાવિદેહને વિષે ગંધિલાવતી નામે વિજયમાં વૈતાઢયપર્વત ઉપર આવેલા ગંધારદેશમાં ગંધસમૃદ્ધિનગરને વિષે શતબળ નામના વિદ્યાધરના મહાબળ નામના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે ચોથો મહાબળકુમારનો ભવ.) તેણે ત્યા યોગ્ય ઉમ્મરે શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રકળાનો અભ્યાસ કર્યો. પછી પિતાએ તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો. તે તે સુખને અનુભવે છે. એવામાં એક અવસરે સભામંડપમાં સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થએલા એવા તે રાજાને ગાયન ચાલતું હતું, તે સમયે સ્વયંબુદ્ધ નામના મંત્રીએ વિજ્ઞાપના કરી કે, "મનુષ્યો કમળપત્ર ઉપર પડેલા જળબિંદુની પેઠે આ આયુષ્ય અસ્થિર છે, એમ જાણીને પણ જિનભાષિત ધર્મને ઓળખતા નથી; તો તેઓના આ પ્રમાદને ધિક્કાર થાઓ! ધિક્કાર થાઓ!!"

એ પ્રકારે સ્વયંબુદ્ધમંત્રીના આવો અકાળ ઉપદેશ સાંભળીને "એ વળી શું છે?"

[1] બીજે પાઠ "અગસ્ત્યનો ઉદય થયો ત્યારે" એવો છે, તે વધારે સારો છે. એમ ત્યારપછીના શ્લોક ઉપરથી જણાય છે.　　[§] સાધુ, સાધ્વિ, શ્રાવક, શ્રાવિકા, જિનભુવન, પ્રતિમા અને પુસ્તક.

એમ રાજાએ પૂછયું. ત્યારે તેણે કહ્યું. "હું આજ નંદનવનને વિષે ગયો હતો, ત્યાં મને બે ચારણમુનિનાં દર્શન થયાં. તેમને મેં આપના આયુષ્ય સંબંધી પૂછયું. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, "ભુપતિનું આયુષ્ય હવે એકજ માસ રહ્યું છે." મંત્રીનું આવું કહેવું સાંભળીને રાજાએ કહ્યું. "આજ પાછલી રાત્રીને વિષે મને પણ એવું સ્વપ્ન આવ્યું હતું કે, સંભિન્નશ્રોત્ર પ્રમુખ મંત્રીઓએ મને અંધકૂવામાં ફેંકી દીધો, છતાં તેં એકલેજ મ્હારો ઉદ્ધાર કર્યો. એમ આ સ્વપ્નફળને તુરતજ બરાબર મળતો આવતો ત્હારો ઉપદેશ છે. તો હવે મ્હારૂં આયુષ્ય જ્યારે અલ્પ બાકી રહ્યું છે, ત્યારે મ્હારે શું કરવું યોગ્ય છે?" એવો પશ્ચાતાપ રાજા મૂઢતાને લીધે કરવા લાગ્યો. ત્યારે સચિવે કહ્યું. "જીવ એક દિવસ પણ શુદ્ધ મને કરીને પ્રવ્રજ્યા પાળે, તો તે મોક્ષગતિ પામે. કદાપિ મોક્ષ ન પામે, તો વૈમાનિકદેવતા તો અવશ્ય થાય. એમ આગમમાં કહ્યું છે. માટે આપ ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને આ મનુષ્ય જન્મને સફળ કરો અને પરલોકને સાધો." મંત્રીનું આ વચન સાંભળીને પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતે અઠ્ઠાઇ મહોત્સવપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા લઈ ગુરૂ પાસે ગુરૂએ કહેલી રીતિએ અનશન ગ્રહણ કરી બાવીશ દિવસનું અનશન પાળી મૃત્યુ પામીને ઇશાનદેવલોકને વિષે શ્રીપ્રભવિમાનમાં અત્યંત દેદીપ્યમાન કાંતિવાળો લલિતાંગ નામા દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે પાંચમો લલિતાંગદેવતાનો ભવ.)

તેને સ્વયંપ્રભા નામે દેવી હતી, તેની સાથે તે સદા દીવ્યભોગ ભોગવવા લાગ્યો. એવામાં આયુ ક્ષીણ થએ, તે દેવી સ્વર્ગથી ચ્યવી ગઇ, તેથી તેના વિરહથી વિધુર બનેલો તે લલિતાંગદેવ ઉદ્યાન અને વાવ્યાદિકને વિષે ક્રીડા કરતાં એક ક્ષણ માત્ર પણ રતિ પામ્યો નહીં. કહ્યું છે કે—દેવલોકને વિષે દેવતાઓ પણ દિવ્ય આભરણોથી મનોહર શરીરવાળા છતાં જે જે કરે, તે તે તેમને દારૂણ દુઃખનું કારણ થાય. તે દેવતાઓ જ્યારે 'દેવલોકથી ચ્યવીશું.' એમ દેખે ત્યારે તેઓ દેવલોકના વૈભવને સંભારી સંભારીને સેંકડો પત્થરથી પણ ન ફૂટે એવા હૃદયને ફૂટે છે. એવા દેવતાઓને પણ ખેદ, મદ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રહેલા છે, તો તેમને સુખનું નામ ક્યાંથી હોય?

હવે પાછળ સ્વયંબુદ્ધમંત્રી પણ સિદ્ધાચાર્ય નામે આચાર્યની પાસે દીક્ષા લઈ અનશન કરીને, તેજ દેવલોકને વિષે ઇંદ્રનો દૃઢધર્મા નામે સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. કહ્યું છે કે—તપ નિયમ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, દાન દેવાથી ઉત્તમ ભોગો મળે છે, દેવપૂજા કરવાથી રાજ્ય મળે છે, અને અનશન કરીને મરણ પામવાથી ઇંદ્રપણું મળે છે. હવે આજ દૃઢધર્માદેવ, પૂર્વભવના મિત્રપણાને લીધે આ લલિતાંગદેવને વિરહથી વિધુર બનેલો જોઇ શોક નિવારવાને અર્થે કહેવા લાગ્યો કે—"વિષયગુણ જે છે, તે કાયર પુરૂષોને જ વશ્ય રાખી શકે છે; પણ તેઓ સત્પુરૂષોને બાંધી રાખી શકતા નથી. કારણ કે, તંતુ છે તે મચ્છરને જ બાંધી શકે છે, પણ હસ્તીને બાંધી શકતો નથી. વળી સ્ત્રીના સ્નેહરૂપી સમુદ્રમાં ચિત્તરૂપી નાવથી બૂડતાં મનુષ્યતા મતિ, લજ્જા, પરાક્રમ, સાધુતા અને ધૈર્ય એટલાં વાનાં જતાં રહે છે. માટે હે દેવ! દેવીના વિરહથી તું જરા પણ ખેદ ન કર. ચિત્તને સ્થિર કર કે, તેથીજ તું નિરંતર સુખી થઇશ. કહ્યું છે કે—સંધ્યા સમયના રંગ, પાણીના પરપોટા અને ડાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવા જીવિત છતે અને નદીના વેગ સમાન યૌવન છતે પણ હે પાપજીવ! તું બોધ નથી પામતો એ શું? દ્વિપદ, ચતુષ્પદ, બહુપદ, અપદ, સમૃદ્ધિ, અસમૃદ્ધિ, એ સર્વ કાળે કરીને અતિવિચાર્યું થઈ આવે છે. ત્યારે હૃદયને વિષે શોક અને હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે." આટલો આટલો ઉપદેશ આપતાં છતાં પણ જ્યારે તે લલિતાંગદેવ શોકથી જરા પણ નિવૃત્ત થયો નહિ, ત્યારે તેણે તેની દેવીને મળવાનો ઉપાય કહ્યો:—"ધાતકીખંડમાં પૂર્વ મહાવિદેહને વિષે

નંદીગામમાં નાગિલ નામે દરિદ્રિ શ્રેષ્ઠીને ઘેર ત્હારી સ્ત્રી સાત પુત્રીઓ ઉપર આઠમી પુત્રી થઇ છે. તે કુરૂપા અને ભાગ્યહીન છે. જેથી તેનો પિતા નાશી જવાથી ઉદ્વેગને લીધે તેણીનું નામ પણ પાડયું નથી. તેથી સૌ તેને નિર્નામિકા કહે છે. તે મ્હોટી થઇ એવામાં એક વખત તે લાકડાં લેવાને માટે ગગનતિલકપર્વત ઉપર ગઇ, ત્યાં જેમને તત્કાળ કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે એવા અને સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થએલા શ્રી યુગંધરકેવળીનો ઉપદેશ તેણીએ આ પ્રમાણે સાંભળ્યો. "આયુષ્ય વાયુ સમાન ચપળ છે, બળ ઇંદ્રધનુષ્યના જેવું ચંચળ છે, યૌવન વિજળીના ચમકારા જેવું ક્ષણિક છે, ધન પર્વત ઉપર વહેતી નદીના કલ્લોલ જેવું ચપળ છે, સ્નેહ હસ્તિના કાન સમાન ચપળ છે, અને આ શરીર રોગે કરીને વ્યાપ્ત છે. એમ જાણીને હે ભવ્યજનો! સદા ધર્મ આચરો. તેજ મહા અચળ છે. બીજું સર્વ ચળાયમાન છે. વળી દાન દારિદ્રયને નાશ કરનારૂં છે, શીળ દુર્ગતિનો નાશ કરે છે, બુદ્ધિ અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે અને ભાવના ભવનો નાશ કરે છે."

ગુરૂનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને તે કુમારિકાએ ગૃહિધર્મ અંગીકાર કર્યો છે, અને હમણાં તો તેણીએ અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે. ત્યાં જઇને તેણીને તું ત્હારૂં સ્વરૂપ પ્રકાશિત કર અને એવી રીતે કહે કે, તે ત્હારા ચિત્તની અનુરાગિણી થાય અને મૃત્યુ પામીને પણ ત્હારાજ વિમાનમાં સ્વયંપ્રભ દેવીપણે ઉત્પન્ન થાય." આ પ્રમાણે તે દેવે કર્યું એટલે તે નિર્નામિકા દેવલોકને વિષે તેની પોતાની પ્રિયા થઇ, અને તે તેણીની સાથે ક્રીડા કરતો સુખી થયો. અનુક્રમે આયુઃ ક્ષીણ થએ લલિતાંગદેવતા ચ્યવીને જંબૂદ્વીપને વિષે પૂર્વ મહાવિદેહમાં સીતાનદીની ઉત્તરે પુષ્કળાવતિ વિજયમાં લોહાર્ગલ નગરને વિષે સ્વર્ણજંઘરાજાની લક્ષ્મીદેવીરાણીની કૂખે કામદેવ સમાન વજ્રજંઘ નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે છઠ્ઠો વજ્રજંઘરાજાનો ભવ.) પિતાએ તેનો જન્મોત્સવ કર્યો. અનુક્રમે તે કુમાર યૌવનાવસ્થા પામ્યો.

હવે સ્વયંપ્રભાદેવી પણ સ્વર્ગથી ચ્યવીને તેજ વિજયને વિષે પુંડરિકીણીનગરીમાં વજ્રસેન તીર્થંકર ચક્રવર્તિની શ્રીમતી નામની પુત્રી થઈ. તે અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પામી. એકદા તેણીને પાસેના મનોરમ ઉદ્યાનમાં કેવળી મુનિને જોઇને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યાં તેણીએ નિયમ લીધો કે, પૂર્વભવનો પતિ મળશે, તેજ હું વરીશ. તેથી પિતાના આદેશથી તેણીએ પોતાના (સ્ત્રી પુરૂષના) પૂર્વભવનું સ્વરૂપ ચિત્રપટને વિષે આલેખીને કહ્યું કે, "જે મ્હારો પૂર્વભવ કહેશે, તેનેજ હું વરીશ." પછી તો રાજાએ સ્વયંવરમંડપ રચ્યો અને અનેક રાજકુમારોને તેડાવ્યા, પણ તેમનામાંના એકેએ તેણીનો પૂર્વભવ કહ્યો નહીં. તેમના વિવિધ પ્રકારના સંકેત પણ કોઇ પૂરી શક્યું નહીં. એટલે ત્યાં વજ્રજંઘકુમાર આવ્યો, ત્યાં તેણે ચિત્રપટમાં ઓળખેલો પોતાનો પૂર્વભવ જોયો એટલે અકસ્માત્ તેને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેથી તેણે કુમરીના હૃદયમાં રહેલા તે તે સંકેત કહી સંભળાવ્યા; એટલે તેણીએ તેને પોતાના પૂર્વભવ સબંધીનો પતિ જાણીને તેના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. પછી વજ્રજંઘ તેણીને પરણીને ઉત્સવસહિત પોતાને નગરે આવ્યો. ત્યાં સ્વર્ણજંઘે તેને રાજ્યાભિષેક કરી પોતે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

રાજ્ય પામ્યા પછી વજ્રજંઘ ન્યાયમાર્ગે પૃથ્વિનું પાલન કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે-જે પોતાના પિતાની પૃથ્વિને ન્યાયપૂર્વક પાળે છે, તે નિશ્ચે દેવગતિ પામે છે. રાજા ધર્મિષ્ટ હોય તો પ્રજા ધર્મિષ્ટ થાય છે, અને રાજા પાપી હોય તો પ્રજા પણ પાપી થાય છે. આ પ્રમાણે રાજા પ્રજાને અનુસરે છે. અર્થાત્ જેવા રાજા તેવી પ્રજા. અનુક્રમે તે વજ્રજંઘરાજાને પુત્ર થયો, તેનું વજ્ર એવું નામ પાડયું.

એકદા વજ્રજંઘ પોતાની પ્રિયાસહિત પોતાના સાળા પુષ્કરપાળ નૃપતિ, કે જેનાથી

સીમાડાના બીજા રાજાઓ વિરૂદ્ધ થયા હતા, તેની સહાય્યે જવા નિકળ્યો. માર્ગમાં "દૃષ્ટિવિષ સર્પ પડેલો છે." એવું સાંભળી ત્યાં જઈને તે સર્પને પ્રતિબોધ્યો. પછી ત્યાંથી તે પુંડરિકીણી નગરીએ ગયો. ત્યાં આવેલા પોતાના સાળા પુષ્કરપાળ રાજાના સર્વ દુશ્મનોને નસાડી મૂકીને પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો. ત્યાં માર્ગમાં ધ્યાન ધરીને રહેલા બે મુનિયોને કર્મ ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. એટલે તે દંપતીએ તે મુનિસેન અને સાગરસેન નામના મુનિઓને વંદન કર્યું. પછી તેમનો જૂદો જૂદો ઉપદેશ સાંભળીને પોતાને નગરે આવ્યાં.

એકદા વજ્રજંઘે શ્રીમતિને કહ્યું. "હે પ્રિયે! હું તો હવે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. તું સ્વસ્થ ચિત્તે ગૃહસ્થધર્મ પાળજે." પતિએ કહ્યું. "મ્હારો પ્રથમથી વ્રત અંગીકાર કરવાનો વિચાર છે, માટે આપ જો તે ગ્રહણ કરવાના હો, તો હું પણ તમારી સાથેજ દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ."

હવે એવું બન્યું કે, તેમના પુત્ર વર્જે, તે માત પિતાનો વ્રત ગ્રહણ કરવાનો વિચાર ન જાણતાં છતાં રાજ્ય લેવાના વિચારથી તેમને વિષ દીધું. તે વિષથી તેનાં માતા પિતા (રાજા રાણી) મૃત્યુ પામ્યાં. બન્ને શુભ ધ્યાનથી મરણ પામીને ઉત્તર કુરૂક્ષેત્રને વિષે યુગલિયાપણે ઉપન્યા. (એ પ્રકારે સાતમો યુગલિયાનો ભવ.) ત્યાં તેઓ દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષથી પોતાના મનોરથને પૂર્ણ કરતાં સુખમાં રહેતાં હતાં. ત્યાંથી તે યુગલિયાં મરણ પામીને પરસ્પરના સ્નેહને લીધે પહેલા સૌધર્મદેવલોકે દેવતા થયા. (એ પ્રકારે આઠમો દેવતાનો ભવ.) ત્યાં તેઓ અત્યંત સુખમાં રહેતા હતા.

વજ્રજંઘનો જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને જંબૂદ્વીપને વિષે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં સ્વર્ગનગરી સમાન ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરને વિષે સુવિધિ વૈદ્યનો જીવાનંદ નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. (એ પ્રકારે નવમો જીવાનંદ વૈદ્યનો ભવ.) ત્યાં ઈશાનચંદ્ર રાજાની કનકવતી નામે સ્ત્રીથી મહીધર નામનો પુત્ર થયો. સુનાસીર નામે મંત્રીની લક્ષ્મી નામની સ્ત્રીથી સુબુદ્ધિ નામે પુત્ર થયો. સાગરદત્ત નામના સાર્થવાહની અભયમતી નામની સ્ત્રીથી પૂર્ણભદ્ર નામે પુત્ર થયો. ધનશ્રેષ્ઠીની શીળમતી નામની સ્ત્રીથી ગુણાકર નામે પુત્ર થયો. શ્રીમતીનો જીવ પણ સ્વર્ગથી ચ્યવીને ત્યાં ઇશ્વરદત્તશેઠનો કેશવ નામે પુત્ર થયો. આ ઉપર કહેલા પાંચે જણને જીવાનંદની સાથે અત્યંત મિત્રાઈ થઈ.

એકદા તે પાંચે જણ જીવાનંદને ઘેર હતા, તે વખતે એક ગુણાકર નામના જૈન સાધુ. જેમનુ શરીર કોઢે ગળતું હતું, તેઓ પારણાને અર્થે ત્યાં આવ્યા. તેમનું આવું કોઢથી ગળતું શરીર જોઇને તેઓ માંહોમાંહે વિચાર કરવા લાગ્યા. "આ મુનિ અતિ વ્યાધિથી પીડા પામતા જણાય છે." તે ઉપરથી જીવાનંદ અનુકંપા સહિત બોલ્યો. "આ મુનિને પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચીને પણ આરામ કરીએ. તેને માટે લક્ષપાક તેલ, ગો-શીર્ષચંદન અને રત્નકંબળ એ ત્રણ વસ્તુ જોઇશે. તેમાં તેલ તો મ્હારે ત્યાં છે, બાકીની બે વસ્તુ લાવવાનો ઉપાય કરવો. આ યતિ તો મહાનુભાવ છે, તપસ્વી છે અને પોતાના શરીર ઉપર નિરપેક્ષ છે. જો તેમનું કષ્ટ મટાડીને તેમના ઉપર ઉપકાર કરીશું, તો મુક્તિ ગમનનું ફળ ઉપાર્જન થશે. કહ્યું છે કે-"જ્ઞાનદાનથી જ્ઞાની થાય છે. અભયદાનથી નિર્ભય થાય છે. અન્નદાનથી નિરંતર સુખી થાય છે, અને ઔષધદાનથી નિરોગી થાય છે."

પછી બીજી બે ઔષધિયોને અર્થે જીવાનંદ અને તેના મિત્રો એક [illegible] કોઈ મિ-ત્રની દુકાને ગયા અને તેને તે વસ્તુઓ મૂલ્ય લઇને આપવાને કહ્યું. ત્યારે તે વણિકે [illegible] તે બન્ને વસ્તુઓ યતિને અર્થે વિના મૂલ્યે આપીને કહ્યું કે. "મને પણ પુણ્ય આપો. માપીને ઔષધ આપવાથી પાપ થાય છે, અને ધર્મને આપવાથી ધર્મ થાય છે. ધર્મી

૩

ઉપાર્જન કરવા માંડે છે. અને અવિવેકી પુરૂષો ધર્મ રૂપ દ્રવ્યથી નિધન છતાં પણ બીજને ભક્ષણ કરનારાની પેઠે ધર્મરૂપી ધન મેળવવાનો ઉપાય કરતા નથી." એ પ્રકારનો ધર્મોપદેશ સાંભળવાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, એટલે વજ્રનાભે બાહુ, સુબાહુ, પીઠ, મહાપીઠ અને સુયશાની સાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. વજ્રનાભમુનિ ગુરૂની પાસે અભ્યાસ કરતાં કરતાં દ્વાદશાંગીના ધારક થયા અને બીજાઓ અગીયાર અંગ ભણ્યા. વજ્રનાભ મુનિએ અરિહંતાદિક મનોહર વીસસ્થાનકને આરાધવાથી સંસાર સમુદ્રને તારનારૂં તીર્થંકર નામ ગોત્રકર્મ બાંધ્યું. તે વીસસ્થાનક આ પ્રમાણે:—અરિહંત અને અરિહંતોની પ્રતિમાની પૂજાથી, તેમના અવર્ણવાદનો નિષેધ કરવાથી અને સદ્ભૂત અર્થવાળી તેમની સ્તવના કરવાથી પહેલું (અરિહંત પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧). સિદ્ધિસ્થાનમાં રહેલા સિદ્ધની ભક્તિને અર્થે જાગરણ ઉત્સવ કરવાથી તથા યથાર્થપણે સિદ્ધપણાનું કીર્તન કરવાથી બીજું (સિદ્ધપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૨). બાળ, ગ્લાન અને નવદીક્ષિત શિષ્ય વિગેરે યતિઓનો અનુગ્રહ (ભક્તિ) કરવાથી તથા પ્રવચન (ચતુર્વિધ સંઘનું) વાત્સલ્ય કરવાથી ત્રીજું (પ્રવચન પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૩). બહુમાનપૂર્વક આહાર, ઔષધ અને વસ્ત્ર વિગેરેના દાનવડે ગુરૂનું વાત્સલ્ય કરવાથી ચોથું (આચાર્યપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૪). વીસ વર્ષની દીક્ષા પર્યાયવાળા (પર્યાય સ્થવિર) સાઠ વર્ષની પર્યાયવાળા (વય સ્થવિર) અને સમવાયાંગના ધરનાર (શ્રુત સ્થવિર) ની ભક્તિ કરવાથી પાંચમું (સ્થવિર પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૫). અર્થની અપેક્ષાએ પોતાથી બહુશ્રુતપણાને ધારણ કરનારાઓનું અન્ન વસ્ત્રાદિ આપવા વિગેરે વાત્સલ્ય કરવાથી છઠ્ઠું (ઉપાધ્યાય પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૬). ઉત્કૃષ્ટ તપને કરનારા મુનિઓનું ભક્તિ અને વિશ્રામણાવડે વાત્સલ્ય કરવાથી સાતમું (સાધુપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૭). પ્રશ્ન અને વાચના વિગેરેથી નિરંતર દ્વાદશાંગી રૂપ શ્રુતનો સૂત્ર, અર્થ અને તે બન્નેથી જ્ઞાન ઉપયોગ કરવાથી આઠમું (જ્ઞાનપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૮). શંકા વિગેરે દોષથીરહિત સ્થૈર્ય વિગેરે ગુણોથી ભૂષિત અને શમાદિ લક્ષણવાળા સમ્યગ્દર્શનથી નવમું (દર્શનપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૯). જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને ઉપચાર એ ચાર પ્રકારનો કર્મ દૂર કરનારો વિનય. તેથી દસમું (વિનય પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૦). ઇચ્છામિથ્યાકરણાદિક દસ વિધ સમાચારીના યોગમાં અને આવશ્યકમાં અતિચાર રહિતપણે યત્ન કરવાથી અગીઆરમું (ચારિત્ર પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૧). અહિંસાદિક મૂળ ગુણોમાં અને સમિત્યાદિક ઉત્તર ગુણોમાં અતિચાર રહિત પ્રવૃત્તિ કરવાથી બારમું (બ્રહ્મચર્ય પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૨). ક્ષણે ક્ષણે અને લવે લવે પ્રમાદનો પરિહાર કરીને શુભધ્યાનમાં પ્રવર્તવાથી તેરમું (સમાધિ પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૩). મન અને શરીરને બાધા—પીડા ન થાય, તેવી રીતે યથાશક્તિ તપ કરવાથી ચૌદમું (તપ પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૪). મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ પૂર્વક તપસ્વિઓને અન્નાદિ વસ્તુ યથાશક્તિ દાન આપવાથી પંદરમું (દાનપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૫). જિનેશ્વર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનિ, બાળ મુનિ, સ્થવિર મુનિ, ગ્લાન મુનિ, તપસ્વિ મુનિ, ચૈત્ય અને શ્રમણસંઘ એ દશનું અન્ન, પાણી અને આસન વિગેરેથી વૈયાવૃત્ય કરવાથી સોળમું (વૈયાવચ્ચ પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૬). ચતુર્વિધ સંઘનાં સર્વે વિઘ્નો દૂર કરી સમાધિ ઉત્પન્ન કરવાથી સત્તરમું (સંયમપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૭). અપૂર્વ એવા સૂત્ર, અર્થ અને એ બન્નેને પ્રયત્ને કરીને ગ્રહણ કરવાથી અઢારમું (અભિનવ જ્ઞાનપદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૧૮). શ્રદ્ધાથી અને બહુમાનયુક્ત બુદ્ધિ કરવાથી તેમજ અવર્ણવાદનો નાશ કરી શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિ કરવાથી ઓગણીશમું (શ્રુતપદ) સ્થાનક આરાધ

છે (૧૯). વિદ્યા, નિમિત્ત, કવિતા, વાદ અને ધર્મકથા વિગેરે શાસનની પ્રભાવના કરવાથી વીસમું (તીર્થ પદ) સ્થાનક આરાધાય છે (૨૦).

બાહુએ પણ વિશુદ્ધ આહાર લાવી સાધુઓને વહેંચી આપવાથી ચક્રવર્તીકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. સુબાહુએ પણ પાંચશેં સાધુઓની સેવા ચાકરી કરવાથી અત્યંત બળકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એમ વજ્રનાભગુરુની વૈયાવચ્ચ સેવા આદિએ કરીને બાહુ, સુબાહુએ ઘણુંજ પુણ્ય બાંધ્યું; તેથી જ્યારે જ્યારે ગુરુ પ્રગટપણે તેમની પ્રશંસા કરે, ત્યારે ત્યારે પીઠ અને મહાપીઠ તે ખમી શકે નહીં. તે માયામિથ્યાત્વના યોગથી ક્રોધ કરવા વડે તેમણે સ્ત્રી નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કહ્યું છે કે—જે પુરૂષ ચપળ સ્વભાવી હોય, શઠ હોય, માયા કપટથી સગાસંબંધીને ઠગનારો હોય અને કોઇનો વિશ્વાસ ન કરે એવો હોય, તે પુરૂષ મરીને સ્ત્રી થાય. સુયશાએ નિરંતર ધર્મ કરવાથી અવ્યય એવું કલ્યાણ પ્રાપ્તિ કર્મ પ્રાપ્ત કર્યું.

એ સર્વે ચૌદલાખ પૂર્વસુધી નિષ્કલંક વ્રત પાળીને આયુની અંતે સમાધિએ મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા. (એ પ્રકારે બારમો દેવતાનો ભવ).

એવામાં અવસર્પિણી-કાળને વિષે સુષમ દુખમા નામના ત્રીજા આરાને છેડે છેલ્લા પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ બાકી રહ્યો ત્યારે આજ જંબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભરતાર્દ્ધમાં ગંગા સિંધુનદીના મધ્યભાગને વિષે વિમળવાહન નામે પ્રથમ કુળકર (યુગલિયાનો રાજા) થયો. તેને ચંદ્રયશા નામે સ્ત્રી હતી. (૧) તે વખતે અનુક્રમે કાળની હીનતાને લીધે કલ્પવૃક્ષો સ્વલ્પ થવા લાગ્યા અને યુગલિયાઓ કલહ કરવા લાગ્યા. એટલે "હકાર" નીતિ પ્રવર્તવા લાગી. તેમનું આયુષ્ય છ મહિના બાકી રહ્યું, ત્યારે ચંદ્રયશાએ ચક્ષુષ્માન અને ચંદ્રકાન્તા એ નામના યુગલને જન્મ આપ્યો. (૨) તેમને વળી યશસ્વિ અને સ્વરૂપા નામે યુગ્મધર્મી જોડલું ઉત્પન્ન થયું. (૩) એમના રાજ્યમાં "મકાર" નીતિ ઉત્પન્ન થઇ. પછી તેમને અભિચંદ્ર અને પ્રિયંગુ એ નામે જોડલું ઉત્પન્ન થયું. (૪) તેમને વળી પ્રસેનજિત અને પ્રતિકાન્તા નામે યુગલ થયું. (૫) તેમને મરૂદેવ અને શ્રીકાન્તા નામે યુગલ થયું. (૬) તેમને નાભિ અને મરૂદેવી નામનું એક યુગલ થયું. (૭) તેમના શરીરનું પ્રમાણ સવા પાંચશેં ધનુષનું હતું.

હવે ત્રીજા આરાનાં ચોરાશીલાખ પૂર્વ અને નવ્યાશી પખવાડીઆં બાકી રહે થકે, અષાઢશુદિ ચૌદશના દિવસે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રને વિષે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથકી તેત્રીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય ભોગવીને શ્રી વજ્રનાભનો જીવ મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનસહિત હસ્તિ, વૃષભ વિગેરે ચૌદ સ્વપ્ને સૂચિત એવો મરુદેવી માતાની કુક્ષિએ શ્રી તીર્થંકરના જન્મે અવતર્યા. તે સમયે નારકીના જીવોને પણ સુખ થયું. કહ્યું છે કે—જેમના જન્મ કલ્યાણક પર્વને દિવસે નારકીઓ પણ સુખ પામે છે! એવા પ્રભુના પવિત્ર ચરિત્રને વર્ણવવાને કોણ સમર્થ થાય? તે સમયે સ્વપ્નપાઠકો નહોતા, ઇંદ્રે પ્રભુની ભક્તિને લીધે અને સ્વામિની રક્ષાને અર્થે પોતાના સેવકો—અભિયોગિક દેવતાઓને મોકલ્યા. નવ માસ અને સાડાઆઠ દિવસ વ્યતિક્રાંત થએ છતે ચૈત્ર શુદિ આઠમને દિવસે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રે ચંદ્રમાનો યોગ આવે છતે મરુદેવીએ પાંચસેં ધનુષ પ્રમાણ શરીરવાળા સુવર્ણસમાન કાંતિવાળા વૃષભના ચિન્હે અંકિત અને સર્વ સુલક્ષણે વિરાજમાન એવા યુગલધર્મી પ્રથમ જિનપુત્રને જન્મ આપ્યો. (એ પ્રકારે તેરમો શ્રી ઋષભદેવનો.) તેમનો શક્રેંદ્રે જન્માભિષેક કર્યો. અને તેણેજ તેમના અંગુઠાને વિષે અમૃત સિંચન કર્યું, તે અમૃતનું પાન કરવાથી તેમનું શરીર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું.

સાથળે વૃષભનું ચિન્હ હતું અને મરુદેવીએ પણ સ્વપ્નને વિષે પ્રથમ વૃષભ દીઠો

હુતો, તેથી પુત્રનું નામ વૃષભ (ઋષભ) પાડયું. યુગલપણે ઉત્પન થએલી કન્યાનું સુમંગળા એવું નામ રાખ્યું. ઋષભને એક વર્ષ થવા આવ્યું હતું, તેવામાં ઇંદ્ર શેરડીનો સાંઠો લઈ પ્રભુને વંદન કરવાને અને વંશની સ્થાપના કરવાને અર્થે આવ્યો. ત્યારે બાલ્યસ્વભાવને લીધે ઋષભે ભક્ષણ કરવાની ઇચ્છાથી શેરડીનો સાંઠો લેવા માટે હાથ લાંબો કર્યો. તે ઉપરથી ઇંદ્રે વંશનું નામ ઇક્ષ્વાકુ એવું પાડયું. ત્યાર પછી દેવતા તો સદા પ્રભુને અર્થે ઉત્તરકુરુ થકી ફળ અને ક્ષીરસમુદ્રનું જળ લાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે પ્રભુ દશ વર્ષના થયા.

એવામાં એકવાર અકાળે તાડફળ પડવાથી એક યુગલમાંથી પુરૂષનું મૃત્યુ થયું અને કર્મયોગે સ્ત્રી બચી ગઇ! તેણીનું નામ સુનંદા. તે સુનંદાને યુગલિયાઓએ નાભિકુળકરની પાસે લાવી યુગલ-પુરૂષના મૃત્યુ સંબંધી વાત કહી. ત્યારે નાભિકુળકરે કહ્યું. "આ સુનંદા ઋષભની સ્ત્રી થશે." પછી ઋષભ પ્રભુ યૌવન અવસ્થામાં આવેલા જાણી શ્રી નાભિએ તેમનું પાણિગ્રહણ સુમંગળા અને સુનંદા સાથે કરાવવું ધાર્યું. તે અવસરે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને ઇંદ્ર પણ અપ્સરાઓ સહિત ત્યાં આવ્યો. પ્રભુએ પણ કર્મ અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે એમ જાણીને સર્વ હા કહી. પછી પ્રથમ ધાવમાતાએ ઋષભસ્વામી, સુમંગળા અને સુનંદાને સ્નાન કરાવી વિલેપન કરી આભૂષણ વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. પછી તેમને મંડપના દ્વાર પાસે લાવ્યા. ત્યાં ઇંદ્રે તેમનું દધિ, દૂર્વા અને લવણાદિવડે મંગળકાર્ય કર્યું. પછી ઇંદ્ર સ્વર્ગે ગયો. નવપરિણીત પ્રભુ—પુત્રનાં મંગળો, મરૂદેવી માતા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં. "હે પુત્ર! હે જંગમકલ્પવૃક્ષ! ત્હારી ઔધરૂપી શેંકડો શાખાનો વિસ્તાર કર. સકળ જગતને વાંછિતફળથી નિરંતર સંતુષ્ટ રાખ." આવી સત્ય આશીષ જેણે પોતાના પુત્ર બે સ્ત્રીના ભર્ત્તાર ઋષભદેવને આપી. તે તીર્થંકરની માતા મરૂદેવી વિજયવંત વર્તો.

હવે ૭ લાખ પૂર્વથી કાંઇક ઓછો સમય વીતે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી ચ્યવીને બાહુ અને પીઠના જીવ સુમંગળા દેવીની કુક્ષિમાં અવતર્યા. ત્યારે તેણીએ હસ્તિ વિગેરે ચૌદ મહાસ્વપ્ન જોયાં. અનુક્રમે તેઓ જન્મ્યા. તેમનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. પુત્રનું નામ ભરત અને પુત્રીનું નામ બ્રાહ્મી રાખ્યું. સુબાહુ અને મહાપીઠના જીવ પણ સુનંદાની કુક્ષિએ યુગ્મ (જોડલા) પણે ઉપન્યા. જન્મ થએ પુત્રનું નામ બાહુબળિ અને પુત્રીનું નામ સુંદરી રાખ્યું. અનુક્રમે સુમંગળાએ ઓગણપચાસ પુત્રના યુગલને જન્મ આપ્યો. તે અઠ્ઠાણુંનાં નામ આ પ્રમાણે:—

૧ શંખ, ૨ વિશ્વકર્મ, ૩ વિમળ, ૪ સુલક્ષણ, ૫ અમળ, ૬ ચિત્રાંગ, ૭ ખ્યાતકીર્ત્તિ, ૮ વરદત્ત, ૯ દત્ત, ૧૦ સાગર, ૧૧ યશધર, ૧૨ વર, ૧૩ સ્થાવર, ૧૪ કામદેવ, ૧૫ ધ્રુવ, ૧૬ વત્સ, ૧૭ નંદ, ૧૮ સૂર્ય, ૧૯ સુનંદ, ૨૦ કુરૂ, ૨૧ અંગ, ૨૨ વંગ, ૨૩ કોશળ, ૨૪ વીર, ૨૫ કલિંગ, ૨૬ માગધ, ૨૭ વિદેહ, ૨૮ સંગમ, ૨૯ દશાર્ણ, ૩૦ ગાંભિર, ૩૧ વસુવર્મ, ૩૨ સુવર્મ ૩૩ રાષ્ટ્ર, ૩૪ સુરાષ્ટ્ર, ૩૫ બુદ્ધિકર, ૩૬ વિવિધકર, ૩૭ સુયશા, ૩૮ યશકીર્તિ, ૩૯ યશસ્કર, ૪૦ કીર્તિકર, ૪૧ સુષેણ, ૪૨ બ્રહ્મસેન, ૪૩ વિક્રાંત, ૪૪ નરોત્તમ, ૪૫ ચંદ્રસેન, ૪૬ મહસેન, ૪૭ સુષેણ, ૪૮ ભાનુ, ૪૯ કાંત. ૫૦ પુષ્પયુત, ૫૧ શ્રીધર, ૫૨ દુર્દ્ધર. ૫૩ સુસુમાર, ૫૪ દુર્જય, ૫૫ અજયમાન, ૫૬ સુધર્મ, ૫૭ ધર્મસેન, ૫૮ આનંદન. ૫૯ આનંદ. ૬૦ નંદ, ૬૧ અપરાજિત, ૬૨ વિશ્વસેન. ૬૩ હરિષેણ, ૬૪ જય, ૬૫ વિજય. ૬૬ વિજયંત. ૬૭ પ્રભાકર. ૬૮ અરિદમન. ૬૯ માન. ૭૦ મહાબાહુ. ૭૧ દીર્ઘબાહુ, ૭૨ મેઘ. ૭૩ સુઘોષ. ૭૪ વિશ્વ. ૭૫ વરાહ. ૭૬ વસુ. ૭૭ સેન. ૭૮ કપિલ. ૭૯ શૈલવિચારી. ૮૦ અરિંજય. ૮૧ કુંજરબળ, ૮૨ જયદેવ. ૮૩ નાગદત્ત. ૮૪ કાશ્યપ, ૮૫ બળ, ૮૬ વીર, ૮૭ શુભમતિ, ૮૮ સુમતિ, ૮૯ પદ્મનાભ, ૯૦ સિંહ, ૯૧

ગયાતિ, ૯૨ સંવત, ૯૩ સુનાથ, ૯૪ નરદેવ, ૯૫ ચિત્રશ્વર, ૯૬ સુરવર, ૯૭ દ્રઢરથ, ૯૮ પ્રભંજન. એ પ્રમાણે ઋષભદેવને સો પુત્ર અને બે પુત્રીઓ થઇ.

ક્રમે કરીને કલ્પવૃક્ષો હીનસત્વ થઇ ગયા. તેમની ફળ આપવાની શક્તિ પણ હીન થઇ ગઇ, તેથી કષાય વધી પડયા. નીતિ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન થવા માંડયું. એમ યુગલિયા પરસ્પર કજીઆ કરવા લાગ્યા, ત્યારે નાભિરાજાએ તેમને શ્રી ઋષભદેવને સોંપ્યા. તે ઉપર શ્રી યુગલિયાઓ મર્યાદાને અર્થે (ઋષભદેવને રાજ્યાભિષેક કરવા માટે) મ્હોટા સ્થાનક ઉપર બેસારીને હાથમાં કમળપત્ર લઇને ભગવાનને અભિષેક કરવા માટે જળ લેવાને ગયા. અહિં ઇંદ્ર સ્વર્ગથી આવીને પ્રભુને રત્નના સિંહાસન ઉપર બેસારીને, બાવનાચંદનથી વિલેપન કરીને અને આભુષણ વસ્ત્ર પહેરાવીને પ્રચ્છન્નપણે એક બાજુએ ઉભો રહ્યો. એટલામાં તે યુગલિયા જળ લઇને આવ્યા. ત્યાં તો પ્રભુને આ પ્રકારે જોઇને તેમને પ્રદક્ષિણા દઇને ચિંતવવા લાગ્યા. "જો જળને મસ્તક ઉપર રેડીશું, તો સર્વ વસ્ત્ર ખરાબ થશે." એમ ધારી તેઓએ તેમના ચરણની નિચે અભિષેક કર્યો. આ વિનયથી સંતુષ્ટ થએલો ઇંદ્ર પ્રગટ થઇને પ્રભુને ભક્તિવડે પ્રણમીને બોલ્યો કે, "આ યુગલિયા વિનિત છે." તે ઉપરથી વળી તેણે ત્યાં બાર જોજન લાંબી અને નવ જોજન વિસ્તારવાળી (પહોળી) નવી નગરી બંધાવી, તેનું વિનીતા એવું નામ પાડયું. પ્રભુના જન્મથી વીશ લાખ પૂર્વ વીતે થકે પ્રભુએ કેટલાક યુગલિયાને પોતાના પ્રધાનપદ નીમ્યા, કેટલાકને ઉગ્ર એવા કોટવાળપદ ઉપર અને કેટલાકને ગુરૂ સ્થાનકે નીમ્યા. કેટલાકને મિત્ર તથા રાજન બનાવ્યા અને બાકીનાને ક્ષત્રિય તથા પાયદળ કર્યા. પછી પ્રભુએ હસ્તિ, ઘોડા, ગાય અને મહિષાદિકનો સંગ્રહ કર્યો.

હવે કલ્પવૃક્ષ તો વ્યુચ્છેદ થાય છે, તેથી યુગલિયા અપકવ ઔષધિ (કાચાં અન્ન) આદિનું ભક્ષણ કરવા લાગ્યા, તેથી તેમના પેટમાં દુઃખ થવા લાગ્યું એટલે પ્રભુએ કહ્યું. "તેને હાથવડે મસળીને અથવા કાખ (બગલ) માં રાખીને પછી ખાઓ." એમ કરતાં પણ આહાર પચ્યો નહિ. અજીર્ણ થવા માંડયું. તેવામાં પરસ્પર વૃક્ષની શાખાના ઘસારાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો તે જોઇને તેઓ ભયભિત થયા થકા પ્રભુની પાસે આવી કહેવા લાગ્યા કે, "હે ભગવન્! અમારી આષધિયો ભક્ષણ કરવા માટે આ રાક્ષસ ઉત્પન્ન થયો છે." પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનવડે અગ્નિની ઉત્પત્તિ જાણીને કહ્યું કે. "તે રાક્ષસ રૂપ અગ્નિમાં ઔષધિયો મૂકીને પછી તે ઔષધિયોને તમે ખાઓ." જ્યારે તેમ કર્યું એટલે તે રાક્ષસ રૂપ અગ્નિ સર્વ ઔષધિ ભક્ષણ કરી ગયો! એટલે તે યુગલિયાઓએ ફરીને પ્રભુ પાસે જઇ તે વાત કહી. તે વખતે પ્રભુ હસ્તિ ઉપર બેઠા હતા. એટલે તેમણે ત્યાંજ એક માટીનો પિંડ મંગાવીને હસ્તિના કુંભસ્થળ ઉપર મૂકી તેના (કુંભના) આકારનું એક પાત્ર બનાવી આપ્યું અને કહ્યું કે, "આ પ્રકારનાં પાત્રો બનાવી અગ્નિમાં પકવી, તે ઉપર ઔષધિ મૂકી પછી તે ભક્ષણ કરો." એટલે હવે તેઓ પ્રભુએ કહેલી વિધીએ ઔષધિ ભક્ષણ કરવા લાગ્યા તેથી સુખી થયા.

પછી પ્રભુએ શિલ્પ વિજ્ઞાન સો જાતનાં પ્રગટ કર્યાં. તે આ પ્રમાણેઃ—૧ કુંભાર, ૨ લુહાર, ૩ ચિતારા, ૪ વણનાર અને ૫ હજામ. એ પાંચમાંથી એકેકના વીશ વીશ ભેદ [illegible] ભેદ થાય છે. પછી પ્રજા પણ તે પ્રકારે શિલ્પ કળાઓ કરવા લાગી. પછી [illegible] દંડ અને ભેદ રૂપ ચાર પ્રકારની નીતિ પ્રગટ કરી. પુરૂષની બ્હોતેર કળાઓ [illegible] અને સ્ત્રીની ચોસઠ કળાઓ બાહુબળીને શીખવી. તે આ પ્રમાણેઃ—

૧ [illegible], ૨ [illegible]કળા, ૩ ગણિતકળા, ૪ ગીત ગાવાની કળા, ૫ નૃત્યકળા, ૬ [illegible], ૭ [illegible] વગાડવાની કળા, ૮ મૃદંગ વગાડવાની કળા, ૯ વીણાવગાડ

વાની કળા, ૧૦ વાંસળી વગાડવાની કળા, ૧૧ ભેરી વગાડવાની કળા, ૧૨ હસ્તિ પરખવાની કળા, ૧૩ અશ્વ પરખવાની કળા, ૧૪ ધાતુર્વાદની કળા, ૧૫ દૃષ્ટિવાદની કળા, ૧૬ મંત્રવાદની કળા, ૧૭ પલિત વિનાશની કળા, ૧૮ રત્ન લક્ષણ, ૧૯ સ્ત્રી લક્ષણ, ૨૦ પુરુષ લક્ષણ, ૨૧ છંદકરણ, ૨૨ તર્કવાદ, ૨૩ ન્યાય, ૨૪ તત્વવિચાર, ૨૫ કાવ્યકરણ, ૨૬ જ્યોતિષ, ૨૭ ચૌદવેદની કળા, ૨૮ વૈદ્યકળા, ૨૯ ષટ્‌ભાષા જ્ઞાન, ૩૦ વશીકરણ, ૩૧ અંજન, ૩૨ લીપિ. ૩૩ કૃષિકર્મ, ૩૪ સ્વપ્ન, ૩૫ વ્યાપાર, ૩૬ રાજસેવા, ૩૭ શકુન, ૩૮ ઇંદ્રજાળ, ૩૯ વાયુસ્તંભન, ૪૦ અગ્નિસ્તંભન, ૪૧ વર્ષાદ વરસાવવાની કળા, ૪૨ લેપન કળા, ૪૩ મર્દનકળા, ૪૪ ઉર્ધ્વ જવાની કળા, ૪૫ ઘટબંધનની કળા, ૪૬ ઘણા ફેરવો, ૪૭ પત્ર છેદવાં, ૪૮ મર્મ ભેદન, ૪૯ ફળ ખેંચવાં, ૫૦ પાણીવૃષ્ટિ, ૫૧ લોકાચાર શીખવાની કળા, ૫૨ લોકોની મરજી રાખવાની કળા, ૫૩ ફળ ભરવાની કળા, ૫૪ ખડ્‌ગ ધારવાની કળા, ૫૫ છુરીબંધન, ૫૬ મુદ્રાકરણ, ૫૭ લોહઘટન, ૫૮ દંત સમારણ, ૫૯ કાષ્ઠછેદન, ૬૦ ચિત્રકરણ, ૬૧ બાહુયુદ્ધ, ૬૨ દૃષ્ટિયુદ્ધ, ૬૩ મુષ્ટિયુદ્ધ, ૬૪ દંડયુદ્ધ ૬૫ ખડ્‌ગયુદ્ધ, ૬૬ વચનયુદ્ધ, ૬૭ ગરુડમર્દન, ૬૮ સર્પદમન, ૬૯ ભૂતદમન, ૭૦ યોગધ્યાન, ૭૧ વર્ણજ્ઞાન, અને ૭૨ નામાવળિ.

૧ નૃત્ય કરવાની કળા, ૨ આદર દેવાની કળા, ૩ ચિત્રકળા, ૪ વાદ્યકળા, ૫ મંત્ર કળા, ૬ તંત્રકળા, ૭ જ્ઞાનકળા, ૮ વિજ્ઞાનકળા, ૯ દંડકળા, ૧૦ જળસ્તંભન કળા, ૧૧ ગીત ગાવાની કળા, ૧૨ તાલમાનની કળા, ૧૩ મેઘવૃષ્ટિની કળા, ૧૪ ફળાવૃષ્ટિની કળા, ૧૫ વચન ગોપન, ૧૬ આકાર ગોપન, ૧૭ ધર્મ વિચાર, ૧૮ શકુન જોવા, ૧૯ ક્રિયાકલ્પ, ૨૦ સંસ્કૃત ભાષા બોલવી, ૨૧ પ્રમાદનીતિ, ૨૨ ધર્મનીતિ, ૨૩ વર્ણિકાવૃષ્ટિ, ૨૪ સુવર્ણસિદ્ધિ, ૨૫ સુગંધી તેલ કરવું, ૨૬ લીલા સહિત ચાલવું, ૨૭ હસ્તિ ઘોડાની પરિક્ષા કરવી, ૨૮ સ્ત્રી પુરુષનાં લક્ષણ જાણવાં, ૨૯ સુવર્ણ રત્નભેદનું જ્ઞાન, ૩૦ અઢાર જાતિની લીપી, ૩૧ તાત્કાળિક બુદ્ધિ, ૩૨ વાસ્તુકસિદ્ધિ, ૩૩ વૈદ્યક્રિયા, ૩૪ કામક્રિયા, ૩૫ ઘટભ્રમણ, ૩૬ સારિ પરીશ્રમ, ૩૭ અંજનયોગ. ૩૮ ચૂર્ણયોગ, ૩૯ હસ્તલાઘવ, ૪૦ વચન ચતુરતા, ૪૧ ભોજન વિધિ, ૪૨ વ્યાપાર વિધિ, ૪૩ મુખમંજન, ૪૪ શાળિખંડન, ૪૫ કથા કહેવી, ૪૬ ફૂલગૂંથન, ૪૭ વાંકુ બોલવું, ૪૮ કાવ્યશક્તિ, ૪૯ વેષ બનાવવો, ૫૦ સર્વ પ્રકારની ભાષાઓ બોલવી, ૫૧ અભિધાન જ્ઞાન, ૫૨ ઘરેણાં પહેરવાં, ૫૩ રાજાની ભક્તિ કરવી. ૫૪ ઘરનો આચાર શીખવો, ૫૫ કાવ્યકરણ, ૫૬ પરને હરાવવો, ૫૭ ધાન્ય રાંધવું, ૫૮ કેશ બાંધવા ગૂંથવા, ૫૯ વીણા વગાડવી, ૬૦ વિતંડાવાદ, ૬૧ અંકવિચાર, ૬૨ લોકવ્યવહાર, ૬૩ અંત્યાક્ષરિકા અને ૬૪ પ્રશ્નપ્રહેલિકા.

અશ્વ અને હસ્તિનાં લક્ષણ પણ પ્રગટ કર્યાં. જમણે હાથે બ્રાહ્મીપુત્રીને અઢાર લીપિ શીખવી. તે આ પ્રમાણેઃ—

૧ હંસ, ૨ ભૂત, ૩ યક્ષ. ૪ રાક્ષસ, ૫ ઉડ્ડી. ૬ યાવની. ૭ તુરકી, ૮ કીરિ, ૯ કાપરી ૧૦ સૈંધવી. ૧૧ માળવી, ૧૨ નડી, ૧૩ નાગરી, ૧૪ લાટી. ૧૫ પારસી, ૧૬ અનિમિત્તિ, ૧૭ ચાણાકી અને ૧૮ મૂળદેવી લીપિ. તથા ડાબે હાથે ગણિતાદિ સુંદરીને શીખવ્યાં. આ પ્રમાણે પ્રભુએ ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી નિષ્કંટક રાજ્યલક્ષ્મીને ભોગવી

એવામાં અઢારભાર વનસ્પતીને ખીલવનારી વસંતઋતુ આવી. તે વખતે સારસ્વતાદિ દેવતાએ આવીને પ્રભુને વિનંતી કરી. "આપ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો." એટલે પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનવડે સંયમ લેવાનો અવસર જાણીને ભરતને અયોધ્યાનું રાજ્ય, બાહુબલીને બહુલી દેશનું રાજ્ય અને બીજા પુત્રોને યથાયોગ્ય ગામ નગર આપ્યાં. પછી ચૈત્ર વદિ આઠમના દિવસે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રને ચંદ્રનો યોગ થયે છતે પ્રભુ, સુર અસુરોએ

ઉપાડેલી સુદર્શના નામની શિબિકામાં બેસીને, ઇંદ્રાદિક તથા બીજા રાજાઓએ પણ પરિ વર્યા થકા રાજમાર્ગે ચાલતા ચાલતા દેવદુંદભી પ્રમુખ વાજિંત્રો વાજતે ગાજતે પ્રભુ સિદ્ધાર્થ નામના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ત્યાં આવી શિબિકામાંથી ઉતરીને અશોકવૃક્ષ તળે આવી તેમણે વસ્ત્રાભૂષણનો ત્યાગ કર્યો. ત્યાં ઇંદ્રે આપેલા દેવદુષ્ય વસ્ત્રને ખભે મૂકીને ચારમુષ્ટિ લોચ કર્યો; પરંતુ ઇંદ્રના આગ્રહથી પ્રભુએ મસ્તકની પછવાડે એક મુષ્ટિ લોચ રહેવા દીધો. ઇંદ્રે થતા કોળાહળને નિવારે થકે પ્રભુએ નમસ્કાર ઉચ્ચારણ પૂર્વક સંયમ ગ્રહણ કર્યો. તે વખતે નાભિરાજાના પુત્ર શ્રી ઋષભદેવને ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કહ્યું છે કે-સર્વ પ્રકારનાં અકૃત્યો ટાળીને સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરી સંયમને ગ્રહણ કરે. તીર્થંકરો જ્યાં સુધી ગૃહાવાસમાં હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે; પણ જ્યારે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તેમને ચોથું મનઃ પર્યવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં સુધી તેઓ કેવળજ્ઞાન નથી પામતા, ત્યાંસુધી તેઓ છદ્મસ્થ કહેવાય છે. પછી ભરતાદિ ઘણા રાજાઓએ વાર્યા થકા પણ કચ્છ અને મહાકચ્છ વિગેરે ચાર હજાર રાજાઓએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એટલે ઇંદ્રાદિ યથાસ્થાને ગયા અને પ્રભુ પણ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

હવે પૂર્વ ભવમાં ઉપાર્જન કરેલાં અશુભ કર્મને લીધે ભિક્ષા નહિ મળવાથી પ્રભુ એક વર્ષ સુધી આહાર વિના વિહાર કરી ગજપુર નગરમાં આવ્યા. ત્યાં બાહુબળિના પુત્ર સોમયશાને એવું સ્વપ્ન આવ્યું હતું કે, "શત્રુએ વિરોધ કરે થકે પણ શ્રેયાંસપુત્રની સહાયથી પોતે વિજયી નિવડ્યો છે." વળી ગામના સુબુદ્ધિ શેઠે પણ એવું સ્વપ્ન દીઠું કે, "સૂર્ય મંડળથી પડતાં કિરણો, જે કદી પાછાં ફરે નહિ, તેને શ્રેયાંસ કુમારે ફરી ત્યાંજ સ્થાપ્યાં." વળી ત્રીજું સ્વપ્ન શ્રેયાંસકુમરને આવ્યું તે એવું કે, "મેરૂપર્વત મલિન થયો, તેને (મેં) દૂધે ધોઇને ઉજળો કર્યો." હવે પ્રભાતે સર્વ એકઠા થયા. ત્યાં સહુએ વિચાર કર્યો કે, શ્રેયાંસ કુમરનો મ્હોટો ઉદય થશે. એમ ધારી સૌ પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

એવા સમયને વિષે લોકોમાં કોળાહળ થઈ રહ્યો કે, ઋષભદેવ કંઇ પણ ગ્રહણ કરતા નથી. તે સાંભળીને શ્રેયાંસકુમાર ગોખમાંથી ઉતરીને તેમના દર્શનને અર્થે પ્રભુની સન્મુખ ગયો. તેમના દર્શનથીજ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પછી તેને ખબર પડી કે, પ્રભુએ હમણાંજ દીક્ષા લીધી છે. એવું જાણીને તે શ્રેયાંસકુમાર તેમને યોગ્ય એવા પ્રાસુક આહારનો તત્કાળ વિચાર કરવા લાગ્યો. તે વખતે લોકોએ તેમને વહોરાવવાને (આપવાને) અર્થે હસ્તિ, અશ્વ, કન્યા અને આભરણો વિગેરે આણ્યાં; પરંતુ તે સર્વ ત્યજીને પ્રભુ શ્રેયાંસકુમારના ઘર પ્રત્યે આવ્યા.

ત્યાં કોઈક રાજાએ શ્રેયાંસકુમારને શેરડીના રસના સો ઘડા ભેટ દાખલ મોકલ્યા છે. તેનેજ પ્રાસુક આહાર જાણીને, તે પ્રભુને અંજળિ જોડી કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રભુ! હસ્ત લાંબા કરો અને અમને નિસ્તારો. અમારો ઉદ્ધાર કરો. આ બેતાલીશ દોષરહિત આહાર સ્વિકારો." અહિં કવી ઘટના કરે છે કે, પ્રભુનો જમણો હાથ ભિક્ષા લેવા માટે લાંબો થયો નહીં, તે જોઈ પ્રભુ કહે છે કે, હે "દક્ષિણ હસ્ત! તું ભિક્ષા કેમ નથી લેતો?" ત્યારે જમણા હાથે કહ્યું. "હું તો દાતાર હાથ છું, તે તેની હેઠે (દાતારના હાથ નીચે હાથ રાખી) કેમ ભિક્ષા લેઉં? કારણ કે, પૂજા, ભોજન, દાન, શાંતિકર્મ, કરસ, કળા, પાણિગ્રહણ, સ્થાપના, તોળવું અને વ્યાપાર પ્રમુખ રૂડાં કાર્ય કરવાને હું બંધાએલો છું." ત્યારે ડાબો હાથ બોલ્યો. "હું ડાબો હાથ સંગ્રામને વિષે આગળ થઉં છું, ગણત્રી પણ ડાબી બાજુએથી થાય છે, શયન પણ ડાબે પડખે થાય છે, જમણો હાથ

તો દ્યૂતાદિ વ્યસનમાં પ્રવર્તે છે; માટે તે જમણો હાથજ ભિક્ષા ગ્રહણ કરશે." તે ઉપરથી પ્રભુએ જમણા હાથને કહ્યું. "તેજ રાજ્યલક્ષ્મી મેળવી છે, દ્રવ્યના સમૂહને દાનમાં દઈ દેવાથી તેંજ કૃતાર્થ કર્યા છે, તું સંતુષ્ટ છે, તોપણ હમણાં આ દાન ગ્રહણ કર અને દાનીના ઉપર દયા કર." આ પ્રમાણે જમણા હાથને પ્રતિબોધીને તે હાથને શ્રેયાંસનૃપ પાસ તાજા ઇક્ષુરસથી પૂરાવ્યો. એવા શ્રી ઋષભપ્રભુ તમારૂં રક્ષણ કરો.

આ જિનેશ્વરને વર્ષ દિવસે પારણું થયું. શ્રેયાંસકુમારનો યશ ત્રણભુવનમાં વિસ્તાર પામ્યો, ને તેના આંગણામાં બારક્રોડ રત્નની વૃષ્ટિ થઇ. "અહો! શ્રેયાંસનૃપે મહત્ દાન દીધું." એવી આકાશવાણી થઇ. દેવતાઓએ બારક્રોડ સોના મહોરોની વૃષ્ટિ કરી. શ્રેયાસ કુમારના જશથી ત્રણ ભુવન ભરાણાં, રસથી ભગવાનના હાથ ભરાણા, દ્રવ્યથી શ્રેયાસ કુમારનું ઘર ભરાણું અને આત્માએ નિરુપમ સુખ ઉપાર્જ્યું. એમ સુપાત્રદાનનું મ્હોટું ફળ છે. કહ્યું છે કે—ઋષભદેવ સરખું પાત્ર, ઇક્ષુરસ સરખું નિરવદ્ય દાન અને શ્રેયાંસકુમાર જેવો ઉત્કૃષ્ટ ભાવ; એ સર્વે આવ્યું હોય તો અનુંજ થાઓ. અર્થાત્ માગીએ તો એવાજ યોગ મળજો. ઈહા કચ્છાદિ ભિક્ષા નહિ મળવાથી વનમાં તાપસ થયા. જેને લોકો હમણાં જટાધારી કહે છે. તે કચ્છ અને મહાકચ્છના પુત્રો નમિ અને વિનમિ પ્રભુએ દીક્ષા લીધી ત્યારે દૂર ગયા હતા, તે પાછળથી આવ્યા તેમનું મન ભરતની સેવા કરવા ઉપર હતું નહીં, તેથી તેઓ પ્રભુ પાસે આવ્યા તેમણે પ્રભુને કહ્યું. "હે સ્વામિન્! અમે આપના સેવકો છીએ, તેથી અમે ભરતની પાસે રાજ્યાદિકની યાચના કરીશું નહી," પછી તેઓ જ્યાં જ્યાં પ્રભુ વિહાર કરતા, ત્યાં ત્યાં માર્ગે કાંકરા પ્રમુખને દૂર કરવા લાગ્યા અને જ્યાં જ્યાં પ્રભુ કાયોત્સર્ગ કરે, ત્યા તે બંન્ને હાથમા ખડગ લઇને પ્રભુની બન્ને બાજુએ ઉભા રહેવા લાગ્યા ને સવાર સવારે પ્રભુની કમળવડે પૂજા કરીને કહેવા લાગ્યા કે, "અમને રાજ્ય આપો." એટલે ત્યા ધરણેંદ્ર આવીને કહેવા લાગ્યો કે, "હે નમિ વિનમિ! તમે રાજ્યના અર્થી જણાઓ છો, પણ પ્રભુ તો મમતા તથા દ્રવ્યરહિત છે, તેથી ભરત પાસે રાજ્ય માગો." ત્યારે તેમણે કહ્યું. "જો પ્રભુને રાજ્ય આપવુ હોય તો આપે, નહિ તો અમે અહિં આમજ રહીશું."

ધરણેંદ્ર તેમને દૃઢ ભક્તિવાળા જોઇ અતિશય સંતુષ્ટ થઇને પ્રભુના મુખમાં પ્રવેશ કરીને બોલ્યો. "તમે વેતાઢ્ય પર્વત ઉપર ચાલો. ત્યાં તમને રાજ્ય આપું." એમ કહીને બીજું ઋષભનું રૂપ ધારણ કરીને વેતાઢ્ય પર્વત ઉપર જઇ ત્યાં તેમને દક્ષિણશ્રેણિ તથા ઉત્તરશ્રેણિનું રાજ્ય આપ્યું. તથા ગૌરી અને પ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરે અડતાળીશ હજાર વિદ્યાઓ આપી. કહ્યું છે કે–નમિ વિનમિ પ્રભુને વિષેજ લયલીન હતા. તો તેઓ વિદ્યાધરના અધિપતિ થયા. મ્હોટા પુરુષના ચરણની સેવા ક્યાંહિ પણ નિષ્ફળ થતી નથી. નમિ વિનમિ એ બે ભાઇને નાગેંદ્રે વેતાઢ્ય પર્વત ઉપર ૪૦ વિદ્યાઓ આપી અને ઉત્તરશ્રેણિનાં સાઠ તથા દક્ષિણશ્રેણિનાં પચાસ નગર આપ્યા.

એકદા ભગવાન્ શ્રી ઋષભદેવ વિહાર કરતા બહુલીદેશના ભૂષણરૂપ એવી તક્ષશિલા નગરીની બહારના ઉદ્યાનમાં આવી સંધ્યા સમયે કાઉસ્સગ્ગે રહ્યા. તે વખતે પિતાનું આગમન જાણીને બાહુબળિએ વિચાર્યું કે, "હમણાં રાત્રી પડવા આવી છે, તો મ્હારે વાંદવા જવું શોભતું નહિ; માટે પ્રભાતે મ્હોટા આડંબર સહિત પ્રભુને વંદન કરવા જઇશ." એમ ધારીને પ્રાતઃકાળે ત્યારે તે [illegible] બાહુબલિ વંદન કરવાને ગયા, તે પહેલાં પ્રભુ તો અહિંથી વિહાર કરી ગયા હતા. બાહુબળિએ પ્રભુને દીઠા નહિ તેથી તે બહુ [illegible] [illegible]

[illegible]

ઘો." પણ પછી મંત્રીના વચનોથી સ્વસ્થ થઈ બાહુબળિએ ત્યાં પ્રભુની પાદુકાયુક્ત એક મહાન્ રત્નમય સ્તૂપ કરાવ્યું.

ભગવંત પણ એક હજાર વર્ષને અંતે પુરિમતાલ નગરને વિષે શકટ નામના વનમાં અઠ્ઠમનો તપ કરી મૌનપણે એક વૃક્ષની નીચે રહ્યા હતા. ત્યાં ફાગણ વદ અગીયારશને દિવસે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રને યોગે પ્રભાતે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેજ સમયે સર્વ દેવોએ મળીને ત્યાં સમવસરણ રચ્યું. એટલે પ્રભુ "નમો તિત્થસ્સ" એમ કહીને સિંહાસન ઉપર બિરાજ્યા. ત્યાં બાર પર્ષદા દેશના શ્રવણ કરવાને બેઠી.

હવે અહિં એવું બન્યું કે, ભરત રાજાની આયુદ્ધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું. એટલે ચક્રરત્નની ઉત્પત્તિ અને પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, એ બન્ને વાતની વધામણી ખાનાર એકજ વખતે ભરતની પાસે આવ્યા. ભરતે વિચાર્યું કે, 'હું તે પ્રથમ ચક્રરત્નની પૂજા કરૂં, કે યુગાદિ દેવની પૂજા કરૂં?' એવું વિચારવાથી તુરતજ તેને મનમા એમ થયું કે, હા! ધિક્કાર છે મને. કેમ મેં એવું ચિંતવ્યું! ચક્રની પૂજા પહેલી ન હોય, પ્રથમ પૂજવા યોગ્ય તો તાત છે; કારણ કે, ચક્ર આ લોકનું કારણ છે, પરલોકના સુખનું કારણ તો તાતજ છે. પછી પિતામહી (મ્હોટી મા) મરુદેવી જેને પુત્ર વિયોગથી અશ્રુપાતને લીધે આંખે પડળ આવ્યાં હતાં, તેમને હસ્તિના કુંભસ્થળ ઉપર બેસારીને ભરતરાજા પ્રભુને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સમવસરણ જોયું કે, તુરતજ ભરતે કહ્યું. "હે માતામહી! જુઓ, આપના પુત્રની આ અદ્ભૂત વિભૂતિ અને સાંભળો આ દેવદુંદુભિના શબ્દો! કયાં મ્હારી સ્વલ્પ ઋદ્ધિ અને કયાં આપના પુત્રની પ્રભુતા! એ બેનો અંતર મેરુ અને સરસવના જેવો છે. હંસને કાગડાના અંતર જેવો છે. વળી ચિંતામણી અને કાંકરા વચ્ચે તથા રાજા અને રાંક વચ્ચે જેવો તફાવત છે, તેટલોજ તેમની વચ્ચે છે."

એવામાં તો દેવદુંદુભિના શબ્દને સાંભળવાથી હર્ષનાં આંસુ આવવાને લીધે મરુદેવી માતાનાં પડળ ઉતરી ગયાં, તેથી તેમણે સમવસરણ જોયું. તેજ ક્ષણે કર્મક્ષયથી તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેઓ આયુ: ક્ષીણ થઈ જવાથી મુક્તિપદને પામ્યાં. ઇહાં ગ્રંથકર્ત્તા ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે "વિશ્વને વિષે આદીશ્વર (ઋષભદેવ) સમાન કોઇ પુત્ર નથી, કે જેણે હજાર વર્ષસુધી પૃથ્વિને વિષે ભ્રમણ કરીને પણ મેળવેલું જે કેવળજ્ઞાન, તે અત્યંત સ્નેહને લીધે તત્કાળ માતાને અર્પણ કરી દીધું!" હે પ્રાણિઓ! જો સંસાર ત્યાગ કરવાની શક્તિ ન હોય, તો જિનેશ્વર ઉપર અતિશે મોહ રાખો. જેમ મોહ રાખવાથી હસ્તિ ઉપર બેઠેલાં મરુદેવીમાતા પણ મોક્ષને પામ્યાં તેમ. પછી દેવતાઓએ આવીને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. ભરતરાજા સમવસરણમાં જઇ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ પ્રભુને વંદન કરીને ધર્મ સાંભળવા બેઠા. ત્યાં પ્રભુએ તેમનો શોક નિવારણ કરવા માટે દેશનાનો આરંભ કર્યો:—

"આ અપાર સંસારસમુદ્રને વિષે મનુષ્યનો ભવ, જ્ઞાન, વિશાળ કુળ, ઉત્તમ જાતિ અને બળ એટલાં વાનાં પામવાં દુર્લભ છે. જેને મનુષ્યપણામાં બોધિબીજ અર્થાત્ સમકિત પ્રાપ્ત થયું છે, તે સંસાર સમુદ્ર તરવાને સમર્થ થઇ તેમાં ન પડતાં મોક્ષ નગરીને પામે છે. વળી પાપનું મૂળ લોભ છે, રોગનું મૂળ રસ છે અને દુ:ખનું મૂળ સ્નેહ છે; માટે એ ત્રણે વસ્તુ ત્યજે તો મનુષ્ય સુખી થાય. વળી વ્યાધિ વેદનાથી ભરેલા આ અસાર સંસારને વિષે સુખ તો છેજ નહિ. એમ જાણતાં છતાં પણ જીવ જિનભાષિત ધર્મ આચરતો નથી! આ જીવિત અસ્થિર છે, ઋદ્ધિ ચંચળ છે અને યૌવન પણ નદીના વેગ સમાન ક્ષણિક છે. આમ પ્રત્યક્ષ દેખતાં છતાં પણ જીવ છેતરાય છે. હે ભરત! આ સંસારનાં વિષયસુખ મધુબિંદુઆ જેવાં છે. તે મધુબિંદુઆની કથા આ પ્રમાણે—

કોઇએક પુરુષે દેશો દેશ પરિભ્રમણ કરતાં, ચોર, ઘાતકી પ્રાણીઓ અને મ્હોટી નદીવાળી એક અટવીમાં સંઘસહિત પ્રવેશ કર્યો. તે સંઘને પીડા કરવાને ચોર અને વાઘ વિગેરે ત્યાં દોડી આવ્યા; તેથી સર્વ માણસો હરિણની પેઠે નાશી ગયા. સંઘથી છૂટો પડી ગયો એટલે ભયવડે કંઠે પ્રાણ આવેલા તે પુરુષે, ઉછળતા એવા કૂવાના પાણીની પેઠે એક મ્હોટી અટવીમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે સાક્ષાત્ યમ જેવો અને ક્રોધથી ઉદ્ધત એવો એક વનહસ્તિ, તે બિચારા ગભરાઈ ગએલા પુરુષની પછવાડે દોડતો આવ્યો. મ્હોટા પર્વતમાંથી જેમ નિર્ઝરણાં ઝરે, તેમ તે હસ્તીને મદ ઝરતો હતો. આકાશ થકી વાદળાંઓને પાડી નાંખવાને ઇચ્છિતો હોયની! તેમ તે પોતાની સૂંઢને ઊંચે ઉછાળતો હતો, પૃથ્વીને પગવડે દબાવતો હતો, તે જાણે તેમાં ખાડા પાડવાને ઇચ્છિતો હોયની! લાલચોળ મોંમાંથી તે ફૂંફાડા મારતો હતો અને મ્હોટા મેઘની સમાન ગર્જના કરતો હતો. "હું ત્હારા પ્રાણ લઈશ, વાસ્તે જલદી જતો રહે." એવી પ્રેરણા કરતો હોયની! તેમ તે હસ્તી તેની પછવાડે વારંવાર સૂંઢના સિત્કાર કરવા લાગ્યો. તે પુરુષ ધાસ્તીને લીધે દડાની પેઠે પડતો ને ઉભો થતો, હસ્તી લગભગ પકડી પાડે એવામાં, તૃણે કરીને ઢંકાઇ ગએલા એક કૂવા પાસે આવી પહોંચ્યો. "હસ્તિ જરૂર પ્રાણ લેશે, તેથી કદાચિત્ કૂવામાં પડીને જીવું તો જીવું." એમ ધારીને તેણે તેમાં ઝંપાપાત કર્યો. કારણ કે, જીવવાની આશા કોઇથી ત્યજાતી નથી. તે કૂવાના તટ ઉપર એક વડનું ઝાડ હતું, તેની એક ડાળ ભુજંગની ફણાની પેઠે કૂવામા લટકતી હતી. તે પુરુષે તેમાં પડતાં પડતાં વચ્ચે તે ડાળ પકડી લીધી; તેથી તેનું આલંબન કરીને દોરડાવડે બાંધેલા ઘડાની પેઠે તે કૂવામાં લટકતો રહ્યો.

હવે તે હસ્તિ પોતાની સૂંઢને કૂવામાં નાંખી તેના મસ્તકનો સ્પર્શ કરવા લાગ્યો. (અડવા લાગ્યો). પણ ભાગ્યહીન પુરુષ જેમ ઔષધીને લઈ શકતો નથી, તેમ તે તેને લઇ શક્યો નહિ. પછી તે ભાગ્યહીન પુરુષે નીચી દૃષ્ટિ કરી તો, તેમાં એક મ્હોટો અજગર હતો. "પડે તો તેનો ભક્ષ કરી જઉં" એમ ધારીને ઊંચે જોતો હોયની! એવો તે અજગર, કૂવાની અંદર બીજો કૂવો હોય, તેવું પોતાનું મોં વિકાસીને બેઠો હતો. વળી તેની ચારે બાજુએ યમરાજાના બાણ સમાન પ્રાણને હરનારા ચાર સર્પોને તેણે જોયા. તે દુષ્ટ આશયવાળા સર્પો ઊંચી ફણા કરીને તેને ડંશ દેવાને, પોતાના ધમણ જેવા મોંમાંથી ફુત્કારના પવનો કાઢતા હતા અને તે વડની ડાળીને દાંત રૂપ કરવતની વચ્ચે લઇને, એક ધોળો અને એક કાળો એમ બે ઊંદરો ચટચટ શબ્દ કરતા કાપવા મંડ્યા હતા. તે વખતે તે હસ્તી પણ તે પુરુષને અડી નહીં શકવાથી વડના વૃક્ષને પાડી નાંખતો હોયની! તેમ તે ડાળીને જોરથી હલાવવા લાગ્યો. વૃક્ષ હાલવા લાગ્યું તેથી તે પુરુષે પોતાના બન્ને પગ ભેગા કરીને તેની દૃઢ આંટી વાળી.

હવે હસ્તી હલાવતો હતો તે શાખા ઉપર બેઠેલી નાના મુખવાળી મધમાખીઓ મધપૂડાને ત્યજી દઇને ઉડી અને હાડકાં પર્યંત પહોંચીનેજ વિશ્રામ પામતા અને તેના પ્રાણને ખેંચનારા હોયની! એવા લોહના સાણસા સમાન પોતાના મુખવડે, તે પુરુષને ડંશ દેવા લાગી. ઊંચી પાંખવાળી માખીઓએ તેનું આખું શરીર ઢાંકી નાંખ્યું; તેથી તે પુરુષ જાણે પાંખવાળો થઇને કૂવામાંથી બહાર નિકળવાને ઉન્મુખ થયો હોયની! તેમ થવા લાગ્યો. આ પ્રકારનું દુઃખ છતાં પણ મધપૂડામાંથી પાણીના ટીપાની પેઠે, તેના કપાળ ઉપર થઇ ઉપર રહેલા મધપૂડામાંથી મધનું ટીપું અનુક્રમે પડવા માંડ્યું હતું; તે ત્યાંથી ઉતરીને તેના મોંમાં પડતું હતું. તેને ચાખવાથી તે બહુ સુખ માનવા લાગ્યો.

એવા અવસરમાં કોઇએક વિદ્યાધર, પોતાની સ્ત્રી સહિત ... ત્યાં થઈ વિમાન

નમાં બેશી આકાશમાર્ગે જતો હતો. તેવામાં તે વિદ્યાધરની સ્ત્રીએ આ મધુબિંદુમાં આસક્ત થએલા દુઃખી પુરુષને દેખીને મનમાં કરુણા આવવાથી પોતાના પતિને કહ્યું. “ હે પ્રાણવલ્લભ! વિમાન ઉભું રાખો અને કૂવામાં લટકી રહેલા આ દુઃખી પુરુષને બહાર કાઢો.” વિદ્યાધરે તે પુરૂષને દેખી પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું. “ભો વલ્લભા! મધુબિંદુમાં લુબ્ધ થએલો એવો આ પુરુષ, કાઢતાં છતા પણ બહાર નહિ નિકળે.” સ્ત્રીએ કહ્યું. “હે સ્વામિન્! આવા સ્થાનકમાં વડની ડાળીને હસ્તિ હલાવી રહ્યો છે, યાવત્ માખીઓ ડંશ મારી રહી છે. તો હે પતિ! આવા દુઃખમાં તે શું સુખ માનતો હશે? માટે જલદી બહાર કાઢો.” પોતાની સ્ત્રીનું આવું વચન સાંભળી તે વિદ્યાધરે જ્યાં તે કૂવો હતો, ત્યાં આવી પોતાનું વિમાન ઉભું રાખી તે પુરુષને કહ્યું. “ભો દુઃખી પુરુષ! આવ, મ્હારી બાંહે વળગીને આ વિમાનમાં બેશી જા.” ત્યારે તેણે કહ્યું. “હે ઉપકારક! એક ક્ષણ વાર ઉભા રહો. આ મધુબિંદુ ટપકે છે, તે મુખમાં પડે એટલે તમારી પાસે આવું.” વળી થોડીવારે વિદ્યાધરે કહ્યું. “ચાલ” ત્યારે પણ તેણે પૂર્વોક્ત ઉત્તર આપ્યો. એમ તે વિદ્યાધરે ત્રણ ચાર વખત કહ્યું, તો પણ તે તેનો તેજ જવાબ દીધા કરે. છેવટે તે વિદ્યાધર થાકીને પોતે ઇચ્છેલા સ્થાનકે ગયો.

હે ભરત! આ દૃષ્ટાંતમાં શો ભાવ રહેલો છે, તે તું સાંભળ! દૃષ્ટાંતમાં જે પુરુષ કહ્યો છે, તે સંસારી જીવ જાણવો. જે અટવી, તે સંસાર; જે હસ્તી, તે મૃત્યુ; જે કૂવો, તે મનુષ્યજન્મ, જે અજગર, તે નરક; જે ચાર સર્પો, તે ક્રોધ વિગેરે ચાર કષાય-ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ; જે વડવૃક્ષની ડાળી, તે આયુ; જે ધોળા અને કાળો ઊંદર, તે જીવિતને છેદવામાં તત્પર એવાં શુકલ અને કૃષ્ણ બે પક્ષ; જે માખીઓ, તે વ્યાધિ અને જે મધુબિંદુ કહ્યું, તે વિષયસુખ જાણવું. તેમજ વિદ્યાધર, તે સુગુરુ જાણવા અને વિમાન તે પ્રવચન (સિદ્ધાંત) ના અર્થ જાણવા.” ઇતિ મધુબિંદુઆની કથા.

એવો ધર્મોપદેશ સાંભળીને, ભરતના પુત્ર પુંડરીકે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેને પ્રભુએ પોતાના પ્રથમ ગણધરની પદ્વીએ સ્થાપ્યો. પછી પ્રભુએ “ઉપ્પન્નેઇવા, વિગમેઇવા, ધુવેઇવા” એમ ત્રિપદી ભણાવીને કહ્યું કે, “આ સંસારમાં કેટલીક વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે, કેટલીક વિનાશ પામે છે અને કેટલીક નિશ્ચળ છે.” પછી પ્રભુના બીજા પણ (૮૩) ગણધરો થયા. ભરતના પાંચસો પુત્રોએ અને સાતસો પૌત્રે (પુત્રના પુત્રોએ) દીક્ષા લીધી. મરીચિ અને બ્રાહ્મીએ પણ સંયમ ગ્રહણ કર્યો એટલે પ્રભુના પુંડરીકાદિ સાધુ, બ્રાહ્મી આદી સાધ્વી, ભરતાદિ શ્રાવક અને સુંદરી આદિ શ્રાવિકા આ પ્રમાણે ચતુર્વિધ સંઘ થયો.

પછી ભરતરાજા પ્રભુને વંદન કરીને સ્વસ્થાનકે જઇ, પ્રભુની પૂજા કરી જમીને આયુદ્ધશાળાને વિષે ગયો. ત્યાં તેણે ભક્તિવડે ચક્રરત્નની પૂજા કરી. પછી શુભ દિવસે ઘણા રાજાઓસહિત ભરતનરેશ્વર ચક્રે બતાવેલા માગધતીર્થે પાસે આવી પહોચ્યો. ત્યાં સૈન્યનો પડાવ નાંખ્યો. અઠ્ઠમનો તપ કરી પારણું કરી રથ ઉપર બેશી નાભિ પ્રમાણ જળમાં જઇ ભરતે પોતાના નામવાળું બાણ છોડયું. માગધકુમાર ભરત ચક્રીના નામવાળું બાણ જોઇને ત્યાં આવ્યો ને તેને મુકુટ કુંડળાદિ ભેટ આપીને તેણે કહ્યું કે, “હું આપનો સેવક છું.” એટલે તેને પોતાના સેવકવર્ગમાં સ્થાપીને પોતાની છાવણી પ્રત્યે આવ્યો. એજ પ્રમાણે ભરતે દક્ષિણ સમુદ્રના અધિપતિ વરદાન દેવને અને પશ્ચિમ સમુદ્રના અધિપતિ પ્રભાસદેવને સાધ્યો. ત્યાંથી આગળ વૈતાઢયપર્વતની દક્ષિણશ્રેણિ ઉપર છાવણી નાંખી, ત્યાં આવી પ્રથમની રીતિ પ્રમાણે વૈતાઢયદેવની આરાધના કરી તિમિસ્રાગુફા પાસે આવ્યો. તે ગુફાના રક્ષક કૃતમાળદેવને આરાધીને દક્ષિણસિંધુના કાંઠાને સાધવાને તેણે સુષેણ સેનાપતિને મોકલ્યો. તે સુષેણ જળ, સ્થળ, દુર્ગનિવાસી બર્બર, આદિ મ્લે-

૨૭ જાતિઓને વશ્ય કરી તેમની પાસેથી પણ નજરાણા આદિ લઇ પોતાના સ્વામી ભરત પાસે પાછો આવ્યો. પછી તિમિસ્રાગુફા ઉઘાડવાને અર્થે ભરતેશ્વરે તેના અધિષ્ઠાયક દેવનું આરાધન કર્યું અને ત્યાં જઇને તેનુ દ્વાર દંડરત્નવડે પ્રહાર કરીને ઉઘાડયું. પછી તે હસ્તિરત્ન ઉપર બેસી તેના કુંભસ્થળ ઉપર મણિરત્ન મૂકી ગુફામાં સંચરતો બાર શ્રેણીવડે બાર જોજનમાં પ્રકાશ કરતા કાકિનીરત્નવડે ગોમુત્રિકાના ક્રમે કરીને ગુફાની ભીંતે જોજન જોજનને આંતરે પાંચસો જોજનના વિસ્તારવાળાં ઓગણપચાસ માંડલા કરીને અંધકારને છેદતો ચાલ્યો. રસ્તે ઉન્મગ્ના અને નિમગ્ના એવી બે નદીઓ આવી. પહેલીનો સ્વભાવ એવો છે કે, તેમાં શિલા મૂકી હોય તો તે પણ તુંબડીની પેઠે પાણી માં તરે છે. બીજીનો સ્વભાવ એવો છે કે, તેમાં તુબડી મૂકી હોય તો તે શિલાની પેઠ ડૂબી જાય છે. તે બેઉ નદીની ઉપર વાર્ધિકી નામના રત્નવડે પાળ બાંધી તુરત ભરત ચક્રવર્ત્તિ સેનાસહિત સુખેથી ઉતર્યો. આવી તે પચાસ જોજન વિસ્તાવાળી ગુફામાંથી બહાર નિકળીને તેણે ત્યાં રહેલા બળવંત કિરાતાદિ શત્રુઓને જીત્યા. એટલે તે કિરાતોએ પોતાની ગોત્રદેવીને આરાધીને બાર જોજન પ્રમાણ અતિવૃષ્ટિ વરસાવી. તેથી તે વર્ષાથી સેનાનું રક્ષણ કરવાને ચર્મરત્ન ઉપર તેટલા પ્રમાણવાળી છાવણી નાંખી. તે ઉપર તેટલા જ પ્રમાણવાળું છત્ર રચાવી પ્રકાશને અર્થે તે છત્ર રત્નના દંડના મૂળ પાસે મણિરત્ન મૂકયો. આ પ્રમાણે સાતે દિવસસુધી રહેવું પડયું. પછી ચર્મરત્નથકી ચક્ર નિકળ્યું, ત્યારે લોકોએ કહ્યું. "બ્રહ્માથકી એ ઇંડું નિકળ્યું" અને સઘળે એવોજ પઘોષ થઇ રહ્યો.

પછી ક્ષુદ્ર (ન્હાના) હિમાચળના અધિષ્ઠાયક દેવતાને સાધીને ભરત રાજા આગળ ચાલ્યા. ત્યાં વૈતાઢયપર્વત ઉપર દક્ષિણ ને ઉત્તરશ્રેણિને વિષે રહેલા નમિ અને વિનમિને બાર વર્ષસુધી યુદ્ધ કરીને જીત્યા. વિનમિએ પોતાની સુભદ્રા નામની પુત્રી ભરતરાજાને દંડ તરીકે આપી. પછી બન્ને (નમિ વિનમિ) ને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો એટલે તેમણે પોત પોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપી શ્રી આદીશ્વર પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

પછી ગંગાને તીરે પડાવ નાંખીને સુષેણ સેનાપતિએ પૂર્વની રીતે તેનો ઉત્તર તટ સાધ્યો. ગંગાદેવી અનુરક્ત થઇ તેથી ભરતરાજાએ તેની સંગાથે એક હજાર વર્ષસુધી ક્રિડા કરી. પછી તેઓ પોતાને સ્થાનકે ગયા. ગંગાના તટે ભરત ચક્રીશ્વરને નવ નિધાન પ્રાપ્ત થયાં. તેમનાં નામ:—૧ નૈસર્પ્ય, ૨ પાંડુક, ૩ પિંગળ, ૪ સર્વરત્નક, ૫ મહાપદ્મ, ૬ કાળ, ૭ મહાકાળ, ૮ માણવક અને ૯ શંખક. તે પ્રત્યેક બાર જોજન લાંબાં, નવ જોજન પહોળાં અને આઠ જોજન ઊંચાં હતાં. તે નિધિઓના નામ પ્રમાણે નામવાળા, પલ્યોપમ આયુષ્યવાળા નાગકુમાર નિકાયના દેવો તેમાં અધિષ્ઠાયક થઇને રહેલા હતા. હવે તેના ગુણ કહે છે. પહેલા નૈસર્પ્ય નામના નિધિથી છાવણી, શહેર, ગામ, આકર, દ્રોણમુખ, મડંપ અને પત્તન વિગેરે સ્થાનોનુ નિર્માણ થાય છે. બીજા પાંડુક નામના નિધિથી માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ એ સર્વેનું ગણિત તથા ધાન્ય અને બીજનો સંભવ થાય છે. ત્રીજા પિંગળ નામના નિધિથી પુરુષ, સ્ત્રી, હસ્તિ અને ઘોડાઓનાં સર્વ જાતનાં આભૂષણોની વિધિ જાણી શકાય છે. ચોથા સર્વરત્નક નામના નિધિથી ચક્રરત્ન વિગેરે સાત એકેંદ્રિય અને સાત પંચેંદ્રિયરત્નો ઉત્પન્ન થાય છે. પાંચમા મહાપદ્મ નામના નિધિથી સર્વ પ્રકારના શુદ્ધ અને રંગીત વસ્ત્રો નિષ્પન્ન થાય છે. છઠ્ઠા કાળ નામના નિધિથી વર્તમાન, ભૂત અને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળનું જ્ઞાન, કૃષિ વિગેરે કર્મ અને બીજાં શિલ્પ [illegible] થાય છે. સાતમા મહાકાળ નામના નિધિથી પ્રવાળ [illegible] સુવર્ણ [illegible] લોહાદિક ધાતુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે. આઠમા માણવક નામના નિધિથી [illegible] આયુધ અને કવચની સંપત્તિ [illegible] સર્વ પ્રકારની યુદ્ધનીતિ અને દંડનીતિ [illegible]

થાય છે. નવમા શંખક નામના મહાનિધિથી ચાર પ્રકારના કાવ્યની સિદ્ધિ, નાટ્ય નાટકની વિધિ અને સર્વ પ્રકારનાં વાજિંત્રો નિષ્પન્ન થાય છે.

પછી ચક્રી મહોત્સવ પૂર્વક પોતાની રાજ્યધાની (અયોધ્યા) પ્રત્યે આવ્યા. ત્યાં તેણે ચક્રની પૂજા કરી બાર વર્ષસુધી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. ભરતચક્રવર્ત્તિની સંપત્તિ આ પ્રમાણે હતી. ચોશઠહજાર અંતેઉરની સ્ત્રીઓ, સવાલાખ બીજી વિલાસ (વારાંગના) સ્ત્રીઓ, ચોરાશીલાખ હસ્તિ, ચોરાશીલાખ ઘોડા, ચોરાશીલાખ રથ, છન્નુક્રોડ પાળા, છન્નુ ક્રોડ ગામ, બ્હોતેરહજાર નગરીઓ, ત્રણશેનેતેશઠ રસોઈઆ, અઢાર શ્રેણિ અને અનેક વ્યવહારીઆ ઈત્યાદિક ઋદ્ધ હતી. આ ભરતરાજા સાઠહજાર વર્ષે સર્વ દિશાઓ સાધી રહ્યા.

એકદા સુંદરી બ્હેનને દૂબળી થઈ ગએલી જોઇને ભરત રાજાએ કારણ પૂછયું. ત્યારે તેણીના પરિવારે ઉત્તર આપ્યો કે, "આપ દિગ્યાત્રા (દેશાટન) કરવા નિકળ્યા, ત્યારથીજ તેણીએ આંબીલનો તપ કરવા માંડયો છે. તેને આજ સાઠ હજાર વર્ષ થયાં છે. પ્રભુએ તો યુગલાધર્મનું નિવારણ કર્યું છે, છતાં પોતાનું સુંદરપણું અને પોતાના ભાઈની મોહ ઉત્પન્ન કરનારી સ્થિતિ વિચારીને તેને ટાળવાને અર્થે તે સુંદરી તપ કરે છે. અહો! નાભિરાજાના વંશને વિષે ધર્મનું અખંડિતપણું છે કે, સુંદરી બાળપણામાં રમતની પેઠે જે તે પ્રકારના તપ આચર્યા કરે છે! સમુદ્રની પેઠે ધીર છે અને ઉગ્રતપે કરીને દૂબળી થઈ ગઇ છે છતાં પણ બાહુબળિની બ્હેન સુંદરી મોહરૂપી સમુદ્રમાં નિમગ્ન એવા ભરત નૃપતિ કરતાં પણ પોતાના શીળગુણને લીધે વધારે બળવાન છે!" પછી ભરતે સુંદરીને ખમાવીને રજા આપી એટલે તેણીએ શ્રી ઋષભદેવ પાસે જઇને દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

હવે એમ બન્યું કે, ચક્રરત્ન ભરતેશ્વરની આયુદ્ધશાળામાં પ્રવેશ કરતું નથી. તે ઉપરથી ભરત માહારાજે તેના અપ્રવેશનું કારણ મંત્રીને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે, "તમારો ભાઈ બાહુબળિ તમારી સેવામાં હજુ આવ્યો નથી, તેથી તે ચક્ર પ્રવેશ કરતું નથી." એટલે ભરતરાયે સુવેગ નામના દૂતને મોકલ્યો. તેણે બાહુબળિની સભામાં જઇને તેને કહ્યું. "આપનો ભાઇ ભરત, છખંડ પૃથ્વિ સાધીને પોતાની રાજ્યધાનીમાં પાછો આવ્યો છે. બીજા બધા રાજાઓને ભરતે અશ્વ, હસ્તિ અને દેશ વિગેરે આપીને સંતોષ્યા છે, પરંતુ તમે તો ભાઇને મળવાને અર્થે પણ આવ્યા નથી; માટે તમે પણ ત્યાં આવો. તે તમને બહુ દેશ વિગેરે આપશે." તે ઉપરથી બાહુબળિએ કહ્યું. "કોણ કોનો ભાઇ? જો તે ભાઇની હું સેવા કરૂં, તો મ્હારૂં સર્વસ્વ (બધું) ગયું એમજ જાણવું. આ દેશ તો મને પિતા ઋષભદેવે આપેલો છે. એ દેશની વળી ભરતને શી તૃષ્ણા છે?" દૂતે કહ્યું. "એમ બોલવું યોગ્ય નથી. હાલમાં એ તમારો ભાઇ હસ્તિ, અશ્વ અને પાયદળ વિગેરેથી તમારા કરતાં ઘણો બળવાન્ છે, માટે જો તમે ત્યાં આવશો તો, તે તમારો ભાઇ તમને બહુ દેશ આપશે. જો તમે ત્યાં નહિ આવો તો તે પોતે અહિં આવશે ને તમને હણીને (મારીને) તમારા દેશને લેઇ લેશે. હાલ તમારે તેની સેવા કરવાનો અવસર છે. કારણ કે ભરતરાજા બળિષ્ટ છે."

બાહુબળિએ કહ્યું. "શું ભરત ઘડીકમાં ભૂલી ગયો કે, અમે ગંગાતીરે જ્યારે સાથે રમતા હતા, ત્યારે તેને મેં ઉપાડીને આકાશમાં ઉછાળ્યો હતો, ને તે પૃથ્વિ ઉપર પડે તે પહેલાં તો મેં તેને મ્હારા હાથમાં ઝીલી રાખ્યો હતો! એ શું તે ભૂલી ગયો કે? એવો એવો તો મેં તેને અનેકવાર જીત્યો હતો. હમણાં એ પોતાનું બળ જણાવવાને આવે છે શું?" દૂતે કહ્યું. "હમણાં જેની સેનાના ચાલવાથી પૃથ્વિ અને શેષનાગ પણ અતિશય ભારને લીધે કંપે છે અને વૈતાઢ્યવાસી નમિ, વિનમિ વિદ્યાધર અને મગધકુમાર

પ્રમુખ બહુ રાજાઓને તેણે સાધ્યા છે.” દૂત આવું બોલ્યો એટલે તેને સભામાંથી હાંકી કાઢયો.

હવે તે દૂત ત્યાંથી ભરત પાસે આવીને બાહુબળિનાં કહેલાં વચનો તેને કહેવા લાગ્યો. તે ઉપરથી ભરત તૈયાર થઇને ચાલ્યો. તે વખતે તેને ઘણા અપશુકન થયા. પછી રૂડા શુકન પણ થયા. ભરત ત્યાંથી બહુળિદેશ ગયો ને તક્ષશિલા નગરીને ઘેરો ઘાલીને રહ્યો. એટલે બાહુબળિએ જાણ્યું કે સામું સૈન્ય આવ્યું છે, પણ તેના મનમાં કાંઇ ભય પામ્યો નહીં. તેતો તુરતજ યુદ્ધને અર્થે ઉભો થયો, પણ સુમતિસાગર નામે તેનો મંત્રી કહેવા લાગ્યો કે, “એમ અકસ્માત્ યુદ્ધે જવું નહીં. પાછા ફરીને સેનાને જમાડીને પછી સંગ્રામમાં જવું.” એ ઉપરથી તે પાછો ફર્યો ને શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની પૂજા કરીને સર્વ સૈનિકોની સાથે તેણે ભોજન કર્યું. પછી ભરત અને બાહુબળિને બાર વર્ષ સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું, પરંતુ તે બેમાંથી એક પણ હાર્યો નહીં. આ વખતે બહુ જીવોનો સંહાર થએલો જોઇને શક્રેંદ્રે આવીને તેમને કહ્યું. “તમારે આવું ઘણો સંહાર કરે એવું યુદ્ધ કરવું જોઈતું નથી. તમે પરસ્પર યુદ્ધ કરો.” એમ કહી શક્રેંદ્રે દૃષ્ટિયુદ્ધ, બાહુયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ, દંડયુદ્ધ અને વચનયુદ્ધ એમ પાંચ યુદ્ધ સ્થાપ્યાં. તે ઉપરથી પ્રથમ દૃષ્ટિયુદ્ધમાં ભરત હાર્યો અને બાહુબળિ જીત્યો. દેવતાઓએ બાહુબળિના મસ્તક ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. તે પછી અનુક્રમે બાહુયુદ્ધ, મુષ્ટિયુદ્ધ, દંડયુદ્ધ અને વચનયુદ્ધ થયાં, પણ સર્વમાં ભરત હાર્યો.

એ ઉપરથી ભરતે ચક્ર મૂક્યું, પણ તે ચક્ર બાહુબળિને હણી શક્યું નહીં, તેની આગ પાસ પ્રદક્ષિણા દઇને હાથમાં જઇને રહ્યું. તે ઉપરથી બાહુબળિ બોલ્યો. “હે ભરત! કહે તો આ ચક્રને ચૂર્ણ કરૂં, ત્હારી સાથે બીજું શું કરૂં? કારણ કે, તું મ્હોટો ભાઇ ઠર્યો, માટે હવે આ ચક્રને ત્હારી પાસે પાછું મોકલું છું. ત્હારી જે શક્તિ હોય તે અજમાવ.” એમ કહીને ચક્ર પાછું મોકલ્યું. તે ભરત પાસે ગયું એટલે ભરતના મંત્રીએ કહ્યું. “એક ગોત્રીય ઉપર ચક્ર ફાવી શકતું નથી.”

પછી ભરતે બાહુબળિને મુષ્ટિથી મસ્તકે તાડન કર્યું. અર્થાત્ માથામાં મૂઠી મારી. એટલે તે જંઘા સુધી ભૂમિને વિષે પેસી ગયો. ત્યાંથી બહાર નિકળીને ભરતના ઉપર જેવો તે મુષ્ટિ મારવા જાય છે, તેવામાંજ દેવોએ કહ્યું. “હે બાહુબળિ! એ મુષ્ટિથી તાડન કરીશ નહીં. જો તાડન કરીશ તો ભરત ચૂર્ણિભૂત થઇ જશે.” ત્યારે બાહુબળિએ વિચાર્યું કે “આ મુષ્ટિ જે મેં ઉપાડેલી છે, તે નિષ્ફળ જાય નહીં. તેથી હું તેને મ્હારા મસ્તક ઉપર લોચ કરવાને મૂકીશ. આ સંસારજ અસાર છે. કારણ કે, જ્યારે ભાઇ ભાઇમાં આવાં અકૃત્ય થાય છે ત્યારે બીજાનો શો દોષ.” એમ કહીને બાહુબળિએ પોતાનેજ હાથે પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો અને “આત્માને વોસરાવીએ” એમ કહીને તે બાહુબળિ મુનિ કાયોત્સર્ગે રહ્યા. પછી તેમણે વિચાર્યું કે, “મ્હારા પહેલાં મ્હારા અઠ્ઠાણું ન્હાના ભાઈઓએ વ્રત અંગિકાર કર્યું છે. તો જો હું, મને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાં ભગવંતની સમીપે જઇશ તો, તે ન્હાના ભાઇઓને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તેમને મ્હારે નમવું પડશે.” એમ ધારી બાહુબળિમુનિ મૌન રહ્યા. ત્યાં ભરતે આવીને વંદન કરીને કહ્યું. “હે ભાઇ! માનનો ત્યાગ કરી [illegible] અંગિકાર કરો.” [illegible] ઉપરાંત ભરતેશ્વરે કહ્યું. “હે બંધુ! ક્ષમાસ્વરૂપ છો. મેં તમને [illegible] કરી [illegible] રિતે કરીને ક્ષમા કર પ્રસાદ કરો!” પછી ભરતે બાહુબળિના [illegible] [illegible] અને [illegible] કરીને તેને [illegible] [illegible] ભરત [illegible] [illegible]

અહિં બાહુબળિને પણ અન્ન પાનાદિ અશનરહિત કાયોત્સર્ગે રહ્યાં એક વર્ષ થયું, એટલે તેને પ્રતિબોધવાને માટે આદીશ્વરભગવાને બ્રાહ્મી અને સુંદરી સાધ્વીને મોકલી. તેણીઓએ ત્યાં આવી બાહુબળિને કહ્યું. "હે ભાઈ! હસ્તિથકી ઉતરો." એ સાંભળીને બાહુબળિએ વિચાર્યું કે, "હું તો હસ્તિ ઉપર બેઠા શિવાય અહિં એક વર્ષ થયાં છું." પણ તે શબ્દ પોતાના બ્હેનનો છે એમ જાણીને વિચાર્યું કે, "તેઓ ખોટું તો બોલે નહીં! ખરૂં છે કે, હું માનરૂપી હસ્તિ ઉપર બેઠેલો છું. તે કહેવાને (જણાવવાને) તેઓ અહિં આવેલી છે." આમ ધારીને જેવો તે માનનો ત્યાગ કરીને આગળ ચાલવાને યત્ન કરે છે, તેવામાંજ સર્વ કર્મ ક્ષય થવાથી તેને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી તે બાહુબળિ શ્રી આદીશ્વરભગવાનની સભામાં જઈને તેમને પ્રદક્ષિણા દઈને કેવળીની પર્ષદામાં બેઠા. બાહુબળિએ કેટલાએક બહારના શત્રુઓને અને બીજા અંતરંગના શત્રુઓ (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ અને દ્વેષ) ને તીવ્ર તપે કરીને શીઘ્ર જીત્યા. વળી જેણે અલ્પ સમયમાં ભરતરાજાને સંગ્રામમાં જીત્યો, લીલામાત્રમાં મોહરાજાને હરાવ્યો તથા જે જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીના અને સર્વ સંપત્તિના હેતુરૂપ એવા તે શ્રી બાહુબળિ તમને હર્ષ આપો.

ભરતરાજા હારેથકે જન્મથીજ પુષ્ટ થએલા અને પાળાના સરખા મદોએ કરીને સુનંદાના પુત્ર બાહુબળિ, જાણે વૈરથીજ જીતેલા હોય નહિ! તેમ પોતાના ભાઈની અવગણના કરતાથકા જિનવચનરૂપ ખેંચેલા તીક્ષ્ણ બાણથી અને બોધરૂપી તીક્ષ્ણ ખડ્ગથી તે પોતાના મદોને નાશ કરીને કેવળજ્ઞાનને ધારણ કરનારા વીર પુરુષોના જેવા પોતાના ગુણે કરીને મુક્તિને પામ્યા. કેવળજ્ઞાનને અર્થે તપ કરતા એવા બાહુબળિ પ્રત્યે જિનેશ્વરે કહેલા વખતે હર્ષ પામેલી બ્રાહ્મી અને સુંદરી ત્યાં આવીને પછી વેલડીઓના સમૂહથી વિંટાએલા અને તપને વશ્ય એવા તે મુનિવરને ગર્વરૂપ હસ્તિના કુંભસ્થળ ઉપરથી નિચે ઉતારીને અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવી તે કેવળજ્ઞાનની સંપત્તિને પમાડ્યા.

એકદા ભરતચક્રવર્ત્તિ અન્નનાં પાંચશેં ગાડાં ભરી લઈ જઇને શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને કહેવા લાગ્યો. "હે સ્વામિન્! આ અન્ન ગ્રહણ કરીને મ્હારા ઉપર અનુગ્રહ કરો." શ્રી ઋષભદેવે કહ્યું. "સાધુઓને છત્રધર રાજાઓનો આહાર કલ્પે નહીં, તેથી તમે ધર્મમાં તત્પર એવા સાધર્મિક જનોને તે આપો." તે ઉપરથી તેણે જે જે સ્વધર્મિઓ ધર્મિષ્ઠ અને બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળનારા હતા, તેમને પોતાને ત્યાં જમાડવા માંડ્યા; પણ રસોઇઆએ વિનતિ કરી કે, "હે સ્વામિન્! અહિં તો ઘણા બ્રહ્મચારીઓ જમવાને આવે છે, તે સર્વને અમે અન્ન આપી શકતા નથી." તે ઉપરથી ભરતેશ્વરે જે જે લોકો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના સ્વરૂપને ઓળખનારા હતા, તેમને ઓળખવાને અર્થે ગળે કાકિનીરત્નવડે ત્રણ ત્રણ રેખાઓ કરી. અને જેઓ નવતત્ત્વના જાણનારા હતા, તેમને નવ નવ રેખાઓ કરી. અનુક્રમે તેની જગ્યાએ જનોઇ થઈ. એક વાર ભરતે પૂછ્યું. "હે પ્રભુ! આપના સરખા કેટલા અરિહંત થશે?" ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું. "અજિત, સંભવ, અભિનંદન, સુમતિ, પદ્મપ્રભ, સુપાર્શ્વ, ચંદ્રપ્રભ, સુવિધિ, શીતળ, શ્રેયાંસ, વાસુપૂજ્ય, વિમલ, અનંત, ધર્મ, શાંતિ, કુંથુ, અર, મલ્લિ, મુનિસુવ્રત, નમિ, નેમિ, પાર્શ્વ અને વર્દ્ધમાનસ્વામી એ પ્રમાણે તેવીશ તીર્થંકર થશે." ભરતે પૂછ્યું. "હે સ્વામિન્! આ પર્ષદામાં અત્યારે કોઇ એવો છે કે, જે હવે પછી આપના જેવો તીર્થંકર થશે?" તે ઉપરથી શ્રી પ્રભુએ કહ્યું. "તહેરો પુત્ર મરિચી જેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું છે, જે હમણાં પરિસહ સહન નહિ કરી શકવાથી જળસ્નાન, છત્ર, ઉપાનહ (પગરખાં) વિગેરે ધારણ એવી ક્રિયાઓએ કરીને પ્રમાદમાં પડેલો છે અને તેથીજ તે અમારી પર્ષદામાંથી બહાર રહે છે. તે આજ ચોવીશીમાં

આગળ ત્રિપૃષ્ટ નામે પ્રથમ વાસુદેવ, મહાવિદેહક્ષેત્રની મૂકાનગરીએ ચક્રવર્ત્તિ અને ભરત ક્ષેત્રમાં વીર નામે ચોવીશમો તીર્થંકર થશે.”

આ સાંભળીને હર્ષયુક્ત થઇ ઉઠીને મરિચી પાસે જઇ તેને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇને ભરતે કહ્યું. “આપ ત્રિપૃષ્ટ નામે પહેલા વાસુદેવ થશો, મૂકાનગરીને વિષે ચક્રવર્ત્તિ થશો, અને આ ભરતક્ષેત્રને વિષે આ ચોવીશીના ચોવીશમા વીર નામે તીર્થંકર થશો. એવા જે તમે, તેને હું નમસ્કાર કરૂં છું.” એમ કહી મરીચિને નમીને તથા તેમની સ્તુતિ કરીને તે પોતાને સ્થાનકે ગયો. પાછળ તેના શબ્દો સંભારીને મરીચિ બોલવા લાગ્યો. “અહો ! મ્હારૂં કુળ ઉત્તમ છે ! યુગાદીશ (ઋષભદેવ) જેવા મ્હારે પિતામહ (દાદા) છે, અને ભરત ચક્રવર્ત્તિ જેવા મ્હારે પિતા છે ! હું પણ ચક્રવર્ત્તિ રાજા થઇશ અને છેલ્લો શ્રી વીર નામે તીર્થંકર થઇશ !” આવુ આવુ તેનુ ગર્વથી બોલવું થયું, તેથી તેણે નીચગોત્રકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કહ્યું છે કે—જાતિમદ, લાભમદ, કુલમદ, રૂપમદ, ઐશ્વર્યમદ,બળમદ, તપમદ, અને શ્રુતમદ એ આઠ પ્રકારના મદોમાંથી જે જે મદ કરે, તે તેની હીનતા પામે.

હવે શ્રી ઋષભદેવના પ્રથમ ગણધર પુંડરિક ચૈતર શુદિ પૂનમને દિવસે પાંચ ક્રોડ સાધુઓ સહિત વિમળગિરિ (શત્રુંજય પર્વત) ઉપર મુક્તિ પામ્યા. ત્યાં ભરતે આવીને ઋષભદેવ અને પુંડરિક ગણધરના શરીર પ્રમાણે કાંચનબલાનક કરાવ્યાં. શત્રુંજય તીર્થ ઉપર ઋષભદેવ અને પુંડરિક ગણધરની પ્રતિમાયુક્ત એક મ્હોટો પ્રાસાદ કરાવ્યો. શ્રી ઋષભદેવ પણ તે તીર્થ ઉપર અનેકવાર આવ્યા. કહ્યું છે કે—પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભ દેવ વિહાર કરતા કરતા અનેક દેવતાઓસહિત નવાણું પૂર્વ વાર સુધી શત્રુંજયતીર્થ ઉપર સમવસર્યા. અને (૬૯૦૮૫૪૮૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) અગણોતેર કોડાકોડી. પંચાશી કોડાકોડ, ચોંઆલીશલાખ હજાર ક્રોડ વર્ષ સુધી શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની તેમણે સ્થાપના કરી. વીશ લાખ પૂર્વ કુમાર અવસ્થામાં, ત્રેશઠલાખ પૂર્વ રાજ્યપદમા, એકલાખ પૂર્વ સાધુપણે. એ પ્રમાણે કુલ ચોરાશીલાખ પૂર્વનુ આઉખું પાળીને. હવે પોતાનું નિર્વાણ પાસે આવ્યું જાણીને દશહજાર સાધુસહિત અષ્ટાપદપર્વત ઉપર આવીને ચૌદભક્તે (૬ ઉપવાસે) અનશન કર્યું. આસન કંપવાથી સાધર્મેંદ્રાદિ ચોસઠ ઇંદ્રો પણ ત્યાં આવ્યા અને ભરત ચક્રવર્ત્તિ પણ ત્યાં આવ્યો. ત્યાં ત્રીજા આરાનાં નવ્યાશી પખવાડીઆં બાકી રહે થકે માહા વદિ તેરશને દિવસે અભિચ નક્ષત્રે. ભવોપગ્રાહી કર્મ ક્ષીણ થવાથી પર્યંકાસને (પલાંઠી વાળીને) બેઠેલા એવા તે શ્રી ઋષભદેવે લોકાગ્ર મુક્તિનો અંગિકાર કર્યો. તે વખતે સમગ્ર સાધુઓનાં અષ્ટકર્મ ક્ષય પામવાથી તેઓ પણ મુક્તિપદ પામ્યા.'

દેવતાઓએ પૂર્વ દિશાએ પ્રભુની ગોશીર્ષચંદનની ચિતા રચી. ઇક્ષ્વાકુ મુનિઓની ચિતા દક્ષિણ દિશામાં અને બીજા મુનિઓની પશ્ચિમ દિશામાં [illegible] ચિતા [illegible] રચી. આ પ્રમાણે અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછી તેમની ભસ્મને દેવ [illegible] [illegible] વહેંચી લીધી. ત્યાર પછી બ્રહ્મચારીઓએ ત્યાંથી ત્રણ અગ્નિ [illegible] [illegible] [illegible] સુધી બ્રાહ્મણોના ઘરમા પૂજાય છે. અનુક્રમે દેવતાઓ પોત પોતાને સ્થાને [illegible].

ભરતરાયે ઋષભદેવ નિર્વાણ પામ્યા તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરાવ્યો તે ત્યા ચોવીશ જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

સેવકે તેના શરીર પ્રમાણે આરીસો તેની પાસે આણ્યો. તેમાં તે સર્વ આભૂષણથી શણગારેલા એવા પોતાના દેહને નિરખવા લાગ્યો. એવામાં અકસ્માત્ આંગળીમાંથી એક વીંટી નિકળી પડી, એટલે વીંટી વિનાનો હાથ શોભારહિત જણાયો. તે ઉપરથી તેણે પોતાનો મુકુટ, કુંડળાદિ આભરણો દેહ ઉપરથી કાઢી નાંખ્યાં, તેથી તો દેહ સર્વ શોભા રહિત અને અંગારા સરખો દેખાવા લાગ્યો; તેથી તે ભાવના ભાવવા લાગ્યો. અનિત્ય ભાવના ભાવતાં તેને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેને આમ ગૃહસ્થપણેજ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેથી ઇંદ્રે આવીને તેને સાધુનો વેષ આપ્યો. મણિદર્પણને વિષે પોતાનું રૂપ નિરખવાથી ભરતરાજાને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને તેથી તેમણે તત્ત્વના પ્રકાશે કરી નિર્મળ એવા પોતાના આત્માને મનોસ્વપણાથી પરમાત્મ રૂપવાળો જોયો.

તેની સાથે દશહજાર રાજાઓએ વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. તેમની સંગાથે ભરત, લાખપૂર્વ સુધી પૃથ્વિને વિષે વિહાર કરી લોકોને પ્રતિબોધ દેતા થકા અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર આવી એક મહિનાનું અનશન કરી મુક્તિ પ્રત્યે પામ્યા. પછી ભરતના પુત્ર સૂર્યયશાને શક્રેંદ્રે પોતે રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી ક્રમે ક્ષીણ થએ બાહુબળિ મુક્તિપદ વર્યા. બ્રાહ્મી અને સુંદરી પણ તેજ પ્રમાણે મુક્તિપદ પામ્યાં અને તેમનો નિર્વાણમહિમા દેવોએ આવીને કર્યો.

॥ ઇતિ શ્રી ભરત બાહુબલિની કથા સમાપ્ત ॥

अभयकुमार.

ઉત્પાતિકી બુદ્ધિના યોગથી સર્વ મંત્રીમાં શ્રેષ્ઠ એવો અભયકુમાર, પ્રથમ નિર્મળ એવી સંયમલક્ષ્મી પામીને (દીક્ષા લઇને) પછી મુક્તિરમણીને વર્યો, એટલા માટે એ અભયકુમાર મંત્રીશ્વરની ઉત્પત્તિ અને તેનું સ્વરૂપ મુક્તિપ્રાપ્તિ સુધી કહીએ છીએ.

લાખજોજન પ્રમાણવાળા જંબૂદ્વીપને વિષે દક્ષિણ દિશાએ ભરતક્ષેત્રના મધ્યભાગમાં મગધ નામનો દેશ શોભી રહ્યો છે. ત્યાં બાર જોજન લાંબું, નવ જોજન પહોળું, તથા નાના પ્રકારના મણિ, મુક્તાફળ, પ્રવાળાં અને વસ્ત્રાદિકે કરીને દીપી રહેલું રાજગૃહ નામે નગર છે. તેની પાસેનાજ પ્રદેશમાં દક્ષિણ ભાગે ગંગા નદી વહે છે. ત્યાં વૈભાર ગિરિ નામનો પર્વત આવેલો છે. આવા નગરને વિષે ઘણાજ વ્યવહારિઆ વસે છે. તેમના મહાન્ પ્રાસાદ અને જિનમંદિરો જોઇને સર્વ કોઇને હર્ષ થાય છે. ત્યાં પ્રબળ વૈરીરૂપી હસ્તિને હણવામાં કેસરીસિંહ સમાન અને ન્યાયરૂપી સમુદ્રને ઉલ્લાસ પમાડવાને ચંદ્ર સમાન એવો પ્રસેનજિત મહિપાળ રાજ્ય કરતો હતો. નગરીને ફરતો મ્હોટો કોટ હતો, તે ચોફેર કુંડળની પેઠે દીપતો હતો. રાજાને એકસો રાણી હતી, તેમાં મુખ્ય કળાવતી હતી. વળી શ્રેણિકકુમાર આદિ એકસો પુત્રો હતા. એ સર્વ પુત્રોને શસ્ત્ર તથા શાસ્ત્રકળાનો સારો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો. કહ્યું છે કે—જેણે પ્રથમ અવસ્થામાં વિદ્યા ઉપાર્જિ નથી, બીજી અવસ્થામાં ધન ઉપાર્જ્યું નથી અને ત્રીજી અવસ્થામાં ધર્મ ઉપાર્જ્યો નથી; તે ચોથી અવસ્થામાં શું કરશે? વળી મનુષ્યજન્મ પામીને માણસને બે કળાઓ ખરી શીખવાની છે. જેણે કરીને સુખેથી જીવાય અને જેણે કરીને મૃત્યુ પછી સુગતિ પ્રાપ્ત થાય.

એકદા પ્રસેનજિતરાજા ચિંતવવા લાગ્યો કે, "આ સર્વ પુત્રો વિદ્યા અને બળમાં સરખા છે, પણ પરીક્ષા વિના પુત્ર રાજ્યયોગ્ય ગણાય નહીં; માટે જે પ્રજાને વલ્લભ હોય, બુદ્ધિમાન હોય અને વિનયવાળો હોય, તેજ રાજ્યયોગ્ય કહેવાય. તેથી તેમની પરીક્ષા કરવી. કારણ કે, જો પિતા પોતાની હયાતીમાં પોતાના પુત્રોને પરીક્ષા કરીને મર્યાદા ન

બાંધી આપે તો, તેના મૃત્યુ પછી તેઓ પરસ્પર યુદ્ધમાં લડીને મૃત્યુ પામે અને રાજ્ય બીજાઓ લઈ જાય કહ્યું છે કે—દેહ નાશ પામ્યા પછી બુદ્ધિ ક્યાંથી? બુદ્ધિ વિના સ્મૃતિ ક્યાંથી? સ્મૃતિ વિના જ્ઞાન ક્યાંથી? અને જ્ઞાન વિના સદ્ગતિ ક્યાંથી? એમ વિચારીને રાજાએ ઉત્તમ પકવાન (ખાજાં) બનાવરાવી તેને વાંસના કંડીઆમાં ભર્યાં, ને તે કંડીઆ ઓરડામાં મૂક્યા. એજ પ્રમાણે કોરા ઘડામાં પાણી ભરીને તે પણ ઓરડામાં મૂક્યા. પછી પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું. "તમે આ ઓરડામાં રહો. કંડીઆનાં કે ઘડાનાં મોં ઉઘાડવાં નહીં ને ભૂખ્યા કે તરસ્યા પણ રહેવું નહીં."

હવે શ્રેણિકાદિ કુમાર પોતપોતાની બુદ્ધિવડે વિચારવા લાગ્યા કે, "આપણે આમાંથી કેવી રીતે અન્ન જળ લેવું? ને પિતાની આજ્ઞા અખંડ રાખવી." પણ કોઇની બુદ્ધિ પહોચી નહીં; એટલે શ્રેણિકકુમારે ભાઇઓને ભૂખ તરસથી પીડાતા જોઇને કહ્યું. "જો તમ મ્હારી બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તો, તો તમારી પીડા મટે." સર્વેએ હા કહી એટલે શ્રેણિક કુમારે વસ્ત્રના કકડા લઇને પ્રત્યેક ઘડાની આસપાસ વીંટ્યા અને કંડીઆને હલાવી હલાવીને તે માંહેલું પકવાન ચુર્ણ કર્યું. અર્થાત્ તે (ખાજાં) નો ભૂકો કરી નાંખ્યો. તેથી બહાર ભોંય ઉપર પડવા લાગ્યું. તે તેઓ ખાવા લાગ્યા અને કોરા ઘડાનું પાણી વીંટેલા વસ્ત્ર ઉપર ઝમવા લાગ્યું. તે વસ્ત્ર નીચોવીને તેઓ પાણી પીવા લાગ્યા. આમ શ્રેણિકની બુદ્ધિથી સર્વ કુમારો તૃપ્ત થયા. પછી સૌ પ્રસેનજિતરાજા પાસે આવ્યા. ત્યારે રાજાએ પુત્રોને પૂછ્યું કે, "કેમ સૌ તૃપ્ત થયા?" ત્યારે એક પુત્ર બોલ્યો. "શ્રેણિકની બુદ્ધિથી." ત્યાપિતાએ કહ્યું કે, "જેને એવી ખાજાંનો ભૂકો કરવાની બુદ્ધિ ઉપની તેને રાંક જાણવો."

ત્યાર પછી વળી પિતાએ બીજી રીતે પરીક્ષા કરવાનું ધાર્યું. તે એમ કર્યું કે, દૂધની ખીર રંધાવીને સર્વ પુત્રો પાસે પાત્રો મૂકી તેમાં તે ખીર પિરસાવી અને તુરતજ ભૂખ્યા એવા કૂતરાઓને છોડી મૂક્યા. જેવામાં તે કુમારો જમવા લાગ્યા, તેવામાં કૂતરાઓ ઘુર્ઘુર શબ્દ કરતા આવ્યા કે, તુરતજ શ્રેણિક વિના બીજા સઘળા કુમારો ભયને લીધે ભાણાં પડતાં મૂકી ખરડાયલે હાથેજ નાશી ગયા! પણ શ્રેણિકે તો નિર્ભય રહીને પોતાના ભાઇઓનાં ભાજનો પેલા કૂતરાઓની સન્મુખ ધીરેધીરે ખસેડી મૂક્યાં. એટલે કૂતરાઓ તે ભાજનમાંથી ખાવા લાગ્યા અને પૂંછડી હલાવતા હલાવતા શ્રેણિકના દાસ જેવા થયા. એટલા વખતમાં શ્રેણિક પોતાના ભાજનમાંથી સ્વસ્થ ચિત્તે ખીર ખાઇને તૃપ્ત થયો અને હાથ પોઇ પાણી પીને રાજા પાસે ગયો. ત્યાં બીજા કુમારો પણ આવ્યા એટલે તે શ્રેણિકને તૃપ્ત અને બીજાઓને ભૂખ્યા જોઇને કૃત્રિમ (ખોટી) ભ્રૂકુટી ચઢાવીને બોલ્યો. "શ્રેણિક કૂતરાઓની પંક્તિમાં જમ્યો. માટે એ તમારા સરખો કહેવાય નહીં. એ ગામડાના લોક જેવો કે, ગોવાળ જેવો જાણવો. કે જેણે આવા પ્રકારનું ભોજન કર્યું! જે જેની પંક્તિમાં જમે, તે તેના જેવો જાણવો. આ બીજા એક છે. શુચિ છે અને પવિત્ર છે." આ સાંભળીને તેઓ હર્ષ પામ્યા, પરંતુ શ્રેણિકના મનમાં જરા પણ ખેદ થયો નહીં.

પછી રાજાએ શ્રેણિકને કહ્યું. "મેં પૂર્વે ત્હારી પરીક્ષા કરી છે (ને હજુ પણ કરવી છે) માટે આ ધવળ ઘર બળે છે. તેમાંથી જે તને ઉત્તમ વસ્તુ લાગે તે લઈ આવ." શ્રેણિક તો ત્યાં જઈ હીરા, મોતી, માણેક આદિ છોડી દઈને [illegible] લઈને બહાર આવ્યો. એમ દેખીને રાજાએ તેને કહ્યું કે, "તું [illegible] [illegible] [illegible]. જે [illegible] તે [illegible] જે તું [illegible] તે પ્રમાણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ પ્રમાણે [illegible] [illegible]

બીજા કુમારો હસ્તિ, ઘોડા, પાયદળ આદિનો સંગ્રહ કરવા લાગ્યા, પરંતુ શ્રેણિકે તો અશ્વોનો પણ સંગ્રહ કર્યો નહીં! પિતાએ કહ્યું કે, "આ શ્રેણિક કૂતરાઓની સાથે જમ્યો, પરમાન્ન એવું જે પકવાન તેનું ચૂર્ણ કર્યું, બળતા ઘરમાંથી ફક્ત ભંભાજ લાગ્યો, માટે હાલમાં એ રાજ્યને યોગ્ય નથી. વળી વણિકની પેઠે તે મુષ્ટિબદ્ધ થઈ કાંઈ ખરચ પણ કરતો નથી."

પિતાએ આ પ્રમાણે કહ્યું. તે ઉપરથી એક રાત્રીએ શ્રેણિક એકલો ખભે ખડ્ગ ધારણ કરીને વિદેશ તરફ ચાલી નિકળ્યો. તે ઔષધ, મંત્ર, તંત્રાદિ પ્રયોગને જાણતો હતો. છત્રીશ દંડાયુદ્ધ (દંડ પીલવાની કળા) માં પ્રવીણ હતો. હવે તેનાં અદ્‌ભૂત કર્મ ઉદય આવવાનાં હતાં, એટલે નિર્ભય એવો તે સિંહની પેઠે વનમાં ફરવા લાગ્યો. ઘણી ભૂમિ ઉપર ભમતાં ભમતાં અનુક્રમે તેણે વજ્રાકર નામે મ્હોટા પર્વતને દીઠો તે વખતે તે ઘણો હર્ષિત થયો. ત્યાં તે પર્વતનો અધિષ્ઠાયિક દેવતા તેનું મહત્‌ભાગ્ય જાણીને તેને સ્વપ્નને છળે રાત્રીએ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. "હે કુમાર! અહિંથી બે કોસ ઉપર નદીને કાંઠે હસ્તમેળાપક આકારે પીંપળાના બે વૃક્ષનું જોડલું છે, તે વૃક્ષમાં એક શાખાને વિષે એક પાષાણ છે, તેના ગુણ મેરુપર્વત તુલ્ય છે, અને તેમાં અઢાર મહાપ્રભાવવાળાં રત્નો છે. અઢારે એક એકથી ચઢિયાતાં છે. પહેલા રત્નના પ્રભાવથી અઢાર જાતિના સર્વ માણસો વશ્ય થાય છે. બીજા રત્નના પ્રભાવથી સર્વ પ્રકારનાં વિષ ઉતરે છે. ત્રીજા રત્નના પ્રભાવથી ક્ષુદ્ર ઉપદ્રવો થતાજ નથી. ચોથા રત્નના પ્રભાવથી રાજા, પ્રધાન અને શેઠીયા પ્રમુખ માન આપે. પાંચમા રત્નના પ્રભાવથી ઋદ્ધિ સહિત પુત્ર મળે. છઠ્ઠા રત્નના પ્રભાવથી દીવ્યભોગ પ્રાપ્ત થાય. સાતમા રત્નના પ્રભાવથી પાણીનું પૂર તરી જવાય. આઠમા રત્નના પ્રભાવથી મહા વિવેકી થવાય. નવમા રત્નના પ્રભાવથી શરીર ઉપર ઘા ન લાગે. દશમા રત્નના પ્રભાવથી ભણાવનાર ગુરુ વિના પણ વિદ્યા આવડે. અગીયારમા રત્નના પ્રભાવથી શસ્ત્રો વાગતાં નથી. બારમા રત્નના પ્રભાવથી જાતિઅંધ મનુષ્યો દેખતા થાય. તેરમા રત્નના પ્રભાવથી અગ્નિ દેહને બાળી શકતો નથી. ચૌદમા રત્નના પ્રભાવથી વસ્તુ પરિક્ષા આવડે. પંદરમા રત્નના પ્રભાવથી ભૂખ કે તૃષા લાગે નહીં. સોલમા રત્નના પ્રભાવથી માણસને માર્ગે જતાં વાઘ, સિંહાદિ દુષ્ટ પ્રાણીઓ મળે નહીં. સત્તરમા રત્નના પ્રભાવથી રૂપ પરાવર્તન (ફેરફાર) થઈ શકે, અને અઢારમા રત્નના પ્રભાવથી શરીરના સર્વ રોગ નાશ પામે તથા સર્વ લોકો આવીને નમે. હે કુમાર! તું ડાહ્યો છે. તે પાષાણ તું જોજે, એ અઢારે રત્નો લઇને નામ લખીને તેમને ત્હારી પાસે રાખજે. તેમની હમ્મેશાં પૂજા કરજે. મ્હારૂં નામ હમ્મેશાં ચિત્તને વિષે ધારી રાખજે. તું ત્યાં જઇને છાયામાં વિસામો લઇશ કે, તુરત તે પાષાણ પ્રગટ થઈ આકાશમાં જતો રહેશે. તે તે રત્નોનો જે જે પ્રભાવ મેં કહેલો છે, તે સત્યજ માનજે. ત્હારૂં ભાગ્ય વધતું જોઇને એ સઘળું મેં તને કહેલું છે. આ રત્નોનો પ્રભાવ વીશ વર્ષસુધી વધ્યા કરશે. ત્યાર પછી તો તેનો પ્રભાવ અથાગ વધી જશે."

આવું સ્વપ્ન દેખીને કુમાર જાગ્યો કે, સવારે તુરતજ ત્રણસેં પંચ પરમેષ્ટિ નમસ્કાર (નવકાર) ગણીને સ્વપ્ન સ્વરૂપને હૃદયમાં ચિંતવન કરતો કરતો દેવતાએ કહેલે અનુમાર્ગે ચાલ્યો. તો તેણે નદી તીરે હસ્તમેળાપક આકારે વૃક્ષ જોયું. તેમાં તેણે મહાન્ ધવળ પાષાણ જોયો. તે જોઇને તેને પૂજી તે તેના ઉપર બેઠો, એટલામાં તે વૃક્ષમાંથી પાષાણ પડ્યો. તે શ્રેણિકે લીધો, તેમાંથી અઢાર રત્નો નિકળ્યાં. તે સર્વે રત્નોને પ્રભાવનાં ચિન્હો કરીને ધીમે ધીમે આગળ ચાલ્યો. કહ્યું છે કે-રાજ્ય, સંપત્તિ, ભોગ, ઉત્તમ કુળમાં જન્મ, સારૂં રૂપ, પંડિતાઈ, લાંબુ આયુષ્ય અને શરીર આરોગ્ય એ સર્વ ધર્મનાં ફળ જાણવાં.

હવે માર્ગને વિષે ચાલતા એવા શ્રેણિકે નદીતીરે ચંપક, અશોક, પુન્નાગ, માકંદ, અને રાયણ પ્રમુખના વૃક્ષો દીઠાં. તે વૃક્ષો ફળ ફૂલથી શોભી રહ્યાં હતાં. તેમાંથી જે જે ઉત્તમ વૃક્ષો જાણીતાં હતાં, તે તે વૃક્ષોનાં મધુર ફળ આસ્વાદન કરી (ખાઈ) મૃગલાં સાથે ક્રીડા કરતો, નદીના નિર્મળ જળનું પાન કરતો આગળ ચાલ્યો. મૃદુ એવાં પત્રોની શય્યા રચીને તેમાં તે રાત્રીને અવસરે શયન કરતો. પર્વતના શિખરો ઉપરથી પડતાં ઝરણાને જોઇ અને નૃત્ય કરતા એવા મયૂરોને જોઇને તે બહુ હર્ષ પામ્યો. એટલે તે અત્યારે પલ્લીમાં ચાલતો થકો પણ રાજાના ઘરના સુખથી અધિક સુખ માનવા લાગ્યો.

એકદા રસ્તે ચાલતાં અકસ્માત્ એક ભિલ્લપુત્રી કુમારિકા તેની દૃષ્ટિએ પડી. તે ભિલ્લ પુત્રી પણ દેવકુમાર તુલ્ય શ્રેણિક કુમારને આવતો જોઇને નૂપુરના નાદથી દિશાઓને પૂરીદેતી, મોર પીંછાના અલંકારથી શોભાવ્યું છે ગાત્ર જેણીએ એવી તથા હર્ષના ઉત્કર્ષથી જેના અંત્ય અને મધ્ય પૂર્ણ થઇ ગયાં છે એવી ચંદ્રને જોઇને જેમ ચકોરી પ્રમોદ પામે, તેમ પ્રમોદ પામતી હાથણીની પેઠે ધીમે ધીમે પર્વત ઉપરથી ઉતરી શ્રેણિક કુમારની સમીપે આવીને કહેવા લાગી. " આજ મારો જન્મ સફળ થયો કે, આપના સમાન તરુણરૂપ-વાન પુરુષ મને પ્રાપ્ત થયા. હું આપને શરણે આવી છું. ઉભા રહો સ્વામીન્ ઉભા રહો. મ્હારા ઉપર સ્નેહ કરો. આ પલ્લીમાં મ્હારો પિતા રાજા છે. જો આપ મને પરણ-શો તો, તે તમને દેશના અધિપતિ કરીને સ્થાપશે અને જો મ્હારું કહ્યું આપ નહીં કરો તો અકાળ મૃત્યું પામશો. જે જે ઔષધિ અને મણિ. મંત્ર, તંત્ર, પ્રભાવ વિદ્યમાન છે, તે તે હું જાણું છું. મ્હારી પાસે એક એવી ઔષધિ છે કે, જેથી મનુષ્ય પશુ થાય છે, અને પશુ મનુષ્ય થાય છે. બીજી એક એવી ઔષધિ છે કે. મનુષ્ય વાંદરો થઇને પગલે પગલે ઉછળતો ચાલે છે. ત્રીજી એક એવી ઔષધિ છે કે. જેથી વાંદરો મનુષ્ય થાય છે. વળી હું વૃક્ષો ઉપર પગ મૂકીને કામદેવની ક્રીડા કરનારા મનુષ્યોના હાથપગ બાંધી શકું છું. હું વાઘ કે સિંહથી ભય પામતી નથી. વનમાં ચાલવાથી બ્હીતી નથી. અને ભૂત, પ્રેત, પિસાચ, ચોર કે સર્પથી પણ હું ડરતી નથી ; કારણ કે. મ્હારી પાસે ઉત્તમ ઉપાયો છે. વળી હું પાણીના પૂરથી પણ બ્હીતી નથી. હાથીને કાન પકડીને ઉભો રાખું છું. [illegible] એક આશયવા હું દૂર નાખું છું. આ સઘળું માનીને મને પરણીને મ્હારા પતિ થાઓ. મ્હારા પિતાના રાજ્યની સીમા સો કોસ સુધી છે. માટે આપ અહીંથી ક્યાંઈ પણ જઈ શકો એમ નથી. મને અંગીકાર કર્યા વિના ઉપાય નથી. હેર પગે [illegible] છે, તેને સહન કરો કે ન કરો. તેમ મરજી હોય કે ન હોય. પણ મને પરણો."

શ્રેણિકે વિચાર્યું. " આ ભાલિનીને હું કેમ પરણું ? એ આચારે મલીન છે. નીચ જાતિની છે. તે કામદેવના વશથી બોલે છે. વળી અનિષ્ટ પણ છે અને કુમારી [illegible] છે. મેં પહેલાં કુમારાઓની સાથે ભોજન કર્યું. તેથીજ મને [illegible] છે. જો હું એને પરણું તો મ્હારી જાતિને [illegible] ન [illegible] એકમ [illegible] ફળ આપે છે. જો હું એને પરણું તો મ્હારું [illegible] પણ જાય. વળી જો એને પરણીશ તો મ્હારે એના [illegible] એના પિતાને નમવું પડશે. મ્હારા [illegible] [illegible] માટે શું એની [illegible] મલીન છે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ચિત્ત હરી લે છે, સ્પર્શ બળને હરે છે અને તેનો સગમ વીર્યને હરે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી કહી છે."

ક્ષણવાર મૌન ધારણ કરીને કુમાર તો ધીમે ધીમે આગળ ચાલવા લાગ્યો. એટલે તે સ્ત્રી પણ પાછળ પાછળ ચાલી. આગળ ચાલતાં શ્રેણિકે એક દાવાનળ બળતો જોયો, એટલે હૃદયમાં અગ્નિસ્તંભન મણિનું સ્મરણ કરીને તેમાં પોતે ઝંપાપાત ખાધો. પછી તે કહેવા લાગ્યો. "હે સ્ત્રી! જો ત્હારે મને પરણવું હોય તો અહિં આવ." એ સાંભળી સ્ત્રી તો હાથ ઘસવા લાગી. ને બોલી કે, "મેં બહુ ઉતાવળ કરી, જો સ્થિર થઇ હોત તો જરૂર મને પરણત. એણે મને છળ (કપટ) કરીને છેતરી. તો પણ ઠીક થયું. હવે હું હમ્મેશાં વિનય દાખવીશ. ભય ઉપજાવનાર એવું એક પણ વચન નહિં બોલું. જો હું મીઠાં મીઠાં વચન બોલીને તેની દાસી થઇ હોત, તો જરૂર તે મ્હારા પાશમાં આવી જાત. હું જે જે બોલી, તે તે મ્હારે માથેજ આવી પડ્યું. કારણ કે, નિશ્ચે એ અસંખ્ય મંત્ર તંત્રાદિ જાણતો હતો, પણ રંકને હાથ આવેલું રત્ન તે કેમ રહે? મેંજ મૂર્ખાઇ કરીને મ્હારૂં જ્ઞાન જણાવી દીધું! એણે તો મને છેતરીને દાવાગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. હવે હું શું કરૂં? ક્યાં જઉં? કોની પાસે એ કહું?" ઉંચે પર્વત ઉપર રહેલી કુમારિકા કુમારને જતો દેખીને ખેદ ધરતી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી અને છાતી કૂટવા લાગી, પણ ક્ષણવાર વિચાર કર્યો તો તેણીને જણાયું કે, એને રાખવાને કોઇ સમર્થ નથી! હું વૃથા ખેદ કરૂં છું! ભાગ્ય વિના ચિંતામણિરત્ન ઘરને વિષે રહેજ નહીં. તે આંહિં આમ ધારતી ઉભી રહી.

હવે શ્રેણિકકુમાર તો મૂઠી વાળીને દોડ્યો, તે ગંગા નદીના પ્રવાહ પાસે પહોંચ્યો. બહુ પાણી જોઇને તે ચારે દિશાએ ફરી ફરીને જોવા લાગ્યો. તે નદીને કાંઠે સૂકું એવું ચંદનવૃક્ષ જોઇને તે હર્ષ પામ્યો. જેવો તે, તે વૃક્ષ ઉપર ચડ્યો કે, તુરતજ કડકડ શબ્દ કરતું તે ચંદનવૃક્ષ ગજેંદ્રની પેઠે પાણીમાં પડ્યું, પણ તેણે તુરતજ પોતાની પાસેના જળતારક રત્નનું સ્મરણ કર્યું એટલે તે વૃક્ષ ઉપર બેઠેલો છતાં વિમાનમાં બેઠેલો હોય તેમ ચાલવા લાગ્યો; અને જેમ જેમ તેના આધારે તે રત્નના પ્રભાવે વીશ દિવસ પૂર્ણ થયા ત્યારે તે બેન્નાતટનગર સમીપે આવ્યો.

જેવામા તેણે તે ચંદનવૃક્ષ ત્યાં રાખ્યું, તેવામાંજ નગરમાં તેનો ગંધ સર્વ સ્થળે પ્રસરી રહ્યો. તેને અનુસારે જેમ ઉત્તમ પુષ્પો પાસે ભમરાઓ જાય, તેમ બહુ શ્રેષ્ઠીઓ ચંદનના ગંધથી આકર્ષાઇને ત્યાં આવ્યા. તેમણે પૂછ્યું. "હે કુમાર સાર્થવાહ! આ વૃક્ષનું મૂલ્ય શું?" ત્યારે તેણે કહ્યું. "એનું મૂલ્ય ન કહી શકાય તેટલું છે. તે મણિ, માણિક્યની બરાબર તોળીને વેચવું છે. આવું ચંદન કોઇ રાજાના ભંડારમાં પણ નથી, માટે તે સૂકું ચંદન સુવર્ણની બરાબર તોળીને તમને આપીશ. કારણ કે, ઉત્તમ કરિયાણું સર્વ ખપી જાય છે." એટલામાં તો બહુ લોક એકઠા થઇ ગયા. ત્યારે શ્રેષ્ઠિઓએ કહ્યું "અરે લોકો! દૂર જાઓ. જાણતા નથી કે, એ એકલો છે અને આપણે ઘણા છીએ જો તેનું જરા પણ ચંદન જશે, તો તે આપણુંજ ગયું. કારણ કે, તે આપણો સાધર્મિક છે; માટે કોઇએ તેમાં હાથ નાંખવો નહીં. નાંખશે તે ચોર ગણાશે, ને તે અન્યાયીનો રાજા નિગ્રહ કરશે. કારણ કે, તે ન્યાયીનીજ રક્ષા કરે છે. પછી ચારે દિશાઓથી ચંદનને કાપવાનાં ઓજારો-વાંસલા, કૂહાડા પ્રમુખ ત્યાં ઘણા આવ્યા, તેણે કરી કાપી કાપીને તે ચંદન કંપાણે (કાંટે) ચડાવીને સુવર્ણ બરાબર તોળીને તેણે વેચ્યું. સઘળું ચંદન વેચ્યું તેના ઉપજેલા સુવર્ણનાં તેણે રત્નો લીધાં. ક્ષણવારમાં બધા શ્રેષ્ઠીઓ પણ સુવર્ણ આપી લીધેલું ચંદન લઇને પોત પોતાને સ્થાને ગયા.

હવે શ્રેણિકકુમારે પણ હર્ષ પામી સઘળાં રત્નો ગાંઠે બાંધી વેષ ફેરવીને એ બેન્નાતટ શેહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરતાંજ પ્રથમ ધનાવહશ્રેષ્ઠીની દુકાને ગયો. ત્યાં તે ક્ષણવાર બેઠો. ત્યાં તો તે શ્રેષ્ઠીને ઘણાં ગ્રાહકો આવવાથી મ્હોટો લાભ થવા માંડયો. એટલે તેણે કુમારને કહ્યું. "આ એક ભાજનમાં મીંઢળનાં ફળ છે, બીજામાં રોહિણી વૃક્ષની છાલ છે અને ત્રીજા ટોપલામાં જવ છે. એ સર્વે મેં કાલે આણ્યાં છે. વળી આ ગળો, કચુરો, પાટલાદિ ચોથા ટોપલામાં છે. વળી આ ત્રિગડુ, ત્રિફળાં, સિંધવ, ગિરિમાળો તથા સૂંઠ વિગેરે છે. તેમાંથી ત્હારે જે જોઇએ તે લે." એમ સાંભળીને શ્રેણિક કુમાર બોલ્યો. "હાથ તો ઘણો મોકળો છે, પણ તમે મ્હારા ઉપર શા કારણે એમ કરો છો? એ તો તમારો સ્વભાવજ એવો હશે." શેઠ હસીને બોલ્યા. "સંસારમાં પોતાનો અર્થ સર્વે કોઇને વ્હાલો હોય છે. પારકો અર્થ કાંઈ વ્હાલો નથી." ત્યારે કુમાર બોલ્યો. "તમારે પોતાનું શું કાર્ય છે? (શો સ્વાર્થ છે?)" ત્યારે શેઠે કહ્યું "આજ રાત્રીએ કોઈ દેવતાએ મને સ્વપ્નને વિષે કહ્યું કે, 'પ્રભાતે સાત ઘડિ સૂર્ય ઉગ્યા પછી આઠમી ઘડિએ પૂર્વ દિશાએથી કોઈ વીશ વર્ષની વયવાળો શ્વેત વસ્ત્રધારી પુરુષ ત્હારી દુકાને આવશે, તે ત્હારી સર્વ આપત્તિ દૂર કરશે.' એવું સ્વપ્ન આપીને તે દેવ વિજળીની પેઠે અંતર્ધ્યાન થઈ ગયો. પછી પ્રભાતે ઉઠીને મેં વિચાર્યું કે, આ સ્વપ્ન તો ઉત્તમ છે. કારણ કે, સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે દેવતા, બ્રાહ્મણ, ગાય, મા બાપ, સાધુ અને રાજા એટલા સ્વપ્નને વિષે જે કહે તે સત્યજ જાણવું. ગાય, અશ્વ, હસ્તિ અને દેવ એટલા શિવાયની બીજી સઘળી કાળી વસ્તુએ નઠારી કહી છે. અને કપાસ, છાશ, અને લવણ શિવાયની બીજી સઘળી શ્વેત વસ્તુઓ સારી કહી છે. ગીત ગાતાં રુદન કરવું પડે, નૃત્ય કરતાં બંધનમાં પડવું પડે, હસવાથી રુદન કરવું પડે, તથા ભણવાથી કલેશ થાય. હવે પ્રભાતે હું આવીને જેવો દુકાન ઉપર બેઠો, તેવાજ મેં આપને તે પ્રમાણેનાજ લક્ષણ ગુણવાળા જોયા."

કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે, "આ શેઠ મુગ્ધ (ભોળા) છે. તે કાંઈ પણ છાનું રાખતો નથી." પછી તે જેમ જેમ સ્વપ્નનું સ્વરૂપ કહેતો ગયો, તેમ તેમ કુમાર ચિત્તને વિષે કૌતુક ધરવા લાગ્યો. એટલામાં તે કુમારની દૃષ્ટિ દુકાનમાં એક વસ્તુ ઉપર પડી. તે જોઇને તેણે શેઠને પૂછ્યું. "એ શું છે?" શેઠે કહ્યું. "ચન્દ્રદ્વીપ સંબંધી તે વસ્તુ છે. ચોર લોકોએ તેને સમુદ્રમાં જતું પકડ્યું અને [illegible] તેમાં [illegible] ભરેલું મને સોંપ્યું. એ ચોરોના ગયા પછી રાજાને ખબર પડી એટલે તેણે મ્હારું સર્વ સ્વ ધન, કણ, કાપડ, સુવર્ણ, રૂપું વિગેરે દંડમાં લઈ લીધું. [illegible] પણ લઈ લીધી! વહાણમાં રહેલું કરિયાણું પણ લઈ લીધું. તેના ફળ [illegible] હતાં તે [illegible] તેણે કહ્યું. 'એ ફળ એને ગળે બંધાવો (એને આપો) કે, જેથી હવે [illegible] એવું કામ કરે નહીં.' મ્હારા જેવા શેઠિયાને માટે પણ રાજાએ આ પ્રમાણે કર્યું. [illegible] મેં વિચાર્યું કે, મ્હારું ધન તો ગયું. હવે જો આ ફળ પણ ફેંકી નાખી દઉં, [illegible] તેથી મેં વિચાર્યું કે, [illegible]

[illegible]

શ્રેષ્ઠ એવું ઘર અને દુકાન લઇ લેવાનો વિચાર કરે છે. મ્હારે દુકાન પણ વેચવી પડશે અને નગર પણ છોડવું પડશે. જે નગરને વિષે મેં નાના પ્રકારના આહાર, દીવ્ય વસ્ત્ર અને વાહનાદિ કર્યા છે, તેજ નગરને વિષે આજ મ્હારે જેવા તેવા આહાર અને વસ્ત્ર વડે નિર્વાહ કરવો પડે છે! હું તે કૂવામાં પડીને કે, અગ્નિમાં પડીને મરણ સાધું? કારણ કે, લક્ષ્મી વિનાનો માણસ શોભતો નથી. કહ્યું છે કે.-વાઘોના સમૂહથી સેવાએલા, જળ રહિત, બહુ કાંટાવાળા, તૃણની શય્યાવાળા અને જેમાં વૃક્ષની છાલનાં વસ્ત્ર મળે એવા વનમાં રહેવું સારૂં, પણ બંધુઓમાં ધન વિનાનું જીવવું સારૂં નહિ."

કરુણાસાગર એવો શ્રેણિક કુમાર શેઠને દુઃખી જોઇને પોતે પણ દુઃખી થયો. કહ્યું છે કે-કોમળ ચિત્ત, મધુર વચન, પ્રસન્નપણાથી ઉજવળ દૃષ્ટિ, ક્ષમાયુક્ત શક્તિ, પાપ વિનાની બુદ્ધિ, દાનથી દીનતાને નાશ કરનારી લક્ષ્મી, શીળયુક્ત રૂપ, મદ વિનાનું પંડિતપણું અને અહંકાર વિનાનું મ્હોટાઇપણું એ નવ અમૃતના કુંડ સમાન છે. કુમાર કહ્યું. "શેઠ, તમે છતી લક્ષ્મીએ મૃત્યુ કેમ માગો છો?" શેઠ કહ્યું. "મ્હારે ઘેર જમવાન અન્ન પણ નથી." કુમારે કહ્યું. "એમ કેમ કહો છો? આ વહાણ છે તે લ્યો. ગંગા નદીને કાંઠે જે વહાણ છે, તેનું તમે જઇને રક્ષણ કરો. તેમાં જે ધૂળ છે તે ધનજ છે. તે ધૂળ છે તેજ ધન થશે અને ત્યાં સુધી તમે મ્હારા રત્નોથી વ્યાપાર કરો. તમે બેન્નાતટના રાજાને તેડજ્યો અને જે તમારા સેવકો છે તેને પણ બોલાવો. હું દેશાંતર જઇને પાછો આવું, ત્યાં સુધી આ રત્નોવડે વ્યાપાર કરો." ધનપતિએ કહ્યું. "આપ એ શું બોલ્યા? એથી તો મ્હારા હૃદયમાં બહુ ઉચ્ચાટ પેદા થયો છે. તમે જવાની વાત કરી તેથી મ્હારા ચિત્તમાં શલ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. આપનાં વચનોએ તો આપત્તિ રૂપી સમુદ્રમાંથી મને તાર્યો છે, તો તુરતજ પાછા કેમ મને ઉછાળી મૂકો છો? ઉત્તમ પુરુષોને એમ બોલવું યોગ્ય નથી. આપે જે વચન કહ્યાં તે પ્રમાણે કરો. પછી ભલે દેશાંતર જજો. જો મને અવગણીને તમે જશોજ તો, તો દેવતાએ કહેલાં વચન પણ નિષ્ફળ થશે અને આપના બુદ્ધિ પ્રપંચ વિના તો ધૂળ તે ધૂળજ રહેશે. આપ કલ્પવૃક્ષ સમાન અહિં આવીને કેમ જતા રહો છો? આ ધૂળ વેચવાથી જે લાભ થશે, તે આપણે બન્ને અરધો અરધ વહેંચી લઇશું. જો આપ એમ નહિં કરો તો, હું ગંગા નદીના પ્રવાહમાં ઝંપાપાત ખાઇશ. જેથી પછી કાંઇ સંતાપ થાય નહીં."

તે ઉપરથી કુમારે કહ્યું. "જો તમે મ્હારા માતા, પિતા, કુળ અને ગામ વિષે કાંઈ નહિં પૂછો, તો હું અહિં કેટલાક દિવસ રહીશ." ધનપતિએ કહ્યું. "હું કાંઇ પણ નહિ પૂછું. આપ આપને નામે સુખે રહો. મ્હારે આપના નામનું શું કામ છે? મ્હારી વસ્તુ અને આપની બુદ્ધિ. આપની બુદ્ધિવડે એ વસ્તુ આપ સુખેથી વેચો. જે મૂલ્ય આવશે તે આપણે અરધો અરધ વ્હેંચી લઇશું."

એવામાં ધનપતિની પુત્રીએ દાતણને અર્થે દાતણ તથા પાણી આણ્યું. દાતણ એકજ આણ્યું હતું, પણ પરોણાને દેખીને એક દાતણની બે ચારી કરીને ધનને તથા શ્રેણિકને આપી. બન્નેએ દાતણ કર્યું, પરસ્પર પ્રીતિ વધી. શેઠ કુમારનાં રત્નો પણ ગ્રહણ કર્યાં. દાતણ પાણી કરી કુમાર દુકાન ઉપર બેઠો, ત્યાં આ શેઠની પુત્રી જે કુંવારી હતી, તેણે જોયું કે, આ કુમાર સુલક્ષણો છે. તેથી તેણીએ વિચાર્યું કે, "જો આ મ્હારો ભર્તાર થાય તો, મ્હારા પૂર્વ પુણ્યનો ઉદય થાય." એમ વિચારીને તેણીએ પોતાના પિતાને કહ્યું. "હે તાત! જો તમે મને પરણાવો તો, આજ મ્હારો ભર્ત્તાર થાઓ. નહિ તો મ્હારે ચારિત્ર લેવું છે." શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "હે વત્સે! એમ બોલવું ઘટે નહીં. જા જા ઘેર જા. ને ઘરનું કામ કર. આપણે ત્યાં દૂરથી એક પરોણો આવેલો છે." આ સાંભળીને પુત્રી ઘેર

ગઇ, ને પોતાની માતાને કહેવા લાગી. 'હે માતા! આપણી દુકાને એક માણસ બહુ દૂરથી આવેલો છે, તેને જોઇને મ્હારૂં મન ઉલ્લાસને પામે છે. સૂખડી લેવાને અર્થે તમોએ જે દ્રવ્ય મને આપેલું છે, તે મ્હારી પાસે છે. તેમાંથી આ પરોણાને માટે ઉત્તમ રસોઇ બનાવો. હે માતા! આળસ ત્યજી દઇને એ પરોણાનો સ્નાન તથા અન્ન પાનાદિએ કરીને સત્કાર કરો અને તેની સાથે મ્હારો વિવાહ કરો." માતાએ કહ્યું. 'રે નિર્લજ પુત્રી'! તું કહ્યા વિના શા વાસ્તે દુકાને ગઈ? તું જેને જેને જોઇશ, તેને તેને વરવાનું નામ લઇશ; તો જાણીશું કે તું (દીકરી) અમારા હાથથી ગઇ! આ પ્રમાણે છોકરાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે બોલનાર થાય, ત્યારે તેઓ દુઃખીજ થાય છે. તું મ્હોટા કૂળમાં જન્મેલી છતાં આવું કેમ બોલે છે! ત્હારી લજ્જાળુ પ્રકૃતિ પણ ક્યાં ગઇ?" પુત્રીએ કહ્યું. માતા એમ ન બોલો. મ્હારા શીળને મેરૂ પર્વત સમાન નિશ્ચળ જાણજ્યો. ત્હારે ત્હારા મનમાં બીજો કાંઇ પણ વિકાર ન લાવવો; કારણ કે, હું ત્હારી પુત્રી છું, પણ મેં મનમાં જે પતિ ધાર્યો છે, તેજ મ્હારે આ જન્મમાં પતિ થાઓ. નહિંતર મ્હારે સંયમ એજ શરણ છે."

આ દીકરી રસોઇ કરતાં કરતાં આ પ્રમાણે વાતચિત કરતાં હતાં, તેવામાંજ આંગણામાં તે પરોણો (શ્રેણિક કુમાર) આવ્યો. આ વખતે ધનશેઠ, સ્ત્રી અને પુત્રિની વાતચતિનો બનાવ સાંભળીને ઘરમાં આવીને બોલ્યો. "આ શ્રેષ્ઠ વર આવ્યો છે અને આ પુત્રી પણ વિવાહયોગ્ય થઇ છે. જો એ બેનાં લગ્ન થાય તો, સમ સમાગમ ચંદ્ર અને રોહિણીના સમાન, સૂર્ય અને રત્નાદેવીના સમાન, કામદેવ અને રતિના સમાન, કૃષ્ણ અને રાધાના સમાન, તથા મહેંદ્ર અને ઇંદ્રાણીના સમાગમ સમાન શોભાયમાન થશે. જો કોઇ અંતરાય ન થાય તો યોગ ઘણોજ શ્રેષ્ઠ છે. જીવોને લાભ અને પુણ્ય કરતાં ઘણા વિઘ્નો નડે છે. પ્રગટ વિઘ્નો ઉપજે છે. માટે સત્પુરૂષોએ શુભકર્મમાં આળસ કરવું. એ પુરૂષને તમારે ગામ, નામ, ઠામ અને ગોત્રાદિ ન પૂછવું; કારણ કે, એ વિષે તેણે મ્હારી પાસે નિયમ કરાવ્યો છે, ત્યારેજ તે આપણે ઘેર આવ્યો છે."

તે ઉપરથી સુનંદાએ કહ્યું. "હે તાત! એના નામ, ઠામ, ગોત્રાદિની બસે પૂછા કરશો નહિ, પણ જો મને તે અંગિકાર કરે, તો તેની સાથે મ્હારાં લગ્ન કરો. એમ નહિં તો મને દીક્ષા અપાવો." પુત્રીનો આવો નિશ્ચય જોઇને પિતા હર્ષ પામ્યો. પછી બન્ને જણ સ્નાન કરી, દેવપૂજા કરી ઉત્તમ રસવતી જમ્યા. ત્યા સુધી ધનશ્રેષ્ઠીની સ્ત્રીએ તે બન્નેની ભક્તિ કરી. પછી તે બન્ને જણ ચિત્રશાળામાં જઇને બેઠા. ત્યાં ધનશ્રેષ્ઠીએ કુમારને કહ્યું. "જો આપને અરૂચિકર ન લાગે તો કાંઇક કહેવું છે." ત્યારે કુમારે કહ્યું, "જે મને રૂચ તે તમારે બોલવું." ત્યારે શેઠીએ કહ્યું. "હે પંડિત! આ મ્હારી દીકરીને આપ પરણો. અંતઃકરણમાં દ્રવ્ય લોભ કરીને જે માણસ પુત્રીને વેચે છે તેને બહુ પાપ લાગે છે. વળી જે માણસ પુત્રીઓને વેચે છે. તે પરલોકમાં [illegible] છે. [illegible] વળી [illegible] છે. તમે નહિ અંગિકાર કરો તો, તે [illegible] બીજા [illegible] નહિ વરે."

આ સાંભળીને [illegible]

પેજ આસક્ત છે. આમ ધારીને તે પ્રગટપણે બોલ્યો. "હે કુમારિકા! હું તને વરૂં, તેમાં તમે શો લાભ છે? હું વિદેશી (પરદેશી) છું. ઘડિમાં અહિં ને ઘડિમાં બીજે. મ્હારો મેળાપ વાદળની છાયા જેવો છે." ત્યારે સુનંદાએ કહ્યું. "આપનું વચન સત્ય છે. વાદળને આધારે ચંદ્ર અને સૂર્ય છે, વાદળને આધારે વર્ષાદનું પૂર છે, વાદળને આધારે સર્વ તારા છે અને સર્વ લોક પણ વાદળને આધારે છે; તેમ હું પણ આપને આધારે છું. માટે કૃપા કરીને મ્હારો પાણિ (હાથ) ગ્રહણ કરો અને આપ પુત્ર, પુત્રીઓ વિગેરેનો વિસ્તાર કરો. ત્યારે શ્રેણિક કુમાર કહેવા લાગ્યો. "હે સુનંદા! મ્હારી સાથે ત્હારો વિવાહ સ્વપ્ન તુલ્ય થશે; કારણ કે પાણિગ્રહણને પાંચ દસ દિવસ થશે, ત્યાં તો હું પરદેશી એટલે પરદેશ પ્રત્યે ચાલી નિકળીશ. કારણ કે, પરદેશી તો યોગીની પેઠે ચાલી નિકળેજ. જેની સાથે લગ્ન થયાં હોય, તે ચાલી નિકળે ત્યારે પરણેલીની શી ગતિ થાય?" ફરી સુનંદાએ કહ્યું. "હું દીક્ષાજ લેવાની હતી, ત્યાંજ તમે આવ્યા અને તમને જોઇને મ્હારૂં મન આવું થયું કે, 'કાં તો આપનો હાથ ગ્રહણ કરવો અથવા તો સંયમ અંગિકાર કરવો.' જો આપ મને પરણીને જતા રહેશો, તો હું શીળવ્રત પાળીશ. મને નિઃકલંકને પરણીને આપ સુખે દેશાંતર જજો."

આ સાંભળીને કુમારે ગાંઠે બાંધીને કહ્યું. "આજ રૂડી લગ્નની વેળા છે, આપને જે રુચે તે કરો." એટલે શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી સુનંદાને મહોત્સવપૂર્વક પરણાવી.

એકદા શ્રેણિક દુકાન ઉપર બેઠેલો છે, તેવામાં તેણે નગરમાં પડહ વગડાતો સાંભળ્યો. તેણે શ્રેષ્ઠીને તેનુ કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, "સવાલાખ પોઠીઓ ઉપર નાના પ્રકારની વસ્તુઓનો સમુચ્ચય ભરીને દેવનંદિ નામનો સાર્થવાહ અહિં આવેલો છે. તેની પાસે એક પોપટ છે, જે છ છ મહિનાને છેડે બોલે છે અને પૂછીએ છીએ ત્યારે તે પોપટ સાચુંજ બોલે છે. એકદા દેવનંદિ સાર્થવાહે તે પોપટને પૂછ્યું. "તેજમતૂરી ક્યાં છે?" ત્યારે પોપટે કહ્યું. "તે હાલ બેન્નાતટમાં છે." તે ઉપરથી તે ઘણાં કરિયાણાંની પોઠો લઇને ગઇ કાલે અહિં આવેલો છે. તેણે રાજાને મળીને રૂડું ભેટણું કર્યું. પછી રાજાએ આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે દેવનંદિએ કહ્યું. "તેજમતૂરી જોઇએ છીએ." તે ઉપરથી રાજાએ મંત્રીઓને પૂછ્યું. ત્યારે મંત્રીઓએ કહ્યું. "અહિં તો તેજમતૂરી કયાંય હોય એમ લાગતું નથી." ત્યારે રાજાએ કહ્યું. "જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ મળે છે અને જ્યાં બહુ દ્રવ્યવાન્ વ્યવહારિયા આવે છે, તેનેજ શ્રેષ્ઠ નગર કહેવું; પણ જ્યાં આવેલી વસ્તુઓ વ્યાપારીઓ લે નહિ અને જ્યાં સર્વ વસ્તુઓ મળે નહિ, તે નગર નહિ પણ ગામડું કહેવાય." એમ કહી રાજા ખેદ ધરવા લાગ્યો. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું. "આ નગર મ્હોટું છે, કોઈના ઘરમાં કદાપિ તે હોય પણ ખરી. માટે પડહ વજડાવો." આવો વિચાર કરી રાજાના આદેશથી મંત્રીઓ આ પડહ વગડાવે છે."

શેઠનાં આવાં વચન સાંભળીને શ્રેણિકકુમાર બોલ્યો. "શેઠ, તમે જઇને પડહને સ્પર્શ કરો (હાથ અડાડો.)" તે ઉપરથી શ્રેષ્ઠીએ જઇને પડહને સ્પર્શ કર્યો; એટલે રાજાના સેવકોએ રાજા પાસે જઇને કહ્યું. "ધનશેઠે પડહને સ્પર્શ કર્યો છે." તે સાંભળીને રાજા પ્રમુખ સર્વ હસવા લાગ્યા કે, "એના ઘરમાં તો ધૂળજ રહી છે, બીજું કાંઈ પણ ધન તો નથી; માટે એ ગાંડો થયો જણાય છે. કાં તો તે ઊંઘમાંથી ઉઠ્યો હશે એટલે આવીને તુરતજ પડહને સ્પર્શ કર્યો હશે! માટે જો તે ધૂળ દેખાડશે તો આપણા નગરનું માહાત્મ્ય જશે." પછી રાજાએ ધનશ્રેષ્ઠીને તેડાવ્યો. રાજાના સેવકોને આવતા જોઇને, શ્રેષ્ઠીએ કુમારને કહ્યું. "શું કરવું છે? આ રાજાના સેવકો આવ્યા." તે ઉપરથી કુમારે કહ્યું. "શેઠ, તમારે લગાર પણ ખેદ ન કરવો. આ રાજવશીકરણ

મણિ છે, તે ગાંઠે બાંધીને ત્યાં જાઓ. ને તેનુંજ મનમાં સ્મરણ કરતાં રાજાને જઇને મળો. એ મણિના પ્રભાવથી જ્યારે રાજા તુષ્ટમાન થાય, ત્યારે તમારે પુષ્કળ દ્રવ્યે કરીને પણ માંડવી માગવી. તેજ તમને તેજમતૂરી આપશે."

આ પ્રમાણે સાંભળીને તે શ્રેષ્ઠી રત્ન લેઈ રાજા પાસે ગયો, ને ત્યાં તેને પ્રણામ કર્યો. રાજાએ બીજાં રત્નો લઈ પ્રસન્ન થઇને મંત્રીને કહ્યું. "આપણે આ ધનશેઠને માંડવીનું કામ સોંપવું છે. વધારે ધન મળે તોપણ એ કામ એના હાથમાંથી લઇને બીજાને સોંપવું નહીં." આ પ્રમાણે શેઠને માંડવી તો મળી. પછી રાજાએ કહ્યું. "શેઠ, આ સાર્થવાહને જે જોઇએ તે અપાવજો." ત્યારે શેઠે કહ્યું. "આ સાર્થવાહને જૂની તેજમતૂરી જોઇએ છીએ કે નવી?" એ સાંભળીને રાજા હર્ષિત થયો ને ધનશેઠને દીવ્ય વસ્ત્રાદિકથી સન્માન કરી તેની સાથે દેવનંદિ સાર્થવાહને મોકલ્યો. ત્યાં ગયા એટલે શેઠ પાસે દેવનંદિસાર્થવાહે સુવર્ણનું બીજોરૂં ભેટ મૂક્યું. ત્યારે શેઠે કહ્યું. "આ શ્રેણિક કુમાર પાસે મૂકો. એ સર્વ જાણે છે." એટલે તે સાર્થવાહે બન્નેને ભેટણું કરીને કહ્યું. "અહો! ધન શેઠને ધન્ય છે કે, આવો વૈભવ છતાં પણ તેનો આવી રીતનો વિનય છે! જ્યાં આવા શ્રેષ્ઠ લોકો વસે છે, તે દેશને ધન્ય છે!" પછી શ્રેણિકને જોઇને સાર્થવાહ બોલ્યો. "અહો કુમાર! મેં તમને રાજગૃહ નગરમાં જોયા હતા!" ત્યારે કુમારે કહ્યું. "રાજ-મદ્ર (રાજા તરફથી બંધન) મ્હારા વૈરિઓને પણ ન હો. જો તમારે અહિં આવા અરુચિકર શબ્દો બોલવા હોય તો બીજાને ઘેર જઇને વસ્તુ લ્યો. અમારી વસ્તુના લેનારા ઘણા આવશે." એ ઉપરથી સાર્થવાહ શ્રેણિકને પગે પડીને બોલ્યો. "હું મૂર્ખ હતો કે, આવા શબ્દો હું અહિં બોલ્યો. મને ક્ષમા કરો."

પછી કુમારે કહ્યું. "એક ગદિઆણો તેજમતૂરિ અગ્નિમાં નાંખીને તેમાં જો એક ભારનું ત્રાંબુ નાંખીએ, તો તે સર્વ સુવર્ણ થાય છે." આ સાંભળી નાયક (સાર્થવાહ) હર્ષ પામ્યો; ને "તેજમતૂરીની વાનકી (નમૂનો) દેખાડો." એમ કહેવા લાગ્યો. તે ઉપરથી ધનશેઠે વાનકી દેખાડી. તે જોઇને સાર્થવાહ વિચારવા લાગ્યો "અહો! ધન્ય છે આ શેઠને કે, એના ઘરમાં આવા આવા વૈભવ છતાં પણ એનામાં દાક્ષિણ્ય કેટલું છે! આ રાજાના નગરને અને રાજાને પણ ધન્ય છે કે, તેમાં આવા વ્યવહારિયા વસે છે!" પછી દેવનંદિ સાર્થવાહે પોતાની સવાલાખ પોઠ, જેમાં રત્ન, સુવર્ણ, રૂપું, વસ્ત્ર, રેશમી વસ્ત્ર, ચંદન, કપૂર, કસ્તુરિ વિગેરે બહુ મૂલ્યવાળાં કરિયાણાં ભરેલાં હતાં, તે ધનશેઠના આંગણામાં લઇ આવ્યો. ધનશેઠ અને શ્રેણિક કુમાર [illegible] ભરેલાં જોઇને ચમત્કાર પામ્યા. પછી પરસ્પર વસ્તુઓ દેખીને [illegible] ધનશેઠ અને દેવનંદિ પોત પોતાની વસ્તુઓ [illegible] કરી હર્ષ પામ્યા.

જેવો ન ગણવો. હું ઘણા નગરમાં ભમ્યો છું, પણ આવો વ્યવહારિ મેં ક્યાંય પણ દીઠો નથી." પછી રાજાએ સાર્થવાહનું વસ્ત્રાલંકાર વડે સન્માન કર્યું.

હવે પાછો દેવનંદિ સાર્થવાહ શેઠને ઘેર આવ્યો, ને તેને બહુ ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો. અને શ્વસુર (ધનશેઠ) તથા જમાઈ (શ્રેણિક કુમાર) પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. "તમારે મને ચિત્તમાંથી વિસારવો નહીં. મને રાત્રિ દિવસ યાદ કરજો." એમ કહીને તે ચાલ્યો. "ઉત્તમ પ્રીતિરૂપી વેલડીને હૃદયરૂપી ક્યારામાં બાલ્યાવસ્થાથીજ સ્થાપીને તેને હમે શાં પત્ર—સંદેશા વિગેરે પાણીવડે વધારવી." આમ કહી વળી ધનશેઠ ને શ્રેણિક કહેવા લાગ્યા. "માર્ગમાં તમને કલ્યાણ થાઓ. ફરી પણ આપણો સમાગમ થાઓ. તમારા મનના મનોરથ પૂર્ણ કરો અને અવસરે અમને સંભારજો." હવેથી તો ધનશેઠને ઘેર નવાં નવાં પાત્રો નૃત્ય ગાનાદિ કરવાને આવવા લાગ્યાં! યાચકો ધન માગવાને આવવા લાગ્યા. જેઓ એને મૂર્ખ અને અભાગ્યવાન્ કહેતા હતા, તેઓજ તેના પગતળે લોટવા લાગ્યા! શ્રેણિકે પોતાનું ગોપાળ એવું નામ રાખ્યું. શ્રેષ્ટિ પણ ધન ધાન્યે પૂર્ણ થયો. સુનંદાનો પતિ શ્રેણિક નિત્ય ભગવંતને મંદિરે પૂજા વિગેરે સાત ક્ષેત્રોમાં ધન વાપરવા લાગ્યો. તે જે જે કરિયાણાં ખરીદતો, તેમાં તેને અનર્ગળ (ઘણો) જ લાભ થવા લાગ્યો. અશ્વાદિ બહુ ખરીદ્યા અને ધનશેઠે કૈલાસ સમાન પ્રાસાદ (મહેલ) ચણાવ્યા. અશ્વશાળામાં અશ્વ બાંધીને તેમની રક્ષા માટે ઘણા ચાકરો રાખ્યા. બીજા વ્યવહારિઆ પણ તેના કિંકર (દાસ) હોયની! તેમ તેની સેવા કરવા લાગ્યા! કારણ કે, જેની પાસે લક્ષ્મી હોય છે, તેની સર્વ લોક સેવા કરે છે. વળી આવ, બેસ, આગળ ચાલ, બોલ, બોલશો નહીં. એમ કહી કહીને દ્રવ્યવાન્ પુરુષો, આશાબદ્ધ અર્થિઓની સાથે ક્રીડા કરે છે.

હવે શ્રેણિકને સુનંદા સાથે બહુજ પ્રીતિ વધતી ગઈ. તે પણ પોતાના ભર્ત્તારના મનને અનુસરતી ચાલતી. અનુક્રમે બે વર્ષ વીતી ગયાં અને સુનંદાને ગર્ભ રહ્યો. જેમ જેમ ગર્ભ વધતો ગયો, તેમ તેમ સુનંદાને ભૂખ ઘટતી ગઇ. કોઇ કોઈ વાર તો બે ત્રણ કોળિઆ આહાર લે. વળી કોઈ કોઇ વાર તો વમન (બકારી) પણ થાય. આમ તે અનુક્રમે દુર્બળ થઇ ગઈ. ચાલતાં ચાલતાં શ્વાસ ચઢી જાય, તેથી તે પિતાને પગે પડીને કહેવા લાગી. "હું ક્યાં સુધી જીવીશ કે ક્યારે મરીશ? તે જણાતું નથી. વળી વારંવાર પાણી માગે ને કહે કે, મને બહુ તૃષા લાગે છે."

પ્રિયાને આ પ્રમાણે દુખી જોઇને શ્રેણિકે બીજે દિવસે પોતાની સાસૂને પૂછયું. "તમારી પુત્રી કેમ આમ દુર્બળ થઇ ગઇ છે? એને પૂછો કે, એને કાંઇ દોહદ (ડોહોળો) ઉત્પન્ન થયો છે? એને જે દોહદ ઉત્પન્ન થયો હશે, તે પૂર્ણ કરવો પડશે; નહિ તો એનું મૃત્યુ થશે." તે ઉપરથી માતાએ સુનંદા પાસે જઇને કહ્યું. "પુત્રી ત્હારૂં અંગ કેમ ક્ષીણ થઈ ગયું છે? તને કોઈ વિષયની વાંછા થઇ છે?" પુત્રીએ કહ્યું. "દોહદની ઉત્પત્તિનું સ્વરૂપ જો તને કહીશ તો, તે કોઈના ચિત્તમાં માય તેમ નથી. મ્હારો દોહદ પૂરવો કઠણ છે, તેથી અવશ્ય મ્હારૂં મૃત્યુ થશે." તેની માએ કહ્યું. "હે પુત્રી! એ ત્હારે ત્હારી માને તો અવશ્ય કહેવુ જોઇશે." ત્યારે સુનંદા બોલી. "હું જાણે એમ જાણું છું કે, હું હસ્તિ ઉપર બેસી રોજ રાજમાર્ગે દાન દેતી થકી જઉં, તે વખતે રાજા પણ પરિવાર સહિત જાણે મ્હારી આગળ ચાલે. હું જિનાલય (દેરાસર) ને વિષે જઇને શ્રેષ્ઠ પુષ્પોથી દ્રવ્યપૂજા કરૂં અને સ્તવનાદિએ ભાવપૂજા કરૂં. હું એમ જાણું છું કે, રાજાનાં વાજિંત્રો મ્હારી આગળ વાગે અને પાત્રો નૃત્ય કરે. વળી હું પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્ર ભણું. વળી બીજા પાસે મસ્તકે છત્ર ધરાવું, મનવાંછિત દાન આપું, સાધર્મિકને ભોજન જમાડી વસ્ત્રાદિ આપું, દેશમાં અમારિ પળાવું, શીળ પાળું અને ચૈત્ય

પરિપાટી કરી ઘેર પાછી આવું. વળી એમ ઇચ્છા થાય છે કે, સાધુઓને ઘૃતાદિ શુદ્ધ આહાર વહોરાવું. હે માતા! આ સઘળી વાત મેં ત્હારી આગળ કહી. અભયદાન શિવાય હવે મ્હારૂં જીવિત નથી."

આ સઘળી વાત પુત્રીની માતાએ સાંભળીને પછી પોતાના જમાઇને કહી. સ્ત્રીના મનોરથ જોઇને શ્રેણિક તો હર્ષ પામ્યો. "જેને આવો ઉત્તમ દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે, તેના ગર્ભમાં અવશ્ય કોઈ પુણ્યવાન્ જીવજ આવ્યો હશે. કહ્યું છે કે—ધર્મકાર્યના મનોરથ મહા ભાગ્યના યોગે થાય છે અને વળી તે જો પૂર્ણ થાય તો "સોનું અને સુગંધ" જેવું થાય. પૂર્વે જે જીવે જે શુભાશુભ કર્મ કર્યું હોય, અથવા અભ્યાસ્યું હોય, તેજ અભ્યાસને યોગે ફરી પણ તેજ અભ્યાસે છે." પછી કુમારે કહ્યું. "શેઠ, તમારા રાજાની પુત્રી જે જન્મથીજ અંધ હતી, તે હજુ જીવે છે કે નહી?" શેઠે કહ્યું "હજુસુધી તે જાતિ અંધજ છે, ને જીવે છે. બાલ્યાવસ્થાથીજ તેણી દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાવાળી હતી, તેથી તે પ્રચંડ તપ કરે છે. તેનાં વિસ્તારવાળાં લોચન (આંખો) દેખીને લોકો જાણે છે કે, એ દેખતી છે અને તેને સુલોચના કહે છે. રાજાને તે અતિ વલ્લભ છે, તેથી જો કોઈ તેણીને આંધળી કહે છે તો તેને તે ઉગ્રશિક્ષા કરે છે." રાજાની પુત્રી અંધ છે. એવું જાણવાથી શ્રેણિકે કહ્યું કે, "આપની પુત્રીનો દોહદ દુઃખે કરીને પૂર્ણ થાય તેવો છતાં પણ તે પૂર્ણ કરવાનો ખરેખરો ઉપાય છે." શેઠીએ પૂછ્યું. "કયો ઉપાય છે?" શ્રેણિકે કહ્યું. "આ રત્ન લઇને રાજા પાસે જઇને આમ કરજો કે. આ રત્નને પાણીમાં બોળીને તેણીની (પુત્રીની) આંખે તે પાણી છાંટજો. તેમ કરવાથી તેનાં મનોહર નેત્ર થશે. એમ થવાથી રાજા તુષ્ટમાન થઇ વચન માગવાનું કહે, ત્યારે તમે તમારી પુત્રીનો દોહદ પૂરવાનું માગજો."

કે, નહિ? તે પણ હું જાણતો નથી. વખતે તે દાસ થઇને ક્યાંહિક રહ્યો હશે. વર્ષાદમાં પણ તેને ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવી પડતી હશે. ભૂખ અને તૃષાથી પીડાતો હશે. ચોમાસામાં સ્થાનક ન હોવાને લીધે તેના મસ્તક ઉપર વર્ષાદ પડતો હશે. શીયાળામાં તાઢ અને ઉનાળામાં તાપ વિગેરે દુઃખ તેને સહન કરવું પડતું હશે." આવું આવું સંભારીને તે પ્રસેનજિત રાજા દુઃખી થવા લાગ્યો.

એકદા વળી તેને વિચાર થયો કે, "પુત્ર કોનો? પિતા કોનો? માતા કોની? અને સ્ત્રી પણ કોની? એ સર્વ સ્વપ્નજાળ સરખું, દેખાય છે. આ સર્વે જીવો અનંતા ભવમાં સર્વેના સંબંધીઓ થઇ ગયા છે, થાય છે અને થશે." આમ વિચારી તે પોતાના ચિત્તને સ્થિર કરીને બેઠા છે, તેવામાં પેલો દેવનંદિ સાર્થવાહ આવીને કહેવા લાગ્યો. "હે દેવ! આપને તો સો પુત્ર છે અને અહિં નવાણું કેમ દેખાય છે?" ત્યારે રાજાએ શ્રેણિક ગયાનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. તે ઉપરથી સાર્થવાહ કહેવા લાગ્યો. "હે રાજન્! મેં આપના કુમાર જેવો બેન્નાતટ નગરને વિષે ધનશેઠને ઘેર મહાબુદ્ધિમાન્ જોયો છે. તેને મેં કહ્યું કે, "તમને મેં રાજગૃહ નગરે જોયા હતા." ત્યારે તેણે કહ્યું કે, "રાજ-ગૃહ મ્હારા દુશ્મનને પણ ન હો."

સાર્થવાહનું આ કહેવું સાંભળીને તે વળી પ્રસેનજિત રાજાને મહા શલ્ય પ્રગટ થયું, તેથી તે કહેવા લાગ્યો. "આશ્ચર્ય છે કે, તે પુત્રે પોતાની સ્થિતિ એકવાર પણ મને જણાવી નહીં. તેથી હવે એની સ્થિતિ બીજા પુત્રો આગળ કહેવી નહીં." એમ મનમાં ગુપ્ત વિચાર રાખીને તેણે સાર્થવાહને કહ્યું. "તમે કેમ અસત્ય બોલો છો? તે પુત્ર તો આળસુ, અધમ અને મૂર્ખ હતો. તે અહિંથી નિકળી રઝળીને મૃત્યુ પામ્યો હશે. એમ જે પોતાની ઇચ્છાએ ઘેરથી જતો રહે, તે મૃત્યુજ પામે. રાંકની પેઠે ઘેર ઘેર ફરતો એવો તે મૃત્યુજ પામશે. કર્મ પ્રગટ થઇને કાંઇ બતાવતું નથી, પણ તેને કંઇક બુદ્ધિ આપે છે કે, જેને આધારે લોક રાંકની પેઠે રળે છે. વિરંચી જે બ્રહ્મા, તે કાંઇ પ્રગટ થઇને તમાચાવડે મારતો નથી, પણ તે તો તેને બુદ્ધિ આપે છે કે, જે બુદ્ધિની સહાય્યથી તે પ્રાણી રંકની પેઠે રળે છે. વળી જે માણસ થાપણ ઓળવે છે તથા બીજાને ઠગે છે, તેમની પેઠે એવો ત્રીજો તું જો અસત્ય બોલતો હોય તો?" ત્યારે દેવનંદિ સાર્થવાહે રાજાને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું. "જો ત્યાં શ્રેણિક કુમાર ન હોય અને જો હું અસત્ય ભાષણ કરતો હોઉં, તો મને થાપણ ઓળવવાનું, વિશ્વાસઘાત કરવાનું, કન્યાવિક્રયનું, કૂડાં તોલ માપનું અને વળી સ્ત્રીહત્યા, ગૌહત્યા અને બાળહત્યા તેમજ મુનિહત્યાનું પાપ લાગો. મેં બેન્નાતટ નગરમાં ધનશેઠની દુકાને તે રાજહંસ જેવા કુમારને બેઠેલો જોયો છે. તે શેઠ કુમારની આજ્ઞાને, દેવતાની આજ્ઞાની પેઠે સર્વ કાર્યમાં પાળે છે. તેજ કુમારના સ્નેહના વચને કરીને હું ધનશેઠને ઘેર ગયો અને તેજમતૂરી લીધી. જેથી મ્હારે ઘેર સુવર્ણની તો કોટિ થઈ ગઇ છે! વળી હું એમ પણ જાણું છું કે, તે કુમાર ધનશેઠની પુત્રી વેરે પરણ્યો છે."

તે નાયક (સાર્થવાહને) ની આપેલી આ ખબરથી પ્રસેનજિત રાજા હર્ષ પામ્યો અને પુત્રને તેડાવવાને ઉત્સાહવાન્ થયો. એટલે તેણે વિચાર્યું કે, "જો તે જરૂર ત્યાંજ હશે તો, હું મ્હારા કોઈ વિચક્ષણ સેવકને એક સમસ્યા સહિત ત્યાં મોકલીશ અને જો તે મ્હારો પુત્ર હશે તો તે મ્હારી સમસ્યા સાંભળીને તુરત અહિં આવશે."

પછી તેણે એક પોતાના હુંશિયાર સેવકને તેની પાસે મોકલ્યો. તે સેવકે બેન્નાતટ નગરમાં ધનશેઠને ઘેર જઇને ગોપાળ કુમારના હાથમાં સમસ્યા આપી. તે તેણે વાંચી. તે આ પ્રમાણે:—પકવાન ભરીને મુખ બાંધી લીધેલા એવા હંડીઆમાંથી પણ ખાધું અને

ભાઈઓને ખવરાવ્યું. વળી મુખ બાંધેલા પાણીના ઘડામાંથી પણ પાણી પીધું અને ભાઈઓને પાયું. વળી કૂતરાઓએ અભડાવેલ એવાં ખીરનાં ભાજન તેમને ફેંકનાં ફેંકતાં પોતે પણ ત્યાં તે ખીરનું ભોજન કર્યું. આ પ્રમાણે જેની હકીકત છે તેને કેમ છે? તે બેન્નાતટપુરમાં ધનશેઠની પુત્રીને પરણીને ઘરજમાઈ થઈને રહ્યો છે? તેણે પોતાના માતા, પિતા, ભાઈને ત્યજી દીધા છે તે કેમ જીવે છે? જેનાં માતપિતા હમણાં દુઃખી થઈને રહેલા છે, તે માણસ રાંકની પેઠે કેમ દૂર રહે છે?"

પ્રસેનજિત રાજાએ શ્રેણિક કુમારને લખેલી સમસ્યાઃ—

કૂક્કર કહેતાં કોપે ચઢિયો, ઘર ઘર જમાઇ થાય ॥
હૈયા હઈયાળી કો કહે, કવણ ભલા બિહું માંય ॥ ૧ ॥

કૂતરા જેવો કહેવાથી કોપે ચડ્યો અને ઘરજમાઇ થઈને રહ્યો; એ હરિયાળી મનમાં વિચારીને કહો કે, એ બેમાં કયું કૃત્ય સારૂં કર્યું? (૧)

આ પ્રકારની સમસ્યા વાંચી તેનો અર્થ જાણીને ગોપાળ (શ્રેણિક) ની આંખોમાંથી વારંવાર આંસુ પડવા લાગ્યાં. તેણે વિચાર્યું કે:—

મારણ તાડણ જે કરે, જેવા તેવા સહંતિ ॥
અમ સરીખા બેટરા, તે બોલે ન સહંતિ ॥ ૨ ॥

જેવા તેવા દીકરાઓ તો (તેમનામાં કશી શક્તિ ન હોય તેથી) મારણ તાડન પણ સહન કરે, પરંતુ મ્હારા જેવા પુત્રો તો એક વચન પણ નહિ સહન કરતાં ત્યાં રહે નહીં. (૨)

અમિય રસાયણ અગ્ગલી, માય તાય ગુરુ શીખ ॥
જે નવિ માને બાપડા, તે દુખિયા અતિ દીન ॥ ૩ ॥

અમૃતરસથી પણ અધિક એવી જે માતા, પિતા, કે ગુરુની [illegible] શિખામણ, તેને જે ભાગ્યહીન જનો નથી માનતા, તે નિરંતર [illegible] (૩)

એમ ચિંતવીને તેણે (શ્રેણિકે) લેખ લખીને તેજ [illegible] (નિરક્ષર) [illegible]. તે પત્ર પ્રસેનજિત રાજાએ વાંચ્યો. તેમાં શ્રેણિકે આ પ્રમાણે [illegible] હતું.

અમ ઉપહાસ બોલસ, [illegible] ।
હું તુમ્હ ભણિયા સાહિયા, [illegible]

મને આપે જે ઉપહાસનાં વચન લખ્યાં, તે [illegible]

જિણે અવસરે [illegible] ।
તિણે નીચ [illegible] ॥ ૪ ॥

[illegible] અવસરે સ્વામિના પ્રસાદ [illegible] તો તે [illegible] (૪)

[illegible]

[illegible] (૫)

[illegible]

જે મેં તને સભામાં બોલાવ્યો હતો, તે માન દીધું કે, અપમાન? હે પુત્ર! તું આ વાતનો વિચાર કરીને પછી અન્ન જમજે. (૭)

મોર ભણે અમ્હ પીંછડાં, મેં મ્હેલિયાં વણેહિ ॥
અજિય અગાસઉ તેહ વિણ, તે સિરિ રાય વહેઈ ॥ ૮ ॥

જેમનાં પીંછા વનમાં રહેલાં છે, તેવા મોર જેમ જેમ આકાશની પેઠે ખાલી દેખાય છે, તેમ પીંછારૂપ ત્હારા વિના આ રાજગૃહિ પણ આકાશમય દેખું છું. (૮)

પિતાનો આવો લેખ વાંચીને શ્રેણિકે તેને અમૃતની પેઠે પરિણમાવ્યો. વળી શ્રેણિકે એવો લેખ લખી મોકલ્યો કે—

જાતે એકજ પીંછડે, મોર દોહિલો કાંઇ ॥
તેહ નવાણું પીંછડાં, ભરી પુરિ રહિઆઈ ॥ ૯ ॥

એક પીંછું જવાથી જેમ મોર ખરાબ દેખાતો નથી, તેમ એક પીંછારૂપ મ્હારા વિના નવાણું પુત્રોવાળા તમે ખરાબ દેખાતા નથી. અર્થાત્ હું નવાણું ભાઇઓને રાજગૃહિ નગરીમાં મૂકીને આવ્યો છું. (૯)

પ્રસેનજિતરાજાએ આ લેખ વાંચી ફરી બીજો લેખ લખી મોકલ્યો કે—

બેડી કેરાં પાટીઆં, બાંધ્યાં બહુઅ ગુણેહિં ॥
પઠાણું છાંડે રહણ, તૂ તારીજે કેણ ॥ ૧૦ ॥

જેમ વહાણનાં પાટીયાં પાણીમાં તરતી વખતે બાંધ્યાં થકાં બહુ ગુણ કરે છે, પણ તે છોડીને જતાં રહે તો માણસ શી રીતે તરી શકે? અર્થાત્ વહાણનાં પાટીયાં સમાન તું અમને છોડીને ચાલ્યો ગયો, તેથી અમે શી રીતે તરી શકીએ? (૧૦)

કલ્પતરૂનું પાનડું, ઉડિયું વાય વસેણ ॥
તો તિહાં સીળી છાંહડી, જે સીયળા તે સીળ ॥ ૧૧ ॥

જેમ કલ્પવૃક્ષનું પાનડું વાયરેથી ઉડીને બીજે ઠેકાણે પડ્યુ, તો ત્યાં પણ તે શીતળને શીતળજ હોય છે, તેમ તું પણ જ્યાં જાય છે ત્યાં સુખ પામે છે. (૧૧)

આ લેખ વાંચી વળી શ્રેણિકે લખ્યું કે "હું જ્યાંસુધી અહિં હયાત છું, ત્યાંસુધી આપે નિરંતર પત્ર લખ્યા કરવો. આ પ્રમાણે શ્રેણિકે છેવટે પોતાના પિતા પ્રસેનજિત રાજા ઉપર લખ્યું.

પછી શ્રેણિકકુમારે પોતાના નવાણું ભાઇઓને માટે આભૂષણો તથા પોતાની માતા અને બ્હેનો સારૂ સુવર્ણ તથા રત્નાદિકના શ્રૃંગાર ઘડાવ્યા. તથા પિતા અને ભાઇઓને માટે ઉત્તમ જાતિના ઘોડાઓ લીધા. આ સર્વે શ્રેષ્ઠ એવી જે ભેટો તેને નામાંકિત કરીને શ્રેણિકે ગુપ્તરીતે પિતાને મોકલાવી. પિતાએ હર્ષ પામીને પુત્રને પેલી ભંભા (વાજિંત્ર) મોકલાવી અને પત્ર લખીને જણાવ્યું કે, "તેં જે વનને વિષે ભિલ્લકુમારીનો સ્વિકાર ન કર્યો, તે ઘણું શ્રેષ્ઠ અને કુળને શોભા મળે એવું કર્યું છે, પણ તેં અહિંથી જતાં તે પલ્લિનું ઉલ્લંઘન કર્યું, તે વખતે ત્યાંના ભિલ્લ લોકો ત્હારા ઉપર કોપાયમાન થયા છે."

પિતાનાં આવાં વચનો વાંચીને તેણે ધીમે ધીમે ઘોડા તથા સૈનિકોને નગર બહાર આણ્યા અને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, 'હું પિતાની પાસે જઉં છું." ત્યારે સુનંદાએ કહ્યું. "હું પણ આપની સાથે આવીશ. આપના વિના ક્ષણમાત્ર પણ રહી શકીશ નહીં." પણ શ્રેણિકે તે વખતે "મ્હારાથી તને સાથે લઈ જઇ શકાશે નહીં" એવું કહ્યું. તે ઉપરથી સુનંદાએ તેને "પુત્રનું શું નામ પાડવું?" તે પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું "ત્હારે દોહદ થયો હતો, તેને અનુસારે અભય એવું નામ પાડવું." વળી સુનંદાએ

પૂછ્યું. "ત્યારે એ પુત્ર જ્યારે નવેક વર્ષનો સમજણો થઈને તેના પિતાનું નામ ઠામ વિગેરે મને પૂછે, ત્યારે મ્હારે શું કહેવું?" આ ઉપરથી શ્રેણિક કુમારે ચિત્રશાળાના ભારવટિઆ (પાટડા) ઉપર ખડીથી અક્ષર લખ્યા. "રાજગૃહ ગામ, ગોપાળ નામ અને ધવળટોડે ઘર" આ પ્રમાણે લખ્યું.

એકદા તે છાનોમાનો બહાર જઈને પોતે પૂર્વે આગળ મોકલેલી સેનાની ભેગો થઇ ગયો. સૈન્ય આગળ ચાલ્યું. કુમારે ભિલ્લની રાજધાની પાસે આવીને ભંભા વગાડી. તે સાંભળી ભિલ્લરાજ તૈયાર થઈને ભિલ્લ સેનાસહિત આવ્યો. તેણે સિંગી વગાડી એટલે ભિલ્લો કિલકિલાટ શબ્દ કરતા પાળ ઉપર ભેગા થઇ ગયા અને ક્રોધથી લાલચોળ આંખો કરી બોલવા લાગ્યા કે, "શત્રુઓને હણો." શ્રેણિક કુમારે અંગરક્ષક રત્નનું સ્મરણ કર્યું એટલે ભિલ્લ લોકોએ કેટલા શસ્ત્રો શ્રેણિક ઉપર નિષ્ફળ જવા લાગ્યાં. એટલે તેઓએ આવીને શ્રેણિકને નમસ્કાર કર્યો. નાસતા એવા ભિલ્લ સેનાપતિને શ્રેણિક કુમારે રણક્ષેત્રને વિષે બાંધી લીધો અને તેને બંધનયુક્ત વિષમસ્થાનકપ્રત્યે લઇ ગયો. કહ્યું છે કે:— લક્ષ્મી કાંઈ કુળક્રમથી ચાલી આવતી નથી, દસ્તાવેજને વિષે પણ તેને લખી આપી નથી; પણ તે તો ખડ્ગની સહાયથી વિજય મેળવીને ભોગવવાની છે. કારણ કે, વસુંધરા જે પૃથ્વિ, તે વીર પુરુષોથીજ ભોગવવા યોગ્ય છે. વળી હરિણગણે સિંહને નથી કર્યો રાજ્યાભિષેક, કે નથી કર્યો સંસ્કાર. પણ તે સિંહે જે મૃગેંદ્રતા (મૃગ ઉપર સ્વામીપણું) મેળવ્યું છે, તે પોતાના પરાક્રમને લીધેજ.

આવો વિચાર કરીને શ્રેણિકે એક સૂકાઈ ગએલા કૂવામાં પોતાની વીંટી ફેંકીને કહ્યું. "જે પુરુષ આ કૂવાના કાંઠા ઉપર રહીને પોતાની બુદ્ધિની સહાય્યથી આ વીંટીને ગ્રહણ કરીને પહેરે, તેને હું અર્ધું રાજ્ય અને મુખમંત્રિની મુદ્રિકા (પદ્વી) આપીશ." આમ કહીને કૂવા ઉપર પોતાના સેવકોને બેસારીને તેમને કહી ગયો કે, "જે માણુસ કાંઠા ઉપર રહીને એ વીંટીને કાઢીને પહેરે, તેને મ્હારી પાસે જાહેર કરવો. (તેડી લાવવો.) કોઈ મંત્રી પ્રમુખ પણ એમ કરી શકે તો તે પણ મને કહેવું." સર્વ મંત્રીઓ કૂવા ઉપર રહ્યા થકા મુદ્રા જોઇ જોઇને ખેદ પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે "રાજાએ આપણને કષ્ટ દેવાને અર્થે આ એક કોહેડો માંડયો છે." પછી ગામના લોકો પણ આવ્યા, તેઓએ પણ વીંટી પહેરવા માટે વૃથા મહેનત કરી.

હવે શ્રેણિક કુમાર સુનંદાને મૂકીને અહિં આવ્યો, ત્યાં પાછળ તેણીને પુત્ર અવતર્યો. તેનું અભયકુમાર એવું નામ પાડયું. તે મ્હોટો થયો ત્યારે તેને નિશાળે મૂકયો. અનુક્રમે તે પંડિત પાસે બહુ શાસ્ત્ર શિખ્યો. એક વખત નિશાળમાં નિશાળીઆઓ વચ્ચે તકરાર થતાં કોઇએ તેને કહ્યું. "તું તો ન બાપો બાપ વગરનો) છે." તે ઉપરથી ઘેર આવીને અભયે વીલે મોઢે માતાને પોતાના પિતાનું સ્વરૂપ પૂછયું. ત્યારે માતાએ કહ્યું. "હું, કંઈ જાણુતી નથી. અહિં આવી મને પરણીને તું મ્હારા ગર્ભમાં આવ્યા પછી ઓચિંતા વિદેશ ગયા છે." એ સાંભળીને અભયકુમારે પૂછયું. "જયારે એ ગયા, ત્યારે તને કંઇ કહી ગયા છે? કંઇ બતાવી ગયા છે? કે, તને કંઇ અક્ષર પ્રમુખ લખી આપી ગયા છે?" માતાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "ગયા ત્યારે આ ચિત્રશાળાના ભારવટિઆ ઉપર અક્ષરો લખી ગયા છે." તે ઉપરથી એ અક્ષરો કુમારે જઇને વાંચ્યા. પિતાના સ્વરૂપથી તે જાણીતો થયો, અને હર્ષિતમને માતા પાસે આવી કહેવા લાગ્યો. "મેં પિતાનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે, જ્યાં તે છે ત્યાં હું જઉ છું." માતાએ પણ સાથે આવવાનું કહ્યું. તે ઉપરથી વૃદ્ધમાતામહ (દાદી) તથા પિતામહ (દાદા) ની રજા લઇને તે પોતાની માતાની સાથે રાજગૃહિ સમીપે ચાલ્યો. કેટલીક ભૂમિ ઉલ્લંઘન કરીને રાજગૃહિના ઉદ્યાનમાં આવીને માતાને ત્યાં મૂકીને તે પેલા કૂવા પાસે આવ્યો.

ત્યાં લોકોએ તેને કહ્યું. "કૂવા ઉપર ઉભા રહીને જે એની અંદર રહેલી મુદ્રાનું ગ્રહણ કરે, તેને રાજા અર્ધ રાજ્ય અને પ્રધાનની પદ્વી આપવાનો છે." એ સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું. "જેની શક્તિ હોય તે અજમાવી લો, અને મુદ્રિકા પહેરો. પાછળથી વળી કહેશો કે એમ તો અમે પણ કરત." ત્યારે સર્વ લોકોએ કહ્યું. "તુંજ પહેર." તે ઉપરથી અભયકુમારે લીલું છાણ લાવીને તે મુદ્રિકા ઉપર નાંખ્યું અને તેની ઉપર ઘણો અગ્નિ ફેંકયો. એમ કરીને પેલું છાણ ચાર ઘડિમાં સૂકવી નાંખ્યું. (જેમાં મુદ્રિકા પણ ચોટી ગઇ.) પછી પાસેના કૂવામાંથી નીકવાટે આ કૂવામાં પાણી આણ્યું. તે પાણીથી કૂવો કાંઠા સુધી ભરાઈ ગયો, એટલે છાણું (સૂકાઇ ગયેલું છાણ) ઉપર તરી આવ્યું. તેમાં મુદ્રિકા હતી તે કાઢીને તેણે પહેરી. આ વાત શ્રેણિકરાજાએ જાણી ત્યારે તે બહુ હર્ષ પામ્યો અને ત્યાં આવ્યો. એવા આકૃતિમાન્ કુમારને દેખીને પ્રમોદ પામ્યો. તેને પૂછયું. "તું ક્યાંથી આવ્યો?" ત્યારે તેણે કહ્યું. "હું બેન્નાતટ નગરથી આવું છું." "તું કોનો પુત્ર છે?" "હું પ્રજાપાળ (રાજાનો) પુત્ર છું." રાજાએ પૂછયું. "તે નગરને વિષે ધનશેઠની પુત્રી વિષે તું કંઈ જાણે છે?" ત્યારે કુમારે કહ્યું. "તેણીને એક પુત્ર થયો છે, તેનું અભયકુમાર એવું નામ રાખ્યું છે." "તે કેટલા વર્ષનો હશે?" "ઉમ્મરે મ્હારા જેવડોજ અને રૂપમાં પણ મ્હારા તુલ્યજ છે." ત્હારે તેનો આવો પરિચય ક્યાંથી?" મ્હારે અને તેને બહુ મૈત્રી થઇ છે તેથી તેના વિના હું ક્ષણ પણ રહી

શકતો નથી." "ત્યારે તું તેને મૂકીને અહિં કેમ આવ્યો?" "હું તેની સાથેજ અહિં આવ્યો છું." "ત્યારે તે ક્યાં છે?" "તે અને તેની માતા આ પાસેનાજ ઉદ્યાનમાં છે" આ ઉપરથી રાજા તેને આગળ કરીને પાછળ પાછળ ચાલ્યો. ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા. "ન્હાનો છતાં પણ એ રાજાને લઈ જાય છે."

ત્યાં જઇને રાજા પ્રિયાને હર્ષસહિત ભેટ્યો. ભેટીને કહ્યું. "હે પ્રિયે! આપણો પુત્ર ક્યાં છે?" ત્યારે તેણીએ કહ્યું. "આ રહ્યો આ પુત્ર!" એમ કહીને તેને બતાવ્યો. એટલે રાજાએ કહ્યું. "હે પુત્ર! તું અત્યાર સુધી આવું જૂઠું કેમ બોલ્યો?" અભયે કહ્યું. "હું તો સદા માતાના હૃદયમાં વસું છું તેથી એવું બોલ્યો." પછી રાજાએ તેને ખોળામાં બેસાર્યો. પછી નગરમાંથી પટ્ટહસ્તિ મંગાવીને તેના ઉપર સ્ત્રી તથા પુત્રને બેસારીને મહોત્સવપૂર્વક તેમને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો અને પોતાના આવાસપ્રત્યે લઇ ગયો. પછી રાજાએ સર્વ બુદ્ધિનિધાન એવા પોતાના પુત્ર અભયકુમારને મુખ્ય મંત્રીની પદ્વી આપી. પછી તેણે તેની બુદ્ધિને યોગે બહુ દેશ ઉપર વિજય મેળવ્યો.

શ્રેણિકે કહ્યું. "દીક્ષા લેવાનો અવસર તો મ્હારે છે, ત્હારે તો હમણાં રાજ્ય કરવાનો વખત છે. તને આવો વિચાર કયાથી થયો? તું જ મ્હારૂં રાજ્ય વધારવાને સમર્થ છે." અભયકુમારે કહ્યું. "હે પિતા! આપનો પુત્ર થઇને જો દીક્ષા ન ગ્રહણ કરૂં, તો તો હું દુર્ભાગ્યવાન કહેવાઉં; માટે કૃપા કરીને મને દીક્ષા અપાવો." ભૂપતિએ કહ્યું. "હે વત્સ! જ્યારે હું ક્રોધે કરીને તને એમ કહું કે, "જતો રહે, ત્હારૂં મુખ મને બતાવીશ નહીં." ત્યારે તું ભલે વ્રત આદરજે." પિતાના આ વચન સાથે સમ્મત થઇ અર્થાત્ પિતાનું આ વચન કબૂલ રાખી અભયકુમાર પિતાને નમીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. ત્યાં જઇ તે વિચારવા લાગ્યો કે, "જેવી રીતે વજ્રથી વજ્ર વીંધાય, તેવી રીતે મ્હારી બુદ્ધિવડે મ્હારે રાજાની બુદ્ધિ વિંધવી છે. જેમ વજ્ર વજ્રથી વિંધી શકાય છે, તેમ આ રાજાની બુદ્ધિ મ્હારી બુદ્ધિવડેજ વિંધી શકાશે." આમ વિચાર કરીને બુદ્ધિમાન્ એવો અભયકુમાર નિરંતર અત્યંત ભક્તિવડે પિતાની સેવા કરવા લાગ્યો.

એકદા અત્યંત શીત (ટાઢ) પડવા લાગી, ત્યારે લોકો બહુ દુઃખી થવા લાગ્યા. જે માટે રાત્રીને વિષે મનુષ્યથકી, સંધ્યા સમયે અગ્નિથકી અને દિવસને વખતે સૂર્ય (તડકા) થી શીત નાશ પામે છે. "ટાઢ આવી" એમ માણસો બોલતે છતે અગ્નિ અતિશય વલ્લભ લાગ્યો, બાળકોનું માન્યપણું થવા લાગ્યું, મસ્તકના દોષો (રોગો) વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા, બાગમાં નિરંતર સુગંધીદાર પૂષ્પો પાંચ છની સંખ્યામાં અર્થાત્ થોડાં દેખાવા લાગ્યાં, અથવા બીજો અર્થ:—કળિયુગને વિષે મનુષ્યોને જાડ્યપણું (મૂર્ખાઇ) પ્રગટ થએ છતે ચાડીઆઓ અત્યંત વલ્લભ થવા લાગ્યા. ખેદ થાય છે કે, અજ્ઞાનીઓનું માન્યપણું થવા લાગ્યું! ઉંચ માણસોમાં દોષો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા અને પૃથ્વિમા નિરંતર આનંદ આપનારા સજ્જનો પાંચ છ અર્થાત્ થોડા દેખાવા લાગ્યા. એ પ્રકારે હમણાં આ કળિયુગ શિયાળાની તુલ્યતાને પામ્યો છે. તેવામાં શ્રી વીરપ્રભુ રાજગૃહિનગરીની સમીપે આવીને સમવસર્યા. શ્રેણિકરાજા ચિલ્લણારાણીસહિત ત્યાં જઇને તેમને નમસ્કાર કરીને ધર્મ સાંભળી પાછો વળ્યો. રસ્તે નદીને તીરે તેમણે એક શાંત અને દાંત (ઇંદ્રિય દમન) એવા એક સાધુને કાયોત્સર્ગે રહેલા જોયા. તેમને તેમણે વાંદ્યા અને સ્તુતિ કરી. પછી ઘેર આવ્યા. રાજાએ જિનપૂજા કરીને ભોજન કર્યું. રાત્રીએ શ્રેણિકને નિદ્રા આવી ગઈ. ચેલ્લણારાણી જાગી તેથી તે પેલા સાધુને સંભારી સંભારીને બોલવા લાગી. "આવી આવી જીવિતને અને પ્રાણને હરનારી એવી ટાઢ પડે છે, તો અત્યારે એનું શું થતું હશે?" પ્રિયાનાં આવાં વચનો શ્રેણિકે અચાનક જાગી જઇને સાંભળ્યાં. તેણે વિચાર્યું કે, "આ મ્હારી સ્ત્રી જરૂર વ્યભિચારિણી છે. મ્હારા કરતાં કોઈ બીજો પુરુષ તેણીને વધારે વ્હાલો છે; તેમાં કાંઈ સંદેહ જેવું નથી."

રાજા આમ ચિંતવન કરે છે, એટલામાં સૂર્ય ઉદય પામ્યો. પ્રભાતે અભયકુમારને તેડાવ્યો ને તેને રાજાએ કહ્યું. "મ્હારૂં અંતઃપુર દુરાચારી છે, માટે તેને તુરત બાળી નાંખો. એ કાર્યમાં (અંતઃપુર નાશ પામશે, એમ વિચારી) વિલંબ ન કરવો." અભયકુમારે વિચાર્યું કે, "રાજાનો અભિપ્રાય શો છે? તે બરોબર રીતે સમજાતો નથી." તોપણ તેણે પિતાને "આપનું વચન પ્રમાણ કરૂં છું." એમ કહ્યું.

પછી શ્રેણિક તો સવારે વીરપ્રભુ પાસે ગયો. ત્યાં ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી પૂછયું કે, "હે પ્રભો! મ્હારી સર્વ સ્ત્રીઓ સતી હશે કે, અસતી?" ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે, "ચિલ્લણા વિગેરે સર્વ રાણીઓ સતી છે." આ સાંભળીને તે તુરતજ પ્રભુ પાસેથી પાછો વળ્યો.

અહિં અભયકુમારે વિચાર્યું કે, "મ્હારા પિતાએ મને આદેશ તો કર્યો છે, પણ સહસા કરેલું કાર્ય ખેદ પમાડે છે." એમ ધારીને કેટલાક ઘરમાંથી વસ્તુ પ્રમુખ કાઢી લઇને તે ઘરો બાળી નાંખ્યાં. ત્યાંથી તે સમવસરણ જવા નિકળ્યો. માર્ગમાં શ્રેણિક મળ્યા. તેમણે પૂછ્યું. "તેં શું કર્યું?" ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું. "મેં આપના કહેવા પ્રમાણે કર્યું છે." તે ઉપરથી શ્રેણિક તેને કહ્યું. "અહિંથી જતો રહે, ત્હારૂં મુખ ન બતાવ. એમ વગર વિચાર્યું કાર્ય કોણ કરે?" પણ અભયકુમારે તો "પિતાનું વચન પ્રમાણ" એમ કહીને શ્રી વીરપ્રભુની પાસે જઇને દીક્ષા અંગીકાર કરી.

હવે શ્રેણિકે ઘેર જઇને ઉજડ ઘર બળતાં દેખીને વિચાર્યું કે, "તેણે મને છળ કપટથી છેતર્યો છે, ને તેણે જરૂર દીક્ષા લીધી હશે." એટલે તે તુરત મૂર્છાવાળીને દોડતો દોડતો સમવસરણમાં ગયા. ત્યાં તેણે જોયું તો અભયકુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી! તેથી તેણે કહ્યું. "તમે મને છેતર્યો છે." એમ કહીને તેને ચરણે નમીને તથા ખમાવીને ઘર પ્રત્યે પાછા આવ્યા. ત્યાર પછી અભયકુમાર વીરપ્રભુ પાસે બહુ તપસ્યા કરી કર્મને છેદી અનુત્તર વિમાનમાં તેત્રીશ સાગરને આઉખે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કુળ અવતાર પામી ગુરૂ સમીપે દીક્ષા અંગીકાર કરી આઠ કર્મને ખપાવીને મોક્ષગતિને પામશે.

ઇતિ અભયકુમારની કથા

ढंढणकुमार.

પણ તેમને એમ કરીને અંતરાય કર્યો; તેથી તેણે નિકાચિત અંતરાયકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. પછી ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને ભવભ્રમણ કરીને અનુક્રમે તેનો જીવ અહિં કૃષ્ણના પુત્ર ઢંઢણપણે ઉત્પન્ન થયો તેજ તું."

પ્રભુનાં આવાં વચન સાંભળીને ઢંઢણમુનિ તેજ કર્મનું ઉન્મૂલન કરવા ઉદ્યમવંત થયો. એકદા તેને ભિક્ષામાં મોદક મળ્યા, ત્યારે તેણે પ્રભુને પૂછયું. "મ્હારાં પૂર્વભવનાં કર્મ ક્ષીણ થયાં કે નહીં?" પ્રભુએ કહ્યું. "એ ક્ષીણ થયાં પણ કૃષ્ણની લબ્ધિએ. તમારી લબ્ધિએ નહીં." પછી કૃષ્ણની લબ્ધિ વિષે સાંભળીને મોદકને પરઠવવાની ઇચ્છાએ કુંભારની શાળાએ જઇને મોદકને ચૂર્ણ કર્યા. પછી શુકલધ્યાન ધ્યાતો તે કેવળજ્ઞાનને પામ્યો.

ઇતિ ઢંઢણકુમારની કથા.

શ્રીયક.

પોતાની ઇચ્છા નહિં છતાં પણ જો માણસ જોરાવરીથી તપ કરે, તો તે પણ શ્રીયકની પેઠે શીઘ્ર પ્રગટપણે સ્વર્ગનાં સુખ પ્રાપ્ત કરે.

અનેક જિનમંદિરોએ કરી શોભાયમાન એવા પાટલીપુત્ર નામના નગરમાં નવમો નંદ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કલ્પક વંશનો આભૂષણ એવો શકટાળ નામનો મહા પ્રધાન હતો. તેને લક્ષ્મીવતી નામની સ્ત્રી હતી. એ બન્ને જણ જૈનધર્મની ક્રિયાને વિષે રક્ત હતાં. તેમને અનુક્રમે પુષ્પદંત તુલ્ય સ્થૂળભદ્ર અને શ્રીયક નામના બે પુત્રો થયા. તથા યક્ષા, યક્ષદત્તા, ભૂતા, ભૂતદત્તા, સેણા, વેણા અને રેણા એ નામની મહાબુદ્ધિશાળી સાત પુત્રીઓ થઇ. પહેલીને એક વાર સાંભળેલું આવડી જાય છે, બીજીને બે વાર સાંભળેલું આવડી જાય છે, એ પ્રમાણે સાતમીને સાત વાર સાંભળેલું શાસ્ત્ર આવડી જાય છે! કહ્યું છે કે:—ઉત્તમ કૂળને વિષે જન્મ, નિરોગીપણું, સૌભાગ્ય, અદ્ભુત સુખ, લક્ષ્મી, આયુષ્ય, યશ, વિદ્યા, સુંદર સ્ત્રી, ઘોડા, હસ્તિ, સેવા કરનારા લાખ્ખો સેવકો અને ચક્રવર્ત્તિની કે, ઇંદ્રની પદ્વી આટલાંવાનાં પ્રાણીઓને ધર્મથીજ મળે છે. વળી વિદ્યા પુરુષનું અધિક રૂપ અને ઢાંકેલું ગુપ્ત ધન છે. વળી તે વિદ્યા ભોગ, યશ અને સુખને આપનારી, ગુરુની પણ ગુરુ, પ્રવાસમાં વાટે જતાં બંધુજન સમાન અને પરમ દૈવત રૂપ છે. રાજ દરબારમાં વિદ્યાજ પૂજાય છે, પણ ધન પૂજાતું નથી. માટે વિદ્યા રહિત પુરુષને પશુ સમાન જાણવો.

હવે તે નંદ રાજાને કોશ્યા નામની ગણિકા હતી, તે બહુ સ્વરૂપવાન હતી; તેથી તે દેવાંગનાથી પણ વધતી. તેના ઉપર આશક્ત એવો સ્થૂળભદ્ર તેના ઘરમાં બાર વર્ષ સુધી રહ્યો. ત્યાં તેણે અત્યંત દ્રવ્ય વાપર્યું. કહ્યું છે કે:—ક્ષત્રિઓનું દ્રવ્ય ઘણું કરીને ઘોડા, શસ્ત્ર અને બંદિજનોમાં, કૃપણ પુરુષોનું ભૂમિમાં, વ્યસની પુરુષોનુ સ્ત્રી, જૂગટું અને ચોરીમાં, વેશ્યાઓનું શૃંગારમાં, વણિક્ જનનું વ્યાપારમાં, ખેડુતોનું ખેતીમાં, પાપી પુરુષોનું મદ્ય માંસમાં અને સુકૃતી પુરુષોનું ધર્મોપકારના ઉત્સવમાં વપરાય છે. તેથી શ્રીયક રાજાને વધારે વિશ્વાસપાત્ર થયો અને તેનો અંગરક્ષક પણ થયો.

હવે ત્યાં વરરુચિ નામનો બ્રાહ્મણ હતો, તેને સરસ્વતિનો પ્રસાદ હતો, તેથી તે હમેશાં એકસોને આઠ નવાં કાવ્ય રચતો, ને તેની નંદરાજાને ભેટ કરતો. પણ એ કાવ્યો મિથ્યાત્વમય હોવાથી શકટાળ મંત્રી તે બ્રાહ્મણનાં રાજાના દેખતાં કદી વખાણ કરતો નહીં. તેથી ભૂપતિ તેને કાંઇ ઇનામ આપતો નહીં. આમ ઇનામ નહિં મળવાથી બ્રાહ્મણના

મનમાં ખેદ ધર્યો. એકદા મહીપતિનો મિથ્યાદૃષ્ટિ સાથેનો સંસર્ગ દૂર કરવાને મંત્રીએ કહ્યું. "હે મહારાજ! આ બ્રાહ્મણ આપની પાસે જે કાવ્યો કહે છે, તે મ્હારી પુત્રીઓને પણ આવડે છે; કારણ કે, તે જૂનાં કાવ્ય લાવે છે અને કહે છે કે, તે નવાં છે." એકવાર રાજાએ બ્રાહ્મણને સભામાં કાવ્ય બોલવાને કહ્યું, ત્યારે શકટાળ મંત્રીની પુત્રીઓ પણ સભામાં આવી. તે વખતે બ્રાહ્મણે ત્યાં પાંચસો કાવ્ય કહ્યાં તે પહેલી પુત્રીએ સાંભળ્યાં એટલે ફરી બોલી ગઇ, પછી બીજી બોલી ગઇ, એમ અનુક્રમે સાતે પુત્રીઓ તે કાવ્યો બોલી ગઈ! રાજાએ ચમત્કાર પામી મંત્રીને કહ્યું. "આપની પુત્રીઓ સાક્ષાત્ સરસ્વતી છે." પછી તેણે પેલા વરરુચિનું દરબારમાં આવવું બંધ કર્યું.

હવે તે બ્રાહ્મણે એમ કરવા માંડ્યું કે, દરરોજ પ્રભાતે એકસોને આઠ કાવ્યથી ગંગાની સ્તુતિ કરીને તે તેની પાસેથી (૧૦૮) મ્હોરો મેળવવા લાગ્યો. આ વાત સર્વ લોકમાં પ્રસિદ્ધ થઇ, તેથી એની સ્તુતિ થવા લાગી. "અહો! આ બ્રાહ્મણ તો પુણ્યવાન્ છે, જ્ઞાનવાન્ છે, પૂર્વે એણે જ્ઞાનની આરાધના કરી હશે. કહ્યું છે કે-જ્ઞાનદાનથી જ્ઞાનવાન્ થવાય છે, અભયદાનથી નિર્ભય થવાય છે, અન્નદાનથી સુખી થવાય છે અને ઔષધદાનથી નિરોગી થવાય છે. પછી દેવતાની આવી પ્રગટી બ્રાહ્મણ [illegible] જાણીને તે વાત ખોટી હોવી જોઇએ, એમ તે ચતુર પ્રધાને વિચાર કર્યો. તેથી તે [illegible] પુરુષો મોકલ્યા. તેઓએ જઇને તે બ્રાહ્મણની સોનામ્હોરોની થેલી [illegible] નદીમાં ગ-[illegible], તે લઇ આવ્યા, ને તે પ્રધાનને આપી. હવે પ્રભાતે [illegible] તે થેલી લેવાને ગંગાની સ્તુતિ કરવા માંડી' એટલે મંત્રી સહિત [illegible]. વારંવાર સ્તુતિ કરે, પણ ગંગાએ કાંઈ આપ્યું નહીં. [illegible] ગંગા આજ કાંઈ નથી આપતી?" ત્યારે બ્રાહ્મણ [illegible] નહીં. [illegible] ગંગા મ્હારું [illegible] આપતાં. આજ આપતાં નથી [illegible] ત્યારે પ્રધાન [illegible] આવે છે. [illegible] થાય છે." આ (પછી મંત્રીએ પોતે થેલી [illegible]) બ્રાહ્મણ વિચારમાં પડ્યા કે "હવે [illegible] નહીં. [illegible] તે મેં મૂકી હતી તેથી મ્હારી છે એમ [illegible] જીંદગી સઘળી [illegible]." એમ [illegible] રથી રાજાએ અને લોકોએ તેને ધિક્કારી [illegible] રાખવા લાગ્યો અને તેનાં છિદ્ર જોવા લાગ્યો.

ત્યાર પછી જ્યારે શકટાળ સભામાં જઇ રાજાને નમવા લાગ્યો, ત્યારે રાજાએ અવળું મુખ કર્યું. ત્યાં તો પાછળથી શ્રીયક આવીને બોલ્યો. "જેણે રાજ્યનો દ્રોહ કર્યો છે, તેનું આ ખડ્ગ મસ્તક છેદશે." એમ કહીને તેણે પોતાના પિતાનું મસ્તક છેદ્યું, એટલે તો રાજા સન્મુખ થઇને બોલવા લાગ્યો. "તેં વૃથા કેમ પિતાનો વધ કર્યો?" શ્રીયકે કહ્યું. "જે મ્હારા સ્વામી એવા રાજાનો દ્વેષી થાય, તેને એવીજ શિક્ષા જોઇએ." રાજાએ ફરીથી કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે પેલા બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. તે ઉપર થી નંદરાજાએ બ્રાહ્મણને દેશ ત્યાગ કરાવ્યો. પછી શકટાળને અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછી રાજાએ શ્રીયકને કહ્યું. "તને ધન્ય છે! તુંજ સઘળા સેવકોમાં શિરોમણિ છે! શાસ્ત્રોમાં સેવકનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેવોજ તું છે. કહ્યું છે કે:—જે યુદ્ધને પ્રસંગે આગળ ચાલે, નગરમાં પાછળ ચાલે, મહેલમાં દ્વાર પાસે સદા ઉભો રહે, તે સેવક રાજાને વલ્લભ થાય. વળી સ્વામીએ બોલાવ્યો છતો 'ચિરંજીવ' એમ કહે તે, કૃત્યાકૃત્યમાં ચતુર એવો અને જે પોતાના ધ્યાનમાં આવ્યું એમ કરનારો ન હોય, તે સેવક રાજાને વલ્લભ થાય. તેમજ તેજસ્વી એવો પણ સૂર્ય જેમ કિરણો વિના દીપતો નથી, તેમ લોકો ઉપર અનુગ્રહ (દયા) કરનારા એવા સેવકો વિના રાજા દીપતા નથી. આમ છે માટે હે શ્રીયક! તું મંત્રીમુદ્રા ગ્રહણ કર." એમ રાજાએ કહ્યું. ત્યારે શ્રીયકે કહ્યું. "મ્હારો મ્હોટો ભાઇ સ્થૂળભદ્ર કોશ્યા ગણિકાના આવાસમાં રહે છે, તેને એ મુદ્રા આપો." રાજાએ વિચાર્યું "અહો! આવો નિર્લોભી મેં કોઈ જોયો નહીં; કારણ કે, પૃથ્વિ ઉપર તો ઘણું કરીને બહુ લોભીઆજ દેખાય છે, લોભને વશે તો તેઓ વિદેશ જાય છે, સમુદ્રમાં પણ ફરે છે. વળી તૃષ્ણા કેવી છે? તે ઉપર કહ્યું છે કે:—સર્વે દાંત પડી ગયા, બુદ્ધિ જાડી થઈ ગઇ, હાથ પગ કંપવા લાગ્યા, આંખમાંથી પાણી ઝરવા લાગ્યું, બળ ગળી ગયું, સૌંદર્ય નાશી ગયું, અને યમરાજાની મ્હોટી દાસી જે જરા તે પણ આવી, છતાં તૃષ્ણા એ એકલીજ સુભટી હૃદયરૂપી નગરમાં નૃત્ય કર્યા કરે છે."

પછી રાજાએ સ્થૂળભદ્રને તેડવાને પોતાના સેવકને મોકલ્યો. તેણે તે વેશ્યાની ચંદ્રશાળામાં દેવાંગના સરખી તે સ્ત્રી સાથે પાસા રમવામાં તલ્લીન થએલા સ્થૂળભદ્રને પ્રણામ કરીને શકટાળ મંત્રીના મૃત્યુ વિષે વાત કરી, અને કહ્યું કે, "તેથી હવે રાજા આપને મંત્રીમુદ્રા આપવાના છે તે માટે બોલાવે છે." તે વખતે વજ્રઘાત થયો હોય તેમ તેને લાગ્યું, નયનમાંથી આંસુ પડવાપૂર્વક મુખમાંથી તાંબુલ નાંખતાં તેણે કોશ્યા પાસે દરબારમાં જવાની રજા માગી. ત્યારે કોશ્યાએ કહ્યું. "હે સ્વામિન્! જેમ વર્ષાઋતુમાં પાણી ચઢવાથી કમલિની (પોયણી) બૂડે નહીં, તેમ સંધ્યા પ્રસરતે એટલી વાર કોણ વાટ જોશે? બીજાં જે જોડલાં છે, તે અખંડ સુખ વૈભવને ભોગવે છે, તેઓ ક્યારે પણ વિરહના દુઃખને દેખતાં નથી; પરંતુ તેઓનો જ્યારે વિરહ થાય છે, ત્યારે તેમને મરણ થી પણ અનંતગુણું દુઃખ થાય છે. વિરહના દુઃખથી ભય પામેલો મહાદેવ, ત્રણ લોકની લાજ ત્યાગ કરીને સ્ત્રીને પાસે રાખીને અર્દ્ધનારી જટેશ્વરરૂપ થયો. એવો જે મહાદેવ તે એક પ્રશંસવા યોગ્ય છે."

ઇત્યાદિ વચનોએ વિનંતી કરીને વળી તેણીએ કહ્યું. "આપ પાછા આવો ત્યાંસુધી કોઇને પણ અહિં મૂકતા જાઓ." તે ઉપરથી સ્થૂળભદ્રે ત્યાં પોતાના સેવકને બેસારીને રાજા પાસે જઈ પ્રણામ કર્યો. ત્યાં રાજાએ "મંત્રીમુદ્રા પહેર." એમ કહ્યું. તે સાંભળી સ્થૂળભદ્રે કહ્યું. "કંઇક વિચારીને કહીશ." એમ કહીને તે ધવળ ઘર પાસેના અશોક વનમાં જઇને વિચારવા લાગ્યો. "જાણું છું કે વૈતરણી નદીરૂપ આ મંત્રીમુદ્રાએજ પિતાનું મૃત્યુ નિપજાવ્યું છે, તો તેનોજ ત્યાગ કરી હું એની વિટંબના ન જોઉં. અહો મિત્ર

શોક! ભગવાન્ વિવેક, અરે! તમે માર્દવ અને વૈરાગ્ય, હે માતા કરુણા! હે ભગવતિ ક્ષમા! હે સખી લજ્જા! તમે સૌ સાંભળો. તમે અનુક્રમે પ્રથમ કોઇ ન આવ્યાં તથા મ્હારા બંધુઓને અને મને અહિં અતિગહન એવા યૌવનને વિષે ત્યજી દઇને ક્યાં જતાં રહ્યાં? ડાહ્યા માણસોને અનુભવ હોય છે અને તેઓ હૃદયથી વિચારે છે કે, કદી બધું જગત્ નાશ જાય છે, તો પણ રાજાઓ કોઇના મિત્ર થતા નથી: માટે સ્થૂળભદ્ર વિચાર કરે છે કે, છેવટે પરાભવને પમાડનારી એવી જે મુદ્રા, તે મ્હારે લેવી નથી. હું તો મ્હોટા ઉદયનું કારણ એવી જે જિનેશ્વરની મુદ્રા (દીક્ષા) તે ગ્રહણ કરીશ. કહ્યું છે કે:- વિવિધ પ્રકારની બુદ્ધિવાળા પુરુષોના સ્થાનને મલિન બુદ્ધિઓવાળા રોકે છે. એઓ (રાજાઓ) એ ક્રોધે કરીને વેરથી સર્વે સત્પુરુષોને ઉખેડી નાંખ્યા છે. જેમને ઘણાં વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરાવતા હતા, તેઓ પણ વૈરાગ્યને ભજનારા થયા. જે માણસ દુઃખનો ઉપદ્રવ થયે છતે પોતાના રજોગુણને મૂકી દઇને દુઃખના પ્રતિકાર રૂપ રજોહરણ મુખવસ્ત્રિકાને ધારણ કરે છે, તે માણસ ઉત્તમ ગણાય છે."

આ પ્રમાણે વિચારી વ્રત અંગિકાર કરીને સ્થૂળભદ્રે રાજાને જઇ ધર્મલાભ દીધો. રાજાએ કહ્યું. "આ શું કર્યું?" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "હે રાજેન્દ્ર. પ્રધાનની મુદ્રા દુઃખને દેનારી છે; માટે મેં આ કર્યું છે. કહ્યું છે કે-હાથને વિષે મુદ્રા, મુખને વિષે પણ મુદ્રા, બન્ને પગમાં પણ મુદ્રા થાશે. તે પછી ગર્દને વિષે પણ મુદ્રા. આ પ્રમાણે પાંચ મુદ્રાવાળો વ્યાપાર છે." પછી તેણે ગણિકાનું ઘર [illegible] કર્યા. માટે રાજાએ તેની પ્રશંસા કરી કે, "તમને ધન્ય છે [illegible] શુભ સાહસ ત્યજી દીધું. [illegible] તેમને ધન્ય છે કે, જેમની બુદ્ધિ નિરંતર વ્રત [illegible] જિનેન્દ્રની આજ્ઞાએ પ્રવર્તિને [illegible] તેની રક્ષા કરે છે. [illegible] સાંભળવાનાં [illegible] પ્રમાણે પ્રવર્ત્યા કરી.

સણાનું, એમ છેવટ સંધ્યા સમયે ઉપવાસ કરાવ્યો. શ્રીયકે રાત્રીને વિષે કાળ કર્યો. એટલે યક્ષાને બહુ પશ્ચાતાપ થયો. તેણીએ "શ્રીયકની શી ગતિ થઇ હશે?" તે જાણવા સારૂ સંઘ સમેત કાયોત્સર્ગ કર્યો. તે ઉપરથી શાસનદેવીએ કૃપા કરીને યક્ષા સાધ્વીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે શ્રી સીમંધરસ્વામી પાસે લઇ જઇને મૂકી. ત્યાં તેણીએ તેમની પાસે પોતાના ચિત્તની ચિંતિત જે શંકા હતી, તે પૂછી. ત્યારે સીમંધરસ્વામીએ કહ્યું. "શ્રીયક આયુષ્ય ક્ષય થવાથી કાળધર્મને પામ્યો છે, તપને લીધે નહીં, કંઇ શોક ન કરવો. આયુષ્ય કોઈ લંબાવી શકતું નથી. તૂટેલું આયુષ્ય સાંધવાને નથી વિદ્યા સમર્થ કે, નથી ઔષધ સમર્થ; નથી સમર્થ ભાઇઓ કે, પુત્રો; નથી સમર્થ અભિષ્ટ દેવતા કે, સ્નેહાળુ માતા; નથી સમર્થ દ્રવ્ય કે, સ્વજન; નથી સમર્થ પરિજન કે, શરીરનું બળ; કે નથી સમર્થ દેવતા કે, દેવેંદ્ર."

શ્રી સીમંધરસ્વામીનાં આવાં વચન સાંભળીને યક્ષાસાધ્વીએ કહ્યું. મ્હારો "ભાઇ કઇ ગતિમાં ઉત્પન્ન થયો છે?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં મહા તેજવંત દેવતા થયો છે, તે પછી તે ધર્મના પ્રભાવને લીધે મુક્તિ પામશે." તે સાંભળી હર્ષ પામી યક્ષા ચાલવાનું કરે છે, ત્યાં પ્રભૂએ ચાર ચૂળિકા વિષે વ્યાખ્યાન કર્યું. તે સાંભળવાથી તેણીને તે આવડી ગઈ. પછી શાસનદેવીએ તેણીને ત્યાંથી લઇને સંઘમાં મૂકી. ત્યાં યક્ષાએ ગુરુની અને સંઘની આગળ શ્રીયકની સદ્ગતિની વાત કહી અને તે ચારે ચૂળિકા શ્રી ગુરુને આપી. શ્રી ગુરુએ તેમાંની બે ચૂળિકા દશવૈકાળિક સૂત્રને અંતે અને બીજી બે ચૂળિકા આચારાંગસૂત્રને છેડે પ્રક્ષેપી. પછી યક્ષા સાધ્વી પોતે વિશેષ તપ કરવા લાગી ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "જે પ્રાણીઓ અષ્ટમી આદિ પર્વોને દિવસે તપશ્ચર્યા કરે છે, તેમનાં કર્મ ક્ષીણ થઇને તેમને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; કારણ કે, તપ નિકાચિત કર્મને ભેદનારૂં છે. કહ્યું છે કે:-મુનિઓ પોરશી, ઉપવાસ, કે છઠ્ઠ વિગેરે તપશ્ચર્યાથી જે કર્મ ક્ષય કરે છે, તે કર્મ નારકીના જીવો લાખ વર્ષે પણ ખપાવતા નથી વળી નારકીના જીવ હજાર વર્ષે જે કર્મ ક્ષય કરે છે, તે કર્મને શુભ ભાવથી ઉપવાસ કરનારા જીવો નિર્જરાવે છે. તેમજ જે દૂર છે, જે દુઃખે કરીને આરાધ્ય તેવું છે, અને જે દૂર રહેલું છે, તે સર્વ તપથી સાધ્ય છે. તપ નિશ્ચે દુષ્કર છે. ગુરૂની વાણી સાભળી યક્ષા સાધ્વી તપ કરીને અનુક્રમે સ્વર્ગે ગઇ.

॥ ઇતિ શ્રીયકની કથા ॥

अन्निकापुत्र तथा उदायीराजा.

શત્રુઓને મારતાં છતાં પણ જે માણસ સ્વભાવથી તેના ઉપર અત્યંત ક્ષમા કરે છે, તે અન્નિકાપુત્ર સૂરિશ્વિરની પેઠે મોક્ષલક્ષ્મીને પામે છે.

પૂર્વે રાજગૃહિ નગરીને વિષે શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે શ્રી વીર તીર્થંકરના ચરણ કમળની સેવાથકી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું હતું. ન્યાયમાર્ગેજ તે પૃથ્વિનું પાલન કરતો હતો. કારણ કે રાજા ધર્મિષ્ટ થાય તો પ્રજા ધર્મિષ્ટ થાય, અને તે પાપી હોય તો પ્રજા પણ તેવીજ. પ્રજા રાજાને અનુસરીને ચાલે છે, તેથીજ "યથા રાજા તથા પ્રજા" એમ કહેવાય છે. શ્રેણિકરાજાને ચિલ્લણા પ્રમુખ ઘણી સ્ત્રીઓ હતી, તથા કોણિક, મેઘકુમાર અને અભયકુમાર વિગેરે ઘણા પુત્રો હતા. એકદા કોણિકે પોતાના પિતા શ્રેણિકને કાષ્ટના પાંજરામાં પૂરીને, પોતે રાજ્યપદ ધારણ કર્યું. પછી તે કોણિક શ્રેણિકને નિત્ય પાંચસો કોરડાનો માર મારવા લાગ્યો.

હવે શ્રેણિક મૃત્યુ પામ્યા પછી કોણિકે ચંપા નગરી વસાવી. પછી તેણે ચક્રવર્તિના રત્નોએ કરીને ત્રણ ખંડ સાધ્યા અને પછી વૈતાઢ્યપર્વતના અગ્રભાગે આવેલા બીજા ત્રણ ખંડ સાધવાને તે ગુફા પાસે ગયો; ત્યાં તો તે ગુફામાંથી જ્વાળા નિકળવાથી મૃત્યુ પામીને તે છઠ્ઠી નરકે ગયો. તેનો પુત્ર ઉદાયી થયો, પણ તે તો પિતાએ કરાવેલા સભા સ્થાન, ક્રીડાસ્થાન, શયનસ્થાન, પ્રમુખ જોઇ જોઇને ખેદ પામ્યો અને શોક સમુદ્રમાં પડ્યો. શુન્ય ચિત્તને લીધે તેણે રાજ્યકાર્યભાર પણ વિસારી મૂક્યો. તે ઉપરથી પ્રધાનોએ કહ્યું. "હે સ્વામિન્! તમે એક નવીન નગરી વસાવો." તે ઉપરથી તેને અર્થે કોઈ ઉત્તમ જગ્યાની શોધ કરવાને સારૂ તેણે ચતુર નૈમિત્તિકોને મોકલ્યા. તે પ્રધાનો પણ એવી જગ્યાની ખોળમાં ગંગા નદીના તટસુધી ગયા. ત્યાં તેમણે પુષ્પથી લાલ દેખાતું એવું અને છાયાવાળું પાટલી (રોયડા) નામનું વૃક્ષ જોયું. તે જોઇને તેઓ ચમત્કાર પામ્યા. વળી વધારે આશ્ચર્ય તો એ લાગ્યું કે, એ વૃક્ષ ઉપર બેઠેલા ચાસપક્ષીના મુખમાં જીવડાં પોતે આવી આવીને પડતાં. તે જોઇને તેમને વિચાર થયો કે, "જો આપણે અહિંજ નગર વસાવીશું, તો જેમ આ પક્ષીના મુખમાં જીવડાં આપોઆપ આવીને પડે છે, તેમ આપણા રાજાને પણ સર્વે સંપદાઓ સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થશે."

એમ વિચારીને તેમણે આવીને એ વાત રાજાને કહી. ઉદાયનરાજા પણ ચિત્તમાં હર્ષ પામ્યો. તેણે પણ એક વૃદ્ધ અને વિચક્ષણ નૈમિત્તિકને તે તરુવરના માહાત્મ્ય વિષે પ્રશ્ન કર્યું. તે ઉપરથી નૈમિત્તિકે ઉત્તર આપ્યો કે, "હે રાજન્! એ તરુનું સ્વરૂપ ઘણું ઉત્તમ છે, એમ મને જ્ઞાની પુરુષે કહ્યું હતું. એટલુંજ નહિ પણ તેણે એમ પણ કહેલું કે, એ કોઈ મહામુનિની કરોટી (ખોપરી) માંથી તે જન્મ પામ્યું (ઉગ્યું) છે. વળી તે એકાવતારી છે, અને મૂળનો જીવ છે; માટે સવિશેષ માનવા યોગ્ય છે." ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું. "તે મહામુનિ કોણ?" તેના ઉત્તરમાં તે વૃદ્ધ નૈમિત્તિક બોલ્યો.

"ઉત્તર મથુરામા દેવદત્ત નામનો વણિક રહેતો હતો. તે એકદા દ્રવ્ય ઉપાર્જનને અર્થે દક્ષિણ મથુરામાં આવ્યો. ત્યાં તેને જયસિંહ નામના વણિકપુત્ર સંગાથે મૈત્રી થઇ. એકદા જયસિંહે જમવા તેડેલો એવો દેવદત્ત તેને ઘેર ગયો. ત્યાં જયસિંહની બ્હેન અગ્નિકા પીરસવા આવી. તેનુ સૌંદર્ય જોઇને દેવદત્ત અનુરક્ત થયો. કહ્યું છે કે:-પાંચ ઇંદ્રિમાં રસનેંદ્રિય જીતવી કઠણ છે, કર્મમાં મોહની કર્મ જીતવું એ પણ દુષ્કર છે. વળી વ્રતને વિષે બ્રહ્મચર્ય વ્રત અને ત્રણ ગુપ્તિમાં મન ગુપ્તિ; એમ ચારે વાનાં જીતવાં દુષ્કર છે. બીજે દિવસે દેવદત્તે જયસિંહ પાસે અગ્નિકાની માગણી કરી. ત્યારે જયસિંહે કહ્યું. "હે દેવદત્ત! જે તેણીને પરણીને પણ મ્હારાજ ઘરમાં રહેશો, અને હું પરણાવવાનો છું. કારણ કે, એ અગ્નિકા બ્હેન મને પ્રાણથી અધિક વ્હાલી છે." દેવદત્તે તે વાતની હા કહી.

હવે એક ઉત્તમ દિવસે દેવદત્ત અને અગ્નિકાનાં લગ્ન થયાં. અનુક્રમે તેઓ સંસાર સંબંધી સુખ ભોગવવા લાગ્યાં. એવામાં એક દિવસે દેવદત્તના માતા પિતા તરફથી એક લેખ મળ્યો કે. "હે પુત્ર! તું દૂર રહે છે અને અમે તો વૃદ્ધ થયાં છીએ જો તું અહિં આવીશ, તોજ અમે જીવતાં રહીશું." એ વાંચવાથી તેની આંખોમાંથી આંસુ વર્ષવા લાગ્યાં. અગ્નિકા સ્ત્રીએ કારણ પૂછ્યું, પણ ઉત્તર મળ્યો નહીં. ત્યારે પોતે પત્ર લઇને વાંચી લીધો. તે વાંચીને સ્વામિને પૂછવા લાગી. "હે સ્વામિન્' કેમ નથી બોલતા? આપણે અહિં રહ્યાં છીએ ને માતા પિતા વૃદ્ધ થયાં છે તો તેમને જોવા જવું જોઇએ." દેવદત્તે કહ્યું. ત્યાં કેવી રીતે જવાય? ને કહ્યું છે કે. "હું અહિંજ રહીશ. જો ન રહું તો મ્હારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય. પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કદાપિ ન કરવો. કહ્યું છે કે—દ્રવ્યનો નાશ થાઓ. ભાગ્ય વિરુદ્ધ થાઓ. રાજ્યનો ક્ષય થાઓ, આપણું તીવ્ર બંધન થાઓ. પ્રા-

દૂર જાઓ, ગમે તેમ થાઓ, પણ ધીર પુરુષ પોતાનાં વચન લોપતા નથી. વળી તેટલુંજ માત્ર બોલવું કે, જેટલાનો આપણે નિર્વાહ કરી શકીએ; કારણ કે, આપણા શબ્દો આપણા મૃત્યુ પછી વૃથા થાય તો ભલે થાય, પણ આપણા જીવતાં તો તે વૃથા ન થવા જોઇએ.”

સ્ત્રીએ કહ્યું. “હે સ્વામિન્! માત પિતા સમાન તીર્થ નથી, તો તેમને અર્થે કદાચિત્ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય તો તેમાં દોષ ન કહેવાય.” આ પ્રમાણે સ્વામિને આશ્વાસન આપીને તેણીએ પોતાના ભાઇને કોમળ વચને સમજાવ્યો. ભાઇએ કહ્યું. “આવી પતિ ઉપર સ્નેહવાળી અને પતિ હિતકારિણી મેં કોઇ જોઇ નથી.” પછી તેણીએ પોતાના પતિ દેવદત્તને કહ્યું. “સ્વામિ! ચાલો, મેં મ્હારા ભાઇને સમજાવ્યો છે.” અહો! સાસુ, સસરો, નણંદ, પતિ, દીયર, એ સૌ ઉપર ભક્તિવાળી અને ધર્મકાર્યમાં પણ રક્ત એવી સ્ત્રી તો સુભાગ્યને યોગેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે દેવદત્ત પ્રિયા સહિત ઉત્તર મથુરા તરફ જવા નિકળ્યો. ગર્ભવતી અન્નિકાએ માર્ગમાં પુત્રને જન્મ આપ્યો. જન્મકાર્ય પછી તેણીએ કહ્યું. “આ પુત્રનું નામ મ્હારાં સાસુ અને સસરો પાડશે.” પણ રસ્તામાં સર્વ પરિવાર તેને અન્નિકાપુત્ર કહીને બોલાવવા લાગ્યા. અનુક્રમે દેવદત્ત ઇષ્ટ સ્થાનકે પહોચ્યો. માતા પિતાને મળ્યો. અન્નિકા પણ વિનયપૂર્વક સાસુ સસરાના ચરણમાં નમી. તેમણે પુત્રનું સંધીરણ એવું નામ પાડયું, પણ પ્રસિદ્ધિમાં તો અન્નિકાપુત્ર એજ નામ રહ્યું. હવે સર્વ જનોને હર્ષ ઉપજાવતાં વૃદ્ધિ પામતો કુમાર અનુક્રમે યૌવન પામ્યો અને ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળવા લાગ્યો. તેથી તે તેને વિષે બહુ રક્ત થયો. કહ્યું છે કે:—જીવોનું રક્ષણ કરવું, ભગવંતને નમસ્કાર કરવો, ભક્તિયે શાસ્ત્રનું સાંભળવું, સાધુને વંદન કરવું, મદનો ત્યાગ કરવો, ગુરુનો સમ્યક્ પ્રકારે વિનય કરવો, લોભરૂપી વૃક્ષને ઉન્મૂલન કરવું, અને ચિત્તને શુદ્ધ કરવું. આ સર્વ મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાય છે.

આવા આવા ધર્મોપદેશ સાંભળવાથી અન્નિકાપુત્ર ભોગને પણ તૃણ સમાન માનવા લાગ્યો, તેથી તેણે જયસિંહ આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અનુક્રમે વિનયપૂર્વક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી તેણે ગુરુ પાસે આચાર્યપદ મેળવ્યું. બહુ પરિવારે યુક્ત એવો તે એકદા વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થએ છતે પુષ્પભદ્ર નગરપ્રત્યે ગયો. આ નગર ગંગાના તટ ઉપર આવેલું હતું. ત્યાં પુષ્પકેતુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની પુષ્પવતિ રાણીને બે બાળક પ્રસવ્યાં. તે બેનાં નામ.—પુત્રનું નામ પુષ્પચૂળ અને પુત્રીનું નામ પુષ્પચૂળા એવાં પાડ્યાં. સાથે ક્રીડા કરતાં અને વૃદ્ધિ પામતાં તે બાળકોને જોઇને રાજાએ વિચાર્યું કે, “જો આ બાળકોને વિવાહને કારણે જૂદા પાડીશું તો, નિશ્ચે તેઓ મૃત્યુ પામશે, અને તેમની પરસ્પરની પેઠે હું પણ તેમનો વિયોગ સહન કરી શકું તેમ નથી. એથી એ બન્નેને વિવાહથી જોડવાં.” આવો વિચાર કરી તેણે મંત્રી તથા પ્રજા પ્રમુખને બોલાવીને પૂછ્યું. “અંતઃપુરમાં જે રત્ન ઉત્પન્ન થાય, તેનો સ્વામિ કોણ?” ઉત્તર એવો મળ્યો કે, “આપજ સ્વામિ. આપના અંતઃપુરમાં જે રત્ન ઉત્પન્ન થાય તેને આપજ પ્રીતિવડે ઉચિત સ્થાને જોડો.” રાજાએ કહ્યું. “મ્હારા પુત્ર પુત્રીનો વિયોગ થાય, તો તેમનું મૃત્યુ થાય; માટે એમનો પરસ્પર વિવાહ કરીશું” સ્ત્રીએ વાર્યા છતાં પણ તેણે તો એમનો વિવાહ કર્યો.

રાણીએ પૂછ્યું. “આપે એવું અધર્મ કર્ત્તવ્ય કેમ કર્યું?” રાજાએ તેનો તિરસ્કાર કરીને કહ્યું. “જો ફરીથી એવું બોલીશ તો ત્હારો ઘાત કરીશ.” તિરસ્કાર પામેલી રાણીને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેણે વ્રત અંગિકાર કર્યું. અતિ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી

અનુક્રમે પુષ્પવતીનો જીવ સ્વર્ગને વિષે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો. અનુક્રમે પુષ્પકેતુ રાજા મૃત્યુ પામ્યો, ત્યારે પુષ્પચૂળે રાજ્યપદ્વી ધારણ કરી.

હવે પુષ્પવતીનો જીવ જે દેવ થયો હતો, તેણે અવધિજ્ઞાનવડે પોતાના પુત્ર તથા પુત્રીનું અકૃત્ય જોઈ તેનું નિવારણ કરવાને પુષ્પચૂળાને તેણે નરક બતાવી તેનાં દુઃખ જોઇને તે જાગી. ભયભિત થઇને પતિ પાસે જઇ તેણીએ સર્વ નિવેદન કર્યું. રાજાએ પણ ભયભિત થઈ શાંતિ પૌષ્ટિક પ્રમુખ ઉપાય કરાવ્યા તે દેવે તો રાણીને નિત્ય નારકીનાં દુઃખ દેખાડવાં શરૂ રાખ્યાં. તેથી રાજાએ સર્વ ધર્મના આચાર્યોને બોલાવીને પૂછયું કે, "કહો, નરકનું સ્વરૂપ કેવું હશે?" ત્યારે કોઇએ કહ્યું, ગર્ભાવાસ જેવું, કોઇએ કહ્યું, દારિદ્રય જેવું; અને કોઇએ કહ્યું, પરતંત્રતા જેવું; પણ રાણીએ મુખ મરડીને "કોઇનું કહેવું ખરૂં નથી." એમ કહ્યું તે ઉપરથી રાજાએ અગ્નિકાપુત્ર આચાર્યની પાસે જઇને પૂછયું. "હે મુને! નરક કેવી હશે?" ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "પહેલી નરકે જઘન્ય દશહજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટિ એક સાગરોપમની, બીજીએ જઘન્ય એક સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ ત્રણ સાગરોપમની, ત્રીજીએ જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ સાત સાગરોપમની, ચોથીએ જઘન્ય સાત સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ દસ સાગરોપમની, પાંચમીએ જઘન્ય દસ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ સત્તર સાગરોપમની, છઠ્ઠીએ જઘન્ય સત્તર સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ બાવીશ સાગરોપમની; તેમજ સાતમી નરકે જઘન્ય બાવીશ સાગરોપમની અને ઉત્કૃષ્ટિ તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. સાતે નરકને વિષે ક્ષેત્રવેદના, તેમજ પ્રહરણવેદના વિના શરીરથી થએલી અન્યોન્યકૃત વેદના છે; પરંતુ પ્રહરણકૃતવેદના તો પહેલા પાંચ નરકને વિષે છે. તથા પહેલા ત્રણ નરકને વિષે પરમાધામિકૃત વેદના છે. અર્થાત્ પહેલા ત્રણ નરકમાં પરમાધામિકૃત વેદના, પ્રહરણકૃત વેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને ક્ષેત્રવેદના છે. તથા ચોથા અને પાંચમા નરકને વિષે પ્રહરણકૃત વેદના, અન્યોન્યકૃત વેદના અને ક્ષેત્ર વેદના છે. તેમજ છઠ્ઠા અને સાતમા નરકમા અન્યોન્યકૃત વેદના અને ક્ષેત્રવેદના છે.

ગુરુનું આવું કહેવું સાંભળીને રાજાએ પૂછયું. "શું આપે પણ સ્વપ્ન જોયું હતું?" ત્યારે આચાર્યે કહ્યું. "જિનેશ્વરે કહેલા આગમથી સર્વ નરકાદિ સ્વરૂપ સમજાય છે." પુષ્પચૂળાએ પૂછયું. "હે ભગવન્! કિયા કર્મથી નરકગતિ પમાય છે?" ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "મહા આરંભથી, મહાપરિગ્રહથી, ગુરુની નિંદાથી, પંચેંદ્રિય જીવના ઘાતથી અને માંસનો આહાર કરવાથી જીવ તે તે નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે."

વળી તે પુષ્પવતીનો જીવ જે દેવ, તેણે પુષ્પચૂળાને સ્વપ્નમાં દેવલોકનું સ્વરૂપ દેખાડયું. પ્રથમ પ્રમાણે સર્વને "સ્વર્ગનું સુખ કેવું હોય?" તે પૂછવામાં આવ્યું. પાપંડિયો તરફથી ઉત્તર મળયો કે, "ઉત્તમ પકવાન વિગેરેનો આહાર, પટ્ટકૂળાદિકનું પહેરવું, ઉત્તમ આસન. વાહન પ્રમુખમાં બેસવું, તેજ સ્વર્ગ કહેવાય; પણ રાણીએ "આ ખોટું છે." એમ કહ્યું. પછી ગુરુને પૂછવામાં આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે, "સમ્યક્ પ્રકારે આરાધેલો એવો બારવ્રત રૂપ ગૃહસ્થધર્મ કે, પંચ મહાવ્રત રૂપ યતિધર્મ; તેના સેવનથી બાર દેવલોકનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કેઃ—પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં બત્રીશ લાખ વિમાન. બીજા ઈશાન દેવલોકમાં અઠ્ઠાવીશ લાખ વિમાન. ત્રીજા સનત્કુમાર દેવલોકમાં બાર લાખ વિમાન. ચોથા માહેંદ્ર દેવલોકમાં આઠ લાખ વિમાન, પાંચમા બ્રહ્મ દેવલોકમાં ચાર લાખ વિમાન. છઠ્ઠા લાંતક દેવલોકમાં પચાસ હજાર વિમાન. સાતમા મહાશુક્ર દેવલોકમાં ચાળીશ હજાર વિમાન. આઠમા સહસ્રાર દેવલોકમાં છ હજાર વિમાન. નવમા આનત અને દશમા પ્રાણત એ બે દેવલોકમાં મળીને ચારસેં વિમાન, તેમજ અગીઆરમા

આરણ અને બારમા અચ્યુત એ બે દેવલોકમાં મળીને ત્રણશે વિમાન છે. શ્રેષ્ઠ મુકુટનું ધારણ કરવું, ઉજ્વળ અને ચંચળ કુંડળાદિ આભૂષણ પહેરવાં અને ઐરાવત હસ્તિ ઉપર સ્વારી કરવી, આ પ્રમાણે ઇંદ્રની ઋદ્ધિ છે."

આ ઉપરથી રાણી પ્રતિબોધ પામીને કહેવા લાગી કે, "હે નાથ! મને દીક્ષા અપાવો." રાજાએ કહ્યું. "જો તું દીક્ષા લઇશ તો, ત્હારો વિયોગ હું ક્ષણમાત્ર પણ સહન કરી શકીશ નહીં; માટે દીક્ષા લઇને ઘરમાં રહે અને શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કર." રાજાનું વચન અંગિકાર કરવાથી તેણીને દીક્ષા અપાવી. ત્યારથી તે પતિના ઘરમાં રહી બેતાળીશ દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરવા લાગી.

એકદા અન્નિકાપુત્ર આચાર્યે શાસ્ત્રના ઉપયોગથી 'મ્હોટો દુકાળ પડશે.' એમ જાણી લઇને પોતાના શિષ્યને દેશાંતર મોકલાવી દીધો. પોતે અશક્ત હોવાથી ત્યાંજ રહ્યા. પુષ્પચૂળા ગુરુને શુદ્ધ આહાર પાણી આણી આપતી. ગુરુની સેવાના ઉત્તમપણાથી ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢવાથી એ મહાસતીને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ તેણીએ ગુરુની વૈયાવચ્ચ ત્યજી નહીં. કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એમ છદ્મસ્થ ન જાણે, ત્યાં સુધી કેવળીએ શુદ્ધ આહાર પાણી લાવી આપવાદિ વિનય કરવો એમ કહ્યું છે. તે ઉપરથી કેવળજ્ઞાનયુક્ત સાધ્વી પણ તે લાવીને ગુરુને આપતી.

એકદા વર્ષાદ આવતો હતો, ત્યારે પણ તેણીએ આહાર આણી આપ્યો. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "હે શ્રુતજ્ઞાની વત્સે! વર્ષાદ વરસતાં છતાં તેં કેમ આહાર આણ્યો?" તેણીએ કહ્યું. "જ્યાં જ્યાં અચિત્ત અપકાય (પાણી) હતું, ત્યાં ત્યાંથી હું યત્ને કરીને અહિં આવી છું." ગુરુએ પૂછ્યું. "તેં અચિત્ત પ્રદેશ કેવી રીતે જાણ્યો?" ઉત્તર- "આપના પ્રસાદથી એ જણાયું." ગુરુએ પૂછ્યું. "એ પ્રતિપાતિ (આવીને જતું રહે તેવું જ્ઞાન છે કે, અપ્રતિપાતિ (કાયમ રહે તેવું)?" ઉત્તર આપ્યો કે, "અપ્રતિપાતિ અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન." આ સાંભળી ગુરુએ ઉઠીને મિથ્યાદુષ્કૃત્ય કહ્યું. "હા! મેં કેવળીની આશાતના કરી!" એમ કહી કહીને તેમણે આત્માની નિંદા કરી. પછી સાધ્વીને પૂછ્યું. "હું સિદ્ધિ પામીશ કે નહીં?" ઉત્તર મળ્યો કે, "ધિરજ રાખો, આપને ગંગા નદી ઉતરતાંજ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે." એટલે આચાર્ય તો ઘણા લોકોની સાથે ગંગા નદી ઉતરવા નાવમાં બેઠા. જ્યાં જ્યાં તે બેસવા જાય, ત્યાં ત્યાં નાવ નીચે બેસતું જાય! અને એ પ્રમાણે સૌ લોક ડૂબવા લાગ્યા! એ ઉપરથી તેમણે આચાર્યને પાણીમાં નાંખી દીધા. તેમની દુર્ભાગી કરીને વિરોધેલી પાછલા ભવની સ્ત્રી જે મૃત્યુ પામીને વ્યંતરી થઇ હતી, તેણીએ તેમને પાણીમાંજ શૂળી ઉપર આરોપ્યા. શૂળીએ પરોવાયા છતાં પણ વેદના ન ધરતાં તે વિચારવા લાગ્યા. "અહો! મ્હારા રુધિરથી અપકાયના જીવોને વિરાધના થશે." આવા ને આવા વિચારમાં તે ક્ષપકશ્રેણિ ઉપર ચઢ્યા. સર્વ કર્મ ક્ષય પામ્યાં ને કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કર્યું. આયુષ્ય પૂર્ણ થએ અંતકૃત કેવળી થઇ મોક્ષે ગયા. ત્યાં દેવતાએ આવીને તેમનો કેવળ મહોત્સવ કર્યો.

(વૃદ્ધ અને વિચક્ષણ નૈમિત્તક ઉદાયનરાજાને કહે છે કે) તે ઉપરથી એ તીર્થ થયું છે. અને લોકોમાં પ્રયાગ એ નામે પ્રસિદ્ધ છે. શૂળી ઉપર પરોવાઇ એ આચાર્ય મુક્તિએ ગયા. એ ગતાનુગત પરંપરાને લીધે આજ સુધી પણ મિથ્યાત્વિઓ પોતાના અંગ ઉપર કરવત મૂકાવે છે.

હવે આચાર્યનું કલેવર જળચરો (પાણીમાં રહેનારા જીવો) એ ત્રોડી નાંખ્યું છતાં પણ જળના તરંગોએ કરીને અહિં તહિં આથડતી છીંપની પેઠે ક્યાંક નદીના તટ ઉપર વિષમ પ્રદેશે વળગી રહ્યું. ત્યાં તેમાં ક્યાંકથી પાટલનું બીજ પડ્યું. અનુક્રમે તે

ફરેટીને ભેદીને તેમાંથી આ પાટલવૃક્ષ ઉગ્યું, ને ધીમે ધીમે વૃદ્ધિ પામ્યું. તે ઉપરથી અહિં પાટલીવૃક્ષનો મહિમા થયો."

ઉદાયનરાજાએ આ સર્વ હકીકત જાણી લઇને ત્યાં નવીન નગર સ્થાપવાને પોતાના સેવકોને આદેશ કર્યો. વિચક્ષણ એવા તે સેવકોએ પણ પૂર્વ દિશામાં શિવાનો શબ્દ થયો, તે સાંભળીને તે પ્રમાણે અવધિ (મર્યાદા) નક્કી કરીને પાટલવૃક્ષના આસ્થાન (જગ્યા) થકી નગરીની રચના કરી અને પાટલવૃક્ષની સમીપે નગરની રચના થઇ, તેથી નગરનું નામ પાટલીપુત્ર એવું પાડ્યું. રાજાએ ત્યાં આવીને નગરની સ્થાપના કરી અને બહુ દાન દીધાં. પાટલવૃક્ષને બહુ પુષ્પ આવ્યાં, તેથી તે નગરનું કુસુમપુર એવું પણ બીજું નામ પડ્યું. રાજાએ નગરને વિષે કૈલાસપર્વત સમાન સ્ફટિકરત્નના કિરણ મય એવું ઉત્તમ જિનમંદિર કરાવ્યું, તેમાં તેણે ઘણું દ્રવ્ય ખરચી અરિષ્ટરત્નની શ્રી નેમિનાથની પ્રતિમા મ્હોટા ઉત્સવપૂર્વક સ્થાપી. વળી આ ઉદાયીરાજાએ ત્યાં કિલ્લો, બીજાં અનેક જિનમંદિરો, શ્રેષ્ઠીઓના મહેલો, વાવ્યો, કૂવા, તળાવ, દાનશાળા વિગેરે રમ્ય સ્થળો કરાવ્યાં; તેથી તે નગરી સ્વર્ગપુરીથી પણ ઉત્કૃષ્ટ થઇ. આ પ્રમાણે જેની સાતે ધાતુએ જિનધર્મે વાસિત છે એવા ઉદાયીરાજાએ ઘણા કાળ સુધી રાજ્ય કર્યું.

એકદા તે ગુરુ મુખે ધર્મ સાંભળવાને તેમની સમીપે ગયો, ત્યાં શ્રી ગુરુએ કહ્યું. "મ્હોટાં રાજ્ય, ઉત્તમ ભોજન, સૌભાગ્ય, આરોગ્યતા, સારૂં કુટુંબ, મનોહર સ્ત્રી, મારો યશ અને વિલાસ; ટુંકામાં સ્વર્ગ અને મોક્ષ એ સર્વ ધર્મથી મળે છે. અધર્મથી દારિદ્રય, કુરૂપ, પારકા કામ ઉપર આજીવિકા, દુષ્ટ સ્વભાવ. દુઃખ દેનારી સંગત, એકલાપણું, દીનપણું અને તુચ્છ ભોજન એ સર્વ મળે છે. વળી શત્રુંજય જઇ જે પ્રાણી યુગાદિ જિનનાં દર્શન કરે છે, તે સ્વર્ગ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. શત્રુંજય તીર્થ ઉપર જિનેશ્વરનાં દર્શન કરવાથી નરક અને તિર્યંચ એ બે પ્રકારની દુર્ગતિનો નાશ થાય છે. સિદ્ધાચળ પર્વતને વિષે જિનેશ્વરના ધ્યાનથી હજાર સાગરોપમ અને અભિગ્રહ કરવાથી લાખ સાગરોપમ પાપનો ક્ષય થાય છે. વળી નવકાર સમાન મંત્ર, શત્રુંજય સમાન તીર્થ, અને ગજેંદ્રના પગનું જળ એ સમાન આ ત્રણ ભુવનને વિષે કોઇ નથી. શત્રુંજય તીર્થનો સ્પર્શ કરીને રેવતાચળ (ગિરનાર) પર્વતને નમીને જો ગજપદ કુંડમાં ન્હાય, તો ફરી અવતાર આવે નહીં."

આવી દેશના સાંભળી રાજાએ બહુ હેશથી સંઘ તેડાવ્યો. શુભ મુહુર્ત્તે શત્રુંજય તીર્થની યાત્રાએ નિકળ્યો. રસ્તે સ્થળે સ્થળે જિનમન્દિરમાં પૂજા સ્નાત્રાદિ મહોત્સવ કરાવ્યા વાવ્ય, કૂવા વિગેરે કરાવ્યા. છેવટે શત્રુંજયતીર્થે પહોંચ્યો. ત્યાં પણ શ્રી યુગાદિ દેવની સ્નાત્રપૂજા, ધ્વજા, પ્રદક્ષિણા વિગેરે મહોત્સવ કર્યો. ત્યાંથી ગિરનાર પર્વત ઉપર જઇને શ્રી નેમિનાથ જિનની પૂજા કરીને તેણે પોતાનો જન્મ કૃતાર્થ કર્યો. સુકૃત્યના સાગરજ હોયની! તેવો આ શત્રુંજય પર્વત પ્રથમ યુગમાં મ્હોટો હતો, પણ ત્યાર પછી ભવ્ય લોકોએ તેની પાસેથી સુકૃત્યો લઇ લીધાં. તેથીજ એ આ કળિકાળને વિષે દુર્બળ થઇ ગયો હોય એમ દેખાય છે.

આ પ્રમાણે તે બન્ને તીર્થોની યાત્રા કરીને ઉદાયીરાજા પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં તેણે જિનેશ્વરની સ્નાત્રપૂજા વિગેરે ભક્તિ કરી. ઘણાં નવીન જિનમંદિર કરાવ્યાં. એમ તેણે દેવગુરુની ભક્તિ કરી ઉભય કાળ (સવાર સાંજ) પ્રતિક્રમણ કર્યાં અને ત્રણે કાળે જિનપૂજા કરી. અનુક્રમે વૃદ્ધાવસ્થા પામી પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી ઉદાયી રાજા સ્વાત્મસાધન કરીને દેવલોકે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ અગ્નિકાપુત્ર તથા ઉદાયીરાજાની કથા.

અતિમુક્તમુનિ.

અનેક દોષ કર્યા છતાં પણ પોતાના આત્માની નિંદા કરતા એવા અતિમુક્તમુનિ, ઇરિયાવહિ પ્રતિક્રમીને સિદ્ધિપદ પામ્યા.

પેઢાળપુર નામના મ્હોટા નગરને વિષે વિજય નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રીમતી નામની શીળવતી પટરાણી હતી. તે બન્ને જૈનધર્મને વિષે કુશળ હતાં. તથા દાન, શીળ, તપ અને ભાવના તેમજ પૂજા પ્રભાવના, અમારિઘોષણા અને સાતક્ષેત્રને વિષે ધનનું વાપરવું એ વિગેરે પુણ્ય કરતાં હતાં. કહ્યું છે કે:—જે માણસો અલ્પ દ્રવ્યયુક્ત હોવા છતાં પણ પોતાની શક્તિને પ્રગટ કરીને અનેક પ્રકારે દાન કરે છે, તે પુરુષો દાનીઓને વિષે શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. જે માણસો રોગ આવે, કષ્ટ પડે, વિષય વિગેરેના ઉન્માદથી, એ વિગેરે સર્વ દુઃખના પરિસહને લીધે પણ સ્વીકારેલું વ્રત ત્યજતા નથી, તેમની ડાહ્યા પુરુષો સ્તુતિ કરે છે. આ પ્રમાણે ધર્માચરણ કરતા એવાં તેમને એક પુત્ર થયો. તેનો જન્મોત્સવ કરી તેનું અતિમુક્ત એવું નામ પાડ્યું.

એ કુમાર આઠ વર્ષનો થયો તે વખતે તે એકદા બાળક્રીડા કરતો હતો, એવામાં ગૌતમસ્વામી ગૌચરીને અર્થે આવ્યા; તેમને જોઇને હર્ષ પામી પ્રણામ કરીને બોલ્યો. "હે ભગવન્! હું આપના જેવો થઇશ." ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું. "તું બાળક છે અને દીક્ષા દુષ્કર છે ચારિત્ર પાળવું એ દુઃસાધ્ય છે. કહ્યું છે કે:—તપ, ક્રિયા, મનોગુપ્તિ ચિંતયાદિ સત્કૃત્ય એ સત્રળાંને લીધે ચારિત્ર દુષ્કર છે; એ નિઃશંસય વાત છે." બાળકે ફરી થીજ કહ્યું કે, "હુ બાળક છું છતાં પણ આપના સમાન થઇશ."

હવે ગૌતમસ્વામી તો વિશુદ્ધ અન્ન પાનાદિ વહોરીને ગયા, એટલે તે બાળક માતા પિતા પાસે જઇને કહેવા લાગ્યો. "મને વ્રત અપાવો. હું ગૌતમસ્વામી જેવો થઇશ." માતા પિતાએ કહ્યું. "એમ કેમ કહે છે? તું અમારે એકનો એક પુત્ર છે, તો પછી રાજ્ય કોને આધારે રહે? અમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તું તો અમારો આધારભૂત થવાનો છે, અને વળી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો અવસર તો હમણાં અમારો છે." પુત્રે કહ્યું. "માતા! વૃદ્ધ કોણ અને યુવાન કોણ? એની કેમ ખબર પડે? કારણ કે, સર્વ વસ્તુ અનિત્ય છે કોણ કોનો પુત્ર? સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં જીવોને પરસ્પર અનેક સંબંધ થાય છે. માતા, પિતા, ભાઇ, ભાર્યા, પુત્ર, મિત્ર, કે ધનનો સમૂહ પણ સંસારમાં શરણ નથી; ફક્ત ભગવંતનાં વચન એજ જીવોને શરણ છે. વળી જે માતા હોય છે, તે પુત્ર થાય; પુત્ર હોય તે પિતા પણ થાય. વળી તે માતા પણ થાય; વળી માતા પણ પુત્ર તરીકે થાય. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓને કર્મના યોગથી અનેક સંબંધ થાય છે, માટે કોને પુત્ર કહેવો અને કોને પિતા કહેવો?" એ સાંભળી માતા પિતાએ રજા આપી, તેથી તે અતિમુક્ત કુમારે મહા મહોત્સવ પૂર્વક શ્રી ગૌતમસ્વામી સમીપે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી તેમણે બતાવેલી ક્રિયાઓને અનુસરતો તે ઉચિત અને શુદ્ધ સંયમ પાળવા લાગ્યો.

એકદા તે અતિમુક્ત મુનિ ક્ષુધાતુર થવાથી પ્રભાતેજ કોઇ શેઠને ઘેર ભિક્ષા લેવાને ગયો. ત્યાં જઇને તેણે ધર્મલાભ કહ્યો. ત્યાં તો શેઠના પુત્રની વહુ હસીને બોલી. "કેમ અત્યારમાં અસુર થઇ ગયું? (કેમ આટલી ન્હાની વયમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી?)" તેનો આવો વાણીનો ચમત્કાર જોઇને ક્ષુલ્લક (બાળક) મુનિ બોલ્યો. "હું જે જાણું છું તે નથી જાણતો." ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું. "આપે એ શું કહ્યું?" ત્યારે ક્ષુલ્લક મુનિએ પોતે કહેલા વચનનો અર્થ કરી બતાવ્યો કે, "હું જે જાણું છું, તે મરણ કોઈ પણ વયમાં

થશે. હું નથી જાણતો વહેલું કે મોડું. કારણ કે, તે તો જ્યારે જ્ઞાન થાય ત્યારેજ જણાય, અને મને તે જ્ઞાન નથી." આ પ્રમાણે સાભિપ્રાય ઉત્તર દીધો, તે ઉપરથી તે શેઠની વહુએ વિચાર્યું કે, "અહો! મુનિએ સત્ય કહ્યું છે." પછી તેણીએ શુદ્ધ ધર્મ અને સમકિત મૂળ જે બારવ્રત, તે અંગિકાર કર્યાં. પછી તે ક્ષુલ્લક મુનિ શુદ્ધ અન્ન પાણી વહોરીને ધર્મશાળાએ ગયા.

એકદા તે ક્ષુલ્લક મુનિ વર્ષાકાળને વિષે ન્હાની સરખી તલાવડીમાં પોતાના બાળ મિત્રોની સાથે પોતાનું પાત્ર વાહાણની પેઠે તરાવવા લાગ્યો. એવામાં તે ગૌતમસ્વામીને દેખીને લજ્જિત થયો. પછી તે ક્ષુલ્લક મુનિ શ્રી વીર ભગવાનના સમવસરણમાં જઇને જગતગુરુ એવા તેમની આગળ પ્રાયશ્ચિતરૂપ ઈરિયાવહિ પડિક્કમતાં "દગમટ્ટી દગમટ્ટી" એવો શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યા. ત્યાં તેમણે પૃથ્વિકાય અને અપકાયના જીવોને ખમાવીને સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. એટલે દેવતાઓએ આવીને ત્યાં કેવળમહોત્સવ કર્યો. કહ્યું છે કે-મનુષ્ય જે કર્મને તીવ્ર તપશ્ચર્યાથી પણ કોટિ જન્મોએ ક્ષય ન કરી શકે, તેજ કર્મ સમતાના અવલંબનથી અર્દ્ધક્ષણમાં નાશ પામે છે. વળી મનુષ્યને બંધ કે, મોક્ષનું કારણ તો મનજ છે.

હવે અતિમુક્ત કેવળી ભવ્ય જીવોને ઉપદેશ દેતા દેતા પ્રત્યેક ગ્રામ, નગર, શહેરમાં વિચરતા વિચરતા સૂર્યપુરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવી સમવસર્યા. ત્યાં જિતશત્રુ રાજા અનેક જનોએ સહિત તેમને વંદન કરવા ગયો. ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ વંદન કરીને તે ધર્મ સાંભળવા બેઠો. ત્યાં અતિમુક્ત કેવળીએ દેશના આપી કે:-"આયુષ્ય વાયુના જેવું ચંચળ છે, યૌવન ઇંદ્રધનુષ્યની પેઠે ચપળ છે, ધન વિજળીના ચમકારા જેવું અને નદીના કલ્લોલ જેવું છે, સ્નેહ હસ્તિના કાન જેવો અસ્થિર છે વળી આ દેહ છે તે રોગોએ પૂર્ણ છે. એમ જાણીને હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! આ મહા નિશ્ચળ એવો જે ધર્મ તે આદરો. જ્યાં સુધી આ કળેવરરૂપી ઘર સ્વસ્થ છે, વૃદ્ધાવસ્થા હજુ દૂર છે, ઇંદ્રિઓની શક્તિ ગઈ નથી, આયુષ્ય પણ ક્ષીણ થયું નથી, ત્યાં સુધીમાં પંડિત પુરુષોએ ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરવો. કારણ કે, ઘર લાગ્યા પછી કુવો ખોદાવે, એ ઉદ્યમ કેવો વ્યર્થ (નકામો) છે? કહ્યુ છે કે:—જે માણસ જીવોની રક્ષા કરે, જિનેશ્વરને પ્રણામ કરે, પોતાની શક્તિ મુજબ શાસ્ત્ર સાંભળે, સાધુને નમસ્કાર કરે, મદનો નાશ કરે, ગુરુને ઉત્તમ પ્રકારે માન દે, કપટનો નાશ કરે, ક્રોધને સમાવી દે, લોભરૂપી વૃક્ષને ઉખેડી નાંખે, ચિત્તને શુદ્ધ કરે, અને ઇંદ્રિયોને દમે, તે માણસ મોક્ષસુખને પામે."

આ સાંભળીને રાજાએ બીજા અનેક સુશ્રાવકોની સંગાથે સમકિત મૂળ બારવ્રત અંગિકાર કર્યા. અતિમુક્ત મુનિ પણ બહુ દેશોમાં વિચરી ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ દેતા આયુષ્ય ક્ષીણ થએ મુક્તિરમણી વર્યા.

॥ ઇતિ અતિમુક્ત મુનિની કથા ॥

નાગદત્ત.

દુખી છતાં પણ જે મનુષ્ય પારકું અદત્ત (વગર આપેલું) ન લે, તે મનુષ્ય નાગદત્તની પેઠે મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે.

વાણારસી [illegible]
[illegible]

એક પુત્ર થયો. જન્મોત્સવ કરી તેનું નાગદત્ત એવું નામ પાડ્યું. મ્હોટો થઇ નાગદત્તે પાઠશાળામાં ધર્મ અને કર્મ એ બન્ને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો. પિતાના મૃત્યુ પછી નાગદત્ત દ્રવ્યને અર્થે કોઈના વહાણમાં બેસીને અન્યદ્વીપે ગયો, ત્યાં લક્ષ્મી મેળવીને પાછો વહાણમાં બેસીને બીજા વ્યવહારીઆની સંગાથે પાછો ફર્યો. રસ્તે સમુદ્રમાં અકસ્માત્ વહાણ નીચા જળમાં (ભમરીમાં) આવી પડ્યાં, એટલે સર્વે લોકો વ્યાકૂળ થવા લાગ્યા. તેઓએ શાંતિ પૌષ્ટિક ઉપાય કર્યા. એટલામાં નાગદત્ત કુમારે વહાણના માલિકને જઇને કહ્યું કે, "આ પાસેના પર્વત ઉપર ઘણાં ભારંડપક્ષીઓ બેઠાં છે, ત્યાં જઇને કોઇ માણસ સહસા તેમને ઉડાડે, તો તેમની પાંખો ફફડવાથી બહુ પવન ઉત્પન્ન થાય, તો તે વાયુને લીધે આ વહાણ નિકળે." વહાણના માલિક ધનદત્ત શેઠે કહ્યું. "ત્યાં જવાની કોનામાં શક્તિ છે? ભયને લીધે ત્યાં જવાને કોઈનામાં ઉત્સાહ નથી, છતાં ત્યાં જે જાય, તેને હું એકસો દિનાર (સોનામ્હોરો) આપીશ." એ ઉપરથી નમસ્કારમંત્રના ધ્યાન સહિત સાહસિક એવો નાગદત્ત ત્યાં ગયો. તેણે તેમને ઉડાડ્યા. તેમની પાંખોના પવનથી સમુદ્રના જળના કલ્લોલ ઉછળવા લાગ્યા, તેથી વહાણ ખેંચાઇને બહાર નિકળ્યાં, ને પોતાની મેળે ઇષ્ટસ્થાનકે પહોચ્યાં."

હવે નાગદત્ત અહિં રહી ગયો. ક્ષુધાથી પીડાતો છતો તે જવાનો ઉપાય ચિંતવવા લાગ્યો. તેણે ધાર્યું કે, "જો હું ક્ષુધાની પીડાથી આર્ત્તધ્યાને મરી જઇશ તો, મ્હારી દુર્ગતિ થશે. માટે ચાલ, હમણાંજ પડીને મૃત્યુ લાવું." એમ ધારીને ઝંપાપાત કર્યો, એટલે તે સમુદ્રમાં મચ્છના મુખમાં પેઠો. તે મચ્છ ફરતો ફરતો કોઇ તટ ઉપર આવ્યો. ત્યાં તેણે મુખ પહોળું કર્યું એટલે નાગદત્ત બહાર નિકળી આવ્યો. બહાર આવી તેણે કોઈ જળાશય શોધી તેમાથી નિર્મળ પાણી પીને ફળ પ્રમુખ ખાધાં. ત્યાંથી ભમતો છતો તે પોતાને નગરે આવ્યો, ને ધનદત્ત શ્રેષ્ઠી પાસે એકસો દિનાર (જે પોતાના લેહેણા થયા હતા તે) તેણે માગ્યા. લોભી એવા ધનદત્ત શેઠે કહ્યું. "ચાલ, ચાલ, દિનાર કેવા? તને કોણે દીઠા છે? જૂઠું ન બોલ." નાગદત્તે કહ્યું. "જો નહિ આપીશ તો રાજા પાસે તને શિક્ષા કરાવીશ." ઉત્તર મળ્યો કે, "જા, જા, ત્હારાથી થાય તે કરી લે." પરધનથી અવળા મુખવાળો એવો નાગદત્ત કોઇનું પડી ગએલું ધન પ્રમુખ પણ લે નહીં.

હવે તે નગરમાં એક પ્રિયમિત્ર નામે સાર્થવાહ હતો, તેને અત્યંત રૂપવાન એવી નાગવસુ નામની પુત્રી હતી. તેણીએ સર્વ કળાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેણીની ઈચ્છા નાગદત્તને વરવાની થઇ. તે શેહેરનો કોટવાળ વસુદેવ નામનો હતો. તેણે તેણીનું માગું કર્યું, પણ સાર્થવાહે તો તેણીને નાગદત્તને આપી. એટલે નાગદત્ત તેણીને પરણ્યો. એમ થવાથી વસુદેવને ઇર્ષ્યા થઇ, તેથી તે નાગદત્તને અનર્થમાં નાંખવાને તેનાં છિદ્રો જોવા લાગ્યો.

એકદા રાજા અશ્વ દોડાવતો દોડાવતો આવતો હતો, તેવામાં તેનું એક કુંડળ કાનમાંથી નિકળી પડ્યું. એવામાં નાગદત્ત ત્યાં આવી ચડ્યો, પણ તેને તો અદત્તાદાનનું વ્રત છે તેથી તે એ માર્ગ છોડીને બીજે સ્થળે આઠમને દિવસે કાયોત્સર્ગે રહ્યો. એવામાં પેલો કોટવાળ ફરતો ફરતો આવ્યો. તેણે ત્યાં પડેલું કુંડળ લઇને કાયોત્સર્ગે રહેલા નાગદત્ત કુમારની પાસે વસ્ત્રની નીચે તે ઢાંકીને મૂકી દીધું.

રાજાએ જોયું તો કુંડળ મળે નહીં! તેવામાં વસુદેવ ત્યાં આવીને કહેવા લાગ્યો. "હું રસ્તેથી ત્યાં આવતો હતો, તેવામાં નાગદત્તે નીચા વળીને કંઈક લીધું, પણ તે શું? તે હું જાણુતો નથી." એટલે રાજાના આદેશથી સેવકો ત્યાં ગયા. ત્યાં નાગદત્ત તો કાઉસ્સગ્ગમાં ઉભો હતો, તેની પડખે તેનાં વસ્ત્રો હતાં, તે નીચે ઢાંકી મૂકેલું કુંડળ તેમણે જોયું, તે વાત રાજાને કહી. રાજાએ આદેશ કર્યો કે, "જે એવું કપટકર્મ કરે,

તેને શૂળીએ ચઢાવો." આવા હુકમથી તેને ગર્દ્ભ ઉપર બેસારી શૂળી પાસે લઇ ગયા. વાજિંત્ર વાગતે છતે તેને શૂળિ ઉપર ચઢાવ્યો. તેવામાં તો શૂળિ મટીને સિંહાસન થઈ ગયું! પ્રહાર હતો તે આભૂષણ થઇ ગયું! એમ બે ત્રણ વાર થયું. તે ઉપરથી રાજા ત્યાં આવ્યો, એટલે નાગદત્તના પુન્ય પ્રભાવથી ખેંચાઇને શાસનદેવી ત્યાં આવી આકાશમાં રહીને કહેવા લાગી. "આ ઉત્તમ પુરુષ નાગદત્ત ભાગ્યશાળી છે, એ પ્રાણ જાય તો પણ પારકી વસ્તુ લે નહીં. પૂર્વે ધનદત્ત શેઠે તેની એકસો દિનાર રાખી છે, ને આ વળી વસુદેવે એના માથે આળ મૂક્યું છે. એ નાગદત્ત તો પરદ્રવ્યથી અવળા મુખવાળો છે." એમ કહી શાસનદેવી તો ગઇ.

પછી રાજાએ નાગદત્તને સન્માન દઇ હસ્તિ ઉપર બેસારી મહોત્સવ પૂર્વક નગરમાં લાવી પોતાને ત્યાં લઈ જઇ તેને બહુ દ્રવ્ય આપ્યું. કહ્યું છે કે:-ધર્મ મંગળિકનું મૂળ છે, સર્વ દુઃખ ટાળવાને ઔષધિનું મૂળ છે. વળી તે ધર્મ અતુલ બળરૂપ છે. વળી ધર્મ ત્રાણ (શરણ) છે. વળી જીવદયા, સંયમ અને તપ, તે રૂપ જે ધર્મ તે ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. જેનું મન નિરંતર ધર્મને વિષે વર્તે છે, તેને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે. પછી રાજાએ નાગદત્તને ધનદત્ત શેઠ પાસેથી સો દિનાર અપાવ્યા અને વસુદેવને દેશવટો દીધો. કારણ કે, માણસ અધર્મથી દુઃખ, રોગ, અલ્પાયુષ, અપમાન, દુર્ભાગ્ય અને બળહીનપણું પામે છે. પછી ઘણા કાળ સુધી જૈનધર્મ પાળીને નાગદત્તે અંતે દીક્ષા અંગિકાર કરી. સર્વ કર્મના ક્ષયથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. પછી પૃથ્વિ ઉપર વિહાર કરતા ભવિક જનરૂપી કુમુદવનને પોતાના વચનરૂપ અમૃતવડે પ્રબોધીને કેવળીમાં ચંદ્ર સરખો નાગદત્ત મુક્તિને પામ્યો.

॥ ઇતિ નાગદત્તની કથા ॥

બીજા નાગદત્ત.

જે માણસ ક્રોધ, માન વિગેરે સર્પોને જરા પણ વશ્ય થતો નથી, તે નાગદત્ત કુમારની પેઠે મુક્તિ પામે છે.

પૂર્વે બે સાધુઓ તપ કરવાથી સ્વર્ગે ગયા, ત્યાં રહ્યા થકા તે બન્ને માંહોમાંહિ કહેવા લાગ્યા કે, "આપણામાંથી જે પહેલો ચ્યવીને મૃત્યુલોકમાં જાય, તેને બીજાએ આવીને પ્રતિબોધ કરવો."

હવે લક્ષ્મીપુર નામના નગરને વિષે દત્ત નામનો શ્રેષ્ઠી વસતો હતો. તેને દેવદત્તા નામની સ્ત્રી હતી. પુત્રને અર્થે શેઠ નાગદેવતાને આરાધતો હતો. તેણે પ્રસન્ન થઇને કહ્યું. "હે શ્રેષ્ઠી! ત્હારે પુત્ર થશે." અનુક્રમે સ્વર્ગમાંથી એક સાધુનો જીવ જે દેવતા હતો, તે ત્યાંથી ચ્યવીને દત્તના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. પિતાએ જન્મોત્સવ કરી તેનું નાગદત્ત એવું નામ પાડ્યું. પુત્ર અનુક્રમે બહોતેર કળામાં કુશળ થયો. ગંધર્વની કળામાં કુશળ હોવાથી તે "ગંધર્વનાગદત્ત" એવે નામે પ્રસિદ્ધ થયો. વળી તે સર્પની ક્રીડામાં પણ વ્યસનવાળો થયો.

હવે પાછળ બીજા દેવે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના મિત્રને જાણીને તેને પ્રતિબોધ પમાડવાનો વિચાર કર્યો. નાગદત્ત તો વ્યસન જરા પણ મૂકતો નથી. તે તો સર્પોનેજ રમાડ્યા કરે. એકદા ગંધર્વનાગદત્ત મિત્રોની સાથે ક્રીડા કરવાને ઉદ્યાનને વિષે ગયો. ત્યાં તે સર્પોની સાથે ક્રીડા કરે છે ત્યાં પેલો બીજો દેવ ગારુડીનું રૂપ કરી સર્પ ભરેલા કરંડિયા સહિત ત્યાં આવ્યો. તેને જોઈને મિત્રો કહેવા લાગ્યા [illegible]

નવો ગારુડી જણાય છે.” ગંધર્વનાગદત્તે પણ તેને પૂછયું. “આ કંડીઆમાં શું છે?” ત્યારે પેલા દેવે કહ્યું. “સર્પો છે.” ત્યારે નાગદત્તે કહ્યું. “તું મ્હારા સર્પોને ખેલાવ, ને હું ત્હારા સર્પોને ખેલાવું.” તે ઉપરથી ગારુડિક દેવ, નાગદત્તના સર્પ સાથે ખેલવા લાગ્યો; સર્પો તેને ડશ્યા પણ તે ગારુડિક મૃત્યુ પામ્યો નહીં. ત્યારે નાગદત્ત રીસથી કહેવા લાગ્યો. “હવે ત્હારા સર્પ સાથે હું ક્રીડા કરૂં.” તે ઉપરથી ગારુડિક વેષધારી દેવે કહ્યું. “હે નાગદત્ત! તું મ્હારા સર્પ સાથે રમવું રહેવા દે, એ સર્પ તને ડસશે, જેથી તું મૃત્યુ પામીશ.” પણ નાગદત્તે તો કહ્યું “મુક ત્હારા સર્પને” તે ઉપરથી ગારુડિક દેવે મંડળ આળેખી કંડીઓ મૂકયો ને લોકોને કહ્યું. “આ ગંધર્વનાગદત્ત મ્હારા સર્પ સાથે ખેલવાનું કહે છે, તો તે સર્પ જો તેને ડશ દે તો મને દોષ દેવો નહી. કારણ કે—આ પહેલો સર્પ તરુણ સૂર્ય સમાન, રક્ત નેત્રવાળો, વિજળી લતાના જેવી ચંચળ જીભવાળો, ભયંકર ઝેરવાળી દાઢવાળો અને ઉલ્કાપાતના જેવો પ્રજ્વલિત રોષવાળો છે. તે મૃત્યુના કારણરૂપ હોવાથી અદૃશ્યમાન મૃત્યુજ છે એમ જાણજો. એ સર્પ જેને ડસે છે, તે પ્રાણી કૃત્ય અકૃત્યપણાનું ભાન ભૂલી જાય છે. તેનું રોષ અથવા ક્રોધ નામ છે. અહો લોકો! આ નાગદત્ત મ્હારા સર્પો સાથે રમવાનો વિચાર કરે છે, પણ મ્હારા સર્પોના કરડવાથી તે મૃત્યુ પામશે; તેનો દોષ મ્હારે માથે નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તે સર્પ આળેખેલા મંડળની એક દિશાએ મૂકયો.

પછી વળી બોલ્યો. “જૂઓ! આ બીજો, મેરુપર્વતના ઊંચા શિખર જેવો, આઠ ફણાવાળો, બે જીભવાળો અને માન છે નામ જેનું, એવો જોરાવર સર્પ છે. તે જેને કરડે છે, તે પ્રાણી સ્તબ્ધ થયો થકો અભિમાન વડે દેવરાજા ઇંદ્રને પણ ગણતો નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તે સર્પને મંડળમાં દક્ષિણ દિશાએ મૂકયો.

વળી બોલ્યો કે, “આ ત્રીજી લલીત વિલક્ષણ ગતિવાળી, સ્વસ્તિકના ચિન્હવડે અંકિત ફણાવાળી અને કપટ કરીને ઠગવામાં કુશળ એવી માયા નામે નાગિણી છે. સર્પને પકડવામાં કુશળ મનુષ્ય પણ એને ગ્રહણ કરી શકે તેમ નથી. એના ડશ્યાની ઉપર કોઈ પણ મંત્ર કે, ઔષધિ બળ કરી શકતી નથી. કેમ કે, એ ગહન વનની રહેનારી છે અને ઘણા કાળથી એણે વિષનો સંચય કર્યો છે.” આ પ્રમાણે કહીને તેણીને મંડળમાં એક દિશાએ મૂકી.

વળી બોલ્યો કે, “આ ચોથો સર્પ, જેણે સર્વ જગત્‌ને પરાભવ પમાડ્યો છે એવો અને પૂર્ણ મેઘ સરખા ફુંફાડાવાળો લોભ નામનો છે. તેનું બળ સર્વ સર્પ કરતાં અધિક છે. તે જે પ્રાણીને કરડે છે, તેનું મન મહા સમુદ્રની પેઠે પછી પૂરાતુંજ નથી. એને વિષે સર્વ પ્રકારનું વિષ એકઠું મળેલું છે.” આ પ્રમાણે કહીને તેને મંડળમાં ઉત્તર દિશાએ મૂકયો.

પછી બોલ્યો કે, “આ ચારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ નામના પાપસર્પો છે. તેના ડંશવડે કરીને આખું જગત્ જ્વર (તાવ) વાળા મનુષ્યની પેઠે કળકળ્યા કરે છે. એ આશીવિષ સર્પના ડંશનું ઝેર જે પ્રાણીને ચઢે છે, તે જરૂર નરકને વિષેજ પડે છે. તેને બીજું કોઈ પણ આલંબન મળી શકતું નથી.”

એ પ્રમાણે દ્વીઅર્થિ વર્ણન કરીને તે ગારુડિક દેવે તે સર્પને મૂકયો. તે ગંધર્વ નાગદત્તને કરડ્યો, તેથી તેનું મૃત્યુ થયું. ત્યારે તેના સેવકો બોલવા લાગ્યા. “અહો! તેં આ શું કર્યું?” ત્યારે તે દેવે કહ્યું. “મેં તેને વાર્યો પણ તે ન રહ્યો, ત્યારે હું શું કરૂં?” ત્યારે તેના મિત્રોએ ઘણા ઔષધોપચાર કર્યા, પણ કાંઈ ગુણ થયો નહીં, તે ઉપરથી

સેવકો તેને પગે નમીને બોલ્યા. "પ્રસન્ન થઇને એને ઝટ જીવાડો." ગારુડિક દેવે કહ્યું. "મને પણ એ નાગ પૂર્વે ડશ્યો હતો, પણ આવી ક્રિયા કરવાથી હું જીવતો રહ્યો હતો. જો તે મ્હારી ક્રિયા કરે તો તે પણ જીવે. તે ક્રિયા અંગિકાર કરીને પણ જો તે ન પાળે તો, ફરી પણ મૃત્યુ પામે. તે ક્રિયા આ પ્રમાણે છે:—(ક્રોધ, માન, માયા ને લોભરૂપી) ચાર પ્રકારના આશીવિષ પાપી સર્પોએ મને ખાધો, તેથી તેનું વિષ દૂર કરવા માટે હું અનેક પ્રકારના તપોકર્મને આચરૂં છું; અને પર્વત, વન, સ્મશાનભૂમિ, શૂન્યઘર, તથા વૃક્ષના મૂળને સેવું છું. કારણ કે, તે પાપી સર્પોથી હું ક્ષણમાત્ર પણ વિસામો પામતો નથી. વળી ઘણો આહાર કરવો નહીં, તેમ અતિ સ્નિગ્ધ આહાર પણ કરવો નહી. કારણ કે, અતિ સ્નિગ્ધ આહાર વિષપણે પરિણમે છે. વળી જે આહાર કરવો, તે ઉદર પૂર્તિ જેટલો અને વળી તે ગામ બહારજ રહીને કરવો. ઉષ્ણ અથવા વિગયરહિત આહાર કરવો. જે આહાર કરવો તે થોડો કરવો, તેમ છાંડવો પણ નહીં. થોડો આહાર, થોડું બોલવું, થોડી નિંદ્રા, થોડી ઉપધિ અને થોડાં ઉપકરણો ધારણ કરનારને દેવતાઓ પણ નમે છે. સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરીને સંસારમાં જે મન, વચન, કાયારૂપ ત્રણ દંડ અને તેર પ્રકારની ક્રિયારૂપ વિષને નિવારણ કરનારી જે મ્હોટી વિદ્યા છે, તે હું કહું છું. પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહનાં પચ્ચખ્ખાણ કરવાં તે."

એ સાંભળીને કુમાર ઉઠ્યો. ત્યારે માતા પિતાએ કહ્યું. "એ અમારો પુત્ર નાગદત્ત, એની મેળે બેઠો થયો." એટલે તો એ તુરત પાછો પડ્યો' ત્યારે તેમણે ગારુડિકને કહ્યું. "એને જીવાડો." પછી દેવતાએ તેને પૂર્વભવ કહી સંભળાવ્યો; તેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. લોકોમાં ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ એ ચાર વાનાં સર્પ તુલ્ય કહે છે એ શત્રુઓથી જે ન જીતાય, તે મોક્ષલક્ષ્મી પામે છે. પછી નાગદત્તે કહ્યું. "હવે હું ક્રોધાદિક ચાર સર્પોને વશ્ય નહિ થઉં" એટલે તે દેવ પોતાને સ્થાનકે ગયો. સૌ પણ પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. નાગદત્ત પણ અનુક્રમે એ ચારે શત્રુઓ ઉપર જીત મેળવીને મુક્તિ પામ્યો.

॥ ઇતિ બીજા નાગદત્તની કથા. ॥

મૂળગાથા

मेअज्ज थूलभद्दो, वयररिसी नंदिसेण सीहगिरी ॥
कयवन्नो अ सुकोसल, पुंडरिओ केसि करकंडू ॥ २ ॥

મેતાર્ય, સ્થૂળભદ્ર, વયરસ્વામી, નંદિષેણ, બીજા નંદિષેણ, સિંહગિરિ, કયવન્નો, સુકોસળ, પુંડરિક કંડરિક, કેશિસ્વામી અને કરકંડુ. એ અગીઆર મહા પુરુષોની કથાઓ આ બીજી ગાથાના સબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૨)

मेतार्यमुनि.

જે પ્રાણી મન વચન કાયાએ કરીને જીવદયા કરે, તે તે મેતાર્યમુનિની પેઠે કલ્યાણરૂપી લક્ષ્મીને શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરે છે.

પોતાની [illegible]
[illegible]

તેને સુદર્શના નામે રાણી હતી, અને સાગરચંદ્ર તથા મુનિચંદ્ર નામના બે પુત્રો હતા. રાજાએ સાગરચંદ્રને યુવરાજપદ્વી અને મુનિચંદ્રને ઉજ્જયિની નગરી આપી. અનુક્રમે તે ચંદ્રાવતંસ રાજાને પ્રિયદર્શના નામની બીજી સ્ત્રીથી ગુણચંદ્ર અને બાળચંદ્રનામે પુત્રો થયા. ચંદ્રાવતંસ રાજા હવે નિત્ય આલોક અને પરલોકના હિતને અર્થે ધર્મકાર્ય કરતો.

એકદા ચંદ્રાવતંસ હમ્મેશનું રાજ્યકાર્ય સમાપ્ત કરીને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સંધ્યા સમયે કાયોત્સર્ગે રહ્યો. તે એમ વિચારીને કે, “જ્યારે દીવો હોલવાઇ જશે, ત્યારે હું કાયોત્સર્ગ પૂરો કરીશ.” પછી દાસીએ ધાર્યું કે, “જો દીવો હોલવાઇ જશે, તો રાજાનો કાયોત્સર્ગ નિઃસંશય દુઃશકય થઈ જશે!” તેથી તેણે દીપકમાં તેલ પૂર્યા કર્યું. અનુક્રમે પ્રભાત સુધી દીપક રહ્યો. પછી હોલવાઇ ગયો. ત્યારે રાજાએ કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ કર્યો. પછી અકસ્માત્ આયુ ક્ષીણ થએ તેનું મૃત્યુ થયું અને તે સ્વર્ગે ગયો. તેની પાટે સાગરચંદ્ર રાજા બેઠો. તે પણ ન્યાયથી રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો.

એકદા તે પોતાની ઓરમાન માતા પ્રિયદર્શનાને કહેવા લાગ્યો કે, “મ્હારા પિતા વિના મને આ રાજ્યલક્ષ્મી જરા પણ સુખ આપતી નથી, માટે જો તમારી રજા હોય તો મ્હારા ન્હાના ભાઇ ગુણચંદ્રને રાજ્ય સોંપી હું દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું.” પ્રિયદર્શના બોલી. “ભાઇ! તને ધન્ય છે કે, તને આ સંસાર અસાર જણાયો છે; પણ આ રાજ્ય-ભાર મ્હોટો છે, ને ત્હારો નાનો ભાઈ તો ન્હાનો છે, તેથી તે તેનાથી ગ્રહણ કરવો દુર્ગમ્ય છે; માટે ત્હારે હમણાં રાજ્ય ત્યજવાની વાત જવા દેવી.” પ્રિયદર્શનાએ પ્રતિ-બોધેલો તે મન વિના પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. અનુક્રમે રાજ્યની સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી જોઇને પ્રિયદર્શનાને સ્ત્રીઓને સુલભ એવી ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઇ. કહ્યું છે કે:—સ્ત્રીઓ ઓરમાન પણ કલેશના બીજને પોષનારી છે, તો એ કલેશની જન્મભૂમિ જે શોકય, તેની તો વાતજ શી કરવી? વળી આ બ્રહ્મા જેને લોકો સૃષ્ટિનો ઉત્પન્ન કરનાર માને છે, તે પણ સ્ત્રીના ચિત્ત કે ચારિત્રને જાણતો નથી. આ ઉપરથી નિર્દોષ એવા ભૂપતિને વિષે તે પ્રિયદર્શના દોષ ધરવા લાગી.

એકદા રાજા ક્રીડાર્થે બહાર ગયો હતો, તેને માટે પ્રભાતે જમવાને સુદર્શનારાણીએ એક દાસી સાથે મોદક મોકલાવ્યા. રસ્તે પ્રિયદર્શના મળી. તેણીએ રાજાને હણવાને અર્થે તે મોદક હાથમાં લઇ તેને વિષ (ઝેર) મિશ્રિત કરીને પ્રીતિથી પાછા આપ્યા. તે લઇને દાસી ગઇ. તે રાજા ક્રીડા કરીને આવીને પ્રિયદર્શનાના બે પુત્ર—ન્હાના ભાઇઓસહિત સિંહાસને બેઠો ત્યાં જઇને તેણીએ તે મોદક આપ્યા. રાજાએ તે મોદક ક્ષુધાતુર એવા પોતાના ન્હાના ભાઇઓને વહેંચી દીધા; કારણ કે, પોતે મ્હોટો હતો અને તેઓ પોતાથી ન્હાના હતા. પછી જેવા તેઓએ તે ખાધા કે, તુરતજ તેઓ અચેતન થઇ પડ્યા! એમ દેખીને રાજાએ વિચાર્યું કે, “માતા પુત્રને વિષ દે, તે કેમ બન્યું હશે?” પછી તેણે સુવર્ણ તથા મણિની અંગારીથી સિંચેલું પાણી મંગાવીને તેમને પાયું, એટલે તેઓ સાજા થયા. પછી દાસીને પૂછીને વિષ દિધાનું સ્વરૂપ જાણ્યું. એટલે અંતઃપુરમાં જઇને તેણે પોતાની ઓરમાન માતાને કહ્યું. “ધિક્કાર છે તને કે, તેં મને મારી નાંખવાને આવું કપટ કર્યું! પણ તે તો ત્હારા પુત્રો ઉપર પડ્યું. પણ મેં તેમને સાજા કર્યા છે. મને તો મૂળથીજ રાજ્યની ઇચ્છા નથી. કેવળ ત્હારાજ આગ્રહથી મેં રાજ્ય સ્વિકાર્યું છે, પણ એ રાજ્યને ધિક્કાર છે! કે જેને લીધે આવી નરકને પમાડનારી પાપબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય.” એમ કહીને તેણે તે વખતેજ પ્રિયદર્શનાના પુત્ર ગુણચંદ્રને રાજ્ય સોંપ્યું અને પોતે સંયમ ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે તે સાગરચંદ્રમુનિ અગિયાર અંગના પારગામી થયા.

એકદા તેમને ઉજ્જયિનીથી સાધુનો સંઘાટો આવ્યો, તેમને સાગરચંદ્રઋષિએ અવંતિના

સમાચાર પૂછ્યા. તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું કે, "ત્યાં મુનિચંદ્રરાજાનો પાખંડી પુત્ર સૌવસ્તિક, તે સુનયુગ નામના પુરોહિતના પુત્ર સહિત સાધુઓને બહુ દુઃખ દે છે," તે સાંભળીને ગુરુની રજા લઇને સાગરચંદ્રમુનિ પોતે અવંતિએ ગયા. ત્યાં જઇને તેમણે સાધુઓના ઉપાશ્રયને વિષે વિસામો લીધો. પોતે 'ભાઈના પુત્રને પ્રબોધવાને આવ્યા છે' એ વાત પ્રભાતે સાધુઓને કહી. પછી મધ્યાને પોતે દરબારમાં ગયા. તેમને જોઇને લોકો કહેવા લાગ્યા કે, "મહાનુભાગ! રાજગૃહને વિષે ન જાઓ ત્યાં રાજપુત્ર બહુ દુષ્ટ છે. પુરોહિતના પુત્રસહિત તે મુનિઓને બહુ ઉપદ્રવ કરે છે. માટે બીજે જાઓ." પણ મુનિ તો ત્યાં ગયા. તેમને ત્યાં આવતા જોઇને પેલા બન્ને (રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર) કહેવા લાગ્યા કે, "હે મુનિ! તમે અમારી સાથે રમશો?" મુનિએ હા કહી. એટલે એકાંતે ચોકને વિષે જઇને તેઓ મુનિ સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. તેઓ ત્યાં જેમ તેમ બોલના ધર્મની હેલના કરવા લાગ્યા. તેમને મુનિએ યુદ્ધને પ્રપંચે કરીને મર્મ ઉપર ઘાત કર્યો, તેથી તેમને મુખે ફીણ આવી ગયાં. પછી તેમના શરીરના સાંધા ઉતારી નાંખીને મુનિ બહાર નિકળી ગયા અને બહાર ઉદ્યાનમાં જઇ કાઉસ્સગ્ગધ્યાને રહ્યા.

અહિં રાજાએ તેમને રોતા સાંભળ્યા. પછી જાણ્યું કે, "આ મુનિનું કૃત્ય છે. તેમણેજ આ પરાભવ કર્યો છે." તે ઉપરથી રુષ્ટ થઇને સેવકોને કહ્યું. "હે સુભટો! જે મુનિએ આ કુમારોને આવી દશાએ પહોંચાડ્યા છે, તેને શોધી લાવો." તેઓએ જઇને જોયું તો મુનિ પડિમાપણે ઉભા હતા તે વાત રાજાને નિવેદન કરી. રાજાએ તે ઉપરથી ત્યાં જઇને કહ્યું. "હે મુનિ! આવું પાપ કેમ કર્યું?" મુનિએ કહ્યું. "મ્હોટા કુળમાં જનમ્યા માટે અમને સાધુઓને મારણાદિ અન્યાય તો તમે કરો છો." એ સાંભળીને રાજાએ લજ્જાયમાન થઇ મસ્તક નીચું નમાવ્યું. મુનિએ ધર્મલાભ કહીને કહ્યું, "હે ચંદ્રાવતંસના પુત્ર! ત્હારે અવગણના કે, હેલના પ્રમુખ ન કરવાં જોઇએ કહ્યું છે કેઃ—સાધુઓની હેલના કરવાથી નરકગતિ મળે છે, પણ જો તેમનું સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કર્યું હોય તો તે મોક્ષલક્ષ્મી પ્રત્યે આપે છે. તમારો પુત્ર આ મુનિઓની હેલના કરે છે, ને તમે એ સહન કરી રહો છો." રાજાએ કહ્યું. "એ કુમારો તો મુગ્ધ છે, હવે પછી તેઓ એમ નહીં કરે." મુનિએ કહ્યું. "જો તેઓ સંયમ ગ્રહણ કરે તો તેમને છોડી દઉં, નહિ તો ભલે તેઓ પોતે કરેલા પાપકર્મનું ફળ અનુભવે."

તે ઉપરથી રાજા પોતાના ભાઇને વંદન કરીને તેમને કુમારો પાસે લઇ ગયો. ત્યાં જઇને તેણે કહ્યું. "હે પુત્ર! આ ત્હારા કાકા થાય. ને તું તો મુનિઓનો અપરાધ કર્યા કરે છે. માટે જો તમે દીક્ષા અંગિકાર કરો તો તે તમને સ્વસ્થ કરશે, નહિ તો વેદનાથી અવશ્યમેવ મૃત્યુ પામશો." બહુજ પીડાતા તેઓએ તે વાતની હા કહી. પછી મુનિએ તેમને સ્વસ્થ કર્યા. એટલે તેઓએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. રાજા પણ સાગરચંદ્ર ઋષિ પાસે ધર્મ સાંભળી સવિશેષ પુન્ય કરતો સાત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્ય વાપરવા લાગ્યો. રાજપુત્ર અને પુરોહિત પુત્ર બન્ને જણ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા. પુરોહિતનો પુત્ર બ્રાહ્મણ હોવાથી દર્પથી કહેતો કે, "સાધુના ધર્મમાં પવિત્રતા નથી." એમ કહીને મન વિષે તે દુર્ગંછા કરતો. પણ તેઓ અન્તકાળે મૃત્યુ પામીને દેવતા થયા. સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતાં તે બન્ને પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. "આપણા બેમાંથી જે પહેલો ચ્યવીને મનુષ્ય થાય, તેને બીજાએ આવીને ધર્મને વિષે બોધ પમાડવો."

ભક્ષણનો ડાહળો ઉત્પન્ન થયો, તે તે ચાંડાળની સ્ત્રીએ માંસ લાવી આપીને પૂર્ણ કર્યો. તેથી શેઠની સ્ત્રીની તેણીના ઉપર પ્રીતિ થઇ.

એકદા તે શેઠની સ્ત્રીને તે ચાંડાળની સ્ત્રી કહેવા લાગી. “અરે સખી! હમણાં ત્હારૂં મન ઉદાસીન કેમ જણાય છે? શું તને ત્હારા સ્વામી તરફથી દુઃખ છે? અથવા બીજું કંઇ ક્લેશનું કારણ છે?” શેઠની સ્ત્રીએ કહ્યું:-“મ્હારા મનનું દુઃખ કોની પાસે કહું? મને જે બાળક અવતરે છે, તે કર્મયોગે જીવતું નથી. શું કરવું? ચાંડાળની સ્ત્રીએ કહ્યું. મ્હારે અને ત્હારે સાથે ગર્ભ રહ્યો છે અને મ્હારે પુત્ર જ થવાનો છે. મ્હારે બાળક અવતરશે, ત્યારે આપણે એ અદલ બદલ કરીશું.” પછી બાળક અવતર્યા એટલે તેણીએ તેમને ફેરવી નાંખ્યા. જ્યારે મેત (ચાંડાળ) ની સ્ત્રી શેઠને ઘેર આવી, ત્યારે શેઠાણી કહેવા લાગી. “આ ત્હારો પુત્ર વૃદ્ધિ પામે છે.” તે ઉપરથી શેઠે તે પુત્રનું જન્મોત્સવપૂર્વક મેતાર્ય એવું નામ પાડયું. હવે શેઠે લાલન પાલન કરાતો તે પુત્ર શાસ્ત્રાદિનો અભ્યાસ કરતો સોળ વર્ષની વયે પહોંચ્યો.

હવે પેલા સ્વર્ગમાં રહેલા બીજા દેવતાએ આવીને મેતાર્યને પોતાનું સ્વરૂપ કહ્યું કે, “આપણે બન્ને સ્વર્ગમાં હતા, ત્યારે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે યાદ છે કે, ભૂલી ગયો? માટે હવે આ અવસર છે. દીક્ષા ગ્રહણ કર. કારણ કે, હજારો ઇંદ્રો અને સેંકડો ચક્રવર્તિઓ વાયુથી દીપકની પેઠે કાળથી નાશ પામી ગયા છે. વળી આ શરીર છે તે નાશવંત છે, સંપત્તિ છે તે આપત્તિ યુક્ત છે, અને સંબંધીનો મેળાપ છે તે સ્વપ્ન સમાન છે.” આ પ્રમાણે દેવે બહુ બહુ પ્રકારે પ્રબોધ્યો પણ તે વૈરાગ્ય પામ્યો નહીં. પછી તે શ્રેષ્ઠીએ મેતાર્યનો આઠ કન્યાઓની સાથે સંબંધ (વિવાહ) કર્યો. શુભ દિવસે લગ્ન અવસરે પરણવાને માટે મેતાર્ય શિબિકામાં બેશીને રાજમાર્ગે ચાલવા લાગ્યો.

હવે પેલો ચાંડાળ જે તે મેતાર્યના પૂર્વભવના મિત્ર-દેવે અધિષ્ઠિત થયો થકો અર્થાત્ તે દેવ, તે ચાંડાળના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને બોલવા લાગ્યો કે, “હે સ્ત્રી! આપણો પુત્ર જો મૃત્યુ ન પામ્યો હોત તો, હું પણ તેનો આ પ્રમાણે મહોત્સવપૂર્વક લગ્નવિધિ કરત.” એ ઉપરથી ચાંડાળની સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રનું ખરૂં સ્વરૂપ કહી દીધું. તેથી તે ચાંડાળ રોષે ભરાઇને રાજમાર્ગ ઉપર આવીને મેતાર્યને શિબિકામાંથી ઉતારીને સર્વ લોકના દેખતાં કહેવા લાગ્યો. “હે પુત્ર! તું કેમ મ્હારા કૂળને વિષે ઉત્પન્ન થઇને આવી કન્યાને પરણે છે? ત્હારે તો આપણા કૂળને સરખીજ કન્યા પરણવી જોઇએ. માટે આ કન્યાઓને છોડી દઇને આપણે ઘેર ચાલ. યોગ્ય કન્યા સાથે વિવાહ કર.” એમ કહીને સર્વેના દેખતાં તે ચાંડાળ મેતાર્યને પોતાને ઘેર લઇ ગયો.

ત્યાં પેલો દેવ પ્રત્યક્ષ થઇને મેતાર્યને કહેવા લાગ્યો. “આપણે પૂર્વે સ્વર્ગમાં હતા, ત્યારે વાત થઇ હતી કે, ‘એકે બીજાને પ્રતિબોધ પમાડવો.’ એ ઉપરથી મેં આવીને તને બોધ આપવા માંડ્યો, પણ તને તે લાગ્યો નહીં; તેથી મ્હારે ફરી આમ કરવું પડયું છે. માટે હવે દીક્ષા ગ્રહણ કરવે કરીને મનુષ્યજન્મ સફળ કર.” મેતાર્યે કહ્યું:-“તેં મને વિષયસેવન થકી નિવાર્યો છે તે બહુ સારૂં કર્યું છે, પણ તેં મને લોકોમાં વગોવ્યો છે. તે મને બહુ સાલે છે.” દેવે કહ્યું. “સંસાર તો વિરસ છે. કારણ કે, પ્રાણથી પણ જે સ્વજન વલ્લભ છે અને જેના વિના એક ક્ષણવાર સુખ લાગતું નથી એવા સ્વજનનો પણ વિરહ સહન કરવો પડે છે. અહો! આ સંસારની સ્થિતિ આ પ્રમાણે મહા દુઃખદાયી છે. વળી કાળને કંઇ વ્હાલું નથી, લક્ષ્મીને કોઇ પ્રિય નથી, અને વૃદ્ધાવસ્થાનાં કોઇ અળખામણું નથી, તોપણ તું અહિં કેમ ધિરજ રાખીને નિરાંતે બેશી રહ્યો છે?” ત્યારે મેતાર્યે કહ્યું. “જો તું મ્હારૂં કલંક ઉતારીશ, તો બાર વર્ષ સુધી ભોગ ભોગ-

વીને પછી હું ત્હારૂં કહ્યું કરીશ. વળી તું કૃપાળુ છે તેથી એમ જરૂર કર." એ ઉપરથી તે દેવના પ્રસન્ન થઇને તેને રત્નના સમૂહને આપે એવો એક બોકડો આપીને કાંઈક વિદ્યા કહીને સ્વર્ગે ગયો.

પછી તે બોકડો જે રત્નનો સમૂહ આપતો, તેનો થાળ ભરીને મેતાર્યનો પિતા રોજ રાજાને ભેટ આપીને પુત્રને અર્થે કન્યા માગવા લાગ્યો. મંત્રીએ તેને કાઢી મૂકયો છતાં પણ તે હમ્મેશાં એમને એમ કરવા લાગ્યો. તે રત્નોનાં કિરણ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરતાં હતાં. એવાં તે રત્નો જોઇને પણ હર્ષિત થએલા રાજાને તેને પોતાની પુત્રી આપવાનું મન થયું નહીં.

એકદા અભયકુમારે તે ચાંડાળને અભય આપીને કહ્યું કે, "તું એ રત્નો કયાંથી લાવે છે?" ચાંડાળે બોકડાનું સ્વરૂપ કહ્યું. તે ઉપરથી અભયકુમારે તે વાત રાજાને કહીને પેલા બોકડાને પોતાને ઘેર આણ્યો; પણ ત્યાં તો તે બોકડો રત્નોને બદલે દુર્ગંધ કરવા લાગ્યો. તેથી તે ચાંડાળને પાછો આપ્યો ને તેણે રાજાને કહ્યું. "એ બોકડો તો એનેજ ઘેર રત્નનો સમૂહ વરસાવે છે, તેથી એ કોઈ દેવતાનાં ચેષ્ટિત છે. માટે એ ચાંડાળ લાગે છે, પણ છે કોઈ ઉત્તમ પુરુષ. માટે પરીક્ષા કરો." એમ કહીને તેણે તેને "પિતાનું વચન છે" એમ કહીને કહ્યું કે, "મહાવીરસ્વામી વૈભારગિરિ ઉપર આવેલા છે, ત્યાંથી અહિં સુધીનો માર્ગ બહુ વિષમ છે, માટે ત્હારે તે સડક કરાવીને સુગમ કરાવવો." દેવતાની સહાય્યથી તુરત તેણે એ પ્રમાણે કર્યું. વળી રાજાના આદેશથી તેણે રાજગૃહિનો કિલ્લો કાંગરા સુવર્ણના બનાવરાવ્યા. વળી અભયકુમારે કહ્યું. "જો તું ત્હારા પુત્રને પ્રથમ કિલ્લા સરખા ઉંચા સમુદ્રના પ્રવાહમાં સ્નાન કરાવે, તો ત્હારા પુત્રને જરૂર રાજા પોતાની પુત્રી આપશે." એટલે દેવતાની સહાય્યથી સમુદ્રમાં પોતાના પુત્રને સર્વે લોકના દેખતા તેણે સ્નાન કરાવ્યું, તોપણ રાજાએ તેને પોતાની પુત્રી આપી નહીં.

ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું. "પૂર્વે તો સર્વ એક વર્ણનાજ હતા, ત્યારે શું ઉત્તમ મધ્યમ વિવાહ નહોતો થતો?" અભયકુમારનું આવા પ્રકારનું બોલવું સાંભળીને શ્રેણિક રાજાએ પોતાની પુત્રી મેતાર્યને આપી. પૂર્વે વરાવેલી કન્યાઓનાં પણ તેની સાથે લગ્ન થયાં. રાજાએ તેને એક ઘર આપ્યું, તેમાં તેણે ભોગ ભોગવી બાર વર્ષ વ્યતિક્રમણ કર્યાં.

વળી દેવે તેને પ્રતિબોધવો શરૂ કર્યો. આ વખતે તો તે વૈરાગ્ય પામ્યો, તેથી પોતાના પુત્રને પોતાની સર્વ લક્ષ્મી સોંપીને પોતે ગુરુની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. અનુક્રમે તેણે જિનકલ્પિ વિહાર આદર્યો.

હવે પેલો ક્રૌંચપક્ષી ડોક હલાવતો, જે હજુ આંગણામાંજ હતો, તેણે મુનિ પડ્યા તેના ભયથી પેલા જવ કાઢી નાંખ્યા. તે જવને પડતા જોઇને લોકો કહેવા લાગ્યા, "અહો! આ સોનીએ રાજાના જમાઈ-મુનિનો વ્યર્થ ઘાત કર્યો. માટે રાજા એનો સહ કુટુંબ વધ કરશે." રાજાએ પણ તે વાત જાણીને સેવકોને તેને મારી નાંખવા મોકલ્યા, પણ તેઓ આવ્યા પહેલાં તેને સારી મતિ સૂઝી આવી, એટલે તેણે સહકુટુંબ મુનિનો વેષ ગ્રહણ કરી લીધો. કહ્યું છે કે—લજ્જાથી, ભયથી, વિતર્કથી, વિધિથી, અહંકારથી, સ્નેહથી, લોભથી કે, હઠ અભિમાનથી, કે વિનય, શૃંગાર યા કીર્ત્તિને લીધે, વળી દુઃખથી, કૌતક-વિસ્મય ભાવ કે, કૂળાચારને લીધે, અથવા તો વૈરાગ્યથીજ જે માણસ નિર્મળ એવા ધર્મને આદરે છે, તે મહાન્ ફળ મેળવે છે.

સુભટો તો જોઇને પાછા રાજા પાસે ગયા. ત્યાં હકીકત જોઈ હતી તેવી કહી. તે ઉપરથી રાજા પોતે ત્યાં આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો. "જો તમારામાંથી કોઇ પણ દીક્ષા ત્યજી દેશે તો, હું તેનો ઘાત કરાવીશ. તમે દીક્ષા લેશોજ તેથી હું તમને છોડી દઉં છું." પછી તે સુવર્ણકારે શ્રી વીર ભગવાન્ પાસે જઇને સહકુટુંબ સંયમ અંગિકાર કર્યો. અનુક્રમે તે સર્વે મોક્ષસુખના ભોક્તા થયા.

॥ ઇતિ મેતાર્યમુનિની કથા. ॥

સ્થૂલભદ્ર.

મનોહરૂપી ઐશ્વર્યના વાંછક એવા પુરુષો રાજ્યને પસંદ કરતા નથી. જેવી રીતે કે, સ્થૂળભદ્ર મંત્રીની પદ્વી ત્યજી દઇને સંયમ અંગિકાર કર્યો.

પાટલીપુત્ર નગરને વિષે નવમો નંદરાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને કલ્પક વંશનો શકડાળ નામે મત્રી હતો. તેને લક્ષ્મીવતી નામની; સ્રી, સ્થૂળભદ્ર અને શ્રીયક નામના બે પુત્રો, તથા સાત પુત્રીઓ હતી. (આ સંબંધ શ્રાયકની કથાથી જાણી લેવો.) શકડાળ મંત્રી દેવગત થયા પછી નંદરાજાએ રિવાજ પ્રમાણે તેના પુત્ર શ્રીયકને પ્રધાનપદ્વી લેવાનું કહ્યું. તેણે કહ્યું. "મ્હારો મ્હોટો ભાઇ સ્થૂળભદ્ર છે,' તે કોશ્યા ગણિકાને ઘેર બાર વર્ષ થયાં રહે છે, તેને બોલાવીને એ પદ્વી આપો." તે ઉપર થી રાજાએ સેવકોને મોકલીને તેને બોલાવ્યો. તે આવીને નમન કરીને ઉભો રહ્યો. રાજાએ તેને સન્માનપૂર્વક કહ્યું. "ત્હારો પિતા મૃત્યુ પામ્યો છે, માટે એ પદ ક્રમ પ્રમાણે તું ગ્રહણ કર." સ્થૂળભદ્રે રાજાને કહ્યું. "આપનું કહેવું પ્રમાણ કરૂં છું, પણ વિચાર કરી ને ગ્રહણ કરીશ." એમ કહીને તે અશોકવનમાં ગયો. ત્યાં જઇને વિચારવા લાગ્યો. 'જો એ પદ હું ગ્રહણ કરીશ, તો હું પરવશ થઇશ. પરંતુ તેમ કરવાથી એમ પણ થશે કે, તેમના વિચાર પ્રમાણે નહિ અનુસરૂં તો તે રુષ્ટ થઇ પ્રાણ પણ લે. માટેજ કહ્યું છે કેઃ- દરિદ્ર, રોગી, મૂર્ખ, કામુક અને નિત્ય સેવક એ પાંચે જણ જીવતા છતાં મૃત્યુ પામેલા જેવા સમજવા. અથવા સુખી તો તેજ જાણ કે, જેઓ ભોગ વિલાસને ત્યજીને મુક્તિ દેનારૂં એવું સંયમ અંગિકાર કરે છે."

એવો વિચાર કરી લોચ કરીને મુખવસ્ત્રિકા અને રજોહરણ સહિત તેણે રાજા પાસે જઈ ધર્મલાભ દીધો. રાજાએ "કિમ્ આલોચિતમ્? શું વિચાર કર્યો?" સ્થુળભદ્રે એવો અર્થ કર્યો કે, "કેશ લોચ કર્યો?" અને એવું સમજીને તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, "હા જી, [illegible] લોચ કર્યો. એ વ્યાપારે મુદ્રાએ મળ્યું. મ્હારે એ મુદ્રા વ્યાપાર [illegible] પાંચ મુદ્રાવાળો છે, જેમ કે, હાથને વિષે મુદ્રા, મુખે

મુદ્રા, બન્ને પગે બે મુદ્રા, અને ત્યાર પછી ઘરને વિષે પણ મુદ્રા. એ પ્રમાણે વ્યાપાર પાંચ મુદ્રાવાળો છે." એમ કહીને ધર્મલાભ દઇ તેમણે શ્રી સંભૂતિવિજય આચાર્ય પાસે જઇને સર્વ સાવદ્ય વ્યાપારના ત્યાગરૂપી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પાછળ રાજાએ શ્રીયકને મંત્રીપદ આપ્યું. તેણે પણ સ્થૂળભદ્રના વિયોગથી પીડાતી કોશ્યા વેશ્યાને બોધ પમાડીને શોક ઉતરાવ્યો.

હવે સ્થૂળભદ્ર મુનિ ગુરુના ચરણની સેવા કરતા તપશ્ચર્યાદિ કરતા કરતા અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એકવાર વર્ષાઋતુ શરૂ થયા પહેલાં ત્રણ શિષ્યોએ સંભૂતિવિજય ગુરુ પાસે આવીને એવો અભિગ્રહ લીધો:—એકે કહ્યું કે, "હું ચારે મહિના સિંહની ગુફા પાસે કાયોત્સર્ગે રહીશ." બીજાએ કહ્યું કે, "હું સર્પના બીલ પાસે ચાર મહિના સુધી કાયોત્સર્ગે રહીશ" ત્રીજાએ કહ્યું કે, "હું કુવાના ભારવટિયા ઉપર કાયોત્સર્ગે રહી ચોમાસુ નિર્ગમન કરીશ." તે વખતે સ્થૂળભદ્રે આવીને કહ્યું, "હે ભગવન્! હું કોશ્યા ગણિકાની ચિત્રશાળાને વિષે ષટરસ ભોજન લેતો છતો ચોમાસુ પૂર્ણ કરીશ." ગુરુએ સર્વને કહ્યું. "સૌ પોત પોતાના વાંછિત સ્થાનકે જાઓ, પણ ત્યાં તમારે ધર્મને વિષે તત્પરજ રહેવું."

પછી પેલા ત્રણે શિષ્યો પોત પોતાને ઇચ્છેલે સ્થાનકે જઇને રહ્યા. સ્થૂળભદ્ર પણ ગુરુને નમીને કોશ્યા વેશ્યાને ઘેર ગયા. ત્યાં તો તેમને જોઇને તે તુરતજ અંજળિ જોડીને ઉભી થઇને તેમને સન્માન પૂર્વક કહેવા લાગી. "પધારો સ્વામિ પધારો. આદેશ હોય તે ફરમાવો. આપને જે રુચે તે કરવાને દાસી તયાર છે" સ્થૂળભદ્રે કહ્યું. "તને ધર્મનો લાભ થાઓ. ત્હારી ચિત્રશાળા મને ચોમાસુ રહેવાને અર્પણ કર (સોંપ)." એટલે ગજ કરાવીને તેણીએ તેમને સોંપી. કોશ્યાની રજા લેઇ તેમાં તે રહ્યા. વેશ્યાએ વિચાર્યું કે, "સુકુમાર દેહવાળા એ કુમાર વ્રત ભાર નહિ સહન કરી શકવાથી અહિં પાછા આવ્યા છે. લજ્જાને લીધે તે હમણાં કંઇ નહીં બોલે. અનુક્રમે બોલશે અને મને લક્ષ્મી આપશે. અને હું ક્ષણવારમાં ચાતુર્ય અને શૃંગારરસરૂપી સમુદ્રમાં ડુબાવીશ."

એમ કહીને તે વેશ્યા બાકણ, સંબાકણ અને સંબાનેય એ ત્રણ પ્રકારના ધાન્યથી, તથા દૂધ, દહિં, ઘી, કાંજી, છાશ અને મદ્ય એ છ દ્રવ્યોથી, તથા મૂળ, કંદ, ઇક્ષુગ્રમ, લતા, પત્ર, પુષ્પ અને ફળ એ છ પ્રકારના શાકથી મુનિને જમાડવા લાગી. તેમના જમી રહ્યા પછી પડી રહેલું ભોજન તે જમતી. પછી તે વેશ્યા અનેક મનોર્થાદિક કરતી દુસહ ભ્રકુટીરૂપ બાણને હલાવતી મુનિની પાસે આવતી, તોપણ તેણીની અન્તરની સ્થિતિ કે, બહારનું રૂપ જોઇને તે રક્ત થયા નહીં: તેમ તેણીની અંતરંગની મલિન સ્થિતિ જોઇને તે વિરક્ત પણ થયા નહીં' વેશ્યા તેમને મૃદુ પમાડવાને જે જે પ્રકાર કરવા લાગી, તે તે નિષ્ફળ થવા લાગ્યા. કારણ કે, આકાશમાં ચિત્રની રચના અને જળને વિષે દીપક એ કદી બને નહીં.

ઝેર જેવા છે. તે કામભોગ ભોગવ્યા નથી, પરંતુ તેની પ્રાર્થના કરવાથી એટલે તેની ઇચ્છા કરવાથી પણ જીવો દુર્ગતિમાં જાય છે. વળી ચેતનારહિત વસ્તુને વિષે પણ રાગ છે તે, દ્વેષને પોષવાને અર્થેજ છે. કારણ કે, મજીઠમાં રંગ છે તો તેને બહુ ખંડાવું પડે છે ને અત્યંત તાપ સહન કરવો પડે છે. વળી મૃતિકા જેવા એકેંદ્રિય જીવને પણ રંગના દોષને લીધે વિષ્ટાનું નાંખવું, તથા પત્થરથી પીસાવાનું સહન કરવું પડે છે અને વિષય તો ફક્ત કાયર પુરુષનેજ વિહ્વળ કરે છે, પણ ઉત્તમ પુરુષને નહીં જેમ કે, તંતુ છે તે મચ્છરને બાંધી શકે છે, પણ હસ્તિને બાંધી શકતો નથી. વળી મૈથુનસંજ્ઞામાં આરુઢ થએલો જીવ, નવ લાખ સૂક્ષ્મ જીવોને હણે છે. એમ આગમમાં કહ્યું છે. માટે તે મૈથુન જીવોની પહેલી હિંસા છે."

સ્થૂળભદ્રે કહેલાં આવાં ઉપદેશ વચનથી કોશ્યા વેશ્યાએ પોતાનો કૂળાચાર ધર્મ છોડીને શ્રાવકધર્મ અંગિકાર કર્યો. 'પૂર્ણ ભાગ્ય વિના કુમાર્ગ ત્યજી શકાતો નથી. જે સ્ત્રી પુરુષો સન્માર્ગગામી હોય છે, તેજ મોક્ષલક્ષ્મીના ભોક્તા થાય છે.' સ્થૂળભદ્ર મુનિએ આ પ્રમાણે ઇંદ્રિયો ઉપર જીત મેળવી, તે જોઇને કોશ્યાએ પણ એમ અભિગ્રહ કર્યો કે, "રાજા પ્રસન્ન થઇને જે પુરુષને મ્હારી પાસે મોકલે, તે પુરુષ શિવાય બીજા બધા હવે મ્હારે ભાઈ સમાન છે."

ચોમાસુ પૂર્ણ થએ સ્થૂળભદ્ર ગુરુ સમીપે આવ્યા. બીજા ત્રણ શિષ્યો પણ પોત પોતાના અભિગ્રહ પૂર્ણ થએ ત્યાં આવ્યા. તે ત્રણને જોઇને ગુરુએ કહ્યું "અહો! તમે દુષ્કર કર્યું છે!" પણ સ્થૂળભદ્રને તેમણે ઉઠીને એમ કહ્યું કે, "અહો! તમે અતિ દુષ્કર કર્યું છે!!" તે ઉપરથી તે ત્રણે મુનિઓ વિચારવા લાગ્યા. "આપણે સામાન્ય કુળમાં જન્મેલા છીએ અને આ સ્થૂળભદ્ર તો શકટાળ મંત્રીનો પુત્ર ખરોને! તેથી ગુરુએ એને એ પ્રમાણે અતિ દુષ્કરકારક એમ કહ્યું. છ રસના આહારના ભોગવનારાની તેમણે પ્રશંસા કરી." બત્રીશ લક્ષણવાળા વચનથી કોશ્યા વેશ્યાને વિષે આશક્ત પામેલા સ્થૂળભદ્રે વ્રતનું આચરણ કરીને વિશ્વને જીતનાર એવા કામને, બોધરૂપી શસ્ત્રથી મારીને ગુરુના પ્રસાદથી "અતિ દુષ્કરકારક કર્યું" એવું પદ મેળવ્યું. પેલા ત્રણ દુષ્કરકારક મુનિઓ વળી કહેવા લાગ્યા કે, "ગુરુને પણ કોઇક અધિક છે, ને કોઇ ઓછા છે! માટે હવે આપણે આવતા ચોમાસામાં દુષ્કર દુષ્કરકારક થઈશું." એવો નિશ્ચય કરીને તે ત્રણેએ મહા કષ્ટે આઠ મહિના કાઢ્યા.

હવે ચોમાસુ આવ્યું ત્યારે સિંહગુફામાં રહેલા મુનિએ આચાર્યને કહ્યું. "હું સ્થૂળભદ્રે કર્યું તેમ કરીશ." ગુરુએ કહ્યું. "હે મહાનુભાવ! સ્થૂળભદ્રે જે કર્યું છે, તે કોઈ નહીં કરી શકે!" ત્હારે વળી સ્થૂળભદ્રનો વાદ શો? સૂર્ય વિના બીજો દિવસ ન કરી શકે. ચંદ્ર વિના બીજો કોણ અમૃત ઝરે? પાણી વિના બીજો કોણ ધાન્ય નિપજાવે? અને ચક્રવર્તિ શિવાય બીજો કોણ છ ખંડ સાધી શકે? માટે તેં આવો અભિગ્રહ કર્યો છે, તે ત્હારૂં પૂર્વનું પુણ્ય પણ નાશ કરશે."

સંભૂતિવિજય આચાર્યે આ પ્રમાણે બહુ નિષેધ કર્યો, છતાં તે નહીં માની તે મુનિ કોશ્યાના આવાસ પ્રત્યે આવ્યો. ત્યાં તેણે તેણીની ચિત્રશાળા માગી. જે તેણીએ આપી. કોશ્યાએ જાણ્યું કે, સ્થૂળભદ્ર ઉપર વાદને લીધે તે અહિં આવ્યા છે. તે ઉપરથી તેણીએ તેમને છ રસયુક્ત આહાર જમાડ્યો. પછી ઉત્તમસ્નાની એવી તે વેશ્યા [illegible], હાવ ભાવ વિગેરે વિલાસ કરતી મુનિ પાસે આવી ઉભી. તેને જોઇને મુનિ ક્ષોભ [illegible]. કહ્યું છે કે—[illegible] સર્વાંગસુંદર એવી સ્ત્રીને દેખીને કોણ ન પડે? અગ્નિએ કોણ ન બળે? [illegible] કોણ [illegible] ન પામે? અને વિધાતાને વશ કોણ ન થાય?

હવે કામાતુર અને ભોગની વાંછાવાળા મુનિને જોઈને વેશ્યાએ કહ્યું. "અમારે દ્રવ્ય જોઇએ. દ્રવ્ય વિના કોઈ આવા ભોગ ભોગવી શકે નહીં." તે ઉપરથી કામાતુર સાધુ બોલ્યા. "મ્હારી પાસે હાલ કંઇ નથી, પછી હું આપીશ." હવે તે વેશ્યા તેમને પ્રતિબોધ પમાડવાને બોલી. "જો ભોગની વાંછા હોય તો નેપાળદેશને વિષે જાઓ, ત્યાંનો રાજા સાધુઓને લક્ષમૂલ્યવાળી રત્નકંબળ આપે છે. તે લઈ આવો ને પછી તમારૂં ઇચ્છિત કરો."

કામાતુર મુનિ તો ચોમાસું છતાં પણ નેપાળદેશમાં ગયા. ત્યાંથી રત્નકંબળ લઇને પાછા વળ્યા. રસ્તામાં પલ્લિપતિનો પોપટ બોલ્યો. "લક્ષ જાય છે." એ સાંભળીને પલ્લિપતિએ જાણ્યું કે, સાધુ પાસે લક્ષમૂલ્યની વસ્તુ છે. તે ઉપરથી તેમની પાસેથી કંબળ લઇ લીધી. તેથી સાધુને ફરી નેપાળ જવું પડ્યું. રૂપ બદલવું પડ્યું. એમ કરીને ફરી રત્નકંબળ લાવ્યા, તેને વાંસની પોલી નળીમાં સંતાડીને લાવ્યા. પોપટ બે ત્રણ વાર બોલ્યો. "લક્ષ જાય છે." પણ પલ્લિપતિને જડી નહીં. તેથી મહાકષ્ટે સાધુજી તે લઇને વેશ્યા પાસે આવ્યા. તે તેણીને આપી. વેશ્યાએ સ્નાન કરીને તેનાવડે શરીર લુહિને તે રત્નકંબળ ઘરની ખાળને વિષે ફેંકી દીધી! સાધુએ કહ્યું. "અરે કોશ્યા! આ મહા મૂલ્યવાળી રત્નકંબળ અત્યંત કષ્ટે પ્રાપ્ત કરી છે, તેને તું કેમ ખાળમાં ફેંકી દે છે?" વેશ્યાએ કહ્યું. "અરે મૂર્ખ સાધુ! એનો શો શોચ કરે છે? આ મહાકષ્ટે ઉપાર્જન કરેલો મનુષ્ય અવતાર, વળી તે પણ શુદ્ધ ચારિત્રયુક્ત તેને મ્હારા મળમૂત્ર સહિત એવા શરીરમાં ફેંકી દેતાં કેમ શોક થતો નથી?" આ સાભળી મુનિને કામરાગ વિગતમાન થઈ પડ્યો. એટલે વેશ્યાએ વૈરાગ્ય પમાડ્યો છે જેને એવા મુનિ બોલ્યા. "હે ગુણની દેનારી! હું મહા મોહજાળમાં પડ્યો, તેને તહારા જેવી વેશ્યાએ સાનુગ્રહયુક્ત પ્રયત્ન કરીને ઉદ્ધર્યો છે. આ જે અતિચાર મને લાગ્યા છે તે આલોચીને હું પાપરહિત થઇશ. હવે હું ગુરુ પાસે જઉં છું, તને હમેશાં ધર્મલાભ થાઓ." કોશ્યાએ કહ્યું. "હે પ્રભો! બ્રહ્મચારી એવા આપને પણ મેં પ્રતિબોધવાને અર્થે જે આશાતના કરી હોય, તે તમે ક્ષમા કરજો."

હવે સ્થૂળભદ્રમુનિની સ્તુતિ કરે છે. પર્વતની ગુફામાં કે, માણસો વિનાના વનમાં વાસ કરીને તો હજારો જણ ઇંદ્રિયો વશ રાખી ગયા. પરંતુ અતિ મનોહર એવી હવેલીઓમાં સ્ત્રી જનની સમીપે રહીને ઇંદ્રિયો ઉપર નિગ્રહ રાખનાર તો શકડાળ પુત્ર સ્થૂળભદ્ર એકજ છે! કે, જે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યા છતાં દાઝ્યા નહીં. ખડગના અગ્ર ભાગને પામ્યા છતાં પણ કપાયા નહીં: કાળા સર્પના દરમાં રહ્યા છતાં ડંખ પામ્યા નહીં: અને કાજળના ઘરમાં રહ્યા છતાં પણ જેને ડાઘ લાગ્યો નહીં. સદા રાગવાળી અને અનુસરનારી એવી વેશ્યાનો સંગ છતાં, ષડ્રસયુક્ત ભોજન મળતાં છતાં, ઉત્તમ સ્થાન, મનોહર શરીર, તથા નવ યૌવનનો સમાગમ છતાં અને ચોમાસાનો [illegible] છતાં આ પ્રમાણે સઘળું વિરુદ્ધ છતાં પણ જે સદા કામદેવ ઉપર જીત મેળવી. તે અને પ્રબોધ પમાડવાના કુશળ એવા સ્થૂળભદ્રને નમસ્કાર કરીએ.

એ તો નેમિનાથ, જંબૂસ્વામી અને સુદર્શનશેઠની પેઠે ચોથા થઇને તને સ્વર્ગક્ષેત્રને વિષે જ દેખશે. વળી સ્થુળભદ્ર અને નેમિનાથ એ બન્નેને સરખાવીએ તો, અમે તો સ્થુળભદ્રનેજ ઉત્તમ વીર માનીશું. કારણ કે, નેમિનાથે તો ગિરનાર પર્વત ઉપર ચઢીને મોહને જીત્યો, પણ સ્થુળભદ્ર તો મોહનાજ કિલ્લામાં પ્રવેશ કરીને તે મોહને જીત્યો. વળી અસ્થિર મનવાળા પુરુષોજ સ્ત્રીના વિભ્રમોથી મોહ પામે છે, પણ સ્થુળભદ્ર જેવા ધીર પુરુષો એવા અવસરને વિષે પણ મોહ પામતા નથી. જેમકે, પાષાણ ચૂર્ણ થઇ શકે, લોહ અગ્નિને વિષે બળી શકે, પરંતુ વૈડૂર્યમણિ અગ્નિથી તપતાં છતાં પણ વિકૃતિ પામતો નથી.

હવે નંદરાજાએ કોસ્યા વેસ્યાના ચરિત્ર સ્વરૂપને જાણીને એક કુશળ સૂથારને તે વેસ્યા સોંપી. અર્થાત્ તે સૂથારને તે વેસ્યાને ઘેર મોકલ્યો. તે સૂથાર ત્યાં ગયો. ત્યાં વિષયરહિત એવી વેસ્યા, તે સૂથારને પ્રતિબોધ પમાડવાને કહેવા લાગી. "સ્થુળભદ્ર વિના બીજો કોઇ પુરુષ ધર્મવાન્ કે કુશળ દેખાતો નથી." તે ઉપરથી સ્થુળભદ્રની પ્રશંસાને નહિ સહન કરી શકવાથી, તે સૂથારે પોતાની કળા દેખાડવા માટે શય્યામાં બેઠાં બેઠાંજ એક તીરથી આંબાની એક લુંબને વીંધી. પછી અર્દ્ધ ચંદ્રાકાર બાણથી તે લુંબનેજ છેદીને મૂળસહિત તે લુંબને લઇને વેસ્યાના હાથમાં આપી! એમ કરીને તેણે વેસ્યાને કહ્યું કે, "જોયું મ્હારૂં વિજ્ઞાન ?"

એ ઉપરથી કોસ્યાએ તેનો મદ ઉતારવાને સર્ષવના ઢગલા ઉપર સોય મૂકી તે ઉપર પુષ્પ મૂકીને તેના ઉપર નૃત્ય કરવા માંડ્યું. પરંતુ સર્ષવ, સોય, કે પુષ્પ કિંચિત્ પણ હાલ્યાં નહીં! વેસ્યાની કળાથી સંતુષ્ટ થઇ સૂથારે આદરસહિત કહ્યું. "તને હું શું કહું! તું બોલ બોલ મ્હારે શું દેવું." ત્યારે વેસ્યા બોલી. "મેં કર્યું એ કંઇ એકે કળા નથી, એ તો પ્રાણીઓને પૂર્વના અભ્યાસથી જાતિસિદ્ધજ છે. કહ્યું છે કેઃ—માછલાં પાણીમાં તરે છે, પક્ષીઓ આકાશમાં ઉડે છે, અને દેવતાઓ ત્રણ્યે જગતમાં ફરે છે. તે તેમને પ્રકૃતિથીજ સિદ્ધ છે. કંઇ આશ્ચર્યયુક્ત નથી. માટે તેં જે લુંબ આણી, તે અભ્યાસને લીધે જ. મેં જે નૃત્ય કર્યું, તે પણ અભ્યાસથીજ. માટે મેં અને તેં જે કર્યું એ કાંઇ દુષ્કર નથી; પરંતુ બાલ્યથીજ ઉજ્વળ છે શરીર જેનું એવા અને ભોગમાંજ ઉછરેલા એવા સ્થુળભદ્રે જે નહિ જાતિસિદ્ધ કે, નહિ અભ્યાસિત એવું કર્યું તેજ દુષ્કર કહેવાય. તેજ આશ્ચર્યકર્તા કહેવાય કે, જે સ્થુળભદ્રે કર્યું! મ્હારી સાથે બાર વર્ષ સુધી ભોગ ભોગવતા હતા, તેજ આવીને મ્હારી ચિત્રશાળામાં રહીને છ રસનો આહાર લેતાં છતાં પણ કામદેવને જીતી આવ્યા!" વળી વેસ્યા સૂથારને કહેવા લાગી. "એ પ્રેમદારૂપી વનમાં નહિ ભૂલાતાં બહાર નિકળી આવ્યો, માટે એણેજ દુષ્કર કાર્ય કર્યું."

એવું આદરે વેસ્યાએ કહ્યું. ત્યારે સૂથારે 'સ્થુળભદ્ર કોણ?' એમ પૂછવા ઉપરથી તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "શકડાળ મંત્રીનો પુત્ર." ત્યારે તો સૂથારે કહ્યું. "એવા પુરુષને તો હું દાસાનુદાસ છું." એમ કહીને વૈરાગ્ય પામવાથી ભૂપતિની રજા લઇને તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

દૃષ્ટિવાદ અંગ માટે બે સાધુઓને શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી પાસે મોકલ્યા. તેમને પ્રણામ કરીને સાધુઓએ કહ્યું. "તમને ગુરુ મહારાજ પાટલીપુત્ર નગરમાં બોલાવે છે." ભદ્રબાહુસ્વામી બોલ્યા. "હમણાં મેં મહાપ્રાણ નામનું ધ્યાન આરંભ્યું છે, માટે મ્હારાથી ત્યાં હમણાં આવી શકાશે નહીં."

સાધુઓએ પાછા આવીને તે પ્રમાણે કહ્યું. "તે ઉપરથી ગુરુએ અને શ્રી સંઘે ફરીથી બે શિષ્યને ત્યાં મોકલાવ્યા. તેમણે ભદ્રબાહુસ્વામીને પૂછ્યું. "જે સંઘની આજ્ઞા પ્રમાણે ન વર્ત્તે, તેને શો દંડ કરવો?" શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિએ ઉત્તર આપ્યો. "તેને શ્રી સંઘની બહાર મૂકવો." ત્યારે શિષ્યોએ તેમને કહ્યું. "આ વચનથી તો તમેજ સંઘની બહાર થયા." ત્યારે ભદ્રબાહુ મુનિ બોલ્યા. "મ્હારે સંઘનો આદેશ પ્રમાણ છે. હમણાં હું એ મહાપ્રાણ ધ્યાનમાં છું, તેથી મ્હારે નવરાશ નથી તોપણ હું ને સાધુઓને સાત વાચના દઇશ. એક વાચના ગોચરીએથી આવીને આપીશ, બીજી મધ્યાને આપીશ, ત્રીજી બહારની ભૂમિથી પાછા આવીને, ચોથી સંધ્યા સમયે અને ત્રણ વાચના પ્રતિક્રમણ વખતે આપીશ. એમ કરવાથી શ્રી સંઘનું તેમજ મ્હારૂં કાર્ય પણ થશે."

આ સાંભળી તેમને નમીને બન્ને સાધુ પાછા વળ્યા. આવીને સંઘને સર્વ વાત કહી, તેથી હર્ષ પામીને શ્રી સંઘે સ્થુળભદ્ર પ્રમુખ પાંચસેં સાધુને દૃષ્ટિવાદ શીખવાને મોકલ્યા. તેઓ તો ત્યાં જઇ ભણતા ભણતા ઉદ્વેગ પામી થોડું થોડું શીખીને પોત પોતાને સ્થાનકે જતા રહ્યા; ફક્ત સ્થુળભદ્ર એકલા રહ્યા. ત્યારે સ્થુળભદ્રને પણ મનભંગ જોઇને ગુરુએ પૃછ્યું. "કેમ ખેદ પામે છે?" ઉત્તર મળ્યો કે. "અલ્પવાચના આપો છો તેથી મને તૃપ્તિ થતી નથી." ગુરુએ કહ્યું. "ફિકર ન કર. મ્હારૂં ધ્યાન લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે; માટે એ સમાપ્ત થયે કે, તુરત તને સંતોષ થશે. ત્યાં સુધી પાઠ આપીશ." ધ્યાન પૂર્ણ થએ ગુરુએ સ્થુળભદ્રને વાચના આપવા માંડી, એટલે સ્થુળભદ્ર બુદ્ધિવંત હોવાથી બે વસ્તુ સિવાય દશ પૂર્વ શીખી ગયા.

હવે શ્રીયક પણ સંભૂતિવિજયનો ધર્મોપદેશ સાંભળી વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લેવાને આતુર થયો. એટલે તેની સાથે બ્હેનો પણ દીક્ષા લેવાને તત્પર થઇ. ને એમ કહીને કે, "સંયમ લક્ષ્મી ગ્રહણ કર્યા વિના સંસારનો પાર પામવાના નથી." એમ ઉપજ્યા શ્રીયકે પોતાના પુત્ર શ્રીધરને મંત્રીપદે સ્થાપી રાજાની આજ્ઞા લઇ અને બ્હેનોની સાથે દીક્ષા અંગિકાર કરી. શ્રી સંભૂતિવિજયની પાસે તે સર્વ જુદાં જુદાં તપશ્ચર્યા કરતા વિહાર કરવા લાગ્યાં.

હવે હું આત્મઘાત કરીશ." શ્રી સંઘે કહ્યું. "એમાં તમારો દોષ નથી. એ તો તમે હિત બુદ્ધિએ એને ઉપવાસ કરાવ્યો. તમને પુણ્ય થશે અને તમારા ભાઇને પણ સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થયું છે." યક્ષાએ કહ્યું. "પણ તે વાત જિનેશ્વર કહે તોજ હું સત્ય માનું." એટલે શ્રી સંઘે કાયોત્સર્ગ કર્યો. તેથી શાસનદેવીએ યક્ષા સાધ્વીને ધીમેથી ઉપાડીને શ્રી સીમંધરસ્વામી પાસે જઇ મૂકી. તેણીએ નમસ્કાર કરી પોતાના સંદેહ પૂછ્યા ત્યારે અર્હત્ ભગવાને કહ્યું. "એમાં ત્હારો દોષ નથી. શ્રીયક બહુ કર્મોનો ક્ષય કરીને પહેલે દેવલોકે ગયો છે, ત્યાંથી તે મુક્ત પામશે." ત્યાં શ્રી સીમંધરસ્વામીએ ધર્મોપદેશ રૂપ ચાર ચૂળિકા આપી. તે તેણીએ એકલીએજ ધારી લીધી.

હવે પોતાનો સંશય નિવારણ થયો એટલે તે જિનેશ્વરને વંદન કરી શાસનદેવીની સહાયથી પોતાને સ્થાનકે આવી ચારે ચૂળિકા તેણીએ શ્રી સંઘને આપી. પછી યક્ષા સંઘસહિત ધર્મકાર્ય કરવા લાગી.

હવે એકદા તે સાતે બ્હેનો પોતાના ભાઇ સ્થુળભદ્રને વંદન કરવાને ગઇ. વનને વિષે શ્રી ગુરુપાદ સંભૂતિવિજય આચાર્યને નમીને પૂછ્યું. "હે સ્વામીન્! અમારો ભાઇ ક્યાં છે?" ગુરુએ કહ્યું. "આગળ જાઓ. અશોકવૃક્ષ આવશે. તેની પાસ તે એકાંતે સજ્ઝાય કરતો હશે." બ્હેનો ત્યાં ગઇ, તો પોતાના ભાઇની જગ્યાએ તેણીઓએ સિંહને દીઠો તે દેખી ભય પામીને તેણીઓ પાછી આવતી રહી. આવીને ગુરુને કહ્યું. "અમારા ભાઇને સિંહ ભક્ષણ કરી ગયો છે, કારણ કે, ત્યાં તે નથી. ફક્ત એક સિંહ છે." આચાર્યે કહ્યું. "ખેદ ન કરો. તમારો ભાઇ કુશળ વિદ્યમાન છે ફરી જાઓ ને વંદન કરો." યક્ષાદિ સર્વ બ્હેનો-સાધ્વીઓ ત્યાં ફરી ગઇ ને સ્થુળભદ્રને વાંદ્યા. તેણીઓએ ત્યાં ચમત્કાર પામીને પૂછ્યું. એટલે સ્થુળભદ્રે "એ સિંહનું રૂપ મેં વિકૂર્વ્યું હતું" એમ કહ્યું. એ વાત સાધ્વીઓએ જઇને સંભૂતિવિજય આચાર્યને કહી.

હવે સ્થુળભદ્ર સજ્ઝાય કરીને ગુરુની પાસે વાચના લેવા આવ્યા. ગુરુએ કહ્યું. 'હું તને હવે વાચના નહિ આપું. તું અયોગ્ય છે. તેં સિંહનું સ્વરૂપ કર્યું, તો બાજાની શી વાત? કાળના માહાત્મ્યથી હવે આગળ વિદ્યા પચશે નહીં. માટે સુપાત્રને વિદ્યા આપવી. કુપાત્રને ન આપવી. જેવી રીતે કાચા ઘડાને વિષે નાંખેલું પાણી તે ઘડાનેજ વિનાશ પમાડે છે, તેવી રીતે સિદ્ધાંતનો રહસ્ય પણ આધારનો વિનાશ કરે છે." તે ઉપરથી સ્થુળભદ્રે શ્રી ગુરુપાદને પ્રણમીને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. "હું હવે ફરી એવો અપરાધ નહીં કરૂં." પણ ગુરુએ તો વાચના આપવાની ના પાડી. ત્યારે શ્રી સંઘે મળીને કહ્યું. "હે સ્વામિન્! ત્યારે તમે બીજા દશ પૂર્વધારી સાધુઓને વાચના આપો." ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "સ્થુળભદ્ર જેવાને પણ આ જ્ઞાનનું અજીર્ણ થયું, ત્યારે બીજાઓને તો તે ક્યાંથીજ પચશે? કારણ કે, આ કાળજ દુષમ છે." શ્રી સંઘે કહ્યું. 'એમ કરવાથી તો સર્વ પૂર્વનો વિચ્છેદ થશે અને તેનું પાપ આપને લાગશે." ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "હે સ્થુળભદ્ર હવે પછી બીજા સાધુઓને છેલ્લાં ચાર પૂર્વ ન શીખવે, તો હું એને તેનો પાઠ આપું." શ્રી સંઘે કહ્યું. "આપે કહ્યું તેમ થશેજ." પછી ગુરુએ સ્થુળભદ્રને છેલ્લાં ચાર પૂર્વ મૂળથી શીખવ્યાં પણ અર્થ શીખવ્યા નહીં.

હવે સ્થુળભદ્ર એકદા ચૌદ પૂર્વના ધારણહાર પૃથ્વિમાં વિચરતા, તપશ્ચર્યા કરતા, અનેક ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ કરતા કાળધર્મ પામી પહેલે દેવલોકે ગયા.

॥ ઇતિ સ્થુળભદ્રની કથા ॥

વજ્રસ્વામી.

ભવ્ય પ્રાણીએ સર્વદા વજ્રકુમારની પેઠે બાલ્યાવસ્થાને વિષે પણ શિવસુખદાતા એવો શ્રી જૈનધર્મ ગ્રહણ કરવો. જે પ્રાણી ઉત્કૃષ્ટ ગુણોથીયુક્ત એવી ધર્મની નિશ્ચળ પ્રભાવના કરે છે, તે પ્રાણી સુહસ્તિસૂરિના વંશમા થએલા વજ્રસ્વામીની પેઠે લબ્ધિ મેળવે છે. એવા વજ્રસ્વામીએ અનુક્રમ કેવી રીતે પ્રવચનનો ઉદ્ધાર કર્યો? તે કથા હવે અમે કહીએ છીએ.

જંબુદ્વીપના આભૂષણરૂપ અવંતિ નામના દેશમાં તુંબવન નામનો સન્નિવેશ છે. ત્યાં ધર્મમાં નિપુણ અને દ્રવ્યમાં કુબેરભંડારી સમાન ધનગિરિ નામનો વ્યવહારી વસતો હતો. બાળપણમાંજ તે સમતારસનો ધારક હતો. એકદા તેના માતા પિતા તેને માટે કોઇ યોગ્ય કન્યા શોધવા લાગ્યા. જ્યારે ધનગિરિને કન્યા દેવાને અન્ય શ્રેષ્ઠીઓ આવવા લાગ્યા, ત્યારે તેણે કહ્યું. "તમે મને તમારી કન્યા (પુત્રી) આપવાને ઇચ્છો છો, પરંતુ હું તો દીક્ષા લેવાનો છું. તો પરણેલા કન્યાને ત્યજી દેઉં તો મને દોષ ન દેવો." ત્યારે ધનપાળ નામના શેઠની પુત્રી સુનંદાએ કહ્યું. "મ્હારે આ ભવમાં ધનગિરિ વિના બીજા પતિને પરણવું નથી." જો કે, ધનગિરિ તે કન્યાને ન ઇચ્છતાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો હતો, તોપણ સુનંદા તો બળાત્કાર તેનેજ પરણી.

એકદા વૈરાગ્યવાન્ છતાં પણ કર્મના યોગથી ધનગિરિએ ઋતુને અંતે સ્નાન કરેલી સુનંદા સાથે વિષયસુખ ભોગવ્યું, તેથી જૂંભક નામનો દેવ (જેણે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ગૌતમસ્વામી પાસે પુંડરીક અધ્યયન સાંભળ્યું હતું) તે સ્વર્ગથી ચ્યવીને સુનંદાના ગર્ભને વિષે અવતર્યો. પછી વખત વીત્યે ધનગિરિએ પોતાની સ્ત્રીને ગર્ભવતી જાણીને કહ્યું. "હે ભદ્રે! આ ત્હારા ગર્ભનું કલ્યાણ થાઓ. હું તો ત્હારા ભાઇ આર્યસમિતે જેમની પાસે દીક્ષા લીધી છે, તેજ મહાગુરુ સિંહગિરિ પાસે જઇને ચારિત્ર અંગીકાર કરીશ." એમ કહીને તે ધનગિરિ ગુરુ પાસે જઇ સંયમ ગ્રહણ કરી તીવ્ર તપશ્ચર્યા પાળી ગુરુ મુખ થકી સિદ્ધાંતરૂપી અમૃતરસનું પાન કરવા લાગ્યો.

પુત્ર શા કામનો? અત્યારથીજ એ આમ કરે છે, તો મ્હોટો થયે શું નહીં કરે?" સુનંદા આમ વિલાપ કરતી કરતી બેભાન બની ગઇ.

એવામાં એકદા ધનગિરિ અને આર્યશમિત પ્રમુખ સાધુઓ સહિત શ્રી સિંહગિરિ આચાર્ય અન્યત્ર વિહાર કરતા કરતા આ નગર પ્રત્યે આવ્યા, એટલે શ્રાવકોએ તેમને મ્હોટા ઉત્સવસહિત નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પછી તેમણે તેમને ધર્મનો ઉપદેશ દીધો. મધ્યાને આર્યશમિત સાધુ સહિત ધનગિરિ સાધુએ ગુરુ પ્રત્યે કહ્યું. "હે ભગવન્! આજ્ઞા આપો તો અમે નગરમાં અન્ન વહોરવાને જઇએ." ગુરુ તો જ્ઞાનાતિશયવાળા હતા, તેથી તેમણે કહ્યું. "આજ તમને મહા લાભ થશે. તમારે સચિત્ત અચિત્તનો વિચાર કરવો નહીં. (જે મળે તે લાવવું.)" તે સાંભળીને "જેમ આપ કહો છો તેમ કરીશું." એમ કહીને તે બન્ને સાધુઓ શ્રાવકોને ઘેરથી ફરતા ફરતા સુનંદાને ઘેર ગયા. તેમને જોઇને દુઃખણી સુનંદાએ પોતાના પતિ પ્રત્યે કહ્યું. "આ પુત્રે તો મને શૂન્ય હૃદયની કરી નાંખી છે, એનાથી હું બહુ દુઃખી થઈ છું, એ આપનો પુત્ર છે તો આપજ લઈ જાઓ, મ્હારે એનું જરાએ કામ નથી, એ મને કાળ જેવો લાગે છે, માટે કૃપા કરીને એને તમે લઈ જાઓ. આપ છો તો નિસ્પૃહિમાં અગ્રેસર, પરંતુ એ આપનોજ પુત્ર છે; માટે હે કૃપાસિંધુ! આપ એને લઇ જઇને મ્હારા ઉપર દયા કરો."

ગુરુએ કહ્યું હતું, તે સંભારીને ધનગિરિ બોલ્યા. "જેમ તને ગમે તેમ, પણ પાછળથી પસ્તાવો કરીશ નહીં. અમને આપી દીધા પછી તને એ પાછો મળશે નહીં" તે ઉપરથી સુનંદાએ કહ્યું. "આ મ્હારી સખીઓ તે બાબતની સાક્ષીભૂત છે કે, હું એને ફરી પાછો નહિ માગું." એમ કહીને તેણીએ એને (પુત્રને) સાધુએ વિસ્તારેલા (પહોળા કરેલા) પાત્રબંધમાં મૂક્યો. તેને લઇને સુનંદાને ધર્મલાભ કહીને તેઓ પાછા ગુરુ પાસે આવ્યા. બાળકના ભારથી ધનગિરિનો હાથ નમી જતો હતો, તે જોઇને ગુરુ બોલ્યા. "આ બાળ વજ્રના જેવો ભારવાળો થશે; માટે તેનું વજ્ર એવું નામ થાઓ. પછી સચિત્ત એવા પણ તે બાળકને ગુરુએ ખોળામાં લઇને તેની સન્મુખ જોયું, એટલે તે બાળક હર્ષિત થયો. પછી તેનું પાલન કરવાને ગુરુએ તેને સાધ્વીઓને સોંપ્યો. સાધ્વીઓએ તેને શય્યાતરીઓને (રહેવા માટે ઉપાશ્રય આપનારી શ્રાવિકાઓને) સોંપ્યો.

હવે ગોતા બંધ થએલા એવા તે વજ્રને શાળામાં સ્તનપાન વિગેરેથી ઉછેરવામાં આવ્યો. તે વખતમાં સાધ્વીઓ અગીઆર અંગ ભણતી હતી, તે તે શીખ્યો. ત્રણ વર્ષનો થયો એટલે સરખી વયવાળા બીજા બાળકોની સાથે તે ધર્મોપકરણ વડે રમવા લાગ્યો. વળી શય્યાતરી શ્રાવિકાઓના સૌભાગ્યનો નિધાનભૂત એવો તે, જેમ હંસ એક કમળ ઉપરથી બીજા કમળ ઉપર જાય છે, તેમ એકના ખોળામાંથી બાજીના ખોળામાં જવા લાગ્યો. સ્ત્રીઓ પણ સન્માન અને આદરપૂર્વક તેને પોતાની પાસે બોલાવી કાનને અમૃત જેવા વચનોથી ગીત ગાવા લાગી. આમ વજ્રે તો પોતાના ગુણવડે વજ્ર સરખા કઠિન હૃદયને પણ વીંધ્યાં, એ યુક્તજ હતું. કારણ કે, વજ્ર વજ્રથીજ વિંધાય છે. હવે સુનંદા પણ વંદન કરવા આવવાને બ્હાને ત્યાં આવી પોતાના પુત્ર (વજ્ર) ને સ્તનપાન વિગેરે કરાવવા લાગી.

તે કૌતુક જોવાને બહુ લોકો ત્યાં આવતા. તેઓ તે તાપસની તથા બીજાઓની પ્રશંસા કરીને કહેવા લાગ્યા. "અહો! આવો પ્રભાવ તો આપણે ક્યાંય જોયો નહીં. ન જોયો જૈનમતમાં કે, ન જોયો બીજે ક્યાંય." આમ બોલીને તે તાપસ ભક્તો તો જૈનોને હસવા લાગ્યા.

એવા અવસરમાં વજ્રસ્વામીના મામા યોગસિદ્ધ આર્યશમિત સાધુ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમને વૃદ્ધ શ્રાવકોએ પેલા તાપસની શક્તિની વાત કહી. તેના ઉત્તરમાં સાધુએ કહ્યું કે, "એમાં કાંઈ એની પોતાની શક્તિ કે, માહાત્મ્ય ન સમજવું. એ તો કોઈ પ્રકારના લેપ પગે લગાવીને નદીની ઉપર ચાલે છે." પછી તેમણે એક મહા ઋદ્ધિવાળા શ્રાવકને બોલાવીને એકાંતે કહ્યું. "તમે એમ કરો કે, તે તાપસની પાસે જાઓ અને ત્યાં જઇને આ પ્રમાણે કરો." એમ કહી જે કહેવાનું હતું તે કહ્યું.

પછી તે શ્રાવક પેલા તાપસ પાસે ગયો. જઇને તેને વંદન કરીને કહેવા લાગ્યો. "અહો! તમારા જેવા કોઈ તાપસને મેં જોયા નથી. કે, જેની આવી જળ ઉપર ચાલવાની શક્તિ છે. મેં સર્વ જૈનમત જોયો, પણ આવો પ્રભાવ ક્યાંય દીઠો નથી. માટે હવે તમેજ મ્હારા ગુરુ થાઓ." તાપસે કહ્યું. "પાછા ફરી જતા નહીં." શ્રાવકે કહ્યું. "મ્હારૂં કહેવુ મેરુપર્વતના જેવું દૃઢ જાણવું. એકવાર મ્હારે ઘેર આપે પારણાને અર્થે જરૂર પધારવું." તાપસે કહ્યું. "જો તમારી ઇચ્છા હોય તો ભલે તેમ કરીશ." પછી બીજે જ દિવસે તે તાપસ પેલા શ્રાવકને ત્યાં પારણું કરવા ગયો. ત્યાં તે શ્રાવકે ઘણું ભક્તિ દર્શાવી તેના પગ ધોયા, તેની જુમ પાદુકા પણ ધોઈ, તેને ઉત્તમ ભોજન જમાડીને પછી હજારો માણસોસહિત તેને મૂકવા ચાલ્યો. આર્યશમિત આચાર્ય પણ સાથે ચાલ્યા. તેઓ સઘળા નદી પાસે પહોંચ્યા, ત્યાં પેલો તાપસ જેવા નદી ઉતરવા ગયો કે, તુરત ડૂબી ગયો! તેથી લોકો હસવા લાગ્યા. "અહો! આજે આ તાપસનું તપ ક્યાં ગયું?"

પ્રથમ ગુરુને પુત્ર આપી દીધો, અને ગુરુએ અંગિકાર કર્યો એ તને પાછો કેમ આપશે? જે લીધું તે સર્વથા પાછું અપાય નહીં."

તે ઉપરથી શ્રી સંઘ અને સુનંદા વાત કરતા કરતા રાજા પાસે ગયા. સાધુઓ પણ ત્યાં ગયા. પછી રાજાએ કહ્યું. "એ બાળક જેની પાસે જાય, તેને તે સોંપીશ." એટલે સુનંદાએ કહ્યું. "એ આ સાધુઓના ચિરકાળપર્યંત પરિચયવાળો છે, માટે એને ખાવાનું આપીને પ્રથમ હું બોલાવીશ." રાજાએ એ વાતની હા કહી. પ્રથમ સુનંદાએ તેને વિવિધ પ્રકારનાં ભોજન તથા રમકડાં પ્રમુખ બતાવીને કહ્યું. "આવ પુત્ર અહિં આવ, આ વસ્ત્ર લે. તું મ્હારૂં રક્ષણ કરનાર દેવ તુલ્ય છે, હર્ષ પમાડનાર ગુરુ છે અને તુંજ મ્હારો આધાર છે; માટે આવ મ્હારા ખોળામાં બેસ. હે પુત્ર! ત્હારા પિતા તો દીક્ષા લઇ મને ત્યજીને જતા રહ્યા છે, એટલે હવે તુંજ મ્હારો પ્રાણાધાર છે. હે પુત્ર! આ લોકોની પાસે હું દીન જેવી છું. અહિં આવીને મને આલિંગન દે અને નવ માસ સુધી મેં તને ગર્ભમાં રાખ્યો છે તે રૂપી ઋણમાંથી તું મુક્ત થા." વળી રાજાની આજ્ઞાથી સુનંદા, વજ્રને રમકડાં તથા ખાવાના પદાર્થો બતાવીને કહેવા લાગી. "હે પુત્ર! મેં આ ત્હારે માટે હાથી, ઘોડા, પાળા, રથ વિગેરે રમકડાં આણ્યાં છે, તે તું લે. વળી આ મોદક, મંડક, દ્રાક્ષ, સાકર, ખાંડ પ્રમુખ પણ હું લાવી છું, તેમાંથી જે ગમે તે લે અને અહિં આવ."

માતાના આ પ્રકારના શબ્દો સાંભળી વજ્ર વિચારવા લાગ્યો. "લોકો માતા પિતાને તીર્થ કહે છે તે સત્ય છે, પરંતુ તેઓ તો આજ લોકમાં સંપત્તિને વખતે સુખ આપનાર થાય છે. સ્વાર્થેજ પુત્રનું રક્ષણ કરે છે, પુત્રને અર્થે નહિ; પણ શ્રી સંઘ અને ગુરુ તો આલોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ સુખને આપનારા થાય છે. વળી શ્રી સંઘ તો તીર્થંકરને પણ માન્ય છે અને શ્રી સંઘની આરાધના કરી, તેજ માતાની આરાધના કરી. વળી માતા તો અનંતી થઇ ગઇ. કહ્યું છે કે:—સમુદ્રના જળ કરતાં પણ અધિક એવું માતાનું દૂધ પીધું છે. એમ આ જીવે આ સંસારમાં બહુ બહુ માતાઓ કરી છે. હવે આ સંઘ તો મોક્ષાદિ સુખને આપનાર છે. તેનું આરાધન કરવાથી થોડા ભવમાં સુખ મળે છે. જો માતાનું વચન માનીશ તો મ્હારે અધોગતિમાં જવું પડશે." (એમ ધારીને તે માતા પાસે ગયોજ નહીં.)

પછી ધનગિરિ સાધુએ રજોહરણ બતાવીને કહ્યું. "હે વજ્ર! જો તેં ધર્મ ભજવાનો અધ્યવસાય કર્યો હોય તો આ કર્મરૂપી રજનું પ્રમાર્જન કરનાર એવું ધર્મધ્વજ જે રજોહરણ (ઓઘો) છે, તે તું શીઘ્ર ગ્રહણ કર. કર્મથી બંધાએલા જીવને બીજું બધું તો ભવે ભવે સુલભ છે, પણ એ કર્મને ઉચ્છેદવાને સમર્થ એવો એક ધર્મજ દુર્લભ છે." ગુરુનું આવું વચન સાંભળીને વજ્ર તો હર્ષ પામ્યો. એટલે શ્રી સંઘે તથા ગુરુએ રજોહરણ અને મુખવસ્ત્રિકા મૂકીને કહ્યું. "હે વજ્ર! જો ત્હારે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા હોય તો, આ રજોહરણ વિગેરે ગ્રહણ કર; નહિ તો ત્હારી માતાએ મૂકી છે તે વસ્તુ લે." વજ્રે વિચાર્યું કે, "શ્રી સંઘજ માન્ય છે." તે ઉપરથી તે રજોહરણ તથા મુખવસ્ત્રિકાને મસ્તક ઉપર મૂકીને નાચવા કુદવા લાગ્યો. પછી તે હાથને વિષે રજોહરણ લઇને પિતાના ખોળામાં જઇને બેઠો. એટલે તે સમતારૂપી અમૃતના સરોવરમાંના કમળ ઉપર બેઠેલા હંસના જ જેવી રીતે શોભવા લાગ્યો.

આમ થવાથી દુઃખી બનીને સુનંદા વિચારવા લાગી. "અહો! મ્હારો પુત્ર પ્રવ્રજ્યા લેશે? મ્હારા ભાઇ તથા પતિએ તો તે લીધેલીજ છે, તો હવે ઘરમાં એકલી રહેલી હું શું કરીશ? માટે હું પણ દીક્ષા લઉં." એમ કહીને તે પોતાને ઘેર ગઇ. યતિઓ પણ વજ્રને લઇને પો-

તાને સ્થાને ગયા. ત્યાં તેને સાધ્વીઓને સોંપ્યો. વજ્ર તેમની પાસે રહીને તે સાધ્વીઓ શીખતી હતી તે અગીઆરે અંગ શીખ્યો. આ પ્રમાણે ફક્ત સાંભળવા માત્રથી પોતાની બુદ્ધિવડે અગીઆરે અંગ શીખી જઇને તેણે "બાળકોનો અજ્ઞાત દોષ" પરિહર્યો. સુનંદાએ પણ સંસારની અસારતા જાણીને સિંહગિરિગુરુ પાસે ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું. ૭ વર્ષ પછી આચાર્યે વજ્રને દીક્ષા આપી. અનુક્રમે તે આઠ વર્ષનો થયો.

એકદા વજ્રની સંઘાથે ગુરુ મહારાજ અવંતીનગરી તરફ વિહાર કરતા હતા. તેવામાં માર્ગમાં વર્ષાદ વરસવા માંડયો. એટલે સર્વ સાધુઓએ એક યક્ષમંડપમાં વસતિ લીધી. તે અવસરે વજ્રસાધુના સત્વની પરિક્ષા કરવાને તેના પૂર્વભવના મિત્ર જૃંભક નામના દેવતા, તેજ વનને વિષે આવી સાર્થવાહનું રૂપ લઇને તંબુ નાંખીને રહ્યા. વરસાદ તો વરસ્યા કરતો હતો, એવામાં તેમણે આવીને ગુરુને નમસ્કાર કરીને કહ્યું. "હે ભગવન્! અમારા ઉપર કૃપા કરીને અમારા તંબુમાં સાધુને આહાર લેવા મોકલો." ગુરુએ જોયું તો વર્ષાદ બંધ પડયો હતો, તે ઉપરથી તેમણે વજ્રને આહાર લેવાને મોકલ્યા. માર્ગે વજ્રની પરિક્ષા કરવાને દેવતાએ સૂક્ષ્મ જળબિંદુ વિકુર્વ્યા. તે જોઇને સાધુ વનની પર્ણકુટી (ઝુંપડી) માં ઉભા રહ્યા. ત્યાર પછી તે દેવ પોતાને સ્થાનકે જઇને ત્યાંથી સાધુને અન્ન વહોરાવવા લાગ્યો, ત્યારે તેને જોઇને વજ્રે વિચાર્યું કે, "અહો! આના ચરણ (પગ) ભૂમિને સ્પર્શ કરતા નથી, નેત્ર નિમેષ રહિત છે અને વળી જે આ અન્ન વહોરાવે છે, તે અન્ન આ કાળે સંભવતું નથી." એમ વિચારીને વજ્ર સાધુએ તેને કહ્યું. "અમને યતિઓને દેવપિંડ (દેવતાએ આપેલો) આહાર કલ્પે નહિ." તે સાંભળીને અને વજ્રનું ઉત્કૃષ્ટ સત્વ જોઇને દેવે પ્રગટ થઇને તેને વૈક્રિયલબ્ધિ આપી. વળી એક વખત આ દેવ પણ વણિકનું સ્વરૂપ લઇને દેવોએ વજ્રને ઘૃતનું દાન દેવા માંડયું. ત્યારે પણ "દેવતા છે" એમ જાણી જઇને તેણે કહ્યું. "અમને સાધુઓને દેવપિંડ કલ્પે નહિ." એ ઉપરથી દેવોએ તેને મહાજ્ઞાનવંત જાણીને આકાશગામિની વિદ્યા આપી. એકદા વળી સ્થવિર સાધુએ વજ્રને કહ્યું. "કેમ પાઠ કરતો નથી? પાઠ કર." પણ વજ્ર તો તેને મહા ગંભીર હોવાથી પોતાની શક્તિ દર્શાવ્યા વિના બેસી રહ્યા.

વાનું કારણ સમજવું." પછી વાસનાએ કરીને દેદીપ્યમાન એવા તે વજ્ર ગુરુને આસન ઉપર બેસારીને પ્રાસુકજળથી તેમના ચરણ ધોયા.

આમ ગુરુએ તેને બારે અંગના જ્ઞાનવાળો તથા વિનયી જાણ્યો, એટલે એકદા પોતે કોઈ બહાર ગામ જવાના હતા, ત્યારે તેમણે સર્વ યતિઓને કહ્યું. "અમે અહિં આસ પાસ ગામડામાં વિહાર કરવાના છીએ. ચાર દિવસમાં પાછા આવીશું." યતિઓયે કહ્યું. "ત્યારે અમે પણ આપની સાથે આવીશુ." પણ ગુરુએ ના કહી કે. "ગામડામાં બહુ સાધુઓએ સાથે વિહાર કરવો નહીં. કારણ કે, તેમ કરવાથી આધાકર્માદિ દોષ લાગે છે. શાસ્ત્રમાં આવા સોળ પ્રકારના દોષ બતાવ્યા છે. ૧ આધાકર્મ દોષ, ૨ ઉદ્દેશિક દોષ, ૩ પૂતિકર્મ દોષ, ૪ મિશ્રજાતિ દોષ, ૫ સ્થાપના દોષ, ૬ પ્રાભૃતિકા દોષ, ૭ પ્રાદુઃકૃત દોષ, ૮ ક્રીત દોષ, ૯ પ્રામિત્ય દોષ, ૧૦ પરાવર્ત્ત દોષ, ૧૧ આભ્યાહૃત દોષ, ૧૨ ઉદ્ભિન્ન દોષ, ૧૩ માલાહૃત દોષ, ૧૪ આચ્છેદ્ય દોષ, ૧૫ અનિસૃષ્ટ દોષ અને ૧૬ અદ્ધ્યપૂરક દોષ. એવા પ્રકારના સોળ પિંડદોષ કહ્યા છે."

એ સાંભળી સાધુઓએ કહ્યું. "ત્યારે અમને પાછળ કોણ વાચના આપશે?" ગુરુએ કહ્યું. "વજ્ર વાચના આપશે." તે વખતે સાધુઓ "ગુરુએ કહેલું વચન અન્યથા ન હોય." એમ ધારી કંઇ બોલ્યા નહીં. ગુરુ પ્રભાતે ગામ ગયા. પછી સાધુ ઓએ કહ્યું. એટલે વજ્રે તેમને વાચના આપી. તેની સુખબોધિકા (સહેલાઈથી બોધ પમાડનારી) વાચના ગ્રહણ કરતા થકા સાધુઓ તો વિચારમાં પડ્યા કે, "અહો! આતે સરસ્વતિ આવી કે, બૃહસ્પતિ સ્વર્ગ થકી ઉતરી આવ્યા કે, ગુરુ પોતે વિહાર કરીને પાછા આવ્યા?" જે સમયે ગુરુ વિહાર કરીને પાછા આવ્યા, ત્યારે શિષ્યોને પૂછવા લાગ્યા કે, "તમોને વજ્રે વાચના આપી તે ઠીક પડી કે નહીં?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "હવે પછી અમને નિત્ય વજ્રજ વાચના આપો. તે બાળ છતાં પણ તેનામાં મ્હોટા માણસનો ભાવ છે; કારણ કે અમને લાગે છે કે, અમને વાચના આપવાને માટે સરસ્વતિ પોતેજ તેનું રૂપ લઇને અત્રે આવી છે!" પછી ગુરુએ પણ વજ્રનો ઉદય જાણીને તેને દૃષ્ટિવાદ પર્યંત સર્વ શાસ્ત્રાદિ રહસ્યમાં પ્રવીણ કર્યો.

હવે અનુક્રમે વિહાર કરતા કરતા ગુરૂ વજ્ર સહિત દશપુર નામના નગરે જઈ પહોચ્યા. ત્યાં ગુરુએ વજ્રને કહ્યું. "અવંતી નગરીને વિષે દશપૂર્વિ એવા ભદ્રગુપ્તસૂરિ રહે છે, માટે દશ પૂર્વનો અભ્યાસ કરવાને અર્થે તું તેમની પાસે જા. તેમનો શિષ્ય કે, મ્હારો શિષ્ય કોઇ દશ પૂર્વ શિખ્યો નથી; માટે તું ઉજ્જયિની જઇને ત્યાં રહી દશ પૂર્વનો અભ્યાસ કરીને આવ અને ભવ્યજનોને બોધ પમાડ. દશ પૂર્વરૂપી અમૃતનું પાન કરવાથી તને નિરંતર શાસનદેવતા પ્રીતિથી સાન્નિધ્ય કરશે."

ગુરુનું વચન અંગિકાર કરીને ચિત્તમાં હર્ષ પામ્યો થકો વજ્ર બે સાધુઓ સહિત ઉજ્જયિની તરફ ગયો. તે વખતે આકાશમાં બુધ અને શુક્રના યોગથી સૂર્યની પેઠે માર્ગમાં શોભવા લાગ્યો. હવે દશ પૂર્વરૂપી અમૃતના સમુદ્ર સમાન ભદ્રગુપ્ત આચાર્યનાં દર્શન કરવાને આતુર એવા તેઓ ઉજ્જયિની પહોંચ્યા. પણ રાત્રી પડી જવાથી નગરી બહાર રહેવું પડ્યું.

અહિં પ્રભાતે ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય જાગ્યા, એટલે પોતાના શિષ્યોને કહેવા લાગ્યા કે, "આજે મેં એવું સ્વપ્ન જોયું કે, જાણે મ્હારા હાથથી કોઇ દૂધનું ભરેલું પાત્ર લઇને પી ગયું અને તૃપ્ત થઇને અત્યંત પ્રમોદ પામ્યું." આ મ્હારા સ્વપ્ન ઉપરથી મને એમ લાગે છે કે, કોઇ મહા બુદ્ધિશાળી સાધુ આજે મ્હારી પાસેથી દશ પૂર્વ ગ્રહણ કરવા આવશે, મ્હારો આજનો દિવસ સફળ થશે અને મ્હારો દશ પૂર્વનો પરિગ્રહ પણ સફળ

થશે કે, એવા સાધુ મ્હારી પાસેથી એ શિખવા આવશે. આજ સુધી હું જાણતો હતો કે, એ દશ પૂર્વ વિચ્છેદ પામશે, પણ આજ તો નિઃસન્દેહ કોઈ ઉત્તમ પાત્ર આવશે."

હર્ષથી પૂર્ણ છે મન જેનું એવા ભદ્રગુપ્ત આચાર્ય વિચાર કરે છે, એટલામાં તો વજ્ર સાધુએ દ્વાર પાસે આવીને નૈષેધિકી કહી. તેની આકૃતિ તથા પ્રકૃતિ જોઇને તેમણે નક્કી કર્યું કે, "પોતે રાત્રીને વિષે સ્વપ્નમાં જે પુરુષ જોયો હતો, તે સાક્ષાત્ તેજ છે." વજ્ર પણ અત્યંત હર્ષસહિત આચાર્યને પ્રદક્ષિણા દઇને વારંવાર નમી નમીને ગુરુના ચરણને વંદન કરવા લાગ્યો. ગુરુએ પણ હાથવડે બહુ માનસહિત વજ્રને આલિંગન દીધું. પોતે સાંભળી હતી એવીજ આકૃતિ જાણી 'તે વજ્ર છે' એમ ઓળખીને આચાર્યે તેને પૂછ્યું. "કેમ વિહાર તો સુખે થયો છે ને? શરીરે પણ સુખી છો ને? તપ પણ નિર્વિઘ્નપણે થાય છે ને? ત્હારા ગુરુ પણ કુશળજ છે ને? આ વખતે ત્હારે કેમ અવંતિમાં આવવું થયું?" મહા ભક્તિવંત એવા વજ્રે ઉત્તર આપ્યો કે, "આપે પ્રથમ જે સુખે વિહારના ઈત્યાદિ પ્રશ્નો પૂછ્યા, તે દેવગુરુના ચરણની કૃપાથી તેમજ છે. અને આહં આવવાનું પ્રયોજન તો એ કે, આપની પાસે મ્હારે દશ પૂર્વનું અધ્યયન કરવું છે: માટે અભ્યાસ કરાવો." ગુરુ પણ યોગ્યપાત્ર જાણીને વજ્રને તે સબંધી પાઠ આપવા લાગ્યા. એટલે વિનયપૂર્વક અભ્યાસ કરતા વજ્ર અલ્પકાળમાં દશપૂર્વી થયા. કહ્યું છે કે:-જળને વિષે તેલ, ખળ પુરુષને વિષે ગુહ્ય વાત, પાત્રને વિષે દાન અને ભાગ્યશાળી પુરુષને વિષે શાસ્ત્ર. એટલાં વાનાં તને વસ્તુની શક્તિના પ્રમાણમાં વિસ્તાર પામે છે.

ની સ્તુતિ સાંભળીને મહા આડંબરસહિત તેમને વાંદવાને આવી. તેણીઓને પણ ગુરુએ ઉપદેશ દીધો. તે આ પ્રમાણેઃ—“જે ભવિ જીવ ભાવે કરીને ધર્મને આદરે છે, તે સકળ કલ્યાણપ્રત્યે પામે છે, અને તેને મોક્ષ પણ પાસેજ છે; એમ શ્રી અરિહંતભગવાને કહ્યું છે.”

એવામાં બીજે દિવસે શ્રેષ્ઠીપુત્રી રુકિમણીને સૂરિના આગમનની ખબર પડી. તેથી તે લજ્જાનો ત્યાગ કરીને પિતાને કહેવા લાગી. “હે પિતા! જે વજ્રસ્વામીની સાથે મને વરવાની ઇચ્છા છે, તે આવી પહોંચ્યા છે. તો એજ મ્હારા સ્વામી થાઓ. જો તેમ નહિ થાય તો હું મૃત્યુનું શરણ કરીશ.” તે સાંભળીને ધનશેઠ તો તેણીને દીવ્યાભરણથી શણગારીને મુનિને આપવાને લઈ ચાલ્યા! માર્ગે લોકો પણ વજ્રસ્વામીના રુપ-સૌભાગ્યાદિ ગુણોનું સ્તવન કરતા હતા, તે સાંભળીને તો ધનશેઠ બહુ હર્ષ પામી બોલવા લાગ્યા. “અહો! ધન્ય છે મ્હારી પુત્રીને કે, જે આવા શ્રેષ્ઠ વરને વરવાની ઇચ્છા કરે છે!” પછી ત્યાં જઇને વજ્રસ્વામીને નમન કરીને બેશી ધર્મોપદેશ સાંભળી શેઠે વિજ્ઞપ્તિ કરી. “હે કૃપામય ગુરુ! આપના ઉપર આસક્ત જે આ મ્હારી પુત્રી રુકિમણી છે, તેને આપ ગ્રહણ કરો. આપને વરવાનો અથવા તો મૃત્યુને શરણ જવાનો એણીએ નિયમ લીધો છે. વળી હું આપને કન્યાદાનની સાથે એક ક્રોડ રત્નો આપીશ; માટે આપ એને ગ્રહણ કરો.”

વજ્રસ્વામીએ કહ્યું. “એ ભોગ છે તે નદીના કલ્લોલની પેઠે ચંચળ, તથા હસ્તિના કાનની પેઠે અસ્થિર છે. વળી તે પુન્યરુપી લક્ષ્મીને વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરનારા છે, ત્યારે એમની કોણ ઇચ્છા કરે? અનાદિ કાળથી એવો નિયમ છે કે, સ્ત્રી કે લક્ષ્મીનું દાન દેવુ એ પૂર્ણ નિશ્ચય કર્યા પછી દેવું એ ઉચિત છે. તો હે મહાભાગ! મ્હારા પ્રત્યે તું કેમ આપવા આવ્યો છે? શું એ માંસ, હાડકાં, રુધિર પ્રમુખથી પૂર્ણ એવા મ્હારા દેહને વિષે પ્રીતિવાળી થઇ છે? તેણીનો પતિ તો તેવો થશે કે, જે દેવતાને પણ દુર્લભ છે! જેની પાસે સર્વ સદ્ગુણો કિંકરસમાન છે, રુપ અને લક્ષ્મી પણ જેની દાસી છે, સર્વ ક્રિયાઓ પણ જેની પાસે તુચ્છ છે અને જેનામાં કંઈ પણ દૂષણ નથી. વળી જેના પ્રસાદથી સુર, અસુર અને નરેશ્વરો પણ શોભે છે, અને જેની અત્યંત ભક્તિથકી મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રકારે વર્ણવેલો જે સંયમ, તેજ ત્હારી પુત્રીને લાયક છે. માટે જો ત્હારી ઇચ્છા હોય તો હું હસ્તમેળાપ કરાવું? કહ્યું છે કેઃ—મરણે જન્મને, ઘડપણે વિજળી જેવા ચંચળ યૌવનને, ધનની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ સંતોષને, પ્રૌઢ સ્ત્રીઓના વિલાસોએ શાંતિના સુખને, દ્વેષી માણસોએ ગુણોને, સર્પોએ વનની પૃથ્વીઓને, દુર્જનોએ રાજાઓને અને ચંચળતાએ ધૈર્યને ગળેલાં છે. માટે આ જગતમાં કોણે શું નથી ગળ્યું? વળી વાઘણની પેઠે તિરસ્કાર કરતું ઘડપણ પાસેજ રહે છે, શત્રુની પેઠે રોગો સર્વદા દેહને પ્રહાર કરે છે અને ફૂટેલા ઘડામાંથી ઝરી જતા પાણીની પેઠે આયુષ નષ્ટ થાય છે, તોપણ લોક વિરુદ્ધકર્મ કરે છે, એ આશ્ચર્ય છે! વળી પણ પુરુષ ક્ષણવાર બાળ થઇને પછી ક્ષણવાર વિષયમાં રસિક યુવાન થાય છે, ક્ષણવાર ધનરહિત થાય છે ને ક્ષણવાર પુષ્કળ ધનવાળો થાય છે. ક્ષણવાર ઘડપણથી શિથિલ થએલા અવયવવાળો થાય છે અને ક્ષણવાર ત્રિવળીથી શોભતા શરીરવાળો થાય છે. એવી રીતનો મનુષ્ય, મરણ પછી નટની પેઠે યમની નગરીરુપી પડદામાં પેસે છે. અર્થાત્ જેમ નટ નાના પ્રકારના વેષને ગ્રહણ કરીને અંતે પડદામાં પેસે છે, તેમ મનુષ્ય પણ બાળપણ વિગેરે વેષ લઇને અંતે યમપુરીમાં પેસે છે” કહ્યું છે કેઃ—લોહના ઘણે કરીને ઘડાએલા ઘણની પેઠે રુકિમણીરુપ ઘણે કરીને જે કિંચિત્ માત્ર ભેદ પામ્યો નથી, એવો તે વજ્રસ્વામી ખરેખરા વજ્રમણિ જેવો છે.

વજ્રસ્વામીનાં આવાં અમૃતમય વચનોથી શાંત થયો છે મોહજ્વર જેણીનો એવી રુકિમણીએ દીક્ષા અંગિકાર કરી. તે વખતે બીજા પણ ઘણા માણસો વજ્રસ્વામીની

મનોહર વાણીથી આકર્ષીને જિનભાષિત ધર્મમાં આદરવાળા થયા. પછી આચાર્યે મહા પરિજ્ઞા નામે અધ્યયનથકી ગ્રંથને અર્થે પદાનુસારિણી લબ્ધિવડે આકાશગામિની વિદ્યાનો ઉદ્ધાર કર્યો. પણ હવે પછી પ્રાણીઓ અલ્પસત્ત્વવાળા થવાના છે, એવું જાણીને તે વિદ્યા કોઈ સાધુને આપી નહીં.

પછી વિહાર કરતા કરતા વજ્રસ્વામી પૂર્વ દિશાએથી ઉત્તર દિશા તરફ ગયા. ત્યાં મ્હોટો દુકાળ હતો, તેથી ક્ષુધાથી પીડાતા સંઘના લોકો આવીને તેમને કહેવા લાગ્યા. "આ દુષમકાળના સામ્રાજ્યમાં વારંવાર જમતા છતાં પણ તૃપ્તિ થતી નથી. વળી વિષયની બીકથી જેમ યોગી પુરુષો ચક્ષુ ઉઘાડતા નથી, તેમ ભિક્ષુકોના ભયથી અહિં પણ લોકો ઘરનાં દ્વાર ઉઘાડતા નથી. તૈયાર કરેલી રસોઈ પણ કોઈ જમી શકતું નથી. બજારમાં પણ લેવા વેચવાનો વ્યાપાર બંધ થઈ ગયો છે. ભિક્ષુક લોકો દંડવડે પ્રહાર કર્યા છતાં પણ હાથમાંથી અન્ન લઈ જઈને ખાઈ જાય છે. વળી વિચરતા વિચરતા કોઈ સાધુ આવે તો તેમને માટે પણ શુદ્ધ અન્ન મળતું નથી. ધર્મમાં પણ ધ્યાન રહેતું નથી. માટે હે પ્રભો! આવા દુઃખથી અમારો ઉદ્ધાર કરવા યોગ્ય છો. કારણ કે, આપ અદ્ભુત લબ્ધિના સાગર છો."

વહેલના અટકાવવામાં આપે આપની શક્તિ ગુપ્ત રાખવી નહીં. સાધુઓ પણ તીર્થની ઉન્નતિને અર્થે યત્ન કરે છે, માટે આપે પણ તીર્થપ્રભાવના કરવી.”

શ્રી સંઘની પ્રાર્થના ઉપરથી વજ્રસૂરિ આકાશગામિની વિદ્યાવડે માહેશ્વરીના સમીપના વનમાં ગયા, ત્યાં પોતાના પિતા ધનગિરિનો મિત્ર તડિત નામનો માળી હતો, તેણે વજ્રસ્વામીને જોઇને હર્ષથી કહ્યું. “આજે હું કૃત્યકૃત્ય થયો કે, મેં આપના મુખનાં દર્શન કર્યાં, તોપણ આપ કાંઈ કાર્યનો આદેશ કરો.” તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું. “આવતી કાલે અમારૂં વાર્ષિક પર્વ છે, માટે અમારે મહાપુરનગરમાં પૂજાને અર્થે પુષ્પોના ખપ છે.” એ સાંભળીને માળીએ તેમને એકવીશ ક્રોડ પુષ્પ આપ્યાં. તે લઇને તેઓ ચુલ્લહિમવંત પર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં શાશ્વતિ જિનપ્રતિમાનાં દર્શન કરી ત્યાંના દેવતા પાસેથી પણ પુષ્પ લીધાં. પછી માર્ગે હુતાશન યક્ષના વનના દેવતા પાસેથી પણ પુષ્પ લીધાં. આ પ્રમાણે વજ્રસ્વામી બહુ બહુ પુષ્પોના કરંડીઆ લઇને આવ્યા. તે ઉપરથી જિનાલયમાં મહાન્ ઉત્સવ થયો. તેથી અનેક બૌદ્ધલોકો પણ માન મૂકીને શ્રી વજ્રસ્વામીના પગમાં નમ્યા. બૌદ્ધરાજા પણ જૈનધર્મિ થયો.

હવે દશપુર નગરને વિષે સોમદેવ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને રુદ્રસોમા નામે જૈનમતાનુયાયી પત્નિ હતી તેમને આર્યરક્ષિત અને ફલ્ગુરક્ષિત નામે પુત્ર હતા. સુબુદ્ધિ એવા આર્યરક્ષિતે અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. તે જનોઇ દીધી ત્યાં સુધીમાં તો તેણે પિતા પાસે હતી તે સર્વ વિદ્યા શીખી લીધી; પરંતુ અધિક વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવાને અર્થે તેને પાટલીપુત્ર જવું પડ્યું. ત્યાં જઇ તે સર્વ વિદ્યામાં પ્રવિણ થઇને દશપુર નગરે પાછો આવ્યો. તેને સકળ શાસ્ત્રમાં પારંગત જાણીને રાજાએ સામા જઈ મહોત્સવપૂર્વક હસ્તિ ઉપર બેસારીને સન્માનસહિત શેહેરમાં આણ્યો. વળી તેને લક્ષ્મી પણ આપી. પછી તો બીજા લોકો પણ ભેટ લઇને તેને મળવા આવવા લાગ્યા. બંદીજનો પણ ઘરને આગણે તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તેના ઘરનાં માણસો પણ તોરણ અને સ્વાસ્તિક વિગેરે રચવા મંડ્યા. એમ તે સુખમાં રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ તેને વિચાર થઇ આવ્યો કે, “અહો! મને ધિક્કાર છે કે, આવી પદ્વીને પ્રાપ્ત થયા છતાં હું આજ સુધી પણ મ્હારી માતાના ચરણમાં નમવા ગયો નથી; તો હવે મ્હારે સુખે સુખી અને મ્હારે દુઃખે દુઃખી એવી તે મ્હારી માતાને મ્હારા પ્રવાસનાં ફળ જે વિદ્યા અને ધન તેનાથી આનંદ ઉપજાવું.” એમ વિચારી ઘરમાં જઇને માતાના ચરણમાં ભક્તિસહિત નમ્યો. માતાએ કહ્યું. “હે પુત્ર! દીર્ઘાયુ થાઓ.” માતાએ કહ્યું ખરૂં, પણ તેનો બરાબર હર્ષ ન માલમ પડ્યો. તે ઉપરથી પુત્રે વિચાર્યું. “મ્હારી માતા મ્હારી સાથે પ્રસન્ન ચિત્તથી કેમ કંઇ બોલતી નથી? મેં કંઇ અપરાધ તો કર્યો નથી?” તેથી તે ફરીથી નમીને પૂછવા લાગ્યો. “હે માતા! હું આટલાં આટલાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને આવ્યો છું, છતાં તને કેમ કંઇ હર્ષ માલમ પડતો નથી?” માતાએ કહ્યું. “આવી નરકના હેતુરૂપ કુવિદ્યા શીખી આવ્યો તેમાં શું? તેવી કોડી સમાન અને પરાળના પૂળા જેવી વિદ્યા શા કામની? કે જેથી નથી ખબર પડતી જીવ-અજીવની કે નથી હરાતી પરની પીડા, કે નથી થતાં ઉપકારનાં કાર્ય?”

એ સાંભળીને પુત્રે કહ્યું. “ત્યારે હે માતા! તું કહે કે, હું કયા શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરૂં તો તને હર્ષ થાય?” માતાએ કહ્યું. “હે પુત્ર! જો તું ખરેખરો માતા ઉપર ભક્તિવંતજ હોય તો મુક્તિસુખને આપનાર એવું જે દૃષ્ટિવાદ, તેનો અભ્યાસ કર. અને તે દૃષ્ટિવાદના અભ્યાસમાં પ્રવીણ થવા સારૂ જૈનસાધુનો શ્રાવક થા. કારણ કે, સૂર્ય ઉદય થયા વિના હીમનો નાશ થતો નથી, માટે તોસલિપુત્ર નામે સૂરિ જેઓ ઇક્ષુવનમાં રહેલા છે, તેમની

પાસે જઇને મહા કષ્ટ લઇને દૃષ્ટિવાદનો અભ્યાસ કર.” પુત્રે કહ્યું. “હું પ્રભાતે તેમ કરીશ.” એમ કહીને ‘હવે હું ક્યારે પ્રભાત થાય ને દૃષ્ટિવાદ ભણવા જઉં.’ એમ વિચારતાં વિચારતાં આર્યરક્ષિતે રાત્રી નિર્ગમી.

પછી પ્રભાતે આર્યરક્ષિત માતા પિતાની રજા લઇને ચાલ્યો. નગર બહાર નિકળ્યો ત્યાં તેને કોઇએ પુછ્યું. “તું કોણ છે?” તેણે કહ્યું. “હું આર્યરક્ષિત છું.” તે સાંભળીને પેલા પુરુષે તેને આલિંગન કરીને કહ્યું. “હું શાખાપુરમાં રહેનારો ત્હારા પિતાનો મિત્ર મહાદ્વિજ છું. હું ઘરની ચિંતાના ભારમાં બહુ મગ્ન છું, તું પણ ઉત્સુક છે, તો લે આ પ્રભાતને સમયે શેલડીના સાડાનવ સાંઠા.” આર્યરક્ષિતે તે લીધા, ને કહ્યું કે. “હું કાર્યની વ્યગ્રતાને લીધે આગળ જઉં છું, માટે આપ આ શેલડીના સાંઠાનો વૃત્તાંત મ્હારી માતાને કહેજો.” એમ કહી તે આગળ ચાલ્યો.

પાછળ વિપ્રે શેલડીનો વૃત્તાંત રુદ્રસોમાને કહ્યો. તેથી તેણીએ વિચાર બાંધ્યો કે, “મ્હારો પુત્ર સાડાનવ પૂર્વ શીખશે.” આર્યરક્ષિતે પણ ધાર્યું કે. “હું સાડાનવ પૂર્વનો અભ્યાસ કરીશ. હું શેલડીના સાડાનવ સાંઠા પામવે કરીને ગુરુને વંદન કરીશ.” એમ વિચાર કરીને જેવો તે શાળાના દ્વારપર્યંત ગયો, ત્યાં તેણે શિષ્યોને આલસ્યકી પ્રમુખ શિખવતા ગુરુનો શબ્દ સાંભળ્યો. શબ્દ સાંભળીને તે હર્ષ પામ્યો. પણ તેણે વિચાર કર્યો કે, ‘હવે શી વિધિએ પ્રવેશ કરવો?’ એવામાં ત્યાં ઢઢ્ઢર નામે માનિક શ્રાવક આવ્યા, તે નૈષેધિકી કહીને અંદર પેઠો. તેણે ઉંચ સ્વરે કરીને ગુરુને વાંદીને પછી બીજા સાધુઓને પ્રત્યેકને વાંદ્યા. પછી તે ભૂમિ પ્રમાર્જન કરીને બેઠો.

મળ્યો કે, "ભદ્રગુપ્તસૂરિએ આપની પાસે દૃષ્ટિવાદ શીખવા મોકલ્યો છે." તે ઉપરથી વજ્રે તેને શીખવવાનું શરૂ કર્યું. ભદ્રગુપ્તઆચાર્યના કહેવા પ્રમાણે જૂદે ઉપાશ્રયે રહીને તે શીખ્યો. નવ પૂર્વ શીખી લઇને દશમા પૂર્વનો કઠિન યમક શીખતો હતો, તેવામાં તો પિતાનો સંદેશો આવ્યો કે, "ત્હારા વિના અમે બહુ દુઃખી છીએ; માટે અહિં આવીને અમને સુખી કર."

આ ઉપરથી તે દશમું પૂર્વ ઉતાવળથી શીખવા લાગ્યો, પણ ત્યાં તો ન્હાનો ભાઇ એવો ફલ્ગુરક્ષિત કહેવા લાગ્યો કે, "જો તને માતા અને પિતા ઉપર પ્રેમભાવ હોય તો ઝટ આવીને તેને હર્ષ પમાડ. કેટલાક બંધુઓ પણ દીક્ષાના આર્થી છે" આર્યરક્ષિતે કહ્યું. "ભાઇ! જઇએ છીએ. જો ત્હારે દીક્ષા લેવી હોય તો તું પણ લે. વળી તે મ્હોટા ભાઇને જવાનું કહેવા લાગ્યો. ત્યારે તેણે (આર્યરક્ષિતે) વજ્રસ્વામીને કહ્યું. "હવે મ્હારે દશમું પૂર્વ કેટલુંક અધુરૂં છે?" ઉત્તર મળ્યો કે, "હજુ તું એક બિંદુમાત્ર શીખ્યોછે, ને એ પૂર્વ તો સમુદ્ર જેવડું છે." એ સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે, "નગરથી બહાર નિકળતાંજ મને શેલડીના સાડાનવ સાંઠા મળ્યા છે, માટે મને સાડાનવ પૂર્વ ઉપરાંત નહીં આવડે." પછી વજ્રસ્વામીએ આપેલું સૂરિપદ લઇને ગુરુને પ્રણમીને આર્યરક્ષિત પોતાના ભાઈ સહિત ચાલી નિકળ્યા. અનુક્રમે દશપુર નગરે આવ્યા. મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરીને રાજા પ્રમુખ સર્વને ધર્મોપદેશ સંભળાવ્યો. સૌને લાગ્યું કે, "આવો શ્રેષ્ઠ અને મધુર ધર્મોપદેશ આપણે ક્યાંય પણ સાંભળ્યો નથી." તે ઉપરથી રાજા શ્રાવક થયો. સોમદેવે પણ બોધ પામી દીક્ષા લઇને સમ્યક્ પ્રકારે ચારિત્ર પાળ્યું. (એનો સંબંધ આગળ આર્યરક્ષિતના ચરિત્રમાં કહેશે.)

હવે શ્રી વજ્રસ્વામી વિચરતા વિચરતા એકદા દક્ષિણ દિશામાં ગયા. ત્યાં એક વખત તે શ્લેષ્મથી પીડાતા છતા યતિઓના આગ્રહથી દુવિહારનું પચ્ચખ્ખાણ કરવા લાગ્યા. તેથી તેઓ એ (શ્લેષ્મના વ્યાધિને લીધે) એક સૂંઠનો ગાંગડો લઇને કાન ઉપર રાખી મૂક્યો. પછી સ્વાધ્યાયમાં પડ્યા, એટલે પેલો ગાંગડો લેવો ભૂલી ગયા. પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે કાન ઉપર મુહપત્તિ પડિલેહતાં તે સૂંઠના ગાંગડાને પોતાની આગળ પડી ગએલો જોયો. એટલે તે બોલી ઉઠ્યા. "ધિક્કાર છે મને! કે, મેં આટલો પ્રમાદ સેવ્યો! હવે મને લાગે છે કે, મ્હારૂં આયુષ્ય સ્વલ્પ રહ્યું છે! માટે ચાલ, હવે અનશન કરીને દેહ ત્યાગ કરૂં." પછી બારવરસી દુકાળ પડ્યો, તેને લીધે તેમણે પોતાના શિષ્યોને બીજે વિહાર કરવા મોકલ્યા.

આવા દુકાળમાં પોતાના શિષ્યોને દુકાળથી ભિક્ષા ન મળવાને લીધે, "હું વિદ્યાના બળથી અન્ન ઉત્પન્ન કરી તમારૂં પોષણ કરીશ." એમ *વજ્રસેને પોતાના શિષ્યોને કહ્યું. કહ્યું છે કેઃ—સર્વ પ્રકારે સંયમનું રક્ષણ કરવું અને સંયમથી આત્માનુંજ રક્ષણ કરવું; પરંતુ અપવાદના કારણથી મૂકાયા પછી અપવાદનું સેવન કરવું નહીં. પણ મુનિઓએ તો ગુરુને કહ્યું. "જે અસુઝતો આહાર ગ્રહણ કરે, તેને નિઃસંદેહ અચારિત્રી જાણવો, અને ચારિત્ર વિનાની જે ક્રિયાઓ છે, તે સર્વ નિરર્થક છે. વળી આ પુદ્ગળોએ તો વારંવાર ભોજન કરીને તેને છાંડેલું છે, તો તેવા ઉચ્છિષ્ટના જેવા આ આહાર ઉપર પણ અમારે શી ઇચ્છા હોય? માટે અમારે એ અન્ન ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા નથી." એ પ્રમાણે વજ્રસેનને સમજાવીને તેના પાંચસોએ શિષ્યો વજ્રસ્વામીની પાસે આવ્યા. આ પ્રમાણે અત્યંત સૌભાગ્યવાન્ એવા વજ્રસ્વામી, વજ્રસેન શિવાય બીજા સૌને લઇ, ફક્ત એકજ સાધુ ક્ષુલ્લક (બાળ-સાધુ) ને છેતરીને ગામમાં પાછળ મૂકી, પર્વત ઉપર ગયા.

*વજ્રસ્વામીના મુખ્ય શિષ્ય.

તે ક્ષુલ્લક પણ ગુરુની અપ્રીતિ ન થાય, એટલા માટે ગિરિની હેઠળજ રહી ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરીને એક શિલાતળ ઉપર માખણના પિંડની પેઠે ગળી જઇને દેવલોકે પહોંચ્યો. પેલા શિષ્યો પણ સ્વર્ગે ગયા. પેલા ક્ષુલ્લકના શરીરની પૂજા કરવાને દેવતાઓ ત્યાં આવવા લાગ્યા, તે જોઇને પરિવારે તેનું કારણ ગુરુને પૂછયું. ગુરુ (વજ્રસ્વામી) એ ઉપયોગથી જોયું ને તે વાત તેમને કહી. તે પર્વત ઉપર કોઇ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવ વજ્રસ્વામીને ચળિત કરવાને આવ્યો, પણ તેઓ ચળ્યા નહીં. તે ક્ષેત્રમાં દેવની અપ્રીતિ જોઇને, બીજે સ્થળે જઇ વજ્રસ્વામીએ ક્ષેત્રદેવીનો કાઉસ્સગ્ગ કર્યો. ત્યાંથી કાળ કરી તેઓ સ્વર્ગે ગયા. ત્યાં ઇંદ્રે આવીને તીર્થ સ્થાપ્યું ને તેને વંદન કર્યું.

ત્યાર પછી વજ્રસેન અને તેનો શિષ્ય સોપારપત્તન નામે નગરે ગયા ત્યાં જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીને ઘેર ગયા. તેણે અને તેની સ્ત્રીએ સાધુને વંદન કર્યું, પણ સાધુએ જિનદત્તને વિષ વાટતો જોઇને કારણ પૂછયું. ત્યારે તેણે કહ્યું. "આ દુકાળમાં અમારી પાસે પુષ્કળ ધન છે, પણ જરાએ અન્ન નથી. માટે આજે એક લક્ષ સુવર્ણનું બહુ થોડું પણ અન્ન લાવીને આ વિષ તેમાં ભેળવીએ છીએ. તે ખાઇને સૌ સાથે મૃત્યુ પામીશું" તે જોઇને ગુરુએ કહ્યું. "એમ કરશો નહીં. આવતી કાલે ધાન્યના ભરેલા પુષ્કળ વહાણો આવી પહોંચશે." શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "આપે કહ્યું તે ભલે થાઓ! આપે કહ્યું તે જો ખરું પડશે તો, આ ચારે પુત્રો આપની પાસે દીક્ષા લેશે." પ્રભાત થયું એટલે સુકાળ થયો અને ધાન્ય આવવાથી એ વાત ખરી પડી. તે ઉપરથી શ્રેષ્ઠીએ પોતાના કુટુંબસહિત ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે ચારે પુત્રો નાગેંદ્ર, ચંદ્ર, વિદ્યાધર અને નિવૃત્તિ નામે આચાર્યો થયા. કહ્યું છે કે:—ગુરુની આજ્ઞા મસ્તકે ધરવી, સર્વજ્ઞની આજ્ઞા પાળવી અને ઉત્તમજનની સંગત કરવી, કે જેથી ફરી ભવ થાય નહીં. પછી તે ચારે આચાર્યોની ચાર શાખા થઇ. આજ સુધી સોપારપુરપાટણમાં શ્રી ઋષભદેવના મંદિરમાં તેમની મૂર્તિઓ જોવામાં આવે છે.

॥ ઇતિ વજ્રસ્વામીની કથા ॥

નંદિષેણ મુનિ.

જીવ નિત્ય ઉગ્રતપને કરતો,છતો પૂર્વનાં દુષ્ટકર્મને નંદિષેણમુનિની પેઠે તત્કાળ નાશ કરેછે.

શ્રીપુર નામે સ્વર્ગ સમાન નગર હતું. ત્યાં *મખપ્રિય નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એકદા તેણે ભીમ નામે દાસને કંઈ કાર્ય કરવાનું કહ્યું. ત્યારે તે દાસે કહ્યું. "જો મને યજ્ઞમાંથી કંઈ પણ (શેષ) આપશો, તો હું તે કરીશ; નહિ તો નહિ. વિપ્રે તે વાતની હા કહી. હવે પોતાને જે મળતું, તેને લઇને તે દાસ (ભીમ) સાધુને આપવા લાગ્યો. આવા પુણ્યકાર્યને લીધે, તે મૃત્યુ પછી સ્વર્ગે ગયો, ને ત્યાંથી ચ્યવીને રાજગૃહનગરને વિષે શ્રેણિકરાજાનો નંદિષેણ નામે પુત્ર થયો.

હવે મખપ્રિય વિપ્ર બહુ બહુ ભવમાં ભ્રમણ કરીને, વનમાં એક હાથણીને ઉદરે અવતર્યો. આ યૂથ (ટોળા) નો અધિપતિ હસ્તી એવો હતો કે, "બીજો કોઇ યૂથનો અધિપતિ ન થાય." એવા ઇરાદાથી જે જે બાળક અવતરતું, તેને તેને તે જન્મતાં મારી નાંખતો. આમ હોવાથી પેલી હાથણી વિચારવા લાગી. "હું ગર્ભવતી છતાં મ્હારામાં હજી સુધી ઉત્સાહ રહેલો છે, માટે નિશ્ચે મ્હારે પુત્ર થશે તે બળવાન થશે. તેથી જ-

* મખ એટલે યજ્ઞ છે પ્રિય જેને.

ન્મતાંજ તેને બીજે મૂકી આવીને તેનું રક્ષણ કરવું." એમ ધારી તે કપટથી લંગડી થઇને યૂથની પાછળ હળવે હળવે ચાલવા લાગી. અહો! પશુઓને પણ પોતાના બાળકો ઉપર કેવો સ્નેહ હોય છે? તે ઉપર એક માતાનું કહેલું કહે છે કે:—'હે પારધિ! કૃપા કરી મને જવા દે, મ્હારાં બચ્ચાંએ હજુ સ્તનપાન પણ કર્યું નથી. વળી તેમને માટે હું માંસ લઇને જઉં છું; તેઓ ચારો ખાવા પણ શીખ્યાં નથી એટલે તેઓ મ્હારા આવવાની વાટ જોતાં હશે.' આ હાથણીને બીજો કોઇ ન ભોગવો, એવા વિચારથી પેલો યૂથપતિ હસ્તી પણ ક્ષણે ક્ષણે જોયા કરતો, પણ પેલી હાથણી તો કપટે કરીને બહુ ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી. તે બે ઘડી પછી તેના ભેગી થઇ. હાથીએ જાણ્યું. 'તેને વાયુ રોગ થયો છે. શું કરીએ? આરામ થઈ જશે.' આમ તેને વિશ્વાસ થયો.

એકદા પ્રસવ સમય જાણીને હાથી દૂર છે એવું જોઈ પેલી હાથણી માથા ઉપર તૃણના પૂરા લઇને કોઇ તાપસોના આશ્રમમાં આવી. તેને વિનયવતી તથા શરણે આવેલી જોઇને તાપસોએ કહ્યું. "હે પુત્રી! તું અહિં નિર્ભયપણે રહે." તે ઉપરથી તેણીએ ત્યાં રહીને એક ઉત્તમ લક્ષણવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી તે બાળકને ત્યાંજ મૂકીને તે ધીમે ધીમે (હસ્તી) પાસે ગઈ. સમયે સમયે પયપાન કરાવવા (ધવરાવવા) આવતી. હવે તાપસોએ તે બચ્ચાંને ઘાસ વિગેરે ખવરાવી ઉછેર્યું. તે બચ્ચું પણ સૂંઢમાં પાણી લઇને તાપસના બાળકોની પેઠે વૃક્ષને સિંચવા લાગ્યું. તે ઉપરથી તાપસોએ તેનું સેચનક એવું નામ પાડ્યું. પછી મ્હોટું થયું એટલે તે વિચારવા લાગ્યું. "આ તાપસોએ મ્હારી માના પાસેથી છેતરીને અને આણ્યું હશે, ને ઉછેરીને મ્હોટું કર્યું છે, માટે હવે હું તેમનો પરાભવ કરૂં." એમ વિચારીને તે આશ્રમને નુકશાન કરવા લાગ્યો. તે જોઇને તાપસોએ તે વાત શ્રેણિકરાજાને કહી. તે ઉપરથી રાજા સેનાને તૈયાર કરી તેને બાંધી લેવાને વનમાં આવ્યો; પણ કોઇ તેને બળથી અથવા કળથી વશ્ય કરી શક્યું નહીં. રાજા ખિન્ન થયો. એ જોઇને તેનો પુત્ર નંદિષેણ ઉભો થયો. તેને આવતો જોઇને સેચનકને ઈહાપોહ કરતાં જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી તેણે પોતાનો અને તેનો સ્વામિસેવકનો સંબંધ યાદ કર્યો. યાદ કરીને ઉભો રહ્યો, એટલે નંદિષેણે તેને વશ્ય કરીને પિતાને સોંપ્યો. પિતાએ તેને પોતાનો પટ્ટહસ્તી બનાવ્યો અને પોતાના પુત્રને તેણે વિશેષ ગામ આપીને ખુશી કર્યો.

એવામાં શ્રી વીર ભગવાન્ તેજ નગરના ઉદ્યાનમાં આવીને સમવસર્યા. એકદા નંદિષેણ તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળવા ગયો, ત્યાં તેણે પ્રશ્ન કર્યું. "હે ભગવન્! આ હસ્તી મ્હારા ઉપર કેમ પ્રીતિ રાખે છે?" ભગવાને તે ઉપરથી તેના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. પછી શ્રેણિકરાજા પ્રમુખ બીજા લોકો પણ ત્યાં ધર્મ સાંભળવા આવ્યા. પ્રભુએ ઉપદેશ આપતાં કહ્યું. "લોકોને મનુષ્યભવ, ઉત્તમ જાતિ અને કૂળ, સુંદર રૂપ, નિરોગી શરીર, લાંબુ આયુષ્ય, ઉચ્ચ બુદ્ધિ, ધર્મ શ્રવણ, ધર્મ ગ્રહણ, શ્રદ્ધા અને સંયમ એ સર્વ એકેક પણ પામવાં દુર્લભ છે." એ સાંભળીને બોધ પામી નંદિષેણે પ્રભુ પાસે ચારિત્ર માગ્યું, પણ પ્રભુએ કહ્યું. "હજુ ત્હારે ચારિત્રના આવરણરૂપ એવું કર્મનું ભોગફળ બાકી છે; માટે હે વત્સ! દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક ન થા." આ પ્રમાણે પ્રભુએ વાર્યા છતાં તે તો એક ટળીને બીજો ન થયો. એવામાં આકાશવાણી થઈ. "હે નંદિષેણ! હજુ ત્હારે ભોગફળ બાકી છે, માટે ચારિત્ર લઈશ નહીં." એમ કહ્યા છતાં પણ તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને હર્ષથી છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ આદિ તપ કરવા માંડ્યો. પ્રભુની સાથે વિહાર કરવા માંડ્યો તથા સૂત્રાર્થ ધારવા માંડ્યો. બાર પ્રકારની ભાવના

ભાવવા માંડી. *બાવીસ પ્રકારના પરિસહોને સહન કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તેણે કર્મરૂપી વૃક્ષને ઉન્મૂળ કરવું શરૂ કર્યું. ભોગકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતી એવી ભોગની ઇચ્છાને રૂંધવાને તેણે પ્રબળ તપ કરવા માંડયો. આતાપના લેવા માંડી. કહ્યું છે કે:—ઉષ્ણઋતુમાં તાપ સહન કરવો, શિયાળામાં વસ્ત્રરહિત થઇ ટાઢ સહન કરવી, અને વર્ષાઋતુમા ઇંદ્રિય ગોપવીને રહેવું. ચારિત્ર લેવાને અટકાવનારા દેવતા તેને નિત્ય ભોગરૂપી સમુદ્રમાં નાંખવાને યત્ન કરવા લાગ્યા. તે ઉપરથી તેણે ચારિત્રની રક્ષા કરવાને અર્થે પર્વત ઉપર ચડીને ઝંપાપાત કરવાનો વિચાર કર્યો. વિચાર કરીને જેવો તે પડવા જાય છે, તેવામાં દેવે તેને હાથમાં લઇ લીધો ને અન્યસ્થળે મૂકીને તેને પૂછયું. "તું વૃથા શા વાસ્તે મરવાને ઇચ્છે છે? ભોગફળ અનુભવ્યા વિના તને મૃત્યુ આવવાનું નથી."

ત્યારપછી નંદિષેણ એકાકી તીવ્ર તપ કરવા લાગ્યો. એકદા પોતાને માટે તે કોઇ વેશ્યાને ત્યાં આહાર લેવાને ગયો, ત્યાં જઇને તેણે ધર્મલાભ કહ્યો. વેશ્યાએ કહ્યું. "એ ધર્મલાભે કરીને મને શું સુખનો લાભ છે? હું તો નિત્ય દ્રવ્યને ઇચ્છું છું." નંદિષેણ મુનિએ જાણ્યું કે, એ મને હસે છે. તે ઉપરથી તેમણે એક તરણું ખેચ્યું એટલે તેમના તપના પ્રભાવથી આકાશમાંથી બાર કોટિ રત્નની વૃષ્ટિ થઈ! મુનિએ કહ્યું. "લે હવે તને આ દ્રવ્યલાભથી સુખનો લાભ થયો!" એમ કહી જેવા તે જવા લાગ્યા, તેવાજ તેમને રોકીને વેશ્યાએ કહ્યું. "શું તમે તપ કરીને અત્યંત દુષ્કર એવી મૃદુતાને જીતી છે? હવે તો હે પ્રાણવલ્લભ! મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવો; નહિ તો હું મૃત્યુ અંગિકાર કરીશ." મુનિએ જાણ્યું કે, હજુ પણ મ્હારે ભોગકર્મફળ ભોગવવાનું રહ્યું છે. તે ઉપરથી તેમણે તેને અંગિકાર કરી. ત્યાં તેમણે વળી એવો અભિગ્રહ કર્યો કે, "મ્હારે નિત્ય દશ વિટ પુરુષોને પ્રબોધ પમાડી દીક્ષા લેવરાવવી. પછી અન્ન લેવું."

પછી ત્યાં નંદિષેણે ઋષિનો વેષ ત્યજી દીધો ને નિત્ય દશ દશ વિટ પુરુષોને પ્રબોધીને દીક્ષા લેવરાવવા માંડી. એમ કરતાં કરતાં બાર વર્ષ બીત્યાં. બારમા વર્ષને અંતે એકદા ભોજનવેળા થયા છતાં પણ દશમો પુરુષ મળ્યો નહીં, ત્યારે વેશ્યાએ હાસ્યમાં કહ્યું. "હે સ્વામિન્! ત્યારે આપજ દશમા થાઓ." જેણીનું એવું હાસ્યનું બોલવું થયું તેને સત્ય કરીને તેમણે સર્વ લક્ષ્મીને તૃણસમાન ગણી દીક્ષા અંગિકાર કરી. પછી તેઓ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી, કર્મ ક્ષય કરીને અંતે મૃત્યુ પામીને મોક્ષે ગયા.

॥ ઇતિ નંદિષેણમુનિની કથા ॥

બીજા નંદિષેણ.

જે પ્રાણી શ્રેષ્ઠભાવથી સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરે છે, તે નંદિષેણની પેઠે ઉત્તમ કર્મનો બંધ કરે છે.

મગધદેશના આભૂષણરૂપ એવા નંદીગામને વિષે સોમીલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને સોમીલા નામે સ્ત્રી હતી. તેમને નંદિષેણ નામે પુત્ર હતો. બાળપણમાંજ તેનાં માત પિતા મૃત્યુ પામ્યાં. શિખાથી તે નખસુધી તેને કુરુપ જાણીને,

* બાવીશ પ્રકારના પરિસહો આ પ્રમાણે—૧ ક્ષુધાનો, ૨ તૃષાનો, ૩ ટાઢનો, ૪ તાપનો, ૫ ડંશનો, ૬ અચેલકનો, ૭ અરતિનો, ૮ સ્ત્રીનો, ૯ ચર્યાનો, ૧૦ નૈષેધિકીનો, ૧૧ શય્યાનો, ૧૨ આક્રોશનો, ૧૩ વધનો, ૧૪ યાચનાનો, ૧૫ અલાભનો, ૧૬ રોગનો, ૧૭ તૃણસ્પર્શનો, ૧૮ મેલનો, ૧૯ સત્કારનો, ૨૦ પ્રજ્ઞાનો, ૨૧ અજ્ઞાનનો અને ૨૨ સમ્યકત્વનો

તેના ભાગ્યકર્મના ઉદયને લીધે તેનાં સગાંએ તેને ત્યજી દીધો, એટલે તે મામાને ઘેર જઈને રહ્યો. ત્યાં તે ચારો પાણી વિગેરે લાવવાનું કામ કરવા લાગ્યો

એકદા તેનો મામો પોતાના દુઃખી ભાણજને વિનયવંત જાણીને કહેવા લાગ્યો કે, "ખેદ કરીશ નહીં, મ્હારે સાત પુત્રીઓ છે, તેમાંથી એક તને આપીશ." તે ઉપરથી નંદિષેણ ઘરનું કામ વિશેષ ઉત્સાહથી કરવા લાગ્યો. પણ તેની પુત્રીઓને ખબર પડી કે, 'તેમનામાંની એકને પેલા કુરુપ નંદિષેણ સાથે પરણાવવાની છે.' તે જાણીને પહેલી પુત્રીએ કહ્યું. "જો તમે મને નંદિષેણ સાથે પરણાવશો તો, હું જરૂર મૃત્યુ પામીશ." તે જોઇને નંદિષેણ આકુળ થઇ ચિંતા કરવા લાગ્યો; પણ તેના મામાએ તેને પોતાની બીજી પુત્રી આપવા કહ્યું. તેથી તે વિષાદ પામતો બંધ થયો. એટલામાં તો બીજીએ પણ પહેલીની પેઠેજ પ્રતિજ્ઞા લઇને કહ્યું. "જો મને તે નંદિષેણ વેરે પરણાવશો તો હું પણ મરીશ." એ પ્રમાણે સાતે કન્યાઓએ કહ્યું!!! ત્યારે નંદિષેણ બહુ ખેદ કરવા લાગ્યો. એટલે વળી તેના મામાએ તેને "બીજા કોઈની પુત્રી અપાવીશ." એમ કહ્યું. પરંતુ બીજા લોકોની કોઈ પણ કન્યાએ તેને પરણવાની હા કહી નહીં.

પોતાનાં આવાં દૌર્ભાગ્ય જોઇને અત્યંત ખિન્ન થતો નંદિષેણ વિચારવા લાગ્યો. "હવે મ્હારે અહિં શા માટે રહેવું? મ્હારાં આવાં કર્મ ઉદય આવ્યાં તો હવે મરવુંજ ઉત્તમ છે." આવા વિચારથી વૈરાગ્ય પામેલો તે રત્નપુર નામે નગરે ગયો. ત્યાં પણ સ્ત્રી પુરુષને ભોગ ભોગવતા જોઇને તે પોતાને નિંદતો છતો કહેવા લાગ્યો. "અહો! હું ક્યારે આવો ભાગ્યવાન્ થઇશ?" પછી તો તે વનમાં જઇને ઝંપાપાત કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. ત્યાં તેને એક કાયોત્સર્ગે રહેલા મુનિએ વાર્યો. તે ઉપરથી તેમને પ્રણામ કરી તેણે પોતાના કર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું. કહ્યું છે કે:- રોગીને વૈદ્ય એ મિત્ર છે, શેઠીઆના ખુશામત કરનારા લોકો મિત્ર છે, દુઃખી પુરુષોના મુનિયો મિત્ર છે, અને નિર્ધન માણસોના સદ્‌ગુણ મિત્ર છે.

પછી મુનિએ જ્ઞાનથી તેનો ભાવ જાણી લઇને કહ્યું. "હે મુગ્ધ! એવો ખોટો વૈરાગ્ય લાવ નહીં. મૃત્યુથી કોઈ પણ માણસ કરેલાં કર્મથી છૂટતો નથી. કારણ કે કરેલાં કર્મનો કોઈ પણ કાળે ક્ષય થતો નથી. શુભ અથવા અશુભ ગમે તેવું કર્મ કર્યું હોય, તે અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે. શ્રી વીતરાગ ભગવાન્ પણ ધર્મ કરીનેજ, પોતાના પૂર્વનાં પાપકર્મથી છૂટે છે. માટે તું યાવજ્જીવ શુદ્ધ ધર્મ અંગીકાર કર, તેથીજ તું અન્ય ભવમાં સુખી થઈશ."

એવા ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામી નંદિષેણે ગુરુ પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. પછી તો તે વિનયપૂર્વક અધ્યયન કરતો છતો ધર્મશાસ્ત્રમાં ગીતાર્થ થયો. વળી તેણે એક એવો અભિગ્રહ કર્યો કે, "લઘુ, વૃદ્ધ, કે રોગવાળા સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કર્યા પછીજ મ્હારે જમવું." એ પ્રમાણે તે નિત્ય વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યો.

એ વાત ઇંદ્રે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને પોતાની સભામાં કહ્યું કે, "નંદિષેણ જેવો વૈયાવચ્ચમાં નિશ્ચળ બીજો કોઇ માણસ નથી." એક દેવે આ વાત નહીં માની રત્નપુરમાં આવી એક રોગી સાધુનું રૂપ લીધું ને અતિસારયુક્ત દેહ કર્યો. બીજું સાધુનું રૂપ લઇ તે જે ગામમાં નંદિષેણ હતો તે ઉપાશ્રયે ગયો. ત્યાં તે નંદિષેણ આહાર વહોરી લાવીને ઇર્યાપથિકી પ્રતિક્રમીને, ભક્તપાણીનું પચ્ચખ્ખાણ પારીને આહાર લેવા બેઠા. એટલે તે સાધુના રૂપવાળા દેવે કહ્યું. "તમે સાધુની વૈયાવચ્ચ કરવાનો નિયમ કર્યો છે, છતાં તમે તેમ કર્યા વિના કેમ અન્ન લ્યો છો?" નંદિષેણના પૂછવા ઉપરથી તેણે કહ્યું. "નગરની બહાર એક રોગી સાધુ છે, તેને શુદ્ધ જળનો ખપ છે." તે સાંભળીને શુદ્ધ જળ લેવાને નંદિષેણ શ્રાવકને ઘેર ગયા. જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં પેલો દેવ.

સાધુ જળને અશુદ્ધ કરી નાંખે. બહુ બહુ ઘેર ભટક્યા પછી પોતાની લબ્ધિના પ્રભાવે, માંડ માંડ, અકસ્માત્ શુદ્ધ જળ કોઈ જગ્યાએથી લઇ, પેલા દેવ-સાધુની સંગાથે તે (નંદિષેણ) નગરની બહાર રોગી સાધુ પાસે ગયો. તેમને અતિસારથી પીડાતા જોઇ "તેમની વૈયાવચ્ચથી હું કૃતાર્થ થઇશ." એમ માની તેમને ધોવા લાગ્યો. જેમ જેમ ધોતો જાય, તેમ તેમ બહુજ દુર્ગંધ નિકળવા લાગી. તે ઉપરથી તે કહેવા લાગ્યો. "અહો! આ સાધુ ભાગ્યવાન્ છતાં પણ આવા રોગવાળા છે, માટે રાજા કે રંક, યતિ કે ઇંદ્ર, કોઇ કર્મથી છૂટતું નથી." પછી તે સાધુને ખભા ઉપર બેસારી પૌષધશાળામાં લાવવાને ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે બહુ બહુ દુર્ગંધ તથા તેનાં કડવાં વચનથી પણ તેણે દુર્ગંછા કરી નહીં. તે ધીમો ચાલે ત્યારે કહે કે, "કદી રસ્તેજ મ્હારૂં મૃત્યુ થશે તો મ્હારી દુર્ગતિ થશે. હું આરાધન પણ નહીં કરી શકું." વળી તે ઉતાવળો ચાલે ત્યારે કહે કે, "આ પ્રમાણે ચાલીશ તો તો મ્હારા પ્રાણજ નિકળી જશે. આ તેં બહુ સારો અભિગ્રહ લીધો જણાય છે!!" (એ સાંભળી રહીને) મહાકષ્ટે તે, તે સાધુને ઉપાશ્રયે લાવ્યો.

ત્યાં આવીને તેણે વિચાર કર્યો કે, "આ સાધુને હું કેવી રીતે નિરોગી કરીશ?" એમ બોલીને તે પોતાની નિંદા કરવા લાગ્યો. પણ તે દેવ સાધુએ જોયું કે 'નંદિષેણ વૈયાવચ્ચ કરવામાં મેરુ સમાન નિશ્ચળ છે.' ત્યારે તે દેવે પ્રત્યક્ષ થઇને સર્વ દુર્ગંધમય હતું, તે સંહરી લીધું, ને નંદિષેણની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરીને કહ્યું. "હે મુનિ! આપને ધન્ય છે! ઇંદ્રે વર્ણન કર્યું હતું તેના કરતાં પણ આપ અધિક છો." એમ કહી ખમાવીને તે દેવ સ્વર્ગે ગયો.

ત્યાર પછી નંદિષેણઋષિએ બાર હજાર વર્ષપર્યંત તપ કર્યું તપને અંતે તેણે અણસણ આદર્યું. તે પછી તેને વંદન કરવાને, પોતાની સ્ત્રીસહિત ચક્રવર્તી ત્યાં આવ્યો. તે સ્ત્રીના અતિ સુકુમાર અને કોમળ કેશ જોઇને તેણે નિયાણું બાંધ્યું કે, હું પણ આ તપના પ્રભાવથી બહુ સ્ત્રીનો વલ્લભ થઉં." પછી ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને તે મહાશુક્ર દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને સૂર્યપૂરીને વિષે અંધકવૃષ્ણિની સુભદ્રા નામે સ્ત્રીને (*નવ ઉપર) દશમો વસુદેવ નામે પુત્ર થયો. ત્યાં તે બહોતેર હજાર સ્ત્રીઓને પરણ્યો. (એ વાત વિસ્તારથી વસુદેવહિંડમાં નેમિચરિત્રમાંથી જાણી લેવી.)

॥ ઇતિ બીજા નદિષેણમુનિની કથા ॥

સિંહગિરિ.

આ કથા વજ્રસ્વામીની કથામાં આવી ગઈ છે, તે ઉપરથી જાણી લેવી.

કૃતપુણ્યકુમાર.

નિત્ય દાનાદિ કરનારો ભવ્ય પ્રાણી, કૃતપુણ્યશેઠની પેઠે આલોકમાં તેમ પરલોકમાં સુખ સંપત્તિને પામે છે.

પૃથ્વિરૂપી સ્ત્રીના કપાળને વિષે આભૂષણ સમાન અને સ્વર્ગપુરી જેવું રાજગૃહ નામે એક નગર હતું. ત્યાં શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. દુશ્મનરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્ય જેવો તે રાજા પૃથ્વિનું ન્યાયમાર્ગે પાલન કરતો હતો. તે નગરમાં ધનેશ્વર નામે બહુ દ્રવ્યવાન્ સાર્થવાહ રહેતો હતો. તેને સુભદ્રા નામે શીળવતી સ્ત્રી હતી. પૂર્ણ પુણ્યના ઉદયથી તે દંપતીને કૃતપુણ્ય નામે પુત્ર થયો. તે

* ૧ સમુદ્રવિજય, ૨ અક્ષોભ, ૩ સ્તમિત, ૪ સાગર, ૫ હિમવાન, ૬ અચળ, ૭ ધરણ, ૮ પૂરણ અને ૯ અભિચંદ્ર.

અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો ને સર્વ કળામાં કુશળ થયો, એટલે તેના માતા પિતાએ તેને શ્રીદત્તશેઠની ધન્યા નામે પુત્રી સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું.

આ શ્રેષ્ઠીપુત્ર તો નિરંતર સાધુઓની સંગતિમાં રહેવાથી વિષયને વિષે અવળા મુખવાળો થયો. તે જોઇને તેના માતા પિતા વિચારવા લાગ્યા. "અહો! એ જો કદાચિત્ દીક્ષા લેશે તો આપણી શી ગતિ થશે?" એમ ધારીને તેમણે તેને ગણિકાને ત્યાં રાખ્યો. જેથી તે તેના જેવો થાય. કહ્યું છે કે:—આંબો અને લીંબડો એ બે વૃક્ષનાં મૂળ એકઠાં રોપ્યાં હોય તો સંસર્ગને લીધે લીંબડો આંબા જેવો ન થાય, પણ આંબો લીંબડા જેવો થાય. કૃતપુણ્ય નટ-વિટ ગણિકા પાસે રહેવાથી તેવુંજ શીખ્યો. તે એટલે સુધી કે, ગણિકા ઉપર આશક્ત થઇ જવાથી માતા પિતાને પણ ભૂલી ગયો! અને તે અનંગસેના નામની ગણિકાનું પડખું જરા પણ મૂક્તો નહિ! તેનાં માત પિતા પણ તેના ભોગને અર્થે પુષ્કળ દ્રવ્ય તેને મોકલતા. ત્યાં રહેતાં તેને બાર વર્ષ વીતી ગયાં. તે તેને ક્ષણ જેવાં લાગ્યાં.

અહિં તેને ઘેર તીવ્ર જ્વર ઉત્પન્ન થવાથી તેનાં માત પિતા મૃત્યુ પામ્યાં. એકદા પેલી અનંગસેનાગણિકાએ પોતાની દાસીને ધન લેવાને અર્થે કૃતપુણ્યને ઘેર મોકલી. તે ગઇ ને જોયું તો ઘર શૂન્ય હતું. તેથી તે કૃતપુણ્યની સ્ત્રીની પાસે જઇને કહેવા લાગી કે, "હે સ્ત્રી! ત્હારા પતિએ કુશળ સમાચાર પૂછ્યા છે, ને ત્હારી પાસેથી દ્રવ્ય મંગાવ્યું છે. તે મ્હારી શેઠાણી પાસે છે, ને ત્યાંથી ધન મંગાવ્યું છે માટે મને તે આપો. તમારા પતિ કુશળ છે ને તમારી કુશળતા પૂછાવી છે." કૃતપુણ્યની સ્ત્રીએ એ સર્વ સાંભળીને પ્રસન્ન મુખે કહ્યું. "સખિ! મ્હારા સ્વામીની આજ્ઞા હું મસ્તકે ચડાવું છું, પણ દૈવજ વિપરીત છે, ત્યાં કુશળ સમાચાર શા કહું? તું ધન લેવા આવી છે તે ખરૂં, પણહું શું કરૂં? મંદભાગ્યને લીધે મ્હારા સાસુ સસરા મૃત્યુ પામ્યા છે. તેમણે તેને ધન મોકલી મોકલીને તો ઘરની આવી દશા કરી છે. હવે તો મ્હારી પાસે મ્હારા પિતાનું આપેલું એક આભૂષણ છે તે તું લે, લઈ જા. તે આપીને મ્હારા સ્વામીને હર્ષ પમાડ." તે આભૂષણ લઇને દાસી કૃતપુણ્યશેઠ પાસે ગઈ, તે તેને આપીને દાસીએ ઘરનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. તે સાંભળીને તેણે ખિન્ન થઇને તે આભૂષણ વેશ્યાને આપ્યું.

પછી દાસીએ એ કૃતપુણ્યના ઘરની સ્થિતિ વિષે કુટ્ટિનીને કહ્યું. ત્યારે કુટ્ટિનીએ કહ્યું. "હવે એ નિર્ધન થએલા શેઠને કોઇ રીતે કાઢી મૂકવો જોઇએ." એમ વિચારીને તેના તરફ ધૂળ વિગેરે નાંખવા માંડી! તે જોઈ અનંગસેના તેણીની માતા પાસે કહેવા લાગી. "એ ગુણવાન શેઠે આપણે ત્યાં ઘણાં વર્ષ સુધી રહી આપણને બહુ દ્રવ્ય આપ્યું છે, તો આપણાથી હવે તેની એમ વિડંબના કેમ થાય?" કુટ્ટિનીએ કહ્યું. 'એ તો આપણો કુળાચાર છે. જ્યાં સુધી તેની પાસે દ્રવ્ય હોય, ને તે આપણને આપે ત્યાં સુધી આપણે તેનું સન્માન કરવું." એ સાંભળીને કૃતપુણ્ય વિચારવા લાગ્યો કે, "સ્ત્રીઓના મનમાં એક વાત હોય છે, તો તે બહારથી બીજીજ બોલે છે. ને કરે છે તે તો વળી તદ્દન જૂદુંજ. સ્ત્રીઓમાં આ ગુણ સાધારણ હોય છે. આવી સ્ત્રીઓ કેવી રીતે સુખદાયક થાય? વેશ્યા સ્ત્રી દ્રવ્યવાન્ એવા કુષ્ટિ માણસને પણ કામદેવસમાન ગણે છે અને ખોટો સ્નેહ બતાવે છે. માંસનું બનેલું ને મદ્યની વાસનાવાળું અને ઉચ્છિષ્ટ ભોજન જેવું અનેક પુરુષોએ ચુંબિત એવું જે વેશ્યાનું મુખ તેનું કોણ ચુંબન કરે?" ઈત્યાદિ કુટ્ટિનીએ કરેલી વિડંબના સહન કરીને કૃતપુણ્ય પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો.

ઘર આગળ આવીને જુએ છે તો ઘર તદ્દન પડી ગયા જેવું થઇ રહ્યું છે. અંદર ગયો એટલે તેની સ્ત્રીએ તેને આવતો દીઠો, એટલે તે ઉતાવળી ઉભી થઇ, હર્ષ પામી

હાથમાં જળનો કળશ લઇને સામી આવી. પછી કૃતપુણ્ય તે જળથી હાથ, પગ અને મુખ ધોઈ પ્રિયાએ આપેલા આસન ઉપર બેઠો. પછી તેણીએ ભોજન સામગ્રી તૈયાર કરવા માંડી. એટલામાં કૃતપુણ્યે સ્નાન કરી દેવમંદિરે જઇ રૂડાં પુષ્પવડે પૂજા કરીને જિનેશ્વર ભગવાનની સ્તોત્રવડે સ્તુતિ કરી. ત્યાંથી આવીને ભોજન કર્યું. જમ્યા પછી તેને તેની સ્ત્રીએ ઘરનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને તે બોલ્યો. "અહો! હું અત્યંત દુર્ભાગી ઠર્યો કે, મેં મ્હારા માતા પિતાને પણ સુખ દીધું નહીં! મ્હારા જેવો પુત્ર હોય તોએ શું? ને ન હોય તોએ શું? કહ્યું છે કેઃ—શોક ઉત્પન્ન કરનારા ઘણા પુત્રોવડે શું? કુળદીપક એવો એક પુત્ર હોય તે સારો. કારણ કે, જે પુત્રવડે કુળ પ્રસિદ્ધિને પામે છે. વળી જે પોતાના બંધુઓમાં ધર્મ વધારે અને પિતાના કુળમાં યશ વધારે, તેજ ખરો પુત્ર જાણવો. બીજા પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનારા પુત્રો તો વૈરીજ સમજવા. વળી શેલડીના ક્ષેત્રમાં જેમ વાંસ નીપજવાથી તે ક્ષેત્ર નાશ પામે છે અને કદલીવૃક્ષ પણ એક વખત ફળ્યા પછી નાશ પામે છે, તેમ દુષ્ટ પુત્રને લીધે કુળ પણ વિનાશ પામે છે. તેવીજ રીતે અહો! મેં પણ મ્હારા માતા પિતાને અગાધ દુઃખસમુદ્રમાં નાંખ્યા અને તેમનું પરંપરાએથી સંચય કરેલું દ્રવ્ય પણ ગુમાવ્યું!" પણ તેની સ્ત્રીએ કહ્યું. "હે પ્રિય! શોક ન કરો. જે બનવાનું હોય તે બનેજ છે. કહ્યું છે કેઃ—ડાહ્યા માણસે ગઈ વસ્તુનો શોક ન કરવો, આવતા કાળની ચિંતા ન કરવી, પણ વર્તમાનકાળ પ્રમાણે વર્તવું, કર્મ એજ પ્રધાન છે. રૂડા ગ્રહ હોય તે શું કરી શકે? કારણ કે, વશિષ્ટ જેવાએ મુહુર્ત આપ્યા છતાં રામને કેમ વનમાં જવું પડે?" ઈત્યાદિ પ્રિયાનાં વચન સાંભળીને શોકનો ત્યાગ કરીને તેણે મનનું સમાધાન કર્યું અને તે ઘરમાં રહેવા લાગ્યો. અનુક્રમે સંસારનાં સુખ ભોગવતાં છતાં તેની સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો.

એકદા કૃતપુણ્યશેઠે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું. "મ્હારા જેવો બીજો કોઇ પાપી પુરુષ નહિ હોય. કારણ કે, મ્હારે લીધે મ્હારાં માતા પિતા દુઃખી થઇને મૃત્યુ પામ્યાં. મેં ધનનો નાશ કર્યો! ત્યારે હવે મ્હારે શું કરવું? દ્રવ્ય વિના વ્યાપાર પણ કેમ થાય? જેમ બીજ અને પાણી વિના ખેતી થાય નહિ, તેમ નીતિ વિના પણ લક્ષ્મી ઉપાર્જન થઈ શકતી નથી." પ્રિયાએ કહ્યું. "હે નાથ! ખેદ ન કરો. એવી એવી વૃથા કલ્પના ન કરો. મ્હારી પાસે એક હજાર મ્હોરો છે, તે આપ સ્વિકારો (લ્યો) ને મને કૃતાર્થ કરો. તે લઇને આપ વ્યાપાર કરો." પછી તે એક શુભ દિવસે બહુ મૂલ્યનું સ્વલ્પ કરિયાણું લઇને પૂર્વ દિશા તરફ એક મ્હોટા સંઘ સાથે જવાને તૈયાર થયો. તેથી તેની સ્ત્રી તેને રાત્રીને વખતે એક દેવમંદિરને વિષે શય્યા ઉપર સુવાડી પાછી ઘેર આવી.

હવે તેજ નગરને વિષે એક મહા દ્રવ્યવાન્ ધનદ નામનો વ્યવહારી વસતો હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ રૂપવતી હતું. તેને ધર્મ કરતાં થકાં અનુક્રમે જિનદત્ત નામનો પુત્ર થયો. એવામાં તે વ્યવહારી મૃત્યુ પામ્યો. તેથી તેની સ્ત્રીએ જિનદત્તને સર્વ કાર્યમાં કુશળ કરી ચાર શ્રેષ્ઠીપુત્રી સાથે તેનાં લગ્ન કર્યાં. તેણીઓની સાથે તે અનેક પ્રકારના વૈભવ ભોગવવા લાગ્યો, પણ એકદા રાત્રીએ તે અકસ્માત્ મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારે તે સ્થવિર એવી રૂપવતીએ સર્વ વહુઓને બોલાવીને કહ્યું. "જો તમારા સ્વામીના મૃત્યુની રાજાને ખબર પડશે, તો તે આપણું દ્રવ્ય લઇ જશે. કારણ કે, તમારે એક પણ પુત્ર નથી. માટે તમારે રુદન કરવું નહિ પણ ગુપ્ત રીતે કોઇ ન જાણે તેમ શબને ભૂમિમાં સ્થાપી દેવું. હું પણ રુદન નહિ કરૂં." તે સાંભળીને ચારે વહુઓએ પણ તેમ કરવાની હા કહી. વળી સાસુએ કહ્યું. "તમે દેવકુળ પાસે સંઘ પડયો છે ત્યાં જાઓ. ત્યાં કોઈ માણસ નિંદ્રાવશ હોય તેને ધીમે ધીમે અહિં ઉપાડી લાવો. તેની તમારા સ્વામીની પેઠે અગ્નિ

કરજો. તે ત્યાંસુધી કે, જ્યાંસુધી તમને પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી."

તે સાંભળીને તે ચારે વહુઓ પોતાના મૃત્યુ પામેલા પતિના શબને ભૂમિમાં સ્થાપી આવીને સાસુના કહ્યા પ્રમાણે દેવમંદિર પાસે ગઈ. ત્યાં કૃતપુણ્યશેઠને સુતેલો જોઇને તેને ઉપાડીને ધીમે ધીમે ઘેર લઇ આવી. આવીને કહેવા લાગી કે, "હે પતિ! આપ ચિરકાળપર્યંત જયવંતા વર્તો." સ્થવિરા રૂપવતી પણ ચારે વહુઓના જોતાં કૃતપુણ્યને કંઠે વળગી લજ્જા છોડી રુદન કરતી કહેવા લાગી. "હે વ્હાલા પુત્ર! તું ત્હારી માતાને આજસુધી ત્યજી દઇને કયાં ગયો હતો? ને કયાં રહ્યો હતો? હું ત્હારી માતા નિરાલંબન થઈ પડી હતી. કારણ કે, હે પુત્ર! ત્હારો જન્મ થતાંજ કોઇ પાપી તને લઇ ગયું હતું." પછી પ્રભાતે તે વળી કહેવા લાગી. "ત્હારો મ્હોટો ભાઇ હમણાં મૃત્યુ પામ્યો છે, તો તેની સંપત્તિ હવે ત્હારી ઠરી. મને હર્ષ ને શોક બન્ને થાય છે. તે ત્હારા ભાઇની આ ચારે સ્ત્રીઓ! 'નદી જેમ સમુદ્રને મળે છે, તેમ તને મળે છે." માટે હે પુત્ર! હવે ત્હારે કયાંય પણ જવું નહીં. અહિં સ્વસ્થ થઇને રહે, ને આ ચારે ત્હારી સ્ત્રીઓ સાથે ભોગ વિલાસ ભોગવ."

કૃતપુણ્યે તો આ સર્વ જોઇને વિચાર્યું કે, "આને શું સ્વપ્ન છે કે ખરૂં છે? મને તો આંહિં સ્વર્ગનું સુખ મળ્યું!" એમ વિચારીને કૃતપુણ્ય કહેવા લાગ્યો કે, "હે માતા! હું તો આ સર્વ ભૂલી ગયો છું. હમણાં અહિં આવ્યો તે ફક્ત શુભકર્મના ઉદયને લીધેજ." એમ કહીને વળી તે વિચારવા લાગ્યો. "આ લક્ષ્મીનો યોગ અને આ સુંદર સ્ત્રીઓનો યોગ એ બન્ને યોગ પોતાની મેળેજ આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યા છે! તો હવે મ્હારે તે વિષે વિકલ્પ શા કરવા?" આમ ધારીને તેણે રૂપવતીને કહ્યું. "હે માતા! હવે હું ત્હારી આજ્ઞા દેવની આજ્ઞાની પેઠે પાળીશ. કારણ કે, તે બન્ને લોકમાં સુખને દેનારી છે."

અનુક્રમે પેલી ચારે સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહ્યા. ચારેએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. ચારે પુત્રોનો જન્મોત્સવ કર્યો. એમ ત્યાંને ત્યાં તેના સુખમાં ને સુખમાં બાર વર્ષ વહિ ગયાં. એકદા રૂપવતીએ પોતાની ચારે વહુઓને કહ્યું. "હવે તમોને ચારેને પુત્રો થયા છે, તેથી હવે રાજા આપણું ધન લઇ શકશે નહીં; માટે આ તમારા પતિને તમે જે સ્થાનેથી લઇ આવ્યાં હો, તેજ સ્થાનકે મૂકી આવો." તે સાંભળીને વહુઓએ કહ્યું. "આપણા દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારને એમ કેમ મૂકી અવાય?" ત્યારે રૂપવતીએ કહ્યું. "પુરુષનું સ્વરૂપ ન જણાય. જો કદાચિત્ એ આપણું ધન લઈ જાય તો પછી આપણે શું કરીએ?" એમ કહી તેણીએ તેમને પરાણે ઉત્સાહવાળી કરી. પછી તે કૃતપુણ્યને ભાતાને અર્થે ચાર મોદક બનાવ્યા ને તેમાં એકેક રત્ન મૂકયું. તે ચારે મોદક સુઇ ગયેલા કૃતપુણ્યને વસ્ત્રે બાંધ્યા ને એને સુતેલોજ દાસી પાસે ઉપડાવીને અસલને સ્થાનકે મૂકી આવી.

હવે એમ બન્યું કે, તેજ દિવસે બાર વર્ષ પહેલાં ગએલો સંઘ પાછો આવ્યો, ને પ્રથમના પેઠે તે દેવમંદિર પાસે ઉતર્યો. પેલી રૂપવતી પણ કૃતપુણ્યને શય્યાસહિત અહિંજ મૂકીને ગઈ. સંઘ આવ્યો જાણીને કૃતપુણ્યની સ્ત્રી સામી આવી તો તેણીએ પોતાના પતિને ઉંઘેલો જોયો. તેટલામાં તો તે જાગ્યો! સ્ત્રીને જોઇને હર્ષ પામ્યો, ઉઠીને પ્રિયા સહિત ઘેર ગયો. પ્રિયાએ તેને ભક્તિ ગૌરવવડે અન્ન પાનાદિ જમાડી પોતાને પુત્ર આવ્યાની વાત કહી બતાવી. પછી તેણીએ તેને પૂછયું. "હે પતિ! પરદેશથી આપ શું શું લાવ્યા?" પતિએ ઉત્તર આપ્યો કે, "પૂર્વભવના પાપના ઉદયથી હું કંઇ કમાયો નહીં." પછી પેલા ચાર મોદક હતા તે સ્ત્રીએ લઇને ભાજન (પાત્ર) માં મૂકયા.

તેમનો પુત્ર નિશાળે જતો, તેણે સવારમાં ખાવાનું માગ્યું. એ ઉપરથી માતાએ તેને પેલા ચાર મોદક (લાડુ) માંથી એક મોદક આપ્યો. તે લઇને તે નિશાળે ગયો. રસ્તામાં

તેણે લાડુ ખાધો, તો તેમાંથી એક રત્ન નિકળ્યું. તેને તે છોકરે પત્થરનો કકડો જાણ્યો. તે તે નિશાળે લઇ ગયો, ને બીજા નિશાળીઆઓને કહેવા લાગ્યો કે, "આ પત્થર મને પાટી માંજવામાં બહુ કામમાં આવશે." પછી તે એમ કહીને તે પત્થર લઇને એક કંદોઇ ને ત્યાં પાટી માંજવા ગયો. ત્યાં તે પત્થર (રત્ન) પાણીના ભાજનમાં પડી ગયો, એટલે તે પાણીના બે વિભાગ થઇ ગયા! તે જોઇને કંદોઇએ વિચાર્યું કે, "આ કોઇ ઉત્તમ રત્ન છે; માટે એ છોકરાને સમજાવીને હું તે લઇ લઉં." એમ વિચારી તે છોકરાને બે લાડુ આપીને પેલું રત્ન પોતે લઇ લીધું ને તેને ગુપ્ત રાખ્યું.

એકદા શ્રેણિક રાજાનો સેચનક નામનો હસ્તિ ગંગાનદીમાં જળ પીવા તથા સ્નાન કરવાને ગયો હશે, તેને કોઇ મગરમચ્છે પકડી રાખીને રૂંધ્યો, તેથી તે નિકળી શક્યો નહીં. રાજા શ્રેણિક, અભયકુમાર સહિત ત્યાં ગયો. ઘણા ઉપચાર કર્યા પણ તે સર્વ નકામા થયા! તેથી રાજા બહુ ખેદ પામ્યો. એટલે બુદ્ધિશાળી એવા અભયકુમારે કહ્યું. "એ હસ્તિને કોઈ જળજંતુએ રોક્યો હશે, માટે જો ક્યાહિંથી જળકાંતમણિ મળી આવે તો તેને હસ્તિની પાસે ફેંકીએ, તો તેથી જળના બે વિભાગ થઇ જશે અને તેથી પેલો જીવ તત્કાળ હસ્તિને છોડીને જળમાં જતો રહેશે." તે સાંભળીને રાજાએ ભંડારમાંથી તેવો મણિ મંગાવ્યો, પણ ભંડારમાંથી તે નિકળ્યો નહીં! ત્યારે નગરને વિષે પટહ વજડાવ્યો કે, "જે જળકાંત મણિ લાવશે, તેને રાજા પોતાનું અર્દ્ધરાજ્ય ને પોતાની પુત્રી આપશે." તે પટહ પેલા કંદોઇએ સાંભળ્યો, તેથી તે રાજા પાસે આવ્યો. રાજા તેને નદી ઉપર લઈ ગયા. ત્યાં બહુ લોક એકઠા થયા. તુરતજ તે કંદોઇએ રત્નને હસ્તિની પાસે ફેંક્યું એટલે જળના વિભાગ પડી ગયા! ને પેલો જીવ હતો તે જળમાં જતો રહ્યો. આ પ્રમાણે હસ્તિ મુક્ત થયો. ત્યાં મૃદંગ, પટહ ભેરી વિગેરે વાજિંત્ર વાગવા લાગ્યાં. રાજાએ હર્ષ પામીને કંદોઇને સન્માન આપ્યું, તેથી તે પણ બહુ પ્રમોદ પામ્યો. પછી રાજા તે હસ્તિ ઉપર બેસીને અભયકુમાર તથા કંદોઇને પણ ઘોડા ઉપર સ્વારી કરાવી બહુ મહોત્સવસહિત નગરમાં આવ્યો અને યાચકોને દાન આપવા લાગ્યો. પછી સન્માન પામી કંદોઇ તો મણિ લઇને પોતાને ઘેર ગયો.

હવે પાછળ રાજાએ અભયકુમારને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું. "મ્હારી મનોરમા પુત્રી. જે રાજપુત્રનેજ યોગ્ય છે, તેણીને હું આ કંદોઇને કેવી રીને આપી શકીશ?" તે સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું. "હે સ્વામિન્! આપ એ વિષે બેફિકર રહો. હું એ રત્નના ખરા માલિકને શોધી કહાડીશ. પછી આપનું ધાર્યુંજ થશે. આવું શ્રેષ્ઠ રત્ન રાજાને ઘેર કે, કાંતો પ્રધાનને ઘેર હોય; પણ કંદોઇને ઘેર ન હોય. કહ્યું છે કેઃ—અમૃત તો ચંદ્રમામાં હોય, તેજ સૂર્યમાંજ હોય, રત્ન સમુદ્રમાં હોય, ગ્રહ આકાશમાંજ હોય, ઐરાવણ હસ્તિ દેવલોકમાંજ હોય, મધુરતા ગીર્વાણ ભાષામાંજ હોય, તેમ ચક્ર પણ ચક્રવર્તિને ત્યાં હોય, બીજે હોતાં નથી. વળી રત્નો પણ રોહણાચળે કે સમુદ્રમાંજ હોય, ને હસ્તિઓ પણ વિંધ્યાટવીમાંજ હોય છે. બીજે હોતા નથી. તે પ્રમાણે ઉત્તમ વસ્તુઓ પણ રાજાને ત્યાં, મ્હોટા વ્યવહારીઆને ત્યાં કે પ્રધાનને ત્યાંજ હોય છે. બીજે નથી હોતી. માટે આ રત્ન કોઇ વ્યવહારીનું હશે. તે જેનું હશે તેનેજ અર્દ્ધરાજ્ય ને કન્યા મળશે." અભયકુમારની આવી બુદ્ધિ ઉપરથી શ્રેણિક હર્ષ પામ્યો.

પછી અભયકુમારે પેલા કંદોઇને બોલાવવાને સેવકોને આજ્ઞા કરી. તે એમ કહીને કે, "તને અર્દ્ધરાજ્ય અને રાજાની પુત્રી આપવી છે." તે સાંભળીને તે અને તેના સંબંધી સંતુષ્ટ થયા. કંદોઈ તો ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરી દરબારમાં આવ્યો. તેને સન્માન આપીને અભયકુમારે પૂછ્યું, "આ રત્ન તને ક્યાંથી જડ્યું?" તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, 'એ તો

મ્હારા ઘરમાં કુળક્રમથી છે." તે ઉપરથી અભયકુમારે પહેલાં શીખવી રાખેલા અનુચરોને બોલાવીને કહ્યું. "આને અર્દ્ધરાજ્ય અને કન્યા આપો." સેવકોએ તે સાંભળીને ચાબખા વડે તેના ઉપર એવી રીતે પ્રહાર કર્યા કે, તે ક્ષણમાં નિશ્ચેતન થઈ કાષ્ટ જેવો થઇ ગયો. થોડી વારે શુદ્ધિ આવી ત્યારે તેને વળી અભયકુમારે પૂછ્યું. "બોલ, સાચી વાત કહે, નહિ તો પ્રહારથી મૃત્યુ આવ્યું સમજજે." મૃત્યુના ભયથી કંદોઇએ ખરી વાત કહી દીધી અભયકુમારે એ સર્વ વાત સાચી માની. કારણ કે, સુવર્ણનો પર્વત મેરુ શિવાય અને કલ્પવૃક્ષ સ્વર્ગ શિવાય હોય નહીં. એ ઉપરથી રાજાએ અભયકુમારના વચનથી કૃતપુણ્ય શેઠને અર્દ્ધરાજ્ય આપ્યું અને પોતાની મનોરમા પુત્રીને પરણાવી. પછી રાજાના આદેશથી અભયકુમારે તે કંદોઇને પણ એક ગામ અને કંદોઇની કન્યા પરણાવી. એટલા માટે કે, રાજાનું કહેવું નિષ્ફળ ન જાય.

ત્યાર પછી તેણે કૃતપુણ્યને મનોરમા સહિત વાજતે ગાજતે તેને ઘેર મોકલાવ્યા. તે દંપતીને જોઇને લોકો કહેવા લાગ્યા. "જેવી રતિ અને કામદેવની, લક્ષ્મી અને કૃષ્ણની, તેમજ ગૌરી અને શમ્ભુની જોડી શોભે છે, તેવી આ જોડી શોભે છે."

હવે તો કૃતપુણ્યને ને અભયકુમારને ચંદ્રને સમુદ્રના જેવી અને કમળને સૂર્યના જેવી પ્રીતિ થઇ. એકદા કૃતપુણ્ય શેઠે અભયકુમારને પોતાની ચાર સ્ત્રીઓ અને તેણીનાથી જન્મેલા ચાર પુત્રો સંબંધી વાત કહી. પણ કહ્યું કે, "હું તે મંદિર ઓળખતો નથી" અભયકુમાર મંત્રીએ કહ્યું. "અહો! આશ્ચર્ય છે કે જે ઘરમાં તમે બાર વર્ષ સુધી રહ્યા, તે ઘર તમે જાણતા નથી!! શું તમારૂં ચાતુર્ય!" કૃતપુણ્ય શેઠે કહ્યું. "મને ત્યાં લઈ ગયા ત્યારે હું ઉંઘી ગએલો હતો, ને પાછો મૂકી ગયા ત્યારે પણ એજ અવસ્થામાં હતો, અને મને ત્યાં પણ સાતમે માળે રાખ્યો હતો." અભયકુમારે કહ્યું. "તમને તમારા ચારે પુત્રો ઓળખે કે નહિ?" ત્યારે તેણે કહ્યું. "અહો! કેમ ન ઓળખે? તેઓ હાથવડે મ્હારી મૂછ પકડતા ને ખોળામાં બેશીને બાપા, બાપા કહીને નિત્ય બોલાવતા." પછી અભયકુમારે પૂછ્યું. "ત્યારે તમે તમારી તે સ્ત્રીઓને ઓળખો કે નહીં?" શેઠે હા કહી. તેથી તેણે કહ્યું. "આ ઉપરથી જરૂર હું તમારી સ્ત્રીઓ તથા પુત્રોને પ્રગટ કરી બતાવીશ."

પછી મંત્રીશ્વરે એક મ્હોટો પ્રાસાદ બનાવ્યો. તેમાં એક દ્વારથી અંદર જવાય અને બીજા દ્વારથી બહાર નિકળાય એવું કર્યું. તેમાં કૃતપુણ્યશેઠના જેવીજ એક યક્ષની પ્રતિમા તેણે મૂકાવી. એમ કરીને તેણે નગરને વિષે પટહ વજડાવ્યો કે, "જે જે સ્ત્રી પોતાના બાળકોને લઇને પાંચ મોદક (લાડુ) સહિત આવીને યક્ષને નમન કરીને બીજે બારણેથી નિકળશે, તેમનું કુશળ થશે. ને એમ નહિ કરે તેમનું મૃત્યુ થશે." નક્કી કરેલી ચૌદશ આવી એટલે કૃતપુણ્યશેઠને લઇને અભયકુમાર તે પ્રાસાદ પાસે આવીને બેઠા. નગરની સ્ત્રીઓ આવવા લાગી. બાળકો તથા મોદકના થાળ લઇને એક બારણેથી પેસીને યક્ષને નમી, મોદક ત્યાં મૂકી બીજે બારણેથી બહાર નિકળવા માંડી.

એટલામાં તો પેલી વૃદ્ધ રૂપવતી પોતાની ચારે વહુઓ તથા તેમના ચારે પુત્રોને લઇને યક્ષને વંદન કરવાને આવી. ત્યારે કૃતપુણ્યશેઠે કહ્યું. "આ તે વૃદ્ધ સ્ત્રી રહી કે, જે મોદકનો થાળ મૂકીને યક્ષને નમન કરે છે!" પછી પેલી ચાર સ્ત્રીઓ તથા તેણીઓના પુત્ર પણ વંદન કરવા આવ્યા. સરખી આકૃતિથી યક્ષને પોતાના પિતા જાણી પુત્રો તેની મૂછો પકડવા લાગ્યા! કોઈ મસ્તકે અડવા લાગ્યા! તો કોઈ તેને હાથે ને કોઇ ઉદરે સ્પર્શ કરવા લાગ્યા! તે જોઇને અભયકુમારે ત્યાં આવીને કહ્યું. "જુઓ શેઠ, આ તમારા ચારે પુત્રો તથા આ તમારી ચારે સ્ત્રીઓ." પછી તેમની પાછળ પોતાના સેવકને મોકલીને તેમનું ઘર જાણી લીધું ને બુદ્ધિએ કરીને તેણે તે સ્ત્રીઓ, પુત્રો તથા એમ

ની લક્ષ્મી કૃતપુણ્યને અપાવી. પેલી અનંગસેના વેશ્યાએ પણ તેને અંગિકાર કર્યો. આ પ્રમાણે કૃતપુણ્યશેઠને સાત સ્ત્રીઓ થઈ.

એકદા ત્રણે જગતને વંદન કરવા યોગ્ય એવા શ્રી મહાવીરસ્વામી ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડવાને અર્થ વૈભારગિરિ ઉપર સમવસર્યા. તે વખતે શ્રેણિકરાજા, અભયકુમાર તથા કૃતપુણ્યશેઠ પ્રમુખ પરિવારસહિત શ્રી વીરભગવાનને વાંદવાને અર્થે આવ્યા. ત્યાં પ્રભુએ દેશના દીધી. "હે પ્રાણીઓ! આ જૈનધર્મ ધનની ઇચ્છાવાળાઓને ધન આપે છે, કામની ઈચ્છાવાળાઓને કામ આપે છે, સૌભાગ્યના અર્થિઓને સૌભાગ્ય આપે છે અને પુત્રના અર્થિઓને પુત્ર આપે છે. વળી રાજ્યના અર્થિઓને રાજ્ય આપે છે, નાના પ્રકારની ઈચ્છાવાળાઓની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે છે. છેવટે સ્વર્ગ અને મોક્ષને પણ તેજ ધર્મ આપે છે." દેશનાને અંતે કૃતપુણ્યશેઠે અંજળિ જોડીને પ્રભુને પૂછ્યું. "હે પ્રભો! મેં પૂર્વભવે કેવાં કેવાં કર્મ ઉપાર્જન કર્યાં હતાં કે, આ ભવે મને વચ્ચે વચ્ચે સુખ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થયાં?" પ્રભુએ કહ્યું. "તું પૂર્વ ભવે શ્રીપુરનગરને વિષે ગોવાળ હતો. એકદા દુઃખી અવસ્થાવાળા તેં ઘર ઘેર ખીર રંધાતી જોઇને ત્હારી માતા પાસે તે માગી. ત્યારે ત્હારી માતાએ રોતાં રોતાં કહ્યું "ભાઇ, ઘરમાં કંઈ નથી તો ખીર ક્યાંથી આપું?" ઘરમાં અન્ન નથી, પાણી પણ નથી, નથી મગ કે નથી જાર; નથી મીઠું કે, નથી બીજું કાંઇ અનાજ કે, જે ખવાય. અર્થાત્ કંઇ ખાવાનું નથી" પણ તેને રોતો જોઇને પાડોસણોએ ચોખા, દૂધ ને સાકર વિગેરે આપ્યાં. તેની ત્હારી માતાએ ખીર રાંધીને તને પીરશી ને પોતે પાડોશીને ઘેર બેસવા ગઈ.

એવામાં કૃશ શરીરવાળા કોઈ બે સાધુ માસખમણને પારણે આવ્યા. તેને જોઇને તે ગોવાળ (તું) ચિંતવવા લાગ્યો કે, "અહો! આજ મ્હારો દિવસ સફળ થયો આજની વેળા મને બહુ સુખદાયક છે કે, આજે આવા ઉત્તમ સાધુઓ આવ્યા! હું તેમને વહોરાવીને કૃતાર્થ થઈશ." એમ વિચારીને ગોવાળ હર્ષવાળા મને ઉભો થયો ને પ્રણામ કરીને મુનિને કહેવા લાગ્યો." અહો! મ્હારાં ધન્ય ભાગ્ય કે, આજે આપનાં પગલાં થયાં! આપ આ શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરો." એમ કહીને એક ભાગની ખીર તેણે તેમને વહોરાવી. ફરી તે વિચારવા લાગ્યો. "આટલી ખીરે એમને શું થશે?" એમ કહીને તેમને બીજીવાર ખીર વહોરાવી. વળી થોડી ત્રીજીવાર વહોરાવી. તે સાધુઓ ગયા પછી તે ગોવાળની માતા આવી. તેણે તેને બાકીની ખીર પીરશી. અનુક્રમે તે ગોવાળ મૃત્યુ પામ્યો ને તેનો જીવ ફરી અવતર્યો તે તું. તેં ત્રણવાર વિભાગ કરીને દાન દીધું, તે ઉપરથી તને એવું આંતરે આંતરે ત્રણવાર સુખ મળ્યું."

પ્રભુએ કહેલો પોતાનો પૂર્વભવનો વૃત્તાંત સાંભળીને કૃતપુણ્યશેઠે પોતાના મ્હોટા પુત્રને ઘરનો ભાર સોંપ્યો. સાતે ક્ષેત્રોમાં તેણે ધનનો વ્યય કર્યો. પછી તેણે શ્રી વીરભગવાન્ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અંતે દેવલોકને વિષે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ કૃતપુણ્યશેઠની કથા ॥

સુકોશલ મુનિ.

જે પ્રાણી વાઘ, સિંહ પ્રમુખ જનાવરોના ઉપસર્ગોને સહન કરે છે, તે પ્રાણી સુકોશલમુનિની પેઠે શિવપદને પામે છે.

પૂર્વે અયોધ્યા નામે નગરીમાં ઇક્ષ્વાકુ વંશનો કીર્ત્તિધર નામે રાજા ન્યાયથી રાજ્ય કરતો હતો. તેને સહદેવી નામે રાણી હતી. તેમને સુકોશલ નામે પુત્ર થયો. તે ન્હાનુ

ક્રમે ધર્મશાસ્ત્ર અને કર્મશાસ્ત્ર પ્રમુખ શીખ્યો. એકદા શ્રી ધર્મઘોષ નામે આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા. રાજા પ્રમુખ ધર્મ સાંભળવાને ગયા. ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો કે, "જે પ્રાણી આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ, રુપ, બળ, આયુષ્ય, બુદ્ધિ અને આવું દુર્લભ મનુષ્યપણું પામીને ધર્મકાર્ય કરતા નથી તે મૂર્ખ પ્રાણી સમુદ્રમાં વહાણ ડૂબે તેમ સંસારમાંજ ખૂચી જાય છે. વળી જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત નથી થઇ, શરીરમાં રોગ નથી આવ્યો અને ઇંદ્રિયો પણ હીન નથી થઇ, ત્યાંસુધીમાં ધર્મ આચરવો. વિષયભોગ ફક્ત હલકા પુરુષોને જ વશ્ય કરે છે પણ ઉત્તમ પુરુષોને નહીં. જેમકે, વેલાથી તો મચ્છર બંધાય, પણ કાંઇ હસ્તિ બંધાય નહીં. વળી વૃદ્ધાવસ્થાથી વ્યાપ્ત શરીરવાળા માણસનું શરીર સંકોચાઇ જાય છે, દાંત પડી જાય છે, આંખનું તેજ ઘટે છે. શરીરનું રૂપ બદલાય છે, મુખમાંથી લાળ નિકળે છે, બંધુવર્ગ તેની સાથે વાતચિત કરતો નથી, સ્ત્રી પણ સેવા કરતી નથી અને પુત્રો પણ અવજ્ઞા કરે છે. અર્થાત્ કહ્યું કરતા નથી. એવું એવું કષ્ટ છે. વળી સંધ્યા સમયના રંગ, પાણીના પરપોટા અને દાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવા જીવિત છતે અને નદીના વેગ સમાન યૌવન છતે પણ હે પાપ જીવ! તું બોધ નથી પામતો એ શું ?"

આચાર્યને મુખેથી એ પ્રમાણે ધર્મોપદેશ સાંભળીને કીર્ત્તિધરરાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેમણે પોતાના ન્હાની વયના સુકોશલપુત્રને રાજ્ય કાર્યભાર સોંપી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શાસ્ત્રાર્થ ગ્રહણ કર્યા પછી તે એકલાવિહારી થઇ વિચરવા લાગ્યા.

પાછળ માતાએ પુત્ર સ્નેહને લીધે સુકોશલની દંતપંક્તિ (દાંતની ઓળ) ને સુવર્ણથી મઢાવી. તે પુત્ર જ્યારે જ્યારે પિતાને સંભારે, ત્યારે ત્યારે તેની માતા પોતાના પતિ કીર્ત્તિધરના દોષજ બતાવે છે.

એકદા કીર્તિધર રાજા છઠ્ઠને પારણે ભિક્ષાને અર્થે અયોધ્યા નગરીમાં આવ્યા. તેમને તેમની રાણી સહદેવીએ જોયા. તેથી તે રાણીને વિચાર થયો કે, "જો મારો પુત્ર આને દેખશે. તો તે પણ દીક્ષા લેશે. માટે એ યતિને નગરની બહાર કઢાવી મૂકું." એમ વિચારીને તેણીએ સુકોશલને ખબર ન પડે તેવી રીતે તે મુનિનો સેવક પાસે પરાભવ કરાવીને તેમને નગરમાંથી કઢાવી મૂક્યા. એ વાત ધાત્રીએ સુકોશલને કહી, તે ઉપરથી તેણે સાધુને શેહેરમાં આવવા વિનંતિ કરી; પણ કીર્ત્તિધરે ઉપસર્ગનો સંભવ બતાવીને અંદર આવવાની ના કહી. એથી સુકોશલે માતાનો અપરાધ (વાંક) સમજીને સર્વ રાજ્ય ત્યજી દઇને તેમની પાસે દીક્ષા અંગિકાર કરી, ને તેમની (પોતાના પિતાની) સાથે વિહાર કરવા લાગ્યો. તેઓ બન્ને તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા.

હવે સહદેવી રાણી પોતાના પતિ અને પુત્રના વિયોગને લીધે આર્ત્તધ્યાને મૃત્યુ પામી વનને વિષે વાઘણ થઇ. એકદા તે બન્ને મુનિ (પિતા-પુત્ર) વિહાર કરતા કરતા જ્યાં આ વાઘણ રહેતી હતી તે વનમાં આવ્યા. વાઘણને સામી આવતી જોઇને 'ઉપસર્ગ થશે' એમ જાણી કીર્ત્તિધરે બીજે માર્ગે જવાનું કહ્યું. પણ સુકોશલે તે ન માન્યું. તે તો સાહસ આદરીને તેજ માર્ગે ગયો ને અનશન કર્યું. ત્યાં તેને વાઘણે વિદારી જીવ લીધો. તેનું રૂડું ધ્યાન હોવાથી તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મૃત્યુ પામી મોક્ષે ગયો. વાઘણને સુકોશલની દંતપંક્તિ જોઇ ઇહાપોહ કરતાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતાના પુત્રને ઓળખી પોતે બહુ પશ્ચાતાપ કર્યો. આત્માને નિંદવા લાગી ને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને તે આઠમા સહસ્રાર દેવલોકે ગઇ. કીર્ત્તિધરમુનિ પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્તિપદ પામ્યા.

॥ ઇતિ સુકોશલમુનિની કથા ॥

પુંડરિક કુંડરિક.

જે પ્રાણી અષ્ટાપદપર્વત ઉપર ચોવીશ જીનેશ્વરને વંદન કરે, તે પ્રાણી તેજ ભવે મોક્ષે જાય. એવું શ્રી વીરભગવાનનું કહેવું સાંભળીને ગૌતમસ્વામી ત્યાં ગયા. ત્યાં જઇ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને જેવા તેઓ ગોખમાં બેઠા છે, તેવામાં ત્યાં વેશ્રમણદેવતા આવ્યો. તે પણ પ્રભુને વંદન કરીને તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવા બેઠો. એટલે તેમણે (ગૌતમસ્વામીએ) પુંડરિક નામનું અધ્યયન કહ્યું. તે તે દેવે સદ્દહ્યું. અનુક્રમે તે (દેવ) ત્યાંથી ચ્યવીને વજ્રસ્વામીના જીવપણે ઉત્પન્ન થયો. તે (પુંડરિક) અધ્યયન આ પ્રમાણે છે:—

જે પ્રાણી મન, વચન, કાયાએ કરીને શુદ્ધ સંયમ પાળે છે, તે પ્રાણી પુંડરિકમુનિની પેઠે પાપથી મુક્ત થાય છે. વળી જે મનુષ્ય સંયમ લઇને તેની નિરંતર વિરાધના કરે છે, તે મનુષ્ય કુંડરિકમુનિની પેઠે દુર્ગતિએ જાય છે.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં પુષ્કળાવતિ વિજયને વિષે સ્વર્ગપુરી સમાન પુડરીકિણી નામે નગરી હતી. તેમાં મહાપદ્મ નામે રાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેને પદ્માવતી નામે શીળવતી રાણી હતી. આ દંપતીને અનુક્રમે પુંડરિક અને કુંડરિક નામે બે પુત્રો થયા.

એકદા નલિની વનના ઉદ્યાનને વિષે સાધુ પધાર્યા. તે સાંભળીને મહાપદ્મ રાજા પોતાના બન્ને પુત્રોને સાથે લઇને વંદન કરવા ગયો. મુનિએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "વ્યાધિ વેદનાથી ભરેલા અસાર સંસારમાં સુખ નથી, એમ જાણતાં પણ આ જીવ જિનપ્રણીત ધર્મને કરતો નથી." એ સાભળીને વૈરાગ્ય પામી મહાપદ્મરાજાએ પુંડરિકને રાજ્ય સોંપી સંયમ ગ્રહણ કર્યો.

પુંડરિક પોતાના ભાઈ કુંડરિક સહિત રાજ્ય કરવા લાગ્યો. એકદા પુંડરિક કહેવા લાગ્યો. "હે ભાઇ કુંડરિક! મને બહુ સમય થયાં સંસાર ઉપરથી ચિત્ત વિરાગી થયું છે, માટે તું રાજ્ય ગ્રહણ કર. હું તો ચારિત્ર અંગિકાર કરીશ." ન્હાના ભાઇએ ઉત્તર આપ્યો કે, "હે મ્હોટા ભાઈ! તું કેમ એમ કહે છે? જે સત્પુરુષો હોય છે તે તો પોતાના વ્હાલાને સુખ આપે છે, પણ તું તો મને ઉલટો સંસારરૂપી સમુદ્રમાં નાંખવાને ઇચ્છે છે! એમ કેમ? વળી જિનેશ્વર ભગવાન કહે છે કે, રાજ્ય તો નરકાદિક 'દુર્ગતિને આપનારૂં છે." પુંડરિકે કહ્યું. "મને વિષયભોગ બિલકુલ રુચતા નથી. કારણ કે, આ મત્સરી અને વિષયમૂર્ત્તિ જે ઇંદ્રિયો છે, તે માણસોને સંસારમાંજ રાખે છે." ત્યારે કુંડરિકે કહ્યું. "ભાઇ, તું કહે છે તે ખરૂં છે, પણ રાજાનો મ્હોટો પુત્ર હોય, તેણેજ રાજ્ય અંગિકાર કરવું જોઇએ. માટે હવે તું લેશમાત્ર પ્રત્યુત્તર આપીશ નહીં." એમ કહી પુંડરિકને બોલતો બંધ કરી કુંડરિકે દીક્ષા લીધી.

પુંડરિક પ્રજાનું પાલન કરતો થકો મન વિના સ્ત્રીસુખ ભોગવતો અને ન્હાનો ભાઈ કુંડરિક તો નાના પ્રકારના અભિગ્રહ-તપ પ્રમુખ કરતો સયમ પાળવા લાગ્યો.

હવે એકદા એમ બન્યું કે, કુંડરિકને કોઈ રાજાની સંપત્તિ જોઇને વિચાર થઇ આવ્યો કે, "અહો! મેં વૃથા રાજ્ય ખોયું. હવે આવું કષ્ટ સહન કરવું પડે છે. આવા કષ્ટથી સ્વર્ગસુખ મળે છે, તેની કોને ખબર છે? આ રાજ્ય તો પ્રત્યક્ષ સુખનું આપનારૂં છે. મેં વિના કારણે આ કાયક્લેશ વ્હોરી લીધો! આવી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવી, ને ઇંદ્રિયોને દમવી, એ કાયાને વેદનાનોજ હેતુ છે." આમ વિચારતો ધનનો લોભી કુંડરિક એકેંદ્રિયાદિ જીવની વિરાધના કરવા લાગ્યો. અને ભાઇ પાસેથી પિતાનું રાજ્ય લેવાને

ઇચ્છાતુર થઈ પુંડરીકિણી નગરી પ્રત્યે ગયો. ત્યાં જઇ બહારના ઉદ્યાનમાં પોતાના સમસ્ત ઉપકરણને વૃક્ષની શાખાએ બાંધીને બેઠો. ઉદ્યાનપાળક પાસેથી પુંડરિકે પોતાના ભાઇના આગમનની ખબર જાણી, તેથી તે તેને વંદન કરવાને આવ્યો. ત્યાં તો વાંદ્યા પછી તેણે પેલાં વૃક્ષે બાંધેલાં ઉપકરણો જોઈ વિચાર્યું કે, "અહો! આવા આવા વૈરાગ્યની વાસનાવાળા પણ આ પ્રમાણે સચિત્તની વિરાધના કરે છે! તો એ સર્વે મોહની કર્મનોજ વિલાસ જાણવો. કહ્યું છે કે:-ક્ષણમાં આશક્ત, ક્ષણમાં મુક્ત, ક્ષણમાં ક્રોધી અને ક્ષણમાં ક્ષમાવાન્. આ પ્રમાણે માણસોને મોહક્રીડામાંજ વાનરના જેવું ઉદ્ધતપણું આપે છે."

ત્યાંતો કુંડરિકે કહ્યું, "હે ભાઇ! આ ચારિત્ર મ્હારાથી પળાતું નથી, માટે મને રાજ્ય આપ." મ્હોટા ભાઇએ કહ્યું. "મેં તને પહેલેથીજ કહ્યું હતું કે, તું દીક્ષા ન લે, તોપણ ત્હારે હવે રાજ્યની ઇચ્છા હોય તો તું રાજ્ય લે. મ્હારે સંયમ લેવો છે." એમ કહી પોતે સંયમનાં ચિન્હ-ઓઘો, મુહપત્તિ લીધાં અને છત્ર ચામરાદિ રાજ્યચિન્હ કુંડરિકે લીધાં. પછી પુંડરિક સાધુ તો નિઃશંકપણે વિહાર કરવા લાગ્યા.

અહિં કુંડરિક રાજ્ય પ્રાપ્ત થયા પછી બહુ અન્ન ખાવા લાગ્યો. તે ઉપરથી તેના સેવકો હસવા લાગ્યા. તે જોઇને તેણે કહ્યું. "જેઓ મ્હારો ઉપહાસ કરે છે, તેમને મ્હારે શિક્ષા કરવી પડશે." પણ એવું બન્યું કે, તેજ રાત્રીએ કર્મયોગે તેને વિશૂચિકા (ઝાડો અને બકારી) થઇ! સેવકોએ તેને જે જે દવા આપી, તે તે દવાથી તેને ગુણ થયો નહીં! તે ઉપરથી તેણે ક્રોધમાં આવી જઇને વિચાર કર્યો કે, "જરૂર આ સચિવ વિગેરે માણસોએ મ્હારો ઘાત કરવાને આદર કર્યો છે. માટે જો હું નિરોગી થઇશ, તો હું એ સર્વેના ઘાણીમાં ઘાલીને પ્રાણ લઇશ!" એવા રૌદ્રધ્યાનમાંને રૌદ્રધ્યાનમાં તેજ રોગથી મૃત્યુ પામીને તે સાતમી નરકે ગયો.

પુંડરિકમુનિ તો પોતાની મેળેજ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી જિનેશ્વરે કહેલા શુદ્ધ નિયમને પાળવાને આતુર થયો થકો વિચારવા લાગ્યો કે, "હવે હું ગુરુ પાસે જઇ તેમને હાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી સંયમ પાળીશ." એમ વિચારીને તે ચાલ્યો. માર્ગમાં કોઇને ઘેરથી અન્ન લાવીને એકાંતમાં જમી કોઈ ગામમાં તૃણનો સંથારો કરી રાત્રીને વિષે સૂતો. રાત્રીને વિષે બહુ દાઝને લીધે વેદના થવાથી તે વિચારવા લાગ્યો. "અહો! હું કેવો મંદભાગ્ય ઠર્યો! કે મેં ગુરુને પણ વાંદ્યા નહિ! તો આ લીધેલું ચારિત્ર પણ ફોગટ જશે! જો ગુરુ પાસે ગયો હોત તો શુદ્ધ સંયમને પાળત." પછી સર્વે સૂક્ષ્મ તેમજ બાદર જીવોને ખમાવીને શુભધ્યાનમાં તત્પર રહ્યો થકો તે મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધવિમાને ગયો. કહ્યું છે કે:—ક્રોડ વર્ષસુધી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવાથી પણ મનુષ્ય જે કર્મને નથી ટાળી શકતો, તેજ કર્મને સમતાના અવલંબનથી અર્દ્ધ ક્ષણમાં હણી શકે છે.

॥ ઇતિ પુંડરિક કુંડરિકની કથા ॥

केशि गणधर.

જે પ્રાણી જાતિમદ, કૂળમદ અને અર્થમદને ત્યજી દે છે, તે પ્રાણી કેશિ ગણધરની પેઠે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે છે.

એકદા આમલકલ્પા નગરીમાં શ્રી વીરભગવાન આવીને સમવસર્યા. તેમને વંદન કરીને સૂર્યાભદેવે વિજ્ઞાપના કરી કે, "હે પ્રભો! આજે હું ગૌતમાદિક ઋષિઓને દીવ્ય નાટક બતાવવા ઇચ્છું છું; માટે કૃપા કરીને મને આજ્ઞા આપો."

પણ પ્રભુએ તો હાએ ન કહી, તેમ નાએ ન કહી. પછી તે દેવે ઇશાનકોણમાં પીઠ કરીને ડાબા અને જમણા હાથથી દેવતા અને અપ્સરાઓને વિકૂર્વિ. તેઓ આઠે દિશામાં નૃત્ય કરવા લાગી. વળી તેણે મનુષ્યલોકને વિષે અસંભાવ્ય એવું અત્યંત દીવ્ય અને ઋદ્ધિથી પૂર્ણ એવું બત્રીસ પ્રકારનું નાટક બતાવ્યું. તે સમાપ્ત થયા પછી પ્રભુને નમન કરીને તે સ્વર્ગમાં જતો રહ્યો.

તે જોઇને ગૌતમગણધરે પ્રભુને પૂછયું. "હે પ્રભો! એ દેવ કોણ હતો? ને એવી એની ઋદ્ધિ કયાંથી થઈ?" શ્રી વીરભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે, "એ દેવ નરકમાં જવાનો હતો, પણ ગુરુના પ્રતિબોધથી તેને સ્વર્ગપદ્વી પ્રાપ્ત થઇ છે. તેનું ચરિત્ર આ પ્રમાણે:—

શ્વેતાંબીનગરીમાં પ્રદેશી નામનો રાજા હતો. તેની સૂર્યકાંતા સ્ત્રીને સૂર્યકાંત નામે પુત્ર થયો. તેમની આજ્ઞાને આધીન એવો તેમનો ચિત્રસારથી પ્રધાન એકદા કાંઈ કામને અર્થે શ્રાવસ્તિનગરીમાં જિતશત્રુરાજા પાસે ગયો. ત્યાં ચાર જ્ઞાને શોભતા એવા શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન્‌ના ગણધર કેશિમુનિ આવ્યા હતા, તેમને વંદન કરવાને તે ગયો. ગુરુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "ધર્મથી ઉત્તમ કુળને વિષે જન્મ, શરીરે નિરોગીપણું, સૌભાગ્ય, લાંબુ આયુષ્ય, બળ, નિર્મળ બુદ્ધિ, વિદ્યા અને અર્થસંપત્તિ એટલાં વાનાં પ્રાપ્ત થાય છે. વળી તે ધર્મ મહા અટવીને વિષે પણ રક્ષણ કરે છે, અને તે ધર્મની સમ્યક્ પ્રકારે ઉપાસના કરવાથી અંતે સ્વર્ગ અને મોક્ષ પણ પ્રાપ્ત થાય છે."

ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને ચિત્રસારથી પ્રધાને કહ્યું. "હે ગુરુ! આપ કૃપા કરીને શ્વેતાંબીનગરીએ મ્હારા સ્વામી (રાજા) ને પ્રતિબોધ પમાડવા ચાલો." તે સાંભળીને ગણધર મહારાજાએ કહ્યું. "હે ચિત્રસારથી! તે તો આ લોકથી ડરતો નથી અને પરલોકને પણ માનતો નથી! તે તો ફક્ત સાહસનેજ વાંછે છે. તો તે કેવી રીતે બોધને લાયક હોય?" ત્યારે ચિત્રસારથીએ કહ્યું. "બીજા બહુ દ્રવ્યવાન્ વ્યવહારીઆ ત્યાં છે, તેઓ તપસ્વિ સાધુઓને સત્કાર, દાન માનના આપવાવાળા છે, અર્થાત્ તમને લેશમાત્ર અશકય નથી; માટે આપે ત્યાં પધારવાની કૃપા કરવી. ને મ્હારા સ્વામીને ધર્મોપદેશરૂપ પ્રવહણથી સંસારસમુદ્રમાં બૂડતાં અટકાવવો.

એ ઉપરથી ગુરુએ કહ્યું. "વર્તમાન યોગ" એમ કહીને ચિત્રસારથી પ્રધાનનું કહેવું માન્ય કરી વિહાર કરતા કરતા શ્વેતાંબીનગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવ્યા. ગુરુને આવેલા સાંભળીને ચિત્રસારથી પ્રધાન વિચારવા લાગ્યો. "અહો! મ્હારા જેવો પ્રધાન છતાં મ્હારો રાજા નરકે જાય, તો પછી સ્વામીની કૃપાનું ઋણ હું કેવી રીતે ટાળીશ? માટે એને હું કોઇ પણ રીતે ગુરુ પાસે લઇ જઉં! કારણ કે, જેમ વૈદ્ય રોગનો નાશ કરનાર છે, તેમ એ ગુરુ દુષ્ટ કર્મરૂપી રોગનો પ્રતિકાર કરનાર છે." એમ વિચારીને પ્રધાને અશ્વ ખેલાવવાને બ્હાને રાજાને, ગુરુ હતા તેજ ઉદ્યાન પાસે આણ્યો. અશ્વ ખેલાવી રહ્યા પછી શ્રમ (થાક) દૂર કરવાને રાજા તેમજ પ્રધાન વિગેરે તેજ ઉદ્યાનમાં વૃક્ષની છાયામાં બેઠા.

એટલામાં તેને કાને આચાર્યનો ગંભીર નિર્ઘોષ શબ્દ પડયો. તે સાંભળીને રાજાએ પૂછયું. "હે સચિવ! આ શબ્દ સંભળાય છે તે કોનો છે? તે બરોબર સમજાતું નથી." તે ઉપરથી ચિત્રસારથી પ્રધાને કહ્યું. "હે સ્વામિન્! કેશિગણધર નામના જૈનમુનિ આવેલા છે, તે અહિં મનુષ્યોને પ્રબોધ આપે છે, તેમનો એ સ્વર છે. આપની ઇચ્છા હોય તો ચાલો આપણે પણ ત્યાં જઇએ." આ પ્રમાણે મંત્રીએ પ્રેરણા કરી તેથી તે પ્રદેશી રાજા ગુરુ પાસે જઇને બેઠો. ત્યારે ગુરુ કહેવા લાગ્યા.

"પર્વતના શિખર સમાન ઉંચા એવા મનુષ્યભવને વિષે પ્રમાદી થઇને સ્વસ્થ થઇ

બેશી રહો છો, તો હે ભવ્ય જીવો! પછી ભવરૂપી અટવીને વિષે તમે શું કરશો? વળી પાપી પુરુષો રાત્રીને વિષે કેમ નિર્ભયપણે નિંદ્રા કરતા હશે? તેમને નરકમાં લઇ જવા આવેલી દૂતિકારુપી એ રાત્રી લાંબી થઈ છે. વળી હે પ્રાણિઓ! જો તમે આત્મા, કર્મ અને પરલોક એ પરોક્ષ હોવાથી ન માનતા હો તો, તમારે તમારા પિતામહ તેના પિતા પ્રમુખ પણ માનવા નહીં. કારણ કે, તે પણ તમને તો પરોક્ષજ છે. (તેમને પણ તમે જોયા નથી.) વળી જો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનેજ ખરૂં માનીશું, તો આ યતિઓ પરને બોધ પમાડવાને જે અતિંદ્રિય વિષયની વાત કરે છે, તે પણ તમે ખરી નહિ માનો; પણ એ સર્વ ખરૂં છે. માટે તમારે જીવ અને પરલોક પરોક્ષ છતાં પણ માનવા. વળી બીજું કારણ કે, ધર્મિ પુરુષોના ઇચ્છાદિ ગુણવાળા આત્માને ધર્મપણાથીજ આ લોકને વિષે સુખાદિક પ્રાપ્ત થાય છે. બીજી રીતે નહીં. ઈત્યાદિ ધર્મ વચનો જીવની સ્થાપનાને અર્થે (જીવ છે એમ સિદ્ધ કરવાને) ગુરુએ કહ્યાં.

તે સાંભળીને નાસ્તિક ધર્મવાદી એવો પ્રદેશી રાજા બોલ્યો. "જીવ હોય તો તે દેખાવો જોઇએ, પણ તે દેખાતો નથી; માટે તે જીવ નથી." ગુરુએ કહ્યું. "હું સુખી છું, દુઃખી છું, એવી જે પ્રતીતિ થાય છે, તે ધર્મિ વિના થતી નથી અને ધર્મિ છે ત્યારે તેનો જે ધર્મ છે તેજ જીવ છે." રાજાએ કહ્યું. "હે પ્રભો! મેં એક ચોરને કોઠીમાં ઘાલીને તે કોઠીનું બારણું ઘણું મજબૂત બંધ કર્યું. પછી કેટલેક કાળે જોયું તો જીવોથી વ્યાપ્ત થયું છે શરીર જેનું એવો તે ચોર મૃત્યુ પામેલો દીઠો. તો તે ચોરનો જીવ ક્યાંથી ગયો? ને બીજા જીવો તેમાં ક્યાંથી આવ્યા? વળી મેં બીજા એક ચોરને પિષ્ટની પેઠે ચૂર્ણ કરીને કકડે કકડામાં તેનો જીવ જોયો, પણ તે દેખાયો નહીં. તેમજ એક ત્રીજા ચોરને પણ મેં શ્વાસ રોકીને મારી નાંખ્યો, તેને મેં પ્રથમ તોળ્યો હતો, ને પછીથી પણ તોળ્યો, તો તે વખતે જીવ અજીવનો કાંઈ ભેદ (તોલમાં ફેરફાર) [illegible] નહીં. તે ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે, જીવ અને કાયા જૂદાં નથી."

ગુરુએ ફરીથી કહ્યું. "છિદ્ર વિનાની કોઠીમાં પૂરેલો માણસ શંખ વગાડે છે, તો તે શંખનો શબ્દ શી રીતે સંભળાય? અર્થાત્ જેમ છિદ્ર વિનાની કોઠીમાંથી શંખનો મૂર્ત્તિમંત (રૂપી) શબ્દ ઘણા સૂક્ષ્મ છિદ્રોથી બહાર નિકળીને સંભળાય છે, તેમજ ઘણાંજ સૂક્ષ્મ છિદ્રોથી અમૂર્ત્ત એવો જીવ પણ બહાર નિકળી જાય છે અને અંદર પેસે છે. એ ત્હારો સંદેહ શું નથી ભેદાતો? વળી જેમ અરણિના કાષ્ટમાં અગ્નિ રહ્યો છે, છતાં તેને ચૂર્ણ કરવાથી પણ અગ્નિ દેખાતો નથી. તેવીજ રીતે સર્વ પ્રાણિઓને વિષે જીવ રહેલો છે એમ તું ચિંત્વન કર. વળી હે નૃપ! જેમ વાયુથી પૂર્ણ અથવા અપૂર્ણ એવી મશકના તોલને વિષે ભેદ પડતો નથી, તેમ જીવ રહે છતે અથવા ન રહે છતે મનુષ્યના દેહના તોલને વિષે ભેદ દેખાતો નથી. એ પ્રકારે ઘણા સૂક્ષ્મ એવા મૂર્તિમંત જીવોના ભેદ દેખાતા નથી, તો પછી અમૂર્તિમંત એવા આત્માના ભેદ ન દેખાય તેમાં તો કહેવુંજ શું? માટે હે મહારાજા! કર્મથી નિર્માણ થએલા એવા સૂક્ષ્મ આત્માને નિશ્ચય કરીને તું સાવધપણાથી ધર્મનું આચરણ કર. કહ્યું છે કેઃ—મ્હોટાં રાજ્ય, ઉત્તમ ભોજન, સૌભાગ્ય, આરોગ્યતા, સારૂં કુટુંબ, મનોહર સ્ત્રી, સારો યશ, અને વિલાસ. ટુંકામાં સ્વર્ગ અને મોક્ષ એ સર્વ ધર્મથી મળે છે. વળી હે પૃથ્વિપાળ! તું પરંપરાથી ચાલતી આવેલી નાસ્તિકતાનો તત્કાળ ત્યાગ કર. કારણ કે, દરિદ્રપણાથી શું શ્રેય થાય છે? અર્થાત્ કાંઈ શ્રેય થતું નથી. વળી લક્ષ્મી તો આશ્રિતનેજ સન્મુખ થાય છે. કેટલાએક પુરુષો હજારો પુરુષોનું ભરણ પોષણ કરનારા હોય છે, કેટલાએક લાખો પુરુષોનું ભરણ પોષણ કરનારા હોય છે, અને કેટલાએક તો પોતાનું પણ ભરણ પોષણ કરી શકતા નથી! માટે

એ સર્વ પોતાના સુકૃત અથવા દુષ્કૃતનુંજ ફળ છે.” ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને પ્રદેશી રાજાએ સમકિત મૂળ બારવ્રત આદર્યાં. એ પ્રકારે દૃઢવ્રતવાળો રાજા ધર્મને પાળતો અલ્પકાળમાં વૈરાગ્ય પામ્યો.

એકદા તેની સ્ત્રી સૂર્યકાંતા અન્યપુરુષ ઉપર આશક્ત થઈ હતી, તેથી તેણીએ તેને પૌષધને પારણે વિષ દીધું. રાજા આરાધના કરી પંચ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરી મૃત્યુ પામીને પહેલે દેવલોકે સૂર્યાભવિમાનમાં દેવતા થયો, તે આ સૂર્યાભદેવતા ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળો જાણવો.

એમ ગૌતમસ્વામીને શ્રી વીરભગવાને કહી સંભળાવ્યું. વળી તેમણે કહ્યું. “હે ગૌતમ! તે આપણા ઉપર શ્રદ્ધાવાળો થઈ આપણને વાંદવા આવ્યો હતો, તે ભાવપૂજા કરીને ગયો. હવે તે ત્યાંથી ચ્યવ્યા પછી મહાવિદેહક્ષેત્રને વિષે મનુષ્યભવમાં જન્મીને ત્યાં સર્વ કર્મથી મુક્ત થઇ અને મોક્ષગામી થશે.”

આ પ્રમાણે શ્રી વીરભગવાને સૂર્યાભદેવતાનો પૂર્વભવ વર્ણવ્યો. ત્યાર પછી ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને નમસ્કાર કરી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા

વિહારમાં તે એક ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા હશે, તેજ ઉદ્યાનમાં કેશીગણધર પણ આવીને સમવસર્યા. ત્યાં કેશિગણધરે કહ્યું. “હે ગૌતમ! તમારો વેષ કેમ આવો છે?” તે ઉપરથી ગૌતમસ્વામીએ ચોવીસમા તીર્થંકરના આચારનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. ને કેશિ ગણધરે પાર્શ્વનાથ ભગવાનના આચારાદિકનું સ્વરૂપ કહ્યું. (એ સબંધી વિશેષ અધિકાર શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના તેવીશમા અધ્યયનથી જાણી લેવો.)

તે ઉપરથી શાસનના ભેદના ભયથી શ્રી પાર્શ્વનાથના ગણધર કેશિમુનિએ ગૌતમ સ્વામીના કહ્યા પ્રમાણે વેષ ધારણ કર્યો. અર્થાત્ તેમણે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. અનુક્રમે તે ગણધર સિદ્ધિપદને પામ્યા. કહ્યું છે કે:—કેશિગુરુ જેવા કોઈ મુનિ થયા નથી ને થશે પણ નહિ! તેમણે તો અહંકારરૂપી વૃક્ષનું મૂળ ઉન્મૂલન કરી નાંખ્યું. વળી તેમણે ‘શાસનમાં ભેદ પડશે’ એવા ભયથી પોતાથી ન્હાના એવા પણ ઇંદ્રભૂતિ (ગૌતમ)નું કહેવું માન્ય કરી તેમને ગુરુ માન્યા.

॥ ઇતિ કેશિગણધરની કથા ॥

करकंडू.

આ ત્રણે જગત્‌ને મિથ્યા માની તત્ક્ષણ સંયમ ગ્રહણ કરનાર કરકંડૂરાજા જેવા ભવ્યજીવ વિરલા હોય છે.

શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીના જિનમંદિરથી શોભતી એવી ચંપાપુરી નામે નગરીમાં દધિવાહન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ચેડારાજાની પુત્રી પદ્માવતી તેની રાણી હતી. એકદા તેણીને ગર્ભ ધારણ વખતે એવો દોહદ થયો કે, “હું હસ્તિ ઉપર બેસીને રાજા પાસે છત્ર ધરાવું, તથા રાજાનો વેષ પહેરું, ને ક્રીડા કરવા જઉં.” આવો દોહદ ઉત્પન્ન થયો, પણ લજ્જાને લીધે તે રાજાને કહી શકી નહીં; પરંતુ તે દૂબળ (દુબળી) થતી ગઇ. તે જોઇને રાજાએ પૂછ્યું. તે ઉપરથી તેણીએ વાત કરી. પછી તે રાજા તેણીને હસ્તિ ઉપર બેસારી પોતે છત્ર ધરી વનમાં ગયો. ત્યાં હસ્તિને વિંધ્યાટવી યાદ આવી, તેથી તે મદોન્મત્ત થઈ બહુ દૂર નિકળી ગયો. રાજાએ રાણીને કહ્યું. “શું કરીશું?”

કેમ ન કહ્યું?” પદ્માવતીએ કહ્યું. “પ્રથમ કહ્યું હોત તો મને ચારિત્ર આપત નહીં.” પછી મહત્તરી સાધ્વીએ તેને ગુપ્ત રાખી. સમયે તેને પ્રસવ થયો. પુત્ર અવતર્યો. પ્રવર્ત્તનિએ કહ્યું. “જો આ બાળકનું રક્ષણ કરીશું તો મહા ઉડ્ડાહ થશે, ને જો એને કોઇને સોંપીશું, તોપણ સંસારની વૃદ્ધિનુ કારણ થશે; માટે એને ગુપ્ત રીતે નગરની બહાર મૂકી આવવો.” તે ઉપરથી પદ્માવતી પણ સંસારને અસાર જાણીને તે પુત્રને નામાંકિત મુદ્રા તથા રત્નકંબળસહિત સ્મશાનભૂમિમાં મૂકી આવી. તેને એક ચંડાળ ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર લઈ ગયો, ને તેને પોતાની સંતાન વગરની સ્ત્રીને સોંપ્યો. આ સઘળું પદ્માવતીએ છાની રીતે જોયા કર્યું. પછી તે પોતાને આશ્રમે ગઈ.

અહિં ચંડાળને ઘેર પેલો બાળક વૃદ્ધિ પામ્યો. બીજા બાળકોની સાથે ક્રીડા કરતો તે રાજતેજને લીધે દીપવા લાગ્યો. કારણ કે, માંણ તે ગમે ત્યાં હોય તોપણ અર્થાત્ પત્થરના ઢગલામાં હોય તોપણ તે મણિજ છે. તે બાળક શરીરે કંડૂ (ખરજ) આવવાથી હાથવડે ખજવાળતો, તેથી સાએ તેનું નામ કરકંડૂ પાડ્યું. તે હવે છ વર્ષનો થયો, અને તેનામાં ચક્રવર્ત્તિ રાજાની આકૃતિ દેખાવા લાગી. તે હમ્મેશાં પિતાના આદેશથી સ્મશાનભૂમિમાં જતો. અહો! વિધિને ધિઃક્કાર છે કે, રાજપુત્ર જેવાને પણ ચંડાળનું કામ કરવું પડે છે! એકદા ત્યાં બે મુનિઓ આવ્યા, તેઓ ત્યાં વાંસની જાળી જોઇને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. “જે આ વંશ (વાંસ) ના મૂળથી ચાર આંગળ પ્રમાણ મૂકીને, ચાર આંગળનો પર્વ (સાંધાનો કટકો) લે, તે રાજા થાય.” સાધુઓનું આ વચન આ બાળકે અને એક બ્રાહ્મણે સાંભળ્યું. તેથી પેલા બ્રાહ્મણે છાની રીતે સાધુના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. ત્યાં તે બાળક આવ્યો ને બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યો. “તેં આ મ્હારો પાળેલો વાંસ કેમ લીધો?” પછી કજીઆ કરતા કરતા તે બન્ને તો રાજા પાસે ગયા. ત્યા જઇને બન્નેએ પોત પોતાની ફરિયાદ કહી સંભળાવી. ત્યારે લોકો હસીને કહેવા લાગ્યા. “હે ચંડાળ પુત્ર! જ્યારે તને રાજ્ય મળે, ત્યારે આ બ્રાહ્મણને એક ગામડું આપજે. તું ત્હારો એ વાંસનો કટકો ભલે રાખ.” પણ પેલો બ્રાહ્મણ તો પોતાના જાતિસ્વભાવને લીધે ચંડાળ પુત્ર-કરકંડૂને મારી નાંખવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે જાણીને ચંડાળ પોતાના કુટુંબસહિત કંચનપુર નગરે ગયો. ત્યાંનો રાજા અપુત્રિઓ મરણ પામ્યો હતો, તેથી પ્રધાન વિગેરે લોકો દિવ્ય (હસ્તિ, અશ્વ, પ્રમુખ પંચ દિવ્ય) સજ્જ કરીને બહાર આવ્યા હતા. તે પ્રધાને પ્રદક્ષિણા દઇને કરકંડૂને રાજા ઠરાવ્યો. તે વખતે લોકોએ જય જય એવો શબ્દ કર્યો અને વાજિંત્રો વાગવા લાગ્યાં. પ્રધાને ઉત્તમ વેષ લાવીને કરકંડૂને પહેરાવ્યો. પછી તે પૂર્વે શીખ્યો હોયની! તેમ અશ્વ ઉપર બેઠો.

હવે તેને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો તે વખતે બ્રાહ્મણોએ ઓળખીને કહ્યું કે, “એ મ્લેચ્છ છે!” એમ કરીને તેને અટકાવ્યો. ક્રોધ પામીને તે તેને શિક્ષા કરવા જાય છે, તેવામાં આકાશમાંથી દેવતા અધિષ્ઠિત હોવાને લીધે અગ્નિના કણ પડવા માંડ્યા! બ્રાહ્મણો ભયભિત થઈ કહેવા લાગ્યા. “હે રાજન્! તું બ્રાહ્મણ છે, તું આચાર્ય છે, તું દેવ છે, તું મહેંદ્ર, મહેશ, વિષ્ણુ, પ્રજાપતિ છે. ત્હારામાં અતિ પવિત્ર ક્ષત્રિનું તેજ પ્રકાશમાન છે. માણસ કર્મેથીજ ખેંચાય છે ને કર્મેથીજ બળિષ્ટ ગણાય છે. બ્રાહ્મણાદિ વર્ણની જાતિ એ કાંઇ કારણરૂપ નથી. વળી જે પરબ્રહ્મમય પુરુષ કર્મ પ્રકૃતિએ લીન છે, તેની જાતિ કંચુક (દડા) ની પેઠે શું પરાવર્ત્તન પામે? (ન ફેરવી શકાય?) નરકમાં કે તિર્યંચમાં, મનુષ્યમાં કે દેવતાઓમાં, કોઇ સ્થાને આત્માની અપમાનના કરવી નહીં; કારણ કે, વખતે કોઈ સ્થળે તે દેવતારૂપે પણ હોય. એ ઉપરથીજ ત્રિકાળજ્ઞાની કહે છે કે—ઇત્યાદિમાં જેમ પાપ છે. ને છપની ગાદિમાંથી નિર્દોષ પણ છે. હે નૃપતિ! આમાના જેવા આ વત્સ.

માં પડેલાનો તું ત્હારા જેવા તેજવડે કરીને મ્હારા ગુરુ છો. અમારૂં જ્ઞાન પણ ત્હારથી વિકસ્વર થયું છે. રાજા વિનાના દેશમાં અગ્નિ હોમની વસ્તુને બાળી શકતો નથી. ધર્મ પ્રવર્ત્તાતો નથી, તેમ વર્ષાદ પણ વરસતો નથી. જો સર્વ દેવમય એવો રાજા રક્ષણ ન કરે તો માણસોને ધન, સ્ત્રી અને શરીર વિગેરે ક્યાંથી રહે? વળી રાજા હોય છે તે સર્વ સ્થળે ઉદ્યોત કરવામાં સૂર્ય સમાન, પાપી પુરુષોને નિગ્રહ કરવાને યમ સમાન, ભરણપોષણ કરવામાં કુબેર સમાન, અને પ્રાયશ્ચિત આપવામાં અગ્નિ સમાન છે. હે રાજા! તું અમારામાં જે અજ્ઞાન છે તે કાઢી નાંખી અમને વિશુદ્ધ કર. કારણ કે, તમે તો પ્રજાના પાપરૂપિ કાદવને દૂર કરવાને તીર્થસમાન છો."

બ્રાહ્મણોએ કરકંડૂરાજાની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી, તે ઉપરથી તે અતિશય મત્સર ધરતો બોલ્યો. "જેમની સાથે હું સમ્મત (મળતો) છું, તે સર્વ મ્હારે માન્ય છે. બીજાને હું હણી નાંખીશ." ત્યારે સર્વ બ્રાહ્મણો બોલી ઉઠયા. "અમે સર્વ તમારી સાથે સમ્મત છીએ." ત્યારે તેણે કહ્યું. "આ સર્વે માતંગો (ચંડાળો) ને તમે સંસ્કારથી બ્રાહ્મણ કરો" બ્રાહ્મણો તો ભયથી કંપવા લાગ્યા. તેઓએ કહ્યું. "હે રાજન્! જે આપ કહો છો તે સત્ય છે. સંસ્કારથીજ બ્રાહ્મણપણું આવે છે. જાતિ કાંઇ કામની નથી. કારણ કે બ્રાહ્મણના કૂળમાં જન્મ્યા છતાં પણ આઠ વર્ષસુધી પ્રાણી બ્રાહ્મણ કહેવાતો નથી. ત્યાર પછી સંસ્કાર પામે છે ત્યારેજ તે બ્રાહ્મણ કહેવાય છે. હવે આપને રુચે તે કરો. લોકોમાં તો વ્યવહાર એજ બળવત્તર ગણાય છે."

તે ઉપરથી રાજા વિચાર કરીને બોલ્યો. ત્યારે એ બ્રાહ્મણોને "જનંગમ દ્વીજ" એવું નામ આપો. રાજાએ આમ કહ્યું એટલે આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ થઇ. સર્વેએ જય જય શબ્દ કર્યો. બ્રાહ્મણોએ તે નવીન દ્વીજને સંસ્કાર કરી જનંગમ દ્વીજનું નામ આપ્યું. આ પ્રમાણે દધિવાહનના પુત્ર કરકંડૂએ વાહધાનકનાવાસી ચંડાળોને બ્રાહ્મણ કર્યા. પછી મહોત્સવપૂર્વક રાજાને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં તેને (કરકંડૂને) મંત્રસહિત અભિષેક કરવામાં આવ્યો.

હવે એ પ્રતાપસહિત રાજ્ય કરતો હતો. એવામાં પેલો બ્રાહ્મણ તેની પાસે આવી એક ગામ માગવા લાગ્યો. રાજાએ હસતાં હસતાં કહ્યું. "ચંપાપુરીએ જા, ત્યાં તને મ્હારા આદેશથી એક ગામ આપશે." બ્રાહ્મણ તો ચંપાપુરી ગયો, ને ત્યાં કરકંડૂનું નામ લઇને રાજા પાસે એક ગામ માગવા લાગ્યો. રાજાએ વિચાર્યું. "અહો! કરકંડૂ મૂર્ખ છે કે, મને આવું કહેવરાવે છે." એમ વિચારી તેણે તે બ્રાહ્મણને કહ્યું. "તે કરકંડૂ કલ્પ, આચાર તે તપે કરીને રાજા થયો છે. બાકી છે તો તે મ્લેચ્છનો પુત્ર. તેથીજ તે શ્યેનપક્ષી જેમ ગરુડની સાથે વિરોધ કરે, ને અંતે હારે; તેમ તે એક સૈનિક જેવો છતાં મ્હારી સાથે વિરોધ કરે છે. (તો તેમાં તે વિજયી નહીં થાય.) તું તો દૂત છે ને વળી યાચક છે, માટ ત્હારો વધ થાય નહીં. તેથી તેનોજ વધ કરીને તને ગામ આપીશ."

તે ઉપરથી તે દ્વીજે એ સઘળી વાત જઇને કરકંડૂને કહી. કરકંડૂ તો એ વાત સાંભળીને તૈયાર થઇ ચંપાપુરી ઉપર ચડી આવ્યો. દધિવાહન રાજા પણ તેને આવતો જાણી પોતાનો કિલ્લો સજ્જ કરી લડવા તૈયાર થયો. યુદ્ધને માટે ક્ષેત્ર નક્કી કર્યું.

આ વખતે પદ્માવતી સાધ્વીને વિચાર થયો કે, "જો યુદ્ધ થશે તો બહુ જીવોનો સંહાર થશે. માટે એ પિતા-પુત્રને સંગ્રામ કરતાં નિવારણ કરૂં." એમ કહીને કરકંડૂની પાસે આવીને તે કહેવા લાગી. "હે પુત્ર કરકંડૂ! હું ત્હારી માતા છું, ને આ દધિવાહન રાજા ત્હારા પિતા છે. વાંચ ત્હારી પાસે રહેલી મુદ્રા (વીંટી) ના અક્ષરો." એ અક્ષરો જોઇને તેણે પદ્માવતીને પોતાની માતા તથા દધિવાહનને પિતા તરીકે ઓળખ્યા,

ને બહુ હર્ષ પામ્યો. પછી તે સાધ્વી દધિવાહનને બોધ પમાડવાને નગરમાં ગઈ, ને દાસી પાસે કહેવરાવ્યું. રાજાએ આવીને પદ્માવતી સાધ્વીને નમસ્કાર કર્યો ને પછી પૂછ્યું. "તેં કેવી રીતે સંયમ ગ્રહણ કર્યો? ને ત્હારા ગર્ભનું શું થયું?" પદ્માવતી સાધ્વીએ ઉત્તર આપ્યો. "હે રાજન્! આ તમારા નગરને ઘેરો ઘાલીને પડયો છે તેજ આપનો પુત્ર." એ સાંભળીને રાજા પગે ચાલતો પોતાના પુત્રને મળવા ચાલ્યો. અહિંથી કરકંડૂ પણ સામો આવતો હતો. તે પિતાને આવતા જોઈ તેના ચરણમાં પડયો. આ વખતે નગરમાં મ્હોટો હર્ષ થઈ રહ્યો હતો. દધિવાહનને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી કરકંડૂને રાજ્ય ભાર સોંપ્યો ને પોતે વ્રત અંગિકાર કર્યું.

હવે કરકંડૂરાજા બે રાજ્યનો સ્વામી થઇ કલિંગદેશનો રાજા કહેવાવા લાગ્યો, ને ન્યાય પૂર્વક રાજ્ય કરવા લાગ્યો. આ રાજાને બહુ ગોકુળ હતાં. તેમાં એક અત્યંત બળિષ્ટ સાંઢ હતો, તેણે બીજા બહુ સાંઢોને પ્રહાર કરવા માંડયો. પરંતુ તે સાંઢ રાજાને બહુ પ્રિય હતો, એટલે તેને કંઇ કર્યું નહીં; પણ થોડા વખતમાં તે મૃત્યુ પામ્યો. રાજા તેને જોવા ગયો, એટલામાં તો તેને મૃત્યુ પામેલો જોઇને તે બોલ્યો. "અહો! જેની ગર્જના દૂરથી જ સાંભળીને મહા ગર્વવાળા સાંઢડાઓ પણ નાશી જતા! અને જેની પાસે કોઈ ટકી શકતું નહીં, તેને પણ મૃત્યુ તો છેજ! અહો! પાપી કાળ ચેતન અને અચેતન લોકને સરજી સરજીને પાછો પોતાના મ્હોટા ઉદરમાં ગળી જાય છે! તે તૃપ્ત થતોજ નથી. મૂર્ખથી પણ ઉપાય કરીને અનેક વસ્તુનું રક્ષણ કરી શકાય, પણ આ તો સર્વ ભૂખ, તેનાથી કંઇ પ્રતિકારજ નથી. આપણે અહિં જે જે વસ્તુઓ દેખીએ છીએ, તે તે વસ્તુઓ પાછી નથી દેખાતી. કારણ કે, આ કાળ છે તે કૌતુકથી ત્રણલોકરૂપી પુષ્પના ગોળાની સાથે ક્રીડા કરે છે. કહ્યું છે કે:—જે નહિ થઇને અર્થાત્ સત્વરૂપ ન હોઇને પણ સત્વપણાને પામે છે, અને જે થઇને અર્થાત્ સત્વપણાને પામીને પણ અસત્વપણાને પામે છે. માટે અભાવ છે આદિ જેને અને અભાવ છે અંતે જેને એવો જે ભાવ, તે અભાવ પણાને શી રીતે પામે? અર્થાત્ અસત્વવસ્તુ સત્વપણાને શી રીતે પામે? માટે આ કુટુંબ, દેહ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, આભૂષણ પ્રમુખ સર્વ રૂના સમૂહની પેઠે અનિત્યજ જણાય છે." ઇત્યાદિ વિચાર કરતા કરતા તેને વૈરાગ્ય થવાથી જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉપન્યું. તેથી તેને પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. દેવતાએ આવીને તેમને રજોહરણ વિગેરે સાધુનો વેષ આપ્યો. તે લઈ તેમણે પોતાનો રાજ્યવૈભવ તૃણસમાન ગણી છોડી દીધો. આ પ્રમાણે કરકંડૂરાજા પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા. (અમુક વસ્તુ જોવાથીજ જે બોધ પામી ચારિત્ર અંગિકાર કરે છે તે પ્રત્યેકબુદ્ધ.)

આ પ્રમાણે પોતાના ગોકુળમાં એક ઉત્તમ, ઉજ્વળ, પવિત્ર અને વાંકા શૃંગવાળા સાંઢને વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે દુઃખી જોઇ, સર્વ ઋદ્ધિને અસ્થિર ગણી બોધ પામી કલિંગ રાજા કરકંડૂએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ઇતિ કરકંડૂની કથા.

મૂળગાથા.

हल्ल विहल्ल सुदंसण, साल महासाल सालिभद्दो अ ॥
भद्दो दसन्नभद्दो, पसन्नचंदो अ जसभद्दो ॥ ३ ॥

હલ્લ વિહલ્લ, સુદર્શનશેઠ, શાલ મહાશાલ, શાલિભદ્ર, ભદ્રબાહુસ્વામી. દશાર્ણભદ્ર રાજા, પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષિ અને યશોભદ્રસૂરિ. એ આઠ મહાપુરૂષોની કથાઓ આ ત્રીજી ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૩)

હલ્લ વિહલ્લ.

આ સંસારમાં પ્રાણીને કોઇ નહીં ને કોઈ વસ્તુ, વૈરાગ્યની હેતુરૂપ થાય છે. જેમકે મૃત્યુ પામેલા હસ્તીને જોવાથી હલ્લ વિહલ્લને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો. તે આ પ્રમાણે -

શ્રેણિકરાજાએ પ્રીતિને લીધે પોતાના બે પુત્ર હલ્લ અને વિહલ્લને પોતાનો સેચનક નામનો પટ્ટહસ્તી આપ્યો તે ઉપરથી કોણિકને કોપ ચડયો. એટલે તેણે શ્રેણિકને સેવકો પાસે શિક્ષા કરાવી. એકદા કોણિક જમવા બેઠો હતો, તે વખતે તેનો પુત્ર થાળીમા મૂતર્યો, ત્યારે તેણે નાક મરડીને તેને દૂર કર્યો. તે વખતે ચિલ્લણા રાણીએ તેને કહ્યું. "હે પુત્ર કોણિક! જ્યારે ત્હારો જન્મ થયો ત્યારે મને અશુભ સ્વપ્ન આવ્યું હતુ, તેથી તને મેં ઉકરડે મૂકી દીધો હતો, પણ ત્હારો પિતા તને ત્યાંથી પાછો લઇ આવ્યો. તે ઉકરડે તને કૂકડે આંગળીએ ડંશ દીધો હતો, તેની તને બહુ વેદના થવા લાગી, તેથી તે ત્હારી આંગળીને ત્હારા પિતાએ પોતાના મુખમાં રાખી રાખીને તને શાંત કરી મ્હોટો કર્યો. એવો તેને ત્હારા ઉપર મોહ હતો. એ ત્હારા પિતાને હમણાં તુ કોરડાના પ્રહાર કરાવે છે, તે શું એ ઉપકારનો બદલો વાળતો હોઇશ ?" એ સાંભળીને કોણિકને પોતાની ભૂલ માલમ પડી, તેથી તે એક કૂહાડો લેઇને શ્રેણિકનું પાંજરૂં ભાગી નાંખવા દોડયો. તે એમ ધારીને કે, "એકદમ પાંજરૂં ભાગી નાંખીને તેમને બહાર કાઢું." પણ તેને જોઇને શ્રેણિકને વિચાર થયો કે, "એ હમ્મેશાં તો મને ચાબકાથી મારે છે, ને આજે તો કૂહાડો લઇને મ્હારો પ્રાણ લેવાજ આવ્યો છે." એમ ધારીને તે પોતાની મુદ્રા (વીંટી) ચૂસીને તાલપૂટવિષથી મૃત્યુ પામ્યો ને પહેલી નરકે ગયો.

પછી કોણિકની પત્નિ પદ્માવતીએ પોતાના પુત્ર ઉદાયનને માટે તે સેચનકહસ્તીની માગણી કરી. તે ઉપરથી હલ્લ અને વિહલ્લ બન્ને ભય પામીને નાશી જઇ, વિશાળાનગરીમાં માતામહ (માતાના પિતા) ચેડારાજાને શરણે ગયા. ત્યાં જઇને પણ કોણિકે પોતાની સેનાથી તે નગરીને રૂંધી. ચેડારાજાને ને કોણિકને સંગ્રામ થયો, તેમાં હજારો મનુષ્યોના પ્રાણ ગયા. પેલા બન્ને ભાઇઓ સેચનકહસ્તી ઉપર બેઠા બેઠા કોણિકની સેનાને બહુ પાછી હઠાવવા લાગ્યા. કોણિકે જોયું કે, એ બન્ને મ્હારા સૈન્યને બહુ હણી નાંખે છે, તેથી તેણે પોતાના સૈન્યની આસપાસ એક ખાઈ ખોદાવી તેમાં અંગારા ભરાવ્યા.

હવે હલ્લ વિહલ્લ પણ હસ્તિ ઉપર બેશીને સંગ્રામમાં યુદ્ધ કરતા કરતા, પેલી ખાઇ પાસે આવ્યા. ત્યાં હસ્તીએ વિભંગજ્ઞાનથી તે બન્નેને પોતાની પીઠ ઉપરથી હેઠે ઉતાર્યા; ને પોતે ખાઇમાં પડીને મૃત્યુ પામ્યો. તે હસ્તિને પહેલો મૃત્યુ પામ્યો જોઇને, બન્નેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમણે વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. શાસનદેવીએ તેમને ત્યાંથી ઉપાડીને શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે મૂકયા, ત્યાં તેમણે સંયમ લીધો. સંયમ પાળી તપશ્ચર્યા કરતા મૃત્યુ પામીને તે બન્ને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયા.

॥ ઇતિ હલ્લ વિહલ્લની કથા ॥

સુદર્શન શેઠ.

મોક્ષસુખને આપનાર એવું જે શુદ્ધ શીળ અને સમકિત, તેને પાળનાર ભવ્યપ્રાણી આ, સુદર્શનશેઠની પેઠે અલ્પકાળમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

જંબૂદ્વીપના દક્ષિણ ભાગના આભૂષણરૂપ એવા ભરતખંડમાં ચંપાપુરી નામે નગરી છે. ત્યાં રણસિંહરાજાનો પુત્ર દધિવાહન ન્યાયમાર્ગે પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. તે રાધાવેધ સાધીને અભયાદેવી નામે રાણીને પરણ્યો હતો. ત્યાં અર્હદ્દાસ નામનો અતુલબળ ધનસમૃદ્ધિએ યુક્ત એવો એક વ્યવહારી વસતો હતો. તેને અર્હદ્દાસી નામે પત્નિ હતી. બન્ને જણ શ્રી જિનેશ્વરનો પ્રરૂપેલ ધર્મ પાળતાં હતાં

એકદા અર્હદ્દાસીની કુક્ષિએ કોઈ ગુણવાન્ જીવ અવતર્યો. સદા જિનપૂજામાં રક્ત અને શુદ્ધ સમકિત પાળવામાં તત્પર એવી તે સ્ત્રીએ અનુક્રમે શુભ દિવસે પુત્રરત્નને પ્રસવ્યો. સ્વજન વર્ગને શેઠે સન્માન દેઇને યાચકોને નાનાવિધ દાન આપ્યાં, ને પુત્રનું સુદર્શન એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા તે સુદર્શને ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. કહ્યું છે કેઃ—રૂપ યૌવનથી શોભતો હોય, ઉત્તમ કૂળમાં જન્મેલો હોય, છતાં પણ વિદ્યા વિનાનો માણસ રૂપાળાં પણ સુગંધરહિત કેસુડાનાં ફુલની પેઠે શોભતો નથી. વળી પંડિત પુરુષમાં સર્વે ગુણો હોય છે, ને મૂર્ખ માણસમાં સર્વ દોષજ હોય છે; તો હજારો મૂર્ખ એકઠા કરીએ તોય પણ તેમનામાંથી બુદ્ધિશાળી પુરુષ નહીં બની શકે.

ત્યાર પછી સુદર્શનના પિતાએ તેને મનોરમા નામની એક શ્રેષ્ઠીની પુત્રી મહા ઉત્સવપૂર્વક પરણાવી. તેની સાથે સંસારસુખ ભોગવતો તે સમકિતવ્રત પાળતો હતો. કારણ કે, એ સમકિત બોધિબીજવૃક્ષનું મૂળ છે, પુન્યરૂપી નગરનું દ્વાર છે, મોક્ષરૂપી મહેલની પીઠ છે અને વળી સર્વ સંપત્તિનું નિધાન છે. જેમ સમુદ્ર રત્નોનો ભંડાર છે, તેમ તે સમકિત સર્વે સદ્‌ગુણોનો ભંડાર છે; ચારિત્રરૂપી ધનનું પાત્ર છે. તો તેવા સમકિતની કોણ પ્રશંસા ન કરે? એવામાં તો પુત્રને ઘરનો ભાર ધારણ કરવાને યોગ્ય જાણીને પિતાએ દીક્ષા લીધી. પિતા કરતા અધિક ગુણવાળો હોવાથી તે તો રાજાનો વિશેષે કરીને માનીતો થયો. જેમ જળના કુંભથી ઉત્પન્ન થએલા અગસ્ત્ય, કુંભ સરખા માપવાળા સમુદ્રને પી ગયા; તેવી રીતે વખતે પુત્ર પણ પોતાના ચરિત્રથી પિતા કરતાં ચઢી જાય છે.

હવે તેજ ગામમાં કપિલ નામનો રાજાનો પુરોહિત હતો. તેની સાથે સુદર્શનને મૈત્રી થઇ. તે કપિલ બહુ વખત સુદર્શનને ત્યાં રહેતો, તેથી તેની સ્ત્રી કપિલાએ પૂછયું. "હે સ્વામિ! આપ હમણાં ક્યાં રહો છો?" પતિએ કહ્યું. "હું મ્હારા મિત્ર સુદર્શનને ત્યાં રહેતો થકો ગોષ્ઠી કરૂં છું. શી તેની વાત કરૂં? તે રૂપમાં કામદેવ સમાન છે, વાણીમાં બૃહસ્પતિ જેવો છે, બુદ્ધિમાં બુદ્ધ જેવો, તેજમાં સૂર્ય જેવો, શીતળતામાં ચંદ્ર જેવો, કર્મ છેદનમાં મંગળ જેવો, જ્ઞાનમાં શુક્ર જેવો, અને કૂકર્મના મંદપણાને લીધે શનિ જેવો છે. વધારે શું કહું? એક શીળગુણે કરીનેજ તે સર્વથી ઉત્કૃષ્ટ છે. તેને વિધાતાએ સર્વ ગુણમય કર્યો છે." ભર્તારના મુખથી સુદર્શનની આવી સ્તુતિ સાંભળીને કપિલા તેની અનુરાગિણી થઇ. કહ્યું છે કેઃ—હાસ્યથી, હાવભાવથી, મદથી, લજ્જાથી અને વાંકુ જોઇને અધકટાક્ષ ફેંકવાથી, વળી વંચનથી, ઇર્ષ્યાથી, કળહથી અને લીલાથી સ્ત્રીઓ જેવું એકે પાશબંધન નથી. તે ઉપરથી તે સુદર્શનની સાથે સંગમ ઇચ્છવા લાગી. એકદા તેનો ભર્તાર કપિલ, કંઇ કાર્યને અર્થે બહાર ગામ ગયો, તે વખતનો લાગ સાધી, તે જૂઠું બ્હાનું લઇને સુદર્શનશેઠને ઘેર ગઇ ને તેને કહેવા લાગી. "આપના મિત્રને તાવ આવ્યો છે તેથી તે આપને બોલાવે છે, અને તે માટેજ હું આપને બોલાવવાને આવી છું; માટે આપ વિલંબ કર્યા વિના ચાલો." સુદર્શને કહ્યું, "મને ખબર નહોતી તેથી ઠીક થયું કે તને બોલાવવા આવ્યાં." પછી તે સર્વે કાર્ય ત્યજીને મિત્રને ઘેર ગયો, ને ઘરમાં પેઠો કે તુરતજ કપિલાએ બારણાં બંધ કર્યાં. ઘરની અંદર ગયા પછી કપિલા બેઠી

"હે સ્વામિ! હું બહુ કાળથી આપનો સંગમ ઇચ્છતી હતી, તો હવે આ શરીર અને આ શય્યા આપને સ્વાધીન છે; સ્વેચ્છાએ ભોગ ભોગવો." પણ તેણીએ જ્યારે એમ જાણ્યું કે, તે માનતો નથી, ત્યારે તે પોતાના શરીરથી તેનો સ્પર્શ કરવા લાગી. પરંતુ સુદર્શનને તો જરા પણ મનોવિકાર થયો નહીં. તેણે તેણીને કહ્યું. "અરે! તને કોણે ભુલાવી? હું તો નપુંસક છું; ત્હારે તે વાત કોઇને પણ કહેવી નહીં." તેણીએ પણ પછી કહ્યું. "ત્હારે પણ આ મ્હારૂં દુશ્ચરિત્ર કોઇને જણાવવું નહીં." એમ કહીને તેણીએ તેને છોડી દીધો.

ઘેર આવીને સુદર્શનશેઠે અભિગ્રહ કર્યો કે, "હવેથી કદિ પણ મ્હારે જેમ તેમ કોઇને ત્યાં જવું નહીં."

એકદા રાજા વસંત સમય આવ્યો જાણીને મહા ઐશ્વર્યસહિત ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા નિકળ્યો. મહારાણી અભયાદેવી પણ વાહનમાં બેસીને કપિલાસહિત ત્યાં આવી. મનોરમા પણ પોતાના છએ પુત્રોને લઇને વસંતશોભા જોવા માટે ચાલી, અને સુદર્શન પણ તેજ ઉદ્યાનમાં એ પ્રમાણે આવ્યો. ત્યાં મનોરમાને ને તેના છ પુત્રોને જોઇને કપિલાએ મહારાણી અભયાદેવીને પૂછ્યું. "આ કોની સ્ત્રી છે? અને આ પુત્રો પણ કોના છે?" અભયાદેવીએ કહ્યું. "એ સ્ત્રી તથા પુત્રો સુદર્શનશેઠના છે." ત્યારે કપિલાએ કહ્યું. "જ્યારે મેં તેની પરિક્ષા કરી, ત્યારે તે કહે કે હું તો નપુંસક છું." તે સાંભળીને અભયાએ કપિલાને કહ્યું. "એ તો તેણે તને છેતરી." કપિલાએ કહ્યું. "એ ખરૂં, પરંતુ ત્હારી ચતુરાઇની પણ ત્યારે ખબર પડે કે, જ્યારે તું એની સાથે ક્રીડા કરે." રાણીએ કહ્યું. "ત્યારેજ હું અભયા ખરી કે, જ્યારે હું એને વશ્ય કરૂં."

એકદા રાણીની ગણી પંડિતાએ તેણીને પૂછ્યું. "હે સખિ! ત્હારે શું ચિંતા છે?" ને અભયા રાણીએ પોતાનું વૃત્તાંત યથાસ્થિત કહી બતાવ્યું. ત્યારે પંડિતાએ કહ્યું. "કદાચિત મેરૂગિરિ ચળાયે, પણ એ સુદર્શનશેઠ કદી ડગશે નહીં. એને પરસ્ત્રી બ્હેન તુલ્ય છે." ત્યારે ફરીથી રાણીએ તેનાં દર્શન કરાવવાનું પંડિતાને કહ્યું. તે વાતની પંડિતાએ હા કહી ને કહ્યું કે, "પર્વને દિવસે એને હું કપટ કરીને અહિં લાવીશ."

એકવારમાં કૌમુદી મહોત્સવ આવ્યો. તે સમયે રાજાએ પડહ વજડાવ્યો. તેથી તેનું અંતઃપુર તથા બીજા સર્વે લોક મહોત્સવ કરવા નગરની બહાર આવ્યા. પણ અભયા રાણી માંદી હોવાનું બ્હાનું બતાવીને મહેલમાંજ રહી. પાછળ સુદર્શનશેઠ પણ રાજાની આજ્ઞા લઇને દેવમંદિરમાં જઇ કાઉસ્સગ્ગધ્યાને રહ્યો. હવે પેલી પંડિતા દાસીએ યુક્તિ કરી કે, કોઇ યક્ષની પ્રતિમાને વાહનમાં બેસારીને દેવમંદિરે લઇ ગઇ, ને પાછી વળતાં ત્યાંથી કાઉસ્સગ્ગધ્યાને રહેલા શેઠને તે રથમાં બેસારીને મહેલમાં લાવી. એટલે અભયા રાણીએ કહ્યું. "હે સુદર્શન! મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવ." એમ તે વારંવાર કહેવા લાગી, પણ સુદર્શન કંઇ બોલ્યો નહીં. ત્યારે છેવટે તેણીએ કહ્યું. "જો તું મ્હારૂં વચન નહીં માને તો હું ત્હારા પ્રાણ લઇશ." છતાં પણ શેઠે તેણીનું વચન અંગિકાર કર્યું નહીં. રાણીએ મોટેસ્વરે બૂમ પાડી કે, "અરે કોઇ આવો! આ દુષ્ટ મારી સાથે બળાત્કાર કરવા આવ્યો છે!" એટલે રાજપુરૂષો દોડી આવ્યા ને શ્રેષ્ઠીને [illegible] રાજાએ તેને પુછવા માંડ્યું પણ પોષધનો ભંગ થશે એવા ભયથી તેણે [illegible] નહીં, તે ઉપરથી ક્રોધે ભરાઇ રાજાએ તેને શૂળી ઉપર લઇ [illegible]

તે [illegible] તેને ગામમાં ફેરવીને સ્મશાનભૂમિ પ્રત્યે લઇ ગયા. અહિં [illegible] આવી દશા જાણીને વિચારવા લાગી, "મ્હારા ભર્તાર

એમ કદાપિ કરે નહીં." એમ કહીને તે પણ કાયોત્સર્ગે રહી. તે એમ કહીને કે, "જ્યારે મ્હારા ભર્તારનુ વિઘ્ન નાશ થશે, ત્યારેજ હું કાયોત્સર્ગ પાળીશ."

સ્મશાનભૂમિમાં સુદર્શનશેઠને શૂળી ઉપર આરોપ્યા કે તુરતજ શાસનદેવતાએ શૂળીનું સુવર્ણનું સિંહાસન કરી નાંખ્યું! તે સાંભળીને રાજા ત્યાં આવ્યો. શ્રેષ્ઠીને સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જોઇ તે ચમત્કાર પામ્યો, એટલે શાસનદેવીએ કહ્યું. "જે કોઇ આ સુદર્શન શ્રેષ્ઠીનું અશુભ ચિંતવશે, તેના હું પ્રાણ લઈશ. કારણ કે એ તો મહા શીળવાન્ છે." પછી સુદર્શનશેઠને મહા ઉત્સવપૂર્વક ઘેર લઇ ગયા. પછી તેને વૈરાગ્ય પ્રાપ્તથયો તેથી તેણે સંયમ ગ્રહણ કર્યો. સર્વ કર્મ ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ને પોતાના શીળના માહાત્મ્યથી તે અંતે મોક્ષગામી થયા. મનોરમા પણ અનુક્રમે સંયમ ગ્રહણ કરી કર્મને હણી મોક્ષસુખ પામી.

॥ ઇતિ સુદર્શનશેઠની કથા ॥

શાલ મહાશાલમુનિ.

નિત્ય ભાવથકી અનિત્યાદિક ભાવના ભાવવાથી માણસને શાલ અને મહાશાલ મુનિની પેઠે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વર્ગપુરના જેવી અને જિનેશ્વર ભગવાનના પ્રાસાદે કરીને યુક્ત એવી પુષ્ટચંપા નામે નગરી છે. ત્યાં શાલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે પ્રજાનું નીતિપૂર્વક પાલન કરતો. તેનો ન્હાનો ભાઈ મહાશાલ યુવરાજની પદ્વીને પામ્યો હતો. શાલના પિતાએ પોતાની પુત્રી યશોમતિને કાંપિલ્લપુરનગરના રાજા પીઠ વેરે પરણાવી હતી. પુન્ય કરતા એવા તે દંપતીને ગાંગિલ નામે પુત્ર થયો.

એવામાં પોતાની મધુર વાણીવડે પૃથ્વિને સૂર્યની પેઠે પ્રબોધ પમાડતા, શ્રી વીરભગવાન્ પુષ્ટચંપાપુરીના ઉદ્યાનને વિષે સમવસર્યા. ત્યા દેવતાઓએ રૂપ્યમય, રત્નમય અને સુવર્ણમય એમ ત્રણ ગઢયુક્ત એક યોજન પર્યંત સમવસરણ રચ્યુ. તે મધ્યે સિંહાસન ઉપર પ્રભુ દેશના દેવા બેઠા. તે દેશના સાંભળવાને શાલ અને મહાશાલ એ બે ભાઇઓ પણ આવ્યા. પ્રભુ પણ સર્વ જીવને પ્રબોધ પમાડનારી અને એક યોજનસુધી સંભળાય તેવી વાણીએ કરીને દેશના આપવા લાગ્યા. તે ઉપદેશ દેવ દેવી, નર નારી, શાંબર શાંબરી અને તિર્યંચ એ સૌ પોતપોતાની ભાષામાં સમજવા લાગ્યા. એ ઉપદેશ આ પ્રમાણે:—તારાનો માર્ગ, તાનની નદી (આકાશ માર્ગ ને આકાશ ગંગા) ભુજંગ (સર્પ) ના તરંગ અને ગંગા નદીની વેળુના કણ-એની સંખ્યા કરીને ધર્મ કરો. જે મનુષ્ય ધર્મનો અભિલાષી છે તે કૃતાર્થ થયો સમજવો. વળી વિવેકી માણસ ધર્મ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરીને કદી વિલંબ કરે નહીં. કારણ કે જુઓ, શ્રી ઋષભદેવ તક્ષશિલા નગરી આવ્યા ત્યારે બાહુબળિએ સવારમાં વંદન કરવા જવાનુ કહ્યું, તો તે વંદન કર્યા વગર રહ્યો. (કારણ કે પ્રભાતે તો પ્રભુ વિહાર કરી ગયા હતા.) વળી મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં પાડે છે. વળી જેવી રીતે તૃણ ના ઢથી અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, હજારો નદીઓથી લવણસમુદ્ર તૃપ્ત થતો નથી, તેમ આ જીવ પણ કામભોગથી તૃપ્ત થતો નથી. માટે વૃદ્ધાવસ્થા આવ્યા પહેલાં, શરીર રોગયુક્ત થયા પહેલાં અને ઇંદ્રિય પણ હીન થયા પહેલાં ધર્મ આચરજો.

પ્રભુનો એવો ધર્મોપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી શાલે મહાશાલને કહ્યું. "હે ભાઇ! તું રાજ્ય ગ્રહણ કર, કારણકે રાજસુખ મને તૃણસમાન લાગે છે. માટે હું

દીક્ષા લઇશ." મહાશાલે કહ્યું. "રાજ્ય તો નરકે લઈ જનારૂં છે, ત્યારે ત્હારો ભાઇ તને વ્હાલો નથી કે, તુ તેને નરકમાં લઇ જવા માગે છે? મુક્તિપુરે ત્હારે એકલાને ભોગવવું છે અને નરકમાં મને મોકલવો છે? એ ત્હારી કેવી પ્રીત? વળી વિદ્યા, મંત્ર, પિતા, બાંધવ, પુત્ર, અભિષ્ટ, કુળદેવતા, માતા, દ્રવ્ય, સ્વજન, પરિજન, શરીર સમંધી બળ, સુર કે અસુર કોઇ જીવનું આયુષ્ય સાંધવાને સમર્થ નથી. જીવ જો એક દિવસ પણ એકાગ્રચિત્તે ચારિત્ર પાળે તો, મોક્ષે નહિ તો છેવટ વૈમાનિકદેવતા તો થાયજ."

એ પ્રમાણે પરસ્પર વિવાદ કરીને બન્ને ભાઇઓ દીક્ષા લેવાને આતુર થયા. તેથી તેમણે કાંપિલ્યપુરથી પોતાના ભાણેજ ગાંગિલને માતા પિતાસહિત ત્યાં બોલાવ્યો. ત્યાં તેને મહોત્સવપૂર્વક રાજ્ય ઉપર બેસારી, ભગવંતને મંદિરે અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ કરી, સાત ક્ષેત્રમાં ધન વાપરીને બન્ને ભાઇઓએ શ્રી વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. નિરંતર શુદ્ધ સંયમ પાળતા, તપ ક્રિયા અનુષ્ઠાનમાં તત્પર એવા તેઓ ગુરુ પાસે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતા બહુશ્રુત થયા.

એકદા શ્રી વીરપ્રભુએ શાલ મહાશાલ મુનિસહિત ગૌતમસ્વામીને રાજગૃહિથી ચંપાપુરીમાં ગાંગિલને પ્રતિબોધવાને મોકલ્યા. એટલે તેઓ ત્યાં જઇને બહારના ઉદ્યાનમા રહ્યા. ગાંગિલરાજા પોતાના માતા પિતાસહિત તેમને વંદન કરવાને આવ્યો. ત્યાં ગૌતમસ્વામીએ તેમને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. "સંધ્યા સમયના રંગ, પાણીના પરપોટા અને ડાભના અગ્ર ભાગ ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવા જીવિત છતે અને નદીના વેગ સમાન યૌવન છતે પણ હે પાપ જીવ! તું બોધ નથી પામતો એ શું? વળી સંપત્તિ પાણીના પુરના જેવી ચંચળ છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસનું છે અને આયુષ્ય પણ શરદઋતુના મેઘ જેવું અસ્થિર છે. તો પછી ધન શા કામમાં આવશે? માટે હે ભવ્ય જીવો! તમે ધર્મ આદરો."

આ ઉપદેશ સાંભળીને ગાંગિલે, પોતાના માતા પિતા (યશોમતિ અને પીઠ) સહિત ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું. તે વખતે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું. "તમે દીક્ષા લીધી છે, તો તે શુદ્ધ પાળવી શુદ્ધ ચારિત્ર વિના મુક્તિ નથી. કેટલાક પ્રાણી સિંહની પેઠે ચારિત્ર લઇને શિયાળની પેઠે (જેમ તેમ) પાળે છે; કેટલાક શિયાળની પેઠે ગ્રહણ કરીને સિંહની પેઠે તીવ્રપણે પાળે છે; વળી કોઇ તો શિયાળની પેઠે લઇને શિયાળની પેઠે પાળે છે; પણ સૌથી ઉત્તમ તો એવા હોય કે, સિંહની પેઠે લે અને પાળે પણ સિંહની પેઠે. માટે તમે આવા છેલ્લા ગણાવેલાના જેવા થજો; કે જેથી તમને ઝટ મુક્તિ મળશે. કહ્યું છે કેઃ—જીવ જો એક દિવસ પણ એકાગ્રચિત્તે ચારિત્ર પાળે તો મોક્ષે નહિ તો છેવટ વૈમાનિકદેવતા તો થાયજ."

પછી ગાંગિલ, યશોમતિ, પીઠ, શાલ અને મહાશાલ એ સૌ શ્રી ગૌતમ સાથે ચાલતા થયા. તેઓ ભાવના ભાવવા લાગ્યા કે, "આપણે આવ્યા છીએ એકલા, ને મરવું છે પણ એકલા. જે ધર્મ કરે છે તે સ્વર્ગે જાય છે; ને જે પાપકૃત કરે છે તે નરકે જાય છે. જે મૂઢ પ્રાણીઓ શરીર, પુત્ર, ગૃહાદિકને મ્હારાં મ્હારાં કર્યા કરે છે તે પણ તેમને ત્યજી દઇને ભવસાગરમાં ડૂબે છે. જ્યારે પ્રાણને દેહથકી જૂદો માન્યો છે, ત્યારે તત્ત્વવેત્તા-ડાહ્યા માણસો આ ગૃહાદિક કેમ પોતાનું માને છે? કુટુંબ ધન ધાન્યાદિ સર્વ દુઃખનાં કારણ છે. તેથી જે કુબુદ્ધિપ્રાણી આ દેહને પોતાનો માને છે, તે માઠાં કર્મ બાંધે છે. કહ્યું છે કેઃ—જે ડાહ્યા માણસ ધર્મકૃત આચરે છે તે સ્વર્ગે જાય છે અને જે પ્રાણી પાપકૃત્ય કરે છે તે દુઃખની ખાણરૂપ એવી નરકગતિને પામે છે. અને જેઓ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરે છે તે મોક્ષગતિને પામે છે. માટે હે જીવ! તુ આ ધર્મજ શરણ છે એમ ધારીને તેને સ્વીકાર અને આ અસાર સંસારને ત્યજી દે."

ઇત્યાદિ ભાવના ભાવતાં તેઓને માર્ગે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. એટલામાં તેઓ શ્રી વીરભગવાન પાસે ગયા ત્યાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી અને પોતાની સાથે હતા તેમને પણ તેમ કરવાનું કહ્યું. ત્યારે શ્રી ભગવાને કહ્યું. "હે ગૌતમ! કેવળીની આશાતના ન કરો." ગૌતમે પૂછ્યું. "હું કયા કેવળીની આશાતના કરૂં છું?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "આ શાલ અને મહાશાલ વિગેરેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે." તે જાણીને ગૌતમ પોતાને હાથે જેમને દીક્ષા આપેલી છે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું જાણીને, પોતાની નિંદા કરતો ઉભો થઇને તેમની ભક્તિપૂર્વક ક્ષમા માગવા લાગ્યો પછી તેણે પ્રભુને કહ્યું. 'હે ભગવાન્! હુંજ ભાગ્યરહિત છું! જેમને હું દીક્ષા આપું છું તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે; ને મને નહિ?" ભગવાને કહ્યું. ગાતમ, ખેદ ન કર; તને પણ પ્રાપ્ત થશે. જે અષ્ટાપદપર્વત ઉપર જઇને ચોવીશ જિનેશ્વરને વંદન કરે, તેને તેજ ભવ કેવળજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી મળે."

એ સાંભળીને ગૌતમસ્વામીએ અષ્ટાપદપર્વત ઉપર જઇને ચોવીશે તીર્થંકરની પ્રતિમાઓને નમીને તથા કેવળીને પણ વંદન કરીને પંદરસોને ત્રણ તાપસોને પ્રબોધીને તેમને દીક્ષા આપી. તેમને પણ અનુક્રમે પ્રભુની મૂર્તિ જોતાજ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. હવે શાલ અને મહાશાલ પણ આયુષ્ય ક્ષીણ થયે મૃત્યુ પામીને મુક્તિવધુને વર્યા.

॥ ઇતિ શાલ મહાશાલમુનિની કથા ॥

શાલિભદ્ર.

જો પ્રાણી એકવાર પણ ભાવસહિત સાધુને શુદ્ધ દાન આપે તો, તે પ્રાણી શાળિભદ્રની પેઠે અગણિત લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે. વિષયભોગને વિષે માણસો જેની ઇચ્છા કરતા હતા, એવો તે પણ મુક્તિ પામીને સૌથી ઉત્કૃષ્ટ થયો એવા શ્રી શાળિભદ્રને ધન્ય છે!

જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રને વિષે રાજગૃહનગરમાં શ્રેણિકરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં ગોભદ્ર નામે રાજાનો માનીતો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની શીળવતી સ્ત્રી હતી. અન્યદા તેણીએ સ્વપ્નને વિષે શાળિક્ષેત્ર જોયું, ને અનુક્રમે તેણીને પુત્ર પ્રસવ્યો; તેથી તેનું શાળિભદ્ર એવું નામ પાડયું. આઠ વર્ષની યોગ્ય વયે તેને નિશાળે મૂક્યો. ત્યાં તે સકળ કળામાં પારગંત થયો. કહ્યું છે કે:--જેણે પહેલી અવસ્થામાં વિદ્યા ઉપાર્જી નથી, બીજી અવસ્થામાં ધન ઉપાર્જ્યું નથી, અને ત્રીજી અવસ્થામાં ધર્મ ઉપાર્જ્યો નથી, તે ચોથી અવસ્થામાં શું કરી શકશે?

અનુક્રમે શાળિભદ્ર યૌવનાવસ્થાને પામ્યો, ત્યારે તેને બત્રીશ શ્રેષ્ઠીપુત્રીઓ પરણાવી. એટલે તે પોતાના દેવવિમાન સરખા મહેલમાં રહેતો થકો. ભોગવિલાસ ભોગવતો વખત જતો તે પણ જાણતો નહીં. સ્વર્ગને વિષે જેવું દેવ અપ્સરાઓ સાથે સુખ ભોગવે છે તેવુ તે અહિં ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા ગોભદ્રશેઠને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો તેથી તેમણે શ્રી વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. ને ઉત્તમ પ્રકારે સંયમ પાળી અનશન કરી મૃત્યુ પામી અનુક્રમે તે સ્વર્ગમાં દેવતા થયો. તે પોતાના પુત્રની ઉપર પ્રીતિને લીધે નિત્ય દીવ્ય વસ્ત્રાભૂષણાદિ આપવા લાગ્યો કહ્યું છે કે:--જિનેશ્વરના પંચ કલ્યાણકને વિષે, મ્હોટા મુનિવરના તપના માહાત્મ્યને લીધે, તથા જન્માંતરના સ્નેહથકી. સુર (દેવતા) આદિ પૃથ્વી ઉપર આવે મનુષ્યલોકની ગંધ ચારસો પાંચસો જોજનસુધી ઉંચી જાય છે તેથી તેઓ અહિં આવી શકતા નથી.

હવે એકદા નગરને વિષે કોઈ વણિક્ શ્રેણિકરાજા પાસે રત્નકંબળ લઇને વેચવા આવ્યો. રાજાના પૂછવાથી તેણે એકેક કંબળનું મૂલ્ય સવાલાખ સોનૈયા બતાવ્યા, તેથી આશ્ચર્ય પામી રાજા બોલ્યો. "અહો! સવાલક્ષના તો બહુ અશ્વ ખરીદી શકાય; માટે આપણે એવી રત્નકંબળ નહિ જોઇએ." તે ઉપરથી તે વણિક્ નગરને વિષે વેચવા ચાલ્યો. એવામાં તે રત્નકંબળની ચિલ્લણારાણીને ખબર પડી, તેથી તેણીએ રાજા પાસે એવી "એક કંબળ અપાવો" એમ કહ્યું. એમ રાણીએ આગ્રહ કર્યો, તેથી તેણે પેલા વણિક્‌ને બોલાવીને એક રત્નકંબળ માગી. પણ તેણે તો કહ્યું. "મેં તો સર્વ ભદ્રાને લક્ષ લક્ષ દ્રવ્યે આપી દીધી." તે સાંભળીને રાજાએ એમાંની એક ભદ્રા પાસેથી લેવાને લક્ષ મૂલ્ય આપીને અનુચરને મોકલ્યો. અનુચરે ભદ્રા પાસે જઈ લક્ષ મૂલ્ય લઈ એક કંબળ આપવાનું કહ્યું. ત્યારે ભદ્રાએ કહ્યું. "મેં તે સોળ કંબળના બત્રીશ કટકા કરીને મ્હારા શાળિભદ્રની બત્રીશે સ્ત્રીઓને વ્હેંચી આપ્યા છે, તે સર્વ ખંડ તે વહુઓએ પણ, હાથ પગ ધોઇને તેવડે પગ લૂહીને નાંખી દીધા છે; માટે જો રાણીને જરૂર હોય તો એ ખંડ પડયા, લઈ જાઓ." સેવકે જઇને તે સર્વ હકીકત રાજાને કહી. તેવારે રાણી બોલી. "અહો! વણિક સ્ત્રીઓ પણ ધન્ય છે કે આવી રત્નકંબળોનો તેઓ ઉપભોગ કરે છે! અહો! લક્ષ્મી ભોગના કામમાં ન આવે તો પછી તે શા કામની? કારણ કે તે નદીના વેગ તથા હસ્તિના કાન જેવી ચપળ છે કહ્યું છે કે:-સંધ્યા સમયના રંગ, પાણીના પરપોટા અને ડાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવા જીવિત છતે અને નદીના વેગ સમાન યૌવન છતે પણ હે પાપજીવ! તુ બોધ નથી પામતો એ શું? વળી સંપત્તિ પાણીના પૂર જેવી ચંચળ છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસનું છે, અને આયુષ્ય પણ શરદઋતુના મેઘ જેવું અસ્થિર છે; તો પછી ધન શા કામમાં આવશે? માટે હે ભવ્ય જીવો! તમે ધર્મ આદરો.

પછી શાળિભદ્રની એવી ઋદ્ધિ સાંભળીને રાજાએ તેને પોતાની પાસે બોલાવવા માણસ મોકલ્યાં, પણ ભદ્રાએ રાજા પાસે આવીને કહ્યું. "મ્હારો પુત્ર ક્યાંય પણ બહાર જતો નથી; માટે હે રાજન્! આજે આપ મ્હારે ત્યા આવીને મ્હારૂં ગૃહ પવિત્ર કરો" તે ઉપરથી રાજાએ આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું. "ત્યારે તો હે ભદ્રા! હું પોતે શાળિભદ્રને જોવા માટે ત્હારે ઘેર આવીશ." તે ઉપરથી ભદ્રાએ કહ્યું. "જરા ખમીને આવજો." એમ કહીને તે પોતાને ઘેર આવી. પછી ગોભદ્રશેઠે ત્યાં વિચિત્ર ગજ, અશ્વ, કેળપ્રમુખની વિચિત્ર રચના કરાવી, ને રાજમાર્ગે પણ રાજાના મહેલસુધી અપૂર્વ દીવ્ય પટકૂળાદિકની વિચિત્ર શોભા કરાવી. પછી ભદ્રાએ રાજાને મળવા બોલાવ્યા.

મેહેલમાંથી તે બહાર નિકળ્યો એટલે તો રાજમાર્ગે સ્થાને સ્થાને અપૂર્વ રીતિએ હાટને શણગારી દીધાં હતાં. સ્થાને સ્થાને સુવર્ણના કળસ, ઇંદ્રનીલમણિનાં તોરણો, તથા મયૂરો; મોતીના સાથીઆ તથા દીવ્ય પટકૂળ આદિની શોભા થઇ રહી હતી. પગલે પગલે દીવ્ય અને સુગંધી દ્રવ્ય વેરેલું હતું. એમ સર્વ ભૂમિને શોભાવી દીધી હતી. તે જોતા જોતા રાજા ભદ્રાને ઘેર આવ્યો, એટલે ભદ્રાએ લઈ જઇને તેમને ચોથે માળે સિંહાસન ઉપર બેસાર્યા.

ત્યાં બેસારીને તે સાતમી ભૂમિકાએ જઈ શાળિભદ્રને કહેવા લાગી. "હે પુત્ર! તને જોવાને શ્રેણિક આવ્યા છે." તે સાંભળીને તેણે કહ્યું. "હે માતા! તેની પાસે જે વેચવાનું હોય તે ખરીદ કરો." માતાએ કહ્યું. "હે પુત્ર! તે કોઇ કરિયાણાનો વેચનાર નથી. એ તો મગધદેશનો અધિપતિ ને આપણો રાજા શ્રેણિકમહારાજા છે, તે તને મળવાને આવ્યા છે." શાળિભદ્ર તો આવા પ્રકારની માતાની વાણી સાંભળીને ચિત્તને વિષે દુઃખી થયો.

"અહો! મ્હારા જીવિતને ધિક્કાર છે! કે મ્હારે માથે પણ ધણી છે! હવે હું આ જે કાયાના ભોગવિલાસ છે તે નહીં ભોગવું. હવે હું શ્રી વીરપ્રભુ પાસે જઇને દીક્ષા લઈશ." પછી તે માતાના આગ્રહથી સુકોમળ એવો શાલિભદ્ર રાજા પાસે આવ્યો, ને તેને પ્રણામ કર્યો. રાજાએ તેને આલિંગન દઇને ખોળામાં બેસાર્યો, એટલે તો અગ્નિના સ્પર્શથી જેમ માખણ ઓગળે, તેમ શાલિભદ્રનું શરીર ઓગળવા લાગ્યું. અર્થાત્ રાજાના સ્પર્શથી તેને પરસેવો વળ્યો. તે જોઇને રાજાએ તેનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે ભદ્રાએ ઉત્તર આપ્યો. "હે રાજન્! એના પિતા સંયમ ગ્રહણ કરી મૃત્યુ પામીને દેવલોકે ગયા છે, ત્યાંથી તે તેના પુત્ર ઉપર સ્નેહને લીધે મનવાંછિત દિવ્ય વસ્તુઓ મોકલે છે તેથી હમણાં તે મનુષ્યના ગંધને લીધે અત્યંત દુઃખ પામે છે. માટે એને તમે મૂકી દ્યો."

રાજાએ એને મૂકી દીધો એટલે કર્મથી મૂકાએલો જીવ જેમ મુક્તિએ જાય, તેમ તે સાતમી ભૂમિએ ગયો. પછી ભદ્રાએ રાજાની ભક્તિને અર્થે તેને દીવ્યપાણીથી સ્નાન કરાવ્યું. એવામાં રાજાની વીંટી ક્યાંહિ પડી ગઈ, તેની તેને ખબર રહી નહીં. સ્નાન કરી રહ્યા પછી તે અહિં તહિં જોવા લાગ્યો, પણ તે હાથ આવી નહીં; તેથી તે ગાભરો બની ગયો. તે જાણીને ભદ્રાની આજ્ઞાથી દાસીએ કૂવામાં પડેલી તેની વીંટી બતાવી. સાથે બીજી બહુ વીંટીઓ પડી હતી, તેથી દાસીએ બધી લાવીને રાજાને કહ્યું. "આમાં આપની હોય તે લઇ લ્યો." રાજાએ જોયું તો પોતાની મુદ્રિકામાં ને બીજી બધી હતી તેમાં અંગારા ને રત્નના જેવું, સરશવ ને સુવર્ણમેરુ જેવુ અંતર જોયું; તેથી તેણે દાસીને પૂછ્યું. "આ મુદ્રા વિગેરે આભૂષણો કોનાં છે?" ત્યારે દાસીએ કહ્યું. "એ આભૂષણો શાલિભદ્રનાં અને તેની સ્ત્રીઓનાં છે. એ એકવાર પહેરી પહેરીને તેણે ઉતારી નાંખ્યાં તે આ કૂવામાં નાંખી દઇએ છીએ ને ગોભદ્રદેવ નિત્ય પાછાં નવાં નવાં મોકલે છે. તે એઓ પહેરે છે." દાસીનુ આવું કહેવું સાંભળીને રાજા બહુ વિસ્મય પામ્યો.

પછી ભદ્રાએ રાજાને તેના પરિવારસહિત દીવ્યભોજન જમાડ્યાં, ને સૌને આભૂષણ આપ્યાં. તે ઉપરથી શ્રેણિકરાજા કહેવા લાગ્યો. "અહો! ક્યાં મ્હારૂં સુખ અને ક્યાં આનું સુખ?" એમ તે બન્ને વચ્ચેના અંતર વિષે વિચાર કરતો કરતો પોતાને મહેલે આવ્યો.

એવામાં એકદા ત્યાં શ્રી ધર્મઘોષઆચાર્ય આવ્યા. તે સાંભળીને શાલિભદ્ર તેમની પાસે ગયો, ને તેમને વિનયપૂર્વક વાંદ્યા. ત્યાં તે ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો. "ઘરને ઉંદરોએ જર્જરિત કરી નાંખ્યું છે, વસ્ત્રો તો જૂઓના ભંડારરૂપ થયાં છે, ખાટલા પણ માકણથી ભરપૂર છે, શરીરને વિષે રોગ ઘર કરીને બેઠો છે, ભોજન પણ લૂખાં મળે છે, ધંધો બાર રહી વહીને પેટ ભરવાનો છે, ઘેર કડવાં વચન કહેનારી કાણી ને કુરૂપ સ્ત્રી છે. આવાં આવાં જે પુરુષને દુઃખ છે તે પણ ઘરનો સંગ છોડતો નથી' અહો! એવા મૂઢને ધિક્કાર છે!! મૂઢ પુરુષો વિચાર કરે છે કે, અર્થ સંપત્તિ આજ, કાલ, પોહોર અથવા પરાર મળશે; પણ તે હાથેળીમાં રહેલા પોતાના ગળતા આઉખાને નથી દેખતા! માટે જે પુરુષ આદરસહિત શુદ્ધ સંયમ રત્નને પાળે છે, તેને સ્વર્ગ અને મોક્ષ તો હાથમાંજ છે"

સૂરિનાં આવાં વચનો સાંભળીને શાલિભદ્રે કહ્યું. "હું મ્હારી માતાની આજ્ઞા લઈને આપની પાસે ચારિત્ર લઈશ." એમ કહી માતા પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો. "હે માતા! હું ધર્મઘોષસૂરિ પાસે ધર્મ સાંભળીને આવ્યો છું, તેથી મ્હારે દીક્ષા લેવી છે; માટે મને આજ્ઞા આપો." માતાએ કહ્યું. 'હે પુત્ર' ત્હારૂં શરીર સુકોમળ છે. તેથી ત્હારાથી ચારિત્રનાં દુઃખ નહીં સહન થાય.' ત્યારે શાલિભદ્રે કહ્યું. "મનુષ્યના ભવમાં એવા જે પુરુષો [illegible] નથી સહન કરતા. તેને [illegible]

ચૂસતાં પણ જાણે છે કે હું માતાના સ્તનને ધાવું છું, એ જેમ ભ્રાંતિ છે તેમ આ સંસારમાં માણસોને સુખની તો ભ્રાંતિ છે; ખરી રીતે જોતાં એ સર્વ દુઃખમય છે." માતાને એમ સમજાવીને તેણે નિત્ય એકેક સ્ત્રીને પ્રબોધ પમાડીને તેણીનો ત્યાગ કરવા માડયો, અને સાત ક્ષેત્રમાં ધનનો વ્યય કરવા માંડયો.

હવે શાલિભદ્રની ન્હાની બ્હેન જેને ધનાશ્રેષ્ઠીની સાથે પરણાવી હતી, તે પતિના માથામાં તેલ નાંખતી હશે, તે વખતે તેણીની આંખમાંથી આંસુનું ટીપું પડયું. તે ધનાના ખભા ઉપર પડયું. તે પડયું જાણીને ધનાશેઠ પોતાની પ્રિયાને રુદનનું કારણ પૂછયું. તેણીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "મ્હારો ભાઈ શાલિભદ્ર દીક્ષા લેવાનો છે, તેથી નિત્ય એકેક સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે; તેથી મને આંખમાં આંસુ આવ્યાં." આ સાંભળીને ધનાશેઠે કહ્યું. "અહો! ત્હારો ભાઈ સત્વરહિત છે." સ્ત્રીએ કહ્યું. "ત્યારે જો આપનામાં શક્તિ હોય તો આપ કેમ આપની સ્ત્રીઓનો ત્યાગ નથી કરતા?" સ્ત્રીનું આવું ઉપહાસ વચન સાંભળીને ધનાએ કહ્યું. "હવેથી ત્હારો સંગ મ્હારે ત્યાગ છે." પછી પોતાના પતિનું ચારિત્ર ઉપર મન દેખીને તેની બીજી સાત સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી. "એ સ્ત્રી તો મૂર્ખ છે, એનું કહેલું સાંભળીને આપને આમ કરવું ન ઘટે." પછી પેલીએ પણ કહ્યું. "હે સ્વામી! મેં આપને જે મ્હારી મૂર્ખાઈમાં કહ્યું, તે આપ ક્ષમા કરો. હવે પછી હું આપનો એવો અપરાધ નહીં કરૂં. અમારા ઉપર કૃપા કરો. આપ સમાન ઉત્તમ પુરુષોએ એમ કરવું ન ઘટે, છતાં જો આપ સંયમ ગ્રહણ કરશો તો અમે પણ તમારી સાથેજ આવીશું; કારણ કે સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને કેમે કરી ત્યજી શકતી નથી." આ સાંભળીને તો ધનાશેઠે તેમને ધન્યવાદ આપ્યો.

ત્યારપછી તે ત્યાંથી શાલિભદ્રને ઘેર ગયો, ને જઇને કહેવા લાગ્યો. "હે શાલિભદ્ર! તમે કેમ આવા કાયર છો? કે એકેક સ્ત્રીને ત્યજો છો? મેં તો એકજ વખતે સઘળીનો ત્યાગ કર્યો! માટે ચાલો, આપણે બન્ને સાથે પ્રવ્રજ્યા લઇએ."

એવામાં ત્યાં આગળ વૈભારગિરિ ઉપર શ્રી વીરભગવાન્ સમવસર્યા. શાલિભદ્ર તો હજી સર્વ સ્ત્રીઓને ત્યજે છે, પણ ધનાશેઠે દાન દઇને પ્રભુ પાસે જઇને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તે સાંભળીને શાલિભદ્રે પણ પ્રભુ પાસે આવીને સંયમ લીધો. પછી તે બન્ને મહાવીર ભગવાન સાથે નિત્ય વિહાર કરતા જ્ઞાન મેળવીને બહુશ્રુત થયા. વળી એક, બે, ત્રણ, ચાર માસના ઉપવાસ પ્રમુખ કરવે કરીને કાયાને શોષવા લાગ્યા.

અન્યત્ર વિહાર કરીને પાછા ફરતા ફરતા તે બન્ને મુનિ, વળી વીરસ્વામીની સાથેજ રાજગૃહિનગરી પ્રત્યે આવ્યા. ત્યાં ભવસમુદ્રનો પાર પામવાને ઇચ્છાતુર એવા બહુ લોકો તેમને વંદન કરવા આવ્યા. પ્રભુએ તેમને આ પ્રમાણે દેશના દીધી. "મનુષ્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, કૂળ, રૂપ, આરોગ્ય, મ્હોટું આયુષ્ય, બુદ્ધિ, ધર્મશ્રવણ, શ્રદ્ધા અને સંયમ આ સર્વ આ લોકમા દુર્લભ છે." અન્યદા માસખમણને પારણે, ધન્યશેઠ અને શાલિભદ્ર બન્ને ભિક્ષાને અર્થે જતાં, પ્રભુને વંદન કરીને પૂછવા લાગ્યા. "હે પ્રભો! આજે અમારૂં પારણું કોને હાથે થશે?" પ્રભુએ કહ્યું. "આજે ત્હારે અને ધન્યને બન્નેને ત્હારી માતાને હાથે પારણું થશે." તે સાંભળીને શાલિભદ્રે "ઇચ્છામિ" એમ કહી પ્રભુને વંદન કરીને ધન્યને સાથે લઇને ભિક્ષાને અર્થે નગરમાં ચાલવા માંડયું. તેઓ બન્ને શાલિભદ્રને ઘેર આવ્યા, પણ તેમને ભદ્રાએ અગાઉ કદી જોયા ન હોય તેમ તે ભદ્રાને ખબર પડી નહીં. તે તો બિચારી પોતાનાજ ધ્યાનમાં હતી કે, 'હું આજે શાલિભદ્રને વંદન કરવા જઈશ.' તેમના તરફ ભદ્રાનું ધ્યાન ન ગયું, તે જોઇને તે બન્ને સાધુ ઘરથી બહાર નિકળ્યા. નગરના દરવાજાસુધી ગયા, ત્યાં તેમને એક વૃદ્ધ સ્ત્રી દહીં લઇને ગામમાં આવતી હતી, તે સામી મળી. શાલિભદ્રને જોઇને તેણીના સ્તનમાંથી દૂધ ઝરવા લાગ્યું, તેથી તે તેમના

ઉપર પ્રીતિવાળી થઇને તેમને દહીં વહોરાવ્યું. તે લઇને તેઓ બન્ને પ્રભુ પાસે આવ્યા. ત્યાં આવીને શાલિભદ્રમુનિએ કહ્યું. "હે સ્વામિન્! આપ કહેતા હતા કે, ત્હારી માતાને હાથે પારણું થશે, પણ એમ ન થયું તેનું શું કારણ?" પ્રભુએ કહ્યું. 'મેં સત્યજ કહ્યું છે. કારણ કે, સાંભળ:—

પૂર્વે શાળિગ્રામ નામે ગામમાં ધન્યા નામની વીધવા સ્ત્રી રહેતી હતી. તેને સંગમ નામે પુત્ર હતો. તે નિત્ય ગામનાં ઢોર ચરાવવા સીમમાં જતો. એકદા ઘેર ઘેર ઉત્સવને લીધે ખીર રંધાતી જોઇને તેણે પણ પોતાની માતા પાસે તે માગી. માતાએ કહ્યું. "હું દારિદ્રી કયાંથી ખીર આપું?" પણ તે તો બહુ હઠ કરીને રોવા લાગ્યો કહ્યું છે કે:— ચોર, બાળક, દુર્જન, બ્રાહ્મણ, નિત્ય આવનારો પ્રાહુણો, ધૂત્યકી, ધુર્ત અને રાજા એટલા પરની પીડા જાણતા નથી. તે ઉપરથી ચાર પાડોશણોએ એ વાત જાણી. તેથી એકે દૂધ આપ્યું, બીજીએ ચોખા આપ્યા, ત્રીજીએ સાકર આપી, તો ચોથીએ ઘૃત આપ્યું. તે લઇને તે વૃદ્ધાએ ખીર નીપજાવી પોતાના પુત્રને આપી, ને પોતે પાડોશીને ઘેર ગઈ. છોકરો ખાવા બેસે છે એટલામાં કોઇએક મુનિ માસખમણને પારણે તે સંગમને ઘેર આવ્યા. સંગમ પણ ચારિત્રના પાત્રરૂપ અને તપથી દુર્બળ શરીરવાળા તે મુનિને જોઈ હર્ષથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "મંદભાગ્યવાળા પ્રાણીને ચિત્ત, વિત્ત અને પાત્ર એ ત્રણેનો યોગ મળવો દુર્લભ છે, તે આજે મને મળ્યો છે" એમ કહીને પોતાના ભાજનમાંની બધી ખીર તેમને વહોરાવી દીધી. ઉત્તમ પાત્રને દાન દઇને તે બહુ હર્ષ પામ્યો, મુનિ પણ શુદ્ધ આહાર લઇ, ધન્ય માનતા પોતાને આશ્રમે ગયા. એવામાં સંગમની માતા ત્યાં આવી, તેણીએ તેનું ભાજન ખાલી જોઈ બીજી હતી તે પીરસી, તે એમ ધારીને કે, ભૂખ્યો હતો તેથી તે સઘળી ખાઈ ગયો હશે.' પણ સંગમ તો હજુ ભૂખ્યોજ હતો; તેથી માતાએ બીજીવાર પીરસેલી ખીર કંઠસુધી આવી ત્યાંસુધી તે ખાઈ ગયો. રાત્રીએ અજીર્ણ થયું તેથી તે મૃત્યુ પામ્યો. એનો જીવ તે ગોભદ્રશ્રેષ્ઠિને ત્યાં પુત્ર ઉત્પન્ન થયો તેજ તું. (વીરપ્રભુ શાલિભદ્રને કહે છે કે,) હે શાળિભદ્ર! હવે સમજજો કે, ત્હારા પૂર્વભવ સંબંધી જે માતા હતી, તેજ માતાએ આજે તને દહીં વહોરાવ્યું."

આ સાંભળીને પછી પારણું કરીને સર્વ વસ્તુ અસાર માનતા તે બન્ને (ધન્યશેઠ અને શાલિભદ્ર) વીરપ્રભુની આજ્ઞા લઈ વૈભારગિરિ ઉપર જઇને શુદ્ધ ભૂમિ ઉપર અનશન લઇ ઉભા રહ્યા.

પછી ભદ્રા આવીને વીરભગવંતને વંદન કરી પૂછવા લાગી. "હે પ્રભો! આજે મ્હારે ઘેર ધનો અને શાળિભદ્ર કેમ ભિક્ષાને અર્થે ન આવ્યા?" તે સાંભળીને પ્રભુએ બનેલી હકીકત કહી. તેથી તે દુઃખી થઇને વૈભારગિરિ ઉપર ગઈ, ને કહેવા લાગી. "હે પુત્ર! હું ખરે મન્દભાગ્યણી હતી કે તને મેં આવ્યો ન જાણ્યો! એકવાર ત્હારૂં મુખ તો બતાવ." એમ કહીને તે બહુ રુદન કરવા લાગી. શ્રેણિકરાજા પણ ત્યાં આવ્યો હતો, તે તેણીનું રુદન સાંભળીને કહેવા લાગ્યો. "હે શાલિભદ્ર! એક વાર તો ત્હારી માતાને મુખ બતાવ. કારણ કે માતા જેવું એકે ઉત્તમ તીર્થ નથી." પછી શ્રેણિક રાજા ભદ્રાને કહેવા લાગ્યો. "હે ભદ્રા! તને ધન્ય છે કે આવો તને પુત્રરત્ન સાંપડ્યો!" એમ કહીને તેણીને પ્રબોધ પમાડી એટલે તે પોતાની વહુઓ સહિત ઘેર આવી. શ્રેણિકરાજા પણ પોતાને સ્થાને ગયો. ધન્યશેઠ અને શાલિભદ્ર શુદ્ધ ધ્યાને મરી મૃત્યુ પામી, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયા. ભદ્રા પણ અનુક્રમે વૈરાગ્ય પામી. વીરપ્રભુ પાસે ચારિત્ર લઇ તપશ્ચર્યા કરી મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગઇ ત્યાંથી ચ્યવીને મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ શાલિભદ્રની કથા ॥

भद्रबाहुस्वामी.

જે માણસ નિત્ય જિનેશ્વર ભગવાનના શાસનની ઉન્નત્તિ કરે છે, તે માણસ ભદ્રબાહુ આચાર્યની પેઠે બહુ સંપત્તિ મેળવે છે.

દક્ષિણ દિશામાં આવેલા પ્રતિષ્ઠાનપુર નામા નગરમાં ભદ્રબાહુ અને વરાહ એ નામના બે નિર્ધન બ્રાહ્મણ-ભાઇઓ વસતા હતા. એકદા ત્યાં યશોભદ્ર આચાર્ય વિચરતા વિચરતા આવ્યા. તેની પાસે પેલા બન્ને ભાઇઓ ધર્મદેશના સાંભળવા ગયા. તે આ પ્રમાણે:—“ હે લોકો! બધી જાતના ભોગો ક્ષણભંગુર છે, તે ભોગથીજ આ સંસાર થાય છે. તેથી સુખ માટે યત્ન કરો, ને ભમવા વિગેરે વ્યાપારથી ઘણું થયું! હવે જો અમારા વચન ઉપર વિશ્વાસ હોય તો તમે શંકરો આશારૂપી પાશની શાંતિથી સ્વચ્છ થએલા ચિત્તને જે કામનો નાશ કરી શકે છે, એવા સ્વપ્રકાશ આત્મામાં એકાગ્ર કરો.” તેમનો અમૃતસમાન અને સંસારરૂપી બંધનને છોડનારો એવો ઉપદેશ સાંભળીને તેઓ ઘેર આવ્યા, ને વિચારવા લાગ્યા. “ આપણી પાસે કંઈ પણ લક્ષ્મી તો છેજ નહીં કે, જેથી આપણે આ મનુષ્યભવ સફળ કરીએ. માટે ચાલો આપણે સંયમ આદરીએ.” એમ પૂર્ણ વિચાર કરીને તેમણે સૂરિ પાસે આવી દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે ભદ્રબાહુ ચાદ પૂર્વધારી અને સૂરિના છત્રીશ ગુણયુક્ત થયા. પછી તેમણે દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, દશાશ્રુતસ્કંધ, કલ્પસૂત્ર, વ્યવહારસૂત્ર, આવશ્યકસૂત્ર, સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ, સૂયગડાંગસૂત્ર, આચારાંગસૂત્ર અને ઋષિભાષિત એ દશ સૂત્રો ઉપર નિર્યુક્તિ રચી. પોતે વળી ભદ્રબાહુસંહિતા નામનો ગ્રંથ રચ્યો.

સૂર્યદેવની આજ્ઞા લઈ વિશ્વના લોકો ઉપર ઉપકાર કરવાને અહિં પૃથ્વિ ઉપર આવ્યો. સૂર્યદેવે મ્હારૂં નામ વરાહમિહિર પાડ્યું છે, ને હુ પરોપકારાર્થે ફરયા કરૂં છું."

આ પ્રમાણે તે વરાહ લોકોને કહેવા લાગ્યો. લોકો પણ તેનું સન્માન કરવા લાગ્યા. એ ઉપરથી પ્રતિષ્ઠાનપુરના રાજા જિતશત્રુએ તેને પોતાનો પુરોહિત બનાવ્યો, ને તેને આસ આપ્યો. ત્યાં રહ્યો છતો તે, "આ શ્વેતાંબરશ્રાવકો વ્યાખ્યાન કરે છે, તે કાગડાની પેઠે અશુભ શબ્દ કરે છે." એમ કહીને તેમની નિંદા કરવા લાગ્યો. તે સાંભળવાથી શ્રાવકોના માથામાં તો શૂળ પેદા થયું. તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. "આપણને ધિક્કાર છે કે, આપણા છતાં એ આપણા ગુરુની અવહેલના કરે છે. અહો! એ આપણને બહુ લાગે છે! એ બહુ નિંદા કરે છે! પણ કળાવાન્ છે ને વળી રાજાનો માનીતો છે; માટે શું કરવુ?" એમ વિચારીને તેમણે શ્રી ભદ્રબાહુ ગુરુને તેડાવ્યા, ને તેમનો નગર પ્રવેશનો મહોત્સવ કરીને તેમને ઉપાશ્રયે લઈ ગયા. ત્યાં તેમના વ્યાખ્યાનમાં અનેક વ્યવહારીઆ અને રાજપુત્રો આવવા લાગ્યા. ભદ્રબાહુસ્વામીને આવ્યા સાંભળીને વરાહ બહુ ગ્લાનિ પામ્યો, પણ તેમનું નામ લઇ શકયો નહીં.

એવામાં રાજાને ત્યાં પુત્ર આવ્યો, તેથી તેણે વરાહ પાસે જન્મપત્રિકા કરાવી. એ પત્રિકામાંથી વરાહે કહ્યું કે, "પુત્રનું આયુષ્ય સો વર્ષનું છે." રાજાએ દાન દેવા માંડ્યું, લોકો વધામણી લઇને રાજાને ઘેર આવવા લાગ્યા. હવે તો વરાહનું માન બહુ વધ્યું, રાજાએ તેને બહુ દ્રવ્યનું દાન દીધું, પણ વરાહે ગુરુની અવહેલના કરવાને માટે રાજાને કહ્યું. "હે રાજન્! સર્વ લોક આપણે ત્યાં વધામણીને અર્થે આવી ગયા, પણ એક ભદ્રબાહુ આચાર્ય અહિંઆં છે તે આવ્યા નહીં; માટે તેને દેશાંતરની શિક્ષા કરો." તે ઉપરથી રાજાએ પ્રધાન સાથે કહેવરાવ્યું. "તમે કેમ નથી આવ્યા?" ત્યારે આચાર્યે કહ્યું. "હુ બીજીવાર આવીશ." રાજાએ પૂછાવ્યું. "એમ કેમ કહો છો?" તેમણે કહેવરાવ્યું. "જો ખરૂં કહીશ તો દુઃખ ઉપજશે." રાજાએ કહ્યું. "આપ નિર્ભય રહો, ને જે ખરૂં હોય તેજ કહો." તે ઉપરથી ગુરુએ કહેવરાવ્યું. "હે રાજન્! આજથી સાતમે દિવસે રાત્રીએ બિલાડીના મુખથી આપના પુત્રનું મૃત્યુ થશે. એટલે પછી શોક મૂકાવવાને હું આવીશ."

આવું સાંભળી રાજાએ ગામમાંથી તમામ બિલાડીઓ બહાર કઢાવી મૂકી. સાતમે દિવસે મધ્યરાત્રીએ ધાત્રી દ્વારશાખાના અગ્રભાગ પાસે પુત્રને ધવરાવવા બેઠી હતી, તે વખતે બારણાના વચ્ચેની આડી ભૂંગળ બાળકના મસ્તક ઉપર પડી, તેથી તેનું મૃત્યુ થયું. તેની લોકોને ખબર પડી એટલે તેઓ કહેવા લાગ્યા. "વરાહ અજ્ઞાની છે, ખરા જ્ઞાની તો આ ભદ્રબાહુ ગુરુ છે." રાજાએ પણ વરાહને ધિક્કાર દીધો.

પછી ભદ્રબાહુસ્વામી સો શ્રાવક સહિત રાજા પાસે શોક મૂકાવવા ગયા, ત્યાં તેમનો શોક ટાળવાને ગુરુએ બહુ શ્લોક કહ્યા. રાજાએ પૂછ્યું. "આપે બાળકનું આયુષ્ય સાત દિવસનું કેમ જાણ્યું? અને મરણ બિલાડીના મુખથી નથી થયું એમ કેમ?" ગુરુએ કહ્યું. "ભૂંગળના મુખ ઉપર બિલાડીનું રૂપ છે. જ્યારે તમારે ત્યાં પુત્રનો જન્મ થયો, તે વખતેજ અમે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી જોયું તો પુત્રનું આયુષ્ય તેટલુંજ જાણ્યું." એ સર્વ જોઈને વરાહ તો એટલો ખેદ પામ્યો કે, પોતાનાં પુસ્તક પાણીમાં [illegible] તેવારે ભદ્રબાહુસ્વામીએ તેને વાર્યો. તે એમ કહીને કે "સર્વજ્ઞપ્રણીત શાસ્ત્રમાં તો બહુ [illegible] છે. પણ એનો ખરો જ્ઞાતા દુર્લભ છે. કહ્યું છે કે મંત્ર વિનાનો કોઈ અક્ષર નથી. ઔષધિ વિનાનું કોઈ મૂળિયું નથી. ધન વિનાની પૃથ્વી નથી. પણ એનો આમ્નાય જાણનારજ મુશ્કેલ છે. આ વિષયના [illegible] કે તેને વિચારે, [illegible]

છે, તેથી તે સમ્યક્પ્રકારે બધું જાણી શકતો નથી. પ્રભુનો પ્રસાદ (કૃપા), યૌવન, લક્ષ્મી, રૂપ, ઉચ્ચકૂળ, શૌર્ય અને વિદ્યા, એ સર્વ ગર્વનાં કારણભૂત છે."

એકદા કોઇએક શ્રાવક આવીને વરાહને કહેવા લાગ્યો. "તમારા જેવાં કૃપણ જીવડાં દીપતાં હતાં, તે રાત્રી તો ગઇ. હવે તો સૂર્યના કિરણથી દસે દિશામાં પ્રકાશ કરતો એવો દિવસ ઉગ્યો છે; તેથી તમારા જેવા દેડકા, કીડા પ્રમુખ હવે કોણ માત્ર? (અર્થાત્ તમે હવે ઝાંખા પડી ગયા છો.)" એમ કહીને તે શ્રાવક નાશી ગયો. તેના ઉપર વરાહ બહુ બહુ ક્રોધે ભરાયો, તેથી લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા.

એકદા રાજાએ વરાહને અને ભદ્રબાહુને પૂછયું. "આજે શું થશે?" ત્યારે વરાહે કહ્યું. "આજે પાછલે પહોરે, અમુક જગ્યાએ મેઘ વરસશે. તે વખતે ફલાણા મંડળમાં બાવન પળ જેવડો એક મત્સ્ય આકાશથકી પડશે." ભદ્રબાહુએ કહ્યું. "એ મત્સ્ય એકાવન પળ જેવડો પડશે, અને તે મંડળની બહાર પૂર્વ દિશાએ પડશે." એવામાં તો સંધ્યાસમયે વરસાદ પડવા લાગ્યો, ને ગુરુ (ભદ્રબાહુ) ના કહેવા પ્રમાણે તેટલો મ્હોટો અને તેમણે કહ્યું હતું તે સ્થાને મત્સ્ય પડયો. તે ઉપરથી તેમનું માન વધ્યું, ને વરાહનું અપમાન થયું. અને રાજા જૈનધર્મી થયો.

રાજાથી અપમાન પામેલો વરાહ તાપસીદીક્ષા લઇ અજ્ઞાનકષ્ટ કરતો ગુરુ ઉપર દ્વેષ રાખતો મૃત્યુ પામીને જૈનધર્મનો દ્વેષી વ્યંતરદેવતા થયો. પણ વજ્રપંજર સમાન એવા સાધુઓ તેમની ઉપર તેનું કંઇ ચાલ્યું નહીં, તેથી તે શ્રીસંઘ ઉપર પીડા કરવા લાગ્યો. ઘેર ઘેર રોગની ઉત્પત્તિ કરી મૂકી. શ્રાવકોએ પોતાના દુઃખનું કારણ ગુરુ પાસે કહ્યું. "હે ભગવાન્! આપના જેવા જગત્પૂજ્ય અમારા ગુરુ છતે સંઘને કેમ પીડા હોય?"

ગુરુએ કહ્યું. "તમે ભય રાખશો નહીં. એ તો વરાહ મૃત્યુ પામીને વ્યંતર થયો છે, તે દ્વેષને લીધે શ્રીસંઘને પીડા કરે છે. હું તેનો ઉપાય કરૂં છું." એમ કહીને તેમણે છ ગાથાનું ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર રચ્યું, ને તે શ્રાવકોને આપ્યું, ને તેનો પાઠ કરવાનું કહ્યું. શ્રાવકો તે સ્તોત્રનો પાઠ કરવા લાગ્યા એટલે પેલા વ્યંતરનું કંઇ ચાલ્યું નહીં, ને રોગ શાંત થયો. પછી તો લોકો જે તે કાર્યમાં પણ ઉપસર્ગહરસ્તોત્ર ભણીને દેવતાઓને બોલાવવા લાગ્યા. તેથી ધરણેંદ્રે આવીને ગુરુ પાસે છેલ્લી (છઠ્ઠી) ગાથા કઢાવી નાંખી. (એટલે હવે પાંચ ગાથા રહી છે.) એ સ્તોત્રનું હમણાં પણ સ્મરણ કરતાં ઉપસર્ગ શાંત થાય છે.

પછી ચૌદ પૂર્વધારી એવા ભદ્રબાહુસ્વામી બહુ કાળ પર્યંત ભવ્યજીવોને બોધ આપી સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને અવશ્ય મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ ભદ્રબાહુસ્વામીની કથા ॥

દશાર્ણભદ્ર રાજા.

જે લોકો ઋદ્ધિનો ગર્વ છોડી દે છે, તેઓ દશાર્ણભદ્રરાજાની પેઠે મુક્તિપદને પ્રાપ્ત કરે છે.

આ ભરતક્ષેત્રમાં દશાર્ણપુરનામે નગરમાં, દશાર્ણભદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે પ્રજાનું રૂડી રીતે પાલન કરતો હતો. કહ્યું છે કેઃ—પ્રજાનું પાલન કરવું એજ રાજાઓનો અલંકાર છે. મુકુટ, કડાં, બેરખા ઈત્યાદિ તો કેવળ નટ લોકોનાં આભૂષણ કહેવાય છે. તે રાજા નિત્ય ત્રણકાળ જિનપૂજા કરતો. કહ્યું છે કેઃ—પ્રભાતની જિનપૂજા રાત્રીનાં કરેલાં પાપકર્મ નાશ કરે છે, મધ્યાન્હની જિનપૂજા આખા જન્મનાં કરેલાં પાપને હણે છે, અને રાત્રીની અર્થાત્ સંધ્યાસમયની જિનપૂજા સાતે ભવના પાપને દૂર કરે છે.

એકદા દશાર્ણપુરની પાસે આવેલા દશાર્ણ પર્વત ઉપર શ્રી વીરભગવાન સહપરિવાર આવીને સમવસર્યા, ત્યાં દેવતાઓએ રૂપ્યમય, સુવર્ણમય અને રત્નમય એવું એક યોજન પર્યંત સમવસરણ રચ્યું. તેમાં સિંહાસન ઉપર બેશીને ચોત્રીશ અતિશયે શોભતા એવા પ્રભુએ ચાર મુખ કરીને ચોસઠ ઇંદ્રાદિક બાર પર્ષદાની આગળ દેશના દેવા માંડી. તે વખતે ઉદ્યાનપાળકે જઇને દશાર્ણભદ્રરાજાને પ્રભુના આગમનની વાત કહી. રાજાએ તેને ઇનામ આપ્યું. પછી તેણે ઉભા થઇને સાત આઠ પગલાં પ્રભુ સન્મુખ જઇને પ્રભુની સ્તુતિ કરી. "હે પ્રભો! હે જગતનું કલ્યાણ કરવાવાળા, કલ્યાણરૂપી લક્ષ્મીના સ્થાન અને સર્વજ્ઞની શ્રેણિમાં સંસ્તુત (સ્તુતિ પામેલા) હે સર્વજ્ઞ જિન! તમે જયવંતા વર્તો. વળી હે સર્વ કળાના સમૂહ! અને વિજ્ઞાન આદિના ઉદયના સમુદ્ર! અને ગર્વરહિત કરીને આ મનુષ્યભવ સમુદ્રમાંથી શીઘ્ર તારો! હે ત્રણે જગતને વંદન કરવા યોગ્ય પ્રભો! આજ આપના સમગ્ર ગુણનું સ્મરણ કરી કરીને, તથા આપની સ્તુતિ ઉચરી ઉચરીને અને આપના મુખનું દર્શન કરી કરીને હું અજ્ઞાનરૂપ અંધકારરહિત થઇશ."

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી રહ્યા પછી તે દશાર્ણભદ્રરાજા વિચારવા લાગ્યો. "કાલે સવારે હું પ્રભુને એવા મહોત્સવપૂર્વક વંદન કરવા જઇશ કે, તેવી રીતે કોઇ પણ ગયું નહીં હોય!" પછી તેણે લોકોને વીરસ્વામીના આગમનની ખબર પાડવાને નગરમાં પટહ વજડાવ્યો. સ્થાને સ્થાને તેણે ધ્વજા, તોરણ, ચંદનમાળાદિ બંધાવ્યાં. તેથી અને અગરુ, કપૂરાદિ સુગંધી દ્રવ્યોના ધૂમથી આકાશમંડળ વ્યાપ્ત થઇ રહ્યું.

પછી પ્રભાતે તે સર્વ શૃંગારના સારરૂપ એવા હસ્તી ઉપર આરૂઢ થઇ સજ્જ થઇને ચાલ્યો. સાથે અઢારહજાર હસ્તી, ચોરાશી લાખ અશ્વ, એકવીસ હજાર રથ, એકાણું કોટિ પાયદળ, સોળહજાર ધ્વજા, પાંચ મેઘાડંબર છત્ર, સુખાસને બેઠેલી પાંચસેં શોભાવંત એવી રાણીઓ, અને આભૂષણ પ્રમુખ પહેરીને સજ્જ થઇ રહેલા સામંત, મંત્રિ વાદિ ચાલ્યા. સ્થળે સ્થળે ગીત નૃત્ય થઇ રહ્યા હતાં. લોકો પણ પોત પોતાની ઋદ્ધિ પ્રમાણે તૈયાર થઇ આવ્યા. આવા અત્યુત્તમ પરિવારથી શોભતો રાજા યાચકોને રૂપ્યમય, સુવર્ણમય અને મુક્તામય દાન દેતો પુષ્પના સમૂહથી દીપી રહેલા રાજમાર્ગે ચાલતો, જગતને તૃણ સમાન ગણવા લાગ્યો. પ્રભુના સમવસરણ પાસે પહોંચ્યો એટલે વાહનને ઉભા રખાવીને, પોતે પંચાભિગમ પૂર્વક પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઇને યોગ્ય સ્થાનકે બેઠો. ત્યાં તે હર્ષમાં ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! આજે હું જેવી જેવી અને જેટલી જેટલી ઋદ્ધિ સહિત પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યો છું, તેટલી ઋદ્ધિવડે તો કોઇ દિવસ ઇંદ્ર કે ચક્રવર્તિ રાજા પણ વંદન કરવા આવ્યો નહિ હોય!"

રાજાનાં આ ગર્વ વચનોને સૌધર્મેંદ્રે અવધિજ્ઞાનથકી જાણ્યાં, તેથી તેણે કહ્યું. "અહો! આ રાજા શ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ તે ગર્વ ધરે છે તે ઠીક નથી. કારણકે, [illegible] ગર્વ [illegible] કહ્યો નથી. કહ્યું છે કે:—દોષરૂપી શાખાને વધારનાર અને ગુણરૂપ મૂળને નીચે લઇ જનારા માનરૂપી વૃક્ષને સરળતારૂપી [illegible] ઉન્મૂલન કરવું. વળી જેમ સર્પ [illegible], સર્વ પ્રાણીઓના જીવિતનો અને હસ્તિ પાયણીનો નાશ કરે છે; તેમ ગર્વ પણ [illegible] વિનયનો અને કીર્તિનો નાશ કરે છે. એવી રીતે ગર્વ [illegible] કરનાર [illegible] નીચ પુરુષોની પેઠે નાશ કરે છે. અહો! [illegible] વંદન કરવા આવવામાં તેનો ભક્તિભાવ [illegible] છે. [illegible] વળી [illegible] દેવતાઓ અને સર્વે [illegible] પોતાની ઋદ્ધિ [illegible] જિનેંદ્ર ભગવંતની [illegible] કરવી [illegible] જિનેંદ્રની [illegible]

એમ વિચારીને દશાર્ણભદ્રનો ગર્વ ઉતારવાને ઇંદ્રે આકાશમાં ચોસઠ હજાર હસ્તિ વિકુર્વ્યા. એકેક હસ્તિને પાંચસેને બાર બાર મુખ કર્યાં, એકેક મુખે આઠ આઠ દંતુશળ કર્યા, દંતૂશળે દંતૂશળે આઠ આઠ વાવ્યો અને દરેક વાવ્યોએ આઠ આઠ કમળ વિકૂર્વ્યાં. દરેક કમળે એકેકી કર્ણિકા અને પ્રત્યેક કર્ણિકાઉપર ઇંદ્રે પોતાને બેસવાનાં સિંહાસન વિકૂર્વ્યાં. ત્યાં ઇંદ્ર પોતે પોતાની આઠ અગ્રમહિષી (પટ્ટરાણી) સહિત બેઠો. વળી તેણે પ્રત્યેક કમળને લક્ષ લક્ષ પત્ર વિકૂર્વ્યાં. ને તેમાંના પ્રત્યેક પત્ર ઉપર બત્રીસ દેવ દેવી બત્રીસ પ્રકારનાં નાટક કરવા લાગ્યા. આ સર્વ ઇંદ્રે પોતાની શક્તિથી વિકૂર્વ્યું.

એમ કરીને પોતાના અગણિત રૂપથી, પોતે એ વીર ભગવાનના ગુણગાન ગર્જનાવડે નિવાજતો, આકાશમાંના દુંદુભિના નાદે પોતે નીચે ઉતરીને પ્રભુને પ્રદક્ષિણા દઇ, વંદન કરીને યોગ્યસ્થાનકે બેઠો.

વસ્થા સૂચવે છે.' રાજાએ પણ કહ્યું. "મ્હારા પૂર્વજો તો આ શ્વેત વાળ થયા પહેલાં, પુત્રને રાજ્યભાર સોંપીને વ્રત ગ્રહણ કરતા અને મને તો વૃદ્ધાવસ્થા થઈ, તોપણ વૈરાગ્ય થયો નહીં; માટે હું અધમ ઠર્યો. કારણ કે, અધમ પુરુષો પળી આવે છે ત્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થા આવી જાણતા નથી. મધ્ય પુરુષો મસ્તકે પળી ઉગે છે ત્યારે જાણે છે, પણ તે પુરુષોને ધન્ય છે કે, જે માથે પળી દેખ્યા પહેલાંજ વૈરાગ્ય પામે છે. વળી લજ્જાથી કે ખેદથી જે માણસો વૃદ્ધાવસ્થાપર્યંત કૂળધર્મ અખંડપણે પાળે છે તેમનું મૃત્યુ પણ મહોત્સવરૂપ છે. વિદ્વાન માણસો જવાન અવસ્થામાં પણ મનને વિષે જરાવસ્થાથી પરાભવ પામેલા હોય છે, પણ મંદબુદ્ધિવાળા બીજા તો વૃદ્ધાવસ્થાને વિષેજ વૃદ્ધાવસ્થાથી પરાભવ પામેલા હોય છે."

એમ કહીને સૂકાઇ ગએલા તૃણની પેઠે રાજ્યનો ત્યાગ કરીને સોમચંદ્ર રાજાએ ન્હાની વયના એવા પણ પ્રસન્નચંદ્રને રાજાને વિષે સ્થાપ્યો, ને પોતે વનમાં પરિવ્રાજક થયો. તે વખતે રાણી ધારિણી પણ ધાત્રીસહિત રાજાની સંગાથે ગઈ.

સોમચંદ્રરાજાએ વનમાં જઇને તાપસનું વ્રત લીધું. તે વખતે ત્યાં તેની વ્રતલક્ષ્મી આ પ્રકારની હતી:—ઝુંપડી તે મહેલ, ઇંગુદીફળના તેલના દીવા તેજ માણિક્યના દીપક, શ્રદ્ધા એજ તેનું શ્રેષ્ઠ અંતઃપુર. તેમજ પક્ષીઓ અને મૃગો એજ તેનાં પ્રીતિપાત્ર હતાં. વળી સર્વ આસનને જીતવાને યોગ્ય એવા જે શમ દમ આદિ તેજ તેની સેના, તેનાવડે તે અંતરંગના શત્રુઓનો નિગ્રહ કરતો. વળી ક્ષણે ક્ષણે તે ઉત્તમ જનોનું મનન અને ષડ્ગુણોનું ચિંતવન કરતો. આ પ્રમાણે સોમચંદ્રરાજાને પ્રવ્રજ્યા રાજ્યસમાન હતી.

હવે એમ બન્યું કે ધારિણીને વનમાં આવ્યા પહેલાં ગર્ભ રહ્યો હતો, તેથી તેને પ્રસવ થએ પુત્ર આવ્યો; પણ તે બિચારી પ્રસવને રોગે મૃત્યુ પામી. તાપસો પાસે તો વલ્કલજ હોય, તેથી તેઓ પુત્રને તેમાં લપેટી રાખતા. તે ઉપરથી તે બાળકનું વલ્કલચીરી એવું નામ પડ્યું. રાણી ધારિણી સ્વર્ગે ગઇ છતાં અવધિજ્ઞાને પોતાના પુત્રને બાળ જાણીને મોહને લીધે મહિષીનું રૂપ કરી આવીને તેને સ્તનપાન કરાવવા લાગી. કહ્યું છે કે:—રાગવંત જીવો કર્મ બાંધે છે, ને ગયો છે રાગ જેમનો એવાઓ તો કર્મથી છૂટે છે (મોક્ષ પામે છે). આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં જિનેશ્વર બંધ અને નાશ સંબંધી ઉપદેશ કહે છે.

એમ કરતાં કરતાં ધાત્રીથી પળાતો, મહિષીથી સ્તનપાન કરાતો અને રાજર્ષિના ખોળામાં રહી વનના ધાન્યથી પુષ્ટ થતો તે બાળક બાલ્યાવસ્થા મૂકી મોટો થયો; પણ તે લોકવ્યવહારને બિલકુલ જાણતો નહીં.

એકદા કોઇએ પ્રસન્નચંદ્રને કહ્યું કે, "તમારો ન્હાનો ભાઇ વલ્કલચીરી તેના પિતા પાસે છે." તે સાંભળીને તેણે પોતાના ભાઇ વિનાનું રાજ્ય [illegible] માનીને તેને તેડવાને માણસો મોકલ્યાં. પણ તે આવ્યો નહીં. તે ઉપરથી પ્રસન્નચંદ્રે વિચાર્યું કે, ઉપાય કર્યા વિના તે આવશે નહીં. એમ વિચારીને તેણે પોતાની પાસે [illegible] તેમ કપટના [illegible] એવી વેશ્યાઓને બોલાવી. કહ્યું છે કે—વેશ્યા [illegible] ઉપનિષદનું [illegible] છે. [illegible] એવી [illegible] છે. અને [illegible] વશીકરણ મંત્ર છે. એવી [illegible] વેશ્યાઓને બોલાવીને તેણે કહ્યું "મ્હારો ભાઇ વનમાં રહે છે, તે સર્વ લોકવ્યવહારથી અજ્ઞાન છે. તે [illegible] અહિં આવતો નથી [illegible] તે અહિં આવે તેમ કરો." વેશ્યાઓએ કહ્યું "અમારી [illegible] તમારો ભાઇ વલ્કલચીરી અહિં આવશે." એમ કહી [illegible]

ત્યાં તેણીઓએ તે જન્મથી બ્રહ્મચારી એવા ક્ષત્રીપુત્રને જોયો. તે બીલી, પુષ્પ, ફળ, કંદમૂળ આદિ લઇને જતો હતો. તેને જોઇને તેણીઓ તેની પાસે આવી. તેણીઓને જોઇ "આ તાપસો ક્યાંથી આવ્યા?" એમ વિચાર કરતા એવા વલ્કલચીરીએ વંદના કરીને તે વેશ્યાઓને કહ્યું. "અહો તાપસો! તમારો દેશ કયો? ને તમારો આશ્રમ ક્યાં? ને તમે ક્યાં જાઓ છો?" તે વેશ્યાઓએ જવાબ આપ્યો. "હે મુનિપુત્ર! અમે વીતરાગના યતિ છીએ, પરમાર્થ કરવામાં અનુરક્ત છીએ, ને પોતન નામના આશ્રમથકી અહિં તને જોવાને અને ત્હારી ભક્તિ કરવાને આવ્યા છીએ. કારણ કે, અતિથિની સેવા કરવાથી તપની વૃદ્ધિ થાય છે, અને તપસ્વીની સેવાથી તો સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ મળે છે."

તે ઉપરથી પેલા ઋષિકુમારે કહ્યું. "મેં આ ફળ વનમાંથી આણ્યાં છે, તે તમે અંગીકાર કરો. હું વનમાંથી બીજાં ઘણાં લાવીશ. તમને દાન દેવાથી આજ હું કૃતાર્થ થઉંશ." વેશ્યાઓએ કહ્યું. "ત્હારાં આણેલાં આ ફળ વિરસ છે, માટે તેની અમને ઇચ્છા થતી નથી; પણ અમને તો અમારાં પોતનાશ્રમનાં ફળ ખાવાની ઇચ્છા થાય છે." ત્યારે તેણે પૂછ્યું. "એ તમારાં ફળ કેવાં છે?" તે પ્રશ્ન ઉપરથી વેશ્યાઓએ તેને મોદક આદિ પકવાન્ન ખાવા આપ્યાં. તેથી તો તે ખાઇ ખાઇને, બિલી આદિનાં ફળ ઉપરથી બહુ ઉદ્વિગ્ન થયો. પછી તેમનાં અંગનો સ્પર્શ થવાથી પૂછવા લાગ્યો. "અહો ઋષિઓ! આપનાં અંગોપાંગનું આવું કોમળપણું ક્યાંથી? (વળી તેમનાં સ્તન જોઇને પૂછ્યું) અને આપનાં હૃદય ઉપર આ બે રમણીય વેદિકા ક્યાંથી?" વેશ્યાઓએ ઉત્તર આપ્યો. "જેઓ અમારા આશ્રમમાં રહે છે તેને આવાં સ્વાદિષ્ટ ફળ ખાવાથી એવાં બે સુખદ ને સુકોમળ વેદિકા થાય છે." પછી તે ઋષિકુમારે તે બન્ને વેદિકારૂપ ફળ ઉપર હસ્તથી સ્પર્શ કર્યો, તેથી તો તેને બહુજ સુખ લાગ્યું. તેથી તેણે પૂછ્યું. "હે ઋષિવરો! ત્યારે મને કેવી રીતે આવાં ફળ થશે?" ત્યારે તેણીઓએ કહ્યું. "આ વનને ત્યજીને અમારા પોતાના આશ્રમમાં આવે તો સર્વ ઇચ્છિત મળી રહેશે." એમ કરતાં કરતાં તેને તો પેલી વેશ્યાઓના અંગનો સ્પર્શ તથા મોદક આદિ વસ્તુઓનો સ્વાદ અધિક લાગવાથી, તે વનફળનો સ્વાદ તે ભૂલી ગયો, તેથી કહેવા લાગ્યો. "તમે અહિં ક્ષણવાર ઉભા રહો. હું આ તાપસોનાં ઉપકરણો સંતાડીને છાનો અહિં આવું છું."

એમ કહીને વલ્કલચીરી ગયો, ને તે ઉપકરણો મૂકીને આ વેશ્યાઓ પાસે આવ્યો. તેવામાં તો સોમચંદ્રરાજર્ષિને આવતા દેખીને તે બધી દિશાઓમાં જૂદીજૂદી નાશી ગઇ. વલ્કલચીરી તેમની પછવાડે એકલો ચાલ્યો. વેશ્યાઓ જતી રહેવાથી તે એકલો પડયો. મૃગના બાળકની પેઠે એકલા ફરતા એવા તેની દૃષ્ટિએ એક રથી પડયો. રથીને જોઇને તેણે કહ્યું. "હું નમસ્કાર કરૂં છું." રથવાળાએ પૂછ્યું. "તું ક્યાં જાય છે?" વલ્કલચીરીએ કહ્યું. "મ્હારે પોતન નામના વનમાં જવું છે." રથીએ કહ્યું. "મ્હારે પણ ત્યાં જવું છે, માટે તું પણ રથમાં બેશી જા." એટલે તે રથમાં બેઠો. રથમાં રથવાળાની સ્ત્રી બેઠી હતી. તેણીને જોઇને વળી તે મુનિપુત્ર બોલ્યો. "હે તાત! વંદન કરૂં છું." તે સાંભળીને રથવાળો અને તેની સ્ત્રી વિચાર કરવા લાગ્યાં. "અહો! આ મુનિપુત્ર આશ્રમમાં જન્મેલો છે તેથી એને સ્ત્રી પુરૂષના ભેદની પણ ક્યાંથી ખબર હોય?" વળી તે રસ્તે રથને ખેંચતા બળદોને જોઇને બોલ્યો. "અહો! આ હરિણોને વૃથા તાડન કરીને શામાટે દુઃખ દ્યો છો?" રથવાળાએ કહ્યું. "આ બળદોએ એવાં કર્મ કર્યાં હશે કે જેથી કર્મવિપાકને લીધે તેમને આ ભવમાં આવી વેદના અનુભવવી પડે છે."

એમ સત્કચિત કરતાં કરતાં તે મુનિપુત્રે પોતાના વિનયને લીધે રથવાળાને વશ કર્યો. તેણે તેને મોદક ખાવા આપ્યા, તે ખાઇને તે બોલવા લાગ્યો, "અહો! જાણ્યું! તે

ફળજ હવે મ્હારા સુભાગ્યે મ્હારા સન્મુખ આવ્યાં." માર્ગે રથવાળાએ એક તસ્કરને મારીને તેનું દ્રવ્ય લઇ લીધું, અને અનુક્રમે તે પોતનપુર આવ્યો. મુનિકુમારે પૂછવા ઉપરથી રથવાળાએ કહ્યું. "આ પોતનાશ્રમ. અહિં સુખેથી તું રહે." એમ કહીને તે પોતાને ઘેર ગયો.

હવે મુનિપુત્ર તો દુકાને દુકાને ને ઘેર ઘેર સ્ત્રી પુરુષને જોઇને 'ભ્રાત, તાત, એમ કહેવા લાગ્યો. ફરતો ફરતો તે વેશ્યાવાડે ગયો. ત્યાં કોઈ વેશ્યાને જોઇને "અભિવંદન કરૂં છું" એમ બોલ્યો. તે સાંભળીને વેશ્યા બોલી. "અહો! આ કોઈ મુગ્ધ ઋષિપુત્ર છે. અહો! જો તે મ્હારા અંગનો સ્પર્શ કરે તો મ્હારાં ભાગ્ય સમજવાં અને હું કૃતાર્થ થઇશ." એમ વિચારીને તેને પોતાના ઘરમાં લઈ ગઈ. ત્યાં તેને પોતાના અંગનો સ્પર્શ કરાવવાને અર્થે તેણીએ તેને સ્નાન કરાવ્યું. તેનો સ્પર્શ બહુ લાભકારી છે એમ માનતી તે તેના નખનું વાગવું આદિ પણ સહન કરી રહી. એટલુંજ નહિ પણ તેનું સુકોમળ શરીર જોઇને પોતાની પુત્રી તેને પરણાવવાનું ધાર્યું. મુનિએ તો ધાર્યું કે, "આવી પરોણાગત મેં ક્યાંહિં પણ જોઇ નહીં." વિવાહ નક્કી થવાથી વેશ્યાને ઘેર વાજિંત્રો વાગવા લાગ્યાં. વલ્કલચીરીનાં લગ્ન વેશ્યાપુત્રી સાથે થયાં. તેનો સ્પર્શ તો તેને બહુ સુખ ઉપજાવવા લાગ્યો.

એવામાં રાજાએ મોકલેલી વેશ્યાઓએ પાછી આવીને કહ્યું. "હે રાજન્! અમે તમારા ભાઇને સમજાવીને અહિં તરફ લાવતી હતી, તેવામાં તમારા પિતાને અમે આવતા જોયા, તેથી અમે શ્રાપના ભયથી નાશી આવી. એ વલ્કચીરી એકલો પડી ગયો હશે. તો હવે અમે શું કરીએ? તોપણ અમે તેને પોતનાશ્રમનાં ફળ બતાવ્યાં છે, તે ઉપરથી તે અહિં આવશે."

રાજા ખેદ પામી વિચારમાં પડ્યો. "અહો! મેં મ્હારા ભાઇનો તાતથી વિયોગ પડાવ્યો, તે ઠીક ન કર્યું. અને પણ મળ્યો નહીં. તો હવે શું કરવું? 'હાથ દાઝ્યા ને પોંખ પણ ન ખવાયો' એવું થયું." એમ તે તો શોકાતુર થયો ને રાજ્યકાર્ય ત્યજી દઇને વિચારસાગરમાં પડ્યો. તેવામાં કોઈ વેશ્યાને ઘેર નવીન વિવાહ થાય છે, એમ માણસે આવીને કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે પાસે રહેલી વેશ્યાઓનેજ ત્યાં શોધ કરવા મોકલી. વેશ્યાઓ આવીને યથાસ્થિત વૃત્તાંત કહેવા લાગી. તે જોઇને તે પોતાના ભાઇનોજ વિવાહ થયો જાણીને પેલી વેશ્યાને બોલાવી કહેવા લાગ્યો. "અહો! તેં મ્હારા ભાઇને કેમ ત્હારી પુત્રી પરણાવી?" વેશ્યાએ કહ્યું. "તે પોતાની મેળેજ મ્હારે ત્યાં આવ્યો ને મ્હારી પુત્રી મેં નિમિત્તિઆના વચનથી તેને આપી. એમ દૈવેજ આ બનાવ બનાવ્યો છે. માટે હે નરેશ્વર! મ્હારો અપરાધ ક્ષમા કરો."

પછી રાજા પ્રસન્નચંદ્ર ત્યાં ગયો ને પોતાના ભાઈ તથા તેની પ્રિયાને જોઇને મંત્રીને પૂછવા લાગ્યો. "હવે આપણે શું કરવું? મ્હારા ભાઇએ બહુ નીચકુળની કન્યા અંગિકાર કરી!" મંત્રીએ કહ્યું. "એમાં કોઇને દોષ ન દેવો. રાજાઓ નીચકુળની કન્યા પણ લાવે છે. કહ્યું છે કે:-વિષથી પણ અમૃતનું ગ્રહણ કરવું, વિષ્ટા વિગેરેથી પણ કાંચન લઇ લેવું, અધમ પુરુષથી પણ વિદ્યા શીખવી. ને નીચકુળથી પણ કન્યારત્ન અંગિકાર કરવું."

એ ઉપરથી રાજા તેને તેની પ્રિયાસહિત પોતાના પટ્ટહસ્તી ઉપર બેસાડીને, બહુ માનસહિત દાન દેતો દેતો પોતાને મહેલે લાવ્યો. પછી તેને રહેવાને માટે એક મ્હોટો આવાસ આપ્યો, ને પુષ્કળ દ્રવ્ય પણ આપ્યું. એમ રાજા [illegible] કરવા લાગ્યો. ત્યાં રાજાએ તેને સંપ્રદાય (રૂઢી) ને [illegible] વ્યવહારમાં કુશળ કર્યો. પછી તે [illegible] નીતિનાં [illegible] [illegible]

એકદા અન્યાય કરવાથી બંધાએલા રથીને તેણે છોડાવી મૂક્યો. કારણ કે તે વલ્કલચીરીની ભ્રૂકુટીમાં લક્ષ્મી, બાહુમાં ગૌરી, જીભમાં સરસ્વતી અને હૃદયમાં દયા વસતી હતી. પછી રાજાએ ઘણી કન્યાઓની સાથે તેનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું, અને તેને યુવરાજ પદ્દી આપી. તેથી તો તે પોતાના ભાઈને ઘણોજ વહાલો થઇ પડ્યો.

અહિં પાછળ સોમચંદ્ર રાજર્ષિ કુમારને ન જોવાથી, આંસૂના પ્રવાહમાં ભીંજાવા લાગ્યા. પણ પ્રસન્નચંદ્ર રાજાએ વલ્કલચીરીની તમામ હકીકત કહેવરાવ્યાથી તેણે શોક છોડ્યો અને પારણું કર્યું. હવે બન્ને ભાઇઓને સાથે રહેતાં ગોષ્ઠીસુખ અનુભવતાં થકાં કેટલાક કાળ વીતી ગયો.

પછી બાર વર્ષને અંતે એકદા પ્રસન્નચંદ્રનો પુત્ર તેના ખોળામાંથી ઉતરીને રમતાં રમતાં વલ્કલચીરીના ખોળામાં આવ્યો, તે જોઇને તેને પોતાની બાળ અવસ્થા યાદ આવી. તેથી તે કહેવા લાગ્યો. "અહો! હું અધમ છું કે, મ્હારો જન્મ થયા પછી મ્હારી માતા મૃત્યુ પામી. તે પછી મ્હારા તાતે મને ઉછેરીને મ્હોટો કર્યો, ત્યારે હવે વૃદ્ધાવસ્થામાંજ હું તેમને ત્યજીને અહિં રહું છું. હું પિતા પાલનના ઋણથી ક્યારે મુક્ત થઇશ? મ્હારા કૃત્રિમ સ્નેહપણાને ધિક્કાર છે! હું બહુ દુષ્ટ ઠર્યો! મને સુખ પ્રાપ્ત થયું એટલે મેં મ્હારા પિતાની જરા પણ સંભાળ ન કરી! માટે હું બહુ અધમ ઠર્યો! કહ્યું છે કે.-શેરડીનું ક્ષેત્ર, વંશ (વાંસડા) નું વન, કેળનુ વૃક્ષ અને વિષવૃક્ષ એ સર્વને ફળ આવ્યા પછી પોતે વિનાશ પામે છે. તેમ કુપુત્રથી પણ કુળ વિનાશ પામે છે. વળી પશુઓને સ્તનપાન કરતાં સુધી માતા ઉપર હેત હોય છે, અધમ પુરુષોને પોતાને આધાર મળે ત્યાં સુધી હેત હોય છે, મધ્યમ પુરુષોને ઘરનાં કામકાજ કરે ત્યાંસુધી માતા ઉપર હેત હોય છે, પણ ઉત્તમ પુરુષો તો તે માતાને જીવિતપર્યંત તીર્થરૂપ ગણે છે.

આવો વિચાર થઈ આવવાથી વલ્કલચીરી તો પિતાને મળવાને બહુ ઉત્સુક થયો, ને પોતાના ભાઇને કહેવા લાગ્યો. "હું એકવાર પણ પિતાજીને વંદન કરવા ગયો નથી, તો હવે હું તેમને વંદન કર્યા પહેલાં ભોજન નહિ લઉં; માટે હે ભાઈ! મને આજ્ઞા આપો કે હું ત્યાં જઉં." તે ઉપરથી બન્ને ભાઈઓ પોતાના પિતાની સેવાને અર્થે વનમાં ગયા. વનમાં જતાં જતાં વલ્કલચીરિ ભાઇને કહેવા લાગ્યો. "અહિં બીલી, ગુંદી પ્રમુખ વૃક્ષો બહુ છે, જેઓ ફળ્યા છતાં માર્ગે જનારા પંથીજનોને નમસ્કાર કરે છે." આ પ્રમાણે વાત કરતા કરતા તેઓ પિતા પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં જઇને તેઓ પિતાના ચરણકમળમાં મસ્તક નમાવીને બહુ હર્ષ પામ્યા. પિતાએ પણ તેમને પોતાના ખોળામાં બેસારીને તેમનું ગૌરવ વધાર્યું. તેને આનંદમાં આંસુ આવ્યાં, તેથી નમન કરતા પુત્રોનાં ચરણકમળ ભીંજાયાં.

પછી વલ્કલચીરી પોતે પૂર્વે ગોપવેલાં તાપસનાં ઉપકરણ-ભાંડાદિક કાઢવાને ગયો. ઝૂંપડી મધ્યે તેણે તેમને પ્રથમ મૂક્યાં હતાં, તેથી આજ તે રજે ભરાયાં હતાં, એટલે તેમને પોતાના ઉત્તરીયવસ્ત્રના છેડાથી યત્નાપૂર્વક તે પૂંજવા લાગ્યો. તેમ કરતાં તેને વિચાર થયો કે. "મેં પૂર્વે પણ આવાં યતિનાં પાત્રોને ક્યાંહિક પડિલેહ્યાં છે." ઉહાપોહ કરતાં તેણે પોતાનો પૂર્વભવ જોયો જાતિસ્મરણજ્ઞાન થવાથી તેને યાદ આવ્યું કે, "મેં પૂર્વે ગુરુની સમીપે જિનેશ્વર સંબંધી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું હતું, ને તે શુદ્ધ રીતે પાળ્યું હતું; આ [illegible] હોવાથી ત્યાંથી દેવલોકે ગયો હતો, ને ત્યાંથી વળી ચ્યવીને કર્મયોગે રાજાનો પુત્ર થઈ જૈનધર્મ પામ્યો છું. તો હવે આ રાજ્ય અને જીવિતવ્ય હસ્તિના કાનની પેઠે ચપળ છે. [illegible] હું તેથી આટલા સમયસુધી તો હું ઠગાયો કે પાસે રહેલું એવું સાધુ [illegible] ન [illegible]! માટે આ અગાધ ભવ અસાર છે, નાના પ્રકારના

દુઃખને આપનારો છે, અને હસ્તી, અશ્વ, સ્ત્રી અને લક્ષ્મી આદિનું સુખ નાશવંત છે."

આ પ્રમાણે બાર ભાવનાસહિત અસાર સંસારના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરતાં તેને, સર્વ કર્મ ક્ષણમાં ક્ષીણ થઈ ગયાને લીધે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. દેવતાઓએ આવીને તેને યતિનો વેષ આપ્યો, તે એક સુવર્ણકમળ ઉપજાવ્યું. તે ઉપર બેસીને તેણે સોમચંદ્ર રાજર્ષિને તથા પ્રસન્નચંદ્રરાજાને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો.

"આ સંસાર એક મ્હોટા સ્મશાન જેવો છે, તેમાં મોહરૂપી ભૂતોનાં ટોળાં ભમ્યા કરે છે, રાગ અને દ્વેષરૂપી વિભાવિક છે, ક્રોધ નામનો ભયંકળ વેતાળ રહે છે, લોભ નામનો રાક્ષસ વિક્ષોભ પમાડયા કરે છે, ને ઇંદ્રિયોનો સમૂહ છે તે પ્રેતરૂપ છે. વળી તેમાં કષાયરૂપ અગ્નિ જ્વલિત થઈ રહ્યો છે, મિથ્યાત્વરૂપ મહા ગૃધ્રો અને માયારૂપ શિયાળ તેમાં છે, એટલુંજ નહિ પણ એ સંસારરૂપ સ્મશાનમાં અભિમાન એ મહાશૂળ છે. કામદેવ એ પિશાચ છે, વૃદ્ધાવસ્થા એ રોગ છે, જન્મ મરણ એ શાકિનીઓ છે. તો આવા ભયંકર સંસારમાં પ્રાણીઓ કેમ નિશ્ચિંત રહ્યાથકા ભમ્યા કરે છે? એની નજીક સર્વજ્ઞના શાસનવાળું બ્રહ્મપત્તન નામે નગર છે, ત્યાંથી નિર્ભયપણે શાખાપુર સમાન નિર્વાણપુરે જવાય છે. (તો ત્યાં જવાને કેમ પ્રાણીઓ વિચાર કરતા નથી?) કારણ કે, જિનેશ્વરે ભાખેલો એવો ધર્મ સાંભળે તો પ્રાણી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને પરમસુખનો ભોક્તા થાય છે."

કેવળીના મુખથી આવો ધર્મોપદેશ સાંભળીને મહોત્સવની વાંછાએ મુનિ અને ભૂપ બન્ને, જિનશાસનની વાસનાવાળા થયા. તે વખતે શ્રી વીરપ્રભુ પોતનપુરના મનોહર ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા હતા, તેથી વલ્કલચીરી સ્વયંબુદ્ધ પોતાના ભાઈ અને પિતાને લઇને તેમને વંદન કરવાને ગયો. ત્યાં તેમને વીર ભગવાને કહ્યું. "હે વલ્કલચીરી! તું કેવળી છે, તેથી ત્હારે મ્હારા કેવળી વિના બીજા સાધુને વાંદવા નહીં." એટલે તે કેવળીની સભામાં ગયો. પછી પ્રભુએ સોમચંદ્રને એક બીજા સ્થવિર પાસે ક્રિયાવ્યવહાર શીખવાને મૂક્યા. હવે જિનેશ્વરે આ પ્રમાણે ધર્મદેશના દીધી. "આયુષ્ય વાયુ સમાન ચપળ છે, બળ ઇંદ્રધનુષ્યની પેઠે ચંચળ છે. યૌવન વિજળી જેવું અસ્થિર છે, ધન પર્વતની નદીના કલ્લોલ સમાન ક્ષણ વિનાશી છે. સ્નેહ હસ્તીના કાનની પેઠે ચંચળ છે, અને આ શરીર રોગથી ભરપૂર છે. એમ જાણીને હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! તમે નિત્ય ધર્મ આદરો. કારણ કે તેજ મહા નિશ્ચળ છે."

એ સાંભળીને પ્રતિબોધ પામી પ્રસન્નચંદ્ર રાજા સંસારને અસાર માનતો આવ્યો. ત્યાં પોતાની ન્હાની ઉમ્મરના પુત્રને રાજ્યભાર સોંપી, પ્રભુ પાસે આવીને તેણે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે વિશ્વરૂપી કમલિનીના પતિ એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન્ સાથે વિહાર કરતા તે શ્રુતપૂર્વધારી થયા. એટલે તેમની રજા લઇને એકલી પર્વત ઉપર ગુફાદિકને વિષે વિષમસ્થાને રહી કર્મક્ષય નિમિત્તે તેમણે કાયોત્સર્ગ કર્યો.

એમ[illegible] તે રાજગૃહ નગરની પાસેના વનમાં [illegible] [illegible] [illegible] નિમિત્તે રહેલ છે. તે સમયે શ્રી વીર પ્રભુ આવીને [illegible]. તેમને વંદન કરવાને [illegible] રાજા આવતો હતો. [illegible] વનમાં [illegible] ધ્યાનમાં લીન જોઈને વાંદ્યા. વંદન કરીને તેમની પ્ર[illegible] [illegible] [illegible]

જો તે રાજર્ષિ હમણાં મૃત્યુ પામે તો કઈ ગતિયે જાય?" એ સાંભળી પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "છઠ્ઠી નારકીએ જાય." રાજાને એ પણ શંકાવાળું લાગ્યું, તેથી ફરીથી પૂછ્યું. ત્યારે ઉત્તર મળ્યો કે "પાંચમી નારકીએ જાય."

પ્રભુને આ પ્રમાણે તેણે પૂછ્યાજ કર્યું. છેવટે ઉત્તર મળ્યો કે, "સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને જાય." આ વચન પણ શ્રેણિકને શંકાવાળું લાગ્યું, તેથી વળી તેણે પ્રભુને પૂછ્યું. "આમ શંકા પમાડે એવું કેમ કહો છો?" ત્યારે પ્રભુએ જવાબ દેવા માંડ્યો, એટલામાં તો આકાશમાં દેવદુંદુભિનો નાદ થયો! ત્યારે વળી શ્રેણિકે પૂછ્યું. "હે ભગવન્! આ નાદ શેનો થયો?" પ્રભુએ કહ્યું. "એતો પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેનો દેવતાઓ મહોત્સવ કરે છે." વળી પણ શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું. "વળી પણ આપ તો શંકાયુક્ત વચનજ કહો છો એમ કેમ?" પ્રભુએ કહ્યું. "હે શ્રેણિક! મેં જે જે કહ્યું છે તે તે સત્યજ છે જીવને મનનું પરિણામ વિષમ છે. કારણ કે, તેં જ્યારે એ ઋષિને વાંદ્યા હતા, ત્યારે એમના મનનો શુભ પરિણામ હતો. ત્હારા ગયા પછી વળી ત્હારો સેવક સુમુખ આવ્યો, તે તેમને જોઇને બોલ્યો. "ધન્ય છે! આ ઋષિને! કે તેમણે રાજ્ય ત્યજીને વ્રત ગ્રહણ કર્યું!" એ સાંભળીને પણ તેના પરિણામ શુભજ રહ્યા. પણ એટલામાં તો ત્હારો દુર્મુખ નામનો સેવક આવ્યો, તેણે તે ઋષિને જોઇને કહ્યું. "અરે! આ પાખંડી વ્રત લઇને બેઠો છે! એને બહુ પાપ લાગશે. કારણ કે એણે રાજ્ય પોતાના બાળપુત્રને સોંપ્યું છે, ને ચંપાનો રાજા દધિવાહન પ્રમુખ રાજાઓ તેની નગરીને ઘેરો ઘાલીને પડ્યા છે. તેઓ ક્ષણેકમાં તેને હણિને એનું રાજ્ય લઇ લેશે." દુર્મુખે આ પ્રમાણે પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને કહીને તેના ધ્યાનથી તેને ચળિત કર્યા. તે ઉપરથી તે પોતાના મનમાં યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે વખતે જો તેનું મૃત્યુ થયું હોત તો, તે સાતમી નારકીએ જાત; પણ તેં બીજી વાર પૂછ્યું, ત્યારે તેને યુદ્ધ કરતાં સર્વ શસ્ત્રોની સમાપ્તિ થઇ ગઇ હતી, તેણે સર્વ શત્રુને હણ્યા હતા, ફક્ત એકજ શત્રુ હણવો બાકી રહ્યો હતો; તેથી તેને મારવાને તેણે પોતાના મસ્તક ઉપરથી મુકુટ લેવાને હાથ ફેરવ્યો, પણ મસ્તક મુંડેલું હતું એમ તેને માલમ પડ્યું! તેથી તે વિચારવા લાગ્યો. "અહો! મેં વૃથા યુદ્ધ કર્યું! હું કોણ? હું તો યતિ છું! મ્હારે તો સર્વ સંગનો ત્યાગ છે. યતિને તો સર્વ શત્રુ, મિત્ર, પુત્રની ઉપર સમદૃષ્ટિજ હોય છે. કહ્યું છે કેઃ—સાધુઓ તો શત્રુ ને મિત્ર ઉપર, તૃણ ને સ્રીજન ઉપર, સુવર્ણ-મણિ કે માટી ઉપર, અને મોક્ષ ને સંસારને વિષે સમચિત્તવાળા હોય છે." એવું તેનું ધ્યાન થયું. તે ઉપરથી તેણે સાતમી નારકીથી ઉતરતાં ઉતરતાં સાધર્મ દેવલોકની ગતિ પ્રાપ્ત કરી. પછી અનુક્રમે તેણે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનની ગતિ પ્રાપ્ત કરી. ને તેં હમણાં પૂછ્યું ત્યારે તો તેને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું."

આ વૃત્તાંત સાંભળીને શ્રેણિક રાજાએ જઇને પ્રસન્નચંદ્ર કેવળીને વંદન કર્યું. પછી તે ત્યાંથી [illegible]ને સ્થાને ગયો. કેવળી પણ અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ દેતા આયુષ્ય [illegible] મુક્તિએ ગયા.

ઇતિ પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિની કથા.

यशोभद्रसूरि.

જે [illegible] ભવ્યજીવોને પોતાની અમૃત સમાન મધુર વાણીથી બોધ પમાડે છે, તે શ્રી યશોભદ્રસૂરિની [illegible] સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પૃથ્વિ ઉપર નગર નગરને વિષે ને ગ્રામ ગ્રામને વિષે વિહાર કરતા, ભવ્ય જીવોને બોધ કરતા ચૌદપૂર્વધારી શ્રી શય્યંભવસૂરિ એકદા પાટલીપુર નગરે આવ્યા. ત્યાં એક યશોભદ્ર નામનો વિપ્ર તેમની પાસે આવ્યો. તેને ગુરુએ આ પ્રમાણે ઉપદેશ દીધો. "હે પ્રાણીઓ! આ સંસારના ભોગ ક્ષણભંગુર ને બહુ પ્રકારના છે, ને તે ભોગને લીધેજ ભવમાં રઝળવું પડે છે; માટે તમે આ ભવને અર્થે તત્વની શોધમાં ફરો ને શાસ્ત્ર સાંભળો. વળી ચિત્તને આશાના ફંદમાંથી મુક્ત કરીને સ્વસ્થ કરો. ને સર્વત્ર અત્યંતિક સુખનું ધામ એવું જે અમારું વચન તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખો. વ્યાધિ અને વેદનાથી પૂર્ણ એવા અસાર સંસારને વિષે સુખ નથી એમ જાણતા છતાં પણ આ જીવ જિનોપદિષ્ટ ધર્મ કરતો નથી. જીવિતવ્ય અને ઋદ્ધિ અસ્થિર છે, ને યૌવન પણ ક્ષણભંગુર છે, તે પ્રક્ષક જાણતાં છતાં પ્રાણી ચેતતો નથી." ઈત્યાદિ ધર્મદેશના સાંભળીને યશોભદ્ર વિપ્રે શય્યંભવસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. ગુરુ પાસે શુદ્ધ વિનયસહિત રહેતાં વિદ્યા ગ્રહણ કરી તે અનુક્રમે સૂત્રાર્થસહિત ચૌદપૂર્વ શીખ્યો. એવામાં ગુરુએ તેને સૂરિપદે સ્થાપ્યો, ને પોતે ઉત્તમ વિધિ સહિત આરાધના કરીને સ્વર્ગે ગયા.

એકદા યશોભદ્રસૂરિ દક્ષિણ દિશામાં પ્રતિષ્ઠાનપુર નામે નગરમાં ગયા, ત્યાં ભદ્રબાહુ અને વરાહ નામના બે મહર્દ્ધિક બ્રાહ્મણો રહેતા હતા; તેઓ બીજાઓની સાથે સૂરિ પાસે ધર્મ સાંભળવાને આવ્યા. ગુરૂએ ઉપદેશ આપ્યો. "ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ છાંડીને દાસપણું કોણ ઇચ્છે? ઉત્તમ રત્નો છાંડીને પાષાણના કકડાને કોણ વાંછે? આ જીવિતવ્ય જળબિંદુ સમાન છે, સંપત્તિ સમુદ્રના કલ્લોલના જેવી ચપળ છે, ને પ્રેમ સ્વપ્ન સમાન છે. નારકીઓનાં દુઃખ પણ કાળે કરીને નાશ પામે છે તો પછી મનુષ્યોનાં દુઃખ નાશ પામે એમાં તો કહેવુંજ શું? માટે હે પ્રાણી! તું વિરતિવાળો કેમ નથી થતો? કે, જેથી કરીને ત્હારે તે દુઃખો ભોગવવાં પડે નહીં; માટે હવે તને ગમે તેમ કર. અગ્નિમાં તપાવેલી સોયથી ભેદાએલા જીવને જેવું દુઃખ થાય છે, તેથી આઠગણું દુઃખ ગર્ભમાં થાય છે."

યશોભદ્રસૂરિનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને પ્રાપ્ત થયો છે વૈરાગ્ય જેમને, એવા તે બન્ને ભાઇઓ ઘેર જઇ વિચારવા લાગ્યા. "આપણે જન્મ ગમાવીને શું ગાળવો પડે? ભોગ સુખ સર્વે અનિત્ય છે. કારણ કે, જેમ ખારી ભૂમિ ઉપર મીઠું જળદોષને અર્થેજ છે, તેમ આ શરીર ઉપર પણ કપુર-કસ્તૂરિ આદિના વિલેપન દોષને અર્થેજ છે. સંપત્તિ જળતરંગના જેવી ચંચળ છે, યૌવન ત્રણ ચાર દિવસનું છે, આયુષ્ય [illegible] સાંજના જેવું ચપળ છે, તો આ લક્ષ્મી પછી શા કામની છે; માટે નિત્ય ધર્મ કરો. વળી કાયા પાપથી ભરેલી છે, પ્રકૃતિ પણ ચપળ છે, લક્ષ્મી પણ અસ્થિર છે, વિરહ [illegible] મહારોગ છે, કમળ સમાન નેત્રવાળી સ્ત્રીઓ સર્પ જેવી છે, [illegible] સમાન છે, સ્નેહી જનનું સુખ છે તે પણ અસ્થિર છે, માટે હે [illegible]! [illegible] ને વિષે તમે (ધર્મને વિષે) સાવધ રહો."

આવો વિચાર કરી માતાની આજ્ઞા લઈ બન્ને ભાઈઓએ [illegible] પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ગુરુએ તેમને [illegible] [illegible] ના જાણ થયા. અનુક્રમે તેમણે ભદ્રબાહુને [illegible] તીર્થની યાત્રાએ ગયા. પોતે શુદ્ધ [illegible] [illegible] ભદ્રબાહુ [illegible]

ઇતિ યશોભદ્રસૂરિની કથા.

મૂળગાથા.

जंबुपहु वंकचूलो, गयसुकुमालो अवंतिसुकुमालो ॥
धन्नो इलाइपुत्तो, चिलाइपुत्तो अ बाहुमुणि ॥ ४ ॥

જંબૂસ્વામી, વંકચૂળકુમાર, ગજસુકુમાર, અવંતિસુકુમાર, ધન્યકુમાર, ઈલાચીપુત્ર, ચિલાતિપુત્ર અને યુગબાહુમુનિ. એ આઠ મહાપુરુષોની કથાઓ, આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૪)

जंबूस्वामी.

જે પ્રાણી, બાલ્યાવસ્થાને વિષે પણ વૈરાગ્ય પામી આદરસહિત ધર્મ પ્રત્યે અંગિકાર કરે છે, તે પ્રાણી જંબૂ કુમારની પેઠે મોક્ષસુખનો ભોક્તા થાય છે.

આ પૃથ્વીને આભૂષણરૂપ એવા મગધ નામે દેશમાં સુગ્રામ નામનું એક દીપતું ગામ છે. તેમાં રાષ્ટ્રકૂટ નામનો કણબી અને તેની સ્ત્રી રેવતી વસતાં હતાં. તેમને અનુક્રમે ભવદત્ત અને ભવદેવ નામે પુત્ર થયા. તેઓ મ્હોટા થયા ત્યારે ધર્મ કર્મમાં તત્પર થયા.

એકદા સુસ્થિત આચાર્યની પાસે વૈરાગ્યવંત ચિત્ત થવાથી ભવદત્તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે શાસ્ત્ર શીખીને ગીતાર્થ થયો. એવામાં તેણે એક વાર ગુરુને કહ્યું. "હે પ્રભો! મ્હારા સગા સંબંધીને વંદાવવા જવાની મ્હારી ઇચ્છા છે, માટે આજ્ઞા આપો." ગુરુએ આજ્ઞા આપી, તેથી તે સુગ્રામ ગામે ગયો. ત્યાં ભવદેવનાં નાગિલા સાથે લગ્ન થયાં હતાં, તેથી સાધુને કોઇએ આવ્યા જાણ્યા નહીં. એટલે તે ગુરુ પાસે પાછા આવ્યા. બીજા સાધુઓએ તેમની મશ્કરી કરી, તેથી ભવદત્ત, ભાઇને પ્રતિબોધ પમાડવાને ફરી પણ સુગ્રામ ગામે આવ્યો. તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'ભાઇને દીક્ષા અપાવીશ' એમ કહી પછી ત્યાં ગયો. તે વખતે નાગિલાને આભૂષણ પહેરાવવાનો ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. અર્ધે શણગાર સજાવ્યો, તેવામાં ખબર પડવાથી ભવદેવ, ભવદત્તને આવીને નમ્યો, ને તેણે તેમને શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ અન્ન પાન વહોરાવીને પ્રતિલાભ્યા. ભવદત્તે જતી વખતે ભવદેવને કેટલેક સુધી સાથે લીધો, ને તેને કહ્યું. "હે ભવદેવ! તને ધન્ય છે કે સાધુ ઉપર ત્હારી આવી દૃઢ ભક્તિ છે."

એવી વાણીથી તેને પ્રીતિ ઉપજાવીને તેના હાથમાં પોતાનું ઘી ભરેલું પાત્ર આપ્યું. બીજા સગાંઓને છોડી દઈ ભવદત્ત, ભવદેવ સાથે બાલ્યક્રીડાદિ વાર્તા કરતો ગુરુ [illegible] આવ્યો. તેમને નમીને ભવદત્તે કહ્યું. "હે ભગવાન્! આ મ્હારા ભાઇને મેં આપની [illegible] આણ્યો છે, એને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા છે." ગુરુએ દીક્ષા આપી. તે ભવદેવે [illegible] અનુરોધને લીધે દાક્ષિણ્યતાએ અંગિકાર કરી. પછી ભવદત્તે એક મુનિ તથા [illegible] ભાઇને સાથે લઇ, ગુરુને નમસ્કાર કરી બીજે વિહાર કર્યો. ભવદેવ ભા[illegible] લીધેજ સંયમ પાળવા લાગ્યો, પણ તેને હસ્તીને હાથણી યાદ આવે તેમ [illegible] કરતો. અનુક્રમે ભવદત્ત તો તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી કાળધર્મ પામી [illegible] એકલો પડ્યો એવો ભવદેવ સાધુઓને સના મૂકીને, નાગિલાનું સ્મ[illegible] નિકળી ગયો. કહ્યું છે કેઃ—નારી અને લક્ષ્મીથી, મોહિત એવો [illegible] કર્મ [illegible] છે, અને નિર્મળ અંત કરણવાળો નિરાગી માણસ બહુ મુ[illegible] એક સુકો અને એક લીલો એવા બે માટીના ગોળા ભીંત ઉપર [illegible] ભીંત ઉપર ચોંટી રહ્યા.

હવે ભવદેવ તો ચાલતો ચાલતો સુગ્રામ ગામની સીમે આવ્યો, ને ત્યાં આવેલા એક જિનમંદિરમાં રહ્યો. એવામાં ત્યાં એક ઉત્તમ વૃદ્ધ શ્રાવિકા, એક બીજી સ્ત્રીની સાથે આવી. (તે બીજી સ્ત્રી નાગિલા હતી.) ભવદેવ કોઇને ઓળખી શક્યો નહીં, તેથી પૂછવા લાગ્યો. "નાગિલા શું કરે છે?" ઇત્યાદિ પૂછ્યું. ત્યારે નાગિલાએ તેને ઓળખી કાઢ્યો ને તેને સામું પૂછ્યું. "અહો! તમે નાગિલાના પતિ છો કે?" ભવદેવે કહ્યું. હા, હું તેણીનો પતિ છું. મ્હારા મ્હોટા ભાઈ ભવદત્તે મને કપટથી ગુરુ પાસે લઇ જઈ પરાણે મ્હારા મન વિના દીક્ષા અપાવી. પણ મેં નાગિલાના સ્મરણમાં ને સ્મરણમાંજ બાર વર્ષસુધી ચારિત્ર પાળ્યું છે. હવે તો તે હશે કે નહિં હોય!"

ભવદેવ આ પ્રમાણે કહે છે, એટલામાં નાગિલાની સાથે તેણીની સખી જે વૃદ્ધ સ્ત્રી હતી, તેણીનો પુત્ર ત્યાં આવ્યો. ને ભવદેવના સાંભળતાં તે પૂર્વે શીખવી રાખ્યા પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. "હે માતા! મને આજે ગામમાં જમવા જવાનું નોતરૂં મળ્યું છે, ત્યાં દક્ષણા પણ મળવાની છે, માટે તું ઘેર ચાલ; વિલંબ ન કર. મ્હારે પ્રથમ પીવેલું દૂધ ભાજનમાં વમીને કાઢી નાંખવું છે, ને ત્યાં જઈ જમી આવીને તથા દક્ષણા લઇ આવીને, અહિં આવી પેલું વમન કરેલું દૂધ પછી પી જઇશ." આ સાંભળીને ભવદેવ તો હસીને કહેવા લાગ્યો. "અહો! આ બાળક એવું વમન કરેલું નિંદવાયોગ્ય ભક્ષ પાછું ખાશે?" તે સાંભળીને નાગિલા બોલી. "હું આપની સ્ત્રી નાગિલા છું. ત્યારે આપ પૂર્વે વમેલી (ત્યાગ કરેલી) એવી મને ફરીથી ભોગવવાને કેમ ઇચ્છો છો? એવો કોણ અજ્ઞાન હોય કે ત્યજી દીધેલી સ્ત્રીને વમેલા આહારની પેઠે ફરી અંગિકાર કરવાને વાંછે? સ્ત્રીને તો અનંત દુઃખની કારણરૂપ કહી છે. માટે હે મુનિવર! નવી પરણેલી વધુની પેઠે મને સંભારતા તમે અહિં આવ્યા! પણ જોતા નથી કે હું તો વૃદ્ધાવસ્થાએ કરીને જર્જરિત થઇ ગઇ છું? સંસાર આવો અસાર છે. કહ્યું છે કે:—અતિ નિર્મળ વસ્તુને પણ મલિન કરવાને સમર્થ એવા આ દેહ વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ, પ્રાણી વૃથા મોહ પામ્યા કરે છે. આ સ્ત્રી મળમૂત્ર શ્લેષ્મ ને [illegible] થી પરિપૂર્ણ, તેમજ [illegible] પ્રમુખથી [illegible] ભરેલી છે, અને તે [illegible] છે. વળી હે સ્વામિ! સંસાર નરકમાં પડતા એવા [illegible] એવી આ દીક્ષાને ત્યાગ કરીને દુર્ગતિને આપનારી [illegible] સુધી ગુરુની પાસે દીક્ષાવ્રત અંગિકાર કર્યું છે. [illegible] ઉત્તમ આભૂષણ છે. કહ્યું છે કે:—[illegible] પ્રાપ્તિ (મળીને નાશ ન પામે એવા) [illegible] પવિત્ર ધર્મની વૃદ્ધિ કરનાર, [illegible] છે. માટે હે નાથ! મ્હારું કહ્યું માનીને તમે [illegible] પાળીને યાવત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરો."

ભૂમિકાએ બેઠો છે, તેવામાં તેણે આકાશમાં ગર્જના અને વિજળીસહિત સર્વ દિશામાં વાદળાં વ્યાપી રહેલાં જોયાં. પણ એવામાં તો ઉત્કટ વાયુ નિકળ્યો, તેણે એ સર્વ ગાજવીજ તથા વાદળાંને વિખેરી નાંખ્યાં. તે જોઇને સાગરદત્તને સર્વ સંસારની વસ્તુ ક્ષણભંગુર લાગી, તેથી તેણે કહ્યું. "આવા વજ્રકાયાવાળા અરિહંત ભગવાનની કાયા પણ અનિત્ય છે, તો કદલીના સરખા કોમળ આ જે જંતુઓ (પ્રાણીઓ) તેમની તો શી વાત કરવી!"

આમ ચિંતવતો સાગરદત્ત સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુની અસારતા જોતો પ્રતિબોધ પામ્યો. ને તેણે ગુરુ પાસે ભાવસહિત સંયમ લીધો.

હવે આજ વિજયને વિષે વીતશોકા નામની નગરીમાં પદ્મરથરાજાની પટ્ટરાણી વનમાળાની કુક્ષિએ ભવદેવનો જીવ સ્વર્ગથકી ચ્યવીને પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, તેનું શિવકુમાર એવું નામ પાડ્યું. તે વૃદ્ધિ પામ્યો ને યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થયો, ત્યારે પિતાએ તેને સુકોમળાંગી કન્યાઓ સાથે પરણાવ્યો. એકદા તે શિવકુમાર સ્ત્રીઓ સાથે પોતાના મહેલના ગોખમાં બેઠો હતો, તેવામાં તેણે કામસમૃદ્ધ નામે સાર્થવાહને ઘેર સાગરદત્તમુનિને વહોરતા દીઠા, ને દેવતાઓએ ત્યાં તે સાધુ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી તે પણ તેણે જોયું. એ જોઇને શિવકુમાર બહુ આનંદ પામ્યો. મુનિ ત્યાંથી વહોરીને પોતાને સ્થાનકે ગયા ને પારણું કર્યું. રાજપુત્ર શિવકુમાર પણ ત્યાર પછી એ સાધુ પાસે ધર્મ સાંભળવા ગયો, ત્યાં મુનિએ તેને ઉપદેશની સાથે તેના પૂર્વભવની કથા પણ કહી. તે સાંભળીને તેનું મન વૈરાગ્યમય થઈ રહ્યું. એટલે પછી તે ગુરુને નમીને ઘેર આવ્યો, ને માતા પિતા પાસે તેણે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગી. તેમણે કહ્યું. "જો તું એવું નામ લઇશ, તો અવશ્યમેવ અમારૂં મૃત્યુ થશે. તું તો કરુણાવંત છે, અને વળી માત પિતાની હત્યા તે કોણ વ્હોરે?" પુત્રે કહ્યું. "હે પિતા! હે માતા! આપ કહો છો તે સર્વ સત્ય છે, પણ અનંત ભવને વિષે જીવને અનંત સંબંધ થયો છે; હું હજારવાર ઉત્પન્ન થયો હોઇશ; વળી હજારોવાર માતા તરીકે, હજારોવાર પિતા તરીકે, તેટલીજ વાર પુત્ર તરીકે અને સ્ત્રી તરીકે પરસ્પર સંબંધ થયા હશે; માટે કોના માતા પિતા અને કોનો પુત્ર?" પિતાએ કહ્યું. "હે પુત્ર! ત્હારે એમ બોલવું ન ઘટે, અમારે તુજ આધાર છે." ઇત્યાદિક વચનો કહીને તેમણે તુરત તો શિવકુમારને અટકાવ્યો, પણ તે શિવકુમાર નિત્ય છઠ્ઠ છઠ્ઠનો તપ અને પારણે આયંબિલ કરવા લાગ્યો. ને એ પ્રમાણે દ્રઢધર્મ શ્રાવકની સાથે ધર્મકાર્ય કરતો બાર વર્ષપર્યંત ઘરમધ્યે રહ્યો. ત્યાર પછી તેણે અનશન ગ્રહણ કર્યું ને આયુષ્યનો ક્ષય થયે ભાવચારિત્રવાન્ એવો તે શિવકુમાર બ્રહ્મદેવલોકને વિષે વિદ્યુન્માળી દેવતા થયો.

એવામાં શ્રી વીરસ્વામી રાજગૃહનગરને વિષે સમવસર્યા. તેમને વંદન કરવાને વિદ્યુન્માળીદેવ આવ્યો. તેની કાંતિ સર્વ અન્ય દેવ કરતાં વિશેષ તેજોમય જોઇને શ્રેણિકરાજાએ અંજળિ જોડીને પ્રભુને તેનું કારણ પૂછ્યું. પ્રભુએ તેના ઉત્તરમાં તેનો પૂર્વભવ કહી સંભળાવ્યો. તેનો પૂર્વભવ સાંભળ્યા પછી શ્રેણિકરાજાએ પૂછ્યું. "હે પ્રભો! એ દેવ હવે ચ્યવીને ક્યાં જશે?" પ્રભુએ કહ્યું. "આજથી સાતમે દિવસે આજ નગરમાં ઋષભદત્તશેઠનો પુત્ર જંબૂ નામે થશે, તે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પામશે. તેના પછી બીજો કોઈ કેવળી થશે નહીં." ત્યારપછી વિદ્યુન્માળી દેવની ચારે સ્ત્રીઓએ પ્રભુને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું. "હે ભગવન્! ત્યારે અમારી શી ગતિ થશે?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "તમે પણ વ્યવહારીઆની પુત્રીઓ થશો ને ત્યાંથી એજ જંબૂકુમારની સ્ત્રીઓ થશો." આવો ઉત્તમ વૃત્તાંત સાંભળીને વિદ્યુન્માળી અને તેની ચારે સ્ત્રીઓ એ સર્વે પ્રભુની આગળ નાટક કરવા લાગ્યાં. પછી હર્ષવંત એવો તે દેવ તેણીઓને લઇને પોતાને સ્થાનકે ગયો.

એકદા વૈભારગિરિ ઉપર શ્રી સુધર્માસ્વામી આવી સમવસર્યા હતા, તેમને વંદન

કરવાને ઋષભદત્તશેઠની સ્ત્રી ધારિણી આવી હતી. તેણીએ વ્યાખ્યાનને અંતે ગણધર મહારાજાએ જંબૂવૃક્ષ વિષે વિચાર કહ્યા પછી પૂછ્યું. "હે ભગવન્! મને પુત્ર થશે કે નહીં!" તેમણે ઉત્તર આપ્યો. "હે મહાસતી! સાધુઓને સાવદ્ય ઉપદેશ કહેવો યોગ્ય નથી, તોપણ મહત્ પુણ્યલાભ હોય તો સાધુ નિરવદ્ય કહે. તે ઉપરથી કહું છું કે એકસો ને આઠ આંબિલ કરવાથી તને સ્વપ્નમાં જંબૂવૃક્ષથી સૂચિત પુત્ર થશે." એ ઉપરથી ઘેર આવીને તેણીએ ગુરુના કહ્યા પ્રમાણે તપ કરવા માંડયો. એટલે વિદ્યુન્માળી દેવતાનો જીવ સ્વર્ગથકી ચ્યવીને જંબૂ સ્વપ્ન સૂચિત ધારિણીની કુક્ષિએ અવતર્યો. અનુક્રમે તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેનું સ્વપ્ન ઉપરથી જંબૂકુમાર એવું નામ પાડયું.

એ વખતે સમુદ્રપ્રિયશેઠની પદ્માવતીસ્ત્રીએ સમુદ્રશ્રી નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો, સમુદ્રદત્તશેઠની કમળમાળા નામની સ્ત્રીએ પદ્મશ્રી નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો, સાગરદત્તશેઠની વિજયશ્રી નામની સ્ત્રીએ પદ્મસેના નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો, અને કુબેરદત્તશેઠની જયશ્રી નામની સ્ત્રીએ કનકસેના નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો. આ ચારે કન્યાઓ તે વિદ્યુન્માળી દેવના સ્ત્રીઓ હતી, તે સ્વર્ગથકી ચ્યવીને ઉત્પન્ન થઇ. વળી કુબેરસેનની સ્ત્રી કમળાવતીએ નભઃસેના નામની પુત્રીને, શ્રમણદત્તશેઠની સુષેણાસ્ત્રીએ કનકશ્રી નામની પુત્રીને, વસુષેણની સ્ત્રી વીરમતીએ કનકવતી નામની પુત્રીને અને વસુપાલિતશેઠની જયસેનાસ્ત્રીએ જયશ્રી નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો. એ આઠે કન્યાઓ મ્હોટી થયે જંબૂકુમારને પરણવાની ઇચ્છાવાળી થઇ. જંબૂકુમારના માત પિતા પણ પોતાના પુત્રને માટે 'એ આઠે કન્યાઓના માત પિતા આપશે' એમ માનતા અને એ પ્રમાણે એ આઠે કન્યાઓની સાથે જંબૂકુમારનો સંબંધ પણ થયો. એવામાં સુધર્માસ્વામી આવીને બહારના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. સર્વ લોકો ધર્મોપદેશ સાંભળવા ગયા. તેમાં જંબૂકુમાર પણ ગયો. ગણધર મહારાજાએ આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો:—"ઘટવા અને વધવારૂપ એ બન્ને કાર્યોથી ભયંકર એવી લક્ષ્મીના [illegible] ન [illegible] તો આ સંસારરૂપ સમુદ્ર લોકોને તરવો ઘણો મુશ્કેલ થાય. આ ભવસાગરને વિષે મનુષ્યનું આયુષ્ય મેઘની માફક ગળ્યા કરે છે. લક્ષ્મી વિજળીના જેવી ચપળ છે; માટે આયુષ્ય અને લક્ષ્મીને અર્થે સ્થિરાત્મા એવા વિવેકી પંડિત પુરુષે ચિરકાળપર્યંત સ્થિર એવાં ત્રણ રત્નો ગ્રહણ કરવા. તેમ વળી પુસ્તકને ઉપાશ્રય, આસન, પુસ્તક, વસ્ત્ર, આદિથી જ્ઞાનીની ભક્તિ કરવી. તેમ કરવાથી તે જ્ઞાનને આરાધે. સ્વધર્મીવાત્સલ્ય, જિનભક્તિ અને યાત્રા અર્ચનાદિથી-જિનેશ્વરના સિદ્ધાંતની પ્રભાવના કરવાથી શુદ્ધ સમ્યક્ત્વનું ઉપાર્જન કરે; અને ચારિત્રના પાત્ર એવા ઉત્તમ સાધુઓની ભક્તિવડે, તથા આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરીને અને તપશ્ચર્યા કરીને શુદ્ધ ચારિત્રનું ઉપાર્જન કરે. [illegible] અધ્યયન કરવાથી જ્ઞાન, પ્રશાંત મનથી દર્શન તથા શુદ્ધ [illegible] ચારિત્રને સેવે. આ પ્રમાણે ત્રણ રત્નો ઉપાર્જન કરીને [illegible] તા [illegible] ને હણે છે અને [illegible] માં [illegible] તથા પ્રમાદને [illegible] કરી [illegible] નિત્ય [illegible] કરે છે."

ઘેર પાછો આવ્યો, ને માતા પિતાને કહેવા લાગ્યો. "હે માતા પિતા! મ્હારે દીક્ષા લેવી છે, માટે મને રજા આપો." તે સાંભળીને માત પિતાએ કહ્યું "તું અમારો એકનો એક પુત્ર છે, ત્હારા વિના અમે નિરાધાર થઇએ, તો પછી અમારૂં શું થાય? તને આઠ કન્યા પરણાવવાનો અમારો મનોરથ છે તેને તો પૂર્ણ કર." માતા પિતાના વચનના અનુરોધથી જંબૂકુમાર બોલ્યો. "હું આપના આગ્રહથી કન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરીશ, પણ જો હું તેણીઓને પ્રતિબોધ પમાડી શકીશ, તો હું તેણીઓને પણ દીક્ષા લેવરાવીશ; નહિં તો આ ગૃહસ્થાવાસે રહીશ." પછી તેણે તે કન્યાઓના માત પિતાને પણ કહ્યું કે, "હું દીક્ષા લેવાનો છું." તે ઉપરથી તેમણે તેમની પુત્રીઓને કહ્યું. "જંબૂકુમાર લગ્ન થયા પછી તમને પ્રતિબોધ પમાડીને દીક્ષા ગ્રહણ કરશે." એટલે તે સર્વે (આઠે) કન્યાઓ જંબૂ પાસે આવીને કહેવા લાગી. "અમે તો તમનેજ વરી ચૂકી છીએ. જો આ ભવ આપ અમારા પતિ થશો તો ઠીક, નહિં તો અમે તમારા હાથેજ દીક્ષા લઇશું. વળી જો અમે તમને સંસારમાં આશક્ત કરીશું તો તમે અમારા પતિ થઇને રહેજો, નહિં તો અમે તમારી સાથેજ સંયમ લઇને ચાલી નિકળશું."

પછી લગ્નને દિવસે હસ્તિ ઉપર બેઠેલા, મસ્તકને વિષે છત્રને ધારણ કરાએલા અને બન્ને બાજુએ ચામરોએ વિંજાઈ રહેલા એવા જંબૂકુમારે સસરાના ઘરને વિષે મહોત્સવપૂર્વક આઠે કન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કર્યું. પછી સાસરાઓએ હાથ મેળવવામાં આપેલું નવાણું કોટી સુવર્ણ લઇને, મહા મહોત્સવપૂર્વક તે પોતાને ઘેર આવ્યો. બીજે દિવસે પોતાની આઠે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ પમાડવાને તેણીઓને લઇને સંધ્યાસમયે તે પોતાના ઘરની સાતમી ભૂમિકાએ ગયો.

હવે એમ બન્યું કે વિંધ્યાચળને વિષે આવેલી જયપુરી નામની નગરીમાં રાજા વંધ્યભૂપાળે, પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રભવને મૂકીને લઘુ પુત્ર સુપ્રભવને ગાદી આપી. તેથી પ્રભવ તો રીસાઇને પલ્લીમાં ગયો, ને પાંચસો ચોરની સાથે ચોરી કરવા લાગ્યો. તે નગરો તથા રાજ્યોમાં ચોરી કરવા લાગ્યો. તેની પાસે અવસ્વાપિની અને તાલોદ્‌ઘાટિની એવી બે વિદ્યાઓ હતી. તેણે સાંભળ્યું કે, "જંબૂ કુમાર નામે એક શ્રેષ્ઠીપુત્રનાં લગ્ન થયાં છે." તેથી તેને તેની સમૃદ્ધિ લૂંટવાનું મન થયું. એટલે તે રાત્રીને વિષે તે નગરમાં આવીને ઋષભદત્તશેઠના ઘરમાં પેઠો. ત્યાં તાલોદ્‌ઘાટિની વિદ્યાની સહાય્યથી તાળાં ઉઘાડ્યાં અને અવસ્વાપિની વિદ્યાના જોરથી તેણે ઘરનાં સૌ માણસોને નિદ્રાવશ કરી દીધાં. પછી પોતાના પાંચસો સોબતીઓની સહાય્યથી તેણે તે ઘર લૂંટ્યું. લૂંટીને પછી તે જ્યાં જંબૂ કુમાર પોતાની સર્વાંગે સુંદર શણગાર સજીને બેઠેલી પ્રિયાઓને પ્રતિબોધે છે ત્યાં ગયો. તેમને જોઇને તેણે અવસ્વાપિની નિંદ્રા મૂકી. જંબૂ વિના સર્વ સ્ત્રીઓને તેની અસર થઇ, તેથી તે સર્વ સ્ત્રીઓનાં આભૂષણ લેવા લાગ્યો. એવામાં તો જંબૂ કુમારે તેમને સૌને ભીંતે ચિતરેલા પુરુષની પેઠે સ્તંભિત કરી નાંખ્યા. એટલે ખિન્ન થઇને પ્રભવ કહેવા લાગ્યો. "હે જંબૂ! તું ત્હારી સ્તંભિની વિદ્યા મને શીખવ, હું પણ આ મ્હારી તાલોદ્‌ઘાટિની અને અવસ્વાપિની વિદ્યા તને શીખવું." જંબૂએ કહ્યું. "હું એ ત્હારી વિદ્યાઓને શું કરૂં? હું તો આઠે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ પમાડીને પ્રભાતે આ સર્વ લક્ષ્મીને ત્યજીને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાનો છું."

પ્રભવ તો તે સાંભળી બહુ ચકિત થયો ને કહેવા લાગ્યો. "અહો આ સર્વ નાના વિધ ભોગનો ત્યાગ કરીને શા વાસ્તે એમ કરીશ?" જંબૂએ કહ્યું. "હે પ્રભવ! આ ભોગસુખ તો પ્રાણીને મધુબિંદુઆદિ પુરુષની પેઠે છે." પ્રભવે પૂછ્યું. "એ મધુબિંદુ આદિ પુરુષ કોણ?" જંબૂકુમારે કહ્યું. "હે પ્રભવ! સાંભળઃ—

કોઈક દેશને વિષે ભીમ નામના સાર્થવાહની સાથે, એક દરિદ્રી પુરૂષ લક્ષ્મીને અર્થે વિદેશ પ્રત્યે ચાલ્યો. માર્ગમાં ચોર લોકોએ સાર્થવાહને લૂંટી લીધો, એટલે પેલો દરિદ્રી નાશી ગયો. ત્યાં તેણે આગળ ચાલતાં એક હસ્તીને પોતાની પાછળ આવતાં જોયો, તેથી તે ભયભ્રાંત થઈ આમ તેમ જોતો પાસેના એક કુવામાં પડ્યો. કૂવામાં પડતાં પડતાં તેના હાથમાં તે કૂવાના કાંઠે ઉગેલા એક વડના ઝાડની શાખા આવી ગઈ, તેને તે અવલંબી રહીને કૂવામાં અદ્ધર રહ્યો. તે કૂવાની અંદર તેણે એક અજગરને તથા ચાર ખૂણે ચાર સર્પને મુખ પ્રસારીને રહેલા જોયા. વળી ઉંચે જોયું તો એક શ્વેત અને એક કૃષ્ણ એમ બે ઉંદરોને પોતેજ અવલંબેલી વડશાખાને કરડતા જોયા. વળી તે વૃક્ષ ઉપર મધુમાખીઓએ એક મધપુડો બાંધેલો હતો, તે માખીઓ પણ ઉડી ઉડીને તેના શરીરે ડંશ દેવા લાગી. પેલો હસ્તી પણ એજ વડના ઝાડને હલાવવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે હસ્તી ઝાડ હલાવતો હતો, ઉંદરો શાખા કાતરતા હતા ને નીચે અજગર હતા. એ સર્વ તેને બહુ દુઃખમય લાગ્યુ. પણ એટલામાં ઉપરથી મધપુડામાંથી મધનું બિંદુ પડવા લાગ્યુ, તે તેને સુખકારક જણાયું. કહ્યું છે કે:—જ્યાં સુધી હૃદયમાં મૂર્છા રહેલી છે. ત્યાં સુધીજ આ વિષયો પ્રાણીને સુખ આપે છે; પણ તત્વવિદ્ પુરૂષોના વિચારથી તો અંતઃકરણમાં તો નથી વિષય કે નથી પરિગ્રહ' એવામાં કોઇ વિદ્યાધર આકાશમાર્ગે જતો હતો. તે [illegible] તેને કૂવાની અંદર લટકી રહેલો જોઇને, કરૂણાને લીધે આવીને કહ્યું. ' હે મહાનુભાવ ' આ મારા હસ્તને અવલંબીને બહાર આવ." તે સાંભળીને પેલો દરિદ્રી બોલ્યો. "[illegible] આ એક મધુર મધુબિંદુ મારા મુખમાં પડતા [illegible] વિદ્યાધરે [illegible] કહ્યું, તોપણ મધુબિંદુના આસ્વાદસુખને પણ ન [illegible] તે [illegible] નહિ. [illegible] તે વિદ્યાધર પોતાને સ્થાનકે ગયો. પાછો તે દરિદ્રી [illegible]

ત્યાં પ્રતિજ્ઞામાં મૂકેલી એક બીજાની મુદ્રિકાઓ બન્નેએ જોઈ. નામ વાંચવાથી કુબેરદત્તાને શક આવ્યો કે "આપણે બન્નેને મૂળ ભાઇ બ્હેનનું સગપણ હોવું જોઇએ" કુબેરદત્તાને પણ તેણીએ એ વાત કહી. ત્યાંથી જઈ બન્નેએ પોતપોતાના માત પિતાને તે સંબંધી પૂછા કરી, તો તેમણે કહ્યું કે, "યમુનાનદી મધ્યે તણાતી આવતી એક પેટીમાંથી તમે બન્ને નિકળ્યાં છો." તે ઉપરથી કુબેરદત્તાએ વૈરાગી થઇને દીક્ષા લીધી. કુબેરદત્ત પણ વ્યાપારને અર્થે બહુ કરિયાણાં લઇને મથુરાનગરીએ ગયો. ત્યાં જઇને તેણે પેલી મુદ્રા ગોપવી રાખીને પેલી કુબેરસેનાને પોતાની પત્ની તરીકે રાખી. અનુક્રમે તેના સંયોગથી કુબેરસેનાને પુત્ર થયો. અનુક્રમે કુબેરદત્તાને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તે ઉપરથી તેણીએ આ અયોગ્ય સંબંધ જોયો, એટલે પોતાની ગુરુણીની આજ્ઞા લઇને તેમને પ્રતિબોધવાને તે મથુરાનગરીમાં ગઇ. ત્યાં જઈ તે પેલી કુબેરસેના વેશ્યાના ઘરની પાસે રહેલા ઉપાશ્રયને વિષે ઉતરી. પછી પોતાની માતા (કુબેરસેના) તથા ભાઇ (કુબેરદત્ત) ને પ્રતિબોધવાને માટે પારણામાં રહેલા તેમના બાળકને હુલરાવતી હુલરાવતી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. "સુઇ જા, કુબેરદત્તના ભાઇ સૂઇ જા, કુબેરદત્તના દીકરા—" ઇત્યાદિ સાધ્વીનાં આવાં પરસ્પર વિરૂદ્ધ વચનો સાંભળીને કુબેરદત્ત આવીને કહેવા લાગ્યો. "અહો! તમે એમ કેમ કહો છો?" એટલે સાધ્વી (કુબેરદત્તા) એ પોતે ગોપવી રાખેલી પોતાની વીંટી બતાવી, ને કહેવા લાગી. "આ વેશ્યા આપણી માતા થાય, હું ત્હારી બ્હેન થાઉં, તેં જે આ વેશ્યા સાથે સંબંધ કર્યો, તેથી મેં આ બાળકનાં અઢાર જાતનાં સગપણ ગણી બતાવ્યાં." એ સાંભળીને કુબેરદત્ત બહુ લજ્જિત થયો, ને પોતાનાં આવાં ચરિત્રથી આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો. પછી તેણે પોતાનું દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાં ખરચ્યું ને ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરીને આયુષ્યને અંતે તે કાળ કરીને દેવલોકે ગયો. કુબેરસેના પણ પોતાના દુશ્ચેષ્ટાનું ચિંતવન કરતી ભવવાસથી વિરક્ત થઇ પોતાનો કુકર્મ ત્યજી શ્રાવિકા થઇને શ્રાવકધર્મ પાળીને અંતે સ્વર્ગે ગઇ."

ઉપર પ્રમાણે જંબૂકુમારે કહેલી કથાને સાંભળીને પ્રભવે પૂછ્યુ. "હે જંબૂ! તને અપુત્રને શુભ ગતિ ક્યાંથી થાશે? કહ્યું છે કે:—અપુત્રિઆને ગતિ નથી, તેમજ તેને સ્વર્ગ પણ પ્રાપ્ત થતું નથી; માટે મનુષ્યો પુત્રના મુખને જોઇને સ્વર્ગે જાય છે." ત્યારે જંબૂકુમારે કહ્યું. "હજારો બ્રહ્મચારી કુમારો પુત્ર વિનાના છતાં સ્વર્ગે ગયા છે, પણ તને ખબર છે કે પુત્ર છતાંએ ઘણા માણસ દુર્ગતિએ જાય છે? સાંભળ:—

ઇંદ્રની નગરી તુલ્ય તામલિની નામે નગરી છે. ત્યાં મહેશ્વરદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી હતો. તે નિત્ય સ્નાન—હોમ—પિતૃ તર્પણાદિ કરતો. તેને નાગિલા નામે દુશ્ચારિણી સ્ત્રી હતી. તે શ્રેષ્ઠી એકદા પોતાના પિતાના શ્રાદ્ધને દિવસે એક પાડાને મારીને પોતાના પુત્રસહિત તેનું માંસ ખાવા બેઠો. એવામાં ત્યાં એક સાધુ ભિક્ષાને અર્થે આવ્યા, પણ શ્રેષ્ઠીને માંસ ખાતાં દેખી નીચેનો શ્લોક બોલતા બોલતા પાછા વળી બહાર નિકળી ગયા. એ શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે:—"જુઓ, આ પોતાના પિતાનું શ્રાદ્ધ કરે છે! પોતાના પિતાનાજ માંસથી તે પોતાના ખોળામાં બેઠેલા એવા પુત્ર—શત્રુનું તે પોષણ કરે છે! અહો! શો મોહનો વિસ્મય છે!" મુનિનું આવું કહેવું સાંભળી શ્રેષ્ઠી બહાર આવીને સાધુને પૂછવા લાગ્યો. "હે મુને! તમે એવું અયોગ્ય શું કહ્યું?" ત્યારે સાધુએ ઉત્તર આપ્યો. "આ ત્હારી નાગિલાનો જે જાર હતો, તે ત્હારો શત્રુ કહેવાય, તેને તેં મારી નાખ્યો. તેજ પાડો ત્હારી સ્ત્રીના ઉદરને વિષે ઉત્પન્ન થયો ને ત્હારો પુત્ર થયો. હવે જે ત્હારો બાપ હતો તે મૃત્યુ પામીને આ પાડો થયો હતો, તેનેજ મારી નાંખીને તમે એનું માંસ ખાઓ છો. વળી આ જે કૂતરી પાડાનાં હાડકાં ચાટે છે તે ત્હારી અંબા નામની માતા છે." એ

ઉપરથી મેં તમને એ પ્રમાણે કહ્યું." શેઠે કહ્યું. "હે મુનિ! તમે જે કહ્યું, તે સત્ય છે તેની શી ખાત્રી?" ત્યારે મુનિએ કહ્યું. "આ કૂતરીને ઘરમાં લઈ જાઓ, તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, તેથી તેણીએ ધન દાટેલું છે તે સ્થળ તે બતાવશે." એમ કહી ને મુનિ તો ગયા. પછી તેમના કહ્યા પ્રમાણે તેણે કર્યું એટલે કૂતરીએ ધન બતાવ્યું. એ જોઈને શેઠે પિંડદાન નિરર્થક માન્યું ને સાધુએ કહેલો જૈનધર્મ આદર્યો."

જંબૂકુમારે કહેલી ઉપરની કથા સાંભળીને પ્રભવ પ્રબોધ પામી પાંચસોએ ચોર સહિત વૈરાગ્યવાસિત ચિત્તવાળો થયો.

હવે સમુદ્રશ્રી જંબૂકુમારને કહેવા લાગી:—"હે સ્વામિનાથ! તમે બક ખેડુતની પેઠે પ્રાપ્ત થયેલા ભોગોને ત્યજી દઈને પશ્ચાતાપના ભાજન ન થાઓ. સાંભળો તેનું વૃત્તાંત:—

પૂર્વે સુષિમ નામના ગામમાં એક બક નામનો ખેડુત રહેતો હતો. એકદા તેણે ચોમાસાની ઋતુ આવે પોતાના ક્ષેત્રમાં કંગુ, કોદ્રા, ચણા, બંટી, ચોળા, મગ આદિ ધાન્ય વાવ્યાં. ને પછી કાર્ય પ્રસંગે માળવામાં પોતાની પુત્રીને ઘેર ગયો. ત્યાં પુત્રીએ તેને ગોળના પુડલા આદિ જમાડ્યા. ત્યારે પિતાએ પૂછ્યું. "આ ગોળ વિગેરે કેમ ઉત્પન્ન કરાય?" ત્યારે પુત્રી વિગેરે સ્વજનોએ કહ્યું. "કૂવો ખોદવો ને પછી વાડામાં પડે ને શેરડી વિગેરે વાવવા." એ સાંભળીને પેલો ખેડુત શેરડીનાં બીજ લઈને ઝટ ઘેર જઈને પોતાના ક્ષેત્રમાં પ્રથમ વાવેલું ધાન્ય ઉખેડી નાંખવા લાગ્યો. તેના સંબંધીઓએ તેને કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે તેમને કહ્યું. "આ ક્ષેત્રમાં કેદાર પડે ને શેરડી વાવવી છે. તેના મીઠા ગોળના પુડલા થશે તે આપણે પછી જમીશું. આ થોડા મૂલ્યના ધાન્ય ખાઈને પેટ બળી ગયાં છે." એમ તે કહેવા લાગ્યો. ત્યારે વળી તેના સ્વજનોએ કહ્યું. "એમ ધાન્ય નહીં ઉપજે." વાર્યા છતાં પણ બકે માન્યું નહીં. તેણે તો ઉગેલાં સર્વે ધાન્યને ઉખેડી નાખ્યાં. ને પછી કૂવા ખોદવા માંડ્યા. બહુ ઊંડે ખોદ્યું પણ જળ નિકળ્યું નહીં. ને પેલાં બીયા આણ્યાં હતાં તે પણ બગડી ગયાં અને બન્ને થકી ને સઘળી પણ ભ્રષ્ટ થયો. આ પ્રમાણે હે સ્વામિનાથ! જેમ બક દુઃખી થયો, તેમ તમે પણ આ લોકથી ભ્રષ્ટ થઈને દુઃખી થશો. માટે આ સ્ત્રીવિલાસાદિ જે પ્રાપ્ત થયા છે તે તમે ન ત્યજો."

(જંબૂકુમાર પોતાની પ્રિયાને કહે છે) હે પ્રિયે! જેમ આ કાગપક્ષી હસ્તીના કળેવર ઉપર રાગવાન્ રહ્યો તો સમુદ્રમાં ડૂબ્યો; તેમ જો હું પણ તમારા અંગ ઉપર આસક્ત રહું તો સંસારસમુદ્રમાં ડૂબું. માટે કહે, હું શા માટે તે કાગની પેઠે કરૂં?"

પછી પદ્મશ્રીએ જંબૂકુમારને કહ્યું.-"હે સ્વામી! અમને ત્યજવાથી તમે વાનરની પેઠે બન્ને પ્રકારે ભ્રષ્ટ થશો. તે વાનરની કથા આ પ્રમાણે:—હસ્તિનાપુરનો સ્વામી અરિકેશરી રાજા એકદા બીજા અનેક રાજાઓ સાથે મૃગીયા રમવા ગયો હતો. વને વન ભમતાં ભમતાં વર્ષાદ પડવા લાગ્યો તેથી તે એક લતાગૃહમાં રહ્યો. વળી આગળ ચાલીને કોઇએક જળાશય પાસે ગયો. ત્યાં એક દેવકુમારી જેવી રૂપવંતી સ્ત્રીને જોઈ તે હર્ષ પામ્યો, ને તેણીને પોતાની સાથે લીધી. અને તેને વિશિષ્ટ વસ્ત્રાભરણથી શણગારી મહોત્સવપૂર્વક પોતાના નગરમાં લઇ ગયો. ત્યાં તેણીને પરણી પોતે પટ્ટરાણી કરી. પછી જેમ ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી સાથે ભોગ ભોગવે છે, તેવી રીતે તે રાજા પણ તેણીની સાથે ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા બન્ને જણ ચિત્રશાળામાં બેઠાં છે, તેવામાં કોઇ મદારી ગામેગામ ને નગરે નગર લોકોને રંજન કરતો વાનરને રમત કરાવતો ત્યાં આવ્યો, પણ રાજાના ઉત્સંગને સેવનારી સ્ત્રીને જોઇને તે વાનર નાચ્યો કૂદ્યો નહીં. મદારીએ બહુ પ્રહાર કરવા માંડ્યો પણ વૃથા. તે તો રાજાની સ્ત્રીના મુખકમળ સામુંજ જોઇ રહ્યો. મદારી વિલક્ષ બની ગયો, વાનર પણ રુદન કરવા લાગ્યો. તે જોઇને રાણી કહેવા લાગી. "અરે વાનર! મેં તને ના કહી તોપણ તેં અતિ લોભ કર્યો, માટે હવે તું ડાહ્યો થઇને નૃત્ય કર. ખેદનો ત્યાગ કર, કારણ કે જીવે જેવાં કર્મ કર્યાં હોય છે તેવાંજ તે પામે છે." આમ બોધ પામી વાનરે નૃત્ય કરી રાજાને રંજન કર્યો. રાજાએ મદારીને દ્રવ્યથી સંતોષીને રજા આપી. પાછળ તેણે પોતાની રાણીને પૂછ્યું. "એ વાનર કોણ અને કેમ રોયો?" રાણીએ ઉત્તર આપ્યો. "હે દેવ! નંદનવનમાં પદ્મદ્રહે એક વાનર ને વાનરીનું જોડલું હતું, તે પરસ્પર બહુ પ્રીતિવાળું હતું. એકદા વનમાં બહુ તાપથી પીડાતા તેમણે વૃક્ષ ઉપરથી જળાશયમાં ઝંપાપાત કર્યો. જળમાં પડવાથી તો તે બન્ને સ્ત્રી પુરુષનું જોડલું બની ગયું. ત્યારે વાનરે કહ્યું. "હે પ્રિયે! મનુષ્યમાં તો મહાકષ્ટે નિર્વાહ થશે, ખેતી કરવી પડશે, ને પશુની પેઠે શીત ને ઉષ્ણતા સહન કરવી પડશે. માટે ચાલ આપણે ફરીથી ઝંપાપાત કરીએ ને દેવ દેવી થઇએ. એમ કરીશું તો ઠીક થશે. પછી મનમાન્યા ભોગ ભોગવીશું. ફરીથી ઝંપાપાત કરીશું તો આપણે દેવતા થઇશું." પણ સ્ત્રીએ કહ્યું. "આ મનુષ્યપણું થયું તેજ આપણે બહુ છે, અધિક લોભ ન કરો. કારણ કે, લોભ પાપનું મૂળ છે, રસ વ્યાધિનું મૂળ છે, અને સ્નેહ દુઃખનું મૂળ છે; માટે એ ત્રણેને ત્યજીને સુખી થાઓ." આમ કહ્યા છતાં પણ વાનરે માન્યું નહીં, ને ફરીથી ઝંપાપાત કર્યો; તેથી તે પાછો મનુષ્ય ટળીને વાનર થયો. હે સ્વામિનાથ! એ સ્ત્રી હું, ને વાનર આ. તે મને દેખીને રડે છે કે મેં એણીનું કહ્યું માન્યું નહીં." (પદ્મશ્રી જંબૂકુમારને કહે છે.) હે સ્વામી! આ વાનર જેમ બન્નેથી ભ્રષ્ટ થયો, તેમ તમે પણ થશો. માટે આ દેવકન્યા જેવી સ્ત્રીઓને ન ત્યજવી."

પદ્મશ્રીએ કહેલી વાનરની કથા સાંભળીને જંબૂકુમારે કહ્યું. "હું કઇ અંગારકારક જેવો નથી કે બહુ બહુ ભોગ ભોગવ્યા છતાં અતૃપ્ત ને અતૃપ્તજ રહું. જો સાંભળ:—

ચંડપુરનગરને વિષે એક ચંડ નામે અંગારકારક (કોયલા બનાવનાર) રહેતો હતો. તે એકદા ઘેર મશકને વિષે પાણી લઇને અટવી મધ્યે કોયલા બનાવવા ગયો. ત્યાં કેટલાક અંગારા બનાવતાં રાત્રીએ પાણી ખુટ્યું. તૃષા તો તેને બહુ લાગવા માંડી, ને એટલે સુધી કે તેનું તાળવું પણ સુકાઇ ગયું! રાત્રીએ ઊંઘમાં તે તૃષાથી પીડાતો

છતો વાવ, કૂવા, તળાવ, નદી, દ્રહ આદિનાં જળ પી ગયો. છતાં તરસ ન છીપવાથી કોઈ મરુદેશના કૂવા પાસે ગયો, ત્યાં વડ પાસે રહી દોરડાવડે ઘાસનો પૂળો બાંધી તેને કૂવામાં નાંખી તેવડે જળ કાઢી તે ઉપર ચોંટી આવેલું જળ જીભવડે ચાટવા લાગ્યો; પણ તૃપ્તિ ન પામ્યો. એવી રીતે (જંબુકુમાર પદ્મશ્રીને કહે છે.) હે પ્રિયે! સર્વે પ્રાણીઓ સ્નાનપાન, સ્ત્રીભોગ, ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણ આદિનું સુખ ભોગવતાં છતાં પણ તૃપ્તિ પામતા નથી. પણ હું તેમના જેવો અતૃપ્ત નથી."

પછી પદ્મસેનાએ કહ્યું. "હે સ્વામિનાથ! આપ મુક્તિ મુક્તિ કરતાં આ લોકે પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મીને ત્યજી દ્યો છો, તો શિયાળની પેઠે બે પ્રકારે ભ્રષ્ટ ન થાઓ. તે વાત એમ છે કે:—એક શિયાળ હતું તે એક વાર કોઈ અટવીમાંથી માંસનો કકડો લઈ આવીને નદીને તીરે ગયો, ત્યાં તે ખાવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો; એટલામાં તેણે નદીના જળમાં એક માછલું દીઠું, તે લેવાની તેને ઇચ્છા થઈ, તેથી તે પોતાનો માંસનો કકડો નદીના તીર ઉપર મૂકીને જળમાં માછલું લેવા ગયો, એવામાં મચ્છું તો જળને વિષે જતું રહ્યું; ને પાછળ એક સમળી આવી. તે તેના નદી ઉપર મૂકેલો માંસનો કકડો લઈને ઊડી ગઈ. આમ થવાથી શિયાળ તો બન્ને ઠેકાણેથી ભ્રષ્ટ થઈ બહુ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. તેમ આપને પણ મોક્ષ મેળવવાના લોભમાં આમને અને આ સંપત્તિને ત્યજવાથી તેના જેવું થશે."

પદ્મસેનાનું આવું કહેવું સાંભળીને તેણીને જંબુકુમારે કહ્યું. "હે પ્રિયે! હું વિજ્જુમાળી વિદ્યાધરની પેઠે રાગને લીધે આસક્ત થઈ જઉં તેવો નથી. વળી પણ આસક્ત ન થઉં. સાંભળ તે વિદ્યાધરનું વૃત્તાંત.—

અને ભોગની ઇચ્છા વિનાનો થઇને ઝટ વિદ્યાપારગામી થયો.' વિદ્યુન્માળી તો અનુક્રમે ચાંડાળીનો દાસ થઇને રહ્યો. પેલી તો તેને નિઃશંક મને નીચમાં નીચ આદેશ કરવા લાગી. પછી છેવટે એવા દુર્ગંધરક્ત ઘરમાંજ મૃત્યુ પામી તે નરકગતિને પામ્યો.

(જંબૂકુમાર પદ્મસેનાને સમજાવે છે.) હે પ્રિયે! હું તેની પેઠે સંસારમાં મગ્ન નહીં રહું ને ત્હારે પણ ન રહેવું."

જંબૂકુમારનું આવું કહેવું સાંભળીને કનકસેનાએ કહ્યું. "હે પ્રિય! મ્હારૂં વચન માનો, ને શંખ ધમનારના જેવા લોભી ન થાઓ. સાંભળો તેનું ચરિત્ર:—

પૂર્વે શાળિગ્રામ નામના નગરને વિષે કણકૂટ નામનો એક કણબી રહેતો હતો. તે એક બીજા કણબીનું ક્ષેત્ર સાચવવા રહ્યો. ત્યાં રહેતો તે નિત્ય પોતાનો શંખ ફૂંકવાથી અના જ ખાઇ જનારા જીવોને દૂર નસાડી મૂકતો. એકદા રાત્રી પડવા આવી એટલે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પોતાના શંખસહિત તે ક્ષેત્રની રક્ષા કરવા ચાલ્યો. તેજ મધ્યરાત્રીને સમયે કોઇ ચોર લોકો બીજેથી કોઇની ગાયો હાંકી લઈ આવતા હતા. તેઓએ પેલાનો શંખ નાદ સાંભળ્યો, તેથી 'પાછળ કોઇ વારે આવે છે' એમ સમજી ગાયો મૂકીને ભયને લીધે તેઓ દૂર નાશી ગયા. પ્રભાતે ત્યાં ગાયો ચોર મૂકીને જતા રહ્યા જાણીને તે ગાયો પોતાને ત્યાં લઇ ગયો. આ કણબી તો પોતાના નિયમ પ્રમાણે નિત્ય શંખ ફૂંક્યા કરતો.

એકવાર ફરી પેલા ચોરો ત્યાં થઇને જતા હશે, તેમણે વળી પ્રથમ જેવો શંખનાદ સાંભળ્યો. તે ઉપરથી તેમણે વિચાર કરવા માંડ્યો. "અહો! સદા આ શંખ કોણ વગાડે છે?" બરાબર તપાસીને જોયું તો તેમણે પેલા કણબીને દીઠો. ત્યારે પોતે 'અત્યાર સુધી ઠગાયા' એમ માની તેમણે પેલા કણબીને બાંધીને મુષ્ટિ આદિકથી ખૂબ માર માર્યો. તેથી તે અચેતન થઇ ભૂમિ ઉપર પડ્યો, ને તેનું સર્વ ધન પેલા ચોર લઇ ગયા.

માટે (કનકસેના જંબૂકુમારને કહે છે) હે પ્રિય! આપ અધિક લક્ષ્મીની ઇચ્છા કરવા જતાં આ શંખ વગાડનારની પેઠે દુઃખી થશો."

ત્યારે જંબૂકુમારે કહ્યું. "હે પ્રિયે! હું કંઇ પેલા વાનર જેવો મૂર્ખ નથી. તે વાનરની તને ખબર નહીં હોય, તો સાંભળ હું કહું:—

અનેક જાનવરોથી વ્યાકુળ એવા વંધ્યપર્વતને વિષે એક વાનર, નિત્ય પોતાની પ્રિયાઓ સાથે ક્રીડા કરતો સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતો હતો. એવામાં બીજો એક બળિષ્ટ વાનર ત્યાં આવ્યો, તે પેલાની પ્રિયા સાથે રમવા લાગ્યો. પ્રિયાઓએ પણ તેને અંગિકાર કર્યો, ને પોતાના પતિને તૃણ તુલ્ય પણ ન ગણતાં પરસ્પર કહેવા લાગી. "એ વાનર તો હવે વૃદ્ધ થયો છે, માટે એને ત્યજી દેવો." એમ વિચારી તેને છોડીને પેલા યુવાન વાનરની સાથે સૌ રહેવા લાગી. કહ્યું છે કે:—ફળ વિનાના વૃક્ષને પક્ષીઓ ત્યજી દે છે, સુકાઇ ગએલા સરોવરને સારસો ત્યજી દે છે, સુગંધ વિનાના પુષ્પને ભ્રમરો ત્યજી દે છે, બળી ગએલા વનને મૃગો ત્યજી દે છે, નિર્ધન થએલા મનુષ્યોને ગણિકા ત્યજી દે છે, અને ભ્રષ્ટ થએલા રાજાને સેવકો ત્યજી દે છે. માટે સૌ માણસો પોતપોતાની મતલબને [illegible] કોઇને વહાલું નથી. વૃદ્ધ વાનર પેલા યુવાન સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો, પણ [illegible] પેલી વાનરીઓની સહાય્ય હતી તેથી વૃદ્ધ વાનરને નાશી જવું પડ્યું. [illegible] બહુ તૃષાતુર થવાથી જળની શોધમાં ફરતાં શિલારસને પાણી જાણી તેણે [illegible] એટલે તો તે તેમાં ચોંટી ગયું, ને મૂખ કાઢવાને માટે તેણે પગ નાં[illegible] એમ તે સર્વ અંગે ત્યાં ચોંટી ગયો ને મૃત્યુ પામ્યો.

[illegible] ની સ્ત્રીઓને કહે છે.) હે સ્ત્રીઓ! હું તે વાનરની પેઠે ત [illegible] શિલારસમાં નહિ ફસું, તે સિદ્ધ જાણજો."

ત્યાર પછી નભ:સેના કહેવા લાગી. "હે પ્રિયપતિ! અધિક લોભથી આપ પેલી બુદ્ધિ નામની સ્ત્રીની પેઠે હાસ્યતા અને અનર્થને પામશો. એ વાત એમ છે કે:—

નંદિ નામના ગામને વિષે સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ નામની બે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ રહેતી હતી. ત્યાં એક મનવાંછિત દેનારો ભોલિમ નામનો યક્ષ હતો, તેની મૂર્ત્તિ નગરની બહાર આવેલી હતી. પેલી સિદ્ધિ નિત્ય ઉત્તમ પુષ્પ આદિથી તે યક્ષની પૂજા કરતી, તેથી તેણીને તે યક્ષ સંતુષ્ટ થઇને બે બે મ્હોરો આપવા લાગ્યો. આવા યક્ષના પ્રસાદથી તો તેણીએ પોતાનાં કાષ્ટનાં ભાજન મૂકીને સુવર્ણના ભાજનમા જમવા માંડયું, અને એક ઉત્તમ ઘર કરાવ્યું.

આ પ્રમાણે સિદ્ધિને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ જોઇને, બુદ્ધિ સ્નેહ બતાવી એકાંતે પૂછવા લાગી. "હે બ્હેન! આપણે તો કૂળક્રમાગત દરિદ્રિ છીએ. પણ તું હમણાં વિભવરૂપ સમુદ્રની જળદેવી કેવી રીતે થઈ. (અર્થાત્ તને સંપત્તિ કેવી રીતે મળી)?" સિદ્ધિએ તો પોતાની હકીકત યથાસ્થિત જણાવી. તેથી બુદ્ધિએ પણ પુષ્પાદિ કરી યક્ષને આરાધ્યો, ને તેને સંતુષ્ટ કરી તેની પાસેથી સિદ્ધિથી બમણું એટલે ચાર ચાર મ્હોરો લેવા માંડી. તે જોઇને ફરી સિદ્ધિએ તેણીનાથી પણ બમણું માગ્યું, એટલે યક્ષે તેણીને (સિદ્ધિને) આઠ આઠ મ્હોરો આપવા માંડી. વળી બુદ્ધિએ એણીનાથી બમણું માગ્યું. તેથી યક્ષ એણીને એ પ્રમાણે આપવા લાગ્યો. ત્યારે તો સિદ્ધિને ઈર્ષ્યા થઈ. ને વિચાર્યું કે, "હવે હું યક્ષ પાસે કંઇ એવું માગું કે જેનું બમણું જ્યારે બુદ્ધિ માગવા જાય ત્યારે તો તેણીને તેની અદેખાઇનું યોગ્ય ફળ મળે." એમ વિચારીને યક્ષ પાસે જઇ તેણીએ એક દિને એમ માગ્યું કે, "મ્હારી એક આંખ તું લઈ લે." યક્ષે 'તથાસ્તુ' કહ્યું. ને તે એક આંખે આંધળી થઈ. એટલામાં તો બુદ્ધિ ત્યાં આવીને કહેવા લાગી. "હે યક્ષ! જેટલું તેં સિદ્ધિને આપ્યું તેથી બમણું મને આપ." તેથી તો તેણે તેણીની બે આંખો ફોડી નાખી. ને બુદ્ધિ આંધળી થઈ! તેથી તેણીને બહુ શોક વ્યાપ્યો. [illegible] તે છતાં, એટલે કે તેણીને [illegible] નહીં [illegible] — [illegible] નાશ અસંખ્યાતા જીવો [illegible] છતાં પણ શોધ ન કરનારા જીવો તો [illegible] નથી, [illegible] નથી. અને તેમ [illegible] નથી, [illegible] પણ ન [illegible] [illegible] છે.

અન્ન પાનાદિએ ઉછેરવા માંડ્યો. આ અશ્વ જેમ જેમ વૃદ્ધિ પામતો ગયો, તેમ તેમ રાજ્યની સંપદા વૃદ્ધિ પામવા લાગી.

જિનદાસશ્રેષ્ઠિ તે અશ્વ ઉપર બેશી નિત્ય તળાવે પાણી પાવા લઇ જતો, ત્યાંથી પાછા આવતાં શ્રી ઋષભદેવસ્વામીને મંદિરે ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન કરીને પછી ઘેર લઈ આવતો. આમ તે અશ્વ જિનદાસનું ઘર, તળાવ અને જિનમંદિર શિવાય બીજે ક્યાંય પણ જતો નહીં, ને બીજો માર્ગ જાણતો પણ નહીં.

હવે આ રાજાનો કોઇ બીજો દુશ્મન રાજા હશે, તેણે તેની ઉન્નતિની ઇર્ષ્યાથી પોતાની સભામાં એક વાર કહ્યું. "એવો કોઈ છે કે જે તે અશ્વ અહિં લઇ આવે. લઇ આવનારને હું પાંચ ગામ બક્ષીસ આપીશ." તે સાંભળી એક જણે બીડું ઝડપ્યું. પછી કપટશ્રાવક થઇને તે વસંતપુર ગયો. ત્યાં જઇને તે જિનમંદિરમાં જઇ ચૈત્યવંદન કરી, ગુરુને વંદન કરવા ગયો. ત્યાં જિનદાસે તેને ઉત્તમ શ્રાવક જાણી પોતાને ઘેર લઇ જઈ ભોજન કરાવ્યું. પછી પોતાની સાથે તેને ધર્મગોષ્ઠિ કરવા કહ્યું. રાત્રીએ પણ એજ કાર્ય માટે તેણે તેને પોતાને ત્યાં રાખ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેણે તેને સદાને માટે પોતાને ત્યાં રહેવાનું કહ્યું.

એકદા શ્રેષ્ઠી કંઇ કાર્ય અર્થે ગ્રામાંતર ગયો, ત્યારે પેલા કપટશ્રાવકે પેલા અશ્વ ઉપર બેશી પોતાના નગર ભણી ચાલવા માંડ્યું, પણ અશ્વે તો બીજો માર્ગ કદિ જોએલો નહીં, તેથી તે તળાવે ગયો, પાણી પીને પાછો વળ્યો ને જિનમંદિરે આવ્યો. ત્યાં ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ નમન કરીને પાછો ઘેર આવ્યો. પેલા કપટશ્રાવકે વળી ફરી તેને ચલાવ્યો, પણ તે તો ત્યાંને ત્યાંજ ગયો ને આવ્યો, તેથી પેલો ખિન્ન થઇ તેને મૂકી દઇને જતો રહ્યો. આ વૃત્તાંતની રાજાને ખબર પડી. સેવકોએ પણ અશ્વને પાછો આવ્યો જાણીને તે સર્વ વૃત્તાંત જિનદાસશેઠ આવ્યા ત્યારે તેમને કહ્યા. તે ઉપરથી રાજાએ પણ શેઠનું બહુ સન્માન કર્યું, ને શેઠ પણ સુખી થયો.

માટે હે પ્રિય! જેમ એ અશ્વ ત્રણ માર્ગજ જાણતો હતો, તેમ હું પણ જ્ઞાન, દર્શન, ને ચારિત્ર એ ત્રણ જાણું છું. એ ત્રણ શિવાય બીજાથી અજાણ્યો છું."

જંબૂકુમારે ઉપર કહેલી વાત સાંભળીને કનકશ્રીએ કહ્યું —

"હે પ્રાણનાથ! પૂર્વે એકદા હેમપુર નામના નગરથી બે ભાઇઓ દેશાંતર જવા નિકળ્યા. રસ્તે ચાલતાં તેમણે વનમાં પાંચ રાફડા જોયા. તેમાં એક ન્હાનો રાફડો હતો તે ફોડી જોયો, તો તેમાંથી પીવાયોગ્ય જળ નિકળ્યું, તે જળ પીને બન્ને ભાઇઓ હર્ષ પામ્યા. પછી મ્હોટા ભાઈએ ન્હાના ભાઇને કહ્યું. "હે ભાઈ! હવે બીજો રાફડો જોઇએ." એમ કહી બીજો ફોડ્યો, તો તેમાંથી દ્રવ્ય નિકળ્યું, ત્રીજામાંથી રૂપું, ને ચોથામાંથી સુવર્ણ નિકળ્યું. એટલે લોભ થવાથી તેમણે પાંચમો રાફડો ફોડવા માંડ્યો, ત્યારે મ્હોટા ભાઇએ કહ્યું. "હવે બહુ લોભ ન કરવો. કહ્યું છે કે:—લોભ એ મોહરૂપી વિષવૃક્ષનું મૂળ છે, જે સમુદ્રને પી જવામાં અગસ્ત્ય સમાન છે, ક્રોધાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરવામાં અરણિના કાષ્ટ સમાન છે, પ્રતાપરૂપી સૂર્યને ઢાંકવામાં મેઘ સમાન છે, કજીયાનું ક્રીડાગૃહ છે, વિવેકરૂપી ચંદ્રમાને રાહુ સમાન છે, આપત્તિરૂપી નદીનો સમુદ્ર છે, ને કિર્તિરૂપી લતાનો નાશ કરવામાં હસ્તી જેવો છે; માટે લોભને જીતવો. વળી મ્હોટા લાભે કરીને પણ લોભ છીપતો નથી. કારણ કે, માત્રાથી અધિક એવો લોભ શબ્દ, માત્રાથી ઓછા એવા લાભ શબ્દે કરીને કેમ છીપે? અર્થાત્ લાભ શબ્દ કરતાં લોભ શબ્દમાં એક માત્રા વધારે હોવાથી લોભ અધિક જ રહે છે. માટે (મ્હોટો ભાઈ ન્હાના ભાઇને કહે છે) એક રાફડો રહેવા દે." પણ ન્હાના ભાઇએ માન્યું નહીં ને એને ખોદવા માંડ્યો. એટલે મ્હોટો ભાઈ દૂર જઇને બેઠો, ને ન્હાનો ભાઈ પાંચમો રાફડો ખણી રહ્યો, એટલે તેમાંથી એક દૃષ્ટિવિષ સર્પ નિકળ્યો

તેથી તે ઝટ બળીને ભસ્મ થઇ ગયો! ને ઘણા કાળસુધી દુઃખી થયો. માટે (કનકશ્રી જંબૂકુમારને કહે છે) હે પ્રિયપતિ! આપ એની પેઠે લોભ કરીને દુઃખ ન વહોરો."

જંબૂકુમારે કહ્યું. "હું શકુનિકરપક્ષી જેવો નહીં થઉં. સાંભળઃ—

કોઈ ગામને વિષે લોકોએ ક્ષેત્રની રક્ષા કરવાને ત્યાં નળીના યંત્રો માંડ્યા. તેની ઉપર આવીને કોઇ શકુનિકરપક્ષી બેઠું. તેણે પડી જવાના ભયથી તે યંત્ર ઉપર દૃઢ પગ રાખ્યા, તેથી તે સમજ્યું કે 'હું બંધાણું છું' જો કે ખરૂં જોતાં તે બંધનમાં આવ્યું નહોતું, તોપણ એમ ધારીને તે ત્યાંથી ઉડ્યું નહીં.

પણ હે પ્રિયા! હું તો બોધરૂપી તરવારવડે મોહપાશ કાપી નાંખીને મ્હારી ઇચ્છાએ જતો રહીશ. તેથી તે પક્ષીની પેઠે વૃથા બંધાઈ નહીં રહું. વળી એક બીજી વાત છે તે પણ સાંભળઃ—

વિંધ્યપર્વતને વિષે કોઇ જળથી ભરેલા સરોવરને વિષે પોતાના કુટુંબસહિત એક કાચબો રહેતો હતો. એકવાર જળ ઉપર બાઝી રહેલી સેવાળ વાયુથી ખસી જવાને લીધે તેણે રાત્રીએ પૂર્ણિમાનો પૂર્ણ ચંદ્રમા દીઠો, તેથી તે હર્ષ પામ્યો. પછી પોતાના કુટુંબને તે બતાવવો' એમ વિચાર કરીને તે સરોવરને તળીયે જઇને સૌને બોલાવી લાવ્યો. પણ તેટલામાં તો પેલી સેવાળ પાછી મળી ગઈ! તેથી તે ત્યાનથી તેમ ફરતો ફરતો ચંચળ નેત્રવડે બહુ બહુ જોવા લાગ્યો. તોપણ ચંદ્રમંડળને ક્યાંઇ દીઠું નહીં.

તેની પેઠે હે પ્રિયે! હું આવો જૈનધર્મ, સંયમનું સ્વરૂપ તથા ગુરુની સામગ્રી પામીને તે ત્યજી દઇશ નહીં.'

ભૂ ઠરી! મેં એને માર્યો! લોકો જાણશે તો શું કરીશ?" એમ વિચારી તેના ખંડ ખંડ કરીને ધરતીમાં ખાડો ખોદીને તેમાં દાટ્યા, ને પાછી ઉપર ધૂળ—માટીનો કચરો કરીને દાબી દીધો, ને તે ઉપર ગાયનું છાણ લીંપીને તે જગ્યાને પુષ્પ ગંધાદિ દ્રવ્યવડે સુવાસિત કરી દીધી. એટલામાં તે કન્યાના માબાપ વિવાહની સામગ્રી લઈને આવ્યા.

આટલું વૃત્તાંત રાજાને કહીને પેલી કન્યા ચૂપ રહી, ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું "પછી શું થયું?" કન્યાએ કહ્યું. "હવે વખત થયો એટલે હું જઈશ." ત્યારે રાજાએ ફરી પૂછ્યું. "ત્યારે તે કન્યાને હું કેવી રીતે જોઈશ?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "સંસારનું નાટક ભજવી બતાવનારી તે નટી હુંજ છું." ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું. "હે કુમારિકા! તેં જે કહ્યું તે શું સત્ય છે?" કુમારિકાએ ઉત્તર આપ્યો. "હે પૃથિવીપતી! આપે લોકો પાસેથી આજપર્યંત જે જે કથાઓ સાંભળી છે, તે જો ખરી હોય તો આ ખરી સમજવી." આમ કહીને કન્યા પોતાને ઘેર ગઈ.

માટે (જયશ્રી જંબૂકુમારને કહે છે) હે સ્વામિનાથ! જેમ આ કન્યા રાજાને છેતરી ગઈ, તેમ તમે પણ અમને શા માટે કથાઓ કહી કહીને છેતરો છો?

ત્યારે જંબૂકુમારે કહ્યું. "હે સ્રીઓ! હું કંઈ લલિતાંગકુમારની પેઠે ભોગમાં આસક્ત નથી. તે લલિતાંગકુમારની કથા એમ છે:—

કંદર્પકોશ નામે નગરમાં સતાયુધરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની લીલાવતી નામે રાણી એકદા સર્વાંગે આભૂષણ સજીને ગોખમાં બેઠી હતી. તે વખતે તેણીએ અશ્વ ઉપર આરૂઢ થયેલા ને કામદેવના અવતાર જેવા લલિતાંગ નામે કુમારને જતાં જોયો. જોતાંવેંત જ તેને કામબાણનો પ્રહાર થવા લાગ્યો. હવે એમ બન્યું કે લલિતાંગે પણ લીલાવતીને જોઈ, તેથી પોતે પણ તેણીના સમાનજ સ્થિતિમાં આવી પડયો; પણ રાજાની રાણી મળવી દુર્લભ, એમ જાણીને તે તો પોતાને ઘેર ગયો.

અહિં લીલાવતી તો ભૂત આવ્યું હોય, તેમ કામની પીડાથી દુઃખી થવા લાગી. પણ દાસી રાણીના મનનો અભિપ્રાય જાણી ગઈ, તેથી કહેવા લાગી. "હે સ્વામિની! હું તે સમુદ્રપ્રિયશ્રેષ્ઠીના પુત્ર લલિતાંગને અહિં તેડી લાવીશ." એમ કહી ત્યાં જઈ તેને એકાંતે કહ્યું. "હે વણિક્પુત્ર! મ્હારી બાઈ તમારી જોડે ભોગ ભોગવવાની ઈચ્છા રાખે છે." લલિતાંગે કહ્યું. "મને પણ એવી ઇચ્છા છે, માટે યોગ્ય અવસરે મને કહેવું. હું આવીશ." દાસીએ આવીને એ વાત રાણીને કહી, પણ રાજા તો થોડોજ વખત બહાર જતો, તેથી અવસર મેળવવો અશક્ય હતો. તોપણ એકવાર અવસર મેળવીને તે લલિતાંગને મહેલમાં તેડી આવી. લલિતાંગ ત્યાં ઉત્તમ વસ્રાભૂષણ સજીને આવ્યો કે, તુરત રાજા પણ ત્યાં આવ્યો! એટલે રાણીએ ભયથી તેને દાસી પાસે સંસાર નામના ખાળકૂવામાં નંખાવ્યો, અને તેને કહેવામાં આવ્યું કે "ત્હારે ચૂપ રહેવું. રાજા આવ્યા છે, તે જો ત્હારા અહિં આવ્યાની વાત જાણશે તો શૂળી ઉપર ચડાવી પ્રાણ લેશે." એ સાંભળી તે તો બિચારો અંગ છુપાવીને ખાળમાં રહ્યો. રાણી તેના ઉપર દયા લાવીને તેને ભોજન આપે ને તે [illegible]. પણ ત્યાંની દુર્ગંધનું દુઃખ અનુભવતો તે પોતાના ઘરનું સુખ યાદ લાવીને બહુ [illegible] થયો. એટલામાં વર્ષાદ થવાથી તે અશુચિની ખાળમાં બહુ પાણી ભરાયાથી તે [illegible] તે નગરની બહારના છેલ્લા ખાળને મુખે નિકળ્યો; ત્યાં તે મૂર્છા પામ્યો. તેની [illegible] તેને ત્યાં એવી અવસ્થામાં જોયો ને ઘેર આણ્યો. ત્યાં તેને સ્નાન આદિ[illegible] તેને "આટલા દિવસ ક્યાં હતો?" એમ પૂછ્યું; પણ તે [illegible] નહીં. પછી જ્યારે તે મહા મહેનતે સાજો થયો, ત્યારે એક [illegible] ફરી રાણીએ તેને બોલાવ્યો. (જંબૂકુમાર જય-

સ્ત્રીને કહે છે) હે સ્ત્રી! શું તે ત્યાં જાય?" સ્ત્રીએ કહ્યું "ન જાય." જંબૂકુમારે કહ્યું. 'કદાચિત્ તે જાય, પરંતુ હું તો એવા અશુચિથી ભરેલા સ્ત્રીસંગના સુખભોગને વાંછું નહીં. હું તો જરાપણ એવા ભોગવિલાસમાં પડું તો મ્હારે નરકમાંજ પડવું પડે.

આ કથાનો ઉપનય એવો છે કે:—કૂવા સરખા ગર્ભવાસમાંથી નિકળ્યા છતાં પણ ફરીથી એવાજ દુઃખમય વિષયસુખમાં આશક્ત થઇ હું તો લલિતાંગની પેઠે એવા ભોગને ઇચ્છતો નથી."

જંબૂકુમારે ઉપર કહેલી કથા સાંભળી તેની એક બીજી સ્ત્રીએ કહ્યું. "હે સ્વામિન્! આપ માસાહસ પક્ષીના જેવા સાહસિક ન થાઓ. તે આ પ્રમાણે:—

કોઇએક પર્વતની ગુફામાં એક સિંહ ઉઘાડે મ્હોડે સૂતો હતો. એટલે એક માસાહસ નામનું પક્ષી તેના મ્હોમાં પેસીને તેના દાંતમાં ભરાઇ રહેલું માંસ ખોતરી ખોતરીને ખાવા લાગ્યું. પણ બોલતું એમ જાય કે, "સાહસ ન કરો" ત્યાં કોઇ પુરુષે કહ્યું. "હે પક્ષી! તું મ્હોડે મા સાહસ, (સાહસ ન કરો) એમ કહેતું જાય છે, ને કરે છે તો તું પોતેજ સાહસ. માટે તું મુગ્ધ દેખાય છે. કારણ કે, તું કહ્યા પ્રમાણે ચાલતું નથી. તું માંહિ પ્રવેશ કરીને એ ત્હારી ચાંચવડે માંસ ખોતરી ખાય છે, તેવામાં જો સિંહ જાગ્યો તો તે મુખ બંધ કરી દેશે તો તું અંદર રહી જઇ મૃત્યુ પામીશ. માટે તું ત્હારા વચનને અનુસરતું નથી."

તેવીજ રીતે હે પ્રાણનાથ! આપ પણ સાક્ષાત્ સુખને ત્યજી દઇને, પેલા માસાહસ પક્ષીની પેઠે તપશ્ચર્યા પ્રમુખ અંગિકાર કરવાનું સાહસ ન કરો."

ત્યારે જંબૂકુમારે કહ્યું. "હું તો કુસંગનો ત્યાગ કરીને સોમશર્મા પુરોહિતની પેઠે સત્સંગતિનો અંગિકાર કરીશ. સાંભળ:—

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામના નગરને વિષે જિતશત્રુરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સોમશર્મા નામનો એક પુરોહિત હતો. તેને એક નિત્યમિત્ર નામનો મિત્ર હતો. વળી બીજો પર્વમિત્ર, તથા ત્રીજો પ્રણામમિત્ર એમ ત્રણ મિત્રો હતા

હવે આ સોમશર્મા, નિત્યમિત્રને પોતાની સાથેનો હોવાથી પોતાની સમાન રાખતો. બીજાને વાર તહેવારે બોલાવતો, ત્રીજાને તો તે માર્ગે મળે તો પ્રણામ વહેવાર રાખતો.

એકદા પુરોહિત ઉપર રાજા રુષ્ટ થયો, તેથી તેણે આવીને તે વાત પોતાના નિત્યમિત્રને ઘેર જઇને કહી, ત્યારે તેણે કહ્યું. "જો રાજા રૂઠયો હોય તો પહેલાં તો રાજાના સેવકો મ્હારે ઘેર આવશે, માટે ત્હારે અહિં રહેવું યુક્ત નથી, બીજે જા." તે ઉપરથી તે પોતાના પર્વમિત્રને ત્યાં ગયો. તો તેણે પણ કહ્યું. "જો તું મ્હારે ત્યાં રહ્યો છે, એ વાત રાજા જાણે તો, મને સહકુટુંબ કારાગ્રહમાં નાંખે, માટે બીજે કોઈ સ્થળે જઇને ગુપ્ત રહે." તે સાંભળીને તે બિચારો પુરોહિત ખિન્ન થતો પોતાના ત્રીજા પ્રણામમિત્રને ત્યાં ગયો. ત્યાં તેણે કહ્યું. "મ્હારા બે મિત્રોએ તો મ્હારૂં રક્ષણ કર્યું નહિ, પણ જો આપ મ્હારૂં રક્ષણ કરો તો." તે ત્રીજાએ તો તેને ઉત્સાહથી કહ્યું. "હે મિત્ર! ભય ન રાખ. આપણે સાથે એક થઇને રહીશું, તો રાજા શું કરશે? બહુ થશે તો દેશાંતર જઇશું." એમ કહીને તેઓ બન્ને બીજા રાજ્યમાં ગયા. ત્યાં તે પુરોહિત પ્રણામમિત્રની સહાય્યથી બહુ સુખી થયો.

આ વાતનો ઉપનય આ પ્રમાણે:—રાજા તે કર્મપરિણામ, પુરોહિત તે જીવ, સહજ (નિત્ય) મિત્ર તે દેહ, પર્વમિત્ર તે બાંધવ પ્રમુખ, પ્રણામમિત્ર તે ધર્મ-તેનીજ સાન્નિધ્યથી જીવ સુખી થયો. કહ્યું છે કે:—ધર્મ જીવને જન્માંતરે પણ સાથે જાય છે, અને પરભવે પણ સંપત્તિ આપે છે. માટે (જંબૂકુમાર પોતાની પત્નીઓને કહે છે) હું તો આ

જ્ઞાતિજન ને દેહને ત્યજી દઈને, ધર્મને વિષેજ ઉદ્યમવંત રહીશ; કારણ કે તે સંયમરૂપી લક્ષ્મી અને મુક્તિના સુખને આપનારો છે."

જંબૂકુમારનાં આવાં સંવેગરૂપી અમૃતસમાન વચનો સાંભળીને, પ્રભવસહિત સર્વ ચોરોનાં અને આઠે કન્યાઓનાં મન વૈરાગ્યમય થઇ રહ્યાં. પછી તે આઠે કહેવા લાગી:- "હે સ્વામીન્! આરંભમાં સુખ દેનાર પણ પ્રાંતે દુઃખ આપનાર એવા વિષયોથી અમે આટલા સમયસુધી છેતરાણીઓ છીએ. વળી ઇંદ્રિયો ઉપર અસંયમ એ આપત્તિનો માર્ગ છે, ને તેમના ઉપર વિજય મેળવવો એ સંપત્તિનો માર્ગ છે; માટે પંથીઓને જે માર્ગ ગમે તે માર્ગે જાઓ. જેના હાથ, પગ અને જિવ્હા એ સર્વ વશ્ય છે, અને વળી પાંચે ઇંદ્રિયો ગુપ્ત છે, તેના ઉપર રાજા રુષ્ટ થઇને પણ શું કરે? માટે હે સ્વામિનાથ! તમે અમારો વિવાહ સંબંધી ગાઢ અંધકારથી ઉદ્ધાર કર્યો છે. ઉત્તમ પુરુષોની સંગતિ નિત્ય કલ્યાણકારી હોય છે. જે પંથ આપે સ્વીકાર્યો છે, તેજ અમારો પંથ છે. આપજ અમારા નેતા (દોરનાર રક્ષક) છો. તો અમને શિવપુર પ્રત્યે લઈ જાઓ."

પ્રભવ પણ વિચારવા લાગ્યો. "અહો! આપણનેજ ધિક્કાર છે કે આપણે પારકું ધન હરી લેવાના ઉદ્યમમાં પડ્યા છીએ! મેં તો દ્યૂત-ચોરી આદિથી બહુ પાપ ઉપાર્જ્યું છે, તો મ્હારી કોણ જાણે શી ગતિ થશે? કહ્યું છે કે:—ચોરીરૂપી પાપવૃક્ષને આ લોકમાં વધ-બંધન આદિ ને પરલોકમાં નરક વેદનારૂપ ફળ થાય છે અહો! આ જંબૂ કુમાર કેવો સુકોમળ છે! તે વળી આવી સંપત્તિ ને આવી કન્યાઓનો પણ ત્યાગ કરે છે. માટે જે માર્ગ તેણે લીધો તેજ મ્હારો માર્ગ." આમ ચિંતવન કરીને તે જંબૂકુમારને કહેવા લાગ્યો. "હે મહાસત્ત્વવંત જંબૂ! ત્હારા ગુણોથી આકર્ષાઇને અમે પણ અમારા સ્વજનોની આજ્ઞા લઇને ત્હારીજ પાછળ આવીશું."

પ્રભવ આવું બોલ્યો એટલે તો તેમને શાસનદેવીએ શીઘ્ર બંધનથી મુક્ત કર્યા. ત્યાર પછી પ્રભવ ફરીથી બોલ્યો. "હે જંબૂ! અમે અમારા કુટુંબીઓની રજા લઇને, પ્રભાતે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને આપની સાથેજ આવીશું.

જંબૂકુમારે તેને કહ્યું. "હે પ્રભવ! માણસોનાં અંતઃકરણ બહુ ચંચળ હોય છે. ક્ષણમાં સમર્થ, ક્ષણમાં અશક્ત, ક્ષણમાં ક્રોધી અને ક્ષણમાં ક્ષમાવાન્, એમ મોહાદિકથી ઉછળતાં મન વાનરનાં જેવાં અસ્થિર છે. સાંભળ—એકાગ્ર મનથી ધ્યાન કરેલી પાષાણ મય દેવતાની પ્રતિમાઓ પણ આપણને વશ થાય છે, તો પછી ચૈતન્યવાળા મનુષ્ય વશ્ય કરી સંતોષવા તેમાં શી મ્હોટી વાત છે? માટે પ્રમાદ ન કરતો. (મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ પ્રમાદ તેને વશ થતો નહીં) ને બોલ્યું પાળજે."

એ સાંભળીને "આપનું વચન પ્રમાણ છે." એમ કહીને સર્વ ચોરને લઈ પ્રભવ પોતાને સ્થાને ગયો.

પછી 'જંબૂકુમાર પોતાની સર્વ સ્ત્રીઓસહિત દીક્ષા લેવાનો છે.' એમ સાંભળીને તેનાં માત પિતા તથા સર્વ સાસુ સસરા તેની સાથેજ વ્રત લેવાને તૈયાર થયાં.

જંબૂકુમાર પણ પ્રભાતે વિધિ સહિત જિનપૂજન કરીને, સાત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરી અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈ પોતાની સર્વાંગે આભૂષણથી શોભતી પ્રિયાઓસહિત તથા પોતાનાં માત પિતાદિ સહિત સુધર્માસ્વામી પાસે ગયો. પ્રભવ પણ પાંચસેં ચોરસહિત પોતાના કુટુંબની રજા લઇને દીક્ષા લેવાને ત્યાં આવ્યો. હવે જંબૂકુમાર સુધર્માસ્વામીને ત્રણ પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદન કરી વિનંતી કરીને કહેવા લાગ્યો કે, "સંસારસમુદ્રને તારવામાં નાવ સમાન હે મુનિશ્વર! ચારિત્રરૂપ વહાણવડે કરીને મને કુટુંબસહિત તારો." એટલે

સુધર્માસ્વામીએ જંબૂકુમારસહિત પાંચશોને સત્તાવીશ જણને દીક્ષા આપી, ને દીક્ષાને અંતે દેશના દીધી કે:—"કેટલાએક જીવ એવા હોય છે કે તેઓ દીક્ષા લેતી વખતે સિંહ તુલ્ય હોય છે, પણ પાળવામાં શિયાળ જેવા નરમ થઇ જાય છે. વળી કેટલાએક એવા હોય છે કે દીક્ષા લેતી વખતે શિયાળ જેવા દીન, ને પાળવામાં પણ તેવાજ અશક્ત. વળી કેટલાએક એવા હોય છે કે દીક્ષા લેતી વખતે શિયાળ જેવા દીન છતાં, પાળવમાં તો સિંહ સમાન શૂરા હોય છે. ને કેટલાએક સિંહના જેવી શૂરી વૃત્તિથી દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે ને પાળે છે પણ તેવી પરાક્રમયુક્ત વૃત્તિથી. માટે તમારે છેલ્લા ગણાવેલા ચોથા વર્ગના જીવોની પેઠે નિરતિચારપણે સંયમ પાળવો કે જેથી મુક્તિ પણ અલ્પ પ્રયાસે મળી શકે. વળી પ્રમાદ ન કરવો. કારણ કે, તેમ કરવાથી દીક્ષા છતાં પણ સંસારમાં ભમવું પડે છે. ચૌદપૂર્વના ધારણહાર, આહારક લબ્ધિવાળા, મનઃપર્યવ જ્ઞાનવાળા અને વીતરાગભાવને પામેલા એવા મુનિને પણ પ્રમાદના વશથી ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે."

હવે અનુક્રમે જંબૂ મુનિએ તો વિશેષ પ્રકારે તપશ્ચર્યા કરવા માંડી. બીજા યતિઓ પણ તેની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરે છે:—"જેણે નવાણું ક્રોડ સોનામ્હોરો અને આઠ સ્ત્રીઓને ત્યજીને દીક્ષા લીધી એવા શ્રેષ્ઠ મુનિશ્વર તથા છેલ્લા કેવળી જે જંબૂસ્વામી, તે પહેલા વાંદવા યોગ્ય છે."

ત્યાર પછી જેમ હસ્તીગણસહિત હસ્તીનો નાયક-યુથપતિ ચાલે, તેમ શિષ્યોસહિત વિહાર કરતા સુધર્માસ્વામી ચંપાનગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવીને સમવસર્યા. તેમના ચરણારવિંદને નમસ્કાર કરવાને તથા તેમની દેશના સાંભળવાને બહુ જન આવવા લાગ્યા. તેમને આવતા જોઇ શ્રેણિકરાજાનો પુત્ર કોણિક પણ ત્યાં આવ્યો. કોણિક સહિત શ્રી સંઘે આચાર્ય ગુરુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી, ને પછી સૌ ધર્મદેશના સાંભળવા બેઠા. તે ધર્મદેશના આ પ્રમાણે:—"મનુષ્યનો જન્મ, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, ઉત્તમ કુળ, શ્રેષ્ઠ રૂપ, આરોગ્ય શરીર, લાંબુ આયુષ્ય, તીવ્ર બુદ્ધિ, શાસ્ત્ર શ્રવણ, ગ્રહણ, શ્રદ્ધા અને સંયમ એટલાં વાનાં પામવાં બહુ દુષ્કર છે." દેશનાને અંતે કોણિકે શુદ્ધ શ્રાવકધર્મ અંગિકાર કર્યો. પછી તે જંબૂમુનિને જોઇને પૂછવા લાગ્યો. "હે સુધર્મ ગુરુ! હસ્તીઓમાં જેમ ઐરાવત, નક્ષત્રોમાં જેમ ચંદ્રમા, પર્વતોમાં જેમ મેરૂપર્વત, ધાન્યોમાં જેમ શાળિધાન્ય, વૃક્ષોમાં જેમ કલ્પવૃક્ષ, સમુદ્રોમાં જેમ ક્ષીરસમુદ્ર, પુષ્પોમાં જેમ ચંપકપુષ્પ, ધાતુઓમાં જેમ સુવર્ણ, અને રસોમા જેમ સુધારસ શ્રેષ્ટ છે, તેમ આપના આ શિષ્યોને વિષે આ શિષ્ય શ્રેષ્ટ દીપે છે તેનું શું કારણ?"

એ ઉપરથી સુધર્માસ્વામીએ જંબૂમુનિના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવીને કહ્યું કે, "એના એ પૂર્વભવના તપના પ્રભાવથીજ એને આવી મહાઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થઇ." એવું સાંભળીને રાજા હર્ષ પામ્યો ને પોતાને સ્થાને ગયો. અન્ય લોકો પણ જૈનધર્મ અંગિકાર કરી ગુરુને નમીને પોતપોતાને ઘેર ગયા. ગણધર સુધર્માસ્વામી, જંબૂમુનિ પ્રમુખ સાધુઓની સંગાથે વિહાર કરતા, શ્રી મહાવીરસ્વામીને વંદન કરવા ગયા. જંબૂમુનિ, અનુક્રમે ગુરુ પાસે અભ્યાસ કરતાં, અગીયાર અંગ અને ચૌદપૂર્વ સૂત્રને અર્થસહિત ભણ્યા. પછી શ્રી વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી દશમે વર્ષે, સુધર્માસ્વામીએ જંબૂમુનિને આચાર્યપદ આપ્યું, ને વીશમે વર્ષે તેમણે તેને ગચ્છનો સર્વ ભાર સોંપ્યો, ને પોતે મુક્તિ પામ્યા.

ત્યાર પછી જંબૂસ્વામીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેઓ બહુ ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ પમાડી પ્રભવમુનિને સૂરિપદસહિત ગચ્છનો ભાર સોંપી, શ્રી વીરભગવાનના નિર્વાણ પછી ચોસઠમે વર્ષે, સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને મોક્ષે ગયા. તેમના પછી ૧ મનઃપર્યવજ્ઞાન, ૨ પરમઅવધિજ્ઞાન, ૩ ક્ષપકશ્રેણિ, ૪ ઉપશમશ્રેણિ, ૫ પુલાકલબ્ધિ, ૬ આહારક શરીર

લબ્ધિ, ૭ મોક્ષ, ૮ જિનકલ્પિપણું, ૯ પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત એ ત્રણ ચારિત્ર, તેમજ ૧૦ કેવળજ્ઞાન એ સર્વે વિચ્છેદ પામ્યા.

વર્ષાઋતુનું આગમન એ જેનું કારણ છે, માધુર્યથી ભરેલી વાણી એ જેનાં ફળ છે, જે ભવના તાપને મટાડે છે, અને જેને ભવ્યજીવો સેવે છે. એવો તે અદ્વિતય જંબૂવૃક્ષ સર્વના આનંદને અર્થે થાઓ.

॥ ઇતિ જંબૂસ્વામીની કથા ॥

वंकचूलकुमार.

સંસારથી બ્હીકણ એવો પ્રાણી, વિષમ અવસ્થામાં આવી પડ્યા છતાં પણ વંકચુલકુમારની પેઠે અંગિકાર કરેલા અભિગ્રહને છોડતો નથી.

પૃથ્વીરૂપ સ્ત્રીના લલાટના ભૂષણરૂપ એવા વિરાટદેશને વિષે પેઢાળપુર નામનું નગર છે. ત્યાં શ્રીચૂડ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને પુષ્પચૂળ અને પુષ્પચૂળા નામે પુત્ર અને પુત્રી હતાં. પુષ્પચૂળ યૌવનાવસ્થા પામ્યો ત્યારે દ્યુતનો વ્યસની થયો, ને ચોરી કરવા લાગ્યો. વળી પોતાની વાંકી ચાલને લીધે તે લોકોને પણ છેતરવા લાગ્યો; તેથી તેમણે તેનું વંકચૂળ એવું નામ પાડ્યું. તેના માત પિતાએ તેની અયોગ્ય વર્તણુકને લીધે તેને દેશપાર કાઢ્યો. કહ્યું છે કે:—વેરી, અગ્નિ, વ્યાધિ, વાદ અને વ્યસન એ પાંચ વકાર વૃદ્ધિ પામે તો મહા અનર્થના કર્ત્તા થાય છે. વળી દ્યુત સર્વ આપત્તિનું ધામ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેથી બુદ્ધિ દુર્બુદ્ધિ થાય છે, ને કૂળ મલીન થાય છે. ફક્ત અધમ પુરુષોજ દ્યુતની પ્રશંસા કરે છે. દ્યુતથી તો નળરાજાને રાજ્ય ખોવું પડ્યું, સ્ત્રીનો વિયોગ થયો, અને તેની સર્વ ઋદ્ધિ પણ ગઇ; એટલુંજ નહિં પણ બળવંત અને ભૂજદંડવાળા પાંચ પાંડવોને પણ અરણ્યમાં જવું પડ્યું. વંકચૂળને બહાર કાઢી મૂક્યો એટલે તેતો સ્ત્રી અને બ્હેનને સાથે લઇને, ભીલડીઓના નૃત્યથી અલંકૃત એવી એક પલ્લીને વિષે ગયો. ત્યાં પલ્લીપતિ મૃત્યુ પામવાથી તે વંકચૂળ પલ્લીપતિ થયો. ત્યારથી તે બહુ ચોરોના પરિવારને સાથે લઇને ગામે ગામ અને નગરે નગર ચોરી કરવા જવા લાગ્યો.

એકદા જ્ઞાનતુંગ નામના આચાર્ય વર્ષાકાળને વિષે મેઘ વરસતો હતો, તેવામાં તે પલ્લીમાં આવી પહોંચ્યા. પલ્લીપતિએ (વંકચૂળે) તે ઉપરથી તેમને કહ્યું. "જો તમે અહિં રહીને કોઇને ઉપદેશ ન આપો તેવું હોય, તો ખુશીથી અહિં રહો." આચાર્યે તે વાતની હા કહી, ને તેણે આપેલા સ્થળને વિષે તેઓ સ્વાધ્યાય, અધ્યયન અને તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતા રહેવા લાગ્યા. આખું ચોમાસુ એ પ્રમાણે નિર્ગમીને પારણાને દિવસે ત્યાંથી વિહાર કરતી વખતે ગુરુ, વંકચૂળને કહેવા લાગ્યા. "હે વંકચૂળ! ચોમાસું ગયું, હવે અમે વિહાર કરીશું." તે સાંભળીને વંકચૂળ કેટલાક પરિવારસહિત તેમની પાછળ તેમને વળાવવાને ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં વંકચૂળનો સીમાડો પૂરો થયો, એટલે ગુરુએ તેને પૂછ્યું. "આ કોની સીમ છે?" વંકચૂળે કહ્યું. "મ્હારી નથી." ત્યારે આચાર્ય બોલ્યા. "હે મહાભાગ! અમે ત્હારા ગામને વિષે નિરંતર સ્વાધ્યાય-અધ્યયનાદિમાં રહીને લેશમાત્ર ઉપદેશ આપ્યો નથી, માટે હવે તો કંઇ અભિગ્રહ લે. તેમ કરવાથી પ્રાણી સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. કહ્યું છે કે:—નિયમ છે તે સમસ્ત લક્ષ્મીનું વગર સાંકળે બંધનરૂપ અને ભૂત-પિશાચ આદિનો વગર અક્ષરનો રક્ષામંત્ર છે." તે સાંભળીને વંકચૂળે કહ્યું. "હે ભગવન્! મારે કંઇ (અભિગ્રહ) આપો," એટલે ગુરુએ તેને ચાર

નિયમ આપ્યા. તે આ પ્રમાણે:-"અજાણ્યું ફળ ખાવું નહિં, કાગના માંસનું ભક્ષણ કરવુ નહિ, રાજાની રાણી ત્હારા ઉપર પ્રીતિવાળી દેખાય તોપણ તેણીનો સંગ કરવો નહિ અને કોઈ ઉપર પ્રહાર કરવો હોય તે વખતે સાત પગલાં પાછું હઠવુ." આ ચાર નિયમો ગ્રહણ કરી ગુરુને પ્રણામ કરીને વંકચૂળ પાછો વળ્યો.

એકદા તે કોઈ ગામ ઉપર ધાડ પાડીને પાછો ફરતાં માર્ગે ભૂલો પડયો. અટવીમાં ભટકતાં ભટકતાં તેને ત્રણ ત્રણ લાંઘણ થઇ. એવામાં તેના ચોર-સેવકોએ કયાંહિ મનોહર ફળ દીઠાં, તેથી તેઓ કહેવા લાગ્યા. "આ ફળ રહ્યાં, ચાલો તે લઇને ખાઇએ." વંકચૂળે તે ફળ જોઇને પૂછયુ. "એ ફળનું નામ શું?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો. "નામની અમને ખબર નથી." વંકચૂળે તેમને પોતાને અજાણ્યું ફળ ન ખાવું એવો નિયમ છે, એમ કહી પોતે તે ખાધાં નહીં, ને તેમને ખાતાં વાર્યા. તેમણે કહ્યું. "અમારે એવો નિયમ નથી માટે અમે તો ખાશું." તેમણે સર્વેએ એ અજાણ્યાં પણ મનોહર દેખાતાં ફળ ખાધાં, તેથી તેઓ મૃત્યુ પામ્યા. તે ઉપરથી વંકચૂળને વિચાર થયો કે, "આ જરૂર વિષ ફળ હોવાં જોઇએ, તે ખાવાની ગુરુએ મને ના કહી છે." એમ વિચારી એકલો પડેલો તે પોતાને સ્થાનકે ગયો, ત્યાં મધ્યરાત્રીને સમયે તે વિચારવા લાગ્યો. "જો મ્હારે એવો નિયમ ન હોત તો, મ્હારૂં પણ મૃત્યુ થયું હોત. કહ્યું છે કે:-જે શુદ્ધ મનવાળા પ્રાણીઓ, અંગિકાર કરેલું વ્રત છોડતા નથી, તેમને સર્વ સંપત્તિ આવી મળે છે."

એકદા વંકચૂળ કોઇ ગામ ગયો હશે, એટલે પાછળ તેના વૈરિ-રાજાના નાટકવાળાઓએ આવીને તેના મહેલ પાસે નાટક કરવા માંડયું, ને વંકચૂળને મહેલમાંથી બોલાવવા ગયા. ત્યાં તેની બ્હેને વિચાર્યુ. "જો આ લોકોને ખબર પડશે કે વંકચૂળ અહિં નથી તો નિ:શંસય એમનો રાજા જે આપણો વૈરી છે, તે આખા ગામનો નાશ કરશે." એમ ધારીને તેણીએ વંકચૂળનાં વસ્ત્ર પહેરીને ત્યાં આવી બેશી નૃત્ય જોઇને તેમને દાન આપ્યું. પછી ઘેર જઇને પુરુષના ને પુરુષનાજ વેષમાં પોતાની ભોજાઈ સાથે સૂઈ ગઈ!

એટલામાં વંકચૂળ ત્યાં આવ્યો તો પોતાની સ્ત્રીને અન્ય પુરુષની સગાથે સૂતેલી જોઇ, તેણે ક્રોધાતુર થઇને તેમને બન્નેને મારવાને પોતાનું ખડ્ગ ખેચ્યું. પણ પોતાનો નિયમ હતો તે યાદ આવવાથી તે સાત ડગલાં પાછો હઠયો. એટલે તો ખડ્ગના પ્રહારના પડઘાથી પુષ્પચૂળા જાગી ગઈ ને "મ્હારો ભાઈ વંકચૂળ ચિરકાળ પર્યંત આયુષ્ય ભોગવો." એમ કહી ઉભી થઇ. એટલે વંકચૂળે તેણીને પ્રણામપૂર્વક પુરુષના વેષનુ કારણ પૂછયું. તેથી તેણીએ "શત્રુના નાટકીઆ આવ્યા હતા" તે સર્વ વૃતાંત તેને કહી સંભળાવ્યો. વંકચૂળ હર્ષ પામ્યો ને ગુરુએ આપેલા નિયમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. "અહો! તે મુનિ નિ:શંસય બહુ જ્ઞાની હતા."

એકદા વંકચૂળ રાત્રીને સમયે કોઇ વણિક્ને ઘેર ગયો, તો બાપ દીકરો નામા સંબંધી તકરારમાં પડયા હતા; ત્યાંથી વેશ્યાને ઘેર ગયો, તો તે વેશ્યા કોઇ કોઢીયા સાથે ભોગ ભોગવતી હતી: એટલે ત્યાંથી તે કોઇ રાજાના મહેલની ભીંત ફાડીને તેના અંત:પુરને વિષે ગયો. રાણીને શરીરે તેનો હાથ લાગ્યો, તેથી તે તેને કહેવા લાગી. "મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવ, હું તને બહુ રત્નો આપીશ." વંકચૂળ ગુરુએ આપેલો નિયમ સંભારીને કહેવા લાગ્યો. "તું તો મ્હારી માતા સમાન છે." એ સાંભળીને તો તે વિલક્ષ થઈ ગઇ, ને તેને માથે અસત્ય આળ મૂકી પોકાર કરવા લાગી. તે સાંભળી રાજાના સેવકો ત્યાં આવ્યા. તેમણે તેને બાંધી લઈ જઇને પ્રભાતે રાજાની સમક્ષ ખડો કર્યો. રાજાના પૂછવા ઉપરથી તેણે રાત્રી સંબંધી હકીકત કહી, પણ તેણે તો રાત્રીને વિષે ભીંતની પાછળ ઉભા રહીને સર્વ ખરો વૃત્તાંત જાણ્યો હતો, તેથી વંકચૂળના સદ્-

ગુણુથી રંજિત થઇને રાજાએ તેને પોતાનો સામંત બનાવ્યો. પોતે રાણીનું સ્વરૂપ જાણતો હતો, છતાં તેણે તે પ્રગટ કર્યું નહીં. કારણ કે, પોતાના ઘરનું સ્વરૂપ કોઇ પાસે કહેવું નહીં. કહ્યું છે કે:—પોતાનુ ચિંતિત, છાનું કરેલું કામ, ઘરનું દુશ્ચેષ્ટિત, પોતે કંઈ છેતરાયો હોય તે અને પોતાને થયેલું અપમાન. એટલાં વાનાં મતિમાન પુરુષે પ્રકાશ કરવાં નહીં. પછી તો વંકચુળ, રાજાના ઉપદેશથી પોતાનો ચોરીનો ધંધો છોડી દઇને સન્માર્ગે પ્રવર્ત્તવા લાગ્યો.

એકદા રાજાના આદેશથી કોઈ જબરા શત્રુને જીતી આવી, વંકચૂળ પોતાને થયેલા પ્રહારથી દુઃખી થતો ઘેર આવ્યો. વૈદ્યો તેનું ઔષધ કરવા લાગ્યા. પરંતુ પ્રહારની પીડાથી અન્ય રોગો ઉત્પન્ન થયા, પણ તેની મૂળવેદના મટી નહીં. ઉલટું દિવસે દિવસે તેનું શરીર ક્ષય પામવા લાગ્યું, ને તેને પથ્ય (ચરી) પણ ગમે નહીં. એટલે રાજાએ તેનો રોગ ટાળવાને અર્થે નગરને વિષે પટહ વજડાવ્યો કે, "જે આ વંકચૂળને જીવાડશે, તેને રાજા યથેચ્છ દાન આપશે." તે સાંભળીને એક વૈદ્યે આવીને ઔષધ બતાવ્યું કે "કાગડાના માંસનું ભક્ષણ કરો." તે સાંભળીને વંકચૂળે કહ્યું. "મ્હારે કાગડાનું માંસ અભક્ષ્ય છે, માટે હું તે નહીં ખાઉં." તે ઉપરથી રાજાએ ધર્મકર્મમાં જાણ એવા તેના મિત્ર શુદ્ધ શ્રાવક જિનદાસને તેને સમજાવવા માટે બોલાવવાને પોતાનું માણસ મોકલ્યું; કારણ કે, પ્રાણી મિત્રનું કહેવું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. જિનદાસે આવીને વંકચૂળને પૂછ્યું. "હે મિત્ર! શરીરે સુખ છે કે?" વંકચૂળે કહ્યું. "હે ધર્મબાંધવ! તું ભલે આવ્યો. મ્હારૂં શરીર જરા અસ્વસ્થ છે. કારણ કે, આ શરીર રોગનેજ આધીન છે. ને આ જીવિત છે તે કર્મને આધીન છે; આરાધના કરાવવી તે ત્હારે આધીન છે. માટે હે મિત્ર! તને જે ઉચિત લાગે તે કર." જિનદાસ તો તેનો આશય જાણી લેવાની ઇચ્છાથી બોલ્યો. "તમારા દેહના આરોગ્યને અર્થે આ કાગના માંસનું ઔષધ ગ્રહણ કરો." તે સાંભળી સાહસિકોમાં શ્રેષ્ઠ એવો વંકચૂળ ક્રોધ કરીને બોલ્યો. "હે મિત્ર! મ્હારૂં જીવિત કંઠે આવી રહેલું છે તોપણ તેમાં શું? જેમ વાયુથી વાદળાં નષ્ટ થાય છે, તેમ દેહ પણ રોગથી નષ્ટ થાય છેજ. તો એવા અસ્થિર જીવને અર્થે કયો ધીર પુરુષ પોતાના અભિગ્રહનું ખંડન કરશે?"

તે સાંભળીને જિનદાસ પણ તેની પ્રશંસા કરીને કહેવા લાગ્યો. "તો હે મિત્ર! યથોચિત (કહું છું તે) સાંભળ. તું એકલોજ છે, સર્વ પદાર્થો અનિત્ય છે, માટે દેહ, કુટુંબ, યૌવન, વિભવ, ભવ (સંસાર) કે જીવિત અને અકૃત્યને વિષે ત્હારે વૃથા પ્રતિબંધ ન કરવો." એ સાંભળી ચાર શરણ આદરી, તથા નમસ્કાર મંત્રનું ધ્યાન ધરીને, ઉત્તમ કરણી કરી બુદ્ધિમાન એવો વંકચૂળ મૃત્યુ પામીને બારમા અચ્યુતદેવલોકે ગયો.

॥ ઇતિ વંકચૂળની કથા ॥

ગજસુકુમાળ.

મારણાન્તિક ઉપસર્ગો સહન કરનાર પ્રાણી ગજસુકુમાળમુનિની પેઠે મોક્ષ પામે છે.

આ ગજસુકુમાળની કથા સુલસા, નાગશ્રેષ્ઠી તથા શ્રીકૃષ્ણના ભાઇઓની કથા કહ્યા વિના નહીં સમજાય તેમ નથી; માટે એઓનો સંબંધ પ્રથમ કહેવો પડશે. તે આ પ્રમાણેઃ—

ભદ્દિલપુર નગરને વિષે નાગશ્રેષ્ઠી નામે એક વ્યવહારી વસતો હતો. તેને સુલસા નામની સ્ત્રી હતી. વસુદેવના સાત પુત્રો માંહિલા છ પુત્રોને કંસે માગ્યા,

તે છ પુત્રોને કોઇ દેવતાએ નાગશ્રેષ્ઠીના ઘરને વિષે મૂક્યા. તેમને સુલસાએ ઉછેરીને મ્હોટા કર્યા. અનુક્રમે તે છએ દેવકીના પુત્રોને બત્રીશ બત્રીશ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. પણ તેમણે તો (પાછળથી) પ્રબોધ પામીને બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથસ્વામી પાસે દિક્ષા અંગિકાર કરી, સર્વે ચરમ શરીરી તથા દ્વાદશાંગીના જાણનાર થયા.

એકદા તેઓ શ્રી નેમિનાથપ્રભુ સાથે દ્વારિકા પ્રત્યે આવ્યા. ત્યાં છઠ્ઠનું પારણું હોવાથી તે છએ બબ્બે બબ્બે થઇને નગરને વિષે ભિક્ષાને અર્થે ગયા. પહેલા બે ફરતા ફરતા શ્રી કૃષ્ણને ઘેર ગયા, ત્યાં દેવકીજીએ તેમને મોદકથી પ્રતિલાભ્યા. તેમના ગયા પછી બીજા બે પણ ત્યાંજ આવી ચઢ્યા, તેમને પણ તેણીએ વંદન કરીને મોદક વહોરાવ્યા; પણ તેમના ગયા પછી તો એવાજ રૂપના છેલ્લા બે સાધુઓ પણ ત્યાં આવ્યા! તેમને જોઇને દેવકીજી વિસ્મય પામ્યાં, ને તેમને મોદક વહોરાવીને બોલ્યાં. "આપ વારંવાર અહિંજ ભિક્ષાર્થે આવો છો, તો શું દિગ્મૂઢ થયા છો? કે નગરને વિષે બીજે ભિક્ષા મળતી નથી? કે શું મનેજ વિભ્રમ થયો છે?" સાધુ બોલ્યા. "હે મહાસતી! અમે દિગમૂઢ નથી થયા. અમે છ ભાઇઓ છીએ. સર્વની આકૃતિ એકજ છે. ભદ્દિલપુરના નાગશ્રેષ્ઠિ શ્રાવક અને સુલસાશ્રાવિકાના અમે પુત્રો છીએ. અમે સર્વેએ સાથે નેમિનાથ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી છે. તે બબ્બે બબ્બે જૂદા જૂદા તમારે ઘેર ભિક્ષાને અર્થે આવ્યા હોઇશું."

ત્યારે દેવકીજી વિચારમાં પડયાં. "અહો! આ સર્વની આકૃતિ મ્હારા કૃષ્ણ જેવી છે, તેનામાં ને આમનામાં તિલમાત્ર પણ અંતર જણાતું નથી. અતિમુક્તમુનિએ પૂર્વે મને આઠ પુત્ર થયાનું કહ્યું હતું, તો એમાંના છ પુત્ર શું એ સુલસાએ જણ્યા?" આ પ્રમાણે તેણીને સંદેહ થયો. તે ટાળવાને અર્થે પોતે શ્રી નેમિપ્રભુ પાસે ગયાં. ત્યાં જઇને તેમને પ્રણામ કરીને જેવાં તે કહેવા જાય છે, તેવાંજ તેમનો ભાવ જાણી લઇને પ્રભુએ કહ્યું. "ત્હારા શત્રુસેન આદિ આ છએ પુત્રો જીવતા છે, તેમને સુલસાએ ઉછેર્યા છે." તે સાંભળીને તેણીના સ્તનમાંથી દૂધ ઝરવા લાગ્યું. તેણીએ પ્રત્યેકને જૂદા જૂદા વાંદ્યા. પછી પ્રભુને કહેવા લાગ્યાં. "હે પ્રભુ! મેં એક પણ પુત્રને રમાડયો નહીં, તેથી મને બહુ દુઃખ થાય છે." ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું. "તમારા પૂર્વે કરેલાં કર્મનું આ તમને ફળ મળે છે. તમે પૂર્વભવને વિષે તમારી શોકયનાં સાત રત્નો ચોરી લીધાં હતાં, ને જ્યારે તે બહુ રુદન કરવા લાગી, ત્યારેજ તમે પ્રપંચ કરીને તેણીને એક રત્ન પાછું આપ્યું હતું."

તે સાંભળી પોતાના પૂર્વભવના દુષ્ટ કર્મને નિંદતી તે ઘેર આવી. તેટલામાં ત્યાં કૃષ્ણ આવ્યા ને માતાને દુઃખી જોઇને પૂછવા લાગ્યા. "હે માતા! તમને શું દુઃખ છે?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો. "હે પુત્ર! મ્હારૂં જીવિત નિષ્ફળ ગયું! ત્હારાથી મ્હોટા ત્હારા છ ભાઇઓને તો સુલસાએ પાલન પોષણ કરી ઉછેર્યા, ને તને પણ યશોદાએ મ્હોટો કર્યો, ને મ્હારો (બાળકને પાળવા પોષવાનો) મનોરથ તો પૂર્ણ થયોજ નહીં. માટે હે પુત્ર! હું દુઃખી છું. મ્હારો તે મનોરથ તું પૂર. બાળકને લાલન પાલન કરવાનો હર્ષ તે દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે." શ્રી કૃષ્ણે કહ્યું. "હે માતા! તમારે ખેદ ન કરવો. હું હરિણીગમેષીદેવને આરાધીને તેને પ્રસન્ન કરીને તમારો મનોરથ પૂર્ણ કરીશ." એમ કહીને તેણે તે દેવની આરાધના કરી. તે ઉપરથી તે પ્રગટ થઇને બોલ્યો. "દેવકીજીને આઠમો પુત્ર થશે, પણ તે પુણ્યવાન્ જીવ યૌવનાવસ્થા પામીનેજ દીક્ષા લેશે." ત્યાર પછી કેટલોક કાળ વ્યતીત થયે એક મહર્દ્ધિક દેવતા સ્વર્ગથકી ચ્યવીને રૂડે સ્વપ્ને સૂચિત દેવકીજીની કુક્ષિએ અવતર્યો. અનુક્રમે તેણીને પુત્ર પ્રસવ્યો. પિતા વસુદેવે પુત્રનો જન્મોત્સવ કર્યો ને પુત્રનું ગજસુકુમાળ એવું નામ પાડયું. તે તો નિરંતર દેવકીજીના સ્તનપાન-લાલન-પાલનથી ઉછરવા લાગ્યો. માતાના અને ભાઇઓના નેત્રને આલ્હાદ ઉપમાડતો તે

મનોહર વચનો બોલતાં શિખ્યો. યૌવનરુઢ થયો એટલે પિતાની આજ્ઞાથી દ્રુમરાજાની પ્રભાવતી નામની પુત્રીની સાથે તેણે પાણિગ્રહણ કર્યું. વળી બીજી પણ એક કન્યા જે સોમશર્મા બ્રાહ્મણની સોમા નામની પુત્રી હતી, તેણીને પણ માત પિતાએ પુત્રની ઇચ્છા વિરુદ્ધ પરણાવી.

હવે તેજ દિવસે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ બહારના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે વખતે સમુદ્રવિજય રાજા અને શ્રી કૃષ્ણ પરિવારસહિત તેમની પાસે ઉપદેશ સાંભળવાને ગયા. ત્યાં ભગવંતે ઉપદેશ આપ્યો. તે આ પ્રમાણે:—"જેવી રીતે દંતૂશળ વિના હસ્તી શોભતો નથી. વળી ગતિ હીન અશ્વ, ચંદ્ર વિનાની રાત્રી, સુગંધ વિનાનું પુષ્પ, જળ વિનાનું સરોવર, છાયા વિનાનું વૃક્ષ, લાવણ્ય વિનાનું રૂપ, સુલક્ષણ વિનાનો પુત્ર, ચારિત્ર હીન યતિ અને દેવ વિનાનું દહેરૂં શોભતું નથી, તેવી રીતે ધર્મ વિનાનો પુરુષ શોભતો નથી." ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને ગજસુકુમાળનું અંતઃકરણ વૈરાગ્યવાસિત થયું, તેથી તેણે માત પિતાની આજ્ઞા લઇ સ્ત્રીસહિત દિક્ષા ગ્રહણ કરી. કહ્યું છે કે:—જેવી રીતે ચક્રવર્ત્તિ રાજા એક મુહુર્તમાત્રમાં પોતાની વિસ્તારવંત ઋદ્ધિને ત્યજી દે છે, તેવી રીતે એક દુર્બુદ્ધિ પુરુષ પોતાના ખપ્પર, દંડ પ્રમુખને (અર્થાત્ ઘણી થોડી વસ્તુને) પણ છાંડી શકતો નથી.

હવે સંયમ અંગિકાર કર્યા પછી ગજસુકુમાળ તો નિત્ય છટ્ઠ, અઠ્ઠમ આદિ તપશ્ચર્યા કરતો નગરની બહાર જઇ કાયોત્સર્ગે રહેવા લાગ્યો, ને ધ્યાનને વિષે તત્પર થઇ પરમાત્મામાં લીન થયો. એકદા ગજસુકુમાળ પ્રભુની આજ્ઞા લઇને સાંયકાળે સ્મશાનને વિષે કાયોત્સર્ગે રહેલ છે, તે વખતે તેને જોઇને પેલો પાપી સોમશર્મા બ્રાહ્મણ વિચારવા લાગ્યો કે, "આ દુષ્ટે મ્હારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરીને તત્કાળજ આવું કર્યું." એમ ધારીને તે અધમ બ્રાહ્મણ બહુ કોપાયમાન થયો. એટલે તેણે એક ઘડાનો કાંઠો લઇને ગજસુકુમાળના મસ્તક ઉપર મૂકીને તેને વિષે, ચિતામાંથી બળતા અંગારા લાવીને નાંખ્યા. પણ તે અંગારાથી તો ગજસુકુમાળનાં કર્મરૂપી ઇંધનો એવી રીતે બળી ગયાં, કે તેને ક્ષણમાત્રમાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ને (ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને) તે તુરતજ મુક્તિ પામ્યો.

હવે પાછળ એમ બન્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ નેમિ પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. તેમણે ગજસુકુમાળને નહિ જોઇને પ્રભુને પૂછ્યું. પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "બ્રાહ્મણથી તેનું નિર્વાણ થયું છે." પ્રભુનું આવું વચન સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણને મૂર્છા આવી. સાવધ થયા પછી વળી તેણે પૂછ્યું. "હે પ્રભો! તેને કેવળજ્ઞાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું?" શ્રી ભગવાને કહ્યું. "બ્રાહ્મણની સહાય્યથી. તે બ્રાહ્મણે તેના મસ્તક ઉપર અંગારા ભરેલો ઘડાનો કાંઠો મૂક્યો, તેને લીધે તેનાં સર્વ કર્મ ક્ષય પામ્યાં. જો તે બ્રાહ્મણે આ પ્રમાણે તેને સહાય્ય ન કરી હોત તો, તેનાં કર્મ બહુ કાળે ક્ષય પામત. જેમ તમેજ હમણાં અહિં આવતાં માર્ગને વિષે ઓરડી ચણનાર બ્રાહ્મણને એક ઇંટ આપી, ને તે ઉપરથી તમારા સર્વ પરિવારે પણ એકેક ઇંટ આપી, તેથી તે બ્રાહ્મણનું કાર્ય તત્ક્ષણ સિદ્ધ થયું, ને તે ઓરડી પણ તુરત ચણાઇ ગઇ. તેવીજ રીતે ગજસુકુમાળનાં પણ તે બ્રાહ્મણની સહાય્યથી સર્વ કર્મ નાશ પામ્યાં. તે બ્રાહ્મણ ઉપર કોપ કરવો નહિ." શ્રી કૃષ્ણે તે બ્રાહ્મણનું નામ પૂછ્યું. ત્યારે પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "તમે તેને પોળમાં પેસતાંજ દેખશો, ને તેનું ઉદર ફાટીને અકસ્માત્ મૃત્યુ થશે તે ઉપરથી જાણજો"

પછી શ્રીકૃષ્ણે જઇને ગજસુકુમાળના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. પાછા તે પ્રભુ પાસે આવ્યા, ત્યાં તેમણે તેનો શોક ઉતરાવ્યો. પ્રભુને નમીને ત્યાંથી તે બહાર નિકળ્યા, એટલામાં પેલો બ્રાહ્મણ વનમાંથી આવતો દીઠો. જે તેને જોઇને હૃદય ફાટી જવાથી અક-

સ્માત્ મૃત્યુ પામ્યો. તે જોઇને તે બ્રાહ્મણને શ્રીકૃષ્ણે ઓળખ્યો. પછી તેને દોરડાવડે બંધાવીને નગરમાં ઘસડાવ્યો ને ઉદ્ઘોષણા કરાવી કે, "જે યાતને હણશે તેને આ પ્રમાણે વગોવવો પડશે." ત્યાર પછી પ્રભુએ દેવકીજીનો પણ સંસારની અનિત્યતા વિષે ઉપદેશ દઇ શોક ઉતરાવ્યો.

॥ ઇતિ ગજસુકુમાળની કથા ॥

अवंतिसुकुमाल.

વાઘ, મનુષ્ય પ્રમુખે કરેલા બહુ ઉપસર્ગોને સહન કરનાર પ્રાણી, અવંતિસુકુમાળની પેઠે ચિંતિત પ્રાપ્ત કરે છે.

એકદા શ્રી સુહસ્તીઆચાર્ય પૃથ્વીઉપર ભવ્યજીવોને પ્રબોધ પમાડતા વિહાર કરતા કરતા શ્રી જીવંતસ્વામીની પ્રતિમાને વંદન કરવાને અર્થે ઉજ્જયિની નગરી પ્રત્યે આવ્યા. ત્યાં ભદ્રનામે શ્રેષ્ઠી વસતો હતો, તેને ભદ્રા નામની સહધર્મચારિણી પત્નિ હતી. ધર્મકર્મમાં તત્પર એવા તે ભલા દંપતીને એક શુભ સ્વપ્ને સૂચિત એવો પુત્ર થયો. પિતાએ તેનો જન્મોત્સવ કરીને અનુક્રમે અવંતિસુકુમાળ એવું નામ પાડયું. કુમારાવસ્થામાં તે ધર્મકર્મ શાસ્ત્ર ભણ્યો ને યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થયે બત્રીશ વ્યવહારીઓની બત્રીશ દેવકૂમારી તુલ્ય રૂપવતી પુત્રીઓ સાથે તેણે પાણિગ્રહણ કર્યું.

એકદા ભદ્રશેઠની આજ્ઞા લઇને ભદ્રાશેઠાણીએ આપેલા ઉપાશ્રયને વિષે શ્રી સુહસ્તિ આચાર્ય આવીને રહ્યા. એક વાર આચાર્ય સાયંકાળને સમયે મધુર વાણીએ આદરસહિત નલિનીગુલ્મ વિમાનનું અધ્યયન કરવા લાગ્યા. પાસેજ ભદ્રાનો પુત્ર અવંતિસુકુમાળ પોતાના મહેલને વિષે પોતાની બત્રીશ સ્ત્રીઓની સાથે ભોગ વિલાસ કરતો હતો, તેણે તે અધ્યયન સાંભળ્યું. સાંભળતાં સાંભળતાં તેને વિચાર આવ્યો કે, "આ જે ગુરુજી કહે છે, તે નલિનીગુલ્મ વિમાન મેં પોતે ક્યાંહિ નજરે જોયું છે." આમ ફરી ફરી ઇહાપોહ કરતા તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તેથી તે બોલ્યો. "હું પાછલે ભવે એ નલિનીગુલ્મ વિમાનને વિષે દેવતા હતો, ત્યાના અને અહિંના સુખની વચ્ચે, મેરુ ને સરશવ જેટલું અંતર છે; માટે જો હવે મને તે સુખ પ્રાપ્ત થાય તો બહુ સારૂં. દેવલોકને વિષે દેવતાઓને જે સુખ છે તેની પાસે મનુષ્યનાં સુખ કંઈ ગણત્રીમાં નથી. સો વરસસુધી કહેવા માંડીએ તોપણ તેમનાં સુખ કહી શકાય નહિ એવાં છે." એમ વિચારીને તે ગુરુ પાસે ગયો, ત્યાં તેમને ભક્તિપૂર્વક નમન કરીને કહેવા લાગ્યો, "હે ગુરુ! આપ નલિનીગુલ્મવિમાનનુ સ્વરૂપ કહો છો, તો શું આપ ત્યાંથી હમણાંજ આવો છો?" ગુરુએ કહ્યું. "અમે હમણાં ત્યાંથી નથી આવ્યા, એ તો સિદ્ધાંતને વિષે એનું સ્વરૂપ બતાવેલું છે, તે અમે બોલી જતા હતા. તે વિમાનના દેવતાઓ બહુ સુખી છે." અવંતિસુકુમાળે કહ્યું. 'હે આચાર્ય! હું તેજ વિમાનથકી ચ્યવીને અહિં આવેલો છું, તેથી હવે ત્યાંનાં સુખ ફરી સ્મરણમાં આવવાથી હું આ સ્થાનને વિષે રહેવાને અસમર્થ છું. તે દેવસુંદરીઓની પાસે આ મ્હારી સ્ત્રીઓ રાક્ષસીતુલ્ય લાગે છે; માટે હું અહિં રહી શકું તેમ નથી. તેથી આપ મને દીક્ષા આપો કે જેથી હું મ્હારો જન્મ કૃતાર્થ કરૂં." ગુરુએ તેની માતા અને સ્ત્રીઓની સમ્મતિ વિના દીક્ષા આપવાની ના કહી, તેથી તે વિમાનમાં જવાની ઇચ્છાવાળા તેણે પોતે પોતાની મેળે સંયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી ગુરુને નમી સ્મશાનભૂમિમાં જઈ તે કાયોત્સર્ગે રહ્યો. ત્યાં તેનો કોઇ પાછલા ભવની સ્ત્રી જે

ગયો." એમ ધારીને તેણીએ બીજી પીરસી તે પુત્રે ખાધી. પછી તે વાછરડાં ચારવાને બહાર ગયો, ત્યાં તેને સાધુ મળ્યા, તેમને પ્રણામ કરીને તે તેમની પાસે બેઠો. તેવારે સાધુએ ઉપદેશ દીધો કે:—

"આ દુષ્પ્રાપ્ય એવો મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને ઉત્તમ મનુષ્યોએ એવું કંઇ કરવું કે જેથી શીઘ્ર મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય. વ્યાધિ અને વેદનાથી ભરેલા આ અસાર સંસારને વિષે લેશમાત્ર સુખ નથી, એમ જાણતાં છતાં પણ જીવ જિનવરે કહેલો ધર્મ કરતોજ નથી. આવો ધર્મોપદેશ સાંભળીને બાળક તો હર્ષ પામ્યો. ઘેર આવ્યા પછી પેટમાં અકસ્માત્ પીડા થઈ આવવાથી તે મૃત્યુ પામ્યો. તેનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવી તેજ નગરને વિષે ધનસારશેઠની શીળવતી સ્ત્રીની કુક્ષિએ ત્રણ પુત્ર ઉપર ચોથો પુત્ર અવતર્યો. શુભ સ્વપ્ન આવ્યા પછી શુભ અવસરે શ્રેષ્ઠીની સ્ત્રીએ ઉંચ ગ્રહો રહે છતે પુત્રને જન્મ આપ્યો. માતા પિતાએ ચારે પુત્રોનાં અનુક્રમે-ધનદત્ત, ધનદેવ, ધનચંદ્ર અને ધન્ય એ પ્રમાણે નામ આપ્યાં હતાં. પહેલાના ત્રણ પુત્રોને અનુક્રમે-ધનશ્રી, ધનદેવી અને ધનચંદ્રા એ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પરણાવી. ધન્યનો જન્મ થતી વખતે નાળછેદન કરી ભૂમિને વિષે દાટતાં એક નિધાન નિકળ્યું, તેથી તેનું ધન્ય એવું નામ આપ્યું. પછી જેમ જેમ આ ધન્યકુમાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, તેમ તેમ શ્રેષ્ઠીના ગૃહને વિષે લક્ષ્મી દિવસે દિવસે વધવા લાગી. યોગ્ય વયે ધન્યકુમારને કળાચાર્ય પાસે ભણવા મૂક્યો, ત્યાં તે સકળ ધર્મ-કર્મ-શાસ્ત્ર-કળા પ્રમુખ શીખ્યો, એટલે માત પિતાએ તેનું બહુ ગૌરવ કરવા માંડયું; ત્યારે તેના ત્રણ મ્હોટા ભાઇઓએ તેનું કારણ પૂછયું. "અમે સૌ સગા ભાઇઓ છીએ, છતાં તમે કેમ એને અધિક આદર આપો છો?" માતા પિતાએ કહ્યું. "એ એના ગુણને લીધે પૂજવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે:—ગુણજ પૂજાય છે, જ્ઞાતિ (ઉત્પત્તિ સ્થાનક) પૂજાતું નથી. જુઓ કે, વનમાં ઉપજેલું પૂષ્પ તેને માણસો ગ્રહણ કર છે, ને અંગે ઉપજેલો મેલ તેઓ ત્યજી દે છે." ત્યારે તે સાંભળીને તેમણે કહ્યું. "હે પિતાજી! અમારી પરિક્ષા કરો." તે ઉપરથી પિતાએ તેમને ચારેને જૂદા જૂદા બત્રીશ બત્રીશ રૂપીઆ આપ્યા ને કહ્યું કે, "તમે એનાથી વ્યાપાર કરી આવો ને લાભ દેખાડો." તે લઇને તે સૌ બજારમાં ગયા. ધન્યકુમારે પોતાના બત્રીશ રૂપીઆનો એક મહાબળવંત મેંઢો (બોકડો) લીધો, ને તેને રાજપુત્રના મેંઢા સાથે લઢાવવાની સરત કરી. 'જેનો મેંઢો હારે તે જીતનાર મેંઢાના ધણીને એકહજાર સોનામ્હોરો આપે' એવો ઠરાવ કર્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે ધન્યકુમારનો મેંઢો જીત્યો ને તેને એક હજાર મ્હોરો મળી. તે લઇને તે ઘેર આવ્યો.

બીજા ત્રણ ભાઇઓએ વ્યાપાર કર્યો, પણ તેમાંથી તેઓ બહુ થોડું કમાયા. માત પિતાએ ધન્યકુમારની પ્રશંસા કરી, ત્યારે પેલા ત્રણે કહેવા લાગ્યા. "એણે એકવાર એટલું ઉપાર્જન કર્યું તેમાં તેની શી પ્રશંસા કરો છો? અમે આજસુધી અનેકવાર લાવ્યા છીએ તે સર્વ વિસ્મરણ થયું લાગે છે." ત્યારે વળી પિતાએ ચારે પુત્રોને જૂદું જૂદું સાઠ સાઠ માસા સુવર્ણ આપ્યું. સર્વેએ તેનો હોંશથી વ્યાપાર કર્યો, પણ ત્રણને તો લાભ ન થયો; તેથી તેઓ વીલે મોઢે ઘેર આવ્યા. પરંતુ ધર્મધુરંધર અને બુદ્ધિવંત એવો ધન્યકુમાર તો બજારમાં જઇને કોઇની દુકાન ઉપર બેઠો.

હવે એમ બન્યું કે, ત્યાં એક મહા ધનવંત પણ કૃપણ શિરોમણી શ્રેષ્ઠી વસતો હતો, તેણે બહુ આરંભે કરીને પુષ્કળ દ્રવ્ય એકઠું કર્યું હતું; પણ ધર્મકાર્યમાં તે કંઇ આપતો નહીં. પોતાના પરિવારને તે જીનાં વસ્ત્ર-અન્ન આપતો, ને પોતે પણ તેવાંજ વાપરતો. ઘૃતને સ્થાને તેલ ખાતો, તે પણ બહુ થોડુંજ. વાર્ષિક પર્વ આદિને વિષે તે લેશમાત્ર પણ ધન ખરચતો નહીં. તાંબૂલને સ્થાને ગુંદિકાદિનાં પત્ર ખાતો. બીજાને

કહ્યું છે કે:—જેના ઘરમાંથી પ્રાહુણો ભોજનાદિક પામ્યા વિના પાછો જાય છે, તેના પિતરાઇઓ અને દેવતાઓ તેનાથી વિમુખ થાય છે.” હવે પેલી ક્ષેત્રના સ્વામીની સ્ત્રીએ ધન્યકુમારને ખીર પીરસી, એવામાં તે ક્ષેત્રના સ્વામીને ક્ષેત્રને વિષે હળ ખેડતાં ખેડતાં, તે હળ ભૂમિને વિષે કોઈ કળશ નડવાથી અટક્યું. તપાસ કરતાં ભૂમિ મધ્યેથી એક સુવર્ણના કળશ નિકળ્યો, તે લઇને તેણે તે ધન્યકુમારને આપ્યો. તે એમ કહીને કે “હે પ્રાહુણા! આ ત્હારેજ ભાગ્યે નિકળ્યો છે, તે તું ગ્રહણ કર અને ઈચ્છા પ્રમાણે ભોજન કર.” ધન્યકુમારે ઈચ્છાપૂર ખીરભોજન જમીને પોતાની ઉદાર પ્રકૃતિને લીધે તે સુવર્ણ કળશ તે ક્ષેત્રના સ્વામીનેજ પાછો આપ્યો, ને તેને પ્રણામ કરીને તે ત્યાંથી ચાલ્યો.

ચાલતાં ચાલતાં તે રાજગૃહનગર સમીપે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંના બહારના ઉદ્યાનમાં જઇને બેઠો, એટલે તો દેવતાના અનુભાવથી અને ધન્યકુમારના પુન્ય પ્રભાવથી, સૂકાઇ ગએલું વન પુષ્પ અને ફળ આવવાથી પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું. માળી ધન્યકુમારના આગમનથી પોતાનું વન ફળ્યું જોઇને હર્ષ પામી તેને પોતાને ત્યાં લઇ ગયો, ને તેની ભોજનાદિકથી રૂડે પ્રકારે ભક્તિ કરી.

હવે ત્યાં શ્રેણિકરાજાની પુત્રી સોમશ્રી, શાળિભદ્રની ન્હાની બ્હેન સુભદ્રા અને ઉપર જણાવેલા માળીના શેઠ કુસુમપાળશેઠની પુત્રી પુષ્પવતી (કુસુમશ્રી) એ ત્રણે એકજ દિવસે જન્મેલી હોવાથી પરસ્પર સખીઓ હતી. તેણીઓ એક દિવસે માંહોમાંહે વિચારવા લાગી કે, “જો આપણ ત્રણેનો એક પતિ થાય તો આપણો કદાપિ વિયોગ થાય નહિ.” એવામાં તો માળીના શેઠ કુસુમપાળશેઠની પુત્રી પુષ્પાવતીએ પોતાની સખીઓને કહ્યું. “હે સખિઓ! આ ધન્યકુમાર બહુ ગુણવાન્ દેખાય છે, માટે તે આપણો પતિ થાય તો સારૂં.” તે ઉપરથી સોમશ્રીએ જઇને પોતાના પિતાને કહ્યું. “હે તાત! આ ધન્યકુમાર મ્હારો પતિ થાઓ.” તે ઉપરથી રાજાએ હર્ષ પામી તેણીને ધન્યકુમારને આપી. ત્યાર પછી શાળિભદ્રની માતા ભદ્રાએ તથા માળીના શેઠ કુસુમપાળ શેઠે પણ પોત પોતાની પુત્રીઓ તેને આપી. રાજાએ ધન્યકુમારને બહુ ગામોનો ગ્રાસ આપ્યો, એટલે તે પણ પૂર્વે કરેલાં પુન્યના યોગથી ભોગ ભોગવવા લાગ્યો.

એકદા તે પ્રિયાઓસહિત ક્રીડા કરતો છતો ગોખને વિષે બેઠો હતો, તેવામાં તેણે રાજમાર્ગને વિષે પોતાના માત પિતાને બહુ દુઃખી અવસ્થામાં જતા જોયા; તેથી તેણે છડીદારને મોકલી તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. બોલાવીને વસ્ત્રાભરણથી તેમની ભક્તિ કરી. પ્રિયાઓસહિત તેમને વંદન કર્યું. ને પછી પૂછ્યું. “હે માત પિતા! આપનું સર્વ ધન ક્યાં ગયું?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો. “ભાઈ! ત્હારા ગયા પછી સર્વ ધન પણ નાશ પામ્યું, ને એ અવસ્થામાં અમે ત્યાં રહ્યા. એવામાં સાંભળ્યું કે, ‘તને રાજાએ પોતાની પુત્રી પરણાવી છે.’ તેથી અમે અહિં આવ્યા છીએ.” વળી ધન્યકુમારે પૂછ્યું. “હે માતા! મ્હારા ભાઇઓ ક્યાં છે?” માતાએ કહ્યું. “લજ્જાને લીધે તેઓ નગરની બહાર રહ્યા છે.” તે ઉપરથી ધન્યકુમારે તેમને પણ સન્માનાદિસહિત બોલાવી જૂદાં જૂદાં ગામો અર્પ્યાં. કહ્યું છે કે:—સત્પુરુષો નિરંતર શત્રુ-મિત્રને વિષે સરખી રીતે પ્રગટપણે કરુણાયુક્ત હોય છે. આ પ્રમાણે તે ધન્યકુમારે સર્વ કુટુંબને સન્માનાદિકથી સંતોષ ઉપજાવ્યો, તેથી તેનાં માત પિતા તેને ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગ્યાં. આવું જોઇને ફરી પણ તેના ભાઇઓ તેની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા. તેઓએ કહ્યું. “આ ઘરનું ધન વેહેંચીને અમને ભાગ પાડી આપો એટલે અમારે જૂદા રહેવું છે.” ત્યારે શેઠે વિચાર્યું. “આ મ્હારા પુત્રો નિર્ભાગ્ય શિરોમણિ છે.” એમ ધારીને તેણે તેમને કહ્યું. “હે પુત્રો! ધન્યકુમારની ઈર્ષ્યા ન કરો. એ સઘળું ધન એના ભાગ્યને લીધે મળ્યું છે.” તોપણ તેઓ ફરી ફરીને કહેવા

લાગ્યા. "હે તાત! તમે ધન્યકુમારની વૃથા પ્રશંસા ન કરો. જ્યારે પૂર્વે એ આપણા ઘર થકી જતો રહ્યો હતો, ત્યારે તે ઘરમાંથી બહુ રત્નો લઇને ગયો છે. તેને લીધેજ તે અહિં ઋદ્ધિવંત થયો છે, ને રાજાએ પણ તેથીજ તેને સન્માનાદિ આપ્યું છે; માટે આજ અમે જૂદું ઘર કર્યા વિના જમવાના નથી." ભાઇઓનાં આવાં વચન સાંભળીને ફરી પણ ધન્યકુમાર પોતાના કુટુંબને રાત્રીને વિષે સૂતું મૂકીને જતો રહ્યો. દૂર દેશાવરમાં અનેક નગરો પ્રત્યે ભ્રમણ કરીને અંતે તે કૌશાંબીનગરીએ આવ્યો. ત્યાં સતાનિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના ખજાનામાં એક અમૂલ્ય રત્ન હતું, પણ કોઈ તેની પરિક્ષા જાણતું નહોતું. તેથી આ વખતે રાજાએ નગર મધ્યે ઉદ્‌ઘોષણા કરાવી કે, "જે એ રત્નની પરિક્ષા કરી શકશે, તેને રાજા સંતુષ્ટ થઇને એકસો હસ્તી, પાંચસો અશ્વ, પોતાની સૌભાગ્યમંજરી નામે પુત્રી અને પાંચસો ગામનો ગ્રાસ આપશે." એ ઉદ્‌ઘોષણા ધન્યકુમારે સાંભળી, તેથી પટહ પ્રત્યે સ્પર્શીને તે રાજસભામાં ગયો. ત્યાં જઇને તેણે પેલા રત્નની પરિક્ષા કરી, એટલે સર્વ સભા ચમત્કાર પામી; તેથી રાજાએ તેને મહોત્સવપૂર્વક પોતાની પુત્રી તથા પૂર્વોક્ત ગ્રામાદિ આપ્યાં. લોકોને વિષે પણ 'ધન્યકુમાર બહુ ઉતમ પુરુષ છે.' એવી ખ્યાતિ થઇ. પછી તેણે દેશો દેશ દ્રવ્યાર્જન નિમિત્તે બહુ માણસો મોકલ્યાં. એકદા લોકોપકાર નિમિત્તે તેણે નગરની બહાર ખ્યાતિને અર્થે એક તળાવ ખોદાવવા માંડ્યું.

અહિં આ ધન્યકુમારના ગયા પછી એમ બન્યું કે, તેના માતાપિતાનું સર્વ ધન ગયું. એટલે વળી શેઠી, ધન્યકુમાર વિના દુઃખી થયો. કહ્યું છે કે:–દરિદ્રી પુરુષને સમકાળે જ્વર, દૌર્ભાગ્ય, આળસ્ય, ક્ષુધા અને પુત્ર પુત્રી આદિકની સંતતિ એ પાંચ બલાઓ ઉપજે છે. એટલે શેઠીએ વિચાર્યું. "માણસ ધન વિના ગૌરવ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. પૂર્વે તો હું ધન્યકુમારના પ્રભાવે કરીને વિખ્યાત થયો હતો, તે હવે હું આ નગરને વિષે લોકો મધ્યે કેમ કરી શકીશ?" તે ઉપરથી તે પોતાના સર્વ કુટુંબીઓ સહિત વિચાર કરીને, દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને વિદેશ પ્રત્યે ચાલ્યો. ધન્યકુમારની બે સ્ત્રીઓને તો તેણે તેઓના પીયર મોકલાવી દીધી. પછી શેઠીએ સુભદ્રાને કહ્યું. "હે વત્સે! તું પણ તહારા પિતાને ઘેર જા." ત્યારે સુભદ્રાએ કહ્યું. "હે તાત! આપે જે કહ્યું તે યુક્તજ છે! પણ મ્હારી એક વિજ્ઞપ્તી છે તે એકાગ્રચિત્તે સાંભળો. જ્યારે સાસરે સુખ વૈભવાદિ હોય, ત્યારે ભલે સ્ત્રીઓ પોતાના પિતાને ઘેર રહે, પણ જ્યારે ત્યાં દુખ હોય ત્યારે તેઓએ સુખને અર્થે કદિ પણ પીયર જવું નહીં. સાસરામાં દુઃખ દેખીને જે સ્ત્રી પિતાને ઘેર જતી રહે છે, તે દુષ્ટ જાણવી. રૂડી સ્ત્રી તો પોતાના પીયરનું સુખ ત્યજીને, દુઃખ હોય છતાં પણ પતિના ગૃહને વિષેજ રહે છે; માટે તેણીએ તો સુખ દુઃખને વિષે કે દેશ પરદેશને વિષે પણ દેહની છાયાની પેઠે સાસરીઆની સાથેજ રહેવું કહ્યું છે. માટે ગમે તેવી વિપત્તિ હશે તોપણ હું આપની સાથેજ રહીશ." ડાહી વહુનાં આવાં વચન સાંભળીને શેઠી બહુ હર્ષ પામ્યો ને ઘેર તાળું દઇને સપરિવાર ચાલી નિકળ્યો.

હવે એક ગામથી બીજે ગામ, એક નગરથી બીજે નગર, અને એક દેશથી બીજે દેશ એમ ફરતાં ફરતાં તે ધનસાર શેઠ મજૂરી કરતો કરતો કૌશાંબી નગરીપ્રત્યે આવ્યો. ત્યાં તેણે એક માણસને પૂછ્યું. "હે ભાઇ! અહિં જે નિર્ધન માણસો આવે છે, તે કેવી રીતે ઉદરનિર્વાહ કરે છે?" પેલાએ ઉત્તર આપ્યો. "દ્રવ્ય હોય તો વ્યાપાર કરીને, ધન વગર હોય તે પારકા ઘરનું કામકાજ કરીને, અને કેટલાક નિર્ધન માણસો ધન્યકુમાર નામે શેઠ તળાવ ખોદાવે છે, ત્યાં મજૂરી કરીને ગુજરાન ચલાવે છે. ત્યાં મજૂરી કરનાર પુરુષને બે અને સ્ત્રીને એક દીનાર નિત્ય આપે છે. વળી સાંજે ખાવાને ભોજન આપે છે." એ સાંભળી ધનસાર શેઠી સકુટુંબ તે તળાવે ગયો, ને ત્યાં

બાજાઓની સાથે મજૂરી કરવા લાગ્યો. મજૂરી બદલ જે દ્રવ્ય મળતું, તેથી તેણે નિર્વાહ કરવો શરૂ કર્યો.

એકદા ધન્યકુમાર મસ્તક ઉપર છત્ર ધરાવતો, અશ્વારૂઢ થઇ પાળાઓની શ્રેણિથી પરિવર્યો છતો ત્યાં આવ્યો, એટલે બંદિજનો 'જયવંતા વર્તો, દીર્ઘાયુ થાઓ.' એવી બિરુદાવળી બોલવા લાગ્યા. કામ કરનારા પણ જયજય શબ્દ કરતા. પોતાનું કાર્ય પડતું મૂકી તેને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમને વિષે પોતાનું કુટુંબ પણ મજૂરી કરતું દેખીને ધન્યકુમાર કહેવા લાગ્યો. "અહો! દૈવે આ શું કર્યું? આ મ્હારા પિતા, આ મ્હારી માતા, આ મ્હારા ભાઇઓ તથા તેમની સ્ત્રીઓ અને વળી આ મ્હારી પ્રાણવલ્લભા સુભદ્રા કે, જેને ગોભદ્ર સરખા પિતા, ભદ્રા સરખી માતા અને શાળિભદ્ર સરખો ભાઈ છતાં પણ તે મસ્તક ઉપર મૃતિકાના ટોપલા ઉપાડે છે!" એમ વિચારી તેણે તેમને પૂછયું. "તમે કયાંથી આવ્યા છો?" તેમણે લજ્જાને લીધે પોતાનું ખરૂં સ્થાન નામ આદિ ગોપવીને અસત્ય ઉત્તર આપ્યો. ધન્યકુમારે વિચાર્યું. "એઓ મને ઓળખતા નથી. અહો! હું આવી રીતે રાજા થયો છું, ને મ્હારા કુટુંબીઓ આવી દુઃખી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા છે. કહ્યું છે કે:-કેટલાએક બીજા હજારોનાં પેટ ભરે છે. વળી કેટલાએક લાખોગમનાં પેટ ભરે છે, પણ કેટલાએક તો એવા હોય છે કે, પોતાનો પણ નિર્વાહ કરી શકતા નથી. આ પ્રત્યેકનાં શુભ કે અશુભ કૃત્યનું ફળ છે." પછી તેણે પોતાના સેવકોને બોલાવીને કહ્યું. "આમને સાંજે ભોજનમાં ઘૃત આપજો. એઓ બહુ દુઃખી જણાય છે. એ પરદેશી દયા કરવા યોગ્ય છે." ત્યારે સેવકોએ કહ્યું. "હે સ્વામી! સર્વને ઘૃત અપાય તો વધારે સારૂં." રાજાએ કહ્યું. "તેમ કરો." એટલે તો સર્વ મજૂર લોકો ખુશી થયા ને કહેવા લાગ્યા. "એમને લીધે આપણને પણ ઘી મળવા લાગ્યું."

વળી બીજે દિવસે પણ ધન્યકુમાર રાજા ત્યાં આવ્યો, ને શેઠને પૂછવા લાગ્યો. "અહો! તમારૂં કુટુંબ બહુ દુર્બલ જણાય છે એમ કેમ?" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "અમને છાશ મળતી નથી તેથી ગાત્રોને વિષે અંગતા પ્રાપ્ત થઇ છે, અમારાં પૂર્વભવનાં કરેલાં કર્મને યોગે અમારી આવી દશા થઇ છે." ધન્યકુમારે કહ્યું. "અમારે ત્યાં બહુ ગાયો તથા ભેંસો દુઝે છે, માટે તમારે છાશ લેવાને નિરંતર એકેક વહુને મોકલવી." શ્રેષ્ઠીએ તે ઉપરથી તેમનો બહુ ઉપકાર માન્યો. તે પછી ધન્યકુમાર રાજા દૈવને નિંદતો, ઘણા જને પરવર્યો પોતાને સ્થાનકે ગયો. ઘેર જઇ તેણે પોતાની સ્ત્રી સૌભાગ્યમંજરીને કહ્યું. "હે પ્રિયે! એક મહા કરુણાનું સ્થાનક એવો શેઠ બહાર તળાવ ખોદવાને આવ્યો છે, તેને ચાર પુત્રો છે. તેમને ચાર સ્ત્રીઓ છે. તેઓ અહિં એકેકી છાશ લેવા આવે, ત્યારે ત્હારે તેણીને એક મ્હોટો ઘડો ભરીને છાશ આપવી, અને જ્યારે ન્હાની વહુ છાશ લેવા આવે ત્યારે ત્હારે તેણીને છાશની સાથે શાળિ પ્રમુખ ધાન્ય પણ આપવું. કારણ કે એઓ બાપડાં બહુ દુર્બળ છે. તેમને દાન દેવાથી તને પૂન્ય થશે. કારણ કે, ગરિબ માણસોને આપેલું દાન ઘણા પુન્યને અર્થે થાય છે. કહ્યું છે કે:—અભયદાન, સુપાત્રદાન, અનુકંપાદાન, ઉચિતદાન અને કીર્તિદાન-એ પાંચ પ્રકારના દાનમાં પ્રથમ કહેલાં બે દાન મોક્ષના આપનારાં તથા બાકીનાં ત્રણ દાન ભોગ સુખને આપનારાં છે."

ધન્યકુમારની સ્ત્રીએ તો પતિના આદેશથી પેલી ન્હાની વહુ (સુભદ્રા) ને પહેરવાને અર્થે એક સાડી આપી. સસરાએ તેને સાડીસહિત, બહુ છાશ લઈ આવતી જોઇને કહ્યું. "આ મ્હારે ભાગ્યવાન્ વહુ છે." તે સાંભળી બીજી ત્રણ વહુઓ ઇર્ષ્યાથી કહેવા લાગી. "હે તાત! તમે પ્રથમ પણ અમારા દીયરને બહુ વખાણ્યા, તેથી તેઓ વિદેશ ગયા. હવે આ વહુ વખાણવા માંડી છે, તો તે પણ વિદેશ જતી રહેશે. ભાગ્યશાળી

તો ખરીજ! કારણ કે દિવસે માટીના ટોપલા ઉપાડવા પડે છે, ને રાત્રીએ સુવાનું પણ ભૂમિ ઉપરજ મળે છે! શાં ભાગ્ય છે ?"

એકદા ધન્યકુમારે સુભદ્રાને આવેલી જોઇને પૂછયું. "તમે કોણ છો અને અહિં કેમ આવ્યાં છો ?" તેણીએ લજ્જાથી નીચું મુખ રાખીને કહ્યું. "હું ગોભદ્રશેઠની પુત્રી અને શાળિભદ્રશેઠની ન્હાની બ્હેન છું. તમારાજ નામવાળા પતિ સાથે મ્હારૂં પાણિગ્રહણ થયું છે, તે ઘરને વિષે કલહ થવાથી વિદેશ ગયા છે." ધન્યકુમારે કહ્યું. "હે ભદ્રે! તમારો પતિ વિદેશ ગયો છે, તો તમારા વિના મૃત્યુ પામ્યો હશે; માટે હવે પતિવ્રતા પણું ત્યજી દઇને તમે મ્હારી સાથે ભોગ વિલાસ ભોગવો." આવાં વચન સાંભળીને તે સુભદ્રા તો હૃદયમાં વજ્રનો ઘાત થયો હોય તેમ કાન બંધ કરી, તે શંકાશીલ ધન્યકુમાર પ્રત્યે કહેવા લાગી. "હે ઉત્તમ પુરુષ! જેમ ઉન્મત્ત પુષ્પો (ધંતુરા) ની બેજ ગતિ છે, કે કાંતો શંકરના દેહની પૂજામાં કામ આવે છે, અથવા ભૂમિ ઉપર પડે છે. તેમ વિમળકૂળમાં ઉત્પન્ન થયેલી સ્ત્રીઓને પણ બેજ ગતિ છે. પતિના હસ્તનો સ્પર્શ અથવા અગ્નિમાં પડવું તેજ. હે ધન્યકુમાર! મને વાંછો છો તેથી તમે સાધુ-સારા છતાં અસાધુ લાગો છો. પરસ્ત્રીને ભોગવનારો પુરુષ આ લોકમાં તથા પરલોકમાં દુ:ખી થાય છે. કહ્યું છે કે:—ત્રણ જગત્‌ને વિષે વિસ્તર્યું છે પરાક્રમ જેનું, એવો રાવણ પણ પરસ્ત્રીની ઇચ્છાને લીધે પોતાના કૂળનો ક્ષય કરીને નરકગતિને પામ્યો છે."

તે સાંભળીને ધન્યકુમાર બોલ્યો. "હે ભદ્રે કોપ ન કર. કારણ સાંભળ:- હું પરસ્ત્રીલંપટ નથી, ફક્ત આ સર્વ વચન મેં ત્હારી પરિક્ષા કરવાને કહ્યાં છે." ત્યારે તે બોલી. જો આપ મ્હારા પતિ હો તો કંઇ નિશાની આપો." તે ઉપરથી તેણે કહ્યું. "રાજગૃહનગરને વિષે શ્રેણિકનૃપતિની પુત્રી પરણીને ત્યાંજ મ્હારી ત્રણે પ્રિયાઓને ત્યજી દઇને હું અહિં આવતો રહ્યો છું. વળી તને મેં એક રત્નની મુદ્રિકા આપી છે, તે નિશાની." ધન્યકુમારની આ નિશાની સાંભળીને તો તે ખરી પડવાથી, સુભદ્રાએ લજ્જા પામી નીચું જોયું. પછી ધન્યકુમારે તેણીને તેનાં જીર્ણ વસ્ત્ર બદલાવી નવાં વસ્ત્રાભરણ પહેરાવ્યાં, ને તેણીને પોતાના ઘરની સ્વામિની બનાવી.

અહિં પાછળ બહુ વખત થયા છતાં પણ ન્હાની વહુને ન આવેલી જોઇ સસરાએ મ્હોટી વહુને પૂછયું. "સુભદ્રા હજુ કેમ ન આવી? જુઓને!" વહુએ કહ્યું. "પિતાજી! એનો છાશ લેવાને અર્થે ધન્યકુમાર નામના સારા માણસને ઘેર ગઇ છે, તે તો ત્યાં દાસી થઇને રહી હશે. પેલો તેને ઉત્તમ ભોજનાદિ આપતો હશે, તેથી તેવા લોભથી તે ત્યાં રહી લાગે છે." એમ કહી મ્હોટી વહુ ત્યાં જઇ જુએ છે તો 'તેણીએ તો દીવ્યાભરણ પેહેરેલાં હતાં.' એટલે તે પાછી આવીને સસરાને કહેવા લાગી. 'મેં કહ્યું હતું તે સત્ય ઠર્યું છે. ત્યાં રહીને કદાપિ અનિષ્ટ કરશે. આજ તો તે ત્યાં જઇને પેલાની પત્ની થઇને બેઠી છે. અહો! સ્ત્રીચરિત્રને કોણ જાણી શકે? કહ્યું છે કે:—અશ્વનો ખણ્ખણ્ અવાજ, મેઘની ગર્જના, ભવિતવ્યતા, સ્ત્રીનાં ચરિત્ર અને મેઘ વરસસે કે નહિં વરસે? એટલાં વાનાં દેવ પણ જાણી શકતા નથી. તો પછી મનુષ્યની શી વાત? વળી અપાર એવા પણ સમુદ્રનો પાર પામી શકાય, પણ સ્વભાવથીજ વક્ર એવી સ્ત્રીઓના દુશ્ચરિત્રનો પાર ન પમાય." એ સાંભળીને વજ્રથી હણાયો હોય એવો ધનસારશ્રેષ્ઠી ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! એ વહુએ શું આદર્યું? ધિક્કાર છે! તેણીએ બન્ને કૂળ કલંકિત કર્યાં. પછી તેણે તો જઇને તે સર્વ વૃત્તાંત તેજ ગામના વ્યવહારીઓને નિવેદન કર્યું. પણ તેઓએ તો કહ્યું કે, "ધન્યકુમારને અમે કુમાર્ગે પ્રવર્ત્તતાં કદાપિ જોયો નથી. એતો અહિં પરસ્ત્રીઓનો ભ્રાતા ગણાય છે. તો તમે કહો છો કે, તેણે વિપરીત કર્યું છે તેનો

હેતુ કંઈ બરાબર સમજાતો નથી. એ બહુ ગૂઢ અંતઃકરણનો છે, તથાપિ તેની પાસે અમે તમારી વહુને છોડી દેવાની વાત કરીશું."

પછી શ્રેષ્ઠી તો પોતાને સ્થાને આવ્યો. પેલા વ્યવહારીઆ પણ ધન્યકુમાર રાજાને જઇને કહેવા લાગ્યા. "હે ધન્યકુમાર! તમે રાજાના જમાઈ છો, તમે સાધુપુરુષોમાં શિરોમણિ છો; માટે તમારે પરસ્ત્રીનું હરણ કરવું એ ઉચિત ન કહેવાય." તેમની આ વાત સાંભળ્યા છતાં ધન્યકુમાર તો તે ઉપર લક્ષ ન આપતાં બીજી વાત કાઢવા લાગ્યો. ત્યારે પેલાઓએ જાણ્યું કે, ધન્યકુમારને આ વાત ગમતી નથી, તેથી તેઓ તો ત્યાંથી આવતા રહ્યા, ને પોતપોતામાં વિચારવા લાગ્યા. "આ પ્રથમ તો બહુ ઉત્તમ આચરણવાળો હતો, હમણાં એની પ્રકૃતિ બદલાણી જણાય છે. કહ્યું છે કે:—અથાગ લક્ષ્મી, રાજાનું સન્માન ને મ્હોટા કૂળમાં જન્મ, એ ત્રણે વાનાં ઝટ માણસને વિકાર પમાડે છે."

પછી તો ધનસાર શ્રેષ્ઠી ધન્યકુમારનીજ પાસે જઇને બોલ્યો. "જો મેં કંઈ અપરાધ કર્યો હોય તો મ્હારો દંડ કરો, પણ આપ અન્યાય ત્યજીને મ્હારી વહુને છોડી મૂકો." તે સાંભળીને ધન્યકુમારે તો ઉલટો સુભટોને આદેશ કર્યો કે, "આ અનાર્ય વહુને શોધવા આવ્યો છે, તેને લઈ જઇને અંદરના ઓરડામાં પૂરી મૂકો." તેથી સુભટોએ તેને ઉપાડીને ઓરડામાં પૂરી દીધો. પછી ત્યાં જઇને ધન્યકુમારે હાથ જોડીને પિતાને પ્રણામ કરીને કહ્યું. "હે તાત! ક્ષમા કરો, મેં બાળક થઇને આપનો અપરાધ કર્યો છે. હું આપનો પુત્ર ધન્યકુમાર છું."

આ સાંભળીને ધનસાર શ્રેષ્ઠી હર્ષ પામ્યો. ધન્યકુમારે કહ્યું. "તમારે અહિં રહીને હમણાં ઉંચે શબ્દે ન બોલવું" એમ કહીને તેની બહુ ભક્તિ કરી. એટલે તે પોતાની સ્ત્રી તથા બીજા સર્વને ભૂલી ગયો. એવામાં ધન્યકુમારની માતા પણ ત્યાં આવીને બોલી. "હે સત્પુરુષ! તમે મ્હારી વહુ તથા મ્હારા પતિને કેમ રાકી રાખ્યા છે? તેમનો શો દોષ છે?" તે સાંભળીને તેણે તેણીને પણ પેલા ઓરડામાં મોકલાવી દીધી. પછી પોતે પણ ત્યાં જઈ પૂર્વની પેઠે પ્રણામ કરી માતાની પાસે ક્ષમા માગી. એવામાં પેલા ત્રણે ભાઇઓ પણ ત્યાં ફરિયાદ કરવાને આવ્યા. તેમને પણ તેણે અંદર પૂરાવ્યા. એટલે છેવટે તેની ભોજાઇઓ આવીને ધન્યકુમારના બારણે પોકાર કરવા લાગી કે, "આ રાજા અન્યાય કરે છે, કે જેણે અમારા પતિને પણ રોકી રાખ્યા છે. હવે અમે કોની આગળ પોકાર કરીશું." તેણીઓ એક પહોર સુધી ત્યાં ઉભી રહી, પણ તેમને કોઇએ પ્રત્યુત્તર ન આપ્યો; એટલે તેણીઓ પોતાને સ્થાનકે પાછી ગઈ.

વળતે દિવસે પ્રભાતે તેણીઓએ રાજા સતાનિક પાસે આવીને 'ચિરંજીવ, ચિરંનંદ' કહી ફરિયાદ કરી કે, "હે રાજા! અમે આપના નગરને વિષે આવી મજુરી કરીએ છીએ. એવામાં અહિં ધન્યકુમારરાજાએ પહેલાં અમારી દેરાણી, પછી અમારો સસરો, પછી સાસુ ને છેવટે અમારા પતિઓને પણ કારાગ્રહને વિષે પૂર્યા છે. તમારા જેવા પ્રજાપાળ રાજા છતાં અમારા સર્વ કુટુંબને તેણે પૂરી રાખ્યું છે. તો તેમના વિના અમે શી રીતે રહીએ? તે ધન્યકુમાર તો ઉત્તર પણ આપતો નથી." તે સ્ત્રીઓનું આવું બોલવું સાંભળીને સતાનિકરાજાએ પોતાના એક સેવકને મોકલી ધન્યકુમારને કહેવરાવ્યું કે "આ સ્ત્રીઓના કુટુંબને છોડી મૂકો; ને અન્યાયમાર્ગે આચરણ ન કરો. તે ઉપરથી ધન્યકુમારે કહ્યું. "હે રાજસેવક! હું કદાપિ અન્યાય કરૂં તેવો નથી, છતાં પણ જો હું અન્યાય કરૂં તો રાજાથી શું થાય તેમ છે?" આ સાંભળી તેણે તો ધન્યકુમારના સર્વ શબ્દો રાજાને કહી સંભળાવ્યા. રાજા સતાનિકને ક્રોધ ચઢ્યો, તેથી તેણે તે જમાઇને હણવાને પોતાના સર્વ સુભટોને મોકલ્યા. એ સાંભળીને ધન્યકુમાર પોતાની પ્રિયાઓ તથા સર્વ

વસ્તુઓને ગાડામાં ઘાલીને રહો. એટલામાં સૈન્ય આવ્યું, તેની સાથે યુદ્ધ થયું, તેમાં સકળ સૈન્ય ધન્યકુમારથી હાર પામીને નાશી ગયું; એટલે રાજા જાતે રણે ચઢયો. તે ઉપરથી મંત્રીઓએ તેને સમજાવીને કહ્યું. "હે રાજન્! કોપ ન કરો. જમાઇ સાથે લડવા જવું એ યોગ્ય નથી. ધન્યકુમારે જે કહ્યું છે તેમાં કાંઈ મર્મ હોવો જોઇએ કારણ કે, તે કદાપિ અન્યાયે ચાલે તેવો નથી; માટે પેલી સ્ત્રીઓને બોલાવીને ફરી પૂછવાથી કારણ સમજાશે." એમ કહી મંત્રીઓએ સ્ત્રીઓને બોલાવી પૂછ્યું. "તમારે કોઈ દીયર કે ભાઈ છે?" ત્યારે તેણીઓએ કહ્યું. "અમારો ધન્યકુમાર નામે દીયર, પૂર્વે અમારા નગરથી કયાંહિ જતો રહો છે, તે અત્યારે જીવતો હશે કે મૃત્યુ પામ્યો હશે, તેની અમને ખબર નથી." ત્યારે સચિવોએ તેણીઓને પૂછ્યું. "તમે કાંઇ તેનાં અંગલક્ષણ જાણો છો? જાણતા હો તો કહો." તેણીઓએ કહ્યું. "અમારા દીયરના ચરણમાં પદ્મનાં ચિન્હ છે, તથા ઉર્ધ્વરેખાઓ છે." ત્યારે પ્રધાનોએ તેણીઓને સમજાવી કે, "એ ધન્યકુમારનાં ચિન્હો જોવાને અર્થે તમે ત્યાં જઇને જળવડે એનાં ચરણ ધૂઓ." એમ સમજાવવાથી તેણીઓ તો ત્યાં ગઇ. તેમને જોઇને ધન્યકુમારે કહ્યું. "તમે અહિં કેમ આવી છો? તમારે અહિં શું કામ છે?" તેણીઓએ ઉત્તર આપ્યો. "તમે અમારા દીયર છો." ધન્યકુમારે કહ્યું. "શું તમે આકાશને વિષે ઉંઘીને આવો છો કે કંઇ વિભ્રમ થયો છે?" તે ધન્યકુમાર તો રાજગૃહના રાજા શ્રેણિકનો જમાઈ છે." ત્યારે પેલીઓએ કહ્યું. "અમારા દીયરના ચરણને વિષે ચિન્હો છે, માટે તમે અમને તમારા ચરણ ધોવા દ્યો." ધન્યકુમારે કહ્યું. પરસ્ત્રી સાથે તો હું વાત પણ ન કરૂં, તો સ્પર્શની તો વાતજ શી? એમ કરવાથી મને પાપ લાગે." એ સાંભળીને તો તેની ભોજાઇઓ મૌન રહી, ને ખેદ કરવા લાગી. સચિવોએ કહ્યું. "ખિન્ન ન થાઓ. સ્થિર મન કરો." તેમને આ પ્રમાણે કહી પછી તેમણે ધન્યકુમારને કહ્યું. "હે ધન્યકુમાર! આ તમારા ભાઇઓની સ્ત્રીઓનો ખેદ અપહરો. એણીઓને દિલગીર કરવાથી તમને પાપ લાગશે." એટલે ધન્યકુમારે કપટ ત્યજીને પોતાની ત્રણે ભોજાઇઓને પોતાને ઘેર મોકલાવી. પછી પોતે પણ ત્યાં જઇ સર્વ કોપ ત્યજીને તેમની સર્વની ભક્તિ કરી તેમને જમાડયા.

પછી તે રાજાને નમન કરવા ગયો. ત્યાં રાજાએ તેને પોતાની સાથેજ આસન ઉપર બેસાર્યો ને કહ્યું. "હે ધન્યકુમાર! તમને ધન્ય છે. પણ આ તમારી ભોજાઇઓને તમે કેમ બહુ વખત સુધી ખેદ પમાડી?" ધન્યકુમારે કહ્યું. "હે રાજન્! સાંભળો. ભાઇની સ્ત્રીઓજ ભાઇઓને પરસ્પર ભેદ પમાડે છે. કહ્યું છે કે:—ગાઢ સંબંધથી બંધાએલા ભાઇઓને વિષે ભેદ પમાડનાર સ્ત્રીઓજ છે. જુઓને, તાળાને ભેદ પમાડનાર પણ માંહિ આવી મળનાર કુંચીજ છે. સ્ત્રીના વચનથી ભાઇઓ જૂદા થાય છે. મેં ભોજાઇઓને ખિન્ન કરી તે એટલાજ માટે."

આવાં આવાં પ્રીતિ વચનો વડે રાજાને સંતોષ પમાડીને ધન્યકુમાર ઘેર આવ્યો. ત્યાં પિતા વિગેરેને ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરીને ઘરનો પાછલો વૃત્તાંત પૂછયો. શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "ભાઈ, ત્હારા ગયા પછી રાજાએ આપણું સર્વસ્વ હરી લીધું. આપણું જે દ્રવ્ય દેશાવરમાં વ્યાપારમાં રોકાયેલું હતું, તે પણ નાશ પામ્યું; એટલે તો અમે સર્વ દરિદ્રી થયા, તેથી ઘેર તાળાં દઇને આજીવિકા નિમિત્તે અહિં આવ્યા."

હવે રાજા અને ધન્યકુમારની વચ્ચે બહુ પ્રીતિ બંધાણી. તેઓ બન્ને સુગોષ્ટી કરી કાળને ક્ષણની પેઠે નિર્ગમવા લાગ્યા. એવામાં ધનસાર શ્રેષ્ઠીએ પ્રસંગ જોઇને પોતાના પુત્રોને કહ્યું. "જોયું તમારા ભાઈનું ભાગ્ય કે?" એ સાંભળી શરમાઈ જઈ તેઓ ધન્યકુમારને બહુ માન આપવા લાગ્યા.

"હે પુત્ર ! એ નટની પુત્રીને રહેવા દે, એ નહિ મળે." તે ઉપરથી પુત્રે વિચાર્યું કે, "પિતાજીએ મ્હારે અર્થે વિરુદ્ધપણું ઇચ્છયું છે, પણ હું તેણીના વગર જીવી શકું તેમ નથી." એમ કહી ગુરુજનનો ઉપદેશ નહિ ગણી, તે પોતેજ પેલા લંખીકાર નટને ત્યાં ગયો. ત્યાં નટે કહ્યું. "હે ઇલાચીપુત્ર ! જો તું અમારી નૃત્યકળા શીખે, તો તમને એ કન્યા આપીએ." કામાર્થી એવા ઇલાચીકુમારે તો એ ઉપરથી એ કળા શીખવા માંડી. કહ્યું છે કેઃ—જ્યારે કામના બાણથી માણસના અંતઃકરણરૂપ કુંભ જર્જરિત થાય છે, ત્યારે તેમાં થોડા ઉપદેશરૂપ જળ ક્યાંથી રહી શકે ? વળી સ્ત્રીરૂપી શસ્ત્રથી જેમનાં હૃદય ભેદાયલાં છે, એવા મનુષ્યો પ્રાણનોએ ત્યાગ કરે છે, તો તૃષ્ણા અને અભિમાનનો ત્યાગ કરે તેમાં કંઈ દુષ્કર નથી.

પછી તો પોતાની પ્રકૃષ્ટ બુદ્ધિને લીધે તે અલ્પસમયમાં નૃત્યકળાને વિષે પ્રવીણ થયો, એટલે પેલા નાટકકાર લંખીકારે તેને કહ્યું. "હવે ત્હારું વિજ્ઞાન લોકોને બતાવીને દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર, જેથી તને મહોત્સવપૂર્વક આ કન્યા આપું." તે ઉપરથી લંખીકાર પ્રમુખને સાથે લઇને ઈલાચીકુમાર બેન્નાતટ નગરે ગયો, ત્યાં જઈ તેણે મહીપાળ રાજાને કહ્યું. "અમારે આપને નાટક બતાવવું છે." ભૂપાળે તે વાતની હા કહી, એટલે તેણે વિનયસહિત એવી રીતે નાટ્ય ને નૃત્યના પ્રયોગ કર્યા કે, તેથી સર્વ લોકો ચમત્કાર પામ્યા ! પણ તે વખતે રાજાએ લંખીકારની પુત્રીને દીઠી, તેથી તે તેણીના ઉપર મોહિત થઈ, તેણીને લઇ લેવાના વિચારમાં પડયો. એટલે તે ઇલાચીપુત્રને કહેવા લાગ્યો:—"હે ઇલાચીપુત્ર ! હવે એ વાંસ ઉપર સૂઇ જઈ શરીરને બાંધીને નૃત્ય કરો." ઈલાચીએ એમ કર્યું. ત્યારે વળી રાજાએ તેને નિરાધાર રહેવાનું કહ્યું. એટલે તે આકાશમાં નિરાધાર પણ રહ્યો. રાજાએ જોયું કે, તેનું કોઇ વાતે પણ મૃત્યુ થયું નહીં. ત્યારે લંખીકારની પુત્રી તેને કોઈ પણ રીતે મળે એવું રહ્યું નહીં; તેથી રાજાએ ઇલાચીને ત્રણ ત્રણ વાર નૃત્ય કરવાનું કહી ચોથી વાર પણ અદ્ધર રહેવાનું કહ્યું. તે વખતે તે ઇલાચી જાણી ગયો કે, "રાજા કોઇપણ રીતે મ્હારું મૃત્યુ નિપજાવીને મ્હારી ભવિષ્યની સ્ત્રીને લઇ લેવા ઇચ્છે છે." એટલે તે ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો ! વિષમ એવા પણ વિષયને વિષે રક્ત હોવાથી આ રાજા નીચ કૂળમાં પણ ઉત્પન્ન થયેલી એ નટીને અર્થે મ્હારું મૃત્યુ નિપજાવવાને મ્હારી પાસે ફરી ફરીને નૃત્ય કરાવે છે. એના અંતઃપુરમાં દેવાંગના તુલ્ય સ્ત્રીઓ છતાં એ આને વિષે મન રાખે છે, માટે મને અને એને બન્નેને ધિક્કાર છે ! કહ્યું છે કેઃ—સ્વાધીન સ્ત્રીઓ છતાં પણ નીચ પુરુષ પરસ્ત્રીને વિષે લંપટ થાય છે. જેમ કાગડો જળ ભરેલું તળાવ મૂકીને ઘડા ઉપર જઇ બેસે છે, તેમ મેં પણ મ્હારા માતા પિતાના વચનનું ઉલ્લંઘન કરીને આવું અકાર્ય કર્યું, તેથી મ્હારું નિર્મળ કૂળ પણ કલંકિત થયું." આ પ્રમાણે તેનું ચિત્ત વૈરાગ્યવાસિત થયું છે, એટલામાં વળી તેણે કોઈ વ્યવહારીઆના ઘરમાં શાંત ચિત્તવાળા મુનિને ભિક્ષાને અર્થે પ્રવેશ કરતા જોયા. એટલે તેણે વિચાર્યું કેઃ-"રૂપમાં રંભા ઉપર પણ વિજય મેળવનાર એવી આ ધનપતિની સ્ત્રીને દેખીને, આ સાધુ લેશમાત્ર પણ સામું જોતા નથી, માટે તે અવશ્ય વંદન કરવા યોગ્ય છે. કહ્યું છે કેઃ—મેઘની વૃષ્ટિથી ખિન્ન થયેલા વૃષભો જેમ પૃથ્વી સામું જોઇને ચાલે છે, તેમ આ સાધુઓ પણ પરસ્ત્રીના રૂપને જોઇને તેણીના સામું જોતાજ નથી, તો તેઓ કેમ વંદનીય ન હોય ? વળી એ સાધુઓ તો અકાર્યને વિષે આળસુ છે, પારકા પ્રાણ લેવાને પાંગળા છે, પરની વાત સાંભળવાને બ્હેરા છે અને પરસ્ત્રીને જોવામાં અંધ છે, પણ હું તો એ નીચ કૂળમાં જન્મેલી સ્ત્રીને વિષે મોહિત થયો."

વાંસ ઉપર રહેલો ઇલાચીપુત્ર હૃદયને વિષે આવી અનિત્યભાવના ભાવે છે, તેવામાં

તેનો કર્મ સમૂહ ભેદાયાથી તે કેવળજ્ઞાન પામ્યો; એટલે દેવતાઓએ આવીને તેને યતિનો વેષ આપ્યો, ને સુવર્ણકમળની રચના કરી. તે સુવર્ણકમળ ઉપર બિરાજમાન થઇને ઈલાચીપુત્રે રાજાની સમક્ષ ધર્મોપદેશ દીધો. "હે ભવ્યજીવો! જેમ સમુદ્રને વિષે ચિંતામણીરત્ન પ્રાપ્ત કરવું એ દુર્લભ છે, તેમ આ સંસારને વિષે પણ મનુષ્ય જન્મ મેળવવો અતિ દુર્લભ છે." પછી રાજાએ કેવળીને પૂછયું. "આપને એ સ્ત્રી ઉપર કેમ રાગ થયો?" ત્યારે કેવળીએ કહ્યું. "પૂર્વે વસંતપુર નામા નગરને વિષે રાજાનો પુરોહિત મદન નામે બ્રાહ્મણ વસતો હતો, તેને મોહિની નામની પ્રાણથી પણ અધિક વલ્લભ વલ્લભા (સ્ત્રી) હતી. એકદા એ દંપતીએ સુગુરુ પાસે શ્રાવકવ્રત ગ્રહણ કર્યુ અને દૃઢ સાંકળથી હોયની! તેમ તેઓ પરસ્પર પ્રીતિથી એવા જોડાયા કે, તે પ્રીતિનો કદાપિ ભંગ થયો નહીં. એકદા મોહિનીએ મૂઢતાને લીધે જરા જાતિમદ કર્યો, અને તે અનુક્રમે જ્યારે મૃત્યુ પામી ત્યારે પણ તે ગુરુની સન્મુખ તેની આલોચના (આલોયણ) કર્યા વિના મૃત્યુ પામી. મૃત્યુ પામીને તે દેવલોકે ગઈ, ને બ્રાહ્મણ પણ અનુક્રમે મૃત્યુ પામી દેવલોકે ગયો. ત્યાંથી આયુષ્ય ક્ષય થયે ચ્યવીને મદનનો જીવ-જે દેવના હતો, તે હું-શ્રેષ્ઠીપુત્ર થયો, અને મોહિનીનો જીવ જાતિમદ કરવાથી તે લંખીકાર નટની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. એટલે પૂર્વે ભવના મોહને લીધે આ ભવમાં પણ મને તેણીના ઉપર મોહ થયો."

એ વૃત્તાંત શ્રવણ કરવાથી જેમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે, એવાં રાજા, રાણી, નટ પુત્રી વિગેરે ધર્મ પામ્યાં, ને શુક્લધ્યાનથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષે ગયાં.

॥ ઇતિ ઇલાચીપુત્રની કથા ॥

ચિલાતીપુત્ર.

સંસારી જીવ ઘણાં પાપ કર્યા છતાં પણ (ધર્મને લીધે) તે સર્વ કર્મથી છૂટે છે, ને ચિલાતીપુત્રની પેઠે સ્વર્ગાદિ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નગરને વિષે યજ્ઞને માનનારો એક યજ્ઞદેવ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે પોતાને પંડિત માનતો, ને નિરંતર અનંત સંસારને આપનારી એવી જિનમતની નિંદા કરતો. એકદા કોઇ બાળ સાધુએ તેને વાદ કરવાને બોલાવ્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું. "જે મને જીતશે તેનો હું શિષ્ય થઇશ." પછી તે બાળ સાધુ તે બ્રાહ્મણને પોતાના ગુરુ પાસે લઇ ગયો, ત્યાં તે ક્ષણમાત્રમાં હાર્યો, ને અંતે જૈનમતમાં દીક્ષિત થયો. એકદા શાસનદેવીએ તેને કહ્યું. "જેમ ચક્ષુવાળો માણસ પણ સૂર્યના તેજ વિના જોઈ શકતો નથી, તેમ જીવ પણ જ્ઞાન સહિત છતાં, શુદ્ધ ચારિત્ર વિના મુક્તિ દેખતો નથી." એ સાંભળીને એ બ્રાહ્મણ પણ અન્ય સર્વ યતિઓની પેઠે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવા લાગ્યો; પણ તેની સ્ત્રી શ્રીમતીએ તેને વશ્ય કરવાને તપને પારણે તેના ઉપર કામણ કર્યું. તે કામણથી તેનું શરીર દુર્બળ થઇ જવાથી મૃત્યુ પામીને તે સ્વર્ગે ગયો. તેની સ્ત્રી પણ તેના દુઃખે દુખી થઇને દીક્ષા ગ્રહણ કરીને સ્વર્ગે ગઈ. પોતાનાં કરેલાં કામણની તેણીએ ગુરુ પાસે આલોયણ ન કરી.

હવે તે યજ્ઞદેવનો જીવ સ્વર્ગથી ચ્યવીને રાજગૃહ નગરને વિષે ધનસાર્થવાહની ચિલાતી નામની દાસીને ઉદરે પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. તેનું ચિલાતીપુત્ર એવું નામ પાડયું. યજ્ઞદેવની સ્ત્રીનો જીવ પણ, સ્વર્ગથી ચ્યવીને તેજ ધનશેઠની સ્ત્રી સુભદ્રાના કુક્ષિએ પાંચ પુત્ર ઉપર છઠ્ઠી સુસુમા નામે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થઈ. હવે ધન્યશેઠે પોતાની સુસુમાં

પુત્રીની રક્ષાને અર્થે પેલા ચિલાતીપુત્રને રાખ્યો. જ્યારે જ્યારે પેલી રોવા માંડે, ત્યારે ત્યારે પેલો દાસીપુત્ર તેણીની યોનિને વિષે પોતાની આંગળી નાંખે, એટલે તેથી સુખ પામી તે રડતી બંધ રહે. આ વાતની ધનશ્રેષ્ઠીને ખબર પડી, ત્યારે તેણે રાજાના દંડના ભયે તે દાસીપુત્રને પોતાના ઘરથી કાઢી મૂક્યો. કહ્યું છે કે:—શિષ્યને શિક્ષા કરનાર ગુરુ હોય છે, દુરાત્મા પુરુષોને શિક્ષા કરનાર રાજા હોય છે, અને જેમનાં પાપાચરણ ગુપ્ત છે તેમને યમ પોતેજ શિક્ષા કરે છે.

હવે અહિંથી રજા મળી એટલે તે ચિલાતીપુત્ર સિંહગુહા નામની ભિલ્લલોકોની પલ્લીએ ગયો, ત્યાં તો તે પલ્લીનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો હતો, તેથી ચોરોએ આ ચિલાતીપુત્રને તેના મધુર શબ્દોથી આકર્ષાઇને પોતાનો સ્વામી બનાવ્યો. માણસનું ભાગ્ય દેશાંતરને વિષે પણ ઉદય પામે છે. કહ્યું છે કે:—મેઘથી આચ્છાદિત છતાં પણ સૂર્યની કાંતિ અંધકારને નિવારે છે. પણ ચિલાતીપુત્રને અહિં વિષયરૂપી શસ્ત્રની પીડા થવા લાગી, તેથી તેને સુસુમાપુત્રી યાદ આવી. એટલે તેણે પોતાના સર્વ ચોર-સેવકોને ધનશ્રેષ્ઠીને ત્યાં ચોરી કરવા જવા સાથે લીધા, ત્યાં એમ વ્યવસ્થા કરી કે, "જે માલ હસ્તગત થાય તે સર્વ તેમનો. ફક્ત સુસુમાપુત્રી ચિલાતીપુત્રની.' આમ ઠરાવ કરીને રાત્રીને વિષે સર્વ જણ તે શ્રેષ્ઠીને ઘેર ચોરી કરવા પેઠા. ચોરોને જોઇને શેઠ ભયથી વ્યાકૂળ થઈ પોતાના પાંચે પુત્રોને લઇને એકાંતમાં સંતાઈ ગયા કહ્યું છે કે:—નિત્ય પ્રવાસ (પંથ) સમાન અન્ય વૃદ્ધાવસ્થા નથી, ક્ષુધા સમાન વેદના નથી, મરણ સમાન બીજો ભય નથી, દારિદ્ર સમાન વૈરી નથ'. હવે પેલા ચોરો ધન લઇને તથા ચિલાતીપુત્ર સુસુમાપુત્રી લઇને ચાલ્યા. એટલામાં તો શ્રેષ્ઠીએ કોળાહળ કરી મૂક્યો; તેથી નગરરક્ષક વિગેરે ત્યાં આવ્યા. તેમને લઈ પોતાના પાંચે પુત્રો સહિત શ્રેષ્ઠી પેલા ચોરોની પાછળ ગયો. ચોરોએ નગરરક્ષકોને પોતાની પાછળ શસ્ત્ર સહિત આવતા જોયા, તેથી તેઓ ભયથી સર્વ માલ પડતો મૂકી દશે દિશામાં નાશી ગયા. પેલા રક્ષકજનો અને શ્રેષ્ઠી તથા તેના પુત્રો તો આગળ ચાલ્યા. તેમને ખભા ઉપર સુસુમાપુત્રીને બેસારીને ઉતાવળથી ચાલતા ચિલાતીપુત્રે પોતાની પાછળ આવતા જોયા, એટલે તેણે તેણીનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું, ને ધડને ત્યાં પડતું મૂકી મસ્તક હાથમાં લઇ તે જતો રહ્યો. એટલામાં સૌ ત્યાં આવ્યા. ત્યાં શ્રેષ્ઠી પોતાનું સર્વ ધન ગયું દેખીને તથા પુત્રીનું ધડ જોઇને બહુ વિલાપ કરી પાછો વળ્યો. પછી નગરને વિષે આવી શ્રી વીરપ્રભુ પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા ગયો. ત્યાં તેમણે ઉપદેશ આપ્યો કે, "સંસારી પ્રાણીઓના ચિત્તને વિષે નિરંતર એવી ચિંતા રહ્યા કરે છે કે, અહો! મ્હારે જોઇએ તેટલી લક્ષ્મી નથી: પુત્રો પણ સદ્‌ગુણી નથી: મ્હારૂં કુટુંબ પણ મ્હારા ઉપર સ્નેહાળુ નથી; વળી રાજા મ્હારા ઉપર દ્વેષ ધરે છે; આ ખળ પુરુષો મ્હારા ઉપર કુદષ્ટિ કરે છે; મ્હારૂં શરીર રોગે પીડિત છે અને પુત્ર પણ મહા દેવાદાર છે; માટે બુદ્ધિમાન્ મનુષ્યોએ આ સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે દુર્લભ એવો મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરીને અવશ્ય આત્મહિત કરવું. વિવેકી પુરુષો તો પૂર્વ જન્મમાં કરેલું પુન્ય હજુ પહેલો થતું હોય છે, ત્યાંજ ફરીથી તે નવું ઉપાર્જન કરવા માંડે છે; અને અવિવેકી પુરુષો ધર્મરૂપ દ્રવ્યથી નિર્ધન છતાં પણ બીજાને ભક્ષણ કરનારાની પેઠે ધર્મરૂપી ધન મેળવવાનો ઉપાય કરતા નથી. માણસો જેમ આલોકને અર્થે ઘણો પ્રયાસ કરે છે, પણ જો તેના લાખમા અંશનો પ્રયાસ પરલોકને અર્થે કરે તો તે સુખી થાય. હે પ્રાણી! તું તત્કાળ પ્રબોધ પામ. કારણ કે, ઘર બળતે છતે આ ચોરો ત્હારૂં સર્વ ધન લૂટી લે છે, માટે જ્યાં સુધી વૃદ્ધાવસ્થાની પીડા આવી પહોંચી નથી, વ્યાધિએ જીવને દુઃખી કર્યા નથી, અને ઇંદ્રિઓ ક્ષીણતા પામી નથી, ત્યાં સુધીમાં ધર્મ આચરો."

શ્રી વીર ભગવંતના મુખ થકી એવી દેશના શ્રવણ કરીને પાંચે શ્રેષ્ઠીપુત્રોએ શ્રાવક-ધર્મ અંગિકાર કર્યો, અને શ્રેષ્ઠીએ (ધનસાર્થવાહે) પોતે તો વૈરાગ્ય પામીને શ્રી વીર જિનેશ્વર પાસે સ્વર્ગ અને મોક્ષ ગતિને આપનાર એવો સંયમ ગ્રહણ કર્યો. સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી તે શ્રેષ્ઠી સ્વર્ગે ગયો.

હવે પેલો ચિલાતીપુત્ર હસ્તમાં મસ્તક લઈને રુધિરથી વ્યાપ્ત શરીરવાળો છતાં ઉતાવળથી માર્ગ કાપતો હતો, તેવામાં તેણે કાયોત્સર્ગે રહેલા એવા એક શાંત મુદ્રાવંત મુનિને દીઠા. મુનિને જોઇને તે બોલ્યો. "હે મુનિશ્વર! જલદી ધર્મ કહો, નહિં તો હું આ સ્ત્રીના મસ્તકની પેઠે તમારૂં મસ્તક છેદી નાંખીશ" મુનિએ જોયું કે, પાત્ર અનુકૂળ છે, તેથી તે 'ઉપશમ-વિવેક-સંવર' એ પ્રમાણે એ ત્રણ પદનું ઉચ્ચારણ કરીને આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા.

આ ચોર-ચિલાતીપુત્રે વિચાર્યું. "આ મુનિએ આકાશગામિની વિદ્યાનું ઉચ્ચારણ કર્યું કે, કંઈ મંત્રાક્ષર કહ્યા? કે કંઈ ધર્મમંત્ર કહ્યો?" એમ ચિંતવન કરી મુનિની જગ્યાએ ઉભો રહી તે ઉપશમ, વિવેક, સંવર એ ત્રણ પદનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. પણ તેને વિચાર આવ્યો કે, "ઉપશમ શબ્દનો અર્થ શો? એટલે તેણે પોતેજ તેનો અર્થ બેસાર્યો કે, 'ઉપશમ એટલે ક્રોધની ઉપશાંતિ, ક્રોધનો ત્યાગ.' એમ વિચારી તેણે ઉપશમ આદર્યો. વળી તેણે વિવેક શબ્દનો અર્થ ધારવા માંડયો, તે પણ તેણે ધાર્યો કે, 'કરવા યોગ્ય કૃત્ય હોય, તેનો અંગિકાર અને ન કરવા યોગ્ય હોય તેનો પરિત્યાગ કરવો એ વિવેક.' એમ સમજીને તેણે વિવેકનો અગિકાર કર્યો. છેવટે સંવર શબ્દનો અર્થ પણ તે સમજ્યો કે, પાંચ ઇંદ્રિઓનો જે પ્રસાર, તેનો નિરોધ કરવો. અર્થાત્ પાંચ ઇંદ્રિઓને તેમના તેમના તે તે વિષયમાં જતી રોકવી, એનું નામ સંવર.' એ અર્થ સમજીને તેણે સંવર પણ આદર્યો. આમ તે ચોર તે ત્રિપદીનું ધ્યાન ધરતો ત્યાં કાયોત્સર્ગે રહ્યો. તેનું સર્વ શરીર રુધિરથી ખરડાયલું હતું, તેની ગંધથી ત્યાં શુચિમુખી કીડિઓએ આવીને તેનું સર્વ શરીર ચાલણી જેવું કરી મૂક્યું, તે સર્વે વેદના તેણે સહન કરી, ને અઢી દીવસમાં તેણે સ્વર્ગ પદવી પ્રાપ્ત કરી.

જે ત્રણ જગતમાં સમ્યક્ પ્રકારે ઉપશમ, વિવેક અને સંવરરૂપ સંયમ પ્રત્યે આરુઢ થએલા છે, તે ચિલાતીપુત્રને હું નમસ્કાર કરૂં છું. જેના રૂધિરના ગંધે કરીને પગને વિષે ચડેલી કીડિઓ જેના મસ્તકને ખાય છે એવા તે દુષ્કારક ચિલાતીપુત્રને હું વંદન કરૂં છું. કીડિઓએ ચાલણીના સરખો કરી નાંખેલો ધીર એવો ચિલાતીપુત્ર તેવીજ રીતે મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો. જે ચિલાતીપુત્રે અઢી દિવસે કરીને અપ્સરાઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત તથા રમ્ય એવું ઇંદ્રભવન પ્રાપ્ત કર્યું. તે ચિલાતીપુત્રને હું વંદન કરૂં છું.

॥ ઇતિ ચિલાતીપુત્રની કથા ॥

યુગવાહુમુનિ.

પાટલીપુત્ર નામના અતિ રમ્ય નગરને વિષે વિક્રમબાહુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મદનરેખા નામે રાણી હતી, અને મતિસાગર નામનો મંત્રીશ્વર હતો. એકદા રાજા, રાણીને ચિંતાએ કરીને ખિન્ન થયેલી જોઇને, તેણીના દુઃખનું કારણ જાણવાની ઇચ્છાથી પૂછવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! તને શી વસ્તુની ચિંતા છે?" પ્રિયાએ ઉત્તર આપ્યો "આપના જેવા પતિ મને સર્વ પ્રકારે લાડ લડાવો છો, તો મ્હારે

અન્ય કંઈ દુઃખ નથી. ફક્ત મને એકે સંતાન નથી તેજ દુઃખ છે." પ્રિયાના દુઃખનું કારણ જાણીને રાજા સંતાનને અર્થે ત્રિકાળ પૂજન પૂર્વક કુળદેવતાની આરાધના કરવા લાગ્યો અનુક્રમે રાણીને ગર્ભ રહ્યો અને સમય પૂર્ણ થયે તેણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો. તેનો જન્મ મહોત્સવ કરીને રાજાએ તેનું યુગબાહુ એવું નામ પાડયું. વૃદ્ધિ પામતો તે શાળાએ જવાની યોગ્ય વયે પહોંચ્યો, ત્યારે પિતાએ તેને અભ્યાસ કરવાને શાળાએ મૂકયો. કહ્યું છે કે:—ધનહીન હોય તે હીન કહેવાતો નથી. કારણ કે, ધન તો કોઇને નિશ્ચળજ નથી. ખરો હીન તો તે માણસ કહેવાય કે, જે વિદ્યાથી હીન હોય તે. કારણ કે, તે (વિદ્યા) પુરુષોને વશ કરનારી, કલ્યાણ કરનારી અને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધીએ તો મન વાંછિત પણ આપનારી છે.

એકદા શાળાને વિષે કોઇ વિદેશી અતિથિ આવ્યો તે કહેવા લાગ્યો કે, "લોકોત્તર શ્રુત ઉત્તમ છે." પણ ઉપાધ્યાયે કહ્યું. "જેની બુદ્ધિ શસ્ત્રકળા તથા શાસ્ત્રને વિષે પ્રસાર પામે છે, તેને ઉત્તમ કહેવો." ઉપાધ્યાયનું એવું કહેવું સાભળીને રાજપુત્ર યુગબાહુ ત્યાંથી વનને વિષે જઇ સાધુને પૂછવા લાગ્યો. "હે મુનિ! પુરુષોને લોકોત્તર કળાની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય?" મુનિએ ઉત્તર આપ્યો. "હે વિક્રમબાહુ નંદન! શુભ કર્મના અનુકૂળપણાથી સર્વ શુભ વિદ્યા આદિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને અશુભ કર્મના ઉદયથી દુઃખ, મૂર્ખતા આદિ થાય છે. વળી પંચમી આદિનો તપ કરવાથી, અથવા દેવતાનું આરાધન કરવાથી મનુષ્યને મુક્તિનું સુખ આપનારૂં એવું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. જેવી રીતે સૂર્યના પ્રકાશથી અંધકારનો સમૂહ નાશ થઇ જાય છે, તેવી રીતે તપ કરવાથી મનુષ્યનાં અતિ દૃઢ એવાં પણ કર્મ ક્ષીણ થઇ જાય છે." મુનિનાં એવાં વચન સાંભળીને યુગબાહુએ છ મહિના પર્યંત પંચમીનો તપ કર્યો.

એવામાં એકદા અકસ્માત્ વર્ષાદ આવ્યો. તે ઉપર કવિ ઘટના કરે છે કે, આકાશને વિષે સૂર્ય મેઘના સમૂહથી છવાઇ ગયો, અને પંથીજનોની સ્ત્રીઓનાં મુખચંદ્ર કાજળવાળા આંસુથી આચ્છાદિત થયાં. જળથી સર્વ સરોવર ઝરા આદિ ભરાઇ ગયાં. આમ વર્ષાદ વરસવા લાગ્યો, તેથી કોઇક પુરુષે આવીને રાજાને કહ્યું. "હે રાજન્! ગંગાનો પ્રવાહ પ્રસરતો પ્રસરતો નગરને ડૂબાવી દેશે." ત્યારે રાજા તે પ્રવાહને પાછો વાળવાને અર્થે જવા લાગે છે, એટલે તેનો પુત્ર (યુગબાહુ) બોલ્યો. "પિતાજી, મને આજ્ઞા આપો. હું ત્યાં જઇશ." રાજાએ કહ્યું. "હે પુત્ર! તું આ સુવર્ણનું પૂતળું લઇને જા, ને ત્યાં જઇને સમ્યક્ પ્રકારે પૂજા કરીને આ પૂતળાને પ્રવાહમાં નાંખજે એટલે જળનો ઉપસર્ગ શાંત થશે." પિતાને પ્રણામ કરીને પુત્ર ત્યાં ગયો, ને તેમની આજ્ઞાને અનુસરીને સર્વ કર્યું. એવામાં તેણે પ્રવાહને વિષે કોઇ સ્ત્રીનો કરુણ સ્વર સાંભળ્યો. તેણીને ખેંચી લેવાને યુગબાહુ વિચાર કરે છે, તેવામાં તો કોઇક સ્ત્રી રુદન કરતી અને જળચરોને હણતી, જળ મધ્યે પ્રગટ થઇને કહેવા લાગી કે, "કોઈ રાજા કે રાજપુત્ર એવો છે કે, જે તણાઈ જતી મને આ પ્રવાહમાંથી રક્ષણ કરે?" વળી તે બોલી. "હે પૃથિવી! તું રત્નગર્ભા છતાં વંધ્યા જેવીજ છે. કારણ કે, તેં એવો કોઈ નર નથી પ્રસવ્યો લાગતો કે, જે મ્હારા પ્રાણનું રક્ષણ કરે?"

જળમાં રહેલી સ્ત્રીનું આ વચન સાંભળીને રાજપુત્ર સર્વ પરિવારની અવગણના કરીને તેણીને ખેંચી લેવાને પ્રવાહનાં પડયો. તે વખતે સૈનિકોથી જોવાએલો તે સ્ત્રીરૂપ પૃથ્વિનું રક્ષણ કરવાને જળની અંદર પડેલા નારાયણ ભગવાનની પેઠે શોભવા લાગ્યો. પછી કુમાર તરતો તરતો તે સ્ત્રીની પાસે ગયો, એટલે તે તો દૂર દૂર જવા લાગી. કુમાર પણ ધીમે ધીમે તેણીની પાછળ જવા લાગ્યો. તે એટલે દૂર ગયો કે, સેવકોની દૃષ્ટિથી

પણ અગોચર થયો. તેઓએ તેને જોયો નહીં એટલે અનુરાગને લીધે તેઓ બહુ દુઃખી થયા. સૂર્ય પણ કુમારનું હરણ થયું જાણી, તેજ દુઃખથી હોયની! તેમ અસ્ત પામ્યો. રાત્રીને સમયે જેમ ચક્રવાક પોતાનો મિત્ર અન્ય દેશમાં રહ્યો હોવાથી બહુ રુદન કરે છે, તેમ લોકો પણ તે સમયે રાજપુત્ર અન્ય દેશ તરફ જતો રહ્યા હોવાથી બહુજ શોક કરવા લાગ્યા. ને કહેવા લાગ્યા કે, "એ કુમાર તો સૂર્યપુત્ર જે કામદેવ, તેનું શરીર જોવાની ઇચ્છાથીજ હોયની! તેમ સમુદ્રને રસ્તે પાતાળમાં ગયો છે."

પછી સેવકોએ નગરમાં આવીને તે સર્વ વૃત્તાંત રાજાને નિવેદન કર્યું. તે વૃત્તાંતના દુઃખથી હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયેલ શોકરૂપ શસ્ત્રથી પીડાયેલ રાજા જાણે તેને વજ્રનો આઘાત થયો હોયની! તેમ પડી ગયો. ચંદન આદિ શીતળ ઉપચારોવડે તેને સ્વસ્થ કર્યો, એટલે તે પુત્રના ગુણનું સ્વરૂપ કહેવા લાગ્યો. અહો પુત્ર! તે ત્હારી ભક્તિ ક્યાં! તે ત્હારી શક્તિ ક્યાં!! તે ત્હારી ક્ષમા અને બુદ્ધિ પણ ક્યાં!!! એ ત્હારા ગુણોમાંનો એક ગુણ પણ અન્ય સ્થળે ક્યાંહિ દેખાતો નથી. હે વત્સળ પુત્ર! તું મને જન્મથીજ વ્હાલો હતો, તો હવે વૃદ્ધાવસ્થાથી જર્જરિત એવા મને ત્યજીને ક્યાં જતો રહ્યો?" એટલે રાજાને પ્રધાને કહ્યું. "આ સંસાર સમુદ્રને વિષે પ્રાણીઓ પાણીના પરપોટાની પેઠે ઉત્પન્ન થાય છે, અને ફરી નાશ પામે છે. તેમાં જાણવાનું એટલુંજ છે કે, ઇષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ સત્પુરુષોને વૈરાગ્યના કારણભૂત થાય છે. પણ મોહાંધ પુરુષોને તેજ અત્યંત ક્રોધ-શોક કરાવે છે, એજ આશ્ચર્યકારક છે. દૈવની શક્તિનું નથી ઉલ્લંઘન કરી શક્યો ચક્રવર્તિ રાજા કે સ્વર્ગાધિપતિ ઇંદ્ર. એમ ડાહ્યા પુરુષો કહે છે. કહ્યું છે કે—અનેક શેવકોથી સેવન કરાએલા અને મ્હોટા સૈન્યવાળા કયા દૈત્યે, સ્વભાવથી ભયંકર એવો આ કાળ વશ કરાયો છે? અર્થાત્ કોઇથી નથી કરાયો."

મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળીને નૃપતિ ખડ્ગ ખેંચીને બોલ્યો. "બસ, એવું બોલતો બંધ રહે અને મ્હારી દૃષ્ટિથી દૂર થા." તે ઉપરથી ફરી અંજળિ જોડીને મંત્રીશ્વરે કહ્યું. "હે રાજન્! મેં મૂર્ખતાથી એ કહ્યું, તોપણ મ્હારે જરા બીજું કહેવાનું છે, તે કહું છું. શુભાશુભ કર્મ દૈવજ કરાવે છે. સૃષ્ટિના સંહારના કારણનું વર્ણન એ શોભારૂપજ છે. વૃદ્ધાવસ્થા નિત્ય પાછળ લાગેલી છે. રાજપુત્ર આવશે, માટે ચિત્તમાં ખેદ ન કરવો." મંત્રીશ્વર એમ કહે છે, એટલામાં તો અકસ્માત્ પ્રભાતના મંગળ શબ્દનો ધ્વનિ સંભળાયો, અને કોઇક પુરુષ રાજા પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો. "હે દેવ! અંધકારના સમૂહને હણનારા સૂર્યસમાન કાંતિવાળા યુગબાહુના આગમનની આપને વધામણી દઉં છું." એ સાંભળી વધામણી લાવનારને ઇનામ આપીને પ્રફુલ્લિત નયને રાજા ઉભો થયો. એવામાં તો સમસ્ત લોકોના શોકનું ઉન્મૂલન કરતો, ઉત્તમ પ્રકારના અલંકારથી દેદિપ્યમાન દેહવાળો, ઉદયકાળે દુઃખે જોઇ શકાય એવા સૂર્યસમાન અને નૃપતિની ચક્ષુરૂપ એવો રાજપુત્ર ત્યાં આવ્યો. પ્રણામ કરતા પુત્રને આલિંગન દઇને રાજા પૂછવા લાગ્યો. "હે પુત્ર! તું ક્યાં ગયો હતો? અને અહિં કેવી રીતે આવ્યો?" કામદેવસમાન સ્વરૂપવાન પુત્રે ઉત્તર આપ્યો કે, "પિતાજી, હું ગંગાનદીના પ્રવાહને પાછો વાળવાને ગયો હતો, ત્યાં તેમાં કોઇ સ્ત્રીને રુદન કરતી સાંભળીને તેમાં મેં પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં તો મને મૂર્છા આવી અને મ્હારૂં ચૈતન્ય પણ જતું રહ્યું. એમ આગળ ચાલતાં હું કોણ? ક્યાંથી આવ્યો? ક્યાં જઉં છું? એનું પણ મને ભાન રહ્યું નહિં. થોડા વખતમાં હું સચેત થયો ને જોઉં છું તો હું ગંગા નદીના તટ ઉપર બેઠેલો હતો. જોવા લાગ્યો તો આપણું નગર ન મળે, ન મળે આપણી ગંગા, કે ન દીઠી પેલી કન્યા! આ શો અકસ્માત્ થયો? એ મ્હારા વિચારમાં આવ્યુંજ નહિં. આતે શું ઇંદ્રજાળ છે?

કે મને સ્વપ્ન આવ્યું છે? અથવા તો મતિવિભ્રમ થયો છે? આમ ક્ષણભર હું વિચાર કરીને ઉભો થયો ને ફરવા લાગ્યો, ત્યાં મેં એક કલ્પવૃક્ષ દીઠા. તે સ્થળે ઉદ્યાનને વિષે એક વિચિત્ર સાતમાળનો મહેલ મ્હારા જોવામાં આવ્યો. મેં તેમાં પ્રવેશ કર્યો, ને અનુક્રમે હું તેની છઠ્ઠી ભૂમિકાએ ગયો ત્યાં મેં અપૂર્વ ગીતનાદ શ્રવણ કર્યો. આગળ જઉં છું તો બારણા આગળ ઉભેલી એક છડી ધારણ કરનારી દાસીએ આવીને મને કહ્યું. "હું શારદાદેવીની શબ્દવિદ્યા પ્રતિહારિણી છું, તેણીએ તમને બોલાવવાને માટે મને મોકલી છે; માટે તે દેવી પાસે આગળ ચાલો." એમ કહીને તે મને ત્યાં લઇ ગઇ. મેં શારદાદેવીનાં દર્શન કર્યાં. સુંદર અને મનોહર અપ્સરાઓનો પરિવાર તેણીને નમન કરી રહ્યો હતો. એણીએ મ્હારા તરફ ઘણી વાર સુધી કુતૂહળને લીધે જોયા કર્યું. વળી એ શારદાદેવીને ડાબી અને જમણી બાજુએ તર્કવિદ્યા અને સાહિત્યવિદ્યા પંખાવડે વાયુ ઢાળતી હતી. મેં દેવીને નમસ્કાર કર્યો, એટલે તેણીએ મને બોલાવીને પોતાના ખોળામાં બેસાર્યો અને અમૃતસમાન મધુરી વાણીથી કહ્યું. "હે રાજપુત્ર! ત્હારા હૃદયને વિષે લેશમાત્ર વિસ્મય પામીશ નહિ." પણ હું તો વિનય કરવા મંડ્યો. એ જોઇને વાગ્દેવી કહેવા લાગ્યાં "સમ્યક્ પ્રકારે આરાધન કરવાવાળા એવા તને જોઇને મેં ત્હારા સત્વની પરિક્ષા કરી છે. મેં તને મ્હારૂં ક્રીડાવન દેખાડવાને મ્હારી પ્રતિહારિણીને મોકલીને અહિં બોલાવ્યો છે. તું સત્વવાન નીવડ્યો છે. હું ત્હારા તપથી તુષ્ટમાન થઈ છું. ત્હારા પૂર્વના કરેલા કર્મનો સંબંધ તને કહું છુ, તે તું સાંભળ:—

પૂર્વે પુષ્પપુર નગરને વિષે કોઇએક નિર્ધન પુરુષ વસતો હતો. એકદા સર્વ નગરના લોકો કૌમુદી મહોત્સવ કરતા હતા, તે વખતે તે ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! મ્હારા જેવો નિર્લજપાત્ર ખરેખર મંદભાગ્ય છે. પૃથ્વિ ઉપર મ્હારા જેવો કોઇ નહિ હોય! કારણ કે, આવા મહોત્સવમાં પણ મને લેશમાત્ર ભિક્ષા મળી નહીં. મ્હારા પ્રાણ મને છોડી જતા નથી. અહિં મને ભિક્ષા મળી નહીં, તે અવશ્ય મ્હારા પૂર્વભવના કર્મનું વિલસિત છે. મ્હારે અને નગરમાં રહેનારા બીજા પ્રાણીઓને મનુષ્યપણું સમાન છતાં આ જે વિશેષ (તફાવત) રહ્યો, તે મ્હારા માનવા પ્રમાણે પુન્ય અપુન્યનુંજ કારણ છે. મેં પૂર્વ ભવે કંઇ પુન્યકર્મ નહિં ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેને લીધેજ હું આ જન્મમાં સંપત્તિરહિત અને દુઃખનો ભાજન થયો છું. માટે હવે ચાલ, હું કોઇ સ્થળે જઇને ઝંપાપાત કરૂં કે જેથી હવેને જન્મે ફરી દુઃખી ન થઉં." એમ ઠરાવ કરીને તે ઝંપાપાત કરવા ચાલ્યો. તે સ્થળે જઈ તેણે અભિષ્ટ દેવતાને નમસ્કાર કર્યો, ને ઝંપાપાત કર્યા પહેલાં તે ચોદિશે જોવા લાગ્યો તો પોતાની બાજુમાંજ અશોકવૃક્ષને તળે તેણે એક મહા સમતાવંત મુનિને દીઠા. તેમને તેણે પંચાંગે કરીને પ્રણામ કર્યો. આ મુનિ ત્રણ જ્ઞાને યુક્ત હતા, તેથી તેમણે ધ્યાનને અંતે તેના ઉપકારને અર્થે મધુર વાણીથી કહ્યું. "હે વત્સ! તું ક્યાંથી આવ્યો?" તેણે કહ્યું. "હું નિર્ધન છું, મ્હારૂં દારિદ્ર હજુ ગયું નહિં, આપના દર્શનથી હું આજ કૃતાર્થ થયો." મુનિએ તેને સમજાવ્યો કે, "વત્સ, તું મૂર્ખ કેમ થયો છે? તું તત્વને જાણતો નથી. સાંભળ.—આ લોકને વિષે ઋદ્ધિ, લક્ષ્મી, સુખ, સંપત્તિ પ્રાપ્ત થવી સુલભ છે, પણ ચિંતામણીરત્ન જેવો જે આ મનુષ્યજન્મ છે, તે મેળવવો અત્યંત કઠણ છે. આ અસાર દેહ નાશ પામશે, માટે ત્હારે તપશ્ચર્યા કરવી. બુદ્ધિમાન જનોએ દુષ્કર્મના નાશ કરવાને અર્થે તપરૂપી અગ્નિવડે કાયાનું શોષણ કરવું ને આત્માને નિર્મળ કરવો. હે વત્સ! ત્હારે ત્હારા પૂર્વકર્મનું નિર્મૂલન કરવાને અર્થે જ્ઞાનપંચમીની તપશ્ચર્યા કરવી. અજ્ઞાનતારૂપી જ્વરના ઉદ્‌ગારો માણસનો ત્યાં સુધીજ પરાજય કરે છે કે, જ્યાં સુધી કરેલી તપશ્ચર્યાનો પૂર્ણ વૈભવ પ્રગટ થયો નથી, જેમનો તપરૂપી

કુહાડો બહુજ ઉગ્ર સ્ફુરાયમાન છે, તેમના દુષ્કર્મરૂપી વેલાઓ સમૂળ ઉન્મૂલન પામે છે. જેણે અતિ નિર્મળ એવો તપધર્મ ભાવસહિત આરાધ્યો છે, તેણે દાનધર્મ અને શીળધર્મ પણ નિશ્ચે આરાધ્યા સમજવા. તપરૂપી મનોરથનો દોહદ અસાધારણ સંપત્તિ વાળો છે, અને તે અવશ્ય મનોરથરૂપી વૃક્ષના ફળને વિસ્તારે છે; માટે હવે ત્હારો અંતરાય ક્ષીણ થવાથી આ પંચમીનું તપ કરીશ તો ત્હારા મનોરથરૂપી વૃક્ષને સર્વ મનવાંછિત ફળ પ્રાપ્ત થશે."

મુનિની આવી દેશના સાંભળીને તે ડાહ્યા પુરુષે તપધર્મનો અંગિકાર કર્યો. પછી પોતે ઘેર જઇને પંચમ્યાદિ તપ કરવા લાગ્યો. એમ તેણે પોતાના જન્મને કૃતાર્થ કર્યો. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પામી, તે પંચમીના તપના પ્રભાવથી રાજાનો પુત્ર થયો, તે યુગબાહુ તુંજ. હે યુગબાહુ! આવો ત્હારો પાછલા ભવનો સંબંધ છે." એમ દેવીએ કહ્યું. વળી સંતુષ્ટ થએલાં તે દેવી બોલ્યાં. "શસ્ત્રકળા અને શાસ્ત્રકળાને વિષે ત્હારૂં કૌશલ્ય લોકોત્તર (અસાધારણ) થાઓ." એમ કહીને તેમણે મને બે મંત્ર આપ્યા. એક પ્રતિપક્ષી (શત્રુ) નો પરાજય કરનાર, અને બીજો કામમંત્ર (મનવાંછિત પૂર્ણ કરનાર). આ પ્રમાણે મેં મ્હારા પૂર્વભવનો સંબંધ સાંભળ્યા પછી શસ્ત્ર શાસ્ત્રાદિ કળા—કૌશલ્યની વિદ્યાનો મંત્ર ગ્રહણ કર્યો. તેટલામાં તો મેં મને પોતાને ગંગાનદીના તીરના પ્રદેશ ઉપર જતો જોયો. એટલે તો હૃદયને વિષે આનંદિત થતો આપને પ્રણામ કરવાને હું અહિં આવ્યો."

યુગબાહુનો આ વૃત્તાંત શ્રવણ કરીને નૃપતિએ તેને યુવરાજ પદવી આપી. પછી આમ્રવૃક્ષની પેઠે સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરીને, તે આથ જનોના મનોરથ પૂર્ણ કરવા લાગ્યો. ત્યારથી તે યુગબાહુ માત પિતાની ભક્તિમાં તત્પર અને જૈનધર્મ પાળવામાં એક થઇને પંચમ્યાદિ પર્વને દિવસે તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો.

એકદા અર્ધરાત્રીને સમયે તેણે પોતાના આવાસમાં સૂતાં સૂતાં કોઇ કરુણામય સ્વર સાંભળ્યો, તેથી તે ક્યાંથી આવે છે? તે જાણવાની ઇચ્છાથી ઝટ બેઠો થઈ તેણે શય્યા ત્યાગ કરી, હસ્તને વિષે ખડ્ગ લઇ તે સ્વર સન્મુખ ચાલી નિકળ્યો. તો વનમાં તેણે એક સ્ત્રીને રુદન કરતી દીઠી, ને એક પુરુષ તેની પાસે ભોગની પ્રાર્થના કરતો હતો, તેને પણ તેણે જોયો. જોઇને કુમાર એક વૃક્ષની પાછળ સંતાઇને ઉભો રહ્યો. પેલો પુરુષ તે સ્ત્રીપ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. "હું ત્હારો દાસ થઇને રહેવાનું કબૂલ કરૂં છું, છતાં પણ તું ઉત્તર આપતી નથી; તો જો આ મ્હારી તરવાર અને સ્મરણ કર ત્હારા ઇષ્ટદેવનું." તે સાંભળીને તે સ્ત્રી કહેવા લાગી. "હે મૂઢ! હું અન્ય કોઇનું સ્મરણ કરતી નથી, મ્હારા હૃદયને વિષે તો યુગબાહુ કુમાર રમ્યા કરે છે, તેજ મ્હારો ઉત્કૃષ્ટ દેવતા છે. મ્હારા જેવી મંદભાગિણીને જો દૈવ તેનું દર્શન અહિં નહિં કરાવે, તો હું માગી લઉં છું કે, "ભવાંતરને વિષે પણ તે મ્હારો પ્રાણનાથ થાય."

એ સાંભળીને "મ્હારૂં નામ એ સ્ત્રી ક્યાંથી જાણે?" એમ વિચારી યુગબાહુ કુમાર હર્ષિત થઇ ખડ્ગ ખેંચીને દોડ્યો. "અરે ક્રૂર ચાંડાળ! સ્ત્રીઘાતી તું ક્યાં જાય છે?" એમ તિરસ્કાર કર્યો, એટલે પેલો પુરુષ કહેવા લાગ્યો. "અરે ભલા માણસ, તું અહિંથી ઝટ જતો રહે. ધોબીનું આયુષ્ય ક્ષીણ થયે ગધેડાની પેઠે તું શા માટે અહિં મરવા આવે છે?" કુમારે ઉત્તર આપ્યો. "પ્રાણ ઝટ જતા હોય તો પણ બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ સ્વાર્થ ત્યજીને પરમાર્થ કરવો ઘટે છે. પણ તેં આ અતિ ક્રૂર કર્મ શું આદર્યું છે? તે તને ઉચિત છે? એ ઉભયલોકને વિરુદ્ધ છે; સુબુદ્ધિ જન એમ ન કરે." આ સાંભળી તે પુરુષ બોલ્યો. "અરે દુષ્ટ! શું તું મને ઉપદેશ કરવા આવ્યો છે?" એમ કહીને તે

યુગબાહુને હણવાને ઉઠયો. બન્નેનું ખડ્ગ યુદ્ધ ચાલ્યું. તેમાં પેલા પુરુષે કુમારને પરાક્રમી જોઇને, તેને નાગપાશથી બાંધી લીધો. તે ઉપરથી કુમારે સરસ્વતીએ આપેલો મંત્ર સ્મરણ કરી તેના નાગપાશને ત્રોડયો. અનુક્રમે બન્નેને બહુ યુદ્ધ થયું. છેવટે કુમારે પેલા પુરુષને સ્તંભિની વિદ્યાથી સ્તંભાવી મૂકયો. એવામાં પેલી સ્રીએ યુગબાહુનું રૂપ જોયું એટલે વિસ્મય પામી તે ચિંતવવા લાગી. "જો આ અહિં આવ્યો છે એ રાજપુત્ર યુગબાહુજ હોય, તો તો આ અધમ એવા પણ વિદ્યાધરે નિ:સંશય મ્હારા ઉપર ઉપકાર કર્યો." પછી કુમારે પેલા પુરુષને બંધનથી મુક્ત કર્યો એટલે તેણે તેને પ્રણિપાત કર્યો. એટલામાં તો કોઈ વિદ્યાધર સુંદર વસ્રાલંકાર ધારણ કરતો છતો વિમાનમાંથી ઉતરીને ત્યાં પ્રગટ થયો, ને રાજકુમારની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો. "હે યુગબાહુ ! તું સ્વસ્થ થઇને મ્હારૂં વચન સાંભળ:—

ભરતક્ષેત્રની સીમા ઉપર આવેલા વૈતાઢ્ય પર્વતની ઉત્તર શ્રેણિમાં અલકાપુરીને પણ તિરસ્કાર કરનારૂં એવું ગગનવલ્લભ નામે નગર છે. ત્યાં મણિચૂડ નામે વિદ્યાધર રહેતો હતો, તેને મદનાવળિ નામે સ્રી હતી. આ દંપતીને જળદેવતાએ એક પુત્રી આપી હતી. તેણીનું નામ અનંગસુંદરી એવું પાડયું. તે અનુક્રમે યૌવન પામી ચોસઠ કળામાં કુશળ થઇ, એટલે તેણીએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "જે કોઇ પુરુષ મ્હારા પૂછેલા ચાર પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશે, તે મ્હારો ભર્ત્તાર થશે. પછી તે ગમે તો ખેચર (વિદ્યાધર) હો અથવા ભૂચર (પૃથ્વી ઉપર ચાલનાર મનુષ્ય) હો." તેણીની આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને અનેક વિદ્યાધરો અને રાજાઓ ત્યાં આવ્યા. સર્વે અહંકારથી ભરેલા હતા, પણ કોઈ તેણીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકયા નહિં; એટલે પુન્યરહિત જીવોને જેમ લક્ષ્મી ફળીભૂત થતી નથી, તેમ તેમના મનોરથ પણ ફળીભૂત થયા નહીં. આ જોઇને રાજા મણિચૂડે એક ઉત્તમ નૈમિત્તિક (જોષી) ને પૂછયું. તેણે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો કે, "યુગબાહુ નામનો ભૂચર, એ અનંગસુંદરીનો ભર્ત્તાર થશે." ત્યારથી જેમ લક્ષ્મી કૃષ્ણને વિષે અનુરાગ યુક્ત થઇ હતી, તેમ તે (અનંગસુંદરી) આપનાં કાર્ય ને સદ્ગુણ કાને પડયાથી આપને વિષેજ ચિત્ત લગાડીને રહી છે. ગઈ પરમ દિવસે પ્રભાતે શંખપુરના સ્વામી પવનવેગ નામના વિદ્યાધરે સભામાં આવીને મણિચૂડની પાસે તેની પુત્રીની માગણી કરી, ત્યારે રાજાએ તેને પેલા ચાર પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનું કહ્યું. પણ તે તો તેને ન આવડયા, તેથી તે વિલક્ષ બની ગયો, એટલે છેવટ તે અનંગસુંદરીનું હરણ કરી ગયો; તેથી પેલા અન્ય સર્વ વિદ્યાધરો સ્વસ્થાનકે ગયા. એ અનંગસુંદરીનો હું મામો થઉં છું. દૈવયોગે હું અહિં આવી પહોચ્યો છું. આ તે અનંગસુંદરી ને આ તે પવનવેગ. વળી આ પવનવેગ મ્હારો જમાઈ થાય છે."

અનંગસુંદરીનો મામો આ પ્રમાણે કથાનક કહે છે, ત્યાં અકસ્માત્ મણિચૂડ પણ સહપરિવાર આવી પહોચ્યો; ને તેણે યુગબાહુને કહ્યું. "હે બળવત ભુજાદંડવાળા યુગબાહુ! આ મ્હારી પુત્રી મ્હારા જીવિત સમાન છે. નિમિત્ત જોનારા નૈમિત્તિકે મને પૂર્વે 'આપ એના ભર્ત્તાર થશો.' એમ કહ્યું છે. વળી આ વિદ્યાધરના સ્વામીએ પણ આપને એ જણાવ્યું હશે; માટે એ કન્યાનું હું તમને દાન દઉં છું. એમાં મ્હારી પ્રભુતા (માન, મ્હોટાઇ) છે, એટલુંજ નહિ; પણ એ કન્યાની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ પણ આપના ઉપરજ રહેલો છે. આપના સમાન વિના કારણે ઉપકારી પુરુષો કયાં હોય? (પણ ખરે) જો સૂર્ય ન હોય તો વિશ્વનું જીવિન કેમ ટકી રહે?"

વનને વિષે આ વાત થાય છે, એવામાં તો ત્યાં પોતાના પુત્રનો વૃત્તાંત જાણ્યાથી, વિક્રમબાહુ રાજા પણ આવ્યો. આ બન્ને રાજાનો સંયોગ અહિં ગંગાના અને યમુનાના

પ્રવાહ જેવો પ્રશંસા કરવા યોગ્ય થયો. હવે પવનવેગે પણ યુગબાહુને પ્રણામ પૂર્વક કહ્યું: "હે રાજન્! મેં સ્ત્રીહરણનું પાપ કર્યું છે, માટે મને ક્ષમા આપો." પછી યુગબાહુએ તેને પોતાનો સેવક બનાવ્યો. ત્યાર પછી મણિચૂડ વિદ્યાધર અન્ય સર્વ વિદ્યાધરોને પોતાની નગરી પ્રત્યે તેડી ગયો. ત્યાં નગરીની બહાર તેણે એક રમ્ય મંડપ રચાવ્યો, ને તેમાં આસનો મૂકાવ્યાં. તે ઉપર સર્વ ભૂચર અને ખેચર (રાજા અને વિદ્યાધર) આવીને બેઠા. પછી મણિચૂડ, વિક્રમબાહુ અને યુગબાહુ એ ત્રણે ત્રણ ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયા; એટલે અનંગસુંદરી પણ યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ સજીને ત્યાં આવીને પિતાને નમન કરીને તેમની સમીપે બેઠી. ત્યારે રાજા મણિચૂડે કહ્યું. "આ મ્હારી પુત્રીએ જે ચાર પ્રશ્નો પુછ્યા હતા, તેના ઉત્તર આજ સુધી પણ કોઇ આપી શકયું નથી. તે ઉત્તર હવે આ યુગબાહુ કુમાર આપશે." તે પછી યુગબાહુએ એ કુમારીકાના ચારે પ્રશ્નોના ઉત્તર એક સુવર્ણની પૂતળી પાસે અપાવ્યા. તે આ પ્રમાણે:—

પ્રશ્ન—કળાવાન્ કોણ? ઉત્તર—પુન્યમાં રુચિવાળો. પ્રશ્ન—સદ્‌બુદ્ધિવાળો કોણ? ઉત્તર—કરુણામાં તત્પર હોય તે. પ્રશ્ન—સારા ભાગ્યવાળો કોણ? ઉત્તર—સારૂં બોલનારો. પ્રશ્ન—વિશ્વને જીતનાર કોણ? ઉત્તર—ક્રોધને જીતનારા.

એ પ્રકારે સમસ્યા પૂરી એટલે જય જય શબ્દ થવા લાગ્યા, તેથી નૃપકુમારી અનંગસુંદરીએ યુગબાહુ રાજપુત્રના કંઠને વિષે સહર્ષચિત્તે વરમાળા આરોપી, અને સર્વેએ જય જય શબ્દ કર્યો. પછી શુભ મુહૂર્તે મણિચૂડ રાજાએ પોતાની પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું, ને વિક્રમબાહુ આદિ રાજાઓનું વસ્ત્રાલંકાર આદિથી સન્માન કર્યું. એટલે વિક્રમબાહુ વર કન્યાસહિત પોતાની નગરીએ ગયો. અનુક્રમે સર્વ રાજા અને પવનવેગાદિ વિદ્યાધરો પણ પોત પોતાને સ્થાનકે ગયા.

એકદા વિક્રમબાહુ રાજાએ જિનેશ્વર ભગવાનની ઉત્તમ રીતે પૂજા કરી અને બંદીજનોને મુક્ત કરી તેમજ મંત્રીશ્વરની રજા લઈ યુગબાહુને પોતાને પદે સ્થાપી ગુરુ પાસે સંયમ અંગિકાર કર્યો. ત્યાર પછી યુગબાહુ ભૂપતિએ પણ પોતાના પિતાએ આપેલી વિદ્યાના બળે સર્વ શત્રુઓને વશ કર્યા. મણિચૂડ વિદ્યાધરે પણ દીક્ષા લઇને યુગબાહુને વિદ્યાધરોનો અધિપતિ બનાવ્યો. એકદા અનંગસુંદરીએ ઉત્તમ દિવસે શુભ સ્વપ્નથી સૂચિત એવા એક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. તેનો જન્મોત્સવ કરીને તેનું રત્નબાહુ એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે પુત્ર વૃદ્ધિ પામ્યો. તેને ધર્મ કર્મ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરાવ્યું.

એકદા વિક્રમબાહુ મુનિ, કે જેમને હમણાં આચાર્યપદ પ્રાપ્ત થયું હતું, તે વિચરતા વિચરતા ત્યાં આવ્યા; એટલે યુગબાહુ તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા ગયો. ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો કે, "શાશ્વત એવો જે ધર્મ, તે પિતા—માતા—સ્ત્રી—મિત્ર—પુત્ર—સ્વામી કે બંધુથી પણ અધિક છે. મૃત્યુ પછી પણ તેજ સંગાથે જાય છે, અને દુઃખને દૂર કરનારો પણ તેજ છે; (પરંતુ) આ સ્વજન વર્ગમાંથી કોઇ તેવા નથી. વળી આ ધર્મ છે તે પ્રાણીઓને મહા મંગળિકનું કારણ છે; માતાની પેઠે સર્વ દુઃખનું ચૂર્ણ કરનારો છે; પિતાની પેઠે સકળ ચિંતિત અર્થને પૂરનારો છે, અને મિત્રની પેઠે હર્ષ પ્રત્યે આપનારો છે. આ જીવિતવ્યની સ્થિતિ વીજળીના ચમકારા જેવી છે; લક્ષ્મી સંધ્યાની માફક ક્ષણ વાર દેખાઇને નાશ થઇ જાય છે, અને મ્હોટાઇ પણ જળતરંગ સમાન ચપળ છે; તેથી આ શાશ્વત એવો ધર્મજ સેવન કરવાયોગ્ય છે."

ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરી વૈરાગ્ય પામી યુગબાહુ નૃપતિએ પુત્ર રત્નબાહુને રાજ્યપદે બેસારી પોતે ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. ગુરુએ કહ્યું. "શુદ્ધ ચારિત્ર પાળજે. કારણ કે, તેના ચારિત્રથી સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે:—કેટલા

એક સિંહ સમાન થઇને ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે, પણ પાળવામાં તે શિયાળ સરખા થાય છે. (અર્થાત્ ગ્રહણ કરતી વખતની દૃઢતા પાળતી વખતે રહેતી નથી.) કેટલાએક શિયાળ સમાન ગ્રહણ કરે છે, પણ પાળે છે સિંહની પેઠે. કેટલાએક શિયાળ જેવા અનીને તે ગ્રહણ કરે છે, ને પાળે છે પણ શિયાળની પેઠે. પણ સર્વેથી ઉત્તમ જીવ તો તેજ કે, જે સિંહ સમાન થઈ ગ્રહણ કરે છે ને પાળે છે પણ સિંહ જેવાજ થઇને. માટે તમારે આ છેલ્લા અને ચોથા વર્ગની સમાન ચારિત્રનું પાલન કરવું." ગુરુનું આવું વચન શ્રવણ કરીને પછી છઠ્ઠ-અઠ્ઠમ-પક્ષખમણ-માસખમણ આદિ તપશ્ચર્યા કરતાં કરતાં તેમણે ઘાતિકર્મનું છેદન કર્યું. અનુક્રમે તપ કરતા એવા તેમને સર્વ કર્મ ક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. છેવટે અનેક ભવ્યજીવોને ચિરકાળપર્યંત પ્રબોધીને યુગબાહુ મુનિ મોક્ષે ગયા.

॥ ઇતિ યુગબાહુમુનિની કથા ॥

મૂળગાથા.

अज्जगिरि अज्जरक्खिय, अज्जसुहत्थी उदायगो मणगो ॥
कालियसूरी संबो, पज्जुन्नो मूलदेवो अ ॥ ५ ॥

આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિસૂરિ, આર્યરક્ષિતસૂરિ, ઉદયનરાજર્ષિ, મનકપુત્ર, કાળિકાચાર્ય, બીજા કાળિકાચાર્ય, ત્રીજા કાળિકાચાર્ય, શાંબકુમાર અને પ્રદ્યુમ્નકુમાર. તેમજ મૂળદેવ. એ અગીઆર મહા પુરુષોની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૫)

આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિસૂરિ.

આ પૃથ્વિ ઉપર અરિહંત ભાષિત ધર્મ કરનારા ભવ્ય પ્રાણીઓ, આર્યમહાગિરિ તેમજ આર્યસુહસ્તિસૂરિની પેઠે વિજય અને સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્થૂળભદ્ર મુનીંદ્રને આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિ નામના બે શિષ્યો હતા. ધર્મના ચરણરૂપ અને જ્ઞાનના ચક્ષુરૂપ તેઓ અંગસહિત દશ પૂર્વધારી થઇને પૃથ્વિને પવિત્ર કરતા હતા. તેમાં આર્યમહાગિરિ તો અનેક શિષ્યોને વાચનાજ આપતા. પોતાના ગચ્છનો સર્વ ભાર તેમણે આર્યસુહસ્તિ ઉપર નાંખ્યો હતો. આમ તે જિનકલ્પીની સમાન એકાકી થયા. જિનકલ્પના વિચ્છેદને લીધે ગચ્છમાં રહ્યા છતાં જિનકલ્પી આર્યમહાગિરિ તપશ્ચર્યા કરતા પૃથ્વિને વિષે વિહાર કરતા હતા.

એકદા એ બેઉ સૂરિ પાટલીપુત્ર નગરે ગયા, ત્યાં સુહસ્તિ આચાર્યે વસુભૂતિ નામના શ્રેષ્ઠીને પ્રતિબોધ્યો. એટલે તે જીવ-અજીવ-આદિ નવતત્વનો જાણનારો થયો. પછી પોતે પોતાના કુટુંબીઓને બોધ દેવા લાગ્યો. પણ તે તેમને પ્રતિબોધી શકયો નહીં; એટલે તેણે ગુરુ સુહસ્તિને તે કારણે પોતાને ઘેર બોલાવ્યા. તેમણે ત્યાં આવીને સંસારરૂપી દાવાનળના તાપને સમાવનારી દેશના દેવી શરૂ કરી. એવામાં ત્યાં ભિક્ષાને અર્થે આર્ય મહાગિરિ આવી ચઢ્યા; એટલે તત્ક્ષણે શ્રી સુહસ્તિસૂરિએ ઉઠીને ભક્તિપૂર્વક તેમને વંદન કર્યું. ત્યારે શ્રેષ્ઠી વસુભૂતિએ સુહસ્તિસૂરિને કહ્યું. "હે ભગવન્! આપ જે સર્વના ગુરૂ છો, તેમના પણ શું આ ગુરુ છે?" શ્રી સુહસ્તિ આચાર્યે ઉત્તર આપ્યો. "એ મ્હારા ગુરુ છે, જિનકલ્પી થઈ બીજે ભક્તપાન કરે છે, તપશ્ચર્યા કરતાં તેઓ કર્મરૂપી રોગને હણે છે." આમ સૂરિનો તેમના ગુરુ તરફ આવો શ્રેષ્ઠ ભક્તિભાવ જોઇને અને

ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને સકળ કુટુંબ પ્રબોધ પામ્યું. એટલે આચાર્ય સુહસ્તિ પોતાને સ્થાનકે ગયા.

હવે પાછળ વસુભૂતિએ પોતાના બંધુવર્ગ પ્રત્યે કહ્યું કે, "આ મુનિ મોક્ષમાર્ગને દેખાડનારા છે, માટે જ્યારે જ્યારે આપણે ત્યાં આવે, ત્યારે ત્યારે આપણે તેમને બહુ માન પૂર્વક ભક્તપાન આપવું. કારણ કે, તેવું દાન બહુ ફળ આપનારૂં છે. મોક્ષફળદાયી છે." એકદા આર્યમહાગિરિજિ ત્યાં ભિક્ષાને અર્થે આવી ચઢ્યા, ત્યાં શ્રાવકો તેમને ભક્તપાન વહોરાવવા બહુ વિનય ભક્તિસહિત ઉદ્યમવંત થયા. 'તે સર્વ વસ્તુ અશુદ્ધ છે.' એમ જ્ઞાનવડે મહાગિરિએ જાણ્યું, ને ઉપાશ્રયે ગયા. ત્યાં જઇ સુહસ્તિસૂરીને કહેવા લાગ્યા "ત્હારા ઉપદેશથી તે પેલા સર્વ શ્રાવકો મને અશુદ્ધ આહાર વહોરાવવા ઉદ્યમવંત થયા." તે સાંભળી વિનયવંત સુહસ્તિસૂરીએ કહ્યું. "ક્ષમા કરો, ફરી હું એવું નહિં કરૂં."

અન્યદા જીવંતસ્વામીની પ્રતિમાની રથયાત્રા જોવાને બન્ને સૂરિ અવંતી નગરીએ વિહાર કરી ગયા. ત્યાં અનેક વૈરિઓ ઉપર વિજય મેળવનાર સંપ્રતિ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. મહા ઉત્સવસહિત જીવંતસ્વામીનો રથ નગરમાં ફરવા નિકળ્યો. સંસારરૂપી સમુદ્રને તરી જવાને વહાણરૂપ એવો આ રથ ચાલ્યો, તેની પાછળ સંઘ સહિત બન્ને સૂરિ પણ ચાલતા હતા. રથ નગરની મધ્યે ફરતો ફરતો રાજ્યદ્વાર પાસે આવી પહોચ્યો, તે વખતે રાજા ગવાક્ષમાં બેઠા હતો, તેને સુહસ્તિ આચાર્યને જોઇને વિચાર થયો કે, "આવા શાંતાત્મા પુન્યમૂર્તિ મુનિને મેં પૂર્વભવે કે આજ ભવમાં કયાંય પ્રથમ દીઠા છે ખરા. એમને જોવાથી મને બહુજ મોહ ઉપજે છે. કહ્યું છે કેઃ—જેને જોવાથી હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે અને દ્વેષ નાશ પામે છે, તેને પૂર્વભવનો બંધુ જાણવો." આમ ફરી ફરી વિચાર કરતા એવા રાજાને મૂર્છા આવી, ને તે ભૂમિ ઉપર પડયો; પણ મંત્રીઓના વાયુ પ્રક્ષેપ-આદિ શીતોપચારથી તે સચેતન થયો, ને તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તત્ક્ષણ ઉભા થઇને ગુરુ પાસે જઈ રાજાએ તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી ને પોતાના પૂર્વ ભવના ગુરુ આ ભવમાં અહિં મળ્યા એથી તેણે તેમની પાસે બહુ મસ્તક નમાવ્યું. બે હાથ જોડીને રાજાએ હર્ષસહિત પ્રશ્ન કર્યું કે, "હે ભગવન્! જૈનધર્મનું ફળ શું?" ગુરુએ ઉત્તર આપ્યો. "સુપકવ ફળ તો અમૃત, બાકી અપકવ ફળ તો કલ્પનાથી ઘણાં થાય." વળી નૃપતિએ બીજું પ્રશ્ન કર્યું કે, "આ અસ્પૃષ્ટ એવા સામાયિકનું ફળ શું?" ઉત્તર મળ્યો કે, "સામાયિક કરનારો પ્રાણી જે પુન્ય બાંધે છે, તેની સંખ્યા થઈ શકતી નથી. કહ્યું છે કેઃ—સામાયિક કરવાથી શ્રાવક સાધુ સમાન થાય છે, માટે વારંવાર સામાયિક કરવું. વળી અસ્પૃષ્ટ સામાયિકથી રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, એ રાજ્ય ફળ."

એ સાંભળી રાજાએ વળી પૂછ્યું. "હે ભગવન્! આપે મને ઓળખ્યો કે નહિં?" ઉપયોગ મૂકી જાણીને ગુરુએ કહ્યું. "જ્ઞાનના ઉપયોગી હોવાથી વિહાર કરતા આપણે શ્રી મહાગિરિસૂરિની સંગાથે કોશાંબી નગરીએ ગયા હતા, ત્યાં સાધુ ઘણા હતા, ને વસતિ ન્હાની હોવાથી, આપણે જૂદું રહેવું પડ્યું હતું. તે વખતે મ્હોટો દુકાળ હતો. મહર્દ્ધિકશ્રાવકો આપણને બહુ અન્ન વહોરાવતા હતા. કોઈક શ્રાવકને ત્યાં આપણા સાધુઓ ભિક્ષાર્થે ગયા હશે, ત્યાં તેમની પાછળ કોઈ રંક પ્રાણી ગયો, તેણે તેમની પાસે બહુ અન્ન જોઇને કહ્યું. "હું દીન છું, ક્ષુધાતુર છું, મરી જઉં છું, માટે મને કંઇક આપો." ત્યારે પેલા સાધુઓએ કહ્યું. "અમારા ગુરુ જાણે, અમે તો તેમને આધિન છીએ, અમે પોતે કંઇ આપી શકીએ નહીં." ત્યારે તે રંક માણસે ગુરુ પાસે જઇને ભોજનની યાચના કરી. જ્ઞાનયુક્ત ગુરુએ તેનો આગલો વૃત્તાંત (ભવ) દેખીને કહ્યું. "જો દીક્ષા લે તો ભોજન મળે." તે રંકે વિચાર્યું. "હું ઘણા કાળથી કષ્ટ તો સહન

અશ્વને બદલે શ્રાવકો પોતેજ તીર્થંકરના રથને ચૈત્યના દ્વારથી ખેંચી લઇ જતા, તે જાણે તેઓ પોતાના આત્માને સંસારથકી ખેંચી લેતા હોયની! તેમ દેખાતા હતા.

એટલામાં શ્રી સુહસ્તિઆચાર્ય જૂદા જૂદા દેશોમાં વિહાર કરીને ફરી ત્યાં આવ્યા. તે સમયે, જેમને જરા પણ માન નથી એવા, સમકિતી શ્રાવકો જિનચૈત્યથકી પોતાની દૃષ્ટિ ફેરવીને ચમત્કારસહિત તે રથની સામું જોવા લાગ્યા. નવ પ્રકારનાં વાજિંત્રો વાગતાં હતાં, તેથી આનંદમાં મગ્ન થતા લોકોને સ્વપ્ન જેવો મહોત્સવ થયો. ધર્મરૂપી સમુદ્રનાં મહાન્ મોજાંઓની સમાન સંખ્યાબંધ ભમતા શ્રાવકોનાં પાતકો તે રથનાં દર્શનથી નાશ પામ્યાં. પ્રત્યેક દુકાનની શ્રેણિએ જિનભક્ત શ્રાવકો પૂજન કરવા લાગ્યા, અને કેસરના જળના છાંટા નાંખવા લાગ્યા. આમ ચતુર્વિધ સંઘ અને ચતુરંગ સેનાએ પરવર્યો એવો તીર્થંકરનો રથ મોહને ટાળનારી એવી યાત્રાએ ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તે ત્રણે ખંડની લક્ષ્મીના આધારભૂત એવા સંપ્રતિ નૃપતિના ભાગ્યથકી ખેંચાતો હોયની! તેમ ધીમે ધીમે રાજ્યદ્વાર પાસે આવ્યો. ત્યાં રાજાએ અષ્ટ કર્મનું છેદન કરવાનેજ હોયની! તેમ અષ્ટપ્રકારી પૂજાએ લોકો પાસે પૂજન કરાવ્યું. પછી વૈતાઢ્યપર્વત સુધીના સામંતોને તેડાવીને સંપ્રતિરાજાએ કહ્યું કે, "જો તમે ખરેખરા મ્હારા ભક્ત હો તો સાધુઓના ઉપાસક થાઓ."

આ પ્રમાણે સંપ્રતિરાજાના આદેશથી તેના સામંતો જૈનધર્મના સાધુઓના ઉપાસક થયા. શુદ્ધ બુદ્ધિવાળો સંપ્રતિરાજા પણ આર્યદેશના સર્વ ભૂપોને જૈનધર્મી કરીને વિચારવા લાગ્યો. "હવે મ્હારે અનાર્ય દેશમાં કેવી રીતે જૈનધર્મનો વિસ્તાર કરવો? સાધુ વિના લોકોને બીજા કોઇ ઉપદેશ આપશે? માટે પ્રથમ તો શ્રાવકોને ત્યાં મોકલવા. તેઓ ત્યાં જઇને ધર્મોપદેશ આપીને ત્યાંના લોકોને શ્રાવક કરશે." એમ વિચારી બહુ શ્રાવકોને યતિનો વેષ આપીને પરદેશ મોકલ્યા, ને સાથે સૂચના આપી કે, "તમે ત્યાં બેતાલીશ દોષ વર્જિત આહાર ગ્રહણ કરજ્યો ને સ્વાધ્યાય આદિ સર્વ સાધુની ક્રિયા કરજો. જેઓ એ પ્રમાણે કરશે, તેનો ગ્રાસ બમણો કરી આપીશ. ને એ પ્રમાણે નહિ વર્તે તેમનો ગ્રાસ સમૂળો લઇ લઇશ."

એ ઉપરથી સાધુઓનો વેષ લઇને તેઓ નિર્વાહમાત્ર ધન પાસે રાખીને અનાર્ય દેશમાં ગયા. ત્યાંના લોકો તેમને શ્રી સંપ્રતિરાજાના ગુરુ જાણીને તેમનો ઉપદેશ શ્રવણ કરવા લાગ્યા. "અહિંસા, સત્યતા, ચોરીનો ત્યાગ, પરિગ્રહનો ત્યાગ અને બ્રહ્મચર્ય એ પાંચ સૂત્રને વિષે સર્વ ધર્મ પ્રતિષ્ઠિત છે. વળી ધર્મથી પ્રાણી મહાન્ રાજ્ય, ઉત્તમ ભોજન, સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, યોગ્ય કુટુંબ, ઉત્તમ સ્ત્રી, ઉત્કૃષ્ટ યશ વિલાસ, અને પ્રાંતે સ્વર્ગ તથા મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. અને અધર્મથી દારિદ્ર, પરની સેવા, દુષ્ટ સંગત, એકાકી પણું, દીનતા, હલકું ભોજન અને કદરૂપ પામે છે."

આમ તેઓ તેમને ઉપદેશ આપે, અને લોકો પણ બદલામાં તેમને શુદ્ધ અન્ન પાન વહોરાવે. એમ કરતાં કરતાં તેઓમાના બહુ જૈનધર્મી થયા. જૈનધર્મ અંગિકાર કરીને જિનચૈત્ય કરાવવા લાગ્યા. પછી તેમણે સાધુઓને પૂછ્યું. "આપના ગુરુ કોણ?" તેઓએ ઉત્તર આપ્યો. "શ્રીસુહસ્તિ આચાર્ય." અનુક્રમે અનાર્ય દેશમાં હવે સાધુઓનો વિહાર દૃઢ થયો જાણી સંપ્રતિ હર્ષ પામ્યો, અને ગુરુએ પણ તે ઉપરથી પોતાના શિષ્યો (ખરા સાધુઓ) ને ત્યાં વિહાર કરાવ્યો. એટલુંજ નહિં પણ જેઓ કૃત્રિમ સાધુ થઇને પ્રથમ અનાર્ય દેશમાં ગયા હતા, તેઓએ પણ એ વેષ કાયમ રાખ્યો, ને ગ્રહણ કરેલું ચારિત્ર તે રાખ્યુંજ. પાળ્યું. છોડ્યું નહીં. સુકૃતિ પ્રાણિઓ આદરેલું ત્યજતા નથી. કહ્યું છે કે:-શિવે એકવાર કાળકૂટ વિષ ગ્રહણ કર્યું, તે હજુ ત્યજતા નથી;

કાચબો પણ પોતે ધારણ કરેલી પૃથ્વિને મૂકી દેતો નથી; તેમ સમુદ્ર પણ દુર્વહ વડવાગ્નિને વહન કર્યા કરે છે; પરંતુ ત્યજી દેતો નથી.

એકદા ગુરુ મહારાજાએ (સુહસ્તિ આચાર્યે) કહ્યું. "હે સંપ્રતિ રાજા! તારે દાન તો વિશેષ આપવું. કારણ કે, દાન વિના ભોગ નથી. જિનેશ્વર ભગવાને ચાર પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે, તેમાં પણ દાનધર્મ મુખ્યપણે વર્ણવ્યો છે; કારણ કે, દાનધર્મ વિના બીજા ધર્મ કરી શકાય નહીં એવા છે." એ સાંભળીને રાજાએ શહેરે શહેર અને ગામે ગામ બહુ દાનશાળા કરાવી.

વળી અન્ય કોઇ અવસરે ગુરુએ સંપ્રતિ રાજાને કહ્યું. "હે રાજન્! જિનભવન, જિનબિંબ, પુસ્તક લખાવવાં, ચતુર્વિધ સંઘ અને સાત ક્ષેત્ર—એટલાં વાનામા જે દ્રવ્ય વાવ્યું હોય છે, તે અનંતગણું થાય છે, અને મોક્ષફળ આપે છે. કહ્યું છે કે-રાજાને અથવા રાંકને, બુદ્ધિવંતને અથવા જડને, નિરોગીને અથવા રોગીને, લક્ષ્મીવંતને અથવા દરિદ્રિને, બળવંતને અથવા નિર્બળને, રૂપવંતને અથવા કુરૂપવંતને, સૌભાગીને અથવા દુર્ભાગીને, એ સર્વને મનુષ્ય જાતિ સમાન છતાં જે જે કર્મનો બંધ છે, તે તો યુક્તિવંત એવા જીવ વિના છૂટતો નથી. અર્થાત્ પુન્યરૂપ યુક્તથીજ કર્મનો બંધ છૂટે છે. વળી જે ભવ્ય પ્રાણી જિનેશ્વર ભગવાન્‌ના પ્રાસાદ કરાવે છે, તે પ્રાણી હરિષેણની પેઠે ઝટ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. તે આ પ્રમાણે:—પૂર્વે શ્રી હરિષેણ ચક્રવર્તિએ ગુરુના મુખથી ઉપદેશ સાંભળીને છખંડ પૃથ્વિને વિષે આકાશને સ્પર્શ કરનારાં મંદિરો રચાવ્યાં; તેથી તેણે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને મુક્તિ મેળવી હતી." આ સાંભળીને સંપ્રતિ રાજાએ પણ પોતાની ત્રણ ખંડ પૃથ્વિને એવાં મંદિરોથી ભૂષિત કરી દીધી.

હવે તે રાજાએ જે દાનશાળા પ્રમુખ આરંભાવી હત્તી, તેમાં જે જે અન્ન અને ઘૃતાદિ ભોજન બાકી રહેતું, તે તે શાળાના ઉપરી રસોઇયા પ્રમુખ લઇ જતા. એકદા રાજાએ તે ઉપરીઓને કહ્યું. "જે ભોજન બાકી રહે, તે યતિઓને આપવું. કારણ કે, તે શુદ્ધ કહેવાય. કેમકે સાધુઓ પોતાને માટે નહિ કરેલો અને નહિ કરાવેલો એવો આહાર જ ગ્રહણ કરે છે. તમારા ઘરના નિર્વાહ માટે હું તમને ધન આપીશ અથવા તમારૂં વાંછિત પૂર્ણ કરીશ. રાજાની આજ્ઞા થઇ એટલે પેલા દાનશાળાના અધિકારીઓ સાધુઓને પ્રાસુક અન્ન પાનાદિ આપવા લાગ્યા. આ અન્ન પાનાદિ વિશેષ અશુદ્ધ છતાં સાધુઓ તો શુદ્ધબુદ્ધિથી ગ્રહણ કરતા.

સંપ્રતિ રાજાના સેવકો જે અન્ન પાનાદિ વહોરાવતા હતા, તે અશુદ્ધ છે એમ શ્રી સુહસ્તિ આચાર્ય જાણતા હતા, છતાં પણ તે પોતાના શિષ્યો ઉપર પુત્રની પેઠે રાગી હોવાથી તેમણે કંઈ ગણકાર્યું નહીં. એક વાર એ વાતની શ્રી આર્યમહાગિરિને ખબર પડી, તેથી તેમણે કહ્યું. "અહો! તમે 'રાજપિંડ સદોષ છે' એમ જાણતાં છતાં તે ગ્રહણ કરો છો? અને બીજા સાધુઓને પણ તે ગ્રહણ કરવાને અનુજ્ઞા આપો છો? તમને ખબર નથી કે દાનશાળાનો આહાર સાધુને લેવો યોગ્ય નથી. તેમાં આધાકર્મ દોષ, ઉદ્દેશિક દોષ, પૂતિકર્મ દોષ, મિશ્રજાતિ દોષ, સ્થાપના દોષ, પ્રાભૃત દોષ એ આદિ દોષ લાગે છે." સુહસ્તિ આચાર્યે કહ્યું. "હે પ્રભો! આ ભક્તિમાન્ લોકો અમને અન્ન પાનાદિ આપે છે. એઓ અમને એવો આહાર વહોરાવે એમ અમે કંઇ કહ્યું નથી. એ ખરૂં જોતાં તો તે સ્વભાવિક રીતે પરને અર્થે નિપજાવેલ છે, ત્યારે તે વહોરવામાં શો દોષ? એ આહાર નથી મુનિએ તૈયાર કર્યો, કે નથી તૈયાર કરાવ્યો, કે નથી તે તૈયાર કરવામાં અનુમોદના આપી, પણ તે તો ગૃહસ્થે કરેલો છે ને વળી ત્રિકરણ શુદ્ધ છે, તો એવો આહાર લેવામાં દોષ શો?" ત્યારે મહાગિરિ ગુરુ બોલ્યા. "પાપ શાંત થાઓ" પણ "એમાં દોષ શેનો"

એમ બોલવામાં તો પ્રાણિઓની અધોગતિ થાય છે. જળ પણ જૂદું વાપરનારા સાધુઓને એ સમાચારી પ્રમાણેજ વર્ત્તવાનું કહ્યું છે. એથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તનારાઓને દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે." એ સાંભળીને બાળકની પેઠે ભયથી ધ્રુજતા સુહસ્તિ આચાર્ય આર્યમહાગિરિ ગુરુના ચરણ પંકજને નમીને બોલ્યા. "હે સ્વામિન્! આ મ્હારો મહાન્ અપરાધ છે, તે આપ એકવાર ક્ષમા કરો. ફરી હું એમ નહિં કરૂં." ગુરુએ કહ્યું. "એમાં તમારો શો દોષ છે? એ તો આ દુઃખમ આરાનુંજ કર્ત્તવ્ય છે." એમ કહી ગુરુએ શિષ્યને પ્રતિબોધ આપ્યો. ત્યાર પછી ગુરુ અને શિષ્ય બન્ને શ્રી જીવંતસ્વામીની પ્રતિમાને વંદન કરવાને અર્થે અવંતીપુરીએ ગયા. ત્યાં જિનેશ્વરનાં દર્શન કરીને પછી તેઓ જ્યાં દર્શાણભદ્ર નરેંદ્ર અને ઇંદ્ર પોત પોતાની ઋદ્ધિસહિત પ્રભુને વાંદવા આવ્યા છે અને જ્યાં ઐરાવત હસ્તિનો પગ લથડવાને લીધે ખૂંચી જવાથી તીર્થ થયેલું છે, ત્યાં આવ્યા. ત્યાં અનશન વ્રત ગ્રહણ કરીને મહાગિરિ આચાર્ય દેવલોકે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ મોક્ષ પામશે. શ્રી સુહસ્તિ આચાર્ય પણ અનેક ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ પમાડતા દેવગતિ પામ્યા. ત્યાંથી તેઓ પણ અનુક્રમે મુક્તિવધુને વરશે.

॥ ઇતિ આર્યમહાગિરિ અને આર્યસુહસ્તિસુરિની કથા. ॥

आर्यरक्षितसूरि.

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિએ ભવસમુદ્રમાં બૂડતા એવા પોતાના કુટુંબને પોતાની વાણીરૂપી નાવવડે તાર્યા. એ આર્યરક્ષિતસૂરિનો દીક્ષાદિ સંબંધ શ્રી વજ્રસ્વામીના ચરિત્રમાં પૂર્વે કહેલો છે, ત્યાંથી જાણી લેવો. ત્યાર પછીનો સંબંધ એમ છે કેઃ-એકદા એ સૂરિ પોતાના કુટુંબને પ્રતિબોધ દેવાને ચાલ્યા, ત્યાં જઇને તેમણે પોતાના કુટુંબને ખરેખરો બોધ આપ્યો. તે બોધ સૌને લાગ્યો, ને તેની રુદ્રસોમા માતા અને બ્હેન વિગેરેએ સંયમ ગ્રહણ કર્યો. પણ પિતા સોમદેવ સંયમ પાળવાને અસમર્થ હતો. એટલે જો કે, તે પોતાના કુટુંબના આગ્રહથી સૌની સંગાથે ગામે ગામ, નગરે નગર, ને વને વન ચાલવા લાગ્યો; પણ લજ્જાને લીધે તેણે રજોહરણ પ્રમુખ ગ્રહણ કર્યાં નહીં. જ્યારે આર્યરક્ષિતે તેને દીક્ષા લેવાનું કહ્યું, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કેઃ—"અહિં મ્હારા સંબંધીઓ છે, તેમની માંહિ હું લજવાઉં છું; માટે જો મને બે વસ્ત્ર, કુંડિકા, છત્ર, ઉપાનહ અને જનોઈ એટલાં વાનાં રાખવાની હા કહો તો હું દીક્ષા લઉં." ગુરુએ હા કહી, એટલે તેણે બ્રાહ્મણના વેષે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

એકદા ગુરુ દેવદર્શને ગયા, ત્યારે પૂર્વે શીખવી રાખેલા શ્રાવકના બાળકોએ સોમદેવ વિના અન્ય સર્વને વાંદ્યા. એટલે એક જણે કહ્યું. "આ સાધુને કેમ ન વાંદવા?" ત્યારે બીજા બાળકો બોલ્યા. "આપણે સાધુઓનેજ વાંદીએ છીએ, અને એ સાધુ નથી. કારણ કે એણે તો ગૃહસ્થનાં વસ્ત્ર પહેર્યાં છે. તેથી એને કેમ વંદાય?" એટલે તો સરળ સ્વભાવી સોમદેવ કહેવા લાગ્યો. "તમે બાળકો આ સાધુઓને વંદન કરો છો, અને મને કેમ નથી કરતા? તો શું હું સાધુ નથી?" તેઓએ ઉત્તર આપ્યો. "તમે કેવી રીતે સાધુ છો? તમારી પાસે જે જે વસ્તુઓ છે, તે ઉપરથી તમે ગૃહસ્થ સમાન જણાઓ છો." એ ઉપરથી સોમદેવે એક વસ્ત્ર ખભા ઉપર સ્થાપ્યું, અને કુંડિકા, છત્ર, ઉપાનહ, જનોઈ, વિગેરેનો ત્યાગ કર્યો. વળી બાળકોએ બહુબહુ કહ્યું પણ ફક્ત એક પહેરવાનું ધોતીયું ન મૂક્યું.

એવામાં એક સાધુએ અતિ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવા માંડી, અને પ્રાંતે ભક્ત-પાનનાં પચ્ચખ્ખાણ કર્યાં. એટલે સર્વ શ્રાવકોએ એકત્ર મળીને તેનો અનશન મહોત્સવ કર્યો.

બીજા સાધુઓએ પણ તેની પાસે સમ્યક્ આરાધના કરાવી. પછી એ સાધુ જિનેશ્વરનાજ ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં મૃત્યુ પામીને દેવલોકે ગયો. તે વખતે તેનું કળેવર વોશિરાવવા નિમિત્તે આચાર્યે ધર્મ કહેવા માંડયો. "જે એ મૃત સાધુને ઉપાડે, તેને અનંત પુન્ય થાય; અને પ્રાંતે તે મુક્તિ પામવા યોગ્ય થાય." તે ઉપરથી જૂદા જૂદા સર્વ સાધુઓ કહેવા લાગ્યા. "અમે તેને ઉપાડીશું." સોમદેવે પણ કહ્યું. "હું તેને ઉપાડીશ." ગુરૂએ કહ્યું. "મૃત સાધુને ઉપાડનાર સાધુને દેવતા વિઘ્ન કરે છે, તેમાં જો તે ક્ષોભ ન પામે તો દેવતાઓ પણ તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે." સોમદેવે તેને ઉપાડવાનું કહ્યું. ત્યારે ગુરુ બોલ્યા. "તને વખતે આ બાળકો વિઘ્ન કરશે" સોમદેવે તે સર્વ સહન કરવાનું કબુલ કર્યું અને તે મૃત સાધુને ઉપાડવા લાગ્યો. તેવામાં ગુરૂએ શીખવી રાખેલા પેલા બાળકો તેનું ધોતીયું ખેંચવા લાગ્યા. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "અહો સાધુઓ! એને એક વસ્ત્ર પહેરાવો." સોમદેવ બોલ્યો. "જે જોવાનું હતું તે જોવાઇ ગયું." એમ બોલતાં બોલતાં તેણે ચોલપટ્ટો પહેર્યો અને સત્ય સાધુ થયો.

હવે મૃતસાધુને અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પછી જ્યારે ગુરુ દેવમંદિરે દેવવંદન કરવા ગયા, ત્યારે શ્રાવકોએ સર્વ સાધુઓને અને સોમદેવને પણ વંદના કરી. તેથી એ સોમદેવ એટલો લજવાયો કે, શ્રાવકને ત્યાં તે ભિક્ષા લેવા જાય નહીં. એકદા ગુરુ આર્યરક્ષિત નજીકના બીજે ગામ ગયા, ત્યારે પોતાના બીજા શિષ્યોને કહેતા ગયા કે, "તમારે શુદ્ધ અન્ન લાવીને આહાર કરવો. સોમદેવને આહાર વિના રહેવા દેવો." ગુરુ ગયા પછી બાજા શિષ્યોએ ભિક્ષા આણીને પોતે આહાર કર્યો, પણ સોમદેવને આપ્યો નહીં. એમ એક, બે, ત્રણ દિવસ ગયા. એ બધો વખત સોમદેવ આહાર વિના રહ્યો. ગુરુ આવ્યા ત્યારે એ સર્વ તેણે તેમને નિવેદન કર્યું; ત્યારે ગુરુએ પોતાના બીજા શિષ્યોને કહ્યું. "કેમ, તમે મ્હારા પિતાને ભક્ત-પાન ન આણી આપ્યું?" પૂર્વે શીખવી રાખ્યા પ્રમાણે સાધુઓ બોલવા લાગ્યા. "એ પોતાની મેળે શા માટે ભિક્ષાર્થે નથી જતા?" એટલે ગુરુએ પણ સોમદેવને કહ્યું. "તમે આટલાસાંથીજ કોઇને ઘેરથી યથેષ્ટ આહાર લઇ આવો." ગુરુએ કહ્યું એટલે લજ્જા છતાં નિરુપાય હોવાથી તેણે કોઇ ગૃહસ્થના ઘરમાં છીંડીએથી પ્રવેશ કર્યો. તે જોઇને ગૃહસ્થે કારણ પૂછયું. ત્યારે સાધુએ કહ્યું. "લક્ષ્મી છીંડીએથી પેઠેલી પણ શ્રેષ્ટ જાણવી" તે સાંભળીને શ્રેષ્ઠી હર્ષ પામ્યો ને સાધુને મોદકથી પ્રતિલાભ્યા. તે લઇને સાધુ ગુરૂ પાસે આવ્યા ને પોતે આણેલા મોદક બતાવ્યા. ગુરુએ અન્ય સાધુઓને તે વહેંચી આપવા કહ્યું. ત્યારે સોમદેવે કહ્યું. "એમણે મને બહુ વગોવ્યો છે, માટે એમને તો પથરા!" ગુરુએ કહ્યું. "એમ હોય નહીં. તમે રાજાપણે રહ્યા હતા, ત્યારે પ્રથમ સેવકોને આપીને પછી આહાર લેતા હતા; માટે હવે પણ તેમજ કરો." તે ઉપરથી તેણે બીજા સાધુઓને પેલા મોદક વહેંચી આપ્યા, ને પોતે ફરી લાભોદય કર્મના યોગથી ખીર વહોરી લાવી પારણું કર્યું. ત્યારથી તે લાજ છોડી નિત્ય આહાર લેવા જવા લાગ્યા.

એકદા શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિ ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડતા પાટલીપુર પત્તને ગયા. ત્યાં તેમની પાસે ધર્મ સાંભળવાને ચંદ્ર નરેશ્વર આવ્યો. ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો:—"જેવી રીતે દંતૂશળ વિના હસ્તી, વેગ રહિત અશ્વ, ચંદ્ર વિના રાત્રી, સુગંધ રહિત પુષ્પ, જળરહિત સરોવર, અને છાયારહિત વૃક્ષ, ચતુરાઇ વિના રૂપ, ગુણ વિના પુત્ર, ચારિત્ર હીન યતિ, અને દેવ વિના ભુવન શોભતાં નથી; તેવી રીતે ધર્મ વિના પુરુષ શોભતો નથી." આવો ધર્મોપદેશ સાંભળીને રાજાએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો. અનુક્રમે આર્યરક્ષિત સૂરિ પ્રમુખ સર્વ સૂરિઓ અવસરે દેવલોકે ગયા. ઇતિ આર્યરક્ષિતસૂરિની કથા.

उदयनराजर्षि.

અનર્થકારક એવા ધનને ભોગવતાં છતાં પણ જેણે પોતાનું ધૈર્ય ત્યજ્યું નહીં, એવા ઉદયન નૃપતિએ રાજર્ષિપદ મેળવીને પ્રાંતે મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

એકદા શ્રી વીરપ્રભુ રાજગૃહ નગરને વિષે સમવસર્યા, એટલે તેમની પાસે અભયકુમાર ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા ગયો. ત્યાં તેણે એક ઉત્કૃષ્ટ મુનીશ્વર જોયા, તે ઉપરથી "તે કોણ છે?" એવું તેણે પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યું. પ્રભુએ કહ્યું. "એ અંતિમ રાજર્ષિ ઉદયન નૃપ છે." અભયકુમારે પૂછયું. "એણે સંયમ કેમ ગ્રહણ કર્યો? અને એ મુક્તિ કેવી રીતે પામશે?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "સિંધુ દેશના આભૂષણરૂપ વીતભય નામના નગરને વિષે ઉદયન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચેડા રાજાની પુત્રી પ્રભાવતી નામની પટ્ટરાણી હતી. ત્યાં વિષયલોલુપ કુમારનંદી નામનો સોની રહેતો હતો. તેને એકદા બે દેવીઓનાં દર્શન થયાં. તે વખતે તેણે તેણીઓને પૂછયું. "આપ કોણ છો?" તેણીઓએ ઉત્તર આપ્યો. "અમે પંચશીલદ્વીપમાં રહેનારી હાસા અને પ્રહાસા નામની દેવીઓ છીએ. જો ત્હારે ભોગની ઇચ્છા હોય તો તું ત્યાં આવ, અને અમારો પતિ થા." એમ કહીને તે દેવીઓ ગયા પછી તે સુવર્ણકાર પણ તેણીઓનો પતિ થવાની ઇચ્છાએ કોઈ પુરુષની સગાથે નાવમાં બેશીને સમુદ્રમાં ચાલ્યો. રસ્તે તેણે સોબતીને પૃછયું. "મ્હારે હાસા-પ્રહાસા દેવીઓનો યોગ કેવી રીતે થશે?" પેલાએ ઉત્તર આપ્યો. "સામા દેખાતા પર્વતના કાંઠે એક મ્હોટું વૃક્ષ છે, તેની હેઠળ નાવ જાય કે તુરત જે સાહસિક થઇને તેની શાખાને હસ્તવડે પકડી લે, ને રાત્રે ત્યાં વિશ્રામાર્થે ભારંડ પક્ષી આવે તેના ચરણે વળગી રહે, તે ત્યાં મૃત્યુ પામીને તે દેવીઓનો પતિ થાય." પેલા સોબતીનું આવું વચન સાંભળી તે ઇચ્છિત સ્થળે પહોચ્યો. ત્યાં પેલી દેવીઓએ કહ્યું. "અમારે ત્હારૂં ત્હારા આ દેહે કામ નથી." એમ કહીને તેણીઓએ તેને તેને ઘેર મૂકયો. ત્યાં તેણે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો ને મૃત્યુ પામીને તે વ્યંતર થયો. ને એ પ્રમાણે પેલી દેવીઓનો ભર્તાર થયો.

પેલો સોબતી જેનું નામ નાગિલ હતું, તેનું પાછળ સમુદ્રમાં નાવ ભાગ્યું; ત્યાંથી તે તરીને બહાર નિકળ્યો ને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. તેમાં તપશ્ચર્યા કરી મૃત્યુ પામી તે બારમે દેવલોકે દેવતા થયો.

હવે એમ બન્યું કે, તેજ બારમા દેવલોકના દેવતા નંદિશ્વરદ્વીપે યાત્રાર્થે ગયા, ત્યાં પેલા નાગિલે (જે મૃત્યુ પામીને દેવ થયો હતો તેણે,) ગળે મૃદંગ બાંધીને આવેલ વ્યંતર (મૂળ સુવર્ણકાર) ને ઓળખ્યો, ને પૂછ્યું. "તું વ્યંતર થયો, તને આ શું થયું?" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "હું બહુ દુઃખમાં પડયો છું, મને આ મહા કષ્ટ થકી તાર." પેલા દેવતાએ કહ્યું. "જો તું દેવાધિદેવની નવીન પ્રતિમા કરાવીને ગોશીર્ષચંદન આદિથી તેની ઉત્તમ પ્રકારે પૂજા કરીને ફરી અન્ય સ્થળે પણ તેની ઉત્કૃષ્ટ રીતે પૂજા કરાવે તો, તોજ ત્હારો આ કર્મથી નિસ્તાર થાય." એ સાંભળીને વ્યંતરે એમ કર્યું, અને તેજ પ્રતિમાને તેણે કોઇ વહાણવાળાને વીતભય નગરે પહોચાડવા કહ્યું. તેણે તે પ્રતિમા પ્રભાવતી રાણીને અર્પણ કરી. તે પ્રતિમાની પ્રભાવતી રાણીએ બહુ કાળપર્યંત પૂજા કરી, ને છેવટે પોતાનું મૃત્યુ નજીક આવ્યું જાણી તે પ્રતિમાને તેણીએ પોતાની એક કૂબડી દાસીને પૂજન કરવા અર્થે ભળાવી. તે દાસી પણ વિશેષ પ્રકારે તેનું પૂજન કરવા લાગી. રાણીને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણીએ શ્રી મહાવીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, તે અનુક્રમે તેણીનો જીવ સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયો.

હવે અહિં પાછળ પેલી કુબ્જા દાસી દેવાધિદેવની પૂજા કર્યા કરે છે, તેવામાં કોઈ ગંધાર નામનો શ્રાવક સર્વ સ્થળે દેવદર્શન કરતો કરતો, તેજ નગરમાં આવી પહોંચ્યો. તે ગંધાર કેટલોએક કાળ આ દાસી પાસે રહ્યો. ત્યાં અન્યદા તેને શરીરે કોઇ મહા વ્યાધિ થયો, ત્યારે આ દાસીએ તેની સમ્યક્ પ્રકારે સેવા કરી; તેથી તે શ્રાવકે હર્ષ પામીને તેણીને બહુ ગૂટિકાઓ આપી. તેમાંની એક ખાવાથી તે કુબ્જાનું રૂપ દેવાંગના સમાન થઈ ગયું. એટલે તો તેણીનું મન કોઇ પોતાને વાસ્તે ઉત્તમ વર ખોળી કાઢવાનું થયું. તેવામાં કોઇએ તેને કહ્યું કે, "અવંતીનો પ્રદ્યોતન રાજા ત્હારે યોગ્ય છે." તેથી તેણીએ એક બીજી ગૂટિકા ખાધી; તેથી તે ગૂટિકાના અધિષ્ઠાયિક દેવતાએ તેણીનો મનોગત ભાવ અને તેણીનું રૂપ તે પ્રદ્યોતન રાજા આગળ નિવેદન કર્યું. એટલે તે અનળગિરિ નામના પોતાના હસ્તિ ઉપર બેશી ગુપ્ત રીતે ત્યાં જઈ પેલી દાસીને દેવાધિદેવની પ્રતિમાસહિત પોતાને સ્થળે લઇ આવ્યો.

અહિં પાછળ ઉદયનરાજાના હસ્તીનો મદ ગળવા લાગ્યો. તે ઉપરથી કારણ શોધતાં માલમ પડ્યું કે, દાસી તથા દેવાધિદેવની પ્રતિમાનું હરણ થયું છે. એટલે ઉદયન રાજા કોપાયમાન થઇ કેડ બાંધી મહા સેનાસહિત પ્રદ્યોતન રાજાની અવંતી નગરીએ આવ્યો. ત્યાં આવીને ઉદયનરાજાએ પેલાની પાસે પ્રતિમાસહિત દાસી માગી, પણ તેણે તે આપી દેવાની ના કહી, તેથી મહા યુદ્ધ થયું. તેમાં ઉદયને પ્રદ્યોતન રાજાને બાંધ્યો. દાસી ક્યાંહિક નાશી ગઈ, એટલે પ્રતિમા લઈ જવાનું કરતાં, તે ત્યાંથી ચળી નહિ. તેવામાં ઉદયનની પત્ની પ્રભાવતીનો જીવ જે સૌધર્મદેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયેલ છે, તે દેવ ત્યાંથી આવી ઉદયનને કહેવા લાગ્યો. "હે ઉદયન! ત્હારા મૃત્યુ પછી ત્હારા વિતભયનગરને વિષે ધૂળકોટિ પડશે, તેમાં સર્વ વસ્તુ દટાઇ જશે; માટે ત્હારે આ પ્રતિમા ત્યાં લઇ જવી નહીં. અહિંજ રહેવા દેવી." એ સાંભળીને ઉદયને તે પ્રતિમા ત્યાંજ રહેવા દીધી. પ્રદ્યોતનના કપાળને વિષે 'આ મ્હારો દાસીપતિ છે' એવા અક્ષરો લખાવ્યા ને ત્યાંથી તે પાછો વળી નિકળ્યો, ને પોતાના નગર ભણી ચાલ્યો. માર્ગમાં પર્યુષણપર્વ આવ્યાં, તેથી રાજા ત્યાં રહ્યો, ને તેણે તે દિવસે પ્રભુની પૂજા કરી. પોતે ઉપવાસ કરવાથી પોતાના રસોઇઆને બોલાવીને તેણે આદેશ કર્યો કે, "તમે ચંડપ્રદ્યોતનને જઇ પૂછો, ને તેને જે રસોઇ રૂચે તેવી આપો." એટલે તેમણે જઇને પૂછ્યું. "આજે આપને માટે શી રસોઇ કરવી છે?" પ્રદ્યોતને વિચાર્યું. "મને આજસુધી તો કંઇ પૂછ્યું નથી, હું તો નિત્ય ઉદયનની સાથે આહાર લઉં છું, અને મ્હારે માટે આજ જૂદી રસોઇનું પૂછે છે; માટે નિશ્ચે આજે મને વિષ દેશે." તેથી તેણે સેવકોને પૂછ્યું. "તમે મને કદી પૂછતા નહોતા, ને આજે પૂછો છો તેનું શું કારણ?" સેવકોએ રાજાની સર્વ હકીકત કહી, ત્યારે તેણે પણ કપટથી કહ્યું. "હું પણ શ્રાવક છું, દુઃખમાં પર્યુષણ પર્વ ભૂલી ગયો છું, તેથી હવે હુંએ એની સાથે ઉપવાસ કરીશ." સેવકોએ પ્રદ્યોતને કહ્યું, તે રાજાને જઇને નિવેદન કર્યું. રાજાએ ત્યાં વિચાર્યું, "અહો! એ મ્હારો સમાનધર્મી છે, તો તેને ખમાવ્યા વિના પ્રતિક્રમણ કરવું તે શુદ્ધ થયું કહેવાય નહીં." એમ ધારી તેને બંધનથી છોડાવ્યો, ને તેને મસ્તકે સુવર્ણનો પટ્ટબંધ કરાવ્યો. પછી ખમાવીને તેને પોતાને નગર પાછો મોકલાવ્યો. ત્યાર પછી પ્રદ્યોતનરાજા શુદ્ધ જૈનધર્મ પાળવા લાગ્યો. ઉદયનરાજા પણ પછી પોતાને નગરે આવી પહોંચ્યો.

એકદા પરમ અર્હદ્‌ભક્ત એવા એ ઉદયનરાજાએ શ્રી વીરપ્રભુની આગળ આ પ્રમાણે ધર્મ સાંભળ્યો:—"મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા એ પાંચ વાનાં જીવને સંસારસમુદ્રમાં નાંખે છે. વળી જે પ્રાણી આર્યદેશ, કૂળ, રૂપ, બળ, આયુ, બુદ્ધિ, અને

પરાક્રમ. એટલાં વાનાંસહિત મનુષ્યજન્મ પામીને ધર્મકાર્ય કરતો નથી, તે જડ પ્રાણી નાવને ત્યજી દઇને સમુદ્રમાં પડતું મૂકયા જેવું કરે છે.” ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી પોતાના ભાણેજને રાજ્યપાટે અભિષેક કરી તેણે શ્રી વીરજિન આગળ સંયમ લીધો. પછી નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતાં, દેશ પ્રદેશ વિહાર કરી અનુક્રમે ફરી ઉદયન રાજર્ષિ વીતભયનગરે આવ્યા. ત્યાં ભાણેજે, ‘પોતાનું રાજ્ય એ પાછું લઈ લેશે’ એમ ધારી તેને પારણામાં વિષ આપ્યું, પણ શાસનદેવીના સાન્નિધ્યથી સર્વ વિષ ઉતરી ગયું. અંતે તે રાજર્ષિ મહાધ્યાનને વિષે લીન થઈ સર્વ કર્મનો ક્ષયકરીને મુક્તિ પામશે.”

આ પ્રમાણે શ્રી વીરપ્રભુએ અભયકુમારને પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો, એટલે તેણે ઉભા થઇને એ ચરમ રાજર્ષિને ભક્તિસહિત પ્રણામ કર્યો. ત્યાર પછી અનુક્રમે આયુ પૂર્ણ થયે ઉદયનરાજર્ષિ મુક્તિ પામ્યા. પ્રભાવતીનો જીવ પણ મોક્ષ પામશે.

॥ ઇતિ ઉદયનરાજર્ષિની કથા ॥

मनकपुत्र.

બહુ પ્રાણીઓ મનક ક્ષુલ્લકની પેઠે સિદ્ધાંતના આરાધન થકી અને અર્થ ધારવા થકી સુખદ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે.

એકદા એમ બન્યું કે, શય્યંભવ નામે બ્રાહ્મણ યજ્ઞ કરતો હતો, તે વખતે શ્રી પ્રભવસ્વામી પોતાની પાટે સ્થાપવાને યોગ્ય પુરુષની શોધમાં હતા. તેમણે ઉપયોગ મૂકીને જોયું તો પેલા યજ્ઞ કરનારા શય્યંભવ બ્રાહ્મણને યોગ્ય જાણ્યો, એટલે તેને યજ્ઞકર્મ કરતો અટકાવવાને અને પ્રતિબોધ કરવાને પોતાના બે શિષ્યોને તેની પાસે મોકલ્યા. તેઓ તેના યજ્ઞ પાસે ગયા, ને કહેવા લાગ્યા. “અહો! તમે કષ્ટ કરો છો! કષ્ટ કરો છો!” આમ બોલવાનું કારણ તેમને તેણે પૂછ્યું. ત્યારે તેઓએ ઉત્તર આપ્યો. “અમારા ગુરુજી કહે છે કે, આ યજ્ઞના સ્તંભની હેઠળ તત્વ છે. અર્થાત્ શાંતિનાથ પ્રભુની પ્રતિમા છે.” તપાસ કરતાં ત્યાંથી તે પ્રતિમા નિકળી, એટલે તો શય્યંભવે પ્રતિબોધ પામી વૈરાગ્ય ધરી ગુરુ પાસે સંયમ અંગિકાર કર્યો.

અહિં પાછળ તેની સ્ત્રી ગર્ભવતી હતી, તેણીને પુત્ર પ્રસવ થયો. માતાએ તેનું મનક એવું નામ પાડયું. તે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો એટલે માતાએ તેને નિશાળે મૂકયો. કહ્યું છે કે:—જેણે પહેલી અવસ્થામાં વિદ્યા, બીજી અવસ્થામાં ધન, અને ત્રીજી અવસ્થામાં ધર્મ ઉપાર્જ્યાં નથી, તે પુરુષ ચોથી અવસ્થામાં શું કરશે? એકદા નિશાળીઆ તેને ‘ન બાપો-ન બાપો’ કહી હસવા લાગ્યા. તે ઉપરથી ઘેર આવી તેણે પોતાની માતાને પુછ્યું. “મ્હારા પિતાનું નામ શું? અને તે કયાં ગયા છે?” માતાએ કહ્યું. “ત્હારા પિતાએ જૈનધર્મની દીક્ષા લીધી છે. હમણાં તે શય્યંભવસૂરિ જિનતત્વજ્ઞાતા ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધતા પાટલીપુત્ર નગરમાં છે.” એ સાંભળીને માતાની આજ્ઞા લઇ મનક પિતાને મળવા ચાલ્યો. પાટલીપુત્રનગર પાસે પહોંચ્યો, એટલામાં શય્યંભવસૂરિ પોતેજ સ્થંડિલ જઇને આવતા હતા. તેમને મનકે પૂછ્યું. “શય્યંભવસૂરિ કયાં છે અને તે કેવા છે?” સૂરીએ પ્રકારાંતરે ઉત્તર આપ્યો. “હુંજ તે છું, ત્હારે એ સંબંધ અન્ય કોઇ આગળ જણાવવો નહી.” એમ કહીને તે તેને શાળામાં લઇ ગયા, ત્યાં મનકે તેમની પાસે વ્રત અંગિકાર કર્યું. એમ કરતાં સૂરિએ જાણ્યું કે, મનક અલ્પ આયુષ્યવાળો છે, તેથી તેનાથી સર્વ સિદ્ધાંતનું અધ્યયન થઇ શકશે નહીં; એટલે તેમણે સિદ્ધાંતોમાંથી સાર

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર રચીને મકનને પઠન કરવા આપ્યું. છ માસની અંદર તેણે અધ્યયન કર્યું. ને તે લઘુ વયનો છતાં ગુરુના ઉપદેશથી વૈરાગ્યવાસિત થયો. અનુક્રમે આયુષ્યને અંતે ગુરુએ સમ્યક્ આરાધન કરાવી અને મનક શુદ્ધભાવથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગે ગયો. શ્રી સંઘ તે મૃતદેહને અગ્નિસંસ્કાર કરી ગુરુ પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા આવતાં ગુરુની આંખમાંથી આંસુ આવ્યાં. ઉપદેશને અંતે શ્રી સંઘે આંસુ પડવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું. "તે મનક મ્હારો પુત્ર હતો." ત્યારે શ્રી યશોભદ્રસૂરિ વિગેરે સાધુઓએ કહ્યું. "આપે અમને એ કેમ પૂર્વે ન નિવેદન કર્યું ?" ગુરૂએ કહ્યું. "જો, હું મ્હારા પુત્રનો સંબંધ જણાવત તો એ મનક ચારિત્ર આરાધી શકત નહીં. અને વળી વૈયાવૃચ્ચ વિના કર્મનો ક્ષય પણ થાત નહીં."

મનક અધ્યયન કરી રહ્યો તેથી હવે દશવૈકાલિકનું કંઇ પ્રયોજન નથી, એમ ધારી ગુરુ શય્યંભવસૂરિ તેને પાછું સિદ્ધાંત મધ્યે ક્ષેપવા લાગ્યા. ત્યારે શ્રીસંઘ અને યશોભદ્રસૂરી તેમને વિનંતિ કરવા લાગ્યા. "હે ભગવન્! આ દશવૈકાલિક સૂત્રને જૂદા સિદ્ધાંત તરીકે રહેવા દ્યો. એ સિદ્ધાંતોનો સારભૂત ગ્રંથ સાધુઓ ઉપર ઉપકારને અર્થે થશે." એ ઉપરથી શ્રી શય્યંભવસૂરિએ દશવૈકાલિક સૂત્રની સ્થાપના કરી. તે હવે સાધુઓ ભણે છે. જિનપ્રતિમાના દર્શનથી પ્રતિબોધ પામ્યા એવા અને પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરીને દશવૈકાલિક સૂત્રના કર્તા એવા મનકના પિતા શ્રી શય્યંભવ ગણધરને હું વંદન કરૂં છું. મનકને અર્થે શ્રી શય્યંભવસૂરિએ પૂર્વમાંથી દશ અધ્યયનો ઉદ્ધર્યા ને તે સંધ્યાસમયે પણ પઠન કરી શકાય, તે ઉપરથી તેનું દશવૈકાલિક એવું નામ પાડ્યું. આર્ય મનકે તેનો છ માસમાં અભ્યાસ કર્યો ને છ માસ પર્યંત દીક્ષા પાળી. પછી તે સમાધિએ મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાર પછી યશોભદ્રસૂરિના પૂછવાથી શય્યંભવસૂરિએ સંઘને આનંદ ઉપજાવવાને અર્થે દશવૈકાલિક સૂત્ર કહ્યું.

॥ ઇતિ મકનપુત્રની કથા ॥

कालिकाचार्य.

એકદા હઠ કરીને દત્તરાજાએ કાળિકાચાર્યને યજ્ઞનું ફળ પૂછ્યું. ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "યજ્ઞ કરનાર નરકગતિ પામે છે." સાંભળો:—તુરમણિ નામની નગરીને વિષે કાળિક નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની બ્હેન હતી અને દત્ત નામનો તે બ્હેનનો પુત્ર હતો. અનુક્રમે કાળિકે ગુરુ પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરી વૈરાગ્ય પામી સંયમ ગ્રહણ કર્યો. હવે દત્તને શિખામણ આપનાર કોઇ ન હોવાથી તે બહુ ઇચ્છાચારી થયો, એટલે તે ધીમેધીમે સાતે વ્યસનનો સેવનાર થયો. અનુક્રમે દૈવયોગે તે દત્ત જિતશત્રુરાજાનો સેવક થયો. અજ્ઞાની એવા જિતશત્રુરાજાએ તેને વળી પ્રધાનપદ આપ્યું. એટલે તો તેણે અનુક્રમે સર્વ સેવકોને વશ કરી રાજાને પણ કાઢી મૂકી પોતે રાજ્યપદ ધારણ કર્યું. કહ્યું છે કે:— દુરાચારી પુરુષ, વાનર, સર્પ, વાઘ, બિલાડી, અને અગ્નિ. એટલાનો વિદ્વાનોએ કદી ઉપકાર કરવો નહીં. આ પછી એ વિશ્વાસઘાતિનો સજ્જન પુરુષ તથા પ્રજા વિશ્વાસ કરતી બંધ થઇ. કારણ કે, જેઓ કૂળાચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને પરલોકથી બ્હીતા નથી, તેનો કોઈ પણ વિશ્વાસ કરતું નથી.

હવે પાપી પ્રકૃતિવાળો દત્ત રાજ્ય કરવા લાગ્યો. ત્યારે જિતશત્રુરાજા કોઈ અન્ય સ્થળે ગુપ્ત રીતે રહ્યો. દુરાગ્રહી, મૂઢ અને અવિનીત દત્ત સર્વ રાજ્યચક્રને કબજે કરીને

સર્વને ઈર્ષ્યાનું ભાજન થયો. તેણે યજ્ઞ કરાવ્યો તેમાં તે અનેક જીવોને નિરંતર હણવા લાગ્યો. જેમ જેમ યજ્ઞને વિષે હણાતા પ્રાણીઓના રુધિરનો પ્રવાહ પ્રસરતો ગયો, તેમ તેમ તે બહુ હર્ષ ધરવા લાગ્યો.

એવામાં સૂરિપદને પામેલા એવા કાળિકાચાર્ય ત્યાં આવ્યા. તે સાંભળીને દત્ત ત્યાં આવ્યો, ને સૂરિને યજ્ઞનું ફળ પૂછવા લાગ્યો. ત્યાં તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, "ધર્મકાર્યથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પાપકાર્યથી નરક મળે છે." ફરીને દત્તે પૂછ્યું. ત્યારે પણ ગુરુએ કહ્યું. "નરક પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે:—અસ્થિને વિષે મહાદેવ વસે છે, માંસને વિષે કૃષ્ણ વસે છે, અને રુધિરને વિષે બ્રહ્મા વસે છે; માટે માંસ ભક્ષણ ન કરવું. જે પ્રાણી તલ કે સરશવના દાણા જેટલું પણ માંસ ભક્ષણ કરે, તે ચંદ્રમા અને સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી નરકનાં દુઃખ સહન કરે છે. હે રાજન્! જો સાત દિવસ મધ્યે ત્હારા મુખને વિષે વિષ્ટા પડે તો જાણજે કે, ત્હારી નરકને વિષેજ ગતિ છે." ત્યારે રાજા ક્રોધે ભરાઇને બોલ્યો. "હે ચાંડાળ! ત્હારી શી ગતિ થશે?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો. "હું સંયમ પાળીને સ્વર્ગે જાઇશ" ત્યારે દત્ત તેને પોતાના સેવક પાસે ખડ્ગવડે પ્રહાર કરાવવા લાગ્યો. તોપણ આચાર્યે તો એજ કહ્યું કે, "ત્હારી અધોગતિજ થવાની." આમ તુરમિણી નગરીને વિષે દત્તરાજાએ યજ્ઞનું ફળ પૂછ્યું, ત્યારે સમયના જાણ કાળિકાચાર્યે હિતને અર્થે સત્યજ બોલ્યા; પણ ભય ન ધર્યો. પછી દત્તે મનમાં વિચાર્યું કે, "જો હું સાત દિવસથી વધારે જીવીશ, તો જરૂર આ આચાર્યને હણીશ" પછી દુર્મતિ દત્ત તે આચાર્યની આગળ પોતાના સેવકોને મૂકીને પોતાના મહેલમાં સાત દિવસ રહેવા ગયો.

હવે અહિં જિતશત્રુરાજાને તેની ભક્ત પ્રજાએ ગુપ્ત રાખ્યો હતો, તેને હવે રાજ્ય અપાવવાને અર્થે પ્રગટ કર્યો. સાતમે દિવસે રાજમાર્ગની રક્ષા કરાતી હતી અને અશુચિ વસ્તુઓ રસ્તા ઉપરથી સાફ કરાતી હતી, તે દિવસને દત્તરાજાએ ભ્રાંતિથી આઠમો દિવસ ગણ્યો, ને હર્ષ પામી ઘોડા ઉપર આરૂઢ થઈ છત્ર ચામર ધરાવતો તે રાજમાર્ગે ફરવા નિકળ્યો. એવામાં કોઈ માળી પુષ્પનો કંડીઓ લઈને રાજમાર્ગે આવતો હતો, તેણે રસ્તે રાજાની સવારીમાં ઉચ્ચ મૃદંગ આદિ વાજિંત્રના નાદ સાંભળ્યા, તેથી તેને અકસ્માત્ એકદમ સ્થંડિલની ચિંતા થઈ. પણ બહુ લોકની ઠઠમાંથી નિકળી શકાય તેમ નહીં હોવાને લીધે તેણે ત્યાંજ સ્થંડિલ કર્યું, ને પોતાની પાસેના પુષ્પોનો સમૂહ તે ઉપર નાંખીને તે ઢાંકી દીધું. એટલામાં રાજાની સવારી ત્યાં આવી ને અશ્વના પગની ખરીથી ઉડેલી વિષ્ટા તેના મુખમાં પડી! એ જોતાંજ તેને સૂરિના વચનની ખાતરી થઈ ને પોતે એકદમ પોતાના મહેલ તરફ પાછો વળ્યો; પણ તેવામાં પ્રધાનના મોકલેલા એક સેવકે આવીને તેનો ઘાત કર્યો. તે મૃત્યુ પામીને સાતમી નારકીએ ગયો. જિતશત્રુરાજા ફરી પોતાને રાજ્યે આવ્યો ને કાળિકાચાર્યની સેવા કરી તેણે જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો.

॥ ઇતિ કાળકાચાર્યની કથા ॥

वीजा कालिकाचार्य.

શ્રીપુર નગરના રાજા પ્રજાપાળની રાણીએ એક પુત્ર પ્રસવ્યો. તેનું કાળિકકુમાર એવું નામ પાડ્યું. વળી તેને ભાનુમતિ નામે પુત્રી હતી. યોગ્ય વયે કાળિકકુમાર એકદા ગુરુ પાસે ગયો. ત્યાં ધર્મોપદેશ સાંભળવાથી વૈરાગ્ય પામી તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેણે બહુ યત્નથી અભ્યાસ કર્યો, તેથી ગુરુએ તેને આચાર્યપદ આપ્યું. [illegible]

રાજાએ પોતાની પુત્રી ભાનુમતિને ભૃગુકચ્છ (ભરુચનગર) ના જિતારિરાજાને આપી. તેણીને બળમિત્ર અને ભાનુમિત્ર નામના બે પુત્રો થયા. તેમને એક બળભાનુ નામનો ભાણેજ હતો.

એકદા ત્યાં કાળિકસૂરિ ગુરુ આવ્યા, તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને બળમિત્ર અને ભાનુમિત્રના ભાણેજ એવા બળભાનુએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યાંજ ગામમાં ગુરુના એક બાળ શિષ્યે ગંગાધર નામના પુરોહિતને વાદમાં જીત્યો. ત્યાર પછી ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા અને ફરતા ફરતા ફરી પણ ત્યાંજ આવ્યા, ને બળમિત્ર તથા ભાનુમિત્ર રાજાના આગ્રહથી ત્યાં ચોમાસુ રહ્યા. હવે પેલા ગંગાધર પુરોહિતને પૂર્વના વૈરને લીધે મનમાં એમ આવ્યું કે, "એ આચાર્યને ગામમાંથી કઢાવી મૂકાવવા." એમ વિચારી તેણે છાની રીતે ભૂપતિ પાસે જઇને કહ્યું. "હે દેવ! જ્યાં આ સાધુઓ વિચરે છે, ત્યાં માણસો ગએ છતે ગુરુના પગનું આક્રમણ થવાથી અર્થાત્ ગુરુના ચરણનું ઉલ્લંઘન થવાથી પાપના કારણરૂપ અવજ્ઞા થાય છે. વળી હે દેવ! જ્યાં દેવ અને સાધુની પૂજાનું કવચિત્ ઉલ્લંઘન થાય છે, તે પાપ રાજાને લાગે છે; અને તેનો મહા ભય ભોગવવો પડે છે." રાજાએ કહ્યું. "શું કરીએ! ગુરુજી શાંતિથી રહ્યા છે, તેમને કેમ કહેવાય કે જતા રહો?" પુરોહિતે કહ્યું. "નગરમાં ઘેર ઘેર નવીન રસોઈ કરાવો અને જ્યારે ગુરુ વહોરવા આવે ત્યારે તેમને કહેવું કે, 'આપને માટેજ આ રસોઇ કરાવી છે.' એમ કહેશો એટલે અનેષણીક આહાર જાણીને ગુરુ પોતાની મેળે અહિંથી બીજે જતા રહેશે." ભૂપે એ પ્રમાણે કર્યું, એટલે ગુરુ પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં ચોમાસુ રહેવા ગયા. ત્યાં તેમનો મહાન્ પ્રવેશ મહોત્સવ થયો. ત્યાં શાલિવાહન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેણે પર્યૂષણપર્વ આવ્યાં જોઈને પૂછ્યું. "હે સ્વામી! પર્યૂષણપર્વ કયે દિવસે કરશું?" ગુરુએ કહ્યું. "ભાદ્રવા શુદિ પંચમીને દિવસે." ભૂપતિએ કહ્યું. "પંચમીને દિવસે તો અહિં ઇંદ્રમહોત્સવ થાય છે, માટે જો તેની (પાંચમની) પહેલાં કે પછી પર્યૂષણ મહોત્સવ થાય તો હું પણ તે સમયે તપ-નિયમ-જિનાલયમાં ઓચ્છવ પ્રમુખ કરાવું." ગુરુએ કહ્યું. "ભાદ્રવા શુદિ પાંચમ પછી એક પહોરે પણ એ પર્યૂષણ ઉત્સવ ન થવો જોઇએ, પણ તે પહેલાં કરવો હોય તો થાય. કહ્યું છે કેઃ—તે કાળ તે સમયને વિષે શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ આષાઢ ચોમાસાના એક માસ અને વીસ દિવસ (આષાઢ શુદિ પૂનમથી પચાસ દિવસ) વીતે છતે પર્યૂષણ કર્યાં છે. વળી આષાઢ શુદિ પૂનમથી એક માસ અને વીસ દિવસ ગએ છતે પર્યૂષણપર્વ જાણવું. પછી જેમ આષાઢ શુદિ દશમથી આષાઢ શુદિ પૂનમ સુધી પાંચ દિવસની અનુજ્ઞા લેવાય છે, તેમ ઉપદ્રવાદિ કારણ હોય તો *શ્રાવણ વદિ પાંચમથી માંડીને ભાદ્રવા શુદિ પાંચમસુધી પાંચ પાંચ દિવસની અનુજ્ઞા લેવી. પરંતુ ઉપદ્રવાદિ કારણને લીધે ચોથને દિવસે પણ સંવત્સરીપર્વ કરવું હોય તો થાય છે."

રાજાએ આચાર્યનું વચન માન્ય કર્યું, ત્યારે સૌએ ઉત્તરપારણાં કર્યાં. સર્વ શ્રાવકોએ, સર્વ આચાર્યને સમ્મત એવું સંવત્સરી પર્વ કાળિકાચાર્યની સાથે ચોથને દિવસે કર્યું. પછી સર્વ આચાર્યોએ સર્વ ઠેકાણે કાળિકાચાર્યની પેઠેજ સંવત્સરી પર્વ કર્યું. કહ્યું છે કેઃ—ગીતાર્થ આચાર્યો કંઇ પણ પ્રયોજનને ઉદ્દેશીને જે કંઈ આચરણ કરે છે, તેમાં દોષ તો સ્વલ્પમાત્ર (થોડો) અને ગુણ ઘણા હોય છે, માટે સર્વ લોકોને તે પ્રમાણ થાય છે. ગીતાર્થ આચાર્યોએ કહેલી આચાર સંબંધી આજ્ઞા, જો તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ ન હોય તો તે ભગવંતની આજ્ઞાજ સમજવી. કોઇ પણ ગીતાર્થ આચાર્ય દંભ અથવા કપટ નહિ કરતાં કંઇ કારણથી કોઈ સ્થાનકે જો અસાવદ્ય આચરણ કરે

* આ ઠેકાણે પૂંગિયા નાંખનાની ગણના સમજવી.

છે, અને જો બીજા આચાર્યો તેને રોકે નહિ તથા તે વાત બહુ સમ્મત થાય તો તે આચારજ સમજવો.

હવે એક વખતે કાળિકાચાર્ય ઉજ્જયિનીમાં હતા, ત્યારે પોતાના શિષ્યોને પ્રમાદ વશ થએલા જોઇને તેમણે કહ્યું કે, "અરે સાધુઓ! વ્રત પાળવામાં લેશમાત્ર પણ પ્રમાદ ન કરવો. કારણ કે, પ્રમાદ સાધુઓને સંસારસમુદ્રમાં નાંખી દે છે. કહ્યું છે કે:-ચૌદપૂર્વિ, આહારક લબ્ધિવાળા, મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા, તથા વીતરાગ (ઉપશમ) ચારિત્રી એવા પુરુષો પણ પ્રમાદના વશથી તુરત ચારે ગતિમાં જાય છે. ધર્મમાં પ્રમાદ કરવાથી જે હાની થાય છે, તે ચોરના લૂંટવાથી, અગ્નિએ બળવાથી, અને જૂવટામાં હારી જવાથી પણ થતી નથી" ગુરુએ એવી શિખામણ આપી, તોપણ શિષ્યોએ પ્રમાદ મૂકયો નહીં; ત્યારે કાળિકાચાર્યે વિચાર કર્યો કે, "આ પ્રમાદી શિષ્યોનો ત્યાગ કરીએ. કહ્યું છે કે—જે શિષ્યો પોતાની મરજી પ્રમાણે જાય, આવે, ઉભા રહે તથા બેસે, એવા સ્વચ્છંદે ચાલનાર શિષ્યોનો ગુરુએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્યાગ કરવો." એમ વિચારી સાધુઓને પ્રમાદથી છોડાવવા માટે શય્યાતર શ્રાવકને શિખામણ દઇને કાળિકાચાર્ય રાત્રીએ છાના નિકળ્યા, તે સુવર્ણભૂમિએ પોતાના સાગરચંદ્ર નામના શિષ્ય પાસે આવ્યા. ત્યારે "કોઇ વૃદ્ધ સાધુ આવે છે' એમ જાણી સાગરચંદ્રે ઉભા થઇને વંદન કરીને કહ્યું કે, "આપ અહિંજ રહો." પછી કાળિકાચાર્ય ત્યાંજ રહ્યા, પણ સાગરચંદ્રે એમને ઓળખ્યા નહીં.

પછી વ્યાખ્યાન પૂર્ણ ગયા પછી સાગરચંદ્રે ગુરુને પૂછયું. "હે મહાનુભાવ! આજે મેં કેવું વ્યાખ્યાન કર્યું?" ગુરુએ કહ્યું. "શ્રેષ્ઠ." એટલે તો સાગરચંદ્ર ગુરુએ વખાણેલી પોતાની વ્યાખ્યાન કળાથી બહુ હર્ષ પામ્યા. પછી બન્ને આચાર્યોએ ધર્મના સ્થાપન અને ઉત્થાપનને માટે વાદ કર્યો. તેમાં સાગરચંદ્રે કહ્યું કે, "પરલોકને વિષે સુખ કરનારો ધર્મ નથી. પરલોકમાં રહેનારના સાક્ષાત્ અભાવથી પ્રથમ પરલોકજ નથી, તો પછી પુન્ય પાપનું ફળ કોણ ભોગવે?" કાળિકાચાર્યે કહ્યું. "હું સુખી છું, દુઃખી છું, એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ જે મનુષ્યમાત્રને છે, તેનો અનુભવનાર કોઈ પણ હોવો જોઇએ. એ અનુભવ, પંચ મહાભૂતના સમુદાયથી જૂદા પડી તેમાંજ કોઈ પણ બાધા વગર રહેનાર આત્માથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિના બીજી કઇ વસ્તુથી ઉત્પન્ન થાય? એ પ્રત્યક્ષ અનુભવ ઉપરથી આપણા શરીરમાં આત્મા સિદ્ધ થાય છે, અને આપણાથી બીજા લોકોના શરીરમાં તો અનુમાનથી સિદ્ધ થાય છે. તે આવી રીતેઃ—પ્રાણીમાત્ર જે કંઇ કરે છે, તે પોતાની બુદ્ધિથી તથા ઇચ્છાથી કરે છે. એ વાત પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. અને બુદ્ધિ તથા ઇચ્છા છે, તે ચેતન-આત્મા વિના બીજી વસ્તુને સંભવતી નથી."

હવે અહિં પાછલી રાત્રીએ સાધુઓ ઉઠ્યા અને ગુરુને બોલાવવા લાગ્યા, પણ કોઇએ ઉત્તર આપ્યો નહીં. તેથી તેઓએ શૂન્ય ચિત્તવાળા થઇને શય્યાતર શ્રાવકને પૂછયું કે, "ગુરુ કયાં છે?" તેણે કહ્યું. "જ્યારે તમે પોતેજ પોતાના ગુરુની સ્થિતિ જાણતા નથી, ત્યારે પછી હું શું જાણું." આ પ્રમાણે શય્યાતર શ્રાવકે મશ્કરી કરીને પછી સાધુઓને કહ્યું કે, "ગુરુ, પ્રમાદી એવા તમને ત્યજી દઇને ચાલ્યા ગયા છે." પછી તે સર્વે સાધુઓ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ગુરુએ કહેલી વિધિ પ્રમાણે ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા. પછી ગુરુએ વેળુ (રેતી) થી એક કોથળી ભરીને તે પાછી ખાલી કરી. તેજ પાછી વેળુથી ભરી, એમ વારંવાર કરવાથી વેળુ ટોળાઇ જવાને લીધે સર્વાંગવે દેખાવા લાગી. તે દેખાડીને ગુરુએ શિષ્યોને કહ્યું કે, ગૌતમસ્વામી પાસેથીજ વિદ્યા પડતી આવી છે. જેમ આ વળુનું ઓછું દેખાવાપણું છે તેમ."

એકદા શ્રી કાળિકાચાર્ય પ્રતિષ્ઠાનપુરને વિષે ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. તે વખતે રાજા

દેવલોકનો સ્વામી ઇંદ્ર મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે શ્રી સીમંધરસ્વામીને વંદન કરવા ગયો. ત્યાં પ્રભુએ કહ્યું કે, "સર્વ તીર્થોથી શત્રુંજયનુ તીર્થ ઉત્તમ છે, અને કાળિકાચાર્ય જેવું નિગોદનું સ્વરૂપ કહે છે, તેવુ બીજો કોઇ કહેતો નથી." પછી ઇંદ્ર વૃદ્ધ બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇને સાઢૂપોરસીને સમયે ગુરુ કાળિકાચાર્ય પાસે આવ્યો. ત્યાં ગુરુને પ્રણામ કરીને તેણે કહ્યું. "હે ભગવન્! મને નિગોદનું સ્વરૂપ કહો." ગુરુએ તે યથાર્થ કહ્યું. ત્યારે વળી ઇંદ્રે પૂછ્યું. "હે ભગવન્! હું વૃદ્ધ થયો છું, અને અનશન ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરૂં છું; માટે મ્હારૂં આયુષ્ય કેટલું છે?" ગુરુએ જ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું કે, "ત્હારૂં આયુષ્ય બે સાગરોપમનું છે." આથી તો ઇંદ્રે હર્ષ પામીને પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પછી તેણે વિચાર્યું કે, "જેવો નિગોદનો વિચાર શ્રી સીમંધરસ્વામીએ કહ્યો હતો, તેવોજ ગુરુએ કહ્યો." પછી ઇંદ્રે કહ્યું. "હે ગુરો! જ્યાંસુધીમાં સાધુઓ અહિં આવશે, ત્યાં સુધી હું રહીશ." ગુરુએ કહ્યું. "ત્હારૂં સ્વરૂપ જોઇને સાધુઓ નિયાણું કરશે" ગુરુનાં આવાં વચન સાંભળી ઇંદ્ર પત્થરના ચોરાશી સ્તંભવાળા ઉપાશ્રયનું બારણું મૂળ સ્થાનકથી ફેરવી બીજી તરફ કરીને ચાલ્યો ગયો.

પાછળ સાધુઓ પણ વિહાર કરીને આવ્યા. તેમણે ઉપાશ્રયનું બારણું બીજે ઠેકાણે જોઇને પૂછ્યું. "હે ભગવન્! આ બારણું કોણે ફેરવી નાંખ્યુ?" પછી ગુરુએ ઇંદ્રના આગમન વિગેરેની સર્વ વાત કહી, એટલે તે સર્વે સાધુઓ હર્ષ પામ્યા.

॥ ઇતિ બીજા કાળિકાચાર્યની કથા ॥

ત્રીજા કાલિકાચાર્ય.

જિનેશ્વર પ્રભુના શાસનને વિષે નિરંતર પ્રભાવના કરનારાઓ આલોક અને પરલોકમાં કાળિકાચાર્યની પેઠે સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

મગધદેશને વિષે ધારાવાસનગરમાં વજ્રસિંહ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુરસુંદરી નામે પ્રિયા હતી. તેઓને કાળિકકુમાર નામે પુત્ર અને સરસ્વતી નામે પુત્રી હતાં. એકદા કાળિકકુમાર કેટલાક રાજપુરુષો સહિત ક્રીડા કરવા માટે વનમાં ગયો હતો, ત્યાં તેણે ગુણધર નામના સૂરિને દીઠા, એટલે તે વંદના કરીને તેમની આગળ બેઠો. ગુરુએ તેને ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "નર ભવ, મનુષ્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, શ્રેષ્ઠ કૂળ, ઉત્તમ રૂપ, આરોગ્ય, લાંબુ આયુષ્ય, ઉત્તમ બુદ્ધિ, ધર્મ શ્રવણ, ધર્મનું ગ્રહણ, તેની ઉપર શ્રદ્ધા અને સત્તર પ્રકારનો સંયમ એટલાં વાનાં આ સંસારને વિષે પામવાં દુર્લભ છે." ગુરુનો આવો ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને બોધ પામેલા કાળિકકુમારે માતા પિતાની આજ્ઞા લઇ સરસ્વતી બ્હેનસહિત ગુરુની પાસે ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું. પછી તે કાળિકમુનિ ગુરુની પાસે અભ્યાસ કરતો છતો સાહિત્ય, ન્યાય, વ્યાકરણ, છંદ, અલંકાર અને નાટકાદિ આગમોને વિષે પ્રવીણ થયો. પછી ગુરુએ તેને યોગ્ય જાણીને સૂરિપદ આપ્યું; એટલે તો તે પૃથ્વિ ઉપર વિહાર કરતાં છતાં અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રબોધ પમાડવા લાગ્યા.

એકદા કાળિકાચાર્ય ઉજ્જયિનીનગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે વખતે પ્રાપ્ત થયું છે પ્રવર્તિનીપદ જેણીને એવી સરસ્વતી સાધ્વી આચાર્યને વંદન કરીને પાછી નગરના દરવાજામાં આવતી હતી, એવામાં ત્યાંનો ગર્દભિલ્લરાજા, કે જે તેજ અવસરે નગરની બહાર ફરવા જતો હતો, તેણે સરસ્વતીના રૂપને જોઇને તેણીને બળાત્કારે પો-

તાના અંતઃપુરમાં મોકલાવી દીધી. ગુરુએ ગર્દભિલ્લ રાજાનું આવું કૃત્ય જાણી સાધ્વીને છોડાવવા માટે શ્રી સંઘને રાજા પાસે મોકલ્યો. પછી શ્રી સંઘે રાજા પાસે જઇને કહ્યું. "હે સ્વામિન્! એ મહા સાધ્વીને છોડી દ્યો. તપરૂપ ધનવાળા તપસ્વીઓ જે રાજાની ભૂમિમાં તપ કરે છે, તેનો છઠ્ઠો ભાગ રાજાને પણ મળે છે; માટે એણીને છોડી દ્યો. વળી તમે પ્રજાનું પાલન કરનાર છો, તપસ્વીઓને રાજાનોજ આધાર છે. કહે છે કે:—રાજાના હસ્તની છાયાનો આશ્રય કરીને સુખે રહેલા નિર્ભય પ્રાણીઓ ધર્માદિ કાર્યને વિસ્તારે છે. શ્રી સંઘનાં આવાં વચન સાંભળી રાજાએ કહ્યું "હું એણીને નહિ છોડું, આવો ઉપદેશ તમારે ઘેરજ દ્યો, પણ રાજાની આગળ નહીં." પછી શ્રી સંઘે તે સર્વ હકીકત ગુરુને કહી, એટલે ગુરુએ પોતે રાજા પાસે જઇને કહ્યું. "હે રાજન્! આ તપસ્વિની મ્હારી બ્હેન થાય છે, માટે એણીને છોડી દ્યો. તમે પ્રજાપાળ છો, અને તપસ્વીઓના આધાર છો." આ પ્રમાણે ગુરુએ બહુ કહ્યું. છતાં જ્યારે રાજાએ સરસ્વતી સાધ્વીને છોડી નહીં, ત્યારે તેમણે પોતાને સ્થાને આવીને શ્રી સંઘને બોલાવીને કહ્યું. "આ દુષ્ટ રાજાએ સરસ્વતીનું હરણ કર્યું છે, તો એને શિક્ષા કરવી જોઇએ. કારણકે સામર્થ્ય છતાં જે પુરુષ જિનમતથી વિરુદ્ધ એવા માણસને નથી શિક્ષા કરતો, તો તેને પારાંચિત (બહુ) પાપ લાગે છે. કહ્યું છે કે:—મ્હોટા મુનિઓ પોતાની પુલાકલબ્ધિએ કરીને દેવ, ગુરુ. અને સંઘના કાર્યને માટે ચક્રવર્તીની સેનાને પણ ચૂર્ણ કરી નાંખે છે. એમ કહીને તમણે પોતાનો વેષ સાધુને આપી અને શ્રી સંઘને ભલામણ કરી પોતે શકકૂળરાજાના મ્લેચ્છ દેશને વિષે ગયા. ત્યાં રાજા પાસે જઇ પોતાની કળા દેખાડી અને સુંદર વચનો કહી તેને આનંદ પમાડ્યો. આ પ્રમાણે કાળિકસૂરિએ હર્ષિત કરેલા રાજાએ તેમને કહ્યું. "આપને જે કાર્ય હોય તે કહો." ગુરુએ કહ્યું. "અવસર આવેથી કહીશ."

એકદા શકકૂળરાજા સભામાં બેઠો હતો, એવામાં તેને સાધનસિંહરાજાએ એક દૂતની સાથે છરીસહિત એક કચોળું મોકલ્યું. તે જોઇને શકકૂળરાજા શ્યામ મુખવાળો થઇ ગયો. પછી તે કચોળાને મસ્તક ઉપર ચડાવીને શકકૂળરાજાએ સાધનસિંહ ભૂપતિના દૂતને ઉતારો આપ્યો. પછી કાળિકાચાર્યે શકકૂળરાજાને એકાંતમાં બોલાવીને કચોળાની પ્રાપ્તિ સંબંધી સર્વ વાત પૂછી. એટલે તેણે કહ્યું કે, "અમારા છન્નુ રાજાઓમાં એક સાધનસિંહ નામનો મુખ્ય રાજા છે, તે જ્યારે અમારે રાજ્યયોગ્ય પુત્ર થાય, ત્યારે છરીસહિત કચોળું મોકલે છે. તે વખતે અમારે પોતાનું મસ્તક છેદીને તેને મોકલવું જોઇએ." પછી સૂરિએ કહ્યું. "એવો કોણ મૂર્ખ હોય કે, જેનાથી સુખ પામી શકાય એવું પોતાનું મસ્તક આપી દે?" રાજાએ કહ્યું કે, "શું કરીએ! અમે પરવશ પડેલા છીએ." કાળિકાચાર્યે કહ્યું. "જો તમે મ્હારૂં કહ્યું કરો તો દીર્ઘકાળસુધી જીવી શકો." રાજાએ કહ્યું. "આપ જ્ઞાની છો માટે અમારા જીવનનો ઉપાય કહો." કાળિકાચાર્યે કહ્યું. "ઉજજયિની નામે ઉત્તમ નગરી છે, તેને છન્નુ ગામ છે, માટે જો તમે સર્વે રાજાઓ એકઠા થઇને મ્હારી સાથે આવો, તો હું તમને ત્યાંનું રાજ્ય અપાવી દઉં. માટે તમે સર્વે રાજાઓને તેડાવો." પછી સર્વે (છન્નુ) રાજાઓ એકઠા થઇ વિચાર કરી પોત પોતાની ચતુરંગિણી સેના લઇ કુટુંબસહિત ચાલ્યા; પરંતુ રસ્તામાં વર્ષાકાળ પ્રાપ્ત થવાથી તેઓએ સોરઠ દેશમાં આવેલા સિંહકપર્વતની પાસે પડાવ કર્યા.

વિલંબ થવાને લીધે ભાતુ થઇ રહેવાથી સર્વે રાજાઓએ આચાર્યને કહ્યું. "હે કાળિક અવધૂત! ભાતા વિના શી રીતે ઉજ્જયિની નગરીએ પહોંચીશું અને ત્યાંનું રાજ્ય લઇ શકીશું?" આચાર્યે કહ્યું. "સ્થિર થાઓ, તો સારું થશે." આ વખતે સરસ્વતી સાધ્વી આંબિલનો તપ કરતી હતી, તે વાત શાસનદેવીએ આચાર્યને કહી.

એટલે કાળિકાચાર્યે ચૂર્ણવડે સુવર્ણની ઇંટો બનાવી સર્વે રાજાઓને વહેંચી આપી. તેથી સર્વ રાજાઓ સ્વસ્થ થયા. પછી કાળિકાચાર્યની આજ્ઞાથી આગળ ચાલેલું સૈન્ય ગુજરાત મધ્યે થઇને ઉજ્જયિનીની પાસે આવી પહોંચ્યું. તે વખતે ગર્દભિલ્લરાજા તેઓના સન્મુખ આવી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો; પણ શત્રુના મ્હોટા સૈન્યને જોઇને તે પાછો નગરમાં નાશી ગયો. પછી કાળિકાચાર્યની આજ્ઞાથી સર્વે રાજાઓએ ઉજ્જયિનીને ઘેરો ઘાલ્યો, એટલે ગર્દભિલ્લે વિચાર્યું કે, "આ મ્હોટું સૈન્ય આવ્યું છે, તો હવે શું કરવું?" એવામાં કાળિકાચાર્યે તેને સમાચાર મોકલ્યા કે, "સરસ્વતી સાધ્વીને છોડી દે, નહિં તો ત્હારૂં મૃત્યુજ થવાનું છે." પછી સૂરિને આવેલા સાંભળી તથા શત્રુનું મ્હોટું સૈન્ય જાણી ગર્દભિલ્લરાજા ગર્દભીવિદ્યાનું સાધન કરવા બેઠો.

આ વાત કાળિકાચાર્યે જાણી, તેથી તેમણે સર્વ રાજાઓને કહ્યું કે, "આ ગર્દભિલ્લ રાજા આજે અષ્ટમીનો દિવસ હોવાથી ગર્દભીવિદ્યાનું સાધન કરવા બેઠા છે, તે જ્યારે કિલ્લા ઉપર ચઢીને ગધેડાનો શબ્દ કરશે, તે વખતે જે માણસ તે શબ્દને સાંભળશે તે મૃત્યુ પામશે; માટે શબ્દવેધ કરનારા એકસોને આઠ સામંતો મ્હારી પાસે રહો, ને બાકીના સઘળા સૈન્યને ચાર ગાઉ ઉપર લઇ જાઓ. પછી જ્યારે હું બાણ છોડું ત્યારે તમારે પ્રત્યેકને એકસોને આઠ બાણ છોડવા. તેથી શબ્દ કરતી એવી ગર્દભીવિદ્યાનું મુખ બાણોએ કરીને ભરાઇ જશે; એટલે તે વિદ્યા ક્રોધથી રાજાને પગ પ્રહારથી હણી તેના મુખમા મૂત્ર કરી ચાલી જશે; અને પછી તે રાજા મૃત્યુ પામશે, એટલે તેનું રાજ્ય આપણે લેઇ લઇશું." પછી એ પ્રમાણે કાળિકાચાર્યે શબ્દવેધી સામંતોને ભેગા કરી ગર્દભિલ્લ રાજાને હણી તેનું રાજ્ય મકરૂણ રાજાને આપ્યું. પછી શુદ્ધ શીલવતી સરસ્વતી સાધ્વીને અંતઃપુરમાંથી બહાર કાઢી સર્વે રાજાઓને જૂદા જૂદા દેશ આપ્યા અથવા તો પોતાના ભાગ વ્હેંચી આપ્યા. પછી કાળિકાચાર્ય ગુરૂ પાસે જઇ પ્રાયશ્ચિત ગ્રહણ પૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કરી અનેક ભવ્યજીવોને પ્રબોધ પમાડી સ્વર્ગસુખ પ્રાપ્ત કર્યું. સરસ્વતી સાધ્વી પણ નિર્મળ એવા ચારિત્રને પાળીને સ્વર્ગ પ્રત્યે ગઇ.

॥ ઇતિ ત્રીજા કાળિકાચાર્યની કથા ॥

शांबकुमार अने प्रद्युम्नकुमार.

શ્રી કૃષ્ણનો પુત્ર શાંબકુમાર પોતાને સ્થાને રહ્યો, તોપણ શ્રેષ્ઠ ભાવસહિત શ્રી નેમિનાથના વંદન થકી મોક્ષ સુખદાયી ફળ પામ્યો.

પૂર્વે ત્રિખંડનો અધિપતિ શ્રી કૃષ્ણ દ્વારિકા નગરીને વિષે રાજ્ય કરતો હતો. તેને રૂક્મિણી પ્રમુખ બહુ સ્ત્રીઓ હતી. એકદા રૂક્મિણીએ સ્વપ્નને વિષે પોતાને [illegible] શોભતા એવા વિમાનમાં બેઠેલી જોઇ તે વાત શ્રીકૃષ્ણને કહી. કૃષ્ણે કહ્યું. "[illegible] થશે." રૂક્મિણીને કૃષ્ણે કહ્યું તે વાત કોઇ કબાડ કરાવવામાં ઉત્સુક સ્ત્રીએ સત્યભામાને કહી. તે ઉપરથી અદેખી એવી સત્યભામાએ પણ કૃષ્ણને જઇને કહ્યું. "મેં આજે સ્વપ્નને વિષે ઐરાવત હસ્તિ જોયો." શ્રી કૃષ્ણે તેણીની ચેષ્ટા ઉપરથીજ તેનું બોલવું અસત્ય જાણી તેણીને કહ્યું. "અહો સ્ત્રી! તું પારકાની સંપત્તિ સખનારી છતાં શા માટે ખેદ કરે છે?" સત્યભામાએ તે ઉપરથી કહ્યું. "મ્હારૂં કહેલું અસત્ય નહિં થાય." પછી તો રૂક્મિણીને અને સત્યભામાને પરસ્પર વિવાદ થયો, ત્યારે સત્યભામા બોલી. "જેણીનો પુત્ર પ્રથમ પરણે, તેણીને બીજીએ પોતાના મસ્તક ઉપરની વેણી છેદીને આપવી." આ વાતમાં બળદેવ પ્રમુખને સાક્ષી કર્યા. અનુક્રમે રૂક્મિણીએ પ્રથમ

પુત્ર પ્રસવ્યો. ઉદ્યોતકારક હોવાથી તેનું પ્રદ્યુમ્ન એવું નામ પાડયું. બીજે દિવસે સત્યભામાએ પુત્ર પ્રસવ્યો, તેનું ભાનુ એવું નામ પાડયું.

એવામાં એમ બન્યું કે, ધૂમકેતુ નામનો કોઇ દેવતા રુકિમણીના ગૃહને વિષે ગુપ્ત રીતે પ્રવેશ કરીને બાળકને લઇને વૈતાઢય પર્વત ઉપર જતો રહ્યો. ત્યાં ટંકશિલા ઉપર બાળકને મૂકીને તે દેવતા ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. એવામાં ત્યાં કોઈ કાળસંવર નામનો વિદ્યાધર આવી ચઢયો, તે બાળકને જોઇ પોતાને ઘેર લઈ ગયો, ને તેને પાલન કરવાને અર્થે તેણે પોતાની કનકમાળા નામની પત્નિને આપી તેને પુત્રસ્થાને સ્થાપ્યે. ને તેણીને કહ્યું કે, "ત્હારે એવી વાત બહાર પાડવી કે, 'મને ગૂઢગર્ભ હતો તે આજ પ્રસવ્યો છે.' તેણીએ તો તેમ કર્યું, ને બાળકનું ઉત્કૃષ્ટ તેજ જોઇ પ્રદ્યુમ્ન એવું નામ દીધું. ત્યા તો તે સ્તનપાન આદિથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

પાછળ દ્વારિકામાં તો શ્રી કૃષ્ણ પુત્રને વિયોગે અતિ દુઃખી થવા લાગ્યો તે જોઇ નારદે જઇને શ્રી સીમંધરસ્વામી પાસેથી પ્રદ્યુમ્નના હરણ સંબંધી સર્વ વાત જાણી લીધી. ને તે સર્વ વાત શ્રી કૃષ્ણને કહી. પછી રુકિમણીને પણ કહ્યું. "તે પૂર્વભવને વિષે કોઇ મોરલીનાં ઇંડાં કંકુવાળાં કરીને કોઇ સ્થાનક મૂકી રાખ્યાં, ને સોળ પહોર સુધી એમને એમ રહેવા દીધાં. ત્યા સુધી મોરલી 'એ ઇંડા પોતાનાં નથી.' એમ જાણી બહુ દુઃખ પામી. સોળ પહોર પછી તને દયા આવી એટલે તેં તે ધોઈ નાંખ્યાં. એટલે મોરલીએ પોતાનાં ઇંડાં ઓળખ્યાં ને તે બહુ હર્ષ પામી. આવા વિયોગકર્મ કરાવવા થકી હે રુકિમણી! તને પણ ત્હારા પુત્રનો સોળ વર્ષપર્યંત વિયોગ રહેશે. એ વાત હું શ્રી સીમંધર સ્વામી પાસેથી સાંભળી આવ્યો છું." એ સાંભળીને રુકિમણીને કંઇક આશા રહી.

હવે પ્રદ્યુમ્નકુમાર તો વૃદ્ધિ પામતો સર્વ શાસ્ત્રમાં કુશળ થયો ને યુવતીઓના ચિત્તને વિષે પ્રમોદ ઉપજાવવા લાગ્યો. ઉદ્યોગવંત કુમારને જોઇને વિદ્યાધરની પુત્રી કનકમાળા કામદેવથી વ્યાકૂળ થઇ; તેથી કામાતુર થતી તે કુમારને કહેવા લાગી. "હે કુમાર! મ્હારી સાથે ભોગ વિલાસ ભોગવ, અને મ્હારા કામજ્વરને ત્હારા શરીરના આલિંગન થકી શાંત કર." તેણીનાં આવાં વચન સાંભળીને પ્રદ્યુમ્નકુમાર બોલ્યો. "ત્હારે શું હું ત્હારો પુત્ર નથી?" વિદ્યાધર પત્ની બોલી. "ના, હું ત્હારી માતા નથી. મ્હારા સ્વામી તને કયાંઇકથી અહિં લઈ આવ્યા, તેથી તને મેં વૃક્ષની પેઠે ઉછેર્યો છે; માટેજ હું ત્હારી પાસે કામભોગનાં ફળ ગ્રહવાની વાંછા રાખું છું. એમાં તને કિંચિતમાત્ર દોષ નથી. સત્પુરુષો એ પ્રત્યુપકાર કરવો જોઇએ વળી સદા વિજયને આપનારી એવી ગૌરી અને પ્રજ્ઞપ્તિ એ નામની બે વિદ્યાઓ મ્હારી પાસે છે તે તમે ગ્રહણ કરો." પ્રદ્યુમ્ને વિચાર્યું કે, "હમણાતો વિદ્યા ગ્રહણ કરી લેઉં, અને પછી એવું અનાચારકાર્ય નહિં કરૂં." એમ વિચારીને બોલ્યો. "હે માતા? મને વિદ્યાદાન દ્યો. પેલું બીજું કાર્ય હું યોગ્ય અવસરે કરીશ." પેલાએ બન્ને વિદ્યાઓ આપી, તે કુમારે વિધિસહિત સાધી. ત્યારે વિદ્યાધર પત્નીએ કહ્યું. "હે પ્રદ્યુમ્ન! હવે તો તું મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવ, અને ત્હારાં કહેલા વચનને ખરાં પાડ. કહ્યું છે કે—સજ્જન પુરુષોએ સહજમાં કહેલું વચન પણ પથ્થરમાં કોતરેલા અક્ષરોની પેઠે અન્યથા થતું નથી. વળી પાંચ ઇંદ્રિઓને વિષે રસના જીતવી એ અગત્યનું છે; કર્મને વિષે મોહનીકર્મ, વ્રતને વિષે બ્રહ્મચર્યવ્રત. અને ગુપ્તિને વિષે મનગુપ્તિ જીતવી એ બહુ અગત્ય છે. એ ખોટું નથી. પ્રદ્યુમ્ને પેલીને કહ્યું. "તું તો મ્હારી માતા છે, અને માતાની સાથે જેને ભોગનો સબંધ થાય તેને નરકગતિમાં જવું પડે છે. તે વિષે તનેજ શું [illegible]" એમ કહીને કુમાર બહાર નિકળી આવ્યો. એટલે તો પેલી સ્ત્રી [illegible] કરવા લાગી. પોતાનાજ નખવડે પોતાનું શરીર વલૂરીને [illegible]

મૂક્યો કે, "અરે લોકો! દોડો, દોડો. આ પ્રદ્યુમ્નકુમાર વિષયભોગનો અર્થિ થઇ મને વિદારીને જતો રહે છે." શું છે? શું છે? એમ કરતા તેના પુત્રો દોડી આવ્યા. તેમણે વાત જાણી લઇ રોષે ભરાઇ પ્રદ્યુમ્ન સાથે યુદ્ધ કરવા માંડયું; પણ પ્રદ્યુમ્ને વિદ્યાબળથી તે સર્વને હણ્યા. સુતને હણ્યા જાણી પિતા કાળસંવર વિદ્યાધર યુદ્ધ કરવા આવ્યો, તેને પણ પ્રદ્યુમ્ને વિદ્યાના જોરે સ્તંભાવ્યો. એટલે કાળસંવર બોલ્યો. "હે મહાનુભાગ! તું પુત્ર થઇને મને કેમ આવી કદર્થના પમાડે છે? મને તું છુટો કર; પછી તું જેમ કહીશ તેમ હું કરીશ." કુમારે તેજ ક્ષણે કાળસંવરને છૂટો કર્યો, પછી પ્રદ્યુમ્ન પિતા કાળસંવર પાસે જઈ પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યો. "અહો તમારી સ્ત્રી તો બહુ ઉત્તમ છે; એવી કે તે કહેવાને હું અસમર્થ છું." એવામાં અકસ્માત્ ત્યાં નારદ આવ્યા, તેમને પ્રદ્યુમ્ને નમસ્કાર કર્યો. નારદે કહ્યું. "હે પ્રદ્યુમ્ન! ત્હારા પિતા તો દ્વારિકાને વિષે કૃષ્ણ અને રુક્મિણી છે. એમ શ્રી સીમંધરસ્વામીએ કહ્યું છે." એમ કહીને તેણે સર્વ હકીકત સત્ય હતી તે નિવેદન કરી. વળી વધારે એ કહ્યું કે, "સત્યભામાને ભાનુ નામે પુત્ર છે. ત્હારી માતાને અને સત્યભામાને પૂર્વે સરત થઇ છે, તે પ્રમાણે જો એ સત્યભામાનો પુત્ર ભાનુ પ્રથમ પરણશે, તો ત્હારી માતાને પોતાની વેણી સત્યભામાને આપવી પડશે. આમ તું પુત્ર છતાં ત્હારી માતા મરણ પામશે."

નારદનું આવું કહેવું સાંભળીને તેણે પોતાની પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાના બળથી વિમાન રચ્યું, ને તેમાં નારદસહિત બેશી તે દ્વારિકાના બહારના ઉદ્યાનમાં આવીને ઉતર્યો. નારદને વિમાનસહિત ત્યાંજ મૂકી પોતે અન્ય વેષ લઈ નગરીમાં ગયો. ત્યાં ભાનુકુમારનાં લગ્ન થતાં જોયાં. એટલે તેણે પોતાની વિદ્યાના બળથી કન્યાનું અપહરણ કરી તેણીને નારદ પાસે બહારના ઉદ્યાનમાં મૂકી. પછી તેણે કૃષ્ણનો આખો બાગ ફલ ફૂલરહિત કરી નાંખ્યો, ને વળી એજ વિદ્યાના બળથી સર્વ જળાશય પણ શોષવી નાંખ્યાં, ને વિવાહ સામગ્રીમાં લાવેલા ઘાસ વિગેરેને પણ તેણે અદૃશ્ય કરી મૂક્યાં. પછી તો પોતે બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈ વેદનો પાઠ ભણતો ભણતો નગરીમાં જઇ કોઈ શ્રેષ્ઠીની દુકાન ઉપર જઇને બેઠો. ત્યાંથી જતી કોઇ કુબ્જા દાસીને તેણે પોતાની મુષ્ટીના ઘાતથી પાશરી કરી; એટલે તે દાસી તેને કોઇ મહા કળાવાન્ જાણી પોતાની રાણી સત્યભામાને ત્યાં લઇ ગઇ; ને પોતાને તેણે પાંશરી કરી એ રાણીને બતાવ્યું. ત્યાં તો સત્યભામાએ આસનાદિથી તેનું સન્માન કરીને કહ્યું. "અહો વિપ્ર! મને રુક્મિણીથી અધિક રૂપવંતી કર." એટલે "અવસર ઠીક છે." એમ ધારી પ્રદ્યુમ્ન પણ કહેવા લાગ્યો. "તમે માથું મુડાવીને, જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરી તમારી કુળદેવી પાસ બેશી બડબડ એવી વિદ્યાના જાપ જપો અને કહેતાં જાઓ કે. 'મા વિરૂપા કુરુ કુરુ સ્વાહા' એ સાંભળીને સત્યભામાએ સર્વે એના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. ને એકાંતે જઇ જાપ જપવા બેઠી. સર્વે દાસીઓ પણ તેણીની પાસે જઇને [illegible]. એટલે લાગ જોઇને પ્રદ્યુમ્ને વિવાહને અર્થે આણેલું સર્વ અન્ન પાન વિણસાડી નાંખ્યું.

[illegible] સર્વ વસ્તુ પોતાને મનગમતી કરી પ્રદ્યુમ્ન રુક્મિણીને ત્યાં ગયો, ત્યાં તેને જોઇ તે હર્ષ પામી તેને માટે આસન લેવા ગઇ; એટલે ભાઈ તો શ્રી કૃષ્ણના સિંહાસન ઉપર બેસી ગયા. રુક્મિણી આવીને જુએ છે તો બાળમુનિ કૃષ્ણના સિંહાસન [illegible] બેસી ગયા છે. તે જોઇને તે બોલી. "કૃષ્ણના સિંહાસન ઉપર કૃષ્ણ [illegible] સિવાય અન્યને દેવતાઓ બેસવા દેતા નથી." બાળમુનિનો વેષધારી [illegible] "મ્હારી તપશ્યાનું બળ અધિક છે. હું અહિં સોળ વરસને અંતે [illegible] મને [illegible] કરાવ; નહિંતર હું સત્યભામાને ઘેર જઇશ." [illegible] ક્યાં કહી છે? પણ મને પુત્ર વિયોગ બહુ સાલે

છે." પ્રદ્યુમ્ને પણ કહ્યું. "તેમ મને પણ માતાનો એવોજ વિયોગ છે, માટે તું એમાં ખેદ શાનો કરે છે? ત્હારો પુત્ર કયાં ગયો છે?" એ ઉપરથી રુકિમણીએ સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. પોતે દેવીની આરાધના કરી ઉત્તર મેળવ્યો હતો કે, 'સોળ વર્ષને અંતે પુત્ર સંયોગ થશે' તે પણ કહી સંભળાવ્યું. વળી પણ કહેવા લાગી કે, "સોળ વર્ષ તો થઇ ગયાં, પણ હજી પુત્ર આવ્યો નહીં. તો હવે તું જ્ઞાની આવ્યો છે, તો ત્હારાં શાસ્ત્ર તો કંઇ જો ને મ્હારા પુત્રનો ક્યારે સમાગમ થશે? તે કહે." ત્યારે પેલા બાળમુનિ વેષધારી પ્રદ્યુમ્ને કહ્યું. "કહ્યું છે કે:-આ પૃથ્વિ ઉપર સુખના અભિલાષી પ્રાણીઓએ ગુરુ પાસે, પિતા પાસે, દેવ પાસે, કે રાજા પાસે ખાલી હાથે જવું નહીં." ત્યારે રુકિમણીએ તેને ક્ષીર ભોજન આપ્યું. તે તેણે ખાધું; ને પછી કૃષ્ણને માટે કરી મૂકેલા મોદક ખાવા માગ્યા. ત્યારે તેણીએ કહ્યું "તેને માટે કરેલો એક પણ મોદક અન્યને અપાય નહીં." બાળમુનિએ કહ્યું. "મને એક મોદક તો આપ. તપસ્વીને શું નથી પચતું? સર્વ પચે છે." એટલે રુકિમણીએ તેને એક મોદક આપ્યો. એટલે તે ખાઇને ફરી ફરી બીજા માગવા લાગ્યો. રુકિમણી તેને આપતી ગઇ ને કહેવા લાગી. "અહો મુનિ! તું તો બહુજ બળવાન્ જણાય છે. આટલા આટલા મોદકથી પણ ત્હારી ક્ષુધા શાંત થતી નથી!"

હવે સત્યભામા મંત્ર જપે છે, ત્યાં શું બન્યું તે જુઓ એક સેવકે ત્યાં આવીને નિવેદન કર્યું કે, "કોઇ દેવ, દાનવ કે પુરુષે આપણો બાગ સૂકવી નાખ્યો છે, જળ પણ શોષવી નાંખ્યાં છે, અને કોઈ તૃણાદિ સર્વ ભક્ષણ કરી ગયું છે. ભાનુકુમારને અશ્વ ઉપરથી પાડી નાંખ્યા છે, એમ લોકોમાં હસાહસ થઇ રહી છે." આટલું તે સેવક બોલી રહ્યો, એટલામાં બીજાએ આવીને ઉમેરો કર્યો કે, "બાઇ! કન્યાનું હરણ થયું છે. ભાનુકુમારને પરણવા આવેલી કન્યાને કોઇ હરી ગયું છે." આ સાંભળીને બહુ વિષાદમાં પડી ક્રોધાતુર થઇ સત્યભામાએ પોતાની દાસીને હસ્તમાં પાત્ર આપીને રુકિમણીને ઘેરથી રુકિમણીના કેશ લઈ આવવાનું કહ્યું. ત્યાં દાસી ગઈ, એટલે તેણીનાજ વાળથી પેલા બાળમુનિએ પાત્ર પૂર્યું. પણ દાસીને ખબર પડી નહીં કે પોતાનાજ વાળ પેલાએ લઇ લીધા છે! તે તો લઇને ગઇ, પણ સત્યભામાએ તેણીને મુંડેલી જોઈ, તેથી તે બહુ ખેદ પામી. પછી તેણીએ કૃષ્ણને કહ્યું. "હવે તમે પેલી અમારી હોડ પ્રમાણે રુકિમણીના કેશ મને અપાવો." કૃષ્ણે કહ્યું. "પણ ત્હારાજ કેશ ત્હારા મસ્તક ઉપર નથી તે શું? સત્યભામાએ કહ્યું. "એવી હાંસી રહેવા દ્યો." તે ઉપરથી કૃષ્ણે બળભદ્રને રુકિમણીને ત્યાં કેશ લેવાને મોકલ્યા. તેને જોઇ પ્રદ્યુમ્ને કૃષ્ણનું રૂપ કર્યું. તે દેખી લજ્જા પામી બળભદ્ર પાછા વળ્યા, ને સભામાં આવી કૃષ્ણને દેખીને બોલ્યા. "તમે બે રૂપ કરીને એક રૂપે ત્યાં રહ્યા, ને ત્યાં મને શા વાસ્તે મોકલ્યો? વહુ રુકિમણી પણ લજવાણી." ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું. "પણ હું તો ત્યાં ગયોજ નથી, ને એમ કેમ બને?" સત્યભામાને હવે બોલ્યા વિના ચાલ્યું નહીં કે, "અહો સ્વામી તે સર્વ તમારું કર્તવ્ય છે" એ ઉપરથી વિલક્ષ થએલા કૃષ્ણ રુકિમણીને ત્યાં આવ્યા. ત્યાં તો રુકિમણી પોતાના પુત્રનો સમાગમ હજી નહિ થવાથી દુઃખ પામતી હતી. તેવામાં ત્યાં નારદ આવ્યા ને જુદા જુદા કૃષ્ણ રુકિમણી બન્નેને કહેવા લાગ્યા. 'જેણે હમણાં કૃષ્ણનું રૂપ કર્યું હતું, ને જે હમણાં વળી અત્યારે બાળમુનિના વેષમાં છે, તે આપનોજ પુત્ર મહા લબ્ધિવાન્ પ્રદ્યુમ્ન છે.' એટલે પ્રદ્યુમ્ન પણ [illegible] આવીને માતા પિતાના ચરણમાં નમ્યો, ને કહેવા લાગ્યો કે:-'હું આપનો પુત્ર છું.' [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] સુધી હું આપની [illegible] [illegible] [illegible].

ત્યાંસુધી તમારે મ્હારૂં ખરૂં સ્વરૂપ કોઇને કહેવું નહીં." માતાએ તે ઉપરથી આલિંગન દઇને કહ્યું. "હે પુત્ર! ત્હારા આગમનની વાત હું કોઇને નહીં કહું." કૃષ્ણે પણ તેમજ કહ્યું. પછી પ્રદ્યુમ્ન રુકિમણીને રથમાં બેસારીને ચાલ્યો. વળી તે શંખને વગાડી સર્વ યાદવાદિક જનોને ક્ષોભ પમાડતો છતો કહેવા લાગ્યો કે, "હું રુકિમણીને લઇ જઉં છું, કૃષ્ણની શક્તિ હોય તો રક્ષણ કરવા આવે. વૈરિની સૈના સાથે યુદ્ધ કરવાને હું એકાકી સમર્થ છું; એટલુંજ નહિ પણ હું સમુદ્રનાં જળ સૂકવી નાંખું છું, અગ્નિને પાન કરવા ને સમર્થ છું, નાગને હસ્તને વિષે ગ્રહણ કરવાની અને કુલાચળ પર્વતને ચળાવવાની પણ મ્હારામાં શક્તિ છે. વળી આખી પૃથ્વિને હથેળીમાં ધારણ કરી શકું છું, ભુજાથી સમુદ્રને તરી જઉં છું, અને એકલો છતાં એ કૃષ્ણના સકળ સૈન્યને પૂરો પડું એવો છું."

એમ બોલતો પ્રદ્યુમ્ન નગરથી બહાર નિકળ્યો. તે જોઇને કૃષ્ણે ચિંતવ્યું. "અહો! આ કોઇક માયાવી મને છેતરીને મ્હારી સ્ત્રીનું હરણ કરી જાય છે. કહ્યું છે કેઃ—માયાવી જન મીઠું મીઠું બોલે છતાં તેનો વિશ્વાસ કરવો નહીં; કારણ કે, નીલકંઠ જે મોર તે પણ બોલે છે મધુર મધુર શબ્દો, છતાં વિષધર એવો જે નાગ તેનું ભક્ષણ કરે છે! માટે આ માયાવીને હું હવે હણ્યા વિના નહિ રહું." પછી તે "હે દુર્બુદ્ધિ! તું કેમ મરવાને તૈયાર થયો છે?" એમ બોલતો બોલતો કૃષ્ણ સૈન્યસહિત પ્રદ્યુમ્નની પછવાડે ધાયો અને વૃક્ષો ઉપાડી ઉપાડીને ફેંકવા લાગ્યો, એટલે પ્રદ્યુમ્ને તુરતજ વિદ્યાના બળથી તેના સૈન્યને હરાવ્યું ને તેને (કૃષ્ણને) પણ હસ્તિને જેમ દંતરહિત કરે, તેમ તેને પણ શસ્ત્રરહિત કર્યો. એ જોઇ શ્રી કૃષ્ણ તો વિલક્ષ બની ગયા, એટલે તો નારદ આવીને કહેવા લાગ્યા. "હે કૃષ્ણ! આ તો ત્હારો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન છે. નિઃસંદેહ થા. સિંહનો પુત્ર સિંહ સમાનજ બળવાન્ હોય." તે સાંભળીને કૃષ્ણે યુદ્ધ મૂકીને તેને આલિંગન દીધું. પ્રદ્યુમ્ન પણ માતા પિતા પાસે આવીને તેમની સ્તુતિ કરી પાયે પડયો ને બોલ્યો. "મ્હારો અપરાધ ક્ષમા કરો, મેં એ કોતુક વાસ્તે કર્યું છે."

પછી શ્રી કૃષ્ણ પ્રદ્યુમ્નપુત્રને પોતાના પટ્ટહસ્તી ઉપર બેસારી નગરમાં પોતાના મહેલને વિષે લાવ્યા. તે સમયે નગરની સ્ત્રીઓ માંગળિક ગીતો ગાવા લાગી. ભાટ ચારણ વગેરેને સુવર્ણનું દાન દેવાવાં લાગ્યાં, સ્ફુર્જિત ઘોષ કરતા હસ્તીઓ પણ હર્ષથી નૃત્યોત્સવ કરવા લાગ્યા. માંગળિક વાજિંત્ર-દુંદુભિ આદિના નાદ થવા લાગ્યા, વૈતાળિકો ગાયન કરવા લાગ્યા, અને કૃષ્ણની શ્લાઘા કરતાં કરતાં તેના પૂર્વના રાજાઓને પણ ઉલ્લંઘીને અધિક વચન આપવા લાગ્યા.

કહીને તેણે એક ઉપવાસનો તપ કરીને હરિણગમેષીદેવની આરાધના કરી, જેથી તે પ્રગટ થઇને બોલ્યો. "અહો કૃષ્ણ! ત્હારે શું જોઇએ છીએ?" કૃષ્ણે તેની પાસે પ્રદ્યુમ્નકુમાર સમાન પુત્ર માગ્યો. હરિણગમેષીએ કહ્યું. "તેવો પુત્ર થશે." એમ કહીને તેને એક હાર આપીને તે અંતર્ધ્યાન થયો. એ હાર પ્રાપ્ત થયાની સર્વ ખબર પ્રદ્યુમ્નને પડી, એટલે તેણે શીઘ્ર જઈ જંબૂવતીને પોતાની વિદ્યાના બળથી સત્યભામાનું સ્વરૂપ આપી ગુપ્ત રીતે કૃષ્ણના મહેલમાં મોકલી. કૃષ્ણે પણ સત્યભામા આવી જાણીને પેલો હાર જંબૂવતીની કોટમાં પહેરાવ્યો, અને તેણીની સાથે ભોગવિલાસ ભોગવ્યા. તે વખતે દેવલોકથી કોઇ એક દેવ ચ્યવીને જંબૂવતીની કુક્ષિએ શુભ સ્વપ્ન યુક્ત અવતર્યો. જંબૂવતી હર્ષ પામી પોતાને સ્થળે ગઇ, એવામાં વળી સત્યભામા ભોગને અર્થે શ્રી કૃષ્ણ પાસે આવી. કૃષ્ણે વિચાર્યું. "અહો સ્ત્રીઓને ભોગને વિષે એટલી અભિલાષા હોય છે કે તેણીઓ તૃપ્ત થતીજ નથી. આ સત્યભામા ફરીને ભોગને અર્થે આવી. સ્ત્રીઓને શાસ્ત્રને વિષે જેવી વર્ણવેલી છે, તેવીજ તેણીઓ છે. કહ્યું છે કે:—તેણીઓને આહાર બમણો હોય છે, નિદ્રા ચોગણી હોય છે, વ્યવસાય છ ગણો હોય છે, અને કામ તો આઠ ગણો હોય છે." એમ ધારી શ્રી કૃષ્ણે તેણીની સાથે વિલાસ કર્યો. તેજ વખતે પ્રદ્યુમ્ન કુમારે ભંભા વગાડી એટલે શ્રી કૃષ્ણ ક્ષોભ પામ્યા. તેથી કૃષ્ણ ક્ષોભ પામીને સત્યભામા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા. "હે પ્રિય! ત્હારે પુત્ર થશે." સત્યભામા બોલી. "હે પ્રભો! આપનું વચન સત્ય અને નિશ્ચળ થાઓ."

હવે પ્રભાતે શ્રી કૃષ્ણે પેલો હાર જંબૂવતીના કંઠમાં જોયો. એટલે તેણે ધાર્યું કે રાત્રીએ પ્રદ્યુમ્ને પોતાની વિદ્યાની બળથી પ્રથમ જંબૂવતીને મ્હારી પાસે મોકલી હશે." હવે અનુક્રમે જંબૂવતીએ રૂડાં સ્વપ્ને સૂચિત શાંબ નામના પુત્રને પ્રસવ્યો. સત્યભામાને પણ પુત્ર થયો, તેનું નામ ભીરૂક પાડ્યું. ત્યાર પછી ઉપાયે કરી પ્રદ્યુમ્ન રુકમૈયાની પુત્રી વૈદર્ભીને પરણ્યો, ને જંબૂવતીનો પુત્ર શાંબ હેમાંગદ રાજાની પુત્રી સુહરિણીને પરણ્યો.

હવે એમ બન્યું કે, જંબૂવતીનો પુત્ર શાંબ નિત્ય સત્યભામાના પુત્ર ભીરૂકને રમતાં રમતાં બહુ બ્હીવરાવે, તે ઉપરથી સત્યભામા જંબૂવતી પાસે ફરિયાદ કરવા આવી; એટલે માતા તો "મ્હારો પુત્ર બહુજ શાંત છે" એમ કહેવા લાગી. સત્યભામાએ તે ઉપરથી કૃષ્ણને કહ્યું કે, મ્હારા પુત્રને શાંબ હમેશાં બ્હીવરાવે છે." કૃષ્ણે જંબૂવતીને કહ્યું. "ત્હારો પુત્ર શાંબ બહુ અન્યાયી સંભળાય છે; કારણ કે, તે જેને તેને બહુ બ્હીવરાવે છે." એમ કૃષ્ણના કહેવા છતાં પણ માતાએ તો પોતાના પુત્રનાં વખાણજ કર્યા કર્યાં; અને તે કહેવા લાગી. "એ તો ડાહ્યો છે." ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું. "એનું ન્યાયીપણું ને ડાહ્યાપણું કોઇક વાર દેખાડીશ." એમ કહી એકદા કૃષ્ણે આભીર (ભરવાડ) નો વેષ લીધો, ને જંબૂવતીને આભીરિણીનો વેષ લેવરાવ્યો અને તેઓ દહીં વેચવાને મિષે બહાર ચાલ્યા. તેમને જોઇ તે ત્યાં રમતો શાંબકુમાર આભિરિણી (જંબૂવતી) ને કહેવા લાગ્યો. "અહિં ચાલ. ત્હારૂં ગોરસ અમારે લેવું છે." એમ કહી તેણીને ખેંચીને એક શૂન્ય ઘરમાં લઈ ગયો. ત્યાં ગયો એટલે કૃષ્ણ અને જંબૂવતીએ પોતાનાં સત્યસ્વરૂપ પ્રગટ કર્યાં. તે જોઈ શરમાઈ જઈ શાંબ જતો રહ્યો. એટલે કૃષ્ણે કહ્યું. "એનું ન્હાના પુત્રનું ડાહ્યાપણું ને સ્વરૂપ! કેવો દુર્ગુણી છે!" જંબૂવતી બોલી. "એ તો મ્હારો પુત્ર ભદ્રક છે, એનો બાળકની હીલ કરે છે." કૃષ્ણે કહ્યું. "સિંહણ પોતાના પુત્રને નિત્ય ભદ્રકજ માને છે, તે ખરૂં જ છે." વળી બીજેજ દિવસે શાંબ હાથમાં લાકડાની ખીલી લઈને ગામનાં દ્વારે ઉભો હતો. તે કૃષ્ણ અને લોકોના સાંભળતાં આશ્ચર્યથી કહેવા લાગ્યો. "[illegible] જે મ્હારી ગઈ કાલની વાત પ્રગટ કરશે, તેના મુખને વિષે આ ખીલી વાશીશ." તે સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણ

તેને નિર્લજ્જ અને ઇચ્છાચારી કહીને દ્વારિકા થકી બહાર કાઢી મૂક્યો. તેને જતી વખતે પ્રદ્યુમ્ને પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યા આપી.

આમ સત્યભામાના ભીરૂકની એક અડચણ તો દૂર થઇ, પણ એટલેજ પત્યું નહીં. પ્રદ્યુમ્ન પણ ભીરૂકને નડવા લાગ્યો. એ ઉપરથી સત્યભામાએ કહ્યું. "પ્રદ્યુમ્ન, તું પણ શાંબ ની પેઠે કેમ અહિંથી જતો નથી? આ નગરીમાંથી તું પણ જતો રહે." પ્રદ્યુમ્ન બોલ્યો. "હે માતા! ક્યાં જઉં?" સત્યભામાએ કહ્યું. "ક્યાં શું? સ્મશાનમાં જા!" પ્રદ્યુમ્ને કહ્યું. "ત્યારે મ્હારે અહિં ક્યારે પાછા આવવું?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "જ્યારે હું હાથે ગ્રહીને શાંબને નગરમાં લાવું ત્યારે." પ્રદ્યુમ્ન તે ઉપરથી બોલ્યો. "ભલે માતા, તેમ થાઓ!" એમ કહી પ્રદ્યુમ્ન ચાલી નિકળ્યો. નગર બહાર પ્રદ્યુમ્ન અને શાંબ એકઠા મળ્યા.

હવે તો સત્યભામા અત્યંત હર્ષઘેલી થઇ, ને પોતાના ભીરૂકને પરણાવવાને અર્થે તેણીએ નવાણું કન્યાઓ મેળવી, પણ સોમી મળતી નથી; તેથી સત્યભામા દુઃખાર્ત થઇ. આ સર્વ વૃત્તાંત પ્રદ્યુમ્નકુમારે પ્રજ્ઞપ્તિના બળથી જાણી એટલે પોતે જિતશત્રુરાજા થયો. શાંબને કન્યારૂપ બનાવ્યો, અને એજ શક્તિથી તેણે પોતાનો સાથ પણ વિકૂર્વ્યો. હવે આ જિતશત્રુની કન્યાને સત્યભામાએ પોતાના પુત્રને અર્થે માગી. જિતશત્રુએ કહ્યું. "જો સત્યભામા મ્હારી પુત્રીને પોતાને હાથે ઝાલીને નગર મધ્યે લઇ જાય અને વિવાહસમયે મ્હારી પુત્રીનો હાથ ભીરૂકના હાથના ઉપર રખાવે તો હું મ્હારી પુત્રી ભીરૂક પ્રત્યે આપું." સત્યભામાએ સર્વ અંગિકાર કર્યું, ને તે કન્યાને પોતે હાથે ઝાલી ને મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં આણી. ત્યારે લોકો પણ જિતશત્રુરાજાની પુત્રીને ઠેકાણે શાંબને દેખીને તથા સાથે પ્રદ્યુમ્નને પણ જોઇને બોલવા લાગ્યા. "અહો સત્યભામા પોતાના પુત્રના વિવાહ સમયે શાંબ અને પ્રદ્યુમ્નને મનાવીને પાછા લાવે છે." આ પ્રમાણે શાંબ, કન્યાના વિકૂર્વેલા વેષમાં સત્યભામાને ઘેર ગયો. ત્યાં વિવાહ સમયે શાંબે ભીરૂકના જમણા હાથ ઉપર પોતાનો ડાબો હાથ મૂક્યો, અને પેલી કન્યાઓના હસ્ત પોતાના જમણા હસ્તથી ગ્રહણ કર્યા; ને સમકાળે વિધિ પ્રમાણે અગ્નિની આસપાસ ફેરા ફરી તે તેણીઓને પરણ્યો. પછી બીજી સઘળી સ્ત્રીઓ સાથે શાંબ પણ ભીરૂકના વાસગૃહે ગયો. ત્યાં જઇ તેણે પોતાનું મૂળરૂપ પ્રકટ કર્યું. ભીરૂક આવ્યો તેને શાંબે ભ્રકુટી ચડાવીને બ્હીવરાવ્યો; એટલે તે નાઠો ને માતા પાસે જઇને કહેવા લાગ્યો. "હે માતા! કન્યાને સ્થાને શાંબ છે." સત્યભામા તે ખરૂં નહીં માની પોતે જોવા આવી, તો ખરેખર શાંબને જોયો! શાંબ પણ ઉભો થઇને માતાને ચરણે નમ્યો. સત્યભામાએ તો કોપાયમાન થઇને પૂછ્યું. "રે ધૃષ્ટ! તને અહિં કોણ લાવ્યુ?" તે બોલ્યો. "તેં પોતે મને અહિં આણ્યો, અને આ કન્યાઓ સાથે મ્હારો વિવાહ પણ તેં કરાવ્યો. એ બાબત સર્વ લોકો સાક્ષી છે." સત્યભામાએ પૂછી જોયું તો સર્વ લોકોએ તેમજ કહ્યું. એટલે હવે શાંબ નવાણું કન્યાઓનો પતિ થયો. સત્યભામા બોલ્યા વિના રહી નહીં કે જેનો બંધુ (પ્રદ્યુમ્ન) માયાવાળો (કપટી), પિતા (કૃષ્ણ) પણ માયાવી, માતા (જંબૂવતી) પણ માયાકપટી અને જેને વળી મને પણ માયિક કન્યાનુ રૂપ લઇને છેતરી એ (શાંબ) હવે મ્હારો સહજ શત્રુ થયો છે."

હવે સત્યભામાનો તો બધો ખેલ બગડ્યો, એટલે નિશ્વાસ મૂકી દુઃખી થતી તે પોતાને ઘેર જઈ જૂના ખાટલા ઉપર સૂતી. શાંબકુમાર પણ (દાદા) વસુદેવને નમસ્કાર કરવાને ગયો ને ત્યાં કહેવા લાગ્યો. "આપ તો બહુ સ્ત્રી પરણ્યા તે ઘણે વર્ષે પરણ્યા, પણ હું તો ક્ષણવારમાંજ એકસો કન્યા પરણ્યો." વસુદેવે કહ્યું. "તું તો કૂવાનો દેડકો મૂર્ખ છે." એ સાંભળી શાંબે ઉભા થઇને તેમની પાસે ક્ષમા માગી. હવે સર્વ સ્ત્રીઓ

શાંબની થઈ. પછી પ્રદ્યુમ્ને પણ પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યું. હવેથી શાંબ અને પ્રદ્યુમ્ન સર્વ યાદવોને વિષે ઉત્કૃષ્ટ મનાવા લાગ્યા. શાંબે સર્વ પત્નિસહિત પોતાના માતા પિતાને વંદન કર્યું. પ્રદ્યુમ્ને પણ પોતાની માતાને પ્રણામ કર્યા.

હવે એકદા કોઇ ભૂપતિએ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને એક જાતિવંત અશ્વ ભેટ મોકલ્યો, તે વખતે તેના શાંબ અને પાલક એ બે કુમારો આવીને કહેવા લાગ્યા. "એ અશ્વ અમને આપો." ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું. "જે કાલે શ્રી નેમિનાથપ્રભુને પ્રથમ વંદન કરશે, તેને હું એ અશ્વ આપીશ." તે ઉપરથી અશ્વ લેવાની ઇચ્છાએ પાલક મધ્યરાત્રાએ ઉઠ્યો ને કળકળાટ કરી મૂકી સર્વ સેવકોને જગાડ્યા. એટલામાં સૂર્યોદય થયો, ત્યારે પરવારી પ્રભુને વંદન કરવા ગયો; ત્યાં જઇ તેમને વંદન કરીને બોલ્યો. "હે પ્રભો! મ્હારા પિતાને કહેજો કે હું અહિં તમને પહેલો વંદન કરવાને આવ્યો છું." પ્રભુને એમ કહી પિતા પાસે આવી તે અશ્વ માગવા લાગ્યો. ત્યારે પિતાએ કહ્યું "ચાલ, પ્રભુ પાસે જઇ પૂછીએ કે કોણે પહેલું વંદન કર્યું છે?" આમાં એમ બન્યું હતું કે, શાંબ કુમારે મધ્યરાત્રીએ જાગી ધીરેથી ઉઠી, પાપની બ્હીકથી પોતાને સ્થાનેજ રહ્યા રહ્યા પ્રભુને નમસ્કાર કર્યા હતા. એટલે જ્યારે પાલક અને કૃષ્ણ પ્રભુને પૂછવા ગયા, ને ત્યાં તેમને વંદન કરીને કૃષ્ણે પૂછ્યું; ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું. "દ્રવ્યવંદને તો પ્રથમ મને પાલકે વાંદ્યા છે, પણ ભાવવંદને શાંબે વાંદ્યા છે; અને વાંદવાનું ફળ પણ શાંબે ઉપાર્જ્યું છે. હૃદયમાં ધ્યાન ધર્યાનું ફળ શાંબે ઉપાર્જન કર્યું, અને પાલકે તો સાક્ષાત્ દર્શન કર્યાં; તોપણ તેને તેનું ફળ ન મળ્યું. તેથીજ જ્ઞાનીપુરુષો અંતરંગ વિધિને બાહ્યવિધિથી બળિષ્ટ માને છે. ત્યાર પછી શ્રી કૃષ્ણે શાંબકુમાર પ્રત્યે એ અશ્વ આપ્યો.

અનુક્રમે કેટલેક દિવસે શાંબ અને પ્રદ્યુમ્નને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમણે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. અને તેમણે બતાવેલા સંયમ માર્ગે તપશ્ચર્યા કરી, સર્વ કર્મ છેદી શ્રી ગિરનાર પર્વત ઉપર તેઓ મોક્ષ પામ્યા.

॥ ઇતિ શાંબકુમાર અને પ્રદ્યુમ્નકુમારની કથા ॥

મૂળદેવરાજા.

સુસાધુને મનઃશુદ્ધિસહિત શુદ્ધ દાન આપનાર માણસ મૂળદેવની પેઠે રાજ્યાદિ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ગૌડદેશમાં પાટલીપુત્ર નામે પ્રખ્યાત નગર છે. અતિ શોભાયમાન એવા તે નગરને વિષે બહુ બુદ્ધિશાળી ને કળાવાન્ એવો મૂળદેવ નામે રાજપુત્ર હતો. વળી તે ધુર્તવિદ્યામાં પ્રવીણ, કૃપણનો બાંધવ અને કપટ કરવામાં કુશળ હતો. ચોરની સાથે ચોર, સાધુની સાથે સાધુ, વાંકાની સાથે વાંકો, સરળની સાથે સરળ, ગાંડાની સાથે ગાંડો, ડાહ્યાની સાથે ડાહ્યો, વ્યસનીની સાથે વ્યસની અને સુભટની સાથે સુભટ જેવો હતો. જુગટીઆની સાથે જુગટીઓ, લગાર કરનારની સાથે તેવો. અને સ્ફટિક મણિની પેઠે તત્કાળ જેની તેની સાથે મળી જાય તેવો હતો. ચતુર પુરુષોને વિષે અગ્રણી એવો તે વિચિત્ર કુતૂહળો કરીને લોકોને વિસ્મય પમાડતો અને વિદ્યાધરની પેઠે મનમાં આવે ત્યાં હરતો ફરતો.

એકદા આ દ્યુતવ્યસનમાં આસક્ત એવા મૂળદેવનું તેના પિતાએ અપમાન કર્યું, તેથી તે એકદા પોતાના નગરનો ત્યાગ કરીને ઉજ્જયિની નગરીએ ગયો. ત્યાં જઈ તેણે

ગુટિકા પ્રયોગથી "કુબ્જ" એવા વામનનું રૂપ ધારણ કર્યું, ને પોતાની અનેક પ્રકારની કળાઓ બતાવીને તે લોકોને વિસ્મય પમાડવા લાગ્યો.

હવે એજ નગરમાં રૂપ-લાવણ્ય-કળા-વિજ્ઞાન આદિ ગુણોએ યુક્ત અને મહા કુશળ એવી દેવદત્તા નામની ગણિકા વસતી હતી. ગુણવાન્ અને કળાવાન્ જેઓ જેઓ હતા, તેમાં તે શ્રેષ્ઠ હતી. તેની આકૃતિ સમાન બીજી કોઇ આકૃતિ હતી નહીં. એકદા પ્રભાત સમયે તેણીનાજ ઘરની પાસે મૂળદેવ તેને ક્ષોભ પમાડવાને માટે તુંબરૂના જેવા મધુરસ્વરથી ગાવા લાગ્યો. તેનો મીઠો સ્વર સાંભળીને દેવદત્તા વિચારવા લાગી. "અહો! આ સ્વર કોનો હશે?" એમ કહી તે જાણવાને અર્થે તેણીએ પોતાની દાસીને મોકલી. ઘરની બહાર જોઇ આવી તેણીએ પોતાની બાઇને કહ્યું. "કોઈ ગંધર્વ કાનને મીઠો એવો સ્વર ગાય છે. દેખાય છે વામન જેવો, પણ ગુણોએ પૂર્ણ છે. વળી એ અધિક અધિક વામન દેખાય છે." એ સાંભળીને ગણિકાએ પોતાની માધવી નામની કુબ્જા દાસીને તેને બોલાવવા મોકલી. કારણ કે, તેઓની જાતિને પ્રાયે કળા બહુ પ્રિય હોય છે. દાસીએ આવીને તેને કહ્યું. "મ્હારી બાઇ દેવદત્તા ગણિકા તમને બોલાવે છે." મૂળદેવે કહ્યું. "હું ત્યાં નહિં આવું. એવી કુટ્ટિની વિટ પુરુષોને સેવનારી વેશ્યાના ઘરમાં કયો સત્પુરુષ પ્રવેશ કરે?" એ સાંભળીને કુબ્જા દાસી પાછી ફરતી હતી, તેવામાં વિનોદમાં પેલાએ તેણીની પીઠ ઉપર મુષ્ટિઘાત કર્યો, એટલે તો તે સરળ (પાંશરી) થઇ ગઇ. સરળપણું આવ્યું તેથી હર્ષ પામતી દાસી પોતાની બાઈ પાસે ગઈ. વેશ્યાએ તેનું કુબ્જાપણું જતું રહેલું જોઇ, 'આમ કેમ? અને કયા રીતે થયું? તે પૂછયું. દાસીએ ઉત્તર આપ્યો. "પેલા સંગીતમાં કુશળ એવા વામને મને મુષ્ટિઘાતથી આવી કરી." દેવદત્તાને બહુ ચમત્કાર લાગ્યો, તેથી તેણે એ દાસીને ફરી કહ્યું. "આવા ઉપકારી પુરુષને તું જરૂર એક વાર તો અહિં તેડી લાવ." દાસી ત્યાં ગઇ, ને મધુર મધુર વચનો બોલી ખુશી કરી તે ધૂર્તરાજને હાથે ગ્રહી પોતાની બાઇ પાસે તેડી લાવી. તેને જોઇ તેને આસન ઉપર બેસવાને કહ્યું. હૃદયને ગમતો સુભગ સંવાદ થયો, ગોષ્ઠી પણ તુલ્ય થઇ; કારણ કે બન્ને ચતુર હતાં. કહ્યું છે કે:— મૃગ મૃગની સંગાથે જાય છે, ગાયો ગાયોના ટોળામાં ભળે છે, અશ્વો અશ્વમાં સારા લાગે છે, મૂર્ખ મૂર્ખ બને છે, પંડિતોને પંડિતોની સાથે મેળ આવે છે, તેમ જેમનાં શીલ અને વ્યસન સમાન હોય છે, તેમનોજ યોગ બને છે. એટલામાં કોઈ વીણા વગાડવામાં પ્રવીણ બ્રાહ્મણ હાથમાં વીણા લઇને ત્યાં આવ્યો, ને વીણા વગાડી સર્વને આશ્ચર્ય પમાડવા લાગ્યો. વીણામાં ગ્રામ, શ્રુતિનો સ્વર સ્પષ્ટ સમજાતો હતો; તેથી દેવદત્તા હર્ષ પામતી મસ્તક ધુણાવતી પ્રશંસા કરવા લાગી. મૂળદેવથી રહેવાયું નહીં, તેના ધારવામાં વીણામાં કંઈ ખામી લાગી, તેથી તે હસીને બોલ્યો. "હું જાણતો હતો કે, 'ઉજ્જયિની નગરીના લોકો બહુ નિપુણ અને ગુણની પરિક્ષા કરનારા છે. હંસની પેઠે દૂધ-પાણી પારખી લેનારા છે.' તે સાંભળીને નાયિકાએ પૂછયું. "કેમ હસવું આવે છે, કંઇ છે? કળાવાન્ની પ્રશંસા કરીએ છીએ, તેમાં કંઇ ખોટા જેવું છે? હોય તો કહો." મૂળદેવે કહ્યું. "આમાં કંઇ [illegible] જેવું તમને લાગે છે?" વેશ્યાએ કહ્યું. "શું ક્ષીણ જણાય છે? જેવું [illegible] હોય તેવું કહો." ત્યારે મૂળદેવે કહ્યું. "એ તંત્રી (તાર) સગર્ભા છે અને વંશ [illegible] છે." વેશ્યાએ કહ્યું. "એ તમે કેમ જાણ્યું?" એ ઉપરથી મૂળદેવે એ વીણા [illegible] હાથમાં લીધી ને વંશમાંથી પથરી કાઢી બતાવી અને તંત્રીમાંથી કેશ [illegible]. પછી તેણે વીણા પાછી હતી તેવી કરીને પોતે વગાડવા લાગ્યો; તેથી [illegible] લાગ્યા. દેવદત્તા બોલી. "આમને કંઈ જે [illegible] સાક્ષાત્ સરસ્વતીજ નરરૂપે આવેલી છે." પેલો વી-

ણાવાળો પણ મૂળદેવને ચરણે પડીને કહેવા લાગ્યો "હે આર્ય! કૃપા કરીને મને આપ વીણા વગાડતાં શીખવો." મૂળદેવે કહ્યું. "હું એ કળા જાણું છુ ખરો, પણ બહુજ સારી રીતે જાણતો નથી. એનો શ્રેષ્ઠ જ્ઞાતા તો એક બીજો માણસ છે."

દેવદત્તાએ કહ્યું. "એ કોણ છે અને ક્યાં વસે છે?" મૂળદેવે કહ્યું. "પૂર્વ દિશાએ પાટલીપુત્ર નામે નગર છે, તેને વિષે વિક્રમસેન નામે મહા કળાવાન્ કળાચાર્ય રહે છે, તેનો હું મૂળદેવ નામે સેવક છું." આમ વાત કરે છે, તેવામાં ત્યાં વિશ્વભૂત નામે નાટ્યાચાર્ય આવ્યો, તેના વિષે દેવદત્તાએ મૂળદેવ આગળ વાત કરતાં કહ્યું. "એ સાક્ષાત્ ભારતીદેવીજ છે." મૂળદેવે પણ કહ્યું. "તમ કહો છો તે સત્ય છે. તમે જેની પાસેથી આવા કળાઓ ગ્રહણ કરી છે, તે કળાવંતજ છે." એમ કહી મૂળદેવે વિશ્વભૂતિમાં કેટલી કળા હશે? તે બાહ્ય અર્થ ઉપરથી જાણી લીધું. કારણ કે, જેવો તે હોય તેવાજ બાહ્ય પદાર્થ પણ હોય. વળી તેણે વિચાર્યું. "એ વિશ્વભૂત પોતાને એક પડિત જેવો માને છે, તો ચાલ, હું તામ્ર અને સુવર્ણના અલંકાર વિષેનું અંતર બતાવી આપું." એમ ધારીને, ભારત શાસ્ત્ર કે જેને વિષે વિશ્વભૂતિ પોતાનું બહુ જાણપણું છે એમ દેખાડતો હતો, તેમાંજ ધૂર્તરાજ મૂળદેવે "અમુક સ્થાને પૂર્વાપર વિરોધ છે એમ કેમ?" એવું પ્રશ્ન કર્યું. અજ્ઞાની થઇ વિશ્વભૂતિ કોપ કરી અસંબદ્ધ બોલવા લાગ્યો. ત્યારે મૂળદેવે કહ્યું "બુદ્ધિવંત માણસે ઉપાધ્યાયને પ્રશ્ન કર્યું, તેમાં ઉપાધ્યાય અજ્ઞાની થઇ રોષ કરવા લાગ્યા;'એવો રોષ તો નાટકને વિષે વિદ્યાર્થીની સ્ત્રીઓ દેખાડે (ભજવી બતાવે.) અન્ય સ્થળે તો ક્યાંય દેખાતો નથી." આમ મ્હેણું મારી મૂળદેવે વિશ્વભૂતિની હાંસી કરી. વિશ્વભૂતિતો મૌનજ રહ્યો. સ્મરાક્ષી દેવદત્તા પણ મૂળદેવ તરફ હર્ષસહિત જોતી, વિશ્વભૂતિનું વિલક્ષણપણું દૂર કરવાને બોલી. "ઉપાધ્યાય! હમણાં તમારૂં ચિત્ત અસ્થિર છે, આપ તો વિજ્ઞાનશાળી છો; માટે ક્ષણ પછી બરાબર વિચારીને ઉત્તર આપજો." પછી તેણે દેવદત્તાને કહ્યું. "હે દેવદત્તા! હવે અમારે નાટકનો અવસર થયો છે, માટે તમે તૈયાર થાઓ." એમ કહીને વિશ્વભૂતિ અન્યત્ર ગયો. પછી દેવદત્તા બોલી. "આપણને સ્નાનાર્થે અંગમર્દન કરનારનો ખપ પડશે." ધૂર્તરાજ મૂળદેવ બોલ્યો. "જો આજ્ઞા હોય તો, હે સુભ્રૂ! હું અંગમર્દન કરૂં." વેશ્યાએ પૂછ્યું. "શું તમને આ કળા આવડે છે?" પેલાએ ઉત્તર આપ્યો. "તદ્દન તો નથી શીખ્યો, પણ લગભગ જાણું છું. વળી અભ્યંગનું જ્ઞાન તને છે (એટલે વાંધો નહીં આવે.)" પછી દેવદત્તાએ સર્વ તેલાદિ મંગાવ્યું. એટલે મૂળદેવે અભ્યંગ કરવુ શરૂ કર્યું. તે સમયે વાયુને, મૃદુ, મધ્ય, દૃઢ સ્થાન વર્તીને તે તે સ્થાનને યોગ્ય અભ્યંગ કર્યું. તે એવી કળાથી કર્યું કે, તેણીના શરીરને બહુજ સુખ થયું. મૂળદેવની આવી અભ્યંગકળાને વિષે ચતુરાઇ જોઇને દેવદત્તા તેને પાય પડીને કહેવા લાગી. "તમે ગુણે કરીને કોઇ ઉત્કૃષ્ટ પ્રખ્યાત પુરુષ છો; તો તમે તમારૂં સત્ય સ્વરૂપ શા માટે ગોપવો છો? પ્રસન્ન થઇને તમારૂં સ્વરૂપ પ્રગટ કરો. મને શા માટે મોહમાં નાખો છો."

વેશ્યાનાં આવાં ભક્તિભર્યા વચન સાંભળીને મૂળદેવે પોતાના મુખથી [illegible] કાઢી લીધી, એટલે તો તે પોતાને મૂળ રૂપે પ્રકટ થયો. લાવણ્યના સાગર જેવા તેનું [illegible] રૂપ જોઇને દેવદત્તા વિસ્મય પામીને બોલી. 'હે ભદ્ર પુરુષ! હવે તમે [illegible] ઉપર પ્રસન્ન થયા. હું તમને સ્નાન કરાવું.' એમ કહી [illegible] તેને સ્નાન કરવાનું વસ્ત્ર આપ્યું. ને પોતે હાથે તેને [illegible] [illegible] [illegible] પછી [illegible] [illegible] [illegible]

પહેર્યું. સ્નાનક્રિયા પૂરી થયા પછી બન્નેએ શ્રેષ્ઠ અને સુગંધી ભોજન ગ્રહણ કર્યાં. મિત્ર બન્યાં એવાં તે બન્નેનો થોડો સમય એકાંતમાં કળારહસ્ય વિષે પરસ્પર સંવાદ કરવામાં સુખમય નિર્ગમ્યો. પછી તે બોલી. "તમે તમારા અસાધારણ ગુણોથી મ્હારૂં હૃદય હરણ કર્યું છે, માટે હવે હું ક્ષણવાર પણ તમારા વિના રહી શકું એમ નથી." મૂળદેવે કહ્યું. "અમારા જેવા નિધનને વિષે તમારો આવો અનુબંધ યોગ્ય નથી." એટલે ગણિકા બોલી. "કેસરિસિંહની પેઠે તમારે વળી વિદેશ શો? તમારે તો સર્વ સ્વદેશજ છે, માટે તમારે મ્હારૂં વચન માન્ય રાખવું. એટલે મૂળદેવે કહ્યું. "ભલે, તમે કહો તેમ." પછી બન્ને જણ હાસ્ય વિનોદસહિત ક્રીડા કરે છે, એવામાં કોઇ રાજપુરુષે આવીને કહ્યું કે, "નાટકનો અવસર થયો છે, માટે બોલાવે છે." એટલે તે મૂળદેવને પણ વેષ બદલાવી સાથે લઇ દરબારમાં ગઇ. ત્યાં જઇ રાજા પાસે નૃત્ય શરૂ કર્યું. તે રંભાના જેવું ઘણા ઉત્તમ પ્રકારનું કર્યું. સાથે મૂળદેવે અતિ નિપુણપણે ઢોલકાં વગાડ્યાં, તેથી રાજા સંતુષ્ટ થઇને બોલ્યો. "હે ગણિકા! ઇચ્છિત વસ્તુ માગ." ત્યારે ગણિકાએ કહ્યું. "આપનો એ પ્રસાદ હમણાં ભલે ભંડારમાં રહ્યો. (હું માગું ત્યારે આપજો.) ફરી પણ ગણિકાએ મૂળદેવસહિત નૃત્ય કર્યું. ત્યારે રાજાએ પોતાના અંગ ઉપરનાં આભૂષણો ઉજ્જયિનીના સ્વામી મૂળદેવને તથા પછી ગણિકાને આપ્યાં. આ વખતે ધૂર્તરાજ મૂળદેવે પોતે વીણા બજાવીને સર્વનાં મન હરણ કર્યાં. આ સમયે પાટલીપુર નગરના સ્વામીનો વિમળસિંહ નામનો દ્વારપાળક ત્યાં આવ્યો હતો, તે આ વીણાનાદ સાંભળીને રાજા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. "હે દેવ! આ કળાથી લોકોનાં મન રંજન કરનાર ગુપ્ત વેષમાં મૂળદેવજ હોવો જોઇએ. આવા વિજ્ઞાનાતિશયનો બીજો કોઇ જાણનાર ક્યાંય પણ નથી." રાજાએ એ સાંભળીને કહ્યું. "જો ખરૂં હોય તો મૂળદેવને મૂળરૂપે બતાવ. અને મૂળરૂપે જોવાની મને બહુ તીવ્ર આકાંક્ષા થઇ છે." એ ઉપરથી મુખમાંથી ગૂટિકા લઇ લઇ મૂળદેવ મૂળ રૂપે પ્રગટ થયો, એટલે તે વાદળાથી નિર્મુક્ત એવા ચંદ્રમાસમાન દીપવા લાગ્યો. "વિજ્ઞાની એવા આપને મેં સારી રીતે પીછાણી કાહાડ્યા" એમ કહી વિમળસિંહ પણ તેને ભેટી પડ્યો. મૂળદેવ પછી રાજાને ચરણે નમ્યો. રાજાએ તેનો પ્રસાદવડે ગૌરવસહિત સત્કાર કર્યો. આ સર્વ ઉપરથી દેવદત્તા તો તે મૂળદેવ ઉપર બહુજ અનુરાગિણી થઇ."

હવે, હજુ પણ મૂળદેવ જૂગટું રમ્યા વિના રહી શકતો નથી. તે ઉપરથી "હે મૂળદેવ! એ જૂગટું અનિષ્ટનું મૂળ છે, અને એનાથી બહુ દુઃખ થશે." એમ કહી દેવદત્તા નિવારવા લાગી. કહ્યું છે કેઃ—આ દ્યુત સર્વ આપત્તિનું ધામ અને દુઃખનું કારણ છે. દુર્બુદ્ધિજનોજ દ્યુત સેવે છે. દ્યુતના વ્યસનથી કૂળ મલિન થાય છે, અને ફક્ત અધમ પુરુષોજ પ્રશંસે છે. વળી દ્યુતથી નળ રાજા અને પાંડવોનું રાજ્ય ગયું છે. મદિરાના વ્યસનથી કૃષ્ણનું રાજ્ય ગયું છે. હિંસાથી રાઘવપિતા (દશરથ) દૂષિત થયા છે. માંસના વ્યસનથી શ્રેણિક રાજા દૂષિત થયા છે. અને ચોરીના વ્યસનથી પણ બીજા અનેક પ્રાણિઓ વિનાશ પામ્યા છે. વળી વેશ્યાથી કયવન્નો શેઠ ધનરહિત થયો છે, અને પરસ્ત્રી ઉપર દૃષ્ટિ કરવાથી રાવણ ખરાબ થયો છે. વેશ્યાનાં આવાં બોધવચન છતાં પણ મૂળદેવે દ્યુતવ્યસન ત્યજ્યું નહીં.

હવે એમ બન્યું કે તેજ નગરમાં એક અચળ નામનો ધનવાન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. મૂળદેવની પહેલાં તે તે વેશ્યાનો આશક્ત હતો, તેથી મૂળદેવને પોતાની વેશ્યા સાથે સુખ ભોગવતો જોઇને તેને અત્યંત ઇર્ષ્યા થઇ; તે કારણે વળી મૂળદેવની ઘાત કરવા તેનાં છિદ્રો જોવા લાગ્યો. આ વખતે દેવદત્તાની માતા પણ દેવદત્તાને કહેવા લાગી. "હે પુત્રી! આ નિર્ધન અને દ્યુતવ્યસની મૂળદેવનો ત્યાગ કર, આપણે તો ધનવાન્ જોઇએ. પેલો અચળ

તો નિત્ય આપણને વિવિધ પ્રકારનું દ્રવ્ય આપતો હતો." દેવદત્તાએ કહ્યું. "હે માતા! હું દ્રવ્યની ઉપર અનુરાગવાળી નથી, હું તો સદ્‌ગુણી ઉપરજ પ્રીતિ રાખનારી છું." એટલે તેણીની માતાએ ક્રોધથી પૂછ્યું. " હારા આ મૂળદેવના કેવાક ગુણ છે?" દેવદત્તા બોલી. "એ ધીર અને ઉદાર ચિત્તવાળો છે, વિદ્યાવંત છે, ગુણીજન ઉપર રાગી છે, અને પોતે પણ ગુણી છે. વળી એ શરણે આવેલો છે, માટે હું તેને નહિં ત્યજું." ત્યારે તો અધિક કોપ કરીને પેલી વૃદ્ધા કુટ્ટિની કહેવા લાગી. "જે હું માગું છું તે એ આપી શકતો નથી, ત્યારે શું ઘેલી બેરા થઈ છે? લતા જેમ કંટકયુક્ત તરુને વળગી રહે, તેમ તું એ મૂળદેવને વળગી રહી છે તો તેનું ફળ શું? એ મૂળદેવ આપત્તિનું પાત્ર છે; માટે હરેક રીતે એનો ત્યાગ કર." દેવદત્તાએ કહ્યું. "તું કેમ મૂઝાઈ જાય છે? એ બેમાં પાત્ર કુપાત્રની પરિક્ષા કરીએ." એમ કહીને તેણીઓએ અચળ શ્રેષ્ઠીને ત્યાં એક દાસી સાથે કહેવરાવ્યું કે, "આજે દેવદત્તાને શેલડી ખાવાનું મન થયું છે." એ સાંભળીને અચળે શેલડીનું એક ગાડું તેણીને ત્યાં મોકલાવ્યું. તે આવ્યું એટલે કુટ્ટિની બોલી. "જોયું આનું ઉદાર ચિત્ત? એજ આપણને ચિંતામણિ સરખો છે." ત્યારે દેવદત્તાએ કહ્યું. "શું આપણે તે હાથણી છીએ કે ગાડું ભરીને શેલડી મોકલાવી?" એ પછી પ્રથમની પેઠે મૂળદેવને પણ કહેવરાવ્યું કે, "દેવદત્તાને શેલડી ખાવી છે." તે ઉપરથી મૂળદેવે શેલડીના પાંચ સાંઠા આણ્યા, ને તેનો કઠોર કઠોર ભાગ જે ગાંઠા હતા, તે કાઢી નાંખ્યા; ને બાકીનાના બબ્બે આંગળ પ્રમાણ કકડા કર્યા. પછી તે કકડાને એક રૂપાના ભાજનને વિષે મૂકી જાણે અમૃતથી સિંચન કરેલાજ હોયની! તેમ કપૂરથી વાસિત કરી અક્કાને ત્યાં મોકલ્યા. તે જોઇ દેવદત્તાએ કુટ્ટિનીને કહ્યું. "જો આ મૂળદેવ ને અચળ વચ્ચેનું અંતર! તે સુવર્ણ ને પીતળના જેવું છે, મેરુ ને સરસવના જેવું છે, હંસો અને કાગડાના જેવું છે." ત્યારે તો અક્કાએ ચિંતવ્યું. "અહો! આનો મહા મોહથી અંધ બની ગઇ છે. મૃગી મૃગતૃષ્ણા તરફ દોડે, તેમ એ એ ધૂર્તની પાછળ જાય છે; માટે એવો કોઇ ઉપાય કરૂં કે જેથી એ મૂળદેવ અહિંથી ચાલ્યો જાય."

એમ વિચારી તે કુટ્ટિનીએ અચળને કહ્યું. "હે અચળ! તું એવો કોઇ ઉપાય કર કે, જેથી તે દેવદત્તાનો વલ્લભ ધૂર્ત મૂળદેવ અમારા ઘરમાં આવે નહી." પછી કુટ્ટિનીના શિખવ્યા પ્રમાણે અચળ ગામ જવાના મિષ કરીને ગામ બહાર ચાલી નિકળ્યો; એટલે દેવદત્તાએ નિઃસંદેહ થઇ મૂળદેવને ભોગાર્થે બોલાવ્યો. કારણ કે, તેના વિના તેણીને ચેન પડતુંજ નહી. એવામાં અકસ્માત્ પેલી કુટ્ટિનીએ અચળને ત્યાં આણ્યો, તેથી દેવદત્તાએ મૂળદેવને પલંગની નીચે સંતાડ્યો. અચળ આવીને પલંગ ઉપર બેઠો ને કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયા! મને આજે એક એવા પ્રકારનું સ્વપ્ન આવ્યું છે કે, મ્હારે આજ પલંગ ઉપર બેસીને સ્નાન કરવું. નહિતર મ્હારી દેવદત્તાનું મરણ થશે." દેવદત્તાએ કહ્યું. "અહો! એ તે શું ઉચિત્ત કહેવાય! આ દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર આદિ સર્વ ખરાબ થશે." અચળે કહ્યું. "ભદ્રે! આ તે ત્હારી કૃપણતા કેવી? ત્હારા જેવી સ્ત્રીઓ તો પોતાનું શરીર પણ પોતના સુખને અર્થે અર્પણ કરે છે. જેને અચળ જેવો પતિ છે, તેને શી વાતની ખોટ છે? જેને મનદ સાથે મિત્રતા છે, તેને વળી કદરૂ (મીઠા) ની ખોટ હોય?" એટલે તો અચળના વચન ઉપર અનુરાગિણી થઇ કુટ્ટિનીએ દેવદત્તાના પર્યંક ઉપર અચળને [illegible] [illegible] ને તેને સ્નાન [illegible]. તારે પહેલો મૂળદેવ તો [illegible] આદિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેનુ [illegible] અપમાન [illegible]. પછી [illegible] [illegible] તેને [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તાં ચાલતાં અનુક્રમે તે બાર યોજનના વિસ્તારવાળી એક અટવી પાસે આવી પહોચ્યો. અપાર સમુદ્રના જેવી આ અટવી ઉલ્લંઘી જવાને તે તરુના જેવી કોઈ સહાય્ય શોધવા લાગ્યો, એવામાં ત્યાં એક કાપડિકનો વેષ ધારણ કરનાર કોઇ બ્રાહ્મણ શંબળ (ભાતા) સહિત ત્યાં આવ્યો. તેને જોઇને મૂળદેવ બહુ હર્ષ પામ્યો, ને કહેવા લાગ્યો. "આ અરણ્ય પાસે હું આવ્યો, ને મ્હારી બીજી છાયા જેવા તમે મળી ગયા તે બહુજ સારૂં થયું. હે વિપ્રવર! આપણે મનગમતી વાતો કરતા જઇશું. વિદ્યા ને વાર્તાવિનોદ છે તે માર્ગના ખેદને દૂર કરનાર હોવાથી હિતકર્ત્તા છે. હે દ્વિજ! ત્હારે કેટલે દૂર ને કયે સ્થળે જવું છે? તે કહે. કે જેથી આપણે મૈત્રી કરીએ." વિપ્રે કહ્યું. "મ્હારે આ અરણ્યને પાર જવું છે. તમારે ક્યાં જવું છે?" મૂળદેવ બોલ્યો. "મ્હારે બેનાતટપુરે જવું છે." એમ કહીને બન્ને જણ રસ્તે પડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં અનુક્રમે તેઓ એક તળાવ આગળ આવી પહોચ્યા. મૂળદેવ હાથ પગ ધોઇને વૃક્ષની છાયામાં બેઠો. પેલો વિપ્ર પણ પોતાનું નિત્યકર્મ કરી રહી ત્યાં આવીને જમવા બેઠો. પણ મૂળદેવને કઇ આપ્યું નહીં. મૂળદેવ જાણે પોતે ખાઇ રહીને પછી મને આપશે. પણ એણે કંઈ આપ્યું નહીં. સાંજે પણ ન આપ્યું. મૂળદેવે વિચાર્યું. "એ મહા કૃપણ જાતિનો છે, તોપણ કાલે આપશે." પરંતુ બીજે દિવસેએ જ્યારે એણે એકલાએજ ખાધું, ત્યારે તે બોલ્યો. "ધિક્કાર છે આ બ્રાહ્મણ જાતિને! લોકો એને નીચ જાતિ કહે છે તે સત્યજ છે. જો મ્હારી પાસે કંઇ હોય તો હું તો એને આપ્યા વિના જમુજ નહીં." પછી તો અનુક્રમે અટવીનો છેડો આવ્યો એટલે વિપ્ર બોલ્યો. "હે મહાભાગ્ય! ત્હારૂં કલ્યાણ થાઓ. હવે હું મ્હારે માર્ગે જઈશ." મૂળદેવે પણ કહ્યું. "હે દ્વિજ! ત્હારી સહાય્યથી હું આ અટવીને પાર આવ્યો છું, હું એ મ્હારે રસ્તે જઇશ. મ્હારૂં નામ મૂળદેવ છે, હું બેનાતટ નગરે જઉં છું, મ્હારૂં કંઇ કાર્ય હોય તો ત્યાં આવજો. આપનું નામ ઠામ પણ જણાવશો." બ્રાહ્મણે કહ્યું. "લોકોએ મ્હારા પિતાનું નામ નિર્ઘૃણશર્મા એવું પાડ્યું છે, હું તેનો પુત્ર છું, ને મ્હારૂં નામ સદ્ધડ છે." એમ કહીને બ્રાહ્મણ જૂદો પડ્યો.

બ્રાહ્મણથી જૂદા પડ્યા પછી બેનાતટ તરફ જતાં માર્ગમાં કોઈક ગામ પાસે આવી પહોચતાં મૂળદેવ તે ગામમાં કોઇકને ઘેર ભિક્ષાને અર્થે ગયો, ત્યા તેને અડદના બાકળા મળ્યા. તે લઇને તે ગામ બહાર આવીને જેવો ખાવા બેસે છે, તેવામાં કોઈ માસખમણે પારણાના અર્થિ મુનિ ત્યાં આવ્યા. મૂળદેવ એવા પુન્યવંત જીવને જોઇને હર્ષ પામ્યો, ને બોલ્યો. "અહો! હું આ અડદના બાકળા ખાવા બેઠો, ત્યાંજ મ્હારા સુકૃત્યના ઉદયથી સંસારને વિષે પ્રવહણ સમાન એવા આ સુપાત્ર (સાધુ) નો મને યોગ્ય થયો. જો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી ત્રણ રત્નોથી શોભતા એવા આ મુનિને હું આ અડદના બાકળાથી સંતોષું, તો નિશ્ચે મને એ વિવેકરૂપી વૃક્ષનું ફળ મળશે." એમ ધારી એ બાકળા સાધુને વહોરાવીને બોલ્યો. "તેમને ધન્ય છે કે જેમના બાકળા પણ સાધુના પારણામાં ખપ આવ્યા." તેની ઉત્કૃષ્ટ ભાવનાથી સંતુષ્ટ થઇ કોઇ દેવી આકાશમાંથી બોલી. "હે ભદ્ર! તને હું શું આપું? તે તું અર્ધ શ્લોકમાં માગી લે." તે સાંભળીને મૂળદેવ બોલ્યો. "હે દેવી! દેવદત્તા ગણિકાસહિત સહસ્ત્ર ગામનું રાજ્ય હું માગું છું." દેવીએ કહ્યું. "એમ થાઓ." પછી ત્યાંથી મૂળદેવ મુનિને વંદન કરીને ફરી ગામ મધ્યે જઇને ભિક્ષા માગી આવ્યો ને જમ્યો

ત્યાંથી જમીને ચાલી નિકળ્યો, ને મહા શ્રમ સહન કરતો અનુક્રમે બેનાતટપુરે આવી પહોચ્યો. ત્યાં કોઈ ધર્મશાળાને વિષે જઇને સૂતો ને નિંદ્રાવશ થયો. રાત્રીના છેલ્લા પહોરને વિષે તેને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે, 'પૂર્ણમંડળયુક્ત (પૂર્ણિમાના) ચંદ્રમાએ તેના

મુખને વિષે પ્રવેશ કર્યો.' એજ સમયે ત્યાં સૂતેલા એક કાપડિકને એજ પ્રકારનું સ્વપ્ન આવ્યું હતું, તેથી જાગીને તે એક બીજા કાપડિકને તેનું ફળ પૂછતો હવો. પેલા બીજાએ ફળ પૂછનાર કાપડિકને ફળ કહ્યું કે, "તને થોડા વખતમાં ઘી ગોળસહિત માંડો (રોટલો) ખાવાનો મળશે." પેલો કાપડિક તો હર્ષ પામ્યો ને બોલ્યો. "ભલે તેમ થાઓ." કહ્યું છે કે:—શિયાળને બોર મળે તો તે પણ તે ઉત્સવરૂપ માને છે. ધૂર્તરાજ મૂળદેવે તો પોતાનું સ્વપ્ન કોઇને કહ્યું નહીં. કારણ કે મૂર્ખને રત્ન બતાવ્યું હોય તો તે તો તેને પાષાણખંડ (પત્થરનો કકડો)જ કહે છે. હવે પેલા કાપડિકને તો પોતાના તેવાજ વિચારભાવથી પ્રભાતે કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં પર્વના કારણે, અન્ય કાપડિકે કહ્યા પ્રમાણે માંડો (રોટલો) મળ્યો. પ્રાયે સ્વપ્ન વિચારને અનુસારેજ ફળે છે. જેવી ભાવના તેવુંજ ફળ.

પેલો મૂળદેવ તો પ્રભાત થતાં કોઈ ઉદ્યાનમાં ગયો, ને ત્યાં વનપાળકને ખુશી કરીને તેની પાસેથી પુષ્પ ફળ આદિ લઇને સ્નાન કરી પવિત્ર થઇ નગરને વિષે કોઇ સ્વપ્નશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ એવા બ્રાહ્મણને ત્યાં ગયો. ત્યાં જઇ તેને પ્રણામ કરીને પેલાં પોતે આણેલાં પુષ્પ ફળ આદિ તેને અર્પણ કરી પોતાને આવેલું સ્વપ્ન કહી સંભળાવી તેણે તેનું ફળ પૂછ્યું. તેનું સ્વપ્ન શ્રવણ કરીને સ્વપ્ન પાઠક ઉપાધ્યાય તો બહુ પ્રમોદ પામ્યો, ને કહેવા લાગ્યો. "તમારા સ્વપ્નનું ફળ તમને શુભ મુહૂર્તે કહીશ. હમણાં તો તમે મ્હારા અતિથિ થાઓ." એમ કહી તેને સ્નાન કરાવી ગૌરવસહિત ભોજન કરાવ્યું. ને પછી કહ્યું. "હવે તમે મ્હારી કન્યાને પરણો. પછી હું સ્વપ્નફળ કહીશ." મૂળદેવ બોલ્યો. "તમે મ્હારી જાતિ કે કુળથી અજ્ઞાન છો, છતાં કેમ કન્યા આપવા તેયાર થયા છો? કંઇ વિચાર કરો છો કે નહિ?" બ્રાહ્મણે ઉત્તર આપ્યો. "તમારી મૂર્તિથીજ મેં તમારી જ્ઞાતિ જાણી લીધી છે, માટે સર્વથા તમે આ મ્હારી કન્યાને પરણો." મૂળદેવે તે ઉપરથી તેની કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. પછી ઉપાધ્યાયે પોતાના જમાઇ થયેલા મૂળદેવને તેના સ્વપ્નનું ફળ કહ્યું. "તમારી કાર્યસિદ્ધિ થશે. સાત દિવસની અંદર તમે આ નગરના અધિપતિ થાશો."

ઉપાધ્યાયે કહેલું સ્વપ્નફળ સાંભળી હર્ષ પામતો મૂળદેવ થોડા વખતમાં બહાર ગામે ગયો, ને ત્યાંથી પાંચ દિવસમાં પાછો આવીને એક ચંપકવૃક્ષની છાયામાં સૂતો. એટલામાં એમ બન્યું કે, એ નગરનો રાજા અકસ્માત્ પુત્રવિના મૃત્યુ પામ્યો. એટલે મંત્રેલી હાથણીને છત્ર ચામરસહિત ગામ મધ્યે ફેરવી, પણ તેણીના ધ્યાનમાં કોઇ રાજ્યને યોગ્ય નર મળ્યો નહીં; કારણ કે તેવા પુરુષ વિરલા હોય છે. પછી હાથણી ફરતી ફરતી નગરની બહાર ગઈ, ત્યાં તેણીએ ચંપકવૃક્ષ તળે સૂતેલા મૂળદેવને રાજાનાં સર્વ લક્ષણો યુક્ત દીઠો. એટલે અશ્વે હેષારવ કર્યો, હાથણીએ ગર્જના કરી, ચામરો વીંજાવા લાગ્યાં, ને તેને મસ્તકે કળશ ઢળવાયો. પછી તેના મસ્તક ઉપર સુવર્ણદંડવાળું શ્વેત છત્ર ધરવામાં આવ્યું, તે જાણે વીજળીરૂપી દંડવાળો શરદઋતુનો મેઘજ હોયની! તેમ શોભવા લાગ્યું. ત્યાર પછી વિજયહસ્તીએ તેને પોતાના સ્કંધ ઉપર બેસાર્યો, ને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા રાજાથી સંતુષ્ટ થયેલા લોકોએ જય જય શબ્દ કર્યો. પછી વાજિંત્ર વાજતે ગાજતે તેને પ્રધાનો નગરીમધ્યે લઇ ગયા ને તેનો રાજ્યગાદીએ અભિષેક કર્યો. આ સર્વ રાજ્યાદિક મૂળદેવ મુનિદાનના પ્રભાવથી પામ્યો. દાનના પ્રભાવ ઉપર શાસ્ત્રકારો કહે છે કે:-દાન મનુષ્યને ઇંદ્રની પદવી પ્રાપ્ત કરાવવાને સમર્થ છે; દાન ઇંદ્રાણીની સંભ્રમયુક્ત ક્રીડાકળાનું કૌશલ્ય (ચાતુર્ય) છે; દાન મોક્ષરૂપી કમાડ ઉઘાડવાને વિષે તેજવંત વજ્ર જેવું છે. વળી તે ત્રણે જગતના જંતુઓના સમૂહના પ્રાસાદની ઉપર સિંહધ્વજ છે. એટલામાં આકાશમાં દેવવાણી થઈ કે, "આ રાજા વિક્રમરાજાના સમાન સર્વ કળાનિધિ છે." તે ઉ-

પરથી તે (મૂળદેવ)નું બીજું નામ વિક્રમરાજા એવું પડ્યું. વળી પણ આકાશવાણી થઇ કે, "જે શત્રુઓ આ મૂળદેવની આજ્ઞા નહિં માન્ય રાખે, તેમને વજ્ર જેમ પર્વતોને હણે છે, તેમ હું હણીશ." આવી વાણી સાંભળીને પ્રધાનો, પ્રજા, સર્વ સામંતો તથા તેના શત્રુઓ પણ તેને વશ્ય થયા. પછી તો મૂળદેવ વિષયસુખ અનુભવતો આનંદમાં રહેવા લાગ્યો, ને પોતે ઉજ્જયિનીના રાજા સાથે પ્રીતિ કરી.

હવે પૂર્વે જ્યારે અક્કાએ કરેલી વિટંબના સહન કરી મૂળદેવ દેવદત્તાને ત્યાંથી નિકળી આવ્યો, ત્યારે પાછળ શું થયું? તે જુઓ. કુટ્ટિનીએ અચળશ્રેષ્ઠી પાસે તેની ઉપર બહુજ વિઘ્ન પડાવ્યું જોઇ દેવદત્તાએ અચળને કહ્યું. "હવે પછી હું ત્હારી સાથે ક્રીડા નહિં કરૂં. જો તું કંઇ પણ વસ્તુ મને મોકલાવીશ, તો હું આત્મઘાત કરીશ. તેં મ્હારા વલ્લભ મૂળદેવને વગોવ્યો તે રૂડું નથી કર્યું." એમ કહી અચળને પોતાના ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યો, ને પોતે રાજા પાસે ગઇ. રાજાએ પૂછ્યું. "ત્હારે શું જોઇએ છીએ?" વેશ્યા દેવદત્તાએ કહ્યું. "હે રાજન્! એ મૂળદેવજ મ્હારો સ્વામી થાઓ. આ ભવને વિષે, મ્હારે દેવતુલ્ય પણ અન્ય ભરતારનો ત્યાગ છે; માટે હવે પછી મ્હારે ત્યાં કોઈ પુરુષ આવે નહિં, એવો આદેશ કરો." રાજાએ કહ્યું. "ભલે તેમ થાઓ, પણ આ ત્હારી ચિત્તવૃત્તિ સંસારઉપરથી કેમ નિવૃત્ત થઇ? તે કહે" એ ઉપરથી દેવદત્તાએ મૂળદેવ ઉપર અચળશ્રેષ્ઠીએ કરેલી વિટંબના કહી બતાવી. તે સાભળી જિતશત્રુ રાજાએ અચળને પોતાની પાસે બોલાવી ક્રોધ કરીને કહ્યું. "મ્હારી નગરીના આભૂષણભૂત એવાં જે બે શ્રેષ્ઠ રત્નો હતાં, તેની તેં મૂર્ખે ધનના મદે પત્થરતુલ્ય પારખ કરી; માટે તને પ્રાણઘાતક શિક્ષા કરૂં છું." તે વખતે, 'રાજા જરૂર અચળને હણશે.' એમ જાણી દેવદત્તાએ વિનંતિ કરી રાજાને એ શિક્ષા કરતાં નિવાર્યો ત્યારે રાજાએ કહ્યું. "હે અચળ! તું જઇને મૂળદેવને અહિં લઈ આવ, નહિં તો ત્હારા પ્રાણ લઇશ." એ ઉપરથી સાર્થવાહ અચળ જિતશત્રુ રાજાને નમીને મૂળદેવની શોધમાં નિકળી પડ્યો, પરંતુ ખોવાયલા રત્નની પેઠે તે ક્યાંય પણ જડ્યો નહીં; તેથી પાછો આવી કેટલાંએક કરિયાણાં લઇને પારસકુળ નગરભણી ગયો.

અહિં રાજ્ય પામ્યા પછી મૂળદેવે વિચાર્યું. "મને દેવદત્તા વિના આ રાજ્યલક્ષ્મી લૂણ વિનાની રસોઇ જેવી લાગે છે." તથી તેણે દેવદત્તાને બોલાવી મંગાવવાને અર્થે એક ચતુર દૂતને ભેટણું આપી જિતશત્રુ રાજાની પાસે મોકલ્યો. તે દૂતે ઉજ્જયિની જઇ રાજા પાસે ભેટણું મૂકીને કહ્યું. "જેને હમણાં રાજ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઇ છે એવા મૂળદેવે આપને કહેવરાવ્યું છે કે, જેવો મ્હારો દેવદત્તા ગણિકા ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ છે, તેવોજ પ્રેમ તે મ્હારા ઉપર રાખતી હોય તો તેણીને આપે ઝટ મ્હારા તરફ મોકલાવી આપવા કૃપા કરવી." રાજા જિતશત્રુ મૂળદેવે મોકલેલું અપૂર્વ ભેટણું જોઇને બોલ્યો. 'હે દૂત! એમાં તે મૂળદેવે શું માગ્યું?" એમ કહી દેવદત્તાને પોતાની પાસે તેડાવી મંગાવીને કહ્યું. "હે દેવદત્તા! તું ભાગ્યશાળી છે, ત્હારા મનોરથ શીઘ્ર પૂર્ણ થયા. દૈવના પ્રસાદથી મૂળદેવને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું છે. તેણે તને બોલાવવાને પોતાના પ્રધાનપુરુષને અહિં મોકલ્યો છે; માટે તું ઝટ ત્યાં જા." એમ કહી પેલા પુરુષની સંઘાથે દેવદત્તાને મૂળદેવ પાસે બેનાતટ મોકલી. ત્યાં મૂળદેવ જેનું બીજું નામ વિક્રમરાજા હતું, તેણે મહોત્સવપૂર્વક દેવદત્તાને રાજાના મહેલને વિષે તેડી આણી. પછી ધર્મઘોષસૂરિ પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરી તેણે સમ્યક્ત્વમૂળ શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગિકાર કર્યાં, ને જિનપૂજા તથા પ્રજાપાલન કરતાં રાજા અને દેવદત્તા બ્રહ્મચર્યાદિ ત્રણ વર્ગ સાધવા લાગ્યાં.

એવામાં પારસકુળ નગરને વિષે પણ બહુ દ્રવ્યોપાર્જન કરી ત્યાંથી આગળ ચાલતાં અચળશ્રેષ્ઠી બેનાતટ નગરે આવ્યો. ત્યાં લક્ષ્મીના મહત્વને સૂચવનારાં એવાં વિદ્રુમ

પ્રવાળાં આદિના થાળ ભરી લઈ રાજા પાસે જઇ ભેટણા તરીકે મૂકયા. રાજાએ (મુળદેવે) તુરત તે અચળ છે, એમ ઓળખી કાઢ્યા. કારણ કે, બુદ્ધિવાન્ જનોને તો પરસ્પર દર્શનથી પૂર્વજન્મનો પણ સંબંધ યાદ આવે છે. મૂળદેવે અચળને ઓળખ્યો, પણ વેષ ગ્રહણ કરેલા નટને જેમ સ્થુલ બુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓ ઓળખતા નથી, તેમ અચળ, મૂળદેવને ઓળખી શકયો નહીં. રાજા મૂળદેવે પૃછયું. "તમે કયાંથી આવો છો?" સાર્થવાહ અચળે કહ્યું. "પારસકુળથી." એમ કહી તેણે રાજાને પોતાનાં કરિયાણાં જોવા આવવા વિનંતિ કરી. તે ઉપરથી રાજા પાંચ પ્રકારના માંડવી આદિ ઉપર દેખરેખ રાખનારા પોતાના સેવકોસહિત તેને ઉતારે ગયો. ત્યાં અચળે તેને મજીઠાદિ કરિયાણાં બતાવ્યાં. તે જોઇને પછી રાજા બોલ્યો. "હે અચળ! સત્ય કહે. ત્હારી પાસે શાં શાં કરિયાણાં છે? અમારા રાજ્યમાં જે દાણચોરી કરે છે, તેનો શિરચ્છેદ કરવામાં આવે છે." અચળે કહ્યું. "હું કયારે પણ અસત્ય બોલતોજ નથી, તો આપની પાસે શા માટે બોલું?" પછી મૂળદેવે શરીર, મુખ આદિ બરાબર જોઈ ખાતરી કરી કે, 'એ અચળજ છે' એટલે તેણે હુકમ કર્યો કે, "આ શેઠ અસત્ય કહે છે, માટે એને પ્રહારાદિથી જર્જરિત કરો." એ સાંભળી સાથે આવેલાઓ તેને પાદપ્રહારથી ખૂબ પાંસરો કરી બંધનથી બંધાવી રાજા પાસે લઇ ગયા. ત્યાં રાજાએ તેને પૂછયું. "અરે અચળ! તું મને ઓળખે છે કે નહીં?" અચળે કહ્યું. "સૂર્યની પેઠે જગત્ ઉપર ઉદ્યોત કરનારા એવા આપને કેમ ન ઓળખું?" બાંધીને આણેલા અચળને દેખી દેવદત્તા પણ બોલી. "અહો! કર્મની ગતિ આવી છે" દેવદત્તાને જોઇને તો અચળ બહુજ શરમાયો. દેવદત્તાએ કહ્યું. "ઓળખ્યા આમને? જેમની તે બહુ દુર્દશા કરી હતી તે આ મૂળદેવ. હવે જો એ ત્હારૂં સર્વ દ્રવ્ય હરી લઈ ત્હારા પ્રાણ લે, તો તું શું કરે? પણ એ એવા નથી. તેમણે તો જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો છે, તેથી એઓ સર્વ જીવ ઉપર ઉપકાર કરનારા છે. જેવું ચિત્તને વિષે હોય તેવુંજ બોલવું અને તે પ્રમાણેજ કાર્ય કરવું, એમ જેમને ત્રણવાનાં સરખાં હોય છે, તેવા પુરુષોને ધન્ય છે. મુખ હસતું, હૃદય દયાળુ, વાણી અમૃતમય ને જેમનાં કાર્ય પરોપકારી હોય છે, તેમને શી વિદ્યા નથી? હે અચળ! તું તો દુર્જનપ્રાય છે. તેં આમને જે કર્યું છે તેટલા ઉપરથી તું વધને યોગ્ય છે." પછી અચળ બોલ્યો. "હું તમારો દાસ છું, મેં જે અપરાધ કર્યા હોય તે કૃપા કરીને ક્ષમા કરો." પછી તેને બંધનથી મુક્ત કર્યો, એટલે મૂળદેવને ચરણે નમીને તે બોલ્યો. "હું સર્વથા વધનેજ યોગ્ય છું; મેં તમારો અપરાધ કર્યો છે, તેથીજ જિતશત્રુરાજાએ મને પોતાની નગરીમાંથી કાઢી મૂકયો છે. મૂળદેવે તો 'હું તને છોડી દઉં છું' એમ કહી તેને સન્માનસહિત વિસર્જન કર્યો; એટલે તે ઉજ્જયિની ગયો. ત્યાં મૂળદેવ કહેવરાવ્યું હતું તેથી તેને રાજાએ નગરીમાં પ્રવેશ કરવા દીધો. હવે એકદા મૂળદેવની પ્રજાએ તેની પાસે આવીને પોકાર કર્યો કે, "હે દેવ! તમે પ્રજાનું રક્ષણ કરવાને અહો રાત્રી જાગરણ કર્યા કરો છો, તથાપિ આપણા નગરમાં ચોતરફથી ચોર લોકો ચોરી કરે છે. હે વિભો! એ ચોરો કાળની પેઠે પારકા ઘરમાં ક્ષણે ક્ષણે ખાતર પાડે છે, ને તેની રક્ષા કરવાને કોઈ સમર્થ નથી. સિદ્ધાંજન આંજીનેજ આવતા હોયની! એવા ચોરો જેમ પોતાના ઘરમાં ઇચ્છા પ્રમાણે ફરતા હોય તેમ સર્વત્ર ફર્યા કરે છે." તે સાંભળીને રાજા બોલ્યો. "એમનો હું અલ્પકાળમાં નિગ્રહ કરીશ." એમ આશ્વાસન દઇ પ્રજાને તેણે પાછી વાળી. પછી તેણે હૃદયને વિષે ચિંતવ્યું કે, "જે રાજા પોતાની પ્રજાને તસ્કરાદિથી પીડાતી જોઇ ઉપેક્ષા કરે છે, તેને બહુ પાપ લાગે છે. દુષ્ટ લોકોને શિક્ષા કરવી, સજ્જનોની પૂજા કરવી, ન્યાય રીતિએ ભંડારમાં વૃદ્ધિ કરવી, અપક્ષપાત, ને પોતાના રાજ્યની રક્ષા કરવી, એ પાંચ રાજાનાં લક્ષણ કહ્યાં છે. વળી દુર્બળ, અનાથ, બાળ,

વૃદ્ધ, તપસ્વી અને અન્યાયથી પીડાતા હોય એવા સર્વનો રક્ષક રાજા કહેવાય છે. પ્રજા જે ધર્મ કરે છે, તેનો છઠ્ઠો ભાગ રક્ષણ કરનાર રાજાનો કહેવાય છે, અને જે રક્ષણ નથી કરતો તેને અધર્મનો પણ છઠ્ઠો ભાગ લાગે છે." તે ઉપરથી રાજાએ કોટવાળને બોલાવીને પેલા ચોરને પકડી લાવવાનો આદેશ કર્યો. કોટવાળે કહ્યું. "મહારાજ! તસ્કર તો એક છે, પણ પકડી શકાતો નથી; કારણ કે, તે પિશાચની પેઠે જોત જોતામાં નાશી જાય છે. તોપણ હું મ્હારૂં સર્વ બળ અજમાવી તેને પકડી આણીશ." ત્યારથી નગરરક્ષક કોટવાળે બહુ બહુ તપાસ કરી, પણ ચોર જડયો નહીં; એટલે મૂળદેવને બહુ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે મહા બળવંત એવો તે નીલવસ્ત્ર ઓઢી લઇ, રાત્રીને સમયે પોતાના મહેલથી બહાર નિકળ્યો; ને પ્રત્યેક ચાટે ચકલે ભમવા લાગ્યો; પણ જળને વિષે પગ દેખાય નહીં તેમ કયાંય ચોર દેખાયો નહીં. એટલે ખિન્ન થઇને રાજા ખંડદેવના દેરામાં ગયો, અને કદાચિત્ ચોર અહિં આવશે એમ ધારી ત્યાં સૂતો. એટલામાં નિશાચર (રાક્ષસ) જેવો નિશાચરો (ચોર લોકો) નો સરદાર મંડક નામનો ચોર ત્યાં આવ્યો. તે કોઇને સૂતેલો જોઇને બોલ્યો. "અરે! આ કોણ સૂતું છે?" રાજાએ તેની ચેષ્ટા ઉપરથી જાણ્યું કે, 'એજ ચોર જણાય છે' તેથી તે બોલ્યો. "હું કાર્પટિક (યાત્રાળુ-મુસાફર) છું." ચોરે કહ્યું. "ત્યારે ચાલ આજ મ્હારી સાથે, તને પણ લક્ષ્મીવાન્ કરૂં" રાજાએ કહ્યું. "ભલે, ચાલ આવું." એમ કહી તે તેનો સેવક થયો ને સાથે ચાલ્યો. તેને સાથે લઇ કોઇ ગૃહસ્થના ઘરમાં ચોરે ખાતર દીધું, ને અંદરથી સાર સાર વસ્તુ ગ્રહણ કરી તે રાજાના મસ્તક ઉપર મૂકીને ચાલ્યો. રસ્તે રાજાએ વિચાર્યું. "જ્યાંસુધી હું આ ચોરનું ગુહ્યસ્થાન-દ્રવ્ય આદિ દેખીશ નહીં, ત્યાંસુધી હું મ્હારી જાતિને પ્રગટ નહિ કરૂં. સ્વાર્થને લીધે ચોરની પણ સેવા કરવી પડે. કૃષ્ણને પણ કાર્ય વશે ગધેડાના પગ મર્દવા પડયા હતા. ધૂર્ત્ત પુરુષો કારણવશે સરળ થાય છે, અને કારણવશે રાક્ષસ જેવા કઠોર થાય છે; અને બળવંત કે નિર્બળનો પણ (કાર્યવશે) વિનય કરે છે." ચાલતાં ચાલતા એક જીર્ણ ઉદ્યાન પાસે બન્ને આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ચોરે પોતાની ગુપ્ત ગુફાનું દ્વાર ઉઘાડયું ને બન્ને અંદર પેઠા. ત્યા પેલી વસ્તુઓ રાજા પાસેથી લઇ નીચે મૂકી ચોરે પોતાની બ્હેનને કહ્યું. "આ અતિથિના પગ ધોજે." એમ કહી તેને કૂવાને કાંઠે બેસારી પોતે બીજે સ્થાને ગયો.

રાજાના પગ ધોતાં ધોતાં ચોરની બ્હેન રૂપસુંદરીએ તેને ઉત્તમ લક્ષણયુક્ત દીઠો. તે જોઇને તેણીને અનુકંપા આવી અને તેના ઉપર મોહિત થઇને તે બોલી. "હે મહાભાગ! પગ ધોવાને બ્હાને સર્વને આ કૂવામાં નાંખી દેવામાં આવે છે. ચોરને દયા કયાંથી? પણ હું તો તેને આ કૂવામાં નહિ નાંખું. કારણ કે, ત્હારા તેજે મને વશ કરી લીધી છે." મહાન પુરુષોનો અનુભાવ અદ્‌ભૂત વશીકરણ છે, માટે પેલી કહેવા લાગી. "મ્હારા આગ્રહ (?) તું અહિંથી શીઘ્ર જતો રહે, નહિં તો ત્હારૂં અને મ્હારૂં અનિષ્ટ થશે." રાજા પણ વિચાર કરીને નાઠો. તે ગયો એટલે પોતાનું દાક્ષિણ્ય રાખવાને પેલી બોલવા લાગી. "હે ભાઇ! દોડ દોડ. આ અતિથિ જતો રહે છે." તે સાંભળી ક્રોધ કરી ચોર તરવાર સહિત તેની પાછળ પડયો. રાજાએ એક સ્તંભનો આશ્રય લીધો. તે સ્તંભ ઉપર [illegible] ચોરે પ્રહાર કર્યો ને પાછો વળ્યો. રાજાએ ચોરને બરાબર ઓળખી રાખ્યો ને [illegible] બહાર નિકળી તે પોતાના મહેલમાં ગયો. પછી પ્રભાતે જાગી પ્રાતઃકર્મ કરી કંઇ [illegible] ચોરને જોવા ચાલ્યો. એટલામાં તે કોઇની દુકાને વસ્ત્ર ખરીદ કરતો [illegible] પાછો આવ્યો. પાછા આવી પોતાના સેવકોને આદેશ કર્યો કે, "અમુક દુકાને અમુક માણસ બેઠો છે, તેની ભક્તિ કરવી છે; માટે તેને અહિં [illegible] સેવકોને મોકલ્યા. તેઓ પણ સન્માનાદિસહિત તેને

ભૂપ પાસે લઇ આવ્યા. ત્યાં આવી પેલો ચોર રાજાને નમન કરીને ઉભો રહ્યો. તેનો સત્કાર કરી રાજાએ પોતાના પાસે બેસારીને પૂછ્યું. "તમે કયાં રહો છો, અને તમારૂં નામ શું? ચોરે ઉત્તર આપ્યો. "હું પાસેના શ્રીપુર ગામમાં રહું છું, ને મ્હારૂં નામ દેવદત્ત છે; મ્હારી બ્હેનનું નામ કમળા છે." રાજાએ કહ્યું. "તમારી બ્હેનને મને આપો. હું તમને અપાર લક્ષ્મી આપીશ." તે વાતના ચોરે હા કહી, પોતે પોતાની બ્હેનને ત્યાં લઇ આવ્યો ને તેણીને રાજાને પરણાવી. પછી રાજાએ તે ચોરને મુખ્ય પ્રધાનની પદ્વી આપી. કહ્યું છે કે: સમુદ્રના મધ્યની પેઠે રાજાઓનું હૃદય કોઇ જાણતું નથી. ચોરનેઆ પદવી આપીને વળી નિત્ય નિત્ય ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ પણ આપવા લાગ્યો. ધૂર્તને ધૂર્ત પુરુષજ વશ કરી શકે છે. હવે રાજા પણ પ્રપંચ કરીને પોતાની પત્ની થયેલા પાસ તેના ભાઇને ઘેરથી બહુ દ્રવ્ય અણાવવા લાગ્યો. બહુ દિવસ પછી રાજાએ 'હવે ત્યાં કેટલુંક ધન રહ્યું છે?' એમ પૂછ્યું. ત્યારે પેલાએ કહ્યું. "હવે તો બિલકુલ રહ્યું નથી." તે ઉપરથી રાજાએ ચોરને હણી તેની ગુફા પોતાને સ્વાધિન કરી.

એકદા મૂળદેવ રાજા ગુરુ પાસે ગયો હશે, ત્યાં ગુરુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "સંપત્તિઓ પાણીના તરંગ જેવી ચંચળ છે, યાવન ત્રણ ચાર દિવસનું છે, આયુષ્ય શરદ ઋતુનાં વાદળાં જેવું છે, માટે હે પ્રાણિઓ! તમ ધનવડે કરીને આનંદ એવા ધર્મને શા માટે નથી કરતા? ચિત્તનું હરણ કરનાર સ્ત્રીઓ, અનુકૂળ સ્વજનો, સારા બંધુઓ, નમ્ર વાણીવાળા ચાકરો, શ્રેષ્ઠ ગતિવાળા હસ્તીઓ અને વેગવંત અશ્વો એમાંનુ પ્રાણીને આંખ મીંચાયા પછી કંઇ પણ રહેતું નથી. વળી દેવ ગુરુની પૂજા, દયા, દાન, તીર્થયાત્રા, જપ, તપ, શાસ્ત્ર શ્રવણ અને પરોપકાર એ આઠ મનુષ્યજન્મનાં ફળ છે" ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળીને તે શ્રી શત્રુંજય ગિરનાર-આબુ આદિ તીર્થ યાત્રા કરવા નિકળ્યો. તે સર્વ સ્થળે વિસ્તારપૂર્વક યાત્રા કરી પાછો આવ્યો ને પોતે સાત ક્ષેત્ર આદિમા બહુ ધનનો વ્યય કર્યો. પછી પોતાના પુત્ર રત્નસિંહને રાજ્ય સોંપી પોતે ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. તપશ્ચર્યા પ્રમુખ કરી આયુષ્યને અંતે તે સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મોક્ષગતિ પામશે. આ પ્રમાણે જે પ્રાણી સાધુને શુદ્ધ આહાર વહોરાવે છે, તે બા નિશ્ચે સ્વર્ગાદિ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

॥ ઇતિ મૂળદેવરાજાની કથા ॥

મૂળ ગાથા.

पभवो विन्हुकुमारो, अद्दकुमारो दढप्पहारी अ ॥
सिज्जंस कूरगडू अ, सिज्जंभव मेहकुमारो अ ॥ ६ ॥

પ્રભવસ્વામી, વિષ્ણુકુમાર, આર્દ્રકુમાર, દૃઢપ્રહારી, શ્રેયાંસકુમાર, કૂરઘટ મુનિ, શય્યંભવસૂરિ અને મેઘકુમાર. એ આઠ મહા પુરુષોની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમા અનુક્રમે કહેવાશે. (૬)

पभवस्वामी.

આ કથા જંબૂસ્વામીની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

विष्णुकुमार.

જે પ્રાણી નિરંતર જિનેશ્વરના મતની પ્રભાવના કરે છે, તે પ્રાણી વિષ્ણુકુમારની પેઠે મોટામાટમાજ સુખિ પામે છે.

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના સમયમાં જંબુદ્વીપના ગજપુર નામના નગરને વિષે ઈક્ષ્વાકુ વંશનો પદ્મોત્તર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને પોતાની જ્વાળાદેવી નામની રાણીથી પ્રથમ વિષ્ણુકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો. ત્યાર પછી ચાદ સ્વપ્નથી સૂચિત એવો એક બીજો પુત્ર આવ્યો. તેનું મહાપદ્મ એવું નામ પાડયું. બન્ને ભાઇ વીશ ધનુષ્ય માનના દેહવાળા અને ત્રીશહજાર વર્ષના આયુષ્યવાળા હતા. એકદા પિતાએ મહાપદ્મને યુવરાજપદવી આપી.

હવે અવંતી નગરીમાં તે સમયે જૈનધર્મનો દ્વેષી શ્રીધર્મ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને નમુચિ નામે પ્રધાન હતો, તે પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ હતો. એકદા શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શિષ્ય સુવ્રતાચાર્ય ત્યા સમવસર્યા. તેમને જીતવાને કરી છે પ્રતિજ્ઞા જેણે એવો નમુચિ પ્રધાન ત્યાં આવ્યો, પણ સભા વચ્ચે સુવ્રતાચાર્યના શિષ્યે તેના ઉપર વિજય મેળવ્યો; તેથી નમુચિને બહુ ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. એટલે રાત્રીને વિષે તે ઉપાશ્રયે ગયો. ત્યાં જેવો તે ખડ્ગ ઉંચુ કરી પ્રહાર કરવા જાય છે, તેવો તેને શાસનદેવીએ સ્તંભાવ્યો. પ્રભાતે લોકોએ તેને એવીજ રીતે ખડ્ગસહિત સ્તંભાવેલો જોયો, એટલે નમુચિ બહુ ખેદ પામ્યો. દેવીને ખમાવીને તેણે શિષ્યને પણ ખમાવ્યો. "હવે પછી હું સાધુઓ પ્રત્યે અપરાધ નહિં કરૂં." એમ બોલ્યો, એટલે લોકોના પણ આગ્રહથી શાસનદેવીએ તેને મુકત કર્યો. ત્યાર પછી બહુ ખેદ ધરતો પેલા શિષ્યે પોતાનો પરાભવ કર્યો, તે મનમાં ધારણ કરતો તે ગજપુર (હસ્તિનાગપુર) નગરે જઇને રહ્યો. ત્યાં મહાપદ્મ રાજાએ તેને પોતાનો પ્રધાન બનાવ્યો. મહાપદ્મ રાજાનો એક કટ્ટો દુશ્મન સામંતસિંહ નામનો રાજા તેની આજ્ઞા પાળતો નહીં. તેને કોણ જીતવા સમર્થ છે? એવું મહાપદ્મ રાજાએ બીડું ફેરવ્યું, તે નમુચિએ ઝડપ્યું. ને તેને જીતવાને ચાલ્યો. ત્યાં જઇ અલ્પ સમયમાં નમુચિએ સામંતસિંહને પ્રહારથી વશ્ય કર્યો. વૈરિને જીતીને પાછો આવ્યો, ત્યારે રાજાએ કહ્યું. "હે નમુચિ! વર માગ." નમુચિએ કહ્યું. "અવસરે માગી લઇશ. હાલમાં તે ભંડારે રાખો."

હવે અહિં એકદા રાજમાતા જ્વાળાએ પોતે જિનેશ્વરની રથયાત્રા કરાવી, એટલે તેણીના શોકયે બ્રહ્માનો રથ કરાવ્યો. તેમાં બન્નેને વાદ થયો. એક કહે 'મ્હારો રથ પેહેલો ચાલે, ને બાજી કહે મ્હારો રથ પહેલો ચાલે.' આ વિવાદનો નિર્ણય કરવાને રાજા પણ અસમર્થ થયો; તેથી તેણે બન્નેને નિષેધ કર્યો. ત્યાર પછી મહાપદ્મ દેશાંતર ભ્રમણ કરવા ગયો. તે બહુ કાળ પછી આવ્યો. હવે પદ્મોત્તર રાજાએ મહાપદ્મને રાજ્યગાદી સોંપીને તેણે તથા વિષ્ણુકુમારે મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે સંયમ ગ્રહણ કર્યો. એટલે રાજા થયેલા મહાપદ્મે પોતાનો રથયાત્રાનો મનોરથ વિસ્તારથી પૂર્ણ કર્યો. વળી તેણે દિગ્યાત્રા કરી છ ખંડ સાધ્યા. ત્યારપછી બાર વર્ષે પોતે ચક્રવર્તિપણાનો અભિષેક ગ્રહણ કર્યો. આ વખતે વિષ્ણુકુમારને દુસ્તર તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી એકસો લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થઇ.

એકદા શ્રી સુવ્રતાચાર્યે હસ્તિનાગપુર નગરને વિષે ચોમાસુ રહ્યા. તે વખતે નમુચિ પ્રધાને રાજા પાસે તેણે આપેલું વચન માગ્યું કે, "મને સાત દિવસનુ રાજ્ય આપો." ચક્રવર્તિએ તે આપ્યું ને પોતે ધર્મધ્યાનમાં રહ્યો. નમુચિ રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યો. તેણે યજ્ઞ આરંભ્યો, તેમા સર્વ દર્શનવાળાઓ દર્શન કરવા આવ્યા; પણ એક સુવ્રતાચાર્યને ન આવ્યા જાણી તેણે આદેશ કર્યો કે, "તમારે સર્વ સાધુઓએ મ્હારા રાજ્યમાં રહેવું નહીં." ગુરૂએ સર્વ સાધુઓને એકત્ર મેળવીને કહ્યું. "આ નમુચિ દુષ્ટ માણસ છે, તો હવે આપણે શું કરવું? એને શિક્ષા દે એવો સમર્થ કોઇ છે?" સાધુઓ બોલ્યા. "વિષ્ણુકુમારે છ હજાર વર્ષપર્યંત તપશ્ચર્યા કરીને તેના ફળ તરીકે બહુ લબ્ધિઓ મેળવી છે. હમણા તે મેરૂપર્વત ઉપર કાયોત્સર્ગે રહેલા છે. તે મહાપદ્મ રાજાના વડીલ ભાઇ

થાય છે તેનાથી આ શાંત થશે." ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "કોઇ સાધુ તેને અહિં લાવવાને સમર્થ છે?" એકે કહ્યું. "હું લબ્ધિવડે ત્યાં જવાને તો સમર્થ છું, પણ પાછો આવી શકું એવી મ્હારામાં લબ્ધિ નથી." ગુરુએ કહ્યું. "પણ તને પાછો લઈ આવવાને તો તે સમર્થ છે. કાર્ય મહા લાભવાળું છે ને સઘને અર્થે સર્વ રૂડાંવાનાં થશે." એ ઉપરથી પેલો સાધુ તો ગુરુને નમીને ગયો. મેરુપર્વત ઉપર પહોંચ્યો ને વિષ્ણુકુમારને મળ્યો. ત્યાં તેણે તેમને ગુરુએ આપેલા સર્વ સમાચાર કહ્યા. "આ કાર્ય મ્હોટું છે, માટે તમે નહીં આવો તો સર્વ સાધુઓનો ઘાત થશે." એ સાંભળી વિષ્ણુકુમારે આવવાની હા કહી, ને તેને સાથે લઇ તે ગુરુ પાસે આવ્યા. ગુરુએ કહ્યું. "આ દુષ્ટ નમુચિ શિક્ષાને યોગ્ય છે." તે ઉપરથી વિષ્ણુકુમાર નમુચિ પાસે ગયા ને બોલ્યા. "તું રાજા છે. પ્રજાનો રક્ષણકર્ત્તા છે, તો ત્હારે સર્વ તપસ્વીઓની રક્ષા કરવી જોઇએ; અને સાધુઓને રહેવાને સ્થાન આપવું જોઇએ" નમુચિએ કહ્યું. "તમને રહેવાનું સ્થાન આપું." વિષ્ણુકુમારે પૂછયું. "કેટલાં પગલાં?" તે ઉપરથી નમુચિએ ત્રણ પગલાં જગ્યા આપી. તે સાંભળી વિષ્ણુકુમારનું મન ક્રોધથી ધમધમ્યું, એટલે તેણે પોતાનું શરીર લક્ષયોજન પ્રમાણ વિસ્તાર્યુ. એક પગલું વિસ્તારીને પૂર્વ સમુદ્રમાં મૂક્યું ને બીજું પગલું પશ્ચિમ સમુદ્રમાં મૂકીને તે બોલ્યા. "હે નમુચિ! હવે ત્રીજું પગલું કયાં મૂકું? એમ કહી પૃથ્વિને કંપાવી ત્રીજું પગલું નમુચિના મસ્તક ઉપર એવી રીતે મૂક્યું કે, નમુચિ મૃત્યુ પામ્યો! એટલે તો દેવતાઓએ આકાશને વિષે જય જય શબ્દ કર્યો, ને નૃત્યાદિક કરી વિષ્ણુકુમારનો ક્રોધ શાંતિને પમાડયો. ત્યાર પછી તેમણે ગુરુ પાસે આવી આલોચના લીધી. પછી લોકોએ પોતાનાં પડી ગએલાં ઘર સજ્જ કરાવ્યાં ને ધોળાવ્યાં. તે કાળથી લોકોએ ગોમયનો બળિરૂપ કર્યો છે, ને હજી પણ લોકો દીવાળીમાં ઘરોને સાફ કરીને ધોળે છે.

પછી મહાપદ્મરાજાએ ગુરુને વાંદીને અનેક જિનાલયો કરાવ્યાં. વિષ્ણુકુમારને પણ દેવતાઓ સેવવા લાગ્યા. તે અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્તિપદને વર્યા. શીતળ એવું ચંદન ઘણું ઘસવાથી અથવા તો શીતળ ચંદ્રકાન્તને સૂર્યકિરણનો સ્પર્શ થવાથી જેમ તેમાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ કોપ ઉપજાવે એવો પરાભવ થાય તો શાંત એવા મુનિથી પણ કોપરૂપ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. વિષ્ણુકુમાર મુનિરાજની ત્રિપદી સરસ્યા કે, જે સમકાળમાં ત્રણે જગત્‌ને વિષે વ્યાપી રહી, તેની મૂર્ત્તિ બીજા સેંકડો મહાકવિ તો રહ્યા, પરંતુ સર્વજ્ઞ કેવળીથી પણ કરી શકાય નહીં. પૃથ્વિને વિષે આ એક નવીજ વિષ્ણુની પદત્રયિ ઉત્પન્ન થઈ. જેને જોતા વારજ નમુચિના પ્રાણ જતા રહ્યા. શ્રી વિષ્ણુકુમાર તે હાથમાં વજ્ર લઇ ભય ઉપજાવનારો સાક્ષાત્ ઇંદ્રજ સમજવો. કારણ કે, ધર્મના ધ્વંસ કરનાર નમુચિને તેણે ક્ષણમાત્રમાં મારી નાંખ્યો.

॥ ઇતિ વિષ્ણુકુમારની કથા ॥

આર્દ્રકુમાર.

શ્રી વીતરાગ ભગવંતની પ્રતિમાના દર્શનથી પ્રાણી આર્દ્રકુમારની પેઠે ઝટ સમકિત પ્રાપ્ત કરે છે.

અાજ સમુદ્રને વિષે આર્દ્રક નામનો અનાર્ય દેશ છે. બહુ ધન ધાન્ય લક્ષ્મી આદિ ઉત્તમ વસ્તુએ શોભતા એવા તે દેશમાં આર્દ્રક નામનો રાજા ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય કરતો હતો. તેને આર્દ્રિકા નામે શીળવતી રાણી હતી. પ્રાણીઓને પરસ્પર પ્રીતિ હોય

છે તે પ્રીતિ, વંધ્યાદિ ઉપર હસ્તીની પ્રીતિની પેઠે જન્મ નિવાસને લીધે હોય છે, અથવા અંબૂજ (કમળ) ઉપર ભ્રમરની પ્રીતિની પેઠે ઉપકારને લીધે હોય છે, કાંતો ચંદ્રમા ઉપર સમુદ્રની પ્રીતિની પેઠે સંબંધને લીધે હોય છે, કાંતો મેઘ ઉપર ચાતકની પ્રીતિની પેઠે વાંછાને લીધે હોય છે. આ પ્રીતિ સર્વત્ર એક બીજાના નિમિત્તથી હોય છે. નિષ્કારણ પ્રીતિ તો તેજ કહેવાય કે, જેવી મયૂરને મેઘ ઉપર હોય છે, પણ તેવી પ્રીતિ તો કોઇકજ સ્થળે હોય છે. (પ્રીતિ વિષે જે આ વિવેચન કર્યુ છે તે નિચેના પ્રસંગને અનુસરીને છે તે કહે છેઃ—) શ્રેણિકરાજા દર વર્ષે આર્દ્રકરાજાને પોતાના મંત્રીની સાથે કોઇને કોઇ ઉત્તમ પ્રકારનું ભેટણું મોકલતો હતો. તે પ્રમાણે એક વખતે એક મંત્રી પ્રાતિલેખ અને ભેટણું લઇને આર્દ્રકરાજાના નગરમાં ગયો. તેણે ત્યા જઇ તે રાજાને અર્પણ કર્યાં. રાજા આર્દ્રકે તે લઇને શ્રેણિક રાજાને મન ને વચનથી પ્રણામ કર્યા, ને મગધદેશના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. શ્રેણિકના મંત્રીએ તે ઉપરથી સર્વના કુશળ સમાચાર આપ્યા. પછી આર્દ્રકુમારે હાથ જોડી પોતાના પિતા આર્દ્રકરાજાને પૂછ્યુ. “હે પિતાજી! તમારે મગધદેશના રાજા સાથે પ્રીતિ ક્યાંથી?” પિતાએ કહ્યું. “મ્હારે ને એને બહુ વખતની પ્રીતિ છે, અહિંના રાજાઓને પૂર્વકાળમાં ત્યાંના રાજાઓની સાથ સારો સંબંધ હતો; એટલે આ કુળક્રમાગત જેવી પ્રીતિ છે.” પિતાનાં આ વચનો સાંભળીને આર્દ્રકુમાર પેલા પ્રધાનને પોતાના આવાસમાં બોલાવી એકાંતમાં પૂછ્યુ. “તમારા શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર કોણ છે?” પ્રધાને ઉત્તર આપ્યો. “મહા બુદ્ધિશાળી અને પાંચસો મંત્રીઓમાં મુખ્ય એવા અભયકુમાર નામે પુત્ર છે.” આર્દ્રકુમાર કહ્યું. “તેની સાથે મ્હારે મૈત્રી કરવી છે; માટે જ્યારે તમે અહિંથી જાઓ, ત્યારે મ્હારી પાસે થઇને જજો. મ્હારે એને કંઇ ભેટણું મોકલવું છે.” એ પછી મંત્રી પોતાને સ્થાનકે ગયા. આર્દ્રકરાજાએ એની અન્ન પાનાદિક રૂડે પ્રકારે ભક્તિ કરી. આમ તે મંત્રી ત્યા સુખે રહ્યો.

એકદા આર્દ્રક રાજાએ શ્રેણિક રાજાને યોગ્ય એવાં મણિ–મુક્તાફળાદિ સાર વસ્તુઓ પોતાના પ્રધાનને આપીને કહ્યું. “તમે આ વસ્તુઓ લઇને રાજગૃહી જાઓ, ને એ શ્રેણિક રાજાને અર્પણ કરજો.” એ ઉપરથી તે, તે વસ્તુઓ લઇને આર્દ્રક રાજાના પ્રધાન પેલા શ્રેણિક રાજાના પ્રધાન સાથે રાજગૃહી ભણી જવા નિકળ્યો. શ્રેણિક રાજાનો પ્રધાન ત્યાંથી ચાલતાં પહેલાં આર્દ્રકુમાર પાસે જઈ આવ્યો. ‘પોતાને જવાનું છે એમ કહ્યું’ તે ઉપરથી તેણે અભયકુમારને આપવાને અર્થે કોટિ મૂલ્યવાળા મણિ મુક્તાફળ પટકૂળાદિ તેને આપ્યા ને કહ્યું કે, “અભયકુમારને મ્હારા પ્રણામ કહેજો ને મ્હારી વતી આ વસ્તુઓ અર્પણ કરજો.” પછી આર્દ્રક રાજાએ એ શ્રેણિક રાજાના પ્રધાનનું પણ ઉત્તમ વસ્તુઓ આપી સન્માન કર્યું. એટલે બન્ને મંત્રીઓ ત્યાંથી શુભ દિવસ પ્રવહણમા બેસી ચાલી નિકળ્યા. અનુક્રમ રાજગૃહ નગરે પહોંચ્યા. ત્યા આર્દ્રકરાજાના મંત્રીએ પેલી સર્વ વસ્તુઓ શ્રેણિક રાજાને અર્પણ કરી. તે જોઇને તે બહુ હર્ષ પામ્યો, ને તે મંત્રીનું બહુ સન્માન કરવા લાગ્યો. શ્રેણિકરાજાના મંત્રીએ પણ આર્દ્રકુમારે આપેલી વસ્તુઓ અભયકુમારને અર્પણ કરી. એ ભેટણું જોઇને હર્ષવંત થયેલા અભયકુમારે ચિંતવ્યું જે, “આ આર્દ્રકુમારે વ્રત (સંત) ની વિરાધના કરી હશે, તેથી કર્મજ બુદ્ધિને લીધે એનો અનાર્ય દેશમા જન્મ થયો છે. બાકી એ આસન્નભવ્ય અને મુક્તિગામી છે. માટે કોઈ એવો પ્રપંચ કરવા કે, જેથી એ પરમ અરિહંતનો ભક્ત થાય. જો તે તીર્થંકરની પ્રતિમા દેખશે તો તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે; માટે એવી પ્રતિમા તેને મોકલાવુ.” એમ વિચારી એક પેટી કરી તેમાં શ્રી ઋષભદેવસ્વામીની પ્રતિમાને પૂજાનાં સર્વ ઉપકરણોસહિત [illegible] મુક્યો કે, “મ્હારૂં ચિત્ત તમારા વિષે લાગેલું છે,

કુમારની આવી રીતભાત જોઈ તેનું ચિત્ત ચલિત થયું છે, એમ ધારી આર્દ્રક રાજાએ પોતાના સેવકોને કહ્યું. "તમારે પાંચસો જણાએ આર્દ્રકુમારની સેવામાં તત્પર રહેવું. ત અભયકુમાર મંત્રીને મળવાને રાજગૃહ નગરે જવાને ઈચ્છાતુર છે, માટે એ ન જાય તેમ તમારે તેની પાસેને પાસે રહેવું." "ઠીક" કહીને સેવકો તો કુમારની સેવામાં ગયા. રા જાએ પણ કહ્યું. "હે પુત્ર! આ મ્હારા સેવકોને ત્હારી સેવામાં મોકલ્યા છે, ત્હારે જે જોઈએ તે તે વસ્તુ ભંડારમાંથી લેજે." પછી પિતાએ આપેલા સેવકોથી વીંટાયલો તે પોતાને સ્થાનકે આવ્યો. જ્યારે જ્યારે તે ક્રીડા કરવાને બહાર જાય, ત્યારે ત્યારે પણ સેવકો તેના દેહની છાયાની પેઠે તેની સાથેજ જાય; એથી તો આર્દ્રકુમાર પોતાને બંધીખાનામાં નાંખ્યો હોય, તેમ માનવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, "હવે શું કરવું? સોનાની બેડી જેવા આ સેવકો લાગે છે, એ તો મ્હારા પગ બંધનક થયા છે. તો હવે કેમ કરવું? અભયકુમાર કેમ મળે?" એમ વિચારી પોતે એક યુક્તિ શોધી કાઢી, પોતે નિરંતર નગર બહાર જવા લાગ્યો, ને અશ્વ ખેલાવતો ખેલાવતો બહુ દૂર સુધી એકલો જવા લાગ્યો, ને ત્યાંથી પાછો આવતો. સેવકો પણ નિરંતર પાસે રહી રહીને વિશ્વાસી થઈ ગયા; એટલે તેમના મનમાં કંઈ પણ સંદેહ આવતો નહીં. વળી કુમાર તેમને રૂડું અન્ન પાનાદિ આપતો. જો કે સર્વ સેવકો અશ્વારૂઢ થઈને કુમારની પાસેજ રહેતા હતા, તોપણ કુમારે પોતાના માણસો પાસે એક પ્રવહણ તૈયાર રખાવ્યું હતું. જિનપ્રતિમા પણ તે પોતાની પાસે ગુપ્ત રાખતો.

એકદા અવસર જોઈ તેણે કેટલાંએક ઉત્તમ ઉત્તમ રત્નો પોતાની પાસે રાખી લીધાં, પ્રતિમા પણ પાસે રાખી, ને પોતે અશ્વ ખેલાવતો ખેલાવતો સમુદ્રસુધી એકલો પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ શીઘ્ર પ્રવહણમાં બેઠો, ને પ્રવહણ હંકાર્યું. સમુદ્ર રસ્તે લક્ષ્મીપુર નગર આવ્યું, ત્યાં વહાણમાંથી ઉતરી આર્દ્રકુમાર નગરમાં ગયો. તેવામાં શ્રી પુન્યનંદન સૂરિ ત્યાં આવેલા હતા, તેમની પાસે તે ધર્મશ્રવણ કરવાને ગયો. ત્યાં સૂરિએ દેશના દીધી કે:-"ધર્મ છે તે ભવોભવ રાજાપણું, ચક્રીપણું અથવા વાસુદેવપણું એવી એવી સંપદા પ્રત્યે આપે છે, વધારે શું કહેવું? સ્વલ્પ દિવસોમાં તે અરિહંતની લક્ષ્મી સુદ્ધાં અપાવે છે; માટે એવા ધર્મકાર્યથી ધન્યતા પ્રત્યે આદરો. વિષયની આશક્તતાને બંધ કરો. સંતોષરૂપી ઉત્તમ મિત્રની સાથે મૈત્રી કરો. અને પરલોકની વાંછાએ લક્ષ્મી મેળવો. વળી જે પ્રાણી લજ્જાથી, ભયથી, વિતર્ક વિધિથી, મચ્છરથી, સ્નેહથી, લોભથી, હઠથી, માનથી, વિષયથી, શૃંગારથી, કે કીર્ત્યાદિથી, દુઃખથી, કૌતુકથી, વિસ્મયથી, ભાવથી, કૂળાચારથી કે વૈરાગથી, નિર્મળ ધર્મને ભજે છે: તેમને અપ્રાપ્ય ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી આ જીવિત છે તે સંધ્યાના રાગ સરખું અને જળના પરપોટા સરખું ચંચળ છે, ને યૌવનાવસ્થા નદીના પૂરના જેવી ચપળ છે. આમ જોતાં છતાં, પાપી જીવો કેમ બોધ પામતા નથી? આ માયારૂપી રાત્રી ગાઢ અંધકારરૂપી મોહથી વ્યાપ્ત છે; માટે હે લોકો! તમે જ્ઞાનરૂપી દીપકનો પ્રકાશ રાખી નિપુણપણે જાગતા રહો. કારણ કે, આ કાળરૂપી ચોર પ્રાણીઓના જીવિતરૂપી ધનને હરી જવાને જગતને વિષે ઘર ઘર પ્રત્યે ભમ્યા કરે છે. વળી ધર્મરૂપી સંબળથી, મનુષ્ય-વિદ્યાધર-નાગેન્દ્ર આદિનું સુખ મળે છે, ચંદ્ર સમાન નિર્મળ યશ થાય છે, ને નિરંતર સન્માનાદિ પ્રાપ્ત થાય છે. એજ પ્રમાણે પાપકાર્યથી દુઃખ, દુર્ગતિ ને નારકી આદિની દુઃસહ પીડા સહન કરવી પડે છે, તથા બહુ નિંદા ને અપકીર્ત્તિ ખમવી પડે છે; માટે હે ભાઈઓ! જો તમારૂં ઇષ્ટ ચાહતા હો તો તે ધર્મપ્રત્યે આદરો." ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળવાથી જેનું ચિત્ત વૈરાગ્યથી વાસિત થયેલું છે એવા આર્દ્રકુમારે સાત ક્ષેત્રોને વિષે ધન વાવરીને સર્વવિરતિ સામાયિક વ્રત

દ ઉચ્ચાર પૂર્વક યતિવેષ ગ્રહણ કર્યો. અર્થાત્ તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. એટલે તો આકાશમાં રહેલા દેવતાએ કહ્યું. "જો કે તું મહા સત્યવંત છે, તોપણ હમણાં તું દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે એ યુક્ત નથી. કારણ કે હજી ત્હારે બહુ ભોગાવળીકર્મ ભોગવવાનાં બાકી છે; માટે તે ભોગફળ ભોગવીને થોડા કાળ પછી દીક્ષા લેજે. કારણ કે, કરેલાં કર્મ ભોગવ્યા વિના જીવ છૂટતો નથી. ક્યાંઇક જીવ બળવાન્ હોય છે, ને ક્યાંઈક કર્મ બળવાન્ હોય છે. જીવને ને કર્મને પૂર્વથીજ વરભાવ ચાલ્યા આવે છે." આમ દેવતાએ વાર્યા છતાં પણ આર્દ્રકુમાર યતિ થયો. તેણે પોતાની મેળેજ બોધ પામી યતિવેષ ગ્રહણ કરી લીધો. એટલે એ એક પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાયો. અહિંથી નિરતિચાર ચારિત્ર પાળતા આર્દ્રકુમારયતિએ વસંતપુરપાટણે વિહાર કર્યો. ત્યાં જઈ તે બહારના કોઇ દેવ મંદિરમાં રાત્રિને સમયે કાયોત્સર્ગે રહ્યો.

હવે કથા એમ છે કે, એજ આર્દ્રકુમારની પૂર્વભવની સ્ત્રી બંધુમતીનો જીવ, દેવલોકથી ચ્યવીને આજ વસંતપુરનગરમાં ધનદત્તશ્રેષ્ઠીની પુત્રી શ્રીમતી નામે થયો. શેઠે તેનો જન્મોત્સવ કર્યો. સમય ગયે તે ધર્મ કર્મ આદિ સર્વે કળામાં કુશળ થઇ. એકદા તે પોતાની સમાનવયની સખીઓની સાથે એજ દેવમંદિરમાં ક્રીડા કરવાને આવી, કે જ્યાં આર્દ્રકુમારયતિ કાઉસ્સગ્ગધ્યાને રહેલા છે. સર્વે ત્યાં આવી બાળક્રીડામાં કહેવા લાગી. "આ મંદિરના જે સ્તંભો છે, તેમને ભર્તાર ગણી આપણે અકેકીએ જે જેણીને રુચે, તે વર તરીકે અંગીકાર કરવો." તે ઉપરથી સર્વેએ અકેક સ્તંભ ભર્તાર તરીકે પસંદ કરી લીધો. શ્રીમતિને માટે એકે સ્તંભ રહ્યો નહીં. ત્યારે તે આર્દ્રકુમારયતિને વળગી પડીને બોલી. "આપણો વર આ ભટ્ટારક!" એટલામાં તો આકાશમાંથી દેવતાઓએ "સારું થયું, સારું થયું." એમ કહી ગર્જનાસહિત રત્નની વૃષ્ટિ કરી. કહ્યું છે કે:— સારું રાજ્ય, સંપત્તિ, ભોગ, ઉચ્ચકૂળને વિષે જન્મ, સુરૂપતા, પંડિતપણું, લાંબુ આયુષ્ય, ને આરોગ્યતા એ સર્વ વાનાં ધર્મનાં ફળ જાણવાં." પછી શ્રીમતી તો તે યતિને પાયે પડીને બોલી. "આ ભવમાં તમેજ મ્હારા પતિ થજો." એ ઉપરથી યતિએ જાણ્યું કે, "આ અનુકૂળ ઉપસર્ગથી જરૂર મ્હારા વ્રતમાં ભંગ થશે, તેથી તે યતિ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા." દેવતાએ કરેલી વૃષ્ટિ રાજા લઇ જવા લાગ્યો, ત્યારે દેવતાએ નિષેધ કરીને કહ્યું કે, "જેને એ કન્યા પરણશે, તેની એ લક્ષ્મી થશે." તે ઉપરથી એ કન્યા રત્નવૃષ્ટિ પોતાના પિતાને ત્યાં લઇ ગઇ. પછી સર્વે લોકો તથા રાજા પણ પોતપોતાને સ્થાનકે ગયા.

હવે એ કન્યાને વરવાને બહુ બહુ વર આવવા લાગ્યા, પણ શ્રીમતીએ કહ્યું. "મેં તો પૂર્વે જે ભર્તાર અંગિકાર કર્યો છે, તેજ મ્હારો ભર્તાર થાઓ; નહિંતર મ્હારે અગ્નિનું શરણ છે. કન્યાને એકજવાર પરણાવાય છે, બીજીવાર નહીં. રાજાઓ એકજ વાર બોલે છે, સાધુ પુરુષો પણ તેવી રીતે એકવચનીજ હોય છે, અને કન્યા પણ એકજ વાર દેવાય છે. આમ એ ત્રણે વાનાં એકજવાર થાય છે." ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "એ મહર્ષિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે? ભ્રમરની પેઠે તે ક્ષણવાર પણ એક સ્થાને રહેતા નથી, તો તેને ક્યાં શોધવા? તે અહિં ક્યારે આવે? ને આવે તોપણ તેને શી રીતે ઓળખવા? તેના નામની કોને ખબર છે? કંઇ નિશાની પણ નથી, કે જેથી તેને ઓળખી શકાય. એવા ભિક્ષુકો તો અહિં ઘણા આવે છે. માટે હે પુત્રી! ત્હારો કદાગ્રહ મૂકી દે." પણ તેણીએ કદાગ્રહ મૂક્યો નહીં. કારણ કે, વજ્રલેપ, મૂર્ખજન, સ્ત્રીઓ, વાંદરાં, માછલાં, તથા ગળી અને દારૂ પીનારા, એ સર્વને એક ગ્રહ હોય છે. અર્થાત્ એટલા જીવો લીધેલી હઠ મૂકતા નથી.

હવે એણીએ નિશાનીનું પૂછ્યું હતું, તે ઉપરથી શ્રીમતીએ કહ્યું. "જ્યારે હું તે યતિને પગે પડી, ત્યારે મેં તેને પગે વિજળીના સરખી ઉદ્યોતવાળી ગજચિન્હની રેખા દીઠી હતી. એવું ચિન્હ બીજા કોઇ યતિને હશે નહીં." ત્યારે પિતાએ પૂછ્યું. "એ જાણીને તું શું કરીશ?" તેણીએ કહ્યું. "મ્હારો પતિ મને મળશે એવો ઉપાય કરીશ." પિતાએ કહ્યું. "ત્હારૂં મનવાંછિત કર." એ ઉપરથી શ્રીમતીએ નગરમાં આવતા સર્વ સાધુઓને શુદ્ધ અન્ન પાનાદિ વહોરાવવાનો નિયમ કર્યો. પછી તે બોલી. "સાધુઓના ચરણ તળને વંદન કર્યા શિવાય મ્હારે ભોજન લેવું નહીં." એમ કરીને તે સર્વ દિશાઓથી આવતા સાધુઓને શુદ્ધ આહારથી પ્રતિલાભવા લાગી, ને તેમના ચરણને વાંદવા લાગી. એમ કરતાં કરતાં બાર વર્ષ વીતી ગયાં, એવામાં દેવીએ મોહ પમાડયો એટલે દિગ્મૂઢ થઇ પેલા આર્દ્રકુમારઋષિ ત્યાંજ આવ્યા; તેને પ્રતિલાભતાં પેલીએ ઓળખી કાઢયો, ને તેનું ચરણતળ વાંદતી તે બોલી. "અહો! આપને તો હું પેલા દેવકુળને વિષે વરેલી છું, તમે તો મ્હારા ભર્તાર થયા છો, તો મને છેતરીને આજપર્યંત કયાં ગયા હતા? હવે જો તમે મ્હારી અવગણના કરીને જતા રહેશો, તો હું તમને હત્યા દઇશ. એ હત્યા તમને નરકપ્રત્યે લઈ જશે." એમ કહી લોકો તથા રાજાની સમક્ષ તે મુનિનો હાથ ઝાલી ઉભી રહી. રાજાએ કહ્યું. "હે મુનિ! જો તમે એણીને વરશો તોજ એ જીવશે, નહિં તો મૃત્યુ અંગિકાર કરી તમને હત્યા આપશે." એટલે આર્દ્રકુમારને દેવતાની વાણી યાદ આવી ને તેણે વિચાર્યું. "ભોગફળ આવ્યું, તેને અન્યથા કરવાને અશક્ત છું. શું કરવું? દેવતાનું વચન અન્યથા હોય નહીં. કહ્યું છે કેઃ- પર્વતના શિખર ઉપર ચઢો, કે સમુદ્રને ઉલ્લંઘીને જતા રહો; અથવા પાતાળને વિષે પ્રવેશ કરો, તથાપિ ભાવી હોય છે તે મટતું નથી." એમ વિચારી તેણે રાજાના અતિ આગ્રહથી તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. ને કન્યાનું મનવાંછિત પૂર્ણ થયું.

પછી આર્દ્રકુમારને શ્રીમતી સાથે વિલાસ સુખ ભોગવતાં એક પુત્ર અવતર્યો. તેનો જન્મોત્સવ કર્યો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા પુત્રે સ્તનપાન છોડયું, ત્યારે આર્દ્રકુમારે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું. "હે પ્રિયે! હવે તને આ પુત્ર સહાયક થયો છે, માટે તું રજા આપ. હું દીક્ષા લઉં." એ સાંભળીને શ્રીમતી તે વાત પોતાના પુત્રને જણાવવાને રૂની પૂણીઓ લઇને કાંતવા બેઠી. એવામાં નિશાળેથી બાળક આવ્યો. તેણે કહ્યું. "હે માતા! તેં આવું ન કરવાયોગ્ય કર્મ શું આદર્યું? એ મજૂર લોકોને કરવા યોગ્ય છે." માતાએ કહ્યું. "ત્હારા પિતા દીક્ષા લે છે, તો તે મને ત્યજી દેશે એટલે મ્હારે તે અન્ય કારણ નથી." પુત્ર બોલ્યો. "માતા, ત્હારે દુઃખ ન ધરવું. હું એવું કરીશ કે, જેથી તે દીક્ષા નહીં લે." એમ કહી એકદા પિતાને સૂતેલા જોઇ તેણે તેને પગે રેંટીઆ ઉપરથી સૂતરનો તાંતણો કાઢીને વીંટવા માંડયો, ને તે માતાને કહેવા લાગ્યો. "જો માતા, મેં આમ બાંધ્યા છે તો હવે મ્હારા પિતા કયાં જશે?" માતાએ કહ્યું. "આવા તાંતણાથી બંધાયેલા ત્હારા પિતા શું વ્રત નહીં લે?" મા દીકરાનો આવો સંવાદ સાંભળી આર્દ્રકુમારે વિચાર્યું. "આ પુત્રનો હજુ મ્હારા ઉપર આવો મોહ છે, તો મ્હારા દીક્ષા લીધા પછી આ પુત્રનું શું થશે?" તે ઉપરથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, "પુત્રે જેટલી વાર તાંતણા મ્હારા પગ ઉપર વીંટયા હશે, તેટલાં વર્ષપર્યંત હું ગૃહસ્થાવાસમાં રહીશ" એમ ધારી તે ઉઠયો, ને પોતાના પગ ઉપરના તાંતણા ગણી જોયા તો બાર થયા; તેથી તેણે પ્રિયાને કહ્યું. "હે પ્રિયે! હું દીક્ષા લેવા જવાને તૈયાર થઇ રહ્યો હતો, એવામાં આ પુત્રે મ્હારા પગ ઉપર બાર તાંતણા વીંટયા; તેથી હું બાર વર્ષપર્યંત હજુ ગૃહસ્થાવાસમાં રહીશ. ત્યાર પછી હું નિશ્ચે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ." એમ કહી બાર વર્ષપર્યંત તે પુત્રના પ્રતિબંધથી પ્રિયા સાથે રહ્યો.

એટલો સમય તો પૂરો થઇ ગયો. ત્યારપછી એકદા રાત્રીને સમયે આર્દ્રકુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. "આ ભવરૂપી કૂપથી નિકળી જવાને દોરડી સમાન એવું વ્રત અવલંબીને પણ ફરી મેં તે પડતું મૂક્યું, ને હજુ પણ હું ત્યાંનેત્યાં નિમગ્ન છું. પૂર્વે મેં મનથીજ વ્રત ભંગ કર્યું હતું, તેથી તો અનાર્યપણું ભોગવતો હતો; તો આજ વ્રત લઇને તે ખંડિત કર્યું તેથી મ્હારી શી ગતિ થશે? જેમ મલાન થયેલ સુવર્ણને અગ્નિથી શુદ્ધ કરે છે, તેમ હું પણ મ્હારા આત્માને તપરૂપી અગ્નિથી શુદ્ધ કરીશ." એમ વિચારીને ફરી તેણે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું. "હવે હું દીક્ષા લઇશ." સ્ત્રીએ કહ્યું. "તમારા વિના મ્હારૂં અને આ તમારા પુત્રનું શું થશે?" આર્દ્રકુમારે કહ્યું. "હજુ પણ તું એમ કહે છે? સંસારમાં કોઇ કોઇનું નથી. જીવોને પોતપોતાના કર્મથીજ સંયોગ વિયોગ થાય છે. કહ્યું છે કે:—જન્મવું એકલું છે, મરવું પણ એકલું છે, ધર્મ કરવો છે તે પણ એકલાએજ, સ્વર્ગમાં જવું તો ત્યાં પણ એકલાજ, ને નરક ગતિમાં પણ એકલાજ જવાનું છે; કોઇ સાથે આવતું નથી જે મૂઢ જનો મ્હારૂં શરીર, મ્હારાં સ્ત્રી પુત્ર, એમ કહ્યા કરે છે, તેઓ પણ તેને ત્યજીને જતા રહે છે ને પોતે સંસારને વિષે બૂડે છે વળી આ સંસારને વિષે જીવ, દેહથી જૂદો છે, ગૃહાદિકથી જૂદો છે, તો પછી પ્રાણી ઘર, દેહ અને સ્ત્રી વિગેરેને વિષે મમતા શામાટે કરે છે? વળી કુટુંબ ધન ધાન્યાદિ સર્વ દુ:ખનાં કારણો છે; માટે એમને કે, દેહને પણ જે પોતાનાં માને છે, તે કુબુદ્ધિજન કર્મનો બંધ કરે છે. પંડિત પુરુષ ધર્મ ઉપાર્જન કરીને સ્વર્ગે જાય છે; અન્ય પુરુષ ઘોર પાપ ઉપાર્જન કરીને ઘોર એવી નારકીની ગતિ પામે છે. વળી કોઇ આ સર્વ અસાર છે, એમ જાણી દુ:ખની શ્રેણિ સહન કરે છે, ને મુક્તિ મેળવે છે. માટે હે સ્ત્રી! તું ભાવસહિત શરણરૂપ ધર્મને ભજ. આ ગૃહને ત્યજી દે." આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુત્ર બન્નેને સમજાવી તે આર્દ્રકુમારે યતિવેશ ધારણ કર્યો, ને તે વનમાં ચાલી નિકળ્યો.

પછી આર્દ્રકુમારયતિને રાજગૃહી નગરી ભણી જતાં માર્ગમાં ચોરવૃત્તિમાં તત્પર એવા પોતાનાજ પાંચસો સામંતો મળ્યા, તેમને તેણે ઓળખ્યા, તેથી પોતે ઉભા રહ્યા. પેલાઓએ પણ તેમને ઓળખીને અત્યંત ભક્તિવડે નમસ્કાર કર્યા. યતિએ તેમને પૂછ્યું. "અહો! તમે આવી પાપકારિણી ને દુર્ગતિદાયક વૃત્તિ કેમ અંગિકાર કરી? ચોરીરૂપ પાપવૃક્ષનું આ ભવમાં વધ-બંધન આદિ ફળ મળે છે, ને પરલોકમાં તેનું ફળ નરકવેદના છે." સેવકો કહેવા લાગ્યા. "હે સ્વામી! જ્યારે તમે અમને છેતરીને જતા રહ્યા, ત્યારે અમે પાછળ તમને બહુ જોયા, પણ તમે દેખાયા નહીં; ત્યારે અમે વિચાર્યું કે, "આર્દ્રકુમાર તો ગયા, હવે સ્વામીને શું મુખ બતાવશું?" એમ ધારીને અમે પણ એક વહાણમાં બેશીને આ દેશમાં આવ્યા અને તમને શોધતા હતા, એવામાં તમેજ અહિં આવી મળ્યા. અમે અહિં આવીને ચોરવૃત્તિ ધારણ કરી છે, ને નિરંતર ચોરીજ કરીએ છીએ." મુનિએ કહ્યું "અરે ભદ્ર જનો! કષ્ટ પડે છતે પણ સજ્જન પુરુષોએ કદાપિ ચોરી કરવી નહી. દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત કરીને એવું કાર્ય કરવું કે, જેથી શુભ ગતિ પ્રાપ્ત થાય. કહ્યું છે કે:—જીવદયા, જિનપૂજા, શાસ્ત્રશ્રવણ, સાધુને નમસ્કાર, ક્રોધનો ત્યાગ, ગુરુભક્તિ, માયા રહિતપણું, વિશુદ્ધમન, લોભરૂપી વૃક્ષનું ઉન્મૂલન, પવિત્ર ચિત્ત અને ઇંદ્રિય દમન. આટલાંવાનાં જે છે, તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો છે. કોઇ મહા પુન્યના યોગે મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થાય છે, તે જન્મ પામ્યાનું ફળ ધર્મકાર્ય કરવાં તે છે. તે ધર્મ સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનારો છે. વળી સર્વ જીવોની ઉપર દયા, સત્ય વચન, અસ્તેય (ચોરી ન કરવી તે) બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહ ત્યાગ, એવો પાંચ પ્રકારનો ધર્મ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહ્યો છે માટે જો તમે મ્હારા ભક્ત હો તો મ્હારા માર્ગને

આપશે. તેથી તમે બહુ સુખી થાશો.” સૌ બોલી ઉઠયા. “તમે અમારા સ્વામી છો, આપ જે કહેશો તે અમે કરશું.” યતિએ કહ્યું. “તમે મ્હારા જેવા થાઓ.” તે ઉપરથી સર્વેએ દીક્ષા લીધી પછી તે પાંચસો યતિઓને લઇને આર્દ્રકુમારયતિ શ્રી મહાવીર સ્વામીને વંદન કરવાને રાજગૃહ નગરે જવા નિકળયા

રાજગૃહ નગરની પાસેના ઉદ્યાનમાં પહોચ્યા, ત્યાં કેટલાએક તાપસો એક મહાન હસ્તીને હણીને તેનું માંસ ભક્ષણ કરતા હતા. તેમને એવું અનિષ્ટ કામ કરતા જોઈ આર્દ્ર કુમારે કહ્યું “અરે મહાનુભાવો! જીવહિંસા ન કરો. જીવહિંસા કરવાથી નરકગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. કહ્યું છે કે:-અસ્થિને વિષે રુદ્ર વસે છે, માંસને વિષે વિષ્ણુ, ને શુક્રને વિષે બ્રહ્મા વસે છે: માટે માંસ ભક્ષણ ન કરવું. તલ કે સરશવના દાણા જેટલું પણ માંસ ભક્ષણ કરનાર ચંદ્ર અને સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી નરકને વિષે પીડાય છે.” તાપસોએ કહ્યું. “અમે તો એક મ્હોટો જીવ મારીએ છીએ, પણ તમે તો અનેક જીવોનો વધ કરો છો; માટે તમને વધારે પાપ લાગે છે. એકેંદ્રિય ધાન્યના પાંચ દાણાથી પંચેંદ્રિયપણું થાય છે, પણ એવા પાંચ દાણાથી સારી રીતે ઉદરપૂરણા થતી નથી; માટે એક પંચેંદ્રિયના વધથી તૃપ્તિ કરવી એ સારી.” દયાભાવી તાપસો આમ કહે છે, એટલામાં તો એક બીજો હસ્તી જેમને તેઓએ એક મ્હોટા વૃક્ષ સાથે સાંકળથી બાંધ્યો હતો, તેણે આર્દ્ર કુમારને જોઇ બેડીને જીર્ણ દોરડાની પેઠે ત્રોડી નાંખી તેને વંદન કરવા ચાલ્યો. સર્વે તાપસો તો હાહાકાર કરતા ‘આ હસ્તી એનો વધ કરશે’ એમ બોલી નાસવા લાગ્યા. પણ તે હસ્તી તો આવીને આદ્રકુમારને નમ્યો. આર્દ્રકુમારે કહ્યું. “હે ગજેંદ્ર! જો તને ધર્મ ઉપર પ્રેમ હોય તે તે અંગિકાર કર.” તે સાંભળી ગજેંદ્રે પ્રણામ કર્યા. ત્યારે વળી આર્દ્રકુમારે કહ્યું “જો ત્હારે અનશનવ્રતની ઇચ્છા હોય તો તેમ કર.” તે ઉપરથી હસ્તીએ અનશનવ્રત ગ્રહણ કર્યું. આ સર્વ જોઇને પેલા તાપસો પણ બોધ પામ્યા. ને તેમણે જીવદયા મૂળ એવો જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો.

વીરભગવાનના સમવસરણને વિષે ગયા. ત્યાં તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇને અત્યંત ભક્તિ વડે નમસ્કાર કર્યા. ત્યાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને આર્દ્રકુમારને કહ્યું. "ત્હારે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવું કારણ કે, શુદ્ધ ચારિત્ર વિના સંસારથી મુક્ત થવાતું નથી. દીક્ષા તો બહુ બહુ જનો લે છે, પણ તે શુદ્ધ રીતે પાળનાર થોડાજ છે. સર્વે જીવો આ સંસાર સાગરને વિષે પરિભ્રમણ કરે છે અને તેઓ અનંતીવાર દ્રવ્યલિંગને ગ્રહણ કરીને ફરી ત્યજી દે છે. ધર્મજ પરમ બાંધવ છે. અને ધર્મથીજ સ્વર્ગાદિ પ્રાપ્ત થાય છે." પછી શ્રેણિકાદિ સર્વે શ્રી વીરપ્રભુને નમીને પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

હવે ત્યારપછી તીવ્ર તપશ્ચર્યારૂપી અગ્નિવડે સર્વ કર્મરૂપી ઈંધનને દહન કરી અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આર્દ્રકુમારયતિ આયુષ્યનો ક્ષય થયે મોક્ષરૂપી નગરીપ્રત્યે ગયા.

॥ ઇતિ આર્દ્રકુમારની કથા ॥

દૃઢપ્રહારી.

અનેક દુષ્કૃત્ય કર્યા છતાં પણ ક્ષમાવાન્ પ્રાણી દૃઢપ્રહારીની પેઠે ક્ષણમાં કલ્યાણ પદવી પામે છે.

કોઇએક નગરને વિષે જીર્ણદત્ત નામનો વિપ્ર રહેતો હતો. તેને અન્યાયમાં ઉદ્ધત એવો યજ્ઞદત્ત નામનો પુત્ર હતો. એકદા યજ્ઞદત્તના માત પિતા મૃત્યુ પામ્યાં. એટલે તે મૃગયાને વિષે કુશળ થઇ, નગરથી બહાર નિકળી ચોર લોકોની પલ્લીમાં ગયો; ત્યાં પલ્લીપતિ ભીમને તે મળ્યો. એ પલ્લીપતિ અપુત્ર હતો, તેથી તેણે એ દ્વિજપુત્રને પોતાનો પુત્ર કરીને રાખ્યો. તે સર્વ પ્રાણી ઉપર દૃઢપ્રહાર કરતો, તેથી તેનું દૃઢપ્રહારી એવું નામ પડયું. કહ્યું છે કેઃ—પ્રાણી જેવું કર્મ કરે છે, તેવું તેનું નામ પડે છે. જેવાં બીજ રોપીએ, તેવાં ફળ ઉત્પન્ન થાય. અનુક્રમે અંતકાળે પલ્લીપતિએ તેને પોતાનાં પાટે સ્થાપ્યો.

હવે બહુ ભિલ્લ સેવકોએ પરવર્યો એવો દૃઢપ્રહારી રાત્રીને વિષે ચોરી, ધાડ આદિ કુકર્મ કરવા લાગ્યો. અન્યદા તે કુશસ્થળ નામનું ગામ લૂંટવાને ગયો, ત્યાં એક દેવશર્મા નામે બ્રાહ્મણ તંદુલ અને દૂધ માગી લાવીને પોતાની સ્ત્રીને અર્પીને મધ્યાન્હે જંગલ ગયો; એવામાં તેના ઘર ઉપર ધાડ આવી ચોર લોકો તેનું ઘર લૂંટવા લાગ્યા. એટલે તેના બાળપુત્રે જઇને પિતાને તે વાત કહી. તે ઉપરથી તે એક લાકડી ઉપાડીને રોષથી રાક્ષસના પેઠે તેમને (ચોરોને) હણવાને દોડી આવ્યો. એવામાં તો પેલા ચોરના સરદારે (દૃઢપ્રહારીએ) જ તેના ઉપર પ્રહાર કરી તેના મસ્તકના નાળીએરની પેઠે છેદીને કકડા કર્યા. તે પછી એક ગાય તેનાં શીંગડાં ઉભાં કરીને ચોરને મારવા આવી, તેને પણ તે દૃઢપ્રહારીએ મારી. ત્યારે તે બ્રાહ્મણની સગર્ભા સ્ત્રી, હા હા કરતી આવી, તેણીને પણ તેણે ગર્ભસહિત હણી આ પ્રમાણે તેણે બ્રાહ્મણને, બ્રાહ્મણની સ્ત્રીને, તેણીના ગર્ભને અને ગાયને એક સામટા હણ્યા! તે જોઇને પેલો ચોરનો સરદાર દૃઢપ્રહારી ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! મેં આ બ્રાહ્મણનો અને તેની સ્ત્રીનો વધ કર્યો, તો હવે તેમનાં બાળકોની શી ગતિ થશે? હુંજ એમના દુઃખનું નિમિત્ત કારણ થયો. આવા દુષ્કૃત્યના ભારથી દુસ્તર પાપરૂપી કાદવને વિષે હું પડીશ ને મ્હારી અધોગતિ થશે, ત્યાં મ્હારૂં કોણ અવલંબન કરશે?" એમ ચિંતવન કરે છે, એવામાં તેણે વનને વિષે શાંત મનવાળા, ધર્મધ્યાનમાં લીન અને સર્વ જીવની રક્ષા કરનાર એવા સાધુઓને જોયા. તેમને જોઇને તે મનમાં બોલ્યો. "અહો! આ લોકને વિષે આ સાધુઓ દયાવંત છે, પૂજવા યોગ્ય છે.

કહ્યું છે કે:—વંદન કરવાથી એમના મનમાં ઉલ્લાસ થતો નથી, અને હેલણા કરવાથી એમને ક્રોધ ઉપજતો નથી. કારણ કે, રાગ દ્વેષના ક્ષય કરનારા ધીર મુનિઓ સમતાબુદ્ધિથી વર્ત્તે છે. વળી તેજ શ્રમણ કહેવાય કે, જે આ સંસારને વિષે પાપમતિવાળા ન હોય, તેમજ સ્વજન અને પરજનને વિષે અને માન અપમાનને વિષે પણ સમતા પરિણામ ન રાખે." તેમને વંદન કરીને દૃઢપ્રહારી કહેવા લાગ્યો. "હે સાધુઓ! મેં સ્ત્રી, પુરુષ, ગૌ, બાળક આદિની હત્યા કરી છે, તો હવે હું નરકથી કેમ છુટીશ? માણસને, એક પણ પ્રાણીના વધથી નરકગતિ થાય છે, અને મેં તો બહુ જીવની હત્યા કરી છે; માટે મ્હારી તો કઇ રીતે સંસારથકી મુક્ત થશે? માટે મને આપ દીક્ષા આપો." ગુરુએ તેને સંસારથી વિરક્ત જાણી સંયમ આપ્યો. દૃઢપ્રહારીએ દીક્ષા લઇ અનુક્રમે તપ કરતાં એવો અભિગ્રહ લીધો કે, "જે જે દિવસે મને આ મ્હારૂં પાપ સાંભરશે, તે તે દિવસે હું આહાર નહિ લઉં. અને પાપ સાંભરતા પણ જો આહાર લઇશ, તો કોઇ વૈરિ મને હણશે તેમના ઉપર પણ ક્ષમા કરીશ." ઈત્યાદિ અભિગ્રહ લઇને, પોતે પૂર્વે બહુવાર જેના ઉપર ધાડ લઈ ગયો હતો, તેવા કુશસ્થળ ગામ પ્રત્યે ગયો. ભિક્ષા અર્થે તે જ્યારે જ્યારે તે નગરને વિષે જાય, ત્યારે લોકો તને સ્ત્રી-પુરુષ-બાળક-ગૌ ઘાતક એમ કહી કહીને નિરંતર લાકડી, પાષાણ આદથી પ્રહાર કરતા, પણ તે સમયે દૃઢપ્રહારી તો એમજ ચિંતવવા લાગ્યો. "હે જીવ! તેં એ પ્રમાણેજ અનેક જીવોને નિર્દયપણે હણ્યા છે, આ ભવને વિષે અન્ય જનોએ પોતાના ગૃહોને વિષે દાટેલું ધન પણ તેં અપહર્યું છે, તેં બહુ બહુ અસત્ય વચનો કહ્યા છે, અન્ય જનોની સ્ત્રીઓના હરણ કર્યાં છે, સ્ત્રીઓથી બાળકોનો વિયોગ કરાવ્યો છે, અભક્ષ્ય વસ્તુનું ભક્ષણ કર્યું છે, બીજાઓની હત્યા કરી છે, બહુ જનોની સાથે કળહ કર્યો છે ને કરાવ્યો છે; માટે હવે ત્હારે સર્વ પ્રકારે એ લોકોનો મારણાદિ અપરાધ ક્ષમા કરવો. ક્રોધ ન કરવો. ક્રોધ કરવાથી પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલાં પુન્ય પણ નાશ થાય છે. કહ્યું છે કે:—ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયનો નાશ કરે છે, માયા કપટ મિત્રતાનો અને લોભ સર્વ વસ્તુનો વિનાશ કરે છે. ઉપશમથી ક્રોધનો નાશ થાય છે, કોમળપણાથી માનનો નાશ થાય છે, આર્જવ એટલે સરળપણાથી માયાનો નાશ થાય છે અને સંતોષથી લોભનો નાશ થાય છે. વળી હે જીવ! આ લોકો ત્હારા કર્મરૂપી શત્રુઓને હણવાથી ત્હારા મિત્ર જેવા છે, ત્હારા પરમ બાંધવ છે અને એઓજ તને મુક્તિરૂપ સુખ આપશે; માટે એ લોકો ઉપર ત્હારે રોષ ન કરવો. રોષ કરવો હોય તો ત્હારા કર્મ ઉપર કરવો. ઉત્તમ પુરુષોએ હણનાર એવા વૈરિ ઉપર ક્રોધ ન કરવો, પણ કર્મનું ઉન્મૂલન કરવાને કર્મ ઉપરજ કરવો. કહ્યું છે કે:—અશક્ત માણસને પત્થરથી પ્રહાર કરીએ, તો તે પત્થરની સામો દ્વેષ કરે છે. સિંહ ઉપર એક બાણ મૂકીએ, તો તે બાણના સમૂહને ઇચ્છે છે. હે જીવ! આ લોકો તને પ્રહાર કરતા નથી, એ તો ત્હારા ઉપર ઉપકાર કરે છે. એઓ તો મ્હારાં પાપ લઇ લે છે, ને પોતાનાં સુકૃત્ય મને આપે છે. વળી આ લોકો પ્રહારથી મ્હારાઉપર દયા કરીને મ્હારા કર્મનો ક્ષય કરે છે, એ યુક્ત છે; પણ એથી મ્હારા તે બાંધવો નરકને વિષે જશે. તે મને બહુજ ખેદ થાય છે!" ઇત્યાદિ ભાવના ભાવતાં દૃઢપ્રહારીયતિના કર્મ ક્ષય શુભ અધ્યવસાય વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. અનુક્રમે તેણે ચોદમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરી કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. જે કર્મને પ્રાણી કોટિ જન્મપર્યંત તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી ક્ષય કરે છે, તેવા કર્મને તે સમતાનું અવલંબન કરીને અર્ધ ક્ષણમાં ક્ષય કરે છે. પછી [illegible] દૃઢપ્રહારી મોક્ષે ગયો.

॥ ઇતિ દૃઢપ્રહારીની કથા ॥

શ્રેયાંસકુમાર.

સુપાત્રને વિષે શ્રેષ્ઠ ભાવે કરીને પ્રાસુક દાન આપનાર પ્રાણી શ્રેયાંસકુમારની પેઠે મુક્તિ પામે છે.

હસ્તિનાગપુર નગરને વિષે બાહુબળિનો પુત્ર સોમયશા રાજ્ય કરતો હતો. તેનો પુત્ર યુવરાજ શ્રેયાંસકુમાર હતો. એકદા શ્રેયાંસકુમારને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે, 'મેં મલીન થયેલા એવા મેરુપર્વતને અમૃતવડે ધોઇને ઉજ્વળ કર્યો.' તેજ રાત્રીને વિષે સોમયશાનૃપતિને પણ એક સ્વપ્ન આવ્યું તે એવું કે, 'શત્રુઓએ પરાભવ પમાડેલ એવા એક સુભટને શ્રેયાંસકુમારની સહાય્યથી જય મળ્યો.' ફરી તેજ સમયે તે નગરના શ્રેષ્ઠીએ પણ એક એવું સ્વપ્ન જોયું કે, 'સૂર્યમંડળથી કિરણ પડ્યાં તે શ્રેયાંસકુમારે પાછાં તેજ સ્થાને સ્થાપ્યા.' પ્રભાતે તે સર્વ 'શ્રેયાંસકુમારને મહા લાભ થશે.' એમ ચિંતવે છે, તેવામાં શ્રી આદિનાથભગવાન વરશીતપને પારણે ભિક્ષાને અર્થે તે નગરમાં આવ્યા; એટલે તો કોઇ કન્યા લગ્નને આપવા જવા લાગ્યા. કોઇ સુવર્ણ, કોઈ રૂપું, કોઈ અશ્વ અને કોઇ તો હસ્તી પ્રમુખ લઇને સામા ભેટણું આપવા આવવા લાગ્યા. પ્રભુએ તે સર્વનો નિષેધ કર્યો. તે જોઇને ગોખને વિષે રહેલા શ્રેયાંસકુમારને ફરી ફરી "મેં આવું રૂપ પૂર્વે ક્યાંય જોયેલું છે." એવો ઈહાપોહ કરતાં જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; તેથી તેણે પોતાનો પાછલો ભવ દેખ્યો. એટલે તે ગોખથી નીચે ઉતરીને અંજળિસહિત પ્રભુને પ્રણામ કરી આહારને અર્થે વિનંતી કરે છે. એવામાં કોઈ તે શ્રેયાંસકુમારને ઇક્ષુરસના ભરેલા સો ઘડા ભેટ આપવા આવ્યું. તેનેજ શ્રેયાંસકુમારે નિર્દોષ આહાર જાણી ભગવંતને કહ્યું. 'હે પ્રભો! આ ઇક્ષુરસને ગ્રહણ કરો અને મને તારો.' તે વખતે પ્રભુએ ઇક્ષુરસ ગ્રહણ કરવાને બન્ને હાથ મેળવ્યા. અહિં કવિ ઘટના કરે છે કે, "જમણા હસ્તને પોતાને સ્થાનેથી ન ચાલતો જોઇને પ્રભુએ કહ્યું. "હે દક્ષિણ કર! તું કેમ ભિક્ષા નથી લેતો?" તે સાંભળીને દક્ષિણ હસ્તે કહ્યું. "હું દાતાર હાથ છું, ને (ભિક્ષા લઇને) નીચો કેમ થઉં?" એમ કહીને ફરી ગદ્ગદ્ કંઠે કહેવા લાગ્યો. "સાંભળો, હું સેવક છું, છતાં પ્રભુના ચરણના પ્રસાદથી યથાવિધિ આવી પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો છું. જુઓ, ઇંદ્ર, ચંદ્ર અને નરેંદ્રોના પ્રત્યક્ષ દેખતાં મેંજ બાલ્યાવસ્થાને વિષે અંગૂઠાવડે અમૃતપાન કરાવ્યું છે. વળી વંશ સ્થાપન સમયે ઇંદ્રના હાથથકી મેંજ શેલડી લઇને પ્રભુને દીધી છે. વળી કન્યાનું પાણિગ્રહણ પણ મેંજ કર્યું છે. મેંજ ભરતને રાજ્ય ઉપર સ્થાપિત કર્યો છે. કેદારતીર્થે વ્યાપારની ભાગ્યમુદ્રાનો ધારણહાર હુંજ છું. પૂજામાં પણ હું, ભોજન આદિ દાનનો દેનાર પણ હું, વર્ષ પર્યંત મેંજ મહાદાન દઇને ત્રણે જગત્‌ને સંતોષ્યા છે, એવો એવો જે હું, તે સ્વલ્પ ભોજનને અર્થે કદાપિ હેઠો નહિં થઉં. દાન લેવાને બીજાના હાથની હેઠળ નહિં રહું." દક્ષિણ કરે આમ કહ્યું. એટલે ડાબા હસ્તે કહ્યું. "અરે મૂર્ખ! તું શામાટે વૃથા પોતાની પ્રશંસા કરે છે? અન્ય જન જેની પ્રશંશા કરે, તે નિર્ગુણી છતાં ગુણી કહેવાય; પણ પોતે પોતાની મેળે પોતાના ગુણનું વર્ણન કરે, તો ઇંદ્ર સુદ્ધાં પણ લઘુતા પામે. માટે વિજ્ઞજનો પોતાના ગુણનું વર્ણન કરતા નથી." આમ બન્ને વિવાદ કરવા લાગ્યા. એટલે શ્રેયાંસે કહ્યું. "કુલીન કે દક્ષ જના મ્હોટા જનની ઉપેક્ષા કરતા નથી. પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે, એટલે તીર્થની સ્થાપનામાં તમારો સમય ત્રણે જગત્‌ને હર્ષ આપનારો થશે." એમ શ્રેયાંસે પ્રતિબોધ પમાડ્યા એવા જે બન્ને હસ્તો, તે હવે એકત્ર થયા, ને પ્રભુએ ઇક્ષુરસથી પારણું કર્યું.

તે વખતે દેવતાઓએ સાડાબાર કોટિ સોનૈયાની વૃષ્ટિ કરી. શ્રેયાંસકુમારે મુક્તિપદ

છે, પણ અભાગ્યવાન એવો હું તો, એક કીડાની પેઠે ક્ષણ વાર પણ અન્ન વિના રહેવાને અસમર્થવાન છું." આમ પોતાના આત્માને નિંદતા અને પેલા સાધુના ગુણને ગ્રહણ કરતા એવા તેણે પોતાનાં બહુ કાળનાં ઉપાર્જન કરેલાં કર્મને ક્ષમારૂપી કૂહાડી વડે તૃણના સમૂહ ની પેઠે છેદી નાંખ્યા; તેથી તેને કર્મ ક્ષીણ થવાથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે સમયે શાસનદેવીએ અને દેવતાઓએ આવીને તેમને વંદન કરીને તેમનો કેવળ મહોત્સવ કર્યો.

॥ ઇતિ કૂરઘટમુનિની કથા ॥

શય્યંભવસૂરિ.

કેટલાએક પ્રાણીને શય્યંભવ વિપ્રની પેઠે જિનેંદ્રની પ્રતિમાના દર્શનથી સ્વર્ગનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

એકદા શ્રી પ્રભવસૂરિએ, "હવે પછી ગચ્છને વિષે મ્હારી પાટ કોણ ધારણ કરશે?" એમ વિચારી, ઉપયોગ દઇને જોયું તો પોતાના ગચ્છને વિષે કોઇ યોગ્ય પુરુષ ન જોયો, પણ રાજગૃહ નગરમાં યજ્ઞ કરતા એવા શય્યંભવ નામના બ્રાહ્મણને પોતાની પાટને યોગ્ય જોયો; તેથી તે આચાર્ય તે વિપ્રને ગામ આવ્યા. ત્યાં તે શય્યંભવ વિપ્રે યજ્ઞ આરંભ્યો હતો, તેની પાસે પોતાના બે શિષ્યોને શીખવીને મોકલ્યા, તેમણે તેની પાસે જઇને કહ્યું. "તમે કષ્ટ કરો છો, પણ તત્વ જાણતા નથી." એમ કહીને બન્ને પાછા વળ્યા. એટલે બ્રાહ્મણે વિચાર્યું. "આ શાંત અને દાંત મુનિઓ કદાપિ અસત્ય બોલતા નથી; માટે એ તત્વ શું કહે છે? તે પૂછી જોઉં." એમ વિચારી સભ્રમથી ઉભા થઇ તેણે તે બે મુનિઓને તત્વ વિષે પૂછયું. ત્યારે તેમણે કહ્યું. "અમારા ગુરુ વનને વિષે છે તે કહેશે." એટલે શય્યંભવ વિપ્રે એ બન્ને સાધુઓસહિત વનમા શ્રી પ્રભવસ્વામી પાસે આવીને એ તત્વ વિષે પૂછયું. ગુરૂએ કહ્યું. "તમે યજ્ઞ આરંભ્યો છે, તેના સ્તંભની નીચે જે છે તે તત્વ છે." પછી દ્વિજે ઘેર આવીને બ્રાહ્મણોને પૂછયું. "યજ્ઞનુ તત્વ શું છે?" બ્રાહ્મણોએ કહ્યું. 'યજ્ઞ એજ તત્વ." આવા ઉત્તરથી ક્રોધ પામી ખડ્ગ ઉગામીને બ્રાહ્મણોને મરણભય બતાવીને તત્વ વિષે ખરેખર પૂછયું, ત્યારેજ તે બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞસ્તંભની નીચે રહેલી શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિમાને બતાવી. તે જોઇ ચમત્કાર પામી શય્યંભવે ગુરુ પાસે જઇ ધર્મતત્વ પૂછયુ; ત્યારે ગુરુએ સાધુ અને શ્રાવકના ધર્મ ઉપર વ્યાખ્યાન કર્યું. મિથ્યાત્વ, કુગુરુ-કુધર્મ-કુદેવ આદિનુ સ્વરૂપ પણ બતાવ્યું. તે ઉપરથી પોતાનું સર્વ ધન સાતક્ષેત્રને વિષે વાપરી પોતાની સગર્ભા એવી પણ સ્ત્રીને ત્યજીને ગુરુ પાસે વ્રત અંગિકાર કર્યું. પછી સર્વ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો, એટલે તેમને પ્રભવસૂરિએ પોતાની પાટે સ્થાપ્યા.

॥ ઇતિ શય્યંભવસૂરિની કથા ॥

મેઘકુમાર

જે પ્રાણી એક પણ જીવનું સ્પષ્ટપણે રક્ષણ કરે, તે પ્રાણી મેઘકુમારની પેઠે સ્વર્ગ અને મોક્ષાદિ સુખને પામે છે.

રાજગૃહ નગરના સ્વામી શ્રેણિક નૃપતિને ધારિણી નામની પત્નીથી મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયો. અનુક્રમે યૌવનાવસ્થાને વિષે તેને રાજાએ આઠ ભૂપ પુત્રીઓનાં પાણિગ્રહણ કરાવ્યાં. એકદા નગરની બહાર આવી સમવસરેલા શ્રી વીરસ્વામીને વંદન

કરવાને ગયેલા મેઘકુમારે, ધર્મ સાંભળી વૈરાગ્યવાસિત થઈ આઠે પ્રિયાઓને ત્યજીને સંયમ ગ્રહણ કર્યો. પછી શ્રી વીર પ્રભુએ તેને ગ્રહણ-આસેવના પ્રમુખ શિક્ષા શિખવવાને સાથે સ્થવિર સાધુને સોંપ્યો. તે સ્થવિર ત્યાંથી અન્ય ગામે જઇ રાત્રી રહ્યા. મેઘકુમારનો સંથારો બારણા પાસે આવ્યો, એટલે જતા આવતા સર્વ સાધુઓના પગ તેને લાગવા માં-ડ્યા; તેથી એક યામને તે બોલ્યો. “પૂર્વે તો આ સર્વ સાધુઓ આ મ્હારા ઉપર આદર ભાવ રાખતા, ને હમણાં તો તેઓ મને પાષાણ જેવો ગણે છે. ક્યાં મ્હારો પૂર્વનો સુખ વાસ અને ક્યાં મ્હારો આ દુઃખવાસ? તેથી એ મ્હારાથી કેવી રીતે સહન થઈ શકશે? માટે હવે તો હું પ્રભાતે પ્રભુની આજ્ઞા લઇને ફરી ગૃહસ્થાવાસમાં જઈશ.”

પછી પ્રભાતે સૂર્યોદય થયે પેલા સ્થવિર સાધુ મેઘકુમારને સાથે લઇને શ્રી વીરપ્ર-ભુને વંદન કરવા ગયા. પ્રભુ તો મેઘકુમારનો મનોગતભાવ જાણતા હતા, તેથી બોલ્યા. “ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ છાંડીને દાસપણું કોણ અંગિકાર કરે? વળી રત્નનો સમૂહ ત્યજીને પાષાણના ખંડની કોણ વાંછા કરે? નારકીનાં દુઃખ પણ કાળે કરીને ક્ષય પામે છે, તો મનુષ્યનાં દુઃખ ક્ષય પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય? માટે ત્હારે આ દુઃખ મનમાં લાવવું નહીં. આયુષ્ય જળના બિંદુ જેવું છે, સંપત્તિ જળ તરંગના જેવી ચંચળ છે, અને આ કુ-ટુંબાદિકનો પ્રેમ સ્વપ્ન સરખો છે; એમ જાણીને મનમાં જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. વળી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો એ સારું, વિશુદ્ધકર્મે જે અનશન કરીને મૃત્યુ પામવું તે પણ સારું, પરંતુ વ્રત ગ્રહણ કરીને તેનો ભંગ કરવો કે શીળવ્રતનો ભંગ કરવો તે સારો નથી. [illegible], સોયને અગ્નિમાં તપાવીને પ્રાણીના શરીરમાં ઘોંચીએ, તેથી એ [illegible] દુઃખ થાય છે, તેથી આઠગણું દુઃખ ગર્ભને વિષે કહ્યું છે. (તો તેની પાસે આ દુઃખ કેટલું માત્ર છે?) હે મેઘકુમાર! તને રાત્રીએ સાધુઓથી બહુ પીડા ઉ-[illegible], પણ ત્હારો પૂર્વભવ તું શ્રવણ કર. પછી તને રુચે તેમ કરજે.

પર્વતના શિખરની પેઠે પડી ગયો. તે વખતે જીવદયાના ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં તું મૃત્યુ પામ્યો. એજ તું આ મેઘકુમારપણે ઉત્પન્ન થયો. માટે (પ્રભુ કહે છે કે) હે મેઘકુમાર! તેં તે વખતે દયા પાળી હતી, તો હવે શું વિચાર કરે છે?"

એ સાંભળી મેઘકુમારને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ને પ્રભુને ખમાવીને પોતાના આત્માની નિંદા કરતો તે બોલ્યો. "હે ભગવન્! ધિક્કાર છે મને! કે, મેં જગતને વંદનીક એવા સાધુઓની ઉપર દ્વેષ ચિંતવ્યો! હવે પછી હું મ્હારાં નેત્ર શિવાય બીજા અંગોની ચિંતા નહીં કરૂં." શ્રી વીરપ્રભુના ઉપદેશથી આમ સ્થિરતા પામી મેઘકુમાર ચિરકાળપર્યંત દીક્ષા પાળી વિજયવિમાને દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહક્ષેત્રને વિષે મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ મેઘકુમારની કથા ॥

મૂળ ગાથા.

एमाइ महासत्ता, दिंतुसुहं गुणगणेहिं संजुत्ता ॥
जेसिं नामग्गहणे, पवपबंधा विलयजंति ॥ ७ ॥

ઈત્યાદિ (સ્કંદકકુમાર, સ્કંદકાચાર્ય, હરિકેશીબળમુનિ, ધનદેવ ધનમિત્ર, ઉત્તમચરિત્રકુમાર, ક્ષેમંકરમુનિ, ક્ષુલ્લકમુનિ, બીજા ક્ષુલ્લકમુનિ અને સુલોચના, કૃપણ, તેમજ આષાઢભૂતિ) જ્ઞાનાદિક ગુણોએ યુક્ત એવા મહા સત્વવંત મુનિઓ શિવસુખપ્રત્યે આપો. કારણ કે, જેમનાં નામ ગ્રહણ કરવાથી પાપના સમૂહો નાશ પામે છે. એ પ્રકારે સ્કંદક કુમાર વિગેરે દસ મહાપુરુષોની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૭)

स्कंदककुमार.

જે પ્રાણી પોતાના માત પિતાદિ ઉપર ક્યારે પણ સ્નેહ ધરતો નથી, તે સ્કંદકકુમારની પેઠે દેવગતિ પામે છે.

શ્રાવસ્તી નગરીને વિષે કનકકેતુ નામે રાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેને મલયસુંદરી નામે પટ્ટરાણીથી સ્કંદક નામે પુત્ર અને સુનંદા નામે પુત્રી થઈ. યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત થઇ એટલે પિતાએ પુત્રીને કંચીપુરીના રાજા પુરુષસિંહ વેરે પરણાવી. પુત્ર સ્કંદક પણ સૌંદર્ય-ઔદાર્ય-વિનયાદિ ગુણોએ કરીને પ્રજાનાં મન રંજન કરતો રાજાને અત્યંત વલ્લભ થયો. એકદા પુન્યોદ્યાન વનને વિષે શ્રી વિજયસેનસૂરિ સમવસર્યા. તેમની પાસે સ્કંદકકુમાર ધર્મ શ્રવણ કરવા ગયો. ત્યાં ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરી વૈરાગ્ય પામી મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છાતુર એવા તેણે માત પિતા પાસે રજા માગી સંયમ ગ્રહણ કર્યો. રાજાએ સ્નેહને લીધે તેના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરવા માંડયું. પુત્ર બહુ નિષેધ કરે, પણ પિતા માને નહીં. તેણે કહ્યું. "હે પુત્ર! જો તું મને ત્હારા મસ્તક ઉપર છત્ર નહિં ધરવા દે તો, હું યાવજ્જીવસુધી અન્નનો ત્યાગ કરીશ." એમ કહી જ્યાં જ્યાં પુત્ર જાય, ત્યાં ત્યાં તે રાજા તેના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરી રાખવા લાગ્યો. પિતા આ પ્રમાણે છત્ર ધરી રાખે, છતા પુત્ર સ્કંદકકુમાર સાધુ તો નિરાગી થઇ પોતાના મનને વિષે જરા પણ ઉત્કર્ષ ચિંતવતો નહીં.

અનુક્રમે સ્કંદકકુમારે સર્વ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ કર્યો, ને ગુરુની આજ્ઞાથી જિનકલ્પી વિહાર આદરીને તે પૃથ્વિ ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા. વિહાર કરતાં તે કાંચીપુરી નગરીએ આવ્યા. એકદા નગરીમાં માર્ગને વિષે જતા હતા, તેવામાં ગવાક્ષમાં બેઠેલી

તેમની બ્હેન સુનંદાએ દીઠા. તે વિચારવા લાગી કે, "જેના મસ્તક ઉપર આ છત્ર ધરેલું છે તે મ્હારો ધર્મિબાંધવ તો નહિં હોય?" એમ તેણીના મનમાં સંશય થયો, ને તેણીનું મન હર્ષથી સ્ફુરિત થયું; તેથી તે તો સ્નેહભરી અને આંસુથી ભરાઇ ગયેલા નેત્રવડે તેના ભણીજ જોવા લાગી. તેણીને એવી સ્થિતિમાં તેના સ્વામી પુરુષસિંહે જોઇને વિચાર્યું કે, "આ મ્હારી સ્ત્રી, એ યતિ ઉપર રાગયુક્ત નજરથી જુએ છે, તેથી એ બન્નેને પરસ્પર સંબંધ હશે, અથવા તો એ કોઇ પાખંડી વેષધારી ભમતો હશે."

આમ વિચારી એ દુરાત્મા રાજાએ રાત્રીને વિષે બહારના ઉદ્યાનમાં કાયોત્સર્ગે રહેલા સ્કંદકકુમારનો ઘાત કર્યો. તેની લોહીથી ખરડાયલી મુહપત્તિ કોઇ પક્ષી લઇ ગયું, તે તેની પાસેથી ભૂમિ ઉપર પડી ગઈ, તે અંતઃપુરમાં રહેલી સુનંદાએ દીઠી. તે જોઇને તે ચિંતવવા લાગી. "એ મુનિને મેં જોયા તે મ્હારા ભાઇ તુલ્ય હતા, તેને કોઇએ મારી નાખ્યા છે." એમ સંભારી સભારી તે વારંવાર ગાઢસ્વરે રુદન કરવા લાગી. દાસીએ કહ્યું. "એ તમારા ભાઈ નહીં, એ તો બીજા કોઇ યતિ હશે." તે ઉપરથી પિતા પાસે માણસ મોકલી સુનંદાએ ખબર મેળવી કે, 'સ્કંદકકુમાર જિનકલ્પી વિહાર કરે છે.' તે જાણી પોતાના ભાઇનુંજ મૃત્યુ થયેલું જોઈ સુનંદા અતિ દુઃખ પામી રુદન કરવા લાગી. રાજાએ એ વાત જાણી, તેથી પોતાના સાળાની પોતે હત્યા કરી જોઈ તે પણ બહુ દુઃખી થયો. 'વિના વિચારે મુનિની હત્યા કરી એ મહાન્ અન્યાય કર્યું' તેથી રાણી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! મેં વૃથા ત્હારા ભાઈની હત્યા કરી. હવે મ્હારી બહુજ અધોગતિ થશે."

એમ કહેતાં તેને વૈરાગ્ય થયો, તેથી પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી તેણે દીક્ષા લીધી. ભાઇના મરણના દુઃખથી રુદન કરતી સુનંદા બીજી સ્ત્રીઓને પણ રુદન કરાવતી. પછી પોતાના ભાઇની સ્વર્ગગતિ સાંભળી તેણીએ તે કારણનો અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરાવ્યો. હજુ પણ તે દેશમાં સ્ત્રીઓ પોતાના ભાઇના મૃત્યુ સમયે ઉત્સવ કરે છે. પછી રાણીએ પણ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી.

હવે એકદા દિક્ષા લીધેલા રાજાએ કોઇ જ્ઞાનીને પૂછ્યું. "મેં જે સ્કંદકકુમાર યતિને હણ્યા, તે મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિમાં ગયા હશે? જ્ઞાનીએ કહ્યું. "ચોથે દેવલોકે." ત્યાંથી ચ્યવીને મોક્ષ પામશે.

॥ ઇતિ સ્કંદકકુમારની કથા ॥

વખતે તત્વના જાણ એવા રાજાને તે મંત્રીની સાથે ધર્મચર્ચા થઇ; એટલે પાલક મંત્રીએ કહ્યું. "ધર્મ નથી, પાપ પણ નથી, તેમજ જગત્ મધ્યે કાંઇપણ નથી." મંત્રીનાં આવાં વચન સાંભળી સ્કંદકકુમારે કહ્યું. "તમે પોતે છો કે નથી? જો નથી તો આ બોલે છે તે કોણ?" ઇત્યાદિ યુક્તિનાં વચનોવડે નિરુત્તર કરીને સ્કંદકકુમારે તથા બીજા સભાના માણસોએ હસી કાઢેલો પાલક વિલક્ષ બની પોતાની નગરી તરફ ચાલ્યો ગયો.

હવે એવામાં શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી પૃથ્વિઉપર વિહાર કરતા કરતા શ્રાવસ્તીનગરીના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. એટલે જિતશત્રુરાજા સ્કંદકકુમારસહિત ધર્મ શ્રવણ કરવાને ગયો. પ્રભુએ કહ્યું. "વ્યાધિ અને વેદનાથી પૂર્ણ એવા આ અસાર સંસારને વિષે સુખ નથી. એમ જાણતો છતો પણ આ જીવ જિનેશ્વર પ્રભુએ નિરુપણ કરેલા ધર્મને આદરતો નથી. વળી સંધ્યાસમયના રંગ, પાણીના પરપોટા અને ડાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા પાણીના બિંદુ જેવા જીવિત છતે અને નદીના વેગ સમાન યૌવન છતે પણ હે પાપી જીવ! તું બોધ નથી પામતો એ શુ?" પ્રભુની આવી ધર્મદેશના સાંભળી સ્કંદકુમારે બીજા પાંચસો રાજપુત્રોસહિત પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી જિનેશ્વરપ્રભુ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. અનુક્રમે સ્કંદકમુનિએ પણ ગણધરપદ્વિ પ્રાપ્ત કરી. કહ્યું છે કેઃ- ગૌતમાદિક ધીર પુરુષોએ જે ગણધર શબ્દ ધારણ કર્યો, તે જાણતાં છતાં પણ જો તેને અપાત્રને વિષે સ્થાપન કરે, તો તે મહાપાપી જાણવો. પછી તારાથી વિંટાયલા ચંદ્રની પેઠે તે અનેક મુનિઓથી દેદીપ્યમાન છતાં પૃથ્વિઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા.

એકદા તેમણે પોતાની બ્હેન પુરંદરયશાને વંદન કરાવવાને માટે જવાની ગુરુ પાસે રજા માગી. એટલે શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીએ કહ્યું. "હે વત્સ! ત્યાં પ્રાણાંતકારી ઉપસર્ગ થશે, અને ત્હારા વિના પરિવારસહિત સર્વે શિષ્યો આરાધક થશે." સ્કંદકાચાર્યે કહ્યું. "હે ભગવન્! જો આ સર્વે સાધુઓ આરાધક થશે, તો શું સારૂં નહિં થાય?" એમ કહીને પછી સ્કંદકાચાર્ય નગરને વિષે ગયા, અને ઉદ્યાનમાં રહ્યા.

હવે ત્યાંના ઇર્ષ્યાળુ એવા પાલક મંત્રીએ સ્કંદકાચાર્યને આવેલા સાંભળી તેમને પરિવારસહિત મારવાનો વિચાર કરી તેજ ઉદ્યાનમાં ગુપ્ત રીતે પોતાના સેવકો પાસે આયુદ્ધો દટાવ્યાં. એવામાં કુંભકાર ભૂપતિ પરિવારસહિત તેમને વંદન કરવા આવ્યો. ગુરુએ ધર્મદેશના આપી, એટલે તે ધર્મને અંગિકાર કરી પાછો પોતાના નગરપ્રત્યે ગયો. એક દિવસ પાલક મંત્રીએ રાજાની પાસે જઇને છાની રીતે કહ્યું કે, "હે રાજન્! મેં કાંઇ પણ અણદીઠેલુ એક અકૃત્ય સાંભળ્યું છે. જે આપને કહેવાને પણ હું સમર્થ નથી." રાજાએ કહ્યું. "એવું શું અકૃત્ય છે?" પાલક મંત્રીએ કહ્યું. "આ સ્કંદક મુનિની સાથે આવેલા જે સાધુઓ છે, તે સર્વે યોદ્ધાઓ છે, અને આ આચાર્ય મહાયોદ્ધા છે; તે તમને મારીને રાજ્ય લઇ લેશે. વળી તે આચાર્યે ઘણાં શસ્ત્રો ઉદ્યાનની ભૂમિ મધ્યેજ દાટેલાં છે. તેઓ સર્વે સાધુના વેષનો દંભ કરીને આવ્યા છે; માટે તેઓનો વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. જો આપને તે જોવાની ઇચ્છા હોય તો ઉદ્યાનની અમુક ભૂમિને વિષે તપાસ કરવો." પછી રાજા ગુપ્ત રીતે ઉદ્યાનમાં જઇ દાટેલાં શસ્ત્રો જોઇ અત્યંત ક્રોધ પામતો છતો મંત્રી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો. "હે મંત્રી! મારૂં થયું કે તમે એ વાત જાણી! હવે જેમ તમને રુચે તેમ કરો" પછી પાલક મંત્રી તે સર્વ સાધુઓને દંડકારણ્યમાં લઇ જઇ એક ગુપ્ત રાખેલી ઘાણીમાં નાંખીને બોલ્યો. "તમોએ મને સભામાં ખોટો પાડ્યો હતો, તેનું હમણાં આ ફળરૂપ મૃત્યુ જુઓ." તે વખતે આચાર્ય સર્વે સાધુઓને આરાધના કરાવી. સાધુઓ જેમ જેમ પીલાતા ગયા, તેમ તેમ તેઓ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પ્રત્યે પામ્યા. આ પ્રકારે ચારસોને નવાણું સાધુ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પામે છતે છેવટ

એક બાળમુનિ રહ્યા. તેમને પણ ઘાણીમાં નાંખવાને પાલક મંત્રીએ ત્યાં આણ્યા. એટલે સ્કંદકાચાર્યે કહ્યું. "હે મંત્રીન્! પ્રથમ મને ઘાણીમાં નાંખીને પીલ. પછી આ બાળમુનિને જેમ તે ધાર્યું હોય તેમ કરજ. કારણ કે, મ્હારે તેને વિષે ઘણો મોહ છે." આચાર્યે આ પ્રમાણે કહ્યા છતાં પણ તે પાલક મંત્રીએ તો હઠથી તે બાળમુનિનેજ ઘાણીમાં નાંખ્યો! એટલે આચાર્યે તે બાળમુનિને એવી આરાધના કરાવી કે, જેથી તે બાળમુનિ ક્ષણ માત્રમાં મુક્તિપદ પામ્યો. પછી મંત્રીએ, જેમને ઘણો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો છે એવા સ્કંદકાચાર્યને ઘાણીમાં નાંખ્યા. તે સમયે તેમણે એવું નિયાણું કર્યું કે, "હું આ રાજાનો સર્વ પ્રકારે વધ કરનારો થઉં." પછી તે આચાર્ય મૃત્યુ પામીને અગ્નિકુમાર નિકાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. તેવામાં એક સમળી તે સ્કંદક મુનિના રજોહરણને ઝડપી લઇ આકાશમાં ઉડી ગઇ; પરંતુ તે સમળીના મુખમાંથી રજોહરણ અકસ્માત્ પુરંદરયશા બ્હેનના ઘર ઉપર પડ્યું. બ્હેન પુરંદરયશાએ રુધિરથી ખરડાયલા પોતાના ભાઇના રજોહરણને ઓળખ્યું, તેથી તે પોતાના હૃદયને તાડન કરતી અને અત્યંત રુદન કરતી છતી રાજા પ્રત્યે કહેવા લાગી. "અરે પતે! તમે આ શું કર્યું? રજોહરણ તો મ્હારા ભાઇનુંજ દેખાય છે. કયા પાપીએ તે યતિને હણ્યા? તમારા સંકેત વિના કોઇ પણ તેમને મારી નાંખવાને સમર્થ નથી." આ પ્રકારે રુદન કરતી પુરંદરયશા આત્માને હણવા માટે પોતાના મસ્તકને ભૂમિ ઉપર પછાડવા લાગી. આ અવસરે સ્કંદકમુનિ કે જે અગ્નિકુમારનિકાયમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા, તેમણે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના શિષ્યોને મુક્તિગામી (મુક્તિ પામેલા) જોઇને અને પાલક મંત્રીએ કરેલા ઉપસર્ગને જાણીને પોતાની બ્હેન પુરંદરયશાને બીજે સ્થાનકે મૂકી. પછી તેમણે, કુંભકારરાજા અને પાલકમંત્રિસહિત તે સર્વ દેશને વિષે સંવર્તકવાયુને વિકુર્વિ અગ્નિ લગાડ્યો; તેથી તે સર્વ દેશ બળીને ભસ્મરૂપ થયો. તે દિવસથી આરંભીને તે દેશનું દંડકારણ્ય એવું નામ પડ્યું. પછી તે દેવતાએ પોતાની બ્હેન પુરંદરયશાને શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીની પાસે પહોંચાડી. ત્યાં જિનેશ્વરપ્રભુએ કહ્યું. "હે પુરંદરયશા! તારે શોક કરવો નહીં. કારણ કે, આ સંસારમાં કોઇ કોઇનું નથી." એમ કહીને તેમણે એક વૈરાગ્યની કથા કહી. તે ઉપરથી પુરંદરયશાએ વ્રતગ્રહણ કર્યું. પછી ઉગ્ર તપ કરીને તે સ્વર્ગે ગઇ. ત્યાંથી તે મુક્તિ પામશે. સ્કંદકાચાર્યનો જીવ અગ્નિકુમારદેવતા પણ જિનેશ્વરપ્રભુનાં વચન સાંભળીને શાંત મનવાળો થયો.

॥ ઇતિ સ્કંદકાચાર્યની કથા ॥

हरिकेशिबळ मुनि.

નીચ વર્ણમાં જન્મેલ પ્રાણી પણ જો અરિહંત ભાષિત ધર્મ આદરે, તો હરિકેશિબળ મુનિની પેઠે મોક્ષનાં સુખ પ્રાપ્ત કરે.

યોગ્ય છે, ને શ્રુતના પારગામી છે.” એમ વિચારી સોમદેવ તેમની પાસે ગયો, ને તેણે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. પછી ગ્રહણા અને આસેવનારૂપ શિક્ષા અને વિનયપૂર્વક શાસ્ત્રનો પારગામી તે જરા પણ જાતિમદ કર્યા વિના સંયમ પાળવા લાગ્યો. ભાવનાથી પવિત્ર આશયવાળો ને આયુષ્ય ક્ષય થયે સમ્યક્ આરાધનાપૂર્વક મૃત્યુ પામી દેવલોકને વિષે મહાદ્યુતિમાન દેવતા થયો. ત્યાંથી અનુક્રમે ચ્યવીને તે નીચગોત્ર કર્મના ઉદયથી ગંગાતટે બળકોટ નામના ચંડાળનો હરિકેશિબળ નામનો પુત્ર થયો. પુત્રનો જન્મ થયો એટલે બળકોટ પિતા અને તેની સ્ત્રી ગૌરી બહુ હર્ષ પામ્યાં. આ હરિકેશિ સર્વ જનોને બહુ ઉદ્વેગકર્તા થયો. એકદા તે પોતાના બંધુઓ સાથે ક્રીડા કરતો હતો, તેવામાં પરસ્પર કલહ થયો, તેથી વૃદ્ધ પુરુષે તેને કાઢી મૂક્યો. એવામાં ત્યાં એક સર્પ અને અળશિયું નિકળ્યું. લોકોએ સર્પને વિષમય જાણીને હણ્યો, અને અળશિયાને નિર્વિષ જાણીને જવા દીધું. આ બનાવ જોઇને હરિકેશિ ચિંતવવા લાગ્યો કે:-“પ્રાણીઓને પોતાનાજ ગુણ દોષથી સુખ દુઃખ આવી પડે છે, માટે હવે હું દ્વેષને ત્યજીને ગુણનો પ્રકાશક થઉં. કહ્યું છે કે:-જેમ દોષવડે કરીને દુષ્ટ પુરુષ દુઃખી થાયછે, તેમ ગુણવડે કરીને પુન્યવંત જીવ સુખી થાય છે. વળી વનમાં ઉત્પન્ન થયેલું પુષ્પ જેમ ગ્રહણ કરાય છે અને અંગનો મેલ ત્યાગ કરાય છે, તેમ પ્રાણીઓને પોતાના ગુણો સંપત્તિને અર્થે અને દોષો વિપત્તિને અર્થે થાય છે.”

આ પ્રમાણે ભાવના ભાવતાં સાધુ પાસેથી ધર્મ સાંભળીને હરિકેશિએ દીક્ષા લીધી. પછી અનુક્રમે તપશ્ચર્યા કરવાથી જેનું શરીર દુર્બળ થઇ ગયું છે, એવો તે વાણારશી નગરીમાં ગયો. ત્યાં તિંદુક નામના ઉદ્યાનમાં રહીને તે ઉગ્ર તપ કરવા લાગ્યો. તે ઉપરથી તિંદુક નામે યક્ષ તેના તપથી ખેંચાઇને અહો રાત્રી તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એકદા તે યક્ષના મિત્ર એક બીજા યક્ષે આવીને પૂછયું. “હે મિત્ર! તું હમણાં કેમ ક્યાંય દેખાતો નથી?” તેણે ઉત્તર આપ્યો. હું આ મુનિની સેવા કરૂં છું.” ત્યારે બીજા યક્ષે કહ્યું. “મ્હારા ઉદ્યાનમાં પણ તાપસો રહે છે.” પહેલાએ કહ્યું. “એ આવા ન હોય.” એમ કહી બન્ને ત્યાં તેમને જોવા ગયા, તો તેઓને વિકથામાં પડેલા જોયા; એટલે બન્ને યક્ષો આ હરિકેશિબળ સાધુના અત્યંત ભક્ત થયા.

એકદા તે ઉદ્યાનમાં ત્યાંના રાજા કોશલની પુત્રી ભદ્રા ક્રીડા કરવાને આવી. આવીને તેણીએ યક્ષના મન્દિરમાં યક્ષની પૂજા કરી. તેવામાં તે એ કુરૂપ અને કુવસ્ત્રવાળા સાધુને દેખીને તેના તરફ થૂંકી, મુખમરડી, નેત્ર મટકાવવા વિગેરે નિંદા કરી મંદિર બહાર નિકળીને બોલી. “જુઓ, આ મળમૂત્રનો પર્વત! ખરેખર દર્શન કરવાયોગ્ય છે!!” આવી રીતે સાધુની નિંદા કરતી જોઈ પેલો યક્ષ કોપાયમાન થયો, ને તેણીના (ભદ્રના) શરીરમાં તેણે પ્રવેશ કરી તેણીને પરવશ બનાવી ઘેલી કરી મૂકી: એટલે તે કુમરી ગમે તેમ (ગાંડુ ઘેલું) બોલવા લાગી. રાજાએ તેણીને ઘેર આણી વૈદ્ય, મંત્ર તંત્રના જાણ વિગેરે પુરુષો પાસે ઉપચાર કરાવ્યો, પણ સર્વ ક્રિયા ખારમાં વાવેલા બીજની પેઠે નિષ્ફળ થવા લાગી. વૈદ્ય વિદ્યારહિત થયા. મંત્રવાળાના મંત્ર જતા રહ્યા. ત્યારે યક્ષે પોતે ત્યાં આવીને કહ્યું. “તપોરાશી અને મહાત્મા એવા મમતારહિત સાધુની આ કન્યાએ બહુજ નિંદા કરી છે, તો તે એણીને હવે કેમ છોડશે? જો તું આ કન્યા એ સાધુને પરણાવે, તો હું એણીને જીવતી મૂકીશ; નહિંતર નહિ.” રાજાએ વિચાર્યું. “એણીને પરણાવતાંએ જો એ જીવતી રહેતી હોય તો સારૂં.” એમ કહી વનમાં જઈ તે મલીન શરીરવાળા યતિ વેરે તેણીને પરણાવી. પછી તેણીને ત્યાં મૂકીને રાજા તો ગયો. પાછળ રાત્રીએ યક્ષે બહુ બહુ વિટંબના કરીને તેણીને કહ્યું. “હવે તું મ્હારે ઘેર જા, તેં મુનિની અવહેલના કરી, તેનું ફળ તને મળી ચુક્યું છે. જા હવે ફરીથી એવું કરીશ તો

નિશ્ચે મૃત્યુ પામીશ.” પેલી કન્યા તો યતિ પાસે જઈ તેના ચરણ પાસે મસ્તક નમાવી પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગી. કારણ કે, હવે યક્ષે તેને ગાંડપણમાંથી મુક્ત કરી હતી. સ્ત્રીનો સ્પર્શ થયો જાણીને યતિએ કહ્યું. “અરે! તું કેમ મ્હારી પાસે આવી છે? હું તો યતિ છું, અમે તો સર્વ સ્ત્રીનો સંબંધ તૃણની પેઠે ત્યજી દીધો છે, અમે તો સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીના સંગમની ઇચ્છાવાળા છીએ, ત્હારા જેવી દુર્ગંધથી ભરેલી અને અપવિત્ર સ્ત્રીના અમે વાંછક નથી.” ભદ્રાએ કહ્યું. “તમે પોતેજ મને બળાત્કારે અંગિકાર કરી છે, એટલે હું તમને વરેલી છું; તો હવે તમે કેમ આમ બોલો છો? હે કરુણાસાગર! તમે તો ઉત્તમ છો, તમે એમ કરશો તો મ્હારૂં શું થશે?” યતિએ કહ્યું. “તને કોઇએ છેતરી જણાય છે, અથવા ત્હારા શરીરમાં ભૂત ભરાયું છે. સ્ત્રી સંગાથે ભોગની વાત તો કોરે રહી, પણ વાર્તા સુદ્ધાં અમે તેણીની સાથે કરતા નથી; કારણ કે, તેણીનામાં હજારો દોષો છે. કહ્યું છે કેઃ—સ્ત્રીઓ સંદેહોનું આવર્ત (ગીચસ્થાનક) છે, અવિનયનું ઘર છે, સાહસોનુ નગર છે, દોષોનો ભંડાર છે, સેંકડો કપટનું સ્થળ છે અને અવિશ્વાસનું ક્ષેત્ર છે; માટે ઉત્તમ પુરુષોએ એ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી. છતાં આવી માયાના કરંડ (કંડીઆ) રૂપી અને વિષમય તેમજ અમૃતમય એવી સ્ત્રીને ધર્મનો નાશ કરવાને કોણે સરજી હશે? વળી અસત્ય, સાહસ, માયા, મૂર્ખતા, અંત લોભ, નિઃસ્નેહ અને નિર્દયપણું, એવા એવા તો સ્ત્રીઓના સ્વભાવિક દોષો છે. તો એવી સ્ત્રીને કોણ અંગિકાર કરે?” તે સાંભળી મંદ નેત્રવાળી ભદ્રાએ તો વિલક્ષ બની જનક પિતા પાસે આવીને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે ઉપરથી રાજાએ પોતાના મંત્રી-સામંત-પુરોહિત પ્રમુખ સર્વની સમક્ષ કહ્યું. “આ મ્હારી પુત્રીને કોઈ યક્ષે અથવા એવા કોઇ બીજાએ સુસાધુ વેરે પરણાવવાનું કહ્યું, ને પરણાવ્યા પછી એણીની બહુ વિટંબના કરી છે; પણ એ સાધુ તો એણીને મનથી પણ ઇચ્છતો નથી. તો હવે મ્હારે એ કન્યા કોને દેવી?” તે સાંભળી સૌએ કહ્યું. “હે નૃપતિ! એણીને આપણે ઋષિને આપેલી હતી, માટે એ ઋષિપત્ની થઇ, તો હવે તેણીને કોઈ વિપ્રને દેવી જોઇએ.” તે ઉપરથી રાજાએ તેને રુદ્રદેવ બ્રાહ્મણ વેરે બહુ ધનદાનસહિત પરણાવી. રુદ્રદેવ પણ રાજકન્યા પ્રાપ્ત થવાથી સ્વર્ગને હસ્તને વિષે રહેલ માનવા લાગ્યો. પછી એણે યજ્ઞ આરંભ્યો.

હવે પેલા હરિકેશિસાધુએ સ્ત્રીસંગથી લાગેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત કર્યું, તેમાં એક માસના ઉપવાસ કર્યા. તે માસખમણને પારણે શુદ્ધ આહારની ગવેષણા કરતા કરતા પેલો યજ્ઞ થતો હતો, ત્યાં આવી ચઢ્યા. તેમને યજ્ઞની જગ્યામાં પ્રવેશ કરતા જોઇને વિપ્રો પોતાની જાતિના મદથી ઉદ્ધત થઇને બોલવા લાગ્યા. “હે દુરાચારી! પાપી, મુનિ ચાંડાળ, તું અમારા પવિત્ર યજ્ઞના પાત્રોને વટલાવવાને ક્યાંથી આવ્યો?” એમ કહી સર્વ દ્વિજોએ કિલકિલાટ શબ્દ કરી મૂક્યો.” તે વખતે ઋષિપત્ની ભદ્રા આવીને કહેવા લાગી. અરે બ્રાહ્મણો! મ્હારા પિતાએ મને આ સાધુને આપી હતી, પણ એણે તો મને વિના ભોગવ્યે ત્યજી દીધી છે. એવા એ સાધુનો જો તમે પરાભવ કરશો, તો તમને સર્વને એ હણશે. માટે તમે સર્વે બ્રાહ્મણો એને પગે લાગીને ક્ષમા માગો, નહિ તો તમારૂં મૃત્યુ થશે.” ભદ્રાનાં આવાં વચનોથી અગ્નિમાં ઘી હોમાયું હોય તેમ ક્રોધથી જ્વળતા વિપ્ર કહેવા લાગ્યા. “અરે રંડા! તું અહિંથી જા. તેણે અમારો યજ્ઞ વટલાવ્યો છે, તેથી અમે તેને હણવાનાજ. તુ દૂર રહે, નહિં તો ત્હારી પણ એજ વલે કરીશું.” એમ કહી બ્રાહ્મણો સાધુને હણવા લાગ્યા, ત્યારે સાધુના દેહમાં યક્ષ પ્રવેશ કરીને બોલ્યો. “હે બ્રાહ્મણો! મને ભિક્ષા આપો, નહિં તો તમારૂં મૃત્યુ થયું જાણજો. તમે દુરાચારી બ્રાહ્મણો યજ્ઞને બ્હાને તમારા ઉદરપૂરણાર્થે જીવો હણ્યા છે. મેં હિંસા વરજી છે. વળી હું અસત્ય,

ચોરી, પરિગ્રહથી નિવૃત્ત છું, અને બ્રહ્મચારી છું; માટે મને ધર્મને અર્થે ભિક્ષા આપો." બ્રાહ્મણોએ કહ્યું. "આ સર્વ અન્ન જાતિમાન્ ઉત્તમ એવા બ્રાહ્મણોને અર્થે તૈયાર કરેલું છે, શુદ્રને આપવાનું નથી; માટે ત્હારે એ ગ્રહણ કરવાની વૃથા ઇચ્છા કરવી નહીં." મુનિએ કહ્યું. "હિંસાદિ આશ્રવ સેવનારા એવા તમે કંઠને વિષે સૂત્ર ધારણ કર્યું છે, માટે બ્રાહ્મણ થયા ન સમજો. અગ્નિમાં હોમેલું સર્વ ભસ્મ થાય છે, પણ બ્રાહ્મણમાં હોમેલું ભસ્મ થતું નથી; એ ન્યાયે કરીને ભસ્મને વિષે હોમેલું સર્વ ભસ્મ થાય છે. જન્મથી બ્રાહ્મણ અને ચાંડાળની વચ્ચે કંઈ અંતર નથી, બ્રાહ્મણપણું કર્મથી કહ્યું છે; માટે તપોધનોએ એ ઉપાર્જન કરવું. કર્મથી દિવ્ય સંપત્તિ મળે છે, અને કર્મથીજ નરક ગતિ મળે છે. જાતિથી કદી પણ માણસની સદ્ગતિ નથી. શુદ્ર પણ જો સત્કર્મમાં તત્પર હોય, તો તે ત્રણે લોકમાં પૂજાય છે; અને અકાર્યનાં રક્ત એવો બ્રાહ્મણ નિંદાનું પાત્ર થાય છે. વળી જે મૂઢ જનો મૃત્યુ પામેલાની પાછળ તૃપ્તિને અર્થે શ્રાદ્ધ કરે છે, તે છેદન ભેદન કરી બાળીને ભસ્મ કરેલા તરુને જળથી સિંચવા જેવું કરે છે. જો બાળીને ભસ્મ કરી મૂકેલા મૃત્યુ પામેલાને પિતાના શ્રાદ્ધથી તૃપ્તિ થતી હોય તો, સ્ત્રીથી પુત્ર જન્મે છે તેનું પણ તેવુંજ છે. તો તેને કેમ તૃપ્તિ થતી નથી? માટે આ સઘળું બ્રાહ્મણોને ફોતરાં ખાંડવા જેવું છે, અથવા તો આકાશમા ચાલવાની ઇચ્છા કરવા જેવું છે. વળી એઓનું બ્રાહ્મણપણુંજ મધ્યમ છે, મૂર્ખ માણસોજ યજ્ઞ અને સ્નાન વખાણે છે; માટે હે મૂર્ખો! વેદરૂપ ભારને વહન કરનારા રાસભ (ગધેડા) રૂપ તમોને ધિક્કાર થાઓ."

સાધુનાં આવાં આવાં વચનો સાંભળીને બ્રાહ્મણો ક્રોધથી ધમધમતા લાકડી આદિ લઇને મારવા દોડ્યા, પણ તે સર્વેને યક્ષે પ્રહાર કર્યો. તેથી તેઓ મુખમાંથી લોહી વમતા ચેષ્ટારહિત થઇ ભૂમિ ઉપર પડ્યા, ને તેમણે કોળાહળપૂર્વક આક્રંદ કરવા માંડ્યો. આમ પોતાને માથે વીતી, તેથી સર્વ વિપ્રો હવે સાધુને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા. અમે "આપની અવહેલના કરી, એ અમારો અપરાધ થયો છે, તે આપ ક્ષમા કરો." યતિએ કહ્યું. "મ્હારે તો કોઇ ઉપર મનથી કે વચનથી જરાએ દ્વેષ નથી, આ સર્વ યક્ષે કર્યું છે. પણ તમારે સૌએ એ યજ્ઞ બંધ કરવો. કારણ કે, એ નરકનો હેતુ છે. કહ્યું છે કે:—અસ્થિને વિષે રુદ્ર વસે છે, માંસને વિષે કૃષ્ણ વસે છે, અને રુધિરને વિષે બ્રહ્મા વસે છે. માટે માંસ ભક્ષણ કરવું નહીં. જે માણસ તલ અથવા સરસવના દાણા જેટલું માંસ ખાય છે, તે સૂર્ય ચંદ્ર રહે ત્યાંસુધી નરકમાં વસે છે. અગ્નિથકી બ્રાહ્મણ જાણવા, શસ્ત્રવાળા તે ક્ષત્રિયો, કૃષિકર્મ કરનારા તે વૈશ્ય, અને સેવા કરનારા તે શુદ્ર. કુટુંબને વિષે વસવું નહીં, મમત્વ રાખવો નહીં, પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો, પરમાત્મામાં લીન થઇ જવું, ને કોઇનો સંગ કરવો નહીં. એ પાંચ બ્રાહ્મણનાં લક્ષણ કહ્યાં છે. વળી માર્કંડઋષિએ સૂર્યાસ્ત પછી જળપાન રુધિરપાન સમાન કહ્યુ છે, અને અન્ન ગ્રહણ તે માંસસમાન કહ્યું છે. અંગ ઉપાંગ અને લક્ષણસહિત ચારે વેદનુ અધ્યયન કરીને બ્રાહ્મણો શુદ્ર પાસેથી પ્રતિગ્રહ (દક્ષિણા આદિ) લે છે, તેમને ખર જાણવા. તેઓ ખરના બાર ભવ કરે છે, સૂવરના સાઠ જન્મ કરે છે, શ્વાનના સિત્તેર જન્મ કરે છે, એમ મનુએ કહ્યું છે. એમ ન સમજવું કે, મસ્તક મુંડાવ્યું એટલે સાધુ થયા, સંસ્કારથી બ્રાહ્મણ થયા, અરણ્યવાસથી મુનિ થયા, કે વલ્કલ પહેરવાથી તાપસ થયા. જેઓ ધન ધાન્ય પુત્ર પૌત્ર પરિગ્રહ પ્રમુખ ત્યજીને પાપરહિત માર્ગે ફરે છે, તેમનેજ બ્રાહ્મણ કહ્યા છે." આમ વાત થાય છે, તેવામાં આકાશને વિષે યક્ષ અદૃશ્ય રહીને બોલ્યો. "હે વિપ્રો! તમે સર્વ જો તમારૂં હિત ઇચ્છતા હો તો, આ સાધુ કહે છે તેમ કરો; નહિં તો સર્વને હું હણીશ." તે સાંભળી સર્વ દ્વિજો ઉભા થઇને એ હરિકેશિબળમુનિને ચરણે નમીને કહેવા લાગ્યા. "હે

મુને! આજથી અમે આપના સેવક થયા છીએ. રુદ્રદેવ આદિ વિપ્રોએ પણ તેમને ગુરુ માની પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો. તેમણે પૂછયું. "હે મુનિરાજ! મુક્તિસુખ આપનારો ધર્મ કયો છે? અને યજ્ઞનું સ્વરૂપ કેવું છે? તે કહો." તે ઉપરથી મુનિએ ઉત્તર આપ્યો. "આ સંયમ (દીક્ષા) છે તેજ એક યજ્ઞ છે. તેમાં જીવને વેદીરૂપ જાણવો, તપને અગ્નિરૂપ જાણવો, અશ્રને હોમ જાણવો, શરીરને ગરણિ જાણવી, અને કર્મને સમિધ્ (કાષ્ટ) જાણવાં. વળી શાંતિકર્મ સંયમનું સાધન જાણવું, ક્ષાંત્યાદિક ધર્મ દ્રહ જાણવો, નિષ્પાપપણું બ્રહ્મતીર્થ જાણવું, અને આત્માની લેશ્યાશુદ્ધિ તેજ મળ રોગાદિકને નાશ કરનારૂં સ્નાન જાણવું. આ પ્રકારના હોમથી જેઓ શાંત થયા છે અને જેઓ ઉપર કહેલા સ્નાનથી નિર્મળ થયા છે, તેજ પુરુષો સિદ્ધિવધુના સંબંધની સંપત્તિને યોગ્ય થાય છે. પછી તે વિપ્રોએ હરિકેશિમુનિને શુદ્ધ આહારથી પ્રતિલાભ્યા. એટલામાં યક્ષ પ્રગટ થઇને બોલ્યો. "તમે આ સાધુને પ્રતિલાભીને વંદન કર્યું છે, તે તમારી મુક્તિને અર્થે થશે. હવે પછી જો કદાપિ યજ્ઞ કરશો તો પ્રાણ ગયા સમજજો. માટે એમણે બતાવ્યો તે ધર્મ ગ્રહણ કરો." પછી તે વિપ્રોએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો. અનુક્રમે હરિકેશિબળમુનિ બહુ વર્ષપર્યંત તપશ્ચર્યા કરી કેવળજ્ઞાન મેળવી ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધ કરી મુક્તિએ પહોચ્યા.

॥ ઇતિ હરિકેશિબળમુનિની કથા. ॥

ધનદેવ અને ધનમિત્ર.

જે પ્રાણી સાધુને ભક્તિ અને વિનયસહિત દાન દે છે, તે પ્રાણી ધનદેવ અને ધનમિત્રના પેઠે વિપુલ ઋદ્ધિ પામે છે.

સિંહલદ્વીપને વિષે સિંહલેશ્વર રાજાને સિંહલા રાણીથી સિંહલસિંહ નામનો પુત્ર થયો. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતો તે પુત્ર ધર્મશાસ્ત્રમાં તેમજ કર્મશાસ્ત્રમાં પ્રવિણ થયો. કહ્યું છે કે:—આ મનુષ્યના ભવમાં જન્મ પામીને જીવે બે ચાર કળા તો અવશ્ય શિખવી. તેજ મનુષ્ય જીવ્યો કહેવાય છે, અને તેનીજ મુઆ પછી સદ્‌ગતિ થાય છે. હવે એ રાજપુત્ર એકદા વસંતસમયે વનમાં ક્રીડા કરવા ગયો, ત્યાં તેણે હસ્તીના પ્રહારથી પીડાતી એક કન્યાનો હાહારવ સાંભળ્યો. "અરે પિતા! મ્હારી રક્ષા કરો. અરે માતા! તું મ્હારા ઉપર કેમ કરુણા નથી કરતી? અરે કુળદેવી! તું પણ આ સમયે કયાં ગઇ?" ઇત્યાદિ વિલાપ સાંભળીને કુમારે ચિંતવ્યું કે, "અહો! માતાના ગર્ભમાં ભારભૂત થઇ દુઃખ ઉત્પન્ન કરતા એવા મનુષ્યનો જન્મ શા કામનો? કે જેના હૃદયમાં પરોપકારરૂપી ગુણ સ્ફુરાયમાન થતો નથી?" એમ કહી દોડીને તે હસ્તીની સામો થયો. "અરે દુષ્ટ! તેં આ શું કરવા માંડયું? અરે સ્ત્રીહત્યા કરનારા! જો ત્હારામાં પુરુષાતન હોય તો તું મ્હારી સામો આવ." આ વચનને અનુસારે હસ્તી કુમારની સામો આવ્યો, એટલે કુમારે એક પછેડીનો ગોળ ગોટો વાળીને તેના સામો ફેંકયો. તેના ઉપર હસ્તી સુંઢ તથા દંતુશળથી પ્રહાર કરવા લાગ્યો. એટલે પેલી કન્યા હસ્તી પાસેથી નાઠી.

આ બનાવથી સિંહલકુમારની કીર્તિ બહુ વૃદ્ધિ પામી. રાજા પણ હર્ષ પામ્યો. દૂર વસનારા માણસોને તેમના ગુણ એજ દૂતપણું કરે છે. જેમ કે, કેતકી પુષ્પનો ગંધ ગ્રહણ કરીને ભ્રમર પોતેજ જાય છે.

પછી આ કન્યા કે જેનું નામ ધનવતી હતું, તે સિંહલકુમાર ઉપર અનુરાગયુક્ત થઇ, એટલે તેના પિતા ધનશ્રેષ્ઠીએ તેણીને સિંહલકુમાર સાથે પરણાવી. હવે જ્યારે જ્યા

રે કુમાર નગરમધ્યે ક્રીડા કરવા જાય, ત્યારે ત્યારે નગરની સ્ત્રીઓ પોત પોતાનાં સમગ્ર કાર્યોને ત્યજીને કુમારનું રૂપ જુએ. એમ તેમનાં ચિત્ત હરણ થવાથી તેની પાછળ પાછળ ફરે. તે ઉપરથી નગરના લોકોએ એ વાત રાજાને કહી. ત્યારે રાજાએ કુમારને નગરમાં ફરવાનો નિષેધ કર્યો તે ઉપરથી પોતાનો પરાભવ થયો માની સિંહલકુમાર ધનવતીને સાથે લઇને રાત્રીને સમયે નગર બહાર નિકળી જઈ ચાલી નિકળ્યો. અનુક્રમે સમુદ્ર તટે પહોચ્યો, ત્યાં તેઓ પ્રવહણમાં બેઠાં. દૈવ કોપે વાયુ પ્રતિકૂળ થયો અને વહાણ ભાગ્યું. ધનવતીના હાથમાં એક પાટીયું આવ્યું, તેની સહાયતાથી તે તટ સુધી તરીને કુસુમપુર નગરે આવી. ત્યાં બહાર પ્રિયમેલક નામે તીર્થને વિષે તે અતિશય દુષ્કર તપશ્ચર્યા કરવા લાગી, ને અભિગ્રહ કર્યો કે, "જ્યાં સુધી સ્વામિનો સંયોગ થાય નહીં, ત્યાંસુધી મૌન રહેવું." સિંહલકુમારને પણ પાટીયું હાથ આવ્યું, તેનાથી તરીને તે રત્નપુર નામના નગરે પહોચ્યો. ત્યાના રત્નપ્રભ નામના રાજાની પુત્રી રત્નવતીને સર્પે ડંશી હશે, પણ કોઇ મંત્રવાદી તેનું વિષ ઉતારી શકયો નહીં. પછી રાજાએ પટહ વજડાવ્યો, તે કુમારે સ્પર્શ્યો ને, નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી તેણીને સજ્જ કરીને પરણ્યો. પરંતુ ધનવતીનો વિયોગ હોવાથી તે ભૂમિશયન કરે, ને બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળે. તેથી એકદા રત્નવતીએ તેનું કારણ પૂછયું. ત્યારે તે સિંહલકુમારે 'તે શોકયના ઉપર ઇર્ષ્યા કરશે' એવા ભયથી સમયને ઉચિત એવો ઉત્તર આપ્યો કે, "હું દેશાંતરમાં નિકળ્યો છું, તે જ્યાં સુધી ફરી મ્હારા માતા પિતાનાં દર્શન કરૂં, ત્યાં સુધી મ્હારે એવો નિયમ છે કે, ભૂમિશયન કરવું તથા બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું." રત્નવતીએ કહ્યું. "અહો સ્વામિ! ધન્ય છે તમને કે તમારી તમારા માત પિતા ઉપર આવી ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિને!" પછી રાજાએ કુમારને પૂછયું. તે ઉપરથી તેણે પોતાનાં દેશ કૂળ આદિ કહ્યાં. એટલે તેણે દીકરી જમાઇને બહુ વસ્ત્રાભૂષણથી સન્માનીને સિંહલદ્વીપ તરફ વિદાય કર્યાં. સજ્જ કરેલા નાવમાં બેઠાં, તેની સાથે રાજાએ પોતાના રુદ્ર નામે પ્રધાનને મોકલ્યો. માર્ગે રાજપુત્રીનું સ્વરૂપ જોઇ રુદ્ર મોહિત થયો, તેથી તેણે કુમારને સમુદ્રમાં નાંખી દીધો. એ જોઇ કુમરી વિલાપ કરવા લાગી. ત્યારે મંત્રીએ કહ્યું. "હે ભદ્રે! હું ત્હારો દાસ છું, વિલાપ કર નહીં, મ્હારી પત્ની થા." એ સાભળી રાજપુત્રી વિચારવા લાગી. "નિશ્ચે આ દુરાત્મા મ્હારૂં શીળ ભંગ કરશે, માટે કંઇ પણ ઉત્તર આપીને મ્હારા શીળનું રક્ષણ કરૂં" એમ વિચારી તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "હે મંત્રી! આપણે તીરે જઈ આનું મૃતકાર્ય કરીને પછી તમે કહેશો તેમ કરીશ."

એમ કહી રત્નવતી તો વિલાપ કરી રહી છે, એવામાં વહાણ પ્રતિકૂળ પવનથી ભાંગ્યું, ને રત્નવતી પાટીયું મળી ગયાથી કાંઠો પામી પ્રિયમેલક તીર્થે પહોંચી. ત્યાં તેણીએ પણ ધનવતીના જેવોજ અભિગ્રહ કર્યો. રુદ્ર મત્રી પણ પાટીયું હાથ આવવાથી બહાર નિકળ્યો, ને કુસુમપુરના રાજાનો મંત્રી થયો.

સમુદ્રમાં પડેલા સિંહલકુમારને પણ કોઇએ ઉપાડીને કોઈ તાપસોના આશ્રમમાં મૂકયો. ત્યાં કુળપતિએ તેના શરીર ઉપર રાજલક્ષણો જોઈ પોતાની પુત્રી રૂપવતીને તેને વેરે પરણાવી. કન્યાદાનમાં ઋષિએ નિરંતર સો સોનૈયા દેનારી એક કંથા તથા એક આકાશગામી ખાટલી આપી. એકદા કુળપતિની આજ્ઞા માગી પ્રિયાસહિત કુમાર, પેલી ખાટલી ઉપર બેશી ધનવતીનું ચિંતવન કરતો ચાલ્યો. આકાશમાર્ગે ખાટલી કુસુમપુરના ઉદ્યાનમાં જઇ ઉતરી. ત્યા રૂપવતીને તૃષા લાગવાથી સિંહલકુમાર મત્રણું ત્યાં મૂકી જળની શોધમાં ગયો, તો પાણીના એક કૂવામાંથી એક સર્પ મનુષ્યભાષામાં બોલ્યો. "હે કુમાર! તું મને આ કૂવામાંથી બહાર કાઢ." તે જોઈ કુમારે પોતાનુ ઉત્તરીય વસ્ત્ર મૂકી તેને બહાર કાઢ્યો, એટલે તે તેને ડશ્યો, ને તેનુ રૂપ કૂબડું થઇ ગયુ! કુમારે કહ્યું. "હે સર્પ!

તેં મ્હારા ઉપર સારો પ્રત્યુપકાર કર્યો ! સર્પે કહ્યું. "આ રૂપ તને ઉપકારી થશે; સંકટ સમયે વળી તું મને સંભારજે." એમ કહી સર્પ અંતર્ધાન થયો. એ જોઇ કુમાર આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી પાણી લઇ જઇને પ્રિયાને કહેવા લાગ્યો. "આ જળ લે." પણ તેણીએ તો કુબ્જ પુરુષ જોઇ 'પોતાનો સ્વામી નથી' એમ ધારી ઉભાં થઇ આમ તેમ જોવા માંડયું, પણ પોતાનો સ્વામી કયાંય દીઠો નહીં ! તેથી તે પણ પ્રિયમેલકતીર્થે ગઇ, ને પ્રથમની બે જણીના જેવો અભિગ્રહ લઇને બેઠી. ત્રણે જણીઓ વિકૃતિએ રહિત ત્યાં રહેવા લાગી, ને તે ધાર્મિક જનોએ આણી આપેલો આહાર લેતી હતી. એ કુતૂહળ જોવાને રાજા પણ ત્યાં આવ્યો, જોઇને તેણે એવો પડહ વજડાવ્યો કે, "જે આ સ્ત્રીઓને બોલાવે તેને હું મ્હારી પુત્રી કુસુમવતીને પરણાવીશ." કુબ્જ રૂપધારી કુમારે તે પટહને સ્પર્શ કર્યો, ને કેટલાંક કોરાં પત્રો લૂગડામાં વીંટાળીને ત્યાં આવ્યો. ત્યાં રાજા પાસે પેલાં કોરાં પત્ર વાંચવાને કહેવા લાગ્યો. જે જીવ બે જાતિનો હોય, તેજ આ અક્ષર દેખી શકે છે. અહો! શા સુંદર અક્ષર લખ્યા છે !" એમ કુબ્જ વખાણ કરવા લાગ્યો. પછી તે વાંચવા લાગ્યો. "સિંહલદ્વીપનો સિંહલકુમાર ધનવતીસહિત પ્રવહણમાં બેઠો, તે પ્રવહણ ભાંગ્યું, ને બન્ને જણ સમુદ્રમાં પડ્યા. હવે બાકીની કથા કાલે કહીશ." એમ કહી પાનાં બંધ કરી દીધાં, પુસ્તક વીંટી લીધું, પણ ધનવતી પોતાનું ચરિત્ર સાંભળીને બોલી. "પછી પછી? પછી શું થયું ?" ત્યારે તેણે કહ્યું. "પાટીયાની સહાયથી સમુદ્ર તરીને રત્નપુરમાં રત્નવતીને પરણ્યો, તે વખતે પણ મંત્રીએ તેને સમુદ્રમાં નાંખી દીધો." એમ કહી વળી બંધ રહ્યો. ત્યારે રત્નવતી બોલી. "પછી તેનું શું થયું ?" બહુજ આગ્રહથી પૂછ્યું એટલે વળી કુબ્જ બોલ્યો. "પછી સમુદ્રમાં પડેલા સિંહલકુમારને કોઇ તાપસો પોતાના આશ્રમમાં લઇ ગયા. ત્યાં તે રૂપવતીને પરણ્યો, ને કંથા તથા ખાટલી સહિત અહિં આવ્યો. જળને અર્થે કૂવા પાસે ગયો, ત્યાં તેને સર્પે ડસ્યો. એમ કહી વળી કૂબડો અટકયો. ત્યારે રૂપવતીએ પૂછ્યું. "પછી તેનું શું થયું ?" પણ તેનો ઉત્તર તેણે આપ્યો નહીં. તેણે તો પોતાનું પુસ્તક વીંટાળીને રાજા પાસે તેની કન્યા કુસુમવતીને માગી. રાજા પણ પોતે તે પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયલો હતો, તેથી તેણે તેને વેરે પોતાની કુસુમવતીપુત્રીને પરણાવી. પછી તેણે હસ્તમોચન ક્રિયા વખતે સિંહલકુમારને મનમાં આવે તે માગવાનું કહ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું. "પોકાર કરતો સર્પ આપો." રાજાએ કહ્યું. "સર્પ આવો" એવામાં કયાંયથી સર્પ આવીને કુમારને કરડ્યો, એટલે તે ભૂમિ ઉપર પડ્યો. એટલે તો પેલી સ્ત્રીઓ વિચારવા લાગી કે, "જો એ મૃત્યુ પામશે તો આપણા સ્વામીનાથની ખબર કોણ કહેશે ?" એમ ધારી એક છરીવડે તેનું હૃદય વિદારવા જાય છે, એવામાં તો કુમાર દીવ્યરૂપ ધારી પોતાનાજ મૂળ રૂપમાં બેઠો થયો ! નાગ પણ પ્રત્યક્ષ થઇને કુમારનો પૂર્વભવ કહેવા લાગ્યો.

"ધનપુર નામના નગરમાં ધનંજયશ્રેષ્ઠીને ધનવતી નામની સ્ત્રીથી ધનદેવ અને ધનદત્ત નામના પુત્ર થયા. એકદા ગ્રીષ્મઋતુમાં ધનદેવે મુનિને સાકરવાળું દૂધ વહોરાવ્યું, તે હું મૃત્યુ પામીને દેવ થયો. ધનદત્તે પણ અન્યદા શેલડીના રસથી ભરેલો ઘડો મુનિને વહોરાવ્યો, પણ ત્રણ ત્રણવાર તેના ભાવ ખંડિત થયા. તે તું મૃત્યુ પામીને રાજકુમાર થયો. ત્રણવાર ભાવ ખંડિત થવાથી ત્હારે ત્રણ વખત વિયોગ થયો. સમુદ્રમાંથી મેંજ તને ઉપાડીને તાપસના આશ્રમમાં મૂકયો હતો, અને તને સર્પ થઇને પણ હું ડસ્યો હતો; તે એટલા માટે કે, તું કુબ્જ થા એટલે ત્હારો શત્રુ રુદ્ર મંત્રી જે અહિં છે, તે તને ઓળખી શકે નહીં." એમ કહીને નાગદેવતા અદૃશ્ય થયો. હવે સિંહલકુમારની ધનવતી પ્રમુખ ચારે સ્ત્રીઓ તેને જોઇને હર્ષ પામી. એવામાં તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું

રાજાએ પેલા રુદ્રમંત્રીને દેશપાર કાઢ્યો. પછી સિંહલકુમાર પોતાની ચારે સ્ત્રીઓસહિત પેલી ખાટલી ઉપર બેશીને સિંહલદ્વીપે ગયો; ત્યાં તેના પિતાએ તેને રાજ્ય આપ્યું. પોતે જગતના સર્વ લોકોને કંથાના પ્રભાવથી ઋદ્ધિવાળા કર્યા. અનુક્રમે તે દીક્ષા લઇ સમાધિએ મૃત્યુ પામી છઠ્ઠે દેવલોકે ગયો.

॥ ઇતિ ધનદેવ અને ધનમિત્રની કથા ॥

ઉત્તમચરિત્રકુમાર.

સાધુને ભક્તિસહિત શુદ્ધ વસ્ત્રો વહોરાવનાર મનુષ્ય, ઉત્તમચરિત્રકુમારની પેઠે લક્ષ્મીનુ ભાજન થાય છે.

વાણારશી નગરીને વિષે મકરધ્વજભૂપતિને બહુ ગુણશાલિની લક્ષ્મીવતી નામની રાણી હતી. તેમને ઉત્તમચરિત્ર નામનો નામ પ્રમાણે ગુણવાળો પુત્ર હતો. બાલ્યાવસ્થામાં પણ દયાળુ, સત્યવાદી અને ન્યાયમાર્ગમાં કુશળ; એવો તે ધર્મ કર્મ શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ થયો. તૃણ માત્ર પણ પારકી વસ્તુ તે કદાપિ લેતો નહીં, પરસ્ત્રીથી વિરક્ત હતો, સંતોષી અને પરોપકારી એવો તે દેવગુરુનો ભક્ત હતો. આવા અનેક ગુણોએ યુક્ત એવો ઉત્તમચરિત્રકુમાર બહોતેર કળામાં કુશળ થયો. સર્વ કળામાં કુશળ એવા પણ પંડિત પુરુષોને જ્યાં સુધી તેમણે ધર્મકળા જાણી નથી, ત્યાંસુધી અપંડિતજ જાણવા.

એકદા આ ઉત્તમચરિત્રકુમાર પોતાના ભાગ્યની પરિક્ષા કરવા દેશાંતરપ્રત્યે ચાલ્યો. અનુક્રમે અનેક નગર ગ્રામાદિક જોતો જોતો તે ચિત્રકૂટ નામના પર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં મેવાડ, માળવા, કચ્છ, મારવાડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક પ્રમુખ દેશનો અધિપતિ પ્રજાપાલક પરમશ્રાવક મહાસેન નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ રાજા રાજ્યને પાશ સમાન ગણતો હતો, તેથી અને પોતે પુત્રરહિત હતો તેથી રાજ્યની ધુરાને યોગ્ય કોઈ બીજા મનુષ્યને શોધતો શોધતો વૈરાગ્ય પામ્યો. એકદા તે પરિજનના આગ્રહને લીધે નગરની બહાર ક્રીડાને અર્થે ગયો. પોતે એક અશ્વના સર્વ લક્ષણેયુક્ત, નાજુક શરીરવાળા કૃષ્ણ અશ્વ ઉપર આરુઢ થયો, ને તેને ફેરવવા લાગ્યો; પણ એ અશ્વની ગતિ ધીમી જોઇને તેણે મંત્રીઓને તેનું કારણ પૂછ્યું. પણ મંદગતિનું કારણ કોઈ કહી શક્યું નહીં. એટલામાં ત્યાં ઉત્તમચરિત્રકુમાર આવ્યો, તેણે અશ્વને જોઇને કહ્યું. "આ અશ્વે મહીષીનું દૂધ પીધું છે, તેથી એની મંદગતિ થઈ છે, કારણ કે, દૂધ છે એ વાયુકર્તા છે." તે સાંભળીને રાજાએ પૂછ્યું. "હે વત્સ! તું એ શી રીતે જાણે છે?" ઉત્તમચરિત્રકુમારે કહ્યું. "હું સમગ્ર અશ્વપરિક્ષા જાણું છું." રાજાએ કહ્યું. "તેં કહ્યું તે સત્ય છે. એ કિશોર (અશ્વ) ની માતા મૃત્યુ પામી ત્યારે એને ભેસનું દૂધ પાતા હતા; પણ તેં એ શી રીતે જાણ્યું?" ઉત્તમચરિત્રે કહ્યું. "એની ચાલ ઉપરથી. કારણ કે, આચાર ઉપરથી કૂળ જણાઇ આવે છે, ભાષા ઉપરથી દેશ જણાઇ આવે છે, સંભ્રમથી સ્નેહ જણાઇ આવે છે, અને શરીર ઉપરથી ભોજન જણાઇ આવે છે." પછી રાજાએ પૂછ્યું. "હે વત્સ! તુ કોણ છે?" આનો ઉત્તર ઉત્તમચરિત્રે આપ્યો નહીં. રાજાએ તે ઉપરથી ચિંતવ્યું કે, "નિશ્ચે! આ રાજપુત્ર જણાય છે." પછી તેણે કહ્યું. "હે કુમાર! તુ મ્હારૂં રાજ્ય ગ્રહણ કર, હું આ અસાર સંસારથી વિરક્ત થઈ દીક્ષા લેવાનો છુ." ઉત્તમચરિત્રે કહ્યું. "હે તાત! આપ સત્ય કહો છો, પણ હું કોઈ કાર્યને માટે આગળ જવાનો છું; માટે પાછો ફરીશ ત્યારે આપનું કહ્યું કરીશ."

એમ કહી ઉત્તમચરિત્ર રાત્રીને સમયે આગળ ચાલ્યો. એટલે તે અનુક્રમે ભૃગુકચ્છ નગરે આવી પહોચ્યો. તે નગરની શોભા જોતો જોતો અંદર ફરવા લાગ્યો. તો તેણે શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીની મૂર્ત્તિ દીઠી. તેને ભક્તિસહિત નમસ્કાર કર્યા, ને સ્તુતિ કરી કે:-"હે સ્વામિન્! આપની મૂર્ત્તિ ત્રણે જગત્‌ની પીડાને શમાવનારી છે, લોકોને આનંદની દેનારી છે, વાંછિત દાન આપવામાં કલ્પતરુ જેવી છે, અને અમૃતને સેવનારી છે. વળી સંસારરૂપી સમુદ્રને તરી જવામાં તે દૃઢ પ્રવહણરૂપ છે. આવી આપની મૂર્ત્તિને દૃષ્ટિએ જોઇએ, ત્યારે તે શું શું કરવાને સમર્થ નથી? હે દયાવંત! આપજ વિશ્વને વંદનીક છો."

એવે અવસરે કુબેરદત્ત નામે વ્યવહારી અનેક પ્રવહણ સાથે લઇને અઢારસોયોજન દૂર આવેલા એક દ્વીપાંતરે જવાને તૈયાર થયો. કૌતુક જોવાને કુમાર પણ કુબેરદત્તની સાથે વહાણમાં બેઠો. જળમાર્ગે ચાલતાં કેટલેક દિવસે વહાણમાં જળ ખૂટ્યું, એટલે રસ્તે આવતા એક શુન્ય દ્વીપે વહાણો થંભાવ્યાં. લોકો ઉતરી ઉતરીને જળ લેવા લાગ્યા. એટલામાં એક ભ્રમરકેતુ નામનો રાક્ષસ પોતાના સાઠ હજાર રાક્ષસોસહિત ત્યાં આવ્યો. તેણે સર્વ લોકોને પકડવા માંડ્યા; કેટલાએકને કાખમાં, કેટલાએકને પગમાં, અને કેટલાએકને હાથમાં, એમ પકડ્યા. કેટલાએક નાશી ગયા ને વહાણમાં જઇને બેઠા; પણ પરોપકારી મહા સત્ત્વવાન્ ઉત્તમચરિત્રકુમાર તો એકાકી છતાં તે રાક્ષસ સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. યુદ્ધ કરતો કરતો તીરથી બહુ દૂર ગયો. યુદ્ધમાં ભ્રમરકેતુ પરાજય પામી નાશી ગયો. કુમાર સ્વસ્થ થઇ તીર પાસે આવ્યો તો, સર્વ પ્રવહણને જતાં રહ્યાં જોયાં. તેથી તેણે વિચાર્યું કે, "અહો! આ લોકો બહુ નિર્ગુણી ઠર્યા. મેં એમને રાક્ષસ પાસેથી છોડાવ્યા તો તેઓ મનેજ ત્યજી ચાલ્યા ગયા! અહો! આ સંસારનું સ્વરૂપજ એવું છે! કોઇ કોઇનું નથી. હું એકલો છું, મ્હારૂં કોઇ નથી, તેમ હું કોઇનો નથી. એમ કહી અદીન મનથી તે આત્માને શિખામણ આપવા લાગ્યો. એ લોકોનો એમાં કાંઈ દોષ નથી; કારણ કે, તેઓ ભયથી વ્યાકૂળ હતા. મેંજ જન્માંતરે કરેલું કોઇ અકાર્ય તેજ આડું આવ્યું; માટે અન્ય કોઇને દોષ ન દેવો. કૂતરોજ પોતાને મારેલા પત્થરને કરડવા દોડે છે; સિંહ તો બાણથી હણાયો છતો, બાણ મારનાર મનુષ્યનેજ મારવા દોડે છે." પછી પોતાને વહાણ ભાંગી જવાથી ત્યાં રહેવું પડ્યું છે, એ બતાવવાને તેણે સમુદ્ર તીરે એક ધ્વજ બાંધ્યો; ને વનનાં ફળ આદિ ઉપર નિર્વાહ કરતો તે ત્યાં રહેવા લાગ્યો. એકદા તે વનની અધિષ્ઠાતા દેવી તેના રૂપ ઉપર મોહિત થઇ, પણ જેમ મેરુપર્વત પ્રલય પવનથી ક્ષોભ ન પામે, તેમ તેના નવ નવીન હાવભાવથી એ ઉત્તમચરિત્ર કુમાર ડગ્યો નહીં; એટલે દેવીએ તેના ઉપર તુષ્ટમાન થઇને તેને બારકોટિ રત્ન આપ્યાં. પછી તેની સ્તુતિ કરી પોતાને સ્થાનકે ગઇ.

એવામાં અનુક્રમે ત્યાં થઇને મસુદ્રદત્ત નામનો શ્રેષ્ઠી પોતાના વહાણસહિત જતો હતો, તેણે ઉત્તમચરિત્રકુમારને પોતાના વહાણ ઉપર લઈ લીધો. પછી ચાલતાં ચાલતાં વહાણો ભર સમુદ્રમાં આવ્યાં. ત્યાં જળ ખૂટ્યું, તેથી લોકોના કંઠ અને તાળુ સૂકાવા લાગ્યા. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, "અમે જળચર કરતાં પણ દીન ઠર્યા, જળમાં રહ્યા છતાં જળની તંગીને લીધે તરશા મરીએ છીએ." લોકો આ પ્રમાણે દીન પોકાર કરવા મંડ્યા, ત્યારે વહાણનો ચલાવનારો પોતાનું શાસ્ત્ર જોઇને બોલ્યો. "અરે લોકો! દરીઆનાં પાણી પાછા વળશે, અર્થાત્ ઓટ થશે એટલે અહિં એક જળકાંત મણિમય અને જળથી અસ્પૃષ્ટ એવો પર્વત પ્રગટ થશે. તેમાં એક સ્વાદિષ્ટ જળથી પૂર્ણ અગાધ કૂવો છે; માટે આપણે અહિં વહાણો થોભાવીને પાણી લઇશું. પણ અહિં એક દુઃખ છે તે એ કે, ભ્રમરકેતુ નામનો એક સાઠ હજાર રાક્ષસોનો અધિપતિ અહિં રહે છે, તે કાંઇ

ઉતરે છે તેઓનું ભક્ષણ કરી જાય છે. વહાણમાં બેશી રહે છે તેને કાંઈ કરતો નથી." આમ વહાણ ચલાવનારો કહે છે, તેવામાં વેલ પાછી વળી (અર્થાત્ ઓટ થયો) ને સમુદ્ર મધ્યે જળકાંત મણિમયપર્વત દેખાયો. તેમાંનો કૂવો પણ સર્વ લોકોએ દીઠો. જો કે લોકો તૃષાથી બહુ પીડાતા હતા, તોપણ રાક્ષસના ભયથી કોઇ પાણી લેવાને ઉતર્યું નહીં. એ જોઈ દયાળુ ઉત્તમચરિત્રકુમાર તીર બાણ લઇને બોલી ઉઠયો. અરે લોકો! ઉતરો, ને જોઇએ તેટલું જળ લ્યો; હું રક્ષણ કરનાર છું. તે વખતે રાક્ષસ શું કરનાર છે? તમારે ઇંદ્રનો પણ ભય ન રાખવો." એમ કહી વહાણથી નીચે ઉતરી પોતે રાક્ષસને આવવાને માર્ગે આડો ઉભો રહ્યો. એટલે લોકો નિર્ભય થઇ ઉતરવા લાગ્યા, ને જળના ભાજનને દોરડાંવડે બાંધી કૂવા કાંઠે આવી પાણી સિંચવા લાગ્યા; પરંતુ કૂવામાંથી કિંચિત્ પણ પાણી નિકળ્યું નહીં; તેથી કોઇની પણ તૃષા શાંત થઇ નહીં. સૌ બોલવા લાગ્યા કે, "છતે જળે મૃત્યુ થશે. જળ નિકળતું નથી, તેનું કંઇપણ કારણ હોવું જોઇએ." લોકો આમ બોલે, પણ કોઈ રાક્ષસના ભયથી કૂવાની અંદર સમગ્ર રીતે જુએ, નહીં. ત્યારે વહાણનો માલીક બોલ્યો. "જળ છૂટું કરે એવો કોઈ અહિં છે?" પણ તે સાંભળી કોઈ તૈયાર થાય નહીં. એટલે વહાણનો ધણી શેઠ બહુ ચિંતાતુર થયો. એ ઉપરથી કુમાર સત્વને અવલંબીને દોરડાની સહાય્યથી ને લોકોની દયાથી કૂવામાં ઉતર્યો. અંદર જળ બહુ હતું, છતાં ઉપર રહેલી સુવર્ણની જાળીના છિદ્રોમાંથી બહુ સ્વલ્પ દેખાતું હતું. તે દેખીને કુમારે વિચાર્યું. "અહો! કોઇનું મહાન્ વિજ્ઞાન જણાય છે? કારણ કે, આવી સુવર્ણની જાળી અન્ય કોઈ સ્થળે જોઇ નથી." એમ વિચારી તેણે નિર્ભયપણે સોનાની જાળીને એક કોરે કરી; એટલે લોકો કુમારની સ્તુતિ કરતા પાણી સિંચવા લાગ્યા, ને સર્વેએ પોતાનાં સર્વ ભાજનોને જળથી ભર્યાં. એટલામાં ઉત્તમચરિત્રે કૂવાની ભીંતે મણિમય પગથીયાંસહિત એક દ્વાર દીઠું, તે જોઇને તે વિચારવા લાગ્યો. અહો! મેં મ્હારા ભાગ્યની પરિક્ષાને અર્થે મેં મ્હારૂં રાજ્ય તૃણસમાન ગણી ત્યજ્યું છે; ચિત્રકૂટના રાજાએ પણ આપવા માંડેલું રાજ્ય મેં ગ્રહણ કર્યું નહીં. વળી સમુદ્રમાં આવેલા દ્વીપને વિષે પણ જીવિતનો અનાદર કરીને ભ્રમરકેતુરાક્ષસની સાથે મેં યુદ્ધ કર્યું. હમણાં પણ આ કૂવામાં ઉતરીને જળ પ્રગટ કરી લોકોની તૃષા શાંત કરવારૂપ ઉપકાર કર્યો છે. માટે હવે પણ કૌતુક જોવા નિમિત્તે ચાલ, આગળ જઉં; અથવા ત્યાં પણ કોઇના ઉપર બનશે તો ઉપકારજ કરીશ" એમ વિચારી મણિમય પગથીયાંને માર્ગે તે આગળ ચાલ્યો, તો તેણે એક પ્રાસાદ જોયો. તેમાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રી બેઠેલી હતી, તે બોલી. "અરે હીન પુરુષ! તું અહિં કેમ અને કેવી રીતે આવ્યો? શું તું ભ્રમરકેતુરાક્ષસને ઓળખતો નથી?" કુમારે કહ્યું. "હું ભ્રમરકેતુને તો ઓળખું છું, પણ હવે તો ગરુડકેતુને જીતવા આવ્યો છું. પણ તું મને પ્રથમ કહે કે, આ મહેલ કોણે કરાવ્યો છે? અને તું કોણ છે?" કુમારનું આવું આકરૂં વચન સાંભળીને તે વૃદ્ધા બોલી. "હે સાત્વિક શિરોમણિ! સાંભળ. આ પાસેના રાક્ષસદ્વીપમાં લંકાને વિષે ભ્રમરકેતુ નામનો રાક્ષસોનો સ્વામી રહે છે, તેને એક મદાલસા નામની કન્યા છે, તે સર્વ કળામાં પ્રવીણ, સર્વ સ્ત્રીલક્ષણથી અલંકૃત, અને સાક્ષાત્ દેવકુમારી સમાન છે. એકદા ભ્રમરકેતુએ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું કે, "આ કન્યાનો સ્વામી કોણ થશે?" તેણે કહ્યું. "એક ભૂચર ક્ષત્રિયકુમાર, કે જે ઉત્તરદિશાએ હિમવંતપર્વતની મેખલાપર્યંત અને દક્ષિણદિશાએ લંકાસુધી દ્વીપોનો અધિપતિ થશે, અને વિદ્યાધરોનો પણ સ્વામી થશે, તે એ કન્યાનો સ્વામી થશે." તે સાંભળી ખિન્ન થઇ ભ્રમરકેતુ બોલ્યો. "અરે હાય! મ્હારી પુત્રી ભૂચરને કેમ પરણે?" એમ કહીને નૈમિત્તિકનું વચન અસત્ય પાડવાને તેણે સમુદ્રમાં રહેલા પર્વતને વિષે આ

કૂવો બનાવ્યો તથા તેમાં આ પ્રાસાદ બનાવી તે પોતાની પુત્રીને તથા મને તેણે અહિં રાખી છે. વળી પુત્રી ઉપરના સ્નેહને લીધે તેણે પાંચ દિવ્યરત્નો આપ્યાં છે, કે તે વિષમ દશામાં ઉપકારને અર્થે થાય; અને મને ભ્રમરકેતુએ તેની દાસી તરીકે અહિં મોકલાવી છે. ભ્રમરકેતુ આ કૂવાને રસ્તે ધન ધાન્યાદિ મોકલાવે છે, અને કૂવામાં પડેલી વસ્તુ નીરસ ન થાય, તેમજ નાશ પણ ન થઇ જાય, એટલા માટે તેણે સુવર્ણની જાળી કરાવી છે. એકદા વળી તે ભ્રમરકેતુએ એક બીજા નૈમિત્તિકને પૂછ્યું; તેણે પણ પહેલા નૈમિત્તિકના જેવો જ ઉત્તર આપ્યો. ત્યારે રાક્ષસે પૂછ્યું. "એની નિશાની શી?" નૈમિત્તિકે કહ્યું. જ્યારે તું સમુદ્ર મધ્યે આવેલા દ્વીપને વિષે વહાણના ઉતારૂઓને હણવા જઇશ, ત્યારે તે તને જીતશે." નૈમિત્તિકે આ વાત કહી, તે વાતને એક માસ થયો, એટલામાં તો તેના કહેવા પ્રમાણેજ બન્યું. રાક્ષસને એક ભૂચર રાજકુમારે હરાવ્યો, તેથી તો તેને બમણો ક્રોધ થયો છે, એટલે શૂન્ય દ્વીપને વિષે રહેલા તે કુમારને હણવા તેણે પોતાનો રાક્ષસવર્ગ એકઠો મેળવ્યો છે, હવે શું થશે? તે જણાતું નથી."

વૃદ્ધાના આવા શબ્દો સાંભળ્યા, તે ઉપરથી ઉત્તમચરિત્ર કુમાર તો સમજી ગયો કે, મેં તે વખતે દ્વીપને વિષે જેનો પરાભવ કર્યો છે, તેજ આ રાક્ષસ ભ્રમરકેતુ જણાય છે. તો હવે આ શત્રુનું સ્થાન છે, માટે હવે અહિં મ્હારે સાવધાન રહેવાની જરૂર છે." એમ વિચારે છે, એટલામાં તો ત્યાં મદાલસા આવી. તે કુમારનું રૂપ દેખીને મોહિત થઇ. કુમાર પણ તેના ઉપર મોહિત થયો. એટલે પેલી વૃદ્ધાએ બન્નેનો પરસ્પર અનુરાગ જાણીને ગાંધર્વવિવાહ કરી આપ્યો. પછી પૃથ્વિ, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશરૂપ પાંચ દેવતાઓથી અધિષ્ઠિત મહિમાવંત પાંચે રત્નોસહિત મદાલસા અને વૃદ્ધાને પણ સાથે લઇને ઉત્તમચરિત્ર કૂવામાં રહેલા પ્રાસાદના દ્વાર પાસે આવ્યો, ને અંદર લટકતું દોરડું હલાવ્યું; એટલે તે દોરડાના અવલંબને એકેક જણ ઉપરના લોકોની સાહાય્યથી બહાર આવ્યાં. લોકો એ આશ્ચર્ય જોઇને પૂછવા લાગ્યા. "આ મનુષ્ય ક્યાંથી?" એમ કહી વિચારમાં પડ્યા, પણ કુમાર તો ઉતાવળો ઉતાવળો સર્વને લઇને વહાણ ઉપર આરુઢ થયો, ને વહાણ જળમાર્ગ કાપતાં આગળ ચાલ્યાં.

વળી કેટલાએક દિવસ પછી વહાણવાળાઓને એજ દુઃખ નડ્યું. જળ ખૂટ્યું ને લોકો તૃષાથી ટળવળવા લાગ્યા. તે જોઇને મદાલસા બોલી. "હે પ્રિયતમ! આપણા રત્નના કંડીઆમાં જે રત્નો છે, તેનો પ્રભાવ સાંભળો:—ભૂદેવથી અધિષ્ઠિત ભૂરત્ન છે, તેની પૂજા કરીને જો તેની પાસે યાચના કરીએ તો, તે મણિ કનકમય નાના પ્રકારના થાળ, કચોળાં, ઘડા પ્રમુખ ભાજન તથા શયન આસનાદિ તથા સુગંધી, મગ ગોધુમ આદિ ધાન્યો, સુવર્ણમય કડાં અને મુગટ આદિ આભૂષણો આપે છે. બીજું જળરત્ન છે, તેનું આકાશે રાખીને ધ્યાન ધરવાથી અકાળે પણ આકાશમાં જળવૃષ્ટિ થાય છે. ત્રીજું વન્હિરત્ન છે, તેને જો ગગનને વિષે ધરીએ તો વિના અગ્નિએ સૂર્યપાક રસવતી થાય છે; સરસ સ્વાદિષ્ટ શાળિ દાળ આદિ પકવાન્ન પ્રગટ થાય છે, ચોથું વાયુરત્ન છે, તેને જો આકાશને વિષે ધરી રાખીએ તો પૂર્વ દિશાનો કે પશ્ચિમ દિશાનો કે ગમે તે દિશા તરફથી મંદ અને અનુકૂળ સરસ વાયુ ઉત્પન્ન થાય છે; પ્રચંડ કે પ્રતિકૂળ જોઇએ તો તેવો પણ ઉત્પન્ન થાય છે. છેલ્લું પાંચમું આકાશરત્ન છે, તે તેજથી દેદિપ્યમાન, સૂક્ષ્મ, સુકોમળ, દેવદૂષ્યવસ્ત્ર જેવાં રત્નકંબલાદિ પટ્ટકૂળ આપે છે." આ પ્રમાણે પાંચે રત્નોના પ્રભાવ વર્ણવીને મદાલસા ઉત્તમચરિત્ર ભર્ત્તારને કહેવા લાગી. "હે સ્વામી! આ રત્નો વડે કરીને દુઃખી જનો ઉપર ઉપકાર કરો. ઉત્તમ પુરૂષોની સંપદા સદા પરોપકારને અર્થે હોય છે. જુઓ. નદી પાણી આપે છે, પણ પોતે પીતી નથી; વૃક્ષો પણ ફળ બીજાને

આપે છે, પોતે ચાખતા પણ નથી; મેઘ પણ જળ આપે છે તે આપણને આપે છે, પોતે તો તેની ઇચ્છા પણ કરતો નથી. વળી પોતાને ફળ ન મળતું હોય, છતાં સામાને અવલંબન દે, આપત્તિમાં આવી પડેલાઓનો ઉદ્ધાર કરે, અને શરણાગતની રક્ષા કરે, એવા પુરુષોથીજ આ પૃથ્વિ અલંકરેલી છે." પોતાની સ્ત્રીનું આવું કહેવું સાભળી હર્ષ પામી કુમારે જળરત્નની પૂજા કરીને તેને વહાણના કૂવાના સ્તંભે બાંધ્યું, એટલે તુરતજ મેઘ વૃષ્ટિ થઇ, સર્વ જળપાત્રો જળથી ભરાણાં, લોકો સંતોષ પામ્યા, અને પ્રવહણો આગળ ચાલ્યાં. એકદા વળી એજ પ્રમાણે ધાન્ય ક્ષીણ થયે કુમારે પૃથ્વિરત્નની પૂજા કરીને મન વાંછિત ધાન્ય મેળવ્યાં. વળી એક વખત ઇંધન (લાકડાં) થઈ રહ્યાં, તે ઉપરથી વન્હિરત્નના પ્રભાવથી રસોઇ નિપજાવીને લોકોને સુખી કર્યા. એકવાર આકાશરત્નના પ્રભાવથી વહાણ ઉપરના સૌ લોકોને મનવાંછિત ક્ષીરોદક પ્રમુખ વસ્ત્ર આપીને કુમારે સંતોષ પમાડ્યા. હવે તો સર્વ લોકો ભોજન આચ્છાદન (વસ્ત્ર) પ્રમુખ પામ્યા, એટલે ખરેખર સુખી થયા; તેથી તો તેઓ કુમારની સેવા કરવા લાગ્યા.

અન્યદા સમુદ્રદત્તશેઠને સ્ત્રીરત્ન લેવાની ઇચ્છા થઇ, એટલે કૃતઘ્ન શિરોમણિ એવા તેણે લજ્જા મૂકી, પરલોકનો પણ ભય છાંડી રાત્રીને સમયે ઉત્તમચરિત્રકુમારને સમુદ્રને વિષે નાંખી દીધો. તે વખતે લોકોમાં કોળાહળ થઇ રહ્યો. મદાલસાએ આક્રંદ કરવા માંડ્યું, ને તે મરવા તૈયાર થઈ. એટલે વૃદ્ધા દાસી બોલી. "હે સ્વામિની ! તું બાળમરણે શા માટે મૃત્યુ પામે છે? સિદ્ધાંતમાં પણ બાળમરણનો નિષેધ કહ્યો છે. રજ્જુગ્રહ (કંઠને વિષે ફાંસો), વિષ ભક્ષણ, જળ પ્રવેશ, અગ્નિ પ્રવેશ, તૃષા કે ક્ષુધાનું દુઃખ, ને પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત, એટલી રીતિએ જેઓ શુભભાવથી પણ આયુષ્યનો અંત લાવે છે, તેઓ મૃત્યુ પામીને વ્યંતર થાય છે. માટે હે મદાલસા ! જેમ તેમ કરીને સમુદ્રદત્તને છેતર અને શીળની રક્ષા કર. વાયુરત્નનું ચિંતવન કર, કે તે તને ઇચ્છિત સ્થાને પહોંચાડે. ત્યા જો તને ત્હારો ભર્તાર મળે તો ઠીક, નહિ તો અંતે પ્રવજ્યા તો છેજ." સખીનાં આવાં વચન સાંભળી હર્ષ પામી થકી મદાલસાએ તેમજ કર્યું.

હવે ઉત્તમચરિત્રકુમાર સમુદ્રમાં પડ્યો તેવોજ તેને એક મહાન્ મત્સ્ય ગળી ગયો. તે તટે આવ્યો ત્યાં તેને મચ્છી લોકોએ પકડ્યો ને ચીર્યો. તો તેના ઉદરને વિષે જીવતા મનુષ્યને જોઇ તેને બહાર કાઢ્યો. એને મહાપુરુષ ધારીને મચ્છી લોકો તેની સેવા કરવા લાગ્યા. અહિં સમુદ્રદત્તશેઠ વહાણોને પોતાને વંછિત દેશપ્રત્યે લઇ જવાને શ્રમ કરે, પણ વૃથા. કારણ કે, મદાલસાના વાયુરત્નથી ઉત્પન્ન થયેલા પવને બે દિવસની અંદર વહાણોને મોટપલ્લી નામના સમુદ્રતટે આણ્યાં. ત્યાં પરમ આર્હત્, ને સકળ ધાર્મિક પુરુષોમાં અગ્રણી એવો નરવર્મરાજા રાજ્ય કરતો હતો. વહાણો ત્યાં આવ્યાં એટલે સમુદ્રદત્ત મદાલસાને આગળ કરીને મુક્તાફળ આદિનું ભેટણું લઇને વહાણ ઉપરથી ઉતરી રાજસભામાં આવ્યો. રાજાને નમન કરીને બેઠો. રાજાએ પણ ક્ષેમકુશળ પૂછીને કહ્યું. "અહો ! આ કોની સ્ત્રી છે?" શેઠે કહ્યું. "હે સ્વામિન્! એ સ્વામી વગરની છે. મે એણીને ચંદ્રદ્વીપનેવિષે દીઠી, ત્યાંથી એણીને લાવ્યો છું. જો આપની ઇચ્છા હોય તો એ મ્હારી પત્ની થવાને વાંછે છે." શેઠનું આવું બોલવું સાંભળી મદાલસા બોલી ઉઠી. "અરે પાપિષ્ટ નીચ અધમ પુરુષ! તું કેમ અસત્ય ભાષણ કરે છે?" એમ કહી એ અણસાંભળવા યોગ્ય હોવાથી કાન બંધ કરી નીચું મુખ રાખી ઉભી રહીને કહેવા લાગી. "હે રાજન્! આ દુરાત્માએ મ્હારા સ્વામિનાથને સમુદ્રમાં નાંખી દીધો છે." એ ઉપરથી રાજા રૂઠ્યો, ને શેઠનાં પાંચસે વહાણોમાંથી સર્વ વસ્તુઓ લેવરાવી લઈ વખારોમાં નંખાવી, તેના ને ઉપર પોતાની મુદ્રા દીધી. અર્થાત્ તે ઉપર પોતે સીલ કરાવ્યાં, મનોદુઃખપાચી એવા તે

સમુદ્રદત્તને અંધિખાને નાંખ્યો. પછી તેણે મદાલસાને કહ્યું. "હે પુત્રી! તું મ્હારી પુત્રી ત્રિલોચનાની સખી થઇ તેણીની સાથે સુખેથી રહે, અને દીનલોકોને દાન આપ્યા કર. એટલામાં ત્હારો ભર્તાર પણ કોઇ તટે નિકળશે તેની શોધ કરાવીશ." એમ કહી મદાલસાને આશ્વાસન આપી પુત્રીપણે રાખી. ત્યાં રહીને તે મદાલસા પોતાના પાંચ રત્નોની સહાય્યથી સર્વ સંપત્તિ મેળવી જૈનધર્મમાં તત્પર થઇ નિરંતર દાન દેવા લાગી. કહ્યું છે કેઃ—જિનપૂજન, વિવેક, સત્ય, શૌચ, સુપાત્રે દાન, અને જીવદયા, એ શ્રાવકપણાનાં ભૂષણ કહ્યાં છે. આ પ્રમાણે મદાલસા જનશાસ્ત્રમાં કહેલી ક્રિયા કરતી હતી. પછી તેણીએ નિયમ લીધો કે, "જ્યાંસુધી મ્હારા સ્વામીનો મેળાપ ન થાય, ત્યાંસુધી મ્હારે ભૂમિશયન કરવું, સ્નાન ન કરવું, પટ્ટકૂળાદિ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરવો, અંગને વિષે પુષ્પરાગ વિલેપન આદિ ન કરવાં, તાંબૂળ ભક્ષણ ન કરવું, શોભાને અર્થે શરીરનો મેલ પણ ન ઉતારવો, શાક, દૂધ, પકવાન, સાકર, પ્રમુખ સરસ ભોજન ન ગ્રહણ કરવાં, નીરસજ આહાર લેવો, એક વાર ભોજન લેવું, નિરંતર મ્હોટાં કાર્ય શિવાય બહાર જવું નહીં, ગવાક્ષને વિષે બેસવું નહીં, લોકોના વિવાહાદિ જોવા નહીં, સખી સાથે હાસ્ય વિલાસની કથા કરવી નહીં, રસિક ગીતાદિ ન કહેવાં ને ન સાંભળવાં, પણ વૈરાગ્યનીજ કથા કરવી, કામકાજ કરનારા સેવકો સાથે પણ આલાપ ન કરવો, અન્ય પુરુષને તો શું, પણ ચિત્રામણમાં રહેલા પુરુષોને પણ ન જોવા." આવો આવો અતિ ઉત્કટ નિયમ મદાલસાએ ધાર્યો.

એવામાં ઉત્તમચરિત્રને લઇને કેટલાએક માછીઓ કંઇ કાર્ય પ્રસંગે ત્યાં આવ્યા. ત્યાં નરવર્મરાજા પોતાની પુત્રીને અર્થે એક સાત ભૂમિકાવાળો પ્રાસાદ કરાવતો હતો. નગરની શોભા જોતો જોતો ઉત્તમચરિત્રકુમાર ત્યાં આવી ચઢયો. એટલે વાસ્તુકવિદ્યામાં પ્રવીણ એવો તે કામ કરતા સુથારોની ભૂલ બતાવવા લાગ્યો. તે જોઇ સુથારો તો ચમત્કાર પામ્યા. ને તેને વિશ્વકર્માનો અવતાર માની તેઓએ પોતાની પાસે બહુમાનસહિત બેસાર્યો. પેલા માછી લોકોએ તો તેને દીઠો નહીં, એટલે એવો મહાન્ પુરુષ પોતાના હાથમાંથી ગયો જાણી પોતાની ભૂલ કાઢતા પોતાને સ્થાનકે ગયા. એકદા લગભગ તયાર થયેલા એવા આ આવાસને જોવા રાજા આવ્યો, તો તેણે આ રૂપ, સૌભાગ્યાદિ ગુણોએ સંપન્ન એવા કુમારને દીઠો. જોઇને નરવર્મરાજા વિચારવા લાગ્યો. "અહો! આ કુમાર નિશ્ચે કોઇ ઉત્તમ વંશનો રાજપુત્ર છે, માટે આવા યોગ્ય વરને મ્હારી ત્રિલોચના આપીને હું નિશ્ચિંત થઉં." એમ વિચારી એકદા શુભમુહુર્તે મહા ઉત્સવસહિત તેણે ત્રિલોચના પુત્રી ઉત્તમચરિત્રકુમાર વેરે પરણાવી. પૂર્વ પુન્યના યોગે ઉત્તમકુમારે પાણિગ્રહણ કર્યું, ને રાજાના આપેલા આવાસમાં તે સુખે રહેવા લાગ્યો.

હવે એકદા મદાલસાએ પોતાની દાસીને કહ્યું. "હે સખિ! મ્હારા સ્વામીનાથની અદ્યાપિ કંઇ શોધ મળી નહીં, તો નિશ્ચે તે સમુદ્રમાંજ મૃત્યુ પામ્યા હશે. તો હવે તેમના વિના મ્હારૂં જીવન શા કામનું? મેં સુપાત્રને વિષે બહુ દાન દીધાં છે, જિનાલયો પણ બહુ કરાવ્યાં છે, સાધર્મિકવાત્સલ્ય પણ એટલાંજ કર્યાં છે, જિનાગમ પુસ્તકો લખાવ્યાં છે, તથા શ્રાવકધર્મ રૂડી રીતે પાળ્યો છે; માટે હવે આ મ્હારાં પાંચ રત્નો છે તે મ્હારી સખી ત્રિલોચનાને આપીને હું તો દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ." તે સાંભળી વૃદ્ધા દાસી બોલી. "હે બાઇ! તું એવો વિષાદ ન કર. એ ત્રિલોચનાને હમણાં એક સર્વ કળા નિપુણ વિદેશી સાથે પરણાવી છે, એમ મેં સાંભળ્યું છે. તો રખેને તેજ ત્હારો ભર્તાર હોય નહિ! જો આજ્ઞા આપે તો હું ત્યાં જઇને જોઇ આવું. મદાલસાએ હા કહી. તે ઉપરથી વૃદ્ધા ત્રિલોચનાને આવાસે ગઇ. ત્યાં તેણીએ ઉત્તમચરિત્રને જોયો, પણ તેણે કંઇક પોતાનું શરીર ગોપવ્યું તેથી તે બરાબર ઓળખી શકી નહીં; એટલે ત્રિલોચના સાથે

ક્ષણેક વાતચીત કરી પાછી વૃદ્ધા પોતાની બાઇ પાસે ગઇ. ત્યાં આવી તે કુમારનાં સર્વ રૂપ આકૃતિનું તેણીએ વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી તેને ઉત્તમચરિત્રકુમાર જાણી મદાલસા તેના ઉપર રાગવંત થઇ; પણ ક્ષણમાં ફરી કહેવા લાગી. "મ્હારૂં મન આમ ચિંતવે છે, માટે હા! મને ધિક્કાર છે! એક સરખી આકૃતિના તો હજારો પુરુષો હોય છે; માટે મેં વૃથા રાગ કરીને પાપ બાંધ્યું. સરાગદ્રષ્ટિથી પરપુરુષ ઉપર ઇચ્છા કરવાથી સાતમી નારકીએ જવું પડે છે." એમ કહી ફરી પણ તેણીએ પોતાનું મન ધર્મકાર્યને વિષે જોડયું.

હવે અહિં પાછળ વૃદ્ધાના ગયા પછી ઉત્તમચરિત્રે ત્રિલોચનાને પૂછયું કે, "હે પ્રિયે! આ વૃદ્ધા સ્ત્રી હમણાં આપણે ત્યાં આવી ગઇ તે કોણ છે?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "હે નાથ! મેં બ્હેન કરી માનેલી મદાલસાની એ પરદેશી દાસી છે." તે સાંભળીને તે ક્ષણમાં મદાલસાને પોતાની સ્ત્રી માનીને તેણીના ઉપર રાગી થયો. પણ બીજે ક્ષણે તેણે પણ પોતાનું મન બદલી નાંખ્યું. "હા! ધિક્કાર છે મને! કે મેં એવું વૃથા ચિંતવન કર્યું!" એમ કહી તે ફરી ફરી પોતાના આત્માની નિંદા કરવા લાગ્યો.

એકદા મધ્યાને તે ઉત્તમચરિત્રકુમાર પોતાના આવાસની સમીપે આવેલા જિનાલયમાં પૂજા કરવા ગયો બહુ વાર થઈ પણ પાછો ફર્યો નહીં, એટલે ત્રિલોચનાએ દાસીને જોવા મોકલી. દાસીએ સર્વત્ર જોયું, પણ કુમારને કયાંય દીઠો નહીં. તે ખબરથી ત્રિલોચના બહુ દુઃખી થઇ.

હવે આજ નગરમાં એક મહેશ્વરદત્ત નામનો વ્યવહારીઓ રહેતો હતો. તેને છપ્પન્ન ક્રોડ સોનૈયા ભંડારમાં, છપ્પન ક્રોડ વ્યાપારમાં, અને છપ્પન ક્રોડ ઘરવાખરામાં રોકાયા હતા. વળી તેને પાંચસેં વહાણો, પાચસે ગાડાઓ, પાંચસેં ઘર, પાંચસેં હાટ, પાંચસેં વખારો, પાંચસેં વાણોતર, (દશહજાર ગાયે એક ગોકુળ થાય એવાં) પાંચસેં ગોકુળ, પાંચસેં હસ્તિ, પાંચસેં અશ્વ, પાંચસેં પાલખીઓ, પાચસેં દાસીઓ, પાંચસેં વાજિંત્રો, પાંચ લાખ સેવકો અને પાંચસેં સુભટો હતા. આટલી આટલી સંપત્તિ છતાં પણ તેને એક મહા દુઃખ હતું. તે એ કે, તેને સંતતિ (પુત્ર) નહોતો. બહુ કાળે તેને એક પુત્રી થઇ, તે ચોસઠકળાનો અભ્યાસ કરી કુશળ થઇ. તેણીનું નામ સહસ્રકળા હતું. પછી તે મહેશ્વરદત્ત સંસારને અસાર જાણી વિચારવા લાગ્યો. "કોઈ યોગ્ય વરને આ કન્યા આપી, કન્યાદાનમાં મ્હારૂં સર્વસ્વ આપીને મ્હારે જૈની દીક્ષા લેવી છે." તે ઉપરથી તેણે એક નૈમિત્તિકને પૂછયું કે, "તે કન્યાનો વર કોણ થશે?" નૈમિત્તિકે કહ્યું. "આજ પછી એક મહિને એક મહારાજાધિરાજ આ કન્યાનો સ્વામી થશે; માટે ત્હારે વિવાહની સામગ્રી કરી રાખવી. એમાં કિંચિત્ પણ સંદેહ ન કરવો." એ સાંભળી હર્ષ પામી એક માસને અંતે તેણે લગ્ન લીધાં, મહાન્ ઉત્સવ આરંભ્યો, પોતાનાં સગાં સંબંધીને તેડાવ્યાં, નાત્યો જમાડી, મંડપ નાંખ્યા, ને તેમાં તોરણો બાંધ્યાં, કન્યાને શણગારી, સુહાગણ સ્ત્રીઓ ધવળ મંગળ ગીત ગાવા લાગી, અને જમાઇને આપવા સારૂં હસ્તિ, ઘોડા વસ્ત્રાભરણ આદિ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં.

આ વાત નગરમાં સર્વત્ર પ્રસરી. રાજસભામાં રાજા પણ વિસ્મય પામી ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! આ મહેશ્વરદત્તને ધન્ય છે કે, જે વૈરાગ્ય પામી ઘરની સર્વ ઋદ્ધિ ખરચી નાખીને દીક્ષા લે છે' માટે હું પણ ત્રિલોચનાના પતિને શોધાવીને તેને રાજ્ય આપીને સંયમ ગ્રહણ કરૂં." પછી તેણે મહેશ્વરદત્તની સાથે એકત્ર વિચાર કરી નૈમિત્તિકના વચન ઉપર આસ્થા રાખી નગરને વિષે પડહ વજડાવ્યો કે, "જે ત્રિલોચનાના ભર્તારની શોધ આણી આપશે. તથા મદાલસાનો મૂળ વૃતાંત કહેશે, તેને મ્હારૂં રાજ્ય આપીશ; અને આ સહસ્રકળા કન્યા પણ તેને આપીશ."

આ પડહ વગડાવ્યાને એક માસ થયો, ત્યારે એક પોપટે તે પડહ સ્પર્શ્યો ને કહ્યું. "હે રાજપુરુષો ! મને રાજસભામાં લઇ જાઓ. હું રાજાના જમાઇની શોધ તથા મહાલસાનો પૂર્વ વૃત્તાંત ત્યાં કહીશ, અને જીતિશ તો રાજ્ય અને સહસ્ત્રકળા કન્યાને પણ મેળવીશ. હું પક્ષી છું, પણ હજુ મ્હારાં ભાગ્ય ઉદયવાન છે." તે સાંભળીને કૌતુકથી તેઓ પોપટને રાજ્યસભામાં લઇ ગયા. ત્યાં જઇ પોપટ બોલ્યો. "મહાલસાને અહિં લાવીને બેસારો તથા ત્રિલોચનાને પણ પડદામાં લાવીને બેસારો. પછી ત્રિકાળજ્ઞાની એવો હું સર્વ વાત કહીશ." રાજાએ તેના કહેવા પ્રમાણે કરાવ્યું. એટલામાં તો "અહો ! આ પોપટ ભૂત-ભવિષ્યની કથા કેવી રીતે કહેશે ? તથા રાજા એને કેવી રીતે કન્યા આપશે? અને એ તિર્યંચ રાજ્ય પણ કેવી રીતે કરશે?" એ કૌતુકથી એક બીજાની સાથે બહુ નગરવાસી જનો ત્યાં આવવા લાગ્યા. પોપટે પ્રથમ મહાલસાની કથા કહેવા માંડી.

"વાણારશી નગરીનો રાજકુમાર ઉત્તમચરિત્ર એકદા પ્રવહણમાં બેસી સમુદ્ર મધ્યે આવેલા જળકાંત મણિમય પર્વતમાં રહેલા કૂવામાં ઉતર્યો. ત્યાં પાતાળ ભવનમાં લંકાધિપતિ રાક્ષસ ભ્રમરકેતુની પુત્રી મહાલસાને પરણીને કૂપદ્વારે ફરી બહાર નિકળ્યો; અને સ્ત્રીસહિત સમુદ્રદત્ત નામના શ્રેષ્ઠીના પ્રવહણમાં બેઠો. તેણે વહાણને વિષે પાંચ રત્નોના પ્રભાવથી લોકોને ધન ધાન્યાદિ વસ્ત્રાલંકાર પ્રમુખથી સુખી કર્યા. પણ ત્યાં પછી તેને સમુદ્રદત્તે ધન તથા સ્ત્રીના લોભથી રાત્રીને વિષે સમુદ્રમાં નાંખી દીધો. ત્યાં તેને એક મગર મત્સ્યે ગળ્યો. તે મગર કાંઠે આવ્યો, ત્યારે માછી લોકોએ તેને પકડીને ચીર્યો, તો તેમાંથી ઉત્તમચરિત્ર જીવતો નિકળ્યો. પછી તે માછીઓની સંગાથે રહેવા લાગ્યો. એકદા તે અહિં આવ્યો, ત્યારે તમે તેને તમારી ત્રિલોચના દીધી, ને તે આ આવાસમાં રહેવા લાગ્યો.

એકદા તે જિનાલયમાં પૂજનને અર્થે ગયો, ત્યાં તે કૌતુકથી પુષ્પ મધ્યે રહેલું મહથી મુદ્રિત મુખવાળુ નાળચું ઉઘાડવા ગયો, ત્યાં તેને તાંબૂળિક નાગે ડંશ દીધો; એટલે તે તુરત ચેતનારહિત થઇને પુષ્પના ભાજન ઉપર પડી ગયો. હે રાજન્ ! આ મેં મહાલસાનું પૂર્વ વૃત્તાંત તથા ત્રિલોચનાના ભર્તારની પણ શોધ કહી. માટે જો તમે સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા હો, તો મને તમારૂં રાજ્ય અને સહસ્ત્રકળા કન્યા આપો; કે જેથી હું તિર્યંચ પણ કેટલોક વખત રાજ્યસુખ અનુભવું." એમ કહી પોપટ મૌન રહ્યો. રાજા બોલ્યો. "પંખાને રાજ્ય કેમ અપાય?" પોપટે કહ્યું. "જો તમારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય હોય તો આપો. અન્યથા તમારૂં કલ્યાણ થાઓ. હું તો મ્હારે સ્થાનકે જઇશ, ને વનફળ ભક્ષણ કરીને આજીવિકા કરીશ. હું પૂર્વે જાણતોજ હતો કે, પ્રાયે મનુષ્ય કપટી હોય છે; સત્ય પ્રતિજ્ઞા પાળતાજ નથી; પોતાનું કાર્ય સર્યું એટલે બસ. માટે હવે હું અહિં નહિં રહું." એમ કહી જેવો તે ઉડવા જાય છે, તેવામાં રાજાએ તેને હાથવડે ઝાલી રાખ્યો, ને કહ્યું. "હે શુક ! હે વાચાળ શિરોમણી પોપટ ! હું તને રાજ્ય આપીશ. પણ તું મને કહે કે, પછી તે ઉત્તમચરિત્રનું શું થયું ? તે જીવે છે કે મૃત્યુ પામ્યો છે?" પોપટ બોલ્યો. "અહો તલમાંથી તો તેલ ન નિકળ્યું, ત્યારે તલસરામાંથી નિકળશે તેનો શો ભરૂસો ? આટલી કથા સાંભળી રાજ્ય નથી આપતો, ને કહે છે કે, 'પછી આપીશ.' તો ભલે, મને રાજ્ય આપ્ય કે ન આપ્ય. મનમાં આવે તેમ કરજે; તથાપિ હુ તો કથા કહુ છુ. સાંભળો. જ્યારે દેવાલયમાં કુમાર પૃથ્વિઉપર પડી ગયો, ત્યારે અનંગસેના નામની મનોહર રૂપ ધરનારી એક ગણિકા કંઇ કાર્ય પ્રયોજને ત્યાં આવી. તેણીની પાસે વિષાપહારી મણિના મુદ્રિકા હતી, તેના જળવડે તેને છંટકાવ કર્યો; તેથી તે સજીવન થયો. એટલે તેને તે ત્યાંથી પોતાને આવાસે લઇ ગઇ, ને ચોથી ભૂમિકાએ ચિત્રશાળાને વિષે તેને રાખીને તેની સાથે સુખ વિલાસ ભોગવે છે. રાજન્ ! હવે મને રજા આપો, પધારજો, મને

બહાર ગઈ ને પોપટનું પાંજરૂં ઉઘાડું રહી ગયું હતું તેનો લાભ લઇને, પરિજનોને સુખેથી પટહોદ્‌ઘોષણા સાંભળીને તે (રાજકુમાર) પોપટે ઉડી જઈને પટહને સ્પર્શ્યો. તેજ હે રાજન્! હું." આમ પોપટ બોલે છે એટલામાં તો તેને પગે બાંધેલો દોરો રાજાએ છોડી નાખ્યો, એટલે કુમાર મૂળરૂપ પ્રગટ થયો, ને સર્વને હર્ષ થયો. તેજ વખતે મહેશ્વરદત્તે તેને પોતાની પુત્રી સહસ્રકળા આપી, ને પૂર્ણ મહોત્સવસહિત કુમારે તેણીનું પાણીગ્રહણ કર્યું.

આ પ્રમાણે હવે તેને ત્રણે સ્ત્રીઓ થઇ. અનંગસેનાને પણ તેણે સ્ત્રી કરીને રાખી. પછી રાજાએ માલણને બોલાવી માર મારવાપૂર્વક પુષ્પમધ્યે રહેલા તાંબૂલિક સર્પનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. ત્યારે તે બોલી. "હે રાજન્! એ સર્વ ઉત્તમચરિત્રને મારી નાંખવા સારૂં સમુદ્રદત્તે કર્યું છે. બંધીખાને રહ્યો છે ત્યાંથી તેણે મને પાંચસો સોનૈયા આપીને મ્હારી પાસે આવું કરાવ્યું છે. મેં પણ લોભને લીધે એ કર્યું છે." એટલે રાજાએ બહુ કોપાયમાન થઇને તેઓને હણવાનો આદેશ કર્યો, પણ ઉત્તમચરિત્રકુમારે તે બન્નેને છોડાવ્યાં. પછી રાજાએ તેમનું સર્વસ્વ લઈ લઇને તેમને દેશપાર કાઢી મૂક્યાં.

હવે રાજાએ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા વૈરાગ્યને લીધે ને પોતાને પુત્ર ન હોવાથી, જમાઇને રાજ્ય આપી દીક્ષા લીધી. મહેશ્વરદત્તે પણ પોતાનું સર્વસ્વ ઉત્તમચરિત્રકુમાર જમાઇને આપ્યું, ને પોતે દીક્ષા લીધી. હવે ઉત્તમચરિત્રકુમાર રાજા થયો, એટલામાં પેલા ભ્રમરકેતુરાક્ષસ સાઠ લાખ પ્રમાણ રાક્ષસોનું લશ્કર એકઠું કરીને નૈમિત્તિકને પૂછવા લાગ્યો. "મ્હારા વેરી ઉત્તમચરિત્રકુમાર ક્યાં છે?" તે નૈમિત્તિકે કહ્યું. "ત્હારી પુત્રી મદાલસાને પરણીને ત્હારાં સારભૂત એવાં પાંચ રત્નોને લઇને હમણાં મોટપલ્લી નામે સમુદ્રતટઉપર આવેલા દેશનું રાજ્ય કરે છે." તે સાંભળી ભ્રમરકેતુએ વિચાર્યું. "અહો! ભાવિતવ્યતા અલંઘ્ય છે. મેં સમુદ્રને વિષે રહેલા પર્વતમાંના કૂવાના દ્વારમાં મનુષ્ય કે દેવ દાનવને પણ અગમ્ય એવા ગુપ્ત આવાસમાં મદાલસાને રાખી હતી, તેણીને પણ તે પરણી ગયો; ને મ્હારા જીવનથી પણ અધિક એ પંચ દીવ્યરત્નો પણ લઈ ગયો. અહો! નૈમિત્તિકના જ્ઞાનને ધન્ય છે! અહો! એ ભૂચરનાં પણ અતિશય ભાગ્ય સમજવા! કે તે સમયે શૃંગદ્વીપને વિષે મ્હારી સાથે યુદ્ધ કરી તેણે એકલાએ મ્હારો પરાજય કર્યો! હું તેને જીતી શક્યો નહીં. તો હવે તો એણે રાજ્ય મેળવ્યું છે, પાંચ રત્નના પ્રભાવથી તેના ભંડાર પણ પૂર્ણ થયા છે, એટલે કોટિબંધ સુભટોથી પરિવૃત થયો એ હવે કેમ જીતાય? અથવા જમાઈ સાથે કળહ કરવામાં શી શોભા?" એમ વિચારી રાક્ષસ ક્રોધ ત્યજી દઇને મોટપલ્લીનગરે આવીને નમ્રતાસહિત ઉત્તમચરિત્રકુમારને નમસ્કાર કરીને તેની આજ્ઞા લઇ પોતાને સ્થાનકે પાછો ગયો.

આ પોતાના પિતા તરફનો પત્ર વાંચીને ઉત્તમચરિત્રકુમાર પ્રધાનોને રાજ્ય ભળાવી સૈન્ય તથા ચારે સ્ત્રીઓને લઇને વાણારશીનગરીએ જવા નિકળ્યો. માર્ગે ચિત્રકૂટનગરે આવ્યો. ત્યાંનો રાજા મહાસેન વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી અને પોતાને પુત્ર નહીં હોવાથી રાજ્યને યોગ્ય પુરુષ શોધી આપવા દેવીનું આરાધન કરતો હતો, તેથી સંતુષ્ટ થયેલી દેવીએ કહ્યું હતું કે, "પ્રભાતે ત્હારા રાજ્યરૂપ ભારને ધારણ કરવા સમર્થ એવો ઉત્તમચરિત્રકુમાર અહિં આવશે, તેને ત્હારૂં રાજ્ય નિઃશંકપણે સોંપીને તું નિશ્ચિંતપણે ત્હારૂં મનવાંછિત કરજે." એટલે રાજાએ દેવીના વચનને અનુસરીને આ ઉત્તમચરિત્રકુમારને રાજ્ય સોંપીને પોતે ચંદ્રશેખરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. રાજ્યપદ ધારણ કરી ઉત્તમચરિત્ર કેટલાએક દિવસ ત્યાં રહ્યો. પછી આગળ ચાલ્યો. માર્ગે મેવાડ, માળવા, કચ્છ, કર્ણાટક આદિ દેશોને પોતાને હસ્તગત કરી ત્યાં ત્યાં પોતાનાં માણસો મૂકી ગોપાળગિરિ નામના મહા દુર્ગ પાસે આવ્યો. ત્યાંનો વીરસેન નામનો રાજા, સિંધુ સોવીર આદિ દેશનો અધિપતિ, ચાર અક્ષૌહિણી સૈન્યનો સમુદાય લઇને ઉત્તમચરિત્રની સન્મુખ આવ્યો; ને દૂત મુખે કહેવરાવ્યું કે, "મ્હારો દેશ છોડીને તું અન્યત્ર જા, નહિં તો યુદ્ધ કરવા સજ્જ થા." દૂતની આવી વાણી સાંભળી ક્રોધ પામી ઉત્તમચરિત્ર યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયો. બન્નેનાં સૈન્ય વચ્ચે મહા ઘોર સંગ્રામ થયો, તેમાં ઉત્તમચરિત્રનો જય થયો, ને તેણે વીરસેનને જીવતો બાંધ્યો ને પોતાની આજ્ઞા મનાવીને પછી છોડયો: એટલે વીરસેને પણ વૈરાગ્ય પામી પોતાનું રાજ્ય ઉત્તમચરિત્રને સોંપી એક હજાર નૃપતિઓની સંગાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અહિં પણ કેટલાક દિવસ રહીને ઉત્તમચરિત્ર ફરી વાણારશી નગરી ભણી ચાલ્યો. ત્યાં પહોંચ્યો એટલે પિતાને પાયે પડ્યો. પિતાએ પણ તેનો બહુ આડંબરસહિત પ્રવેશમહોત્સવ કર્યો. પછી પિતા મકરધ્વજરાજાએ તેને રાજ્ય સોંપીને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. આમ ઉત્તમચરિત્ર ચાર રાજ્યનો સ્વામી થયો. તેણે પૂર્વ પુન્યના પ્રભાવે ચિરકાળપર્યંત સુખ ભોગવ્યું. તેને ચાલીશ કોટિ ગામ, ચાલીશ લાખ હસ્તી, તેટલાજ અશ્વ, તેટલાજ રથ, અને તેટલાજ પાળા. આ પ્રમાણે ઋદ્ધિ થઇ. પછી તેણે ગામે ગામ જિનપ્રસાદ કરાવ્યાં, વર્ષે વર્ષે રથયાત્રાદિ મહોત્સવ કરાવ્યા, ને સર્વ ગામમાં કર માફ કર્યા.

એકદા ત્યાં કેવળી સાધુ આવ્યા, તેમને તે વંદન કરવા ગયો. ત્યાં જઇ વંદન કરી ધર્મોપદેશ સાંભળીને ઉત્તમચરિત્રકુમારે પૂછ્યું. "હે ભગવન્! શા કર્મથી મ્હારે આવી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઇ? વળી મ્હારે સમુદ્રમાં પડવું પડયું, પોપટની જાતિ ખમવી પડી, ગણિકા સાથે ભોગ ભોગવવા પડ્યા. આ સર્વ શાં શાં કર્મથી થયું. એ આપ કૃપા કરીને કહો." કેવળીએ કહ્યું. "હે રાજન્! સાંભળ:—હિમવંતપર્વત ઉપર સુદત્ત નામે ગામમાં ધનદત્ત નામે કણબી રહેતો હતો, તેને ચાર સ્ત્રીઓ હતી. પહેલાં એ ધનવંત હતો, પણ પાછળથી કર્મના વશથી બહુ દરિદ્રી થયો. એકદા માર્ગને વિષે ચાર સાધુઓનાં વસ્ત્ર ચોર લોકો લઇ ગયા, તે સાધુઓને તે ભદ્રક કણબીએ ઉદાર સ્વભાવે ને શ્રદ્ધાસહિત પોતાને ઓઢવાનાં એવાં ચાર શુદ્ધ ને શીતકાળને યોગ્ય વસ્ત્ર આપ્યાં: સર્વ સ્ત્રીઓએ તેની અનુમોદના કરી. અનુક્રમે મૃત્યુ પામીને તે ધનદત્તનો જીવ તે પુન્યને લીધે રાજા થયો તે તું, ચાર વસ્ત્ર દેવાથી ચાર રાજ્યનો સ્વામી થયો. તેનાથીજ તને પંચ દીવ્ય રત્ન, મણિ, કનક, ક્ષીરોદક રત્નકંબળ એવી એવી વસ્તુઓની સંપત્તિ થઇ. પૂર્વ ભવમાં તેં એકદા મુનિઓને મલિન ગાત્ર વસ્ત્રવાળા કહીને દુર્ગંછા કરી હતી, તે કર્મથી ત્હારે મત્સ્યના ઉદરમાં રહેવું પડયું. વળી એક પોપટને પાંજરામાં વાલ્યો, તે પાપથી ત્હારે પણ અહિં પોપટ થઇ પાંજરામાં રહેવું પડ્યું. અનંતાનંતા [illegible]

તાના પૂર્વ ભવને વિષે પોતાની એક અદ્ભૂત શૃંગાર સજીને આવતી સખીને જોઇને આહા! ગણિકા આવી! એમ કહીને હાંસી કરી હતી, તેથી તેને ગણિકાનો અવતાર લેવો પડયો." એ સાંભળીને વૈરાગ્ય પામી રાજાદિકે પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી દીક્ષા લીધી. પછી તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરીને દેવલોકે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહક્ષેત્રે મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ ઉત્તમચરિત્રકુમારની કથા ॥

क्षेमंकरमुनि.

ઉત્તમ પુરુષોએ મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિને અર્થે, ક્ષેમંકર નામના મહા સાધુની પેઠે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે પોતાના કુટુંબને પ્રતિબોધ આપવો. કોઈ ગૃહસ્થે પોતાનું અન્ન બદલાવીને બીજાના ઘરનું આણેલું અન્ન હોય, તે સાધુએ લેવું નહીં. કારણ કે તે અકલ્પનિક છે.

વસંતપુર નામના નગરને વિષે નિલય નામે શેઠને સુદર્શના નામે સ્ત્રી હતી. તેમને ક્ષેમંકર અને દેવદત્ત નામે પુત્ર તથા લક્ષ્મી નામે પુત્રી હતી. એજ નગરમાં તિલક નામે શ્રેષ્ઠીને સુંદરી નામે પત્નીની કુક્ષિએ ધનદત્ત નામે પુત્ર અને બંધુમતી નામે પુત્રી થયાં. એકદા નિલયશ્રેષ્ઠીના પુત્ર ક્ષેમંકરે આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી દેવદત્તનાં બંધુમતી સાથે અને ધનદત્તનાં લક્ષ્મી સાથે લગ્ન થયાં. એવામાં કર્મને વશે ધનદત્તની દશા બહુ દારિદ્રી થઇ, ને તેને કોદરાનું અન્ન પણ દુર્લભ થઇ પડયું; પણ દેવદત્તને તો સદા શાળિ પ્રમુખ આહાર મળતો. એકદા ક્ષેમંકરસાધુ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવ્યા, ને વિચારવા લાગ્યા. "જો હું દેવદત્ત ભાઇને ઘેર આહાર લેવા જઇશ, તો દારિદ્રથી પરાભવ પામેલી મ્હારી લક્ષ્મીબ્હેનને ઓછું લાગશે, કે મ્હારે ઘેર મ્હારો ભાઇ સાધુ થયો છે તે પણ વહોરવા આવ્યો નહીં; માટે બ્હેનને ત્યાંજ હું ભિક્ષાર્થે જઉં." એમ વિચારી ભિક્ષા વેળાએ બ્હેનને ઘેર ગયા. ત્યાં તેણીએ વિચાર્યું કે:–"એક તો એ મ્હારો ભાઇ છે, વળી દીક્ષા લઈ સાધુ થયો છે, ને ત્રીજું એ કે એ એક પરોણો થયો, તો મ્હારા ઘરમાં તો કોદરાનું અન્ન છે, તે એને કેમ અપાય? મ્હારા ઘરમાં શાળિ તો નથી, માટે મ્હારી ભાભીને ઘેરથી આ કોદરાને બદલે શાળિ લઇ આવું." એમ વિચારી શાળિ (ચોખા) લઈ આવી ક્ષેમંકરસાધુને વહોરાવી. પછી બંધુમતિનો ભર્તાર દેવદત્ત જમવા આવ્યો, ત્યારે બંધુમતીએ પૂછયું. "હે પ્રિય! આજ તો કોદરા જમવાના છે. જમશો કે?" દેવદત્તને શાળિને બદલે કોદરા આવ્યાની વાતની ખબર નહોતી, તેથી તેણે વિચાર્યું. "આ કૃપણ સ્ત્રીએ આજે કોદરા રાંધ્યા લાગે છે, શાળિ રાંધી નથી." એમ ધારી તે તેણીને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. ત્યારે તે બોલી. "તમે મને શા વાસ્તે મારો છો? તમારી બ્હેનજ શાળિ લઇ ગઇ છે અને આ કોદરા મૂકી ગઇ છે."

હવે ધનદત્ત પણ જ્યારે જમવા આવ્યો, ત્યારે તેની સ્ત્રી લક્ષ્મીએ તેને ક્ષેમંકરને વહોરાવતાં બાકી રહેલી શાળિ ગૌરવસહિત પીરસી, ત્યારે તેણે પૂછયું. "હે પ્રિયે! આ શાળિ તેં કયાંથી આણી?" ત્યારે તેણીએ સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે ઉપરથી ધનદત્ત ક્રોધ કરીને બોલ્યો. "હે પાપિણી! તેં શામાટે એમ કર્યું? આપણા ઘરના કોદરા મૂકીને તેં શા માટે ચોખા વહોરાવ્યા? પારકે ઘેરથી તેં શાળિ આણીને મ્હારા ઘરને મલીન કર્યું છે." એમ કહીને તેણે પણ લક્ષ્મીને મારી. આ બન્ને ઘેર બનેલો વૃત્તાંત સાધુએ લોકોના મુખથી સાંભળ્યો; એટલે રાત્રીએ સર્વેને બોલાવીને તેણે પ્રતિબોધ આપીને કહ્યું. "અમારે સાધુઓનેજ એવો આહાર કલ્પે નહીં, પરંતુ તે મેં અજાણતાં ગ્રહણ કર્યો

હતો. કલહ આદિ દોષના સંભવથી ભગવંતેજ તેનો નિષેધ કર્યો છે. પછી તેણે જિન પ્રણીત ધર્મ વિસ્તારસહિત સૌને કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને સૌને સંવેગ થયો, એ ટલે તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કાળે કરીને તેઓ મુક્તિને પામશે.

॥ ઇતિ ક્ષેમકરમુનિની કથા ॥

ક્ષુલ્લકમુનિ.

કુસમપુર નામના નગરને વિષે ચંદ્રગુપ્તરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચાણાક્ય નામનો પ્રધાન હતો. તે નગરને વિષે જંઘાબળરહિત (વિહાર કરવાને અશક્ત) એવા સુસ્થિતઆચાર્ય રહેતા હતા. એકદા ત્યાં દુકાળ પડ્યો, તે વખતે આચાર્યે વિચાર્યું કે, "આ મ્હારા સમૃદ્ધ નામના શિષ્યને સૂરિપદે સ્થાપીને તેને સકળ ગચ્છ સાથે સુભિક્ષ હોય ત્યાં મોકલું." એમ વિચારી તેમણે અંજનસિદ્ધિવિદ્યા સંબંધી વ્યાખ્યાન કર્યું. ત્યારે બે ક્ષુલ્લક શિષ્યોએ અદૃશ્ય કરનારૂં સિદ્ધઅંજન કોઈ પણ રીતે સાંભળ્યું. પછી સમૃદ્ધને આચાર્યપદે સ્થાપન કર્યો. પછી સર્વ શિષ્યોને દેશાંતર મોક લી પોતે એકલાજ ત્યાં રહ્યા. કેટલાએક દિવસ પછી બે ચેલા ત્યાં આવીને તેમની સાથે રહ્યા. સૂરિને જે કંઇ ભિક્ષામાં મળતુ, તે હવે તેઓ તે બન્ને શિષ્ય સાથે વહેંચીને ખાવા લાગ્યા. આમ કરવાથી આહારની અપરિપૂર્ણતાને લીધે સૂરિ દુર્બળ થઈ ગયા. તે જોઇને શિષ્યો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા. "આપણે ભાગ પડાવીએ છી-એ, તેથી ગુરુ ભૂખ્યા રહે છે; માટે આપણે પૂર્વે શ્રવણ કરેલું અંજન આંજીને અદૃશ્ય થઇ ચંદ્રગુપ્તની સાથે ભોજન કરીએ." એમ વિચાર કરી બન્ને શિષ્ય નિરંતર તેની સા થે અદૃશ્યપણે ભોજન કરવા લાગ્યા. તે ઉપરથી ચંદ્રગુપ્ત પણ પોતાને અલ્પ આહાર મળવાથી દુર્બળ થવા લાગ્યો. ચાણાક્યે તેની દુર્બળતાનું કારણ પૂછવા ઉપરથી તેણે જણા વ્યું કે, "મને પરિપૂર્ણ આહાર મળતો નથી." ચાણાક્યે વિચાર્યું. "આને આહાર તો ઘણો પીરસવામાં આવે છે, છતાં તે આહાર અલ્પ મળે છે એમ કહે છે, માટે નિશ્ચે કોઇ અંજનસિદ્ધ પુરુષ આવીને રાજા સાથે જમી જાય છે." એમ કહી એ અંજનસિદ્ધને પકડી કાઢવાને તેણે ભોજનમંડપને વિષે ઈંટનું સૂક્ષ્મ ચૂર્ણ પથરાવ્યું, તો તેમાં તેણે બે જણનાં પગલાં પડેલાં દીઠાં; તેથી તેને નિશ્ચય થયો કે, કોઈ બે મનુષ્ય આવીને જમી જાય છે. એટલે તેણે દ્વાર બંધ કરી બહુ ધૂમાડો કરાવ્યો. પેલા બે શિષ્યોનાં નેત્રને તેથી પીડા થવા લાગી, ને તેમાંથી પાણી નિકળવા લાગ્યુ; તેથી પેલું અંજન ધો-વાઇ ગયું, અને તેઓ રાજા અને મંત્રીની દૃષ્ટિએ પડયા. "આમણે મને વટલાવ્યો." એમ કહીને રાજા તેમની નિંદા કરવા લાગ્યો, પણ ચાણાક્યે તો શાસનની હેલના ન થાય, એટલા માટે સમાધાન નિમિત્તે ઉલટી તેમની સ્તુતિ કરી પ્રશંસા કરી કે, 'અહો રાજા! તને ધન્ય છે કે, આવા બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણ કરનારાઓથી તું પવિત્ર થયો!" એમ કહીને પેલા શિષ્યોને વંદન કરીને તેમને ઉતારે મોકલાવ્યા. પછી રાત્રીએ ચાણાક્ય ઉપા શ્રયે આવીને સૂરિ પાસે શિષ્યની વર્તણુંક કહી બતાવીને બોલ્યો. "આ શિષ્યો શાસનને અપવાદ આપનારા છે." સૂરિએ શિષ્યોને ઠપકો દઇ ચાણાક્યને પણ કહ્યું કે, "તેમાં તો તમારોજ અપરાધ છે; કારણ કે, તમે આ બે ચેલાઓના નિર્વાહને અર્થે કાંઇ ચિંતા કરતા નથી." તે સાંભળી ચાણાક્યે કહ્યું. "હે ભગવન્! આજથી હુંજ એમના અન્ન પાણીની ચિંતા કરીશ." એમ કહી તેમને વંદન કરીને ખમાવ્યા, ને ત્યાંથી જઇ તે સકળ સંઘની પણ અન્ન પાણીની ચિંતા કરવા લાગ્યો. પછી પેલા બે શિષ્યોએ ગુરુ પાસે યોગ્ય આલો યણ લીધું. ને તપશ્ચર્યા કરી તેઓ સ્વર્ગે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવી અનુક્રમે મોક્ષ પામશે. ઇતિ.

બીજા ક્ષુલ્લકમુનિ અને સુલોચના.

ગિરિપુષ્પ નામે નગરને વિષે એકદા સિંહ નામના આચાર્ય સહુપરિવાર સમવસ્યા. એકદા ત્યાં સેવૈયા મોદક (સેવ) મળવાનો અવસર હતો, તે દિવસે પોરશી થયા પછી સર્વ તરુણ સાધુઓ સાથે બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા. તેવામાં તેમનામાંથી એક શિષ્ય બોલ્યો. "આજે આપણામાંથી કોઇ સેવૈયા મોદક લાવી આપશે?" તે સાંભળી ગુણચંદ્ર નામનો એક ક્ષુલ્લકમુનિ બોલ્યો. "હું આણી આપીશ." ત્યારે પેલાએ કહ્યું. "સર્વને ઘી ગોળસહિત એ મોદક મળશે કે તે વિના મળશે?" ગુણચંદ્રે કહ્યું. "જેવી તમારી ઇચ્છા હશે તેવા મળશે." આવી પ્રતિજ્ઞા લઇને ગુણચંદ્ર ક્ષુલ્લક પાત્ર લઇને ભિક્ષાને અર્થે ચાલ્યો, ને કોઈ કણબીના ઘરમાં પેઠો. તો ત્યાં તેણે બહુ મોદક ઘી ગોળ યુક્ત જોયા. તે તેણે ઘરવાળી સુલોચના પાસે માગ્યા. સુલોચનાએ સર્વ પ્રકારે આપવાને ના કહી. તે ઉપરથી ગુણચંદ્રે ક્રોધ કરીને કહ્યું. "હું નિયમ કરૂં છું કે, મ્હારે ત્હારી પાસેથી ઘી ગોળ સહિત આ મોદક ગ્રહણ કરવા." પેલી સુલોચના પણ તે સાંભળી કોપાયમાન થઈ સામું બોલી કે, "જો તું એ ગ્રહણ કરે, તો મ્હારે મ્હારૂં નાક કાપવું." ક્ષુલ્લક પણ, "મ્હારે અવશ્ય તે ગમે તેમ કરીને ગ્રહણ કરવા છે." એમ ચિંતવન કરીને ઘરથી બહાર નિકળ્યો બહાર નિકળી કોઇ જતા આવતાને પૂછયું. "આ ઘર કોનું છે?" પેલાએ કહ્યું. "વિષ્ણુમિત્રનું." ક્ષુલ્લકે ફરી પ્રશ્ન કર્યું કે, "તે હમણાં ક્યાં હશે?" તેનો તેને ઉત્તર મળ્યો કે, "તે સભામાં ગયો છે." એ સાંભળી ક્ષુલ્લકે ત્યાં જઇને પૂછયું. "ભાઇઓ, તમારામાં વિષ્ણુમિત્ર કોણ?" ત્યાં બેઠેલાઓએ તેને સામું પ્રશ્ન કર્યું કે, "અરે સાધુ! ત્હારે વિષ્ણુમિત્રનું શું કામ છે?" ક્ષુલ્લકે કહ્યું. "મ્હારે તેની પાસેથી કંઇ યાચવું છે." તે ઉપરથી તો સૌ હસી પડીને બોલવા લાગ્યા. "અરે સાધુ! એ તો બ્હેનનો ધણી છે! એમાં કાંઇ નથી. એતો મહા કૃપણ છે, તે તને કંઇ આપવાનો નથી. અમારી પાસે માગીશ તો અમે તને કંઇ આપીશું."

એ સાંભળીને ત્યાં તેમની સાથેજ બેઠેલો વિષ્ણુમિત્ર વિચારવા લાગ્યો. "મ્હારી નિંદા ન થાઓ." એમ ધારીને તે ક્ષુલ્લકની પાસે આવી તેને કહેવા લાગ્યો. "હે સાધુ! હું વિષ્ણુમિત્ર છું. ત્યારે જે માગવું હોય તે મ્હારી પાસે માગ. આ લોકનાં હાસ્યવચન તું સાંભળીશ નહીં." ત્યારે પેલા ક્ષુલ્લકે કહ્યું. "જો તું સ્ત્રીને આધીન ગણાવેલા છ પુરુષોમાંનો એકે ન હોય તો ત્હારી પાસે યાચના કરૂં." તે સાંભળીને સભામાં બેઠેલા લોકો પૂછવા લાગ્યા. "એ સ્ત્રીવશ છ પુરુષો કયા? કે જેમાંનો એક તમે આને આશંકો છો? (અટકળો છો, ધારો છો.) પેલા શિષ્યે કહ્યું. એ છ પુરુષો આ પ્રમાણે છેઃ—

શ્વેતાંગુળિ, બકોડાયી, તીર્થસ્નાયી, કિંકર, હદનજ્ઞ અને ગૃધ્રરિખી. એ છએનાં કથાનક છે. તેમાં પહેલાનું કથાનક આ પ્રમાણે છે.

કોઇક ગામને વિષે કોઇક પુરુષ પોતાની સ્ત્રીની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનારો હતો. એ પ્રભાતે ઉઠીને સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! હું ક્ષુધાતુર થયો છું, માટે ભોજન આપ." ત્યારે પેલી સ્ત્રી કહેવા લાગી. "મને આળસ થાય છે, હું તો ઉઠતી નથી; માટે તું ઉઠીને ચૂલામાંથી રક્ષા કાઢી બહાર ફેંકી દઇ પાડોશણને ઘેરથી અગ્નિ લઇ આવી ચૂલામાં મૂકી લાકડાં નાંખીને સળગાવ, ને તેના ઉપર રાંધવાનું વાસણ પણ તું મૂક. પછી (અન્ન પકવ થશે એટલે) હું તને પીરશીશ." બિચારાને તે આ પમાણે કહી પજવતી. તે એ ઉપરથી નિરંતર એમ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં નિત્ય ચૂલામાંથી રક્ષા કાઢવાથી તેની આંગળીઓ શ્વેત થઇ ગઈ! તે જોઇને લોકોએ તેનું શ્વેતાંગુળિ (શ્વેત આંગળીઆળો) એવું નામ પાડયું.

બીજા બકોડ્ડાયી એટલે બક પક્ષીને ઉડાડનારાની કથા આ પ્રમાણે છે.

કોઈ ગામને વિષે કોઈ પુરુષ પોતાની સ્ત્રીના મુખદર્શનનો લાલચુ હતો, ને તેણીનાં આજ્ઞા પ્રમાણે વર્ત્તનારો હતો. અન્યદા પેલીએ કહ્યું "મને આળસ થાય છે, તેથી હું તો સૂની છું; માટે તમેજ જઇને તળાવેથી પાણી ભરી આવો" પેલો તો તેણીના વચનને દેવતાનાં વચન સરખાં જાણીને અભિમાન રાખતો કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! જેવી તું આજ્ઞા કરીશ, તે પ્રમાણે કરવા હું તૈયાર છું." એમ કહી દિવસે તો લોકો જૂએ, તે ભયથી રાત્રીને પાછલે પહોરે ઉઠીને પ્રતિદિવસ જળ ભરી લાવવા લાગ્યો. તેના જવા આવવાથી તેના પગલાના સંચારના શબ્દથી તથા તળાવમાં ઘડો ભરતાં થતા બુદ્બુદ શબ્દથી, ત્યાં તળાવના તીર ઉપરના વૃક્ષ ઉપર સુઇ ગયેલા બકપક્ષીઓ જાગી ઉઠીને ઉડી જવા લાગ્યા. આ વૃત્તાંત લોકોએ જાણ્યો, એટલે તેનું નામ બકોડ્ડાયી એટલે બક પક્ષીને ઉડાડનારો એવું પાડ્યુ.

કિંકરનું વૃત્તાંત એમ છે કે:-કોઈક ગામને વિષે કોઇ પુરુષ પોતાની સ્ત્રીનાં સ્તન-જંઘા આદિના સ્પર્શનો લંપટ હતો, તથા તેણીને વશવર્તી હતો. તે પ્રાત:કાળે ઉઠીને અંજળિ જોડીને કહેતો કે, "હે પ્રિયે! શી આજ્ઞા છે?" ત્યારે તે કહેતી કે, "તળાવથી પાણી ભરી લાવ." એ સાંભળીને તે તળાવથી પાણી લઈ આવતો વળી કહે કે, "પાણી ભરી આવ્યો, હવે બીજું શું કરૂં?" ત્યારે પ્રાણેશ્વરી કહે કે, "કોથળામાંથી ડાંગર કાઢીને ખાંડ, કે રાંધવાના કામમાં આવે." વળી જળ લાવીને મારા પગ ધો." આમ તે કહે, તે પ્રમાણે તે પુરુષ કરવા લાગ્યો. એ આ પ્રમાણે કિં કરોમિ? કિં કરોમિ? (શું કરૂં) એમ તેની સ્ત્રીને પૂછતો, તે ઉપરથી લોકોએ તેનું નામ કિંકર (નોકર) પાડ્યું.

હવે તીર્થસ્નાયીનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે:—કોઇક ગામમાં કોઇ પુરુષ સ્ત્રીને વશવર્તી રહેતો હતો. એકદા તેણે તની સ્ત્રીને કહ્યું, "હે પ્રાણેશ્વરી! મ્હારે સ્નાન કરવાની ઇચ્છા થઈ છે." પેલીએ કહ્યું. "જો એમ હોય તો આમળાં લઇને પથરા ઉપર વાટો, ને પોતીયું પહેરીને અંગે તેલનું મર્દન કરી લ્યો, ને પછી આ ઘડો લઇને તળાવે. ત્યાં નાહી કરીને પાછા આવો ત્યારે એ ઘડો ભરતા આવજો." બિચારાએ મલણુ કામ પોતાને હાથે કર્યું, ને સ્નાન કરીને આવ્યો ત્યારે ઘડો પણ ભરતો આવ્યો! ને ત્યારથી નિરંતર તે એમજ કરવા લાગ્યો. ત્યારે લોકોએ એનું વૃત્તાંત પ્રકટ કરવા સારૂ હાસ્યમાં તેનુ સ્નાયક (સ્નાન કરનારો) નામ પાડ્યું.

પાચમાનું વૃતાંત આ પ્રમાણે:—એક ગામમાં કોઇ પુરુષ પોતાની સ્રીની આજ્ઞામાં રહેતો હતો. તેણે એકદા પોતાની સ્ત્રી પાસે ભોજન માગ્યું, ત્યારે પેલીએ કહ્યું. 'મ્હારી પાસે થાળી લઇને આવ." પેલો પણ "પ્રિયતમા જે આદેશ કરે છે તે પ્રમાણે છે" એમ કહીને થાળી લઇને તેણીની પાસે ગયો. તેમાં તેણીએ ભોજન પીરસ્યું, ને પીરસીને કહ્યું. "હવે ભોજનસ્થાને જઇને જમ્ય." પેલા બિચારાએ તે ઉપરથી પાછા ભોજનસ્થાને જઇને જમવા માંડ્યું. તેણીએ પીરસેલું થઇ રહ્યું ત્યારે તેણે શીરામણ માગ્યું, ત્યારે પણ તેણીએ તેને પોતાના પાસે બોલાવીને પીરસ્યું ને વળી તેને, તેને સ્થાનકે જઇને જમવાનું કહ્યું. આમ તે ગૃધ્ર પંખીની પેઠે રિંખતો ઉત્કંઠાને લીધે થાળી લઇને આવ્યો, ને કોળ પ્રમુખ તેણે ગ્રહણ કર્યા. તેથી લોકોએ તે જોઇને તેનું હાસ્યમાં (ગૃધ્ર ઇવ રિંખતીતિ) ઉપરથી ગૃધ્રરિંખી એવું નામ પાડ્યુ.

હવે છેલ્લું હન્નજનું કથાનક આ પ્રમાણે છે:—કોઇ ગામનાં એક પુરુષ સ્ત્રી મુખદર્શનનો લંપટ હતો, ને તેણીને આધિન પણ હતો. આ દંપતીને અનુક્રમે વિષયસુખ ભોગવતા એક પુત્ર થયો [illegible] ને [illegible] ઘણીનિ [illegible]

તેથી પાલણું તથા પોતાનું વસ્ત્ર ખરડી મૂક્તો, તેથી સ્વામીને તેની સ્ત્રી કહેતી. "જાઓ સ્વામીજી, આ પાલણું, બાળોતીઆં આદિ ધોઈ લાવો." સ્વામીનાથ તો 'પ્રિયા બોલે તે તહત્' એમ કરીને સર્વ કામ કરતા. લોકોએ એ જાણ્યું તેથી "એને બાળકનું હદન એટલે મળ મૂત્રાદિ સાફ કરવું તે આવડે છે" એમ કહી તેનું હદનજ્ઞ એવું નામ પાડયું."

પેલા ક્ષુલ્લકનાં આવાં છએ કથાનકો સાંભળીને તો પર્ષદાના સર્વ લોકો ખૂબ હસી પડ્યા, ને કહેવા લાગ્યા. "અરે સાધુ! તમે કહ્યા તે છએ પુરુષોના ગુણ એનામાં છે, તેથી એ પણ સ્ત્રીને વશ છે." તે સાંભળીને વિષ્ણુમિત્રે કહ્યું. "હું એ છ પુરુષો જેવો નથી, માટે હે સાધુ! તું ત્હારે મ્હારી પાસે માગ." ત્યારે ક્ષુલ્લકે કહ્યું. "મને ઘી ગોળ સહિત મ્હારૂં પાત્ર ભરાય તેટલી સેવ આપ." વિષ્ણુમિત્રે કહ્યું. "ચાલ આપું." એમ કહી તે તેને હાથે ઝાલી પોતાના ઘર ભણી ચાલ્યો, ઘર આવ્યું ત્યારે વિષ્ણુમિત્રને સાધુએ કહ્યું. "પહેલાં હું ત્હારે ઘેર આવી ગયો છું, પણ ત્હારી સ્ત્રીએ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે 'હું તને કંઇ પણ આપું નહીં.' માટે હવે ત્હારૂં બોલ્યુ પાળ." વિષ્ણુમિત્રે કહ્યું. "જો એમ બન્યું હોય તો હમણાં જરા દ્વાર પાસે ઉભા રહો" પછી હું તમને બોલાવીશ." પછી વિષ્ણુમિત્રે અંદર જઇને પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું. "પ્રિયે! સેવ રાંધી છે કે? ગોળ ઘી પણ મેળવ્યા છે કે?" પ્રિયાએ કહ્યું. "સર્વ સજ્જ કરી મૂક્યું છે." વિષ્ણુમિત્રે કહ્યું. "ચાલ, બતાવ જોઇએ." પછીપેલીએ રસવતી પ્રગટ કરી. ત્યારે તેણીને ગોળ લાવવાને બ્હાને તેણે મેડા ઉપર ચઢાવી ને પછી નીસરણી લઇ લીધી. પછી બહારથી ચેલાને બોલાવીને તેના પાત્ર પ્રમાણે સેવ વહોરાવી ને ઘી ગોળ પણ વહોરાવવા માંડ્યા. એટલામાં ગોળ લઇને સુલોચના આવીને મેડેથી ઉતરવાનું કરે છે, પણ નીસરણી દીઠી નહીં! એટલે વિસ્મય પામી આમ તેમ દૃષ્ટિ ફેરવે છે, તો ત્યાં તેણે પોતાના સ્વામીને પેલા ક્ષુલ્લકને ઘી ગોળસહિત સેવ વહોરાવતાં જોયો. એટલે તેણીએ વિચાર્યું. 'આ અભિમાની ચેલાએ મ્હારૂં માન મૂકાવ્યું.' તેથી તે કહેવા લાગી. "અરે! એને દેશો માં. દેશો માં." એમ ગાઢ સ્વરે કહેવા લાગી. પણ પેલો ક્ષુલ્લક તો તેણીના સામું જોઇને નાક ઉપર આંગળી મૂકીને ઈસારો કરવા લાગ્યો. "મે ત્હારૂં નાક કાપ્યું છે." એમ કહી સેવ બનાવી પોતાની વસતિ પ્રત્યે ગયો.

અનુક્રમે એ વિષ્ણુમિત્રે પણ ગુરુ પાસે જઈ જિનેંદ્રોક્ત ધર્મ શ્રવણ કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, ને ચિરકાળપર્યંત સંયમ પાળી તે સ્વર્ગે ગયો. ત્યાંથી તે મોક્ષે જશે. પેલો ક્ષુલ્લક મુનિ પણ મન વચને ચરિત્ર પાળી મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ બીજા ક્ષુલ્લકમુનિ અને સુલોચનાની કથા ॥

कृपण.

શંખસમૃદ્ધ નામના નગરને વિષે ધનદેવ નામનો ભિક્ષુપાસક રહેતો હતો. તે પોતાને ત્યાં ભિક્ષાને અર્થે આવેલા સાધુઓને કિંચિત્‌માત્ર દાન આપતો નહીં. એકદા તે નગરમાં ચતુર અને તરુણ સાધુઓનો એકત્ર મેળાપ થયો. તેઓ પરસ્પર વાતો કરવા બેઠા. "અહિં જે ધનદેવ રહે છે, તે કૃપણ છે; તે સાધુઓને કંઈ પણ આપતો નથી. તો આપણામાં કોઇ સાધુ એવો છે, કે જે એની પાસેથી ઘી, [illegible]?" તે સાંભળી તેમનામાંથીજ એક બોલ્યો. "જો ઈચ્છા હોય તો મને [illegible] તેને વસ્તુ તેની પાસેથી અપાવું." [illegible] એટલે તે જઇને [illegible] એટલે પેલો ધનદેવ આવીને સાધુઓને પૂછ્યું.

"આપને શું જોઇએ છીએ ?" સાધુઓએ કહ્યું. "અમારે ઘી, ગોળ, વસ્ત્ર પ્રમુખનો ખપ છે." તે ઉપરથી તે સર્વ પુષ્કળ રીતે તેણે યતિઓને આપ્યાં. ત્યાર પછી પેલા સાધુએ વિદ્યા સંહરી લીધી. પછી જ્યારે જાતિસ્વભાવથી ધનદેવ ઘી ગોળની સંભાળ લેવા જાય છે, તો તે તેણે દીઠાં નહીં. ત્યારે તો "આ મ્હારાં ઘી ગોળ કોણ લઇ ગયું ? કોઇએ મને છેતર્યો છે !" એમ કહી કહીને તે વિલાપ કરવા લાગ્યો પણ જ્યારે લોકોએજ તેને કહ્યું કે, "તેં પોતેજ એ વસ્તુઓ યતિઓને આપી છે, ને વૃથા કેમ બોલે છે ?" ત્યારે તે મૌન ધારણ કરીને રહ્યો પછી તો તેણે ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળી અનુક્રમે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી સર્વ કર્મ ક્ષય થયે મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ કૃપણની કથા ॥

આષાઢભૂતિ.

રાજગૃહ નામના નગરને વિષે સિંહરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેજ નગરમાં વિશ્વકર્મા નામે નટ રહેતો હતો. તેને બે અતિ સ્વરૂપવાન પુત્રીઓ હતી. એકદા આ નગરને વિષે વિહાર કરતા કરતા ધર્મરુચિસૂરિ આવ્યા. તેમને મહાબુદ્ધિનો નિધાન એવો આષાઢભૂતિ નામે શિષ્ય હતો. તે ભિક્ષાને અર્થે નગરમાં ફરતાં ફરતાં વિશ્વકર્માનટના ઘરને વિષે ગયો, ત્યાં તેને એક મોદક મળ્યો. તે લઇ તે દ્વાર પાસે આવ્યો. ત્યારે તેને વિચાર થયો કે, "આ મોદક તો ગુરુને જોઇશે, માટે ચાલ, હું રૂપ પરાવર્ત્તન કરીને (ફેરવીને) મ્હારે અર્થે એક બીજો માગી આવું." એમ કહી રૂપ બદલી ઘરને વિષે જઇને બીજો મોદક માગી આવ્યો. વળી દ્વાર પાસે આવ્યો, એટલે વિચાર થયો કે, "આ મોદક તો ઉપાધ્યાયને કામ આવશે.' એમ ધારીને તે ક્ષુલ્લક (બાળક) નું રૂપ ધારણ કરીને ત્રીજો મોદક માગી આવ્યો. વળી તેણે વિચાર્યું કે, "આ ત્રીજો મોદક તો સાધુના ખપનો છે; માટે એક ચોથો જોઇએ." એમ વિચારી કુષ્ટિનું રૂપ ધારણ કરીને ચોથો પણ માગી આવ્યો.

આ સાધુએ આવાં આવાં રૂપ કર્યાં, તે માળ ઉપર બેઠેલા વિશ્વકર્માએ જોયાં; એટલે તેણે વિચાર્યું કે, "આવો કળાવાન્ આપણા કુળમા કોઈ નથી." એથી તેને એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ કે, "મ્હારી બે પુત્રીઓ પાસે એને ક્ષોભ પમાડાવી તેને અહિં રાખું." એમ ધારી તેની પાસે આવી તેને પાત્ર ભરીને મોદક વહોરાવ્યા, ને માયે કહ્યું કે, "મહારાજ! અમારા ઉપર આવો અનુગ્રહ કરી ભિક્ષાને અર્થે સદાય આવજો." પછી આષાઢભૂતિ ગયો એટલે વિશ્વકર્માએ, તે સાધુએ વિદ્યાબળથી નાના પ્રકારનાં રૂપ કર્યાં હતાં, તે સર્વ પોતાના કુટુંબને કહી બતાવ્યું. ને પોતાની પુત્રીઓને કહ્યું કે, "તમારે તે ભિક્ષા લેવા આવે ત્યારે એવો સ્નેહ બતાવવો કે, તે અંતે તમને વશ થઇ જાય." પછી તો તે જ્યારે જ્યારે ભિક્ષા લેવા આવે, ત્યારે ત્યારે તેના એવા ઉપચાર કરવા માંડ્યા કે, તે આષાઢભૂતિ તો વશ થઇ ગયો! ને બોલ્યો કે, "ગુરુની આજ્ઞા માગીને હું અહિં આવીશ." પછી તેણે પોતાનો અભિપ્રાય ગુરુને જણાવ્યો. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "હે વિવેકી! ત્હારે એવું કરવું ઘટતું નથી." પણ આષાઢભૂતિએ કહ્યું. "હે ભગવન્! મ્હારે કોઇક પૂર્વનો અનાર્ય કર્મોદય થયો જણાય છે. કે જેથી હું ત્યાં ગયા વિના રહી શકતો નથી." એમ કહી રજોહરણને ગુરુના પાસે મૂકીને ને, ગુરુને વંદન કરી લાજ વિનાનો, પાછે પગલે ચાલ્યો. વિશ્વકર્માએ તેને આવતો જાણીને કહ્યું, "આ મ્હારી

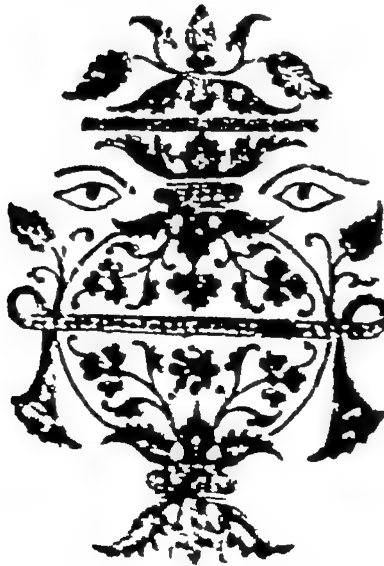
બન્ને પુત્રીઓ તને સોંપું છું." એમ કહી તેને તે પરણાવી. પછી તેણે પોતાની પુત્રીઓને કહ્યું. "જે આવી સ્થિતિમાં રહેતાં છતાં પણ, નિત્ય ગુરુનું સ્મરણ કરે, તેની નિયમા ઉત્તમ પ્રકૃતિ જાણવી. માટે તમારે મદ્યપાનથી દૂર રહી નિરંતર એના ચિત્તને અનુસરીને ચાલવું. નહિં તો એ વિરક્ત થઇને જતો રહેશે. એ કળાવાન્ હોવાથી આપણા ઘરને વિષે અથાગ લક્ષ્મી આવશે." હવે સર્વ કળામાં કુશળ એવો આષાઢભૂતિ તો સર્વ નટોનો અગ્રણી થયો, ને પોતાની કળા બતાવીને તે બહુ બહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા લાગ્યો. એકદા રાજાએ સર્વ નટોને બોલાવીને કહ્યું. "અર્થ નિર્મહલં નાટક કરી બતાવો." એટલે સર્વ નટો પોતપોતાની સ્ત્રીઓને ઘેર મૂકીને રાજમંદિરે આવ્યા. ત્યાં અનેક નટોએ ભૂપતિ સમક્ષ પોત પોતાની કળા બતાવી. તેમને તેણે બહુ દ્રવ્ય આપ્યું.

અહિં પાછળ આષાઢભૂતિને ત્યાં એમ બન્યું કે, તેની બન્ને સ્ત્રીઓએ "પોતાનો ભર્તાર રાજદરબારમાં ગયો છે, ને આખી રાત્રી ત્યાંજ રહેવાનો છે." એમ ધારી ખૂબ મદ્યપાન કર્યું. મદ ચડવાથી ચેતનારહિત થઇ, એટલે તેણીઓનાં વસ્ત્ર નિકળી પડ્યાં, ને તેણીઓ જઇને ઉપલી ભૂમિકાએ સૂઇ ગઇ. એવામાં દરબારમાં પરરાજ્યનો દૂત આવવાથી રાજાનું ચિત્ત વ્યાકૂળ થયું, એટલે "હમણાં નાટકનો અવસર નથી" એમ કહી પ્રતિહારે સર્વ નટોને રજા આપી. આષાઢભૂતિ પણ પોતાને ઘેર આવી ઉપલી ભૂમિકાએ ચઢવા લાગ્યો, તો તેણે પોતાની બન્ને સ્ત્રીઓને વસ્ત્રરહિત સ્થિતિમાં ભયંકરરૂપે દીઠી; એટલે તે મહાપુરૂષ ચિંતવવા લાગ્યો. "અહો! હું મૂઢ ઠર્યો! હું અવિવેકી ઠર્યો! અહો! શું મ્હારૂં દુષ્ટ વિલસિત કે આવા અશુચિના ભંડાર અને અધોગતિના નિબંધનને અર્થે, આ લોક ને પરલોકનું કલ્યાણ કરવાવાળું અને કર્મક્ષય થયે મુક્તિપદને આપનારૂં એવું ચારિત્ર મેં ત્યજી દીધું! તોપણ હજુ કંઇ જતું રહ્યું નથી. ચાલ, ત્યારે ગુરુ મહારાજ પાસે જઇ ફરી ચારિત્ર અંગીકાર કરી પાપરૂપ કચરાને ધોઉં." એમ વિચારી તે ઘરમાંથી નિકળી ગયો. વિશ્વકર્માએ તેને જતાં જોયો. તેના ચેષ્ટિત ઉપરથી તો જાણ્યું કે, 'એ સંસારથી ફરી વિરક્તભાવ પામ્યો જણાય છે." એમ ધારી પુત્રીઓને જગાડી તિરસ્કાર કરવા લાગ્યો. "હે દુરાત્મકે! હે હીનપુન્ય ચૌદશ પૂનમે જન્મેલીઓ! તમારૂં આવું દુષ્ટ વિલસિત જોઇને તમારો સકળ કળામાં કુશળ એવો ભર્તાર વિરક્ત થઇને જતો રહે છે. જો તમારામાં શક્તિ હોય તો તેને પાછો બોલાવો. નહિંતર તેની સાથે મારી આજીવિકાનું સાધન ગયું." એ સાંભળીને બન્નેએ સંભ્રમમાં વસ્ત્ર પહેરી લીધાં ને તેની પાછળ દોડતી ગઇ. અને તેને ચરણે નમીને કહેવા લાગી. "હે સ્વામિન્! અમારો એક અપરાધ ક્ષમા કરો, ને પાછા વળો. અમે તમારા ઉપર અનુરક્ત

અંત વિગેરે કર્યા. પછી તેણે નાટકમાં, ભરતે છ ખંડ કેવી રીતે સાધ્યા? કેવી રીતે ચાદ રત્ન અને નવ મહાનિધિ મેળવ્યાં? કેવી રીતે તેને આરિસાભવનમાં બેઠા છતાં કેવળજ્ઞાન પ્રકટ થયું? અને તેણે કેવી રીતે પાંચસો રાજપુત્રોની સંગાથે ચારિત્ર અંગિકાર કર્યું? તે સર્વ ભજવી બતાવ્યું. તે જોઇ રાજા તથા અન્ય સર્વ લોકો બહુ સંતોષ પામ્યા, ને સર્વેએ તેમને, હાર, કુંડળ, ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણ પ્રમુખ આપ્યાં. પછી તો સર્વને ધર્મલાભ દઇને આષાઢભૂતિએ પાંચસોએ રાજપુત્રોના પરિવારસહિત ચાલવા માંડયું. તે જોઇ રાજાએ તેને "એ શું વળી?" એમ કહીને વાર્યા. ત્યારે તેણે કહ્યું. "શું ભરતચક્રવર્તિ પ્રવ્રજ્યા લઇને પાછા ફર્યા હતા, તે હું પાછો આવું?" એમ કહી તે અને તેનો પરિવાર આરિસાભવનમાં પોતપોતાનાં પ્રતિબિંબ જોઇને શુભભાવે કેવળજ્ઞાન પામ્યા. પ્રત્યેકે પોતપોતાનાં આભરણો પોતાની સ્ત્રીને આપ્યાં. તે તેણીઓને દરેકને આજીવિકાનાં સાધન થયાં. પેલા નટોનું પણ શુદ્ધ ચારિત્ર થયું. તેઓ ગુરુ પાસે ગયા. ફરી વિશ્વકર્માએ તેજ નાટક કુસુમપુરનગરમાં ભજવ્યું. તેમાં પણ પાંચસો ક્ષત્રિઓએ દીક્ષા અંગિકાર કરી: એટલે રાજાએ વિચાર્યું કે, "જો આ પ્રમાણે સૌ પ્રવ્રજ્યા લીધા કરશે, તો નિઃક્ષત્રી પૃથ્વિ થશે." એમ કહી તેણે નાટ્યપુસ્તકને અગ્નિમાં નાંખી દીધું. ત્યાર પછી ફરી તેવું નાટક થયું નહીં.

॥ ઇતિ આષાઢભૂતિની કથા ॥

॥ इति श्रीमत्तपागच्छाधिराज श्री मुनिसुंदरसूरि शिष्य पंडित श्री शुभशीलगणिविरचितं भरतेश्वरबाहुबलिवृत्तौ प्रथमसाधव्यधिकार समाप्तः ॥

॥ श्री ॥

भरतेश्वरबाहुबलिवृत्ति

भाषांतर.

उत्तरार्द्ध.

મહા સતીઓનાં ચરિત્રો.

મૂળગાથા.

सुलसा चंदनबाला, मणोरमा मयणरेहा दमयंति ॥
नमयासुंदरि सीया, नंदा नद्दा सुनद्दा य ॥ ८ ॥

સુલસા, ચંદનબાળા, મનોરમા, મદનરેખા, દમયંતી, નર્મદાસુંદરી, સીતા, નંદા, ભદ્રા, અને સુભદ્રા. એ દસ મહાસતીઓની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૮)

सुलसा.

જે પ્રાણી ભાવસહિત શુદ્ધ સમકિત પાળે છે, તે પ્રાણી સુલસાની પેઠે યોગ્ય એવા સત્કર્મની નિવૃત્તિને બાંધે છે. અર્થાત્ તિર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કરે છે.

જંબૂદ્વીપને વિષે આવેલા ભરતખંડના વિભૂષણરૂપ રાજગૃહ નામા નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ધર્મનાં અને વ્યવહારનાં બન્ને કાર્ય કરતો તથા ન્યાયપૂર્વક પૃથ્વિનું પાલન કરતો, તે આલોક તેમજ પરલોકને અર્થે વધતી જતી સુખ સંપત્તિને મેળવતો હતો. તેને સુનંદા આદિ બહુ સ્ત્રીઓ હતી. સુનંદાને ઉત્પાતિકી, વિનયિકી, કાર્મિકી અને પારિણામિકી એ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિનો નિધાન એવો અભયકુમાર નામનો પુત્ર હતો.

હવે એજ નગરને વિષે સમૃદ્ધિવાન અને ગુણરૂપી મણિનો ભાજન એવો નાગ નામનો રથિક રહેતો હતો, તેને શ્રેષ્ઠ શીળગુણે શોભતી સુલસા નામે સ્ત્રી હતી. આ નાગરથિકે એકદા શ્રી ગુરુની સન્મુખ એવો નિયમ કર્યો કે, "હવે મ્હારે કદાપિ બીજી સ્ત્રી કરવી નહીં." એ દંપતી પરસ્પર સ્નેહયુક્ત હતાં. ગુણવાન્, સદ્ભાગ્યવાન્ અને વળી ધર્માનુરક્ત તથા શુભ ભાવયુક્ત થઇ સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરતાં હતાં. એ નાગરથિક શ્રેણિક રાજાની સેવા કરતો હતો.

અન્યદા તે નાગરથિક કોઇ દેવકુમારતુલ્ય શ્રેષ્ઠીના પુત્રોને આંગણામાં લાલન પાલન સહિત રમતા જોઇ ચિંતવવા લાગ્યો કેઃ-"અહો! જ્યાં સ્વજનોની સારી રીતે સંગતિ ન હોય, જ્યાં ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકો ન હોય, જ્યાં ગુરુ ગૌરવની ચિંતા ન હોય, તેવાં ઘરોને ઘર ન જાણવાં. હા! મ્હારે આવા પ્રકારનો વિભવ છતાં સંતતિ નથી તે સારૂં નહીં." એમ કહી તે ચિંતા કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કેઃ-જ્યાં સુધી બહુ દ્રવ્ય હોતું નથી, અર્થાત્ થોડું દ્રવ્ય હોય છે, ત્યાં સુધી બહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાની ચિંતા થાય છે; અને વળી તે દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તેનું રક્ષણ કરવાની ચિંતા રહે છે; આમ માણસોનાં મન સદા પાપથી વ્યગ્રજ રહે છે. જ્યાંસુધી લાવણ્ય અને ચાતુર્યયુક્ત સ્ત્રી પ્રાપ્ત થતી નથી, ત્યાંસુધી પુરુષ પણ તેને મેળવવા દુઃખી થયા કરે છે. વળી તે મળે છે, ત્યારે પણ પુરુષને પુત્ર મેળવવાની ઇચ્છા દુઃખી કરે છે. વળી ધનાઢ્ય, કલત્રવાન્, પુત્રવાન્, અને બહુ જનોએ આશ્રિત એવો સમર્થ પુરુષ પણ, કાષ્ટ જેમ વૃક્ષ જાતિના કીડાથી પરાભવ પામે છે, તેમ રાગ અને શોકથી બળરહિત થઇ જાય છે."

આવા આવા વિચાર આવવાથી નાગરથિકનું મુખ શ્યામ થઇ ગયું. પતિનું એવું વદન જોઇને સુલસાએ પૂછયું. "અહો પ્રાણેશ! આપ વંધ્યાટવીના એકલા પડી ગએલા હસ્તીની પેઠે શું ચિંતવો છો? રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થએલા રાજપુત્રની પેઠે આજ કેમ શ્યામ વદન જણાઓ છો? શું રાજાએ આપનું અપમાન કર્યું છે? અથવા કોઇએ કંઇ આપની વિરુદ્ધ વાર્તા કહી છે? શું થયું છે? કોઇ અભિષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ થયો છે?

આપના ચિત્તને વિષે જે ચિંતા હોય તે કહો." પ્રિયાનાં આવાં વચન શ્રવણ કરીને નાગરથિક હર્ષાને બોલ્યો. "હે પ્રિયે! મ્હારે ત્હારાથી છાનું કંઇ નથી, કે જે ત્હારી પાસે ન કહેવાય. તને અદ્યાપિ પુત્ર થયો નહીં, એ મને બહુ દુઃખ લાગે છે. સકળ કાર્યમાં કૂશળ અને અધિક સત્યવાન્ એવો એકજ પુત્ર હોય, તો પછી વધારે શા કામના છે? ચંદ્રમા એકલો છતાં સર્વ દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે, જે કરવાને તારાઓના સમૂહ પણ અસમર્થ છે. વળી સ્ત્રીઓ પુરુષને પુત્રરૂપી ફળ આપનારી છે." સુલસાએ કહ્યું. "હે નાથ! જિનવાણી જાણીને એવો શો ખેદ કરો છો? જેને પુત્ર હોય તે નરકે ન જાય, એવો કંઈ નિયમ નથી. હે સ્વામિન્! કોઈ ગુણાઢ્ય નર પણ પોતાના માતા પિતાને નરકે જતાં રક્ષણ કરી શકતો નથી. કહ્યું છે કે—પિતા, માતા, પુત્ર, પુત્રી, બાંધવો, દ્રવ્ય, કે ભર્તાર, કોઈ મનુષ્યને નરકમાં પડતો બચાવી શકતું નથી; ફક્ત ધર્મજ એ કાર્ય કરવાને સમર્થ છે. પુત્રના પરિવારવાળા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તિને પણ કર્મના વશથી અંધાવસ્થા ભોગવવી પડી, શ્રી કૃષ્ણને પણ નરકમાંજ જવું પડ્યું, તેનાએ પુત્રો તેને રાખી શક્યા નહીં. પુત્રોમાં ને પુત્રોમાંજ ધૃતરાષ્ટ્રનું ગોત્ર ક્ષીણ થઈ ગયું, પૌલસ્ત્ય (રાવણ) નો વંશ પણ પુત્રીથીજ કલંકિત થયો, અને છ ખંડ પૃથ્વિનો સ્વામિ સગરચક્રવર્તિ પણ (સાઠ હજાર) પુત્રના દુઃખને લીધેજ મૃત્યુ પામ્યો. બહુ પુત્રો કંઈ સ્વર્ગ કે મોક્ષ આણી આપતા નથી; આત્માનીજ કરણી તે મેળવી આપવાને સમર્થ છે. ફક્ત પુત્રોના ગુણે કરીને તો ધીર પુરુષો સંસારસમુદ્રનો માર્ગ પ્રવર્તાવે છે."

પ્રિયાનાં આવાં વચનો સાંભળીને નાગરથિક બોલ્યો. "હે પ્રિયે! તેં જે કહ્યું તે સત્ય છે, પણ સંસારમાં (સારા અથવા નરસા) પુત્ર વિના માત પિતાનું મન ધીરજ ધરતું નથી. વળી જેમ બાંધવ વિના દિશાઓ શૂન્ય લાગે છે, જડ પુરુષોનાં ચિત્ત પણ જેમ સદા શૂન્યકાર જણાય છે, નિર્ધન જનોને સમસ્ત વિશ્વ શૂન્ય છે, તેમ અપુત્રીઆ માણસોને ગૃહ શૂન્ય જણાય છે. જેને વિષે ક્યારે પણ સ્વજનનું આગમન નથી, જેને વિષે અધિક ગુણવાળાઓનું ગૌરવ નથી, અને જેને વિષે ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકો નથી, એવાં ગૃહો તે નકામાંજ છે. સંસારને વિષે વસતા જનોને ત્રણ વિશ્રામસ્થાન કહ્યાં છે. પ્રિય સ્ત્રી, વિનયવંત પુત્ર, અને સર્વ ગુણે કરીને ઉત્તમ એવી સત્સંગતિ. વળી જેમ ચંદ્રરૂપી દીપકથી રાત્રીને વિષે સર્વ પદાર્થ પ્રકટ થાય છે, તથા સૂર્યરૂપી દીપકથી દિવસને વિષે સર્વ વસ્તુઓ પ્રકાશિત થાય છે, તેમ સુપુત્રરૂપી દીપકથી માણસના પૂર્વજો પ્રકટ થાય છે. જેમ અધિક વાસયુક્ત ચંદન તરુથી વન સુવાસિત થઇ રહે છે, તેમ મ્હોટા ભાગ્યે પ્રાપ્ત થએલા એકજ સુપુત્રથી વંશ ઉજ્વળ થાય છે. આ લોકમાં પુત્રને લીધે ઉત્કૃષ્ટ ભાવને પામેલા માતા પિતાઓની કીર્તિ સ્થિરતાપણું પામે છે. જેમ કે સગરચક્રવર્તિની કીર્તિ પુત્રોએ કરીને સાગરરૂપ સ્થિર થઇ."

પતિનાં આવાં વચન સાંભળીને સુલસા બોલી:—"હે સ્વામિનાથ! મ્હારા ઉદરથી બાળકની ઉત્પત્તિ થશે નહીં એમ લાગે છે; માટે આપ બીજી સ્ત્રી કરો. તે પુત્ર પ્રસવશે, એટલે આપ પુત્રવાન્ થશો." ત્યારે પતિએ કહ્યું. "હે પ્રાણેશ્વરી! જો કોઇ મને રાજ્ય સહિત પોતાની પુત્રી આપે, તોપણ હું તે બીજી સ્ત્રીને ઇચ્છતો નથી. ક્ષીરને મૂકીને ઘેંશના મ.જની કોણ વાંછા કરે? જો આ ભવમાં ત્હારા થકી પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે તો ભલે, નહિં તો પુત્ર વિના રહીશું."

સ્વામિએ આમ કહ્યું, એટલે સુલસા ચિંતવવા લાગી. "માણસોને ધર્મ એજ કલ્પવૃક્ષ, એજ ચિંતામણિ, એજ કલ્પલતા, અને એજ કામધેનુ કહ્યા છે. મૂઢ પુરુષો આવા સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનારા ધર્મને ત્યજીને બીજે રક્ત થાય છે. વળી ઉત્તમ કૂળ, પર

સ્પર પ્રેમ, આયુષ્યની દીર્ઘતા, દેહને વિષે પટુતા (પાંચે ઇંદ્રિયોથી પૂર્ણતા), અભિષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ, ગુણને વિષે અનુરાગ, સત્પુત્રનો લાભ, તથા લોકને વિષે પ્રભુતા; એ સર્વ ધર્મથી થાય છે. એટલુંજ નહિં પણ ગૃહને વિષે લક્ષ્મી, મુખને વિષે સુભાષિત વાણી, બાહુને વિષે વીર્ય, હાથને વિષે દાન, અંગને વિષે સૌભાગ્ય, હૃદયને વિષે અમૃત, અને વક્ષસ્થળ (હૃદય) ને વિષે કીર્તિ; એ સર્વનું કારણ પણ ઉજ્વળ એવો ધર્મજ છે. હે ચિત્ત! નિત્ય બીજાઓની મનોહર વસ્તુઓને જોઇને તું વૃથા ખેદ ન કર, જો ત્હારે તે અભિષ્ટવસ્તુ જોઇતી હોય તો તું પુન્ય કર; કારણ કે, પુન્ય વિના ઇષ્ટ અર્થ પ્રાપ્ત થતો નથી." એવો વિચાર કરીને સુલસા ધર્મકાર્યને વિષે વિશેષે તત્પર થઈ, જિનપૂજા કરવા લાગી; અને ચતુર્વિધ આહાર સત્પાત્રને વિષે આપવા લાગી. વળી બ્રહ્મચર્ય, ભૂમિ ઉપર શયન, અને આંબિલનો તપ કરવા લાગી.

એવામાં ઇંદ્રે તેણીનું આવું સત્વ અવધિજ્ઞાનવડે જાણીને, પોતાની સભામાં તેણીની પ્રશંસા કરી કે, "હમણાં મૃત્યુલોકને વિષે સુલસા નામની શ્રાવિકા છે, તે એવી છે કે, તેણીને કોઇ ધર્મકાર્યથી ચળાવી શકે તેમ નથી." ઇંદ્રનાં આવાં વચન સાંભળીને હરિણગમેષીદેવ સુલસાની પરિક્ષા કરવાને અર્થે સ્વર્ગથી ત્યાં આવ્યો. બે સાધુઓનું રૂપ કરીને તે નાગરથિકને ઘેર ગયો. બે સાધુઓને આવતા જોઇને સુલસા હર્ષ પામી ઉભી થઈ, ને ચિત્તને વિષે તે વિચારવા લાગી. "પૂર્વનાં પાપને દૂર કરવામાં હેતુરૂપ અને ભવિષ્યમાં થનારા ઉચ્ચફળના લાભને દર્શાવનારા અને સર્વ તિર્થમય એવા જે સાધુ, તે કદી પોતાના ચરણકમળથી અભવ્યજીવના ગૃહને પાવન કરતા નથી. વળી મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કર્યાનું ફળ એજ છે કે, અતિથિસંવિભાગ કરવો; (જમતી વખતે ભોજનમાં અતિથિનો ભાગ પાડવો). કારણ કે, જે પોતાનાજ ઉદરની પૂરણા કરવી છે, તે તો ખરેખર પશુઓનુંજ લક્ષણ છે. વળી મુનિને આપતાં બાકી રહે તેજ (આપણો) આહાર ગણવો, પાપ ન કરવું એનું નામ પ્રાજ્ઞતા, કોઇનું કાર્ય પરોક્ષ રીતે કરી આપવું તેનું નામ મિત્રતા, અને દંભ વિના આચરવો તેજ ધર્મ."

દાન દેવામાં પ્રવીણ એવી સુલસા એમ ચિંતવીને બે હસ્ત જોડીને સાધુઓને નમી પોતાને કૃતાર્થ માનતી વિનંતી કરવા લાગી. "હે સાધુ! આપે આપના આગમનથી મ્હારૂં ઘર પવિત્ર કર્યું છે; આપને જે કાર્ય હોય તે આપ નિવેદન કરો." યતિએ કહ્યું. "ત્હારા ઘરમાં લક્ષપાક તેલના કુંભ (ઘડા) સાંભળ્યા છે, તો અમારામાંથી બાહુ સાધુઓ ગ્લાની પામી ગયા છે, તેમની ચિકિત્સાને અર્થે એ આપ" તે સાંભળી હર્ષિત સુલસા એક કુંભ લઇ બહાર આવી, તેવામાં તે દેવે અન્યરૂપ કરી અદ્રશ્ય રહી તે તેલનો કુંભ પાડી નાંખી તેલ ઢોળાવી નાંખ્યું. એમ સુલસાએ બીજો, ત્રીજો, ને ચોથો કુંભ આણ્યો, તે સર્વે એ દેવે પાડીને ભાગી નાંખ્યા; તોપણ સુલસાના મનમાં કિંચિત્માત્ર ખેદ થયો નહીં. તેથી તે દેવ પ્રકટ થઇને બોલ્યો. "હે સુલોચના! તને ધન્ય છે! ઇંદ્રે ત્હારી ધર્મને વિષે સ્થિરતાનું જેવું કીર્તન સભાને વિષે કર્યું હતું, તેવુંજ મેં આજ જોયું છે. હું હરિણગમેષીદેવતા ત્હારી પરિક્ષા કરવાને આવ્યો હતો. હું ત્હારા ઉપર સંતુષ્ટ થયો છું. માટે વચન માગ.' ત્યારે સુલસા બોલી "હે દેવ! તું ઇંદ્રનો સેનાપતિ છે, તો જ્ઞાનબળથી મ્હારો મનોરથ જાણે છે" એમ સાંભળીને દેવતાએ [illegible] હિત તેણીને બત્રીસ ગુટિકા (ગોળીઓ) આપીને કહ્યું. "ત્હારે [illegible] ગુટિકા ખાવી, એના પ્રભાવથી તને બત્રીસ પુત્રો થશે. જ્યારે તને [illegible] આવી પડે, ત્યારે તું મ્હારૂં સ્મરણ કરજે. [illegible] એમ કહીને દેવતા [illegible] સ્થાનકે ગયો. [illegible]

એકદા ઋતુકાળ પ્રાપ્ત થયે છતે ધર્મશીળા સુલસા ધ્યાવા લાગી કે:—"મ્હારે ઘણા પુત્રોને શું કરવા છે? જો એકજ પુન્યવાન્ અને સર્વજ્ઞની પૂજા કરનારો પુત્ર પ્રાપ્ત થાય, તો તે એકથીએ સુખ પ્રાપ્ત થશે. બત્રીશ ગૂટિકાના ભક્ષણથી બત્રીશ પુત્રો થાય તેનાં મળમૂત્રાદિથી મને ધર્મકાર્યમાં બહુ વિઘ્ન નડે; માટે જો એકજ બત્રીશ લક્ષણયુક્ત પુત્ર થાય તો બહુ સારૂં. બહુ પુત્ર કરતાં કાર્ય કરવાવાળો એકજ પુત્ર થાય તે સારો. ચંદ્રમા એકલો છતાં દિશાઓને તેજોમય કરે છે, પણ સમૂહમંધ તારા કરી શકતા નથી. સદા ઇચ્છિત દાન દેવામાં દક્ષ એવી એકજ ભવ્ય કામધેનુ સારી, પણ દ્વારમાં રહેલી ઘાસની તંગી પડાવનારી હજારો વૃદ્ધ ગાયો સારી નહીં." એમ વિચારી સુલસા પેલી બત્રીશે ગૂટિકા એકી વખતે ખાઇ ગઈ! તેના પ્રભાવથી તેણીના ઉદરને વિષે બત્રીશ ગર્ભ પ્રકટ થયા. તે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. એટલે તેણીના ઉદરમાં તે એવી પીડા કરવા લાગ્યા કે, તેના પ્રાણ જતા રહેવા માંડ્યા. જેવી રીતે એક દ્રોણ પ્રમાણ તપેલીમાં ખાંડી પ્રમાણ અન્ન રાંધવા મૂક્યું હોય, તો તે તપેલીને ભેદી નાંખે છે; તેવી રીતે તે ગર્ભથી તેણીનું ઉદર ભેદાવા લાગ્યું. આ અસહ્ય વેદનાને ન સહન કરવાથી સુલસાએ વિઘ્નની શાંતિને અર્થે કાર્યોત્સર્ગ કર્યો, ને પેલા દેવતાને સંભાર્યો. તેણીના સત્વથી આકર્ષાઇને પેલો હરિણગમેષીદેવતા આવીને બોલ્યો. "હે મહાસતિ! તેં મને જે કાર્ય અર્થે બોલાવ્યો હોય તે કહે." સુલસાએ તે સાંભળી કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ કરી પોતે કરેલા કાર્ય વિષે તેને કહ્યું. તે ઉપરથી દેવતાએ કહ્યું. "હે મુગ્ધા! તેં અવિચારી કાર્ય કર્યું છે. તેં બત્રીશે ગૂટિકા એકી વખતે ખાધી, તેથી તને બત્રીશ પુત્રો એકી/સા .તે પ્રસવશે. અને જો એક પુત્ર મૃત્યુ પામશે, તો બત્રીશે પુત્રો મૃત્યુ પામશે. જો તેં એ ગૂટિકા જૂદીજૂદી ખાધી હોત તો તું બત્રીશ પુત્રોને જૂદા જૂદા પ્રસવત." ત્યારે સુલસા બોલી. "જીવ જે શુભાશુભ કર્મ બાંધે છે, તે તેને ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી." કહ્યું છે કે:—આ સંસારમાં રહીને જે કર્મ કર્યાં હોય છે, તે આપણે અગ્નિમાં પેસીએ તોપણ આપણને છોડતાં નથી. જો એમ ન હોય તો પાણીની અંદર એક સ્થંભવાળા મહેલઉપર રહેલો પરીક્ષિતરાજા કેમ મૃત્યુ પામ્યો? માટે જે ભાવિ નથી તે કદાપિ બનતું નથી, અને જે ભાવિ છે તે કદિ મિથ્યા થતું નથી. જુઓ, જે વસ્તુથી એકને પ્રત્યક્ષ લાભ થાય છે, તેજ વસ્તુથી અન્ય જનને હાનિ થાય છે. જે પ્રકારની ભવિતવ્યતા હોય, તેવીજ માણસોની ગતિ થાય છે; અને તેના સહાય્યકો પણ તેવાજ થાય છે. જો એમ ન હોય તો પાંડુપુત્ર યુધિષ્ટિર શા માટે જુગાર રમે? પોતાના સદ્ગુણને લીધે શોભતા અને રાજ્યનેજ યોગ્ય એવા રામચંદ્રને પણ વનમાં જવું પડ્યું! દશ મસ્તકવાળો રાવણ પોતાને અનેક સ્ત્રીઓ છતાં સીતાને હરી ગયો! એ સૌ ભવિતવ્યતાનાં પરિણામ જાણવાં. માટે (સુલસા કહે છે) હે હરિણગમેષિ! મ્હારે શું કરવું? મેં એ કાર્ય વગરવિચારે કર્યું છે; જો કર્મ મને અનુકૂળ હોય અને ત્હારી શક્તિ હોય તો તું મ્હારા ઉદરની વ્યથા શમાવ. નહિ તો હું મ્હારૂં કુકર્મ ભોગવીશ. જો તું વ્યથા શમાવીશ તો જિનશાસનની ઉન્નતિ થશે.

તે ઉપરથી દેવે પ્રસન્ન થઇને તેણીના ઉદરની વ્યથા દૂર કરી, ને પોતે પોતાને સ્થાને ગયો. પછી સુલસા ધર્મને વિષે ચિત્ત જોડી, શુભ આહારથી ગર્ભને પોષવા લાગી. પછી તેણીએ સંપૂર્ણ સમયે સુસ્વપ્ને સૂચિત એવા બત્રીશ પુત્રોને જન્મ આપ્યો. નાગરથિકે મહા દાન દઇ તેમનો જન્મોત્સવ કર્યો. પુત્ર જન્મથી હર્ષ પામેલા નાગરથિકે પુત્ર જન્મની વધામણી લાવનાર દાસી અને માગણ લોકોને બહુ સુવર્ણ રત્નો આપ્યાં. કારણ કે, બધા લાભ પુત્રના લાભ પછી છે. તે વખતે મૃદંગના નાદ દિશાઓમાં વિશ્રામ પામવા લાગ્યા; ભેરિના નાદ સાથે શંખનો શબ્દ મિશ્રિત થવા લાગ્યો; વારંગનાઓ નૃત્ય કરીને

જનોને પ્રમોદ પમાડવા લાગી, અને નવા નવા વેષોથી મનને વિનોદ મળવા લાગ્યો; સુવાસિની સ્ત્રીઓ મંગળ ગીત ગાવા લાગી; ધનને અનુસારે દાન દેવા માંડયાં; બહુ સેવક જનો અન્ય અન્ય કાર્યમાં પ્રેરાવા માંડયા, અને પૂજનિક પુરુષોની સારી રીતે પૂજા થવા લાગી. વળી બંદિજનો બિરુદાવળિ બોલવા લાગ્યા; ધર્મશાસ્ત્રો વંચાવા લાગ્યાં; બંધુવર્ગ અહિં તહિં ફરવા લાગ્યા, ને બંદિખાનાં શોધવા લાગ્યા; જાનવરોને ગળેથી ધૂંસરાં છોડાવ્યાં; સંઘની પૂજા કરી જિનમંદિરમા ઉત્સવ કરાવ્યો; ઘેર ઘેર ગોળ વહેંચાયો, અને લોકોની તરફથી તેના ઘરમાં મનોહર અક્ષત (ચોખા) નાં પાત્રો આવવા લાગ્યાં. આ વેલા સર્વ લોકોને નાગરથિકે ભોજન કરાવ્યાં, અને તેમને તાંબૂળ દાન દઇને તેમનો શોક દૂર કરાવ્યો. જન્મ પર્યંતના ચિત્તના રોપનો અપહાર કર્યો, અને સત્પાત્રને વિષે દાન દઇને અન્ય દોષોને ટાળ્યા. અનુક્રમે બારમે દિવસે સ્વજનોને જમાડીને નાગરથિકે પોતાના પુત્રોનાં જૂદાં જૂદાં નામ પાડયાં.

પછી પાચ પાંચ ધાવમાતાથી જૂદા જૂદા ઉછેરાતા એ પુત્રો અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા દેવકુમાર તુલ્ય થયા. વળી તે પુત્રો આમ તેમ ફરતાં પોતાને પગે બાંધેલી ઘૂઘરીયોના શબ્દવડે માતા પિતા પ્રમુખ અનેક જનોને હર્ષ આપવા લાગ્યા. જ્યારે તેઓ પાંચ વર્ષની વયે પહોચ્યા, એટલે તેમને નિશાળે ભણવા મૂકયા; ત્યાં તેઓએ ધર્મ કર્મ શાસ્ત્ર સંબંધી સમસ્ત કળાઓનો અભ્યાસ કર્યો, ને તેઓ સર્વે ધર્મ કર્મમાં તત્પર થયા. પછી તેઓ શ્રેણિક રાજાના સેવકો થયા. જ્યારે તેઓ યુવાવસ્થાએ પહોચ્યા, ત્યારે નાગરથિકે તેમનાં શ્રેષ્ઠી પુત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યા, અને એ નવી આવેલી વિનયવતી વહુઓથી સુલસા સુખી થઇ.

એકદા શ્રેણિક રાજા પાસે એક તાપસીએ વિશાળા નગરીના ચેટક ભૂપતિની સુજ્યેષ્ઠા પુત્રીની છબિ આણી, તે જોઇને તેને તેણીને વરવાનું મન થયું. તેના મનોરથ પૂરવાને અભયકુમાર વણિકનો વેષ લઇને વિશાળા નગરીએ ગયો; ત્યાં તેણે રાજાના અંતઃપુરની પાસે એક હાટ માંડયું. ત્યાં સુજ્યેષ્ઠાની દાસી કરિઆણાં (સુગંધી પદાર્થો) લેવા આવતી. તે તે વણિક આપતો. જ્યારે જ્યારે તે વસ્તુ લેવા આવતી, ત્યારે ત્યારે તે પટ્ટ ઉપર આળેખેલા શ્રેણિકના દિવ્ય ચિત્રની પૂજા કરતો. એકદા દાસીએ પૂછયું કે, "આ કોનું રૂપ છે?" ત્યારે અભયકુમારે કહ્યું. "એ મ્હારાથી કહેવાય તેવુ નથી." જ્યારે દાસીએ બહુ આગ્રહથી પૂછયું, ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો. "એ છબિ શ્રેણિક રાજાની છે." આ વાત એ દાસીએ પોતાની બાઇ સુજ્યેષ્ઠાને કહી. ત્યારે તે કુમારી બોલી. "હે દાસી! તું એવું કર કે, જેથી એ રાજા સાથે મ્હારો વિવાહ થાય." દાસીએ એ વાત અભયકુમારને કહી. તે ઉપરથી અભયકુમારે એક સુરંગ ખોદાવી શ્રેણિકને કહેવરાવ્યું કે, 'ચૈતર શુદિ બારસને દિવસે તમારે સુરંગ મારફતે અહિં આવવું.' સુજ્યેષ્ઠાને પણ તેમ કહેવરાવ્યું કે. "શ્રેણિક ચૈતર શુદિ બારસને દિવસે અહિં આવશે." એજ દિવસે શ્રેણિક આવ્યા, તેની સાથે જવાને સુજ્યેષ્ઠા તૈયાર થઈ. ત્યારે તેણીની ન્હાની બ્હેન ચિલ્લણા બોલી. "હું પણ ત્હારી સાથે આવીશ, ને શ્રેણિકને પરણીશ." એમ બન્ને બ્હેનો સુરંગને મુખે આવી. ત્યાં તો સુજ્યેષ્ઠા બોલી. 'હું મ્હારો ઘરેણાનો દાબડો ભૂલી ગઇ છું. તે હું લઇ આવું ત્યા સુધી તું આહિં રહેજે.' એમ કહી તે તે દાબડો લેવાને પાછી ગઇ.

અહિં શ્રેણિક રાજા સુલસાના બત્રીશ પુત્રોને [illegible] ઉભો રહ્યો [illegible] સુજ્યેષ્ઠાની [illegible] ચિલ્લણાને [illegible] [illegible] સુજ્યેષ્ઠા આવી. [illegible] [illegible]

પૂઠે પડ્યો. તેને વારીને તેનો સેવક વૈરંગિક શ્રેણિકની પાછળ ગયો. યુદ્ધ થયું તેમાં સુલસાનો એક પુત્ર હણાયો, એટલે બાકીના એકત્રીશે પુત્રો મૃત્યુ પામ્યા! શ્રેણિક ચિલ્લણાને લઇને પોતાના નગર સમીપે આવ્યો, ત્યારે રથમાં રહેલાને સુજ્યેષ્ઠા કહીને બોલાવી; પણ તેણીએ કહ્યું. "હું સુજ્યેષ્ઠા નથી, હું તો તેણીની ન્હાની બ્હેન ચિલ્લણા છું." પછી રાજા તેણીને મહા મહોત્સવસહિત પરણ્યો.

હવે જ્યારે સુલસાને પોતાના બત્રીશે પુત્રના મરણની ખબર પડી, ત્યારે તે અત્યંત કલ્પાંત કરવા લાગી. "અરે દૈવ! તેં મ્હારા જગત્‌પ્રિય પુત્રોને એક કાળે કેમ હરી લીધા?" તેનું કલ્પાંત સાંભળી અન્યજનો પણ શોક કરવા લાગ્યા. તે વખતે અભયકુમારે નાગરથિકને ઘેર આવી તેને પ્રબોધવચન કહેવા માંડ્યાં કે:—"જૈનમતના અર્થને જાણનાર અને વળી સાંસારિક ભાવનાથી ભરપૂર એવા તમને અવિવેકી માણસની પેઠે શોકસાગરમાં પડવું યુક્ત નથી. આ સંસાર ઇંદ્રજાળ સમાન છે, ઇંદ્રધનુષ્યના જેવો ચંચળ છે, ગજેંદ્રના કાનની પેઠે ચપળ છે, અને સંધ્યાના રાગ જેવો અસ્થિર છે, પવને ઉડાડેલા આકડાના રૂના જેવો તથા ઉષ્ણકાળમાં મૃગતૃષ્ણાના જેવો મિથ્યા છે, યુવતીના નેત્રની પેઠે તથા સમુદ્રના કલ્લોલના જેવો ચંચળ છે, મૃત્યુ છે તે તો શરીરધારીઓની પ્રકૃતિજ છે, જીવન એ તો વિકૃતિ છે, માટે જો જરા પણ સ્થિરતા મળે તો, તે એક લાભ ગણવો; માટે વૃથા સોચ ન કરવો. ડાભના અગ્રભાગ ઉપર રહેલા જળબિંદુના જેવું, પરિપકવ પત્રના ડાંખલાના જેવું, અને પાણીના પરપોટાના જેવું આ જીવિત તથા દેહ ક્ષણિક છે. તેને અશ્વ, હાથી, રથ, મનુષ્ય, સુભટ, ધન, બંધુ, દેવતાઓ કે, અન્ય કોઇપણ સાધનો મૃત્યુથી રક્ષણ કરી શકતા નથી" અભયકુમારનાં આવાં પ્રબોધપૂર્ણ વચનો શ્રવણ કરી નાગરથિક અને સુલસાએ શોક મૂક્યો.

એવા અવસરમાં ચંપાપુરીનગરીને વિષે શ્રી વીરભગવાન સમવસર્યા. તેમનો પ્રતિબોધ સાંભળવાને અનેક દેવ અને રાજાઓ આવવા લાગ્યા. ત્યાં પ્રભુએ ઉપદેશ દીધો કે, "આ જન્મરૂપી કલ્લોલથી પૂર્ણ એવા સંસારસાગરને વિષે મનુષ્યજન્મ છે, તે ચૂલાના, પાસાના, ધાન્યના દ્યુતના, રત્નના, સ્વપ્નના, ચક્રના, કાચબાના, યુગના, અને પરમાણુના, એમ દશ દૃષ્ટાંતે કરી દુર્લભ છે. જેમ સર્વ ધાન્યોમાં ઘઉં શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ જળમાં મધાનક્ષત્રનું જળ શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ કાષ્ઠોમાં કલ્પવૃક્ષનું કાષ્ઠ શ્રેષ્ઠ છે, અને ધાતુઓમાં કાંચન શ્રેષ્ઠ છે, તેમ લક્ષ ભવને વિષે પણ મનુષ્યભવ એજ શ્રેષ્ઠ છે." ઇત્યાદિ ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને અંબડ પરિવ્રાજક જેણે પૂર્વે શ્રાવકધર્મ અંગિકાર કર્યો હતો અને હમણાં ત્રિદંડી થયો હતો, તેથી જેના હાથમાં કુંડિકા (કમંડળ) હતી, જેનાં રક્ત વસ્ત્ર હતાં, હસ્તને વિષે કુશાસન (દાભનું આસન) હતું, અને જેણે તપોબળથી અનેક વિદ્યા અને લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી હતી એવો, સર્વજ્ઞની આજ્ઞાપાલક, તે પ્રભુને પ્રણમીને કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રભો! મેં અનેક તીર્થોમાં જઇને દેવને વાંદ્યા છે, હવે રાજગૃહનગરે જવાની ઇચ્છા છે; માટે આપને જો ત્યાં કંઇ કાર્ય હોય તો આદેશ કરો." પ્રભુએ કહ્યું. "ત્યાં સુલસા શ્રાવિકાને ત્હારે મ્હારા ધર્મલાભ કહેવા." "બહુ સારૂ" એમ કહીને તે અંબડ પ્રભુને નમીને ચાલવા લાગ્યો. રાજગૃહનગરની નજીક જઇને તેણે વિચાર્યું કે, "જે સ્ત્રીના સદ્‌ગુણથી રંજિત થઇને ભગવાન્ પણ ધર્મલાભ કહેવરાવે છે, તે સ્ત્રી કેવી હશે? તેણીની મ્હારે પ્રથમ પરિક્ષા કરવી; પછી હું પ્રભુએ કહેલું તેણીને કહીશ." પછી તે પ્રથમ સન્યાસ યતિનું રૂપ લઇને સુલસા પાસે અચિત્ત વસ્તુ આદિ યાચીને તેણીની પરિક્ષા કરવા લાગ્યો. પણ તે ચળી નહીં. પછી તેણે બ્રહ્માનું રૂપ ધારણ કર્યું, ને પૂર્વ દ્વારે આવીને બોલ્યો. "હું બ્રહ્મા છું." બ્રહ્માને આવ્યા જાણી સુલસા વિના સર્વે જણ તેને વાં

ન્વા લાગ્યા. વળી તેણે બીજે દિવસે દક્ષિણદિશાને વિષે કૃષ્ણનું રૂપ લીધું, તોએ સુલસા તો આવી નહીં. ત્રીજે દિવસે પશ્ચિમદિશાએ આવી ઈશ્વરનું રૂપ લીધું, તોપણ તે ન આવી. ત્યારે ચોથે દિવસે ઉત્તરદિશામાં જિનેંદ્રનુ રૂપ કરી, સુવર્ણ રૂપ્ય-રત્નમય ગઢ આદિ સમગ્ર જિનચિન્હ પ્રગટાવીને રહ્યો; ને ધર્મોપદેશ આપતાં બોલ્યો. "હું પચીશમો તીર્થંકર ઉપદેશ આપવા આવેલો છું." તે વાત સાંભળીને સુલસા વિચારવા લાગી. "તીર્થંકર તો ચોવીશજ હોય, પચીશ હોયજ નહીં; માટે આ જૂઠો છે." માટે ત્યાં પણ તેને વંદન કરવાને સુલસા ગઈ નહીં. ત્યારે તે પાંચમે દિવસે ધોતીઆં પ્રમુખ પહેરી શ્રાવકનો વેષ લઈ સુલસાને ઘેર ગયો. તેને આવતો દેખીને સુલસા હર્ષ પામીને સન્મુખ ગઈ, ને આદરસહિત "વંદન કરું છું." એમ બોલી તેમને બેસવા માટે આસન આપીને બોલી. "હે ભગવન્! સુખશાતા છે?" તેણે કહ્યું. "દેવગુરુને પ્રસાદે." પછી તેણે કહ્યું. "મેં શ્રી શત્રુંજયાદિ તીર્થને વિષે યાત્રા કરી, ત્યાંથી હું ચંપાપુરી ગયો હતો; ત્યાં ભગવાન્ શ્રી વીરસ્વામીને વાંદીને તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને અહિં આવ્યો છું. મેં અહિં આવવાનું કહ્યું, એટલે મને ભગવાને કહ્યું. "ત્હારે રાજગૃહ નગરને વિષે સુલસાશ્રાવિકાને મ્હારા ધર્મલાભ કહેવા."

એ સાંભળીને સુલસા ઉભી થઇને ખમાસમણ પૂર્વક પ્રભુને વાંદીને સ્તવના કરવા લાગી. "મોહરૂપી મલ્લના બળનું મર્દન કરવાને વીર છો, પાપરૂપી પંકને દૂર કરવામાં નિર્મળ પાણી છો, કર્મરૂપી રજને ઉડાડી દેવામાં વાયુ છો, એવા હે વીર જિનેશ્વર! તમે જયવંતા વર્તો. હે દેવ-દાનવ અને નરેશ્વરોને પણ વંદનીક! અચળ એવા મેરૂપર્વતના પણ શૃંગને ચલિત કરનાર, કેવળજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુવડે અખિલ વિશ્વના સ્વરૂપને જોનાર! તેં સર્વ જગત્ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે. હે વર્ધમાન! હે ત્રણે જગતને પવિત્ર કરનાર સ્વામિ! ત્હારા ચરણકમળને વિષે ઇંદ્રાદિક લોટે છે. હું પણ ઉત્સાહગલિત મ્હારા મસ્તકને તમારા પાદપંકજનો સંગ કરાવું છું. હે પ્રભો! ત્હારા ચરણકમળની રજથી જેનાં કપાળ મુદ્રિત થયાં છે, તેમને આ ભવમાં વ્યાધિ તો તક પામીને આવતી જ નથી. જે મસ્તક મોક્ષના તીરરૂપ એવા જિનેશ્વર ભગવાન્ના પદપંકજને વિષે નિરંતર રહે છે, તે મસ્તકને પણ પંડિત પુરુષો વંદનિક કહે છે. જે જનો આપના દેહને પુષ્પની માળાવડે વિભૂષિત કરે છે, તેની પાસે નિશ્ચે વિકસ્વર એવાં ચામરો વિલાસ કરે છે. હે જિનપતિ! જે જન પ્રાતઃકાળે આપનું પવિત્ર પૂજન કરે છે, તે સર્વ દેવ અને નૃપતિઓ તરફથી વિશેષ પ્રકારે પૂજા સત્કાર પ્રાપ્ત કરે છે. વળી દોષવર્જિત એવા ત્રિશલાના પુત્ર મહાવીરની ચરણ સેવાને જે જન મસ્તકે વહે છે, તેમનાં મસ્તક ઉપર તે સેવા નિર્મળ છત્રની પેઠે શોભે છે."

આ પ્રમાણે શ્રી વીરપ્રભુની સ્તુતિ કરીને સુલસાએ પોતાના ભાઇની પેઠે ભક્તિ સહિત અન્ન પાનાદિવડે અંબડને ભોજન કરાવ્યું. પછી ત્યાં જિનપ્રતિમાને નમસ્કાર કરીને અંબડ ત્યાંથી ગયો. હવે સુલસા પણ શ્રી વીરજિનેશ્વરની ત્રિકાળ પૂજા કરતી, ઉભયકાળ પ્રતિક્રમણ કરવા લાગી. સત્પાત્રને વિષે દાન દેતી તથા છઠ્ઠ અઠ્ઠમ આદિ તપશ્ચર્યા કરતી પોતાના દેહને પાપરહિત કરતી. પછી તેણીએ શત્રુંજયાદિ તીર્થને વિષે યાત્રા કરી. તેણીના સ્વામી નાગરથિક પણ વિશેષ પ્રકારે જિનધર્મ પાળવા લાગ્યા.

એકદા સુલસા પોતાનો અંતસમય આવેલો જાણીને શુભ ધ્યાને [illegible] કરવા લાગી. "હે ભગવન્! મને આરાધના કરાવો." તે ઉપરથી [illegible] આરાધના કરી. એ આરાધના પામી શ્રી વીરપ્રભુને હૃદયમાં ધારણ કરી સુલસા સ્વર્ગે [illegible] ત્યાંથી ચ્યવીને સુલસાનો જીવ આવતી ચોવીશીમાં ભરતક્ષેત્રને વિષે [illegible] નિર્મમ નામે પંદરમો તીર્થંકર થશે. [illegible]

કરનારા તો પુત્રોએ પ્રકટ કરાય છે. વળી જે પુરુષે પરનારી સામુ જોયું, તેણે પોતાના આત્માને ધૂળ મેળવ્યો, સગાંને છાર દીધો, ને પગલે પગલે માથ.ઢાંકણું કર્યું સમજવું. વળી સાંભળ. આખા વિશ્વને પોતાના પરાક્રમથી જીતનાર એવો રાવણ પણ પરસ્ત્રીની વાંછા કરવાથી કૂળ ક્ષય કરીને નર્કે ગયો છે." આ વખતે પેલા સુભટે તો ધારિણીનું શીળ ખંડન કરવા બહુ બહુ કર્યું, પણ તેણીનું મન લેશમાત્ર ડગ્યું નહીં. છેવટે સુભટે બળાત્કાર કરવા માંડ્યો, એટલે ધારિણીએ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. એટલે તો માતાના વિયોગથી વસુમતી વિલાપ કરવા લાગી કે, "હે માતા! તું મ્હારા ઉપરથી સ્નેહ ત્યજીને જતી રહી! હે ભલી માતા! ત્યારી મ્હારા ઉપર બહુ પ્રીતિ હતી, છતાં તું મને ત્યજીને અર્ધ ક્ષણમાં જતી રહી! મ્હારે હવે પરહસ્ત પડવું પડશે, તો તે કરતાં મ્હારૂં મૃત્યુ થયું હોત તો બહેતર હતું." એમ બહુ બહુ કરુણસ્વરે રુદન કરી વસુમતી માતાને વળગી પડી. "હે માતા! તને નહિં જવા દઉં. જો ત્હારે જવુંજ હોય, તો મને પણ સાથે લઈ જા." એમ કહી ભૂમિ ઉપર લટી પડી. વળી તે વિલાપ કરતી કહેવા લાગી. "હે માતા! જેમ જળના વિયોગે કાદવ સૂકાઈ જઇને તેમાં ફાટ પડે છે, તે પરસ્પરના વિયોગના દુઃખની પ્રતીતિ કરાવે છે; તેવી રીતે જો માણસનું હૃદયકમળ ભેદાતું હોય તો, સત્ય સ્નેહની પ્રતીતિ થાત. અહિં તો અતિ વલ્લભ જનનું મૃત્યુ થાય છે, ત્યારે પણ નેત્રમાંથી જળના બિંદુઓ નિકળે છે; તેને બદલે જો લોહીના બિંદુઓ વહેતા હોત તો સત્ય સ્નેહ પ્રત્યક્ષ દેખાત."

આવાં આવાં વસુમતીનાં રુદન વચન સાંભળીને સુભટ બોલ્યો. "હે મૃગાક્ષી! મેં તને શું કુવચન કહ્યું છે? ભવિતવ્યતાની આગળ રાય કે રંક કોઇ છૂટી શકતુ નથી. હવે હું તને કહું છું કે, હું તને પરણવાનો છું, એમ તું લેશમાત્ર ધારીશ નહીં. હવેથી તું મ્હારી બ્હેન અથવા પુત્રી છે" આમ વસુમતીને સમજાવીને તેણે ધારિણીના શરીર ઉપરથી હાર પ્રમુખ અલંકાર ઉતારી લીધા, ને તેણીના શબને રથમાંથી બહાર કાઢી ભૂમિ ઉપર મૂક્યું. પછી સુભટ વસુમતીને લઇને પોતાને ઘેર આવ્યો. તે જોઇને તેની સ્ત્રી તેને કહેવા લાગી. "આ પારકી સ્ત્રીને અહિં તમે લાવ્યા છો. તે વાત જો રાજા જાણશે, તો આપણું સર્વસ્વ લૂંટી લેશે. તમે એણીને અહિં લાવ્યા છો, તેથી મને તાવ ચડી છે; વળી જો તમે એણીને અહિં વધારેવાર રાખશો, તો તાવ પણ આવશે: માટે તમારે એણીને ઘરથી બહાર કાઢવી. તમારે મનમા એમ ન જાણવું કે. હું બધું સહન કરીશ. હું હમણાંજ જઇને રાજાને સર્વ કહી દઇશ. તું બીજા રાજાને લૂંટી આવ્યો છું, પણ જો તું મને મારીશ તો તું શું ખાઇશ? માટે જો ત્હારે મ્હારૂં કામ હોય, તો આ છોકરીને મૂકી આવ. જો દાસી સરખી પણ શોક્યરૂપે આવે, તો હું તેણીને પાસે ન રાખું. શોક્ય સરખા રાજ્યનું મ્હારે કામ નથી. શોક્ય સરખી ચંદનની લાકડી પણ આંખના [illegible] ફોડવા જેવી જાણવી. માટે આ છોકરીને તું બીજે મૂકી આવ. નહિં તો હું રાજા પાસે જઇને તે વાત જણાવીશ." પ્રિયાના આવા વચન સાંભળીને સુભટ તો [illegible] લાગ્યો. પોતાનો પરાભવ થયો એટલે તે સ્ત્રીને વસુમતીને [illegible] લઈ [illegible] તેણીને લેવાને બહુ લોકો એકઠા થયા. રૂપવતી સ્ત્રી દેખ [illegible] કરીને [illegible] પણ તે લેવા આવી. તે વખતે એક વેશ્યા [illegible] [illegible] લેવાને કોણ સમર્થ છે? [illegible] [illegible] [illegible] નગરીની આસપાસ જેમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રમુખ બાજે કોઈ જાણે તે પહેલાં તમે એણીને લઈ જાઓ, કે બીજો કોઇ એણીને લેવાને બોલાવાય નહીં.” એમ કહી સુભટે તેણીની પાંચસો સોના મ્હોરો માગી. વેશ્યાઓને આ મૂલ્ય બહુ ઓછું લાગ્યું, તેથી તેઓ તો પરસ્પર બોલવા લાગી. “આપણું દર્શ પામવા જેવું છે, કે એણીના એક નખની કિમ્મત નવલાખ સોનૈયા છે; માટે એણીનું મૂલ્ય આપીને હું તેણીને લઈ જઈશ.” એમ કહી એ મૂલ્ય આપી વેશ્યાએ વસુમતીનો હસ્ત પકડ્યો. તે જોઇ રાજકુમારી બોલી. “તમારૂં કૂળ કયું છે? તમારા કૂળમાં તમે શું કરો છો? તમે બ્રાહ્મણ છો કે વણિક છો?” વેશ્યાએ ઉત્તર આપ્યો. “ત્હારે કૂળનું શું કામ છે? અમારા કૂળમાં ઉત્તમ ઉત્તમ પટ્ટકૂળ પહેરવાનાં મળશે, તાંબૂલ ખાવાનાં મળશે. અમારા જેવાં ભોજન તો રાજાના દરબારમાં રાણીઓને પણ મળતાં નથી.” તે સાંભળીને વસુમતી બોલી. “મેં જાણ્યું-મને હવે ખબર પડી કે, તમે વેશ્યા છો! માટે હું તમારી સાથે નહીં આવું.” એ ઉપરથી વેશ્યાએ બળાત્કાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે વસુમતી ચિત્તને વિષે બહુ ખેદ ધરવા લાગી; એટલે તો આકાશમાંથી દેવે તેણીના શીળની રક્ષા માટે આવીને બહુ બોલનારી વેશ્યાનું નાક ઉડાડી દીધું! બિચારીનું નાક જોત જોતામાં ગયું, તેથી તે ઝમકી ગઈ. તેની કાયા કાળી તુંબડા જેવી થઈ ગઇ! તેથી લોકો તેને મૂગળા કહીને હસવા લાગ્યા. બીજી વેશ્યાઓ તેણીને સાન કરીને જતી રહી કે, “વાહ, ત્હારૂં નાક તો ગયું, વળી રખેને કાન પણ જશે.” એમ કહીને તેણીને કષાય કરાવી બાકી વેશ્યાઓ કળકળાટ કરવા લાગી. એકનું નાક ગયું અને બીજીનો કાન જશે, એમ ધારી સર્વ વેશ્યાઓ ઘર જતી રહી. ને એ ભૂંડી છોકરીને કોઇએ લીધી નહીં. બજારમાં બહુ કોલાહલ થઇ રહ્યો, ને વેચાવાનો વખત જતો રહ્યો. એ ઉપરથી સુભટ તેણીને બીજા બજારમાં લઈ ગયો. ત્યાં ધનાવહ શ્રેષ્ઠી તેણીને લેવા આવ્યો. તેને રાજકુમારીએ પૂછ્યું. “તમારા ઘરમાં શું કામ કરવું પડે છે?” શેઠે કહ્યું. “અમારા કૂળમાં જિનદેવની પૂજા, સાધુઓની સેવા, ધર્મ શ્રવણ, જીવદયા પાલન, આદિ કરીએ છીએ. મહા વીર ભગવાનનું ધ્યાન ધરીએ છીએ. ત્રણ વખત પાણી ગળવું, દાન દેવું ને શીળ પાળવું, તપશ્ચર્યા કરવી, ભાવના ભાવવી, સાતક્ષેત્રને વિષે ધન વાવવું, ઇત્યાદિ કરીએ છીએ. વળી અમારા કૂળમાં કઠોળ સાથે દહિં ખવાય નહીં, તેમ અથાણું પણ ખવાય નહીં. રાત્રિભોજન થાય નહીં, ને મધ માખણ ખવાય નહીં. વળી અમારા આચારમાં છે કે, પ્રભાતે ઉઠીને દેવમંદિરે જવું.” ધનાવહ શેઠે ગણાવેલી ઉપરની આચાર પદ્ધતિ સાંભળીને હર્ષ પામીને વસુમતી કહેવા લાગી. “હે સુભટ! જો તું મને વેચવાને ઇચ્છતો હોય તો આ શેઠને ત્યાં વેચજે.” સુભટે તેણીને તેને ત્યાંજ વેચી. શેઠ તેણીને ઘેર લઈ ગયો. એમ એ રાજપુત્રી શુભ કર્મવશે સારે ઘેર પહોંચી. કહ્યું છે કેઃ-વિધિ ઘડાવેલું વિધિ કરે છે, વળી વિધિજ વરેલાને ભાંગી નાખે છે. હે લોકો! તમે શા માટે વૃથા ચિંતા કરો છો? જે વિધિ કરે છે તેજ થાય છે.

એ છોકરી બહુ રૂપવતી છે, તથા યુવાન છે, ને મ્હારે મસ્તકે તો શ્વેત વાળ આવ્યાછે! એ મ્હારી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ મને દુઃખ દેનારી શોક્ય આવી છે, હું જીભની બહુ આકળી છું તેથી મ્હારા પીયરમાં સર્વ કોઇને અળખામણી છું, મને કોઈ પવાલું પાણી પણ પાશે નહીં, મ્હારે તો એક ભવમાં બે ભવ થયા! આને વેચાતી આણી તેમાં જેટલું ધન બેઠું છે, તેટલું તો મને પરણતાં પણ બેઠું નથી. સતાનિકરાજાએ ચંપા લૂંટી તો મૂળાને શોક્યનું સાલ આવ્યું! પણ જો હમણાં હું શેઠને કંઇ કહીશ તો તે તેને રૂચશે નહીં. એકવાર અવસર મળશે એટલે હુંજ તેણીને મારી નાંખીશ.” આમ વિચારી શ્રેષ્ઠીપત્ની મૂળા શુન્ય હૃદય થઈ બેશી રહી.

એકદા મૂળાશેઠાણી પાડોશણને ઘેર ગઈ હશે, એવામાં શેઠ ઘેર આવ્યા, તે વખતે પિતાને આસને બેસારીને ચંદનબાળા વિનયપૂર્વક તેના ચરણ ધોવા લાગી. મૂળાશેઠાણી એટલામાં અકસ્માત્ ઘેર આવ્યાં, તો ચંદનબાળાને શેઠના ચરણ ધોતાં જોઇ તથા તેણીની ભૂમિ ઉપર પડતી વેણીને શેઠે પોતાના ઉત્સંગમાં લીધી હતી, તે જોઇ મૂળા વિચારવા લાગી. “શેઠ તો એણીની વેણી સમારે છે, માટે એમ જણાય છે કે, મને કાઢી મૂકીને અથવા વિષથી હણીને તે એણીનું પાણીગ્રહણ કરશે. વળી વિચાર્યું કે, જે જન વિષવેલીને ઉગતાંજ મૂળથી નખવડે છેદી નાંખે નહીં, તેને મૂર્ખ જાણવો. વળી કોઢીનું નામ શીતળ છે, વિષ એ મધુરું નામ છે, તથા શોક્ય એ બ્હેન કહેવાય છે; પણ એ ત્રણેનો ક્ષય કરવોજ યોગ્ય છે.”

એકદા શેઠ બહાર ગામ ગયા, તે વખતે મૂળાશેઠાણીએ નાપિત (ઘાંયજા) ને બોલાવીને ચંદનબાળાનું મસ્તક ભદ્ર કરાવ્યું. અર્થાત્ તેણીનું મસ્તક મુંડાવી નાખ્યું. પછી તેણીના પગમાં બેડી નાંખીને તેણીને ભોંયરાને વિષે ગુપ્ત રીતે નાખીને તાળું દીધું. પછી મૂળા વિચારવા લાગી. “શોક્યને મારવાનો વળી દોષ શાનો? તેમાંતો વગર સંતાપ ઉપજે; શોક્યને મારવામાં પાપ થાય નહી, શોક્યને ગમે તેને ગેઝ જેવી જાણવી. ગોરી ચોક વચ્ચે ઉભી રહીને પૂછે છે કે, “હે ગુણિજન! તમે જાણતા હો તો કહો કે, શોક્ય સારી કે શૂળિ?” ઉત્તરમાં કહે છે કે, શૂળિ સારી. કારણ કે, શૂળિનું કષ્ટ તો એકજવાર સહન કરવું પડે છે, પણ શોક્યનું હમેશાં સહન કરવું પડે છે. શોક્ય નિત્ય મારે પણ મૃત્યુ આવતું નથી. આમ એ દુઃખ તો પગલે પગલે હૃદયમાં ખટકે છે.” આ વખતે બિચારી ચંદનબાળા તો ગુપ્ત ઓરડામાં રહી રહી વિચાર કરે છે કે, “મ્હારે તો વીતરાગનુંજ શરણ છે, મ્હારાં કર્મજ આવાં દુષ્ટ જણાય છે કે, નગરમાંથી [illegible] પકડી, માર્ગમાં માતાનું મૃત્યુ થયું; વળી મ્હારે ઢોરની પેઠે ચૌટામાં વેચાવું પડ્યું. ત્યાં વેશ્યા લેવા આવી, પણ એક વાતે સારું થયું કે તેણીને હાથ હું [illegible] [illegible] જો છે તો દુઃખ; પણ એ ગણકારવા જેવું નથી. આજે બહુ રૂડું થયું કે, મને [illegible] સ્થાનક મળ્યું. કારણ કે, અહિં હું ધર્મધ્યાન કરીશ.” એમ [illegible] કરતી તે [illegible] ઓરડામાં રાત્રી દિવસ જાણતી નથી, પણ તે તો આંખોના આંસુ [illegible] [illegible] નવકારનો જાપ કર્યા કરે છે. ત્રણ ઉપવાસ થયા. તેમ [illegible] કર્મ [illegible]

એવામાં બહાર ગયેલો ધનાવહશેઠ ઘેર આવ્યો. તે [illegible] ચંદનબાળા [illegible] નહીં; તેથી પત્નીને “ચંદનબાળા ક્યાં ગઇ?” [illegible] તેણીના [illegible] કે જન નહીં [illegible] મૂળ [illegible] ત્યારે શેઠાણી બોલ્યા. “એતો [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉદ્વેગ થાય છે. જો તમે તેટલું સુવર્ણ વ્યાજે આપ્યું હોત, તો વર્ષ દિવસે બમણું થઇને આવત." પણ શેઠે તો કહ્યું. "જો એ છોકરી નહીં આવે તો હું અનશન કરીશ." તેવામાં એક વૃદ્ધા દાસીએ શેઠને એકાંતમાં કહ્યું. "અરે મૂઢ ગમાર શેઠ! ચંદનબાળા તો મરી ગઇ હશે, ઝટ ઝટ જઇને તું તેણીની સારવાર કર, જો જીવતી હોય તો હોય. એ ઓરડામાં જઇને જો." શેઠ એ વૃદ્ધાનો આભાર માનીને કહ્યું. "અરે તું બહુ ભલી છે." એમ કહી તેણીએ બતાવેલા ઓરડા પાસે જઇ તેનું તાળું ભાગી અંદર ગયો, પણ અંધકારને લીધે ચંદનબાળા દેખાઇ નહીં. શેઠે સાદ કર્યો એટલે તે રોવા લાગી. "અરે પુત્રી! તું કેમ ઉત્તર આપતી નથી." એમ કહી શેઠે દીવો કર્યો એટલે તે દેખાણી. તેણીને તો ત્રણ ઉપવાસ થયા હતા, તેથી શેઠે તેણીને ઉપાડીને ભોજનને અર્થે બારણામાં ઊંબરા પાસે આણી. પણ એટલામાં તો મૂળાશેઠાણી સર્વ અન્ન ઘરમાં મૂકીને તાળું વાસીને બહાર જતી રહી હતી. એવું તાળું જોઇને વ્યાકૂળ થયો. ને દાસીને આપેલું ખાવાનું મંગાવ્યું, કે રખેને અન્ન વિના બિચારીનું અકસ્માત્ મૃત્યુ ન થાય. દાસીએ રાંધેલા અડદના બાકળા બનાવ્યા. તે શેઠે સૂપડામા નાંખીને પુત્રી કરી રાખેલીને પારણાર્થે આપ્યા. ચંદનબાળાને અઠ્ઠમના તપનું પારણું હતું, તેથી તેણીએ વિચાર્યું. "જો કોઇ અતિથિનો સમાગમ થાય તો તેને આપીને પછી હું પારણું કરૂં."

એમ તે વિચાર કરે છે, તેવામાં ભિક્ષાને અર્થે ફરતા ફરતા શ્રી વીરભગવાન ત્યાં આવી ચડ્યા. તેમણે એવો અભિગ્રહ લીધો હતો કે, "જો કોઇ સ્ત્રી ઊંબરા ઉપર બેઠી હોય, તેનો એક પગ ઘરની અંદર ને એક પગ ઘરની બહાર હોય, ભાવે કરીને તે રાજપુત્રી હોય, પણ દાસપણું પામી હોય, પગમાં બેડી હોય, મસ્તક મુંડાવેલું હોય, ને રુદન કરતી હોય, એવી સ્ત્રી અઠ્ઠમને પારણે સૂપડાના ખૂણામાંથી જો મને, ભિક્ષાકાળ વ્યતીત થયા પછી અડદના બાકળા વહોરાવે તો મ્હારે તે લઇ પારણું કરવું." આવા અભિગ્રહવાળા વીરપ્રભુને અકસ્માત આવ્યા જોઇને હર્ષ પામી તે કહેવા લાગી. "હે ત્રણ જગતને વંદનિક પ્રભુ! સ્વર્ગ અને મોક્ષના દાયક! સમસ્ત ભાવશત્રુઓને જીતીને વિજય મેળવનાર તમે ચિરકાળપર્યંત જયવંતા વર્તો. હે પ્રભો! મ્હારા ઉપર પ્રસન્ન થઇ આ શુદ્ધ અન્ન વહોરીને મને કૃતાર્થ કરો." તે સાંભળીને પ્રભુએ પોતાનો રુદનાદિ અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો જાણી અડદના બાકળા વહોર્યા. પ્રભુએ બાકળા વહોર્યા કે, તુરતજ દેવતાઓએ આવીને બારકોટિ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી. તે વખતે ચંદનબાળાની લોહની બેડી તૂટી ગઇ ને તેનાં સુવર્ણનાં આભૂષણ થઇ ગયાં. આકાશમાં દેવદુંદુભી વાગી. તે વખતે શતાનિકરાજા ત્યાં આવ્યો તે દેવકૃત સુવર્ણવૃષ્ટિ જોઇને ચમત્કાર પામ્યો અને બોલ્યો કે, "આ સર્વ સુવર્ણ આ ચંદનબાળાનું થાઓ." તે બોલી. "આજે મ્હારાં મહાભાગ્ય કે મેં પ્રભુને પારણું કરાવ્યું. તેમાં મૂળાને પણ ધન્ય છે. મૂળાદેવી તો મ્હારી માતા છે, મ્હારી માતા ધારિણીથી મ્હારાં જે કાર્ય નથી સર્યાં, તે સર્વે મૂળાદેવીથી સિદ્ધ થયાં છે. પહેલાં તો શતાનિકરાજાનો પરાભવ, બીજો પેલા સુભટનો (કારણ કે, જો તેણે મને વે- [illegible] વેચી હોત તો હું આજ આ પરમાર્થ પ્રાપ્ત કરી શકત નહીં.) વળી ધના- [illegible] પૂર્વભવના તાત છે. કારણ કે, તેને પમાડે મ્હારાં સર્વ [illegible] [illegible] મ્હારા ઉપર ઘણો ઉપકાર થયો છે. કારણ કે, જો તેણીએ આમ [illegible] રીતે પારણું કરાવત?"

[illegible] પારણું કર્યું. હવે ચંદન- [illegible] પાંચ દિવસ ઓછે પારણું [illegible] નહીં." પછી મૂળા શ્રાવિકા થઇ, અને ચં- [illegible] ઉપકાર ઉપર તો ઉપકાર સર્વ લોક કરે [illegible]

છે, પણ અવગુણ ઉપર ગુણ કરનાર તો વિરલાજ હોય છે. અહિંથી પ્રભુ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. અનુક્રમે સર્વ કર્મ ક્ષય થયે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. અહિં આવીને ચંદનબાળાએ પ્રભુને પ્રણામ કરીને ચારિત્રની યાચના કરી. પછી દેવતાએ આપેલું સર્વ દ્રવ્ય સાતક્ષેત્રોને વિષે વાપરીને તેણીએ દીક્ષા લીધી. એકદા શ્રી મહાવીર ભગવાન કૌશાંબી નગરીમાં સમવસર્યા; ત્યાં અનેક દેવો, રાજાઓ, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક શ્રાવિકાઓ ધર્મ સાંભળવા આવવા લાગ્યા. તેમને પ્રભુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે વખતે છેલ્લી પોરશીના વ્યાખ્યાનમાં સૂર્ય ચંદ્ર મૂળ વિમાને ત્યાં આવ્યા. પછી સંધ્યાસમય થયો જાણી ચંદનબાળા ઉઠીને નગરમાં ઉપાશ્રયે ગઈ. મૃગાવતી સાધ્વી વખત ન જાણતી ત્યાં જ રહી. પછી ચંદ્ર સૂર્ય પોત પોતાને સ્થાને ગયા, ત્યારે સર્વ ઠેકાણે અંધકાર વ્યાપી રહ્યો. તે જોઈ મૃગાવતી ઉપાશ્રયે ગઈ. અહિં ચંદનબાળા તો પોરશી ભણીને સંથારો કરીને સૂતી હતી. ત્યાં જઇ તેણીના ચરણ ચાંપી, મૃગાવતી પોતે કરેલા અતિચારને લીધે આત્માની નિંદા કરતી, "હવે પછી હું એવું નહિં કરૂં." એ પ્રકારે મિથ્યાદુષ્કૃત્ય દેવા લાગી. તેણીએ ચંદનબાળાને પૂછ્યું, પણ કંઈ ઉત્તર મળ્યો નહીં. એવામાં આત્માને નિંદતી એવી મૃગાવતીને તો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે વખતે અંધકારમાં આવતો કૃષ્ણ સર્પ દેખી તેણીએ ચંદનબાળાનો હસ્ત ઉપાડીને બીજી બાજુએ મૂકયો; ત્યારે રીસમાં ચંદનબાળા બોલી. "તેં મ્હારો હાથ કેમ ઉપાડ્યો? તું અહિંથી ઉઠ, ને જગ દૂર જા." મૃગાવતીએ ઉત્તર આપ્યો. "કૃષ્ણ સર્પ આવે છે, તેથી મેં હાથ ઉપાડીને બીજે મૂકયો." "તેં કેમ જાણ્યું." એવા ચંદનબાળાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મૃગાવતીએ કહ્યું. "જ્ઞાનથી." ચંદનબાળાએ પુછયું. પ્રતિપાતિ જ્ઞાન કે અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન?" મૃગાવતીએ કહ્યું. અપ્રતિપાતિ જ્ઞાન." એ સાંભળીને ચંદનબાળાએ ઉઠીને મિથ્યાદુષ્કૃત્ય દીધું, તે વખતે તેણીને પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ત્યાર પછી તે બન્ને મુક્તિએ ગઇ.

॥ ઇતિ ચંદનબાળાની કથા ॥

मनोरमा.

આ કથા સુદર્શનશેઠની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

मदनरेखा.

ભવ્યજનો મદનરેખાની પેઠે સુંદર શીલ ધરનારા શીલવ્રત નિરંતર મન વચન કાયાએ કરીને પાળે છે. જેમ કે.—

આ દાસીને કહેવા લાગી. "ગણિકા પ્રમુખ સ્ત્રીઓના બંધુજન પણ તેણીની પાસે જવાને અર્થાત્ તેણીને ભોગવવાને ઇચ્છતા નથી. જો સ્ત્રીને વિષે શીળગુણ નથી હોતો, તો તો કોઇવાર વાત બગડે છે; અને એવી સ્ત્રીઓ નરકગામી થાય છે. મહાવીરે ગોતમને કહ્યું છે કે:—પાપકર્મની અનંત રાશિઓ ઉદય આવે છે, ત્યારે જીવ સ્ત્રીવેદપણું પામે છે. વળી હે દાસી! ત્હારા રાજાને આવું ઉત્તમ પ્રકારનું અંતઃપુર છતાં, તે મૂઢ શા સારૂ નરકે જવાની ઇચ્છાથી પરસ્ત્રીને ભોગવવાની વાંછા કરે છે? મ્હારા પ્રાણનાથ હયાત છતાં જે માણસ મ્હારા ઉપર કુદૃષ્ટિ કરશે, તે જરૂર મૃત્યુજ પામશે. અને જો કદિ તે બળાત્કાર કરશે, તો હું શરીર આપવાને બદલે તેને મ્હારા પ્રાણજ આપીશ. ઉત્તમ પુરુષો તો આલોક કે પરલોકને વિષે વિરુદ્ધ આચરણ કરતા નથી. કારણ કે, જીવહત્યા, અસત્ય વચન, પરદ્રવ્યહરણ, અને પરસ્ત્રીસેવન. એ ચાર વાનાં માણસને નરકને વિષે લઇ જાય છે. વળી નૃપતિએ તો વિશેષે કરી પરસ્ત્રીની વાંછા ન કરવી; કારણ કે, વિશ્વને વિષે સર્વ લોકો એમનુંજ અનુકરણ કરે છે."

આવું સાંભળી રાજા પાસે જઇ દાસીએ મદનરેખાનું કહેલું સર્વ તેને કહી બતાવ્યું, તેથી તો તે વિશેષ કામાતુર થયો; ને તેણીને ભોગવવાના ઉપાય શોધવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, "જ્યાંસુધી યુગબાહુ જીવતો છે, ત્યાંસુધી હું એણીને મેળવી શકીશ નહીં; માટે પ્રથમ કોઇ ઉપાય કરીને યુગબાહુને હણું, ને પછી મદનરેખાને અંગિકાર કરૂં." એમ વિચારીને તે નિરંતર ન્હાના ભાઇને રાત્રીસમયે હણવાને છિદ્ર શોધવા લાગ્યો.

એકદા મદનરેખાએ રાત્રીને વિષે સ્વપ્નમાં પૂર્ણચંદ્ર જોયો. એ સ્વપ્ન તેણીએ પોતાના ભર્તારને કહ્યું. તેવારે ભર્તાર યુગબાહુ બોલ્યો. "તને ચંદ્રમાતુલ્ય સૌમ્યગુણયુક્ત પુત્ર થશે." અનુક્રમે ત્રીજે માસે તેણીને એવો દોહદ થયો કે, "હું જિનેંદ્રની પૂજા કરૂં, ગુરુને પ્રતિલાભું, અને ધર્મકથાને શ્રવણ કરૂં." કહ્યું છે કે:—ગર્ભને વિષે પુન્યવાન્ કે પાપિષ્ટ જેવો જીવ આવ્યો હોય છે, તેવો માતાના ચિત્તને વિષે મનોરથ થાય છે. એવામાં એકવાર વસંતસમયને વિષે યુગબાહુ પ્રિયાને સાથે લઇને ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા ગયો, ત્યાં ઉદ્યાનમાં જળાદિ ક્રીડા કરીને રાત્રીએ કદલીગૃહને વિષે તે નવકારમંત્રનું સ્મરણ કરતો સૂતો; એવામાં મણિરથરાજા "યુવરાજ યુગબાહુની સાથે સ્વલ્પ પરિવાર છે" એમ જાણીને તેને હણવાને એકાકી ખડ્ગ લઇને ત્યાં ગયો. 'મ્હારો ભાઈ એકલો ઉપવનને વિષે રહે એ ઠીક નહીં' એમ કહીને તે પેલા કદલીગૃહને વિષે ગયો. ત્યાં યુગબાહુએ તેને આવ્યો જાણી તત્ક્ષણ ઉભા થઇને નમસ્કાર કર્યો. તે વખતે મણિરથે તેની સાથે કલ્પિત વાર્ત્તા કરતાં કરતાં તેનો ખડ્ગથી ઘાત કર્યો. તે જોઈ મદનરેખાએ કોળાહળ કરી મૂક્યો, એટલે સુભટો તેને હણવાને દોડી આવ્યા; પણ ખડ્ગે હણાયલો યુગબાહુ તેમને કહેવા લાગ્યો. "અરે સુભટો! તમે મ્હારા સહોદરને હણશો નહીં. કારણ કે, આ ભાઇનો કંઇ દોષ નથી, એ તો મ્હારા પૂર્વના કર્મનોજ દોષ છે." એટલે મણિરથ તો પોતાનું ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થયું જાણી હર્ષ પામતો પોતાને ઘેર ગયો. ત્યાં તેને અકસ્માત સર્પે ડસ્યો! કહ્યું છે કે:—અત્યુગ્ર પુન્ય પાપનું ફળ આલોકને વિષેજ ત્રણ માસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, ત્રણ દિવસ કે ત્રણ પહોરમાંજ મળે છે.

આમ બનાવ બન્યો છે, એવામાં યુગબાહુનો પુત્ર ચંદ્રયશા પોતાના પિતાના વ્રણની ચિકિત્સાને અર્થે ત્યાં આવ્યો. તે વખતે મદનરેખાએ શ્વાસ લેતા પતિને કહ્યું. "હે પતિ! આપે હવે કિંચિત્માત્ર ખેદ ન કરવો. કારણ કે, જીવ કરેલાં કર્મથી છૂટી શકતો નથી. માણસ આ ભવમાં કે પરભવમાં જે કર્મ કરે છે, તે તેને અન્ય ભવમા કરેલા કર્મના નિમિત્તરૂપ જાણવું. હવે આપ ધર્મરૂપ ભાતું ગ્રહણ કરો, અને આપે મન, વચન કે

કાયાથી જે કંઇ દુષ્કૃત્ય કર્યું હોય, તે સર્વ આપ નિંદજો. સત્પુરુષોએ શત્રુ, મિત્ર કે પુત્ર ને વિષે, અથવા માણે કે પાષાણને વિષે કદાપિ મોહ કરવો નહીં; કારણ કે, એ અનંત સંસારનું કારણ છે." આમ કહી પછી તેણીએ તેને સમ્યક્પ્રકારે આરાધના સંભળાવી, તે પ્રમાણે તેણે આરાધના મદ્દકી. પછી મદનરેખા બોલી. "જે આપનો મિત્ર હોય કે શત્રુ હોય, સ્વજન હોય કે પરિજન હોય, તેની સાથે આપ ક્ષમા કરો; ને તેની પ્રકટપણે ક્ષમા માગો. વળી આપે જે કોઇ તિર્યંચને, નારકીના જીવોને, દેવતાઓને કે મનુષ્યોને દૂભવ્યા હોય, તેમની આપ ક્ષમા માગો; ને તેમની સાથે મૈત્રીભાવ જોડીને તેમને પણ આપ ક્ષમા આપો. દુજીવિત, યૌવન, લક્ષ્મી, રૂપ અને પ્રિય સમાગમ એ સર્વ વાયુએ ચળિત કરેલા સમુદ્ર તરંગના જેવાં અસ્થિર છે. વ્યાધિ, જન્મ, જરા, મૃત્યુ આદિથી ગ્રસ્ત થયેલા પ્રાણીઓને આલોકને વિષે જિનભાષિત ધર્મ જ એજ શરણ છે. આ જગતને વિષે સર્વ જન સ્વજન થયા છે, ને સર્વ જન પરિજન પણ થયા છે. એક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, ને એક જીવ મૃત્યુ પામે છે. એક સુખ અનુભવે છે, ને તેનેજ દુઃખ પણ અનુભવવું પડે છે. ઇત્યાદિ અનિત્યનાદિ ભાવના છે. માટે આપે ધૈર્ય રાખવું, ને કાયરપણું ત્યજી દેવું. કારણ કે, એવી કોઇ જાતિ નથી, એવી કોઈ યોનિ નથી, એવું કોઇ સ્થાન નથી, કે એવું કોઇ કુળ નથી, કે જ્યાં સર્વ જીવ અનંતવાર જન્મ્યા કે મૃત્યુ પામ્યા નહિ હોય. હું એકાકિ છું, મ્હારૂં કોઈ નથી, હું પણ અન્ય કોઇનો નથી, એવું અદીન મન રાખીને આત્માને શિખામણ આપવી" ઇત્યાદિ પ્રિયાનાં આવાં હિત વચનો શ્રવણ કરીને યુગબાહુ શુભધ્યાનસહિત મૃત્યુ પામીને બ્રહ્મદેવલોકને વિષે દેવતા થયો.

આ વખતે ત્યાં આવેલો ચંદ્રયશા યુગબાહુને મૃત્યુ પામેલો જોઇ અત્યંત વિલાપ કરવા લાગ્યો. મદનરેખા પણ ચિરકાળપર્યંત રુદન કરી વિચારવા લાગી. "મને ધિક્કાર આવો! કે હું પતિના મરણના હેતુરૂપ થઇ. હવે મણિરથ આવીને મને કહેશે કે, મ્હારો ભર્તાર તો મરણ પામ્યો ને આને પતિ વિના અન્ય શરણ નથી એમ કહી તે દુષ્ટ મને પકડી જશે, ને હવે મ્હારો કોઇ રક્ષક નથી. તેથી હવે મ્હારે મ્હારા ઉદરે સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખ આપનાર એવા શીળની રક્ષા કરવી પડશે." એમ ધારીને તે ગુપ્ત રીતે ત્યાંથી નિકળી ગઇ.

વિદ્યાધરનો પુત્ર મણિપ્રભ છું. વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી મ્હારા પિતાએ મને રાજ્ય સોંપી ચારણમુનિ પાસે સંયમ ગ્રહણ કર્યો છે. અનુક્રમે તે મ્હારા પિતા યતિ વિહાર કરતા અહિં આવી ગઇ કાલે નંદીશ્વરદ્વીપના દેવોને વંદન કરવા ગયા છે. તેમની પાછળ હું આજે જતો હતો, ત્યાં તું મને મળી. તો હવે તું સર્વ વિદ્યાધરીઓની સ્વામિની થા. મેં ત્હારા પુત્રનું સ્વરૂપ પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાથી જાણ્યું છે. મિથિલા નગરીના પદ્મરથ રાજાને તેનો અશ્વ વનમાં લઇ ગયો, ત્યાં તેણે ત્હારા પુત્રને જોઈ તેને લઇ પોતાના નગરમાં આણી પોતાની પ્રિયા પુષ્પમાળાને સોંપ્યો છે. તે તેને પોતાના પુત્રની પેઠે ઉછેરે છે, ને તે સુખમાં રહે છે; માટે તું પ્રસન્ન થઇને મ્હારૂં રાજ્ય અંગિકાર કર."

આ સાંભળીને રાણી મદનરેખાએ વિચાર્યું. "આહા! મ્હારાં આવાં અવળાં કર્મ નડયાં, કે દુઃખ ઉપર દુઃખ મને આવી મળવા લાગ્યાં છે; તો હવે મ્હારે નિશ્ચે શાળરક્ષણનો ઉપાય શોધવો અગત્યનો છે. કામના બાણથી પીડાતો આ વિદ્યાધર કૃત્યાકૃત્ય જાણતો નથી, માટે મ્હારે હવે કંઈક મિષ શોધીને ઢીલ કરવી જોઇએ." એમ વિચારીને તે બોલી. "હે ખેચર! તું મને પ્રથમ નંદીશ્વર દ્વીપે લઇ જા, ત્યાં સર્વ દેવને નમન કર્યા પછી હું તું કહીશ તે પ્રમાણે કરીશ." એ સાંભળી ખેચર સંતુષ્ટ થઇ તેણીને ક્ષણમાં નંદીશ્વર તીર્થે લઇ ગયો, ત્યાં મનરેખાએ શાશ્વત ચૈત્યોને જુહાર્યા. ત્યાં અંજન નામા પર્વતને વિષે ચાર, દધિમુખ પર્વત ઉપર સોળ, અને રતિકર પર્વત ઉપર બત્રીશ જિનાલયો છે. એમ એ બાવન જિનાલયોમાં પ્રત્યેક સો યોજન લાંબાં, પચાસ યોજન પહોળાં, અને બ્હોતેર યોજન ઉંચાં છે. ત્યાં આવી વિમાન થકી ઉતરી બન્નેએ સર્વ જિનમંદિરોમાં પ્રત્યેક પ્રત્યેક જિનેશ્વરને વંદન કર્યું. ઋષભ, ચંદ્રાનન, વારિષેણ અને વર્દ્ધમાન. એ ચાર શાશ્વતા જિનેશ્વર પણ ત્યાં છે. એમને વંદન કરીને ત્યાંથી મણિચૂડ મુનિશ્વર પાસે આવી તેમને નમસ્કાર કરી બન્ને તેમની પાસે યથોચિત ધર્મ સાંભળવા બેઠાં.

તે વખતે યતિશ્વર મણિચૂડ મુનિ, પુત્ર અકાર્ય કરવા ધારે છે; તેમ જાણીને બોલ્યા કે.-"હે ભવ્ય જનો! તમારે સર્વથા કુમાર્ગ ત્યજવો. કારણ કે પરસ્ત્રી ગમનાદિ કુમાર્ગનો ત્યાગ ન કરવાથી નરકમાં પડવું પડે છે. વળી જેમ પરદારા સેવનથી પુરુષો નરકગતિ પામે છે, તેમ સ્ત્રીઓને પણ અન્ય નરને સેવવાથી તેવીજ ગતિમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે. સ્ત્રી છે તે પરભવની બેડી છે, બંધુ જનો બંધન છે, વિષયો વિષ ,સમાન છે, છતાં આહા! જનોનો કેવો મોહ છે કે, જે વૈરીઓ છે, તેમની પાસેથી મિત્રની આશા રાખે છે! મ્હારો પુત્ર, મ્હારો બંધુ, મ્હારાં સગાં, મ્હારી સ્ત્રી, એમ મ્હારૂં મ્હારૂં કરતાં મનુષ્યને પશુની પેઠે મૃત્યુ હરી લે છે. હું કોણ? કેવી રીતે? કયાંથી આવ્યો? મ્હારી માતા કોણ? મ્હારા પિતા કોણ? એમ ભાવના ભાવતાં આ સર્વ સંસાર સ્વપ્નતુલ્ય જણાય છે. બિલાડી દુગ્ધજ જૂએ છે, પણ તત્ક્ષણ દંડ પ્રહાર થવાનો છે તે જોતી નથી; પોપટ આંબાની સાખને જૂએ છે, પણ પત્થરના કકડાને દેખતો નથી; કાકપક્ષી પણ માંસને દેખે છે, પરંતુ બળવાન્ સિંહના મસ્તકને દેખતો નથી; તેમ આ જીવ પણ આ ભવનેજ દેખે છે, પરભવને દેખતો નથી."

મુનિનો આવો ઉપદેશ શ્રવણ કરી મણિપ્રભ વિદ્યાધર ઉભો થઈ રાણીની ક્ષમા માગી કહેવા લાગ્યો. "હવેથી તું મ્હારી બ્હેન છે. હું હવે ત્હારો શો ઉપકાર કરૂં?" રાણી મદનરેખાએ કહ્યું. "તેં મ્હારા ઉપર તીર્થવંદન કરાવીને ઉપકાર કર્યો છે, તેથી તું મ્હારો પરમ બાંધવ છે." પછી તેણીએ મુનિને પોતાના પુત્રનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. મુનિએ કહ્યું. "પૂર્વે બે પરસ્પર પ્રિતિવાળા રાજપુત્રો હતા. તેઓ અનુક્રમે પોતાના પુન્ય વિશેષને લીધે રત્નપ્રભે ઉત્પન્ન થયા. તેમનામાંનો એક ત્યાંથી ચ્યવીને પદ્મરથરાજા થયો, બીજો ત્હારો

પુત્ર થયો. પદ્મરથરાજાને એકદા તેનો અશ્વ અટવીમાં લેઇ ગયો. ત્યાંથી તે ત્હારા પુત્રને લઈ ગયો, ને પોતાની રાણી પુષ્પમાળાને સોંપ્યો. ત્યાં રાજાએ પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે તેનો જન્મમહોત્સવ કર્યો. માટે હમણાં ત્હારો પુત્ર સુખી છે." મુનિ આ પ્રમાણે ખબર આપે છે, એટલામા ત્યાં આકાશમાર્ગેથી એક વિમાન આવીને ઉતર્યું. તેનું તેજ સૂર્ય અને ચંદ્રમાથી પણ ચઢતું હતુ. તે રત્નના સમૂહથી બનાવેલું હતુ, અને તેની સાથે લટકતી ઘુઘરીઓ નાદ કરી રહી હતી. તે વિમાનમાથી મહાતેજસ્વી, અનેક આભરણોથી શોભતો અને ગંધર્વ દેવ જેમના ગુણગાન કરી રહ્યા છે એવો, એક દેવ ઉતરીને મદનરેખાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ તેણીનાજ ચરણે નમ્યો. પછી તેણે મુનિશ્વરને નમસ્કાર કર્યો, ને તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા બેઠો. તેને આવું અસંબદ્ધકાર્ય કરતો જોઈ, ન મીને વિદ્યાધર બોલ્યો. "દેવો પણ અનીતિને માર્ગે ચાલે છે, ત્યારે અમારો શો દોષ? આમણે ચાર જ્ઞાનધારી મુનિને મૂકીને આ સ્ત્રીને કેમ પ્રથમ વંદન કર્યું?" પેલો દેવ કંઇ કહેવા જાય છે, તેવામાં મુનિ પોતેજ ખેચરને કહેવા લાગ્યા. "અરે વિદ્યાધર! તું એમ ન બોલ, આ દેવ ઠપકો દેવાને યોગ્ય નથી. જ્યારે આ મદનરેખાના સ્વામી યુગબાહુને તેના ભાઇ મણિરથે માર્યો, તે વખતે (તે યુગબાહુના મૃત્યુ સમયે) આ સ્ત્રીએ પોતાના ભર્તારને મધુર વચનોવડે આરાધના કરાવી નિર્ઝામ્યો હતો; એટલે શુભ અધ્યવસાય રહ્યાથી તે યુગબાહુ મૃત્યુ પામીને પાંચમે દેવલોકે ગયો છે, ને ઇંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો છે. તેણે અવધિજ્ઞાને કરીને મદનરેખાને પોતાની ગુરૂ તરીકે ઓળખીને અહિં આવી પ્રથમ તેણીને નમસ્કાર કર્યો. એણીએ એને ધર્મ પમાડ્યો, માટે તે તેની ધર્માચાર્યા થઇ; ને તેથી તેના વંદનને પણ યોગ્ય છે. વળી પ્રણામ કરવાથી એ દેવ વિનયે કરીને ઋણરહિત થાય છે. કોઈ યતિએ કે ગૃહસ્થે જેને ધર્મને વિષે સ્થાપ્યો હોય, તેજ તેનો ધર્મદાતા કે ધર્મગુરુ કહેવાય છે. સમ્યક્ત્વ આપવાથી જેણે સનાતન મોક્ષસુખ આપ્યું, એવા દાનરૂપી ઉપકારથી કોઇ અન્ય ઉપકાર નથી. આપણને સમકિત પમાડનારને, આપણે સર્વ સદ્ગુણ મેળવીને તથા બહુ બહુ પ્રકારે કરીને સદુપકારે ઉપકાર કરીએ, તોપણ તે તેને તુલ્ય થાય નહીં."

થયા છે, થાય છે, અને થશે. ભવમાં ભ્રમણ કરતાં આ પુત્રને મેં અનેકવાર જન્મ આપ્યો છે, અને તેણે પણ મને અનંતવાર જન્મ આપ્યો છે. વળી હું કોણ? કેવી રીતે ક્યાંથી આવ્યો? મ્હારી માતા કોણ? મ્હારા પિતા કોણ? એમ ભાવના ભાવતાં આ સર્વ સંસાર સ્વપ્નતુલ્ય જણાય છે. સ્ત્રી પરભવની બેડી છે, બંધુજનો બંધન છે, વિષયો વિષ સમાન છે. છતાં આહા! જનોનો કેવો મોહ છે? કે, જે વૈરીઓ છે, તેમની પાસેથી મિત્રની આશા રાખે છે! માટે મ્હારે તો આ સાધ્વીઓના ચરણનુંજ શરણ છે." મદનરેખાએ આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે દેવતા તો સ્વર્ગમાં ગયો. અહિં મદનરેખાએ સાધ્વી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, તેણીનું સુવ્રતા એવું નામ સ્થાપન કર્યું. ને તે અનુક્રમે નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરવા લાગી.

હવે મદનરેખાના બાળપુત્રને લઇ જનાર પદ્મરથરાજાને તે બાળના પ્રભાવને લીધે સર્વ શત્રુઓ નમવા લાગ્યા. રાજાએ પછી તે પુત્રનું નામ નમિ એવું પાડયું. અનુક્રમે ધાવ માતાઓથી ઉછેરાતો નમિકુમાર યૌવનાવસ્થા પામ્યો; એટલે તેને ઉપાધ્યાય પાસે ભણવા મૂકયો. ત્યાં તેણે ધર્મ અને કર્મશાસ્ત્રની કળાઓ ગ્રહણ કરી. પછી રાજાએ તેને રાજકૂળમાં જન્મેલી દેવસુંદરી સમાન રૂપવતી એકહજારને આઠ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. પછી તેણે પુત્રને રાજ્યયોગ્ય જાણીને, રાજ્ય સોંપી જ્ઞાનસાગરસૂરિ ,પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લઇ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે રાજર્ષિ મોક્ષે ગયા. નમિરાજાએ પણ રાજ્ય કરતાં અનેક રાજાઓને નમાવીને શક્રેંદ્રની કીર્તિને સંપાદન કરી.

હવે જે રાત્રીએ મણિરથરાજાએ ન્હાના ભાઇ યુવરાજ યુગબાહુનો વધ કર્યો, તેજ રાત્રીએ મણિરથને સર્પ ડસ્યો; તેથી તે મૃત્યુ પામીને ચોથી નારકીએ ગયો. પછી મંત્રી પ્રમુખ રાજ્યના મુખ્ય અધિકારીઓએ વિચાર કરીને બન્ને ભાઇઓનો એકજ સ્થાનકે અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો, ને યુગબાહુના પુત્ર ચંદ્રયશાનો મણિરથની ગાદિ ઉપર અભિષેક કર્યો.

આવો બનાવ બન્યો છે, એવામાં નમિરાજાનો પ્રધાનહસ્તી આલાનસ્તંભને ઉન્મૂલન કરીને નાઠો, તે વંધ્યાટવી ભણી ચાલ્યો. તે ચંદ્રયશારાજાના હાથમાં પકડાયો. તેણે તે ઐરાવત સમાન હસ્તીને મળથી બંધનમાં નાંખી પોતાને નગરે આણ્યો. પછી ચર પુરુષોથી આ વાત જાણી નમિરાજાએ તે હસ્તીને લાવવાને પોતાનો દૂત મોકલ્યો. દૂતે જઇને કહ્યું. "હે ચંદ્રયશા નૃપવર! મિથિલાનો સ્વામી નમિરાજા નીતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસી નથી, તેથી તે આ નીતિવાક્ય જાણતો પણ નથી કે, લક્ષ્મી છે તે કૂળક્રમથી આવેલી નથી, તેમ દસ્તાવેજમાં પણ લખી આપેલી નથી; તેને તો ખડ્ગવડે પ્રાપ્ત કરીને ભોગવવાની છે. કારણ કે, વીરભોજ્યા વસુંધરા છે. માટે હે રાજવીર! જો તમે હસ્તીને હમણાં પાછો નહીં આપો, તો અમારો સ્વામી તમને સંગ્રામને વિષે હણીને તે લેશે." દૂતનાં આવાં વચન સાંભળીને કોપાયમાન થઈ ચંદ્રયશાએ તેને સભામાંથી કઢાવી મૂકાવ્યો; એટલે તેણે પણ નમિરાજાને જઇને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તેથી નમિરાજા પોતાના સકળ સૈન્યને સાથે લઈ ભેરી આદિ વાજિંત્રના નાદથી દિશાઓના અંતરાળને પૂરાવી નાંખતો સુદર્શનપુર ભણી ચાલ્યો. આવા બળવાન નમિરાજાને બહુસૈન્ય સાથે આવતો સાંભળીને ચંદ્રયશાનૃપ યુદ્ધ કરવા સન્મુખ ચાલ્યો, ત્યાં તો પ્રતિકૂળ શુકને રાજાને પ્રતિષેધ કર્યો; એટલે મંત્રીઓએ આવીને તેને વિજ્ઞાપના કરી કે, "આપે બહાર નિકળીને યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી, માટે દરવાજા બંધ કરી અંદર રહી યુદ્ધ કરો. શત્રુ સબળ છે કે દુર્બળ છે, તે જણાયા પછી બહાર નિકળજો." રાજાએ એ સાંભળી તે માન્ય કર્યું. કહ્યું છે કે:— ચિત્તને જાણનાર, શીળ સંપન્ન, વાચાળ, દક્ષ, પ્રિય બોલનાર, યથોક્ત વાદી અને સ્મૃતિમાન્ એ સાત દૂતના ગુણો કહ્યા છે. પછી નમિરાજાએ આવીને ચંદ્રયશાના નગરને ચોતરફ પોતાની સેનાથી ઘેરી લીધું.

હવે સુવ્રતા સાધ્વી જે સંસારાવસ્થામાં મદનરેખા રાણી હતી, તેણીએ એ બન્ને સહોદરના કળહને લીધે થતા યુદ્ધમાં "હજારો જીવોનો ઘાત થશે." એમ જાણી વિચાર્યું કે, "અહો! આ અસાર સંસારને ધિક્કાર છે! કારણ કે, બે સગા ભાઇઓ થઇને પણ પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે; તો તેઓ નરકે જશે." એમ વિચારી તે પોતાની ગુરુણીની આજ્ઞા લઈ સાધ્વીઓના પરિવારસહિત ચાલી. તે બન્ને યુદ્ધકર્તાઓની વચ્ચે આવીને નમિરાજા પાસે ગઇ, ત્યાં તેણે સાધ્વીને અભ્યુત્થાનપૂર્વક વંદના કરી; એટલે પછી સાધ્વીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. "આ સંસારમા જીવને મનુષ્યપણુ, ધર્મનું સાંભળવું, તેને વિષે શ્રદ્ધા, અને ધર્મ કૃત્યને વિષે બળ ફોરવવુ, એ ચાર અંગ પામવાં દુર્લભ છે. આ જીવિત સંધ્યાના રંગ સરખુ, જળના પરપોટા જેવું, પાણીના બિંદુસમાન ચંચળ છે, અને યૌવન નદીના વેગ જેવું છે; તોપણ હે પાપિષ્ટ જીવ! તું કેમ બૂઝતો નથી?" આ પ્રકારનો ઉપદેશ આપીને પછી એ સાધ્વીએ નમિરાજાને એકાંતમાં કહ્યું કે, "હે રાજન્! રાજ્ય છે તે આ ભવમાંતો દુઃખદાયક છે, એટલુંજ નહિં પણ પરભવમાં તે નરકે લઇ જાય છે; ત્યાં જતા જીવનો કોઇ પણ રક્ષણકર્તા નથી. માટે તમારે જ્યેષ્ટ ભ્રાતા સાથે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી." નમિરાજાએ પૂછયું. "કેમ? આ ચંદ્રયશા કેવી રીતે મ્હારો મ્હોટો ભાઈ થાય?" સાધ્વીએ એ ઉપરથી એ સંબંધ નમિરાજાને કહી સંભળાવ્યો, એટલે નમિરાજાએ વિશ્વાસને અર્થે પોતાની પુષ્પમાળા માતાને પૂછાવ્યું; ત્યારે તેણીએ પણ કહ્યું. "તું આ સાધ્વીના પુત્ર છે." એમ કહી તેણીએ તેને મુદ્રાયુક્ત રત્નકંબળ,બતાવી. આમ સાંભળવા છતાં પણ નમિરાજા યુદ્ધથી વિરમ્યો નહીં; એટલે સુવ્રતા સાધ્વી ચંદ્રયશા પાસે ગઇ, ને ત્યાં એને પણ તેણીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. ચંદ્રયશાએ તેણીને પૂછયું. "અરે મહાસતી! તમે આવું યુદ્ધ ચાલે છે, ત્યાં કેમ આવ્યાં છો?" એટલે તેણીએ તેને તેના બીજા ભાઈ નો વૃત્તાંત કહ્યો. તે ઉપરથી ચંદ્રયશાએ પૂછયું. "તે મ્હારો ભાઇ કયાં છે?" સાધ્વીએ કહ્યું. "આ ત્હારા નગરને વીંટીને પડ્યો છે તેજ ત્હારો એ ભાઈ." આવી ખબર પામીને ચંદ્રયશા તો તત્ક્ષણ ભાઇને મળવા ચાલ્યો. ભાઇ મળવા આવે છે, એમ જાણી નમિરાજા પણ સંગ્રામ ત્યજી દઇને સન્મુખ આવી જ્યેષ્ટ ભ્રાતાના ચરણમાં પડ્યો; એટલે મ્હોટો ભાઇ પણ તેને ઉભો કરી હૃદયથી ભેટયો. આ વખતે બન્ને ભાઇઓને મળતાં જે હર્ષ થયો, તેનું સ્વરૂપ બૃહસ્પતિ પણ કહી શકે નહીં.

આમ બન્ને ભાઈઓ હર્ષસહિત મળ્યા, પછી ચંદ્રયશાએ નમિરાજાને મહાન્ ઉત્સવ સહિત પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. બન્નેએ સ્નેહપૂર્વક સાધ્વીને વંદન કર્યું. પછી ચંદ્રયશાએ નમિરાજાને કહ્યું. "ભાઈ! પિતાના ઘાત પછી રાજ્યનો ભાર ધારણ કરનાર પુત્ર ન હોવાથી, આટલો કાળ મેં રાજ્ય કર્યું. તને હું જાણતો નહોતો. હમણાંજ માતાએ આપણો સંબધ જણાવ્યો, તો હવે મ્હારે રાજ્યનો ખપ નથી. પૂર્વે પણ હું રાજ્યનો ત્યાગ કરવાનો હતો, તો હવે તું રાજ્યભાર ધારણ કરવા સમર્થ છે." ત્યારે નમિ રાજાએ કહ્યું. "મને પણ આ રાજ્ય રુચિકર નથી, હું પણ સંયમ લઇશ." પણ ચંદ્રયશાએ કહ્યું. "મ્હોટો ભાઇ ન્હાના ભાઇને રાજ્ય સોંપી વ્રત અંગિકાર કરે તે યોગ્યજ છે." એમ તેને સમજાવીને તેણે મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

આમ ચંદ્રયશાએ ચારિત્ર લીધા પછી પ્રતાપી નમિરાજા ન્યાયમાર્ગે વસુધાનું પાલન કરવા લાગ્યો. એ વાતને છ માસ થયા, એટલામાં તો તેને (નમિને) દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો. વૈદ્યો ચિકિત્સા કરવા લાગ્યા; પણ કિંચિતમાત્ર ફેર પડયો નહીં. એવામાં દાહજ્વરની શાંતિને અર્થે રાજાની સર્વ રાણીઓ ચંદન ઘસતી હતી, તેમના ચુડલાનો ઝમતકાર કરતો શબ્દ નમિરાજાને અત્યંત વેદના કરવા લાગ્યો. તેવારે રાજાએ કહ્યું. "મને આ દારુણ શબ્દ

શાનો સંભળાય છે?" તેના ઉત્તરમાં સેવકોએ ચંદન ઘસાતું હતું તેનું સ્વરૂપ કહ્યું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું. "એ હજારે સ્ત્રીઓના હસ્ત થકી એકેક વલય (ચૂડલો) ઉતરાવી નાંખો" એમ કરાવ્યું એટલે રાજાને જરા શાંતિ વળી. એમ કરતાં કરતાં તેણે તેમના સર્વ વલય ઉતરાવી નાંખ્યા. ફક્ત મંગળાર્થે એકેક વલય રહેવા દીધું. એટલે અવાજ થતો બંધ થયો. તે ઉપરથી રાજાએ પૂછાવ્યું કે, "હવે રાણીઓ ચંદન ઘસે છે કે નહીં? કારણ કે, હવે વલયનો શબ્દ સંભળાતો નથી." મંત્રીઓએ એનું સ્વરૂપ જણાવ્યું, એ ઉપરથી રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો; ને પોતે વિચારવા લાગ્યો. "ઘણાં કંકણનો શબ્દ દુઃખકર્તા થઇ પડ્યો, પણ એકેક કંકણ રહ્યું ત્યારે સુખ મળ્યું. તે પ્રમાણે એકલાપણામાંજ મહા સુખ છે. કહ્યું છે કે.—જેમ જેમ તંત્ર બહુ મ્હોટો અને વિસ્તારપણે વધતો જાય, તેમ તેમ દુઃખ પણ વધતું જાય છે; સુખ વધતું નથી; સર્વે વિસ્તાર ક્લેશરૂપ છે; સંક્ષેપ એજ સુખનું કારણ છે; માટે સર્વ વિસ્તારનો ત્યાગ કરવો એજ આત્મહિત છે." વળી તેણે વિચાર્યું કે, "જો આ મ્હારો દાહજ્વર બિલકુલ શાંત થશે, તો હું ચારિત્ર અંગિકાર કરીશ." આમ વિચારીને જેવો તે સૂઇ ગયો, તેવામાં તેનો દાહજ્વર તદ્દન પ્રશમી ગયો. પ્રભાતે વાજિંત્રના શબ્દે જાગીને વિચારવા લાગ્યો. "અહો! આજે મેં સ્વપ્નને વિષે ઐરાવણ હસ્તી અને મેરુપર્વતને જોયો, તે રૂડું થયું છે; કારણ કે, તેથી મ્હારો રોગ ગયો છે. કહ્યું છે કેઃ—દેવતા, યતિ, ગાય, માતા પિતા, લિંગિ અને રાજા સ્વપ્નને વિષે જે કહે તે તેમજ થાય છે. (સત્ય પડે છે" પછી તે સ્વપ્નનો ફરી ફરી વિચાર કરતાં નમિરાજાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. "મેં પૂર્વ ભવને વિષે સાધુપણું પાળ્યું હતું, ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને હું પ્રાણતદેવલોકે દેવતા થયો હતો." આમ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી નમિરાજાએ પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી દેવતાએ આપેલો રજોહરણ લઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

નમિરાજાએ ચારિત્ર લીધું એટલે તેની પરિક્ષા કરવાને ઇંદ્ર દ્વિજનું રૂપ લઇને આવ્યો. આવીને તેણે કહ્યું. "હે રાજન્! તેં રાજ્યને તૃણવત્ ગણીને અંતઃપુરસહિત તેનો જે ત્યાગ કર્યો, તે બહુ સારૂં કર્યું; પણ તેં જીવદયા પાળવાને દીક્ષા લીધી છે, ને તેં વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તેથી આ ત્હારી સ્ત્રીઓ તો રુદન કરે છે; માટે ત્હારે એવું વ્રત ગ્રહણ કરવું ન જોઇએ; કારણ કે, એમ કરવાથી પૂર્વાપર બાધ આવ્યો." એ સાંભળીને નમિમુનિએ ઉત્તર આપ્યો. "મ્હારૂં વ્રત કંઇ દુઃખનું કારણ નથી; પરંતુ લોકોને પોતપોતાના સ્વાર્થમાં હાનિ પહોંચે છે, તેજ એમને દુઃખકર્ત્તા છે; માટે હું તો મ્હારૂં કાર્ય કરૂં છું. બીજા જન કહે તેથી શું?" પછી ઇંદ્રે કહ્યું. "હે રાજન્! ત્હારા મહેલ, અંતઃપુર આદિ સળગે છે, તેની તું કેમ ઉપેક્ષા કરે છે? તને એમાં દૂષણ લાગે છે. કારણ કે, આશ્રિતની ઉપેક્ષા કરવી તે પાપ છે; અને તું તો ચતુર છે તેથી કહેવું પડે તેમ નથી." નમિરાજર્ષિએ કહ્યું. "આ મહેલ મ્હારા નથી, અંતઃપુર પણ મ્હારૂં નથી." ત્યારે વળી ઇંદ્રે કહ્યું. "હે રાજન્! જ્યારે તું જાયજ છે, ત્યારે આ નગરીના કોટને મજબૂત કરીને તથા નાના પ્રકારના યંત્રોથી યુક્ત કરીને પછી જજે." રાજાએ કહ્યું. "અરે ભાઇ! મ્હારે તો સંયમ એજ નગર છે, તેમાં સમ નામે કોટ છે, તે નય નામે મંત્રથી યુક્ત છે." આવો ઉત્તર મળ્યા પછી પણ ઇંદ્રે ફરી કહ્યું. "હે ક્ષત્રિય! લોકોને રહેવાને માટે મનોહર પ્રાસાદ કરાવી આપીને પછી વ્રત લેજે." મુનિએ તે ઉપરથી જવાબ આપ્યો. "એતો કુબુદ્ધિ જન કરે, મ્હારે તો જ્યાં મ્હારો દેહ છે ત્યાંજ મંદિર છે." વળી ઇંદ્રે કહ્યું. "ચોર લોકોનો નિગ્રહ કરીને પછી જજે." યતિ બોલ્યા. "મેં ક્યારનો રાગાદિ ચોરોનો નિગ્રહ કર્યો છે." ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું. "કેટલાએક ઉદ્ધત રાજાઓ તને નમતા નથી, તેમનો પરાજય કરીને પછી તું પ્રવ્રજ્યા લેજે." યતિએ કહ્યું. "યુદ્ધને વિષે

લક્ષ સંખ્યામાં સુભટોને જીત્યાથી શો જય ગણાય? ખરો જય તો એક આત્માને જીત્યાથી થાય છે, ને એને જીત્યાથીજ મેં પરમ જય મેળવ્યો છે" (ઈત્યાદિ નમિરાજર્ષિ અને ઇંદ્રનો સંવાદ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રથી જાણી લેવો.)

આવાં આવાં વિપ્રના રૂપમાં રહેલા ઇંદ્રનાં વચનોની અવગણના કરીને નમિરાજા જેવો આગળ ચાલતા જાય છે, તેવામાં ઇંદ્ર પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને બોલ્યો. હે યતીશ્વર! તમને ધન્ય છે, તમે કૃતાર્થ છો, તમે સર્વ ભાવવૈરીનો પરાભવ કરીને તમારો ઉત્કૃષ્ટ સ્વભાવ જણાવી આપ્યો છે." એમ સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો. નમિયતિ અનુક્રમે મુક્તિએ ગયા. સાધ્વી મદનરેખા પણ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પામ્યાં.

॥ ઇતિ મદનરેખાની કથા ॥

दमयंती.

સ્ત્રીઓએ અત્યંત વિકટ સંકટ આવી પડે, તોપણ દમયંતીની પેઠે પતિને ત્યજવો નહીં.

કોશળદેશને વિષે નિષધરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને લાવણ્યસુંદરી નામે સ્ત્રી હતી. તેમને અનુક્રમે નળ અને કૂબર નામે બે પુત્રો થયા. વળી વિદર્ભદેશના કુંડિનપુરનગરમાં બળવત્તર એવો ભીમ ભૂપતિ રાજ્ય કરતો હતો. તેની પત્ની પુષ્પવતીએ સત્સ્વપ્ને સૂચિત એવી એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. આ પુત્રીને પૂર્વના શુભકર્મના ઉદયથી ભાલસ્થળને વિષે સૂર્યના જેવું દેદિપ્યમાન તિલક હતું. છઠ્ઠી જાગરણનો મહોત્સવ કર્યા પછી રાજાએ તેણીનું દમયંતી એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે દમયંતી પગે ચાલતાં શિખી, ત્યારે તેણીએ પહેરેલા નૂપુરનો ઝણઝણ કરતો નાદ માતપિતાને પ્રમોદ ઉપજાવતો. એમ કરતાં કરતાં જાગતું છે સૌભાગ્ય જેનું એવી તે વૃદ્ધિ પામતી ધર્મ કર્મશાસ્ત્રને વિષે કુશળ થઇ.

હવે એકદા નિર્વૃતીદેવી શ્રી શાંતિનાથભગવાનની સુવર્ણની પ્રતિમા દમયંતીને આપીને કહેવા લાગી. "આ કલ્યાણને કરનારી એવી પ્રતિમાનું ત્હારે નિત્ય પૂજન કરવું. મહા ઉદય તથા સુખને આપનારી એ ત્હારા ભવનો નાશ કરવાવાળી થશે." એ ઉપરથી દમયંતીએ એ પ્રતિમા લઇને ગૃહદેરાસરને વિષે રાખી.

અનુક્રમે એ ભીમરાજાની પુત્રી મનોહર તથા રૂપ લક્ષ્મીથી યુક્ત એવા યૌવનને પામી. આઠ વર્ષની તેણીની વય થઇ, એટલે માતા પિતાને તેણીને યોગ્ય પતિ શોધી કાઢવાની ચિંતા થઇ. કહ્યું છે કે—પુત્રી જન્મતાં શોક ઉપજાવે છે, વૃદ્ધિ પામતાં ચિંતા વધારે છે, પાણિગ્રહણ કરાવતી વખતે દંડ ભરાવે છે; આમ દીકરીના બાપને સદા દુઃખ રહે છે. પછી રાજાએ સ્વયંવર મંડપ રચાવ્યો, ને બહુ રાજકુમારોને નિમંત્રણ કર્યું. એ સમયે દૂતે વિજ્ઞપ્તિ કરવાથી નિષધરાજા પણ પોતાના નળ અને કૂબર પુત્રોને લઇને સ્વયંવર ઉપર આવી પહોચ્યો. ભીમરાજાએ સર્વ રાજાઓને સામા જઈ તેડી લાવી આસનાદિ વડે સત્કાર કર્યો. પછી પ્રભાતે સર્વ રાજાઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરી સુશોભિત મંચો ઉપર આવીને બેઠા; એટલે દમયંતી પણ સુખાસનને વિષે બેશીને પોતાની સખીઓના પરિવારસહિત ત્યાં આવી. તે વખતે અનેક લોકો પોતપોતાનાં કાર્યો ત્યજીને ત્યાં જોવા આવ્યા હતા. કહ્યું છે કેઃ—કલેશ, કાજળ, સિંદૂર, દૂધ, જમાઈ અને વાજિંત્ર. એ છ વસ્તુ ઉપર સ્ત્રીને બહુ પ્રીતિ હોય છે. એવામાં સુખાસનમાં બેઠેલી દમયંતી પ્રતિહારિણીએ વર્ણવેલા અંગ, વંગ અને તિલંગ આદિ દેશોના સ્વામીને ત્યજીને આગળ ચાલી. અનુક્રમે નળરાજા પાસે આવી, તે વખતે જોવા આવેલી બીજી

સ્ત્રીઓએ દમયંતીના રૂપ ગુણનું વર્ણન કર્યું. તે આ પ્રમાણે:—દમયંતીના પગને વિષે ચોપડેલો યાવકનો રસ તે જાણે રંગમંડપમાં આવેલા રાજાઓનો અંગધારી અનુરાગજ હોયની! એવો શોભતો હતો; અને તેણીના કપાળને વિષે રચેલી કસ્તૂરીની પીળ તે જાણે કામદેવરૂપ ભૂપતિની સ્તુતિના અક્ષરોની પંક્તિજ હોયની! એવી શોભતી હતી. વળી કંઠને વિષે ધારણ કરેલી મલ્લીકાના પુષ્પોની ઉજ્વળ માળા તેણીના મુખરૂપી ચંદ્રની આસપાસ વિંટલાયલી નક્ષત્રની પંક્તિની પેઠે શોભતી હતી. કાનને વિષે ધારણ કરેલાં રત્નનાં દેદિપ્યમાન કુંડળો સૂર્ય ચંદ્રની ભ્રાંતિ કરાવનાં હતાં. નેત્રને વિષે ધારણ કરેલી કાજળની રેખા પદ્મ ઉપર ભ્રમરની પેઠે અને અંગે ધારણ કરેલું વસ્ત્ર ગંગાના કલ્લોલ સમાન શોભતું હતું. આ પ્રકારની દમયંતી પ્રતિહારિણીએ વર્ણવેલા નળરાજાના ગુણોને સાંભળી તથા તેને જોઇ હર્ષ પામી તેના ઉપર અનુરાગવાળી થઈ; એટલે તેણીએ તેના કંઠને વિષે વરમાળા આરોપી. દમયંતીએ નળને વર્યો, એટલે જયજયકાર થયો. નિષધરાજા અને ભીમરાજાએ પછી તેમનો વિવાહ કર્યો.

હવે દમયંતી નળરાજાની સંગાથે ચાલવા લાગી, ત્યારે તેણીના માતા પિતા તેણીને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા:-"હે પુત્રી! ત્હારે પતિને ઘેર જઇ સાસુ સસરા આદિ વગેરેનો બહુ વિનય કરવો, અને પતિને અનુકૂળ વર્તન કરવું." પછી નિષધરાજા મહોત્સવપૂર્વક પોતાના નગર ભણી ચાલ્યો. આગળ ચાલતાં માર્ગને વિષે બહુ અંધકાર વ્યાપી ગયો; તેથી વનને વિષે નિષધરાજાને થોભવું પડયું. ત્યાં નિદ્રાવશ થયેલી પોતાની પ્રિયાને નળે કહ્યું. "હે પ્રિયે! નિંદ્રાનો ત્યાગ કર અને ત્હારા તિલકને પ્રગટ કર, કે જેથી આ અંધકાર નાશ પામે અને પ્રકાશ થાય." તે સાંભળીને દમયંતીએ ભાલસ્થળને વિષે રહેલા પોતાના તિલકને પ્રકટ કર્યું, એટલે સૂર્યસમાન તેના તેજથી સર્વ સ્થળ પ્રકાશમય થઇ રહ્યું. એવામાં એક કાઉસ્સગ્ગપણે રહેલા મુનિ તેમના દીઠામાં આવ્યા. તેમના દેહ સાથે એક હસ્તી પોતાના શરીરને ઘસતો હતો, તોપણ તે મુનિ પોતાના ધ્યાનમાં અચળ ઉભા હતા. તેમની પાસે જઈ નળે તથા દમયંતીએ તેમને વંદન કર્યું. તે જોઇ નિષધરાજા પ્રમુખ સર્વ માણસો તેમની પાસે ગયા, ને તેમને ભક્તિસહિત પ્રદક્ષિણા દઈ વંદન કર્યું. તે વખતે મુનિએ કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ કરીને તેમને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો. "દેવગુરુની પૂજા, દયા, દાન, તીર્થયાત્રા, નવકારાદિકનું સ્મરણ, તપ, શાસ્ત્રશ્રવણ અને પરોપકારને માટે મૃત્યુ. એ આઠ પ્રાણિઓને પોતાના જીવિતનાં ફળ છે." દેશનાને અંતે નળરાજાએ અંજળિ જોડીને મુનિને પૂછયું. "હે ઋષિ! આ દમયંતીને ભાલસ્થળને વિષે આવું તિલક કયા શુભકર્મને લીધે થયું હશે?" મુનિએ કહ્યું. "એ ભીમ પુત્રીએ પૂર્વ ભવને વિષે એક જિનેશ્વર દીઠ એક, એમ ચોવીશ જિન દીઠ ચોવીશ આયંબિલ કર્યાં હતાં, ને તે તપના ઉદ્યાપનમાં તેણીએ ચોવીશે જિનેશ્વરને તિલક કર્યાં હતાં; તેના પ્રભાવથી તેણીના ભાલસ્થળને વિષે આવું રવિને પણ જીતનારૂં તેજસ્વી તિલક થયું છે. અનુક્રમે તપના પ્રભાવથી એ કલ્યાણનું ભાજન થશે." ગુરુની આવી વાણી સાંભળીને બહુ જનો તે વખતે તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા.

પછી નિષધ રાજા પરિવારસહિત પોતાને નગરે પહોચ્યો. નગર જનોએ મહોત્સવ કર્યો, અને ભૂપતિ દાન આપતો આપતો મહેલને વિષે ગયો. નળરાજાએ પણ નાના પ્રકારનાં દાન આપીને પોતાની કીર્તિને ચોદિશિ વિસ્તારી. પછી નિષધ રાજાએ નળને રાજ્ય સોંપી તથા કૂબરને યુવરાજપદે સ્થાપી સંયમ ગ્રહણ કર્યો, ને તે તપશ્ચર્યા કરી સ્વર્ગે ગયો.

હવે ધર્મ, અર્થ અને કામ, એ ત્રણે વર્ગને સાધતા નળરાજાએ ચિરકાળપર્યંત રાજ્ય ચલાવી બહુ દેશોને સાધ્યા, એટલે મહાન રાજ્ય જોઈ કુટિલ આશયવાળા કૂબરને તેનું

રાજ્ય લેવાનું મન થયું. નળ તો નિર્મળ ચિત્તવાળો હતો, એટલે પેલાએ તેની સાથે દ્યૂત રમવાનું કર્યું. દમયંતી વિગેરેએ બહુ વાર્યા છતાં પણ નળ ભાઇ સાથે દ્યૂત રમ્યો, અને તેમાં પોતાનું રાજ્ય હારી બેઠો. પછી કૂબરે હર્ષ પામીને નળને કહ્યું. "હવે તું મ્હારો દેશ ત્યજીને ચાલ્યો જા." કહ્યું છે કે:—પ્રાણીએ પારકું ધન ન લેવું; કારણ કે, એમ કરવાથી તે નરકગતિ પામે છે.

દ્યૂત જેવા કુવ્યસનના સેવનથી પોતાનું રાજ્ય પારકાને સોંપી નળરાજા જેવા મહાત્મા રાજાને વનને વિષે નિકળી જવું પડયું. ત્યાં પ્રિયાસહિત એકલા ચાલતા, પગને વિષે પેસી જતા કંટક આદિની વ્યથા સહન કરતા, પ્રિયાને પવન નાંખતા, શ્રમિત થતી ત્યારે તેણીના ચરણને દાબતા, અને તૃષાતુર થતી ત્યારે પદ્મના પુટને વિષે તેણીને જળ લાવીને પાતા, સત્વનું અવલંબન કરતાં છતાં પણ જ્યારે નળરાજા શ્રમિતજ થતો, ત્યારે દમયંતી તેના ચરણ ચાંપવા જતી, તો તેણીને તે નિવારતો. આમ કરતાં કરતાં મધ્યાન્હ થયો, ત્યારે દંપતીએ ફળ ફૂલ મેળવી તેનો આહાર કર્યો; ને સાયંકાળે કોઈ લતાગૃહનો આશ્રય લઈ તેમા રાત્રી વ્યતિત કરી. અન્યદા જ્યારે સૂર્યનાં તીક્ષ્ણ કિરણોથી ત્રાસ પામતાં, ત્યારે તેઓ અંતરનરમ્ય એવા વનના ગાઢ વૃક્ષોનો આશ્રય લેતાં.

એકદા વનને વિષે દમયંતી સરોવરના જળથી પ્રિય નળરાજાના ચરણ પ્રક્ષાલન કરતી હતી, તે વખતે નળે તેણીનું મ્લાન વદન દેખીને ચિત્તને વિષે વિચાર્યું. "અહો! કયાં આ પ્રમાલના જેવી સૌમ્ય પ્રિયા અને કયાં આ દુઃખથી પૂર્ણ માર્ગ? કયાં તે મ્હારૂં રાજ્ય અને કયાં આ અકથ્ય દુઃખદાયક વનવાસ?" પછી નળરાજાએ વિશ્રામ લેવાને અર્થે કોઇ મનોહર શિલાતળ ઉપર કેળના પત્રોની શય્યા રચી, અને તે ઉપર દંપતી હાથનું ઓશીકું કરી પરમેષ્ઠિમંત્રનો ઉચ્ચાર કરીને સૂઈ ગયાં. પણ બહુ દુઃખી થયેલો એવો નળરાજા (દમયંતી નિંદ્રાવશ થયા પછી) ચિંતવવા લાગ્યો. "મ્હારે અહિં બહુ દુઃખ છે. એક તો વનવાસ, તેમાં વળી દરિદ્રતા, ને તેમાં, પણ આ પ્રિયા સાથે છે તે પગબંધન છે; માટે એણીને ત્યજીને જતો રહું." આવો વિચાર કરીને તેણીના ચીરને ફાડી અર્ધ પોતે લઇ ધીરેથી જવા તૈયાર થયો, ને પ્રિયાના વસ્ત્રને છેડે આ પ્રમાણે લખતો ગયો. "હે વામભ્રૂ! ડાબી બાજુએ કુંડિનપુર જવાનો માર્ગ છે, અને અહિં કેશુડાં ઉગ્યાં છે તેની દક્ષિણદિશાએ કોશલાનગરી આવેલી છે; માટે હે ગજગામિનિ! તને રુચે ત્યાં જજે. હું કયાંય પણ મ્હારૂં મુખ બતાવવાને અસમર્થ છું." એ પ્રમાણે અક્ષરો લખીને નળરાજા ગૂઢ દુઃખતાને લીધે રુદન કરતો તથા ફરી ફરી પાછો વળીને પ્રિયાના મુખકમળને જોતો ચાલી નિકળ્યો. ને તે બોલ્યો. "હે વિધાતા! તેં આ દમયંતીને સર્વ કરતાં સુંદર ઉત્પન્ન કરી છતાં તું એ મહાત્માની વલ્લરી જેવીને કેમ દુઃખી કરે છે? હે વનદેવતાઓ! તમે પ્રસન્ન થઇને મ્હારૂં કહેવું શ્રવણ કરો. આ મ્હારી પ્રિયાને માર્ગે જતાં ઉપદ્રવ ન થાય, તેમ તમારે કરવું." એમ કહી વળી ત્યાંસુધી પાછો વળી જોતો ચાલ્યો કે, જ્યાં સુધી એ દમયંતી તેની દૃષ્ટિમર્યાદામાં રહી. એણીને વનના હિંસક પ્રાણીઓથી લેશમાત્ર પણ ભય ન ઉપજે, એવા વિચારમાં તેણે ફરી ફરી આવવું જવું કર્યું. વળી તે પોતાને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો. "હે દુરાત્મા નળ! ત્હારી પ્રિયા આ પ્રમાણે વનને વિષે એકલી સૂતી છે, તેવામાં તને કેવી રીતે સુખ પ્રાપ્ત થવાની આશા રહે છે?" આવા વિચારમાં ને વિચારમાં નળે રાત્રી નિર્ગમન કરી.

પછી ત્યાંથી આગળ ચાલતાં નળની દૃષ્ટિએ એક જ્વળતી જ્વાળાવાળો વનદવ પડયો, તે દવમાં બળવાથી આક્રંદ કરતો કોઇનો સ્વર નળે સાંભળ્યો; તેથી તે તેની પાસે ગયો, તો તેણે મનુષ્યની વાણી સાંભળી કે, "હે ઇક્ષ્વાકુવંશરૂપી સમુદ્રના ચંદ્રમા!

વિશ્વના વત્સળ નળરાજા! મને આ દવમાંથી સળગતો બચાવ.” ત્યાં તો તેણે એક સર્પને બોલતો જોયો, એટલે મહા ધીર એવો નળરાજા બોલ્યો. “હે મહા નાગ! તેં કેવી રીતે મ્હારૂં નામ જાણ્યું? અને આ સર્પના દેહને ધારણ કરનારો છતાં તું કેવી રીતે મનુષ્યની વાણી બોલી શકે છે?” સર્પે ઉત્તર આપ્યો. “હે મહારાજા! હું પૂર્વભવને વિષે મનુષ્ય હતો, તેના સંસ્કારને લીધે આ મનુષ્યની વાણી જાણું છું. વળી મને અવધિજ્ઞાન પણ છે, તેથી હું આ સકળ જગત્ને મ્હારા હસ્તને વિષે રહેલું સ્ફુટ જોઉં છું. વળી હું પણ તને ઉપકાર કરનારો છું.” પછી નળરાજા બોલ્યો. “ત્યારે તું આ મ્હારા વસ્ત્રના પલ્લવને અવલંબીને બહાર નિકળ.” તે પ્રમાણે કરીને સર્પે બહાર નિકળ્યો, ને તત્ક્ષણ તેના ઉદ્ધારકર્તા (નળરાજા) નેજ કરડયો; તેથી તેનું રૂપ કૂબડું થઈ ગયું. એટલે નળે તેને હાથથી ઉછાળીને ભૂમિ ઉપર નાંખી દીધો, ને તે સર્પને કહ્યું. “હે સર્પરાજ! તેં મ્હારા ઉપર બહુ સારો ઉપકાર કર્યો.” પછી નળ પોતાના અંગને કુબ્જ થયેલું જોઇને વૈરાગ્ય પામી સંયમ લેવાને ઇચ્છાતુર થયો, એટલે પેલો સર્પ દીવ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરીને કહેવા લાગ્યો. “હે વત્સ! હું ત્હારો પિતા નિષધ છું, તું વિષાદ ન કર. દીક્ષાના પ્રભાવથી હું બ્રહ્મ દેવલોકને વિષે દેવતા થયો છું. ત્યાં ત્હારૂં દુઃખ જોઇને ઉપકાર કરવાને અહિં આવ્યો છું. મેં તને વિરૂપ કર્યો છે તે એટલા માટે કે, તું એકલો હોવાથી શત્રુઓ તને ઉપદ્રવ કરે નહીં. ત્હારા પૂર્વ ભવના કર્મને લીધે તને કેટલોએક કાળ આપત્તિ રહેશે; પણ અંતે તને ત્રણ ખંડનું રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે. યોગ્ય સમય આવશે ત્યારે હું તને દીક્ષા લેવાનું કહીશ. હમણાં તું આ શ્રીફળ ગ્રહણ કર, તથા આ કંડીયો લે, તે તું ત્હારી પાસે રાખજે. જ્યારે ત્હારૂં મૂળ સ્વરૂપ પ્રકટ કરવાની તને ઇચ્છા થાય, ત્યારે આ શ્રીફળમાંથી વસ્ત્ર કાઢીને પહેરજે, તથા આ કંડીઆમાંથી હારાદિક આભરણ લઇને તે તું ત્હારે શરીરે આરોપજે; એટલે ત્હારૂં મૂળ રૂપ પોતાની મેળે પ્રકટ થશે.” આ પ્રમાણે તે બન્ને વસ્તુઓનો મહિમા જણાવ્યા પછી વળી તે દેવ બોલ્યો. હે વત્સ! તું અહિંથી સુસુમાર નગરે જજે.” ત્યારે નળે કહ્યું. “અનો માર્ગ વિષમ છે; માટે આપ મને ત્યાં પહોંચાડો” પછી દેવે તેને સુસુમારનગરની બહાર મૂકયો,ત્યાંથી તેણે અંદર પ્રવેશ કર્યો.

આ વખતે નગરની અંદર મહા કોળાહળ થઇ રહ્યો હતો. ‘તે શું છે?’ એમ મનમાં ચિંતવતો નળ આગળ જાય છે, તેવામા મદોન્મત્ત થયેલો રાજાનો પટ્ટહસ્તી આલાનસ્તંભને ત્રોડી નાંખી વૃક્ષ, મનુષ્ય આદિને છૂંદી નાંખતો રસ્તે ચાલ્યો જતો હતો, તને તેણે જોયો. આવા હસ્તીને આમ મસ્તી કરતો જોઇને રાજાએ કહ્યું. “અરે લોકો! સાંભળો. જે કોઇ આને વશ કરવાને સમર્થ હોય, તેને હું બહુ સંપત્તિ આપીશ.” તે સાંભળીને પરાક્રમી એવો નળ, હસ્તીની સન્મુખ દોડ્યો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, “અરે કુબ્જ! મરવું રહેવા દે.” પણ એમના નિવારણને ન ગણકારીને ‘તે હસ્તીમાં કેટલું સામર્થ્ય છે?’ તે જોઇને તે તેની પાસે ગયો, ને કહેવા લાગ્યો. “અરે મદોન્મત્ત હસ્તી! આ સ્ત્રીજન તથા બાળક પ્રમુખને શું હણે છે? ત્હારી પાસે આ ઉત્તમ કેસરીસિંહ ઉભો છે તેની સામો આવી જા.” પછી નળે ક્રોધાંધ એવા એ હસ્તીને ઘણી વારસુધી ફેરવીને તેની આગળ પોતાનું વસ્ત્ર લાંબું કરીને પાથર્યું, ને પોતે તત્ક્ષણ તેની પાછળ જઇને ઉભો; એટલે તે હસ્તી તે વસ્ત્રને પુરુષ ધારીને તેને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં નળ તેનો કાન ઝાલીને તેના સ્કંધ ઉપર ચઢી બેઠો, ને તેના મર્મસ્થળ ઉપર એવી રીતે તાડના કરી કે, તે એક સ્તંભની પેઠે નિશ્ચળ ઉભો રહ્યો. પછી ત્યાંથી તેણે તેને લઈ જઇ આલાનસ્તંભે બાંધ્યો. નળનું આવું પરાક્રમ જોઇને તે નગરના દધિપર્ણરાજાએ તેના કંઠને વિષે રત્નમાળા પહેરાવી. પછી તેને ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણથી સન્માન આપીને

પોતાની પાસે બેસારીને પૂછયું. "તમારો કયો વંશ?" ત્યારે કુબ્જે કહ્યું. "મ્હારી જન્મભૂમિ મનોહર કોશલા છે. મ્હારો સ્વજન વર્ગ પણ ત્યાંજ સુખે રહે છે. હું નળરાજાનો હુંડિક નામે રસોઇયો છું, તેથી તેની પ્રીતિને લીધે સર્વ કળામાં પ્રવીણ થયો છું. એ નળરાજા સૂર્યની કૃપાથી સૂર્યપાક રસોઈ કરી જાણે છે, તે પણ હું જાણું છું. અન્ય કોઇ પણ રાજા એ જ્ઞાન ધરાવતો નથી. હમણાં દુર્દૈવને લીધે પોતાના ભાઇ કૂબરની સાથે જુગાર રમવાથી પોતાનું રાજ્ય ખોઇ પ્રિયા દમયંતીને સાથે લઇને એણે વનવાસ અંગિકાર કર્યો છે. એ કોણ જાણે કયાંય મૃત્યુ પામ્યા હશે!" નળરાજાનું આવું વૃત્તાંત સાંભળીને તેના ગુણને ક્ષણ ક્ષણ સ્મરણ કરતો દધિપર્ણનૃપતિ વિષાદ પામી ચિતવવા લાગ્યો. "સંસારની સ્થિતિજ આવી છે, લક્ષ્મી વિજળીની પેઠે ચંચળ છે, આ યૌવન પણ થોડા દિવસનું છે, સુખને પ્રાંતે દુઃખજ છે, આ શરીર નિરંતર વ્યાધિયુક્ત છે, ખરા મિત્ર મળવા બહુ કઠણ છે, અથવા બહુ બોલવાથી શું? આ સંસારજ અસાર છે, માટે હે જનો! તમે સાવધ થઇ જાગતા રહો."

એકદા રાજાએ નળને કહ્યું. "સૂર્યપાક રસવતી તને આવડે છે તો તે અમને એક વાર કરીને જમાડ." એમ કહી તેને બહુ બહુ આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેણે પોતાની વિદ્યાનું સ્મરણ કરી શાળિના તંદૂલથી પૂર્ણ એક થાળ નિપજાવ્યો; પછી તેમાં તેણે સૂર્યપાક રસવતી બનાવીને સર્વને જમાડયા. તે ઉપરથી રાજાએ તેને પાંચસો ગામ બક્ષીસ આપ્યાં, પણ તે તેણે લીધાં નહીં. ત્યારે દધિપર્ણનૃપતિએ તેને ફરીને કહ્યું. "ત્યારે તું તને જે પ્રિય હોય તે અંગિકાર કર." કુબ્જના રૂપમાં રહેલા નળરાજાએ તે ઉપરથી કહ્યું. "હે રાજન્! જેટલી પૃથ્વિને વિષે આપનું શાસન (રાજ્ય) પ્રવર્ત્તમાન છે, તેટલી પૃથ્વિમાં દ્યૂત, મદ્ય, માંસ આદિનો નિષેધ કરાવો. કારણ કે, એ બહુ પાપનાં મૂળ છે." રાજાએ એ વાતની હા કહી, ને એ સર્વ વ્યસનનો નિષેધ કરાવ્યો. એમ એ રસોઇઆ રૂપે રહેલ રાજાનો માનીતો થઇ સુખે રહેવા લાગ્યો.

એકદા એ કુબ્જ સરોવરને તીરે તરુવરની છાયામાં બેઠો હતો, તેવામાં કોઇએક દેશાંતરથી આવેલો પુરુષ તેને સર્વાંગે સુંદર જોઇને ગીત ગાતો, વાતો કરતો કરતો કુબ્જને કહેવા લાગ્યો. "હું અનાર્ય, નિર્લજ્જ, દુર્બુદ્ધિ અને આત્માને હણનાર એવા માણસોની પંક્તિમાં નળરાજાને મૂકું છું; કે જે નળરાજા પોતાની વિશ્વાસુ, પ્રેમની ભાજન અને સ્નેહવતી એવી વલ્લભા (સ્ત્રી) ને વનને વિષે એકલી સૂતી મૂકીને જતો રહ્યો; પણ પોતેજ ત્યાં બળીને કેમ ભસ્મ ન થયો?" એ સાંભળીને કુબ્જ બોલ્યો. "તેં વાત તો સારી કાઢી. ભાઇ, તું કયાંથી આવે છે? અને નળરાજાનો વૃત્તાંત કયાંથી જાણે છે?" તેણે કહ્યું. "હું કુંડિનપુરથી આવું છું, ને દમયંતીની પાસેથી એ વૃત્તાંત મેં સાંભળ્યો છે." કુબ્જે કહ્યું. "મેં દમયંતીના ત્યાગસુધીની વાત તો સાંભળી છે, પણ નળરાજાએ તેણીને ત્યજી દીધી ત્યાર પછી શું થયું?" તેવારે પેલો ઉત્તર આપવા લાગ્યો. "વિદર્ભ દેશના રાજાની પુત્રીને નળરાજા ત્યજીને જતો રહ્યા, ત્યાર પછી રાત્રીને અંતે તેણીએ એવું સ્વપ્ન દીઠું કે, 'હું આમ્રફળ ખાવાની ઈચ્છાથી તેના વૃક્ષ ઉપર ચડી, પણ એટલામાં એક હસ્તીએ આવીને તે વૃક્ષ ઉખેડી નાંખ્યો; એટલે હું ભૂમિ ઉપર પડી.' પ્રભાતે જાગી તે પતિને ન જોવાથી આમ તેમ દૃષ્ટિ ફેરવી ચિત્તને વિષે વિચારવા લાગી. 'હે દુર્દૈવ! બળેલી એવી પણ મને અદ્યાપિ તું શું કરવા ખેદ પમાડે છે? કારણ કે, આવી દશાને પ્રાપ્ત થયેલી છતાં મ્હારા પતિને નજરે દેખતી નથી. અરે! મ્હારા પતિ મુખ ધોવાને સરોવરે ગયા હશે, કે તેને કોઇ દેવ યા દાનવ હરી ગયું હશે? અથવા તે ક્રીડા અર્થે આ વનમાં કયાંય ફરતા હશે?" એમ બોલતી આમ તેમ ફરતી જોતી પતિને

ક્યાંય પણ ન દેખવાથી તે વિલાપ કરવા લાગી. તેણીને જોઇને પાસે રહેલા પક્ષીઓ પણ રુદન કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં તેણીને મૂર્છા આવી, તે બહુ કાળે વળી. સચેતના થઈ એટલે તે પોતે દીઠેલા સ્વપ્નનો અર્થ વિચારવા લાગી. "મેં જે આંબાનો વૃક્ષ દીઠો, તે તો મ્હારા સર્વોત્તમ ભર્તાર; ફળ તે રાજ્યલક્ષ્મી; વૃક્ષને ઉન્મૂલન કરનાર જે હસ્તી જોયો તે કૂબર. તેણે ફરી મને પછાડી તે એમ સૂચવે છે કે, મને મ્હારા પતિનો વિયોગ થયો." આમ વિચારી તે પોતાના પૂર્વભવના કર્મનો દોષ કાઢતી હતી તેવામાં તેણીએ પોતાના વસ્ત્રને પલ્લવે અક્ષરો લખેલા જોયા કે, "હે માનિની! હું તને કોઇ કારણસર વનને વિષે એકલી મૂકીને જઉં છું, તું તેમાં મ્હારૂં દૂષણ ગણીશ નહીં." આવું વાંચીને દમયંતીએ વિચાર્યું કે, "હું અત્યંત તેના હૃદયમાંજ છું, પણ કારણે મને મૂકીને તેને જવું પડયું છે; માટે હવે હું તેણે લખેલે રસ્તે પિતાને ત્યાં જઉં. કારણ કે, પતિથી શૂન્ય એવી સ્ત્રીઓને પિતાનું ઘર એજ શરણ છે." એમ વિચારી હૃદયને વિષે નળનુંજ સ્મરણ કરતી તે કુંડિનપુર ભણી ચાલી.

રસ્તે ચાલતાં ઘણા ડાભના કાંટાથી તેણીના ચરણ ભેદાવાને લીધે માંહિથી નિકળતા રુધિરથી તે જાણે પૃથ્વીને લાખના તિલકથી અંકિત કરતી હોયની! શરીર પરસેવાથી ભીનું થવાથી, ને તે ઉપર રજ ચોટવાથી, હંસીના જેવી દેખાતી દમયંતીએ વનને વિષે પ્રવેશ કર્યો. તે વન મધ્યે તેને પારધિ લોકો માતાસમાન ગણવા લાગ્યા. ભુજંગો જાંગુલિ મંત્રસમાન અને વનહસ્તીઓ સિંહણ જેવી ગણવા લાગ્યા. આવા વનને વિષે જતાં પણ, તેણીના શીળના પ્રભાવથી સિંહ આદિ હિંસક પ્રાણીઓ તેણીને અત્યંત સહાય્યરૂપ થઇ પડયા. એવામાં તેણીએ એક મ્હોટો સાર્થ જોયો, તેથી સ્વસ્થ થઇને તેની પાસે ગઈ; એટલામાં તો વિષયો જેમ કામી પુરુષને રૂંધે, તેવી રીતે ચોર લોકોએ સાર્થને રોકયો. એ ઉપરથી તે તેમને કહેવા લાગી. "અરે ચોર પુરુષો! જેમ સુવરનો (નાળિએરીની ટોચસુધી પહોંચી) નાળિએર લેવાનો ઉદ્યમ નિષ્ફળ છે, તેમ તમારો ઉદ્યમ પણ અહિં નિષ્ફળ છે." સંઘને લૂંટવાને તૈય્યાર થયેલાઓને આ પ્રમાણે કહી હુંકારથી ત્રાસ પમાડી નસાડી મૂકયા. તે જોઇને સાર્થપતિ વસંત સહપરિવાર તેણીના પાસે આવી મહાસતીને કૂળદેવતાના જેવી જાણતો તેણીને બહુ બહુ નમન કરવા લાગ્યો. તેણે પૃછયું. "હે કલ્યાણિ! આ નિર્જન વનમાં ભમતી અમારા પુન્ય યોગે અહિં આવી ચઢી તે તું કોણ છે?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "વિદેશ ગયેલા નળરાજાની હું દાસી છું." એ સાંભળી સાર્થપતિએ તેણીને પોતાની બ્હેન ગણી પોતાના પાસે રાખી. પણ એવામાં તો અનુક્રમે વર્ષાઋતુ આવી, તેથી સાર્થ તો આગળ ચાલી શકે તેમ નહોતો; એટલે તેતો બહુ દિવસસુધી વિલંબ થશે, એમ જાણીને સાર્થપતિને કહ્યા વિનાજ દમયંતી એકલા આગળ ચાલી નિકળી.

માર્ગમાં એક રાક્ષસ સામો મળ્યો, તેને દમયંતીએ કહ્યું. "જો તું મને મારીશ તો નિશ્ચે તું મૃત્યુ પામીને નરકગતિ પામીશ; અથવા બળીને ભસ્મ થઇશ." તેણીનાં આવા સત્વનાં વચન શ્રવણ કરી સંતુષ્ટ થયેલો રાક્ષસ બોલ્યો. "હે સ્ત્રી! બોલ, ત્હારૂં શું અભિષ્ટ કરૂં?" દમયંતીએ કહ્યું. "આપના જ્ઞાનબળ કહો કે, મને મ્હારા પતિ સાથે કયારે સંયોગ થશે?" રાક્ષસે કહ્યું. "બાર વર્ષે પછી સંયોગ થશે." રાણીએ કહ્યું. "તમારૂં કહેલું સત્ય હોજો." ત્યાર પછી રાક્ષસ "ત્હારૂં કલ્યાણ થાઓ" એમ કહીને પોતાને સ્થાનકે ગયો. તેના ગયા પછી તેણીએ અભિગ્રહ લીધો કે, જયાં સુધી પતિનો મેળાપ થાય નહીં, ત્યાંસુધી મ્હારે તાંબૂલ, રક્ત વસ્ત્ર, પુષ્પ, આભરણ અને વિગય. એ સર્વ વર્જીત છે." ત્યાંથી આગળ ચાલતા એક મહાન્ ગુફા આવી, તેમાં તે શાંતિનાથ

આ પ્રમાણે દમયંતી ત્યાં રહેતી હતી, તેવામાં એકદા કોઇએ ગુફાના દ્વાર પાસે આવીને તેણીને કહ્યું. “હે સ્ત્રી! મેં ત્હારા પતિને અહિં પાસેજ જોયો છે, હું શીઘ્ર જઊં છું: કારણ કે સાર્થ મ્હારા માટે થોભશે નહીં.” તે સાંભળીને દમયંતી પોતે આરંભેલું ધ્યાન સમાપ્ત કરીને પેલાએ બતાવેલે માર્ગે ચાલી, પણ વનમાં ચાલતાં તે એકલા પડી ગઈ. એવામાં એક દુષ્ટ રાક્ષસી સામી આવી, પણ તે તેણીના શીળ પ્રભાવથી સ્તંભી ગઇ; એટલે તેની ક્ષમા માગીને તે પોતાને સ્થાને જતી રહી. અનુક્રમે આગળ ચાલતા તે તૃષાતુર થઈ, એટલે તેણીએ પોતાના શીળના માહાત્મ્યથી ભૂમિ ઉપર પગ પછાડીને નદી પ્રકટ કરી. તેમાંથી પાસે રહેનારા તાપસો પણ જળપાન કરવા લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં તે ધનદેવ નામના સાર્થવાહની સાથે અચળપુર ગઈ. ત્યાં ગામ બહાર રહી. ત્યાં ઋતુપર્ણભૂપતિની ભાર્યા ચંદ્રયશા હતી, તે દમયંતીની માસી થતી હતી. તેણીને તેણીની દાસી મારફત ખબર મળી કે, “નગર બહાર કોઇ દેવસુંદરીતુલ્ય રૂપવના સ્ત્રી આવી છે.” તે ઉપરથી તેણીએ દમયંતીને તેડાવી પોતાને ઘેર રાખી. તેણીએ દમયંતીને ઓળખી નહીં, તેમ દમયંતીએ પણ ઓળખાણ કાઢી નહીં. તેણીને પૂછવામાં આવ્યા છતાં તેણીએ પોતાનું ગૂઢ વૃત્તાંત પ્રકટ કર્યું નહીં; તોપણ ચંદ્રયશાએ તેણીને પોતાની પુત્રીની પેઠે ગૌરવપણે રાખી. તે પણ માસાની આજ્ઞાથી નિરંતર દાન દેવાનું કામ કરતી. એકદા પિંગળ નામના ચોરને વધસ્થાને લઇ જતો જોઇને દમયંતીએ તેને દયા આણી છોડાવ્યો; એટલે સુભટોએ તેને તેણીને સોંપ્યો. તે ચોરને દમયંતીએ ઓળખ્યો. તે ચોર વસંત સાર્થપતિનો સેવક હતો. તેને દમયંતીએ પ્રશ્ન કર્યું. તેણે તેનો ઉત્તર આપ્યો કે, “જ્યારે તમે તાપસપુરમાંથી એકલાં જતાં રહ્યાં, ત્યારે પાછળ વસંતશેઠ તમારા વિયોગથી બહુ ખિન્ન થયા. તેમને શ્રી યશોભદ્રસૂરિએ પ્રતિબોધ આપ્યો, ત્યારે સાતમે દિવસે તેમણે આહાર લીધો. એકદા ઉત્તમ રત્ન સુવર્ણ પ્રમુખનું ભેટણુ આપીને તેણે કૂબરરાજાને સંતોષ્યો, ને પોતે તાપસપુરનો સ્વામી થયો. હવે એ વસંતશેખર એવું નામ ધારણ કરીને ત્યાં રાજ્ય કરે છે. હું ત્યાં અપમાન પામવાથી અહિં આવ્યો, ને કર્મ સંયોગે મેં રાજાના મહેલની અંદરજ ચોરી કરી; તેથી આવી શિક્ષા પામ્યો. તેમાંથી તમે દયા આણી મને છોડાવ્યો. દયાના સ્થાનક એવા તેને પછી દમયંતીએ દીક્ષા લેવાનું કહ્યું. તે પ્રમાણે તે લઘુકર્મી જીવે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

એવામાં હરિમિત્ર નામનો કુંડિનપુરનો બ્રાહ્મણ રાજાની રજા લઇને ચંદ્રયશા પાસે આવ્યો, ત્યાં ચંદ્રયશાએ પોતાના કુટુંબ સબંધીઓના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા; એટલે તેણે કહ્યું. “નળ અને કૂબર બન્ને ભાઇઓ દ્યૂત રમ્યા, તેમાં નળ હાર્યો, તેથી પ્રિયા દમયંતીને લઇને તે વનમાં ગયો છે; ત્યાં પણ તેણીને એકલી સૂતિ મૂકીને પોતે અન્યત્ર જતો રહ્યો છે. આવાં વૃત્તાંતથી ભીમરાજા અને પુષ્પદંતીરાણી બહુ દુઃખી થયાં છે. તેમણે મને એ બન્નેની શોધમાં મોકલ્યો છે. હું દેશે દેશ, ગામે ગામ ફરીને અહિં આવ્યો; પરંતુ મેં તેમને ક્યાંય પણ દીઠાં નહીં.” આ સાંભળીને ચંદ્રયશાએ બહુ રુદન કરવા માંડ્યું, ને રાજકુળ પણ બહુ વિલાપ કરવા લાગ્યું. પછી ક્ષુધાતુર થયેલો એ હરિમિત્રવિપ્ર દાનશાળાને વિષે ગયો, કે જ્યાં ચંદ્રયશાની આજ્ઞાથી દમયંતી દાન દેતી હતી. ત્યાં તેણે દમયંતીને દીઠી, એટલે તે બહુ ચકિત થઇ તેણીને નમન કરીને બોલ્યો. “હે દમયંતી! હું ત્હારા માટે ફરી ફરીને થાક્યો, પણ મેં તને ક્યાંય દીઠી નહીં. આહા! રત્ન તો ઘરમાંજ હતું, ને હું મૂઢ તેને શોધવાને આખી પૃથ્વિ ફરી આવ્યો. પછી તેણે દમયંતીની વાત રાજાને તથા તેના રાણી જે દમયંતીની માસી થતી હતી, તેણીને નિવેદન કરી હર્ષ પમાડ્યાં. તેથી સર્વેનાં શોકનાં આંસુ તે હર્ષનાં આંસુ થયાં, ને દમયંતીનો

શ્મશાનાદ ગવાયો. ચંદ્રયશા શીઘ્ર દાનશાળાને વિષે ગઇ, ત્યાં દમયંતીને ગાઢ આલિંગન કરી કહેવા લાગી. “મને ધિક્કાર છે! કે મેં તને મ્હારી ભાણેજ થતીને ઓળખી નહીં! હે પુત્રી તેં પણ આત્માને ગોપવી રાખી શા સારૂ મને છેતરી?” આમ કહી તે તેણીને પોતાને મહેલે લઇ આવી ને તેણીને સુગંધિ જળવડે સ્નાન કરાવ્યું; ને દુકુળ વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. પછી ચંદ્રયશાએ તેણીનો હાથ ઝાલીને તેણીને પોતાની પાસે બેસારી. પછી રાજાના પૂછવા ઉપરથી દમયંતીએ રડતાં રડતાં પોતાને રાજ્ય મૂકવું પડયું, તે વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. રાજા તેણીનાં આંસુ લૂછતાં લૂછતાં બોલ્યો. “હે પુત્રી! એમાં લેશ પણ ખેદ કરવાનું પ્રયોજન નથી, કર્મની ગતિજ એવી છે.” આમ કહે છે, તેવામાં આકાશમાંથી કોઇ દેવે ત્યાં આવીને દમયંતીને વંદન કરીને કહ્યું. “હે દમયંતી! તેં જેનો વધ થતો અટકાવ્યો, ને પછી પ્રબોધ આપી જૈનમતને વિષે દીક્ષા લેવરાવી, તે હું પિંગળ ચોર દીક્ષા લીધા પછી સ્મશાનને વિષે પ્રતિમાપણે રહ્યો હતો, ને ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગને વિષે દેવતા થયો છું. આ સર્વે ત્હારો પ્રસાદ છે. તું ચિરકાળ જય પામ.” એમ કહી તેણે સાત કોટિ સુવર્ણની ત્યાં વૃષ્ટિ કરી. તે જોઇ ‘એ સર્વે જૈનધર્મનો પ્રભાવ છે’ એમ જાણી રાજા તથા અન્ય લોકોએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો. પછી હરિમિત્રવિપ્રે રાજાને કહ્યું. “દમયંતિ અહિં ચિરકાળ રહી છે, હવે તેણીને તેણીના પિતાને ત્યાં મોકલો.” તે ઉપર રાજાએ તેણીને સેનાસહિત કુંડિનપુર મોકલી. પુત્રીને આવતી જાણી તેણીના માત પિતા (ભીમરાજા તથા તેની રાણી) સન્મુખ આવ્યાં. દમયંતી માત પિતાને ચરણે પડી. સર્વને હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં, ને પિતા પુત્રીને ઘેર લઇ ગયો. ત્યાં તેણે સાત દિવસસુધી ઉત્સવ કર્યો. તેને અંતે પિતાએ પૂછવા ઉપરથી દમયંતીએ પોતાને વિદેશ નિકળવું પડયું, તેનો વૃત્તાંત કહ્યો. પછી ભીમરાજાએ કહ્યું. “હે પુત્રી! તું અહિં સુખમાં રહે, જેમ ત્હારો મનોરથ સિદ્ધ થશે; તેમ અમે યોજના કરીશું.” પછી ભીમરાજાએ હરિમિત્ર બ્રાહ્મણને પાંચસો ગામ આપ્યાં; ને વળી કહ્યું. “જ્યારે નળરાજા આવશે ત્યારે તને અર્ધ રાજ્ય આપીશ.”

એકદા દધિપર્ણરાજાએ ભીમરાજાને પોતાનો મિત્ર કરવાને અર્થે એક દૂત મોકલ્યો, તે દૂત ભીમરાજાનો સારો સત્કાર પામી કહેવા લાગ્યો. “હે દેવ! અમારા દધિપર્ણરાજા પાસે નળરાજાનો એક રસોઇઓ આવ્યો છે, તેને સૂર્યપાક રસોઇ કરતાં આવડે છે. વળી તે હસ્તીને વશ કરવા પ્રમુખ કળાઓ પણ જાણે છે.” આ સાંભળીને ભીમરાજાએ દમયંતીને પૂછયું, ત્યારે તે કહેવા લાગી. “સૂર્યપાક રસોઇ તેના વિના કોઇ જાણતું નથી; માટે એ કોઇ ગૂટિકા કે દેવે આપેલા મંત્રથી પોતાની આકૃતિ ગોપવીને રહેલા તમારા જમાઇજ હશે.” તે સાંભળીને ભીમરાજાએ શિખામણ દઇને એક કુશળ દ્વિજને દધિપર્ણરાજા પાસે મોકલ્યો. તે તો ત્યાં તે કુબ્જને જોઇનેજ ખેદ પામી ચિત્તને વિષે વિચારવા લાગ્યો. ‘ક્યાં મુક્તાફળોની ભ્રાંતિ કરાવનારી દમયતી! ને ક્યાં દેહધારી લક્ષ્મીનો પુંજ હોયની! એવો દેવસ્વરૂપ નળરાજા! ક્યાં આ કુત્સિત અને વ્યાધિયસ્ત કૂબડો! ક્યાં કલ્પવૃક્ષ ને ક્યાં એરંડો! ક્યાં માણિક્ય ને ક્યાં કાચનો કકડો! ક્યાં દમયતી ને ક્યાં આ કુબ્જ! હા! દમયંતીના સર્વ મનોરથ અને શકુનાવળી વ્યર્થ છે.” આ વખતે નળરાજા “હા પરિક્ષક એવા વિધિએ આવા દંપતીનો વિયોગ કરાવ્યો!” એમ કહીને વિલાપ કરવા લાગ્યો; એટલે પેલાએ પૃછયું. “કેમ તમે નળનું નામ સાંભળીને રૂદન કરો છો?” કુબ્જે કહ્યું. “હું નળરાજાનો બ્રાહ્મણ છું, તેથી મને શોક થાય છે. ભાઇ તેં આ કથા કહી, તેથી નિશ્ચે તું સત્કારને યોગ્ય છે; માટે ચાલ મ્હારા આવાસે.” એમ કહી નળે પેલા દ્વિજને પોતાને આવાસે લઇ જઇ સૂર્યપાક રસવતી કરીને જમાડી, ને પોતાને પૂર્વે મળેલું આભરણાદિક તેને આપ્યું.

પછી તે વિપ્રે વિદર્ભીનગરીએ જઇ ભીમરાજા તથા દમયંતીને કુબ્જનું સ્વરૂપ કહ્યું અને કહ્યું કે, "તેણે મને સૂર્યપાક રસવતી જમાડી, ને સાથે એક લક્ષટંક દ્રવ્ય પણ આપ્યું. વળી મ્હારી સાથે વાત કરતાં કરતાં તે રૂદન કરતો હતો." આ સર્વ સાંભળીને દમયંતીએ પિતાને કહ્યું. "હે તાત! હવે તમારે વિચાર કરવાનો નથી, તે કુબ્જના રૂપમાં રહેલા મ્હારા પતિજ છે. એકવાર ફક્ત તેને અહિં લાવો, એટલે પછી હું તેના શરીરના આકાર ઉપરથી તેને ઓળખીશ." પછી ભીમરાજાએ કહ્યું. "ત્યારે હું એને આહં મિથ્યા સ્વયંવરમંડપના મિષથી બોલાવું છું." એમ કહી તેણે મિથ્યા સ્વયંવરમંડપ રચાવ્યો, ને રાજાઓને બોલાવવાને સર્વત્ર કુંકુમપત્રિકાઓ મોકલાવી. એક દૂતને કુંકુમપત્રિકા આપીને તેણે દધિપર્ણભૂપતિની પાસે પણ મોકલ્યો. દધિપર્ણને દૂતે જઇને પત્રિકા આપી. તેમાં "ચૈત્ર શુદિ પંચમીને દિવસે વિદર્ભરાજાની પુત્રી દમયંતીના વિવાહને અર્થે સ્વયંવરમંડપ રચવામાં આવ્યો છે." એવું વાંચીને તે બોલ્યો. "લગ્નનો દિવસ ટુંકડો છે, અને તે નગર બહુ દૂર છે." એમ તે વિષાદમાં પડયો. તેને જોઇ કુબ્જ કહેવા લાગ્યો. "હે સ્વામિન્! ખેદ શામાટે કરો છો? તમારી ત્યાં જવાની જો નિશ્ચે ઈચ્છા હોય તો, બે અશ્વસહિત એક ઉત્તમ રથ જોડાવી મંગાવો. હું સારથી થઇશ, ને મ્હારી મંત્રશક્તિના પ્રભાવથી તમને ત્યાં ઝટ પહોંચાડીશ." પછી પાનદાની, છત્ર અને ચામર ધરનારાઓથી પરિવૃત દધિપર્ણનૃપતિ, કેડને વિષે બાંધેલા તીરના ભાથાથી શોભતો સતો કુબ્જસારથીસહિત રથમાં બેસીને ચાલ્યો; કુબ્જે અશ્વના કાનમાં મંત્ર કહીને ચલાવી મૂક્યા, ને રથ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો; તેવામાં રાજા દધિપર્ણે કહ્યું. "હે કુબ્જ! મ્હારી પછેડી પડી ગઇ છે, માટે રથને થોભાવ કે તે લઇ લેવાય." કુબ્જે હસીને કહ્યું. "હે દેવ! આપની પછેડી પડી ગઇ તે સ્થળથી તો આપણે પચીશ યોજન દૂર નિકળી આવ્યા છીએ. આ તો મધ્યમ અશ્વો છે, જો ઉત્તમ હોત તો તો તેઓ એક ક્ષણમાં પચાસ યોજન આવ્યા હોત." પછી એક ફળેલું આંબાનું વૃક્ષ માર્ગને વિષે જોઇને રાજા બોલ્યો. "હે કુબ્જ! આ વૃક્ષ ઉપર કેટલાં ફળ હશે?" તેણે કહ્યું. "આપજ તે ફળની સંખ્યા કહો." રાજાએ કહ્યું. "એના ઉપર અઢાર હજાર ફળ છે." તે ઉપરથી કુબ્જે મુષ્ટિઘાતથી સર્વ ફળ પાડી નાંખીને ભૂમિ ઉપર પડેલાં તે ગણી જોયાં, એટલે તે બરાબર તેટલાજ થઇ રહ્યાં. પછી રાજાએ કહ્યું. "જો આ પ્રમાણે ક્રીડા કરતા જઇશું, તો પહોંચવું અશકય થઈ પડશે." ત્યાર પછી રાજાએ કુબ્જ પાસેથી અશ્વચલન વિદ્યા ગ્રહણ કરી, ને તેને ફળગણન વિદ્યા આપી. હવે રથ સૂર્યની પેઠે ઉતાવળથી ચાલવા લાગ્યો.

એવામાં દમયંતીને રાત્રીને વિષે એક સ્વપ્ન આવેલું હશે, તેથી તે પિતાને કહેવા લાગી. "હે પિતાજી! ગઇ રાત્રે મેં સ્વપ્નને વિષે એવું જોયું કે, નિર્વૃતિદેવીએ મને લઇ જઈને કોશલાના વનમાં મૂકી, ત્યાં મેં એક રસાળ અને પકવ ફળયુક્ત વૃક્ષ જોયું; તેને કોઇ કમળ ઉપર બેઠેલા પક્ષીએ ભૂમિ ઉપર પાડી નાંખ્યું." દમયંતીનું આવું સ્વપ્ન સાંભળીને ભીમરાજાએ કહ્યું. "હે પુત્રી! તેં ઉત્તમ સ્વપ્ન જોયું છે. તને તે એમ સૂચવે છે કે, તને ત્હારા ભર્તારનો મેળાપ (શીઘ્ર) થશે."

પિતા પુત્રી આમ વાત કરે છે, તેવામાં તો દધિપર્ણરાજાનો રથ નગરીની બહાર આવી પહોંચ્યો. સર્વ રાજાઓની સાથે એને પણ ઉત્તમ ઉતારો આપ્યો, ને તેનું યથોચિત ગૌરવ કર્યું. પછી દધિપર્ણરાજાને ઉતારે સૂર્યપાક રસવતી થતી જોઇ દમયંતીએ કોઇ દાસી પ્રમુખની મારફતે તે ભિક્ષાને મિષે મંગાવી, ને તે આસ્વાદન કરીને બોલી. "આ કુબ્જ નળરાજાજ છે, તે ફક્ત રૂપપરાવર્ત્તિની વિદ્યાના બળથી પોતાનું સ્વરૂપ બદલીને રહ્યો છે." આમ વિચારીને તે સુખાસનમાં બેસી સ્વયંવરમંડપને વિષે આવી,

નર્મદાસુંદરી.

જેઓ નર્મદાસુંદરીની પેઠે સ્વર્ગ અને મોક્ષદાયક શીળવ્રત પાળે છે, તેઓ પૃથ્વિમાં પૂજવાયોગ્ય છે.

ભરતખંડના વર્ધમાનનગરને વિષે સંપ્રતિરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેજ નગરમાં ઋષભસેનશ્રેષ્ઠીને પોતાની વીરમતી ભાર્યાથી સહદેવ અને વીરદાસ નામના પુત્રો અને ઋષિદત્તા નામે પુત્રી થઇ. અનુક્રમે શેઠે પુત્ર પુત્રીને સારી રીતે ભણાવ્યાં. કહ્યું છે કેઃ—જેણે પ્રથમ વયમાં વિદ્યા, બીજી વયમાં ધન, અને ત્રીજી વયમાં ધર્મ નથી ઉપાર્જન કર્યાં, તે ચોથી વયમાં શું કરશે ? શેઠની પુત્રી ઋષિદત્તાને બહુ જણ માગતા, પણ તેઓ સર્વ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાથી શેઠ તેમને આપવાને ના કહેતા. તે તો તેણીને માટે કોઇ સમકિતમૂળ બારવ્રતના ધારણહાર એવા વરની શોધમાં હતો. કહ્યું છે કેઃ - જેણે ન્યાયમાર્ગે સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, વળી જે શિષ્ટાચારનો પ્રશંસક હોય, જે સમાનકુળ શીળવાળો હોય, અને અન્ય ગોત્રનો હોય, તેવાની સાથેજ વિવાહ કરવો.

એકદા રુદ્રદત્ત નામનો મહા દ્રવ્યવાન્, પણ મિથ્યાત્વી વણિક્પુત્ર વેપારને અર્થે ચંદ્રપુરનગરથી ત્યા આવ્યો. તે આવીને પોતાના એક મિત્ર કુબેરદત્તના મંદિરમાં રહ્યો. પોતાનાજ ઘરમાં હોયની ! તેમ વર્ધમાનપુરને વિષે રહેતો. એકદા તે મંદિરના ગવાક્ષને વિષે બેઠા હતા, તેવામાં તેણે સખીઓની સંગાથે જતી ઋષિદત્તાને જોઈ. દેવસુંદરી તુલ્ય રૂપવતી ઋષિદત્તાને જોઇ રુદ્રદત્ત વિચારવા લાગ્યો. “અહો ! આ તે પાતાળકન્યા છે ? કે દેવસુંદરી છે ? કે રતિ પ્રીતિ કે લક્ષ્મી છે ?” પછી તેણે કુબેરદત્તને પૂછ્યું. “આ કોની પુત્રી છે ?” તેવારે તેણે કહ્યું. “એ ઋષભસેનશ્રાવકની પુત્રી છે, તે તેણીને મિથ્યાત્વીના કુળમાં આપતો નથી. (કોઇ શ્રાવક વેરે આપવાનું કહે છે).” તે સાંભળી રુદ્રદત્તે જૈનમુનિ પાસે જઇને જૈનધર્મનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો.

એકદા આ માયાવીશ્રાવકને ઋષભસેને ભોજન નિમિત્તે નિમંત્રણ કર્યું; એટલે તેણે વિધિ પ્રમાણે જિનપૂજા કરીને પછી આહાર ગ્રહણ કર્યો. એ ઉપરથી તેને શ્રાવક જાણી તે ઋષભસેને પોતાની પુત્રી આપી. ‘અહો ! માયા કર્યા વિના આવું દુઃશકય કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી.’ પછી મહા વિસ્તારસહિત તે કન્યાને પરણીને પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો રુદ્રદત્ત કેટલાએક દિવસ પછી બહુ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી, સસરાની આજ્ઞા માગી, પોતાની સ્ત્રી ઋષિદત્તાને સાથે લઇ પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં તે માત પિતાને મળ્યો. તેમને પણ તેને વધુસહિત આવેલો જોઈ હર્ષ થયો. પણ અહિં આવીને અપુન્યવાન્ એવા તેણે ચિંતામણિરત્નસમાન જૈનધર્મ ત્યજી દીધો. અનુક્રમે પતિના સંસર્ગથી ઋષિદત્તાએ પણ એનો ત્યાગ કર્યો. કહ્યું છે કેઃ—આંબાનું અને લીંબડાના વૃક્ષનું, એમ બે વૃક્ષનાં મૂળ એકઠાં થાય, તો તેમાં લીંબડાના સંસર્ગથી આંબાનું મૂળ વંઠીને લીંબડાના ગુણને પામે છે. કુત્સિત શબ્દને મળેલો વાયુ દુર્ગંધીજ થાય છે. હવે ઋષિદત્તાને પણ એવી થઇ ગયેલી માની તેણીના માતા પિતા તેણીને જન્મ વિવાહાદિ મહોત્સવને વિષે પણ તેડું ન કરતા. આ ઋષિદત્તાને અનુક્રમે મહેશ્વરદત્ત નામનો પુત્ર થયો. ક્રમે કરી યૌવન પામી તેણે પણ સ્વધર્માદિ સર્વ કળા ગ્રહણ કરી.

અહિં ઋષભસેનનો પુત્ર સહદેવ, શ્રીદત્તશેઠની પુત્રી વેરે પરણ્યો. તેણીએ પણ ક્રમે કરી સુસ્વપ્ન સૂચિત ગર્ભ ધારણ કર્યો. એકદા તેણીને ગર્ભના મહિમાથી નર્મદા નદીને વિષે જળક્રીડા કરવાનો દોહદ થયો. તે ઉપરથી સહદેવ તેણીને ત્યાં લઇ ગયો. ત્યાં જઇ શુભ દિવસે તેણે સ્ત્રી સાથે જળક્રીડા કરી. વ્યાપારને અર્થે હવે સહદેવે અહિં

રહીને નર્મદા નામનું નગર વસાવ્યું તેમાં વળી સમકિતના પિંડના પોષક એવા તેણે મેરુતુલ્ય ઉત્તુંગ એવું જિનમંદિર બંધાવ્યુ; એટલે તો બહુ બહુ વ્યાપારીઓ પોતપોતાનાં સ્થાન ત્યજીને, (ભ્રમરાઓ કમળ પાસે આવે તેમ) અહિં વ્યાપારને અર્થે આવવા લાગ્યા. ત્યાં લોકોએ બીજાં અનેક જિનમંદિરો બંધાવ્યાં. અનુક્રમે સહદેવની સ્ત્રીએ અહિં વૈડૂર્યમણિની ભૂમિ જેમ વૈડૂર્યમણિને ઉત્પન્ન કરે, તેમ શુભ લગ્ને એક ઉત્તમ લક્ષણવાળી પુત્રીને જન્મ આપ્યો. પિતાએ જન્મોત્સવ કરીને તેણીનું નર્મદાસુંદરી એવું નામ પાડયું. તે પૂર્વેના અભ્યાસથીજ હોયની ! તેમ સકળ કળા પ્રાપ્ત કરી શુક્લપક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે ઉદય પામી યૌવનાવસ્થાએ પહોંચી.

આવી નર્મદાસુંદરીનું ઉત્તમ સ્વરૂપ શ્રવણ કરીને ઋષિદત્તા તેણીને પોતાના પુત્રને અર્થે માગવાનું વિચારવા લાગી, પણ તેજ વખતે તે શોક કરતી બોલી:—"ધિક્કાર છે મને ! કે મેં જૈનધર્મને ત્યજી દીધો ! સર્વ સંબંધીઓએ એ ઉપરથી મને ત્યજી છે. હા ! હું સર્વ હારી ગઇ ! હવે તેઓ મ્હારા પુત્રને એમની પુત્રી કેમ આપે ?" આમ વિલાપ કરતી જોઇને રુદ્રદત્તે તેણીને કારણ પૂછયું. એટલે તેણીએ તેને પોતાના મનમાં હતું તે કહ્યું. માતાનું કહેવું સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત બોલ્યો. "હે માતા ! તુ મને ત્યાં મોકલ, એટલે હું ત્યાં જઇને સર્વ સ્વજનોને વશ કરી, મ્હારા મામાની પુત્રી નર્મદાસુંદરીને પરણી આવીને તને હર્ષ પમાડીશ" માતાએ તેને ત્યાં મોકલ્યો; તે થોડા દિવસમાં નર્મદાપુર પહોંચ્યો. ત્યાં તેના માતામહ (માના પિતા) પ્રમુખ સર્વ સ્વજનોએ મિથ્યાત્વી એવા પણ એ ભાણેજનો લજ્જાને લીધે સત્કાર કર્યો. કારણ કે, ભગવાને પણ ઉચિતાચારનો નિષેધ કર્યો નથી. તે ભાણેજે પણ ધૈર્ય-ગાંભિર્ય આદિ ગુણોએ કરીને સર્વનાં મન હરણ કર્યાં. એકદા તે માતામહના ખોળામાં બેઠો હતો, તે વખતે તેણે કહ્યું. "હે પુત્ર ! જેમ જાંગુલિમંત્ર સર્પનું મન હરે છે, તેમ તેં અમારા ચિત્તનું હરણ કર્યું છે; માટે બોલ, જે ત્હારી ઇચ્છામાં આવે તે માગ." ત્યારે મહેશ્વરદત્ત બોલ્યો. "નર્મદાસુંદરી મને પરણાવો." એટલે માતામહ બોલ્યો. "તેં કહ્યું તે યુક્ત છે, પણ ત્હારૂં કૂળ મિથ્યાત્વી છે; માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ એવા તને હું પુત્રી આપવા ઇચ્છતો નથી." તેથી પૂર્વે જેણે જ્ઞાન આરાધેલું છે એવા તેણે, ગુરુ પાસે જઇ યોગ્ય ધર્મજ્ઞાન મેળવીને કહ્યું. "મ્હારૂં કુળ ભલે દૂર રહ્યું, તે કૂળની વાત કરવી રહેવા દ્યો. કારણ કે, લોકો શું કમળ આદિની ઉત્પત્તિ જોતા હશે કે ? હું તો જૈનધર્મી છું. સર્વે જણ મ્હારી પરિક્ષા કરો." એમ કહીને તેણે સર્વને વિશ્વાસ પમાડ્યો; એટલે તેના માતામહ (ઋષભસેને) તેને નર્મદાસુંદરી આપી. મહેશ્વરદત્ત નર્મદાસુંદરીને પરણ્યો. પછી નર્મદાસુંદરી જે જૈનધર્મ કર્મશાસ્ત્રમાં કૂશળ હતી, તેણીએ જૈનશાસ્ત્રનો તથા મહેશ્વરદત્તના શાસ્ત્રનો સંબંધ તેને કહી બતાવીને, પોતાના (જૈન) ધર્મમાં કુશળ કર્યો. આમ કેટલોએક કાળ વ્યતિત થયા પછી શ્વસુરની આજ્ઞા માગી, મહેશ્વરદત્ત સ્ત્રીસહિત પોતાને ગામ ગયો. ત્યાં નર્મદાસુંદરીએ ઋષિદત્તાને પગે પડીને બહુ હર્ષ ઉત્પન્ન કર્યો. ત્યાં આવી સુશીળા નર્મદાસુંદરીએ સર્વ કુટુંબનું મિથ્યાત્વ વિષ દૂર કર્યું. વળી તે એ પ્રમાણે બોલવા તથા ચાલવા લાગી કે, જેથી તેણીનાં શ્વસુર આદિ સર્વ હર્ષ પામવા લાગ્યાં. અને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સૌ કોઇ સુખી થયાં.

એકદા નર્મદાસુંદરી દર્પણને વિષે પોતાનું મુખ જોતી, તાંબૂલ ચાવતી, ગવાક્ષને વિષે બેઠી હતી; તે વખતે ગવાક્ષની નીચેથી કોઇ સાધુ જતા હતા, તેના ઉપર તેણીનું તાંબૂલ પડયું. તે ઉપરથી તેણે ઉંચું જોયું તો ગવાક્ષમાં નર્મદાસુંદરીને દીઠી. તેણીને જોઇ જ્ઞાનવાન્ એવો તે યતિ કોપ કરીને બોલ્યો. "અમારા જેવા સાધુની આશાતના

કરવાથી તું ત્હારા પતિથી વિયોગ પામીશ.” તે નર્મદાસુંદરીએ સાંભળ્યું, તેથી ખિન્ન ચિત્તવાળી તે શીઘ્ર હેઠે ઉતરી આવી સાધુના ચરણે પડીને બોલી. “હે સાધુ ! હું મૂર્ખ છું, નિર્ભાગ્ય છું, દુરાત્માવાળી છું, જિનની ઉપાસિકા છું, છતાં મેં એ અવિનીત કાર્ય ભૂલથી કર્યું છે; માટે હે વિશ્વવત્સલ! પુન્ય તથા કરુણાના સિંધુ! આપ તો મહાત્મા છો, માટે મ્હારો અપરાધ ક્ષમા કરો. મુનિઓ શત્રુ ઉપર કોપાયમાન થતા નથી; પોતાની ઉપર મોહ રાખતા નથી; પોતાનો નાશ થાય તોપણ તેઓ સમદૃષ્ટિ રાખે છે; માટે મને આપેલો શાપ આપ પાછો લઇ લ્યો.” તે સાંભળી કોપ દૂર કરીને યતિએ કહ્યું. “હે શ્રાવિકા! હે પુત્રી! તું ખેદ ન કર. કદાપિ પણ જૈનમુનિઓ શાપ દેતા નથી. કહ્યું છે કે:— રાગ દ્વેષનો ઘાત કરનારા મુનિઓ વંદન કરવાથી ખુશી થતા નથી, અને હીલના કરવાથી ખેદ પામતા નથી; પરંતુ તેઓ ચિત્તને દમીનેજ વિચરે છે. આ તો મે અકસ્માત્ ત્હારૂં ભવિષ્ય કહ્યું છે. કોઇના કહેવાથી કોઇને દુઃખ થતું નથી. એ તો દુષ્ટ કર્મના ઉદયે જ વિયોગાદિ દુઃખ થાય છે. પોતાનાં ઉપાર્જન કરેલાં કર્મ ભોગવવાનાં કયો ડાહ્યો પુરુષ ખેદ પામે?” આમ ઉપદેશ આપી નર્મદાસુંદરીએ કરેલા વંદનને સ્વિકારતો સાધુ પોતાને માર્ગે ગયો. એટલે પતિએ પ્રિયાને કહ્યું. “હે પ્રાણવલ્લભે! ખેદ ન કર.” પછી નિર્ભય નર્મદાસુંદરી નિરાબાધપણે ધર્મ પાળતી સુખે રહેવા લાગી.

એકદા મહેશ્વરદત્ત દૂર દેશાવરમાં યવનદ્વીપને વિષે વ્યાપારાર્થે જવાને તૈયાર થયો, તે વખતે અતિશય આગ્રહ કરીને નર્મદાસુંદરી પણ તેની સાથે ચાલી. મહેશ્વરદત્ત બહુ કરીઆણું લઇને પ્રવહણમાં બેસી સમુદ્રમાર્ગે ચાલ્યો. મહાસાગરને વિષે કોઈ દ્વીપમાં દૂર કોઈ પુરુષનું મધુર સંગીત શ્રવણ કરી નર્મદાસુંદરી બોલી. ‘હે સ્વામિન્! સ્વર સ્વભાવથી એમ જણાય છે કે, જે પુરુષ મધુરવાણીથી આ ગીત ગાય છે, તેનું શરીર શ્યામ છે; તેના હસ્ત, પાદ ને કેશ સ્થૂલ છે; અને તે મહા સત્યવંત પુરુષ છે. કહ્યું છે કે:—જેનાં ચક્ષુ સ્નેહવંત હોય છે તે ભાગ્યશાળી જાણવો, જેના દાંત સ્નેહયુક્ત હોય તે ભોજન પામે, જેની ત્વચા સ્નેહયુક્ત હોય તે લક્ષ્મીવાન્ થાય, અને સ્નેહયુક્ત પગવાળો પુરુષ વાહન પામે. વળી તે પુરુષને ગુહ્યસ્થાન ઉપર મસ છે, તથા વક્ષસ્થળને વિષે લાંછન છે, તેનું વય લગભગ બત્રીશ વર્ષનું છે, તથા તેની છાતી બહુ પહોળી છે.” આ સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત વિચારવા લાગ્યો:—“ જેમ કૌશિક પક્ષી સાથે મેના લુબ્ધ છે, તેમ આ મ્હારી પ્રિયા એ પુરુષની સાથે લુબ્ધ જણાય છે! અન્યથા જેનું શરીર દેખાતું નથી, એવા મનુષ્યનું રૂપ તે કેવી રીતે જાણી શકે? આટલો સમય હું એણીને મહાસતી જાણતો હતો, પણ એ તો અમારા કુશળ અને ઉજવળ કૂળને કલંકરૂપ નીકળી! અથવા શાકિની જેવી આ સ્ત્રીઓનો કયો બુદ્ધિમાન્ વિશ્વાસ કરે? કારણ કે, સ્વાર્થે તેણીઓ પોતાના પુત્રાદિકને પણ તૃણસમાન ગણનારી છે. માટે આને આ જળસમુદ્રમાં પાડી નાખું કે, કદલીની પેઠે ખડ્ગવડે છેદી નાંખું?” એમ વિચારી આ વણિક્ એ ભલી સ્ત્રીનું કંઈ ભૂંડું કરવાનો વિચાર કરે છે, એવામાં વહાણનો માલૂમ (ખારવો) શઢ ઉપર ઉભો રહીને ઉંચે સ્વરે કહેવા લાગ્યો. “વહાણ ઉભું રાખો ને શઢ ઉતારી લ્યો. રાક્ષસદ્વીપ આવ્યો છે, ત્યાંથી જળ, ઇંધણ પ્રમુખ સામગ્રી લઇ લ્યો.” એ સાંભળીને સર્વ વહાણના હાંકનારા (ખારવાઓ) એ એ પ્રમાણે કર્યું. તે સમયે ઋષિદત્તાનો પુત્ર મહેશ્વરદત્ત પણ પોતાના મત્સરને માયાવડે ગુપ્ત રાખીને વહાણથી હેઠે ઉતરીને સમુદ્રના કિનારા ઉપરના વનમાં નર્મદાસુંદરીને ક્રીડાર્થે લઇ ગયો. ત્યાં જઇ કોઈ તળાવને કિનારે બેઠા. તેવામાં નર્મદાસુંદરીને નિંદ્રા આવી, તે વખતે તેણીનો સ્વામિ વિચારવા લાગ્યો. “જો હું એણીના પ્રાણ લઈશ તો, મને સ્ત્રીહત્યાનું પાપ લાગશે; માટે

એણીને અહિંજ મૂકીને જતો રહું." એમ ધારી તેણીને તેજ સ્થિતિમાં મૂકીને જતો રહ્યો. પછી વહાણ ઉપર આવીને તે માણસોને કહેવા લાગ્યો. "અરે! કોઈ વાઘ આવીને મ્હારી પ્રિયાનું ભક્ષણ કરી ગયો, હવે એના વિના મ્હારૂં શું થશે?" એમ કહી તે રુદન કરવા લાગ્યો; એટલે માણસોએ કહ્યું. "હે સ્વામિન્! પ્રિયાને અર્થે તે વળી કોણ ખેદ કરતું હશે? જો તે ગઈ તો એક બીજી સારી નવી આવશે." મહેશ્વરદત્તે કહ્યું. "તો હવે અહિં એ રાક્ષસના રૂપમાં રહેલો વાઘ રહે છે, માટે આપણે શીઘ્ર ચાલો. આપણે ક્ષણ પણ અહિં રહેવું યોગ્ય નથી." એટલે પછી ખારવાઓએ પ્રવહણને જલદી હંકાર્યું. પછી મહેશ્વરદત્તે વિચાર્યું. "મેં એ મરજી મુજબ ચાલનારીને અહિં મૂકી તે ઠીક થયું." અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં તે યવનદ્વીપ પ્રત્યે પહોંચ્યો. ત્યાં બહુ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરીને તે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો. માત પિતાને તેને જણાવ્યું કે, "મ્હારી સ્ત્રીને કોઇ રાક્ષસ ભક્ષણ કરી ગયો." એટલે તેમણે વહુનું કાર્ય કરી પુત્રને એક બીજા શ્રેષ્ઠીની પુત્રી પરણાવી.

હવે અહિં પાછળ વનને વિષે નર્મદાસુંદરી પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરી જેવી નિંદ્રા ત્યજી ઉભી થાય છે, તેવીજ પતિને ન જોવાથી દુઃખી થઇ. 'પતિ હાસ્ય કરતા હશે' એમ ધારીને તે બોલી. "હે પતિ! આવો, અહિં આવો; મને ઉત્તર દઇને પ્રમોદ પમાડો." પછી ભય પામતી નર્મદાસુંદરી જળાશયને તીરે, પગલે પગલે, સ્થાને સ્થાને જોવા લાગી; પરતું તેણીએ પતિને જોયા નહીં. વનાદિકને વિષે જ્યારે કોઇપણ સ્થળે તેણીના સ્વામી જડ્યા નહીં, ત્યારે તે ગાઢસ્વરે એવી રીતે રુદન કરવા લાગી કે, પાસે રહેલા તરુ પણ તેણીને જોઇને વિલાપ કરવા લાગ્યા. પોતાના રુદનનો પ્રતિધ્વનિ (પડઘો) ગુફા આદિને વિષે સાંભળીને તે, મૃગતૃષ્ણા જોઇ મૃગી દોડે, તેમ સર્વત્ર ફરવા લાગી. એવું એકે વન, વૃક્ષ, ઘટા, કે ગુફા નહાતી, કે જ્યાં તે ફર્યા વિના રહી કે ગાઢ સ્વરે રુદન કર્યા વિના રહી હોય! એટલામાં ચંદ્રમા ઉદયાચળ ઉપર આવ્યો, તેને જોઇને તો તે પતિના વિયોગથી અતિશે દુઃખી થવા લાગી. તેણીએ રાત્રીને સો વરસ જેવી કાઢી. વળી પ્રભાતે રુદન રુદન ને રુદનજ કરવા લાગી. "હે નાથ! હે મહા પ્રેમરૂપી અમૃતથી પૂર્ણ ચંદ્રમા! આ પ્રિયાને મૂકીને કેમ જતા રહ્યા? ગયા તો ભલે, પણ એકવાર તો ઉત્તર આપો." આમ પોતે રડતી તથા પક્ષિ, વૃક્ષ પ્રમુખને પણ રડાવતી, એવી અવસ્થામા તેણે પાંચ દિવસ નિર્ગમન કર્યા. વળી વહાણ જ્યાં પૂર્વે લાંગર્યું હતું, તે સ્થળે જઇને પણ તેણીએ અત્યંત વિલાપ કર્યો; પણ પ્રાતે નિરાશ થઇ પરમેશ્વરના વચનનું સ્મરણ કરી તેણીએ શોકનો ત્યાગ કર્યો. 'હે આત્મા! તેં પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલું જે કર્મ, તેજ ત્હારે ભોગવવું પડે છે; તેમાં તું શાનો વિષાદ કરે છે?" એમ તેણીએ પોતાના આત્માને બોધ આપ્યો. પછી સરોવરને વિષે સ્નાન કરી જિનેશ્વરભગવાનનું ધ્યાન ધરી ફળાહાર ઉપર તે ત્યાં રહેવા લાગી. દીવાનો ખપ પડ્યે ઇંગુદિફળના તેલથી તે દીપક પણ કરતી. આમ સર્વથા શોકનો ત્યાગ કરીને તે વનગુફામાં પરાયણ થઇ.

એવામાં વિવેક બુદ્ધિવાળો તેણીનો પિતરાઇ (કાકો) વીરદાસ બર્બરકૂલ પ્રત્યે જતો હશે, તે જે રસ્તે નર્મદાસુંદરી રહેલી હતી, તે પ્રદેશમાં આવી ચડ્યો. પિતરાઇને ત્યાં આવેલો જોઇને તે તો ગાઢસ્વરે રુદન કરવા લાગી. પછી વીરદાસે પૂછ્યું. "હે પુત્રી! અહીં તું કેમ એકલી દેખાય છે?" તેના ઉત્તરમાં તેણીએ પોતાની કર્મ સ્થિતિની નિંદા કરી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી; તેથી તેણે તેણીને પોતાની સાથે લાવી બબ્બરકૂલ પહોંચ્યો, ત્યાં તેણે પોતાના સાર્થને ગામ બહાર ઉતારો આપ્યો, અને નવો તંબૂ નાખ્યો તેને વિષે મહાગુણી નર્મદાસુંદરીને મૂકીને પોતે ભેટ લઇને રાજસભામાં ગયો; ત્યાં રાજાને

ભેટ આપીને પ્રણામ કર્યા, એટલે રાજાએ તેની જકાત માફ કરી. પછી નગરને વિષે જઇ તે કરીયાણાં વેચવા તથા ખરીદવા લાગ્યો. આ નગરને વિષે સુપ્રસિદ્ધ હરિણી નામે વેશ્યા રહેતી હતી, તે રાજાનું પ્રસાદપાત્ર હતી, અને સર્વ સૌભાગ્યનું સ્થાન હતી. રાજાએ એવી વ્યવસ્થા કરી હતી કે, જે વ્યાપારી ત્યાં આવે, તેની પાસેથી તે પ્રતિવર્ષ ૧૦૮ સુવર્ણ મહોર લે. તે ઉપરથી તે વેશ્યાએ વીરદાસને બોલાવવાને પોતાની દાસીને મોકલી, પણ વીરદાસ તો સ્વદારાથી સંતોષવાન્ હતો, તેથી તેણે તેણીની સાથે હરિણીને માટે ઉપર કહ્યું છે તેટલું દ્રવ્ય મોકલાવ્યું. તે લઇ જઇ દાસીએ પોતાની સ્વામિનીને આપ્યું. વેશ્યાએ કહ્યું. “મ્હારે દ્રવ્યનું લેશમાત્ર પ્રયોજન નથી. એ વીરદાસને અહિં લાવો.” એટલે દાસીએ જઇ તેને ગમે તે પ્રપંચે સમજાવીને તેણીની પાસે આણ્યો. વેશ્યા હરિણીએ તેને હાવભાવાદિવડે ક્ષોભ પમાડવાનું બહુ બહુ કર્યું, પણ સર્વ વૃથા ગયું. છેવટ કંઇ કપટ કરવાને નિમિત્તે તેણીએ તેના હસ્તમાંથી એક મૂલ્યવાન્ મુદ્રિકા કાઢી લીધી. તે ગુપ્ત રીતે તેણીએ પોતાની દાસીને આપીને કહ્યું કે, “નગર બહાર જઈ આ મુદ્રિકાની નિશાની બતાવી વીરદાસની સાથે આવેલી સ્ત્રી જે તેને ઉતારે છે, તેણીને અહિં લઇ આવ.” તે ઉપરથી કપટમાં કુશળ એવી તે દાસીએ ત્યાં જઇને નર્મદાસુંદરીને કહ્યું. “શેઠ અમારે ઘેર બેઠેલા છે, ત્યાં તમને શીઘ્ર બોલાવે છે. નિશાની તરીકે તેણે આ મુદ્રિકા મોકલાવી છે.” નર્મદાસુંદરી વીરદાસની નામાંકિત મુદ્રિકા જોઇ નિઃશંકપણે દાસીની સાથે ચાલી. દાસી તેણીને વેશ્યાના ઘરમાં લઇ ગઈ, ત્યા વેશ્યાએ તેણીને પોતાના ભૂમિગૃહને વિષે સંતાડી. આમ ગણિકાએ પોતાનુ ધાર્યું કરીને પછી પેલી મુદ્રિકા વીરદાસને આપી. વીરદાસ પણ અખંડિત વ્રતસહિત બહાર આવી હર્ષ પામતો પોતાને ઉતારે ગયો. ત્યાં નર્મદાસુંદરીને ન જોવાથી તે ક્ષોભ પામ્યો. પછી સેવકોને પૂછ્યું, ત્યારે તેઓએ પણ તેણીને કયાંય દીઠી નહોતી એમ કહ્યું. આમ જોઇ તે બહુ દુઃખી થઇ વિચારવા લાગ્યો. “જે એ નર્મદાને હરી ગયો હશે, તે હું અહિં હોઇશ ત્યાંસુધી તેણીને કદાપિ પ્રકટ કરશે નહીં.” આમ વિચારી બહુ બહુ વ્યાપારની વસ્તુઓ લઇને તે રાજાની આજ્ઞા માગી પોતાના નગર ભણી ચાલ્યો. અનુક્રમે તે ભૃગુપુર પહોંચ્યો. ત્યાંથી એણે નર્મદાની શોધમાં જિનદાસને પાછો મોકલ્યો. તેણે બર્બરકૂલ જઇને તેને બહુ બહુ ખોળી, પણ તેણીની શોધ લાગી નહીં.

હવે જ્યારે વીરદાસે પ્રયાણ કર્યુ, ત્યારે પાછળ ગણિકાએ નર્મદાસુંદરીને કહ્યું. “હે ભદ્રે! અન્ય પુરુષને રંજન કરીને સુવર્ણ પ્રાપ્ત કર. વેશ્યાપણું અંગિકાર કરીને પોતાના જન્મને સફળ કર. જેમ ઉર્વશી મહેંદ્રને માન્ય છે, તેમ તું પણ રાજાને માન્ય થા.” તે સાંભળીને હસ્તને કંપાવતી નર્મદા બોલી. “જ્યાંસુધી મ્હારા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાંસુધી મ્હારૂં શીળરૂપી માણિક્ય કોણ હરવાને સમર્થ છે? વેશ્યાએ કહ્યું. “આ મહીતળને વિષે આપણો જન્મ સફળ છે; કારણ કે અહિં રહેતાં છતાં આપણે સ્વર્ગભોજન જમીએ છીએ.” નર્મદાસુંદરી બોલી. “એવું તે કોણ હોય કે જે તમારા જન્મને મોક્ષ માની પોતાના આત્માને વંચે? માણિક્યને તો બાળકો હોય તેજ ચણા જાણી ક્રીડારૂપ કરે.” તેણીનાં આવાં વચન સાંભળીને વેશ્યા કોપાતુર થઇ, અને પોતાના મનોરથની સિદ્ધિને અર્થે તેણીને પ્રહાર કરવા લાગી; તોપણ પેલીએ માન્યું નહીં. વેશ્યાએ તેને ફરી પ્રહાર કર્યા, ત્યારે તેણીએ પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કારનું સ્મરણ કરવા માંડયું. એટલે એના પ્રભાવથી ગણિકા અકસ્માત્ મૃત્યુ પામી. રાજાને તે વાતની ખબર પડી. પછી મંત્રીઓએ તેના આદેશથી નર્મદાને તેણીનું પદ લેવાને બહુ બહુ પ્રાર્થના કરી. ત્યારે નર્મદાએ વિચાર્યું. “જો ના કહીશ તો મંત્રી મને રાજા પાસે લઈ જશે, ને

રાજા પણ મ્હારા રૂપથી મોહિત થઇને પોતાના અંતઃપુરને વિષે મને રાખશે; પણ મ્હારે તો પ્રાણ જતાં સુધીએ મ્હારા શીળવ્રતની રક્ષા કરવાની છે." એમ વિચારી તેણીએ મંત્રીનું વચન માન્યું. મંત્રીએ એ રાજાને કહ્યું, એટલે તેણે તેણીને માટે સુખાસન મોકલાવ્યું. રાજાના માણસો તેણીને તે સુખાસનને વિષે બેસારી મસ્તકને વિષે છત્ર ધરતા શીઘ્ર જવા લાગ્યા. તે વખતે તેણીને શીળ સાચવવાનો એકનો એક વિચાર સૂઝ્યો, ને તે પ્રમાણે તેણીએ કર્યું. તે આ કેઃ—નગરની વિશાળ ખાળ પાસે તેઓ આવ્યાં, એટલે તેણીએ એકદમ તેમાં પડતું મૂક્યું; ને તેમાં રહેલી અશુચિથી પોતાનું શરીર બધું લેપન કરીને તે બહાર નિકળી. બહાર નિકળીને તે પોતાનાં વસ્ત્ર ખેંચીને ફાડી નાંખવા લાગી, તથા ફરી ફરી મસ્તકે ધૂળ નાંખવા લાગી. પછી વ્યંતરીની પેઠે દોડતી ચિત્કાર કરવા લાગી; તેથી લોકો ભય પામી દિશોદિશ નાશી ગયા, ને કહેવા લાગ્યા. "એ કન્યાને વ્યંતરીએ અસ્તર કરી છે." આમ થવાથી મંત્રીએ જઇને રાજાને કહ્યું. "હે સ્વામિન્! એ કન્યા તો ઘેલી થઈ છે, ને વ્યંતરી જેવી દેખાય છે." રાજાએ તે ઉપરથી મંત્રવાળાઓને મોકલ્યા, તેમણે તેણીને બહુ તાડન કરવા માંડ્યું.

એકદા વળી તે ઘેલી થઇને જિનેશ્વરના રાસ ગાતી ગાતી ફરતી હતી, તેવામાં તેણીને જિનદાસે દીઠી; એટલે તે તેણીની આગળ જઇને કરુણાયુક્ત થઇ પૂછવા લાગ્યો. "તું કોણ છે?" પેલીએ પણ એવાજ પ્રકારનું સામું પ્રશ્ન કર્યું. ત્યારે જિનદાસ બોલ્યો. "હું વ્યંતરોનો અધિપતિ ને જિનનો ભક્ત છું." નર્મદાએ કહ્યું. "જો તું જૈન હોય તો ત્હારે મ્હારી સાથે ગુપ્ત રીતે ભાષણ કરવું." એ ઉપરથી જિનદાસે તેણીની પાછળ જઇને અંજળિ જોડીને પૂછ્યું. "ધાર્મિક અંતઃકરણવાળી એવી તું કોણ છે?" નર્મદાસુંદરીએ તેને સુશ્રાવક જાણીને એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પોતાની સર્વ હકીકત કહી. તે સાભળીને જિનદાસ બોલ્યો. "બહુ સારૂં થયું કે, આજે મેં તને દીઠી." મ્હારા મિત્ર વીરદાસે ભૃગુકચ્છથી મને અહિં ત્હારે માટેજ મોકલ્યો છે; માટે તું ખેદ ન કર. વખત સૌ સારા વાનાં કરશે. સારી રીતે કરેલી માયાને શું અસાધ્ય છે? પણ ત્હારે ઘડા અને વસ્ત્ર આદિ ભાગી ફોડી નાંખવા, કે જેથી રાજા તને નગર બહાર કઢાવી મૂકે." તેની એવી સૂચના ઉપરથી તેણીએ એમજ કરવા માંડ્યું, તેથી રાજાએ પ્રધાનોને આદેશ કરીને તેણીને નગર બહાર કઢાવી મૂકી; એટલે જિનદાસ તેણીને લઇને પાછો વળ્યો. માર્ગમાં તેણીને સ્નાન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરવા આપ્યાં. પછી સમુદ્ર તીરે આવી પ્રવહણમાં બેસારી તે તેણીને નર્મદાપુર લાવ્યો. તેણીને આવી જાણી સર્વ સ્વજનો ત્યાં એકઠા થયા. તેણીના પિતા પ્રમુખ સર્વે તેણીને જીવતી જોઇ હર્ષ પામ્યા, ને તેણીના જન્મોત્સવસમાન મ્હોટો ઉત્સવ કર્યો. વળી જૈનમંદિરોના મહા પૂજાદિક કરાવ્યાં, તથા સાધર્મિકવાત્સલ્ય આદિ ધર્મ કર્મ કર્યાં. જિનદાસ પણ ત્યાં કેટલાએક દિવસ ગૌરવસહિત રહીને પછી વીરદાસની આજ્ઞા માગીને ભૃગુપુર ગયો.

એવામાં એકદા નર્મદાપુરને વિષે આર્યસુહસ્તી નામના ધર્માચાર્ય આવ્યા; તેમને વંદન કરવાને નર્મદાસુંદરી પિતા પ્રમુખની સાથે ગઇ. ત્યાં ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને દેશનાને અંતે વીરદાસે આચાર્યને પૂછ્યું. "હે ભગવન્! નર્મદાએ પૂર્વે એવાં શાં કર્મ કર્યાં હશે, કે જેથી તે નિષ્કલંક છતાં તેણીને માથે કલંક આવ્યું? ને વળી દુઃખનું ભાજન થઇ?" તે સાંભળીને જ્ઞાની ગુરુ બોલ્યા. "વિંધ્યાચળ નામે મહાન્ પર્વત છે, તેના એક ભાગમાંથી તેને આશ્રિત નર્મદા નદી નિકળે છે, એ નદીની નર્મદા નામે મિથ્યાત્વી દેવી અધિષ્ઠાયિકા હતી. એકદા એ દેવીએ નર્મદાના તટ ઉપર કાયોત્સર્ગે રહેલા એક મુનિને બહુ ઉપસર્ગ કર્યા, પણ એ મુનિએ એના ઉપર બિલકુલ ક્રોધ કર્યો નહીં. એ જો

ત્યાંથી ચ્યવીને આ નર્મદાસુંદરી થઈ. એ નર્મદાસુંદરી ગર્ભમાં હતી, ત્યારે તેણીના પૂર્વના અભ્યાસને લીધેજ તેણીની માતાને નર્મદા નદીમાં ન્હાવાનો દોહદ થયો હતો. તેણીએ સાધુને ઉપસર્ગ કર્યો હતો, તેને લીધે તેણીને આ કલંક દુઃખ આદિ થયું છે." પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી નર્મદાસુંદરીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એ સાધ્વીને તપશ્ચર્યા કરતાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ને પોતે પ્રવર્તિનીનું પદ મેળવ્યું.

અનુક્રમે વિહાર કરતાં કરતાં એકદા તે ચંદ્રપુર નગરે ગઇ, ત્યાં મહેશ્વરદત્ત ધર્મ સાંભળવા ગયો. ત્યાં નમન કરીને બેઠો, ને ધર્મ સાંભળીને પછી પૂછવા લાગ્યો. "મેં મ્હારી સ્ત્રીને કલંકિત જાણીને ત્યજી દીધી તો તે કલંકિત હતી કે નહીં?" સાધ્વીએ કહ્યું. "તે તો નિષ્કલંક અને સતીઓમાં શિરોમણિ હતી." એવું જાણીને મહેશ્વરદત્ત પોતે પ્રિયાનો વૃથા ત્યાગ કર્યો, માટે પોતા ઉપર ધિક્કાર ધિક્કાર આપવા લાગ્યો. તેને દુઃખી થતો જોઇ સાધ્વીએ કહ્યું. "એ ત્હારી પ્રિયા હુંજ." એ સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત બહુ પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. "ધિક્કાર છે મને! કે મેં એવા વનને વિષે તેને એકલી ત્યજી દીધી! મ્હારાથી બીજો કોઇ પાપિષ્ટ નહીં હોય?" નર્મદાસાધ્વીએ કહ્યું. "વૃથા ખેદ ન કરો. સર્વ જીવો પોતાના કર્મને અનુસારેજ સુખ દુઃખ ભોગવે છે. કહ્યું છે કેઃ-સર્વ પ્રાણીઓ પૂર્વ ભવનાં કર્મથી પ્રેર્યા થકા વર્તે છે, કયાંય પણ કોઇનો દોષ કાઢવો નહીં, દોષ તો ફક્ત આત્માનોજ છે." એ સાંભળી નર્મદાસુંદરીની ક્ષમા માગી તેણીના ગુરુ પાસે મહેશ્વર દત્તે દીક્ષા લીધી. ઋષિદત્તાએ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. પછી મહેશ્વરદત્ત અને ઋષિદત્તા સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને નર્મદાના તટે મુક્તિ પામ્યાં. ત્યાં દેવોએ આવીને મહોત્સવ કર્યો, તે ઉપરથી લોકોમાં એ નર્મદાતીર્થ થયું.

॥ ઇતિ નર્મદાસુંદરીની કથા ॥

સીતા.

જે સ્ત્રી પુરૂષો નિરંતર શીળવ્રત પાળે છે, તેઓ ત્રણે ભુવનને વિષે સીતાની પેઠે પ્રશંસા પામે છે.

મિથિલા નગરીને વિષે હરિવંશના વાસુકિ નામના રાજાની વિપુલા નામે રાણીની કૂખથી જન્મેલ જનક નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને વિદેહા નામની સ્ત્રી હતી. એકદા વિદેહાએ પુત્ર પુત્રીના સુંદર યુગલને જન્મ આપ્યો. તે વખતે સૌધર્મ દેવલોક થકી પિંગળ નામે દેવ ત્યાં આવી, પૂર્વભવના વૈરને લીધે તે યુગલમાંથી પુત્રને લઇને જતો રહ્યો. જતાં જતાં તેને માર્ગમાં દયા આવી, તેથી તેને કુંડળાદિ ભૂષણો પહેરાવી વૈતાઢ્ય પર્વતના વનને વિષે મૂકી પોતે પોતાને સ્થાનકે ગયો. તે વખતે તે પર્વત ઉપર આવેલા રથનુપુર નગરનો સ્વામી ચંદ્રગતિ વિદ્યાધર ત્યાં આવ્યો. તેણે પેલા બાળકને જોઇ, તે લઈ જઇ પોતાની પ્રિયા પુષ્પવતિને આપ્યો. પછી નગરને વિષે તેણે રાણી ગુપ્તગર્ભા હતી, તેણીને 'પુત્ર પ્રસવ્યો છે' એમ વાત પ્રકટ કરીને પુત્રનો જન્મોત્સવ કર્યો; ને ભામંડળનું ચિન્હ દેખવા ઉપરથી તેનું ભામંડળકુમાર એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે ચંદ્રગતિના અત્યંત લાડમાં ઉછરતો એ બાળ યૌવનવય પામ્યો.

અહિં પાછળ મિથિલા નગરીને વિષે જનક, રાજપુત્રને નહીં જોવાથી બહુજ દુઃખી થયો. પણ છેવટે શોક ત્યજી દીધો, ને પુત્રીનું નામ સીતા એવું પાડયું. આ પુત્રી સીતા એ અનુક્રમે યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી, સ્ત્રીની સર્વ કળાનો અભ્યાસ કર્યો. એ જોઇ પિતા જનક તેને અર્થે વર શોધવાની ચિંતામાં પડ્યો, દીકરીનો બાપ સર્વથા દુઃખીજ હોય

છે. કહ્યું છે કે:-એના જન્મ સમયે પણ શોક, વૃદ્ધિ પામે તેમ (વર શોધવાની) ચિંતા, અને તેણીને પરણાવતાં પણ દંડ આપવો પડે. એવામાં મ્લેચ્છ લોકો દૈત્યની પેઠે જનક રાજાને હણવા આવ્યા, તે ઉપરથી તેણે પોતાના મિત્ર દશરથ ભૂપતિને એ વાત જણાવી; એટલે યુવરાજ રામે પિતાની આજ્ઞા લઇને ત્યાં જઈ યુદ્ધમાં સર્વ મ્લેચ્છો ઉપર વિજય મેળવ્યો. તે ઉપરથી જનક રાજાએ હર્ષ પામી રામને મહોત્સવસહિત પોતાના નગરમાં આણ્યો, ને પોતાની પુત્રી સીતાને તેને આપવા તત્પર થયો. આ અવસરે પીળા કેશવાળા ને હસ્તને વિષે છત્ર ધારણ કરનાર એવા નારદ મુનિ ત્યાં આવ્યા, તેમનું ભયાનક રૂપ જોઇને સીતા ભય પામી નાસવા લાગી. તેણીની દાસીઓએ પણ કોળાહળ કરી મૂક્યો. તે સાંભળી રાજસેવકોએ આવી નારદ ઋષિને કંઠે ઝાલીને ઘરથી બહાર કાઢી મૂક્યા. આમ થવાથી ઋષિ કોપાયમાન થયા ને સીતાની એક સરસ છબિ આળેખીને તેણે તે ચંદ્રગતિ વિદ્યાધરના પુત્ર ભામંડળને બતાવી. એ છબિ ‘ પોતાની બ્હેનની છે ’ એમ ન જાણનારો કુમાર તો એ જોઇને કામવિહ્વલ થયો, ને અલ્પ જળમાં રહેલા માછલાંની સ્થિતિને પામ્યો. એવામાં ચંદ્રગતિએ પોતાના સુતના ઉદ્વેગનું કારણ જાણી લઇ, ચપળગતિ નામનો દૂત મોકલીને જનક રાજા પાસે સીતાનું માગું કર્યું. જનકે પ્રીતિસહિત કહ્યું. “ મે પૂર્વે આ મ્હારી પુત્રીને દશરથ રાજાના કુમાર રામને આપવાને ધારી મૂક્યું છે; તોપણ હવે એમ કહું છું કે, જે દેવતાથી અધિષ્ઠિત એવાં વજ્રાવર્ત નામના બે ધનુષ્યને ઉપાડીને એના ઉપર પણછ ચઢાવશે તેને સીતા વરશે. ” એમ કહીને તેણે સ્વયંવરમંડપ રચાવ્યો, ને એ બે ધનુષ્યોને સ્વયંવરમંડપમાં મૂકીને અનેક રાજાઓને તેડાવ્યા.

હવે પેલા ચપળગતિ દૂતે પોતાના રાજાને જનકે કહેવરાવ્યું હતું, તે પ્રમાણે કહ્યું. એટલે તે પોતાના પુત્રને લઇને ત્યાં આવ્યો. દશરથ પણ પોતાના પુત્રોસહિત સ્વયંવર ઉપર આવી પહોચ્યો. બીજા પણ અનેક રાજાઓ અને વિદ્યાધરો ત્યાં આવ્યા; એટલે સીતા પણ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરી, આવીને મંડપની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવા લાગી. અંગ, વંગ પ્રમુખ દેશોના રાજપુત્રોએ ધનુષ્યને પણછ ચઢાવવાને વૃથા પ્રયાસ કર્યો. તેઓ તો તેને સ્થાનથી ચળાવી પણ શક્યા નહીં. પછી દશરથ પુત્ર રામે ઉભા થઇ લીલા માત્રમાં એક ધનુષ્ય ઉપાડ્યું, ને તેના ઉપર પણછ ચઢાવી કે તુરતજ જાનકી (સીતા) એ તેના કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. એજ પ્રમાણે લક્ષ્મણે બીજા ધનુષ્યને ઉપાડીને તેના ઉપર પણછ ચઢાવી; એટલે વિદ્યાધરોએ પ્રસન્ન થઇને પોતાની અઢાર કન્યાઓ તેને આપી. ભરતને પણ તે વખતે કનક ભૂપતિએ પોતાની ભદ્રા નામની પુત્રી આપી.

પછી દશરથ રાજા પોતાના પુત્રોને પરણાવીને પોતાના નગરે પાછો આવ્યો. પણ ભામંડળ તો પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ થવાથી દુઃખ ધરતો પિતા સાથે આવતો હતો, તેવામાં આકાશવાણી થઇ કે, “ હે ભામંડળ ! એમ ન કર. આ સીતા ત્હારી બ્હેન છે, અને જનક રાજા ત્હારા પિતા છે. ત્હારૂં તો કોઈ દેવે હરણ કર્યું હતું, તેથી તું ચંદ્રગતિના હાથમાં આવી પડ્યો છે. ” એ સાંભળી ભામંડળ સીતાને બ્હેન જાણી તથા જનકને તાત જાણી હર્ષ પામી તેમને મળ્યો. પછી બ્હેન સીતાની ક્ષમા માગી અને પિતા જનક રાજાની રજા લઇ ચંદ્રગતિસહિત પોતાને નગરે ગયો.

હવે રામ સીતા સાથે ઉત્તમ ભોગવિલાસ ભોગવે છે, એવામાં દશરથને, પોતે પૂર્વે કૈકેયીને આપેલા વચનને અનુસારે ભરતને રાજ્ય આપવું પડ્યું: પછી પોતે સત્યભૂતિ આચાર્યની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ને રામચંદ્રને વનવાસ ગ્રહણ કરવાને આદેશ કર્યો. એટલે શ્રી રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાસહિત વનમાં ગયા. ત્યાંથી દંડકારણ્યને વિષે

જતાં

રાવણે સીતાનું હરણ કર્યું. તે ઉપરથી રામે યુદ્ધ કરી તેમાં રાવણને હણીને સીતાને પાછી આણી, ને પોતે પોતાનું રાજ્ય મેળવ્યું. (આ વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ હોવાથી વિસ્તાર સહિત કહ્યું નથી.) પછી રામે રાજ્ય ઉપર બેશી ભાઇઓને દેશ વ્હેંચી આપ્યા.

એવે સમયે સીતાએ ગર્ભ ધારણ કર્યો, તેણીને ઉત્તમ પ્રકારના દોહદ ઉત્પન્ન થયા, તે સર્વ રામે પૂર્યા. એકદા સીતાનું દક્ષિણ નેત્ર ફરક્યું, તે જોઇ તેણીએ તે રામને કહ્યું. રામે કહ્યું. "એ દુર્નિમિત્ત છે. કારણ કે, પૂર્વે સૂરિઓ કહી ગયા છે કે, પુરૂષનું દક્ષિણ (જમણું) અંગ ફરકે, અને સ્ત્રીનું વામ (ડાબું) અંગ ફરકે તો તે શ્રેષ્ઠ છે; બાકી અનિષ્ટ છે. માટે હે ભદ્રે ! તું જિનાલયને વિષે દીપમાળા રચાવ, તથા દીન લોકોને દાન આપ." સીતાએ પતિએ કહેલું સર્વ કર્યું. હવે લોકો આવી રામને કહેવા લાગ્યા. "હે દેવ! માણસો એમ કહે છે કે, કામાતુર એવા રાવણે જેણીને છ છ મહિના સુધી પોતાના આવાસને વિષે રાખી, એવી સીતાને સતી કેમ કહેવાય? હે દેવ! પાણીમાં જેમ તેલનું બિંદુ પ્રસરી જાય છે, તેવી રીતે આ યુક્તિવાળો લોકાપવાદ સર્વત્ર પ્રસરી રહ્યો છે; માટે એ અસત્ય હોય નહીં." "આવો લોકાપવાદ સારો નહીં." એમ જાણી રામ અલ્પ સમય બોલ્યા વિના રહ્યા, પછી તે કહેવા લાગ્યા. "તમે કહ્યું તે ખરૂં કહ્યું છે; હું કોઈ પણ સ્ત્રીનું આવું અકાર્ય સહન કરી શકતો નથી." એમ કહી તેણે તેમને વિસર્જન કર્યા.

એકદા કાકુત્સ્થ રામ રાત્રી સમયે નગરચર્યાએ ફરતો એક મોચીના ઘર પાસે ઉભો રહ્યો, તે વખતે મોચીએ બહારથી બહુ વારે પાછી આવેલી પોતાની સ્ત્રીને પાટુ મારીને કહ્યું. "તું અત્યાર સુધી ક્યાં ગઈ હતી?" પેલીએ ઉત્તર આપ્યો. "તમે તો બહુ ભલા જણાઓ છો ! રામ જેવાથી પણ અધિક ! ! રામે તો રાવણને ઘેરથી પણ પાછી આવેલી સીતાને શુદ્ધ માની ! અને તમે તો હું એક ક્ષણ પણ બીજે અન્યત્ર રહું છું તે ખમી શકતા નથી? તેનું શું કારણ?" મોચીએ તે ઉપરથી કહ્યું. "તે રામ તો સ્ત્રીને આધિન છે, હું તેવો નથી; તો કેમ સહન કરૂં?"

એ સાંભળી રામે વિચાર્યું. "સ્ત્રીને આધિન એવા મને ધિક્કાર છે! પછી ત્યાંથી જઇ તેણે લક્ષ્મણ સાથે ગુપ્ત વાતચિતમાં કહ્યું. "લોકો સીતાને અસતિ ગણે છે." પણ લક્ષ્મણે કહ્યું. "આપ લોકોના કહેવા માત્રથી સીતાનો ત્યાગ કરશો નહીં. કારણ કે, તેઓ પારકા દોષ કહેવામાં બહુ રસિક હોય છે, પણ જે લોકો સ્વભાવથીજ એ પ્રમાણે પારકા દોષ ગાવામાં બહુ રસિક હોય તેમને તો મહાત્મા એવા રાજાઓએ શિક્ષા દેવી જોઇએ; અથવા તો ઉવેખી મૂકવા જોઇએ." રામે કહ્યું. "ભાઈ લક્ષ્મણ! તુ કહે છે તે સત્ય છે, તોપણ લોકવિરૂદ્ધ કાર્ય નિરંતર ત્યજવું." અંતે લક્ષ્મણે નિષેધ્યા છતાં પણ રામે પોતાના સેનાનીને બોલાવીને કહ્યું. "તું સીતાને વનમાં મૂકી આવ. એણીને સમ્મેતશિખર તીર્થે જવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે, માટે ગંગાને સામે તીર મૂકીને આવજે."

એ "જેવી આજ્ઞા" એમ કહીને સેનાની સીતા પાસે ગયો, ને કહેવા લાગ્યો.
ી ! હું આપને મહારાજા રામના આદેશથી સમ્મેતશિખર તીર્થે લઇ જવા
આપ આ રથમાં વિરાજમાન થાઓ." એમ કહીને સીતાને રથને
ક ભયાનક અરણ્યને વિષે લઇ ગયો. ત્યાં તેણીને કહ્યું. "હે સ્વા-
મે તમને અહિં ત્યજી દેવાનું મને કહ્યું છે. મને ધિક્કાર છે, પણ
સ્વામિનો આદેશ એટલે દુષ્કર છતાં પણ કરવો પડે છે." એ
ર્છા આવી, ને રથમાંથી પડી ગઇ. કેટલીક વારે મૂર્છા પાછી
ની કરતી રામને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી. "હે સ્વામિ ! જો
ને
ગ નો, આપે ત્યાં લોકોની સમક્ષજ મ્હારી પરિક્ષા કેમ

ન કરાવી ? એમ કહ્યું હોત તો તે કૂળને ઉચિત હતું; પણ આ તો તમે નિર્દય જનોને વિષે અગ્રણી ગણાણા. કારણ કે, તમારી ગર્ભવંતી પ્રિયાને વનને વિષે એકલી મૂકી, તો પણ હું તો પતિને લેશ પણ વિઘ્નકારી નહિં થઉં. રામ અને લક્ષ્મણ ચિરકાળપર્યંત જયશાળી વર્તો." આ પ્રમાણે સીતાએ સેનાની પાસે રામને સંદેશો મોકલ્યો, અને તેને પણ વિસર્જન કર્યો. તેની ચક્ષુઓ આંસુથી ભરાઈ ગઈ, તેમાંથી આંસુ ખરવા લાગ્યાં; એમ તે સીતાને મૂકીને પાછો વળ્યો.

હવે પાછળ જાનકી પોતાના કર્મનો દોષ કાઢતી અહિં તહિં ભમવા લાગી. એવામાં ત્યાં વજ્રજંઘ નામનો પુંડરિકપુરનો રાજા આવી ચઢ્યો, તે તેણીને બ્હેન સમાન ગણી પોતાના નગરને વિષે લઇ ગયો. એવામાં સેનાની પાછો જઇ રામને મળી સીતાએ કહેવરાવેલાં વચનો રામને કહેવા લાગ્યો. તે સાંભળી દીન બની જઇ સીતાનો વિયોગ ન સહન કરી શકી તેણીને પાછી લઈ આવવાને રામ પોતે જાને સેનાનીની સાથે વનમાં આવ્યો. ત્યાં બહુ શોધ કરી, પણ જાનકી તેમને જડી નહીં; એટલે રામે ધાર્યું કે," કોઇ વ્યાઘ્ર કે એવાં બીજાં ક્રૂર પ્રાણીએ તેણીનું ભક્ષણ કરી નાંખ્યું હશે." એમ કહી ઘેર જઇ અંતક્રિયા કરી. પછી તે સીતાને સીતાનાજ ધ્યાનમાં કાળ વહન કરવા લાગ્યો.

અહિં વજ્રજંઘ રાજાને ત્યાં રહેલી સીતાને પ્રસવ થયો, તેણે બે પુત્રને જન્મ આપ્યો. વજ્રજંઘે જન્મોત્સવ કરીને તેમનાં લવ અને કુશ એવાં નામ પાડ્યાં. અનુક્રમે એ બન્ને ભાઇઓ ઉત્તમ કળાઓનો અભ્યાસ કરીને બહુ બળવાન્ થયા. લવને વજ્રજંઘ રાજાએ પોતાની પુત્રી શશિકળા અને અન્ય પણ બત્રીશ રાજકુમારી હર્ષસહિત પરણાવી. પછી કુશને અર્થે તેણે પૃથુરાજાની પુત્રીને માગી, પણ તે રાજાએ તેના વંશ કુળ જાણ્યા વિના આપવાની ના કહી; એટલે તો તેણે લવ અને કુશને સાથે લઇ જઇ તે પૃથુરાજાના સૈન્યને રણક્ષેત્રને વિષે હરાવ્યું, ને હતપ્રહત કરી નાંખ્યું; તેથી તે દિશો દિશ નાશી ગયું. પૃથુરાજાને પણ નાશી જતો જોઇને બન્ને ભાઇઓ કહેવા લાગ્યા. "હે મહીપતિ! અમારા જેવા અવંશજોને જોઇને તમારા જેવા વંશજો કેમ નાશી જાઓ છો ? જરા અમારૂં શૌર્ય તો જુઓ!" એ પછી તેમનુ એવું અસાધારણ વીર્ય દેખીને પૃથુરાજાએ વજ્રજંઘની સાથે મેળાપ કર્યો ને કહ્યું કે, "એમનાં બળ પરાક્રમ જોઇનેજ મેં એમનું કૂળ જાણ્યું છે." એવામાં સંગ્રામને વિષે નારદઋષિ અંતરિક્ષથી આવી ઉતર્યા, તેમને પ્રણામ કરીને વજ્રજંઘ રાજાએ પૂછ્યું. "આ બે કોના બાળકો છે ?" નારદે કહ્યું. "લોકોના અપવાદના ભયથી ભીરૂ એવા રામે સગર્ભા ત્યજી દીધેલી સતી સ્ત્રી સીતાના આ બે પુત્રો." પછી કુશે કહ્યું. "હે ઋષિ ! રામે તે સારૂં કર્યું નથી" પછી લવે પૂછ્યું. "ત્યારે એ નગરી અહિંથી કેટલી દૂર છે?" તેના ઉત્તરમાં નારદઋષિએ કહ્યું. "અહિંથી છસો યોજન દૂર છે." ત્યાર પછી પૃથુરાજાએ પોતાની કનકમાળા કન્યાને કુશ વેરે પરણાવી; એટલે ત્યાંથી વજ્રજંઘ તે બન્ને ભાઇઓને લઇને પોતાને નગરે આવ્યો.

ત્યાં મામા વજ્રજંઘ તથા માતાની આજ્ઞા લઇ લવ અને કુશ પોતાની સાથે સારસાર સૈન્ય લઇ, પોતાની માતા સીતાસહિત અયોધ્યા નગરીએ આવ્યા. એટલે રામ અને લક્ષ્મણ કોપાયમાન થઇ સામા રણક્ષેત્રમાં ઉતરી પડ્યા. યુદ્ધ થયું, તેમાં લવ અને કુશે સામા સૈન્યને દીનદશાએ પહોચાડી દીધું. તેવારે લક્ષ્મણે ક્રોધાતુર થઇ કુશ ઉપર ચક્ર મૂક્યું, પણ ચક્ર તો તે (કુશ) ની પ્રદક્ષિણા દેઇને પાછું લક્ષ્મણ પાસે આવ્યું; એટલે તો રામ અને લક્ષ્મણે ખેદ પામી વિચાર્યું. "શું આ તે નવા બળભદ્ર અને નારાયણ ઉત્પન્ન થયા ?"

એટલામાં તો આકાશ થકી નારદઋષિ ઉતરી આવ્યા, ને રામ તેમજ લક્ષ્મ-

પ્રત્યે હસીને બોલ્યા. "અહો! તમને બન્નેને હર્ષને બદલે આ વિષાદ શેનો થાય છે? પોતાના પુત્રથી પરાજય પામવો, એ હર્ષદાયક થતું નથી? એ વિચિત્ર છે. આ બન્ને સીતાની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલા આપનાજ પુત્ર છે, અને તમને યુદ્ધનો મિષ કરીને મળવા આવ્યા છે. તમારૂં ચક્ર તેમને કંઇ કરી શક્યું નહીં એજ એની નિશાની, કારણ કે, એ ચક્ર એકગોત્રી પુરુષો ઉપર ચાલી શકતું નથી." એ સાંભળી રામ લક્ષ્મણે યુદ્ધ પડતું મેલ્યું, એટલે વિનયવંત એવા બન્ને કુમારોએ આવીને પિતાને પ્રણામ કર્યા. પિતાએ પણ તેમને સ્નેહસહિત આલિંગન આપ્યું; એટલે બન્ને સૈન્યને વિષે હર્ષનાદ થઇ રહ્યો. પછી રામે નગરને વિષે પ્રવેશ કર્યો.

હવે સુગ્રીવ અને બિભીષણે મળીને વજ્રજંઘને કહ્યું. "સીતાને નગરમાં લાવો." આ વખતે લક્ષ્મણે પણ સીતાને પ્રણામ કરીને કહ્યું. "તમે આવીને નગરને પવિત્ર કરો." પણ સીતાએ કહ્યું. "હું શુદ્ધિ વિના નહિં પ્રવેશ કરૂં. મેં પાંચ દિવ્ય કરવાં અંગિકાર કર્યાં છે. તે આ પ્રમાણે છેઃ—જ્વાળાયુક્ત અગ્નિમાં પ્રવશ કરવો; અગ્નિ પીવો; તપાવેલા તેલ માંથી કોડી લઇ લેવી; તોળાવું અને જીભ્હાવડે ફળ ગ્રહણ કરવું." રામે કહ્યું. "હે સીતા! તું સતી છે, માટે હવે નગરમધ્યે પ્રવેશ કર." પણ સીતાએ તો એ પાંચ દીવ્ય કરી બતાવ્યા પછીજ પ્રવેશ કરવાની હા પાડી. તે ઉપરથી રામે એક યોજન પ્રમાણ ખાઇ ખોદાવીને તેમાં ખેરના અંગારા પૂરાવ્યા. પછી સીતા ત્યાં આવીને લોકો સમક્ષ કહેવા લાગી. "જો મેં મ્હારૂં શીળ લેશ પણ ખંડિત કર્યું હોય, તો આ ખાઇ મને સળગાવી દેજો; અન્યથા તે મને જળસમાન થઇ પડજો." એમ કહી નમસ્કાર મંત્રનું ધ્યાન ધરતી સીતા સર્વ સમક્ષ એ ખાઇ પોતાના પગે ઉતરીને તેને પેલે તીર ગઇ. તે જોઈ રામે વિચાર્યું. "અહો! મેં વૃથાજ આવી મ્હારી પત્નીને સંકટમાં નાંખી." પોતાના કંતને આમ ખેદ કરતા જોઇ સીતાએ કહ્યું. "હે ત્રણે જગત્‌માં વીર શિરોમણિ! તમે "મેં આને નિઃકારણ દુઃખ દીધું" એમ વિચારીને દુઃખી થશો નહીં. કોઈ દેવેજ મને આ અગ્નિમાં નાંખી, તેમાંથી મ્હારા હૃદયમાં રહેલા એવા આપેજ મને ઉગારી છે." તે પછી લોકો કહેવા લાગ્યા. "અસત્ય આરોપના ભયથી સીતાએ અગ્નિને પોતાની આહુતિ આપી, તે અગ્નિ પણ શીતળ થયો; એજ આ સીતાનું સતીપણું બતાવી આપે છે."

આવા બનાવ બની રહ્યા છે, એટલામાં ત્યાં ચાર જ્ઞાનધારી શ્રી શીળચંદ્રસૂરિ આવ્યા. તેમને વંદન કરવા, ધર્મ સાંભળવા, રામ આદિ સર્વે ગયા. ત્યાં ધર્મોપદેશ અપાયા પછી સીતાએ પૂછ્યું. "હે ગુરુ! મેં એવું શું કર્મ કર્યું હશે કે, જેથી મ્હારે માથે આવું કલંક આવ્યું?" એ ઉપરથી ગુરુએ સીતાના તેમજ લોકોના પ્રબોધના અર્થે કહ્યું કે, "હિતાર્થિપુરુષે દુઃખકારક, અસત્ય, પરને આળ, ચાડી, અને મર્મભેદક એવાં વચનો ન બોલવાં. જો કે, પારકા છતા દોષ હોય તોપણ મહાપુરુષે નહિ બોલવા જોઈએ, તો પછી અછતા દોષ પ્રગટ અથવા છાની રીતે લોકોને શી રીતે કહેવાય? જે દુર્બુદ્ધિપુરુષ બીજાને ખોટું આળ દે, તે પુરુષ લોકમાં નિંદાય, અને આકરું દુઃખ પામે. મચ્છર દોષ થી ભરેલો જે પુરુષ પાંચ સમિતિના ધારક, શુદ્ધ ભાવવાળા, અને બ્રહ્મચારી એવા સાધુને ખોટું આળ દે, તે પુરુષ મુનિને પૂર્વભવે ખોટું આળ દેવાથી જેમ સીતા અનંત દુઃખ પામી, તેમ અનંત દુઃખ પામે. તે આ પ્રમાણેઃ—

આજ ભરતક્ષેત્રમાં મિણાલિની નામની નગરીમાં શ્રીભૂતિ નામે પુરોહિત પોતાની સરસ્વતિ નામે સ્ત્રીસહિત વસતો હતો. તેને વેગવતી નામની પુત્રી હતી. તે નગરીના ઉદ્યાનમાં એકદા એક તપસ્વી સાધુ આવ્યા, તે ત્યાં કાઉસ્સગ્ગધ્યાને રહ્યા. લોકો તેમને વંદન કરવાને આવવા લાગ્યા. બહુ લોકોથી સેવાતા આ સાધુને જોઇને ઇર્ષ્યાળુ થઇ વેગ

વતી કહેવા લાગી. "હે લોકો! આવા કૂડકપટી પાખંડી મુંડીઆને તમે સેવો છો, ત્યારે બ્રાહ્મણને કેમ નથી પૂજતા? એ સાધુને તો મેં એકાંતે સ્ત્રી સંગાથે ક્રીડા કરતો જોયો છે; વળી હમણાં એણે આવો દંભ આદર્યો છે." લોકો તો આવું સાંભળીને પણ તે સાધુને વિષે વૈરાગ્યવાન્ થયા, પણ સાધુ તો એ સાંભળીને વિચારવા લાગ્યા. "મેં જરા પણ કુમાર્ગે આચરણ કર્યું નથી, છતાં મને સર્વ જનના દેખતાં અસત્ય આળ દે છે; તેથી જિનશાસનની મ્હોટી હેલના થઇ છે." એમ થયું એટલે સાધુએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, "જ્યારે મ્હારે માથેથી એ કલંક ઉતરશે, ત્યારે હું અન્ન જળ ગ્રહણ કરીશ" એમ કહીને સાધુ કાયોત્સર્ગે રહ્યા; એટલે શાસનદેવીએ વેગવતીના શરીરમાં, તેણીને શિક્ષા કરવાને અર્થે તીવ્ર વેદના મૂકી; તેથી તેણીને બહુ પીડા થવા લાગી; જેથી તે મુખથી પણ બોલી શકે નહીં. પછી તે દેવીએ એવું કહ્યું કે, "આ વેગવતીએ અતિ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરનારા એવા યતિને વૃથા કલંક દીધું છે. એ સાધુ બિલકુલ દોષરહિત છે, ને આ વેગવતી દુષ્ટ સ્ત્રી છે, તેણીને હું હણીશ." પછી શાસનદેવીની વાણીથી ભય પામતી વેગવતી સર્વ લોક સમક્ષ કહેવા લાગી. "હે મુનિ! હું તમને વંદન કરૂં છું; મેં પાપિણીએ એ અસત્ય આરોપ મૂક્યો હતો, હું અધમ છું." તે પછી દેવીએ તેણીને સ્વસ્થ કરી. પછી સાધુની ફરી ફરી ક્ષમા માગી તેણીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષામાં પણ તે તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવા લાગી; ને પ્રકારાંતરે પોતે કરેલું કર્મ કંઇક ગુરુની સન્મુખ નિંદતી તે સ્વર્ગે ગઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને તે વેગવતીનો જીવ જનકરાજાની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો, તે સીતા તે તું. તું ત્હારાં પાપ સમ્યક્ રીતે આળોયા વિના મૃત્યુ પામી, તેથી તને આવું કલંક પ્રાપ્ત થયું."

યતિનાં આવાં વચન શ્રવણ કરીને રામ, સીતા આદિ વિશેષપણે ધર્મ કાર્યમાં પ્રવર્તવા લાગ્યાં. અનુક્રમે સીતા સંયમ લઇને રૂડી રીતે પાળીને બારમા અચ્યુતદેવલોકે ઇંદ્ર થઇ. એકદા એ સીતાનો જીવ જે અચ્યુતદેવલોકમાં ઇંદ્ર છે, તેણે રામને પ્રતિબોધ્યો. એ સીતાનો જીવ અનુક્રમે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરશે.

॥ ઇતિ સીતાની કથા ॥

નંદા.

આ કથા અભયકુમારની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

ભદ્રા.

આ કથા શાળિભદ્રની કથામાં આવી ગઈ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

સુભદ્રા.

નિરંતર શુદ્ધ ભાવથી શીળ પાળનારા માણસોને અલ્પ સમયમાં સુભદ્રાની પેઠે દેવતાઓ પણ વશ થાય છે.

વસંતપુર નામના નગરને વિષે રાજ્ય કરતા જિતશત્રુરાજાને જિનદાસ નામનો શ્રેષ્ઠી પ્રધાન હતો. આ પ્રધાનને તત્વમાલિની નામની પત્ની અને સુભદ્રા નામની પુત્રી હતાં. એ શ્રેષ્ઠી પોતાની પુત્રીને કોઇ જૈનધર્મી વરને આપવાનું સદા ઇચ્છતો હતો. એકદા ચંપાનગરીથી બુદ્ધધર્મી બુદ્ધદાસ નામનો વ્યાપારી ત્યાં આવ્યો, તેણે રૂપમાં દેવાંગનાને પણ જીતનારી એવી એ શ્રેષ્ઠીપુત્રીને જોઇ. તેથી તેણે કે...

"એ કોની પુત્રી છે?" એમ પૂછ્યું. તેને ઉત્તર મળ્યો કે, "એનો પિતા શ્રેષ્ઠી એને કોઇ જૈનધર્મી વેરેજ આપવાનો છે." એ સાંભળીને બુદ્ધદાસે વિચાર્યું કે, "જૈનધર્મી થઇને પણ કોઈ રીતે એને પ્રાપ્ત કરવી. માટે જૈનધર્મ સંબંધી શાસ્ત્રો ભણીને તથા તેજ ધર્મની કરણીમાં કુશળ બનીને એના પિતા પાસેથી મ્હારે એને લેવી." એમ વિચારી તેણે કોઈ જૈનસાધુ પાસે જઈ શ્રાવકધર્મની સમાચારી શિખી લીધી. પછી તો તે શ્રાવક જેવો બની નિરંતર જિનમંદિરોમાં દેવદર્શને જાય, તથા ઉપાશ્રયમાં સાધુ પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા પણ જાય. આવા સુશ્રાવકને દેખીને પેલા શ્રેષ્ઠી જિનદાસે પોતાને ત્યાં જિનપૂજા અર્થે બોલાવ્યો. દંભી બુદ્ધદાસે પણ ત્યાં આવી જિન પ્રતિમાની યત્નાપૂર્વક પ્રક્ષાલનાદિ કરી કમળપત્રો વિગેરેથી પૂજા કરી. પછી તો શ્રેષ્ઠીએ તેને ભોજન અર્થે બેસાર્યો. શ્રેષ્ઠી પિરસતો હતો, તે વખતે વચ્ચે વચ્ચે પેલો દંભી કહેવા લાગ્યો. "દધ, દહીં આદિ ત્રીજી વિગય કલ્પતી નથી, માટે હું પહેલી વિગય ઘૃત આદિ તથા બીજી પક્વાન્ન આદિ ગ્રહણ કરીશ. મ્હારે શાક પણ એજ ખપે છે." એ બધું જમી રહ્યા પછી તેણે છાશ લીધી, તે પણ ભાજન પ્રત્યે ધોઇને લીધી. આવા દંભી શ્રાવકથી શ્રેષ્ઠી જિનદાસ તો મોહિત થઇ ગયા. તેથી તેણે તો ધાર્યું કે, "મ્હારી પુત્રીને આજ સ્વામી પ્રાપ્ત થાય તો ઉત્તમ. કારણ કે, જિનેંદ્ર ધર્મ પાળનારા, દાતાર, વિનયી, સર્વ યત્ના પાળનારા, જીવ ઉપર કરુણા યુક્ત, સરળ સ્વભાવી, સ્વરૂપવાન, અને લક્ષ્મીવાળા એવા જમાઇ માણસને બહુ વિરલા મળે છે." આવો વિચાર કરીને જિનદાસ ભોજન લઈ રહ્યા પછી બોલ્યો. "આ મ્હારી એકની એક કન્યા છે, ને આપ તો ગુણજ્ઞ છો, માટે જો આપ એને ગ્રહણ કરો તો લક્ષ્મીને કૃષ્ણના સંબંધ સરખો, ને શશીને રોહિણીના સબંધ સમાન એ સંબંધ થાય." બુદ્ધદાસે હા કહી, એટલે મહોત્સવપૂર્વક જિનદાસે પોતાની પુત્રીનું તેની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. પછી બુદ્ધદાસ પોતાના વ્યાપારમાં બહુ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી, સાસુ સસરાની આજ્ઞા માગી, સુભદ્રાને લઇને પોતાને નગરે જઈ માતા પિતાને મળ્યો. તેમણે એ જોઇ મ્હોટો મહોત્સવ કર્યો. સુભદ્રાએ પણ સાસુ અને સસરાનો વિનય કર્યો.

પછી તે અન્ય દિવસે પ્રભાતે ઉઠીને જિનમંદિરે જઇ જિનપ્રતિમાનાં દર્શન કરી, ત્યાંથી જૈનમુનિને પ્રણામ કરી ઘેર આવી; એટલે સાસુએ કહ્યું. "હે વત્સે! આપણા ઘરમાં બુદ્ધ એજ દેવ છે, તેનુંજ તમારે આરાધન કરવું. તમારે અન્યત્ર ક્યાંય પણ જવું નહીં." સુભદ્રાએ વિચાર્યું. "અહો! હું તો ઠગાણી! આ ભર્તારે મને કપટબાજી માંડીને પરણી છે. આ લોકો તો બૌદ્ધ છે. હવે શું કરવું? જે થવાનું હોય તે થાઓ, મ્હારે તો જે મ્હારૂં હિતકારક હોય તેજ આચરવાનું છે. બહુબોલો માણસ કંઈ પણ કરી શકતો નથી. અને સર્વ લોકોને સંતોષ આપી શકીએ એવો કોઇ ઉપાય છેજ નહિ." એમ કહી તે તો નિરંતર પોતાના નિત્યનિયમપ્રમાણે દેવમંદિરે જતી. પણ સાસુ તે જોઇને મનમાં આવે તેમ બોલતી, ને તેણીએ તેણીને જુદે ઘેર રાખી. ત્યાં પણ સુભદ્રા તો જિનેંદ્રની પૂજા કરતી, તથા જૈનસાધુને વહોરાવતી. ક્ષણમાત્ર પણ પોતાના ધર્મથી ચૂકતી નહીં.

એકદા કોઈ માસખમણને પારણાને અર્થે સાધુ સુભદ્રાને ઘેર વહોરવા આવ્યા, તે વખતે વહોરાવતાં તેણીએ તેમની ચક્ષુને વિષે કંઈ તૃણ પડેલું જોયું; તેથી તેણીએ વિચાર્યું. "જો કે, એમની આંખમાં વધારે કાળ રહેશે, તો આંખો બાધ પામશે." એમ કહી તેણે યત્નાપૂર્વક મુનિની આંખમાંથી જિહ્વાવડે તૃણ કાઢી લીધું; એટલે તેણીના કપાળમાં જે ચાંદલો તિલક હતું, તે યતિના કપાળમાં પડ્યું. એની તેણીની સાસુએ નજરે જોઈને, તેણીએ બુદ્ધદાસને કહ્યું. "ત્હારી સ્ત્રીનાં ચરિત્ર જો, એ આ

સાધુને વિષે લુબ્ધ થઇ છે.” એટલામાં તો સર્વ કુટુંબ મળ્યું, તેમણે વહુનું ચેષ્ટિત જોઇને કહ્યું. “એ વહુ પોતાના છંદમાં આવે તેમ વર્તનારી કુશીળા છે. એ આપણા કૂળને કલંકિત કરશે. એ યોગ્ય નથી.” એ સાંભળીને બુદ્ધદાસ સુભદ્રા ઉપર નિઃસ્નેહ થયો, પણ સુભદ્રા બોલી. “મેં તો રૂડું કર્યું છે; છતાં એ કુટુંબીજન એમ બોલે છે તો મ્હારે હવે શું કરવું?” પછી વિચાર કરીને કાયોત્સર્ગધ્યાને રહી, કે જ્યાંસુધી શાસનદેવી મને આ કલંકથી મુક્ત નહિં કરે, ત્યાંસુધી આ મ્હારૂં ધ્યાન મૂકીશ નહીં.” આવા તેના સાત્વિકસ્વભાવથી શાસનદેવી પ્રકટ થઇને બોલી. “હે સુભદ્રા! ત્હારો કાઉસ્સગ્ગ પૂરો કર.” તે ઉપરથી કાઉસ્સગ્ગ પૂરો કરી સુભદ્રા બોલી. “હે દેવી! મ્હારૂં કલંક ઉતારો.” દેવીએ કહ્યું. “પ્રભાતે તું એથી મુક્ત થઇશ. હું આકાશને વિષે રહીને બોલું તે પ્રમાણે ત્હારે કરવું.” એમ કહી તે અંતર્ધ્યાન થઇ, ને સુભદ્રા હર્ષ પામી.

હવે પ્રભાતને વિષે દ્વારપાળો જેવા નગરના દરવાજા ઉઘાડવા જાય છે, તો દરવાજા લેશ માત્ર પણ હાલતા નથી. તે વાતની રાજાને ખબર પડવાથી રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. તેણે પ્રયત્ન કર્યા, તે પણ વૃથા. તેથી સર્વ લોકો વ્યાકૂળ થયા; અને રાજા ખેદ કરવા લાગ્યો. શાંતિકકાર્ય કર્યાં તોએ કંઇ થયુ નહીં; એટલે શાસનદેવીએ અંતરિક્ષમાં રહીને કહ્યું. “જે સતી સ્ત્રી હોય તેણે કાચે તાંતણે કૂવામાંથી ચાલણીવડે જળ કાઢીને તે કમાડને છાંટવું એટલે તે ઉઘડશે.” તે ઉપરથી રાજાએ પટહ વજડાવ્યો કે, “જે સ્ત્રી એ પ્રમાણે કરી દરવાજા ઉઘડાવશે, તેણીને બહુ સન્માન આપવામાં આવશે.” તે સાંભળી બહુ બહુ સ્ત્રીઓ જળ કાઢવા આવવા લાગી, પણ જળ તો ચાલણીમાંથી ગળી જવાથી તેણીઓ વિલક્ષ થઇને જતી રહેવા લાગી; તેથી રાજાએ ચિંતાકરવા માંડી. એટલામાં સુભદ્રાએ પોતાની સાસુને કહ્યું. “જો તમારી ઇચ્છા હોય તો હું જઇને દરવાજા ઉઘાડું.”

તે સાંભળી સાસુએ કહ્યું. “એકવાર તો તેં કૂળને કલંકિત કર્યું છે, હવે ત્હારે (વધારે) શું કરવું છે?” પણ વહુએ વિનયસહિત કહ્યું. “હે માતા! આપે જે કહ્યું તે પ્રમાણ છે. પણ હું આકાશને પૂછું, ને જો તે પ્રત્યુત્તરમાં “હા” કહે તો ઉઘાડવા જઉં.” એમ કહીને તેણીએ પ્રશ્ન કર્યું, તેના ઉત્તરમાં “ઉઘાડ” એમ સાંભળીને તેણીએ પટહનો સ્પર્શ કર્યો. પછી હજારો માણસો અને સ્ત્રીઓની વચ્ચે શીળગુણથી શોભતી એવી સુભદ્રાએ શાસનદેવીના પ્રભાવથી કૂવામાંથી કાચે તાંતણે ચાલણીવડે જળ કાઢ્યું, ને તે નગરના દ્વારને છાંટ્યુ; એટલે તત્ક્ષણ તે દ્વાર ઉઘડી ગયું! આ પ્રમાણે કરીને તે મહાસતીએ ત્રણ પોળનાં દ્વાર ઉઘાડ્યાં. એટલે શાસનદેવીએ કહ્યું. “હવે જે કોઇ એવી બીજી સતી સ્ત્રી હોય, તે એ ચોથી પોળનાં દ્વાર ઉઘાડે.” પણ તે કોઇ ઉઘાડી શકી નહીં. તે હજી એ પ્રમાણે બંધજ છે. પછી દેવીએ કહ્યું. “જે કોઇ એ સતી સુભદ્રાનું વિરુદ્ધ ચિંતવન કરશે, તેને હું શિક્ષા કરીશ.” એ સાંભળી મહિપતિ આદિ તમામ લોકોએ ચમત્કાર પામી, જૈનધર્મ ગ્રહણ કર્યો. સાસુએ પણ ઉજ્જ્વલ થઇને વહુની ક્ષમા માગી. ત્યારથી તેણીનું સર્વ કુટુંબ પણ જૈનધર્મી થયું. અનુક્રમે સુભદ્રા ગુરુ પાસે દીક્ષા લઇ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે ગઇ.

॥ ઇતિ સુભદ્રાની કથા ॥

મૂળગાથા.

राइमई रिसिदत्ता, पउमावई अंजणा सिरीदेवी ॥
जिठ सुजिठ मिगावइ, पभावई चिल्लणादेवी ॥ ९ ॥

રાજિમતી, ઋષિદત્તા, પદ્માવતી, અંજના, શ્રીદેવી, જ્યેષ્ઠા, સુજ્યેષ્ઠા, મૃગાવતી, પ્રભાવતી અને ચિલ્લણા; એ દશ મહાસતીઓની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે.

राजिमती.

જેમ રાજિમતીએ રથનેમિ સાધુને કુમાર્ગે દોરાતા અટકાવ્યા, તે પ્રમાણે સર્વે કોઈએ જીવને કુમાર્ગે જતાં પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવો.

મથુરા નગરીને વિષે ઉગ્રસેનરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધારિણી નામે પ્રિયા હતી. એ ધારિણીની કુક્ષિએ, અપરાજિત વિમાનથકી ચ્યવીને એક દેવ સ્ત્રીપણે અવતર્યો. શુભ દિવસે ધારિણીએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો, તેણીનો જન્મમહોત્સવ કરીને માતા પિતાએ રાજિમતી એવું નામ પાડયું. એકદા આ ઉગ્રસેનનૃપતિ યાદવોની સાથે દ્વારિકાનગરીએ ગયો. આ વખતે રાજિમતીકન્યા વયે વૃદ્ધિ પામતી બહુ રૂપવતી કન્યારત્નસમાન થઇ પડી હતી, અને સ્વભાવે પણ સુંદર તેમજ તરુણાવસ્થાથી મનુષ્યલોકને વિષે શોભાયમાન તેણીના સમાન કન્યા બીજે કોઈ ઠેકાણે નહોતી.

તે વખતે નેમિનાથની માતા દેવી શિવારાણીએ પોતાના પુત્રને કહ્યું. “હે પુત્ર! હવે તું વિવાહ કર.” ત્યારે નેમિકુમાર બોલ્યો. “જ્યારે મને યોગ્ય કન્યા મળશે, ત્યારે હું વિવાહ કરીશ.” એમ કહી તે પોતાની માતાને અત્યંત હર્ષ પમાડતો હતો.

એકદા શ્રી નેમિકુમાર પોતાના સમાનવયના મિત્રો સાથે ક્રીડા કરતા કરતા, શ્રીકૃષ્ણની આયુધશાળાને વિષે જઇ ચઢયા, ત્યાં રક્ષકે વાર્યા છતાં પણ ચક્રને હાથમાં લઇને કુંભારના ચાકની પેઠે ફેરવવા લાગ્યા. વળી તેણે ધનુષ્યને પણ કમળ પુષ્પના નાળવાની પેઠે અર્ધું નમાવ્યું; ગદાને ઉછાળવા માંડી; તેનો શંખ પણ પૂર્યો. તે સમયે પોતાનો શંખ અન્યજને પૂર્યો જાણીને શ્રીકૃષ્ણ બહુ ચિંતાતુર થયા, ને રોષ કરી સભાને વિષે બોલ્યા. “જેણે આ મ્હારો શંખ પૂર્યો છે, તેનું નિશ્ચે મૃત્યુ આવ્યું સમજજો.” એમ કહી પોતે સજ્જ થઇ પોતાની સકળ સેનાને યુદ્ધને અર્થે સજ્જ કરી. એટલામાં તો તેને કોઈ પુરુષે આવીને ખબર આપી કે, “એ સર્વ નેમિકુમારે કર્યું છે.” એ સાંભળી કૃષ્ણે વિચાર્યું. “ત્યારે તો જરૂર એજ વાસુદેવ થશે; હું નહિં.” એમ વિચાર કરે છે, એટલામાં તો નેમિકુમાર ત્યાં આવ્યા. તેને કૃષ્ણે તેના બળની પરિક્ષા કરવાને કહ્યું:—“હે નેમિકુમાર. મને ત્હારું બળ બતાવ. ચાલ, પ્રથમ તું મ્હારી ઉંચી કરેલી ભુજલતાને નમાવ.” એના ઉત્તરમાં તો નેમિકુમારે તેની ભુજલતાને કમળ પુષ્પના નાળવાની પેઠે નમાવી દીધી! પછી નેમિકુમારે તેની ભુજલતા ઉંચી કરી શ્રીકૃષ્ણને તે નમાવવાનું કહ્યું. કૃષ્ણે પોતાનું સર્વ બળ તેને નમાવવાને એકઠું કર્યું. એક વાનરની પેઠે તે ભુજલતા પકડીને હિંચકા ખાધા, છતાં તે પ્રભુની ભુજાને લેશ પણ નમાવી શક્યા નહીં; એટલે તે તેનું મુખ નિસ્તેજ થયું. તેણે ધાર્યું કે, “હવે મ્હારું રાજ્ય જવા બેઠું,” પણ આકાશે તે વખતે કહ્યું. “ચિંતા ન કર, નેમિકુમાર રાજ્યનો અર્થિ નથી. વળી આકાશને વિષે દેવ દેવતાઓએ પણ કહ્યું. હે કૃષ્ણ! તું નેમિકુમારથી ભય ન રાખીશ; એ રાજ્યને અર્થિ નથી.” એમ સાંભળીને કૃષ્ણ સ્વસ્થ થયા ને નેમિકુમારઉપર હર્ષસહિત [illegible]

વળી કોઇ અવસરે શિવારાણીએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું. "નેમિકુમાર વિવાહ કરવાની હાજ પાડતા નથી, માટે એવું કરો કે, જેથી તે એ વાતની હા કહે." એ ઉપરથી (શ્રીકૃષ્ણ ની સૂચના ઉપરથી) એકદા ગ્રીષ્મ ઋતુને વિષે શ્રીકૃષ્ણની જાંબૂવતી આદિ સ્ત્રીઓ જળ ક્રીડા કરવાને ગઇ હતી, ત્યાં તેણીઓ નેમિકુમાર પોતાનો દીયર હોવાથી, તેને હાસ્ય વચનો કહેવા લાગી. "અહો નેમિકુમાર! તમે વિવાહ કેમ કરતા નથી? તમારા ભાઇ બત્રીશ હજાર કન્યા પરણ્યા છે, તો તમે એક પણ કેમ પરણી શકતા નથી? પૂર્વે સર્વે તીર્થંકરો પણ પરણ્યા હતા. આપણાજ વંશમાં મુનિસુવ્રત જિનેશ્વર પણ પરણ્યા હતા." આવી આવી યુક્તિઓ કરીને તે સ્ત્રીઓએ પોતાના વ્હાલા દિયરને પરણવાની હા પડાવી. પછી એ વાત શ્રીકૃષ્ણે શિવાદેવીને જણાવી કે, "નેમિકુમારે વિવાહની હા કહી છે." ત્યારે તો "કોઇ યોગ્ય કન્યા શોધી લાવો." એમ શિવાદેવીએ કહ્યું. તે વખતે સત્યભામાએ કહ્યું. "મ્હારી બ્હેન દેવાંગના જેવી રૂપવતી છે; સૌંદર્યમાં અપ્સરાઓ પણ તેણીનાથી ઉતરતી છે." આવું રાજિમતીના રૂપનું વર્ણન સાભળી શ્રીકૃષ્ણે પોતે ઉગ્રસેનની પાસે જઈ તેની પુત્રીને નેમિકુમારને અર્થે માગી. ઉગ્રસેને કહ્યું. "જેમ આપને રુચે તેમ કરો. (અર્થાત્ તેણે પોતાની પુત્રી નેમિકુમારને વરાવી.)

પછી શ્રીકૃષ્ણ સમુદ્રવિજય આદિ રાજાઓએ લગ્નશાસ્ત્રીઓને બોલાવી લગ્નનો શુભ દિવસ પૂછ્યો. તેઓએ પણ પોતાનાં શાસ્ત્ર વિલોકીને કહ્યું. "શ્રાવણના શુકલપક્ષનો છઠ નો દિવસ બેય વરકન્યાના વિવાહને યોગ્ય છે." એ ઉપરથી તેમણે તે લગ્ન લીધાં, ને પોતપોતાને ઘેર વિવાહસામગ્રી તૈયાર કરવા મંડ્યા. તે ઉપર ગાથા કહી છે. તેનો અર્થ આમ છે કે, શ્રી કૃષ્ણે ઉગ્રસેનરાજાની પુત્રી રાજિમતીને (નેમિકુમારને અર્થે) માગી, વિવાહની સામગ્રી તૈયાર થઈ, ને નેમિકુમાર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરી સજ્જ થયા. પછી શ્રાવણ શુદિ છઠને દિવસે લગ્નની વેળા પહેલાં શ્રી નેમિકુમાર સમુદ્રવિજય આદિ રાજાઓની શ્રેણિથી શોભતા અને શિવાદેવી, સત્યભામા, રુકિમણી, આદિ બહુ સ્ત્રીજનોથી ગવાતાં ગીતોસહિત ઉગ્રસેનરાજાના ગૃહ સમીપે આવી પહોંચ્યા. તે વખતે પ્રભુએ સારથિને પૂછયું. "આ ધવળગૃહ દેખાય છે તે કોનું?" તે સારથિએ આંગળીવડે બતાવીને કહ્યું. "એ તમારા સસરા ઉગ્રસેનભૂપતિનું ગૃહ છે." તે વખતે ગવાક્ષમાં રહેલી રાજિમતી નેમિકુમારને જોવા લાગી. તેણીની સખીઓ પણ પરસ્પર કહેવા લાગી. "એક રાજિમતી જ નિશ્ચે સ્ત્રીવર્ગમાં વર્ણવવાયોગ્ય ગુણવાળી છે, એવી લાવણ્યની નિધિને નેમિકુમાર પરણશે." ત્યારે એક બીજી સખી ચંદ્રાનના બોલી. "વિધિએ રાજિમતીનું રૂપ રંભાના રૂપથી પણ અધિક કર્યું છે; જો આમાથી હવે એ વિધિ વિરુદ્ધ કરશે તો નિશ્ચે બહુ અનિષ્ટ થાય." એટલામાં તો પાછું વળીને જોતાં તેણીએ રાજિમતીને જોઇ; એટલે તે ઉત્સુક થઇ કહેવા લાગી. "જો રાજિમતી, તું મને કંઇ ઇનામ આપે તો હું તને નેમિકુમારને બતાવું. જો નેમિકુમાર કેવા છે? જાણે પાતાળ કુમાર હોયની! અથવા કામદેવ હોયની! અથવા સુરપતિ કે મૂર્તિમાન પુન્યરાશિ હોયની! હું તે એનું કેટલુંક વર્ણન કરૂં? એ જે તને પરણવાને આવે છે, તે જાણે આત્માએ કરીને વિધાતાનું [illegible] હોયની! એવા અને નિરુપમ સૌભાગ્યનો નિધાન છે." વળી તે [illegible] બોલી. "બીજા જિનેશ્વર તો મેં દીઠા નથી; આને જોઇનેજ મને [illegible] ઘણો આવે છે. માટે તું એની સાથેજ પાણિગ્રહણ કર."

એવામાં પશુઓનો આર્ત્તસ્વર સાંભળીને નેમિકુમારે [illegible] સારથિને [illegible] કહ્યું કે, "અરે સારથિ! આ દારુણસ્વર કોનો છે.' તેણે [illegible] વિવાહ પ્રસંગે સ્વજનોને ગૌરવ કરવાને (જમાડવાને) [illegible]

મુખ સૌ મૌન રહ્યા, ને નેમિકુમાર ઘેર પાછા ગયા.

તે સમયે સારસ્વતાદિ લોકાંતિકદેવોએ આવીને કહ્યું. "હે કંદર્પ ઉપર વિજય મેળવનાર અને અનેક જંતુઓને અભય આપનાર સ્વામિ! આપ નિત્ય ઉત્સવને અર્થે તીર્થને પ્રવર્તાવો." એ પ્રમાણે સ્વામિ નેમિનાથ ભગવાનને પ્રણામ કરીને લોકાંતિક દેવતાએ વિનંતી કરી. ત્યાર પછી શોક કરતા સમુદ્રવિજયરાજા અને શિવાદેવીને જોઇને કૃષ્ણે કહ્યું. "અહો માત પિતા! હર્ષને સ્થાને આ વિષાદ શાનો?" પછી પ્રભુએ સૂર્યના ઉદયથી પોરશીપર્યંત એક ક્રોડને આઠ લાખ સોનૈયાનું દાન એક વર્ષપર્યંત આપ્યું. એ પ્રમાણે દાન દઇ તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી પછી સર્વ કર્મનો ક્ષય થયે તેમને રૈવતાચળ પર્વત,ઉપર કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે વખતે ઇંદ્રોએ મળીને સમવસરણ રચ્યું. ત્યા અનેક દેવો, રાજાઓ, કૃષ્ણ, આદિ ધર્મ સાંભળવા આવ્યા. ત્યાં પ્રભુએ દેશના દીધી કે:-"હે જીવો! આ સંસાર છે તે ભયાનક અટવીતુલ્ય છે; શરીર છે તે બહુ છિદ્રોએ યુક્ત એવું એક ગૃહ છે, આ બળવાન્ કાળ એક ચોર છે; માટે મોહરૂપી અંધકારમય રાત્રીને વિષે, તમે ધ્યાનરૂપી ખડ્ગ, વિરતિરૂપી ઢાલ, અને શીળરૂપી કવચ લઇ, સાવધાન રહી ચક્ષુઓ સ્થિર રાખી જાગતા રહો. આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં પ્રાણીઓ કર્મરૂપી કલ્લોલમાં ભમતા ભેગા થયા છે, અને જૂદા પણ થાય છે; તો તેમાં કોને કોનો બાંધવ કહેવો?"

પ્રભુનો આવો ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને વરદત્ત પ્રમુખ અનેક મહીપતિઓએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેમને પ્રભુએ ગણધરપદવી આપી. તે સમયે રાજિમતીએ ઉભાં થઇ પ્રભુને નમસ્કાર કરી તેમની પાસે દીક્ષા માગી; એટલે તેમણે તેણીને દીક્ષા આપી તે ગ્રહણ કરી તેણીએ નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરતાં સંયમ પાળ્યો. એવામાં નેમિનાથ પ્રભુના ન્હાના ભાઈ રથનેમિ પણ પિતાની આજ્ઞા લઇને ભગવાનની પાસે દીક્ષા અંગિકાર કરીને તપ કરવા લાગ્યા.

એકવાર એમ બન્યું કે, રાજિમતીસાધ્વી નેમિનાથભગવાનને વાંદવા જતાં હતાં, એવામાં રસ્તે મેઘવૃષ્ટિ થવા લાગી. મેઘ અત્યંત વર્ષવાથી વસ્ત્ર બહુ ભીંજાયાં, તેથી તે સૂકવવાને તે એક ગુફામાં ગયા. ત્યાં જઇ પોતાનાં સર્વ વસ્ત્રો તેમણે છૂટાં છૂટાં સૂકવ્યાં. એ વખતે શ્રી નેમિશ્વરનો લઘુભાઈ *રથનેમિ સાધુ પણ અકસ્માત્ તેજ ગુફામાં આવ્યો. તે રાજિમતીને વસ્ત્રરહિત જોઇને કામાતુર થયો, ને ભોગની ઇચ્છાએ તેની પ્રાર્થના કરવા તેણીની પાસે ગયો. તેને પાસે આવતો જોઇ રાજિમતીએ વસ્ત્ર પહેરી લીધાં. પછી એકાંત જાણી રથનેમિએ તેણીને કહ્યું. "હે રાજિમતી! મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવ; ને મ્હારી ભોગની ઇચ્છાને પૂર્ણ કર. એકવાર ભોગ ભોગવ્યા પછી ફરી આપણું વ્રત પાળીશું." એ સાંભળી એ સાધ્વીએ વિચાર્યું. "અહો! એ મૂઢ જણાય છે. કામીપુરુષ રાગાંધ નેત્રવાળો થઇ કૃત્ય અકૃત્ય જાણતો નથી. કહ્યું છે કે:—'આ જગતને વિષે અંધ પુરુષ હોય છે, તે પોતાની આગળ રહેલી એવી દૃશ્ય વસ્તુને દેખી શકતો નથી.' પણ જે રાગે કરીને અંધ છે તે તો પોતાની પાસે હોય તેને પરિહરે છે. ને ન હોય તે દેખે છે. કારણ કે, તે અશુચિના સમૂહવાળા સ્ત્રીના અવયવોમાં દાતને કુંદના ફૂલની માફક, ચક્ષુને નીલકમળ સમાન, મુખને પૂર્ણચંદ્ર સમાન, સ્તનને સુવર્ણના કળશ સમાન, બાહુને લતા સમાન, અને હોઠને પલ્લવ સમાન માનીને હર્ષ પામે છે [illegible]. [illegible] કુલીન ને વિવેકી ત્યાંસુધીજ ગણાય છે કે જ્યાંસુધી [illegible]

* [illegible]

થયો નથી. એ કામદેવ કળામાં નિપુણ એવાઓને ક્ષણમાં વિકળ કરે છે; પવિત્ર પુરુષોનો ઉપહાસ કરે છે, ને ધૈર્યવાનનાં ધૈર્ય મૂકાવી દે છે" આ પ્રમાણે વિચારીને રાજિમતીએ કહ્યું. "અરે મહાભાગ! તમે એમ કેમ કહો છો? તમારે રાગ ન કરવો ઘટે. કહ્યું છે કે:—ચેતનારહિત વસ્તુઓમાં પણ રાગ છે તે દોષનુંજ પોષણ કરે છે; કારણ કે, મજીઠ રાગ (રંગ) યુક્ત છે તો તેને બહુ માર સહન કરવો પડે છે; અને તાપની વેદના ભોગવવી પડે છે. વળી મૃત્તિકા જે (લાલ) માટી તેના જેવી એકેંદ્રિય વસ્તુમાં રાગ (રંગ) નો દોષ છે, તો તેને વિષે છાણ નાંખે છે, અને તેને પાષાણવડે વાટે છે. વળી તમે જે મને કહ્યું, એમ કહેવાથી તો પ્રાણીને નરકગતિ મળે છે. કહ્યું છે કે:—જેણે પરસ્ત્રીના સામી ખોટી દૃષ્ટિ કરી છે, તેણે પોતાના આત્માને ધૂળ મેળવ્યો છે, સ્વજનને ખાર દીધો છે, અને પગલે પગલે માથાકાંકણું કર્યું છે. વળી પરાક્રમથી જગતનો પરાભવ કરનાર રાવણ પણ પરસ્ત્રીની સાથે રમવાની ઇચ્છાથી કૂળનો ક્ષય કરીને નરકને પામ્યો છે. વળી હે અપયશના અભિલાષી! તને ધિક્કાર થાઓ કે, જો તું અસંયમ જીવિતવ્યને માટે નેમિનાથભગવાને ત્યાગ કરેલા ભોગાદિકને ભોગવવાની ઇચ્છા કરે છે! તેથી મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરનારા તને મરણ તેજ ભલું છે. અર્થાત્ ત્હારે મરણ સારું છે, પણ આવું વિપરીત કાર્ય કરવું સારૂં નથી. વળી હે રથનેમિ! હું ભોજકવૃષ્ણિકૂળના રાજા ઉગ્રસેનની પુત્રી છું, અને તું અંધકવૃષ્ણિકૂળના રાજા સમુદ્રવિજયનો પુત્ર છે; તેથી ઉત્તમ કૂળમાં જન્મેલા આપણ બન્ને ગંધનકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા સર્પો જેવા એટલે વમેલું વિષ પાછું ચૂસી લે તેવા, અર્થાત્ ત્યાગ કરેલા ભોગને પાછા ફરી ગ્રહણ કરનારા ન થઇએ. તેજ કારણ માટે તું નિશ્ચળ થઇને સર્વ પ્રકારના દુઃખને નિવારણ કરનારા સંયમને આચરણ કર. હે રથનેમિ! જો તું જે જે સ્ત્રીઓને દેખીશ, તે તે સ્ત્રીઓમાં "આ સારી, આ વધારે સારી, અને આને હું સેવું." એવો ભાવ કરીશ, તો વાયુથી પ્રેરાયેલા અને મૂળ બંધાયા વિનાના વૃક્ષની પેઠે અસ્થિર આત્માવાળો થઇશ. અર્થાત્ સર્વ દુઃખને ક્ષય કરનારા સંયમગુણમાં ત્હારૂં મૂળ બંધાયેલું થશે નહીં; તેથી આ સંસારસમુદ્રમાં પ્રમાદરૂપ પવને પ્રેરેલો તું આમ તેમ ભટક્યા કરીશ." ઇત્યાદિ રાજિમતીનાં વચનો સાંભળીને રથનેમિ તેણીને ચરણે પડ્યો, ને બોલ્યો. "હું ખરેખર અભાગ્યવાન છું; તો પણ તમે આમ મ્હારૂં મન ઠેકાણે આણ્યું, તેથી તમે મ્હારા ગુરુને ઠેકાણે છો; માટે હવેથી તમે મ્હારાં ગુરુ છો." રાજિમતીએ કહ્યું. "તમને ધન્ય છે." આ પ્રમાણે રથનેમિને પ્રબોધ આપીને તે પોતાને ઉપાશ્રયે ગઇ. અનુક્રમે તે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને નેમિનાથના નિર્વાણ પહેલાંજ મુક્તિએ પહોંચી.

॥ ઇતિ રાજિમતીની કથા ॥

ऋषिदत्ता.

જે શુભ આશયવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર શુદ્ધ ભાવથી શીળવ્રતનું પાલન કરે છે, તેઓ ઋષિદત્તાની પેઠે સુખના ભાજન થાય છે.

આ ભરતક્ષેત્રના મધ્યદેશને વિષે રથમર્દન નામનું નગર છે, તેમાં હેમરથ નામનો રાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેની સુયશા નામે રાણી લાવણ્યરૂપી અમૃતની ખાણ સમાન હતી, ને સૌંદર્યમાં દેવાંગનાનો પણ પરાભવ કરનારી હતી. તેમને કનકરથ નામનો પુત્ર હતો. આ પુત્ર અનુક્રમે ધર્મકળામાં કુશળ થયો, અને બ્હોતેર કળા તેણે પ્રાપ્ત કરી.

એ સમયે કાવેરી નામની નગરીને વિષે સુંદરપાણિ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જેમ ઇંદ્રને ઇંદ્રાણી, તેમ તેને વાસુલા નામની પત્ની હતી. તેનાથી તેણીને રુકિમણી નામે પુત્રી થઇ. તે વૃદ્ધિ પામી એટલે તેણીના પિતાએ તેણીને શાસ્ત્ર આદિનો અભ્યાસ કરાવી સર્વ કળાને વિષે કુશળ કરી. એકદા યૌવનાવસ્થાને પામેલી આ પુત્રીને જોઇને તેણીની માતાએ તેણીને પિતા પાસે મોકલી. પિતાએ તેણીને પરણાવવા યોગ્ય જોઇને વિચાર્યું કે, "આ મ્હારી પુત્રી યૌવનવતી થઇ છે, તો હવે મ્હારે એને કયા વરને દેવી?" મંત્રીને પૂછવા ઉપરથી તેનો વૃદ્ધ મંત્રી બોલ્યો. "રથમર્દન નગરના હેમરથ નૃપતિનો પુત્ર કનકરથ છે, તે આપણી પુત્રીને યોગ્ય છે." એ સાંભળી રાજાએ ત્યાં પોતાનો દૂત મોકલ્યો. તે દૂતે કન્યાના રૂપનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળીને હેમરથ ભૂપતિએ પોતાના કનકરથને સુંદરપાણિ રાજાની પુત્રી પરણવા મોકલ્યો.

ત્યાં જતાં રસ્તે એકદા સંધ્યા સમયે કનકરથકુમારના સૈન્યે પડાવ નાંખ્યો, ને કુમાર રથથી ઉતરીને સિંહાસન ઉપર બેઠો. એવામાં કોઇ એક દૂતે ત્યાં આવીને કહ્યું. "હે કુમાર! હે ધૈર્યવંત પુરુષ! તમારે આ માર્ગે આવવું ન જોઇએ. અહિંનો સ્વામી અરિમર્દન રાજા તમને કહેવરાવે છે કે, તમે કહ્યા વિના મ્હારા દેશમાં કેમ આવ્યા? છતાં પણ જો આવ્યા તો યુદ્ધ કરો." ત્યારે કુમારે કહ્યું. "જો ત્હારો સ્વામી એ પ્રમાણે આ દેશ કરતો હોય તો ભલે, તે અહિં આવે; હું તેના હાથની ખરજ ઉતારવાને તૈયાર છું." વળી તે ભૃકુટી ચઢાવી ભયાનક મુખ કરી કર્કશ વાણીથી બોલ્યો. "અરે દૂત! તું જઇને ત્હારા સ્વામીને કહેજે કે, ગરુડ જેમ સર્પને હણે છે, તેમ આ રાજપુત્ર (હું) તને હણવાનેજ અહિં આવ્યો છું." આ વાત દૂતે જઇને પોતાના સ્વામી અરિમર્દન રાજાને કહી, તે સાંભળી તે સજ્જ થઈ કુમાર સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યો; એટલે બે તુલ્ય શક્તિવાળા સરખી રીતે લડાઇ કરનારની સેના સામે સામ મળી, અને દારુણ યુદ્ધ થયું. તે વખતે સકળ વિશ્વ તાસ્રના વાજિંત્રના શબ્દથી અને સિંહનાદ જેવા અશ્વના હેષારવથી ગાજી રહ્યું, અને નાદમય થઇ રહ્યું. કુમારના વીર યોદ્ધાઓએ બાણનો અત્યંત વર્ષાદ વરસાવી મૂક્યો. તેણે દુશ્મનની સેનાના માણસોને નસાડી મૂક્યા. પછી સેવકોએ વાર્યા છતાં પણ કુમાર અરિમર્દન સામે ધસી જઇને બોલ્યો. "અરે! સંગ્રામરૂપી સરોવરમાં દેડકાસમાન અને વિવેકરહિત અરિમર્દન રાજા! હું આવ્યો છું; તું મ્હારો હાથ જો: તે તને ક્ષણમાં મ્હારી તરવારનો એક કોળીઓ કરી નાંખશે." એમ કહીને તેની સામે લડતાં લડતાં તેને જીવતો પકડ્યો. તેને કેટલાક દિવસ સુધી પોતાની સાથે રાખીને પોતાની આજ્ઞા મનાવી તેને દેશ પાછો મોકલ્યો. તે વખતે અરિમર્દન રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પોતાના પુત્રને રાજ્યનો ભાર સોંપી ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી.

હવે કનકરથ કુમાર પણ આગળ પ્રયાણ કરતાં એક અટવીમાં પહોંચ્યો, ત્યાં તેણે સૈન્યનો પડાવ નંખાવ્યો, એટલે એક નગર જેવું થઇ રહ્યું. સંધ્યાસમયે કુમાર સભામાં બેઠો હતો, તે વખતે જળની શોધમાં ગયેલા માણસો આવીને તેને કહેવા લાગ્યા. "અમે જતા જતા આપના આદેશથી દૂર ગયા, ત્યાં અમે એક મનુષ્યરહિત [illegible] જોયું. ત્યાં અમે વનને વિષે એક હિંચકા ખાતી દેવાંગનાતુલ્ય સ્ત્રી જોઇ. જેવા અમે તેણીની પાસે જવા લાગ્યા, તેવીજ તે વિજળીના ચમકારાની પેઠે [illegible] કુંજની અંદર પેસી ગઇ. અમે એને બહુ બહુ જોઇ, પણ જેમ [illegible] નિર્વાણ [illegible] નથી. તેમ તે અમારી નજરે પડી નહીં: એટલે અમે પછી આવી [illegible]."

આ સાંભળીને તો નૃપકુમાર બહુ [illegible] પામ્યો. એટલે કુમાર પ્રતિજ્ઞા [illegible]

શય્યાને વિષે નિંદ્રા લેવા ગયો. પછી પ્રભાત થયે મંગળપાઠકો જયજય શબ્દથી આશીર્વચનો કહેતા બોલવા લાગ્યા. "હે કુમાર! રાત્રી વ્યતિત થઈ છે, ને સ્ફુરાયમાન કિરણોવાળો સૂર્ય અંધકારના સમૂહનો નાશ કરતો ઉદય પામ્યો છે. વળી હમણા સૂર્યની કાન્તિથી પ્રફુલ્લિત થએલાં કમળો જળ થકી નિકળીને આદરસહિત પોતાની લક્ષ્મીને વરે છે, માટે શય્યાને ત્યજી દો." આવાં મંગળવચનો શ્રવણ કરીને કુમારે શય્યા છોડી, પછી મુખ ધોઈ દેવપૂજા રચીને તેણે પ્રયાણને અર્થે ડંકો વગડાવ્યો. એ શબ્દ સાંભળીને સર્વ સૈન્ય ચાલવાને સજ્જ થયું, ને રાજકુમાર પોતાના સમાનવયના મિત્રો સાથે ચર વનાવેલા દુનો તે માર્ગે આગળચાલવા લાગ્યો રસ્તે એક મિત્ર મંગળ શ્લોક કહેવા લાગ્યો. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે:—આકાશરૂપી સ્ત્રીના સ્તનતટને કુંકુમના લેપ સમાન, નીનસુખવાળા વૃક્ષોને પ્રવાળાના ભાર સમાન, અને અંધકારના દીન વદનને દહન કરનાર, એવા આ સૂર્યદેવ ઉદય પામે છે. વળી પોતાના સ્વામીના સંગમની આશાએ (આખી રાત્રી) સરોવરના તટ ઉપર ગાઢ સ્વરે આક્રોશ કરતી ચકવાકીને હવે દિવસ થયો એટલે તેનો સંયોગ થાય છે.

"અમરાવતી સમાન મિત્રાવની નામે નગરી છે, ત્યાં હરિષેણ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને પ્રિયદર્શના નામે પટ્ટરાણી હતી. તેણીની કુક્ષિએ અજિતસેન નામે પુત્ર થયો. એકદા એમ બન્યું કે, એ રાજાએ પોતાની અશ્વશાળામાંથી એક અશિક્ષિત અશ્વ આણ્યો, ને તે ઉપર અસ્વાર થઇ તે વનમાં નિકળી પડયો. રસ્તે તે રાજા એક વડના વૃક્ષની લટકતી શાખામાં વળગી રહ્યો, અને વૃક્ષ ઉપર થઇને નીચે ઉતર્યો. નીચે ઉતરી પાસેના સરોવર ઉપર જઇ જળપાન કરી તથા સ્નાન કરી બહુ વૃક્ષોથી સંકીર્ણ એવા ત્યાં આવેલા એક મુનિના આશ્રમમાં તે ગયો. ત્યાં કચ્છ મહાકચ્છના વંશને વિષે ઉત્પન્ન થયેલ વિશ્વભૂતિ કુળપતિએ તે રાજાને દીઠો. રાજાએ તેને નમસ્કાર કર્યો. મુનિએ તેના લક્ષણ ઉપરથી તેને મહાન્ પુરુષ જાણ્યો. પછી તો વળી તેણે રાજાને નામ લઇને આશિર્વાદ આપ્યો કે, "હે હરિષેણ રાજા! આ ત્રણ ભુવનના પૂર્ણ કુંભ એવા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ ત્હારા મંગળકાર્યને પુષ્ટી આપો, કે જે પ્રભુના કાનની પાસે રહેલી ભમરના જેવી નીલકેશની ગુચ્છો (પૂર્ણકુંભ ઉપર) આરોપણ કરેલાં એવાં લીલાં પાંદડાંની લીલાને ધારણ કરે છે." આવી આશિષ દઇને તાપસે રાજાને પૂછ્યું. "અહો ભૂપતિ! અહિં ક્યાંથી? એકાકી કેમ?" આના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે સર્વ નિવેદન કર્યું. પછી તે મુનિના ચરણની સેવા કરવા લાગ્યો. એટલામાં વનને વિષે બહુ મ્હોટા નાદ સંભળાવા લાગ્યા. "આ શું? આવો ભયાનક નાદ ક્યાંથી?" એમ બોલતા સર્વ આશ્રમવાસિ જનો એક બીજાના મુખ સામું જોવા લાગ્યા. એટલે રાજા હરિષેણે ધાર્યું. "વખતે મ્હારૂં સૈન્ય મ્હારી પાછળ આવ્યું હોય!" એમ વિચારી મુનિને નમસ્કાર કરીને કહ્યું. "હે કુળપતિ! મ્હારૂં સૈન્ય મ્હારી પાછળ આવતું હોય, એમ મને સંભવ છે! માટે હું અહિં છું એમ મ્હારી તે સેનાને હું જણાવી આવું." એમ કહી ત્યાંથી ઉઠી તે તેની સેના પાસે ગયો જેથી ત્યાં સર્વ સ્થળે હર્ષ થઇ રહ્યો પછી પોતાના સૈન્યને રાજાએ ત્યાંજ સ્થાપ્યું, અને પોતે એક માસપર્યંત મુનિસેવામાં કાળ નિર્ગમન કર્યો. એ રાજાએજ એ દેહેરૂં કરાવ્યું છે. ત્યાર પછી એ રાજા જ્યારે પોતાને નગર પાછો ગયો, ત્યારે એ કુળપતિએ તેને વિષાપહાર મંત્ર આપ્યો હતો. પછી એ હરિષેણ મંડળગત સહિત નગર પ્રવેશ કરી પ્રજાપાલન કરવા લાગ્યો.

માવા લાગી. તેણીના પતિએ પણ તેણીને પૂછ્યું. "હે પ્રિયે! સદા સદાચારમાં લીન એવી જે તું, તેણીને આ ગર્ભ શો?" તે સાંભળીને તેણીએ શરમાતાં કહ્યું. "હે સ્વામિન્! મને ગૃહસ્થાશ્રમમાંજ ગર્ભ રહ્યો છે, પરંતુ આપના સંયમમાં અંતરાયના ભયથી મેં પ્રકટ કર્યું નહીં." એ સાંભળી હરિષેણે ખેદસહિત કહ્યું. "આપણી તપશ્ચર્યાને વિષે આપણને ધિક્કાર મળશે; માટે આપણે પ્રભાતે અન્યત્ર જઇને રહીશું." એમ વિચાર કરીને તેઓ પ્રભાતે અન્યત્ર ગુપ્તસ્થાને જઈ રહ્યા.

એટલામાં તાપસોએ તપોવનમાં તેમને દીઠા નહીં, અને વૃદ્ધ મુનિએ ક્યાંય જતા જોયા. તેથી તેઓએ જઇને હરિષેણને પત્નીસહિત પાછા આણ્યા. ત્યારે હરિષેણે તેમની પાસે કહ્યું. "મ્હારી પત્નીએ પ્રથમથીજ ગર્ભની વાત મને ન કહી, એ ઠીક ન કર્યું; માટે હવે હું આ મુખ લઇને બીજે રહીશ." તે સાંભળીને મુનિએ કહ્યું. "હે ભદ્ર! એમ કેમ કહે છે? તમે આ આશ્રમસ્થાનમાં રહ્યા છતાં પણ તે ગૃહસ્થાશ્રમ જેવું થયું છે. તમારે પરસ્પર સમ્યક્ પ્રકારે શીળ પાળવું. તમારો શો દોષ? એ તો પૂર્વે કરેલા કર્મનું વિલસિત છે." પછી આ દંપતી ત્યાં વસુભૂતિમુનિની સેવામાં પોતાના કર્મને નિંદતાં રહેવા લાગ્યાં. એમ કરતાં કરતાં ચાર માસ વ્યતિત થયા, એટલે નવમે માસે પ્રીતિમતીને એક પુત્રી પ્રસવી. એ ઋષિઓના આશ્રમમાં જન્મી, એ ઉપરથી તેણીના પિતાએ એનું નામ ઋષિદત્તા પાડ્યું. એટલામાં પ્રસૂતિરોગને લીધે પ્રીતિમતી મૃત્યુ પામી; તેથી તેણીનો પિતા તેણીને પાળવા લાગ્યો. આઠ વર્ષની વયે પહોંચેલી એ આ મ્હારી પુત્રી ઋષિદત્તા રહી. એ રૂપવતી હોવાથી 'કોઈ વનમાં ફરનાર એણીને લઇ જશે' એમ ધારીને મેં એને અદૃશ્યકરણ અંજન આપ્યું છે, તેથી કોઇવાર તે અદૃશ્ય રહે છે ને કોઇવાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ હું એનો પિતા અને આ મ્હારી પુત્રી, તે અલક્ષ્ય રહેતી છતાં પણ તમારી દૃષ્ટિએ પડી છે."

કુમાર તો તેણીને જોઇને રાગયુક્ત થયો, પણ એટલામાં ઋષિએજ કહ્યું. "હે કુમાર! મ્હારા અતિથિ એવા તમને પરોણાગતમાં હું, જેમ વિનમિએ ભરતને પોતાની પુત્રી આપી હતી, તેમ આ મ્હારી પુત્રી આપું છું" તે સાંભળીને ઋષિદત્તાએ લજ્જાથી નીચું મુખ કર્યું. પણ કુમારે તો તેણીનો હસ્ત ગ્રહણ કરી મુનિને કહ્યું કે, "જો આપ પૂજ્ય એવો આદેશ કરો છો તો તે હું કબુલ કરૂં છું." એ વખતે બંદીજનો કહેવા લાગ્યા. "હે મુનિ! તમે આ કુમારને તમારી પુત્રી આપીને સુખી થાઓ." પછી તે ઋષિએ પોતાની પુત્રીને મહોત્સવસહિત કુમારને પરણાવી. એટલે કુમાર કેટલાક દિવસ ઋષિદત્તા સાથે સંસાર સુખ ભોગવતો ત્યાંજ રહ્યો.

અન્યદા મુનિ ગદ્ગદ્ વાણીએ કુમારને કહેવા લાગ્યા. "હે જગદાધાર કુમાર! હે કીર્ત્તિ વત્સળ! તમને અમારે વધારે શું કહેવું? એટલુંજ કે, આ મ્હારી પુત્રીને તમે કદાપિ અપમાન ન આપશો. એ મ્હારી પુત્રી વનમાં વસવાથી ભોળી છે. એવી ભોળી છતાં મેં તમને એને સોંપી છે. તમે ગુણવાન્ છો તો તે પણ ગુણવતીજ થશે. કારણ કે, મૃગની નાભિમાં ગયેલી ધૂળ પણ સુગંધી થાય છે. વળી હવે હું વૃદ્ધ થયો છું, માટે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છું છું; કારણ કે, આવા મ્હારા સમાન વૃદ્ધજનોને જીવિતવ્યથી મૃત્યુ કલ્યાણકારી છે." પણ કુમાર તે મુનિશ્વરને ચરણે પડીને બોલ્યો. "અગ્નિ યોગથી પ્રાણ ત્યજવાથી [illegible] કારણ કે, એમ કરવાથી દુર્ગતિમાં જવું પડે છે." તે વખતે ઋષિદત્તાએ પણ હસ્ત જોડીને કહ્યું. "હે તાત! આપના આ જમાઇ જે આપને કહે છે, તે આપ મ્હારા ઉપર કરૂણા કરીને અંગિકાર કરો." એ સાંભળીને મુનિએ સુપ્રસન્ન થઈ પુત્રીને કહ્યું. "હે વત્સે! આમ શોક કરતી રહેવા દે, પણ હું આ તને શિક્ષાવચન

કહું છું તે તું કદાપિ ત્યજીશ નહીં. વડીલ જનની સેવા કરજે; પતિવ્રતા થઇ શીળનું પાલન કરજે; ત્હારી શોકયો ત્હારા ઉપર ક્રોધ કરે, તથાપિ તું તેણીઓના ઉપર સામો કોપ કરીશ નહીં; કારણ કે, રાહુ ચંદ્રમાને ગ્રસે છે, તથાપિ તે ચંદ્રમા તપાયમાન થતો નથી. વળી હે પુત્રી! સુખમાં હો, કે દુઃખમાં હો, પણ કદાપિ ધર્મથી અવળા મુખવાળી થઇશ નહીં; કારણ કે, જીવોને ધર્મજ પિતારૂપ, માતારૂપ, પુત્રરૂપ, અને પ્રભુરૂપ છે. હું હવે વૃદ્ધ થયો છું, અને મ્હારા શરીરને વિષે અતિશય વેદના થાય છે; માટે હું તો નિશ્ચે મૃત્યુ સાધીશ. અને તે અગ્નિપ્રવેશ વિના સધાશે નહીં." એમ કહીને તે વૃદ્ધ તાપસે જ આઇ અને મુનિની આજ્ઞા લઇ પંચપરમેષ્ઠિ સ્મરણસહિત અગ્નિમધ્યે પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે ઋષિદત્તા પૃથ્વિ ઉપર આળોટતી વિલાપ કરવા લાગી. "હે તાત! હે તમારી પુત્રી ઉપર નહીં કહી શકાય એવો સ્નેહ દર્શાવનારા પિતા! હવે હું મૂળરહિત થઇ ગયેલી કંદલીથી પેઠે, તમારા વિના શોક કરવાયોગ્ય સ્થિતિમાં આવી પડી છું. હે પિતા! મેં મ્હારી માતાને પણ જોઇ નથી, માતા પણ મ્હારે તો આપજ હતા; તેથી આપના મૃત્યુથી તો મ્હારે આજે બન્ને (માતા અને પિતા) ગયા જેવું થયું છે."

આ પ્રમાણે રુદન કરતી પત્નીને રાજપુત્ર બોધ વચન કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! હવે વધારે રુદન ન કર. કારણ કે, એ ત્હારા પિતા તો પરલોકવાસી થયા, તો હવે દુઃખ કરવાથી શું વળવાનું છે? એ ત્હારા પિતાએ રાજ્ય પણ કર્યું, અને વ્રત પણ પાળ્યું, તો હવે તેનો ત્હારે શોક ન કરવો; કારણ કે, જો આ સૂર્ય પણ અસ્ત પામ્યો તો તેનો શું શોક કરવો યોગ્ય છે?" પ્રિયાને આ રીતે શાંત કરી પોતાની સાથે લઇ કનકરથ પોતાની રાજ્યધાની ભણી અખંડ પ્રયાણે ચાલ્યો. ત્યાં પહોંચ્યો, એટલે પિતાએ મહોત્સવ સહિત નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. વર વધુ માતા પિતાના ચરણે નમ્યાં. કુમારનાં માત પિતા પણ આવી વિનયવંત વધુને જોઇને હર્ષ પામ્યાં. પછી ત્યાં એક કૈલાસ જેવા પ્રાસાદને વિષે ઋષિદત્તા સંસારસુખ અનુભવતી રહેવા લાગી.

અહિં આવા બનાવ બની રહ્યા છે, તે વાતની કાવેરી નગરીના સ્વામી રાજા સુંદરપાણિને ખબર પડી. તેની પુત્રી રુકિમણીએ પણ જાણ્યું કે. "કનકરથ કુમારે માર્ગને વિષે ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કરી પાછો વળ્યો છે." રુકિમણી પોતે તેને ઇચ્છતી હતી, તેથી હવે તે કોઇ સુળસા નામની યોગિનિની ભક્તિ કરવા લાગી. ભોજન, વસ્ત્ર આદિના દાનથી તેણીને બહુ સંતોષી. એટલે તે બોલી. "હે પુત્રી! જે ત્હારું કાર્ય હોય તે કહે." તેણે ઉત્તર આપ્યો. "હે યોગિની! તમારી વિદ્યાના પ્રભાવથી એવું કરો કે, જે થી ઋષિદત્તા ઉપર કલંક બેસે, અને કનકરથ અહિં આવે." યોગિનીએ કહ્યું. "કનકરથ સ્વયમેવ અહિં આવશે, એમ હું કરીશ." એવું કહી રુકિમણીએ [illegible] તે યોગિની રથમર્દન નગરે ગઇ. એવામાં ત્યાં કુમાર અને તેની પ્રિયાના [illegible] હોય ની! તેમ સૂર્ય અસ્ત પામ્યો, અને સર્વ સ્થળે અંધકાર પ્રસર્યો. ચંદ્રમા ઉદય [illegible] તે પણ પૂર્વાચળની ચૂલિકાને વિષે ગયો. એવે સમયે અવસ્વાપિની નિદ્રા મૂકીને [illegible] યોગિનીએ એક મનુષ્યનો વધ કરીને [illegible] કુમારના [illegible] ણીને વિષે ગઇ. ત્યાં ઋષિદત્તાને કુમારની સમીપે સૂતેલી [illegible] ગી. "અહો! ધન્ય છે આ હરિષેણનરનાથના [illegible] વાન્ કે, તેને આવી પત્ની પ્રાપ્ત થઇ." પછી [illegible] તેણીને ઓશીકે માંસનો કટકો મૂકી. [illegible] એટલે સાહુનો જાગ્યા. તેમણે [illegible] એ ઉપરથી કુમાર જાગી ઉઠ્યો. [illegible]

તથા તેણીને ઓશીકે માંસ જોયું; તેથી તે ચકિત થયો, અને ભયસહિત વિચાર કરવા લાગ્યો. એવામાં લોકોએ રાજા પાસે આવીને વિજ્ઞાપના કરી કે, "કોઈ પુરુષ અથવા સ્ત્રીએ અમારા એક જનનો ઘાત કર્યો છે, તો આપ પ્રજાપાળ રાજા ન્યાયી છો, તેથી તેનો શોધ કરી તેનો નિગ્રહ કરો" ત્યારે રાજા બોલ્યો. "નગર મધ્યે કોઇ રાક્ષસ કે રાક્ષસી હશે, માટે તેનો તપાસ કરીને તેને હાંકી કાઢો." એવામાં કુમારે વિચાર્યું "ત્યારે શું મ્હારી પ્રિયા રાક્ષસી હશે? કારણ કે કોઇનું મૃત્યુ થયું સંભળાય છે. અહો! મ્હારી પ્રિયા પ્રાણવલ્લભા આવી રાક્ષસી હશે? મેં તો આજપર્યંત સાંભળ્યું છે કે, રૂપ સાૈંદર્ય છે, એ નિર્દોષતા સૂચક છે; તો હે વિધાતા! આજ એ વિપરીત કેમ થયું? એમ બહુ બહુ સંકલ્પ કરી પ્રાંતે તેણીને જગાડી, તે જાગી એટલે તેણીને કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયા! હું તને કંઇ પૂછવા માગું છું, તે તું છુપાવીશ નહીં. તું ભૂપની પુત્રી છે કે કોઈ રાક્ષસી છે?" પેલી તો ભયભ્રાંત થઇને બોલી. "પ્રિય! તમે એમ કેમ કહો છો?" ત્યારે તેણે કહ્યું. "ત્હારૂં મુખ લોહીથી ખરડાયલું છે, અને ત્હારે ઓશીકે માંસ છે; તે ઉપરથી મને લાગે છે કે તેં કોઇનો ઘાત કર્યો છે." પતિનું આવું કહેવું સાંભળીને તેણે કહેલે ઠેકાણે માંસખંડ જોઈ ઋષિદત્તા બોલી. "હે દેવ! હું તો પૂર્વભવને વિષે માંસની લોભી હોઉં તો કોણ જાણે? પણ હે આર્યપુત્ર! આ ભવમાં તો મ્હારે માંસનો નિષેધ છે. આ કેમ થયું? તે હું જાણતી નથી. આપના ચરણ મ્હારા સામા પૂજી રહ્યા છે; પણ એ તો મ્હારા કર્મના યોગે આ કોઇ વૈરિએ કરેલું છે. જો આપની મ્હારા ઉપર પ્રીતિ હોય તો તમને રુચે તેમ મને નિગ્રહ કરો. કારણ કે, સડેલા અંગની પેઠે ઇષ્ટ વસ્તુને પણ જો તે દુષ્ટ હોય તો ત્યજી દેવી." તેણીનાં આવાં વચન સાંભળીને કુમારે તે વિવેકી પત્નીને કહ્યું. "હે પ્રિયે! તું નિર્દોષ છે; ચિત્તને વિષે ખેદ ન કર." આમ કુમારે માંસ વિગેરે જોયું છતાં સ્નેહને લીધે તે દોષ જાણ્યો નહીં. પછી ઋષિદત્તાએ પોતાનું મુખ ધોઇ નાંખ્યું. પણ પેલી યોગિની તો નિરંતર આવી ઋષિદત્તાને એ પ્રમાણે કલંકિત કરવાને એકેક મનુષ્યનો વધ કરીને તેણીનું મુખ પૂર્વેની પેઠે ખરડવા લાગી. નિરંતર એક મનુષ્યનો ઘાત થતો સાંભળીને રાજા પોતાના મંત્રીશ્વરોને કહેવા લાગ્યો. "અહો! મ્હારા નગરને વિષે આવી આકૂળ સ્થિતિ થઇ ગઇ છે, તે શું તમે નથી જાણતા?" પેલા મંત્રીઓ બોલ્યા. "કોઇ માનવ તો એવો લાગતો નથી; પણ કોઇ સ્ત્રી એવી દુષ્ટ હશે. તો હે રાજન્! નગરમાંથી સર્વ યોગી આદિ પાખંડીઓને બહાર કાઢી મૂકો." તે ઉપરથી રાજાએ જૈનમુનિ શિવાય સઘળા પાખંડીઓને નગરમાંથી બહાર કાઢ્યા. એવામાં પેલી સુલસાયોગિનીએ ગુપ્ત રીતે રાજાને આવીને કહ્યું. "આજે કોઇ દેવતાએ મને સ્વપ્નને વિષે કહ્યું છે કે, આ પાખંડીઓ તો નિર્દોષ છે, પણ રાજાની વધુ ઋષિદત્તા વનમાં ઉછરેલી છે એજ રાક્ષસી છે ને એણીનુજ આ ચેષ્ટિત છે. જો રાજા ન માનતા હોય તો ગુપ્ત રીતે રાત્રીએ તપાસ કરવી." એ સાંભળી રાજાએ કહ્યું. "હું તપાસ કરીશ." પછી તે યોગિની ત્યાંથી ગઇ.

હવે રાજા પાસે બેઠેલો કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. "જો મ્હારી પ્રિયાનો દોષ પ્રકટ થશે, તો મ્હારે શું કરવું?" પછી રાજાએ કહ્યું. "હે પુત્ર! તું અહિં બેસ: ત્હારી પત્નીનું ચેષ્ટિત જોવું છે." તેવારે પુત્રે વિચાર્યું. "એક બાજુએ પિતાનો આદેશ મ્હારે ઉલ્લંઘવો ન જોઇએ, અને બીજી તરફ સ્ત્રીને દુઃખ થશે. 'એક બાજુ વાઘ અને બીજી બાજુ નદી' જેવું મને થયું છે." પછી રાજાએ ઋષિદત્તાના ઘરની આસપાસ પોતાના સેવકોને ગુપ્ત રીતે બેસાર્યા. એવામાં પેલી સુલસાયોગિની ત્યાં આવી ઋષિદત્તાનું મુખ રક્તથી ખરડી અને માંસનો ખંડ તેણીને ઓશીકે મૂકી ત્યાંથી જતી રહી. પેલા

સેવકોએ રાજવધુનું મુખ લાલ થયેલું જાણ્યું, એટલે આવીને રાજાને એ નિવેદન કર્યું. તે ઉપરથી રાજાએ કુમારને ઠપકો આપીને કહ્યું "અરે! તેં જાણતાં છતાં પણ આવી દુરાચાર રાક્ષસીને કેમ અંગીકાર કરી? જા, મ્હારી પાસેથી જતો રહે: હે રાક્ષસીના પતિ! તેં મ્હારા ચંદ્રમાસમાન ઉજ્વળ કુળને કલંકિત કર્યું" પણ કુમારે અંજળિ જોડીને કહ્યું. "આ સર્વ મિથ્યા છે, આપની વધુ નિર્દોષ છે; માટે આપ મ્હારા ઉપર ક્રોધ ન લાવો. પરંતુ ક્ષમા કરો." ત્યારે તે રાજા કોપ કરીને બોલ્યો. "જે આ મે પ્રત્યક્ષ જોયું, તે શું સત્ય નથી? તો તું પોતે ત્યાં જઇને તપાસ કર." પછી કુમાર ત્યા ગયો તો તેવીજ પોતાની સ્ત્રીને જોઇને પૂછ્યું. "પ્રિયા! આ ત્હારૂં દુશ્ચેષ્ટિત શું?" તે બોલી "હું કંઇ જાણતી નથી." પણ રાજાએ તો બહુ ક્રોધમાં આવી તેણીને કોટવાળ પાસે ઘાત કરાવા મોકલી. તેને કહ્યું કે, "એ રાક્ષસી છે, માટે તમારે સાવધ રહેવું." પછી એ માણસો તેણીને નગરમધ્યે ફેરવીને સ્મશાનભૂમિમાં લઈ ગયા. નગરના લોકો તો એવું જોઇને રુદન કરવા લાગ્યા; પણ એને તો પેલા દૂર વનને વિષે લઇ ગયા. એવામાં સૂર્ય ગસ્ત પામ્યો. ક્રૂર આશયવાળા રાજપુરુષો તે વખતે તેણીને પ્રહાર કરવા લાગ્યા. તે પ્રહારથી તેણીને મૂર્છા આવી, તેથી ભૂમિ ઉપર પડી ગઇ; ને ચેષ્ટારહિત કાષ્ટ જેવી જણાવા લાગી. એ ઉપરથી તેણીને મૃત્યુ પામેલી જાણી રાજસેવકો પોતાને સ્થાનકે ગયા.

અહિં પાછળ તે વનના પવનથી સ્વસ્થ થઈ પોતાના કર્મને નિંદતી ઉભી થઇ ભમતી ભમતી બોલી. "હે તાત! તે સમયે તમે મૃત્યુ પામ્યા, ત્યારે મને શા માટે મૂકી ગયા?" વળી તે વિચારવા લાગી. હે જીવ! તે શાં પાપ કર્યા હશે કે જેથી નિર્દોષ છતાં પણ મ્હારે આવું કલંક આવ્યુ? અરે વિધિ! જો તેં મને આ મૃગા માંસ કલંક આપ્યું, તો તે ત્હારા પતિનું મ્હારા વિના શું થતું હશે? અથવા હે સ્વામીનાથ! અહિં આવો. હે જીવ! ત્હારા કર્યાં કર્મ તું ભોગવ." આ પ્રમાણે વિચાર કરી સ્વસ્થ થઇને તે આગળ ચાલી. ચાલતા ચાલતાં તે પિતાના આશ્રમમાં આવી પહોંચી. ત્યાં જે સ્થાને તેણીનો પિતા અગ્નિપ્રવેશ કરીને ભસ્મીભૂત થયો હતો, તે સ્થાને બેશીને તે ગાઢસ્વરે વિલાપ કરવા લાગી. 'હે પિતા' તમારી પુત્રી અત્યન્ત દુઃખમાં પડી છે; તમે ક્યાં છો? અહિં આવો, ને વત્સને વત્સળ એવા દર્શન દ્યો. કરુણા કરી આવીને દુઃખિત, અશરણ, દીનવદનવાળી અને એકાકી એવી જે હું, તે દીન આશ્વાસન આપો. હે તાત! આ શૂન્ય વનને વિષે, આપના વિના હું દુઃખાણી કોની પાસે પોકાર કરૂં? ક્યાં જઊં? શુ કરૂં? હે તાત! આપ વિદ્યમાન હતા. ત્યારે આ વન મને એક નગર જેવું રમ્ય ભાસતું હતું; પણ આપના મૃત્યુ પછી હવે તો એ વન ભયંકર અગ્નિસમાન જણાય છે. હે પિતા! જો આપને હું આ સમયે ધ્યાન હોઉં તો આ મ્હારૂં સર્વ દુઃખ પણ મને ઉત્સવરૂપ થાય. પણ હવે હું આ સંસારની કોને કેહવું બોલું? પૂર્વે જેવું વાવ્યું હોય તેવુંજ લણવાનું મળે છે.

અહિં પાછળ તેનો સ્વામી કનકરથ અત્યંત રુદન કરવા લાગ્યો, ને વિરહાગ્નિથી તેનું શરીર દુર્બળ થઇ ગયું. પેલી સુળશા યોગિની તો પોતાનું કાર્ય પાર પડેલું જોઈ સંતોષ માનતી કાવેરી નગરીમાં ગઇ, ને સર્વ વાતથી રુકિમણીને વાકેફ કરી; એટલે તેણીએ પોતાના પિતાને કહ્યું. "કનકરથ સાથે મ્હારો વિવાહ કરો." તે સાંભળી રાજાએ પોતાના દૂતને રથમર્દન નગરના રાજા હેમરથ પાસે મોકલ્યો. તેણે જઇને કહ્યું. "કાવેરી નગરીના સ્વામી સુંદરપાણિ આપને કહેવરાવે છે કે, મ્હારી પુત્રી રુકિમણી આપના પુત્રને પરણવાને ઇચ્છે છે, માટે આપે તેને અહિં પરણવા મોકલવો." એ દૂતની વાણી સાંભળીને હેમરથ રાજાએ પોતાના દુઃખિત પુત્રને એકાંતમાં કહ્યું. "હે પુત્ર તું શા માટે આમ નિરંતર ચિત્તને વિષે સંતાપ કર્યા કરે છે? શું તે ત્હારી પ્રિયાને લીધે તું એમ વિષાદમાં રહે છે? પણ કર્યા કામનો પશ્ચાતાપ શો? માટે ચાલ ઉઠ ને કાવેરી નગરીના રાજા સુંદરપાણિની રુકિમણી પુત્રીને પરણવા જા." ઇચ્છા વિનાજ પુત્રે પિતાનું વચન માન્ય કર્યું. પછી તે શુભ દિવસે રુકિમણીને પરણવા ચાલ્યો. રસ્તે ચાલતાં ઋષિદત્તા રહેતી હતી તે વન આવ્યું. પૂર્વે જોયેલું વન ફરી જોઇને સદ્ગુણી કુમારના નેત્રમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. તેણે વિચાર્યું. "અહો! આ તેજ વન કે જ્યાં મેં પૂર્વે ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. પૂર્વે તે મને સુખરૂપ થતું હતું; પણ હવે તે મને દુઃખને અર્થે થાય છે." એમ વિચારી તે જિનમંદિરને વિષે પ્રભુનાં દર્શન કરવા ગયો, તેવામાં અકસ્માત્ તેનું દક્ષિણ નેત્ર ફરક્યું; એટલે તેણે ધાર્યું. "પ્રિયાના સંગમનું સૂચક એવું મ્હારૂં દક્ષિણ નેત્ર ફરક્યું, પણ તેણીને તો દૈવે હરી લીધી છે, તે અહિં ક્યાંથી હોય? માટે ફરકવું વૃથા છે. ધર્મ વિના પ્રિયનો સંગમ થતો નથી, અને પાપના સિંચન વિના પ્રિયનો વિયોગ પણ થતો નથી. આજ દેહેરૂં પૂર્વે મ્હારી પ્રિયાનો સંયોગ કરાવનારૂં થયું હતું; તો આજ પણ એ મ્હારી પ્રાણવલ્લભાનો સમાગમ કેમ ન કરાવે?" તે આમ વિચાર કરતો હતો, તેવામાં તો મુનિવર્ય (તાપસના વેષમાં રહેલી ઋષિદત્તા) ત્યાં પુષ્પના કરંડીઆસહિત પ્રભુને નમસ્કાર કરવા આવી. કુમારે તેના હસ્તમાંથી એક પુષ્પમાળા લીધી, ને પોતાની પ્રિયાનો ભ્રમ થવાથી વિશાળ થયેલા નેત્રોવડે તે તેણીને વારંવાર જોવા લાગ્યો. ઋષિદત્તા પણ વિચારવા લાગી કે, "કદાચિત્ આ મ્હારા પ્રાણપ્રિય પ્રાણનાથ રુકિમણીને પરણવા જતા હશે" પછી કુમારે તે મુનિને વંદન કરી આદરસહિત લઇ જઈ પોતાને આસને બેસાર્યા, જમાડ્યા, ને વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. વળી તેને કહેવા લાગ્યો. "મ્હારા નયનરૂપી કમળને સૂર્યસમાન પ્રીતિ ઉપજાવનારા હે મુનિ! આપ આ વનમાં ક્યારે અને ક્યાંથી આવ્યા?" મુનિએ કહ્યું. "અહિં એક હરિષેણ નામના મુનિ હતા, તેને એક પાલિત નામે પુત્ર તથા ઋષિદત્તા નામે પુત્રી હતી; તે વિનયવતી ઋષિદત્તાને કોઇ કુમાર પરણી ગયો છે. હરિષેણમુનિ પણ પૂર્વે અગ્નિપ્રવેશ કરીને સ્વર્ગે ગયા છે; હું પણ પૃથ્વિ ઉપર ફરતો ફરતો શ્રી ઋષભદેવપ્રભુની સેવા અર્થે અહિં આવ્યો છું; મને અહિં આવ્યાને પાંચ વર્ષ થયાં છે; એવામાં વળી આપ જેવા ભાગ્યશાળીનાં દર્શનથી મ્હારો જન્મ સફળ થયો. પછી ભૂપપુત્ર પણ આનંદસહિત તેને કહેવા લાગ્યો. "હે મુનિ! આપને જોતાં મ્હારી દૃષ્ટિ તૃપ્તિ નથી પામતી તે શું?" મુનિએ કહ્યું. "કોઇપણ એક બીજાને વત્સળ હોય તો, અથવા પૂર્વભવનો સંબંધ હોય તો પ્રમોદ થાય છે. જુઓ કે, કુમુદ (રયણીનાં) પુષ્પો ચંદ્રોદયે અને કમળ પુષ્પો સૂર્યોદયે વિકસ્વર થાય છે; તે પ્રમાણેજ મનુષ્યોને પણ સ્નેહીને દેખીને થાય છે." પછી તે મુનિને રાજપુત્ર આગ્રહ કરીને કહેવા લાગ્યો. "મ્હારે આગળ પ્રયાણ કરવું છે, પણ તમારા વિના હું જઇશ નહીં; તમારી સાથે મ્હારૂં મન બેડીથીજ હોયની! તેમ બંધાયું છે; માટે તમારા વિના મને જવું ગમતું નથી; તેથી મ્હારી સાથે ચાલો. આપણે

પાછા આવીશું, ત્યારે આપ પાછા અહિં રહેજો." પણ મુનિએ કહ્યું. "હે કુમાર! એમ થાય નહીં, સંયમીસાધુઓનાં મન રાજાની સંગતિમાં દોષ પામે છે; માટે સાધુએએ તો એકાંતમાંજ રહીને પરમમન્ત્રનું ધ્યાન ધરવાનું છે." ત્યારે વળી રાજપુત્રે કહ્યું. "ત્યારે શું તમારા જેવા પુરુષો અમારી પ્રાર્થનાનો ભંગ કરે છે?" તે વખતે પ્રધાનો પણ કહેવા લાગ્યા. "અરે મુનિ! જેમ તેમ કરી આ કુમારનું વચન માન્ય કરો તો ઠીક." તેવારે મુનિએ કહ્યું. "ભલે તેમ થાઓ." પછી સંધ્યાસમયે ધર્મકૃત્ય કર્યા પછી સૌ એકઠા રહ્યા.

હવે પ્રભાતસમયે કુમારે પ્રયાણ શરૂ કર્યું, અને અનુક્રમે કાવેરીપુરી પહોચ્યા; એટલે સુંદરપાણિ મહીપાત સામા આવ્યા. રાજાએ નગરને શણગારાવીને જમાઈનો પ્રવેશ કરાવ્યો; ને વિવાહને અર્થે સજ્જ કરેલા મકાનને વિષે ઉતારો આપ્યો. પછી જ્યોતિષવેત્તાઓએ આદેશ કરેલા શુભ દિવસે તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી કુમારને રાજાએ કેટલાક દિવસપર્યંત ત્યાં રાખ્યો. એકદા રુકિમણી પોતાના સ્વામીને પૂછવા લાગી. "હે પ્રિય! આપે પહેલાં જે ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું, તે કેવી હતી? મેં સાભળ્યું છે કે, તેણીએ તો તમારૂં ચિત્ત હરી લીધું હતું?" રાજપુત્રે આંખમાં આંસુ લાવીને ઉત્તર આપ્યો કે, "તેણીના સમાન સ્ત્રી તો ક્યાંય પણ દેખાતી નથી. સૌંદર્યલક્ષ્મીમાં તે કામદેવની સ્ત્રી રંભા જેવી હતી; વળી મેનકા આદિ અપ્સરાઓ અને નાગકન્યાઓ સુદ્ધાં તેણીના ચરણની ધૂળ જેવી છે. દૈવે મને તેણીનો વિરહ કરાવ્યો, તેથીજ તું મ્હારી સ્ત્રી થવા પામી છે; કારણ કે, ક્ષીર ભોજનની ગેરહાજરીમાં ઘેંસનું ભોજન પણ પ્રિતીકર થાય છે." તે ઉપરથી રુકિમણીએ પોતે જે ચરિત્ર ઋષિદત્તાને કર્યા કરાવ્યાં હતાં, તે સર્વે કુમારને કહી સંભળાવ્યાં.

આવી મળવાનો સંભવ છે. આપ આમ વિલાપ કરો છો, તો તે મૃત્યુ પામી છતાં પણ તમને પ્રાપ્ત થશે; પણ પરલોકમાં ગયા પછી તો મનુષ્યો ભિન્ન ભિન્ન ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે; એટલે સમાગમ થવો અશકય છે."

આમ મુનિનો બોધ શ્રવણ કરીને કુમાર બોલ્યો. "હે મુને! તમે મને કેમ નિવારો છો? જેમ નેમિનાથ અને રાજિમતી મૃત્યુ પામ્યા પછી મોક્ષમાં મળ્યાં છે, તેમ જીવો પણ મળે છે." ત્યારે મુનિએ કહ્યું. "હે મહામતિ! વિષાદ ન કર. તમારા આવા સત્વથી તો તે મૃત્યુ પામેલી છતાં સજીવન થશે." ત્યારે તો કુમાર પ્રાર્થનાસહિત કહેવા લાગ્યો. "જો એમજ હોય, અને તમે તેણીને કયાંય પણ દીઠી યા સાંભળી હોય, તો તેણીને સત્વર પ્રકટ કરો." મુનિએ કહ્યું. "હું મ્હારા જ્ઞાનના પ્રભાવથી જાણું છું કે, તે દક્ષિણ દિશાના પતિ યમ પાસે છે. જો આદેશ આપો તો હું ત્યાં જઇને તેણીને ઝટ તેડી લાવું. મ્હારો તમારા ઉપર મ્હોટો ઉપકાર થશે." કુમાર બોલ્યો. "જો તમે તેણીને ત્યાંજ જોઇ હોય, તો વગર વિલંબે જઈ તેણીને અહિં લઈ આવો." પણ મુનિએ કહ્યું. "ત્યાં હું અગ્નિપ્રવેશ કરીને જઇશ." ત્યારે કુમાર કહેવા લાગ્યો. "મેં એ તો પ્રથમથીજ કહ્યું છે. ત્યારે તો હું પણ તમારી સાથે આવીશ. જેવી તમારી ગતિ તેવીજ મ્હારી ગતિ." મુનિએ કહ્યું. "હું જે કહું તે તમારે કરવું પડશે." ભૂપપુત્રે તે વાતની હા કહી, ને તે બોલ્યો. "ત્યારે હવે મુનિ તમે કેમ વિલંબ કરો છો? તે મ્હારી પ્રિયાવિના તો હવે મ્હારા પ્રાણ પરલોક પ્રયાણ કરવા તત્પર થઈ રહ્યા છે." મુનિએ કહ્યું. "હે કુમાર! સાવધાન થઇને ઉભા રહો. હું જઉં છું, અને તમારી પ્રિયાને જયજય શબ્દસહિત પ્રકટ કરૂં છું." એમ કહીને તેણે વસ્ત્રના પડદામાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને કહેવા લાગ્યો. "જો મુનિનું આ કૃત્ય યોગ્ય હોય, તો આ પૃથ્વિતળને વિષે હું ધન્ય તેમ પુન્યવાન છું. હે મહીપતિ! સતી સ્ત્રી અને સત્પુરુષોનો પ્રભાવ અહિં તરી આવશે; એમ પોતાના સનાથ હૃદયને વિષે તું ચિંતવન કરજે. ભૂપપુત્ર! એવા તમે તમારી પ્રિયાને મળવાને ઉત્સુક છો, એવામાં સારા ભાગ્યે આજે મેં મ્હારી દૃષ્ટિએ સંજીવિની ઔષધી જોઇ છે." પછી તે વખતે મત્સ્યની ચક્ષુઓના જેવી સ્થિર ચક્ષુઓવડે લક્ષગમે નગરજનો પોતપોતાના ગોખમાંથી જોઈ રહ્યા; યક્ષ, કિન્નર, ગંધર્વ અને સ્વર્ગવાસી દેવો પણ આકાશમાંથી હસ્તને વિષે પુષ્પમાળાઓ ધારણ કરી કૌતુકસહિત જોવા લાગ્યા. એટલામાં મુનિ, ઔષધિને યોગે મુનિ ટળીને મુનિપુત્રી થયા; અને સમુદ્રમાંથી જેમ લક્ષ્મી નિકળી હતી, તેવી રીતે મુનિપુત્રી ઋષિદત્તા પ્રગટ થઇ!!

તેણીના ઉપર આકાશમાં રહેલા દેવતાઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી; એટલે રૂપ સૌંદર્યમાં સુરાંગનાને પણ હરાવનારી એવી તે સ્ત્રીને જોઇને હર્ષ પામેલા લોકો કહેવા લાગ્યા. "સુવર્ણ પાસે જેવું પીતળ લાગે, તેવી ઋષિદત્તા પાસે રુકિમણી દેખાય છે. માટે એ કુમાર જે મરણ શરણ થવાનો આગ્રહ લઇ બેઠો હતો, તે યોગ્યજ હતું; કારણ કે, આવી મનોહર આકૃતિ માટે કોણ મૃત્યુ ન અંગિકાર કરે?" પછી કુમાર કનકરથ પણ પોતાની પ્રિયાને બહુ કાળે આવેલી જોઇને, રૂપ અને લાવણ્યરૂપી અમૃતથી ભરપૂર અંગવાળી એવી તેણીને નેત્રરૂપી પુટથી પાન કરવા લાગ્યો. ઋષિદત્તા પણ નારંગીના પત્રને પોતાના મુખ પાસે રાખીને તેને (પોતાના સ્વામીને) પ્રેમસહિત નિહાળવા લાગી. તે વખતે રાજા પણ પોતાના જમાઇને જીવાડનારી કન્યાને જોઇને પ્રમોદ પામ્યો; ને તેને તેની બહુ કાળે પ્રાપ્ત થયેલી સ્ત્રીસહિત હસ્તી ઉપર બેસારીને મહોત્સવસહિત પોતાને મહેલે લાવ્યો. ત્યાં તેણે ગૌરવથી ઋષિદત્તાનો પણ વસ્ત્રાલંકારથી સત્કાર કર્યો. પછી તેને સુલસા યોગિનીના કૃત્યની ખબર પડી, એટલે તેણીના ઉપર બહુ ક્રોધાયમાન

થયો. તેથી તે પાપિણીને તેણે નગરને વિષે ડિંડિમના નાદસહિત ગર્દભઉપર બેસારીને ફેરવી. માર્ગે લોકો તેણીની નિંદા કરવા લાગ્યા, અને લાકડી તેમજ મૂઠીવડે પ્રહાર કરવા લાગ્યા. પછી તેણીના નાક કાન કાપી લઇને રાજાએ તેને નગર બહાર કાઢી મૂકાવી; કારણ કે, સત્પુરૂષોએ સ્ત્રી, ગાય, દ્વિજ અને લિંગિઓનો ઘાત કરવો યોગ્ય નથી. પછી તેણે પોતાની પુત્રીને પણ એકાંતમાં બોલાવીને બહુ કર્કશવચનો કહી ઠબકો આપ્યો. અહિં કનકરથ કુમાર ઋષિદત્તા સાથે સંસારસુખ ભોગવતો કેટલાએક સમય રહ્યો.

એકદા પોતાના ઉત્સંગને વિષે બેઠેલી પોતાની પ્રિયા ઋષિદત્તાને કનકરથરાજકુમાર કહેવા લાગ્યો. "હે પ્રિયે! તું મળી એટલે સર્વ રૂડાં વાનાં થયાં, પણ મ્હારો મિત્ર ઋષિપુત્ર વિધાતા પાસે ગયો, તે અદ્યાપિ આવ્યો નહીં: તેથી મને દુઃખ થાય છે. પરોપકારને વિષે તત્પર એવા મ્હારા મિત્રની ગેરહાજરીમાં આ મ્હારી સર્વ સંપત્તિ મને અગ્નિસમાન લાગે છે." તે સાંભળી ઋષિદત્તાએ હસીને કહ્યું. "હે પ્રાણનાથ! તમે વિષાદ ધરશો નહીં, એ સર્વ મ્હારી પાસે રહેલી ઔષધીનો પ્રભાવ છે. પણ હું તમને હવે કહું છું કે, તમારી પાસે મેં પહેલાં એક વર (વરદાન) માગ્યું હતું, તે આજ પૂર્ણ કરો; ને પ્રસન્ન થઇને આ રુક્મિણીને પણ મ્હારી સમાન ગણો." કુમાર તો આવી વિરોધવાળી વાણી સાંભળીને વિચારવા લાગ્યો. "અહો ! દુષ્ટ એવી રુક્મિણીને વિષે પણ આની મનોવૃત્તિ કૃપાયુક્ત છે. પ્રાયે કરીને સ્ત્રીઓ સ્વભાવે વક્ર હોય છે, પણ આ તો કલ્પવલ્લીની સમાન સર્વનું હિત ઇચ્છવાવાળી છે." એમ ધારીને તે હર્ષસહિત બોલ્યો. "હે પ્રાણવલ્લભે! હે વિવેકવાળી સ્ત્રી! ત્હારૂં વચન પ્રમાણ રાખીશ; પરન્તુ ત્હારા વિષે ને રુક્મિણી વિષે તો મ્હોટો અંતર છે. કારણ કે, ત્હારા તો [illegible] ચિત્તમાં છે તેજ તું બોલે છે, અને તેવુંજ કરે છે." આમ કહી પછી તેણે રુક્મિણીને પણ માન્ય રાખી. પછી પોતાના સસરા સુંદરપાણિની આજ્ઞા લઇ બંને પ્રિયાસહિત કનકરથ પોતાને નગર જવા નિકળ્યો. માર્ગે સ્થાને સ્થાને જિનમંદિરોમાં અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરતો એવો તે પછી અનુક્રમે ઇચ્છિતસ્થાને આવી પહોંચ્યો [illegible] તેના પિતા તેમની સન્મુખ આવ્યા. પુત્રે ભક્તિસહિત પિતાને પ્રણામ કર્યા. પિતાએ પણ તેને [illegible] ઉપર હાથ મૂકી મસ્તકને ચુંબન કર્યું. પછી [illegible] ચંદનમાળા [illegible] બાંધી દીધી છે. એવી નગરીને વિષે રાજાએ પોતાના પુત્ર તથા વહુઓને હર્ષસહિત પ્રવેશ કરાવ્યો. વળી પુત્ર પાસેથી 'ઋષિદત્તા [illegible]' [illegible] વિશેષ હર્ષ થયો; ને [illegible] પી આ હેમરથરાજાએ, પુત્ર કનકરથને રાજ્ય [illegible] અનુક્રમે નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી [illegible].

રામિકે આવીને વધામણી આપી કે, "હે નાથ! શ્રી ભદ્રસૂરિ કુસુમાકરઉદ્યાનને વિષે પરિવારસહિત સમવસર્યા છે. અહો! એવા સત્પુરુષોને ધન્ય છે કે, જેઓના મન, વચન, ને કાયામાં લેશ પણ વિસંવાદ નથી! તેઓ જેવું મનમાં છે તેવું બોલે છે, અને તેવુંજ કરે છે. વળી જળથી સિંચાતો એવો પણ કઠીન પાષાણ જેમ પોતાનો સ્વભાવ મૂકતો નથી, તેવી રીતે શાંતિ વચનથી સેવાતો એવો દુષ્ટ જન પણ પોતાનો સ્વભાવ ત્યજતો નથી." આ પ્રમાણે આરામિકે આવીને વધામણી આપી એટલે તેને દાન આપી રાજા પરિવારસહિત ગુરુને નમસ્કાર કરવા ગયો. ત્યાં જઈ પ્રણામ કરીને રાજા ધર્મશ્રવણ કરવા બેઠો. તે વખતે ગુરુએ દેશના આપી. તે પછી ઋષિદત્તા અંજળિ જોડીને બોલી. "હે ગુરુ! પૂર્વ જન્મને વિષે મેં એવું શું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હશે, કે જેથી મને આ ભવમાં રાક્ષસીનું કલંક આવ્યું?" તેવારે ગુરુએ કહ્યું. "હે ઋષિદત્તા! સાંભળ. ગંગાપુર નામે ભરતખંડનું ભૂષણરૂપ નગર હતું. ત્યાં મહા બળવાન્ ગંગદત્તરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ગંગા નામની રાણી હતી. તેમને ગંગસેના નામની પુત્રી થઈ. અનુક્રમે તે વૃદ્ધિ પામી. પછી સત્શીળવડે શોભતી તેણીએ ચંદ્રયશાસાધ્વી પાસે ધર્મ પામી વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. તેમાં તેણીની જગત્‌ને વિષે એક બંધુ એવા ધર્મ ઉપર અતિશય પ્રીતિ થઈ. એવામાં એક નિઃસંગાસાધ્વી જે તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતી હતી, ને નિરંતર જિનવંદન જિનસ્તુતિ પ્રમુખને વિષે લીન રહેતી હતી, તે સાધ્વીની, એક બીજી સાધ્વી પ્રવાતનીની પાસે પ્રશંસા કરતી હતી. આ પ્રશંસા ગંગસેનાસાધ્વી સહિ શકી નહીં, તેથી તે બોલી. "આ દંભી નિઃસંગા સાધ્વી દિવસને વિષે તપશ્ચર્યા કરે છે, પણ રાત્રીએ રાક્ષસીની પેઠે માંસ ભક્ષણ કરે છે." ભવને વધારનારી ગંગસેનાએ સાક્ષાત્ પ્રશમરસની વાવ્ય એવી તે સાધ્વી ઉપર અસત્ય કલંક મૂક્યું, તે તેણીએ સહન કર્યું. પણ હે વત્સે! તેં તે વખતે જે કર્મ બાંધ્યું, તેને માટે 'મિચ્છામિ દુક્કડં' એમ કહીને પણ તેણીને ખમાવી નહીં. તેં આ ત્હારાં દુષ્ટ કર્મને આળોવ્યાં નહીં, તો તેના ફળના વિપાકથી ત્હારે બહુ ભવસુધી ભ્રમણ કરવું પડ્યુ. વળી મુનિસુવ્રતસ્વામીની સેવામાં રહી વિકટ તપ કરતી, પાપ આળોયા વિના મૃત્યુ પામી તું ઈશાનેંદ્રની સ્ત્રી થઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને પ્રાંતે હરિષેણરાજાની પુત્રી ઋષિદત્તા થઇ. હે ભદ્રે! પૂર્વ કર્મના પરમાણુના ઉદયથી ત્હારે માથે આવું ઘોર કલંક આવ્યું હતું; માટે એવાં દુષ્કર્મ નિશ્ચે દુરંત છે. તે સેંકડો ગમે ભવે પણ ક્ષીણ થતાં નથી." ગુરુને મુખેથી આવું સાંભળીને ઋષિદત્તાને જાતિસ્મરણજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, તેથી તેણીએ પોતાનો પૂર્વભવ જોયો. આ સાંભળીને ભૂપતિ પણ વિશેષ વૈરાગ્યવાન્ થયો, ને તેણે ગુરુ પાસે દીક્ષા માગી. ઋષિદત્તાએ વૈરાગ્ય પામીને ગુરુને કહ્યું. "મેં પણ પૂર્વે જે કર્મ બાંધ્યું હતું, તે બહુ વિસ્તાર પામ્યું; તો હવે મ્હારે પણ દીક્ષા લેવી છે." ત્યારે ગુરુએ કહ્યું. "તો વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે, આ અસાર સંસારને વિષે તપક્રિયા એજ સાર છે." પછી એ દંપતીએ પોતાના પુત્ર સિંહરથને રાજ્યભાર સોંપીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી શીતલનાથતીર્થંકરે પોતાના જન્મથી પવિત્ર કરેલે સ્થાને તેઓ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. અને તપરૂપી અગ્નિથી પોતાના કર્મસમૂહને ઘાસના પૂળાની પેઠે બાળી નાંખીને કેવળજ્ઞાન પામી પ્રાંતે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.

॥ ઇતિ ઋષિદત્તાની કથા ॥

પદ્માવતી.

આ કથા ઉદયનરાજાની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

અંજનાસુંદરી.

પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી અતિશય આપત્તિ પણ માણસો અંજનાસુંદરીની પેઠે શુદ્ધ શીળના પ્રભાવથી એક ક્ષણમાત્રમાં ઉલ્લંઘી જાય છે.

આદિત્ય નામના નગરને વિષે પ્રહ્લાદ નામે વિદ્યાધરરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને કેતુમતી નામની પત્નીની કુક્ષિએ પવનજય નામે પુત્ર થયો. તે બહુ વિદ્યા સાધતો હતો.

વળી એક બીજા મહેંદ્રપુરનગરમાં તે વખતે મહેંદ્રરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને હૃદયસુંદરીરાણીની કુક્ષિથી અંજનાસુંદરી નામે પુત્રી થઇ. અનુક્રમે તે વૃદ્ધિ પામી યૌવન વસ્થાને પામી, ત્યારે તેણીને મહોત્સવપૂર્વક પવનજયકુમાર વેરે પરણાવી. પણ પવનજયે કંઇ ગર્વના કારણથી તે મહાસતીની મનથી પણ સારસંભાળ ન કરી, તો વચન કે કાયાના વિષયની તો વાતજ શી કરવી? આમ થવાથી અંજનાસુંદરી તો દુઃખે કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી.

એવામાં એકદા રાવણનો દૂત આવીને પ્રહ્લાદરાજાને કહેવા લાગ્યો. "વરુણની સામે યુદ્ધ કરવા જવું છે, માટે મ્હારો સ્વામી તમને બોલાવે છે." તે ઉપરથી પવનજય ત્યાં જવાને ઉત્સુક થયો; ને માતાને નમન કરવા ગયો. ત્યાં જઇને માતાને ભક્તિગર્ભિત વંદન કર્યું; પણ પોતાને પાયે પડેલી અર્ધાંગનાની તેણે અવજ્ઞા કરી. પછી પવનજય તો સૈન્યસહિત આકાશમાર્ગે ચાલ્યો. તે એક સરોવરે પહોંચ્યો, ત્યાં રાત્રીને વિષે ચક્રવાકથી વિયોગ પામેલી ચક્રવાકી રૂદન કરતી હતી, તે જોઇને તેને પોતાની પત્ની સ્મરણમાં આવી. તે વખતે તેના એક મિત્રે તેનો ઉપહાસ કર્યો. તેજ વખતે પોતાની પ્રિયા પાસે આવીને, કામવિહ્વલ એવી તેણીનો સમાગમ કરીને તેણીને સુખી કરી. પ્રભાતે પતિ ફરી ચાલ્યો, ત્યારે પ્રિયાએ કહ્યું. "આપ અહિં આવી ગયા છો, ને તેથી મ્હારો ગર્ભ વૃદ્ધિ પામશે. તો હું શો ઉત્તર આપીશ?" તે ઉપરથી તેણે તેણીને નિશાનીને અર્થે પોતાની મુદ્રિકા આપીને કહ્યું. "તું જરા ગભરાઇશ નહીં, હું વેરીને જીતીને પાછો આવું, ત્યાંસુધી સુખમાં રહેજે." એમ કહી તે પાછો પોતાની સેના જ્યાં હતી ત્યાં ગયો, ને ત્યાંથી આગળ પ્રયાણ વધાર્યું.

વતી અને કનકોદરી નામે બે સ્ત્રીઓ હતી. લક્ષ્મીવતી પરમ અર્હતની ભક્ત હતી. એકદા તેણીએ ભગવંતની પૂજા કરીને મૂકેલી અરિહંતની પ્રતિમાને કનકોદરીએ હરી લઇને ગુપ્ત સ્થાને મૂકી. પ્રતિમા ગૂમ થઈ જાણીને લક્ષ્મીવતી તો બહુ ખિન્ન થઈ, પણ એટલામાં કનકોદરીએ સાધ્વી પાસે પ્રતિમાહરણનું પાપ સાંભળીને પાછી તેને પૂર્વને સ્થાને મૂકી દીધી. પ્રાંતે ધર્મનો બોધ થવાથી તે મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગમાં દેવી થઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને એ કનકોદરી આ ત્હારી સખી અંજનાસુંદરી થઇ. પૂર્વ ભવમાં પ્રતિમા હરણ કરવાના પાપને લીધે તેણીને આવું દુઃખ ભોગવવું પડયું છે, પણ હવે તેનું કર્મ થોડું બાકી ભોગવવાનું રહ્યું છે, અને વળી હવે વધારે પુન્યકાર્ય કરે.” તે સાંભળીને અંજનાસુંદરી વિશેષે ધર્મકાર્ય કરવા લાગી.

આમ રહેતાં રહેતાં અનુક્રમે તેણીને ગુફાને વિષે પ્રસવ થયો. તેણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આવે વખતે તે રુદન કરવા લાગી. તે સાંભળીને પ્રતિસૂર્ય નામનો વિદ્યાધર ત્યાં આવ્યો. તેણે તેણીને પોતાની ભગિની સમાન ગણી. એમ ગણીને તે તેણીને તથા નવા પ્રસવેલા બાળકને વિમાનમાં બેસારી પોતાની સાથે લઇ ગયો. વિમાન આકાશમાર્ગે વેગસહિત ચાલવા લાગ્યું, એવામાં માતાના ખોળામાંથી પુત્ર પડી ગયો. તે પડ્યો તે એક પર્વતના શિખર ઉપર પડ્યો, ને પડીને તેજ શિખરને ચૂર્ણ કરી નાંખ્યું. પછી પ્રતિસૂર્યે વેગથી બાળકને લઇ આવી સાજું ને નાજું તેની માતાને સોંપ્યું. ને કહ્યું કે, “તેણે તો પર્વતને ચૂર્ણ કરી નાંખ્યો છે.” પછી તે તેમને પોતાના હનુરુહનગરે લઇ ગયો, ને તેના જન્મ પછી તુરતજ તેને ત્યાં લઇ જવામાં આવ્યો, તેથી હનુરુહ નામ ઉપરથી તેનું હનુમાન એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે તે મામાને ઘેર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

એવામાં અહિં રાવણની સાન્નિધ્ય કરીને પવનજય પોતાને નગર પાછો આવ્યો. ત્યાં તેને પોતાની સ્ત્રીને કાઢી મૂકયાની ખબર પડી, તેથી તે શ્વસુરને નગરે ગયો. ત્યાં પણ તે ન હોવાથી તે વને વન ભમવા લાગ્યો. પણ તે ન મળવાથી તે બહુ શોકાકૂળ થયો. તે વખતે મિત્રે ઉપહાસ કર્યો. તે ઉપરથી તેણે તેને પ્રણામપૂર્વક કહ્યું. “હે મિત્ર! જો એ સ્ત્રી મને નહીં મળે તો મ્હારૂં મૃત્યુ થશે.” આ વાત તે મિત્રે પ્રહ્‌લાદરાજાને જણાવી. તે સાંભળી દુઃખી થયેલો પ્રહ્‌લાદરાજા વિદ્યાધરોની સાથે અંજનાસુંદરીની શોધમાં ગયો. ભમતાં ભમતાં તેણે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા તૈયાર થયેલા પોતાના પુત્રને જોઇને કહ્યું. “હે પુત્ર! આમ બાળક જેવો થઇ તું મરણ શરણ થા નહીં. એવું મરણ દુર્ગતિએ લઇ જાય છે. કહ્યું છે કે:—ગળાને વિષે પાશ નાંખીને, વિષ ખાઇને, જળ કે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીને, તૃષા કે ક્ષુધા વેઠીને, અથવા પર્વત ઉપરથી ઝંપાપાત કરીને મૃત્યુ પામનારા જનો નરકગતિ પામે છે; ને શુભ ભાવયુક્ત હોય છે તો વ્યંતર થાય છે.” એવામાં પવનજય પ્રિયાના વિયોગથી દુઃખી થઇ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે, એવું સાંભળવાથી પ્રતિસૂર્યવિદ્યાધર અંજનાસુંદરીસહિત ત્યાં અકસ્માત્ આવી પહોંચ્યો. તેમને જોઈ સર્વ હર્ષ પામ્યા. પ્રતિસૂર્યના આગ્રહથી પ્રહ્‌લાદ, પવનજય આદિ રાજાઓ હનુરુહનગરે ગયા. ત્યાંથી પછી સર્વ રાજાઓ પોતપોતાને નગરે ગયા. પવનજય તો પોતાના પુત્રસહિત ત્યાંજ રહ્યો. હનુમાન પણ ત્યાંજ ઉછરવા લાગ્યો, ને સૌ કોઇને હર્ષનું કારણ થઇ પડયો. કાળે કરીને તેણે બહુ વિદ્યાઓ સંપાદન કરી. એકદા વરુણના સંગ્રામને વિષે હનુમાનનું બળ જોઇને રાવણે સંતુષ્ટ થઇ તેને પ્રસાદ કર્યો. પછી પવનજય પોતાની સ્ત્રી તથા પુત્રને લઇને પોતાને નગરે આવ્યો, ને માત પિતાના ચરણને વિષે નમ્યો. આ વખતે સીતાનું હરણ થયું હતું, તેથી હનુમાન જઇને રામને મળ્યો, ને તેને સીતાને લઈ આવવામાં પોતાના સર્વ બળથી સાન્નિધ્ય કરી. એ વાત સર્વની જાણીતી છે, તે

રામને કહેવા લાગ્યો. "હે દેવ! હું શું કરૂં? કહો તો લંકાનેજ ઉપાડીને અહિં લઈ આવું; કહો તો જંબૂદ્વીપને લઈ આવું; કહો તો જળસાગરને પી જઉં; કહો તો વિંધ્યાચળને, ને કહે તો સુવર્ણપર્વતના શિખરને ઉપાડીને સમુદ્રને વિષે ફેંકી દઉં? ને (એમ કરીને) એ મહાસાગરને બાંધી લઉં. વળી કહો તો પાતાળથકી સુધારસ લઈ આવું; કહો તો ચંદ્રને પીલ કરીને અમૃત લઈ આવું; કહો તો ઉદય પામતા સૂર્યના કિરણોને નિવારૂં; ને કહો તો કીનાશ જે યમ તેને કણે કણે ચૂર્ણ કરી નાંખું." આ પ્રમાણે હનુમાને રામને બહુ બહુ કહ્યું છે, એમ જાણવું.

પછી પવનજય, પુત્ર હનુમાનને રાજ્ય સોંપી દીક્ષા ગ્રહણ કરી પ્રાંતે મુક્તિપદ પામ્યા. અંજનાસુંદરી પણ ચંદ્રસુરિ મુનિ પાસે દીક્ષા અંગિકાર કરી. કર્મ ક્ષય થવાથી મોક્ષે ગઈ. અનુક્રમે હનુમાન પણ ચિરકાળ પૃથ્વિનું પાલન કરી પોતાના પુત્રને રાજ્યને વિષે અભિષેક કરીને શ્રીદેવસૂરિ પાસે વ્રત લઈ મહા તપસ્યા કરતો શ્રી શત્રુંજય તીર્થે ગયો. ત્યાં કેવળજ્ઞાન સંપાદન કરીને મોક્ષ પામ્યો.

॥ ઇતિ અંજનાસુંદરીની કથા ॥

શ્રીદેવી.

સુજ્યેષ્ઠા.

નિરંતર ભાવસહિત જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલો ધર્મ કરનારો ભવિક જન, સુજ્યેષ્ઠાની પેઠે અક્ષય સ્થાન (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે.

વિશાળા નગરીને વિષે ચેટકરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુજ્યેષ્ઠા અને ચિલ્લણા નામે બે પુત્રીઓ હતી. તેમને પરસ્પર સારી પ્રીતિ હતી. ચિલ્લણાને પ્રપંચ કરીને શ્રેણિક પરણ્યો હતો, તેથી ચિલ્લણાનો વિરહ થવાથી સુજ્યેષ્ઠાએ વૈરાગ્ય ધારણ કરી શ્રી ચંદનબાળા ગુરુણી સન્મુખ વ્રત ગ્રહણ કર્યાં; ને તેને વિષે તે ધ્યાન તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. ક્યારેક તે વસતીની અંદર (ઉપાશ્રયની અગાશીમા) ગુપ્ત રીતે તડકે રહીને આતાપના કરતી હતી જિનેશ્વરના શાસનની ઉન્નતિ વધારતી હતી.

એવામાં એક પેઢાળ નામનો સિદ્ધ અને ગરધ વિદ્યાધર હતો. જે વિદ્યાના યોગ્ય પાત્રને વાંછતો હતો. સમસ્ત સંવરમાં લીન અને નિષ્કામ એવો તે બ્રહ્મજ્ઞાનનો જાણ તે જ સર્વ વિદ્યાઓનો પાત્ર હતો. એ પેઢાળ એકદા આકાશમાર્ગે ચિંતે વિમાનમાં બેસીને જતો હતો, તે વખતે તેણે સુજ્યેષ્ઠા સાધ્વીને તપશ્ચર્યા કરતી જોઈ. તેણીને જોઈને તે મોહિત થયો, તેથી તેણે ભ્રમરનું રૂપ લઈને, આતાપના લેતી સુજ્યેષ્ઠાની યોનિને વિષે પ્રવેશ કરી પોતાનું વીર્ય મૂક્યું.

કરવા લાગ્યો, અને ફરી ફરી મંત્રનો જાપ કરવા લાગ્યો. તે વખતે પેલા કાળસંદીપન વિદ્યાધરે આવીને ચિતાને વિષે બહુ કાષ્ટનો ભાર ભર્યો; (એટલે કે સત્યકી ઝટ ભસ્મ થઇ જાય.) આમ તે વિદ્યાધર વિઘ્ન કરતે છતે, સાતમે દિવસે એ વિદ્યાદેવતાએ પ્રગટ થઇને તે વિઘ્ન કરનારને નિવાર્યો, ને સત્યકીને કહ્યું. "ત્હારૂં એક અંગ મને ત્હારે વિષે પ્રવેશ કરવાને બતાવ, એટલે તે માર્ગે હું ત્હારા દેહને વિષે પ્રવેશ કરૂં." સત્યકીએ તે ઉપરથી પોતાનું કપાળ બતાવ્યું, એટલે તે રસ્તે તે દેવતાએ તેના દેહને વિષે પ્રવેશ કર્યો. તે ઉપરથી તે વખતે તેને ત્રીજું નેત્ર થયું, ને તે ત્રિનેત્રી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. પછી તેણે પોતાની બ્રહ્મનિષ્ઠ માતાને કલંકિત કરનાર એ વિદ્યાધરને જાણીને તેને હણવાનો વિચાર કર્યો. વિદ્યાથી બળિષ્ટ એવો તે સત્યકી સદા કાળસંદીપનને હણવાને ભમવા લાગ્યો, તેથી કાળસંદીપન ભયભિત થઇને પોતાના ત્રણ નગરને દૃઢ કરીને ત્યાં રહ્યો. તે ત્રણ નગરને સત્યકીએ પોતાની વિદ્યાથી બાળી નાંખ્યા; તેથી તે વિદ્યાધર ત્યાં થી નાશી સમુદ્રમાં પેશીને રહ્યો. ત્યાં રહેલા એવા તેને પણ સત્યકીએ હણ્યો, એટલે તે નરકને વિષે ગયો.

અનુક્રમે સત્યકી તો પોતાની વિદ્યા બળથી અનેક તપસ્વીઓની પત્ની સાથે પણ ભોગ ભોગવવા લાગ્યો; તેમાં જો કોઇ વિરોધ કરે, તો તેઓને બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે. આવો સ્ત્રીલંપટ તે જે જે સ્ત્રીને દેખે, તેણીને ભોગવે. વળી તે ભિક્ષુકનો વેષ લઇ ફરવા લાગ્યો. એકદા વિદ્યાની સહાયથી પુષ્પકેતન વિમાન નિપજાવીને તે તેમાં આરુઢ થઇ આકાશમાર્ગે ચાલ્યો. તેને નંદીશ્વર અને નંદી નામના બે મિત્ર થયા. પછી ઉજ્જયિની જઇ ત્યાંના ચંડપ્રદ્યોતન નામના રાજાની એક શિવા નામની રાણી શિવાય બીજી સર્વે રાણીઓ સાથે તેણે વિષયસુખ ભોગવ્યું. એવું જાણીને રાજાએ તેનો વધ કરવાને જૂદા જૂદા માણસોને પૂછ્યું: તેવારે ઉમા નામની વેશ્યાએ તેનો વધ કરવાનું બીડું ગ્રહણ કર્યું. "હું તેને હણવાના વિષયમાં મર્મ જોઉં છું" એમ કહીને તે ગવાક્ષને વિષે જઇને ઉભી. ત્યાં પેલા વિમાનમાં બેઠેલા સત્યકીએ તેણીને દીઠી. એવી સ્વરૂપવર્તાને જોઇને તે કામાતુર થયો, તેથી તેણીને પોતાના વિમાનમાં બેસારીને લઈ ગયો, ને એની સાથે વિષય સુખ ભોગવ્યું. તેણીએ પાંચ બાણ મૂકયાં, તે સત્યકીએ ગ્રહણ કરી લીધાં; અને તે પાંચ બાણથી તેણે જગત્‌ને વશ કર્યું.

આ વેશ્યાની સાથે તો સત્યકી બહુ સમય સુધી રહ્યો. એકદા ઉમાએ તેને વિશ્વાસ ભરી રીતે પૂછ્યું. "આપની આ વિદ્યા નિરંતર આપની પાસે રહે છે? કે અન્ય કોઇની પાસે રહે છે?" પેલાએ સત્ય કહી દીધું કે, "રતિસમાગમના સમય વિના અન્ય સમયે તે મ્હારી પાસે રહે છે." આ વાત સાંભળીને ઉમાગણિકાએ તે પ્રચ્છન્નરીતે રાજાને જણાવી કે, "જ્યારે એ સત્યકી મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવે છે, ત્યારે એ પોતાની વિદ્યાને ખડ્‌ગને વિષે મૂકે છે; માટે જો કોઇ એનો એ વખતે ઘાત કરે, તો તે મૃત્યુ પામે; અન્યથા તે કોઈથી હણાય તેમ નથી." એ સાંભળીને રાજાએ પોતાનો એક સેવક જે ગણ્યાં પત્રનો છેદનારો હતો, તેને એ સત્યકીનો ઘાત કરવાનો આદેશ કર્યો. તેણે એમ કહ્યું કે, "ત્હારે સત્યકીને ખડ્‌ગવડે એવી રીતે હણવો કે, વેશ્યાને લેશમાત્ર વિઘ્ન આવે નહીં." પેલા સેવકે કહ્યું. "હે રાજન્! એ સત્યકીને એવી રીતે હણીશ કે, ઉમાગણિકા સાથે હણાય નહીં."

પછી પેલી વેશ્યા સત્યકી પાસે ગઇ, ત્યાં સત્યકીએ તેણીની સાથે સમાગમ કરવાની ઇચ્છાથી પોતાની રોહિણી વિદ્યાને પોતાના ખડ્‌ગને વિષે મુકી. એમ કરી તે ગણિકા સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો. તે વખતેજ પેલા સેવકે આવીને તેનો ઘાત કરવા

માંડ્યો. અન્ય સુભટોએ તે વખતે તેને કહ્યું. "એનો એવી રીતે પાર લાવજે કે, જેથી એ એકલોજ મૃત્યુ પામે." એ ઉપરથી તેણે તેને ગણિકા પાસેથી ખેંચી લઇને વધ કર્યો! એ વાત જાણીને એ સત્યકીના મિત્ર નંદીશ્વરે ચંડપ્રદ્યોતન રાજાને કહ્યું. "તમે આ મ્હારા મિત્રનો ઘાત કર્યો છે, માટે હું આ શીલાથી તમારો તથા તમારા નગરનો સામટો વધ કરૂં છું." તે સાંભળીને ચંડપ્રદ્યોતન રાજા બોલ્યો. "એ શિલાને મૂકી દે; તું જેમ કહીશ તેમ હું કરીશ." નંદીશ્વરે કહ્યું. "મ્હારા સ્વામીને તમે જેવી અવસ્થામાં હણ્યા છે, તેવીજ અવસ્થામાં તેના પરિવારસહિત પ્રાસાદને વિષે જો તેની પૂજા કરો, તો હું આ શિલા મૂકી દઉં." પછી ચંડપ્રદ્યોતને તે પ્રમાણે કર્યું. તે વખતે નંદીશ્વરે પોતાના સ્વામીની ગ્રામે ગ્રામ અને નગરે નગર પૂજા કરાવી. અદ્યાપિપર્યંત લોકો તેની તે પ્રમાણે પૂજા કરે છે.

અહિં મહાસતી સુજયેષ્ટા શ્રી વીર પ્રભુના ઉપદેશથી નાનાવિધ તપશ્ચર્યા કરતી અનુક્રમે કર્મ ક્ષય થયે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મુક્તિ પામી. ચંડપ્રદ્યોતન રાજાની સ્ત્રી શિવા પણ શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે દીક્ષા લઇને કર્મ દહન કરી મોક્ષે ગઇ.

॥ ઇતિ સુજયેષ્ટાની કથા ॥

મૃગાવતી.

જે પ્રાણી પોતાનાં તેમ અન્યનાં ગર્હિત એવાં અનિષ્ટ કર્મની નિંદા કરે છે, તે મૃગાવતીની પેઠે અદ્દભૂત એવું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

સાકેતન નગરને વિષે સુરપ્રિય નામનો યક્ષ હતો. ત્યાંના લોકો પ્રતિવર્ષ તેની યાત્રાને દિવસે તેનું વિચિત્રરૂપ ચિતરતા. તે યક્ષ પછી તે ચિતારાનેજ હણતો. જો તેનું ચિત્ર ન ચિતરવામાં આવતું, તો તે આખા વર્ષ સુધી નગરના લોકોને હણતો. આમ ચિતારાનો વધ થવાથી તેમનું આખું કુટુંબ ત્યાંથી નાશી ગયું. એટલે એવા દુષ્ટ યક્ષની બ્હીકે, રાજાએ પોતાના સુભટોને મોકલીને પેલા ચિત્રકારોને તેડાવ્યા, ને તેમના સર્વનાં નામની ચીઠ્ઠીઓ લખીને તે સર્વ એક કુંભને વિષે નાંખી; ને જેનું નામ નિકળે, તે યાત્રાને દિવસે ચિત્ર આળેખે ને યક્ષ તેને હણે, એવો ઠરાવ કર્યો. આમ કરતાં બહુ દિવસ વ્યતિત થયા.

એવામાં એક દિવસે કૌશાંબી નગરીથી કોઇ પુરુષ ચિત્રવિદ્યા શીખવા માટે ત્યાં આવ્યો. તે એક વૃદ્ધા ચિત્રકારની સ્ત્રીને ત્યાં પોતાનું નામ ફેરવીને ઉતર્યો. એવામાં તે વૃદ્ધાના પુત્રના નામની ચીઠ્ઠી લઇને યમદૂત જેવા રાજસેવકો આવ્યા, તેથી તે વૃદ્ધા પોતાનું મસ્તક કૂટતી છતી રૂદન કરવા લાગી. તે જોઇ કારણ જાણી લઇ વિદેશી ચિત્રકાર કહેવા લાગ્યો. "હું યક્ષ ચિતરવા જઇશ, ને એવા આરાધનસહિત તે કાર્ય કરીશ કે, મ્હારા આરાધનને વિષે દક્ષબુદ્ધિવાળો થઇ કાળ પણ મને મારી શકશે નહીં." આમ તે વૃદ્ધાને સમજાવીને છઠ્ઠનો તપ કરી પવિત્ર થઇ તે યાત્રા પર્વને દિવસે યક્ષને મંદિરે ગયો. ત્યાં તેણે ઉત્તમ ચંદન, કસ્તૂરિ, આદિથી સુગંધિત કરેલા એવા નવા નવા રંગવડે તથા નવી નવી પીંછીઓવડે યક્ષનુ ચિત્ર આળેખ્યું, ને તેની પૂજા કરી. પછી મન વચન કાયાથી આત્માપ્રત્યે સંચરીને એકાગ્રચિત્તે તેની સન્મુખ ઉભો રહી, અંજળિ જોડી કહેવા લાગ્યો. "હે યક્ષાધિરાજ! મેં આપને આળેખ્યા છે, તેમાં મ્હારાથી કંઇપણ અયુક્ત થયું હોય, તો તે આપ મ્હારા ઉપર પ્રસન્ન થઇને ક્ષમા કરજો. તમેજ ત્રણ જગતના જીવોનુ હિતકર્તા છો, તથા તેમને સુખકારક છો. તમે સંતુષ્ટ થયે કોણ શુભ નથી

પામતું?" તે ચિત્રકારનાં એવાં વચન સાંભળીને યક્ષ તુષ્ટ થયો, ને બોલ્યો. "હે ચિત્રક! હું તુષ્ટ થયો છું; વર માગ." ચિત્રકાર બોલ્યો. "જો તમે તુષ્ટ થયા હો, તો હવે પછી તમારે આવો નરકગતિમાં લઇ જનારો પ્રજાઘાત કરવો નહીં. કહ્યું છે કે:—જીવની હિંસા કરવાથી પ્રાણી નરકનાં દુઃખ પામે છે, અને જીવની દયા પાળવાથી સ્વર્ગનાં સુખ પામે છે." આવાં આવાં વચનો સાંભળીને હર્ષ પામેલો એવો યક્ષ કહેવા લાગ્યો. "હવે પછી હું જીવહિંસા નહીં કરૂં, પણ આતો તેં મ્હારૂં હિત કરવા તથા પરોપકારને અર્થે માગ્યું; પણ હવે ત્હારે પોતાને અર્થે વર માગ." ત્યારે ચિત્રકાર બોલ્યો. "હે યક્ષ! તમે આ મારીનો ઉપદ્રવ શીઘ્ર નિવાર્યો, એજ મને હર્ષ થઇ પડ્યો છે; એથી વધારે હું શું માગું?" આમ આમ તો તેને નિસ્પૃહી તથા પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારો જાણી વધારે હર્ષ પામી યક્ષ બોલ્યો. "તોપણ તું ત્હારૂં કંઇપણ વાંછિત માગ" તે ઉપરથી ચિત્રકાર બોલ્યો. "જો તમે મ્હારા ઉપર ખરેખર પ્રસન્ન થયા હો, તો મને એટલું આપો કે, કોઈ મનુષ્યના શરીરનો કોઇપણ ભાગ મ્હારી દૃષ્ટિએ પડે તો, તેના શરીરનું આખું રૂપ હું ચિતરી શકું." યક્ષે કહ્યું. "એમજ થાઓ." પછી હર્ષ પામી યક્ષને નમીને તે ચિત્રકાર નગરમાં ગયો. રાજા, પ્રજા, સર્વેએ એ ચિત્રકારને યક્ષે વરદાન આપ્યું, એ આદિ બીના કયારની જાણી હતી, તેથી એને જોઇ પ્રમોદ પામ્યા, ને નગરને વિષે મહોત્સવ કર્યો.

એકદા અનુક્રમે એ ચિતારો સતાનિકરાજાની કૌશાંબીનગરીએ ગયો, ને ત્યાં જઇ રાજાને મળ્યો. તેણે એને પોતાની ચિત્રશાળા ચિતરવા આપી. તેમાં તેણે નાના પ્રકારનાં જાનવર વાઘ, હંસ, મૃગ, શિયાળ પ્રમુખ આળેખ્યાં. એવામાં એકદા ગવાક્ષને વિષે રહેલી નૃપપત્ની મૃગાવતી જે ચેટકરાજાની પુત્રી થતી હતી, તેણીના ચરણનો અગૂંઠો, એ ચિત્રકારને જાળીમાંથી નજરે પડયો. તે અંગૂઠો જોવા માત્રથી તેણે તો, યક્ષના આપેલા વરદાનથી તે રાણીનું સર્વ ચિત્ર આળેખ્યું. તે જેવું હતું તેવુંજ આળેખ્યું. તેણીના સાથળના ભાગ ઉપર તિલનો ડાઘ હતો, તે ડાઘ પણ ચિત્રમાં પડ્યો; પણ તે ડાઘ ચિતારાએ ટાળી નાંખ્યો. તોપણ ફરી એ ડાઘ પડ્યો. ફરી ટાળી નાંખ્યો, તો પણ એ જતો ને વારંવાર પાછો પડતો; તેથી ચિંતાતુર એવો તે ચિત્રકાર વિચાર કરવા લાગ્યો. "આ મશીના ડાઘને હું ફરી કાઢી નાંખું છું, છતાં નિર્ભાગ્ય જનની ઉપર વિપત્તિ નાંખવાને એ પાછો નડે છે; માટે હું એમ માનું છું કે, રાણીની સાથળના ભાગ ઉપર એવું લાંછન હશે." ત્યાર પછી રાજા એ મૃગાવતીનુ ચિત્ર જોઇને હર્ષ પામ્યો, છતાં સાથળે રહેલું બિંદુ જોઇને ક્રોધ પામ્યો. એણે વિચાર્યું કે, "આ ચિતારો દુષ્ટ માણસ છે, એણે મૃગાવતીને ભોગવી જણાય છે; નહિં તો તેણીની સાથળ ઉપર રહેલું એ બિંદુ એ કેમ જાણે?" એ ઉપરથી રુષ્ટ થઈ રાજાએ તેને હણવાનો આદેશ કર્યો; તે વખતે અન્ય ચિતારાઓ આવીને રાજાને કહેવા લાગ્યા "હે સ્વામી! એને યક્ષે વરદાન આપ્યું છે, એ ઉપરથી તેણે એવું રૂપ આળેખ્યું છે. એ નિર્દોષ છે." પછી રાજાએ તેની નિશાનીમાં તેને કુબ્જાદાસીનું મુખ દેખાડીને તેણીનું આખું રૂપ ચિતરવા આપ્યું. 'તો તે તાદૃશ તેવુંજ આળેખાયું. આવું જોતાં છતાં પણ રુષ્ટ થએલા રાજાએ તેની એક આંગળી છેદવાનો આદેશ કર્યો. તે ઉપરથી ક્રોધને લીધે એ ચિતારો ચિંતવવા લાગ્યો. "આ રાજાને ધિક્કાર છે! કે એણે મને વૃથા આવી અવસ્થાએ પહોચાડયો! માટે હવે મ્હારે એવું કરવું કે, જેથી એને એની રાણીનો વિયોગ થાય." એમ વિચારી તે મૃગાવતીનું રૂપ એક પટ ઉપર આળેખીને તે તેણે તેના વૈરી અવંતીનગરીના સ્વામી ચંડપ્રદ્યોતનને બતાવ્યું. પટ ઉપર આળેખેલું તે રૂપ જોઇ ચમત્કાર પામી મસ્તક ધૃણાવતાં તેણે પૂછયું. "આ કોની છબિ છે?" ચિતારાએ કહ્યું. "સતાનિકરાજાની રાણી મૃગાવતીની." એ સાં

ભળી ચંડપ્રદ્યોતને વિચાર્યું. "એ મૃગાવતી બળે કરીને પણ ગ્રહણ કરવાયોગ્ય છે." પછી તેણે સતાનિકરાજા પાસે વજ્રજંઘ નામે પોતાનો દૂત મૃગાવતીને યાચવા સારૂ મોકલ્યો. દૂતે ત્યાં જઇને કહ્યું. "ચંડપ્રદ્યોતનરાજા મૃગાવતીને યાચે છે. તેણે કહેવરાવ્યું છે કે, સીસાની સાથે રહેલો મણિ જેમ ઓપતો નથી, તેમ ત્હારી સાથે રહેલી મૃગાવતી શોભતી નથી; માટે ઝટ એણીને અમારી પાસે મોકલી દેવી. કારણ કે, મુકુટ તો મસ્તક ઉપરજ શોભે. ચરણે શોભે નહીં. વળી જીવિતવ્ય અને રાજ્ય રાખવું હોય, તો મૃગાવતીને આપી દે. સર્વનો નાશ થતો અટકાવવાને વિચક્ષણ જનોએ એક વસ્તુનો નાશ થવા દેવો."

આવું સાંભળીને સતાનિકરાજા બહુ કોપાયમાન થઇને બોલ્યો. હે દૂત! "મ્હારી વતી ત્હારા રાજાને જઇને કહે કે, જેમ સોસાની સાથે મણિ શોભે નહીં, તેમ ત્હારી સાથે મૃગાવતી શોભે નહીં; માટે તે અહિં ભલે રહી. મુકુટ મસ્કત ઉપરજ શોભે છે, ચરણે શોભે નહીં. ત્હારા અંતઃપુરનો વિચાર કરીને ત્હારૂં રાજ્ય તથા જીવિતવ્ય બચાવ. વિચક્ષણ પુરુષોએ અલ્પ ભાગના નાશને અર્થે, સર્વનો નાશ અટકાવવો." આવું તેનું કહેવું દૂતે ચંડપ્રદ્યોતનને જઇને કહ્યું. તે ઉપરથી તેણે ચૌદ રાજાઓસહિત પ્રયાણ કર્યું. માર્ગને વિષે તેણે ગ્રીષ્મઋતુની પેઠે જળાશયોને શોષવી નાંખ્યાં, અને પ્રચંડ પવનની પેઠે ધૂળથી સર્વ આકાશ આચ્છાદિત કરી નાંખ્યું. તેને આવતો જાણી સતાનિકરાજા સન્નદ્ધ થઇ સેના લઇને સામો ગયો. કેટલીક વારસુધી યુદ્ધ ચાલ્યું, પણ વૈરિની મ્હોટી સેના જોઈ સતાનિકરાજા અતિસારના રોગથી અકસ્માત્ મૃત્યુ પામ્યો. સ્વામીને મૃત્યુ પામેલો જોઈ મૃગાવતીએ વિચાર્યું કેઃ—"મ્હારો પુત્ર હજુ બાળક છે, ને વૈરિ તો બળવાન્ છે; વળી મ્હારા સ્વામી સ્વર્ગે ગયા છે, તો હવે મ્હારે મહા પ્રયાસે પણ શીળનું રક્ષણ કરવું જોઇએ." પછી તેણીએ પોતાના સ્વામિનું પ્રેતકાર્ય કરીને દાસીને શીખવીને ચંડપ્રદ્યોતન પાસે મોકલી. દાસીએ જઇને મૃગાવતીએ કહેવરાવેલું મૃગાવતીનાજ શબ્દોમાં કહ્યું. "મ્હારા પ્રાણનાથ મૃત્યુ પામ્યા, અને આ મ્હારો પુત્ર ઉદયન લઘુ વયનો છે; માટે તેનું રાજ્ય થશે ત્યારે હું ત્હારી વાંછા પૂર્ણ કરીશ. હમણાં તો શોક છે. જો તું બળાત્કાર કરીશ, તો હું આત્મહત્યા કરીશ. ગમે તેમ પણ હમણાં ત્હારો કદાગ્રહ અશક્ય છે. અહિં બહુ દુશ્મનો સમીપે રહેલા છે, તેથી આ વખતે પાછો વળ." તે સાભળી હર્ષ પામી ચંડપ્રદ્યોતન ચૌદ રાજાસહિત પોતાને નગરે પાછો ગયો. તે પછી મૃગાવતીએ અવંતી અને કૌશાંબી વચ્ચે ઇંટોનો એક મહાન્ કિલ્લો બંધાવી લીધો. પછી જ્યારે પેલાએ વખત આવે પોતાના સેવકોને તેણીને તેડવા મોકલી, ત્યારે તેણીએ કહેવરાવ્યું કે, "હું મનથી પણ તને ઇચ્છતી નથી, તો કાયાએ તો ઇચ્છુજ ક્યાથી? એ તો મેં મ્હારા શીળની રક્ષાને અર્થે એવો પ્રપંચ કર્યો હતો." તે સાભળીને કોપાયમાન થઈ ચંડપ્રદ્યોતન સનદ્ધ થઇ કૌશાંબી ભણી સૈન્ય લઇને ચાલ્યો. નગર સમીપ પહોંચી તેણે મૃગાવતીને કહેવરાવ્યું કે, "હે મૃગાવતી! જો ત્હારે ત્હારૂં તથા ત્હારા પુત્રનું હિત વાંછવું હોય તો, જલદી અહિં આવ; નહિં તો ત્હારૂં રાજ્ય ગયું એમ જાણજે."

આવો બનાવ બની રહ્યો છે, એવામાં સર્વજ્ઞ શ્રી વીર પરમાત્મા મૃગાવતીના શીળથી આકર્ષાઇને ત્યાં આવી સમવસર્યા. એ સાંભળી મૃગાવતીએ પોતાની નગરીના દરવાજા જે તેણીએ ચંડપ્રદ્યોતન રાજાના ભયથી બંધ કરાવ્યા હતા, તેને ઉઘડાવ્યા; અને પોતે શ્રી વર્દ્ધમાનસ્વામીને વંદન કરવાને સમવસરણને વિષે ગઈ. ત્યાં અનેક દેવતાઓ પણ આવ્યા. વળી ચંડપ્રદ્યોતનરાજા પણ પ્રભુના પ્રભાવથી શત્રુતા ત્યજીને, તેમને નમસ્કાર કરી ધર્મશ્રવણ કરવા બેઠો. પછી જિનેશ્વરે દેશના દીધી. એ વખતે કોઈ એક ભિલ્લ ત્યાં આવીને પોતાનું વાંછિત હૃદયને વિષે ગૂઢ રાખીને પ્રભુની સન્મુખ ઉભો રહે ... ને

પ્રભુએ કહ્યું. "ત્હારે પ્રશ્ન કરવું હોય તે કર" પેલાએ પૂછ્યું. "જે તે, તે તે?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "હે ભિલ્લ! જે તે તે તેજ." તે વખતે ગૌતમે પૂછ્યું. "હે પ્રભો! આ પ્રશ્નનો અને એના ઉત્તરનો વિસ્તાર કહો." ભગવાને કહ્યું. "ચંપાપુરીનગરીને વિષે એક ધનવાન્ સોની કન્યાઓની શોધમાં ફરતો ફરતો ધન આપીને અનુક્રમે પાંચસો કન્યાઓ પરણ્યો. તેમને પ્રત્યેકને તેણે આભૂષણ કરાવી આપ્યાં. જેણીનો વારો જે દિવસે હોય, તે આભૂષણ ધારણ કરે; બીજી નહિં. એકદા કોઇ કાર્યનિમિત્તે સુવર્ણકાર બહાર ગયો, એટલે સર્વેએ શૃંગાર ધારણ કર્યા. એવામાં પેલો સોની પાછો આવ્યો, ને તેણીઓને એ પ્રમાણે શૃંગાર સજેલો જોઇને તેણીઓને મારવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તેણીઓની રક્ષા અર્થે તે નિત્ય દ્વાર પાસેજ બેશી રહે, કોઇને પણ પોતાને ઘેર ભોજન કરવા બોલાવે નહીં; તેમ પોતે પણ કયાંય જાય નહીં. તેથી પેલી પાંચસોએ સ્ત્રીઓ તો પોતાને બંદિખાને રહેલી માનવા લાગી. એકવાર એક મિત્ર આ સોનીને અતિ આગ્રહથી પોતાને ત્યાં ભોજનાર્થે લઇ ગયો, એટલે પેલી સર્વ હર્ષ પામી; ને સ્નાન, વિલેપન આદિ કરી આભૂષણ પહેરી દર્પણને વિષે પોતપોતાનાં મુખ જોવા લાગી. એવામાં અકસ્માત્ સુવર્ણકાર ત્યાં આવ્યો, ને પોતાની સ્ત્રીઓને એવી રીતે કરતી જોઇ ક્રોધ કરી એકને મારવા દોડયો, ને તેણીના મસ્તક વિષે પ્રહાર પણ કર્યો; જેથી તેણીના પ્રાણ ગયા. તે વખતે પોતપોતાનો પ્રાણ બચાવવા સર્વે સ્ત્રીઓએ પોતાના દર્પણ તેના ભણી ફેંકયાં, તેથી તે સુવર્ણકાર મૃત્યુ પામ્યો. તેથી પેલી તેની ૪૯૯ પત્નીઓએ પશ્ચાત્તાપ કરી અગ્નિપ્રવેશ આદિથી પોતાના પ્રાણ ત્યજ્યા. આમ મૃત્યુ પામી પશ્ચાત્તાપને લીધે અકામનિર્જરાથી એ ચારસો નવાણુંએ ફરી પુરુષરૂપે ઉત્પન્ન થઈ, ને તેઓ સર્વ પુરુષો પલ્લીને વિષે ચોર થયા. પ્રથમ મૃત્યુ પામેલી સ્ત્રીનો જીવ, કોઇ નગરને વિષે કોઇ વિપ્રના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, ને એ સુવર્ણકારનો જીવ ત્યાંના નગરશેઠની પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયો. શેઠે પોતાની એ પુત્રીને રાખવાને પેલા વિપ્રસુતને સેવક રાખ્યો. એ બાળા બાળક હોવાથી બહુ રુદન કરતી. જ્યારે પેલો વિપ્રસુત તેણીના ગુહ્યસ્થાનકને સ્પર્શ કરે, ત્યારે તે રડતી બંધ રહે ને ખુશી થાય; નહિં તો રડયા કરે. એકદા શેઠ શેઠાણીએ તે બ્રાહ્મણપુત્રને તેમ કરતાં જોયો, એટલે તેને હાક મારી પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મૂકયો; તેથી તે ત્યાંથી જતો રહ્યો, ને ફરતો ફરતો પેલા ૪૯૯ ચોરોના સાથને મળ્યો. તેમાં પોતે ભળ્યો એટલે તેઓ પૂરા પાંચસો થયા; ને ચોરી કરવા લાગ્યા.

એકવાર તેઓ પેલા શેઠના ઘરમાં ચોરી કરવા પેઠા, ત્યાં સર્વે જણ ધન લેવા લાગ્યા. તે જોઇ તે શેઠની પુત્રી બોલી. "તમે બધા એકલું દ્રવ્ય કેમ લ્યો છો? મને સ્ત્રીને કેમ લઇ જતા નથી?" એ ઉપરથી તેઓ એને પણ લઇ ગયા. પોતાને સ્થાને આણી એને પોતાની સ્ત્રી તરીકે રાખી. પાંચસોએ તસ્કરોએ તેણીની સાથે વિષયસુખ ભોગવ્યું, પણ તે તૃપ્ત થઇ નહીં. પેલા ચોરો તો ઉલટા વિચારવા લાગ્યા. 'આ બિચારી એક છે, ને આપણે ઘણા છીએ; માટે એ મૃત્યુ પામશે." એમ વિચારી તેઓએ એક બીજી સ્ત્રી આણી. આ સ્ત્રીતો પહેલી આવેલીને શોકય થઇ, તેથી તેણીએ તેણીનો ઘાત કરવાનું વિચાર્યું. એકવાર પેલા સર્વે ચોરો ચોરી કરવા ગયે છતે, લાગ જોઇને તેણીએ નવી આવેલી સ્ત્રીને કૂવામાં નાંખી દીધી. એઓ પાછા આવ્યા, ત્યારે પૂછયું તો તેણીએ કહ્યું. "શું હું તેણીનું રક્ષણ કરવા રહી છું?" ચોરોએ વિચાર્યું. "એણીએજ એ સાહસ કર્યું જણાય છે." આ વખતે પેલો વિપ્રસુત મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો. "શું આ તેજ હશે કે જેની યોનિને હું સ્પર્શ કરી તેણીને સુખ ઉપજાવતો હતો?" (શ્રી વીરપ્રભુ ગૌતમને કહે છે) 'સર્વજ્ઞ અહિં આવ્યા છે' એમ જાણીને આ અહિં મને પૂછવા આવ્યો છે, પણ લાજને

લીધે તે પોતાનો એ શંસય પ્રકટપણે પૂછી શકયો નહીં; તેથી તે બોલ્યો કે, "જે તે, તે તે?" ત્યારે મેં તેને ઉત્તર આપ્યો કે, "હા. જે તે તે તે." આ પ્રમાણે રાગ દ્વેષ છે તે, કપટપૂર્વક અસત્યવચનો બોલાવી લોકોની બહુ વિટંબના કરે છે."

આ બધું સાંભળીને પેલા વિપ્રસુતે પ્રભુ પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. ને પછીએ જઇને અન્ય ચોરોને પ્રબોધીને તેમની પાસે પણ તે અંગિકાર કરાવ્યું. એ વખતે મૃગાવતી પણ ઉભી થઈ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને બોલી. "જો ચંડપ્રદ્યોતનરાજાની આજ્ઞા હોય તો હુંએ ચારિત્ર લઇશ." રાજાએ કહ્યું. "તને રુચે તે કર. ત્હારો પુત્ર ત્હારૂં રાજ્ય કરો. (હું એને વિઘ્ન નહીં કરૂં)." એમ કહી શ્રી વીરની વાણીથી જેનું વૈર શમી ગયું હતું, તે ચંડપ્રદ્યોતને મૃગાવતીના પુત્ર ઉદયનને કૌશાંબીની ગાદી ઉપર અભિષેક કર્યો. તે વખતે ચંડપ્રદ્યોતનની આઠ સ્ત્રીઓસહિત મૃગાવતીએ દીક્ષા લીધી. તે નવે સાધ્વીઓને પ્રભુએ સમાચારી શિખવવાને ચંદનબાળાસાધ્વીને સોંપી. ચંડપ્રદ્યોતન પણ ધર્મ અંગિકાર કરી પોતાને નગરે ગયો.

ત્યાર પછી પૃથ્વિઉપર વિહાર કરતા શ્રી વીરસ્વામી બહુ કાળે ફરી કૌશાંબીનગરીને વિષે આવી સમવસર્યા. તે વખતે ત્રીજી પોરશીને વખતે પ્રભુનાં વચન શ્રવણ કરવાને સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના મૂળ વિમાનસહિત ત્યાં આવ્યા. થોડો વખત ગયા પછી રાત્રી પડી, પણ સૂર્યના વિમાનના તેજને લીધે કોઇને ખબર પડી નહીં; પરંતુ ચંદનબાળા પ્રવર્તિની સંધ્યા થઈ જાણી પોતાને ઉપાશ્રયે જઈ પ્રતિક્રમણ આદિ સર્વ ક્રિયા કરી સૂઈ ગઇ. એવામાં ચંદ્ર સૂર્ય પોતાને સ્થાને ગયા, તે ઉપરથી મૃગાવતી બ્હીતી બ્હીતી ઉપાશ્રયે ગઇ. ત્યાં ઇર્યાપથિકી પડિક્કમી, પ્રતિક્રમણ કરી સ્વામિનીને કહેવા લાગી. "હું ભૂલથી આટલો સમય ત્યાં રહી છું." ચંદનબાળાએ કહ્યું. "મ્હોટા કૂળમાં ઉત્પન્ન થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરનારીને રાત્રીને વખતે ઉપાશ્રય બહાર રહેવું યોગ્ય નહીં." મૃગાવતી તેણીને ચરણે નમીને બોલી. "અજાણતાં મ્હારાથી જે દોષ થયો હોય, તે ક્ષમા કરો." ત્યાર પછી ચંદનબાળાસાધ્વીને નિંદ્રા આવી. એ વખતે મૃગાવતી તો પોતાના કરેલા કર્મને નિંદતી, સર્વ શુભાશુભ કર્મને ખપાવી કેવળજ્ઞાન પામી. તેવામાં ત્યાં એક સર્પ આવતો હતો, તેને (અંધકાર છતાં પણ) જોઇ તેણીએ ચંદનબાળાનો હાથ ઉપાડીને બીજે મૂકયો; એટલે ચંદનબાળા સહસા જાગી ગઇ, ને કહેવા લાગી. "અરે દુરાચારિણી! તેં મ્હારો હાથ ઉપાડીને અહિં કેમ મૂકયો?" ત્યારે તેણીએ કહ્યું. "સર્પ આવે છે." તે સાંભળી ચંદનબાળા ઉભી થઇને બોલી. "આવા ગાઢ અંધકારવાળા સ્થળમાં તેં સર્પ કેવી રીતે જોયો?" મૃગાવતીએ કહ્યું. "જ્ઞાનવડે." ચંદનબાળાએ પૂછયું. "કયું જ્ઞાન? પ્રતિપાતિ કે અપ્રતિપાતિ?" તેણીએ કહ્યું. "તમારા પ્રસાદથી, અપ્રતિપાતિ." તે વખતે ચંદનબાળાને પણ મૃગાવતીને ચરણે પડીને ક્ષમા માગતાં કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

॥ ઇતિ મૃગાવતીની કથા ॥

પદ્માવતી.

આ કથા ઉદયનરાજાની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

ચિલ્લણા.

મનોહર એવા શીળવ્રતનું શુદ્ધ ભાવસહિત પાલન કરનાર મનુષ્ય, ચિલ્લણાની પેઠે કલ્યાણરૂપી લક્ષ્મીને પામે છે.

વિશાળા નગરીને વિષે જેણે સર્વ શત્રુઓને પોતાના દાસ કર્યા હતા, એવો ચેટક રાજા ન્યાયમાર્ગે પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. તેને જૂદી જૂદી રાણીઓથી, શુભ સ્વપ્ને સૂચિત સાત પુત્રીઓ થઇ હતી. તેમનામાંથી એક પ્રભાવતીને તેણે ઉદયન રાજાને આપી, બીજી પદ્માવતીને ચંપાપુરીના સ્વામી દધિવાહન રાજાને આપી, ત્રીજી મૃગાવતીને કૌશાંબીના રાજા સતાનિકને, ચોથી શિવાને ઉજ્જયિનીના નૃપતિ ચંડપ્રદ્યોતનને, ને પાંચમી જયેષ્ટાને કુંડગ્રામના અધિપતિ અને શ્રી વીર પ્રભુના જયેષ્ટ ભ્રાતા નંદિવર્ધનને આપી હતી. હવે છેલ્લી બે સુજયેષ્ટા અને ચિલ્લણા કુંવારી હતી, તેઓ રાજમંદિરને વિષે દેવકુમારીની સમાન રહેતી ધર્મ કર્મમાં કુશળ થઇ હતી. સૌંદર્યમાં રતિ અને પ્રીતિના જેવી, તેમજ સર્વ કળામાં નિપુણ એવી તે બન્ને બ્હેનો પરસ્પર સ્નેહ સહિત સાક્ષાત્ સરસ્વતિની બે મૂર્તિજ હોયની! તેમ ક્રીડા કરતી.

એકદા સુજયેષ્ટા અને ચિલ્લણાથી અલંકૃત એવા અંતઃપુરને વિષે, કોઇએક સ્થવિર તાપસી આવી. તેણીએ આવીને 'શીવધર્મ એજ ધર્મ છે' એમ કહેવા માંડયું. તે ઉપરથી સુજયેષ્ટાએ એનો ધર્મ અસત્ય ઠરાવ્યો. તે એમ કહીને કે, "કૂપને વિષે સ્નાન કરવું એ અધમ છે, વાવ્યને વિષે મધ્યમ છે, અને તળાવને વિષે તો તેનો નિષેધજ કર્યો છે; માટે ઉત્તમ સ્નાન તો ગૃહને વિષે શુદ્ધ જળથી કરવું તેજ છે." આમ કહીને સુજયેષ્ટાએ જૈનધર્મનું સ્થાપન કર્યું. છતાં તે તાપસી ઉલ્લંઠપણે બોલવા લાગી. તેથી તેણીને દાસી પાસે ગળું પકડાવીને નગર બહાર હાંકી કઢાવી.

એ ઉપરથી સત્કારને નહિ પામતાં પરાભવ પામેલી તે, ફાળથી ભ્રષ્ટ થયેલી વાઘણની પેઠે ચિંતવવા લાગી કે, "આ ગર્ભવાળી સુજયેષ્ટાને હું તેણીનું પટ્ટને વિષે રૂપ ચિતરી બહુ શોકયોને વિષે દુઃખનું પાત્ર કરીશ." એમ ધારી એક ચિત્રપટ્ટ ઉપર તેણીનું રૂપ આળેખીને તે, તે રાજગૃહીના રાજેંદ્ર શ્રેણિક ભૂપાળ પાસે લઇ ગઇ. તે છબિ જોઇને તે હર્ષ પામતો થકો મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, "શું આતે સુરાંગના છે કે, પાતાળ કન્યા છે?" એમ વિચારી તેણે તે તાપસીને પૂછયું કે, "આ કોની પુત્રી છે? તે વિદ્યમાન છે, કે અવિદ્યમાન છે? વળી તે કુમારિકા છે, કે પરણેલી છે?" પેલી તાપસીએ કહ્યું. "વિશાળા નગરીના ચેટક રાજાની પુત્રી સુજયેષ્ટાનું આ રૂપ મેં આળેખ્યું છે. તે કુમારિકાને પરણવાને યોગ્ય તુંજ છે." પછી તાપસીનો સત્કાર કરીને રાજા શ્રેણિક તે કન્યાને પરણવાને ઉચ્છાહવાળો થયો સતો શૂન્ય ચિત્તવાળો થયો. પછી તેણે પરણવાને આતુર થઇ દૂત મોકલી એ સુજયેષ્ટાને માટે પ્રાર્થના કરી; પણ ચેટકરાજાએ ના કહેવાથી તે ખિન્ન થયો. પરંતુ અભયકુમાર મંત્રીશ્વર ઇંગિતકારથી તેના મનનો વિચાર જાણી ગયો, તેથી તેણે કહ્યું. "હે તાત! શોક ન કરો, હું તમારૂં ઇષ્ટ કરીશ." પછી પિતાનો મનોરથ પૂર્ણ કરવા માટે ઘેર આવી અભયકુમારે વિનય બુદ્ધિથી પિતાનું રૂપ ચિત્રપટ્ટને વિષે આળેખ્યું. પછી ગૂટિકાવડે પોતાના સ્વર અને વર્ણને બદલી વણિકનો વેષ લઇ વિશાળા નગરીએ ગયો. ત્યાં તેણે ચેટકરાજાના અંતઃપુરની પાસે સરૈયાની દુકાન માંડી. ત્યાં તે ચેટકરાજાના અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને વધારે વધારે વસ્તુઓ આપવા લાગ્યો.

એકદા પટ્ટમાં આળેખેલા શ્રેણિકરાજાના રૂપને નમન કરતા એવા અભયકુમારને જોઇ સુજયેષ્ટાની દાસીએ પૂછયું. "આ કોની છબી છે?" તેણે કહ્યું. "એ શ્રેણિકનું રૂપ છે." દાસીએ જઇને પોતાની સ્વામિનીને કહ્યું. "આમ સુજયેષ્ટાએ પરંપરાથી શ્રેણિકના સ્વરૂપને જાણી દાસીની પાસે અભયકુમારને કહેવરાવ્યું કે, "તું મને શ્રેણિક રાજાની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્ય." અભયકુમારે કહ્યું. "એ કાર્ય ગુપ્ત રીતે કેમ થાય? ત્હારો પિતા તો તને તેની સાથે પરણાવવાની ના કહે છે." સુજયેષ્ટાએ કહ્યું. "તું શ્રેણિકરાજાને ગુપ્ત રીતે

અહિ લાવ." અભયકુમારે કહ્યું. "હું તેને સુરંગ માર્ગે અહિં લાવીશ. તું પણ ત્યાં જઇ તેનો પાણિગ્રહણ કરજે." પછી અભયકુમારે શ્રેણિકરાજાને જણાવ્યું કે, "તમારે અમુક દિવસે અહિં આવવું. તે વખતે સુજયેષ્ટા તમને અંગિકાર કરશે" અભયકુમારના આવા સમાચારથી શ્રેણિક રાજા હર્ષ પામ્યો. અભયકુમારે આ સર્વ સંકેતની વાત સુજયેષ્ટાને પણ જણાવી. પછી શ્રેણિક મહારાજા સુલસાના બત્રીશ પુત્રો, કે જેઓ પોતાની સહાય્ય કરનારા સેવકો હતા, તેઓની સાથે રથમાં બેશી સુરંગ માર્ગે ત્યાં આવ્યો.

હવે અહિં સુજયેષ્ટાને ચળચિત્તવાળી જાણી ન્હાની બ્હેન ચિલ્લણા તેણીને પૂછવા લાગી કે, "તું કયાં જાય છે?" સુજયેષ્ટાએ ઉત્તર આપ્યો. "હું કાંઈ જતી નથી." ચિલ્લણાએ કહ્યું. "હે બ્હેન ! સત્ય કહે. કારણ કે, તેં આજસુધી મ્હારાથી કાંઇ છાનું રાખ્યું નથી, તો હવે શા માટે રાખે છે?" પછી સુજયેષ્ટાએ પોતાની જવાની વાત તેણીને કહી. તે ઉપરથી ચિલ્લણાએ કહ્યું. "હું ત્હારા વિના ક્ષણમાત્ર પણ રહી શકીશ નહિં." પછી તે બન્ને બેહનો ગુપ્ત રીતે સુરંગની પાસે આવી. ત્યાં શ્રેણિક ભૂપતિએ તેણીએને રથમાં બેસારી એવામાં સુજયેષ્ટા પોતાનો રત્નાભરણનો કરંડિયો ભૂલી જવાથી તે લેવા ગઇ. અહિં શ્રેણિક ચિલ્લણાને સુજયેષ્ટાની ભ્રાંતિથી રથમાં બેસારી તૈયાર થઇ રહ્યો. એટલામાં તેના સુભટોએ તેને કહ્યું કે, "અહિં વેરીના સ્થાનકે વધારે વાર રહેવું યોગ્ય નથી." પછી શ્રેણિક રથને પાછો વાળી ફક્ત ચિલ્લણાને લઇ સુરંગવાટે આગળ ચાલ્યો. અહિં સુજયેષ્ટા પોતાનો રત્નકરંડિઓ લઇ આવી, પરંતુ શ્રેણિકને દીઠા નહીં! તેથી તે પોતાની બ્હેનના વિયોગની પીડાથી આકૂળ વ્યાકૂળ થઇ છતો ગાઢ સ્વરથી ચિલ્લણાને બોલાવતી પોકાર કરવા લાગી કે, "હું હણાઇ છું, હણાઇ છું." સુજયેષ્ટાનું આવું રુદન સાંભળી ચેટક રાજા સનદ્ધ થઇ વૈરીના પાછળ જવા માટે સુરંગની પાસે આવ્યો. એટલામાં તેના વૈરંગીક નામના એક સુભટે કહ્યું કે, "હે સ્વામિન્! આના સેવકને કરવા યોગ્ય કાર્યમાં આપે શા માટે ઉદ્યમ કરવો જોઇએ? મને આજ્ઞા આપો. હું તે શત્રુનો નાશ કરી ક્ષણ માત્રમાં ચિલ્લણાને પાછી લાવું." પછી ભૂપતિની આજ્ઞા લઇ વૈરંગીક રથમાં બેશી શ્રેણિક રાજાની પાછળ સુરંગ વાટે ચાલ્યો. વૈરંગીકે યુદ્ધ કરતાં સુલસાના બત્રીશ પુત્રોને હણ્યા. એવામાં શ્રેણિક રાજા સુરંગમાંથી બ્હાર નિકળી રાજગૃહ નગરપ્રત્યે ચાલ્યો ગયો. તેથી વૈરંગીક પાછો આવ્યો. પછી ચિલ્લણાના વિયોગથી વિષયથી વિરક્ત એવી સુજયેષ્ટાએ પિતાની આજ્ઞા લઇ ચંદનબાળા સાધ્વીની પાસે પ્રવ્રજ્યા અંગિકાર કરી.

હવે અહિં શ્રેણિકે ભ્રાંતિથી ચિલ્લણાને સુજયેષ્ટા, સુજયેષ્ટા એમ કહ્યું. ત્યારે ચિલ્લણા બોલી. "તે સુજયેષ્ટા આવી નથી, પણ તેણીની બ્હેન હું ચિલ્લણા છું." ચિલ્લણા બ્હેનના વિયોગથી દુઃખી થઇ અને શ્રેણિકરાજા પણ તેવી પ્રતિના લાભથી, તેમજ સુલસાના પુત્રો નાશ પામવાથી હર્ષ અને ખેદયુક્ત મનવાળો થયો. પછી શ્રેણિકે નગર મધ્યે જઇ તેણીનું પાણિગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી અભયકુમારે સુલસાને તેણીના પુત્રોનો શોક ઉતરાવ્યો. એકવાર શ્રેણિકરાજાએ ચિલ્લણારાણીને માટે એક, એકસ્તંભનું ગૃહ કરાવવાને માટે અભયકુમારને આદેશ કર્યો. એટલે અભયકુમારે કોઈ દેવનું આરાધન કર્યું, ને તેની પાસે એક સ્તંભવાળું ગૃહ કરાવ્યું, તથા સર્વ ઋતુના ફળ આપનારો એક બગીચો કરાવ્યો; એટલે ત્યાં રહીને સતી એકાગ્રચિત્તે ધર્મનું આરાધન કરવા લાગી. અનુક્રમે એ ચિલ્લણા શીળવ્રતને વિષે એવી દૃઢ થઈ કે, શ્રી વર્દ્ધમાનસ્વામીએ પણ સુલસાની સાથે એની પણ શ્લાઘા કરી.

એકવાર મધ્યરાત્રીએ ટાઢને સમયે ઉંઘને વિષે ચિલ્લણા બોલી. "તેને કેમ હશે?" એ સાભળીને શ્રેણિકે રોષમય થઇ પ્રભાતે ઉઠીને સમવસરણને વિષે જઇ શ્રી વીરભગ

વાનને પૂછ્યું. "મ્હારી પ્રિયા ચિલ્લણા સતી છે કે અસતી ?" પ્રભુએ કહ્યું. "ત્હારી સર્વ સ્ત્રીઓ સતી છે. તમોએ ગઇ કાલે કાયોત્સર્ગે રહેલા સાધુને વાંદ્યા હતા, તેમની પાસે ઉતરીય વસ્ત્ર પણ નહોતું, તે સ્મરણમાં આવવાથી ત્હારી સ્ત્રીએ એમ કહ્યું કે, "આવી ટાઢ પડે છે તો એ મહાનુભાવ સાધુનું શુ થતું હશે વારૂ ?" એમ ત્હારી સ્ત્રીને કૃપાળુપણે વિચાર થયો હતો, એને કંઇ મનોવિકાર નથી."

ત્યારપછી ચિલ્લણારાણી શ્રી વીરે પ્રરૂપેલો ધર્મ કરતી તેમનીજ પાસે દીક્ષા લઈ સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુક્તિએ ગઇ. સુજયેષ્ઠા પણ સાધ્વી થઇ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળીને મુક્તિએ ગઇ.

॥ ઇતિ ચિલ્લણાની કથા ॥

મૂળગાથા.

बंभी सुंदरी रुप्पिणि, रेवइ कुंती सिवा जयंती य ॥
देवइ दोवइ धारिणि, कलावई पुप्फचूलाय ॥ १० ॥

બ્રાહ્મી, સુંદરી, રુકિમણી, રેવતી, કુંતી, શિવા, જયંતી, દેવકી, દ્રૌપદી, ધારિણી, બીજી ધારિણી, કળાવતી અને પુષ્પચૂળા. એ તેર મહાસતીઓની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૧૦)

બ્રાહ્મી અને સુંદરી.

તપ, જપ, શુદ્ધ શીળ, આદિ પાળનાર માણસ, સર્વ કર્મ ક્ષય કરીને બ્રાહ્મી (અને સુંદરી) ની પેઠે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

અયોધ્યા નગરીને વિષે નાભિકુળકરના પુત્ર ઋષભરાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેમને સુમંગળા અને સુનંદા નામની બે પત્નીઓ હતી. સુમંગળાએ ચૌદ મહા શુભ સ્વપ્ને સૂચિત એવા એક પુત્ર પુત્રીના યુગ્મ (ભરત અને બ્રાહ્મી) ને જન્મ આપ્યો, અને સુનંદાએ બાહુબળિ અને સુંદરીને જન્મ આપ્યો. ફરી સુમંગળાએ અઠ્ઠાણું પુત્રોને જન્મ આપ્યો. ઇંદ્રે પ્રભુને રાજ્યને વિષે અભિષેક કરેલો. પછી પ્રભુએ લોકોના સર્વ વ્યવહાર પ્રકાશિત કર્યા; તથા ભરતને સો શીલ્પ શિખવ્યાં. બ્રાહ્મીને અઢાર લીપી શિખવી, ને સુંદરીને ગણિત શિખવ્યું. લાખ પૂર્વને અંતે પ્રભુએ ભરતને રાજ્યાભિષેક કર્યો. બાહુબળિ આદિ અન્ય પુત્રોને જૂદા જૂદા દેશો વહેંચી આપ્યા. પછી સાંવત્સરિક દાન દઇને પ્રભુએ દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે કર્મ ક્ષય કરી વડવૃક્ષની નીચે પ્રભુએ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. તે વખતે દેવોએ સમવસરણ રચ્યું, ને પ્રભુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. "આ સંસારરૂપ ખારા સમુદ્રને વિષે પ્રાણીઓને જરા, આધિ, વ્યાધિ, દુર્ગતિ, આદિ નિબંધનો છે; સુખ લેશ પણ નથી. વળી જેને વિષે સુખનો લેશ પણ નથી, અને દુઃખ લક્ષઘણું છે; એવા મરુસ્થળ જેવા સંસારને વિષે કોણ બંધાઇ રહે ? ખળ પુરુષોના વચનોની પેઠે વિષયો પ્રાંતે દુઃખદાયી છે, અને પ્રેમ છે તે પકવ થઇને પડેલાં ફળ જેવો છે. આ ચતુર્ગતિ સંસાર દુઃખરૂપ છે, માટે હે મનુષ્યો ! તમે સર્વથા મોક્ષને માટે યત્ન કરો; પરંતુ તે મોક્ષ સર્વ સાવદ્ય વિરતી વિના દુર્લભ છે. એ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરીને સર્વ દુઃખોને જળાંજળિ આપો. (ત્યજી દ્યો.)"

આ પ્રમાણે દેશના શ્રવણ કરીને ભરતના પાંચસો પુત્રોએ તથા સાતસો પૌત્રો (પુત્રના પુત્રો) એ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ભરતની અનુજ્ઞાથી બ્રાહ્મીએ દીક્ષા લીધી. સુંદરીને

બાહુબળિએ હા કહી, પણ ભરતે દીક્ષા લેતાં નિવારી, ને તેણીને પોતાની પટ્ટરાણી કરવા રાખી. આમ ભરતરાજા ઋષભદેવ પ્રભુનો પ્રથમ શ્રાવક અને સુંદરી પ્રથમ શ્રાવિકા થઈ. ભરતનો પુત્ર પુંડરિક તેમનો પ્રથમ ગણધર થયો. ત્યાર પછી ભરત સર્વ દેશ સાધવાને ચાલ્યો.

પાછળ સુંદરીએ આંબિલનો તપ આદર્યો. ભરત છ ખંડ સાધીને નમિ વિનમિની બ્હેનને સ્રીરત્ન કરી સાથે લેતો આવ્યો. તેણે આવીને જોયું તો હિમના પડવાથી જેવી કમલિની થઇ જાય, તેવી સૂકાઈ ગએલી કેળના જેવી, અને દિવસે ચંદ્રની કળા દેખાય તેવી થઈ ગયેલી સુંદરીને જોઇ. વળી તેણીનું લાવણ્ય મ્લાન થઇ ગયું હતું; શરીરમાં ફક્ત અસ્થિ રહ્યાં હતાં; અને જાણે તે સુંદરીની જગ્યાએ બીજી કોઇ હોયની! તેમ તેણીનું અંગ કૃશ થઇ ગયું હતું. એ જોઇને ભરતરાજા પોતાના સેવકોને કહેવા લાગ્યો. "શું મ્હારે ત્યાં ધાન્ય સંપત્તિ નથી? કે પૃથ્વિજ બીજ વિનાની થઇ ગઇ છે? કે શું એને ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન મળતું નથી? કે રસોઇઆ શું રસોઇ કરતા નથી, કે એને કંઈ વ્યાધિ થયો છે? એ કૃશ કેમ થઈ ગઈ છે? શું આપણા ઘરમાં હસ્તીના રહેઠાણની પેઠે ખજૂર, દ્રાક્ષ, નાળિએરનાં ફળ, આદિ સ્વાદિષ્ટ વસ્તુઓ નથી?" એ સાંભળીને રસોઇઆ બોલ્યા. "કલ્પવૃક્ષની પેઠે તમારા ઘરમાં કંઇ દુર્લભ નથી, પણ જ્યારથી તમે એને વ્રત લેતાં નિવારી છે, ત્યારથીજ વૈરાગ્યવાસિત થઇ એણીએ સાધ્વીની પેઠે આંબિલની તપશ્ચર્યા કરવા માંડી છે. અમે એને વિગય લેવાનું બહુ બહુ કહ્યું, પણ એણે તે લીધું નથી. તેણીને એ તપ કરતાં સાઠ હજાર વર્ષ થયાં છે." એ સાંભળી ભરતરાજાએ ખિન્ન થઇ કહ્યું. "હા! આપણને ધિક્કાર છે કે આપણે ઉન્મત્તપણે વિષયાસક્ત થઇ ગયા છીએ, હિતાહિત જાણતા નથી, અને રાજ્યસંપત્તિમાંજ મોહી પડ્યા છીએ. ઉત્તમ પ્રાણીઓ આજ શરીરવડે મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે, અને ભોગની વાંછાવાળાઓ આજ શરીરવડે નરકાવાસ પામે છે. સર્વદા આધિ, વ્યાધી, મળ, મૂત્ર અને પરસેવાયુક્ત એવું જે આ શરીર છે, તેને કાંદાના કકડાની માફક સુગંધિ કરવું અશક્ય છે; માટે આ મ્હારી બ્હેનને ધન્ય છે, કે જેણીનું એવી તપશ્ચર્યાને વિષે ચિત્ત છે; માટે એ ભલે સંયમ ગ્રહણ કરે."

એવામાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ વિહાર કરતા કરતા ત્યાં આવીને સમવસર્યા. તેમને બહારના ઉદ્યાનમાં આવેલા જાણી, વધામણી આપનારને યોગ્ય દાન દઈ, ભરત મહારાજા, સુંદરી આદિ તેમને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને ભરતે પ્રભુને કહ્યું. "હે ભગવન્! મેં આ સુંદરીને ચારિત્ર લેતાં નિષેધી, તેથી મને મ્હોટું પાતક લાગ્યું છે. બહુ આરંભ કરાવવાથી હું તો પાપી થયો છું." એમ કહીને તેણે સુંદરીની ક્ષમા માગી. તે વખતે સુંદરી બોલી. "દીક્ષા લીધા વિના મ્હારો આટલો કાળ ગયો, તે કર્મનુંજ વિલસિત છે." એમ કહી ભરતની આજ્ઞા લઇ તેણીએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગિકાર કરી. એટલે તો હવે તે વિશેષે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળતી તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. બ્રાહ્મી પણ શ્રી અરિહંતપ્રભુએ કહ્યા પ્રમાણે વિશુદ્ધ સંયમ પાળવા લાગી. પછી તે બન્ને ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરી, નિરવદ્ય તપવડે શીઘ્ર કેવળજ્ઞાન પામી. પછી બહુ કાળપર્યંત ભવ્ય જીવોને પ્રબોધ આપી, આયુ ક્ષય થયે અષ્ટાપદપર્વત ઉપર બન્નેએ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી.

॥ ઇતિ બ્રાહ્મી અને સુંદરીની કથા ॥

રુકિમણી.

આ કથા શાંબ પ્રદ્યુમ્નની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

રેવતી.

સાધુને શુભભાવસહિત ઔષધાદિ આપનાર પ્રાણી, રેવતીની પેઠે ક્ષણમાં અશુભ કર્મનો ક્ષય કરે છે.

એકદા શ્રી વીરભગવાન્ વિહાર કરતા કરતા શ્રાવસ્તીનગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવીને સમવસર્યા. તે વખતે રાજા પ્રમુખ અનેક ભવ્ય પ્રાણીઓ તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા ગયા. પ્રભુએ દેશના આપી કે, “પુન્યવંત જીવને વિમાનને વિષે વાસ પામવો સુલભ છે; ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ પામવી સુલભ છે; પણ જિનેંદ્રનું શાસન અને સમ્યક્ત્વ પામવું દુર્લભ છે. વળી પંચેદ્રિયપણું, મનુષ્યપણું, આર્યદેશ, ઉત્તમકૂળમાં જન્મ, સાધુનો સમાગમ, ધર્મનું શ્રવણ, શ્રદ્ધા, નિરોગીપણું, અને પ્રવ્રજ્યા, એ સર્વ પામવાં દુર્લભ છે. જ્યારે આયુષ્ય તૂટે છે, ત્યારે શરીરના સર્વ અવયવો શિથિલ થાય છે, અને જીવ શરીર મૂકતી વખતે બહુ ઝુરણા કરે છે. માણસોના તેજ દિવસ, પક્ષ, માસ અને વરસ, સફળ ગણાય છે કે, જે મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણ અતિચારરહિતપણે પાળવામાં જાય છે.” પ્રભુનો આવો ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને બહુ જનોએ સમકિતમૂળ બારવ્રત ગ્રહણ કર્યાં. આ સમયે ત્યાં ગોશાળો આવ્યો, ને “હું આપનો સુસેવક છું” એમ કહી પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેણે જૂદા પડી તેજોલેશ્યા સાધી, ને તે પ્રભુ ઉપર મૂકી. તે વખતે અત્યંત ભક્તિકારક એવા સુનક્ષત્રમુનિ અંતરાળે (વચ્ચે) આવીને ઉભા, ને ગોશાળાની તેજોલેશ્યાથી પોતે દગ્ધ થયા. ભક્તિને લીધે શુભધ્યાનસહિત મૃત્યુ પામીને તે સુનક્ષત્રમુનિ અચ્યુતદેવલોકને વિષે દેવતા થયા. તે વખતે પ્રભુને તેજોલેશ્યાની અસર દૂર થઇ, એમ તેમને લાગ્યું. આ પછી પ્રભુને છ માસપર્યંત અતિસારનો રોગ રહ્યો. તેવામાં કોઈ વૈદ્ય ત્યાં થઇને જતો હશે, તેણે પ્રભુનો એ રોગ જોયો, તેથી તેણે કહ્યું. “જો પરમેશ્વરનો આ અતિસાર રોગ દૂર કરનારૂં કટુ ઔષધ બિજોરા પાક મળે, તો એ રોગ શાંત થાય. એ બીજોરાપાક રેવતીશ્રાવિકાને ત્યાં છે.” તે ઉપરથી સિંહમુનિ રેવતીને ત્યાં ગયા. રેવતીએ ત્રણ્યભુવનના ગુરુ એવા પ્રભુના રોગની શાન્તિનિમિત્તે અત્યંત ભાવપૂર્વક એ પાક આપ્યો. આવી તેણીની પ્રભુ ઉપરની ભક્તિને લીધે તેણીએ તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કહ્યું છે કેઃ—જ્ઞાનદાનથી જ્ઞાની, અભયદાનથી નિર્ભય, અન્નદાનથી સુખી, અને ઔષધદાનથી નિરોગી થવાય છે. દાનથી પ્રાણીઓ વશ થાય છે, વૈરિઓ નાશી જાય છે, અને પરજન પણ બંધુ થાય છે; માટે નિરંતર સુદાન આપવું. નિરંતર દાન આપવાથી અયોગ્ય પાત્ર પણ યોગ્ય થાય છે. ખારા સમુદ્રને વિષે પડેલી મેઘવૃષ્ટિ કદાચિત ઉત્તમ પણ હોય છે. એ ઔષધીથી પ્રભુને આરોગ્યતા થઇ. એ ઔષધીના દાનથી રેવતીનો જીવ આવતી ચોવીશીમાં સમાધિ નામનો સત્તરમો તીર્થંકર થશે. જેવી રીતે રેવતીએ જિનેશ્વરને ઔષધદાન દીધું, તેવી રીતે ધર્મને વિષે ચતુર એવા હરકોઈ ઉત્તમ ઔષધ આપનાર પ્રાણી જિનેશ્વર થાય છે.

॥ ઇતિ રેવતીની કથા. ॥

કુંતી.

તેની પત્ની સુભદ્રાને દશ પુત્ર થયા. તેમનાં નામ—સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ, સ્તિમિત, સાગર, હિમવાન્, અચળ, ધરણ, પૂરણ, અભિચંદ્ર, અને વસુદેવ. અંધકવૃષ્ણિના આ દશે પુત્ર, જેમ દશાર્હ (વિષ્ણુ) ના દશે અવતાર લક્ષણે કરીને સમાન છે, તેમ ગુણે કરીને સમાન અને પરાક્રમી હતા. એમને રૂપમા રતિ અને પ્રીતિનો પણ પરાજય કરનાર એવી કુંતી અને માદ્રી નામની બે બ્હેનો હતી.

એકદા હસ્તીનાગપુરનો પાંડુરાજા વનને વિષે મૃગયા રમવા ગયો હશે, ત્યાં મલ્લિકા પુષ્પની પહેરી છે માળા જેણે, એવો તે આકંદવૃક્ષ જોઇને મદયુક્ત થયો; નારંગીના વૃક્ષ જોઇને આનંદ પામ્યો, અને કામદેવના દીપક એવા ચંપકવૃક્ષને વિલોકીને અતિ હર્ષવંત થયો. તેમજ બકુલવૃક્ષના પુષ્પની કળીઓથી આકૂળ એવા અશોકવૃક્ષને નિહાળીને તે અશોક એટલે શોકરહિત થયો. ફરતો ફરતો તે એક આમ્રવૃક્ષ પાસે આવ્યો, ત્યાં એક પુરુષ એક ચિત્રપાટી ઉપર આળેખેલું કંઇ ફરી ફરી એક દૃષ્ટિથી જોતો હતો. રાજાને પાસે આવ્યા જાણીને તે પુરુષ તે પાટીને વસ્ત્રથી ઢાંકવા લાગ્યો; એટલામાં રાજાએ પૂછ્યું. "એ પાટી ઉપર શું છે?" પેલાએ "કોઇ સ્રીનું રૂપ આલેખેલું છે" એમ કહી તે ચિત્રપાટી તેને બતાવી. તે ઉપર અદ્ભુત સ્રી આળેખેલી જોઇ રાજાએ મસ્તક ધૂણાવતાં વિચાર્યું કે:—"અહો! શું એનું સર્વાંગ સૌંદર્ય! કેવું છે એનું નવું લાવણ્ય! અને કેવો છે એના શરીરનો સ્વાભાવિક કાંતિસમૂહ!! એનાજ સમીપપણાને પામી પદ્મ, ચંદ્ર અને અંધકારે તેણીના મુખકમળના મિષથી ધારણ કરેલું વૈર આજસુધી ત્યજાતું નથી. અહો! ચિત્રકારે એણીના કમળલતાના પલ્લવ સમાન હસ્ત, પુષ્પ સમાન દાંત, સુગંધમય સ્વાસ, અને કોઠફળ સમાન કઠિણ સ્તનો બનાવ્યા છે. નિશ્ચે એવી સ્રીનો જે સ્વામી થશે, તેને ધન્ય છે." પછી તેણે પેલા પુરુષને પૂછ્યું. "એ છબિ કોની છે?" ચિત્રકારે ઉત્તર આપ્યો. શૌર્યપૂરના રાજા અંધકવૃષ્ણિની પુત્રી કુંતી નામની છે, તેણીની એ છબિ છે. એ રાજકુમારી ચોસઠ કળામાં નિપુણ છે, અને યૌવનવૃક્ષની મંજરી જેવી છે. એના સદૃશ વર મળતો નથી, તેથી એનો પિતા ચિંતાસમુદ્રમાં નિમગ્ન થયો છે." રાજાએ એ છબિ પેલા પાસેથી લઇ તેને બહુ ધન આપ્યું. પછી તે પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં તે ચિત્રેલી બાળાને વારંવાર જોવાથી તન્મય થયો; તેથી તે ફરી ફરી વનને વિષે ભમવા લાગ્યો. તેણે ચંપકવૃક્ષની ઘટામાં કોઈ પુરુષને બાંધેલો જોયો, તેને લોહનાં બાણ શરીરને વિષે વાગેલાં હતાં, તેથી તે મૂર્છા ખાઇ પડયો હોય તેમ દેખાતો હતો. કરૂણાતત્પર રાજા 'એ કોણ હશે!' એમ વિચારવા લાગ્યો. તેની પાસે પડેલું એક ખડગ તેણે દીઠું, તે તેણે લીધું ને તે વડે તેને છૂટો કર્યો. વળી તેણે બે ઔષધી વલય જોયાં. તેમાં એકથી તેણે પેલાને શલ્યરહિત કર્યો, અને બીજી ઔષધીથી તેનું મૂળ રૂપ આણ્યું. પછી રાજાએ તેને પૂછ્યું. "તું કોણ છે?" પેલાએ ઉત્તર આપ્યો. "હું વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર રહેનારો અનિલગતિ નામનો વિદ્યાધર છું. અશનિવાન્ નામના એક વિદ્યાધરે મ્હારી પ્રિયાનું હરણ કર્યું, તેની પાછળ હું ગયો, તો તેણે મ્હારી આવી દશા કરી. એવામાં વિના કારણે ઉપકારી એવા આપે અહિં આવીને મ્હારા ભાગ્યને લીધે આ દુઃખમાંથી મને મુક્ત કર્યો છે; તો હવે આપ કહો કે, હું આપના ઉપર શો પ્રત્યુપકાર કરૂં?" પાંડુ રાજાએ કહ્યું. "મ્હારે જિનેશ્વર ભગવાનની કૃપાથી સર્વ વસ્તુ છે." ત્યારે પેલા વિદ્યાધરે કહ્યું. "(તોપણ) આ મુદ્રિકા અને કામુકા નામની બે ઔષધી સ્વીકારો. કામુકાને લીધે તમે ઇષ્ટ સ્થાને જવાને શક્તિમાન્ થશો, અને મુદ્રિકાને યોગે મ્હારું સ્મરણ કરશો તો હું તમને ઉચ્છિત આપીશ." એમ કહી તે ઔષધીઓ પાંડુરાજાને આપીને તે વિદ્યાધર પોતાને સ્થાને ગયો. રાજા પાંડુ પણ એ વાતનું મનન કરતો પોતાના નગર પ્રત્યે ગયો.

એવામાં શૌર્યપુરને વિષે પેલો ચિત્રકાર પાંડુરાજાની છબિ પાટી ઉપર આળેખીને તે પાટી લઇને ફરતો ફરતો પાંડુના રૂપનું વર્ણન કરવા લાગ્યો, તે સાંભળીને અંધકવૃષ્ણિ હર્ષ પામ્યો; પણ કુંતીને તેને આપવાનું તેનું મન થયું નહીં. એ વખતે કુંતી 'ભર્તાર મળવો દુર્લભ છે' એમ જાણી ગળામાં પાશ નાંખીને પોતાની કુળદેવીને કહેવા લાગી. "હે માતા! હું અંજળિ જોડીને આપની પ્રાર્થના કરૂં છું કે, મને હજુ સ્વામી મળ્યા નથી, તો અશરણ એવી મને આ ભવમાં નહિં, તો હવે પછીને ભવે પણ પાંડુ રાજા પતિ મળજો." એમ કહીને પ્રાણ ત્યાગ કરવા જાય છે, તેવામાં મુદ્રાના પ્રભાવથી પાંડુ રાજા ત્યાં આવી પહોંચ્યો, તે તેણીના ગળાને વિષે રહેલા પાશને છેદીને બોલ્યો. "પ્રાણ ત્યાગ ન કર; હું પાંડુરાજા આવ્યો છું." એવામાં તો કુંતીએ તેને ઓળખ્યો. તે વખતે દાસીઓ તથા સખીવર્ગે મળીને કુંતીનાં પાંડુરાજા સાથે ગાંધર્વલગ્ન કર્યાં. ત્યાં રહેતાં ઋતુસ્થાન કર્યું હતું, એવી કુંતીની સાથે પાંડુએ વિષયસુખ ભોગવવાથી તેણીને ગર્ભ રહ્યો. તેણીએ પણ એ વાત પાંડુને કહી; એટલે પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો એ રાજા મુદ્રાને યોગે પોતાને નગરે ગયો. કુંતી પણ પોતાને ઘેર ગઇ. અનુક્રમે ધાત્રીઓએ ગોપવી રાખેલી એવી તેણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેને એક પેટીને વિષે મૂકીને મધ્યરાત્રીએ તે પેટી કુંતીએ ગંગાનદીના પ્રવાહને વિષે વહેતી મૂકી. એ તરતી તરતી હસ્તીનાગપુરે ગઇ. ત્યાં સૂત નામના સારથિએ તેને દીઠી, એટલે તે પોતાને ઘેર લઈ ગયો. તેમાં તેણે કાન પાસે હસ્ત રાખીને રહેલું એક બાળક જોયું એમ કાન પાસે હસ્ત રાખ્યો હતો, તેથી તેણે તેનું કર્ણ એવું નામ પાડયું. તે વખતે તે સારથિની સ્ત્રીએ સારથિને કહ્યું. "તમે લોકોને એમ કહેજો કે, મ્હારી પત્નીને ગૂઢ ગર્ભ હતો, તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો છે."

આમ અહિં એ સારથિને ત્યાં કર્ણ ઉછરવા લાગ્યો. એવામાં અંધકવૃષ્ણિભૂપતિએ જ્યારે જાણ્યું કે, પુત્રી કુંતીનો મનોભાવ પાંડુરાજા ઉપર દૃઢ આસક્ત છે, ત્યારે તેણીને તેને વેરે દીધી, અને પરણાવી. તે વખતે મદ્રકરાજાએ પણ પોતાની પુત્રી માદ્રકાને પાંડુ રાજા વેરે દીધી. અને અનેક દેશના અધિપતિ એવા સુબળરાજાએ પોતાની ગાંધારી આદિ આઠ પુત્રીઓને ધૃતરાષ્ટ્રને આપી.

એકદા કુંતીએ સ્વપ્નને વિષે મેરુપર્વત, ક્ષીરસમુદ્ર અને સૂર્ય તથા ચંદ્રમા જોયા. ત્યારથી તે ધર્મને વિષે બહુ આદરવાળી થઇ. શુભ લગ્ને અને ઉત્તમ દિવસે તેણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો. રાજાએ જન્મોત્સવ કરી તેનું ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠિર એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે ગાંધારીને દુર્યોધન પ્રમુખ સો પુત્રો થયા. કુંતીને પણ વાયુદેવ સૂચિત ભીમ નામનો પુત્ર થયો, અને સૂર્યદેવ સૂચિત અર્જુન પ્રસવ્યો. માદ્રીને પણ નકુલ અને સહદેવ નામના પુત્ર થયા. માતા કુંતીએ પુત્ર યુધિષ્ઠિર પાસે નાશકનગરને વિષે ચંદ્રપ્રભસ્વામીનો ચંદ્રરત્નમય પ્રાસાદ કરાવ્યો. અનુક્રમે પાંડુરાજા યુધિષ્ઠિરને રાજ્ય સોંપી દીક્ષા ગ્રહણ કરી સ્વર્ગે ગયા. ત્યાર પછી યુધિષ્ઠિરે માતાસહિત શ્રી શત્રુંજયગિરિની વિસ્તારસહિત યાત્રા કરી અને ઉદ્ધાર કર્યો. ત્યાં નેમીશ્વર ભગવાન્ પાસે પોતાના સર્વ પુત્રોસહિત કુંતીએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો, અને તે શુદ્ધ રીતે પાળવા લાગી. ત્યાર પછી પાંડવોને કેવી રીતે વનવાસ સેવો પડ્યો? અને કેવી રીતે રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું? તે વાત વિસ્તારને લીધે અહિં કહેતા નથી. પ્રાંતે પાંચે પાંડવોએ પોતપોતાના પુત્રોને રાજ્ય સોંપી, માતા અને પત્નીસહિત ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી અઘોર એવાં પૂર્વનાં પાપનો ક્ષય કરી સર્વ મુક્તિ પામ્યાં, અને દ્રૌપદી પાંચમે દેવલોક ગઇ.

॥ ઇતિ કુંતીની કથા ॥

શિવાસતી.

સમ્યક્ પ્રકારે શુદ્ધ રીતે શીળ પાળનારા જનો, શિવાસતીની પેઠે જલદીથી સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઉજ્જયિની નગરીને વિષે ચંડપ્રદ્યોતનરાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. એકદા તે રાજસભાને વિષે બેઠા હતા, ત્યાં એક દૂત આવ્યો. તેણે અંજલિ જોડીને રાજાને પ્રણામ કર્યા. રાજાએ પૂછ્યું. "તું કોણ છે? અને શામાટે આવ્યો છે?" દૂતે કહ્યું. "વિશાળાનગરીને વિષે એક ચેટકરાજા રાજ્ય કરે છે, તેની શિવા નામે પુત્રી દેવકન્યા જેવી છે, અને ચોસઠ કળામાં પ્રવીણ છે, તે પુત્રીને ચેટકરાજા તમારે વેરે આપવાનું ધારે છે. જો તમારી રુચિ હોય તો તમેજ એને પરણો; અન્યથા તે તેણીને અન્ય ભૂપતિને દેશે." તે સાંભળી ચંડપ્રદ્યોતનરાજાએ કહ્યું. "ચેટકરાજાએ જે કહેવરાવ્યું છે, તે પ્રમાણજ છે." એમ તેણે હા કહી, તેથી ચેટકરાજાએ પોતાની શિવાપુત્રીને મહા મહોત્સવપૂર્વક ચંડપ્રદ્યોતનની સાથે પરણાવી.

એકદા એ શિવારાણી શ્રી વીરભગવાન્ પાસે ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવા ગઇ, ત્યાં તેણીએ ધર્મ અંગિકાર કર્યો. કોઇએક દેવતાએ તેને શીળથી ચળિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, પણ તે મહાસતી પોતાના વ્રતમાં દૃઢ રહી હતી. એ નગરને વિષે નિરંતર અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયા કરતો હતો; ઘણા ઘણા ઉપચાર કરતા પણ વૃથા. એમ રાત્રીદિવસ તે નગરને અગ્નિ પ્રજવાળતો હતો. એકદા રાજાએ બુદ્ધિના ભંડાર એવા અભયકુમારમંત્રીશ્વરને મહા પ્રયાસે ત્યાં આણ્યો, ને "અગ્નિ શમતી નથી એનું શું કરવું?" એમ પૂછ્યું. તેવારે મંત્રીશ્વરે ઉત્તર આપ્યો. "જો શીળવતી નારી પોતે અહિં આવીને સર્વ ઘર ઉપર નીર છાંટે, તો એ અગ્નિ ઝટ શાંત થાય." તે ઉપરથી બહુબહુ સ્ત્રીઓ ત્યાં આવીને જળ છાંટી ગઈ, પણ વૃથા. જ્યારે શિવાસતીએ પોતે આવીને સર્વ સ્થળે જળ છાંટ્યું, ત્યારે તત્કાળ અગ્નિ શમી ગયો. તે વખતે સર્વ લોકોએ ઉદ્ઘોષણા કરી કે, "આ શિવા મહાસતી છે." કહ્યું છે કે:—જે પુરુષો પરસ્ત્રીઓના રૂપને દેખીને પણ વૃષભ સરખા ધીર થાય છે, તો તે કેમ વંદનીક ન હોય? એમ રાજા તથા લોકો કહેવા લાગ્યા. વળી દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, અને કિન્નર પ્રમુખ પણ, દુષ્કર કાર્ય કરનાર એવા બ્રહ્મચારીને નમસ્કાર કરે છે. શીળ મનુષ્યોના કુળને ઉન્નતિ કરવાવાળું, પરમ ભૂષણરૂપ, કયારે પણ નાશ નહિ થનારૂં, આશ્ચર્યકારી, પવિત્ર, સદ્ગતિદાયક, દુર્ગતિને નાશ કરનારૂં, પવિત્ર એવા મ્હોટા યશને આપનારૂં, ઉત્કૃષ્ટ એવા મોક્ષનું કારણ, અને કલ્પ વૃક્ષરૂપ છે. અનુક્રમે તેણીએ (શિવાસતીએ) શ્રી વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી, ને નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો.

॥ ઇતિ શિવાસતીની કથા ॥

જયંતી.

ચંદ્રોત્તરાયણ નામના *ચૈત્યથી મનોહર એવી કૌશાંબીનગરીમાં સહસ્રાનીકરાજાના પુત્રનો પુત્ર, સતાનિકરાજા, અને મૃગાવતીરાણીનો પુત્ર, ચેટકરાજાની પુત્રીનો પુત્ર, અને શ્રમણોપાસિક જયંતીનો ભત્રીજો એવો ઉદાયન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમાં સહસ્રાનીકરાજાના પુત્રની સ્ત્રી, સતાનિકરાજાની સ્ત્રી, ચેટકરા-

* વ્યંતર દેવતાના દેહેરાવાળું વન.

જાની પુત્રી, ઉદાયનરાજાની માતા, અને શ્રમણોપાસિકા જયંતીની ભોજાઇ એવી મૃગાવતી નામની સ્વરૂપવાન્ રાણી હતી. વળી તે નગરીમાં સહસ્રાનીકરાજાની પુત્રી, સતાનિકરાજાની બ્હેન, ઉદાયનરાજાની ફોઇ, મૃગાવતીરાણીની નણંદ, શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રથમ શય્યાતરી, સુકુમાળ છે હાથ પગનાં તળીયાં જેણીનાં, અને જીવાજીવાદિકનું જાણ્યું છે સ્વરૂપ જેણીએ, એવી જયંતી નામની શ્રાવિકા સુખે રહેતી હતી.

તેવા સમયને વિષે શ્રી મહાવીરસ્વામી તે નગરીમાં સમવસર્યા. બાર પ્રકારની પર્ષદા પ્રભુને વંદન કરી સેવા કરવા લાગી. ત્યાર પછી પ્રભુના આગમનની વાત સાંભળી હૃષ્ટ પુષ્ટ થએલા ઉદાયનરાજાએ કૌટુંબિક પુરુષને બોલાવીને કહ્યું. "હે દેવાનુપ્રિયો! જેમ કૂણિકરાજાએ ચંપાનગરી શણગારી હતી, તેવી રીતે તમે પણ તાકીદથી આ કોશાંબી નગરીને બહાર અને અંદર શણગારો." સેવકોએ તે પ્રમાણે નગરી શણગારી.

તેવા સમયમાં પ્રભુના આગમનની વાત સાંભળી હર્ષ સંતોષ પામેલી શ્રમણોપાસિકા જયંતી, જ્યાં મૃગાવતીરાણી હતી, ત્યાં આવીને કહેવા લાગી કે:—"હે દેવાનુપ્રિયે! ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થની આદિના કરનાર, સર્વ વસ્તુને જાણનારા, તેમજ દેખનારા; વળી જેમના અતિશયને લીધે આકાશને વિષે ધર્મચક્ર ચાલી રહ્યું છે એવા શ્રી મહાવીરભગવાન્ ચંદ્રોત્તરાયણ નામના ચૈત્યમાં યથાપ્રતિરૂપ અવગ્રહને ધારણ કરતા છતા સમવસર્યા છે. હે દેવાનુપ્રિયે! તેવા ભગવંત અરિહંતોના નામગોત્રનું શ્રવણ પણ મહા ફળને આપનારૂં છે, તો પછી તેમના સન્મુખ જવું, વંદન કરવું, નમસ્કાર કરવો, પ્રશ્નાદિક પૂછવું, અને સેવા કરવી; એ સર્વ મ્હોટાં ફળને આપનારાં થાય એમાં શું આશ્ચર્ય! વળી એક એવા ધાર્મિક પુરુષના સુવચનના શ્રવણથી મહા લાભ થાય, તો પછી અનેક સુવચનના શ્રવણ કરવાની તો વાતજ શી? માટે હે દેવાનુપ્રિયે! શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીને આપણે વંદન કરીએ, નમસ્કાર કરીએ, અને તેમની સેવા કરીએ, કે જેથી આપણને આ ભવ અને પરભવને વિષે હિતને અર્થે, સુખને અર્થે, સંગતીને અર્થે, અને શુભાનુબંધને અર્થે થાય." તે વખતે શ્રમણોપાસિકા જયંતીનાં આ પ્રકારનાં વચન સાંભળીને મૃગાવતીરાણીએ કૌટુંબિક પુરુષને બોલાવીને કહ્યું કે, "હે દેવાનુપ્રિય! તમે ધાર્મિક એવા યોગ્ય રથને સજ્જ કરીને જલદીથી અહિં લાવો." પછી તે સેવકોએ જઇને સજ્જ કરેલો ધાર્મિકરથ ત્યાં આણ્યો, તેટલામાં શ્રમણોપાસિકા જયંતીસહિત મૃગાવતીરાણી સ્નાન તેમજ બળિકર્મ કરી વસ્ત્રાલંકારથી શરીરને શણગારી ઘણી એવી કુબ્જા દાસીઓસહિત અંતઃપુરથી બહાર નિકળી, જ્યાં બહારની ઉપસ્થાનશાળા પાસે ધાર્મિકરથ ઉભો હતો, ત્યાં આવીને તેમાં બેઠી.

પછી શ્રમણોપાસિકા જયંતીની સાથે રથમાં બેઠેલી મૃગાવતીરાણી, પોતાના પરિવારે પરવરી છતી ઉદ્યાનને વિષે જઇ રથથી હેઠે ઉતરી. ત્યાં તેણીએ જયંતી અને દાસીઓની સાથે પ્રભુને વંદન કર્યું. પછી તે ઉદાયનરાજાને આગળ કરી પ્રભુની પાસે બેઠી છતી પ્રભુની સેવા કરવા લાગી.

પ્રભુએ ઉદાયનરાજા, મૃગાવતીરાણી, અને જયંતી પ્રમુખ પર્ષદાને ધર્મકથા કહી. તે સાંભળીને ઉદાયનરાજા, મૃગાવતીરાણી અને જયંતી વિના બીજી સર્વ પર્ષદા પોતપોતાને સ્થાને ગઇ. પછી શ્રમણોપાસિકા જયંતી શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે ધર્મદેશના સાંભળી હૃષ્ટ પુષ્ટ થઇ છતી પ્રભુને વંદન નમસ્કાર કરી આ પ્રકારે પ્રશ્ન પૂછવા લાગી.

૧ "હે ભગવન્! જીવો કેવી રીતે શીઘ્ર ભારેકર્મિ થાય છે?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, અભ્યાખ્યાન, પૈશુન્ય, રતિ, અરતિ, પરપરિવાદ, માયામૃષાવાદ, અને મિથ્યાદર્શનશલ્ય; એ અઢાર પાપસ્થાને કરી જીવો શીઘ્ર ભારેકર્મિ થાય છે."

૨ "હે ભગવન્! જીવોને ભવસિદ્ધિપણું સ્વભાવથી છે કે, પરિણામથી છે?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! સ્વભાવથીજ છે, પણ પરિણામથી નથી."

૩ "હે ભગવન્! સર્વે ભવસિદ્ધિયા જીવો સિદ્ધિ પામશે?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! હા, સર્વે ભવસિદ્ધિયા જીવો સિદ્ધિ પામશે."

૪ "હે ભગવન! જો સર્વે ભવસિદ્ધિયા જીવો સિદ્ધિ પામશે, તો આગળ જતાં લોક ભવસિદ્ધિયા જીવો વિનાનો થશે." ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! એ વાત બનવાની નથી."

૫ "હે ભગવન્! શા કારણ માટે એમ નહિ બને?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! જેમ ભવિષ્યકાળ સમયે સમયે વર્તમાનપણું પામીને અનુક્રમે અતિતકાળ થાય છે, તો પણ ભવિષ્યકાળ અનંત હોવાથી કોઇ કાળે પણ લોક ભવિષ્યકાળ વિનાનો ન થાય. અથવા સર્વે આકાશ પ્રદેશના કલ્પનાથી પરમાણુ પુદ્ગળ જેટલા કકડા કરીને, તેની એકેક પ્રદેશવાળી શ્રેણિ (ઓળ) કરીએ, તે પરમાણુ પુદ્ગળના ખંડને એકેક સમયે કાઢતા જઇએ, તો તે પરમાણુ પુદ્ગળની શ્રેણિ અનાદિ અનંત હોવાથી અનંતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાળે પણ પૂરી થાય નહીં; તેમ લોક પણ અનંતા ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળે કરી ભવસિદ્ધિયા જીવો વિનાનો નહિ થાય."

૬ "હે ભગવન્! જીવો સૂતા (ઉંઘતા) સારા કે, જાગતા સારા?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! કેટલાએક જીવો સૂતા સારા, અને કેટલાએક જીવો જાગતા સારા."

૭ "હે ભગવન્! શા માટે આપ એમ ફરમાવો છો કે, કેટલાએક જીવો સૂતા સારા, અને કેટલાએક જીવો જાગતા સારા?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને નહિ પાળનારા, નહિ અનુસરનારા, નહિ પૂજ્ય માનનારા, ધર્મકરણીથી પ્રસિદ્ધિ નહિ પામેલા, ધર્મનો ઉપદેશ નહિ કરનારા, ધર્મને આદરવાયોગ્ય નહિ માનનારા, ધર્મને વિષે રાગ નહિ રાખનારા, ચારિત્રધર્મને અનુસરતો આચાર નહિ પાળનારા, અને અધર્મથીજ પોતાની આજીવિકા કરનારા; એવા જીવો સૂતા (ઉંઘતા) સારા, (પણ જાગતા સારા નહીં.) કારણ કે, જો તે જીવો જાગતા હોય, તો પ્રાણ, ભૂત, સત્વ અને જીવ એ સર્વ પ્રકારના જીવોને દુઃખ, શોક અને પરિતાપ ઉપજાવનારા થાય; પણ જો તેઓ સૂતા હોય તો પોતાને, પરને અને બન્નેને દુઃખ, શોક અને પરિતાપ ઉપજાવનારા ન થાય. એટલા માટે તે પાપી જીવો સૂતા સારા. વળી હે જયંતી! શ્રુતચારિત્રરૂપ ધર્મને પાળનારા, અનુસરનારા, પૂજ્ય માનનારા, ધર્મકરણીથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા, ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા, ધર્મને આદરવાયોગ્ય માનનારા, ધર્મને વિષે રાગ રાખનારા, ચારિત્રધર્મને અનુસરતો આચાર પાળનારા, અને ધર્મથીજ પોતાની આજીવિકા કરનારા, એવા જીવો જાગતા સારા (પણ સૂતા સારા નહિ). કારણ કે, જો તે જીવો જાગતા હોય, તો પ્રાણ, ભૂત, સત્વ અને જીવ એ સર્વ પ્રકારના જીવોને દુઃખ, શોક અને પરિતાપ ઉપજાવનારા ન થાય; અને વળી તેઓ પોતાને, પરને તેમજ બન્નેને ધર્મજાગરિકાને વિષે જોડનારા થાય. એટલા માટે કેટલાએક જીવો સૂતા સારા, અને કેટલાએક જીવો જાગતા સારા."

૮ "હે ભગવન્! જીવો બળવાન સારા, કે, દુર્બળ સારા?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! કેટલાએક જીવો બળવાન્ સારા, અને કેટલાએક જીવો દુર્બળ સારા."

૯ "હે ભગવન્! શા માટે આપ એમ ફરમાવો છો કે, કેટલાએક જીવો બળવાન્ સારા, અને કેટલાએક જીવો દુર્બળ સારા." ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! પૂર્વે કહેલા પાપી જીવો દુર્બળ સારા (પણ બળવાન્ સારા નહિ). કારણ કે, જો તે જીવો બળવાન્ હોય તો પ્રાણ, ભૂત, સત્વ અને જીવ એ સર્વ પ્રકારના જીવોને દુઃખ, શોક અને પરિતાપ ઉપજાવનારા થાય, પણ જો તેઓ નિર્બળ હોય તો પોતાને, પરને અને બન્નેને

દુઃખ, શોક અને પરિતાપ ઉપજાવનારા ન થાય; એટલા માટે તે પાપી જીવો દુર્બળ સારા. વળી હે જયંતી! પૂર્વે કહેલા ધર્મિ જીવો બળવાન્ સારા, (પણ નિર્બળ સારા નહિ). કારણ કે, જો તે જીવો બળવાન્ હોય તો પ્રાણ, ભૂત, સત્વ અને જીવ એ સર્વ પ્રકારના જીવોને દુઃખ, શોક, અને પરિતાપ ઉપજાવનારા ન થાય, પણ તેઓ પોતાને, પરને, અને બન્નેને ધર્મજાગરિકાને વિષે જોડનારા થાય. એટલા માટે કેટલાએક જીવો બળવાન્ સારા અને કેટલાએક જીવો આળસુ સારા."

૧૦ "હે ભગવન્! જીવો ઉદ્યમી સારા, કે આળસુ સારા?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! કેટલાએક જીવો ઉદ્યમી સારા, અને કેટલાએક જીવો આળસુ સારા.

૧૧ "હે ભગવન્! શા માટે આપ એમ ફરમાવો છો કે, કેટલાએક જીવો ઉદ્યમી સારા, અને કેટલાએક જીવો આળસુ સારા." ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતી! પૂર્વે કહેલા પાપી જીવો, પૂર્વે કહેલા કારણથી આળસુ સારા." વળી હે જયંતી! પૂર્વે કહેલા ધર્મિ જીવો ઉદ્યમી સારા (પણ આળસુ સારા નહિ). કારણ કે, જો તે જીવો ઉદ્યમી હોય તો ઘણા આચાર્યોની, ઉપાધ્યાઓની, સ્થવિરોની, તપસ્વીઓની, ગ્લાનોની, શિષ્યોની, કુળની, ગણની, સંઘની, અને સાધર્મિકની વૈયાવૃત્ય કરવામાં પોતાના આત્માને, પરના આત્માને અને બન્નેના આત્માને જોડનારા થાય છે. એટલા માટે કેટલાએક જીવો ઉદ્યમી સારા અને કેટલાએક જીવો આળસુ સારા.

૧૨ "હે ભગવન્! શ્રોત્રેંદ્રિય, ચક્ષુરેંદ્રિય, અને સ્પર્શેંદ્રિયને વશ્ય થએલો જીવ શું (કર્મ) બાંધે છે?" ભગવંતે કહ્યું. "હે જયંતિ! શ્રોત્રેંદ્રિયાદિકને વશ્ય થએલો જીવ સાત આઠ કર્મની પ્રકૃતિનો બંધ કરે, યાવત્ અનંતો કાળ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે. તેવી રીતે ક્રોધને વશ થએલો પણ સમજવો."

ત્યાર પછી શ્રમણોપાસિકા જયંતી શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે આ પ્રકારના અર્થ સાંભળી ધારીને હર્ષ પામી. પછી તે દેવાનંદાની પેઠે દીક્ષા લઈ સર્વ દુઃખનો નાશ કરી મુક્તિએ ગઈ.

॥ ઇતિ જયંતીની કથા ॥

देवकी.

જે જન નિરંતર ચંદ્રમા સમાન ઉજ્વળ શીળનું પાલન કરે છે, તે દેવકીની પેઠે ખ્યાતિ તથા મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

એકદા સમુદ્રવિજય રાજાથી અપમાન પામેલો વસુદેવ પોતે વિદેશ નિકળી પડયો. ત્યાં અનેક દેશને વિષે ઘણી કન્યાઓનાં પાણિગ્રહણ કરતો તે અનુક્રમે મૃત્તિકાવતીનગરીએ ગયો. ત્યાં કંસનો પિતરાઇ કાકો દેવકરાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેને દેવકી નામે પુત્રી વયે વૃદ્ધિ પામતી ચોશઠ કળામાં ચતુર થઇ હતી. વસુદેવને શૌર્ય, વીર્ય અને પરાક્રમવાળો જોઇને દેવકરાજા તેને પોતાની પુત્રી આપવાની ઇચ્છાવાળો થયો. પછી તેણે મહામહોત્સવપૂર્વક વસુદેવને પુત્રી આપી. વિવાહ પછી રાજાએ વસુદેવને એક કોટિ ગાયસહિત દશગોકુળનો નાયક નંદ નામનો ગોવાળ ભેટ તરીકે આપ્યો.

આ વિવાહનો ઉત્સવ ચાલતો હતો, એવામાં કંસનો ન્હાનો ભાઇ જેણે પૂર્વે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી, તે અતિમુક્તક નામે મુનિ ત્યાં પારણાર્થે આવ્યો. તે વખતે કંસની સ્ત્રી જીવયશા અતિ મદ્યપાન કરી ઉન્મત્ત થઇ નૃત્ય કરતી હતી. તે તેને જોઇને કહેવા "ઠીક થયું, હે દેવર! ઠીક થયું! કે તમે આવે અવસરે આવ્યા!! આવો, ઉ-

ઘમ કરો, આપણે નૃત્ય કરીએ. તમારાં આ પાત્ર વિગેરે ઉપકરણ બાજુએ મૂકો, આવો અવસર ફરી ફરી આવતો નથી." ભોજાઇને આમ મદ્યપાનથી ઉન્મત્ત થયેલી જોઇને મુનિએ કહ્યું. "હમણાં વસુદેવે જેની સાથે વિવાહ કર્યો છે, તે (દેવકી) ની કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર ત્હારા પતિ અને પિતાનો વધ કરશે." મુનિનું આવું વચન સાંભળીને જીવયશાનો મદ ઉતરી ગયો. તેણીએ તે વૃત્તાંત ગુપ્ત રીતે કંસને નિવેદન કર્યો. તે ઉપરથી તે વસુદેવની સાથે મથુરા ગયો, ને ત્યાં જઈ તેની સાથે મૈત્રી કરી. અન્યદા કંસે પ્રીતિને લીધે વસુદેવને કહ્યું. "મને આજે એક દેવે કહ્યું છે કે, "આજથી સાત આઠ વર્ષમાં શીઘ્ર ત્હારૂં મૃત્યુ થશે." ત્યારે મેં એને પૂછયું. "એ કેવી રીતે દૂર થાય?" પેલા દેવે મને ઉત્તર આપ્યો. "જો તું વસુદેવની પત્નીના સાત ગર્ભને ત્હારા ઘરમાં ગુપ્ત રીતે ઉછેરે તો, ત્હારૂ મૃત્યુ નહિ થાય." આ ઉપરથી વસુદેવ અને દેવકીએ તેમ કરવાનું અંગિકાર કર્યું. કંસ તો તેણીના ગર્ભને લઈ જઇને ઊંચેથી શિલા ઉપર પછાડતો હતો; પણ જેવો તે ઊંચે ઉછાળતો, તેવો હરિણેગમેષી દેવતા તેમને જીવતા આકાશથી ઝીલી લેતો; ને તેમને બદલે ભદ્દિલપુરના નાગશ્રેષ્ઠીની સ્ત્રી સુળસાના મૃત્યુ પામેલા પુત્રોને ત્યાં મૂકતો. વસુદેવના છએ પુત્રોને એ પ્રમાણે હરિણગમેષી દેવે ઝીલી લઇને એજ નાગશ્રેષ્ઠીને ત્યાં મૂક્યા. તેમનાં નામ.-અનીકયશ, નભસેન, વર્જિતસેન, નિહતારિ, દેવયશ અને શત્રુસેન.

એવામાં દેવકીને સાતમો ગર્ભ સિંહ, સૂર્ય, અગ્નિ, ગજ, ધ્વજ, સરોવર અને વિમાન એવા સાત સ્વપ્ને સૂચિત અવતર્યો, તે વખતે દેવકીએ પોતાના પતિને કહ્યું. "મેં એક પણ પુત્રનુ લાલન પાલન કર્યું નથી, તો હવે આ સાતમો ગર્ભ તો હું નહિં આપું." વસુદેવે કહ્યું. "પણ આપણી પ્રતિજ્ઞાનો આપણાથી ભંગ કેમ થાય?" દેવકીએ કહ્યું. "કોઇ ઉપાયથી એ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરજો." તે સાંભળીને વસુદેવે ગોકુળના નંદ ગોપાળની સ્ત્રી યશોદાનો પુત્ર કંસને સોંપ્યો, અને પોતાના પુત્રને યશોદાને ત્યાં મોકલાવી દીધો. એટલે દેવકી નવનવા ઉત્સવનો મિષ લઇને ત્યા પોતાના પુત્રને જોવા જતી. તે તે ઉત્સવો આજ પણ લોકને વિષે પ્રસિદ્ધ છે. (ઇત્યાદિ શ્રી નેમિચરિત્રમાંથી જાણી લેવું.) એકદા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન પાસે ધર્મ સાંભળીને દેવકીએ સમ્યકત્વમૂળ બારવ્રત ગ્રહણ કર્યાં. અનુક્રમે શુદ્ધ ધર્મ પાળી એ શુદ્ધ શીળવતી દેવકી સ્વર્ગે ગઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્યભવ પામી કર્મ ક્ષય કરીને મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ દેવકીની કથા ॥

દ્રૌપદી.

દ્રૌપદીની પેઠે શુદ્ધ શીળ પાળનારની આપત્તિ નાશ પામે છે, અને દેવતાઓ પણ તેની સાનિધ્ય કરે છે.

પંચાળ દેશનું વિભૂષણ કંપિલપુર નામનું શોભાયમાન નગર છે. ત્યાં દ્રુપદ નામે રાજા ન્યાયથી રાજ્ય કરતો હતો. તેને એક પુત્રી થઇ, તેનો જન્મોત્સવ કરીને તેણે દ્રૌપદી એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે તે વયે વૃદ્ધિ પામી એટલે પિતાએ તેણીને ધર્મ-કર્મ શાસ્ત્રાદિમાં પ્રવીણ કરી. કહ્યું છે કેઃ—જેણે પહેલી અવસ્થામાં વિદ્યા, બીજી અવસ્થામાં ધન, અને ત્રીજી અવસ્થામા ધર્મ નથી ઉપાર્જન કર્યા, તે ચોથી અવસ્થામાં શું કરશે? વળી રૂપ અને યૌવનથી પૂર્ણ તથા વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા પ્રાણીઓ જો વિદ્યારહિત હોય તો નિર્ગંધ એવા કેસુડાની (ખાખરાના પુષ્પની) પેઠે શોભતા નથી.

અન્યદા તેણીને યૌવન પામેલી જોઈ, પરણવાને યોગ્ય ઉમ્મરે પહોંચેલી જાણી. રાજા વર ને શોધવાની ચિંતારૂપ સમુદ્રને વિષે નિમગ્ન થયો. કહ્યું છે કે:—પોતાના ઘરને શોષનારી, પારકા ઘરને મંડન કરનારી, કૂળના કલંકરૂપ, અને કલહના ભવનરૂપ એવી પુત્રી જેને ત્યાં નથી, તે લોક સુખી જાણવા. પછી રાજાએ કહ્યું. "જે રાધાવેધ સાધશે, તે આ મ્હારી પુત્રીને પરણશે." આ ઉપરથી બહુ બહુ દેશોમાં કુંકુમપત્રિકા મોકલાવી યુધિષ્ઠિ રાદિ રાજાઓને તેડાવ્યા. પછી એક ઉંચા સ્તંભ ઉપર સોળ આરાનું ચક્ર મૂકી, તે ઉપર એક પૂતળી મૂકી નીચે (ભૂમિ ઉપર) તેલની ભરેલી એક કડાઇ મૂકી. હવે સૃષ્ટિના સં-હાર માટેજ હાયની! તેમ ફરતા એવા એ ચક્રના ઉપર રહેલા પૂતળીની ડાબી ચક્ષુને, જે કોઇ નીચે રહેલી તેલની કડાઇમાં પડતા પ્રતિબિંબ તરફજ નજર રાખી, તથા મુખ ઉંચે રાખીને તીરવડે વિંધે, તેણે રાધાવેધ સાધ્યો કહેવાય. (રાધા એટલે પૂતળી અને વેધ એટલે વિંધવું.) આ કામ કોઇ પણ રાજા કરી શક્યો નહિં; એટલે અર્જુને ઉભા થઇને પૂતળી વિંધી, ને રાધાવેધ સાધ્યો. તે વખતે દ્રૌપદીએ તેના કંઠને વિષે વરમાળા આરોપી. તે વરમાળા બીજા ચારે ભાઇઓના કંઠને વિષે પણ પડી! તેવારે રાજાએ વિચા ર્યું. "હવે શું કરવું? માળા તો પાંચેના કંઠને વિષે પડી!" એવામાં તો અકસ્માત્ ત્યાં ચારણ શ્રમણ મહાત્મા આવ્યા. તેમને સર્વે રાજાઓ ઉભા થઇને નમ્યા સર્વેએ તેમને ધર્મો પદેશ શ્રવણ કર્યો. ત્યાર પછી દ્રુપદરાજાએ તેમને પૂછ્યું. "આ મ્હારી પુત્રીએ અર્જુન-ના કંઠને વિષે આરોપેલી વરમાળા, બીજા ચારેના કંઠને વિષે કેવી રીતે પડી? હવે કેમ થશે?" તે વખતે મુનિએ, 'દ્રૌપદીને પૂર્વ ભવને વિષે કરેલું કર્મ આવી લાગ્યું' એમ કહ્યું. ને તેની સાથે એમ જણાવ્યું કે, "પૂર્વે ચંપાપુરીને વિષે સોમદેવ, સોમભૂતિ, અને સોમદત્ત નામના ત્રણ બ્રાહ્મણ ભાઇઓ વસતા હતા, તેમને અનુક્રમે નાગશ્રી, રતિ ભૂતિ અને યજ્ઞશ્રી નામની સ્ત્રીઓ હતી. ત્રણે સ્ત્રીઓ પોતપોતાને વારે સર્વ કુટુંબને અર્થે રસોઇ કરતી. એકવાર પોતાને વારે નાગશ્રીએ અતિ ઉત્તમ રસવતી બનાવીને સાથે સ-રસ તુંબડાનું શાક બનાવ્યું; પણ તેણીએ જ્ઞાનથી વિચાર્યું કે, "એ તુંબડીનું શા-તો કડવું હશે, પણ એમાં દ્રવ્યનો વ્યય થયો છે માટે મ્હારાથી એ નાખ્યો કેમ દેવાય?" એમ ધારી એક જૂદા વાસણમાં કાઢી નાંખ્યું; ને બીજું શાક નિપજાવી સર્વ કુટુંબને જમાડયું. એવામાં ત્યાં શ્રીધર્મઘોષ મુનિ આવ્યા હતા, તેમના શિષ્ય ધર્મરુચિ માસખમ ણને પારણે નાગશ્રીને ઘેર ભિક્ષા અર્થે આવ્યા. તેમને યતિની દ્વેષિલી નાગશ્રીએ પેલા રાખી મૂકેલા કડવા તુંબડાનું શાક વહોરાવ્યું; તે લઇને શિષ્ય તો ગુરુ પાસે આવ્યા. ત્યાં તેણે આણેલો તુંબડીનો આહાર જોઇને ગુરુએ કહ્યું. "આ તુંબડી ફળ અતિ કડવું છે, તેથી પ્રાણહારક છે; માટે એને કોઇ નિરવદ્ય સ્થાનને વિષે પરઠવી આવ." ગુરુનો તેવો આદેશ સાંભળીને શિષ્ય ઉદ્યાનને વિષે ગયો; ત્યાં એક બિંદુ ભૂમિ ઉપર પડી ગ-યું, તેથી એકઠી થયેલી હજારો કીડીઓ મરી ગઇ! તે જોઈ ધર્મરુચિ શિષ્યે વિચાર્યું કે, "જો હું આ તુંબડીનું શાક ભૂમિને વિષે પરઠવીશ, તો બહુ જીવની હાની થશે; માટે હુંજ એનું ભક્ષણ કરૂં." એમ વિચારી પોતે તે ખાઇ તેથી ગયો. શુદ્ધ સંયમ. આરાધક પંચપરમેષ્ટીના ધ્યાનમાં પરાયણ મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયો. પા-છળ, 'ધર્મરુચિ બહુ સમય થયો છતાં પાછો ફર્યો નહીં.' એમ જાણી ગુરુએ તેની શોધમાં અન્ય સાધુઓને મોકલ્યા. સાધુઓએ તેનું મૃત્યુ થયેલું જોઈ તેનાં ઉપકરણ ગુરુ પાસે આણ્યાં. ગુરૂએ જ્ઞાનબળથી જોયું કે, તે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયો છે. તે વાત એમણે બીજા સાધુઓને પણ જણાવી કે, "ધર્મરુચિ મૃત્યુ પામ્યો છે, પણ એનો ભાગ્ય શાળી જીવ જીવયત્નાને લીધે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને ગયો છે." પછી નાગશ્રી પોતાનું કરેલું દુષ્કાર્ય આલોચ્યા વિના મૃત્યુ પામીને છઠ્ઠી નરકે ગઇ, ત્યાંથી તે મત્સ્ય થઇ. ત્યાં

થી વળી સાતમી નરકે ગઇ. ફરી મત્સ્ય થઇ. વળી નરકમાં ગઇ. એમ સાત સાત વાર નરકગમન અને મત્સ્યના ભવ થયા. એમ બહુ ભ્રમણ કરીને ગિરિનદી ન્યાયે અંતે નાગશ્રીનો જીવ ચંપાનગરીને વિષે સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીની સુભદ્રા નામે પત્નીની કુક્ષિએ અવતર્યો. સમય થયે સુભદ્રાએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. માત પિતાએ સુકુમારિકા એવું નામ આપ્યું. વય વૃદ્ધિ પામે તેજ નગરના જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીના સાગર નામના પુત્ર વેરે તેણીને પરણાવી. સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીએ તે જમાઇને પોતાને ઘેર રાખ્યો.

એકદા રાત્રીને વિષે સાગર, સુકુમારિકા સાથે શય્યામાં સૂતો હતો, તેવામાં તેને તેણીના શરીરનો સ્પર્શ ખેરના અંગારા સમાન જણાયો! તેથી તે વિરાગી થઇ તેણીને સૂતી મૂકી પોતાને ઘેર જતો રહ્યો સાગરને ગયો જાણીને પ્રભાતે સુકુમારિકા અત્યંત રુદન કરવા લાગી કે, "આજે મ્હારા પતિ મને ત્યજી ગયા છે." જ્યારે માત પિતાએ પુત્રીના રુદનનું કારણ દાસી મારફતે જાણ્યું, ત્યારે તેમણે આવીને કહ્યું. "હે પુત્રી! રુદન ન કર. રાજા કે રંક, કોઈ કર્મના બંધથી છૂટતું નથી. તેં પૂર્વભવને વિષે કોઇનો પણ વિયોગ કરાવ્યો હશે, તેથી આજ ત્હારે એમ થયું છે." પછી સાગરદત્તે જઇને જિનદત્તને કહ્યું કે, "તમારો પુત્ર મ્હારી પુત્રીને પરણીને જતો રહ્યો છે, માટે તમે એને કહો." તે ઉપરથી શ્રેષ્ઠીએ પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે, "હે પુત્ર! પુરુષે જે નારી અંગિકાર કરી હોય, તે તેનાથી ત્યજાય નહીં; તો ત્હારા જેના કુલીનથી તો નજ ત્યજાય. ત્યારે તેં આ શ્રેષ્ઠીપુત્રીને કેમ ત્યજી દીધી? સુગુણ હોય કે નિર્ગુણ હોય, પણ જે એક વાર અંગિકાર કર્યું એટલે તે મૂકાયજ નહિં. કારણ કે, શિવ કલંકયુક્ત અને કુટિલ એવા પણ ચંદ્રમાને એકવાર અંગિકાર કર્યા પછી ત્યજતા નથી. માટે હે પુત્ર! આ ત્હારી મનોહર પ્રિયાને શીઘ્ર અંગિકાર કર. હિતવાંછક જનો માત પિતાના વચનને સારી રીતે પાળે છે."

તે સાંભળીને સાગરે પોતાના પિતા પ્રત્યે કહ્યું. "હે તાત! કહો તો જ્વળતી અગ્નિને વિષે પ્રવેશ કરૂં, કહો તો જળસાગરમાં જઇને પડું; પણ એ દુઃખદાયક સ્ત્રીને હું નહિં અંગિકાર કરૂં. એ સ્ત્રીના શરીરનો સ્પર્શ અંગારાતુલ્ય છે, માટે તેણીની પાસે ક્ષણ વાર હું રહી શકતો નથી." એ સાંભળીને સાગરદત્ત પોતાની પુત્રી પાસે આવી કહેવા લાગ્યો. "હે પુત્રી! સાગર તને મનથી પણ ચિંતવતો નથી, તો વાત તો ક્યાંથીજ કરે? માટે અન્ય ભર્તારને વર. હું ત્હારે માટે ઉત્તમ, કુલીન, વિનીત અને હિતકારક સ્વામી લાવીશ. એ વાતમાં ત્હારે દુઃખ ધરવું નહીં."

પછી સાગરદત્તે નિર્ધન પુરુષોને પોતાની પુત્રીના પાણિગ્રહણને અર્થે આણ્યા, પરંતુ તે સર્વે તેણીને સૂની મૂકીને નાશી ગયા! છેવટ સાગરદત્ત ભિક્ષા માગતા એક રંક ભિખારીને પોતાને ઘેર લઇ આવ્યા. તેની ભિક્ષા માગવાની ખોપરી મૂકી દેવરાવી સુવાસિત જળથી સ્નાન કરાવી નાના પ્રકારનાં આભૂષણ પહેરાવી, તેને પોતાની પુત્રી આપી. આ રંક પુરુષને પણ તે સુકુમારિકાનું શરીર અંગારસમાન લાગ્યું; તેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો. "શું આ અંગારાની સગડીસમાન દેખાતી સ્ત્રી રાક્ષસી હશે?" એમ વિચારી તે પણ સાગરની પેઠે તેણીને ત્યજી ગયો, અને ફરી તેણે ખોપરી ગ્રહણ કરી. તે ઉપરથી શેઠે પૂછ્યું. "અરે! તું કેમ મ્હારી પુત્રીને ત્યજીને જતો રહે છે?" પેલાએ ઉત્તર આપ્યો. "અગ્નિપ્રવેશ સારો, પણ તમારી પુત્રીનો સ્પર્શ સારો નથી." આમ થવાથી તો શેઠની પુત્રી પૂર્વની પેઠે રુદન કરવા લાગી, તે જોઇ તેનો પિતા ત્યાં આવી કહેવા લાગ્યો. "પૂર્વે કરેલાં કર્મ છૂટતાં નથી. કારણ કે, જો. પૂર્વ કર્મના વિપાકથી સૂર્યને આકાશને વિષે ભ્રમણ કરવું પડે છે: ગુણી જનને પણ ભિક્ષાર્થે ભટકયા કરવું પડે છે, અને કોઇ પ્રદ્ય

તો મૂર્ખ છતાં સંપત્તિ ભોગવે છે. કહ્યું છે કે:—કોઇએ તો પર્વતના શિખર ઉપર ચઢે, સમુદ્રને ઉલ્લંઘી જાઓ, અથવા પાતાળને વિષે પ્રવેશ કરો, પણ વિધિએ લખી મૂકેલી અક્ષરમાળા ફળવાનીજ. માટે હે પુત્રી! તું ત્હારા પૂર્વનાં કર્મના છેદનને અર્થે દાન આપ, તપશ્ચર્યા કર, અને આત્માને શાંત કરીને રહે.” પિતાનાં આવાં વચન સાંભળીને સંતોષનો અંગિકાર કરી સુકુમારિકા જૈનધર્મ કરવા લાગી. તેણીને ત્યાં એકદા કોઇ સાધ્વી ગોચરી માટે આવી, તેણીને તેણીએ શુદ્ધ અન્ન પાનથી ભાવસહિત પ્રતિલાભીને તેણીનીજ પાસે તેણીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી પોતાનાં પૂર્વનાં ઉપાર્જેલાં દૃઢ કર્મનો છેદવાને માટે દુષ્કર તપ આદર્યા.

એકદા તે પોતાની ગુરુણી પ્રત્યે કહેવા લાગી. “મેં પૂર્વે સંસારને વિષે બહુ દૃઢ કર્મબંધ કર્યા છે, માટે મ્હારી એવી ઇચ્છા છે કે, મનુષ્યરહિત વનને વિષે જઇને છઠ્ઠ અઠ્ઠમ આદિ તપ કરી સૂર્ય સામીજ પ્રગટ દૃષ્ટિ રાખી એકાગ્ર મનથી આતાપના લઉં.” તે સાંભળીને પ્રવર્તિનીએ કહ્યું. “હે વત્સે! બહાર ઉદ્યાનને વિષે જઇને આતાપના લેવી એ સાધ્વીને લેશ પણ યુક્ત નથી.” સુકુમારિકા બોલી. “એમ છે તોપણ હું તો બહાર ઉદ્યાનમાં જઇને આતાપના લઇશ; માટે આદેશ આપો.” એમ આગ્રહ કરી આદેશ મેળવી સુકુમારિકા બહારના ઉદ્યાનમાં ગઇ, ત્યાં આતાપના લેતાં સાત આઠ દિવસો થયા; એવામાં ત્યાં કોઇ એક વેશ્યા અકસ્માત્ આવી. તે વેશ્યા એક પુરુષના ખોળામાં સૂતી હતી, એક બીજો પુરુષ તેણીના મસ્તક ઉપર પુષ્પની વેણી બાંધવા લાગ્યો, ત્રીજો પુરુષ વળી તેણીને પંખાવડે પવન ઢોળવા લાગ્યો, ચોથો પુરુષ તેણીના મસ્તક ઉપર છત્ર ધરી રહ્યો, અને પાંચમો તેણીના શરીરનો થાક ઉતારવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે પાંચ પુરુષોથી સેવાતી ગણિકાને જોઇને સુકુમારિકાએ વિચાર્યું. “અહો! આ સ્ત્રીને ધન્ય છે કે, પાંચ પાંચ પુરુષો તો એની સેવા કરે છે! અને મને તો આજ ભવમાં ફરી ફરી પતીએ ત્યજી દીધી છે.” આમ વિચારી સુકુમારિકાએ એવું નિયાણું કર્યું કે, “જો મેં આદરેલા તપનું કંઇપણ ફળ થવાનું હોય તો, મને પણ એનીજ પેઠે પાંચ ભર્તાર મળજો.” બીજી સાધ્વીઓએ એને એવું નિયાણું કરતાં વારી, પણ એ રહી નહીં! તેથી તેણીને જુદા ઉપાશ્રયમાં રાખી. અનુક્રમે આઠ માસપર્યંત સંલેખના કરી અંતે સૌધર્મ દેવલોકને વિષે નવ પલ્યોપમની આયુષ્યવાળી દેવી ઉત્પન્ન થઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને તે આ કાંપિલપુરને વિષે દ્રુપદરાજાની પુત્રીપણે અવતરી. અહિં તેણીએ અર્જુનના કંઠમાં આરોપેલી વરમાળા સાથે પાંડવોના કંઠને વિષે પડી, એ તેણીએ કરેલા નિયાણાને લીધેજ. એ પ્રમાણે એના કર્મનો ઉદય થયો. કર્મની આગળ કોઇ છૂટી શકતું નથી. કહ્યું છે કે:—પુરુષ ગમે તેવો બુદ્ધિશાળી હોય, પણ તેના કર્મથી પ્રેરાયો હોય ત્યાં તે શું કરી શકે? કારણ કે, પ્રાયે મનુષ્યોની બુદ્ધિ તેના કર્મને અનુસરનારી હોય છે. પૂર્વ જન્મને વિષે શુભ જે કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. તે દેવ કે દૈત્ય પણ અન્યથા કરી શકતા નથી.”

દ્રૌપદીના પૂર્વભવનું આવું વૃત્તાંત શ્રવણ કરીને ઘણા માણસોએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો. હવે પાંચે પાંડવો દ્રૌપદીને પોતપોતાને વારે ભોગવવા લાગ્યા. જે દિવસે એકનો વારો હોય તે દિવસે બીજા પાસે તે જાય નહીં. એકદા દ્રૌપદી પોતાના અંતઃપુરને વિષે [illegible] સહિત [illegible]ને વિષે પોતાનું અંગ જોતી હતી, તેવામાં ત્યાં અકસ્માત્ [illegible] આરીસામાં પોતાનું શરીર ફરી ફરી નિહાળતી [illegible] તેમને [illegible] પણ આવ્યા જાણ્યા નહીં; એટલે નારદ કોપસહિત [illegible] અમરકંકા નગરીએ ગયા. ત્યાં પદ્મોત્તરરાજા [illegible] એટલે તે રાજાએ વિનયપૂર્વક ઉભા થઇને પાંચ

અભિગમન સાચવીને તેને વંદન કર્યું. પછી પૂછ્યું કે, "હે ઋષિશ્વર! આપ ક્યાં ગયા હતા? અને અહિં આવવાનું શું કારણ છે?" નારદે ઉત્તર આપ્યો. "હું હસ્તિનાગપુર ગયો હતો, ત્યાં પાંડવોના અંતઃપુરને વિષે મેં દ્રૌપદીને જોઈ, તેવી એક પણ સ્ત્રી ત્હારા અંતઃપુરને વિષે નથી." એ ઉપરથી પદ્મોતરરાજાએ તેણીને લાવવાને,એક દેવને આરાધ્યો, તે દેવે દ્રૌપદીને તેની પાસે આણી. તેવારે તેણીને તે કહેવા લાગ્યો. "હે દ્રૌપદી! તું મ્હારી સાથે ભોગ ભોગવ, આ રાજ્ય ત્હારૂં છે, આ પટ્ટકુળાદિ પણ ત્હારાં છે, તે તું અંગિકાર કર. તું મ્હારી સર્વ પત્નીઓમાં મુખ્ય છે, હું મ્હારૂં કામ તને પૂછીને કરીશ." આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રકારે તે રાજાએ દ્રૌપદીનું શીળ ખંડન કરવાને યત્ન કર્યો, પણ તેથી તેણીના અંતઃકરણને વિષે લેશમાત્ર વિકાર થયો નહીં. તે તો પંચપરમેષ્ટીના ધ્યાનને વિષેજ લીન રહી, ને છઠ્ઠ અઠ્ઠમ આદિ તપ કરવા લાગી.

અહિં પાછળ દ્રૌપદીનું હરણ થયું જાણી પાંચે પાંડવો કૃષ્ણ પાસે ગયા, ને તેને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. તે સાંભળી કૃષ્ણે કહ્યું. "દ્રૌપદીને કોણ હરી ગયું છે? તે હમણાં જણાતું નથી." એવામાં તો નારદ પોતે ત્યાં આવ્યા. તેને કૃષ્ણે પૂછ્યું. "હે નારદ ઋષિ? તમે ક્યાંય દ્રૌપદીને દીઠી?" નારદે ઉત્તર આપ્યો. "ધાતકીખંડની અમરકંકા નામની નગરીના રાજા પદ્મોત્તરના અંતપુરને વિષે મેં એક દ્રૌપદી જેવી સ્ત્રી જોઇ છે." તે સાંભળી શ્રી કૃષ્ણે સુસ્થિત દેવને આરાધ્યો; પછી છએ જણ રથમાં બેશીને અમરકંકા નગરીની બહારના ભાગમાં પહોચ્યા. ત્યાં કૃષ્ણ શિવાય પાંચ પાંડવોએ એ રાજા પદ્મોત્તરની સાથે યુદ્ધ કર્યું, પણ તેમાં તેઓ હાર્યા; એટલે કૃષ્ણે રણસંગ્રામને વિષે આવી જય મેળવ્યો. પદ્મોત્તર રાજા ગઢમાં પેશી ગયો, ને કિલ્લાનાં દ્વાર દૃઢ રીતે બંધ કરાવ્યાં; એટલે કૃષ્ણે કિલ્લા ઉપર ચઢીને નરસિંહરૂપ ધારણ કરી પૃથ્વિને એવી રીતે કંપાવી કે નગરવાસિઓનાં ઘર પણ પડી ગયાં! તેથી ભય પામીને પદ્મોત્તર કૃષ્ણ પાસે આવી નમ્યો, ને તેના ચરણમાં પડીને ક્ષમા માગી કહેવા લાગ્યો. "મેં પ્રથમ એ મૂર્ખતા કરી કે, દ્રૌપદીનું હરણ કર્યું, અને બીજી એ કે આપની સાથે સંગ્રામ કર્યો. હવે મ્હારા ઉપર કૃપા કરી દ્રૌપદીને અંગિકાર કરો. ઉત્તમ પુરુષોને ત્યાં સુધી કોપ રહે છે કે, જ્યાં સુધી સામો માણસ આવીને નમતો નથી. પણ હું તો હવે તમને નમું છું."

એ સાંભળી કૃષ્ણે પોતાનું મૂળરૂપ કર્યું. પછી પદ્મોત્તર રાજા શ્રીકૃષ્ણને નગરને વિષે લઇ ગયો, ને ત્યાં ભોજનદાન આદિથી તેની ભક્તિ કરી, અંતઃપુરને વિષેથી દ્રૌપદીને આણીને તેને સોંપી; એટલે એ મહાસતીને લઇને કૃષ્ણ પાછા વળ્યા. એ વખતે ધાતકીખંડના જિનેશ્વર પાસે ત્યાંનાજ વાસુદેવે સાંભળ્યું કે, "જંબુદ્વીપનો વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ અહિં આવ્યો છે." તે ઉપરથી એ સમુદ્રને કાંઠે એને મળવા ગયો. ત્યાં બન્ને વાસુદેવે શંખ પૂર્યો. પછી સર્વ સમુદ્ર ઉતરીને ગંગાતટે આવ્યા. ત્યાં પહેલા પાંડવો નાવમાં બેશીને નદી ઉતર્યા; પછી તેમણે કૃષ્ણના બળની પરીક્ષા કરવાને એ નાવને પાછી ન મોકલી; પરંતુ કૃષ્ણ તો ભુજાવડે નદી ઉતરીને પાંડવો પાસે આવ્યા, ને તેમના ઉપર કોપાયમાન થઇ તેણે તેમનું રાજ્ય લઇ લીધું. ફક્ત દક્ષિણ મથુરા આપ્યું. પછી કુંતી હર્ષ પામી દ્રૌપદીને લઈ ઘેર ગઇ, ને ત્યાં પુન્ય દાન કર્યાં. શ્રીકૃષ્ણ પણ દ્વારિકા ગયા. એકદા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન્ મથુરાને વિષે આવી સમવસર્યા, એટલે કુંતી પાંચે પુત્રો તથા દ્રૌપદીને લઇને તેમને વંદન કરવા ગઇ. ત્યાં પ્રભુએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "આ લોકને વિષે મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, ઉત્તમ જાતિ, સારૂં કુળ, સારૂં રૂપ, નિરોગીપણું, લાંબુ આયુષ્ય, સારી બુદ્ધિ, શાસ્ત્રનું શ્રવણ, અને શુદ્ધ સંયમ, એ સર્વ પામવાં દુર્લભ છે." ઇત્યાદિ ઉપદેશ સાંભળીને એ સાતે જણાએ સમકિતમૂળ બારવ્રત ગ્રહણ કર્યાં.

અનુક્રમે પાંચે પાંડવોએ પોતપોતાના પુત્રને રાજ સોંપ્યું, ને કુંતી તથા દ્રૌપદીસહિત ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી દ્રૌપદી નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. અનુક્રમે એકદા તે શત્રુંજય તીર્થે ગઇ, ત્યાં પણ બહુ તપ કરતી આયુષ્ય ક્ષય થયે પાંચમે દેવલોકે ગઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને અનુક્રમે તે થોડા ભવમાં મોક્ષ પામશે.

॥ ઇતિ દ્રૌપદીની કથા ॥

ધારિણી.

આ કથા ચંદનબાળાની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

બીજી ધારિણી.

ઉત્તમ પ્રકારે શીળ પાળવામાં તત્પર અને સદ્ધાર્મિક જીવો, ધારિણીની પેઠે આ લોક તેમ પરલોકને વિષે સુખ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઉજ્જયિની નગરીને વિષે ચંડપ્રદ્યોતનરાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. એ રાજાને પરસ્પર પ્રીતિવાળા એવા બે સહોદર (ભાઇ) હતા. એકનું નામ ગોપાળ અને બીજાનું નામ પાલક. એકદા ત્યાં શ્રી ધર્મઘોષસૂરિ આવ્યા, તેમની પાસે ગોપાળ ધર્મ શ્રવણ કરવા ગયો. ત્યાં તેણે એવો ઉપદેશ સાંભળ્યો કે, "કર્મરૂપ જળના તરંગોથી ધસાએલા પ્રાણીઓ આ સંસાર સમુદ્રમાં એકઠા થાય છે, અને જૂદા પડે છે; તેથી કોણ કોના બાંધવ છે ? વળી ઋતુ જાય છે તેજ પાછી વારાફરતી આવે છે. ચંદ્રમા અસ્ત પામે છે, પણ તેનો પાછો ઉદય થાય છે; પરંતુ નદીનું જળ અને માણસનું જીવિત ગયું પાછું આવતું નથી." તે ઉપરથી ગોપાળે પ્રવ્રજ્યા લીધી. હવે પાલકને દંતિવર્દ્ધન અને રાષ્ટ્રવર્દ્ધન નામના બે પુત્રો હતા. બન્ને ધર્મ કર્મશાસ્ત્ર ભણના હતા. કહ્યું છે કે:—રૂપ યૌવને સંપન્ન અને ઉંચા કૂળમાં જન્મેલા છતાં વિદ્યાવિહીન જનો સુગંધરહિત કેસુડાના પુષ્પની પેઠે શોભતા નથી. વળી પંડિતાઇ અને રાજાપણું કદાપિ સમાન હોતાં નથી; કારણ કે, રાજા ફક્ત પોતાના દેશને વિષે પૂજાય છે અને વિદ્વાન તો સર્વ ઠેકાણે પૂજાય છે. અનુક્રમે તે બન્ને પુત્રોને રાજપુત્રીઓ પરણાવી. એકદા પાલકે આ સંસારને અસાર જાણી તથા સર્વ સુખને ક્ષણભંગુર માની, દંતિવર્દ્ધનને રાજ્ય અને રાષ્ટ્રવર્દ્ધનને યુવરાજ પદવી આપી સંયમ ગ્રહણ કર્યો. કહ્યું છે કે:—જેટલા સમયમાં ચક્રવર્તિ પોતાની વિસ્તારયુક્ત ઋદ્ધિને ત્યજે છે, તેટલા સમયમાં કોઇ દુર્બુદ્ધિ ભિક્ષુક પોતાના ખપ્પરને છાંડી શકતો નથી.

હવે રાષ્ટ્રવર્દ્ધનની સ્ત્રી ધારિણી ઉત્તમ શીળગુણવડે શોભતી હતી. તેણીને અવંતીસેન નામનો પુત્ર થયો. એકદા એમ બન્યું કે, ધારિણીને અપ્સરાસમાન રૂપવતી દેખીને રાજા દંતિવર્દ્ધને દૂતી મારફત કહેવરાવ્યું કે, "તું મ્હારી પત્ની થા." ત્યારે તેણીએ સામું કહેવરાવ્યું કે, "શું એ રાજા થઇને એમ કહેવરાવતાં લજ્જા પામતો નથી ? એક તો હું એના ન્હાના ભાઈની પત્ની છું, વળી પરસ્ત્રીગમનથી પણ પુરુષ નરકને વિષે પડે છે; કારણ કે, પોતાના પરાક્રમથી વિશ્વને જીતનાર એવો રાવણ પરસ્ત્રી સાથે રમવાની ઇચ્છાથી પોતાના કૂળનો ક્ષય કરીને નરકે ગયો છે. કહ્યું છે કે:—જેઓ પરસ્ત્રીના રૂપને જોઇને ધીર એવા વૃષભની પેઠે પૃથ્વિ સામું જોઇને ચાલે છે, તે પુરુષો કોને વંદન કરવાયોગ્ય નથી ? અર્થાત્ સર્વને વંદન કરવાયોગ્ય છે. વળી જેઓ અકાર્યને વિષે આળસુ, પ્રાણીનો વધ કરવામાં પાંગળા, પારકી વાત કરવામાં બ્હેરા, અને પરસ્ત્રી

ને જોવામાં આંધળા હોય છે, તેવા પુરુષો જગત્‌માં ધન્ય છે. વળી દેવ, દાનવ, ગંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, અને કિન્નર દેવતાઓ દુષ્કરકારક એવા બ્રહ્મચારીઓને નમસ્કાર કરે છે." ધારિણીએ એવું કહેવરાવ્યું, તે સાંભળી રાજા ગુપ્ત મને ચિંતવવા લાગ્યો.

"જ્યાંસુધી ભાઈ જીવતો છે, ત્યાંસુધી એ મને અંગિકાર નહિ કરે; માટે પ્રથમ હું એનોજ ઘાત કરૂં. એટલે પછી હું એને મેળવી શકીશ." એમ વિચારી એકદા અવસર મેળવી ધારિણીને મેળવવાની ઇચ્છાથી તેણે ભાઈનો ઘાત કર્યો! મ્હોટા ભાઈએ પોતાના પતિનો ઘાત કર્યો જાણીને ધારિણી શીળ રક્ષાને અર્થે શીઘ્ર કૌશાંબીનગરીએ જતી રહી. ત્યાં તેણીને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી પોતાને ગર્ભ રહ્યો હતો એ વાત કોઇને નહિં જણાવીને તેણીએ સાધ્વી પાસે દીક્ષા લીધી. પણ અવસરે ગર્ભ જણાયો, એટલે ગુરુણી તેણીને હાક મારીને પૂછવા લાગી. "અરે ધારિણી! તેં આ શું કર્યું?" ધારિણી બોલી. મેં દીક્ષા લેતી વખતે વિચાર્યું કે, જો હું ગર્ભની વાત આગળથી કહીશ, તો મને દીક્ષા નહિં આપે. માટે એ વાત પ્રથમથી કહી નહિં."

હવે અનુક્રમે યોગ્ય વખતે ધારિણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રને નામયુક્ત મુદ્રા તથા આભરણોથી અલંકૃત કરીને રાજાના મહેલના આંગણામાં તે મૂકી આવી. ક્ષણમાં ત્યાંથી જતા અવંતીસેનરાજાએ એ બાળકને જોયો; એટલે તેને પોતે લીધો. પછી તેણે તેને ઘેર લાવી પુત્રપણે સ્થાપી મહા ઉત્સવપૂર્વક તેનું મણિપ્રભ એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે રાજા પરલોક ગયો, એટલે પ્રધાનોએ મળીને મણિપ્રભને રાજ્યાભિષેક કર્યો.

એવામાં પાછળ દંતિવર્દ્ધનને ભાઇને હણવાથી બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો, તેથી તેણે પોતાને સંતતિ ન હોવાથી ધારિણાનાજ પુત્ર અવંતિસેનને રાજ્ય સોંપી ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. તે અવંતિસેન બળવાન્ થઈ મણિપ્રભ પાસે દંડ માગવા લાગ્યો; પણ દંડ ન મળવાથી તેણે પોતાના સર્વ સૈન્યસહિત આવીને કૌશાંબીને ઘેરો ઘાલ્યો. તે વખતે તેમની માતા સાધ્વીએ ત્યાં આવીને સર્વ સ્વરૂપ કહ્યું, ને તેમને યુદ્ધથી નિવાર્યા, એટલે તે બન્ને ભાઇઓ પરસ્પર મળ્યા ને પ્રીતિવાળા થયા. પછી બન્ને ઉજ્જયિની ભણી ગયા. તેમની માતા સાધ્વીએ ત્યા તેમને ધર્મોપદેશ આપ્યો કે, "ધર્મથી ઉચ્ચકુળને વિષે જન્મ, પાંચે ઇંદ્રિઓએ પૂર્ણ શરીર, સૌભાગ્ય, આયુષ્ય, બળ, નિર્મળ યશ, વિદ્યા, અને અર્થ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી મહા ભયંકર અટવીને વિષે પણ ધર્મજ રક્ષણ કરે છે. એ ધર્મની સમ્યક પ્રકારે ઉપાસના કરવાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે." માતાનો આવો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને બન્ને ભાઇઓએ સમ્યક્ત્વમૂલ બારવ્રત અંગિકાર કર્યાં, ને તેઓ જિનેંદ્રનો ધર્મ પાળવા લાગ્યા. ધારિણી પણ ચિરકાળપર્યંત ચારિત્ર પાળીને સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે ગઈ.

॥ ઇતિ બીજી ધારિણીની કથા ॥

કળાવતી.

દેવતાઓ પણ શુદ્ધ શીળ પાળનારનું શંખ ભૂપતિની પ્રિયા કલાવતીની પેઠે સાન્નિધ્યપણું કરે છે.

આ જંબૂદ્વીપને વિષે મંગળાદેશના ભૂષણરૂપ શંખપુર નામના નગરમાં પ્રજાનુકૂળ શ્રીમાન્ શંખરાજા રાજ્ય કરતો હતો. એકદા તે સભાને વિષે સિંહાસન ઉપર વિરાજમાન થયો હતો, એવામાં ગજશ્રેષ્ઠીના પુત્ર દત્તે આવીને તેને નમન કર્યું. તેને રાજાએ કહ્યું. "હે દત્ત! પૃથ્વિઉપર ફરતાં ફરતાં તેં કંઇ કૌતુક જોયું હોય તો કહે." ત્યારે તે દત્ત બોલ્યો,

"હે દેવ! હું વ્યાપારાર્થે દેવશાળપુરનગરને વિષે ગયો હતો. કારણ કે, અમારી લક્ષ્મી વાણિજ્યરૂપી મહાસાગરમાંજ વૃદ્ધિ પામે છે."

હવે તે નગરમાં મેં જે કૌતુક જોયું, તેનું સ્વરૂપ હું કહી શકતો નથી." એમ કહી દત્તે રાજાને એક પાટી બતાવી. તે પાટીમાં આળેખેલી કોઇ સ્ત્રીની છબિ જોઇને તેણે તો એમજ ધાર્યું કે, 'એ છબિ કોઇ દેવાંગનાની છે' પણ દત્ત હસીને બોલ્યો. "હે રાજન્! એ દેવી નથી, પણ માનુષી છે." રાજાએ પૂછ્યું. "એ કોની પુત્રી છે?" દત્તે કહ્યું. "દેવશાળનગરને વિષે વિજયસેનરાજાને શ્રીમતી નામની પ્રિયા છે, તેણીની પુત્રી આ કલાવતી છે. તે રૂપ લાવણ્યમાં દેવકુમારીનો પણ પરાભવ કરે તેવી છે; કારણ કે, તેણીને વિધાતાએ સૌથી પહેલી સરજી લાગે છે. હવે જ્યારે તે સર્વ ધર્મકળામાં કુશળ થઇ છે, ત્યારે વિવાહયોગ્ય જાણીને તેનો પિતા વિવાહ કરવાની ચિંતારૂપ સાગરમાં પડ્યો છે. વળી એક વખતે તે પુત્રીએ પોતેજ તેના પિતાને એમ જણાવ્યું કે, "જે મ્હારા ચાર પ્રશ્ન પૂરશે, તેનેજ હું વરીશ." ત્યારે તો તેને એથી પણ વધારે ચિંતા થઇ છે. પરંતુ પુત્રીના વિવાહાર્થે તેણે હવે સ્વયંવરમંડપ રચાવ્યો છે. આજથી બે માસ પછી ચૈત્રશુદિ એકાદશીએ લગ્ન છે. વળી તે કલાવતી જૈનધર્મને વિષે કુશળ છે, એમ મેં ત્યાં વ્યાપારાર્થે રહેતાં જાણ્યું છે. એકદા તે વિજયસેનરાજાના પુત્ર જયસેનને સર્પ ડસ્યો, તેને મેં જીવાડ્યો, તેથી રાજા બહુ હર્ષ પામ્યો, અને પોતાના પુત્રને સુખાસને બેસારી ઘેર લઇ ગયો. વળી તે વખતે તેણે મારો સુવસ્ત્ર આભરણ આદિથી સત્કાર કર્યો. એકદા તેણે મને પોતાની સભા સમક્ષ કહ્યું કે, "જેવો તેં ત્હારા ભાઇ જયસેન ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, તેવી રીતે ત્હારી બ્હેન કલાવતીને યોગ્ય સ્વામી શોધી આપી તેણીના ઉપર ઉપકાર કર, અને મને આ ચિંતાસમુદ્રથી પાર ઉતાર. (દત્ત શંખરાજાને કહે છે) "હે રાજન્! તે વખતે મેં કન્યા તમારે યોગ્ય જાણીને તેનું ચિત્ર આ પાટીમાં આળેખાવીને તે હું અહિં લાવ્યો છું. એ તો માત્ર તેણીની ચિત્રેલી છબિ આપને બતાવવાને લાવ્યો છું; પરંતુ તેણીનું સૌંદર્ય જેવું છે તેવું તો દેવ પણ કહી શકે એમ નથી."

સૂર્યના પ્રતિબિંબને વિષે જેવી પ્રભા દેખાય છે, તેવીજ તે ચિત્રપટને વિષે છબિની પ્રભાને જોઇને શંખરાજા ક્ષણ વાર ચક્ષુ મીંચીને મસ્તક ધૂણાવી દત્તપ્રત્યે મધુર સ્વરે કહેવા લાગ્યો, પણ કહેતાં કહેતાં ખેદ પામ્યો. એટલે દત્તે કહ્યું. "હે રાજન્! ખિન્ન ન થાઓ. શકુનને પ્રભાવે એ કળાવતી અવશ્ય તમારી પત્ની થશે; પરંતુ શીઘ્ર સરસ્વતી દેવીનું આરાધન કરો, કે જેથી તમારાથી તેણીના ચારે પ્રશ્નનો નિર્ણય થઈ શકે." એ ઉપરથી શંખ રાજાએ બ્રહ્મચર્યપાલન આદિથી સરસ્વતી દેવીને એવી રીતે સંતુષ્ટ કરી કે, તે પ્રત્યક્ષ થઇને બોલી. "હે રાજન્! ત્હારા હસ્તકમળના યોગથી પૂતળી પણ કલાવતીના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરશે." તે સાંભળી દેવીને નમીને તેણે તેનાં વચન ગ્રહણ કર્યાં. ત્યાર પછી તે દેવી અંતર્ધ્યાન થઈ.

હવે કૃત કૃત્ય થયેલો રાજા દત્તને સાથે લઇને ઝટ દેવશાળ નગર ભણી ચાલ્યો. તેને આવતો સાભળીને વિજયસેન રાજાએ પોતાના પુત્ર જયસેનને સામો મોકલ્યો. પછી જ્યારે બન્ને રાજા મળ્યા, ત્યારે શંખ રાજાને મહોત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. હવે સર્વ રાજાઓ સ્વયંવર મંડપને વિષે આવીને મંચ ઉપર બેઠા. ત્યાં શંખરાજા પણ આવીને બેઠો; એટલે મસ્તકે છત્ર ધારણ થયેલું છે એવી કળાવતી, સુખાસનમાં બેશીને સખીઓના પરિવારસહિત ત્યાં આવી. આવીને પ્રતિહારીના મુખથી તેણીએ જૂદી જૂદી ચાર સમસ્યાઓ પૂછી. તે આ પ્રમાણે:—"દેવ કોણ? ગુરુ કોણ? તત્વ શું? અને સત્વ કોને કહેવું?" એ ચાર પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપનાર કળાવતીના હસ્તમાં રહે

લી વરમાળાને યોગ્ય થશે." તે સાંભળી સર્વ ભૂપતિઓ પોતપોતાની બુદ્ધિને અનુસારે તેનો ઉત્તર આપવા લાગ્યા; પણ અરિહંતની પરમભક્ત એવી કલાવતીએ એકે માન્ય રાખ્યો નહીં. ત્યારે શંખ નૃપતિ બોલ્યો. "આ સ્તંભ ઉપર રહેલી પૂતળી એના ચારે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશે." એમ કહી સ્તંભ ઉપર રહેલી પૂતળીના મસ્તક ઉપર પોતાનો હસ્તકમળ મૂક્યો, એટલે એ પૂતળી બોલી. "હું એ પ્રશ્નોનો પ્રત્યુત્તર આપું છું, તે સાંભળો. વીતરાગ એ પરમ દેવ છે, મહાવ્રત ધારણ કરનાર એજ ગુરુ, સર્વ જીવ ઉપર દયા રાખવી એજ તત્વ સમજવું, અને ઇંદ્રિયો ઉપર નિગ્રહ રાખવો એને સત્વ કહેવું." એ સાંભળી પ્રમોદ પામી પોતાની મનકામના પૂર્ણ થઇ માની કળાવતીએ શ્રી શંખ ભૂપતિના કંઠને વિષે વરમાળા આરોપી. તે વખતે અન્ય રાજાઓ મહા પરાક્રમી હોવાથી દ્વેષ કરવા લાગ્યા, પણ કળાવતીના શીળ પ્રભાવથી શંખભૂપતિને કંઈ કરી શક્યા નહી. પછી શીઘ્ર વિવાહમહોત્સવ કર્યો; તેમાં રાજાએ પુત્રીના સ્વામી પોતાના જમાઇને કન્યાદાનમાં બહુ ઉત્તમ અશ્વ, હસ્તી, ઇત્યાદિ આપ્યા. પછી શ્વસુર વર્ગની આજ્ઞા લઈ શંખભૂપતિ કલાવતીસહિત પોતાના નગર ભણી પાછો વળ્યો. દત્ત પણ વિજયસેન રાજાનો આદેશ માગી કળાવતીની સાથે ચાલ્યો. શંખરાજાએ કલાવતી સાથે એક રથમાં બેશીને પોતાના નગરમાં મહોત્સવ સહિત પ્રવેશ કર્યો. પછી તે કલાવતી સાથે સંસારસુખ અનુભવતો રહેવા લાગ્યો.

એકદા કલાવતીએ સ્વપ્નને વિષે અમૃતથી ભરેલો કુંભ જોયો, તે વાત તેણીએ પતિને જણાવી. પતિ તે સાંભળી બહુ હર્ષ પામીને બોલ્યો. "હે પ્રિયે! તને એક ઉત્તમ પુત્ર થશે." એમ કરતાં રાણીને ગર્ભ ધારણ કર્યાં આઠ માસ ઉપર વીશ દિવસ થયા. એ વખતે, સ્ત્રી પ્રથમ પ્રસવ સમયે પિતાને ઘેર રહે. એ રિવાજથી વિજયસેને કલાવતીને તેડવાને માણસ મોકલ્યાં, ને તેમની સાથે તેણીના ભાઇએ કલાવતીને આપવાનાં પોતાના સાક્ષાત્ સ્નેહ જેવાં વસ્ત્ર તથા બે બેરખા મોકલ્યા. માણસોએ જઇને શંખરાજાને કહ્યું. "અમારા રાજાએ કહેવરાવ્યું છે કે, કલાવતીને મોકલો." સેવકોએ કહ્યા છતાં શંખ રાજાએ માન્યું નહિં, કલાવતીને ન મોકલી, તેથી તેમણે કુશળ વૃત્તાંત કહીને વસ્ત્ર તથા બેરખા કલાવતીને આપ્યા, ને પોતે એકલા પાછા વળ્યા. પછી ભાઇ ઉપરના સ્નેહને લીધે મહાદેવી કલાવતીએ પેલા ઉત્તમ બેરખા પોતાને હસ્તે પહેર્યા. એ જોઇ તેણીની સખીઓ બહુ હર્ષ પામી. તે વખતે તેમની સગાયે કલાવતી ગવાક્ષમાં બેઠી બેઠી વાત કરવા લાગી. "અહો! જેણે આજ મને આવા અદ્ભૂત બેરખા મોકલ્યા, તે ચિરંજીવીનો મ્હારા ઉપર કેવો સ્નેહ! આવી વસ્તુ જે મને બહુ દિવસે પ્રાપ્ત થઇ છે, તે મ્હારા હસ્ત ઉપર એવી શોભે છે કે આજ મ્હારો જન્મ હું સફળ થયો માનું છું." તેણીની સખીઓ પણ કહેવા લાગી. "મહાદેવી! જેવી રીતે વિશ્વને સ્તવવા યોગ્ય એવા ચંદ્રમાની કુમુદિની ઉપર પ્રીતિ છે, તેવી રીતે તેની ત્હારા ઉપર અધિક પ્રીતિ છે." આમ સખી સાથે વાતચિત કરે છે, તે ગવાક્ષની નીચે જતા રાજાએ સાંભળી; તેથી તે બહુ ક્રોધાયમાન થયો. કલાવતીએ જે જે કહ્યું, તે તે તેને અંગારાની વૃષ્ટિ સમાન લાગ્યું; તેથી તે મનને વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. "ધિક્કાર છે મને! કે, બહારથીજ રક્ત એવી ચણોઠી ઉપર અગ્નિ બતાવનારા મૂર્ખ વાનરની પેઠે હું પણ બહારથીજ રક્ત એવી ચંચળ નેત્રવાળી આ ઉપર પ્રીતિ બતાવવાને કામથી મૂઢ બન્યો! તો હવે એ મહાસતી કલાવતીને ગંગાના જલની પેઠે હું ત્યજી દઉં." આ પ્રમાણે ગૂઢ વિચાર કરતો રાજા રાત પોતાને સ્થાને ગયો. તે વખતે તે કલાવતી ઉપર ભવિષ્યના પરિતાપનું દુઃખ જોવાને અસમર્થ હોયની તેમ રવિ પણ અસ્ત પામ્યો. પછી રાજાએ બે ચંડાળને ગુપ્ત રીતે બોલાવીને આદેશ ક-

૪૫

ર્યો કે, "તમે કલાવતીને લઈ જઇને વનને વિષે મૂકી આવો, અને બેરખાસહિત તેના બન્ને હસ્ત છેદીને તે મ્હારી પાસે લાવો." એ ઉપરથી તે બન્ને ચંડાળ કલાવતીને વનને વિષે લઇ ગયા, ને ત્યાં તેણીને કહ્યું. "હે દેવી! અમે બરાબર નથી જાણતા કે કયા દોષથી રાજા તમને વનને વિષે મૂકી આવવાનું કહે છે. વળી બેરખાસહિત તમારા બેઉ હસ્ત છેદી તેની પાસે લઈ જવાનો તેણે આદેશ કર્યો છે." તે સાંભળી કલાવતી બોલી. "રાજાએ આદેશ કર્યો છે તો એમાં તમારો કંઇ દોષ નથી; તેમ તે મ્હારા ભર્તારનો પણ દોષ નથી. દોષ સર્વ મ્હારા કર્મનો છે." પછી ચંડાળોએ તેણીના બન્ને હસ્ત છેદી નાંખ્યા; એટલે વળી કલાવતી બોલી. "મ્હારાં કર્મેજ એ કર્યું છે; એમાં કોઇનો દોષ નથી." પછી ચંડાળો બેરખાસહિત બે હાથ લઇને પોતાના નગર ભણી ચાલ્યા.

અહિં પાછળ કલાવતીને પુત્ર અવતર્યો. તેને તે કહેવા લાગી. "ભાઇ, જો ત્હારો પિતાને ઘેર જન્મ થયો હોત તો, તેણે અનેક વાજિંત્ર આદિથી ત્હારો જન્મ મહોત્સવ કર્યો હોત, અહિં તો શિયાળ આદિના શબ્દથી ઉત્સવ થાય છે." એવામાં ત્યાં નદીને વિષે પૂર આવ્યું, તે વૃક્ષો વિગેરે ઉન્મૂલન કરવા લાગ્યું; તે વખતે કલાવતી પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરીને બોલી "જો મેં મ્હારો પતિવ્રતા ધર્મ મન વચન કાયાએ કરી પાળ્યો હોય, અને શીળવ્રત પણ સમ્યક્ પ્રકારે પાળ્યું હોય, તો મ્હારા બે હાથ ફરી નવા થજો, અને નદીનો પ્રવાહ પણ અનુકૂળ થજો." એમ બોલી એટલે તેણીના શીળવ્રતના પ્રભાવથી તેણીના બન્ને હાથ નવા થયા. એ વખતે કોઈ તાપસ ત્યાં આવ્યો, તે કલાવતીને જોઇને કહેવા લાગ્યો. "તમે બાળક પ્રસવ્યો છે, માટે તમારે અહિં રહેવું ઠીક નથી." કલાવતીએ કહ્યું, "દેવ ગુરુ પ્રસાદથી સર્વ રૂડાં વાનાં થશે." પછી તે કુળપતિ પાસે ગઇ, ત્યાં તેણે તેણીના દુઃખનું કારણ પૂછ્યું, એટલે કલાવતીએ તેને પોતાના વનવાસ સંબંધી વૃત્તાંત કહ્યો. તે સાંભળી તાપસે કહ્યું. "ભદ્રે, ખેદ ન કર. હું લક્ષણ ઉપરથી જાણું છું કે, ફરી ત્હારો ઉદય થશે." એવા તેના આશ્વાસનથી હર્ષ પામી વિજયસેન ભૂપની પુત્રી કલાવતી તાપસીઓની સાથે રહેવા લાગી.

અહિં પાછળ જ્યારે પેલા ચંડાળો રાણી કલાવતીના હસ્ત છેદીને રાજા પાસે લઇ ગયા, ત્યારે સાથે રહેલા બેરખા ઉપર 'જયસેન' એવા અક્ષરો વાંચી શંખરાજા વ્યાકુળ થયો, તેથી તેણે દત્તને બોલાવીને પૂછ્યું "ગઈ કાલે દેવશાળ નગરથી અહિં કોણ આવ્યું હતું?" દત્તે કહ્યું. "રાજાના સેવકો આવ્યા હતા, ને દેવીને માટે ભાઈ જયસેને તેમની સાથે બે બેરખા મોકલાવ્યા હતા, તે દેવીને આપ્યા છે." એ સાંભળીને રાજાને વજ્રનો પ્રહાર થયા જેવું થયું, મૂર્છા આવવાથી તે સિંહાસન ઉપરથી પડી ગયો, ને મહા પ્રયાસે ચંદનાદિ શીતોપચારથી સચેત થયો. વળી પૂરો પશ્ચાતાપ કરતો ને છાતીઓ કૂટતો તે બોલવા લાગ્યો. "અહો! કેવી મારી મૂઢતા! શી મ્હારી મંદભાગ્યતા! કેવું મ્હારૂં અવિચારીપણું! અને કેવી મ્હારી અયોગ્ય વર્તણુંક!" તેવારે મંત્રીઓએ પૂછ્યું. "આ શું?" તેમને વિલાપ કરતા રાજાએ લજ્જાસહિત કહ્યું. "ક્યાં જાઊં? કોને કહું? શું કરૂં? ક્યાં પેશી જાઊં? હંત! આત્માએજ આત્માને કષ્ટ દીધું છે! હા! કૂળાચારનો અનાદર કરીને, ઉચિત શું છે? તે અણવિચારીને અને ધર્મનો ભંગ થાય છે એ નહિં જોઇને મેં દુરાત્માએ શું કર્યું? અહો! મેં ચંદ્રલેખામાં કલંક, ને હૃદયમાંથી પૂરા કાઢવા જેવું કર્યું! કારણ કે, મ્હારી પ્રિયામાં જે દોષનો અસંભવ છે, તેજ દોષનો મેં સંભવ ગણ્યો! હવે હું કોને મુખ બતાવું? મૂઢતાથી મેં મ્હારી સ્રીને ત્યજી દીધી છે, માટે હવે મ્હોટી ચિતા ખડકાવીને હું અગ્નિપ્રવેશ કરીશ." તે સાંભળીને પ્રધાનો કહેવા લાગ્યા. "હે સ્વામિ! એક તો તેનાજ કોઇ કર્મવશથી દેવી મૃત્યુ પામ્યાં, ત્યાં તો વળી બીજા

તમે આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થાઓ છો! તો વિવેકથી સમજો, ને આ કદાગ્રહ મૂકી દ્યો" આ પ્રમાણે નગરવાસિઓ તથા પ્રધાનોના યુક્ત વચનોનો અનાદર કરીને રાજા તો મરવાને માટે શીઘ્ર વનમાં ગયો.

તે વખતે અવસરનો જાણ એવો ગજશ્રેષ્ઠી કાળક્ષેપ કરવાને અર્થે મધુર વચનોએ કહેવા લાગ્યો. "હે શંખ નૃપતિ! આપ જિનેશ્વરનું પૂજન કરો, કે જેથી આપની આપત્તિ નાશ પામે." એ સાંભળીને રાજા પ્રથમ જિન ભગવાન્‌ને પૂજવાને અર્થે જિનમંદિરને વિષે ગયો; ત્યાં જિનપૂજા કરીને પછી અમિતતેજમુનિને વંદન કરવા ગયો. મુનિએ તેને દેશના દીધી કે:-"આ સંસારરૂપી અટવીને વિષે સર્વ જીવો, પોતાનાં પૂર્વનાં કર્મથી પ્રેરાઇને ભ્રાંતિથી ભરેલા વાયરાની પેઠે ભ્રમણ કર્યા કરે છે. સુખની માત્ર ભ્રાંતિ છે, પણ દુઃખ પગલે પગલે છે. જીવ, વાયુએ ઉડાડેલા ખાખરાના પાનડાની પેઠે સંસારમાં ક્લેશ પામ્યા કરે છે. આ સંસારથી ઉદ્વેગ પામી જે ભવિજીવ, આલોક તેમ પરલોકને વિષે સુખકર્તા એવા જિનપ્રભુની સેવા કરતા નથી, તે આંગણામાં ઉગેલા કલ્પવૃક્ષને ઉન્મૂલન કર્યા જેવું કરે છે. માટે કોટિબંધ ભવને વિષે પણ દુર્લભ અને દુષ્પ્રાપ્ય એવો આ મનુષ્યભવ પામીને એવી રીતે ધર્મનું આરાધન કરો કે, જેથી મુક્તિસુખ પ્રાપ્ત થાય." મુનિનાં આવાં વચન સાંભળીને રાજાને તત્કાળ આનંદ પ્રાપ્ત થયો, તેથી તેણે તે રાત્રિ ત્યાંજ નિર્ગમન કરી. જ્યારે પ્રભાત થયો, ત્યારે રાજાએ પોતાને રાત્રીને વિષે આવેલું સ્વપ્ન ગુરુને કહી સંભળાવ્યું. "કલ્પવૃક્ષ ઉપરથી એક અપક્વ ફળવાળી શાખા ભૂમિ ઉપર પડી ગઇ, ને પાછી પૂર્ણ ફળસહિત તત્કાળ ત્યાં ચડી ગઇ." રાજાનું આવું સ્વપ્ન સાંભળી ગુરુએ કહ્યું. "હે રાજન્! એ કલ્પવૃક્ષ તે તમે, અને જે શાખા પડી ગઇ, તે તમારી પ્રિયા. હમણાં તેણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો છે એમ સમજવું." તે સાંભળી રાજા હર્ષ પામી નગરને વિષે ગયો. તેને નગરજનો હર્ષથી જોવા મળ્યા. ત્યાર પછી રાજાએ દત્તને પોતાની પ્રિયાની શોધમાં મોકલ્યો. તે વને વને ફરતો એક તાપસના વનમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં જઇ તેણે તાપસોને કલાવતીનો સંબંધ પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે સામુ પૂછ્યું. "ભાઈ! ત્હારે તેણીનું શું કામ છે?" દત્તે ઉત્તર આપ્યો. "શંખનરેશ્વરની પ્રિયા કલાવતીની ભાળ મળતી નથી, તેથી તે તેણીને વિયોગે મૃત્યુ પામશે." તેવારે મુનિઓએ કહ્યું. "આ વનમાં એક સ્ત્રી પુત્ર સહવર્તમાન છે." તે સાંભળીને તો દત્ત 'તે કલાવતી હશે' એમ જાણીને તેણીને જોવા નિકળ્યો. ત્યાં તો દૂરથી દત્તને આવતો દેખી જેણીનો શોકાનળ ફરી જાગ્રત થયો છે, એવી કલાવતી અત્યંત રુદન કરવા લાગી. તે જોઇ દત્ત બોલ્યો. "બ્હેન, રુદન ન કર. એ તો કર્મનું ફળ છે. પૂર્વભવને વિષે કરેલું કર્મ ભોગવ્યા વિના જિનેશ્વરને પણ છૂટકો નથી. માટે હે વિવેકી બ્હેન! ધૈર્ય ધરીને રથને વિષે બેશ, ને ત્હારા દર્શનરૂપી અમૃતની વૃષ્ટિથી શીઘ્ર ત્હારા પતિને આશ્વાસન આપ. પૂર્ણ પશ્ચાત્તાપ થવાથી તે તત્ક્ષણ અગ્નિપ્રવેશ કરતો હતો, તેને અમે આજસુધી રોકી રાખ્યો છે." એ સાંભળીને કુલીન કલાવતીએ પ્રિય સ્વામી ઉપર કરુણા કરી, કુળપતિને નમન કરી તેમની આજ્ઞા માગી. તે તેમણે આશીર્વચનસહિત આપી; એટલે કલાવતી પુત્રને લઇને દત્તની સાથે ચાલી. પોતાના નગર પાસે બહાર કલાવતી આવી, એવું જાણ્યું એટલે શંખરાજાએ તુરત હર્ષસહિત મહોત્સવપૂર્વક નગરપ્રવેશ કરાવ્યો. પછી કહ્યું કે, "હે દેવી! તું નિર્દોષ છતાં મેં ત્હારી આવી વિટંબના કરી, તથા વનને વિષે મોકલી દીધી, એમાં જે મ્હારો અપરાધ થયો છે, તે ક્ષમા કરજે." ત્યારપછી કલાવતીસહિત રાજા સુખે રાજ્ય કરવા લાગ્યો. પુત્રનો જન્મોત્સવ કર્યો ને સ્વપ્નને અનુસારે તેનું પૂર્ણકળશ એવું નામ પાડ્યું. એકદા કલાવતીએ રાજાને પૂછ્યું. "હે સ્વામિન્! તમે મ્હારો શો દોષ જોઇને ત્યાગ કર્યો હતો?" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "હે ભદ્રે! ત્હારો લેશ પણ દોષ

અહિં પાછળ રાજકુમારી તેના વિયોગથી આક્રંદ કરવા લાગી, એટલે તેને પકડી લાવવાને રાજસેવકો (જેમ ગરુડને પકડવાને દોડે તેમ) દોડ્યા. તે સેવકોએ ધીમે ધીમે જઇને તરુની શાખા ઉપર બેઠેલા એ પોપટને પાશથી બાંધી લીધો, ને ફરી રાજપુત્રી પાસે એને આણ્યો; એટલે તે પ્રેમસહિત તેને પોતાના હાથને વિષે ગ્રહીને બોલી. "માતા સમાન મને ત્યજીને તું ક્યાં ગયો હતો? હવે પછી હું ત્હારો વિશ્વાસ નહિં કરૂં." એમ બોલીને તેણે તેની ગતિ બંધ કરવાને તેની પાંખ છેદી નાંખી, ને તેને કાષ્ટના પાંજરામાં ઘાલ્યો. તે જોઇ પોપટ વિચારવા લાગ્યો કે:-"અહો! ધિક્કાર છે મને! કે મેં સ્વાધીનપણે ક્રિયા ન કરી તો પરાધીનપણે હવે વેદના ભોગવવી પડે છે." વળી તે બોલ્યો. હે કલેવર! હવે ખેદ ન કર, કારણ કે, તને સ્વવશપણું હવે દુર્લભ છે." એમ ચિંતવતાં શુકની ચક્ષુમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. પછી દુ:ખી થઇ અનશનથી કેટલેક દિવસે મૃત્યુ પામી તે સૌધર્મદેવલોકમાં દેવતા થયો. સુલોચના પણ પોપટના મૃત્યુથી દુ:ખ પામતી અનશનવ્રત કરીને મરણ પામી તેજ દેવલોકને વિષે તેની પ્રિયા દેવી તરીકે ઉપની. (ગુરુ શંખરાજાને કહે છે) તેઓ બન્ને ત્યાંથી સુખ ભોગવતાં આયુ: ક્ષયે ચ્યવ્યાં, તેમાં પોપટનો જીવ તું શંખરાજા થયો, અને એ સુલોચનાનો જીવ આ ત્હારી પ્રિયા કલાવતી થઇ. કલાવતીએ શુકની પાંખો છેદી હતી, તેથી તેણીના હસ્ત આ ભવમાં તેં છેદ્યા. સર્વ જંતુઓ શુભ અથવા અશુભ કર્મને આધીન છે, તે કર્મનો વિપાક દશ પ્રકારે અથવા બહુ પ્રકારે પરિપક્વ થાય છે."

ગુરુ પાસે આ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળવાથી બન્નેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું, તેથી તેમને દીક્ષા લેવાની અભિલાષા થઇ; તેથી પોતાના પુત્ર પુષ્પકળશને રાજ્ય સોંપી ગુરુ પાસે તેમણે દીક્ષા લીધી. ચિરકાળપર્યંત ચારિત્ર પાળી એ દંપતી સ્વર્ગે ગયાં. ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ મનુષ્યનો ભવ પામીને સંયમ લઇ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પ્રાંતે મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ કલાવતીની કથા ॥

પુષ્પચૂલા.

આ કથા અન્નિકાપુત્રની કથામાં આવી ગઇ છે, માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

મૂળગાથા.

पउमावई य गोरी, गंधारी लक्खमणा सुसीमा य ॥
जंबुवइ सच्चभामा, रुप्पिणि कन्हट्ठमहिसीओ ॥ ११ ॥

પદ્માવતી, ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મણા, સુશીમા, જંબુવતી, સત્યભામા અને રુક્મિણી એ આઠે શ્રી કૃષ્ણની અગ્રમહિષીઓ છે. તે મહાસતીઓની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમા અનુક્રમે કહેવાશે. (૧૧)

પદ્માવતી, ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મણા, સુશીમા અને જંબૂવતી.

દ્વારિકા નગરીને વિષે વસુદેવનો પુત્ર અને ત્રણખંડનો સ્વામિ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તે પદ્માવતી, ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મણા, સુશીમા, જંબૂવતી, સત્યભામા અને રુક્મિણી એ નામની જુદી જુદી આઠ રાજકન્યાઓને મહોત્સવ સહિત પરણ્યો હતો, અને એ આઠેને મોટી પટરાણીઓ (મુખ્ય મહિષીઓ) કરી

હતી. (એમના વિવાહનું સ્વરૂપ શ્રીનેમિનાથના ચરિત્રમાં વિસ્તારથી કહ્યું છે.) એવામાં સમુદ્રવિજયરાજાના પુત્ર શ્રી નેમિકુમાર, જેમણે પોતાનું રાજ્ય સ્ત્રી આદિ તૃણસમાન ત્યજી દઇ, વર્ષપર્યંત દાન આપી સંયમ લઇ શ્રી ગિરનારપર્વતે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતુ, તે શ્રી નેમિપ્રભુ ભવ્યજીવોને પ્રબોધ દેતા દેતા દ્વારિકાનગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા. તે વખતે વનપાળકે આવી વધામણી આપી. તે સાંભળી કૃષ્ણે કહ્યું. "આજે મ્હારા ભાઈ શ્રી નેમિપ્રભુ આવ્યા છે, તેમને હું વંદન કરવા જઈશ." પછી તેણે તેને વધાઈમાં બહુ દાન આપ્યું. તે વખતે સમુદ્રવિજયરાજા પ્રમુખ બહુ નરેશ્વરો પ્રભુને વાંદવા ગયા. ત્યાં ભગવાને ઉપદેશ આપ્યો કે, "જે માણસ શ્રદ્ધાસહિત જિનદેવની પૂજા કરે છે, તેને સ્વર્ગ તો ગૃહના આંગણામાંજ છે; ઉત્તમ સામ્રાજ્યલક્ષ્મી તેની દાસી છે; તેના શરીરરૂપી ગૃહને વિષે સૌભાગ્ય આદિ ગુણોની પંક્તિ વિલાસ કરે છે; તેનો સંસાર સુખે તરી શકાય એવો થાય છે, અને મોક્ષ તો તેની હથેળીને વિષે શીઘ્ર આવી રહે છે. વળી જેમ રોહિણાચળપર્વત રત્નોનું, આકાશ તારાઓનું, સ્વર્ગ કલ્પવૃક્ષનું, સરોવર પદ્મોનું, સમુદ્ર જળનું, અને ચંદ્રમા તેજનું સ્થાન છે; તેમ એ (સંઘ) સર્વ ગુણોનું સ્થાન છે. એમ વિચારીને ભગવંતની તથા શ્રીસંઘની પૂજા કરવી." દેશનાને અંતે શ્રીકૃષ્ણે શ્રીનેમિભગવાનને પૂછ્યું. "હે જિનેશ્વર! આ મ્હારી આઠ અગ્રમહિષીઓ છે, તે સર્વ સતી હશે કે કેમ?" પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો. "એ આઠે સતી છે." વળી કૃષ્ણે પ્રશ્ન કર્યું. "હે ભગવન્! વરસમાં સર્વોત્કૃષ્ટ તિથિ કઇ?" પ્રભુએ કહ્યું. "માગસર માસની શુક્લ એકાદશી." કૃષ્ણે પૂછ્યું "એ શા ઉપરથી ઉત્કૃષ્ટ?" ભગવંતે કહ્યું. "કારણ કે, એ દિવસે શ્રી અરનાથજિનનું દીક્ષાકલ્યાણક, શ્રીમલ્લિનાથપ્રભુનાં જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ-એમ ત્રણ કલ્યાણક, અને નેમિનાથનું દીક્ષા કલ્યાણક થયું છે. જેમ આ ભરતમાં એ પ્રમાણે પાંચ કલ્યાણક તે દિવસે થયાં છે, તે પ્રમાણે બીજા ચાર ભરતમાં પાંચ પાંચ-એમ કુલ પાંચે ભરતમાં ૨૫ થયાં. એ પ્રમાણે પાંચ ઐરાવતનાં, દરેકનાં પાંચ પાંચ પ્રમાણે ૨૫ થયાં. એમ ભરતનાં ઐરાવતનાં કુલ પચાસ થયાં. વળી અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળ ગણતાં, પચાસને ત્રણ ગુણા કરીએ એટલે કુલ ૧૫૦ થયાં. એ રીતે એ માગસરમાસની શુક્લ એકાદશીને દિવસે ૧૫૦ કલ્યાણક થયાં; માટે એ દિવસ સૌથી શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે, અને તેથીજ એ દિવસે વિશેષે તપશ્ચર્યા કરવી." ભગવાનના આવા ઉપદેશથી કૃષ્ણ પોતાની જંબૂવતી આદિ સ્ત્રીઓસહિત વિશેષ પ્રકારે એ તિથિની આરાધના કરવા લાગ્યો. લોકો પણ એમ વિશેષ આરાધના કરવા લાગ્યા. હાલ પણ પુન્યવાન જનો બીજી સર્વ એકાદશી કરતાં એ મૌનએકાદશી વિશેષ આરાધે છે.

હવે એ આઠે સ્ત્રીઓને દેવોએ બહુ બહુ ચળાવી, પણ પોતાના શીળવ્રતથી તેસ્ત્રીઓ બિલકૂલ ચળિત થઈ નહીં. હવે એ આઠે સ્ત્રીઓ નિરંતર સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણ તથા ત્રણે કાળ પૂજા કરવા લાગી. અનુક્રમે એકદા અવસરે એઓએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી. પછી તેઓ પ્રવર્તિનીની પાસે છટ્ઠ અટ્ઠમ આદિ તપશ્ચર્યા એવી રીતે કરવા લાગી કે તેમનાં કર્મ ક્ષીણ થઇ ગયાં. પછી તેઓ શત્રુંજય ઉપર ગઈ, ત્યાં પોતપોતાનાં આયુષ્ય ક્ષય થયે દરેક મુક્તિ પામી. આ કથાઓ વિસ્તાર થકી અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી.

ઇતિ પદ્માવતી, ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મણા, સુશીમા અને જંબૂવતીની કથા.

સત્યભામા અને રુક્મિણી.

શીલાદિ મનોહર ધર્મ કરનારો માણસ, સત્યભામાની પેઠે પગલે પગલે સાધુવાદ (ધન્યતા) પામે છે.

દ્વારિકા નગરીને વિષે શ્રીકૃષ્ણ રાજ્ય કરતા હતા. એકદા નારદ ક્રીડા કુતૂહળ કરતા તેને મંદિરે આવી ચઢ્યા. કૃષ્ણે કેટલાક પગલાં સન્મુખ જઇને એને પ્રણામ કર્યો. ત્યાં કેટલીકવાર રહીને એ ચપળ સ્વભાવવાળા ઋષીશ્વર તેના અંતઃપુરને વિષે ગયા. ત્યાં સત્યભામા આરિસાને વિષે પોતાનું મુખ જોતી હતી, તેથી ખબર ન પડવાથી તેણીએ નારદને પ્રણામ કર્યો નહીં; તેથી નારદે વિચાર્યું. "એ દેવાધિશ્વર (કૃષ્ણ) ની પ્રિયા છતાં મ્હારી અવજ્ઞા કરે છે, અહંકારને લીધે તે ઉચિત આચાર પણ આચરતી નથી." એમ કહી ક્રોધાયમાન થઇ તે આકાશમાર્ગે કુંડિનપુર નગરે ગયો. ત્યાં રુકિમ રાજાની ન્હાની બ્હેન રુકિમણીએ તેનો સત્કાર કર્યો, એટલે તેણીની પાસે તેણે શ્રીકૃષ્ણના ગુણ નિવેદન કરી તેણીને તેના ઉપર અનુરાગિણી કરી. વળી તેની છબી ચિત્રપટ ઉપર આળેખીને ત્યાંથી જઇ તે તેણે શ્રીકૃષ્ણને બતાવી. શ્રીકૃષ્ણે "એ કોનું રૂપ છે?" એમ પૂછવાથી નારદે ઉત્તર આપ્યો. "રુકિમ રાજાની ન્હાની બ્હેન રુકિમણીની એ છબિ છે." એમ કહી તેની પાસે રુકિમણીના ગુણ સૌંદર્યનાં વખાણ કર્યાં. એથી કૃષ્ણ પણ તેણીના ઉપર સામો અનુરાગી થયો, તેથી તેણે નારદને કહ્યું. "હે ઋષીશ્વર! તમે એવું કરો કે, જેથી એ કન્યા મ્હારી સ્ત્રી થાય." મુનિએ કહ્યું. "મેં એનો ત્હારા ઉપર બહુ રાગ કરાવ્યો છે, માટે ત્હારો દૂત મોકલીને એનું માગું કર; એટલે હું એવી ગોઠવણ કરીશ કે, તે ત્હારી પત્ની થશે. એ વાતમાં વિચાર કરવાનો નથી."

એ સાંભળી હર્ષ પામી કૃષ્ણે ઝટ પોતાનો દૂત મોકલ્યો. તે દૂતે જઇને રુકિમ રાજાને કહ્યું. "તમારી પુત્રી રુકિમણીને અમારો રાજા કૃષ્ણ તમારી પાસે માગે છે." તે સાંભળી રુકિમ રાજાએ કહ્યું. "હું મ્હારી બ્હેન ગોવાળીઆને નહિં આપું. હું તો એને પૂર્વે શિશુપાળને આપી ચૂકયો છું. તે વર વિના એ મ્હારી બ્હેન શોભા પામે નહીં. જેમ રત્ન સુવર્ણ સાથેજ શોભે છે, જ્યોત્સ્ના ચંદ્રમાની સાથેજ શોભે છે, અને નાગવલ્લી મુખ સાથે શોભે છે, તેમ એ પણ શિશુપાળની સાથેજ શોભે." એમ કહીને તેણે દૂતને પાછો વાળ્યો. એ દૂતે આવીને રુકિમરાજાના કહ્યા પ્રમાણે કૃષ્ણને નિવેદન કર્યું. એ વખતે રુકિમણીની ફઇએ જઇને તેણીને (રુકિમણીને) કહ્યું કે, "કૃષ્ણે ત્હારે માટે માગું મોકલ્યું હતું, પણ ત્હારા ભાઇએ ના કહી. તે એમ કહીને કે અને તો શિશુપાળને આપીશ." એ સાંભળી રુકિમણી બોલી. "હું તો વિષ્ણુને અંગિકાર કરવાની છું." આમ તેણીને કૃષ્ણ ઉપર રાગવાળી જોઈ તેણીએ કૃષ્ણને એ વાત જણાવીને કહેવરાવ્યું કે, "રુકિમણી તમારા ઉપર અનુરાગવાળી છે; માટે તમારે ગુપ્ત રીતે અહિં આવવું. માઘ માસની અષ્ટમીને દિવસે હું એ રુકિમણીને ગુપ્ત રીતે નાગદેવની પૂજાને બ્હાને વનને વિષે લાવીશ. તે વખતે તમારે આવીને તેણીને અંગિકાર કરવી."

આ વખતે કુંડિનપુર નગરને વિષે વિવાહનો મહોત્સવ થઇ રહ્યો હતો. શિશુપાળ રુકિમણીના પાણિગ્રહણને અર્થે આવ્યો, એ વાત જેને કલહ પ્રિય છે એવા નારદે જઇને કૃષ્ણ તથા બળભદ્રને કહી; તેથી તેઓ બન્ને રથમાં આરૂઢ થઇને ત્યાં આવ્યા. તે વખતે રુકિમણીની ફઇએ રુકિમણીને કહ્યું. "જો, ત્હારો વાંછિત પતિ આવ્યો; માટે વિલંબ ન કર. તેના રથને વિષે જઇને બેશ." એમ તેની ફઇએ કહ્યા ઉપરથી તે તેના રથને વિષે જઇને બેઠી. તે વખતે ફઇએ પોતાનો દોષ ન જણાય, એટલા માટે અને કૃષ્ણ કોઇથી પરાજય પામે તેવો નથી એમ જાણીને, ઉંચે સ્વરે પોકાર કર્યો કે, "અરે' દોડો! દોડો!! કૃષ્ણ બળાત્કારે રુકિમણીનું હરણ કરી જાય છે." તે વખતે કૃષ્ણે પોતાનો પાંચજન્ય શંખ તેમ બળભદ્રે બન્ને પૂર્યા; અને બળભદ્રસહિત દ્વારિકા તરફ પ્રયાણ કર્યું. એવામાં તો દમઘોષ ને રુકિમ રાજાએ રુકિમણીનું હરણ થયું જાણી બહુ સૈન્યસહિત વાજિંત્રના નાદથી . .

મૂળગાથા.

जरका य जरकदिन्ना, नूआ तह चेव नूअदिन्ना य ॥
सेणा वेणा रेणा, नइणीउ थूलनद्दस्स ॥ १२ ॥

યક્ષા, યક્ષદિન્ના, ભૂતા, ભૂતદિન્ના, સેણા, વેણા અને રેણા, એ સાતે સ્થૂલભદ્રજીની બ્હેનો થાય છે. એ સાતેની કથા સ્થૂલભદ્ર તથા શ્રીયકની કથામાં આવી ગઇ છે. માટે ત્યાંથી જાણી લેવી.

મૂળગાથા.

इच्चाइ महासइउ, जयंतु अकलंकसीलकलिआउ ॥
अज्जवि वज्जइ जासिं, जसपडहो तिहुअणे सयले ॥ १३ ॥

ઇત્યાદિ અકલંક એવા શીળથી વ્યાપ્ત મહાસતીઓ જયવંતી વર્ત્તો. જે મહાસતીઓના યશનો પટહ સકળ ત્રિભુવનને વિષે આજસુધી વાગી રહ્યો છે. મૂળમાં "ઇચ્ચાઇ" શબ્દ ગ્રહણ કરવાથી જેમનાં નામ મૂળગાથામાં કહ્યાં નથી, તેવી શીળવતી, નંદયંતી, રોહિણી, રતિસુંદરી, અને શ્રીમતી એ પાંચ મહા સતીઓની કથાઓ આ ગાથાના સંબંધમાં અનુક્રમે કહેવાશે. (૧૩)

શીળવતી.

લીલાસહિત શુભભાવથી શીળ પાળનારા જનો, શીળવતીની પેઠે શીઘ્ર મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

જંબૂદ્વીપના દક્ષિણભરતમાં નંદનપુર નામનું શોભાયમાન નગર છે. તેમાં અનેક રાજાઓએ સેવાતો અરિમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં તેનો અતિ માનીતો રત્નાકર નામનો શેઠ રહેતો હતો, તેને ગુણરૂપી મણિની ખાણ એવી શ્રી નામની સ્ત્રી હતી. તે શ્રી નિરાબાધપણે જૈનધર્મ પાળતી હતી; પરંતુ શેઠને ચિરકાળે પણ સુખનો હેતુરૂપ પુત્ર થયો નહીં. એકદા પુત્રના અભાવથી પીડા પામતી શેઠાણી શેઠને કહેવા લાગી. "હે સ્વામીન્! ઉપવનને વિષે આવેલા વિતરાગના જિનાલયની પાસે મહા પ્રકટ શક્તિવાળી અજિતબળા નામની દેવી છે, તે પુત્ર વિનાને પુત્ર આપે છે; નિર્ધનને ધન, અને દુર્ભાગીને સૌભાગ્ય આપે છે. તેમજ અવિદ્વાનને વિદ્યા આપે છે, દુઃખીને સુખી કરે છે, આંધળાને ચક્ષુ આપે છે, અને રોગીને નિરોગી કરે છે. ફક્ત તેને સેવવાની જરૂર છે. માટે હે આર્યપુત્ર! તમારે એની પાસે જઇને પુત્રને માટે પ્રાર્થના કરવી. ઘણા તો પુત્ર મેળવવાને પોતાના પ્રાણ પણ તે દેવીને સમર્પણ કરે છે." એ સાભળીને શેઠે તે દેવીનું આરાધન કર્યું, તેથી દેવી પ્રસન્ન થઇને બોલી. 'ત્હારે હવે પુત્રના અભાવરૂપ અંતરાયકર્મનો ક્ષય થયો છે, માટે પુત્ર થશે." પછી અનુક્રમે તેને પુત્ર થયો. કારણ કે, યોગ્ય અવસરે આરાધેલી ક્રિયા ભાગ્યના યોગે ફળેજ છે. પછી જન્મોત્સવ કરી પુત્રનું અજિતસેન એવું નામ પાડયું. અનુક્રમે તે બાલ્યાવસ્થા મૂકીને યૌવન પામ્યો, એટલે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ જેમ શાસ્ત્રના દોહનને વિષે મન પરોવે, તેમ શેઠે તેને માટે યોગ્ય કન્યા શોધી લાવવામાં મન ઘાલ્યું. પછી વિચાર્યું કે, "મ્હારા પુત્રને તુલ્ય ગુણવાળી કોઇ કન્યા મળે તો ઠીક. કારણ કે, મૂર્ખ શિષ્ય, પરવશપણું, અવિનીત પુત્ર, અને દુષ્ટ ભાર્યા એ ચાર માણસને મરણ જેવા જાણવાં."

આ વખતે, શેઠે પૂર્વે વ્યાપારને અર્થે મોકલેલો કોઇ વ્યાપારી પુત્ર વ્યાપાર કરીને પાછો આવ્યો, ને શેઠ પાસે આવીને બેઠો. શેઠે તેને વ્યાપારનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. એટલે

તેણે ઉપજ ખરચની સર્વ વાત કહી બતાવી. પછી તે બોલ્યો. "શેઠ! જ્યારે હું પાછો ફર્યો ત્યારે માર્ગમાં મંગળપુરી આવ્યો, ત્યાં મેં જિનદત્તશેઠની સાથે વ્યાપાર કર્યો. તેણે મને એકદા ભોજન અર્થે નોતર્યો. ત્યાં મેં તેને ઘેર એક અદ્ભૂત કન્યા જોઇ. ભોજનને અંતે મેં તે શ્રેષ્ઠીને એકાંતે પૂછ્યું. "આ દેવકન્યા જેવી કન્યા છે તે કોણ છે?" તેણે ઉત્તર આપ્યો. "એ મ્હારી શીળવતી નામની પુત્રી છે, વર યોગ્ય થઇ છે, પણ તેણીને યોગ્ય વર મળતો નથી; તેથી મને બહુ ચિંતા થાય છે. 'કન્યાને યોગ્ય વર મળશે કે નહિ? તે તેણીને પ્રિય થશે કે નહીં? વળી તે સસરાદિકને પોતાના ગુણથી સંતોષ આપશે કે નહીં? પોતાનું શીળ પાળશે કે નહીં? વળી તે પુત્રાદિ પ્રસવશે કે નહીં?' આવી આવી ચિંતા કન્યાના માબાપને થાય છે. વળી તેણીના ઉપર શોકય ન આવે, અને એની માતા પણ દુઃખ ન પામે, એવી પણ તેના પિતાને ફીકર રહે છે. આમ કન્યા છે તે પિતાના ઘરને વિષે સાક્ષાત્ ચિતાની પેઠે વૃદ્ધિ પામે છે. આ મ્હારી પુત્રી ગુણરૂપી માણિક્યની ખાણ છે, તેણીના સદૃશ વર કયાંય જોતો નથી." (વણિક્પુત્ર શેઠને કહે છે.) તે વખતે મેં તેને કહ્યું. "તમે ચિંતા ન કરો. નંદનપુરનગરને વિષે રત્નાકરશ્રેષ્ઠીનો પુત્ર અજિતસેન તમારી પુત્રીને યોગ્ય વર છે." તે વખતે મ્હારા પ્રત્યે જિનદત્ત બોલ્યો:—"ભાઇ, તેં એ સારૂં કહ્યું. વર શોધવાની ચિંતારૂપ સમુદ્રમાંથી તેં મને ઉદ્ધર્યો છે." એમ કહીને તેણે પોતાની પુત્રીને દેવાને અને વર જોવાને નિમિત્તે પોતાના પુત્ર જિનશેખરને મ્હારી સાથે મોકલ્યો છે, તે હાલ મ્હારે ઘેર છે."

એ સાંભળીને રત્નાકરશેઠે કહ્યું. "તેને અહિં બોલાવો." તે ઉપરથી તે જિનશેખર ત્યાં આવ્યો. તેણે વરને જોઇને વિવાહ નક્કી કર્યો. એટલે અજિતસેન ત્યાં જઇને શીળવતીને પરણી મહા મહોત્સવસહિત ઘેર પાછો આવ્યો. રત્નાકર શેઠ પણ એવી વિનયવતી વહુને જોઇને પોતાને કૃત્યકૃત્ય માનવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે:—કૂળના તેમજ ઘરના દીપક જેવી ઉત્તમ વધુ પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય ગૃહસ્થાશ્રમને ત્રણે વર્ગના સારભૂત માને છે.

એકદા મધ્યરાત્રીને સમયે શિયાલણીનો શબ્દ સાંભળીને શીળવતી મસ્તક ઉપર ઘડો લઇને ધીમેથી ઘર બહાર નીકળી, તે વખતે સસરાએ વહુને આમ કવખતે બહાર જતી જોઇ વિચાર્યું કે, "આ વહુને હું પ્રથમ સુશીળા જાણતો, પણ હમણાં તો આવું (અયોગ્ય) કરતી જણાય છે; માટે સ્ત્રીનું ચરિત્ર કોઇ સમ્યક્ પ્રકારે જોઇ શકતું નથી. કહ્યું છે કે:—અશ્વનો કુદકો, વસંતનો ગર્જારવ, સ્ત્રીનું ચરિત્ર, ભાવિતવ્યતા, અને વર્ષાદનું વરસવું કે નહિં વરસવું, એટલાં વાનાં દેવ પણ જાણી શકતા નથી, તો મનુષ્ય તો કયાંથીજ જાણે? સ્ત્રીઓનું મન કંઇક હોય છે, બોલી બીજી હોય છે, અને કાર્ય વળી કોઇ ત્રીજુંજ હોય છે; આમ તેઓનાં એ મ્હોટા દોષ છે. સારા ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં, સ્ત્રીઓ નદીની પેઠે આવે બહુ પાણીના મોજાંની પેઠે રસિકતારૂપી આનંદથી ભરપૂર અને નીચે (હેઠે-તુચ્છ) માર્ગે પ્રવર્તે છે. એ સ્વાર્થી નારીઓ સુવર્ણની છરીની પેઠે બહારથીજ મનોહર જણાય છે; એમનાં અંતઃકરણ તો અત્યંત દારુણ છે."

અહિંઆ રત્નાકરશેઠ આમ વિચાર કરે છે, એવામાં તો સતી શીળવતી જે કપટરહિત અને નિષ્કલંક હતી, તે કંઇ અનિંદિત કાર્ય કરીને પાછી આવી. તે ઘડાને મૂકીને પછી પોતાની શય્યામાં સૂતી. પ્રભાતે ચિંતાએ ભરપૂર એવા શેઠે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું. "આપણી વહુ તને શીળગુણની વૃદ્ધિમાં કેવી દેખાય છે?" તેણીએ ઉત્તર આપ્યો. "ઉત્તમ કુળની સર્વદા પ્રમાણે તેણીનું વર્તન છે." તેવારે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું. "આપણી વહુ સારી નથી. કારણ કે, આજ રાત્રે મેં એને ગુપ્ત રીતે ક્યાંય જતાં જોઇ છે." સાસુ બોલી. "ના, એ એવી નથી." ત્યારે શેઠે કહ્યું, "તેં પોતે દીઠી હોય તો તું તે સત્ય માન્યા

વગર રહે નહીં. મેં પોતે આજ રાત્રે એને ઘડો લઇને બહાર જતાં જોઇ છે. થોડો વખત કોઇ અન્ય પુરુષ સાથે ક્રીડા કરીને તે પાછી આવી. તેથી સાંભળેલી વાત કરતાં પ્રત્યક્ષ જોએલી વાત વધારે બળવાન્ છે, માટે મેં જે કહ્યું છે તે સત્ય માન."

એવામાં પુત્ર અજિતસેન પ્રભાતે દેવગુરુની સેવા કરીને માત પિતાના ચરણે નમવાને આવ્યો. જૂદા જૂદા માત તાતના ચરણે પડીને પાસે બેઠો, એટલે પિતાએ તેને ખેદ સહિત કહ્યું. "પુત્ર! તને શું કહું! વિધાતાએ તો આપણા ગૃહના આંગણામાં પારિજાતકની વેલ રોપી છે, પણ એવા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને ઉત્તમ ગુણના સંસર્ગવાળી છતાં, લતાની પેઠ ત્હારી વહુ કુટિલતા સેવે છે. મેં પોતે આજે રાત્રે તેણીનું ચરિત્ર જોયું છે. રાત્રીને વિષે તે કોઇ સ્થળે જઇ આવી. હે વત્સ! હું જાણતો હતો કે તે આપણા કૂળરૂપી વનને વિષે કલ્પલતા સમાન છે, પણ હમણાં તો તે દુષ્ટ દોષયુક્ત અને વિષવેલથી પણ અધિક જણાય છે; માટે સ્ત્રીનો શો વિશ્વાસ? શીળ ત્યાગ કરવામાં ઉદ્યમવંત એવી સ્ત્રીઓને પતિ ગુણથી (દોરડીથી) બાંધી શકતો નથી, પરિક્ષક પારખી શકતો નથી, તેમ ધનથી પણ તેણીઓને અટકાવી શકાતી નથી. શાસ્ત્રમાં જે સાંભળીએ છીએ, અને લોકો પણ જે કહે છે, તે સર્વ આવી દુઃશીળા કામવિહ્વલ નારીઓ સત્ય કરી બતાવે છે. ત્હારી વહુ રાત્રીએ જળ લાવવાનો દંભ કરીને બહાર ગઇ, ને થોડીવાર પછી પાછી આવી; માટે તે અવશ્ય ત્યજવા યોગ્ય છે."

પુત્રે પિતાનું વચન પ્રમાણ કર્યું, એટલે શેઠે વહુને અસત્ય પ્રયોગથી કહ્યું. "તમારા પિતાએ મને તમને સાથે લઇને બોલાવ્યા છે, માટે ચાલો ત્યાં જઇએ." વહુએ કહ્યું. "અહો! એમાં શું? એક તો પિતાદિ સ્વજનનો મેળાપ થશે, અને વળી આપનું વચન પ્રમાણ થશે." એમ શીળવતીએ સાસરે કહ્યું તે સત્ય માન્યું. કહ્યું છે કે:—સત્ય પરિક્ષા કર્યા વિના વિશેષ ગુણ માલમ પડતો નથી. જ્યાંસુધી ઉત્તમ પરિક્ષકોએ પરિક્ષા કરી નથી, ત્યાંસુધી રત્નને બીજા માણસો કાંકરો ધારે છે. પછી શેઠે રથ જોડાવી શીળવતીને સાથે લઇને માંગલિક પ્રયાણ કર્યું.

રસ્તે ચાલતાં એક નદી આવી એટલે શેઠે વહુને કહ્યું. "પગમાંથી પગરખાં કાઢી નાંખીને નદી ઉતરજો." પણ તે તો કંઈક વિચાર કરીને પગરખાંસહિત નદી ઉતરી. તેથી શેઠે ધાર્યું કે, "એ દુર્વિનીત (વિવેક વગરની) છે." વળી આગળ ચાલતાં એક મગનું ક્ષેત્ર આવ્યું, તે જોઈ શેઠ બોલ્યા. "અહો! આ ક્ષેત્રના ધણીને બહુ સગ્ગ ધાન્ય થશે." તે સાંભળી વહુએ કહ્યું. "જો એને કોઇ ખાઇ નહીં જાય તો આપનું વચન સત્ય થશે." શેઠે વિચાર્યું. "આ વહુ એવું અસંબદ્ધ કેમ બોલે છે? ક્ષેત્ર તો તદ્દન ફળેલું છે, કોઇએ ખાધું હોય એમ જરા પણ દેખાતું નથી" વળી આગળ પ્રયાણ કરતાં ધનની સમૃદ્ધિમાં કુબેરના નગર જેવું, અને આનંદી માણસોથી ભરપૂર એક નગર આવ્યું, તેને જોઈ સસરાએ મસ્તક ધૂણાવી વખાણ કર્યાં, પણ વહુ છાની રહી નહીં: તેણીએ તો કહ્યું. "જો એ ઉજડ હોત સારૂં." ત્યારે શેઠ વિચાર્યું. "આ વહુ તો મારી હાંસી કર્યા કરે છે, માટે એને એનું ફળ મળશે." આગળ એક સુભટ આવ્યો, તે પ્રહારથી જર્જરિત થઇ ગયો હતો. તેને જોઇ શેઠે એની પ્રશંસા કરીને કહ્યું કે, "વાહ વાહ! તમે બહુ પરાક્રમી છો!" પણ શીળવતી તો દરેકમાં ઉલટું કહેનારી તે બોલ્યા વગર રહી નહીં. "હે શ્વસુર! એણે તો ત્યાંક માર ખાધો છે. બાકી છે તો એ [illegible] અને બીકણ." શેઠે હવે વિચાર્યું. અવશ્ય આ વહુ મારાથી પ્રતિકૂળ છે. હું જે જે કહું છું, તેને એ અસત્ય પાડે છે. કહ્યું છે કે:—બહુ [illegible] પ્રશંસા કરે [illegible] દોષ જોવામાં કુશળ હોય છે, પોતાના કંઈક દોષ [illegible] કરે છે. [illegible]

કહ્યું. "તમે કહો છો તે ખરૂં છે શું?" વહુએ કહ્યું. "જો તમને સંશય હોય તો આ કુહાડી છે, તે લઇને ખોદી જુઓ." તે સાંભળી પ્રથમ એ કાગડાંને કરબાનું બળિદાન દઈ, શેઠ લોભને લીધે તરુણ પુરુષની પેઠે કોદાળીવડે તે વૃક્ષની હેઠે ખોદવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે:—દાંત સર્વે ચાલવા લાગ્યા, બુદ્ધિ જાડી થઇ, હાથ પગ કંપવા લાગ્યા, દૃષ્ટિ અંધ થઇ, બળ ગળી ગયું, અને રૂપ સૌંદર્ય નાશ પામ્યું. આ પ્રમાણે યમભૂપતિની મહા ધાડરૂપી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં, તૃષ્ણારૂપી સુભટી એકાકી પણ હૃદયરૂપ નગરને વિષે નૃત્ય કર્યા કરે છે. શેઠે ખોદ્યું તો ચાર સુવર્ણના કુંભ નિકળ્યા. તે જોઇને તે બોલ્યો. "અહો! મ્હારા ઘરને વિષે આ વહુ તો સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજ આવી છે. અહો! મેં મરકત મણિની કાચની ભ્રાંતિથી અવગણના કરી!" એમ કહી શેઠે પોતાનો અપરાધ પ્રકટ બતાવી તેની પાસે ક્ષમા માગી, ને તેજ ક્ષણે તેણે રથ પાછો વાળ્યો. પાછાં વળતાં શેઠે વહુને પૂછ્યું. "આ ગામ જેમાં સાત સાત તો પોળ છે, તેને તમે ઉજડ કેમ કહ્યું?" વહુએ ઉત્તર આપ્યો. "જેમાં બહુ વસ્તી હોય, છતાં આપણું કોઇ ન હોય તે ઉજડ જાણવું. કારણ કે, વસ્તીવાળું છતાં જેને વિષે આપણા ઉપર સ્નેહ કે પ્રીતિ બતાવનારૂં કોઇપણ વલ્લભ ન હોય, તે ગામ પૃથ્વિ ઉપર અરણ્ય જેવું છે." વળી શેઠે પૂછ્યું. "તમે ઉજડ જેવા દેખાતા ગામને વસ્તીવાળું કેમ કહ્યું?" વહુએ કહ્યું. "તે ગામમાં એક મ્હારા મામાનું ઘર હતું, તેથી મેં તે ગામ વસ્તીવાળું કહ્યું." વળી શેઠે પૂછ્યું. "તમે વડની છાયા મૂકીને તડકામાં જઇને બેઠાં, તેનું શું કારણ?" વહુએ કહ્યું. "વડ ઉપર ઘણાં કાગડા બેઠા હોય, તે જો સ્ત્રીના મસ્તક ઉપર ચરકે તો છ માસમાં તેણીના પતિને મહા અનર્થ થાય. વળી વૃક્ષના મૂળ પાસે સર્પાદિ જીવોનો ભય હોય છે, માટે હું દૂર જઇને બેઠી હતી." આ સાંભળી શેઠ બોલ્યા. "હે કુળાધર! સર્વ ભાવમાં વિચક્ષણ! તેં બહુ ઠીક કર્યું કે, વૃદ્ધપણાને લીધે બુદ્ધિહીન થયેલાને તેં બોધ આપ્યો!" વળી શેઠે પૂછ્યું "ત્યારે મેં પેલા સુભટનાં વખાણ કર્યાં, તેને તમે 'બહુ કાયર છે' એમ કેમ કહ્યું?" વહુએ કહ્યું. "તેના પ્રહાર સર્વ તેની પીઠ ઉપર હતા, તેથી જો તે ખરેખર સુભટ હોત તો તેણે સઘળા પ્રહાર અગ્રભાગ (છાતી) ને વિષે ખમ્યા હોત." ત્યારે શેઠે પૂછ્યું. "મેં જે મગના ક્ષેત્રને પરિપક્વ દશાવાળું કહ્યું, ત્યારે તમે એમ કેમ કહ્યું કે, 'જો તે પૂરું ખવાયું ન હોય તો?' તેને તે વખતે તો કોઇએ ખાધું નહોતું." વહુએ સમજણ પાડી કે, "આ ક્ષેત્રવાળા કણબી લોકો દરિદ્રી જેવા હોય છે, તેઓ બમણું આપવા કરાદિક કરીને લાવે છે ને ખેડ કરે છે. હવે જ્યારે ધાન્ય નિપજાવીને ઘેર લાવે છે, ત્યાં તો પેલા પૂર્વ ધાન્ય આપનારા (લેણદારો) આવીને તે લઈ જાય છે. એટલે મેં એમ કહ્યું કે, બમણું આપવું કરીને ધાન્ય લાવેલા એટલે તે કૃષિકાર પ્રથમથીજ ક્ષેત્રને ખાઇ ગયા કહેવાય." વળી શેઠે શંકા પૂછી. "જળે ભરેલી નદી આવી, ત્યારે મેં તમને મોજડી ઉતારવાનું કહ્યા છતાં તમે તે કેમ ન ઉતારી?" તે ઉપરથી વહુએ ખુલાસો કર્યો કે. 'નદીને વિષે કાંકરા, જીવડાં, આદિ હોય તેના ભયને લીધે મેં તે ઉતારી નહીં: કારણ કે, તેથી કાયાને ક્લેશ થાય." આ પ્રમાણે પુત્રવહુનાં વચનોથી બહુ સંતોષ પામતો શેઠ ઘેર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં વહુએ ઘડામાં રહેલા ભૂષણો બતાવ્યાં. ત્યારથી તેણે તેણીને બહુ સન્માન આપી પોતાના ઘરની સ્વામિની કરી સ્થાપી.

વિસ્તીર્ણ બુદ્ધિથી તે પ્રશ્નનો ઉત્તર અજિતસેને જઇને રાજાને કહ્યો. "તે પાદપ્રહાર કરનારને નુપૂર આપવાં." આવો પોતે ચિંતવેલો ઉત્તર સાંભળીને રાજાએ તેને સુવસ્ત્રાભરણ આપીને સંતોષ્યો, ને તેને બુદ્ધિમાન્ જાણીને પોતાનો મુખ્ય પ્રધાન કર્યો.

એકદા રાજા છ પ્રકારનું સૈન્ય લઇને પર્યંતદેશના રાજા સિંહસેનને જીતવાને નિકળ્યો, ત્યારે તેણે અજિતસેનને સાથે આવવાની આજ્ઞા કરી. તે ઉપરથી એ તો ચિંતામાં પડ્યો. મહાસતી શીળવતીએ ઉદ્વેગનું કારણ પૂછવા ઉપરથી તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું. "જો કે તું સુશીળા છે, તોપણ તને ઘરને વિષે એકલી મૂકી રાજા સાથે જવાને મ્હારૂં મન માનતું નથી." શીળવતીએ કહ્યું. "ગમે તેમ પણ રાજાનાં કાર્ય કરવાં જોઇએ. મ્હારૂં શીળ તો નિશ્ચળ સમજજો. એમજ ધારજો કે, દેવ દાનવ આદિ પણ તે ખંડન કરવાને અસમર્થ છે." એમ કહી તેણીએ તેના કંઠને વિષે એક પુષ્પમાળા પહેરાવીને કહ્યું કે, "જ્યાંસુધી આ માળા તમારા કંઠને વિષે કરમાય નહીં, ત્યાંસુધી એમ ધારજો કે મ્હારૂં શીળ નિશ્ચળ છે." પ્રિયાનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી અજિતસેન રાજા સાથે નિશ્ચિંતપણે ગયો. રસ્તે ચાલતાં પુષ્પવગરની અટવીને વિષે પણ અજિતસેનના કંઠમાં પુષ્પની તાજી માળા જોઇને રાજાએ પૂછ્યું. "તમારા કંઠને વિષે આવી અટવીમાં આવી તાજી પુષ્પમાળા ક્યાંથી?" મંત્રીશ્વરે કહ્યું. 'એ માળા મ્હારી પ્રિયાએ મ્હારા કંઠને વિષે આરોપી છે, તે તેણીના શીળ પ્રભાવથી નિરંતર કરમાયા વગરની રહે છે." રાજા તો શીળવતીના શીળનું સ્વરૂપ સાંભળીને ચમત્કાર પામ્યો.

એકદા તે રાજા પોતાના નર્મમિત્રો (ગમ્મત કરાવનારા મિત્રો) આગળ શીળવતીના શીળવ્રતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. એટલે કામાંકુર મિત્રે ઇર્ષ્યાથી કહ્યું. "ચંચળ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓને વળી શીળવ્રત કેવું?" તે વખતે લલિતાંગે કામાંકુરમિત્રને કહ્યું. "એ સત્ય છે." પછી રતિકેળિએ કહ્યું. "એમાં શંસય શો?" એટલે અશોક બોલ્યો. "શીળનું ખંડન કરવાને હું જઇશ." તે ઉપરથી કૌતુકીરાજાએ તેને બહુ ધન આપીને મોકલ્યો. એ અશોક અબધતનો વેષ લઇને ઉત્તમ વસ્ત્ર ધારણ કરી નંદનપુર જઇ શીળવતીના ઘરની પાસે આસન નાંખીને બેઠો. ત્યાં રહ્યો રહ્યો તે પંચમ રાગનાં ગીત પ્રમુખ ગાતો મનોહર અંગવાળો જવા આવવા લાગ્યો; તથા સુશીળા શીળવતી તરફ બહુ પ્રકારના કામવિકાર બતાવવા લાગ્યો. એ સર્વ જોઇને સતી વિચારવા લાગી કે, "નિશ્ચે એ મ્હારૂં શીળ ખંડન કરવા ધારે છે, પણ એ મૂર્ખ વિચાર કરતો નથી કે, કેસરિસિંહ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેની કેસર (વાળ) કોઇ ગ્રહણ કરી શકે?" એમ વિચારીને તેણે વિકલ્પ વિનાપણ ચક્ષુના ખૂણામાંથી તેના તરફ દ્રષ્ટિ કરી; તેથી તો તે હર્ષ પામી ચિંતવવા લાગ્યો. "મ્હારૂં વાંછિત સિદ્ધ થયું. કારણ કે, એ સુમુખીએ મ્હારા તરફ નજર કરી છે." એમ ધારી તેણે દૂતી મોકલી. તે શીળવતીને જઇને કહેવા લાગી. "બાઇ ત્હારો સ્વામી રાજા સાથે ગયો છે, તેનું કોણ જાણે શું થશે? ગયો દિવસ ફરી પાછો નહીં આવે; ત્હારૂં યૌવન ભોગ વિના નિષ્ફળ જાય છે." પછી શીળવતી બોલી. "કુળવાન્ સ્ત્રીઓને પરપુરુષ સાથે સંગમ તો શું, પણ વાર્તાએ કરવી યુક્ત નથી." પણ પેલી દૂતીએ ફરી ફરી કહ્યું, તેથી શીળવતીએ હા કહી, ને કહ્યું કે, "તેને પાંચમે દિવસે મોકલજે." દૂતીએ જઇને અશોકને એ વાત કહી, તેથી અશોક હર્ષ પામ્યો; ને પ્રથમથી અર્ધલક્ષ સુવર્ણ તેણીને મોકલાવ્યું.

હવે શીળવતીએ પોતાના શીળની રક્ષાને અર્થે ઓરડામાં એક ઊંડો ખાડો ખોદાવ્યો; તેના ઉપર એક નિષ્કેવળ તંતુથી ભરેલો પલંગ મુકયો, ને ઓછાડ પાથર્યો. પાંચમે દિવસે અશોક બાકીના અર્ધલક્ષ સોનૈયા લઇને આવ્યો. ત્યારે શીળવતી બોલી. "ભોજન થાય છે, અને સ્નાન કરવાને ઉષ્ણજળ મૂક્યું છે; ત્યાંસુધી તમે આ પલંગ ઉપર બેસો."

તે પ્રમાણે તે તેની ઉપર બેઠો એટલે તે ત્રૂટી ગયો, ને અશોક ખાડામાં પડ્યો! ત્યારથી એક દોરડીવડે તે તેમ માટે શરાવલાને વિષે અન્ન પાણી મોકલવા લાગી. પરંતુ અશોકને તો ખાડામાં નરકનું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું.

આ વાતને એક મહિનો થયો. રાજાએ વિચાર્યું. "અશોકની તો શોધ પણ મળતી નથી." એટલે રતિકેળિ તેવીજ પ્રતિજ્ઞા કરીને ત્યા ગયો. તે પણ અશોકની માફક તેજ ખાડામાં પડ્યો! એ પ્રમાણે કામાંકુર પણ ત્યાં ગયો, ને પેલા બેની દશાને પામ્યો. તેજ અવસ્થા લલિતાંગની પણ ત્યાં આવવાથી થઇ. આ પ્રમાણે ચારે કૂવામાં પડ્યા. તેમને દોરડે બાંધેલા શરાવલામાં અર્ધ અન્ન પાણી મળતું. નરકને વિષે નારકી જીવોની પેઠે દુઃખ પામતા તેઓએ એકદા શીળવતીને કહ્યું. "અમે ક્ષુધાથી પીડાઇએ છીએ; અમારા જેવા આત્માના અજાણ જનો આ પ્રમાણે દુઃખના ભાજન થાય છે. હે સતી! મૂઢ એવા અમે ત્હારૂં માહાત્મ્ય જોયું. હવે કૃપા કરીને અમને આ કૂવામાંથી બહાર કાઢ." તેવારે શીળવતીએ કહ્યું. "જો તમે એક મ્હારૂં કહ્યું માનો તો બહાર કાઢું" ત્યારે પેલા બોલ્યા. "તમે કહેશો તે સુલભ હશે કે દુર્લભ હશે, તોપણ કરીશું." પછી શીળવતીએ તેમને શીખવી રાખ્યું.

એવામાં તેનો સ્વામિ અજિતસેન આવ્યો, તેને સતીએ પેલા ચારે જણનું વૃત્તાંત ગુપ્ત રીતે કહ્યું. પછી શીળવતી બોલી કે, 'એક વાર આપણે રાજાને પરિવાર સહિત ભોજનને અર્થે નિમંત્રણ કરીએ, પછી એમને ઉવાડા પાડીએ." ત્યાર પછી નોતરૂં આપી રાજાને જમવા બોલાવ્યો. તે પણ આવ્યો. શીળવતીએ છાની રીતે રસવતી તૈયાર કરાવી મૂકી હતી. હવે તેણીએ અવસર જાણીને પેલા ચારેને કૂવામાંથી બહાર કાઢીને ઓરડામાં આસન ઉપર બેસાર્યા; ને ન્હવરાવીને ચંદનનો લેપ કર્યો. એવામાં રાજા કહેવા લાગ્યો. "અરે મંત્રી! જમવાનું અસુર થાય છે, ને તમારા ઘરમાં તો રસોઇ પણ કરેલી જણાતી નથી." મંત્રીએ કહ્યું. "હે રાજન્! મ્હારા ઘરમાં મ્હારી પ્રિયાને વશ એવા ચાર યક્ષો છે, તે જે જે માગશું તે તે આપશે." પછી રાજા સહપરિવાર જમવા બેઠો, એટલે એ યક્ષોની પાસેથી રસોઇ માગી માગીને તેમને જમાડ્યા. તે જોઇ રાજાએ કહ્યું. "હે મંત્રી! જે આ યક્ષો છે, તે પ્રિય અને મનગમતી રસોઇ આપે છે; માટે જો તે આપણી પાસે હોય તો માગમાં રાંધવાની અડચણ વિના સૈન્યને ભોજન મળે." મંત્રીએ કહ્યું. "મ્હારી પ્રિયાને કહીને હું તે તમને આપીશ." પછી શીળવતીએ પેલા ચારેને કહ્યું. "જો તમે મ્હારૂં કહ્યું કરશો, તોજ તમને છોડીશ" પેલાઓએ હા કહી, એટલે તેમને પેટીમાં બેસાર્યા; ને તેમને કહ્યું કે, "આ પેટી રાજાને આપવાની છે. રાજા એક પ્રયાણ કરીને મધ્યાન્હે ભોજન માગે, ત્યાં સુધી તમારે બિલકૂલ બોલવું નહી. જો વચ્ચે બોલ્યા તો મૃત્યુ આવ્યું જાણજો." તેઓએ હા કહી, પછી એ પેટી ભૂપતિને આપી. તે તેણે હર્ષથી સ્વિકારી. પછી રાજાએ એક પ્રયાણ કરી મધ્યાન્હે પેટી ઉઘાડી તેમની પાસે રસોઇ માગી. ત્યારે તે બોલ્યા. "ભોજન વિના તો અમારાંએ ગાત્ર શિથિલ થઇ ગયાં છે, તો તમને તો ક્યાથીજ આપીએ?" એ સાંભળી તેમનો સ્વર તુરત ઓળખી કાઢી તેમને બહાર કાઢ્યા; ને શીળવતીનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. તેવારે તેમણે એ સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. તે સાંભળીને રાજા હર્ષ પામ્યો. ને પાછો આવી શીળવતીના શીળવ્રતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. "તું મ્હારી બ્હેન છે." એમ કહીને તેણીને વસ્ત્રાભરણ આપ્યાં. આ વૃત્તાંત [illegible] સર્વે લોકો ચમત્કાર પામી બોલવા લાગ્યા, કે, "આ શીળવતી [illegible] છે.

પછી અજિતસેન પોતાની પ્રિયા સતી શીળવતી સાથે [illegible] ચિરકાળપર્યંત સુખમાં રહેવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેને [illegible] પયા. તેઓ નિરંતર જિનોક્ત ધર્મ કરવા લાગ્યા.

એકદા તે નગરને વિષે દમઘોષ નામના સૂરિ પધાર્યા, તેમની પાસે અજિતસેન પ્રિયાને લઇને ધર્મ સાંભળવા ગયો. ત્યાં સૂરિએ દેશના આપી કે:-"ધર્મથી ઉત્તમ કૂળને વિષે જન્મ, શરીરે સૌભાગ્ય, આયુષ્ય, બળ, નિર્મળ યશ, વિદ્યા, અને દ્રવ્ય. એટલાં વાનાં મળે છે. વળી મહા ભયંકર અરણ્યમાંથી પણ ધર્મ નિસ્તાર કરે છે, એવો જે ધર્મ તે સમ્યક્ પ્રકારે સેવ્યો છતાં, સ્વર્ગ અને મોક્ષનો દાતા થાય છે." પછી દેશનાને અંતે શીળવતીએ મુનિને પૂછ્યું. "હે ભગવાન્! મેં પૂર્વ ભવે શું કર્યું હશે?" જ્ઞાની મહારાજાએ કહ્યું. "કુસુમપુર નગરને વિષે સુલસ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો, તેને સુયશા નામની સ્ત્રી હતી. અને દુર્ગિલા નામની એક દાસી હતી. એકદા એ દુર્ગિલા સુયશાની સાથે સાધ્વી પાસે ગઇ. ત્યાં સુયશાને પુસ્તકની પૂજા કરતી જોઇ દુર્ગિલાએ પૂછ્યું. "હે સાધ્વી! આજે શું પર્વ છે?" સાધ્વીએ કહ્યું. "આજે શ્રુતતિથિ વિખ્યાત જ્ઞાનપંચમી છે. આજ જ્ઞાન પંચમીને દિવસે જે ઉપવાસ કરીને પુસ્તપૂજાપૂર્વક જ્ઞાનની પ્રભાવના કરે, તે સુખ, સૌભાગ્ય, બુદ્ધિ, આદિ વૈભવ પામીને અનુક્રમે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે." એ સાંભળી દુર્ગિલા બોલી. "મ્હારી સ્વામિનીને ધન્ય છે કે, જે આ પ્રમાણે પંચમીનો તપ કરે છે. હું તો તપશ્ચર્યા કરવાને સમર્થ નથી." તેથી સાધ્વીએ કહ્યું. "ત્યારે તું ત્હારે આધીન એવું શીળવ્રત પાળ, જેથી તું સુખી થઇશ. હે વિવેકવાળી! યાવજ્જીવ પરપુરુષનો ત્યાગ કર, અને અષ્ટમી ચતુર્દશીએ ત્હારા ભર્તારની સાથે પણ સેવન ન કરીશ." દુર્ગિલા સાધ્વીએ આપેલો આ અભિગ્રહ લઇ હર્ષ પામી ઘેર આવી, ને તે વાત પોતાના પતિને કહી. ત્યારે પતિએ કહ્યું. "જો તેં એ પ્રમાણે અષ્ટમી ચતુર્દશીનો નિયમ કર્યો છે, તો મ્હારે પણ આજથી એ નિયમ અંગિકાર છે. પછી હળુકર્મી એવા એ બન્ને જીવ શુદ્ધ શીળ પાળવા લાગ્યા. અનુક્રમે તેમણે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. એમ કરતાં કરતાં દુર્ગિલાએ તો ગુરુ પાસે જ્ઞાનપંચમીનો તપ લઇ તે આદર્યો. આયુઃ ક્ષય થયે બન્ને મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયાં. દુર્ગતનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવ્યો, તે તું અજિતસેન થયો, અને દુર્ગિલાનો જીવ તે આ શીળવતી થઇ."

ગુરુના મુખથી પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી, જ્ઞાન આરાધનરૂપ પુન્યથી તેમને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતાનો પૂર્વભવ સ્મરણમાં આવવાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો, તેથી તેમણે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે સંયમ પાળી તેઓ પાંચમે સ્વર્ગે ગયાં; ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરી, સર્વ કર્મ ક્ષય થયે મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ શીળવતીની કથા ॥

નંદયંતી.

નિર્મળ શીળ પાળનારો ભવ્ય આશયવાળો ભવ્ય જન, નંદયંતીની પેઠે સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ પરંપરાને પામે છે.

દેવલોક સમાન પોતનપુર નામના નગરને વિષે અમંદ પરાક્રમવાળો નરવિક્રમ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સાગરપોત નામનો વણિક વસતો હતો. તેની સ્ત્રી નાગની શ્રીની કુક્ષિએ સમુદ્રદત્ત નામનો પુત્ર થયો. તે પંડિત પાસે અભ્યાસ કરી અનુક્રમે યૌવનવય પામ્યો. તે વખતે સોપારકપુર નગરને વિષે લક્ષ્મીના નિધાન એવા નાગદત્ત શેઠની નંદયંતી નામની પુત્રી જૈનધર્મને વિષે કુશળ તથા શીળવ્રતથી શોભતી યૌવનવયને પામી. નાગદત્ત શેઠે એ પોતાની નંદયંતીને સમુદ્રદત્ત વેરે પરણાવી. સમુદ્રદત્ત ઘરે પોતાના મિત્ર સાથે ક્રીડા કરતો સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એકદા વિદેશ જવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવાથી તે તાતને કહેવા લાગ્યો. "હે પિતાજી! મ્હારે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા વિદેશ જવું છે, માટે આજ્ઞા આપો." પિતાએ કહ્યું." આપણા ઘરમાં કોટિબંધ દ્રવ્ય છે, તે તું અહિં રહીને ભોગવ. કારણ કે, કલ્પવૃક્ષ ફળ્યે છતે લીંબડાના વૃક્ષ પાસે કોણ જાય?" તે સાંભળી પુત્ર બોલ્યો. "પૂર્વભવમાં ઉપાર્જેલી લક્ષ્મી તો હલકા જનોજ ભોગવે. પિતાની લક્ષ્મી, માતાની પેઠે યૌવનવયમાં સેવવાયોગ્ય નથી." પુત્રની આવી વાણી સાંભળીને પિતાએ ગદ્ગદ્ શબ્દે બહુ બહુ કહ્યું. ત્યારે પુત્ર બોલ્યો. "પિતાના ઉપાર્જેલા ધનથી ઘણા જન મદોન્મત્ત થાય છે, પણ પોતાના ઉપાર્જેલા ધનથી તો વિરલાજ એવા થાય છે." આમ કહ્યા છતાં પણ પિતાએ તો અનુમતિ આપીજ નહીં, એટલે તે રાત્રીને વિષે ગુપ્ત રીતે ચાલી નિકળ્યો. જતાં જતાં પ્રિયાનું ચેષ્ટિત જોવાને તે છાનો રહીને ઘરની જાળીમાં ઉભો રહ્યો. એટલામાં નંદયંતી જાગી, ને પતિને ન જોવાથી દુખી થઈ પતિના ગુણોનું સ્મરણ કરતી તે પરસ્પર વિયોગ થવાથી વ્યાકૂળ બની કંઠને વિષે પાશ નાંખતાં બોલી. "જો મ્હારા પતિ હમણાં અહિં નહિં આવે તો મ્હારે જરૂર મરણ શરણ થવુ પડશે." એમ પ્રિયાને દુઃખી જોઇ બહાર આવી સમુદ્રદત્ત તેણીને સંભોગથી સંતોષી. પછી તેણે તેણીને કહ્યું. "હે પ્રિયે! હું વિદેશ જઉં છું, તું તે કોઇને કહીશ નહીં." એ પ્રમાણે સ્રીની રજા લઈ તે સમુદ્રદત્ત લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા સમુદ્રમાર્ગે ચાલ્યો.

પાછળ ગર્ભવતી નંદયંતીને ત્રણ માસ થયા, એટલે તેણીને સગર્ભા જોઇને સાસુ સસરાએ વિચાર્યું. "પુત્ર તો વિદેશ ગયો છે, અને વહુને તો આમ થયુ જણાય છે; તો સ્રીઓનાં સ્વરૂપ જાણી શકાતાં નથી. બહારથી રૂડા આચરણવાળી એવી સ્રીઓને વિષે વિશ્વાસ કરવો નહીં, કારણ કે, કિંપાકફળની પેઠે તેનાં પરિણામ સારાં નથી; માટે એ સ્વાર્થમાં નીચ એવી સ્રીને આપણી પંક્તિમાંથી ત્યજી દેવી. એણે અમારા નિષ્કલંક કૂળને કલંક લગાડયું છે." એમ વિચારી તેમણે પોતાના એક નિષ્કરુણ નામના સેવકને કહ્યું. "તું આ મ્હારી વહુને વનને વિષે મૂકી આવ." પછી તે પુરુષ તે પ્રમાણે તેણીને વનને વિષે મૂકી પાછો વળ્યો. એટલે પાછળ તુરત એ મહાસતી, મૂળથી છેદાયલી વેલની પેઠે ભૂમિ ઉપર પડી ગઈ. ફરી સચેત થઇને બોલી. "હા દૈવ! મ્હારા કયા અપરાધથી સાસુએ મને ત્યજી દીધી? મેં કોઇને શું કર્યું? એક તો મ્હારો સ્વામી મને ત્યજીને વિદેશ ગયો છે; ત્યાં વળી મને વનમાં મૂકી. મેં લેશ પણ શીળ ખંડન કર્યું નથી. આ ભવને વિષે તો મ્હારે સમુદ્રદત્ત વિના સર્વે ભાઇઓ છે." આમ વિલાપ કરતી હતી, તેવામાં ભૃગુપુરનો સ્વામી પદ્મરાજા ત્યાં આવ્યો, તે તેણીને જોઈ બ્હેન કહી પોતાને નગરે લઈ ગયો. ત્યાં તે રાજાની આજ્ઞાથી યથેચ્છ દાન દેતી, શીળવ્રત પાળતી, ધર્મ કર્મને વિષે તત્પર છતી રહેવા લાગી. ત્યાં તેણીએ અવસરે પુત્રને જન્મ આપ્યો.

નારીને જોઇ, તે નારી તેને નંદયંતી જેવી લાગી; તેથી પોતાનો શંસય ટાળવાને ને તેણીના શીળની પરિક્ષા કરવાને અર્થે એક અન્ય સ્ત્રીને શિખવી તેણીની પાસે મોકલી. તે સ્ત્રીએ તેણીની પાસે જઇને કહ્યું. "હે નંદયંતી! તું આ મનુષ્યજન્મને પામીને તે ભોગસુખ વિના નિષ્ફળ શામાટે ગમાવે છે? તું તો વિચીક્ષણ છે, માટે જો ત્હારી ઇચ્છા હોય તો એક દેવકુમારતુલ્ય વણિકપુત્ર આવ્યો છે, તેની પાસે અખૂટ દોલત છે. એવા પુરુષને અંગિકાર કરવાને દેવાંગના પણ ઇચ્છા કરે છે; માટે જો તું તેનો સ્વિકાર કરીશ, તો અતિ સુખી થઇશ. હું તો તને ત્હારા લાભને માટે કહેવા આવી છું."

આ સર્વ સાંભળીને નંદયંતી બોલી:-"બ્હેન! તું આવી તો ભલે આવી, પણ સતીની પાસે એવું કહેનારની જીભ તૂટી પડે છે. હું તો આ ભવને વિષે સમુદ્રદત્તસ્વામી શિવાય અન્યકોઇ દેવકુમારતુલ્ય હોય, તેને પણ ઇચ્છતી નથી. જો તું હવે અધિક કહીશ, તો તને હું આત્મહત્યા દઇશ." આ વખતે સમુદ્રદત્તે પોતાનો મૂળવેષ લીધો, ને તે તેણીની પાસે ગયો; ત્યાં જઈ પ્રિયાને જોઈ તે હર્ષ પામ્યો. તેણીએ પણ પતિને ઓળખી ઉભાં થઇ વિનયસહિત તેનો આદરસત્કાર કર્યો. પરસ્પર નેત્રમેળાપ થયો; એટલે સતીને પ્રથમની દુ:ખીઅવસ્થા સ્મરણમાં આવવાથી તેણીનાં નેત્રો ભાદ્રવાની વૃષ્ટિ જેવાં આંસુથી પૂરાઇ ગયાં. પછી હર્ષસહિત સમુદ્રદત્ત તેણીને પોતાને નગરે લાવ્યો. પિતાદિક પણ ત્યાં આવ્યા હતા, તેમ સર્વને તેણીએ પોતાની વનાદિને વિષે વીતેલી હકીકત કહી સંભળાવી.

એ અવસરે ત્યાં એક કેવળજ્ઞાની સાધુ આવ્યા, તેમને વંદન કરવાને સમુદ્રદત્ત, તેના માત પિતાદિક સર્વે ગયાં. ગુરુએ તેમને ધર્મોપદેશ દીધો. દેશનાને અંતે નંદયંતીએ પૃછ્યું. "હે મુનેશ્વર! મ્હારે કયા કર્મને લીધે આટલો વખત મ્હારા પતિ સાથે વિયોગ રહ્યો?" તે ઉપરથી ગુરુએ તેણીનો પૂર્વભવ કહ્યો. "ચંદ્રપુરનગરને વિષે સુકુંદ નામના દ્વિજને શ્રીમતી નામની સ્ત્રી હતી. એકદા તેણીએ યજ્ઞનો ઉત્સવ થતો હતો, તે વખતે ભિક્ષાને અર્થે આવેલા સાધુનો ઉપહાસ કર્યો હતો કે, "હે શુદ્ર! તું અહિં કેમ આવ્યો છે?" તેનાં શ્વસુરાદિ સર્વ પણ તે ઉપહાસમાં અનુમત થયાં. તે સુકુંદ મૃત્યુ પામ્યો, તેનો જીવ તું સમુદ્રદત્ત થયો, અને એ શ્રીમતીનો જીવ તું નંદયંતી થઈ. તે વખતે મુનિનો ઉપહાસ કરવાથી ત્હારા પતિ આદિથી તને વિયોગ થયો."

આ પછીથી નંદયંતી વિશેષ પ્રકારે ધર્મ આચરવા લાગી, ને શીળવ્રત પાળતી, આયુ: ક્ષય થયે તે પહેલે દેવલોકે ગઇ. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ નદયતીની કથા ॥

રોહિણી.

નિરંતર શુદ્ધ મનથી શીળવ્રત પાળનારા જનો, રોહિણીની પેઠે સુખશ્રેણિને પ્રાપ્ત કરે છે.

પાટલિપુત્ર નગરને વિષે શ્રી નંદ નામનો પૃથ્વિપતિ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં ધનાવહ નામનો શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો, તેને રોહિણી નામે સ્ત્રી હતી. એકદા ધનાવહશેઠ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાને સમુદ્ર મધ્યે ચાલ્યો, તે વખતથી રોહિણી પોતાના મસ્તક ઉપર વેણી બંધાવીને સખીઓના સાથમાં ધર્મકાર્ય કરીને દિવસ નિર્ગમવા લાગી. એવામાં ધૂળ અને કુસુમરસના પુષ્પોના સમૂહથી આકાશને ભૂરા કામરચિત્રા રંગતું કરનારો ગ્રીષ્મકાળ (ઉનાળો) આવ્યો. એ સમયે ક્રીડાને અર્થે ઉદ્યાનને વિષે જતા રાજાએ ગોખને વિષે બેઠેલી તે રોહિણીને દીઠી. તેણીને વારંવાર જોઇ જોઇને રાજાનું ચિત્ત તેણીના વિષે લીન થયું: એટલે ઘેર જઇને તેણે એક દૂતીને રોહિણી પાસે ભેટણાસહિત મોકલી.

એ દૂતીએ જઇ રોહિણીને કહ્યું. "આપણો નંદભૂપતિ તને વાંછે છે, માટે તેનો સંગમ કરીને આ ત્હારૂં પવિત્ર યૌવન સફળ કર." તે સાંભળી રોહિણીએ વિચાર્યું. "અહો! પોતાના કૂળનો વિચાર કર્યા વિના, આ છૂટી ગયેલા મહોન્મત્ત હસ્તી જેવો રાજા મ્હારા શીળરૂપ વૃક્ષનું ખંડન કરશે; માટે મારે કોઇ ઉપાયવડે એને બોધ દેવો." એમ વિચારી તેણીએ દૂતીને કહ્યું. "હે સખી! સ્ત્રીઓ પોતેજ સ્વભાવથી એવા સુભગ પુરુષને વાંછે છે, પણ આ રાજા તો ઉલટો મને ઇચ્છે છે; માટે એને ધિક્કાર થાઓ! જેમ ચંદ્રમા કલંકથી કલંકિત છે, એમ જો તેને પણ પોતાનું નિર્મળ કૂળ કલંકિત કરવું હોય તો તે ભલે ગુપ્ત રીતે રાત્રીને વિષે આવે." એમ કહી રાજાએ મોકલેલી ભેટ લઇ મહાસતીએ પ્રીતિપૂર્વક એ દૂતીને વિદાય કરી. તેણીએ જઇને રાજાને કહ્યું. "રોહિણીએ કહ્યું છે કે, રાજા અહિં આવે." તે સાંભળીને રાજા શ્રૃંગાર સજીને તેણીને ઘેર ગયો. ત્યાં દાસીએ આસન આપ્યું, તે ઉપર તે બેઠો; એટલે ભૂમિ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી રોહિણી ત્યાં આવી. રાજા તેણીને જોઇ જરા હસ્યો, ને તેનું મુખ વિકસ્વર થયું; એટલે રોહિણીએ પોતાની સખીઓને રસોઇ બનાવવાનો આદેશ કર્યો. વળી બીજીને કહ્યું કે, "રાજાની આગળ ઉત્તમ પ્રકારના ફળથી ભરીને એક થાળ લાવો." સખીઓએ તેણીના કહ્યા પ્રમાણે કર્યું; એટલે રાજા તે ફળને ખાઇ તથા રસવતી જમી ચંદ્રશાળાને વિષે ગયો; ત્યાં તેને નિંદ્રા આવવા લાગી. ક્ષણમાં નિંદ્રા આવે, વળી ક્ષણમાં જાગૃત થાય. એવામાં તેણે પાણી માગ્યું. વળી પણ તે નવનવી સરસ વિરસ રસોઇ જમીને બોલ્યો. "આ નાના પ્રકારની રસોઈમાં કેટલીક વિરસ છે, એમ કેમ?" તેવારે રોહિણીએ કહ્યું. "એનો વિવેક તમને કહું છું. જેમ વસ્તુઓને વિષે સરસ વિરસપણું દેખાય છે, તેમ સ્ત્રીઓને વિષે પણ સમજવું. સ્ત્રી છે તે પુરુષને ભ્રમને વિષે પાડે છે. જેમ સૂર્યમણિ સૂર્યને જોઇને જ્વલિત થાય છે, તેમ કામાતુર પુરુષો મૂઢતાથી સ્ત્રીઓને જોઇને વિકાર પામે છે. હે સ્વામિ! આપ તો સર્વ પ્રજાના પિતા છો, અને અન્યાયે પ્રવર્તન કરવું એ નૃપતિઓને દૂષિત કરે છે. આપને પણ સન્માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરવું યોગ્ય નથી. સ્ત્રી તો નરકની ખાણ છે, બુદ્ધિ અને દ્રવ્યથી ભ્રષ્ટ કરનારી છે, અને વળી પાપના નગર જેવી છે." રોહિણીના આવા વચન સાંભળી પરનારી સમાગમ દુઃખદાયક જાણી રાજા ઉભો થઈ તેણીની ક્ષમા માગવા લાગ્યો, ને બોલ્યો. "હે સતી! દુરાચરણનો ઉપદેશ આપનારા તો પગલે પગલે મળે છે, પણ હિતાર્થ બતાવનારા તો ત્હારા જેવા કોઇ વિરલાજ હોય છે. મને દુર્માર્ગે જતાં નિષેધ કરવાથી તું મ્હારી ગુરુ થઈ છે." એમ કહી તેણીના ગુણના શ્રેણી તથા શીળની પ્રશંસા કરતો તે પોતાને આવાસે આવ્યો.

મનુષ્યોની નજરે તેણીએ નગરના દરવાજા ઉપર ચઢીને નમસ્કારમંત્ર ભણી હસ્તને વિષે જળ લઇને કહ્યું. "જો મેં આ ભવને વિષે શુદ્ધ શીળ પાળ્યું હોય તો આ જળનો ઉપસર્ગ વિરામ પામો." એ સતી એમ બોલી એટલે તુરત નદીનાં પાણી આગળ આવતાં બંધ થયાં! તે જોઈ નગરજનો હર્ષ પામીને બોલ્યા. "અહો! ધન્ય છે એના શીળને! અને ધન્ય છે એના ધર્મને!" એમ પૃથ્વિ ઉપર ધ્વનિ થયો; ને આકાશને વિષે પણ દેવતાઓએ હર્ષના નાદ કર્યા કે, "આ મહાસતી રોહિણીનું અદ્‌ભૂત શીળવ્રત સર્વ જનોના ઉપસર્ગને હરનારૂં છે." તે વખતે રોહિણીના વચનથી બહુ લોકોએ જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો. વળી રાજા બોલ્યો. "આ રોહિણીનું જેવું શીળ છે, તેવું ક્યાંય પણ દેખાતું નથી." એમ કહી તેણે પણ પોતાની પ્રિયાઓસહિત તેણીની પાસે જૈન ધર્મ અંગિકાર કર્યો. પછી રોહિણીએ સર્વ જિનમંદિરોમાં પૂજા વંદનાદિ મહોત્સવ કર્યા. ધનાવહ શેઠે પણ રોહિણીના તપને વિષે શુદ્ધ ભાવ તથા શીળના માહાત્મ્યથી હર્ષ પામી જૈનધર્મ અંગિકાર કર્યો.

એકદા રોહિણી ગુરુ પાસે ધર્મ સાંભળવા ગઈ, ત્યાં ગુરુએ કહ્યું. "જે માણસ શુદ્ધ ભાવસહિત રોહિણીનો તપ કરશે, તે સ્વર્ગ અને મોક્ષરૂપી સંપત્તિ મેળવશે." રોહિણીનો તપ કેમ કરવો?" એમ પૂછવા ઉપરથી ગુરુએ કહ્યું. "વાસુપૂજ્યસ્વામિની પ્રતિમાની આગળ રોહિણી નક્ષત્રને વિષે સાત વર્ષ અને સાત માસપર્યંત ઉપવાસ કરવા, અને તેનું ઉજમણું કરી એકાણું મોદક પ્રમુખ વસ્તુઓ પ્રભુ આગળ ધરવી. વળી તપશ્ચર્યા છે તે સકળ લક્ષ્મીનું વગર સાંકળનું બાંધવાનું સ્થાન છે, અને દુરિત ભૂત પ્રેતાદિનો વગર અક્ષરનો મંત્ર છે. જેનાથી વિઘ્નની શ્રેણી નાશ પામે છે, દેવતાઓ દાસ થઇ રહે છે, કામ શાંત થાય છે, ઇંદ્રિઓ દમાય છે, કલ્યાણ આગળ આવે છે, મહા ઋદ્ધિ આવી મળે છે, કર્મના સમૂહનો નાશ થાય છે, તેમજ સ્વર્ગ અને મોક્ષ તો જેને લીધે સ્વાધીન થાય છે; એવું જે તપ, તે કેમ પ્રશંસાપાત્ર ન હોય?"

તે સાંભળી રોહીણીએ એ રોહિણીનું તપ શુદ્ધ રીતે આરાધીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનારૂં પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું. પ્રાંતે આયુઃ ક્ષય થયે તે પ્રથમ દેવલોકે ગઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી તે મુક્તિ પામશે.

॥ ઇતિ રોહિણીની કથા. ॥

રતિસુંદરી.

જે શુભ આકાંક્ષાવાળા પ્રાણીને પોતાનું શીળવ્રત ઉત્તમ રીતે પાળવાની ઇચ્છા હોય છે, તે રતિસુંદરીની પેઠે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

શાકેતપુર નગરને વિષે કેસરી રાજા ન્યાયમાર્ગે રાજ્ય કરતો હતો, તેને કમળસુંદરી નામની પત્ની હતી. તેમને રતિસુંદરી નામે પુત્રી થઇ. એ પુત્રી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પામી. એકદા એ રતિસુંદરી સાધ્વીને વંદન કરવા ગઇ, ત્યાં સાધ્વીએ એને ધર્મોપદેશ આપ્યો. "નિધાન જેવા દુર્લભ મનુષ્યભવને પ્રાપ્ત કરીને બુદ્ધિમાન જનોએ ધર્મફળરૂપી રત્ન ગ્રહણ કરવું. જેમ રત્નથી પૂર્ણ એવો નિધાન પામીને પણ બાળક એક કોડીને વાંછે છે, તેમ મૂર્ખ જન મોક્ષફળ મૂકીને ભોગની ઇચ્છા કરે છે; માટે સમકિત ગ્રહણ કરવું, સંયમ લેવો, અને નિર્મળ તપશ્ચર્યા કરીને ભવસમુદ્રનો અંત પામવો. અગ્નિથી પવિત્ર વસ્ત્રની પેઠે, જીવ તપરૂપી અગ્નિથી તપ્ત થઈ અને શીળરૂપી ઉજ્વળ જળથી ધોવાઇને કર્મરૂપી મળને ત્યજી દે છે. આ શરીર મળમૂત્રથી ભરેલું છે, તેનું ફળ તપ કરવો એજ છે; માટે હે રાજપુત્રી! તું યાવજ્જીવ જૈનધર્મનો અંગિકાર

કર.” સાધ્વીનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને “બહુ સારૂં” એમ કહીને રતિસુંદરી બોલી. “હું વ્રત લેવાને સમર્થ નથી, માટે તમે મને સંસારસમુદ્રમાં પ્રવહણસમાન તારનારો એવો ગૃહસ્થને ઉચિત ધર્મ આપો.” એટલે પ્રવર્તિનીએ કહ્યું. “ત્યારે તું સમકિત અંગિકાર કર, અને શુદ્ધ શીળ પાળ. પોતે પાપ થકી નિવર્તવું, અને પરને નિવર્તાવવું. એ પ્રમાણે પોતાના સ્વામિ શિવાય અન્ય પુરુષને વર્જવારૂપ શીળવ્રત પાળજે. શીળવ્રત પાળવાથી ચંદ્રમા સૂર્ય રહે ત્યાં સુધી પૃથ્વિ ઉપર કીર્ત્તિ રહે છે, શીળ થકી કલ્યાણ થાય છે, અને શીળ થકી મુક્તિ પમાય છે. જેમ મેઘથી લતાના અંકૂર ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ એ શીળવ્રતના પ્રભાવથી કુલાંગનાના સર્વ મનોરથ આ ભવને વિષે સિદ્ધ થાય છે. વળી એ શીળવ્રત આ સંસારને વિષે રહેલા દુઃખ દુર્ગતિ આદિ પર્વતોને વજ્ર આયુદ્ધની પેઠે તોડી નાંખીને પરંપરાએ કરીને મોક્ષ આપવાવાળું થાય છે” ગુરુણીએ કહેલો એ ધર્મ સાંભળીને રતિસુંદરીએ સમ્યક્ત્વ અને શીળવ્રત આદિ અંગિકાર કર્યાં.

આ વખતે નંદન નગરના રાજા ચંદ્રભૂપતિએ પોતાના કાર્યને અર્થે સાકેતપુર દૂત મોકલ્યો હતો, તે ત્યાંથી પાછો તેને નગરે ગયો. ત્યાં જઇને પોતાના રાજાને દેશસ્વરૂપ આદિ કહ્યા પછી, તેણે રતિસુંદરીની રૂપ સંપત્તિની પ્રશંસા કરી, તે ઉપરથી તે ચંદ્ર નરેશ્વર તેણીને વરવાને ઇચ્છાતુર થયો; તેથી તેણે પોતાના દૂતને નરકેસરીરાજા પાસે મોકલ્યો, ને રતિસુંદરીનું માગું કર્યું. તે સાથે કહેવરાવ્યુ કે, “આપણે પરસ્પર પ્રીતિ છે, ને વળી જો તમે રતિસુંદરીને આપશો, તો તે અધિક થશે. કહ્યું છે કે:—ઉત્તમ જનની સાથે સંગતિ, પંડિત પુરુષની સંગાથે વાતચિત, અને નિર્લોભી પુરુષની સાથે મૈત્રી, એ ત્રણ રાખનારો માણસ કદાપિ દુઃખી થાતો નથી. સજ્જનોની મૈત્રી, દિવસના પહેલા બે પહોરના જેવી પહેલાં વધતી અને પાછળથી ક્ષય પામતી છાયા જેવી નહીં હોતાં પાછલા બે પહોરના જેવી પહેલેથી થોડી અને પાછળથી વૃદ્ધિ પામતી છાયા જેવી છે.” તે ઉપરથી સાકેતપુરના અધિપતિએ આ સંબંધને યોગ્ય જાણી, જેમ દક્ષ રાજાએ રોહિણીને ચદ્રમાને આપી હતી, તેમ પોતાની રતિસુંદરીને ચંદરાજાને દીધી. પછી તેણે શુભ દિવસે મહા ઋદ્ધિસહિત તેણીને નંદપુર મોકલી, અને લક્ષ્મી જેમ પોતે જઇને શ્રીકૃષ્ણને વરી હતી, તે પ્રમાણે એ તેને વરી. ત્યાં તેમનો શુભ મુહૂર્તે મોટા આડંબરપૂર્વક વિવાહ થયો. લોકો રતિસુંદરીનુ સૌંદર્ય જોઇને કહેવા લાગ્યા. ‘અહો’ આ તે શું દેવી હશે? કે વિદ્યાધરી? કે પાતાળકન્યા હશે?” પછી જ્યોત્સ્નાથી જેમ ચંદ્રમા, તેમ આ રતિસુંદરીથી અલંકૃત થયેલો ચંદ્રનરેશ્વર સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પામ્યો.

કોણ રોકી શકે? એ સમુદ્રજ જ્યારે ક્ષોભ પામે, ત્યારે પાળ બાંધવા કોણ સમર્થ થાય? અમારો રાજા અતિ બળવાન છે, તેની સેનાના ભારથી તો પૃથ્વિ પણ કંપે છે; માટે તમારે સમતાથી નરમાશથી બોલવું." તે સાંભળી ચંદ્રરાજા રોષે ભરાઇને કહેવા લાગ્યોઃ-"હે દૂત! મ્હારી સ્ત્રીની ઇચ્છા કરનારા ત્હારા રાજાને નરકને વિષે જવું પડશે. અકુલીન જેવો એ એમ કેમ બોલે છે? કોઇએ પોતાની સ્ત્રીને પારકે ઘેર કદાપિ મોકલી છે? નાગ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેનો મણિ કોણ લઇ શકે?" દૂતે કહ્યું. "હે રાજન્! ગમે તે પ્રકારે આત્માનું રક્ષણ કરવું, એમ નીતિ કહેલી છે. જીવતો નર ભદ્રા પામે, મૃત્યુ પામેલાને કંઇ મળતું નથી. વળી કૂળની રક્ષાને અર્થે એકનો ત્યાગ કરવો, અને આત્માને અર્થે પૃથ્વિનો પણ ત્યાગ કરવો." દૂતે આવું કહ્યું, તેથી તેને સભામાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. તેણે જઇને પોતાના સ્વામિને ચંદ્રરાજાનું ચેષ્ટિત કહી બતાવ્યું; તેથી ક્રોધાતુર થઇને મહેંદ્રનરેશ્વર પોતાનું સૈન્ય સજ્જ કરીને ચાલ્યો. તેને સમુદ્રસમાન સૈન્ય સહિત આવતો સાંભળીને ચંદ્રરાજા યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો, ને સન્મુખ આવ્યો. અનુક્રમે બન્ને રાજાઓ વચ્ચે ખડ્ગથી અને બાણથી યુદ્ધ થયું, તેમાં મહેંદ્રસિંહે ચંદ્રભૂપતિને જીવતો પકડી બાંધ્યો. પછી તેની સેના નાશી જવા લાગી, અને વિજયી એવા મહેંદ્રસિંહરાજાએ, સિંહ જેમ મૃગલીને પકડે, તેમ રતિસુંદરીને હસ્તગત કરી. પછી ચંદ્રને છોડી મૂકી રતિસુંદરીને લઇ તે સંતુષ્ટ થઇ પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં જઇ મહેંદ્રસિંહે તેણીને કહ્યું. "હે ભદ્રે! મેં આ બધો યુદ્ધનો આરંભ ત્હારે અર્થે કર્યો છે, બહુ કાળે મ્હારું વાંછિત પૂર્ણ થયું છે; માટે હવે મ્હારી પ્રિયા થઇને ત્હારા જન્મને સફળ કર" એ સાંભળી રતિસુંદરીએ વિચાર્યું. "ધિક્કાર છે મ્હારા રૂપને! તેનાથીજ મ્હારા સ્વામીની આ દશા થઇ છે. આ દુરાચારી કામી રાજા જુગારીની પેઠે ઉત્સુક છે, તેથી મ્હારું ચિત્ત વિચારતો નથી. મ્હારાં આવાં અદિષ્ટને ધિક્કાર છે! પણ મ્હારે હવે મ્હારું શીળ કેવી રીતે સાચવવું? કસાઇની દુકાને બાંધેલા બોકડાના જીવિત જેવું આપણું જીવિત છે. તે જીવિતનો અંત લાવવો એજ શ્રેયસ્કર છે. પરંતુ નીતિશાસ્ત્રનું વચન એવું છે કે, પ્રાણસંકટ સમયે કાળનો વિલંબ થાય એજ શ્રેયસ્કર છે." એમ વિચારી તે તેની સાથે ધીમે ધીમે બોલવા લાગી, અને ગાઢ અનુરાગ બતાવવા લાગી. પછી તેણીએ રાજાને કહ્યું. "હે નરકુંજર! જો તમે મ્હારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ ન કરો તો, હું તમારી પાસે કંઇ માગું." ત્યારે રાજા બોલ્યો. "હે રંભોરૂ! એ પ્રાર્થનાનું વચન શું છે? ત્હારે અર્થે વાપરવામાં આવતા મ્હારા પ્રાણને પણ હું તૃણસમાન ગણું છું. હે મુગ્ધે! જેણે પોતાનું શીર આપ્યું છે, એને હવે પોતાની વસ્તુ ક્યાં આપવી રહી છે? માટે ગમે તેવું દુર્લભ હોય તો તે પણ માગ. હું ત્હારી માગણી કબૂલ રાખીશ" તે ઉપરથી રતિસુંદરી બોલી. "હમણાં આપણે માત્ર શબ્દોથીજ બોલીને રહેવું, ચાર માસપર્યંત તમારે મ્હારું બ્રહ્મચર્ય ભંગ કરવું નહીં." એ સાંભળી રાજા બોલ્યો. "તું બોલી તે મને રૂચતું નથી, તોપણ તે કહ્યું તો ભલે તેમ થાઓ."

ત્યાર પછી રતિસુંદરી આંબિલ આદિનો તપ કરવા લાગી. શરીર ઉપરથી પોતાનાં સર્વ આભૂષણ ત્યજી દીધાં, ને દિવસે દિવસે વધારે દુર્બળ થવા લાગી. એનાં અંગ દુર્બળ થઇ ગએલાં દેખી એકદા રાજાએ કહ્યું. "હે હરિણાક્ષી! ત્હારી આ શી અવસ્થા છે? તને કોઇ રોગ થયો છે?" ત્યારે રતિસુંદરીએ કહ્યું. "મને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. મ્હારે ચાર માસસુધી આંબિલનો તીવ્ર તપ કરવો છે. જો તમે મ્હારું વ્રત ભંગ કરશો, તો તમારે અને મ્હારે નરકને વિષે જવું પડશે." રાજાએ પૂછ્યું. "ત્હારા વૈરાગ્યનો શો હેતુ છે? હે સુન્દરિ! તેં તેના જેવા ભોગ ભોગવીને તું પુષ્પમાળાની પેઠે તપરૂપી અગ્નિને

વિષે ફેંકી દે છે?" તેવારે પતિવ્રતા રતિસુંદરી બોલી. "આ દેહ નિંદનિક છે; અપવિત્ર ગંધવાળા એના નવ દ્વારને વિષે રુધિર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, પિત્ત, વિષ્ટા, મૂત્રાદિ અશુચિ ભરેલો છે; એને ફરી ફરી સ્નાન વિલેપન ધૂપ આદિથી ગમે તેટલું સુધારો, તોપણ એ પોતાની દુર્ગંધ મૂકતું નથી. એ શરીરને અંતર કે બહાર જે જે ભોગ આપવામાં આવે છે, તે તે ખળ પુરુષના ઉપકાર સમાન નિષ્ફળપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. એવું એ દેખાવમાં મનોહર પણ અશુચિના નિધાનરૂપ શરીર કોને વૈરાગ્ય ન પમાડે? માટે તપ વિના આત્મા શુદ્ધિ પામતો નથી." રાજાએ કહ્યું. "હમણાં તું ત્હારી તપશ્ચર્યા સંપૂર્ણ કર." પછી તપ પૂર્ણ થયો એટલે રાજાએ કહ્યું. "હવે મ્હારો મનોરથ પૂર્ણ કર." તેવારે રતિસુંદરીએ કહ્યું. "આજ તો મ્હારે પારણું છે" એ પછી તેણીએ શાસનદેવીનું સ્મરણ કરીને તેણીને કહ્યું. "હે દેવી! તમે એવું કરો કે જેથી મ્હારૂં શીળ અખંડ રહે." એ સાંભળી શાસનદેવીએ તેણીનું એવું કુત્સિતરૂપ કર્યું કે, રાજાએ તેણીને ગળતા કોઢ આદિ વ્યાધિથી ભરેલી જોઈ. તેથી વિચારવા લાગ્યો. "અહો! આ દેહ તો અશુચિથી ભરેલો છે, મેં વૃથા પારકી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું." એમ કહી તેણે તેને ચંદ્રભૂપતિને પાછી આપી. ત્યાં તેના શીળ પ્રભાવથી તે ફરી દીવ્યરૂપવાળી થઇ. રાજાને ને તેને પરસ્પર પ્રીતિ થઈ, ને દેવીએ સાન્નિધ્ય કરેલું તેણીનું શીળવ્રત તેણે વખાણ્યું.

અનુક્રમે એ રતિસુંદરી આયુઃ ક્ષય થયે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગઇ. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય ભવ પામી પ્રાંતે મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ રતિસુંદરીની કથા ॥

શ્રીમતી.

શ્રીમતીની પેઠે પોતાના શીળ ઉપર નિરંતર પ્રીતિ રાખનાર જનોના જશ, સ્વર્ગને વિષે દેવાંગનાઓ પણ ગાય છે.

રાજપુરી નગરીને વિષે જયરથ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં ધનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી વસતો હતો, તેને ધનશ્રી નામે સ્ત્રી હતી. એ ધનશ્રીએ અનુક્રમે આઠ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી પુત્રીની વાંછા થવાથી તેણીને એક પુત્રી પણ થઈ. તેનો જન્મોત્સવ કરીને શ્રીમતી નામ પાડ્યું.

બાળિકાની એવી અવસ્થા જોઇ તે વિચારવા લાગ્યો. "અહો ! એક યુવતી જેવું જેનું લાવણ્ય છે, એવી આ બાળિકાને કોઇ સ્વેચ્છાચારી શત્રુ આ મનુષ્ય વિનાના વનને વિષે હરી લાવ્યો છે! તો ગુણરૂપી પુષ્પથી અભિવાસિત એવા મ્હારા નવ પુત્રો ઉપર આ એક દશમી પુત્રી મને વનદેવીએ આપી." એમ વિચારી તે બાળિકાને લઇ પોતાની સ્ત્રીપ્રત્યે આપી તેણે કહ્યું. "તને ત્હારા નવ પુત્રો ઉપર આ દશમી મંગળમયી પુત્રી વનદેવીએ આપી છે; માટે ત્હારે તેણીનું વિશેષ પ્રકારે પાલન કરવું." પછી ધાત્રીઓથી તેણીનું લાલન પાલન કરાવતો જિનદત્ત શેઠ પોતાના રત્નપુર નગરે ગયો, ત્યાં વૃદ્ધિ પામતી એ બાળા પોતાના અમૂલ્ય ગુણોને લીધે સૌંદર્યવાન થઇ પડી.

એકદા એ શ્રીમતી રણત્કાર શબ્દ કરતા નૂપુરોવડે આકાશને ભરી મૂકતી સખીઓ સહિત ક્રીડા કરતી હતી, તેવામાં ત્યાં થઇને જતા રાજાએ તેણીને જોઇ; એટલે તે પોતાનો અશ્વ પાછો વાળીને જિનદત્ત શેઠના દ્વાર પાસે આવ્યો. રાજાને આવતા જોઇ શેઠે સન્મુખ જઇ પ્રણામ કર્યા, ને બેસવાને આસન આપ્યું. પછી રાજાએ પૂછ્યું. "હે શેઠ ! રૂપ લાવણ્યમાં સુરસુંદરીને પણ જીતનારી આ બાળા કોણ છે ?" શેઠે ઉત્તર આપ્યો. એ બાળા મને વનને વિષેથી હાથ આવી છે, ત્યારથી મેં એને પુત્રી કરીને રાખી છે; એ મ્હારા પુત્રોને મંગળ કરવાવાળી છે; એનો વિયોગ હું ક્ષણવાર પણ સહન કરી શકતો નથી." રાજાએ કહ્યું. "મ્હારે પણ સો પુત્ર છે, તેમની પણ એ મંગળ કરનારી થાઓ." એમ રાજા અને શેઠ બન્નેની પુત્રી એવી એ અદ્ભૂત દર્શનવાળી બાળા વયે વૃદ્ધિ પામવા લાગી.

અનુક્રમે તેણીને વિવાહયોગ્ય જાણીને સુમતિ શેઠના પુત્ર મદન વેરે પરણાવવામાં આવી. તેની બિરુદાવળી સાંભળવા ત્યાં અનેક જન આવવા લાગ્યા. શેઠે પણ બહુ ધનનો વ્યય કર્યો. પછી તેણે રાજાને કહ્યું. "આપનું અંતઃપુર મ્હારી પુત્રીને જોવા માટે અહિં આવે છે, પણ તેમની યોગ્ય ભક્તિ આજ થશે નહીં; માટે મ્હારી પુત્રીને મળવા આવતી કાલે મ્હારે ઘેર આવજો." પછી રાજાએ સર્વ જનને ત્યાં જતાં અટકાવ્યા.

એકદા "સારાં આભૂષણવાળી" એવું શ્રીમતીનું બિરુદ સાંભળીને સુમતિ શેઠ રાત્રીને વિષે ઉઠીને તેણીની મંજૂષા ઉઘાડી તેમાંથી તેણીનાં આભૂષણ લઇને નગરની બહાર એક દ્રહને વિષે મૂકી આવ્યો, ને પાછો સૂઈ રહ્યો. પ્રભાતે શ્રીમતી ઉઠીને જૂએ છે તો પેટી આભૂષણ વિના ખાલી દીઠી. એવામાં એક માચ્છી આવીને રાજાને આભૂષણો આપી કહેવા લાગ્યો:-"મેં એક મત્સ્યને વિદાર્યો, તેમાંથી આ આભૂષણો નિકળ્યાં છે." 'આ સુમતિ શેઠે પરિક્ષા કરવાને કાર્ય કરેલું છે ' એ રાજા જાણી ગયો, તેથી તે બોલ્યો. "તું વૃથા એની પરિક્ષા કરે છે. જે દેવે કહ્યું છે તે કદાપિ અન્યથા થાય ? કહ્યું છે કે:-દિવસની વીજળી, રાત્રીનું ગર્જિત, નારી અથવા બાળકનું બોલવું, અને દેવનાં દર્શન એ, કદિ નિષ્ફળ હોય નહીં."

એકદા મદનને હણવા માટે કેટલાએક સુભટ આવ્યા, પણ દૈવયોગે મદનને બદલે બીજો મરાઇ ગયો. એકવાર મદન સમુદ્ર રસ્તે જતો હતો, ત્યાં વહાણ ભાગ્યું, પણ મદનના હાથમાં એક પાટીયું આવી જવાથી તે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો.

શ્રીમતીને અનુક્રમે બહુ પુત્રો થયા, તેમાંથી એક પણ મૃત્યુ પામ્યો નહોતો. એવામાં તેણીની માતા ધનશ્રી પણ તેણીને મળવા આવી ગઇ.

એકદા ચાર જ્ઞાનના નિધાનરૂપ એવા ગુરુ ત્યાં આવ્યા. તેમને સુમતિ શેઠ વિગેરે સર્વને લઇ રાજા પરિવારસહિત વંદન કરવા ગયો. ત્યાં ધર્મોપદેશ સાંભળી છેવટે ગુરુને પૂછ્યું. "આ શ્રીમતીએ પૂર્વ ભવને વિષે શું સુકૃત કર્યું હતું ?" ગુરુએ કહ્યું. "ગર્જન નામના ગામને વિષે જ્વલન નામનો એક દરિદ્રી દ્વિજ રહેતો હતો, તેની રેવતી

નામે સ્ત્રીને અનુક્રમે આઠ પુત્રીઓ થઇ. તે આઠેને તેણે મહા દુઃખે કરીને પરણાવી. વળી પણ એક અનામિકા નામે નવમી થઇ, તે તો બિલકુલ આદરરહિત છતાં પણ અરણ્યની લતાની પેઠે વધીને વયે પહોચી; એટલે તેણીને પણ એક માણવક નામના મિત્ર સાથે પરણાવી. તે માનવક તેણીને પરણીને પૃથ્વિઉપર ભમી આવી પાછો પોતાને ગામ આવ્યો. આવીને માતાને નમ્યો, તેની વહુ પણ સાસુને નમી, સાસુએ વહુને આશીર્વાદપૂર્વક સંભાવના કરી. અનુક્રમે સાસુ રોગ થવાથી મૃત્યુ પામી, તેણીનુ મૃતકાર્ય કર્યુ, તેથી સર્વ ધન ગયુ; એટલે માણવક પોતાની સ્ત્રીસહિત એક તૃણની ઝૂંપડીમાં રહેવા લાગો.

એકદા એ દ્વિજપત્ની અનામિકા, વિમળશ્રી નામે પ્રવર્તિનીની પાસે ગઈ, ત્યાં સાધ્વીએ તપ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપ્યો. "મુનિઓ પોરશી, ઉપવાસ, અને છઠ્ઠના તપે કરીને જે કર્મને ખપાવે છે, તે કર્મને નારકીના જીવો હજાગે લાખો વર્ષે કરીને પણ ખપાવી શકતા નથી. વળી જે દૂર છે, દુઃખે સાધી શકાય એવુ છે, અને જે દૂર રહેલું છે, તે સર્વ તપથી મેળવી શકાય છે; માટે તપ સર્વોત્કૃષ્ટ છે. વળી જે માણસ અદુઃખદર્શીની નામનો તપ કરે છે, તેનાં સર્વ દુઃખ નાશ પામે છે. એ તપનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છેઃ—ઉદ્યાપનને વિષે એક રૂપાનું પાલણું કરાવવું, તથા સુવર્ણની પુતળી કરાવવી, અને તેની આગળ સાકર તથા સ્થૂલ મોદકનો ભરેલો એક થાળ મૂકવો. તે સર્વ આહાર સાધુને આપવો."

આ સાભળીને તે દ્વિજપત્નીએ તપ તથા ઉદ્યાપન બન્ને અનુક્રમે કર્યાં. પછી આયુ ક્ષય થયે ત્યાથી મૃત્યુ પામીને તે આ શ્રીમતી થઈ. વળી અનુક્રમે એ અનાગત મુક્તિ પણ પામશે."

આ સાંભળીને શ્રીમતીને જાતિસ્મરણજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પોતાનો પૂર્વભવ સ્મરણમાં આવવાથી તે વિશેષ પ્રકારે તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. ઉદ્યાપન પણ કર્યું. પછી અંતાવસ્થાને વિષે સંયમ લઈ આયુ ક્ષય થયે મૃત્યુ પામી દેવલોકે ગઈ. ત્યાંથી ચવીને રાજપુત્રી થઈ. ત્યાં પણ વૈરાગ્યને લીધે દીક્ષા લઇ પુન્ય પાપનુ ફળ જાણવી કર્મક્ષય કરી મુક્તિ પામી.

॥ ઇતિ શ્રીમતિની કથા ॥

ग्रंथकारनी प्रशस्ती.

तच्छिष्या मुनिसुंदर—गुरवो जयचंद्रसूरयोऽनूवन् ॥
पारगतागमजलनिधि—पारगता रुचिरगुणनिलयाः ॥ ३ ॥

તેમના શિષ્ય મુનિસુંદરગુરુ અને તેમના શિષ્ય કેવળિભાષિત આગમરૂપ સમુદ્રનો પાર પામેલા તથા ઘણા મનોહર ગુણના નિવાસસ્થાનરૂપ જયચંદ્રસૂરિ થયા. (૩)

तच्छिष्या विजयंते, दधतः श्रीसूरिमंत्रमहिमनरम् ॥
श्रीयुक्तरत्नशेखर—गुरव उदयनंदिसूरिवराः ॥ ४ ॥

તેમના શિષ્ય, શ્રી સૂરિમંત્રના મહિમાને ધારણ કરનારા, તથા ઉદયનંદિ આચાર્યના નામથી પ્રસિદ્ધ શ્રી રત્નશેખરગુરુ જયવંતા વર્તે છે. (૪)

(અનુષ્ટુબ્વૃત્તમ્.)

लक्ष्मीसागर सूरीश—सोमदेवाह्वसूरयः ॥
विजयंते लसद्विद्या—वार्द्धिमंथनमंदराः ॥ ५ ॥

સદ્વિદ્યારૂપ સમુદ્રને મથન કરવાને મેરુપર્વત સમાન એવા લક્ષ્મીસાગર અને સોમદેવ નામના આચાર્યો વિજયવંતા વર્તે છે. (૫)

(વસંતતિલકાવૃત્તમ્.)

श्रीमन्मुनीशमुनिसुंदरसूरिराज—शिष्या मनीषि शुभशील इति प्रमुख्याः ॥
एतां कथां वितनुते स्म नवांबरेषु—चंद्रप्रमाणसमये किलविक्रमार्कात् ॥६॥

શ્રીમાન્ મુનિશ્વર મુનિસુંદરસૂરિ રાજના શિષ્ય, અને પંડિત પુરુષોમાં મુખ્ય, એવા શુભશીળમુનિએ વિક્રમ સંવત્ ૧૫૦૯ ની સાલમાં આ ભરતેશ્વર બાહુબળિ વિગેરેની કથાઓ રચી છે. (૬)

(આર્યાવૃત્તમ્.)

भरतेश्वरबाहुबलि—वृत्तिः शुभशीलविबुधरचितेयम् ॥
शोध्या सुबुद्धिमद्भिः, विबुधैः कूटापसारणतः ॥ ७ ॥

શ્રી શુભશીળપંડિતે રચેલી આ ભરતેશ્વર બાહુબળિવૃત્તિને ઉત્તમ બુદ્ધિવંત વિદ્વાનોએ અશુદ્ધ લખાણથી સુધારી લેવી. (૭)

(અનુષ્ટુબ્વૃત્તમ્.)

अनाभोगादिना किंचि—द्यदत्रोत्सूत्ररोपणम् ॥
चक्रे तदस्तु मे मिथ्या—तमोऽर्हदादिसाक्षिकम् ॥ ८ ॥

આ ગ્રંથની રચના કરતાં અનુપયોગ વિગેરેથી જે કાંઇ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા થઈ હોય, તે મ્હારૂં દુષ્કૃત અરિહંત પ્રમુખની સાક્ષીએ મિથ્યા થાઓ. (૮)

॥ इति श्रीमत्तपागच्छाधिराज श्रीमुनिसुंदरसूरि शिष्य पंडित श्रीशुभशीलगणि विरचिते भरतेश्वरबाहुबलिवृत्तिनाम्नि कथाकोषे द्वीतियो महासत्यधिकारः समाप्तः ॥

